R. P. ANTONII
DE ESCOBAR
ET MENDOZA,
VALLISOLETANI,
Societatis IESV Theologi,

COMMENTARII
LITTERALES, ET MORALES
in Vetus, ac Nouum Teſtamentum.

TOMVS NONVS,
CONTINENS D. PAVLI, EPISTOLAS Canonicas, & D. Ioannis Apocalypſim.

NVNC PRIMVM IN LVCEM PRODIT.

LVGDVNI.
Sumptib. PHIL. BORDE, LAVR. ARNAVD, ET PETRI BORDE.

M. DC. LXVII.
CVM APPROBAT. ET PRIVILEGIO.

ILLVSTR.mo ET EXCELL.mo D. D. PETRO

CARRILLO DE ACVÑA,

REGIS A CONSILIIS,

Compoſtellanæ Eccleſiæ Præſuli, Regni Gallecíæ pro expeditione Luſitanica ſummo cum imperio Gubernatori, ac Generali Duci.

CORINTHIIS dixerat D.Paulus (2. Cor. 12. 14.) *Ecce tertio paratus ſum venire ad vos, & non ero grauis.* Semel, PRINCEPS EXCELLENTISSIME, veni ad te, quærens operi, quod in Euangelia Sanctorum & Temporis edidi, protectionem. Iterum, cum ad Theologiæ Moralis Problemata, eandem requiſiui. Ecce autem iam *tertio venio ad te*, Commentariis in Scripturam ſacram tutamen deſiderans. Nec futurum me tuæ Magnitudini grauem vereor, expertus ineffabilem tuam ergà noſtram Societatem, & ergà me humillimum ſeruum tuum benignitatem.

Cuidam amico cupienti alteri Dynaſtæ dicare ſecundum Poëma ſuum, cum alij benigniſſimo primum dicauiſſet, ſcripſit Herodotus: *ſi expertus es, primum Mæcenatem fuiſſe propitium: ſine intellectu: equi inſtar, curres ad alterum.* Perſtringit Debora ſuo in Cantico quoſdam Hebræos, qui multis beneficiis obæratí à Deo vero, protectionis adhuc anxij confictas deitates iniere: ex quo manifeſtè ſe equos ſine intellectu eſſe oſtentarunt. *Noua*, inquit, *bella elegit Deus.* Iud. 5. 8. legit Theodoretus, *Elegerunt Deos vanos, vt panem hordeaceum.* D. Au-

guſtinus ex Lxx: *Elegerunt vt hordeum Deos nouos ad tutamen.* Nam qui expertus à Deo primo vero tutamen accepiſſe, ex nouis Diis protectionem ambit, ſe hordeaceo alimento, inſtar equi ſine intellectu, agnatū oſtentat. Profectò quam oppoſitè Te, EXCELLENTISSIME PRINCEPS, vnicum Mœcenatem, iterata iam tertio audacia, perquiro: exprimam apertè, dum illam Herodoti ſententiam perficio; qui ſic optimi Voluminum Patroni tradit definitionē: *Ille primus tibi Protector adſit, qui nobilitate præfulget, qui ſapientia pollet, qui cunctis gratus exiſtit, qui morum rutilat pietate.* An non ſententia hæc veram tui mihi exponens, audaciæ me liberat à reatu? Quam vt præcelſius ponderem, operæ pretium eſt, vt ad caput 21. Apocalypſeos accurram: Vbi Ioannes duodecimum Hieroſolymæ è ſuperis deſcendentis fundamen ait eſſe *Amethyſtum.*

De qua pretioſiſſima gemma hæc Auctores ſcripſere. Plinius, *In Amethyſto fulgor purpureus cernitur, Indici quidem abſolutum felicis purpuræ colorem habent.* En præcelſam Nobilitatem tuam, è qua poſſent Imperia purpuraſcere. Vti enim Periander cecinit, *Equitem verè nobilem à Rege ſolùm naſcendi fortuna diſcernit.* Profectò Carrillorum Familia, quæ in Tordomarenſem Domum olim conceſſit, in totam Hiſpaniam fulgorem ſparſit. Innumeri enim Proceres eius ſanguine tincti, maiora Collegia nobilitarunt, poſtmodum ad ſuprema Prætoria Cameræ, & Iuſtitiæ aſcendentes. Innumeri Militarium Ordinum ſtemmatibus ornati, feliciſſimè variis in expeditionibus pro Fide, pro Rege, pro Patria decertarunt. De Acuñarum verò Proſapiæ celſitudine quis gloriam ignoret? Egregiorum huius præclariſſimæ Domus Heroüm nominibus & egregiis facinoribus Hiſpanici, Gallici, Germanici aliorumque Regnorum Annales plura æternitati tradidere. Si autem ego conarer vtriuſque ſtirpis Virorum, Fœminarumque Illuſtrium vel perbreue facere compendium, Epiſtolam hanc longum verterem in volumen. At non tam audax, vt modeſtiam tuam tantæ Nobilitatis purpura faciam purpuraſcere. Aptè ergo Herodotus, *Primus tibi Protector adſit, qui nobilitate præfulget.*

Pergit, *Qui ſapientia pollet.* Plinius affirmat Amethyſtum fulgentiſſimum quidem inſtar carbunculi, ingenio ad ſcientiarum acquiſitionem vim adiicere. Te in adoleſcentia, ô Princeps, lubrica quidem ad vitia ſtatione, virtuti, & litterarum ſtudio addictum aſpexi. Poſt Philoſophiæ ludum ad Iuriſprudentiæ Aulas tranſlatus, tam egregios proceſſus geſſiſti, tanta omnium commendatione: vt Illuſtriſſimum Sanctæ Crucis Collegium ambierit admodum, Te purpurea ornare Toga. In florentiſſima Valliſoletana Academia breui temporis interſtitio per cunctos gradus ſupremum aſcendiſti. Iuris Cæſarij Veſpertinum Anteceſſorem, Te legum Primarium Interpretem Diſcipulorum ſuffragia expoſuere. Eccleſia Pinciana Te Canonico Pœnitentiario fructa fuit: ibi Vicarij Generalis Diœceſis, nec non multorum Præſulum apud S. Inquiſitionis Tribunal munus obiiſti. Multis perdoctis pro Canonicatu Conchenſi certantibus, actus litterarij tui ſic omnium Electorum rapuere affectum, ac ſimul conſcientiam alligarunt, vt piaculum ducerent, ſi tibi Victoria non cederet. Primus profectò fuiſti, qui è Toga ad Sacrum Romanæ Rotæ Tribunal pro Regis Caſtellæ fuit Auditor electus. In Eccleſia Burgenſi Archidiaconus de Briuiſea: & Magiſter Scholæ in Placentina fuiſti. Doctiſſimas Deciſiones illas, quas Romæ prodiiſti communi plauſu, nunc Sapientum precibus illectus, prælo permiſiſti, vt cunctis litterarum ſtudioſis præberes Magiſterium, & tuæ mirabilis Sapientiæ documenta exponeres. Inqualibet enim Voluminis Clauſula totus es ſplendens Amethyſtus. Tantæ peritiæ triumphali Currui Rota Romana addidit rotam, vt velociſſimo curſu, Regiæ Cancellariæ Valliſoletanæ ſupremam Sedem Præſes inires, vt Salmanti ad Præſulatum pergeres, vt Compoſtellanus Archiepiſcopus Vrbis Dominus fieres ad Placentinum quidem electus. Magna Regni Gallecię felicitate, illius effectus es Gubernator, atque eius exercitus ſummo cum imperio Generalis Dux, quo in munere difficili admodum oſtendiſti Palladem Diuam Sapientiæ galea etiam ornari, vt Marti rectè dimicandi monita præſcribat.

Tertiam

Tertiam probi Mœcenatis proprietatem Herodotus illis verbis enunciat: *Qui cunctis gratus exiſtit.* Porrò Plutarchus libel. de audien. Poët. eam Amethyſto virtutem tribuit, vt ad ſe trahat, quod in eius adeſt conſpectu. *Lapilli*, ait, *qui vocantur Amethyſti, vim quandam attrahendi nacti ſunt.* In omni Republica probè conſtituta à ſummis, mediis, & infimis magni æſtimatur, virum in Dignitatis culmine conſtitutum omnibus eſſe charum. Omnium ſtudia, O PRÆSVL ILLVSTRISSIME, in tui amorem & ſtudium, Amethyſti in morē arripis. Teſtor Valliſoletum, Romam, Salmanticam, Compoſtellam, Gallecia Regnum, exercitúmque illius. An non cunctæ hæ Vrbes ſe diuinæ Clementiæ obæratas profitentur, quòd Te ſortitæ fuere Magiſtrum, præſidem, Antiſtitem, Imperatorem? O nimium fœlix nunc Galleciæ Regnum, quod Te potitur Moderatore, felicius planè, quòd ſuam felicitatem agnoſcit! Vndenam, quæſo, Amethyſtus Magnetis inſtar, omnium arripiens voluntates oſtenderis? Certè ex vigilantia, dexteritate, rectitudine, ac comitate in præcelſis muneribus obeundis. Inquit Rufus, *Amethyſtum vigilantes reddere eos, qui illum geſtant.* Quæ opinio fortaſsè originem traxit ex Hebraïco Amethyſti nomine *Halmach*, deriuato à *Chalon* verbo *Inſomnium* ſignificante. Quàm circa ſubditorum vtilitatem in ſpiritualibus, ac temporariis Te vigilantem vbique oſtendiſti, ex Seneca (de Clem. c. 6.) didici; Tè enim delineaſſe quis non aduertat? Illius *Principis*, inquit, *magnitudo ſtabilis, fundatáque eſt, quem omnes tam ſuprà ſe, eſſe, quàm ſuprà omnes vigilem ſciunt. Cuius curam excubare pro ſalute ſingulorum, atque vniuerſorum quotidiè experiuntur. Quo prodeunte non tanquam malum aliquod, aut noxium animal è cubili proſilierit, aufugiunt: ſed tanquam ad clarum, & beneficum ſidus certatim aduolant.* Omnium, O EXCELLENTISSIME PRINCEPS, demereris voluntates, quorum corpora ſubleuas, quorum ad cæleſtia ſtudia animos dirigis. Laudatur Nauarchus quidam à Poëta, quod in Pelago non ſolum die, ſed & nocte vigil prouidebat, nè quid infortunij Rectoribus accideret.

——Clauumque affixus & hærens.
Nunquam amittebat, oculóſque ſub aſtra ferebat.

Multos ſortitus es Prȩſulatus tanquam Domini vineas Tua vigili Induſtria excolendas. Has Tu ab opere nunquam feriatus, diuina aſpirante ope adeò fructiferas reddidiſti, vt omnium oculis alterum à Deo conſitum Paradiſum exponant, ex quo Eccleſia fructus decerpat vberes, cunctique flores ac frondes colligant, queis Tibi laudis coronas contexant.

Quartò denique dicebat Herodotus, *Qui morum rutilat pietate.* Affirmat Plinius lib. 41. Amethyſtum ſiue ratione nominis, ſiue coloris, ſiue virtutis ſignare *morum ſobrietatem.* Vnde omnia aduerſus prauorum morum ebrietatem remedia olim *Amethyſta* appellabantur. An non ſobrietatis munus eſt, frænare cupiditates, modum ponere verbis, gulæ, iræ! & modeſtiæ, clementiæ, caſtimoniæ fulgorem acuere? Cuncta hæc in te vero Amethyſto exundant. Præcipuè autem munificentiæ virtutem agnatam tibi mirifice exerces. Quis aliquandò, ne fame pauperes deperirent, in ſumma annonæ raritate, ardentiori ſtudio Pontificium non ſolum ærarium, ſed & menſam expoſuit? Ab abundantia ieiunas, O MAGNE, vt menſa pauperum ſemper abundet. Pupilli, Viduæ, Milites fameſcentes, Regulares domus, & omnes, qui egeſtate, aut damno alio premuntur, te adeunt, fontemque apud te pietatis inexhauſtum inueniunt. Licet autem tuæ munificentiæ riui tam vbertim profluant in publicum: vberius abſcondite in illis ſtagnantur, qui cum propter paupertatem aliena indigeant ope, ingenuo pudore à querendo deterrentur. Occultum lyncea pietas tua egentem videt, nec vt is petat, expectat: detrimentum valoris ſui putans, niſi ſupplicationem anteuerterit. D. Enodius in vita Epipha. *At ille ſupplicantem prohibebat, nè ſibi inuidiam rogando concitaret*, miſericordiæ probrum cenſens, niſi irrogatus annuiſſet. Tuam arcanā ſuccurrendi rationem, fame preſſæ Nobiles Viduæ experiuntur, Virgines indotatæ paupertatis periculo expoſitæ manum tuam alterius eſſe Nicolai proclamant. Quid noſtra Societas, cui frequenter ampla ſubſidia præbes, manum abſcondens? Verùm in laudibus

ipſis ſicut turpe eſt, illa commendare, quæ nec ille, de quo nattantur, agnoſcit: ſic iniurioſum putabitur, illud ſilentio obruere, quod relatio vera poſſit attollere; Fuit noſter Excellentiſſimus Antiſtes (loquor cum Enodio in vita Epiph) *Laudationis amore vacuus, cum quotidie in eo laudanda adoleſcerent: cumque rès gloriæ dignas per horarum momenta conſummaret, perire fructum gloriæ opinabatur, atque mercedem, ſi prætuliſſent homines, quod ſoli Deo exhibebat abſcondite.* Abſcondas licet tectiùs facta tua, te modulatè buccinant, & præclarè linguato ſilentio producunt. Vt enim Philo de vita Abel ſcripſit *Vera bona ex ſe ipſis naturaliter vocem mittunt, etiamſi ſileant. Nam neque ſol, neque luna opus habent interprete, qui nos doceat, ab altero interdiu, ab altera noctu mundum illuſtrari: ſed ipſi ſuo ſplendore fidem abſque teſte faciunt oculis.* Mirantur multi quid ſit, quod cum ad Te vnum tanquam ad certiſſimum extremę inopię aſylum, tot pauperum Chiliades confugiant, & omnibus ac ſingulis tua ſemper affluere ſoleat liberalitas, nunquam fons euacuetur? At ab admiratione ſe facile expedient, ſi audiant vel Ethnicum Periandrum. *Manus munifica, dum euacuatur continuo largiendo, ſemper plena oſtentatur.* Quid diceret, ſi Fidelis eleemoſynæ miracula didiciſſet?

Vt autem exprimam, quam felicitet te, ô PRINCEPS, nactus ſim meis commentariis patronum quatuor præclariſſimis illis ornatum dotibus, quas Herodotus annotauit: *Ille primus tibi protector adſit, qui Nobilitate præfulget, qui Sapientia pollet, qui cunctis Gratus exiſtit, qui morum rutilat Pietate.* Nobilitas defendit, Sapientia defenſioni præſtat authoritatem, Gratum eſſe cunctis Mæcenatem dat protegendo ſpem placendi eis tàm grato nomine decoratus. Pietaſque ſcribentis facilè erratis ignoſcet. Illam recolo Plutarchi ſententiam aſſerentis Amethyſtum ad ſe adſtantium affectus trahere. Vnde pulchrè librum in lucem edens concludit: *Optarim quidem, hanc meo libello huic de audienda Poët. virtutem Amethyſti imprimi, vt legentium animos ad ſe alliciat.* Ille exoptauit hanc ſuo libro gratiam: ego autem non iam exopto, ſed optatis iam fungor, dum meum volumen tam pretioſo inſcribitur Amethyſto omnium voluntates & vota ad ſe trahente. Addiderim, Alciatum Emblemate quodam aſſerere, colorem Ianthinum, qui eſt Amethyſtinus, eſſe proprium eius, qui ſua eſt ſorte contentus. *Sua ſorte contentus Ianthina geſtet.* En feliciſſimam meam ſortem, qua contentus viuam. Viue Tu, EXCELLENTISSIME PRINCEPS, Neſtoreos annos ſuperes tuæ Societatis, & tui humillimi ſerui votis.

DOMINATIONI TVÆ.

Addictiſſimus ſeruus

ANTONIVS DE ESCOBAR ET MENDOZA.

LECTORI MEO.

DIvi Pauli Epiſtolæ quatuordecim ad diuerſos. Ad Romanos vna: duæ ad Corinthios: ad Galatas vna: ad Epheſios vna: ad Philippenſes vna: ad Theſſalonicenſes duæ: totidem ad Timotheum: ad Titum vna: ad Philemonem vna: altera ad Hebræos, Grecè omnes fuere dictatæ, præter eam, quam ad Hebræos ſcripſit, quam Hebraïcè dictaſſe, ſententia eſt probabilior. Porrò de Epiſtola ad Laodicenſes, quā ad Coloſſenſes ſcribens, ait: *Et cum lecta fuerit apud vos Epiſtola hæc, facite, vt in Laodicenſium Eccleſia legatur: & eam, quæ Laodicenſium eſt, vos legatis:* licet alij dicant vere eſſe Pauli,& ab aliis quatuordecim diſtinctam: probabilius reor illam vnam eandemque eſſe cum illa, quam Paulus ad Timotheum per Tychicem Diaconum ex Laodicea miſit. Quod ex Vatabli tranſlatione ſignificatur, qui locum hunc Pauli ſic legit: *Facite*, vt hæc Epiſtola legatur in Laodicenſium Eccleſia: eam, quæ ſcripta eſt ex Laodicea, vos quoque legatis. Feruntur etiam ſub nomine Pauli breues quædam Epiſtolæ ad Senecam, quas D. Hieronymus non contempſit: (de Scrip. lect.) ſed Eccleſia Catholica illas in Cathalogo ſcripturarum non recenſuit, indicans non cenſere Paulum earum eſſe auctorem.

TRIGINTA SEPTEM ANTILOGIA, EX D. PAVLI EPISTOLIS.

Siuè, quæ pugnare videntur, Teſtimonia.

CAPVT I.

Ex Epiſtola ad Romanos, decem.

I. *Ad Rom. 1. 7.* Iuſtus cadens tam velociter ſurgit, vt non cecidiſſe videatur. Sancti omnes indicant eſſe Sanctos.

OMnibus, qui ſunt Romæ vocatis ſanctis. At ſi omnibus, ad quos Paulus ſcribit ſint *Sancti*, quare ab illo toties ob varia peccata ſubtaxantur? An non quia *ſepties in die cadit iuſtus & reſurgit* adeo velociter, vt cecidiſſe minime videatur? An nō quia Sancti omnes indicant eſſe ſanctos, dum manifeſta crimina non aſpiciunt?

II. *Rom. 1. 24.* Solet Deus punire peccatum vnū permittens hominem in aliud grauius ruere.

Tradidit illos in immunditiam. Verſ. 26. *In paſſiones ignominiæ.* Verſ. 28. *In reprobum ſenſum.* At Eccli. 15. 12. *Non dicas: Ille me implanauit.* Certè neminem Deus ad peccatum gerendum adducit, ſed in peccati vnius ſupplicium permittere aſſolet, vt in aliud grauius peccatoris obſtinatio ſe dedat præcipitem.

III. *Rom 4. 18.* Nil difficile ſi contra ſpē humanam diuinæ opis ſpe nitaris.

Contra ſpem in ſpem credidit Abraham. At ſi *in ſpem*, quomodo *contra ſpem?* Planè quia diffidens naturæ viribus, diuinæ fidit promiſſioni. *Apud Deum* enim *non eſt impoſſibile omne verbum:* Luc. 1. Nil tibi impoſſibile, imo nec difficile videatur, ſi cōtra ſpem humanam opis diuinæ ſpe nitaris.

IV. *Rom. 5. 12.*

Per vnum hominem intrauit peccatum in mundum. An non etiam per Euam, & quidem primo loco? Eccli. 25. 33. *A muliere initium factum eſt peccati, & per illam omnes morimur.* Quomodo igitur peccatum & mors ſoli Adamo tribuitur? An quia vir caput mulieris? Plane. Sed addiderim maritum & vxorem eſſe carnem vnam, imò vnicam quodammodo eſſentiam. Vnde illa particula. *Per vnum hominem* vnum, & alteram includit.

Maritus & vxor quaſi vna perſona.

V. *Rom. 8. 16.* Cum nos conſcientia non accuſat probabiliter valde colligimus nos in gratia eſſe.

Ipſe ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro quod ſumus filij Dei, ſeu quod in gratia ſumus. At Ecceſ. 9. 1. *Neſcit homo, vtrum amore, an odio dignus ſit.* Quod nam igitur eſt illud teſtimonium noſtræ iuſtitiæ. Profectò cum ſpiritus, ſeu conſcientia nos minime accuſat, ipſe ſpiritus, ſeu conſcientia bona ſpiritui, ſiue animæ noſtræ reddit probabile admodum teſtimonium, quod in gratia amore digni ſumus.

VI. *Rom. 8. 26.* Quid quid voluetis vel circa temporalia po-

Quid oremus, ſicut oportet, neſcimus. At Mat. 6. 9. Chriſtus nos docet, ſicut oportet, orare. *Sic vos orabitis: Pater noſter, qui es in cælis &c.* Quomodo ergo neſciunt illi quid, ſicut oportet, orent? Certè quia alia ſunt, quæ in particulari expetunt homines à Deo poſtulare, v-

gr.

gr. diuitias, filios, valetudinem, &c. In his poteſt plane eſſe errandi periculum, ſi illarum rerum conſecutio officiat ad animi ſalutem. Attamen Chriſtus nos docuit quemadmodo quicquid petere voluerimus ſine vllo periculo petamus: nempe ſemper addendo. *Fiat voluntas tua.*

...res à Deo petere ſi addat Fiat voluntas tua.

VII. *Certus ſum, quia neque mors, neque vita, &c. poterit nos ſeparare à charitate Dei.* At 1. Cor.
Rom. 8 38. 9. 27. Apoſtolus ait. *Caſtigo corpus meum &c. ne forte cum alijs prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.* Si de tua perſeuerantia es certus ô Paule, quid times? quare tantæ operam das aſperitati, ſeu corporis caſtigationi? Imo ideo corpus caſtigo & in ſeruitutem redigo, vt hoc ſtudium mihi illam afferat certitudinem.

Aſſidua corporis caſtigatio quodammodo dat iuſto certitudinem, quod in gratia perſiſtet.

VIII. *Non volentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei.* At ipſe 1. Cor 9. 24 ait *Sic*
Rom 9. 16. *currite, vt comprehendatis.* Ergò comprehendere, ſeu brauium accipere, currentis eſt. Certè ſine Dei miſericordia ſpeciali nemo vtiliter currit.

Sine Deo miſerenti nemo vtiliter currit.

IX. *Quis enim cognouit ſenſum Domini?* Nullus.
Rom 11. 34. At 1. Cor. 2. 16. ipſe Apoſtolus inquit: *Nos ſenſum Chriſti habemus.* Et Ioan. 1. 20. *Filius Dei venit, & dedit nobis ſenſum.* Ergo ſenſus Domini cognouimus? Fallimur quidem. Quid circa hunc vel illum effectum Chriſtus nos donauit intelligentia: at cur hoc, vel illud Deus diſpoſuerit, vel quò his effectibus eius iudicia tendant, penitus ignoramus.

Dei iudicia penitus ignorat.

Qui diligit proximum legem impleuit. At Mat.
X. 22. 37. etiam ad legem implendam Dei dile-
Rom 13. 8. ctio requiritur. *Diliges Dominum Deum tuum.* Quomodo ergo qui proximum diligit totam legem impleuit? Profectò quia proximum, vt oportet diligere, Deum diligere prorſus eſt. Niſi enim quis Deum ex toto corde diligat, quomodo poterit proximi ſic defectus tolerare, vt ab illius dilectione non recedat?

Qui proximum vt oportet, diligit, manifeſtat, ſe Deum ex toto corde amare.

CAPVT II.

Ex prima, & ſecunda ad Corinthios tredecim.

NOn miſit me Chriſtus, baptiZare. At Mat.
XI. vlt. 19. cunctis Apoſtolis Chriſtus indi-
1. Cor. 1. 17. xit: *Docete omnes gentes, baptizantes eos, &c* Et Paulus mittitur & nō mittitur baptizare. Plane ſpeciatim ad miniſteriū prædicādi miſſus fuit Apoſtolus, quod quidem ſi vt requiritur, præſtandum ſit, toto homine indiget, ita vt ab alijs miniſterijs baptizandi tunc, nunc autem confeſſiones audiēdi continuò eximatur. *Continuò* dixi, vt aſſeram nec Paulum ſemper a Baptiſmo conferēdo abſtinuiſſe: nec debere Cōcionatorem ſe, cū neceſſitas vrget ab audiendis confeſſionibus eximere.

Prædicandi miniſterium totum hominem exigit, vnde concionator non debet frequenter in alijs miniſterijs occupari.

XII. Spiritualis *homo iudicat omnia, & ipſe à ne-*
1 Cor. 2. 15. *mine iudicatur.* At Mat. 7. 1. *Nolite iudicare, vt non iudicemini,* Quomodo ergo ſi ſpiritualis omnia iudicat, ipſe à nemine iudicatur? Planè quia ſpiritalis vir non temerariè de proximo iudicat, ſed cunctas eius actiones ſpecie non iuſtas excuſat: vnde à Deo accipit, vt à nemine iudicetur.

Qui non iudicat temerariè proximi actiones, ipſe à nemine iudicatur.

Qui plantat, & qui rigat, vnum ſunt. At qui XIII.
verſ. 6. idem Apoſtolus inquit. *Ego plantaui* 1 Cor 3 8.
Apollo rigauit. An vnum ſunt Paulus & Apollo? Sunt equidem per charitatis identitatem. Ideo dicitur fideles inchoantis Eccleſiæ eſſe vnum cor, & animam vnam. Si multi diſcipuli vnum erant, quomodo Magiſtri non eſſent vnum?

Multi enim diſcipuli & Magiſtri vnum ſunt per charitatem

Sanctificatus eſt vir infidelis per mulierē (vxo- XIV.
rem) fidelem. At quæ *ſanctitas* vbi infidelitas? 1. Cor. 7. 14.
Certè dum infidelis manet vir à ſancta vxore non ſanctificatur. Attamen ſocietas, & vnitas fidelis mulieris virum paulatim afferunt ad veritatis cognitionem, vnde ſacra vnda ſanctificatur.

Sancta vxor ſolet virum impium ad Sanctitatem allicere exemplo.

Nolite ſerui fieri hominum. At Paulus ipſe XV.
cap. 9. 19 ait: *Cum liber eſſem ex omnibus,* 1. Cor 7 23.
omnium me ſeruum feci. Quomodo ergo ô Paule agis ipſe, quod alios doces fieri ab eis non oportere? Equidem duo ſunt genera ſeruitutis. Nam ſeruire hominum placito contra iuſtitiæ præſcripta, iniquum eſt, & Apoſtolo inuiſum: at affectu humilitatis cunctis ſeruire, admodum eſt laudabile, quod Paulus gerebat.

Seruire hominum placito iniquum, taxabile, omnibus ex humilitatis affectu ſeruire, commendabile eſt.

Per omnia omnibus placeo. Cap. 9. 22. *Omni-*
bus omnia factus. At Gal. 1. 10. *Si adhuc homi-* XVI.
nibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem. Quo- 1 Cor. 10 33.
modo ergo hominibus placet, ſi non placet hominibus? Certè quia iuſtis placebat ſalutaria monita prædicando: iniuſtis vero tunc non placebat, quia eorum taxabat errata: omnibus autem dicit placuiſſe, quia videntes impij Prædicatoris charitatem, qua omnibus omnibus omnia fiebat, ad meliorem ſe recipiebant frugem: vnde demum *per omnia* nempe per veram doctrinam iuſtis dulcem, & per correptionem impiis amarā *omnibus* placebat.

Poteſt Prædicator iuſtis & peccatoribus in concione placere

Si orem lingua: mens mea ſine fructu eſt. At
verſ. 2. dixerat: *Qui loquitur lingua, Deo lo-* XVII.
quitur, & ſemetipſum ædificat. Annon eſt vber 1. Cor. 14. 14.
vocalis orationis fructus Deo loqui, & ſe ædificare? Cur ergo Paulus aſſerit ſe lingua precantem, ſine fructu orare? Certè quia Apoſtolus loquitur de vocali oratione, quam mentis attentio non comitatur: hæc eſt ſine fructu. At prius loquutus eſt de colloquutione cum Deo, quæ ſine mentis attentione fieri nequit: eſt valde vtilis, hæc ædificat.

Oratio vocalis ſine attentione animi, eſt inutilis: cum attentione, vtilis admodum.

Ad beſtias pugnaui Epheſi. At Act 19. Sedi- XVIII.
tionem Epheſi mouet Demetrius: ſed beſtia- 1. Cor. 15 32.
rum mentio nulla. Quomodo ergo Paulus cum beſtiis Epheſi pugnarit? An non cum Demetrio & ſocijs pugnauit iratis? ita quidem. Cum beſtiis igitur verè pugnauit. Homo enim iratus crudelibus haud differt à beſtiis.

Homo iratus crudelibus non differt à beſtiis.

Si quis autem contriſtauit. At ſi te ô Paule XIX.
non cōtriſtauere illæ afflictiones: vnde illa *an-* 2. Cor. 2 5.
guſtia cordis, & lacryma, Verſ. 4. Certè licet lacrymas profunderet, & cor eius anguſtia afficeretur, contriſtatus non eſt. Quia ſanctis labores gaudium excitant, non triſtitiam.

Sanctis labores excitant gaudiū non triſtitiam.

Vbi ſpiritus Domini, ibi libertas. At Rom. XX.
18. *Liberati à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ.* 2. Cor. 3. 17.
Si in vita ſpiritus, ſeu iuſtitiæ eſt libertas, vndenam ſeruitus iuſtitiæ? Certè quia illa ſeruitus, vera libertas eſt.

Seruire virtuti eſt vera libertas.

Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ XXI. 2 Cor 6. 14.

pars

Noli cum hæreticis conſortium inire.

pars fideli cum infideli? ſeu fugite infidelium ſocietatem. At. 1. Cor.7.14. *Sanctificatus eſt vir infidelis per mulierem fidelem: & filij ſancti ſunt.* Quomodo approbat viri infidelis & fidelis vxoris conſortium, & monet Chriſtianum omninò ab infidelibus ſeparari? Sane quia fideli nulla eſt cum infideli pars: fideli autem vxori pars eſt cum infideli marito, quia duo ſunt in carne vna: vnde non tenebantur tunc ſeparari.

XXII. 2.Cor.10.12. Virtutis opera non metiuntur ex multitudine, ſed ex cordis affectu.

Non audemus cōparare nos quibuſdā. At Cap. 11. 5. *Exiſtimo, nihil me minus feciſſe magnis Apoſtolis*: Verſ. 21. *In quo quis audet, audeo & ego, &c.* Ergo iam te ô Paule, non ſolum quibuſdam, ſed magnis Apoſtolis te audes comparare. Minimè quidem. Quia cum opera cōcipiant apud Deum æſtimationem ex cordis affectu licet videret Apoſtolus ſe æqualia opera geſſiſſe, quæ magni Apoſtoli exercitarant, non tamen ſe illis comparare audebat; quia poterat in affectu cordis inæqualitas intereſſe.

XXIII. 2.Cor.12.10. Qui humiliter profitetur ſuā infirmitatem ad operandum, à Deo potens efficitur.

Placeo mihi in infirmitatibus meis. At mox addit. *Cum enim infirmor, tunc potens ſum.* Si infirmus, quomodo potens plane quia cum iuſtus ſe eſſe infirmum humiliter profitetur ad opera iuſtitiæ egregia gerenda, cæleſti ope ad ea potens efficitur.

CAPVT III.

Ex Epiſtolis ad Galathas, Phippenſes & Colloſenſes ſeptem.

XXIV. Ad Gal.1.1.

P*Aulus Apoſtolus non ab hominibus, neque per homines. Et verſ 12. Non ab hominibus accepi Euangelium*, ſed à Chriſto. At cap.2 2. *Secundum reuelationem aſcendi Ieroſolymam ad Apoſtolos, & contuli cum illis Euangelium, quod prædico; nè in vacuum currerem, aut cucurriſſem.* Si à Domino Euangelium Paulus acceperat, non videbatur neceſſarium Apoſtolos adire, vt cum illis Euangelium conferret. Profectò Deus reuelauit ei, id oportere. Vt edocerentur ſubditi etiam reuelationes, & illuſtrationes cæleſtes Rectori, aut ſpirituali patri manifeſtare, vt ſubmiſſio obedientiæ exerceatur, & ne vllum errandi periculum ſubeant? Vndè autem Paulo in vacuum currendi periculum, ſi Euangelium à Chriſto ſuſceperat? Qui à Deo aſſumptus fuerat in Euangelii præconem & modum id munus exercendi ediſceret, debebat id à Petro ſummo Præſule ediſcere, & modum, quo alij Apoſtoli idem officium gerebant, imitari. Nihil Deus vult ſubditos ſine Præſulis directione geri.

Etiam reuelationes, & illuſtrationes cum Spirituali patre ſunt conferendæ.

Non vult Deus vel miniſtros maiores aliquid agere ſine Præſulis dependentia.

XXV. Gal. 2. 7. Charitas ſacrorum miniſtrorū vltra obligationis terminos proſilit.

Creditum eſt mihi Euangelium præputij, ſicut Petro circumciſionis. At ex Act.10. conſtat, Petrum etiam Gentilibus: & cap. 13. Paulum etiam Iudæis euangelizaſſe. Certè licet Petrus Iudæis, & Paulus Gentilibus conuertendis ſpecialiter eſſent addicti: at ſacrorum miniſtrorum charitas vltra ſuæ obligationis terminos aſſolet proſilire.

XXVI. Gal. 2.11. Subdito licet aliquando ſuperiori reſiſtere.

Cum Cephas veniſſet Antiochiam, in faciem ei reſtiti. An ſubdito licet ſuperiori reſiſtere? Ioan. vlt. 15. Profectò cum ſuperior imperat, aut agit aliquid, quod ſubdito in Domino videatur eſſe reprehenſibile, licet non obedire, imò in propoſito illius exequendi tenaciter omnitenenti reſiſtere. Attamen ad hoc (mihi credite) zelus Pauli requiritur.

XXVII. Gal. 2.20. Ille, in quo viuit Chriſtus, curet actiones ſuas illius actionibus conformari.

Viuo ego, iam non ego: viuit vero in me Chriſtus. Si ego viuo, quomodo *non ego*? Porrò quia ille, in quo Chriſtus viuit ita debet Chriſti voluntati & actionibus conformari: vt dignæ tanto Hoſpite videantur: & illi, qui eum operari viderint, planè dignoſcant, actiones illas à Deo gubernari.

XXVIII. Phil. 2. 12. Vt ſine metu amittendæ ſalutis viuamus, cū metu eam amittendi, operemur.

Cum metu & tremore veſtram ſalutem operamini. Aſt. 1. Ioan. 18. *Timor non eſt in charitate: ſed perfecta charitas foras mittit timorem.* Quare igitur indicitur, fidelibus tremor & timor ab eiſdem remouetur? Certe quia vt ſine ſalutis amittendæ timore viuamus, neceſſarium eſt, vt cum metu amittendi eam operemur.

XXIX. Phil.2. 13. Non ſatis eſt velle, aut deſiderare operari bonum ſed neceſſarium id perficere deſiderium.

Deus eſt, qui operatur in nobis, & velle, & perficere. At qui Rom. 7.18. idem quæritur: *Velle adiacet mihi: perficere autem bonum non inuenio.* Certe quia aliud eſt operari velle, aliud autem eſt operari. Cum autem ad *velle* operari bonum, à Deo auxilium accipimus, debemus ab ipſo precibus impetrare, vt ad perficiendam eam voluntatem, ſeu deſiderium præſtet auxilium. Tartarus enim bonorum deſideriorum haud efficacium eſt plenus: Hiſpanicum prouerbium eſt: *El infierno eſta lleno de buenos deſeos.*

XXX. Colloſ. 1.24. Homo impleat quę deſunt paſſionum Chriſti, cum rectè operatur, vt eorū fructum percipiat.

Adimpleo ea, quæ deſunt paſſionum Chriſti. At quid deeſt, cum dicat Chriſtus Luc. 23. 27. Ea, quæ ſunt de me, finem habent. Et Ioan 17.4. *Opus conſummaui, quod dediſti mihi, vt faciam.* Et cap. 19. 30. *Conſummatum eſt.* Sic reſpondeo: Paſſio Chriſti ad noſtram ſalutem, quæ rectis operibus acquirenda à nobis eſt, ordinatur. Vnde quaſi non impleta ei eſſe videtur, qui ad eius fructum percipiendum, haud rectè operatur. Vnde dixit Dominus, circa paſſionē ea, *quæ ſunt de me*, id eſt pati, & mori, finem habent, iam conſummata, iam ſunt perfecta: reſtat, vt quæ ſunt de homine fiant: quæ quidem ad finem meæ paſſionis intentum deſunt. Ideo Paulus curabat rectè operari, vt id quod ad ſuam ſalutem per Chriſti paſſionis applicationem deerant, adimpleret.

CAPVT IV.

Ex Epiſtolis ad Theſſalonicenſes, prima & ſecunda ad Timotheum, & ad Hebræos ſeptem.

XXXI. 2.Theſ. 2.8. Quam dira mors damnatorum quibus ſemper mors erit in deſiderio?

Q*Vem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui.* At Apoc. 19. 20. dicitur *viuum* mittendum *in ſtagnum ignis.* Quomodo igitur ſpiritu, ſeu verbo oris Domini interficietur? Planè prius occidetur verbo illo Dominico: *Morere.* mox reſurgens viuus in ignis ſtagnū deturbabitur. Attamen quamuis non interficeretur prius, nonne horribilis mors eſt viuum in tartara detrudi, vbi ſemper mors erit in deſiderio?

XXXII. 1.Tim. 1.17. Iuſti Dij per partici-

Soli Deo honor & gloria. At Rom. 2. 10. dicit idem Apoſtolus. *Gloria & honor omni ope-*

ranti

pationem efficiuntur.

ranti bonum. Qoomodo ergo honor, & gloria ſoli Deo? An quia operantes bonum Dij per participationem efficiuntur? Sic Deus ipſe ait: *Ego dixi Dij eſtis.*

XXXIII.
1. *Tim.* 2. 12.
Mulieri non permittitur, docere vel leuia, niſi prius bene ab alijs edocta. D. Thereſię de Ieſus docere permittitur: quia inter viros annumeranda.

Docere mulieri non permitto. At ad Tit. 2. 3. & 4. dicitur: *Anus bene docentes: vt prudentiam doceant adoleſcentulas.* Non permittit publicè mulieres licet anus publicè docere dogmata fidei: permittit vero domeſticè adoleſcentulas docere prudentiam, vt viros ſuos ament, &c. Imò ad id præmittit à miniſtris bene eſſe anus edocendas: *Anus bene docentes.* Raro enim mulier inuenitur, quæ ad doctrinam celſiorem edocendam *mulier* non exiſtat. Quod ſi D. Thereſiæ docere permittitur: tam inſignis Virago non inter mulieres, ſed inter viros ſapientiſſimos eſt annumeranda.

XXXIV.
2. *Tim.* 3. 12.
Vera ſanctorum pax pro Ieſu pati perſecutionem.

Omnes, qui piè volunt viuere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur. At Prou. 16. 7. *Cum placuerint Domino via hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem.* Vbinam ergo perſecutio? Profectò vera eſt ſanctorum pax, pro nomine Ieſu perſecutionem pati.

XXXV.
Hebr. 5. 7.

Preces cum clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus eſt, pro ſua reuerentia. Si exauditus eſt pro hominibus exorans: quare Mat. 27. 46. quaſi non fuerit exauditus, clamat: *Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquiſti me?* Profectò non queritur, quod auditus non fuerit pro hominibus orans: ſed derelictus, ſeu relictus fuerit hominum manibus occidendus. Cuperet enim Chriſtus, ſi Patri placeret non ab hominibus, ſed à demonijs trucidari; nè homines tanti delicti rei redderentur. Quod quidem anxius excuſare intendebat, dum diceret: *Ignoſce illis, quia neſciunt, quid faciunt.*

Chriſtus cuperet, ſi Patri placeret, non hominum, ſed dęmonum opera occidi ne homines tanti criminis rei redderentur.

XXXVI.
Hebr. 6. 4.
Difficilis admodùm eſt conuerſio eorum, qui à Deo ſpecialiter illuminati, à via perfectionis exciderunt.

Impoſſibile eſt, eos, qui ſemel ſunt illuminati, & prolapſi, rurſus renouari ad pænitentiam. Aſt Ezech. 18. 27. *Cum impius auerterit ſe ab impietate ſua, animam ſuam viuificabit.* & Verſ. 32. *Nolo mortem morientis.* Vndenam ergò illa conuerſionis impoſſibilitas? Tam difficilis quidem eſt, vt Paulus eam impoſſibilem quodammodo eſſe aſſeruerit reductionem illius, qui ſpecialiter à Deo fuerit illuminatus ad perfectionis viam ſectandam.

XXXVII.
Hebr. 7. 3.
Sacerdos quis effectus, quodámodo deſinit eſſe homo.

Melchiſedech ſine patre, ſine matre, ſine genealogia: manet ſacerdos in perpetuum. At Iob 14. 1. *Homo natus de muliere, breui viuens tempore.* Quomodo igitur Melchiſedecbus homo ſine patre, & matre? Plane quia homo ſacerdos Dei ſommi effectus, iam deſinit homo eſſe, & ad Angelicam, imo ad Deificam naturam quodammodo eleuatur.

Adhuc ad Lectorem.

OPERÆ pretium duxi te ad operis Tomum vltimum admonere, non præſumpſiſſe me aliquid circa ſenſum literalem ſcribere, quod non poſſes apud tot Bibliorum ſacrorum Interpretes inuenire. Sed intendens plura monita ad mores ſpectantia proprio ex penu Concionatoribus prælibare: Opus fuit, perbreuem literæ Commentarium texere, vt litera materiam conceptibus moralibus exhiberet. Id affirmare poſſum nullum huius generis me tot in Voluminibus ſcripſiſſe, de quo ſubeſſet mihi dubium, num apud Auctores alios illo prætextu facilè poſſet repetiri. De literali autem fateor ingenuè, me ad doctiſſimorum Interpretum accurriſſe fontes ex quorum vberrimo profluxu perbreuem Commentarium hauſi, è cuius vi vberem moralium Conceptuum rigatum ad Spiritualem hortum ducerem. Ne autem tibi faſtidio eſſet, paſſim Auctores aſſignare, ab ea te & me moleſtia liberaui, ſimul indicans nomina eorum, è quibus hunc literalem ſenſum carptim aſſumpſi coniunctim recenſendo. Mihi ergo præbuêre ducatum.

AD GENESIM.
P. Benedictus Pererius.
P. Martinus Delrius.
Guillelmus Hamerus.
Ludouicus Stella.

AD EXODVM:
P. Benedictus Pererius.
Ludouicus Stella.
Ioannes Modin.

AD LEVITICVM.
P. Ioannes Lorinus.

AD NVMEROS.
P. Ioannes Lorinus.
Varij alij totius ſcripturæ ſacræ Expoſitores. Nullum enim niſi Lorinum inueni, qui exactè Librum hunc expoſuerit ſpeciatim.

AD DEVTERONOMIVM.
P. Ioannes Lorinus, & varij etiam totius ſacræ paginæ Interpretes.

AD IOSVE.
P. Nicolaus Serarius.
P. Coſma Magalianus.
Andreas Maſius.

AD IVDICES.
P. Nicolaus Serarius.
P. Emanuël de Nagera.

AD RVTH.
P. Nicolaus Serarius.
P. Didacus de Celada.

AD LIBROS REGVM.
P. Gaſpard. Sanctius Abulenſis Epiſcopus.
P. Franciſcus de Mendoza

AD PARALIPOMENON.
Abulenſis Epiſcopus.
Alij totius ſcripturæ Commentatores.

AD ESDRAM.
Abulenſis, & alij.

AD TOBIAM.
P. Nicolaus Serarius.
P. Didacus de Celada.

AD IVDITH.
P. Nicolaus Serarius.
P. Didacus à Celada.
P. Lucas Belloſo.

AD ESTHER.
P. Nicolaus Serarius.
Franciſcus Febardentius.

AD IOB.
P. Ioannes Pineda.
P. Gaſpard. Sanctius.
P. Paulus Comitolus.
Franciſcus Feuardentius.

AD PSALMOS.
P. Ioannes Lorinus.
P. Robertus Bellarminus.
Antonius Agelius.
Franciſcus Titelmanus.
Cornelius Ianſenius.

AD PROVERBIA.
P. Ferdinandus de Salazar.
Cornelius Ianſenius.

AD ECCLESIASTEN.
P. Ioannes Lorinus.
Franciſcus Titelmanus.

AD CANTICA.
P. Martinus Delrius.
P. Andreas Pintus.
P. Gaſpard. Sanctius.
Michaël Ghiſlerius.
Paulus Serlogus.

AD SAPIENTIAM.
P. Ioannes Lorinus.
Cornelius Ianſenius.

AD ECCLESIASTICVM.
P. Ioannes de Pinna.
Rabanus Maurus.
Paulus de Palatio.
Cornelius Ianſenius.

AD PROPHETAS.
P. Gaſpard. Sanchez.
P. Franciſcus Ribera.
P. Chriſtophorus à Caſtro.
P. Benedictus Pererius.

AD MACHABÆOS.
P. Nicolaus Serarius.
P. Petrus Redanus.
Ioſephus Stephanus.

AD EVANGELIA.
P. Alphonſus Salmeron.
P. Ioannes Maldonatus.
P. Sebaſtianus Barradeus.
P. Emanuel Sa.

Come

Cornelius Ianſenius.
Cornelius à Lapide.
AD ACTA APOSTOLORVM.
P. Ioannes Lurinus.
Gaſpard. Sanctius.
AD EPISTOLAS PAVLI.
P. Benedictus Iuſtinianus.
P. Cornelius à Lapide.
Franciſcus Titelmanus.
AD EPISTOLAS CATHOLICAS.
P. Benedictus Iuſtinianus.
Claudius Guilliandus.
Franciſcus Titelmanus.
AD APOCALYPSIN.
P. Benedictus Pererius.
P. Franciſcus Ribera.
P. Blaſius Viegas.
P. Ludouicus de Alcaſſar.
AD CVNCTOS GENERATIM BIBLIORVM LIBROS.
Meis fauère Commentariis Litteralibus, qui in totum Vetus ac Nouum Teſtamentum ſcripſerunt, nempè
Strabus Fuldenſis.
Hugo Carenſis.
Nicolaus Lyranus.
Dionyſius Carthuſianus.
Thomas de Vio Caietanus.
P. Emanuel Sà.
P. Ioannes Mariana.
P. Stephanus Menochius.
P. Iacobus Tyrinus.
P. Iacobus Gordonus.
Et alij plures.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS
Prouinciæ Caſtellanæ Societatis IESV.

PETRVS Pimentel in Prouincia Caſtellana Societatis IESV Prouincialis, poteſtate mihi facta à Reuerendo admodum Patre noſtro GOSVINO NICHEL Præpoſito Generali, facultatem facio, vt *Commentaria in totum Vetus, ac Nouum Teſtamentum* (exceptis Sapientialium libris) *Auctore* P. ANTONIO DE ESCOBAR ET MENDOZA Theologo eiuſdem Societatis, grauium, Doctorúmque hominum iudicio approbata, typis mandentur. In quorum fidem has literas manu noſtra ſubſcriptas, noſtróque ſigillo munitas dedimus, Valliſoleti die 1. Octobris anno 1653.

PETRVS PIMENTEL.

APPROBATIO.

REuerendi Patris ANTONII DE ESCOBAR ET MENDOZA Societatis IESV; *Commentarios Literales & Morales in Sacram Scripturam* nos infraſcripti ex eadem Societate Theologi legimus, & vtiles, atque luce dignos iudicauimus. Lugduni 8. Martij anno 1667.

IOSEPH GIBALINVS.
LAVRENTIVS GRANNON.

PRIVILEGIVM.

EGo IOANNES PLATIERE Societatis IESV in Prouincia Lugdunenſi, Præpoſitus Prouincialis, Opus, quod inſcribitur ANTONII DE ESCOBAR ET MENDOZA Societatis IESV Theologi Commentarij Literales & Morales in I. & II. Libr. Paralipomenon, in primum & ſecundum Eſdræ, in Tobiam, in Iudith, in Eſther, in Iob, in Pſalmos, in Prouerbia, Eccleſiaſten, Canticum Canticorum, Sapientiam, Eccleſiaſticum, Maiores & Minores Prophetas, in primum & ſecundum Machabæorum, in Euangelia, in Acta Apoſtolorum, in Epiſtolas Pauli, in Epiſtolas Catholicas & Ioannis Apocalypſin, eiuſdem Societatis grauium Doctorum iudicio approbatum, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Chriſtianiſſimis HENRICO III. 10. Maij 1583. HENRICO IV. 20. Decembris 1606. LVDOVICO XIII. 14. Februarij 1611. & LVDOVICO XIV. nunc regnante 23. Decembris 1650. conceſſum; quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiuſdem Societatis hominibus compoſitos, abſque Superiorum permiſſione imprimant. Permitto PHILIPPO BORDE, ET LAVRENTIO ARNAVD, Bibliopolis Lugdunenſibus, vt ad decem proximos annos excudere ac liberè diuendere poſſint. Datum Lugduni 10. Martij 1667.

IOANNES PLATIERE.

ANTONII DE ESCOBAR ET MENDOZA,

E SOC. IESV THEOLOGI,

COMMENTARII LITERALES, ET MORALES, ad Vetus, & Nouum Teſtamentum.

D. PAVLI EPISTOLÆ.

PRÆLVSIO.

Cùm ex Doctorum ſententia Paulus ex Eccleſiæ perſecutore in egregium Euangelij præconem Deiparæ precibus proſtratus exurrexerit, eidem piiſſimæ Dei Matri debet Apoſtolus, quod egit præclarè, & quod diſertè ſcripſit. Ideóque primæ Epiſtolæ initio prima ferè verba gratitudinis ergò Virginis laudibus conſecrauit. *Inuiſibilia ipſius* Dei *à creatura mundi per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur.* Rom. 1. Quænam, quæſo, hæc mundi creatura, in qua, & per quam Dei magnalia inuiſibilia conſpiciuntur. Reſpondet D. Hildephonſus *ſerm. de parturit Mar.* hanc creaturam Deiparam eſſe. *Sicut fieri ſolet in quodam mirabili artificio dum quidquid in eo multis, & magnis laudibus effertur, totum ad gloriam & laudem manus artificis iure inſpicitur:* Vndè *quidquid Dei Genitrici officioſiſſimè impenditur, Deo impenditur.* Contemplare in Maria pietatem, charitatem, miſericordiam, reliquarúmque virtutum colligationem: eæque pro imperfectionis humanæ captu *intellecta* te ducent ad inuiſibilium Dei Artificis perfectionum cognitionem.

Maria ea vnica Creatura eſt, in qua, & per quam Dei magnalia inuiſibilia conſpiciũtur.

LIBER PRIMVS.

EPISTOLA BEATI PAVLI Apoſtoli

AD ROMANOS.

Cùm Cenchrenſi portu Vrbi Corintho vicino eſſet Apoſtolus, hanc Epiſtolam ſcripſit ad Romanos & per Pheben immiſit anno à morte Dominica vigeſimo

ſexto. At cùm poſterior fuiſſet vna & altera ad Corinthios, ponitur primo loco inter omnes ob Romanæ Eccleſiæ præeminentiam, & quia gratiam fidei maximè commendat, quæ caput, & initium eſt Chriſtianiſmi.

CAPVT PRIMVM.

Euangelij excellentiam demonſtrat. Aſſerit Gentiles grauiſſimis criminibus obnoxios Ieſu gratiâ indiguiſſe.

1. PAVLVS, ſeruus Ieſu Chriſti, vocatus Apoſtolus, ſegrega-
tus in Euangelium Dei, 2. Quod antè promiſerat per Pro-
phetas ſuos in Scripturis ſanctis. 3. De Filio ſuo, qui factus eſt
ei ex ſemine Dauid ſecundùm carnem, 4. Qui prædeſtina-
tus eſt Filius Dei in virtute ſecundùm ſpiritum ſanctificatio-
nis ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti Domini noſtri:
5. Per quem accepimus gratiam, & Apoſtolatum ad obe-
diendum fidei in omnibus Gentibus pro nomine eius, 6. In quibus eſtis & vos
vocati Ieſu Chriſti: 7. Omnibus qui ſunt Romæ, & dilectis Dei, vocatis ſanctis.
Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. 8. Primùm
quidem gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum pro omnibus vobis: quia fides
veſtra annuntiatur in vniuerſo mundo. 9. Teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſeruio
in ſpiritu meo in Euangelio filij eius, quòd ſine intermiſſione memoriam veſtri fa-
cio. 10. Semper in orationibus meis: obſecrans, ſi quomodo tandem aliquando
proſperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. 11. Deſidero enim vi-
dere vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ ſpiritualis ad confirmandos vos: 12. Id
eſt ſimul conſolari in vobis, per eam quæ inuicem eſt, fidem veſtram atque meam.
13. Nolo autem vos ignorare, fratres: quia ſæpè propoſui venire ad vos, (& pro-
hibitus ſum vſque adhuc) vt aliquem fructum habeam & in vobis, ſicut & in cæte-
ris gentibus. 14. Græcis ac Barbaris, Sapientibus & inſipientibus debitor ſum:
15. Ita (quod in me) promptum eſt & vobis, qui Romæ eſtis, euangelizare.
16. Non enim erubeſco Euangelium. Virtus enim Dei eſt in ſalutem omni cre-
denti, Iudæo primum, & Græco. 17. Iuſtitia enim Dei in eo reuelatur ex fide
in fidem: ſicut ſcriptum eſt. Iuſtus autem ex fide viuit. 18. Reuelatur enim ira
Dei de cælo ſuper omnem impietatem & iniuſtitiam hominum eorum, qui verita-
tem Dei in iniuſtitia detinent: 19. Quia quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt in illis,
Deus enim illis manifeſtauit. 20. Inuiſibilia enim ipſius, à creatura mundi, per ea
quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur: ſempiterna quoque eius virtus, & diui-
nitas: ita vt ſint inexcuſabiles. 21. Quia cùm cognouiſſent Deum, non ſicut
Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis,
& obſcuratum eſt inſipiens cor eorum: 22. Dicentes enim ſe eſſe Sapientes, ſtulti
facti ſunt. 23. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in ſimilitudinem ima-
ginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentium. 24. Pro-
pter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum, in immunditiam: vt con-
tumeliis afficiant corpora ſua in ſemetipſis: 25. Qui commutauerunt veritatem
Dei in mendacium: & coluerunt, & ſeruierunt creaturæ potiùs quam Creatori,
qui eſt benedictus in ſæcula. Amen. 26. Propterea tradidit illos Deus in paſſio-
nes ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vſum, in eum
vſum qui eſt contra naturam. 27. Similiter autem & maſculi relicto naturali vſu
fœminæ, exarſerunt in deſideriis ſuis in inuicem, maſculi in maſculos turpitudinem
operantes, & mercedem, quam oportuit, erroris ſui in ſemetipſis recipientes. 28. Et
ſicut non probauerunt Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobum
ſenſum vt faciant ea quæ non conueniunt, 29. Repletos omni iniquitate, ma-
litia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, contentio-
ne, dolo, malignitate, ſuſurrones, 30. detractores, Deo odibiles, contume-

lioſos, ſuperbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obedientes, 31. Inſipientes, incompoſitos, ſine affectione, abſque fœdere, ſine miſericordia. 32. Qui cùm iuſtitiam Dei cognouiſſent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni ſunt morte: & non ſolum qui ea faciunt, ſed etiam qui conſentiunt facientibus.

COMMENTARII.

1.

Euangelij excellentiam demonſtrat.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.12. *Paulus ſeruus Ieſu Chriſti, vocatus Apoſtolus, &c.*] Paulus Ieſu Chriſti ſeruus omnibus Romanis Dei amicis ab ipſo vocatis ad ſanctitatis viam, gratiam, & pacem à Deo Patre, ac Domino noſtro Ieſu Chriſto eius filio precatur. * *Seruus*, inquit, *Ieſu Chriſti*. Cur non addidit, Et Apoſtolus? Quia doctutus Euangelij virtutes humilitatem, quæ eſt earum fundamentum exemplo commendauit. Prædicationi addit efficaciam doctoris exemplum.] * *Gratia vobis & pax*. Priùs gratiam, mox pacem precatur. Haud enim poteſt vera pace frui, qui peccati impugnatione intus afficitur. Peccatum & pax haud in vna ſede morantur.] * *Pax à Deo*, non ab hominibus. Vt annotent Principes haud poſſe ſine Deo pacem in Regnis ſtatuere. Vnde primus bellicus apparatus eſſe debet, Dei ſibi pacem conciliare.] Is, inquam, Paulus, qui cæleſti vocatione præco Euangelij nuncupatur, & diuino conſilio electus eſt ad prædicandi Euangelij munus * *Segregatus*, inquit, *in Euangelium Dei. Qui* enim ad Euangelicum miniſterium vocatur, *ſegregatus* dicitur. Nam à cunctis terrenis rebus, quæ illum ab iniuncto munere poſſunt retardari, vel diſtrahi, ſegregari debet.] Quod quidem Euangelium iampridem Deus ſuorum Prophetarum oraculis multis modis in veteri Teſtamento promiſerat, Prophetarũ vaticiniis, & legis monumentis. Et quod tanquam ad finem te ferendum ad Chriſti Filij Dei diuinam maieſtatẽ exponendã, qui vt humanum genus à miſera diaboli ſeruitute eriperet, ex Dauidis ſobole humanam naturam aſſumpſit. Et cum verè homo inter mortales eſſet exortus, ab æterno prædeſtinatus fuerat Dei Filius humanæ libertatis aſſertor: vnde homo ex Spiritu ſancto de Virgine natus vnà cum Deo Patre, & eodem ſpiritu verè eſt Deus eadem poteſtate præſtante præſtans. Id quod ſeſe ipſe ab inferis reuera excitans, manifeſte probauit Dominus Ieſus Chriſtus. Cuius nos ſingulari beneficio ad ipſius gloriam, & honorem Apoſtolatus munus accepimus: vt ad Euangelij fidem cunctæ orbis Gentes opera noſtra eius nomen agnoſcant. De quarum numero eſtis ô Romani, qui ſingulari Dei munificentia, nullis meritis præcedentibus ad Chriſti fidem vocati eſtis. *Primum quidem gratias ago, &c.*] Vt igitur hoc Epiſtolæ meæ initium ſit, veſtra cauſa immortali Deo gratias ago, quod fidei veſtræ fama vniuerſum penè terrarum orbem peruaſerit. * Quàm verus Euangelij miniſter Paulus, qui pro Dei beneficio ſibi collato ducit, quòd Romani in Chriſtum credant. Bonus enim Euangelij operarius fidelium, quos docet, profectus ſuiipſius eſſe ducit, & ideò quaſi ipſe à Deo accepiſſet, gratias cæleſti reddit largitori] Teſtor Deum, quem pura mente colo, cuius reſpectu Filij eius Euangelium pro virili promulgo, quòd veſtri meis in precibus nullo vnquam tempore commemorationem deſideraui. Votis omnibus aſſiduè à Deo contendo, vt mihi tandem aliquandò faciat ad vos proſperè veniendi facultatem. *Proſperum* enim erit *iter*, ſi ex Dei voluntate inceptum, *Dei voluntate* terminetur. * Proſpera enim ſemper illi erit expeditio quam ſolà Dei voluntas direxerit.] Magnoperè veſtro conſpectu exopero frui, vt nonnihil gratiæ ſpiritualis à Deo acceptæ ad docendi miniſterium in vobis exerceam, vt vos in fide ſuſcepta confirmemini. Tum etiam vt familiari colloquutione, ac meæ veſtræ quæ fidei collatione & communicatione vtrimque recreemur.* Spirituales enim viri piis colloquiis maximè recreantur.]

Prædicationi efficaciã addit doctoris exemplum.

In vna ſe de non morantur peccatũ, & pax.

Pax Regnorũ à Deo.

Concionator ſegregatus eſſe debet à rebus, quæ eum poſſunt diſtrahere à miniſterio.

Verus Euangelij operarius profectus fideliũ, quos docet, ſuiipſius eſſe ducit.

Proſperum ſemper erit iter, quod ſola Dei voluntas direxerit.

Recreatio ſpiritualium virorum pia colloquia.

Verſ. 13.14.15.16.17. *Nolo autem vos ignorare, fratres, &c.*] Haud vos ô fratres, latere patiar, diutius, mihi ſemper fuiſſe in votis ad vos proficiſci, vt quemadmodum ex reliquis Gentibus aliquem ex vobis fructum referrem: ſed per multiplices occupationes hactenùs non licuit. Græcis enim, ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus debitorem me profiteor. * Ille namque, quem Deus ad animarum miniſteria vocauit, haud vltrò & gratis eis doctrinam impendit: ſed docendi ſeſe debitorem ſe debet agnoſcere.] Itaque, quod ad me attinet, promptus omninò ſum, vobis, qui Romæ degitis, Euangelij lucem vberius præferre. Neque enim erubeſco Euangelium vbique prædicare, quod mira quadam vi ſalutem credentibus affert, primò quidem Iudæis, tum vero etiam Græcis; ſiquidem iuſtitia, qua ab ipſo naſcentis mundi initio ad hæc vſque tempora imbuti ſunt ij, quos Deus à ſceleribus expiauit, quæque prius in veteri lege vaticiniis Prophetarum inuoluebatur, retecta palam in Euangelio proponitur, atque in omne æuum quibuſdam fidei veluti incrementis profertur: vt merito ſcriptum ſit à Propheta Abacuch: Iuſtus autem ex fide viuit.

Ille, quem Deus vocauit ad proximos erudiendos, ſe docendi illos, debitorem debet agnoſcere.

2.

Verſ. 18.19.20.21.22.23. *Reuelatur enim ira Dei de cælo, &c.*] Nihil enim æque in Euangelio prædicatur ac ſupplicium iuſto Dei irati iudicio imminens impijs, qui veram de Deo notitiam, quæ ſeſe illis naturæ ipſius ductu aperiebat, quaſi cæcis vitiorum nubibus repulerunt, ac veluti clauſam detinuerunt, ne ſuo ſe fulgore proderet, in eorumque animos inſinuaret. Nam quod ad veram Dei notitiam percipiendam attinet, eos nequaquam latere debuit, quibus ex admirabili mundi opificio ipſe ſe Artifex declarauit. Diuinæ enim naturæ plura arcana ex ipſa tantæ molis fabrica, ac artificioſa effectione haud obſcure indicantur: in primiſque apparet vis ſempiterna Conditoris, & diuinitatis maieſtas, vt nulla deinceps ratione, queant homines excuſari. * Profectò noſtra peccata impediunt Dei ſeſe nobis inſinuantem cognitionem.] Deum itaque illi ex ipſius operibus

Aſſerit, Gentiles grauiſſimis ſceleribus obnoxios Chriſti gratia indiguiſſe.

Peccata impediunt Dei ſeſe nobis inſinuantẽ cognitionem.

cognouerunt, ſed tamen debitum honorem tantæ maieſtati, abnegarunt: nec pro acceptis tot à Conditore beneficiis gratias redderent; quin potius inani quadam ratiocinandi calliditate deluſi, ipſi euanuerunt, eorúmque mens cœca errorum caligine obducta, in multarum rerum ad ſalutem attinentium ignoratione deſipuit. Dumque inanem mundi plauſum ſectantes Sapientes ſe eſſe oſtentarent: ſuam ipſi inſcitiam prodiderunt. * Nihil enim ſic hominis inſipientiam aperit, quam de propria Sapientia affectata præſumptio. Verus enim ſapiens ſe tot Sapientiæ arcana ſcit ignorare, vt cogatur ſe rudem, & inſcium profiteri.] Quid enim ſtultius excogitari poteſt, quàm gloriam, quæ Deo bonorum omnium fonti iure debetur, imagini corruptibilis hominis litare: imò volucrum, quadrupedum, reptiliumque ſimulacro tribuere? *Propter hoc, &c.*] Meritò planè ob eiuſmodi impietatem inſanam, paſſus eſt illos Deus in impuram vitæ rationem turpiter prolabi, vt ſua ipſorum corpora ſecum ipſi nefariis libidinibus defœdarent. * *Vt contumelijs*, ait, *afficiant corpora ſua.* Nihil quidem humanitati magis contumelioſum; quàm ſeruire libidini, brutis agnatæ.] Illi profectò veram, quam de Deo mente poterant notionem capere, impio mendacio ſeu idololatria nefaria commutauere: & rebus creatis diuinum cultum exhibuerunt, contempto ſummo rerum Opifice, qui omnium acclamatione ſempiternis eſt laudibus celebrandus. Hæc cauſa fuit, inquam, cur illos Deus fœdis affectionibus conſtringi permiſerit. Nam fœminæ illorum eum quem naturæ lex vſum corporum præſcribit, in alterum fines naturæ peruertentem commutarunt. Neque aliter mares vſu à natura ad Sobolem propagandam inſtituto neglecto alios in alium exarſerunt, dignam erroris ſui mercedem, & compenſationem referentes. * Deus enim aſſolet

Verè ſapiens de ſua ſcientia minime præſumit.

Contumelioſum eſt hominis libidini ſeruire.

Deus pecca-

peccata permittere in aliorum vindictam peccatorum.] * Pondera illud: *Et mercedem, quam oportuit, erroris ſui in ſemetipſis recipientes.* Quia Auctoris naturæ iura violarunt litantes creaturæ Deitatis honorem, ideò permittuntur in ſuum dedecus ſempiternum leges naturæ violare. ſepè enim diuinum ſupplicium peccati normam aſſolet æmulari.] Quemadmodùm verò eam, quam de Deo cognitionem mente complecti poterant, neglexère: ſic illos Deus in deteſtabilem mentem tradidit: ex quo illud eſt conſecutum, vt ea ipſi aggrederentur, ac perficerent, quæ minimè oporteret. Videris illos omni iniuſtitiæ ſcortationi, improbitati, auaritiæ, malitiæ, inuidiæ, cædi, contentioni, dolo, malignitati obnoxios. Notaueris eos ſuſurrones, obtrectatores, Dei oſores contumelioſos, ſuperbos, gloriæ inanis appetentes, malorum inuentores, erga parentes immorigeros, deſipientes, fœdifagros, charitatis expertes, implacabiles, à miſericordia prorſus alienos. * Poſtquàm omnium vitiorum catalagum recenſuit, ſic periodum terminauit: *ſinè miſericordia*: vt eos omnino damnationi addictos oſtendat. ſolet enim charitas, miſericordia, eleemoſyna multitudinem peccatorum operire. Vnde qui miſericordia caret, non habet quo peccata (ſic explicare liceat) cæleſti Numini operiat. Ideò in iudicio impijs Dominus, *Eſuriui & non dediſtis manducare*: quaſi peccata operuiſſent, ſi ſtuduiſſent miſericordiæ.] Qui quidem cum naturalia iura, diuinaque decreta probè cognouiſſent, affectarunt non intelligere, eos, qui ſeſe hiſce ſceleribus inquinarent, ſempiterno eſſe interitui obnoxios: imò non modò qui illa patrarunt crimina, ſed & qui patrantibus *conſentiunt.* * Alij explicant, *Qui patrocinantur.* Deo enim admodùm eſt inuiſum, delinquentibus auxilium, fauorem, aut defenſionem offerre.]

ta permittit in aliorũ peccatorum vindictam.

Sæpè diuinum ſupplicium peccati normã ſolet æmulari.

Miſericordia in pauperes multitudinẽ peccatorum operit.

Deo inuiſum valde, delicta quorum patrocinari.

CAPVT II.

Sicut de Gentium peccatis hactenus eſt locutus etiam hic Iudæorum crimina recenſet: ideóque fide, ac gratia Chriſti Domini indigere illos, docet.

1. PROPTER quod inexcuſabilis es, ô homo omnis, qui iudicas.
In quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas: eadem
enim agis quæ iudicas. 2. Scimus enim quoniam iudicium
Dei eſt ſecundùm veritatem in eos qui talia agunt. 3. Exi-
ſtimas autem hoc, ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt,
& facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? 4. An diuitias
bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis?
Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? 5. Secundùm au-
tem duritiam tuam, & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ, & re-
uelationis iuſti iudicij Dei, 6. qui reddet vnicuique ſecundùm opera eius:
7. iis quidem, qui ſecundùm patientiam boni operis, gloriam, & honorem, &
incorruptionem quærunt, vitam æternam: 8. iis autem, qui ſunt ex contentio-
ne, & qui non acquieſcunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio.
9. Tribulatio & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi

primùm

primùm, & Græci: 10. gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum,
Iudæo primùm, & Græco: 11. non enim eſt acceptio perſonarum apud Deum.
12. Quicumque enim ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt: & quicumque
in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. 13. Non enim auditores legis iu-
ſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur. 14. Cùm enim Gentes,
quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt, eiuſmodi legem
non habentes, ipſi ſibi ſunt lex: 15. qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cor-
dibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum, & inter ſe inui-
cem cogitationibus accuſantibus, aut etiam defendentibus: 16. in die, cùm
iudicabit Deus occulta hominum, ſecundùm Euangelium meum, per Ieſum
Chriſtum. 17. Si autem tu Iudæus cognominaris, & requieſcis in lege, & glo-
riaris in Deo, 18. & noſti voluntatem eius, & probas vtiliora, inſtructus per le-
gem, 19. confidis teipſum eſſe ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris
ſunt, 20. eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium, habentem formam
ſcientiæ & veritatis in lege. 21. Qui ergo alium doces, teipſum non doces: qui
prædicas non furandum, furaris: 22. qui dicis non mœchandum, mœcharis:
qui abominaris idola, ſacrilegium facis: 23. qui in lege gloriaris, per præua-
ricationem legis Deum inhonoras. 24. (Nomen enim Dei per vos blaſphe-
matur inter Gentes, ſicut ſcriptum eſt. 25.) Circumciſio quidem prodeſt, ſi
legem obſerues: ſi autem præuaricator legis ſis, circumciſio tua præputium fa-
cta eſt. 26. Si igitur præputium iuſtitias legis cuſtodiat: nónne præputium
illius in circumciſionem reputabitur? 27. & iudicabit id quod ex natura eſt
præputium, legem conſummans, te, qui per litteram & circumciſionem præ-
uaricator legis es; 28. Non enim qui in manifeſto, Iudæus eſt: neque quæ in
manifeſto, in carne, eſt circumciſio: 29. ſed qui in abſcondito, Iudæus eſt: &
circumciſio cordis in ſpiritu, non littera: cuius laus non ex hominibus, ſed ex
Deo eſt.

COMMENTARII.

1. *Paulus Iudæorum crimina recenſet.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Propter quod inexcuſabilis es, ô homo, &c.*] Quapropter ſi Gentiles, qui malitiam illorum criminum nō tam plenè vt tu intellexerunt, digni tamen morte æterna reputantur: quantò magis tu ô Iudæe qui clariſſimè ex Moſaica lege intellexiſti, ea eſſe Deo abominabilia, dignus eo ſupplicio eris, ſi eadem flagitia auſus fueris perpetrare. Inexcuſabilis quidem es, qui alios reprehendis vi legum, & iurium, quæ probe tenes. Hoc enim ipſo, quo Gentiles arguis ac dignos pœna cenſes: tu te condemnas, quòd aliorum Iudex iiſdem ſceleribus implicaris. * Magna debet eſſe in eo puritas, qui prauas proximi actiones auſus fuerit taxare.] Scimus quidem, perſpicax atque acre Dei iudicium abſque errore vllo in eos ferri, qui talia agunt: quamuis fortaſsè hominum opinione ab omni labe cenſeantur immunes. * Iudicium hominum fallax omninò ſolum Dei iudicium eſt *ſecundùm veritatem*, qui intimos animi motus intuetur.] *Exiſtimas autē, ô homo, &c.*] Quis verò tibi perſuadet ô homo, qui damnas huiuſmodi ſcelerum patratore, à quibus ipſe non abhorres, fore vt quia Iudæus ſis, Dei iudicium effugies? Num *diuitias*, ſeu theſauros eius benignitatis) ac tolerantiæ contemnis? Annon intellexiſti, Deum ſua illa tolerantia, dum delinquis, id vnum agere, vt te ad pœnitudinem alliciat? * Profectò, ſi Sapis, ô peccator, hæc ineffabilis Dei bonitas & patientia, te debet non ad peccandi ſecuritatem, ſed ad mox pœnitendi affectum adducere.] Verùm produritia tua, & corde à pœnitudine abhorrente maiorem Dei tolerantis & expectantis diù iram tibi colligis, quæ illo maximè extremo mundi die, inſtar diu comparati theſauri affatim profundetur. Quo quidem die Chriſtus Iudex hominum conſilia in lucem proferet. * Dei enim *patientia & longanimitas* in diuturna expectatione, in grauitate ſupplicij compenſatur.] Tunc vnicuique pro qualitate meritorum vel æternæ vitæ poſſeſſionem, vel interminabilia ſupplicia Chriſtus Dominus reddet. Iis, inquam qui patienter ſuſtinuere labores, vt iuſtè operarentur ad Dei *gloriam & honorem*, nec vllis actionibus prauis voluere corrumpi, vitam præſtabit æternam. Ij verò, qui animi peruicacia veritati obluctantur, & iniquitati habenas laxant, *iram & indignationem* ſubire cogentur.

Magna puritas eſſe debet in eo qui prauas aliorū taxas actiones.

Solum Dei iudicium circa hominum actiones ſecundum veritatem.

Dei patientia non debet nobis peccādi ſecuritatē, ſed mox pœnitēdi inſluere affectum.

Dei patientia in expectando grauitatē ſupplicij compenſatur.

Verſ. 9.10.11.12.13.14.15.16. *Tribulatio & anguſtia, &c.*] Quin etiam illo ipſo tempore Deus effundet anguſtiam in eorum animos, qui flagitiosè vitam duxerint, *primum* quidem id eſt, vberiori pœna contundens Iudæos, deindè Græcos & omnes infideles. * Cur *primum Iudæi tribulatione*, & *anguſtia* afficientur, id eſt, quare vberiorem experientur vltionem? Certè quia maioribus ex cognitione Dei & legis beneficiis donati, fortiores ad reiicienda vitia eſſe debuere.] Contrà verò gloria, & honore ſempiterno afficientur illi, qui rectè vixerint: primo quidem loco Iudæi, deinde Græci, ſeu Gentiles, qui decepti aliquando, tandem reſipuerunt. Neque enim Deus ex genere, ex patria, vel ſimili alia qualitate metitur: nec vllus eſt apud ipſum perſonarum reſpectus, qui plerumque apud homines cerni

Maioris Dei & legis notitia donati, fortiores debent eſſe ad vitia reiicienda.

ſolet. Illi namque, qui abſque legis Moſaicæ cognitione deliquerunt, *ſine lege* peribunt, hoc eſt damnabuntur, etiamſi huiuſmodi ſcripiæ legis notitiam non habuerint, quia naturalis legis iura violarunt. Qui autem legem à ſe cognitam ſceleratis moribus fuerint tranſgreſſi, ipſius legis præſcripto damnabuntur. Non enim qui legem audiunt, ſoia eius cognitione contenti, iuſti apud Deum erunt: ſed qui præſtant quod lege præſcribitur, Iudicis Dei ſententia inter iuſtos numerabuntur. Nam cum Ethnici, aliiſque infideles, quos omnis notitia legis ſcriptæ fugit, magiſtra natura, ac occulto diuinæ gratiæ beneficio adiuti re ipſa præſtant, quod lege præcipitur, legis præceptis deſtituti ſunt ipſi ſibi loco legis. Quippè qui honeſtas illas, ac laudabiles actiones, quæ lege præſcribuntur, mentibus habent indiſtas, vt eas Chriſti tribunali exponant. Tunc quidem cunctæ actiones & cogitationes conſcientiæ hominum ſeſe mutuo accuſantes, & defendentes apparebunt. Idque, vt ſupra expoſui, fiet in extremo illo pereuntis mundi occaſu, cum Deus immortalis (vt traditur in Euangelio, cuius miniſterio ego Chriſti beneficio fungor) etiam de abditis cogitationibus ſententiam referet.

Verſ. 17.18.19.20.21.22.23.24. *Si autem tu Iudæus cognominaris, &c.*] Sed age, alloquamur ſpeciatim Iudæos: En tu ô frater, Iudæus cognominatis, in lege placidè conquieſcis, in Deo gloriaris. Cuius voluntatem perſpectam habes, & explotas ea, quæ vel à lege diſſident, vel cum ipſa congruunt: & quæ ipſa lege pedagogo, comperis vtiliora eſſe, recto iudicio probas. Hinc quaſi magiſtrum te reputans, confidis te quaſi cæcorum ducem eſſe, & lucem præferre iis, qui in tenebris commorantur. Inſipientium eruditorem, infantium pædagogum: eo quod calleas formam legis, & tradendæ veritatis *rationem* agnoſcas, vt alios queas erudire. *Qui ergo alium doces, &c.*] Cur igitur qui alios doces, te ipſum negligis edocere; qui prædicas à furto abſtinendum; cur furatis? Qui libidini vacandum non eſſe dicis, cur turpiter inquinaris? qui abominaris inania idolorum ſimulacra, cur te impio ſacrilegio obſtringens vel ſacra violas, vel idolotiſtis veſceris, vel idolis dicata, auri cupiditate victus, nefariè contrectas? Qui ob acceptam diuinitus legem gloriaris, legem ipſam violans, Deo latori legis contumeliam Infers. Nimirum hoc eſt illud, quod pridem ſacris litteris proditum legimus, Iſa. 52.5. *Propter vos Dei nomen blaſphematur inter. Gentes.* Conſciæ enim veſtrorum criminum Deum noſtrum contemnunt, quaſi Deus vulgaris ſit qui tam impios habet adoratores. Vnde illorum blaſphemiæ ex veſtris ſceleribus tanquam à fonte profluxere. * Vt religioſi, irreligioſi ediſcant, eorum exceſſus cauſam eſſe, vt ſæculares Blaſphemias ipſi inferant Religioni, quæ tam indignos alit alumnos.]

Praui religioſi Religioni ipſi dedecus inferunt.

Verſ. 25.26.27.28.29. *Circumciſio quidem prodeſt, &c.*] Circumciſio ô frater, dum lex Moſaica permittitur, prodeſt admodum, ſi legi obtemperes: ſi verò legis præſcripta violes, præputium facta eſt, ſiue perinde eſt coram Deo, nec tibi plus proderit ad iuſtitiam & ſalutem quam ſi præputiatus, ſeu incircumciſus & Gentilis eſſes. Et è contrario ſi præputiatus iuſtitias legis, præcepta ſcilicet naturalia & moralia Gentilis cuſtodiat, *præputium illius in circumciſionem reputabitur*, id eſt, incircumciſio non oberit illi, ſed perinde coram Deo reputabitur, ac ſi circumciſus eſſet. Nonne qui natus incircumciſus, incircumciſus manſit, ſi legis naturæ præcepta atque inſtituta coluerit, te Iudæum circumciſum merito damnabit, qui profeſſione legis, & ipſa circumciſione quaſi ſuffultus, legem non metuis violare? Damnabit quidem. Profectò neque is, qui in manifeſto Iudæus eſt, neque in corpore oculis cerni poteſt circumciſio Iudæi, circumciſionis veræ nomine coram Deo cenſeri debent. Sed qui clam mente, & ſpiritu Iudæus eſt, quæque in abſcondito eſt circumciſio cordis, iure, ac propriè circumciſionis nomine decoratur: & magnam non quidem ab hominibus, ſed à Deo laudem, & gloriam aſſequitur. Hypocriſis operatur in publico, quia hominum laudes ambit: vera autem ſanctitas quæ Deo ſoli placere ſtudet, operatura ad abſcondita recedit.]

Hypocriſis in publico, vera virtus in abſcondito operatus.

CAPVT III.

Licet aliqua diuerſitas inter Iudæos & Gentiles ſit agnoſcenda, in hoc tamen vtroſque Paulus aſſerit conuenire, vt ſint ſub peccato & Chriſti gratia indigeant.

1. QVID ergo amplius Iudæo eſt; aut quæ vtilitas circumciſio-
nis? 2. Multum per omnem modum. Primum quidem,
quia credita ſunt illis eloquia Dei. 3. Quid enim ſi quidam
illorum non crediderunt? Numquid incredulitas illorum
fidem Dei euacuabit? Abſit. 4. Eſt autem Deus verax:
omnis autem homo mendax, ſicut ſcriptum eſt: Vt iuſtifice-
ris in ſermonibus tuis: & Vincas cùm iudicatis. 5. Si autem
iniquitas noſtra iuſtitiam Dei commendat, quid dicemus? Numquid iniquus eſt
Deus, qui infert iram? 6. (ſecundum hominem dico) Abſit. Alioquin quomo-
do

iudicabit Deus hunc mundum? 7. Si enim veritas Dei in meo mendacio abunda-
uit in gloriam ipſius: quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor? 8. & non (ſi-
cut blaſphemamur, & ſicut aiunt quidam non dicere) faciamus mala vt veniant
bona: quorum damnatio iuſta eſt. 9. Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam.
Cauſati enim ſumus, Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe, 10. Sicut ſcri-
ptum eſt: Quia non eſt iuſtus quiſquam: 11. Non eſt intelligens, non eſt requi-
rens Deum. 12. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui fa-
ciat bonum, non eſt vſque ad vnum. 13. Sepulchrum patens eſt guttur eorum,
linguis ſuis doloſè agebant: Venenum aſpidum ſub labiis eorum: 14. Quorum
os maledictione, & amaritudine plenum eſt: 15. Veloces pedes eorum ad ef-
fundendum ſanguinem: 16. Contritio, & infœlicitas in viis eorum: 17. & viam
pacis non cognouerunt: 18. Non eſt timor Dei ante oculos eorum. 19. Scimus
autem, quoniam quæcumquè lex loquitur, iis, qui in lege ſunt, loquitur, vt om-
ne os obſtruatur, & ſubditus fiat omnis mundus Deo: 20. Quia ex operibus le-
gis non iuſtificabitur omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati.
21. Nunc autem ſine lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt, teſtificata à lege & Prophe-
tis. 22. Iuſtitia autem Dei per fidem Ieſu Chriſti, in omnes & ſuper omnes qui
credunt in eum: non enim eſt diſtinctio: 23. Omnes enim peccauerunt, & egent
gloria Dei. 24. Iuſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemptionem, quæ eſt in
Chriſto Ieſu, 25. Quam propoſuit Deus propitiationem per fidem in ſangui-
ne ipſius, ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ, propter remiſſionem præcedentium de-
lictorum, 26. In ſuſtentatione Dei, ad oſtenſionem iuſtitiæ eius in hoc tempore:
vt ſit ipſe iuſtus? & iuſtificans eum, qui eſt ex fide Ieſu Chriſti. 27. Vbi eſt ergo
gloriatio tua: Excluſa eſt. Per quam legem? Factorum? Non: ſed per legem fi-
dei: 28. Arbitramur enim iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis.
29. An Iudæorum Deus tantùm? nónne & Gentium; Immò & Gentium:
30. Quoniam quidem vnus eſt Deus, qui iuſtificat circumciſionem ex fide, & præ-
putium per fidem. 31. Legem ergo deſtruimus per fidem? Abſit: ſed legem ſta-
tuimus.

COMMENTARII.

1. *Diuerſitas inter Iudæos & Gentiles aliqua agnoſcenda.*

VERS. 1.2.3.4 5.6.7.8. *Quid ergò amplius Iudæo eſt? &c.*] Quid igitur eſt, quo Iudæus cæteris præſtet? Quid eximij habet, quo Gentes præcellat? vel quænam demum eſt ei circumciſionis vtilitas? Porrò negari non poteſt Iudæos longo interuallo diuina gratia ſuperare. Illud enim primarium eſt Iudæorum priuilegium, quod eis Dei eloquia, plurimaque vaticinia atque oracula fuerint credita. * Dei enim verbum cordis aure auditum ſiue erudiat, ſiuè crimina taxet, animi ſalutem operari quis abneget? [*Quid enim ſi quidam illorum, &c.*] Nonnulli, ais, ex Iudæis in perfidia perſtitere. An eorum infidelitas diuinam fidem & eloquij facti veritatem irritam reddidit? vel efficere potuit vt Deus aut conſilij mutatione, aut virium imbecillitate promiſſa non impleuerit? *Abſit.* Eſt equidem Deus vt natura ſua, ſic & noſtra confeſſione verax: omnis autem homo mendax, ſicut ſcriptum eſt: Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas, ſiuè cum iudicia hominum ſubibis, ſiuè cum tua exercebis. Quod ſi quis contendat Dei iuſtitiam, qua multos ex impiis pios efficit, vel qua pœnas à peccatore exigit, aut qua promiſſorum fidem præſtat, improbitate noſtra commendari: quid, quæſo, dicemus? Num (vt more hominum loquar) iniuſtus appellandus eſt Deus, qui ſupplicium peccatis infligat, ex quibus ipſe gloriam conſequatur? *Abſit.* Cum enim delinquimus Dei gloriam non quærimus, ſed impiè eius legem contemnimus. Ille verò pro ſua ineffabili bonitate ex improbitate noſtra anſam arripit, vt in ingratos liberaliter agat, & ab impiis iuſtas pœnas exigat. Alioqui quomodo Deus Iudex erit mundi, ſi iniuſtitiam exerceret ſæuiens in eos, à quibus laudem & gloriam aucupatur. Illuſtratio itaque diuinæ iuſtitiæ, & fidelitatis non dependet ab iniquitate noſtra, nec niſi per accidens ab illa conſequitur: nempè quia Deus per infinitam ſuam potentiam, Sapientiam, & miſericordiam vult etiam omnia mala (præter eorum naturam, & meritum) ad finem bonum ordinare, nempè ad iuſtitiæ & gloriæ ſuæ diuinæ colluſtrationem. Igitur hæc obiectio quam *ſecundum hominem* moueo, id eſt, non ex propria perſona, ſed ex perſona inſipientum, & carnalium hominum elate diluitur. * Tanta Dei bonitas vt ex ipſis malis bona ſequi efficiat] *Si enim veritas Dei, &c.*] Etenim ſi veritas & iuſtitia Dei meo mendacio & iniquitate illuſtrata per ſe, & non per accidens glorioſior oſtenderetur: quid cauſæ erit, quod ego deinceps quaſi peccator condemner? ac non potius laudibus efferar, ac præmia recipiam, qui mea improbitate gloriæ diuinæ afferam incrementum? Cur non potius id agimus, & docemus (quod obtrectatores nonnulli, quorum iuſta eſt damnatio) falsò nobis imponunt, gerenda eſſe mala, vt inde boni aliquid conſequamur.

Animi ſalus ea Dei verbo cordis aure capiendo.

Tanta Dei bonitas vt è ex ipſis malis ſequi bona efficiat.

2. *Iudæi & Gentiles ſunt ſub*

Verſ. 9.10.11.12.13.14.15.16.17.18 19.20. *Quid ergò? præcellimus eos? &c.*] Quid igitur? nos qui Iudæi nati ſumus reliquis Gentibus

quaſi

quaſi innocentes antecellimus? Quod ad iuſtificationem attinet, nullo modo; quia non euidenti ratione conclusimus, propter acceptam à Deo legem & tam ampla promiſſa promeritas fuiſſe præ Ethnicis ad fidem & iuſtitiam Cbriſti vocati. Iam enim ante *præcauſati* ſumus,(ſic in Græco)ſeu cauſam attulimus *cap.* 2. vbi prolatis rationibus oſtendimus, Iudæos non minus quàm Græcos, ſeu Gentiles omnes ſub peccato eſſe, & propter peccata damnationi obnoxios, ſicut ſcriptum eſt variis veteris Teſtamenti locis. Non eſt, inquit Dauid, iuſtus quiſquam, non eſt qui rectè viuat, ne vnus quidem. Non eſt, qui intelligat, & ſapiat, nooeſt, qui exquirat Deum. * Vera enim Sapientia eſt, Deum rectis actibus inuenire. Inſipiens omninò debet reputari, qui non ſolùm Deum iuſtis actionibus non exquirit, ſed iniquis ab ipſo elongatur.] Omnes deflexere, ſimul inutiles facti ſunt], non eſt, qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum. * Nam cum homo per peccatum quaſi reducatur in nihilum, inutiles omninò ad cuncta bona redditur, dum in eo ſtatu impœnitens perſiſtit.] Sepulchrum apertum eſt guttur eorum, dum verba mortifera tetrum odorem ſpirantia efformant. Linguis ad dolum vſi ſunt: venenum aſpidum ſub eorum labiis lethaliter dum proximum mordere curant. Quorum propterea os amarulentia eſt plenum. Pedes eorum veloces admodùm ad ſanguinem dirè profundendum. Contritio, & calamitas in viis eorum. * Nam ſicut iuſto omnia cedunt in bonum: impio cuncta in malum videntur exundare.] Et viam pacis non cognouerunt, quia interno prauæ conſcientiæ bello contunduntur. Non eſt quidem Dei timor coram oculis eorum. Vnde tanquam equi ſine frænu ad iniuſta quæque præcipites feruntur. * Ex defectu enim timoris Dei in hominibus pronitas ad peccata procedit.] Scimus quidem vniuerſa, quæ in lege & Prophetis præſcribuntur, ad eos, qui ſubiiciuntur legi, pertinere, vt Iudæorum ora occludantur vana proferentia: & appareat, non modo Gentiles, ſed & Iudæos, mundumque vniuerſum peccato obſtrictum Dei ſententiæ, & damnationi, dum in culpa perſiſtitur, eſſe obnoxios. Quia ex *operibus* hiſce *legis* Moſaicæ expiari poterunt carnis ſordes, & acquiri iuſtitia externa politica, ac ciuilis: ſed nulla ratione interna ſpiritualis, & *coram Deo* ſufficiens ad iuſtitiam ſeu à peccato expiationem. Per legem enim acquiritur ſola peccati cognitio (docet namque quid faciendum, quid cauendum) ſed non acquiritur remedium peccati, quod per ſolam Chriſti Domini gratiam tolli poteſt.

Inſipiens eſt, qui Deum rectis actionibus non exquirit.

Homo in peccato exiſtens, inutilis ad cuncta bona redditur.

Impio omnia in malum exundant.

Ex defectu timoris Dei pronitas ad peccata procedit.

Verſ. 21. 22. 23. 24 25. 26. *Nunc autem ſine lege iuſtitia Dei &c.*] Profectò nunc ſine antiquæ legis reſpectu iuſtitia, qua Deus homines iuſtos reddit (ipſo legis ac Prophetarum teſtimonio comprobata) prodiit in lucem. Eaque per Ieſu Chriſti fidem ad cunctos mortales pertinet, omneſque homines abſque diſtinctione, qui rite credunt, rectèque operantur, complectitur. Etenim vniuerſi mortales (dempto Ieſu & per ipſum Maria Matre eius) peccauerunt, (vt *ex cap.* 1. *&* 2. patet) & omnes ideò *egent Dei gloria*, id eſt Chriſto, inquit Chriſtus. vel (vt Auguſtinus) *glorioſa gratia* Chriſti. Hac enim præueniente omnes indigent: nec quiſquam viribus ſolius naturæ, vel ſolius legis adiutorio eam aſſequi valet. Vndè cum hæc gratia ſit prorſus nobis indebita, fateri cogimur, nos gratis. id eſt, ſine nullis noſtris meritis præuiis, per Chriſtum iuſtificari. * Illud expende: *Egent gloria Dei*, id eſt, *gratia*. Quare gratia gloria appellatur? Certè quia & gratiam gloria ſequitur: & quia vel dum hìc degimus, qui Dei gratia fruitur, ſic pacificè incedit, vt quodammodo iam cæleſti gloria nullis obnoxia laboribus potiatur.] Gratis, inquam, iuſtificamur, redemptionis Chriſti beneficio. Quem Deus palam omnibus propoſuit, vt proprio ſanguine fuſo Deum alliceret, vt diuina eius iuſtitia diuino cruore ſatisfactâ, omnium crimina condonaret. Eademque iuſtitia nunc profuſè declaratur, tum ex Dei tolerantia, qua præterita noſtra crimina ſuſtinuit, ac tandem extinxit: tum ex facilitate, qua homines perditos partim inuitat, partim in gratiam recipit: vt ipſe tùm iuſtus & verax: tum verò iuſtificare cenſeatur eum, qui Ieſu Chriſti fide percepta, abiectaque omni ſpe legis, ac meritorum inani confidentia, ſaniora aliquandò conſilia ſuſcipit.

Hominis in gratia exiſtentis, vel hìc beatitudo.

Verſ. 27. 28. 29. 30. 31. *Vbi eſt ergo gloriatio tua? &c.*] Quæ ſi vera ſunt, vt certè negari non poſſunt; quid eſt, ò Iudæe, quod tibi blandiaris, tuaque opera ac merita iactes? omnis equidem occaſio excluſa eſt gloriandi. Qua verò ratione? qua lege? Ah lege Moſis, qua opera prædicantur, & extolluntur, diuinum auxilium nullum datur? Haud quaquam; ſed ea potius, quæ fidem in Chriſtum proponit, & ad ea peragenda, quæ iuſſa ſunt, auxilium gratiæ præſtat. Quæ cum ita ſint, rectè colligimus, fide in Chriſtum iuſtificari homines cunctos cuiuſuis generis, ac nationis ſint, idque abſque legis Moſaicæ operibus. *An Iudæorum Deus tantum?* An putamus Deum dumtaxat Iudæorom eſſe, aut illorum ſolummodò curam habere? Numquid non etiam maximam ſuæ prouidentiæ & ſolicitudinis ad Gentes deflectit? Etenim vnus, ac idem Deus eſt, qui circumciſos quidem ex fide: & eos, qui circumciſione carent, per eandem fidem iuſtificat. Num igitur legem tanquam inutilem & inanem Chriſti fide abolemus? Minimè: ſed legem potius iacentem erigimus, & ſtabilire curamus. Nam cum lex paſſim doceat, debere nos (ſi ſaluari ac iuſtificari volumus) in Meſſiam credere: nos illud idem docendo, legem ſubſiſtere facimus. E contrario legem euertunt, quicumque fidem in Chriſtum, quam lex vbique inculcat, reiicere audent.

CAPVT IV.

Iuſtificationem fieri non per opera legis, aut naturæ, ſed per Chriſti fidem Abrahæ exemplo Apoſtolus probat.

1. QVID ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſe-
cundùm carnem? 2. Si enim Abraham ex operibus iuſtifi-
catus eſt, habet gloriam, ſed non apud Deum. 3. Quid
enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo: & reputatum
eſt illi ad iuſtitiam. 4. Ei autem qui operatur, merces non
imputatur ſecundùm gratiam, ſed ſecundùm debitum.
5. Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum, qui
iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſtitiam ſecundùm propoſitum gratiæ
Dei. 6. Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert
iuſtitiam ſine operibus: 7. Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quo-
rum tecta ſunt peccata. 8. Beatus vir, cui non immutauit Dominus pecca-
tum. 9. Beatitudo ergo hæc in circumciſione tantùm manet, an etiam in præ-
putio? Dicimus enim quia reputata eſt Abrahæ fides ad iuſtitiam. 10. Quomodo
ergo reputata eſt? in circumciſione, an in præputio? Non in circumciſione, ſed
in præputio. 11. Et ſignum accepit circumciſionis, ſignaculum iuſtitiæ fidei, quæ
eſt in præputio: vt ſit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur &
illis ad iuſtitiam: 12. & ſit pater circumciſionis, non iis tantùm qui ſunt ex
circumciſione, ſed & iis qui ſectantur veſtigia fidei, quæ eſt in præputio pa-
tris noſtri Abrahæ. 13. Non enim per legem promiſſio Abrahæ, aut ſemini
eius, vt heres eſſet mundi: ſed per iuſtitiam fidei. 14. Si enim qui ex lege he-
redes ſunt: exinanita eſt fides, abolita eſt promiſſio. 15. Lex enim iram opera-
tur. Vbi enim non eſt lex: nec præuaricatio. 16. Ideò ex fide, vt ſecundùm
gratiam firma ſit promiſſio omni ſemini, non ei qui ex lege eſt ſolùm, ſed & ei
qui ex fide eſt Abrahæ, qui pater eſt omnium noſtrum (17. ſicut ſcriptum
eſt: Quia patrem multarum gentium poſui te) ante Deum, cui credidit, qui vi-
uificat mortuos, & vocat ea quæ non ſunt, tanquam ea quæ ſunt: 18. qui
contra ſpem in ſpem credidit, vt fieret pater multarum gentium, ſecundum
quod dictum eſt ei: Sic erit ſemen tuum. 19. Et non infirmatus eſt fide, nec
conſiderauit corpus ſuum emortuum, cùm iam ferè centum eſſet annorum,
& emortuam vuluam Saræ. 20. In repromiſſione etiam Dei non hæſitauit
diffidentia, ſed confortatus eſt fide dans gloriam Deo: 21. planiſſimè ſciens
quia quæcumque promiſit, potens eſt facere, 22. Ideò & reputatum eſt illi
ad iuſtitiam. 23. Non eſt autem ſcriptum tantùm propter ipſum, quia repu-
tatum eſt illi ad iuſtitiam: 24. ſed & propter nos, quibus reputabitur cre-
dentibus in eum, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum à mortuis:
25. qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem
noſtram.

COMMENTARII.

2. *Iuſtificationẽ fieri per Chriſti fidem, non per opera legis, aut naturæ probat Abrahæ exemplo.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Quid ergò dicemus inueniſſe Abraham, &c.*] Quid igitur dicemus noſtri generis parentem ac principem Abrahamum adeptum fuiſſe, ſi eius humanas actiones, aut ipſam circumciſionem, eorumque vim ſolùm ſpectemus? ſiquidem conſtitutum à nobis eſt, non ex cuiuſquam actionibus quantumuis iuſtis, ſed vnius fidei beneficio iuſtificationem diuinitus concedi? Profectò Abraham ex operibus legis vel naturæ ſecluſa Chriſti fide, iuſtitiam exilem habuit, externam ſcilicet politicam & humanam: & laudem, & gloriam apud homines, qui ſola externa opera vident, & commendant: ſed non apud Deum, qui interna reſpicit, & requirit, nempe fidem, ſpem, & charitatem. Sed ſcio, vos tanta iniuria nolle tantum Patriarcham afficere. Sed neque ſcriptura id permittit: cum *Gen.* 15. 6. dicat: Abraham credidit Deo ipſi promittenti innumerabilem poſteritatem, & Meſſiam ipſum, ſaltem implicitè, ex ipſo

naſciturum. Et hæc fides reputata eſt à Deo illi *ad iuſtitiam*, qua re vera iuſtificatus fuit: Deus verò nemini imputat iuſtitiam, nec vllum reputat eſſe iuſtum, niſi verè ſit talis, vel talis fiat. *Ei autem qui operatur, &c.*] Porrò ei, qui ſua actione aliquid ſit promeritus, merces, quæ iure debetur, non rependetur gratuito, ſed lege iuſtitiæ eſt perſoluenda. Ei verò, qui nullam exercet actionem, ſed in illum ſolummodò credit, qui impium iuſtificat, ſua illi fides pro iuſtitia fertur accepta, eique ipſa iuſtitia per fidem gratis conceditur; non quia ex ſe id fidei debeatur: ſed quia diuinæ bonitati placuit propter hominum ſalutem vltrò decernere, vt fides Chriſti merita apprehendat, id eſt, eorum fructum percipiat, eáque ratione veram iuſtitiam conſequatur. * O quàm debitores ſumus Chriſti Domini meritis, quorum reſpectu cuncta à Deo bona percipimus!]

Admodum debitores ſumus Chriſti meritis, per quæ omnia bona percipimus.

Verſ. 6.7.8.9.10.11.12. Sicut & Dauid dicit, &c.] Quamobrem etiam Dauid beatum inter mortales aſſerit illum, cui accepto Deo, iuſtitia ſine operibus ipſe impertit. *Beati, inquit, quorum remiſſæ ſunt iniquitates.* Beati homines ſunt, quorum crimina gratuita condonatione, non operum meritis ſunt remiſſa. Propriè enim offenſas remittere, eſt, gratis ea condonare. *Et quorum* addit, *tecta ſunt peccata*, id eſt, obliterata & obruta per gratiæ iuſtificantis infuſionem, ita vt non amplius ſint, neque exiſtant: ſicut inductis veſtibus nuditas tegitur. Tanta Dei eſt pietas, vt peccata remiſſa Dei ipſius oculis ita regantur, vt nõ amplius homini in eſſe videantur: ergo reuera non amplius illi inſunt. * Hanc Dei pietatem deberent homines æmulari, vt cum viderint aliquem è pedibus confeſſarij, vel è ſacratiſsima menſa prodire, iam prælapſa crimina, quorum conſcij fuerant, minimè videant confeſſione omnino obliterata.] Beatus itaque vir, cui *non imputauit Dominus peccatum* iam plenè condonatum: & conſequenter cui nullum amplius peccatum ineſt. *Beatitudo ergo hæc, &c.*] Hæc igitur tam magnifica prædicatio, qua Dauid huiuſmodi homines beatos pronunciat, in circumciſionémne ſolam, an etiam in præputium cadit? ſiquidem nos aſſeruimus Abrahæ fidem fuiſſe pro iuſtitia acceptam, ipſumque gratis per fidem fuiſſe iuſtificatum. At qua tandem ratione aut quandò id factum putamus? Ante circumciſionémne, an poſt circumciſionem? Certè non poſt circumciſionem ſed multò ante, quam pelliculam reſecaret. *Et ſignum accepit, &c.*] Et poſtmodùm circumciſionem recepit pro ſigno ac veluti ſigillo, quo obſignaret iuſtitiam fidei, quæ ſuo tempore reſignanda eſſet per Chriſtum: vel quæ iampridem in eo, Dei ſingulari beneficio præceſſerat, cum nondum eſſet circumciſus: vt ipſe pater fieret omnium credentium non Iudæorum ſolùm, ſed etiam illorum, qui circumciſionem abnuerent, vt reputetur & illis ad iuſtitiam. Cur autem abſque præuio hoc circumciſionis ſignaculo Deus voluerit Abrahamum iuſtificari, (ſecùs quam quibuſdam poſteris eius Iudæis accidit, qui abſque hoc ſignaculo fidem ſaltem parentum concomitante, iuſtificari non poterant.) Certè vt Abrahamus hoc ſuo facto ſit *pater*, magiſter & exemplar omnium credentium tam incircumciſorum Gentilium, quam circumciſorum Iudæorum, dummodò ſectentur veſtigia fidei,

Poſt confeſſionem alicuius peccatoris præterita crimina videamus Dei æmulatores.

quam pater eorum Abraham exercuit adhuc incircumciſus. Voluit itaque Deus nobis indicere, quòd ſicut Abrahamus antè circumciſionem per fidem fuit iuſtificatus: etiam omnes Gentiles, qui Abrahæ fidem imitarentur, ſimiliter forent iuſtificandi, per Chriſti fidem, ſi vellent.

Verſ. 13.14.15.16. Non enim ob legis cultum, aut obſeruationem illa tam magnifica promiſſio ad Abrahamum, & ipſius poſteritatem cenſenda eſt pertinere: ſed per vitam fidei iuſtitiam inter filios ſuos ac poſteros dicitur numeraturos cunctas orbis terræ nationes. Quod ſi ij, qui legis præcepta ſectantur hoc ipſo nomine, quod legi obtemperant, ad Abrahæ poſteritatem ſpectant, atque in ipſius hæreditatis partem vocantur: nullus certè erit fidei, & tam eximiæ promiſſionis fructus; ſed cum fruſtrà crederet, inaniter etiam illa promiſſio facta fuerit. *Lex enim iram operatur. &c.*] Profectò lex ipſa per ſe ſumpta iram operatur, & quodammodo cumulat damnationem: tantum abeſt, vt ad hæreditatem aſſequendam, qui eſt promiſſionis fructus, quemquam perducat. Vbi enim non eſt lex, aut præceptum, ibi eius violatio, quo irritatur Dei ira, locum non habet. Propterea dixi, hæreditatem propoſitam eſſe fidei: vt intelligamus, eam à gratia vltro & gratis data pendere: & vt promiſſio facta vni Abrahæ factam eſſe toti eius poſteritati conſtet, id eſt, non modo iis, qui ſunt ex Iudæorum natione, ſed etiam iis, qui quamuis ſint ex Gentibus, fide tamen Abrahamum omnium noſtrum parentem imitantur.

Verſ. 17.18.19. (Sicut ſcriptum eſt, quia patrem multarum gentium, &c.) Quemadmodum ſcriptum eſt in libro Geneſeos: Patrem multarum gentium te conſtitui cognatione quadam ſpirituali non à virili ſemine, ſed à ſpirituali energia orta, quæ coram Deo in pretio habetur. Credidit igitur Abraham Deo, qui mortuos ad vitam reuocat, & ea quæ non ſunt æterna quadam præſcientia, ac anticipata prænotione perinde vocat, ac ſi verè exiſterent, & vocanti poſſint reſpondere. Profectò Abrahamus Deo ſpondenti illi fœtum, humanis rationibus contrarium ſuadentibus, magna ſpe animo concepta ſine dubitatione credidit, fore ſe multarum gentium patrem iis ſolùm Dei verbis nixus, quæ ad ipſum fuerant cælitus nunciata, nempe ſic fore ipſius poſteritatem fœcundam, ac multiplici prole numeroſam, vt cæli lumina, aut æquoris arenam æquatura videretur. Idcirco minimè hæſitans non conſiderauit ſuum corpus, iam effœtum, ac penè emortuum, cum centum circiter ætatis annumeraret annos: neque vllam Saræ, quæ proli concipiendæ inepta eſſet, rationem habendam eſſe putauit.

Verſ. 20.21.22.23. In repromiſſione etiam Dei &c.] Neque aduerſus Dei pollicitationem diffidentia diſceptauit, ſed fide roboratus Deum promittentem extulit laudibus, illamque, quæ par erat, gloriam tribuit. Plane perſuaſum habens, quidquid Deus promittit, licet difficilè, imò impoſſibile humanitati videatur, poſſe ab ipſo facillimè præſtari. Quapropter merito illi ad iuſtitiam fuit reputatum. Id quod non ob illum tantummodo fuit ſacratum literarum monumentis exaratum; ſed etiam noſtra

omnium

omnium cauſa, quibus etiam reputabitur ad iuſtitiam fides in eum, qui Ieſum Chriſtum Filium ſuum a mortuis excitauit. Quem quidem propter ſcelera noſtra morti addictum, propter noſtram iuſtificationem à morte reuocatum accepimus. Etſi enim hanc non meruerit Chriſti reſurrectio præcisè, ſeu per ſe ſumpta, quia ſic non erat opus viatoris: meruit illam tamen quatenus reſurrectio fuit vltimus terminus mortis, & omnium paſſionum Chriſti, & cum illis quaſi vnum idemque opus morale redemptionis generis humani conſtituit. Vndè quod mortis proprium eſt, reſurrectioni adſcribitur.

CAPVT V.

Varios fructus iuſtitiæ per Chriſti Domini fidem obtentæ recenſet. Damna per originalem culpam inuecta enunciat. Chriſti gratiam Adami crimini & Moſaicæ legi opponit.

1\. IVSTIFICATI ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum
per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, 2. Per quem &
habemus acceſſum per fidem in gratiam iſtam, in qua ſtamus,
& gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. 3. Non ſolum au-
tem, ſed & gloriamur in tribulationibus: ſcientes quod tri-
bulatio patientiam operatur: 4. Patientia autem probatio-
nem, probatio vero ſpem, 5. Spes autem non confundit:
quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt
nobis. 6. Vt quid enim Chriſtus, cum adhuc infirmi eſſemus, ſecundum tem-
pus pro impiis mortuus eſt? 7. Vix enim pro iuſto quis moritur: nam pro bono
forſitan quis audeat mori. 8. Commendat autem charitatem ſuam Deus in nobis:
quoniam cùm adhuc peccatores eſſemus, ſecundum tempus. 9. Chriſtus pro no-
bis mortuus eſt: multò igitur magis nunc iuſtificati in ſanguine ipſius, ſalui erimus
ab ira per ipſum. 10. Si enim cum inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per
mortem filij eius: multò magis reconciliati, ſalui erimus in vita ipſius. 11. Non
ſolum autem: ſed & gloriamur in Deo per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum,
per quem nunc reconciliationem accepimus. 12. Propterea ſicut per vnum homi-
nem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes
homines mors pertranſiit, in quo omnes peccauerunt. 13. Vſque ad legem enim
peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cùm lex non eſſet.
14. Sed regnauit mors ab Adam vſque ad Moyſen etiam in eos, qui non peccaue-
runt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ, qui eſt forma futuri. 15. Sed non ſi-
cut delictum, ita & donum, ſi enim vnius delicto multi mortui ſunt: multo ma-
gis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit.
16. Et non ſicut per vnum peccatum, ita & donum, nam iudicium quidem ex
vno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in iuſtificationem. 17. Si
enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multo magis abundantiam gra-
tiæ, & donationis, & iuſtitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Ie-
ſum Chriſtum. 18. Igitur ſicut per vnius delictum in omnes homines in condem-
nationem: ſic & per vnius iuſtitiam in omnes homines in iuſtificationem vi-
tæ. 19. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores conſtituti
ſunt multi: ita & per vnius obeditionem, iuſti conſtituentur multi. 20. Lex
autem ſubintrauit vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, ſu-
perabundauit gratia. 21. Vt ſicut regnauit peccatum in mortem: ita & gra-
tia regnat per iuſtitiam in vitam æternam, per Ieſum Chriſtum Dominum no-
ſtrum.

COMMENTARII.

1\. *Varius fructus iuſtitiæ per fidem Chriſti obtentæ recenſet.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Iuſtificati ergo ex fide, pacem habeamus, &c.*] Græcè, *pacem habemus.* Igitur cum certum adſtruerimus, nos iuſtificari ex fide per Chriſtum, pacato iam animo ſumus non metuentes Dei vindictam, ſiquidem ei fuerimus reconciliati. An hæc animi tranquillitas oritur ex plena certitudine fidei diuinæ, qua quis infallibiliter credat, peccata ſibi eſſe remiſſa? Minimè, ſed ex probabilibus coniecturis, quæ moralem ſtatuunt certitudinem nos eſſe iuſtos. * Inter quas illa mihi præſtans, nempè recta conſcientia nullius conſcia grauis peccati eius, qui promptus eſt mori potius, quam lethale patrare piaculum. Per Chriſtum itaque eadem hac fide aditum in Dei gratiam nacti ſumus, cuius vi ſtamus, & ingenti ſpe concepta, gloriamur, nos ad Dei filiationem eius munere fuiſſe euectos. At non ſolùm expectatione futuræ immortalitatis gloriamur, ſed & tribulationes, quibus premimur gloriam, & exultationem nobis adiiciunt: cum nobis perſpectum ſit, oppreſſionibus patientiam comparari. * *Tribulatio*, inquit, *patientiam operatur.* Cur non dixit, Tribulatio operatur cæleſte præmium, ſempiternam gloriam, ſed patientiam, quaſi diceret tribulatio operatur tribulationem? An tribulationem pati præmium eſt tribulationis? Profectò iuſtis præmium tribulationis vnius, quam pro Chriſto ſuſtinuere, præmium eſt noua tribulatio pro eodem ſufferenda patienter.] * Quia amantibus pro amato pati gloria eſt.] Porrò patientia probatur iuſti animi vires: & aſſueſit tribulationibus ſuſtinendis: replicatio verò patiendi in corde *ſpem* roborat felicitatem interminabilem aſſequendi. *Spes autem non confundit, &c.*] Spes quidem nullo vnquam tempore hominem rubore ſuffundit: ſed potiùs pudorem illum, qui ex rebus aduerſis coram hominibus nonnunquam ſolet oriri, omninò expellit: propterea quod diuina illa charitas, qua foueri ſperamus, in corda noſtra profuſa eſt exuberans per ſpiritum ſanctum, qui vna cum cæleſtibus muneribus nobis eſt datus. Cur enim Chriſtus mortem oppetiit, niſi vt ſpem noſtram confirmaret, certámque redderet, & ſuam in nos debiles, & ſpiritualibus morbis oppreſſos oſtenderet, eo paſſionis tempore iam à Deo Patre præfixo, & Prophetarum oraculis præſignato? Mortuus quidem Chriſtus fuit eo tempore, quo omnia plena erant infidelitate, & peccato, & maximè egerent Medico, & redemptione.

Qui paratus eſt potius mori, quam peccare grauiter, ſignum perſpicuum valde habet ſe iuſtum eſſe.

Sicli pro præmio vnius tribulationis pro Deo toleratæ aliam tribulationē alacres accipiunt.

Amantibus gloria eſt pro amato pati.

Verſ. 7.8.9.10.11. Vix enim pro iuſto quis moritur, &c.] Pro alio quopiam etſi iuſto ſancto, & laudato homine quis mori ſuſtineat? Vix talis inuenietur? Dico *vix*, nam pro *bono*, hoc eſt benefico, & ergà ſe liberali forſitan quis mori audebit, Græcè, *ſuſtinebit.* Sicut Codrus, Decij, Samſun, Leonides, & quidam alij pro patria ſua erga ſe benefica morti ſe expoſuere. *Bonum*, pro benefico ſæpiſſimè ſcriptura vſurpat. 1. Reg. 29.6. *Homines iſti boni ſatisfecerunt nobis*, id eſt, benefici. * Hinc Chriſti in nos charitas ponderanda obiicitur, cum mortem ſuſtinuerit non ſolùm non *iuſtis*, ſed innumeris peccatis infectis: non ſolùm non *bonis*, ſeu beneficis, ſed maleficis admodum, qui eum ipſum qui pro eorum vita moriebatur, interfecerunt.] Deus igitur commendat admodùm ſuam erga nos charitatem eximiam, qui cum impij eſſemus, & à nobis magnis iniuriis eſſet laceſſitus: paſſus eſt Chriſtum Filium ſuum pro nobis mortem præfinito à ſe tempore ſuſtinere. Tam illuſtri itaque beneficio affecti, Chriſtique profuſo ſanguine iuſtificati, ſolidiori nos ſpe recreari oportet, quod ipſius demùm ope fore nos ab extremi iudicij ira liberandos. Nam ſi inimici Dei eſſemus, per Filij eius mortem ſumus reconciliati: multo profectò vberius nunc ab immortali Chriſto Domino gratia donati, ſalute æterna donabimur. *Non ſolùm autem* ſperare id debemus, ſed & nunc exultare in Deo per Chriſtum Dominum, per quem nos poſt ipſius in cælum aſcenſionem, fidem amplexi, & reconciliationis vberrimum fructum ſumus aſſecuti.

Ineffabilis in nos Chriſti charitas, morientis pro illis qui eum interficiebāt.

Verſ. 12.13.14.15.16.17. Propterea ſicut per vnum hominem, &c.] Propterea ſicut per vnum omnium parentem Adamum peccati labes, ac fœditas mundum occupauit, peccari autem noxam mors fuit ſubſecuta, quæ ideo omnes homines peremit, quia nemo eſt liber à culpa: ad eum modum Chriſti gratia in nos omnes exundauit, in ſpemque æternæ vitæ erexit. Toto eo tempore, quo naturalis lex vigebat, peccatum originale erat in cunctis hominibus: ſed vſque ad legem Moſaicam non *imputabatur*, id eſt, non putabatur eſſe. Quamuis enim homines ſolo lumine naturali inſtructi, & fide ac doctrina legis deſtituti, non exiſtimarent, ſe originali peccato eſſe obnoxios: tamen viguiſſe illud etiam tum in mundo, & omnes ei eſſe obnoxios certò conſtat, & colligitur ex eiuſdem peccati pœna, puta ex morte. Nam mors regnauit, & ſæuiit in omnes quotquot ab Adamo vſque ad Moſen vixere: ergo & cauſa mortis, ſeu peccatum originale. Quod quidem imperium ſuum extendit in eos, *qui non peccauerunt*, actuali aliquo piaculo infecti, ſeu propria voluntate, ſicut Adam deliquerat, puta infantes. At qui in infantibus nulla potuit eſſe cauſa iuſta tantæ pœnæ niſi peccatum originale. Porrò Adam vocitatur hic *forma futuri*, id eſt, Chriſti Domini venturi totius Eccleſiæ Patris typus. *Sed non ſicut delictum, ita & donum, &c.*] Non tamen tantum nocuit peccatum, quantum donum Chriſti profuit. Nam ſi Adæ peccato multi, id eſt, omnes mortui fuere tam morte corporali, quam ſpirituali originalis culpæ: gratia Dei, & donum *in gratia*, ſeu per gratiam vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit, Græcè eſt *in multos*, id eſt, in omnes. Id patet in gratiis & donis nobiliſſimis ſpiritus ſancti, quæ Chriſtus contulit Apoſtolis, Martyribus, virginibus, Doctoribus, Religioſis, Prælatis, &c. vt memoriam non agam de futura vita, & gloria cæleſti. * Recole verbum illud: *Vnius delicto multi mortui ſunt.* Cur non dixit *Omnes.* Crediderim, vt Chriſtum Dominum & Deiparam ab hominum omnium progenia eximeret, qui Adami piaculo mortui non fuere.]

2\. *Damna per originale peccatum inuecta enunciat, quibus Chriſti gratia opponitur.*

Maria mortua non fuit Adami piaculo.

re.] *Et non ſicut per vnum peccatum, &c.*] Alia præterea eſt ratio reatus, qoi ab vnius culpa profectus omnes æque afficit: & diuini beneficij, quo per Chriſtum ad Dei amicitiam inuitamur. Nam reatus ab vnius hominis noxa ortum habuit, & in omnium condemnationem ita propagatur, vt vel vna primæuæ labis macula ſempiternæ morti cunctos addicat. Gratiæ vero Ieſu donum ad innumerabilia expianda delicta, & ad omnium iuſtificationem perficiendam impendatur. Etenim ſi vna hominis offenſa nos omnes originali ſpoliatos iuſtitia morti, ac damnationi omninò ſubiecit: ità vna eſt iuſtificationis ratio, qua per Chriſtum Dominum ij, qui redundantem illam gratiam, & Iuſtitiæ donum percipiunt, ad æternam vitam deſtinantur.

Verſ. 18.19.20.21. *Igitur ſicut per vnius delictum &c.*] Igitur ſicut per vnius culpam reatus ille damnationis æternæ mortales omnes obſtrinxit: ita vnius obedientia, quam Patri pro noſtra iuſtificationi exhibuit, vim habet, omnes homines ad viuificam iuſtificationem adducendi. Vt ſicut ob vnius hominis obedientiæ contemptum multi ſunt conſtituti peccatores: haud aliter vnius Chriſti obedientia iuſti quàm plurimi efficiantur. * Eſt quidem illuſtriſſimum obedientiæ elogium, per eam actam fuiſſe humani generis per inobedientiam pereuntis, reparationem] *Sex autem ſubintrauit, &c.*] Iam verò ad illum morbum, quo vnius delicto contaminati vniuerſi mortales laborabant, etiam Moſaica lex acceſſit, qua per hominum malitiam illius violatorum, auctior facta eſt ægritudo. ſed vbi quaſi in immenſum vis illa peccati excreuiſſet, tanta è cælo gratiæ copia effluxit, vt peccatum non æquarit modò, ſed innumeris etiam partibus ſuperarit *Vt ſicut* peccati Regnum ac tyrannis homines in interitum perurgebat, ità gratiæ Principatus veram Iuſtitiam afferret, & vitam æternam per Chriſtum Dominum largiretur.

Per obedientiam acta eſt mundi perditi reparatio.

CAPVT VI.

Nos hortatur, vt diligenter ſtudeamus gratiam per Chriſtum acceptam ſeruare, & augere.

1. QVID ergo dicemus; permanebimus in peccato vt gratia
abundet? 2. Abſit. Qui enim mortui ſomus peccato, quo-
modo adhuc viuemus in illo? 3. An ignoratis quia qui-
cumque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius
baptizati ſumus? 4. Conſepulti enim ſumus cum illo per
baptiſmum in mortem: vt quomodo Chriſtus ſurrexit à
mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambu-
lemus. 5. Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius: ſimul & re-
ſurrectionis erimus. 6. Hoc ſcientes, quia vetus homo noſter ſimul crucifi-
xus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, & vltrà non ſeruiamus peccato. 7. Qui enim
mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. 8. Si autem mortui ſumus cum Chriſto:
credimus quia ſimul etiam viuemus cum Chriſto: ſcientes quòd Chriſtus reſurgens
ex mortuis iam non moritur, mors illi vltrà non dominabitur. 10. Quòd enim
mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: quòd autem viuit, viuit Deo. 11. Ità
& vos exiſtimate, vos, mortuos quidem eſſe peccato, viuentes autem Deo, in Chri-
ſto Ieſu Domino noſtro. 12. Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali cor-
pore vt obediatis concupiſcentiis eius. 13. Sed neque exhibeatis membra veſtra
arma iniquitatis peccato: ſed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes:
& membra veſtra arma iuſtitiæ Deo. 14. Peccatum enim vobis non dominabi-
tur: non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. 15. Quid ergo? peccabimus, quoniam
non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia? Abſit. 16. Neſcitis quoniam cui exhibetis
vos ſeruos ad obediendum, ſerui eſtis eius, cui obeditis, ſiue peccati ad mortem,
ſiue obeditionis ad iuſtitiam? 17. Gratias autem Deo, quòd fuiſtis ſerui peccati,
obeſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi eſtis. 18. Li-
berati autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ. 19. Humanum dico, propter
infirmitatem carnis veſtræ: ſicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſeruire im-
munditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra veſtra ſer-
uire iuſtitiæ in ſanctificationem. 20. Cùm enim ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis
iuſtitiæ. 21. Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſci-
tis? Nam finis illorum mors eſt. 22. Nunc verò liberati à peccato, ſerui autem facti
Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, finem verò vitam æternam.
23. Stipendia peccati, mors. Gratia autem Dei, vita æterna, in Chriſto Ieſu Do-
mino noſtro.

COMMENTARII.

I.

Nos hortatur, gratiam per Christum acceptam ſeruare, & augere.

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Quid ergò dicemus? &c.*] Quid igitur dicemus ad hæc? Num quia gratiæ Christi beneficium peccati calamitatem non modo æquat, ſed etiam excellit: nobis idcircò perſiſtendum eſt in peccato, vt gratia auctior, & cumulatior fiat? *Abſit:* nam qui peccati vires fregimus, & eius veluti vitam in nobis omnino extinximus: quomodò rurſum illam renouabimus, vt in peccato viuamus.

Quaſi impoſſibile eſſe debet, vt peccator gratiæ reſtitutus, rurſum relabatur in crimina.

* *Quomodo adhuc (aut) viuemus in illo?* Quaſi impoſſibile quidem debet eſſe, vt peccator ad gratiam reſtitutus rurſum in crimina relabatur.] *An ignoratis*, quod quicumque in Chriſto ſacra vnda ſumus abluti, à morte Chriſti virtute accepta peremiſſe peccatum? *Conſepulti enim ſumus, &c.*] Per Baptiſmum enim verè peccatu mortui, cum Chriſto ſumus quodammodo ſepulturæ mandati, vt ſicut ille ad Patris gloriam illuſtrandam, eiuſque vi diuina à mortuis fuit excitatus, ita & nos in nouam vitam ad Dei gloriam inſtitutam reſurgamus. *Si enim* mortis eius ſimilitudinem non æmolantes ſolum, ſed vim haurientes, ipſi tanquam trunco, nos velut ſurculi inſitione ineffabili coaluimus: eadem quidem ratione ipſi rediuiuo coaliti vna cum illo reuiuiſcemus, illiuſque reſurrectionis cum referemus imaginem, tum eius fructum vberrimum colligemus.

Fructus Chriſti reſurrectionis non colliget niſi qui cum illo mortuus fuerit, & ſepultus.

* Fructus quidem reſurrectionis Chriſti non colligit, niſi qui cum illo mortuus fuerit, & ſepultus.] *Hoc ſcientes*, veterem illum noſtrum hominem ab Adamo vitiatum ſimul cum Chriſto fuiſſe cruci ſuffixum: vt omnis ſcelerum colluuies non aliter ac ſi *corpus* quoddam eſſet, penitus eneruetur: ne quiſquam poſteà adſit, qui ſeſe peccati infami ſeruituti ſubiiciat.

In Confeſſione omnia ſimul peccata grauia ſunt aperienda.

* Preme particulam, *Vt deſtruatur corpus peccati.* An peccatum conſtat anima & corpore? Cur corpus peccati vocitatur? Profectò tota peccatorum maſſa quaſi vnum corpus hominis veteris eſt, cuius membra ſunt ſuperbia, auaritia, libido, reliquæque peccatorum ſpecies, cuilibet Chriſtiano mortificanda, vt mortificatis ſingulis membris totum concidat corpus. Nec enim ſufficit, vnum membrum mortificari, ſi reliqua viuant. Vnde colligo, in Confeſſione omnia ſimul crimina grauia eſſe aperienda.]

Verſ. 7.8.9.10.11. Qui enim mortuus eſt. &c.] Nam qui in ſeipſo peccati vitam extinxit, is planè à peccato iuſtificatus eſt, ab eiuſque vinculis liber procedit. *Si autem* quemadmodum Chriſtus corpore oppetiit mortem, ſic nos peccato mortui ſumus cum ipſo: credimus quidē fore, vt etiam cum ipſo vitā ducamus immortalē, *ſcientes* certiſſimè, Chriſtum à morte excitatum, morti iam minime eſſe obnoxium, neque mortis tyrānidi deinceps ſubiacere.

Reſurgentes cum Chriſto, qui iam non moriuntur, debemus gratia vitam æternum conſeruare.

* Vnde qui cum Chriſto reſurgimus, deberemus nos omninò à peccati eximere ſic poteſtate, vt nunquam illi rurſum ſubiiceremur.] *Quod enim* Chriſtus mortuus eſt peccato, id eſt, ad peccatum in nobis extinguendum non niſi *ſemel*, idque breuiſſimo tempore factum: quòd autem reſurrectione Deo viuit, ſeu ad Dei gloriam colluſtrandam, durat, durabitque æternum.

Moleſtias vitæ patienter toleras, breui ſoluēdas, qui æternæ memor eſt felicitatis.

* Quomodo moleſtias corporis mortis huius breui ſoluendas non patienter tolerabimus æternæ conſecutæ felicitatis memores?] *Ita & vos* exiſtimare debetis, per Chriſti Domini gratiam mortuos eſſe peccato, Deo autem per iuſtitiam ipſius Chriſti meritis viuere.

Verſ. 12.13.14.15.16.17. Non ergo regnet peccatum, &c.] Nullo igitur modo patiamini in veſtro mortali corpore imperium exercere, quo ipſi voluptatibus indulgentes obſequium exhibeatis.

Voluptatum in mortali cultorū ſuorum corpore tyrannis.

* *In veſtro*, ait, *mortali corpore*, mortalitatis addicto paſſionibus. Voluptatum tyrannis tam dira eſt, vt cultorum ſuorum corpora innumeris ægritudinibus lethalibus afficiat. Vndè memor eſſe debet libidini ſeruiens, ſuum corpus eſſe mortale.] *Sed neque* membra veſtra ipſius imperio ſiſtite, vt ei ſint veluti iniquitatis inſtrumenta, & velut quidam ſcelerum adminiſtri: ſed potius vos Deo ſiſtite ex mortuis rediuiuos, ac immortalitate donatos; nauateque operam, vt membra veſtra ipſi ſint quaſi virtutis, ac ſanctitatis inſtrumenta.

Quomodò membra noſtra peccati ſint arma.

* Membra quidem *arma* fiunt *iniquitatis*, dum lingua peierat, aut proximo detrahit: dum manus vindictæ operam impendit, aut aliena ſurripit: dum pedes ad illicita properant, &c. His armis inſtructum peccatum nos miſerè debellat.]

Quomodò membra noſtra ſiunt arma iuſtitiæ.

* Sunt verò membra noſtra *arma iuſtitiæ*, dum lingua Dei laudes enunciat, & veritatem loquitur: dum manus eleemoſynæ gerendæ aperiuntur: dum pedes ad miſericordiæ opera feſtinant, &c. Hiſce armis iuſtitia velut inſtructa nos fortius in Dei amicitia defenſat incolumes. *Peccatum enim, &c.* Vobis enim, qui non ampliùs ſub nuda lege, quæ gratiæ præſidio deſtituta, vires quodammodo peccato ſubminiſtrabat; ſed ſub gratiæ præſidio veſtris armati membris viuitis: peccatum dominari non poterit: quin potius tanto patrocinio freti, eius vires omninò debellabitis. *Quid ergo?* An quia non ſumus ſub legis, ſed ſub gratiæ imperio: idcircò liberi ac ſoluti ſumus, vt peccare nobis impune liceat? Minimè id quidem. *Neſcitiſne*, quod cui vos tanquam ſeruos ſiſtitis ad obtemperandum, vere eius eſſe ſeruos, ſiue pareatis peccato, quod interitum interminabilem affert: ſiue Deo obtemperetis, vndè vera ortum habet iuſtitia. *Gratias autem Deo*, immortales debemus reddere, quod cum aliquandò ſerui mancipia fuiſtis, tamen Deo vos miſericorditer vocanti ex corde obtemperaſtis: eamque doctrinæ formam complexi eſtis, quæ vobis eſt propoſita, vt eam veſtris in actionibus tranſcribatis.

Verſ. 18.19.20.21.22.23. Liberati autem, &c.] Quocirca à peccati tyrannide liberati, ad iuſtitiæ imperium tranſlati, Dei pietate, fuiſtis. *Humanum dico, &c.*] Iam verò rem humanam, & humano iudicio æquam à vobis efflagito. Scilicet vt tanto conatu ſtudeatis iuſtitiæ ſeruire *in ſanctificationem*, hoc eſt, vt in dies magis ac magis ſanctificemini: quanto olim ſeruiſtis *iniquitati ad iniquitatem*, id eſt, vt ex vno in aliud peccatum rueretis, & in dies euaderetis ſceleratiores.

Numerum peccatorum actionū virtutis numero æquare ſtude.

* Operæ pretium quidem eſt, vt peccatorum replicatio actuum virtutis replicatione compenſetur. Ter

Petrus

Petrus Dominum abnegauit : ter ſe illum ardenter amare poſt reſurrectionem profitetur: vt triplicem negationem quo iniquitati ſeruierat, triplici ſeruiens virtuti amoris compenſaret affectu.] * Illud expende: *ſeruire iniquitati ad iniquitatem.* Vnum peccatum alterius eſt fomes. Vnde dum in animo viget, rarò id videtis conſiſtere ſolitatium.] * Et illud annota: *Humanum dico, propter infirmitatem carnis veſtræ.* Poſſet meritò Apoſtolus Dei gerens perſonam à nobis exigere, quod olim Propheta Baruch cap. 4. 28. *Sicut ſenſus veſter fuit, vt erraretis à Deo, decies tantùm iterùm conuertentes requiretis eum.* Paulus verò ex humanitate non decuplum, ſed ſolummodo par ſtudium depoſcit: ſcilicet vt tanto conatu ſeruias virtuti, quanto iniquitati ſeruieras. Vndè legis gratiæ ſuauitas exponitur.] *Cum enim* dito peccati iugo premebamini, nullum iuſtitiæ ius, aut imperium ſuſtinuiſtis. *Quem ergo* (vos quæſo) tunc fructum percipiebatis ex his actionibus, quarum cauſa nunc rubore afficimini. Etenim eiuſmodi opera exitus amariſſimos ſortiuntur, cum æternum abducant ad interitum. * Demens profectò & ſuiipſius inimicus eſt, qui audet actionem exponere, ex qua aliquando neceſſe ei ſit erubeſcere.] *Nunc verò*, peccati iugo omninò è collo rejecto, Deoque ſerui feliciter facti, vbertim percipitis fructum nempe vitæ ſanctitatem, qua quidem rectà via ad patriam peregrinationis ſanctorum finem, tenditis. *Stipendia enim, &c.* Quemadmodùm enim qui peccato ſeruiunt, pro obſequij ſtipendio mortem capiunt æternam: ita qui Deo ſeruiunt pro mercede vita æterna donantur, quam quidem ob Chriſti Domini merita. * Pro *ſtipendia peccati*, Syrus legit *Merces peccati* pro mercede iuſtitiæ vita æterna eſt; quam Paulus Dei *gratiam* vocat, non ſtipendium vel mercedem, vt antitheſis exigere videbatur. Quamuis enim ſuppoſita promiſſione diuina ſit reuera ſtipendium, merces, & vt alibi ait *corona iuſtitia* 2.Tim.4.8. de condigno debita piis operibus: quia tamen ea promiſſio, & auxilium gratiæ (ex qua tanquam radice opera iuſta promanant) planè gratuita ſunt: labor autem, quem nos gratia adiuti noſtra ex parte adhibemus, parui momenti cenſetur, nec niſi auxiliante gratia à nobis poteſt adhiberi: hinc optimo iure *vita æterna* omni ex parte vocatur, & eſt *gratia*, ac gratuitum donum. Hinc collige cæleſtem beatitudinem tanti eſſe pretij, vt poſt innumerabiles iuſtorum exantlatos labores eam illi gratis verè dicantur accepiſſe.]

Vnum peccatum alterius eſt fomes.

Legis gratiæ ſuauitas.

Demens eſt, qui id agit, vnde poſtmodum erubeſcat.

Cœleſtis beatitudo tanti valoris eſt, vt poſt innumeros exantlatos labores, eã gratis accipiamus.

CAPVT VII.

Nos ſub lege non eſſe, ſed ſub gratia Chriſti pluribus oſtendit. De concupiſcentia adhuc reliqua etiam in iuſtis ex peccato, & lege differit.

1. AN ignoratis fratres (ſcientibus enim legem loquor) quia lex
in homine dominatur, quanto tempore viuit? 2. Nam
quæ ſub viro eſt mulier, viuente viro, alligata eſt legi: ſi
autem mortuus fuerit vir eius, ſoluta eſt à lege viri. 3. Igitur,
viuente viro, vocabitur adultera ſi fuerit cum alio viro:
ſi autem mortuus fuerit vir eius, liberata eſt à lege viri; vt
non ſit adultera ſi fuerit cum alio viro. 4. Itaque fratres
mei, & vos mortificati eſtis legi per corpus Chriſti: vt ſitis alterius, qui ex mortuis
reſurrexit, vt fructificemus Deo. 5. Cùm enim eſſemus in carne, paſſiones
peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris, vt fructificarent
morti. 6. Nunc autem ſoluti ſumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita
vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus, & non in vetuſtate litteræ. 7. Quid ergo dicemus?
Lex peccatum eſt? Abſit. Sed peccatum non cognoui, niſi per legem: nam
concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret: Non concupiſces. 8. Occaſione autem
accepta, peccatum per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam.
Sine lege enim peccatum mortuum erat. 9. Ego autem viuebam ſine lege
aliquando. Sed cùm veniſſet mandatum, peccatum reuixit. 10. Ego autem mortuus
ſum: & inuentum eſt mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc eſſe ad mortem.
11. Nam peccatum occaſione accepta per mandatum, ſeduxit me, & per
illud occidit. 12. Itaque lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & iuſtum,
& bonum. 13. Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit. Sed peccatum,
vt appareat peccatum, per bonum operatum eſt mihi mortem: vt fiat ſupra
modum peccans peccatum per mandatum. 14. Scimus enim quia lex ſpiritualis
eſt: ego autem carnalis ſum, venumdatus ſub peccato. 15. Quod enim operor,
non intelligo, non enim quod volo bonum, hoc ago: ſed quod odi malum, illud
facio. 16. Si autem quod nolo, illud facio: conſentio legi, quoniam bona eſt.

17. Nunc

Nunc autem iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum.
17. Scio enim quia non habitat in me, hoc eſt in carne mea, bonum. Nam vel-
18. le, adiacet mihi : perficere autem bonum, non inuenio. 19. Non enim quod
volo bonum, hoc facio : ſed quod nolo malum, hoc ago. 20. Si autem quod
nolo, illud facio : iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me, peccatum.
21. Inuenio igitur legem, volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum
adiacet : 22. Condelector enim legi Dei ſecundùm interiorem hominem :
32. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis
meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis. 24. Infelix ego
homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? 25. Gratia Dei per Ieſum
Chriſtum Dominum noſtrum. Igitur ego ipſe mente ſeruio legi Dei, carne autem,
legi peccati.

COMMENTARII.

1. *Nos ſub lege nō eſſe, ſed ſub gratia Christi, fuſius oſtendit.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *An ignoratis fratres, &c.*] Si mirum cuipiam ex vobis fortaſſe videatur id, quod paulo ante aſſerui, nos liberos eſſe à legis veteris ſeruitute, quæ gratiæ huius auxilio deſtituta, peccato nos quadam ratione ſubiiciebat : liber vos legis Moſis, & etiam naturalis iuris peritos interrogare, num ignoretis lege tantiſper hominem teneri, eiuſque ſubeſſe neceſſitati, quoad ipſe vixerit. *Nam* fœmina, quæ ſuaptè natura viro ſubeſſe debet, non deuincta eſt viro, niſi connubij lege : vnde ſi eius vir ſuum diem obierit à connubij illius lege prorſus eſt ſoluta. *Igitur* ſi illo viuente alteri viro adhæſerit, adultera verè vocabitur : at mortuo iam viro, prioris coniugij vinculo expedita, ſi alteri nubat, adulterij rea nullatenus cenſeri poteſt. *Itaque fratres mei* dilectiſſimi hæc ſimilitudo à matrimonij lege ac iure petita eo potiſſimum ſpectat, vt intelligatis, legem, quæ erat quaſi maritus veſter iam eſſe mortuam, quia per corpus Chriſti in cruce immolatum iam lex Moſaica eſt abolita, & in aliam meliorem commutata. Nupſiſtis itaque ſecundo marito, Chriſto ſcilicet. Profectò ſicut mortuo marito vxor à lege maritali liberatur, & liberè alias tranſit ad nuptias : ſic mortua Moſaica lege, nos omnes ab eius dominio liberamur, & colligamur Chriſti legi : vt deinceps non fructificemus morti, id eſt, non pariamus mala opera digna morte, & ad mortem ducentia (quæ erant fructus prioris coniugij) *Sed fructificemus Deo*, ſub dominio ſecundi mariti noſtri Chriſti, id eſt, recta, & diuina opera proferamus. * Annon execrabile admodum iudicares adulterium pauperculæ fœminæ quam diligens Rex ad regium thalamum vxorem eleuaſſet? Quis dubitare poteſt? Collige hinc quam execrabilius ſit adulterium animæ tuæ, quæ cum extrema laboraret inopia à Chriſto cæleſti Rege electa eſt in ſponſam.] *Cum* igitur prioris coniugij legibus teneremur, prauæ affectiones, & animi motus ad peccatum allicientes, intus in membris noſtris vim ſuam exerebant, vt fructus mortiferos ederemus, flagitioſas ſcilicet actiones, quibus ſtricti aliquando degebamus. *Nunc autem* iam liberi ſumus à ſeruitute legis, qua priori concubio adſtringebamur, mortuo ſcilicet viro, qui nos ſibi ſubiectos arctabat: vt Chriſto in nouitate ſpiritus ſeruiamus, id eſt, ſub noua, & ſpiritu plena lege : & non amplius in vetuſtate litteræ, id eſt, ſub veteri, & non niſi litterali lege Moſaica, quæ morbos, & vulnera noſtra detegebat, ſed non curabat: vtpotè ſpiritu, ſeu gratiæ auxilio deſtituta : vndè ſæpè maioris mali & peccati anſam miniſtrabat.

Anima quæ Chriſto Regi nupta, delinquere audet, execrabili admodū adulterio inficitur.

Verſ. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Quid ergo dicemus? &c.] Quid igitur dicendum? Num exiſtimandum eſt nobis veterem legem illam per ſe eſſe peccatum, vel peccati fomitem, aut patrocinium præſtare? Abſit. Tantùm enim abeſt, vt lex peccatum ſit, aut illud foueat, vt maximè ei repugnet, & auerſetur. Porro quià lex quid ſit faciendum, quid vitandum, dum præcepta legis negliguntur, illud neceſſario conſequitur, vt peccatum alioqui latens, ac veluti abditum prodeat in lucem, & quodammodò detegatur. Nam etiam illam prauam concupiſcentiam, ſeu cupiditatem, quæ malorum omnium eſt origo, nemo planè perſpectam haberet, ac dignoſceret, quantopere rationi reluctetur, niſi inter legis præcepta illud etiam legeret : *Non concupiſces. Occaſione autem accepta* per præceptum legis nonum & decimum vbi vetamur concupiſcere, *peccatum*, id eſt, naturâ meâ peccatis, & concupiſcentiis ſubdita, & infectâ, operatum eſt, & produxit in me omnem concupiſcentiam, ſeu omne genus prauorum deſideriorum. Sine lege enim concupiſcentiam prohibente, *peccatum* quaſi *mortuum*, id eſt, ſopitum erat : ſed præcepto legis excitatum exarſit in omnes prauos concupiſcentiæ motus. (* Mittimur procul dubio in vetitum.)] Id ego in me ipſo) Paulus ait) ſum expertus, nam *Ego aliquando* nempe in prima adoleſcentia ſine lege viuebam, vtpotè nec dum Moyſis legem edoctus : neſciebam tunc concupiſcentiam eſſe peccatum, nec admodum illa infeſtabat. *Sed cum veniſſet*, mandatum illud nonum & decimum legis in meam notitiam, mox *peccatum* ſeu natura mea peccaminoſa, quæ antea ſopita & velut mortua iacebat, per legem excitata reuixit, cuius morſu dirè læſus, *mortuus* ſum, dum me ſcientem ad conſenſum pertraxit. *Ego* inquam, qui dudum mihi viuere, ac ſpiritum ducere videbar, repente *mortuus* ſum; deprenſúmque eſt legis præceptum, quod ad vitam largiendam, & propagandam fuerat inſtitutum mihi natura vitiato, cedere ad mortem. * Pondera Pauli humilitatem, cui prælapſos defectus profiteri non refugit, vt te pudeat tam ſolicitum tua piacula operiendi.] *Nam peccatum*, hoc eſt, peſtilens illa prauæ concupiſcentiæ lues, arrecta

In vetitum mittimur.

Sancti non refugiūt, ſua piacula confiteri.

(vti

(vti dixi) occaſione, per præceptum ipſum, non modo me ſeduxit, meo quidem vitio, ſed etiam occidit. *Itaque* ne quis putet, me legem damnare, aut accuſare tanquam peccati miniſtram, aſſero, me contrarium potius affirmare. Lex enim omnino ſancta eſt, eius præceptum *bonum* & iuſtum.

Verſ. 13.14.15.16.17.18 19.20. *Quod ergo bonum eſt, &c.*] An exiſtimare debemus, id quod per ſe bonum eſt, factum mihi eſſe lethale eius culpa? Abſit. Nam *peccatum* ſeu naturâ mea peruerſa, & peccaminoſa (*vt appareat peccatum*, id eſt, vt hinc pateat quanta eius ſit peruerſitas) *per bonum*, id eſt, per legem, ſeu occaſione legis quæ ex ſe bona eſt, me pellexit in mortem: ita vt fieret in me *ſuprà modum*, ſeu exceſſiuè & ſuprà quam dici poſſit, *peccans peccatum*, id eſt, multa, magna & exuberantia peccata produceret, & cauſaret. * Loco particulæ *ſupra modum*, Græcè eſt, ſecundum *hyperbolem*. Sancti enim ad exprimendos defectus ſuos, exaggeratione hyperbolica vtuntur calentes quidem Dei, quem contemplere, maieſtatem.]

Sancti ad exprimẽdos defectus ſuos hyperbolica exaggeratione vtuntur.

Scimus plane *quia lex ſpiritualis eſt*, quia ſpiritualia præſcribit, nempe virtutes ſectari, piacula fugere. Ego autem corruptæ naturæ vitio ea ſector, quæ non ſpiritui, ſed carni placent, vtpotè *venundatus ſub peccato*, Græcè, *ſub peccatum* iampridem ab Adamo viliſſimi pomi pretio, & traditus in ſeruitutem peccati, ſeu naturæ peccaminoſæ. Vndè non lex, ſed ego ipſe mihi cauſa ſum peccati, & conſequenter mortis. Multi Patres exiſtimant Paulum hîc in perſona peccatoris loqui. Alij verò conuenientius cenſent, Apoſtolum de ſeipſo, & in perſona hominis iuſti hæc ſcripſiſſe. Qui ſi diceret: Ego iam liber à veteri lege, & ſub gratia conſtitutus, & tot priuilegiis à Deo donatus, tantos tamen concupiſcentiæ ſtimulos in malum ſentio vt inſtar ſerui emptitij ſæpius cogar illos motus velim, nolim ſentire. * Concupiſcentiæ velut tyranno traditi ſunt etiam iuſti: non item peccato; coguntur enim motus eius ſentire, ſed non conſentire.

Sancti etiam concupiſcentiæ motus ſẽtiunt, ſed non conſentiunt.

Quod enim ſic ſecundum carnem, ſeu partem animæ inferiorem operor, impulſus per corruptam naturam, v. gr. primos inordinatos motus concupiſcentiæ ego ſecundum ſpiritum, ſeu ſuperiorem partem animæ *non agnoſco* practicè approbando, id eſt, non conſentio, non admitto. Non autem bonum, quod expeto exequi, hoc ago: vellem enim bona multa peragere promptè & expeditè; ſed inualeſcente concupiſcentia, ſæpius non ita perficio: cum è contrario *malum* quod mente odi, nempè motus primos concupiſcentiæ ſæpiſſimè per naturam admittam. *Si autem* illud faciam nolens, vel potius inuoluntariè patiar ſecundum naturam, mente & voluntate per omnia *bona* integra, & conſentienti, ſeu conformi legi diuinæ: ſequitur *Nunc*, quod iam non ego operor illud) ſcilicet in quantum homo ſum, & ſecundum rationem ac voluntatem operor) ſed *peccatum*, (ſeu concupiſcentia) quod in me habitat: id eſt, natura mea corrupta. *Scio enim*, quod non habitat in mea corrupta natura *bonum*, vel aliquid quod me ad agendum bonum inuitet: ſed potius propenſio, & inclinatio ad malum. *Velle* ſeu prompta voluntas, ſeu facultas appetendi bonum eſt in me iuſtificato: ſed vix, & nonniſi difficulter illud exequi poſſum. Prompto enim ſpiritu, caro autem infirma, imò reluctans ſpiritui oſtentatur. *Non enim*, vti paulo ante dicebam) quod bonum eſſe ſentio, nequaquam ago: ſed id cogor facere, ſiuè pati inuitus, quod mihi maxime diſplicet: *ſi autem* id facio, ſeu pati cogor, quod recta ratio non probat: concluditur, non id à me ea ratione effici, qua homo ſum mente & intelligentia præditus: ſed ab inolita concupiſcentia, atque inhærente libidinum impetu proficiſci.

Verſ. 21.22.23.24.25. *Inuenio igitur legem, &c.*] Quocirca ad optima quæque contendens, comperio in me, ſeu experior aliam legem contrariam mihi, meque impedientem. Scilicet legem, dictamen, imperium concupiſcentiæ, quæ mihi in parte animi inferiori *adiacet* perpetuò, intimè eſt inſitum, & inhæret. *Condelector*. exulto, gaudio afficior, cum legis Dei expeto obſeruationi ſtudere iuxta interioris hominis, ſeu ſuperioris partis animi affectum: experior autem (vt dixi) aliam in inferiori legem à tyranna concupiſcentia latam, legi mentis repugnantem, & *captiuantem me*, non voluntatis aſſenſu, ſed paſſionum commotione: vt etiam inuitus ac reluctans cogar vitioſas concupiſcentiæ inclinationes, dignamina, impulſuſque ſentire, licet non aſſentire. *Infelix ego homo*. Græcè *miſer*, & ærumnoſus, quiſnam me liberabit de corpore mortis huius, ſeu de moribundo hoc corpore, & mortalis huius vitæ miſeriis, & nominatim tot prauis affectibus obnoxiæ. * Innuit Apoſtolus luctam hanc mentis & carnis finem non acceptutam, priusquàm mortali hac vita perfuncti fuerimus. Nè confides, te in ſenectute eſſe ab hac impugnatione liberandum.]

Dum vita fruimur, à concupiſcentiæ haud poſſimus impugnatione liberari.

Gratia quidem *Dei*, ſeu gratuita miſericordia Chriſti meritorum intuitu nos ab omnibus miſeriis expediens, & vita nos donans immortali, poterit ſolùm nos ab interminabili, dum viuimus, impugnatione liberare. Interea autem dum mors adhuc differtur, ſaltem *mente*, ſeu parte animæ ſuperiore, fideliter legi Dei ſeruiam, etſi *carne*, ſeu parte inferiore, vel ſenſitiua cogar ſæpius ſeruire *legi peccati*, ſiue concupiſcentiæ imperio.

CAPVT VIII.

Contra concupiſcentiæ præfata nocumenta vires gratiæ Chriſti deſ-
cribit Apoſtolus.

1. NIHIL ergo nunc damnationis eſt iis, qui ſunt in Chriſto
Ieſu, qui non ſecundùm carnem ambulant. 2. Lex enim
ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberauit me à lege peccati &
mortis. 3. Nam quod impoſſibile erat legi, in quo infir-
mabatur per carnem: Deus filium ſuum mittens in ſimilitudi-
nem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in car-
ne, 4. vt iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui non
ſecundùm carnem ambulamus, ſed ſecundùm ſpiritum. 5. Qui enim ſecun-
dùm carnem ſunt: quæ carnis ſunt, ſapiunt: qui verò ſecundùm ſpiritum ſunt: quæ
ſunt ſpiritus, ſentiunt. 6. Nam prudentia carnis, mors eſt: prudentia autem ſpi-
ritus, vita & pax. 7. quoniam ſapientia carnis inimica eſt Deo: legi enim Dei
non eſt ſubiecta: nec enim poteſt. 8. Qui autem in carne ſunt, Deo placere non
poſſunt. 9. Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu: ſi tamen ſpiritus Dei ha-
bitat in vobis. Si quis autem Spiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. 10. Si
autem Chriſtus in vobis eſt: corpus quidem mortuum eſt propter peccatum, ſpi-
ritus verò viuit propter iuſtificationem. 11. Quòd ſi Spiritus eius, qui ſuſcitauit
Ieſum à mortuis, habitat in vobis: qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis, viuifi-
cabit & mortalia corpora veſtra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.
12. Ergo fratres, debitores ſumus non carni, vt ſecundùm carnem viuamus.
13. Si enim ſecundùm carnem vixeritis, moriemini: ſi autem ſpiritu facta carnis
mortificaueritis, viuetis. 14. Quicumque enim ſpiritu Dei aguntur, ij ſunt filij
Dei. 15. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterùm in timore, ſed accepiſtis
ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba (Pater.) 16. Ipſe enim
Spiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei. 17. Si autem
filij, & heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Chriſti; ſi tamen com-
patimur, vt & conglorificemur. 18. Exiſtimo enim, quòd non ſunt con-
dignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.
19. Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. 20. Vani-
tati enim creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed propter eum, qui ſubiecit eam in
ſpe: 21. quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, in libertatem
gloriæ filiorum Dei. 22. Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit, &
parturit vſque adhuc. 23. Non ſolum autem illa, ſed & nos ipſi primitias ſpiritus
habentes: & ipſi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, re-
demptionem corporis noſtri. 24. Spe enim ſalui facti ſumus. Spes autem quæ
videtur, non eſt ſpes: nam quod videt quis, quid ſperat? 25. Si autem quod non
videmus, ſperamus: per patientiam expectamus. 26. Similiter autem & Spiritus
adiuuat infirmitatem noſtram: nam quid oremus, ſicut oportet, neſcimus: ſed
ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. 27. Qui autem ſcruta-
tur corda, ſcit quid deſideret Spiritus: quia ſecundùm Deum poſtulat pro ſan-
ctis. 28. Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bo-
num, iis, qui ſecundùm propoſitum vocati ſunt ſancti. 29. Nam quos præſciuit,
& prædeſtinauit conformes fieri imaginis Filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus in
multis fratribus. 30. Quos autem prædeſtinauit, hos & vocauit: & quos voca-
uit, hos & iuſtificauit. quos autem iuſtificauit, illos & glorificauit. 31. Quid
ergo dicemus ad hæc? ſi Deus pro nobis, quis contra nos? 32. Qui etiam pro-
prio Filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum: quomo-
do non etiam cum illo omnia nobis donauit? 33. Quis accuſabit aduerſus ele-
ctos Dei? Deus qui iuſtificat, 34. quis eſt qui condemnet? Chriſtus Ieſus, qui
mortuus eſt, immò qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam in-
terpellat

terpellat pro nobis. 35. Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio?
an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius?
36. (ſicut ſcriptum eſt: Quia propter te mortificamur tota die: æſtimati ſumus
ſicut oues occiſionis.) 37. Sed in his omnibus ſuperamus, propter eum qui di-
lexit nos. 38. Certus ſum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, ne-
que principatus, neque virtutes, neque inſtantia: neque futura, neque fortitu-
do, 39. neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos ſepa-
rare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

COMMENTARII.

1.

Chriſti gratia contra concupiſcentiam vires præſtat.

VERS. 1. 2. 3. 4. *Nihil ergo nunc damnationis eſt iis, &c.*] Nulla igitur ratione motus illi qui à concupiſcentia ortum habent, vitio vertuntur: vnde damnationis periculum nullum imminet iis, qui Chriſto Ieſu hærentes non iuxta carnis, ſed iuxta ſpiritus placitum incedunt. *Lex enim* illius vitalis ſpiritus, qui Chriſto acceptus referri debet, me à peccati & mortis lege liberauit, vires præſtans, vt inteſtinam impugnationem fortiter ſuperarem. *Nam quod impoſſibile erat*, omni alteri legi tam naturali, quam Moſaicæ, quatenus, & quia *infirmabatur*, ſeu infirma erat partim propter carentiam gratiæ, & auxilij ad id neceſſarij; partim *per carnem*, ſeu propter naturam humanam nimis infectam, & immerſam concupiſcentiis, & peccatis, quæ lex per ſe tollere non poterat. Vnde Deus miſericordia motus miſit in mundum Filium ſuum *in ſimilitudinem carnis peccati*, ſeu peccatricis, id eſt, indutum carne, id eſt, humana natura, quæ ſimilis eſſet carni peccatrici aliorum hominum. Qua indutus Chriſtus *de peccato damnauit peccatum in carne*, id eſt, per oblationem carnis ſuæ in cruce, damnauit peccatum, & dominio, quod inſtar tyranni in omnes homines vſurpabat, ſpoliauit: idque propter grauiſſimum peccatum à peccato admiſſum, nempe propter vim iniuſtè illatam Filio Dei, qua Agnum innocentiſſimum interemit, eo quod videret illum carnis peccati ſimilitudinem habere. Eſt proſopopeia. Quaſi diceret: Iuſtè priuauit Chriſtus peccatum dominio ſuo, eo quod dominium non ſuum vſurpauit. * Iuſtè priuatur ſuis bonis, qui in aliena iniuſtè manum extendit. Sæpe videris, eum qui aliena bona iniquè poſſedit, demum propriis bonis abſumptis, miſera inopia laborare.] Duo itaque tyranni peccatum & mors de poſſeſſione Regni, quod inuaſerant, per Chriſtum fuére deturbati. *Vt iuſtificatio legis*, ſeu vt remiſſio peccatorum, iuſtitia, & ſanctitas, quam lex Moſaica præſcribebat, & exigebat, nec tamen per ſe præſtabat: per legem ac gratiam Chriſti *in nobis compleretur*, ſiue perficeretur: in nobis, inquam, qui non iuxta carnis placitum, ſed iuxta ſpiritus præſcriptum incedimus.

Propriis bonis priuatur, qui iniuſtè poſſidet aliena.

Verſ. 5. 6. 7. 8. Qui enim ſecundum carnem ſunt, &c.] Nam qui ſeſe carni conformant, ij profectò quæ carnis ſunt *ſapiunt*: qui verò ſectantur ſpiritum, ij ſpiritualia curant, & ſedulo meditantur. * Preme illud. *Quæ carnis ſunt, ſapiunt.* Videris homines voluptatis carnis addictos adeò intellectu ſtupidos, vt nihil aliud ſapere videantur, ad impudicum ſermonem valde diſerti, ad ſcribendū de cæco amore eloquentes: & ad vtiliaque ſeſe prudentiæ inopes oſtentantur. Solùm enim Veneris facultatem didicerunt, vnde ſolùm *quæ carnalia ſunt, ſapiunt.*] *Nam prudentia*, & Sapientia carnis, quæ cupiditatis imperium ſequitur, mors quidem eſt, & ideò ea quæ ad mortem ducunt, ſapit: Spiritus verò prudentia, quæ cæleſti inſtinctu mouetur, vita planè eſt, ideóque quæ ad vitam dirigunt, ſapit. *Quoniam Sapientia carnis, &c.*] Certè carnis Sapientia, quæ diuinæ legi neque ſubiicitur, neque ſubiici poteſt (tanta eſt eius peruerſitas) inimicitias aduerſus Deum exercet. * Illud annota: *Legi Dei non eſt ſubiecta, nec poteſt* illi ſubiici, quia prorſus illi repugnat, ſicut igni aqua. Porrò qui iuxta deſideria carnalia viuit adeo ſolet voluptatibus hæreſcere, vt quodammodo ab eis remoueri non poſſit. Tanta eſt difficultas reductionis in voluptatum ſectatore.] *Qui autem* carnis affectionibus & ſordidis voluptatibus tenentur impliciti, Deo, cui omnis fœda libido exoſa eſt, placere non valeat.

Carnis voluptatib' addicti ſolùm Sapiẽtes ſunt circa ea, quæ carnem ſapiunt.

Voluptatum ſectator difficillimè ad meliorẽ frugem reducitur.

Verſ. 9. 10. 11. 12. 13. Vos autem in carne non eſtis, &c.] Vos quidem ô fratres, ex horum carnalium numero non eſtis, ſed potius inter eos recenſendi, qui ſeſe totos ſpiritui colendo: ſi modo in vobis Dei ſpiritus ineſt. Nam qui hoc Chriſti ſpiritu deſtituitur, hic inter eius ſectatores nequit annumerari. *Si autem Chriſtus* in vobis habitat, per ſpiritum ſuum, etſi corpus vilior pars veſtri *mortuum*, ſeu mortis neceſſitati ſit obnoxium ita certo & breui vt ex tunc pro mortuo habeatur) idque propter peccatum, ſeu peccati merito talem pœnam depoſcentis: iam ſpiritus veſter viuit vita ſpirituali gratiæ *propter iuſtificationem*, id eſt, propter iuſtificantem gratiam, quam in anima veſtra producit, fouet, & continuò auget ſpiritus Chriſti, qui in vobis habitat. Quod *ſi ſpiritus illius*, qui Ieſum à mortuis excitauit, in vobis adeſt; is profectò, qui Chriſtum reuocauit ad viuos, ipſis etiam corporibus veſtris morti obnoxiis vi Dominici ſpiritus, qui in vobis habitat, ſeu propter Chriſti merita vitam impertiet immortalem. *Ergo fratres*, debitores ſumus non quidem carni, vt ad ipſius præſcriptum vitam inſtituamus: ſed potius ſpiritui omnia ſtudia litare debemus magis ac magis perficiendo. *Si enim* carni, eiuſque prauis cupiditatibus obtemperaueritis, geminam mortem contrahetis, & hanc, quæ ſpirituali vitæ aduerſatur: & illam, quæ impios ad tartara detrudet. At ſi ſpiritu affectiones carnis compreſſeritis, duplici vita donabimini, vna quæ à gratia oritur, altera cæleſti, ac plenè beata.

Verſ. 14.15.16.17. *Quicunque enim, &c.*] Quotquot enim ducuntur Dei ſpiritu, carnis ſeruitute ablegata, ij ſunt filij Dei, quorum vos cœtui aggregatos iam eſſe haud quidem dubito. *Non enim accepiſtis* ſeruilem illum ſpiritum quo, metu perurgente, quaſi iugo quodam iterum premamini? Sed repleti eſtis ſpiritu illo adoptante, per quem id etiam aſſecuti eſtis, vt ipſum Deum petentis nomine vere poſſitis compellare, *Abba* ſcilicet, qui *Patrem tenerrimum* ſignificet. Inuocamus itaque Deum non ſicut ſerui herum ſuum: puta cum timore, & effectu ſeruili, ſed ſicut filij amantiſſimum nempe filiali, fiduciali, ac tenerrimo affectu. * Profectò qui ſpiritualibus exercitamentis ſtudet omnino à carnalibus voluptatibus abſtractus, tam tenerè a Patre Deo diligitur, vt Patrem eum tenerrimum & ipſe nominet, & experiatur.] *Ipſe enim Spiritus* ſanctus in nobis habitans documentum reddit ſpiritui ſeu menti noſtræ, quod ſumus non mancipia, ſed Dei filij. * Quodnam quæſo, hoc Spiritus ſancti teſtimonium? Crediderim eſſe experimentum internæ pacis, & tranquillitatis conſcientiæ nullis (quod ſciamus) lethalibus peccatis obnoxiæ: ſimul & deſiderij, ad promptè, & ex puro amore Deo ſeruiendum. Hinc probabiliter admodum nos Dei eſſe filios coniectabimus.] *Si autem filij* ſumus verè, & non modo appellamur: certum eſt, etiam nos hæreditate iure potiri: vt ſcilicet ſimus ſimul cum Chriſto cæleſtis hæreditatis participes; ſi modò cum illo patimur, vt vna cum illo gloriam aſſequamur. Duo igitur requiruntur ad hæreditatem illam aſſequendam. * Vnum, vt *ſimus* veraciter & reipſa filij Dei, non ſolum nomine. Multi enim illud verbum vſurpent: *Pater noſter, qui es in celis*, & Dei ſunt veraciter hoſtes. Sicut diues ille, qui in tartaro clamitabat: *Pater Abraham*, cuius charitatis erat hoſtis.] * Alterùm hic cum Chriſto ſimul patiamur. Non enim inire cælum poſſumus niſi Chriſtum præeuntem ſequamur: nemo autem Chriſtum cruciferum ſine cruce ſequitur.

Qui à carnis voluptatibus abſtinet, Deum poteſt Patrẽ tenerrimum appellare.

Probabilis coniectura, quod ſimus in gratia.

Ad Dei hæreditatem aſſequendam debemus veraciter Dei eſſe filij.

Et Chriſtum cruciferum cruciferi ſequi.

Verſ. 18 19. 20. 21. 22. 23. *Exiſtimo enim &c.*] Ego enim ſic ſentio, & id mihi indubitatum minimè eſſe paria, quæ in præſenti toleramus, futuræ illi immortali gloriæ, quæ nobis aliquando retecta palam à iuſto omnium Iudice Deo nobis retribuetur. Profectò quatenus ſunt paſſiones ea Chriſti gratia toleratæ, ipſiuſque meritis inniæ, prorsùs *condignæ ſunt* ad futuram gloriam: ex ſe autem hoc non habent, (cum nimis improportionatæ ſint) ſed ex gratuito decreto, beneplacito, ac promiſſio Dei. *Nam expectatio creaturæ* expectat reuelationem gloriæ filiorum Dei. Græcum ſignificat ſolicitam & anxiam expectationem. Vnde non dicit ſimpliciter Paulus, *Creatura* expectat ſed, *Expectatio creaturæ expectat*. * Vt innuatur, quam expectabilis debeat eſſe iuſtis ille dies, in quo Dei gloria reuelabitur: à cuius expectatione longè (heu.) verſantur, qui caducis huius mundi bonis inhærent.] *Omnis*, inquit, *creatura*. Non ſolùm homines, ſed & cæli, elementa, cæteraque omnia creata licet inſenſibilia, tamen auidiſſimè naturali appetitu præſtolantur tempus, quo filij Dei æterna gloria donabuntur, nempe vt vna cum eis, quibus

Dies generalis reſurrectionis expectabilis iuſtis.

tanquam dominis ſeruierunt, ipſa etiam gloriam ſuam (nempè renouationem, & vltimam perfectionem) accipiant. * Tanta quippe eſt diei reſurrectionis generalis gloria, vt etiam inſenſibilibus creaturis ſit vtilis, & quodammodo optabilis.] *Vanitati enim, &c.*] Creatura enim perpetuæ vanitati vita hac durante ſubiicitur, ſeu continuæ mutationi, corruptioni, & tot ſeruilibus laboribus, quibus in hominum obſequiis ſe impendit, non quidem *volens*, non ſueſponte (quia, ſignaturam ſpectes, omnis res appetit ſtabiliter conſeruari, & odit corrumpi) ſed propter Deum diuinamque ordinationem. Deus enim ſubiecit creaturam huic vanitati & ſeruitio ad tempus, facta illi certa *ſpe* liberationis, & commutationis in melius, quæ quidem illi in vniuerſali reſurrectione continget. * *Vanitati*, ait, *creatura ſubiecta eſt*, dum vita hæc corruptibilis tranſit. Quia omnia tranſitoria vanitas quidem ſunt.] * Addit, *Non volens*, vt corripiat hominum ingenia, qui *volentes* non eos pudeat vanitati hac delectari, cui inſenſibilia non volentia, ſed quaſi violentia affecta ſubiiciuntur.] Attamen non ſolùm homines iuſti, ſed & ipſa inſenſibilis creatura liberabitur à ſeruitute huius corruptionis, & tranſibit *in libertatem gloriæ*, id eſt, ad communicationem quodammodo glorioſæ libertatis filiorum Dei. *Scimus enim*, hanc rerum creatarum vniuerſitatem hactenus ſuſpirare, & ingemiſcere, & quodammodo parturientium tolerare cruciatus propter ſuæ immutationis dilationem. * Vt carpant homines tanta brutalitate laborentes, qui expetunt diuturnam, & (ſi poſſent) æternam ſibi huius mortalitatis eſſe vanitatem.] *Non ſolum autem* creatura, quin etiam nos, qui primitias ſpiritus, & primum veluti guſtum futuræ felicitatis delibauimus, taciti nobiſcum ſuſpiramus, & ingemiſcimus *adoptionem*, ſeu extremam illam corporis noſtri inſtaurationem expectantes, quam ſuo tempore certo futuram ſperamus. * Qui æternam corporis inſtaurationem ſpectat, debet id temporali laborum deſtructioni exponere.]

Tanta diei reſurrectionis generalis gloria, vt vel creaturis inanimatis futurus ſit vtilis, & quodãmodo obtabilis.

Omnia tranſitoria vanitas.

Homo volens vanitati ſæculi ſubiicitur, cui inſenſibilia nõ volentia parent.

Carpũtur, qui hic cupiunt diù admodum viuere.

Qui vult æterna corporis inſtauratione donari, corpus tẽporali deſtructioni exponat.

Verſ. 24.25.26.27. *Spe enim ſalui, &c.*] Nec mirum ſi nunc gemitus edamus huiuſmodi. Quia nunc *ſpe* ſola ſalutem ſumus aſſecuti, nondum re ipſa ea potimur felicitate. Porrò ſpes ſi ob oculos poneret id quod ſperatur, ſpes nullatenus poſſet appellari; nam quis ſperet id, quod iam poſſidet, aut oculis aſpectat? Ergo ſi ſperamus animi beatitudinem, & corporis inſtaurationem, id minimè poſſidemus. Quid itaque mirum, ſi in lachrymarum valle lachrymas profundamus? *Si autem* ea ſperamus, quæ ab aſpectu noſtro ſunt remota: neceſſe eſt profectò patienter expectare, quæ aliquando procul dubio euenient, ſi vt filij Dei viuimus, Dei filij moriamur. *Similiter autem &* ſpiritus ſua diuina vi noſtram ſubleuat infirmitatem. Nam cum nos rebus aduerſis oppreſſi, ancipiti cogitatione ſæpè ita diſtrahamur, vt neque quid precandum ſit, neque certam precandi rationem teneamus: ipſe ille ſpiritus, cuius primitias deguſtauimus, qui nobis eam fiduciam impertit, & perpetuam ac ſingularem noſtri curam gerit: poſtulat apud Deum, interpellat, & vti diligentiſſimus aduocatus clientum ſuorum deſideria in conſpectu

ſſ.

SS. Trinitatis exponit, *gemitibus inenarrabilibus.* Id eſt, tanta inſtantia, & ardore pro nobis interpellat, quanta haud poſſit enarrari, aut exponi. * Vndè ediſcimus quàm ſimus ſpiritui ſancto debitores, qui in cauſis noſtris aduocatum agat, Iudicem agere quodammodò deſinit.] *Qui autem* omnium corda ſcrutatur, Deus probè nouit, quæ preces, quæque ſuſpiria à ſpiritus ſui afflatu à nobis procedant (Nam cum pro nobis intercedit gemitibus huiuſmodi nos docet quonammodo debeamus orare, & gemere.) & approbat eum ſenſum, qui à ſpiritu cietur, quo excitat homines, vt à Deo precentur, quæ ſunt & ſanctitati, & eius voluntati maximè conſentanea.

Spiritus ſanctus in cauſis noſtris quodãmodo Iudicem agere deſinit, vt agat aduocatum.

Verſ. 28. 29. 30. 31. 32. *Scimus autem, &c.*] Nouimus verò, iis, qui Deum amant, æterno eius conſilio, & beneplacito vocatis, quæcumque eueniant ſiue ſecunda ſiue aduerſa ad ipſorum vtilitatem procul dubio conferre, nullaque ratione eorum ſalutem poſſe impediri. * O quàm felix ſors iuſtorum, quibus nec ipſæ calamitates, quæ impios comprimunt, noxiæ eſſe poſſunt.] *Nam quos* ille admirabili ſua prouidentia antè omnem æternitatem approbauit: eoſdem incredibili beneuolentia prædeſtinauit, vt conformes fiant Filij ſui imagini: quo ille *in multis fratribus primogenitus* eſſet. *Quos autem* prædeſtinare dignatus fuit, eoſdem etiam vocauit: quos verò vocauit, illos quoquè iuſtificauit: quos profectò iuſtitia, ſeu gratia donauit, eos demum gloriæ immortali addixit. *Quid ergo* ad hæc poſſumus reſpondere, qui tribulationibus agitamur? Cur ergò animo deiicimur, vel de requie deſperamus? ſi Deus à nobis ſtat, noſtramque ſalutem ſua admirabili prouidentia procurat: quis nobis aduerſabitur, vel diuino patrocinio tutos in periculum adducet? *Qui etiam* Filio proprio ſuo non pepercit, ſed pro cunctis nobis eum morti tradidit: qua tandem ratione non etiam cum illo nobis donauit omnia, quæ ad ſalutem, & gloriam aſſequendam ſua ex parte ſunt neceſſaria, ac ſimul ſuæ opis ac prouidentiæ ſcutum?

Iuſtis vel calamitates eſſe noxiæ non poſſunt.

Verſ. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. *Quis accuſabit aduerſus electos Dei?* Quiſnam itaque hoſtium accuſationem audebit gerere aduerſus huiuſmodi Dei amicos ab ipſo electos in Chriſti ſui ſocios, & Spiritus ſancti aduocati litigatoris Quæcumque volent, audeant obiicere. Deus eſt, qui clientes ſuos ab intentata aduerſariorum actione abſoluit, iuſtóſque pronunciat, quis condemnet, aut reos efficere valeat? Profectò *Chriſtus Ieſus*. Redemptor noſter, qui vt nos ab omni reatu tam culpæ, quam pœnæ expediat mortuus eſt, nec tamen ita mortuus eſt impotens nos vlterius adiuuare: nam ſecundùm diuinitatem & ſecundùm animam mori non potuit: imò & ſecundùm corpus reſurrexit, & inſtar ſoliciti patroni & aduocati pro nobis perpetuò patrem interpellat. *Quis ergo nos ſeparabit Chriſti,* internus aut externus hoſtis *à charitate*, fauore, protectione, qua Chriſtus, & Spiritus ſanctus per ipſum nos proſequitur? Alij exponunt: Quis nos ſeparabit à charitate, qua nos Chriſtum, vt Deum diligimus? Ac ſi diceret: Deo tam ſolicitè nos protegente, vt omnia in nobis in bonum cooperentur, cum debemus adeò firmiter diligere, vt nec tribulatio, nec anguſtia, ſeu oppreſſio, nec fames, nec nuditas, nec vllum periculum, aut perſecutio dira vlla nos ab amore tanti largitoris auellet. * Profectò tam replicata Dei beneficia interminabilem à nobis exigunt dilectionis ardentis gratiarum actionem. Ardens enim in Deum amoris affectus quædam eſt ipſi gratiarum acceptabilis actio.] * *Sicut ſcriptum eſt, &c.*] Vt ſcilicet appareat, quam verè fuerit *Pſal.* 43. 22. Quia propter te die tanta *mortificamur*, ſeu occidimur: facti ſumus ſicut oues mactationi deſtinatæ. * Illud enim ipſum ſperare periculi incurſum, iam illud planè eſt incurriſſe.] *Sed in his omnibus*, pluſquam victores ſumus fortitudine accepta à Deo, qui nos eximia dilectione eſt proſequutus. *Certus ſum enim*, quia hoc præſidio nitens, ne ipſam quidem mortem, neque vitam, neque Angelos tartareos, neque Poteſtates tyrannorum, neque inſtantia incommoda, neque quæ poſſit obuenire in futurum calamitas. *Neque* ſublimitatem, ſeu res præclaras, & excelſas: neque profunditatem, ſiuè ea, quæ vilia ſunt, & abiecta, nec vllam rem aliam creatam poſſe nos ab illa charitate, qua nos Deus Chriſti Ieſu intuitu ab æterno dilexit, ſeparare.

Ardens in Deum amoris affectus eſt ipſi acceptabilis gratiarum pro beneficiis actio.

Periculum ſperare, quodãmodo eſt illud iam incurriſſe.

CAPVT IX.

Promiſſiones Abrahæ factas ad filios ſpirituales qui credendo in Chriſtum fidem Abrahæ imitantur, pertinere Paulus oſtendit.

1. VERITATEM dico in Chriſto, non mentior, teſtimo-
nium mihi perhibente conſcientia mea in Spiritu ſancto:
2. quoniam triſtitia mihi magna eſt, & continuus dolor cor-
di meo. 3. Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chri-
ſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundùm car-
nem, 4. qui ſunt Iſraëlitæ, quorum adoptio eſt filiorum,
& gloria, & teſtamentum, & legiſlatio, & obſequium, &
promiſſa: 5. quorum patres, & ex quibus eſt Chriſtus ſecundùm carnem, qui eſt

ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula. Amen. 6. Non autem quòd exciderit
verbum Dei. Non enim omnes qui ex Iſrael ſunt, ij ſunt Iſraelitæ: 7. neque
qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij: ſed in Iſaác vocabitur tibi ſemen: 8. id
eſt, non qui filij carnis, hi filij Dei: ſed qui filij ſunt promiſſionis, æſtiman-
tur in ſemine. 9. Promiſſionis enim verbum hoc eſt: Secundùm hoc tem-
pus veniam, & erit Saræ filius. 10. Non ſolùm autem illa: ſed & Rebecca ex
vno concubitu habens, Iſaac patris noſtri. 11. Cùm enim nondum nati fuiſ-
ſent, aut aliquid boni egiſſent, aut mali, (vt ſecundùm electionem propoſitum
Dei maneret) 12. non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt ei: 13. Quia
maior ſeruiet minori: ſicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.
14. Quid ergo dicemus? numquid iniquitas apud Deum? Abſit. 15. Moyſi
enim dicit: Miſerebor cuius miſereor: & miſericordiam præſtabo cuius miſere-
bor. 16. Igitur non volentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei. 17. Di-
cit enim Scriptura Pharaoni. Quia in hoc ipſum excitaui te, vt oſtendam in te
virtutem meam: & vt annuntietur nomen meum in vniuerſa terra. 18. Ergo cu-
ius vult miſeretur, & quem vult indurat. 19. Dicis itaque mihi: Quid adhuc
quæritur; voluntati enim eius quis reſiſtit: 20. O homo, tu quis es, qui reſpon-
deas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui ſe finxit: Quid me feciſti ſic?
21. Annon habet poteſtatem figulus luti, ex eadem maſſa facere aliud quidem
vas in honorem, aliud verò in contumeliam? 22. Quòd ſi Deus volens oſtendere
iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia, vaſa iræ, apta
in interitum, 23. vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ
præparauit in gloriam. 24. Quos & vocauit nos non ſolùm ex Iudæis, ſed etiam
ex Gentibus, ſicut in Oſee dicit: 25. Vocabo non plebem meam, plebem
meam, & non dilectam, dilectam: & non miſericordiam conſecutam, miſericor-
diam conſecutam. 26. Et erit: In loco, vbi dictum eſt eis: Non plebs mea vos:
ibi vocabuntur filij Dei viui. 27. Iſaias autem clamat pro Iſraël: Si fuerit nu-
merus filiorum Iſraël tamquam arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. 28. Verbum
enim conſummans, & abbreuians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet
Dominus ſuper terram: 29. & ſicut prædixit Iſaias: Niſi Dominus Sabaoth reli-
quiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſ-
ſemus. 30. Quid ergo dicemus? Quòd gentes, quæ non ſectabantur iuſtitiam, ap-
prehenderunt iuſtitiam: iuſtitiam autem, quæ ex fide eſt. 31. Iſraël verò ſectando
legem iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ non peruenit. 32. Quare? Quia non ex fide, ſed
quaſi ex operibus: offenderunt enim in lapidem offenſionis, 33. ſicut ſcriptum
eſt: Ecce pono in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali: & omnis, qui credit
in eum, non confundetur.

COMMENTARII.

1\. *Ad Christianos promiſſiones factæ Abrahæ pertinent.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Veritatem dico in Chriſto, &c.*] Hoc verè ô fratres, poſſum vobis, Chriſto teſte, affirmare: nec vllo modo mentiar, ipſa mea conſcientia, quæ Spiritum ſanctum ducem ſequitur, teſtimonium mihi præbente, me quod ſentio ſolummodò vobis aperire. *Quoniam triſtitia, &c.*] Hoc, inquam, vobis poſſum aſſerere ingenti me triſtitia affici, & animum meum continuo quodam angore, cruciatúque diſtorqueri, propter id, quod adhuc in corde retinui, dum iam illud cogor penitus propalare: ſcilicet Iudæos ob incredulitatem à Deo repudio eſſe affectos. Tantum enim abeſt, me hoc dicere Iudæorum odio, vt iampridem *optarim anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis Iudæis.* Hebræum חרם *cherem* ſignificat totalem *ſeparationem, occiſionem, ſucciſionem.* Optabat ergo Paulus heroico quodam exceſſu (vt olim Moſes) in æternum ſeparari à Chriſto, id eſt, non à charitate & gratia, ſed à perſona Chriſti, ſeu ab æterna beatitudine futura cum Chriſto in cœlis, dummodo hac via Iudæi ſaluarentur. Addit Caſſianus *collat.* 32. *cap.* 6. optaſſe pœnis æternis addici, vt hac via plures ſaluarentur, & Deum in æternum laudarent. Quod quidem etiam cuiuis ſibi optare ſub conditione aſſeruandam Dei gratiam licere, Ludouicus Molina docet 1. *p. quæſt.* 14. * Liceat mihi ô Paule, aſſerere, te habuiſſe huius tam heroici charitatis affectus æmulatorem. D. enim Ignatius meus Pater, qui auditus fuit dicere, ſi optio daretur, malle ſe beatitudinis incertum viuere, & Deo inſeruire, ac proximorum ſaluti, quam certum eiuſdem gloriæ ſtatim mori. Imo Pauli affectui addidit, hoc cum periculo damnationis quodammodo fieri.] Alij ſic exponunt: Optarim anathema eſſe à Chriſto quaſi deuotum caput abdicari, contumeliis affici, diuturno tempore exul à patria viuere, ſeu potius mori, pro fratribus meis Iudæis, qui me ſanguinis cognatione attingant. Qui que ſunt ex genere Iſraelitico, ad quos præcipuè pertinebant tùm ios

Ignatius de Loyola mauult incertus de ſalute viuere, vt proximorum ſaluti ſeruiat, quam certus de gloria ſtatim mori.

D. Pauli heroicus admodum charitatis affectus.

ado

adoptionis, tum illa perilluſtris diuinæ præſentiæ teſſera, quæ arca continebatur, cui diuina Maieſtas inſidebat: fœderis item tabulæ, quæ ad morum præcepta: legiſque conſtitutio, quæ ad iudicia, & ſacros ritus, diu inique cultus cæremonias referebantur: ipſæ denique promiſſiones factæ legis cultoribus. *Quorum patres, &c.*] Qui quidem ad illos primos ſanctiſſimos parentes Abrahamum, Iſaacum, & Iacobum referunt genus ſuum: quique digni habiti ſunt, ex quibus Chriſtus humanam ſibi naturam, inter mortales naſcens, coaptaret, eum alioqui, ſi perſonam diuinam ſpectes, vere Deus eſt, paterque parentum ſuorum exiſtat, omnium quidem præconiis in omnem æternitatem iure optimo celebrandus.

Verſ. 6.7.8.9.10.11.12.13. *Non autem quod exciderit verbum, &c.*] Porrò hoc, quod ad Iudæorum repudium attinet, non dico, quaſi ideò exciderit, ſeu irritum factum ſit *verbum*, ſiue Dei promiſſum. Veris enim Iſraëlitis pollicitatio hæc facta eſt, nempè iis, qui ſpiritu ſunt Iſraëlitæ, Chriſto Domino hærentes: & in his planè impleta. Certè non omnes, qui ab Iſraële parente noſtro ſunt geniti, ad gentem verè Iſraëliticam pertinent. *Neque* quicumque ſanguinis cognatione Abrahamum attingunt, eo illicò inter veros ac germanos ipſius filios recenſendos eſſe putarim. Verùm id vni Iſaaco iure reſeruatur, cui tanquam non ſolùm ex carne, ſed ex ſpiritu orto filio omnis antiquæ illius benedictionis fructus impenditur. *Id eſt, &c.*] Vt non qui humano ſemine ab eo orti ſunt, ſint ideo Dei filij, id eſt, veri Iſraëlitæ digni pollicitationis diuinæ illius participatione. Sed ij dumtaxat filij Abrahæ cenſentur, qui diuinitus electi, ſic vitam probè gerunt, vt ad illam cæleſtem promiſſionem meritò pertinere videantur. *Promiſſionis* autem verbum hoc fuit: *Secundum hoc tempus veniam, & erit Sara filius*, id eſt, hoc ipſo tempore vertente anno reditum agam, & Sara Iſaaci mater iam erit. Qui quidem eiuſque poſteri promiſſionis erunt diuinæque benedictionis participes: non Iſmaëlitæ, neque alij ex Cetura procreandi filij *carnis*, ſeu ſola vi generatiua producti, ſed ſoli Iſaacidæ, qui *ſunt filij promiſſionis*, ſeu qui ex Iſaacco ſingulari Dei promiſſione, & virtute ſupernaturali tibi iam ſeni, & ſterili Saræ conceſſo procreabuntur. *Non ſolùm autem Sara*, ſed & Rebecca idipſum fuit experta, ſcilicet, veros filios cenſeri & hæredes non omnes, qui carnaliter gignuntur, ſed eos ſolos, quod Deus eligere dignatur. Porrò Rebecca ex vno eodemque concubitu ſimul duos concepit, & peperit filios: è quibus tamen ſolus minor, nempe Iacob ad hæreditanda patribus promiſſa bona delectus à Deo fuit: ſenior verò Eſau neglectus, & reiectus. *Cum enim* neuter illorum infantium editus eſſet in lucem, nec quidquam boni aut mali egiſſent, vnde meritorum diſtinctione niti poſſet electio, qua diuinum conſilium ac propoſitum firmaretur: quo altero præterito, alterum ante omnem æternitatem elegit: non quidem ex operibus, quæ nulla erant, nec ex præcognitis, quorum nulla eſt habita ratio: Sed ex ipſa libera vocantis voluntate & conſilio Deus prætulit Iſaaccum Eſau: cuius extat diuinitùs Rebeccæ editum ab oraculo reſponſum: *Maior ſeruiet minori. Sicut ſcriptum* à Malachia multo poſt legimus: *Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.* Maior inquam minori ſeruiet non in ſua perſona ſed in poſteris. Deus autem Iacobum dilexit, ſeu voluit eum in ſua poſteritate copiosè benedicere. Eſau autem odio habuit, ſeu neglexit nolens ſingularia eius poſteritati beneficia conferre. Haud aliter nunc Deus (ait Paulus) Iacob ſeu Chriſtianos, qui ſunt promiſſionis filij, & ſemen Abrahæ ſpirituale quaſi filios dilexi: Eſau verò, ſeu Iudæos incredulos odio habui, repuli, reieci.

Verſ. 14. 15. 16. 17. 18. *Quid ergo dicemus, &c.*] Cum igitur hæc ita ſe habeant, num poterit quiſquam Deo iniuſtitiæ notam inurere? Abſit. Quis iuſtitiæ rationem exigat, vbi vna dumtaxat diuina liberalitas, & miſericordia cuncta perficiuntur? *Moyſi enim* Dominus Exod. 33. 19. *Miſerebor, cuius miſereor: & miſericordiam præſtabo, cuius miſerebor*, ſeu cuiuſcumque voluero. Eiuſmodi electio non eſt opus iuſtitiæ, nec cuiquam iure debita: ſed eſt ſolius miſericordiæ, & gratuita: ideoque mihi libera. Poteram enim ſi libuiſſet, bonorum corporalium promiſſorum hæreditatem extendere etiam ad Idumæos. Et pari ratione (nam & hoc quoque in ſenſu ſaltem allegorico Apoſtolus inſinuari voluit) poteram hæreditatem bonorum ſpiritualium de ſalute æterna promiſſorum Abrahæ, extendere etiam ad eos, qui ſola carnali generatione ex Abrahamo & Iacobo eſſent generandi, etſi fidem illorum non æmularentur. Sed vt illud volui, ita nec iſtud placuit. Vtrumque mihi liberum, neutrum vlli eſt iniurium. *Igitur non volentis, &c.*] Igitur benedictio Iſaaci, & quæ hanc conſequebatur hæreditatio bonorum Abrahæ & Iſaaco promiſſorum, non obuenit Eſau, licet Iſaacus id enixe expeteret: & Eſau citiſſime venatum curreret: ſed neque Iacobo ideo obtigit, quod, volente matre, cucurrerit ad gregem, citiuſque hædum patri attulerit, quàm Eſau ſuam venationem. Sed quia Deus pro ſuo ſolius beneplacito ſic voluit, ac decreuit: Non itaque *volentis* Iſaaci, & Rebeccæ: nec *currentis* Iacobi, & Eſau. Haud aliter quod illi, qui per fidem in Chriſtum ſpirituales filij ſunt Abrahæ & Iacobi, id eſt, quod Chriſtiani heredirent bona ſpiritualia Patriarchis illis promiſſa, excluſis, qui ſolùm carnales filij ſunt, ſeu Iudæi: non prouenit ex volitione, curſu, vel præuijs meritis horum vel iſtorum, ſeu ex operibus legis Moſaicæ Iudæorum, vel legis naturalis Gentilium; ſed ex ſolo nutu, ac beneplacito Dei nolentis, tam nobilem benedictionem, & filiationem rebus naturalibus, vel cæremonialibus alligare: ſed ſolis ſupernaturalibus, nempè fidei & ſpei in Chriſtum tanquam diſpoſitioni ad iuſtitiam (qua filij Dei fiunt) congruæ, & neceſſariæ. *Dicit enim ſcriptura Pharaoni* Exo. 9. 16. *In hoc ipſum* ô Pharao, *excitaui te* non ad peccandum, & mihi rebellandum, ſed ad ſolium Regni occupandum: vt oſtendam in te comprimendo, & puniendo fortitudinem meam: vt ſic toti orbi metus incutiatur. Porrò hæc non fuit primaria, & abſoluta Dei intentio, ſed ſecundaria, & ex hypotheſi: nempe ſi Pharao ſua malitia pœnam fuerit promeritus, Deus namque in omnibus abſolutè

inten

intendit gloriam ſapientiam, potentiam, bonitatem ſuam oſtendere? ſed cùm hæc poſſint duplici via oſtendi vel miſericordię, vel iuſtitię: viam miſericordiæ ſæpè pro placito ſuo abſolutè, & determinatè intendit: ſed iuſtitiæ viam nunquam niſi ſub conditione, ſi quis ſua culpa fuerit promeritus. * O quàm proprium Dei eſt miſereri? Beneficia gratis impertit: iuſtitiam verò ad puniendum non niſi crimine prouocatus manifeſtat.] *Ergo cuius vult* miſeretur: vti patuit in Iacobo eiuſque poſteris; & quem vult *indurat*: vt patuit in Pharaone. *Indurat*, inquam, non directè ac propriè, ſed impropriè & indirectè: ſcilicet, eo ipſo, quod non miſeretur, ſed ſubtrahit ſpecialia auxilia gratiæ, & permittit peccatorem in ſua malitia, ac duritia perſiſtere, ad quam ſponte pronum eſt cor humanum, quando vberiori Dei gratia deſtituitur.

Propriũ Dei eſt miſereri.

Verſ. 19.20.21.22.23.24.25.26. *Dices itaque mihi, &c.* Quod ſi ita res habet, & diuinæ voluntatis cuncta tribuenda ſunt: Quid ergo (dicet aliquis) cauſæ eſſe dicemus, cur Deus hominibus ſuccenſeat, ſeu de eis queratur? Quis enim, quæſo, poterit illius voluntati reſiſtere? *O homo* (reſpondeo obiectioni) quiſnam es tù, qui valeas ex aduerſo Deo reſpondere, aut diuinæ actionis rationem exigere? Num dicet figmentum ſuo fictori: Cur me hunc in modum vas efformaſti? *Annon* habet figulus poteſtatem in lutum, vt ex eadem maſſa aliud vas ad honeſtos, aliud verò ad ſordidos vſus efficiat? *Quod ſi Deus volens, &c.*] Quis verò Deum iniuſtitiæ inſimulare audebit, ſi ad oſtendendam ſuæ æquitatis veritatem, ſuamque potentiam palam declarandam ineffabili tolerantia pertulit vaſa iræ apta ſua peruerſitate ad interitum? Econtra verò ſit vt palàm omnibus ingentes *gloriæ ſuæ diuitias* in vaſa ad ſpecialem miſericordiam electa patefaceret, ea ad vitam æternam, gloriamque beatorum deſtinauit? Hoc quidem de numero electorum crediderim nos eſſe, quos Deus non ſolùm ex Iudæis, verùm etiam ex Gentibus ad fidem abduxit, & Eccleſiæ ſuæ diuinitus aggregauit. *Sicut in Oſea* cap. 2. 24. de Gentibus dixit: Populum, qui meus non erat, populum meum vocabo: & eam gentem, quæ dilecto non erat, eximia charitate complectar: quæque expers miſericordiæ videbatur, ſingularem miſericordiam aſſequetur. *Et erit in loco, &c.*] Itemque futurum eſt, vt quo in loco populus Gentilis inerat à Deo prorſus alienus, & verè expers religionis, cui Deus dicebat: *Non plebs mea vos*: ibi Dei immortalis filij plurimi ex illo ipſo populo annumerentur.

Verſ. 27.28.29.30.31.32.33. *Iſaias autem clamat, &c.*] Iſaias verò *cap.* 22. 22. de Iſraëlitarum gente in hæc verba prorumpit: Etiamſi fuerit filiorum Iſraël numerus arenæ maritimæ numero æqualis, *reliquiæ ſaluæ fient.* vel vt habet Iſaias *Conuertentur* ex eo ad Dominum, id eſt exigua ſolùm pars. Profectò quod Propheta ad litteram prædicit de Iudæis tempore Ezechiæ Regis Iuda ex clade per Sennacherib Aſſyriorum tyrannum illata reſiduis: hoc allegorico, & à Spiritu ſancto principaliter intento ſenſu vult Paulus de Iudæis tempore Chriſti ad eius cultum conuertendis, & ita ſaluandis, intelligi. Nam teſte eodem Iſaia ſup. *Conſummans, & abreuians eſt Deus*, ſeu conſummabit & abreuiabit *verbum*, id eſt, rem de qua agimus; nempe numerum Iudæorum (*in æquitate*, ſeu prout æquum & iuſtum erat) ad Chriſtum conuerſorum breuem, ſeu exiguum colliget. Vt verum appareat, quod *cap.* 1. 9. dixerat idem Iſaias: *Niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen*, Sodomæ & Gomorrhæ ſimiles eandem ſententiam ſubeuntes penitus ſine reliquia periiſſemus. *Quid ergò dicemus? &c*] Quidnam igitur ex hac tota diſputatione colligendum nobis? Profectò concludimus Gentes, quæ iuſtitiam non ſectabantur, iuſtitiam aliquando aſſequutas eſſe, vt eam quidem iuſtitiam, quæ ex fide in Chriſtum oritur. * De peccatoris ſalute non deſperes: qui hodie iniuſtitiæ hæreſcit, cras, Deo vocante, iuſtitiæ erit cultor.] Contra verò colligimus ex præfatis, Iſraëlitas, qui legem Moſaicam ſectabantur, quæ ipſis ad comparandam iuſtitiam data erat, & ipſos eò (ſi ſequi voluiſſent) manu ducebat ad fidem in Chriſtum: tamen in legem iuſtitiæ, ſeu ad fidem Chriſti verè iuſtificantem, & extra quam nulla eſt iuſtitia & ſalus, non perueniſſe. *Quare?* precor. Certè non ob aliam cauſam niſi quod non ipſa fide in Chriſtum, ſed legis ceremoniis & operibus, adhuc poſt fidem nouam promulgatam, niterentur. Offenderunt enim in Chriſtum, quem amplecti noluerunt: & ad illum tanquam ad lapidem alliſi contriti fuere. De hoc ipſe lapide ſcriptum legimus Iſa. 8. 4. *Ecce ego ponam in Sion offendiculi lapidem, & ſcandali petram.* Quiſquis autem in illum crediderit, non pudefiet, nec ſpe ſuâ fruſtrabitur, ſed certò ſalutem aſſequetur. Sed quicumque non crediderit in eum, certò confundetur, & nunquam aſſequetur iuſtitiam, vel ſalutem: quin potius talis lapis iſte erit lapis offenſionis, occaſio lapſus, ruinæ, exitij, & damnationis, non lapidis, ſed ſuomet vitio.

De peccatorum ſalute non deſperandum.

CAPVT

CAPVT X.

Quantum præcellat iuſtitia fidei in Chriſtum iuſtitiæ legis, oſtendit Apoſtolus: legis iuſtitiæ Iudæi adhæreſcere, Gentilibus illam, quæ ex fide eſt, amplexantibus.

1. FRATRES, voluntas quidem cordis mei, & obſecratio ad
Deum, fit pro illis in ſalutem. 2. Teſtimonium enim per-
hibeo illis, quòd æmulationem Dei habent, ſed non ſecun-
dùm ſcientiam. 3. Ignorantes enim iuſtitiam Dei, & ſuam
quærentes ſtatuere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti. 4. Fi-
nis enim legis Chriſtus, ad iuſtitiam omni credenti. 5. Moy-
ſes enim ſcripſit, quoniam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, qui fe-
cerit homo, viuet in ea. 6. Quæ autem ex fide eſt iuſtitia, ſic dicit: Ne dixeris
in corde tuo: quis aſcendet in cælum? id eſt, Chriſtum deducere: 7. Aut quis
deſcendet in abyſſum? hoc eſt, Chriſtum à mortuis reuocare. 8. Sed quid dicit
Scriptura? Propè eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc eſt verbum fidei,
quod prædicamus. 9. Quia ſi confitearis in ore tuo Dominum Ieſum, & in corde
tuo credideris, quod Deus illum ſuſcitauit à mortuis, ſaluus eris. 10. Corde enim
creditur ad iuſtitiam: ore autem confeſſio fit ad ſalutem. 11. Dicit enim Scriptu-
ra, Omnis, qui credit in illum, non confundetur. 12. Non enim eſt diſtin-
ctio Iudæi & Græci: nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant
illum. 13. Omnis enim, quicumque inuocauerit, nomen Domini, ſaluus erit.
14. Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo cre-
dent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient ſine prædicante; 15. Quo-
modo verò prædicabunt niſi mittantur? ſicut ſcriptum eſt: Quam ſpecioſi
pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona! 16. Sed non omnes obe-
diunt Euangelio, Iſaias enim dicit: Domine quis credidit auditui noſtro? 17. Er-
go fides ex auditu, auditus autem per verbum Chriſti. 18. Sed dico: Numquid
non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis
terræ verba eorum. 19. Sed dico: Numquid Iſraël non cognouit? Primus Moy-
ſes dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem: in gentem inſipien-
tem, in iram vos mittam. 20. Iſaias autem audet, & dicit: Inuentus ſum à non
quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant. 21. Ad Iſraël au-
tem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradi-
centem.

COMMENTARII.

1. *Quantum præcellat iuſtitia fidei in Chriſtum legis iuſtitia.*

VERS. 1.2.3 4.5.6.7. *Fratres, voluntas quidem cordis mei, &c.*] Fratres, ego quidem magna animi propenſione, ac ſtudio ergà Iudæos afficior: & pro eorum ſalute aſſiduas ad Deum preces effundo: tantum abeſt, vt quæ hactenus de eorum repulſa ſcripſi, ex odio prodierint. * Sancti enim præſcindere norunt: in peccatore humanam diligunt naturam, odio crimina proſequuntur. Ideo dicit: *Voluntas cordis mei pro illis.*]

In peccatore ama hominē odio proſequere peccatum.

Teſtimonium enim. &c.] Hoc enim de ipſis ex animo affirmarim, recto Dei zelo illos moueri, & diuinarum rerum ſtudio duci ratos, vetera illa ſacra, & cæremonias religioſè retinendas: ideóque Euangelij fidem tanquam iis aduerſam eſſe repudiandam. Negare tamen non poſſum eorum hac quidem in re ſcientiam & prudentiam omnino deficere. *Ignorantes enim Dei iuſtitiam*, quæ vere nos iuſtos reddit: & ſuam iuſtitiam ex lege ſinè Chriſto ſtatuere curantes, vera ſeſe iuſtitia à Deo imbuendos minime exhibuere. *Finis enim legis*, & eius perfectio eſt Chriſtus, à quo iuſtitiam ſperare debent omnes, qui diuinæ fidei præceptis obtemperant. Ad illum namque vniuerſa lex Moſis referebatur. *Moyſes enim* iuſtitiam, quæ ex lege eſt, hiſce verbis deſcribit: Qui præſtiterit ea, quæ lege imperantur, per illa viuet. Sic enim in Leuitico *cap.* 18.15. legimus: *Cuſtodite leges meas, atque iudicia*, quæ faciens homo, *viuet in eis*: hoc eſt, aſſequetur vitam temporalem ſeu corporalem: ſpiritualem autem, & æternam non promittit lex niſi per Chriſtum. *Quæ autem ex fide eſt, &c.*] Porrò de iuſtitia, quæ eſt per fidem in Chri-

ſtum idem dicit: *Ne dixeris in corde tuo: Quis aſcendet in cælum, id eſt, Chriſtum deducere.* Haud velim exiſtimes, ad iuſtitiam per fidem in Chriſtum aſſequendam neceſſariam tibi eſſe corporalem Chriſti præſentiam. Dixit enim Moſes: Ne dixeris in corde tuo, neque ſolicitus, aut anxius quæras: Quis mihi ad iuſtitiam à Chriſto comparandam, aſcendet ad ipſum in cælum? id eſt iuxta ſenſum allegoricum: Quis eò aſcendet, Chriſtum indè deducturus, ad me ſua corporali præſentia curandum, & iuſtificandum? Aut quis deſcendet in abyſſum, vel in ſubterraneos ſpecus, in ſepulchrum, vel in limbum Patrum? Hoc eſt, Quis eò deſcendet, Chriſtum à mortuis (ſi forſan apud illos verſetur) in orbem reuocaturus?

Verſ. 8. 9. 10. 11. 12. 13. *Sed quid dicit Scriptura? &c.*] Non eſt profectò quòd te crucies, aut quod anxietate afficiaris. Nam quod Scriptura de lege Moſaica dicit, hoc in legem Chriſti, & iuſtificationem per Chriſtum longe verius quadrat. *Propè eſt verbum*, ſeu res tibi facilis eſt, in promptu, & ad manum, nec alibi quærenda niſi in *corde tuo, & ore tuo*. facillima eſt iuſtificationis & ſaluationis tibi via. Nam *hoc eſt verbum fidei*, ſeu ad hæc pauca reuocatur totum Euangelium, quod vobis tanquam neceſſarium ad iuſtitiam, & ſalutem aſſequendam prædicamus. *Quia ſi corde* credas in Chriſtum Dei Filium per te incarnatum, mortuum, & reſuſcitatum: & *ore* id ipſum profitearis, ſalutem conſequeris. *Corde enim*, id eſt intellectu ex imperio volũtaris in Chriſtum creditur ad iuſtitiam obtinendam; ad ſalutem autem aſſequendam, debet etiam ore & opere externo fieri confeſſio, ſeu profeſſio fidei, quandocumque res exigit. *Dicit enim Scriptura*: Iſa 28. 16. *Omnis qui ſic credit in illum*, ſiue Iudæus fuerit, ſiue Gentilis, *non confundetur*, non fruſtrabitur ſua fide, & ſpe, ſed ſalutem ſperatam procul dubio aſſequetur. *Non enim eſt* in hoc vlla (licet vos contrarium arbitremini) diſtinctio *Iudæi & Græci*, ſeu Gentilis. Nam idem, & communis omnium Dominus æquali affectu *diues*, ſeu largus & munificus in omnes homines & nationes, dummodò qua decet fide, ſpe, & charitate *illum inuocent*, eiuſque gratiam, & opem implorent, * Oratio origo ne eſt noſtri ſpiritualis profectus. Annon verius dixiſſet: Diues eſt in omnes, qui opera egregia, in eius obſequium exponunt? Certe oratio adeò eſt cæleſti Numini grata, vt quaſi abſtrahens ab aliis virtutis operibus diuitiæ eius in inuocationem, ſeu orationem profundantur] * Non verò me fugit, ex Patrum ſententia hic ſub *inuocationis*, ſeu orationis nomine intelligi non ſolùm opis diuinæ implorationem: ſed etiam gratiarum actionem, laudem, adorationem, ſacrificium, votum, Martyrium, omnémque externum, & internum Dei cultum. Hinc autem vberius orationis præſtantiam intelligo, quæ quidem quodammodò egregiarum tot virtutum epilogus eſt.

Adeo grata eſt Deo oratio, vt eius in eam diuitiæ profundantur.

Oratio quaſi virtutũ epilogus.

Verſ. 14. 15. 16. 17. *Quomodò ergo, &c.* Quonammodo igitur Gentiles etiam nomen Dñi, in quem nondum credidere, inuocabunt, imò de quo nihil adhuc audierunt. Quomodò autem audient ſine prædicante? Cur ergo mihi ô Iudæi ſuccenſetis, quo Gentibus euangelizem, eiſque communicem gratias à Chriſto conceſſas? *Quomodo verò* vel ego, vel alij Euangelij præcones illud prædicare poterunt, niſi ad id miniſterium immittantur? Nam abſque legitima miſſione ſeu deſtinatione Dei ad tale munus non licet vlli id vſurpare: cum nullus poſſit eſſe legatus niſi miſſus ab eo, cuius legatus eſt, vndè illa Dei querela Ie. 29. 9. *Non mittebam eos & ipſi currebant.* Ex quo innuit Apoſtolus, ſe iuſſu, ac miſſu Dei Gentibus Euangelium prædicare. * Multi non miſſi à Deo ſeſe vltro prædicationi ingerunt: quomodo autem hi vtiliter *prædicabunt*, niſi mittantur.] Porrò pro eis, qui a Deo immiſſi proferunt ſacrum verbum, *ſcriptum eſt* Iſa. 52. 7. *Quàm ſpecioſi pedes Euangelizantium pacem, euangelizantium bona.* Quàm ſcilicet ſuauis, quàm gratus, quam vtilis aduentus, diſcurſus, labor Concionatorum, omnibus pacem & bona omnis generis per Chriſtum nobis procurata ſuis auditoribus afferentium, ſcilicet peccatorum remiſſionem, gratiam, dona Spiritus ſancti, &c. *Sed* ſi tam ſpecioſus, & gratus eſt eorum aduentus, cur non omnes credunt illis, & Euangelio obediunt? & cur ſpeciatim ex Iudæis tam pauci ad id afficiuntur conformiter querelæ Iſaiæ *cap.* 53. 1. *Quis* ſeu quotus quiſque Iudæorum credidit *auditui noſtro* id eſt Euangelio, quod nos Apoſtoli ex ore Chriſti audiuimus, & Iudæi poſtmodum ex ore noſtro audierunt? Pauci admodum.

Qui non miſſi prædicant, fructum non referunt.

Verſ. 17. 18. 19. 20. 21. *Ergò fides ex auditu, &c.*] Vndenam, quæſo, hoc illis malum accidit? Certè fides naſcitur ex auditu, ſeu ex audito Euangelio. Auditur vero Euangelium per verbum Chriſti, id eſt, per prædicationem de Chriſto, quæ commiſſa eſt Apoſtolis, & aliis Apoſtolicis viris. *Sed dico*, ſeu requiro: An hæc prædicatio Iudæis defuerit? Annon illam tot iam continuis annis audierunt partim ipſiuſmet Chriſti ex ore, partim ex Apoſtolorum aliorumque præconum Euangelij eloquio? Num fortè *ſonus eorum*, qui ad vltimos vſque *fines orbis terræ* penetrauit, ſolos Iudæos latet? Quod Dauit Pſal. 18. 5. de cælis ad litteram dixerat, allegoricè Paulus Euangelij præconibus accommodat: *ſed dico* adhuc, ſeu rogito, *Numquid Iſraël non cognouit*, fidem veram eſſe Gentilibus prædicandam? Profectò id Moſes prædixit Deut. 32. 21. *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem: in gentem inſipientem, in iram vos mittam.* Afficiemini æmulatione, inuidia, & ira ô Iudæi, aduerſus Gentiles occaſione Euangelij de Meſſia ipſis euulgati, & ab ipſis acceptati. Indignatur quidem admodùm Iudæi, hoc beneficium delatum eſſe Gentilibus, quos ob priſtinam idololatriam vocant *gentem inſipientem*, imò *non gentem*, ſeu nomine gentis indignam. * Profectò homo inſipiens quaſi non homo dici poteſt, cum potius ad bruta animantia pertinere videatur.] Certè qui ob delatum Gentilibus Euangelium tam grauiter indignantur, ipſimet Euangelium cognouerunt. Sed cauſa incredulitatis Iudæorum minimè latet. *Iſaias* enim eam *audet* manifeſtè in lucẽ proferre nihil veritus contribulium ſuorum offenſionem. * *Audet* inquit, *& dicit.* Ad dicendum enim veritatem pia audacia Concionator indiget. Veritas enim amara eſt peccatoribus eoſque ſæpè ad indignationem aduerſus illius præconem, eorum vitio, abripit.] *Inuentus ſum* (inquit cap. 65. 1. & 2.) *à non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant.* In perſona Chriſti Iudæis exprobrat:

Homo inſipiens quaſi non homo.

Pia audacia indiget Concionator, vt veritatẽ prædicet peccatoribus.

brat: Gentiles, qui antè de me ſuis intenti idolis nihil interrogabāt, & an eſſem minime dignoſcebant: ſimul atque per Apoſtolos meos ipſis palam apparui ſeu innotui: mox ſummo ſtudio me quæſierunt, nec prius deſtitere, quam perfectè inuentus ſum illis Redemptor, ac ſaluator. *Ad Iſrael autem dicit* cap. 65. 2. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.* Iſraëliticus populus tot nominibus meus, ad quem ſemper expandi ambas manus meas, & vlnas, quem arctiſſimo affectu vti primogenitum ſum complexus, quem beneficiis manibus apertis perpetuò proſequor: ad quem etiam corporales has manus in ligno crucis expanſas, quanta potui charitate protendi, vt vltrò moriens ad ſinum meum allicerem: nihil ad hæc omnia attendens, incredibili obſtinatione in perfidia permanſit. Et quaſi hoc parum eſſet, vbique mihi meiſque ſe opponens contradicit. Hæc obſtinatio cauſa eſt præſentis incredulitatis, & conſequenter illius exitij.

CAPVT XI.

Reiectum à iuſtitia & ſalute ob incredulitatem populum Iudæorum aſſerit. Attamen poſſe conuerti, addit imò multos eſſe conuerſos, & in mundi fine reliquos omnes, qui vixerint, conuertendos.

1. DIco ergo: Numquid Deus repulit populum ſuum? Abſit
Nam & ego Iſraëlita ſum ex ſemine Abraham, de tribu Ben-
iamin: 2. Non repulit Deus plebem ſuam, quam præ-
ſciuit. An neſcitis in Elia quid dicit Scriptura: quemadmo-
dum interpellat Deum aduerſum Iſraël? 3. Domine Pro-
phetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt: & ego reli-
ctus ſum ſolus, & quærunt animam meam. 4. Sed quid di-
cit illi diuinum reſponſum? Reliqui mihi ſeptem millia virorum, qui non curua-
uerunt genua ante Baal. 5. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ ſecundùm ele-
ctionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt. 6. Si autem gratia, iam non ex operibus: alio-
quin gratia iam non eſt gratia. 7. Quid ergo? quod quærebat Iſraël, hoc non eſt
conſecutus: electio autem conſecuta eſt: cæteri verò excæcati ſunt. 8. ſicut ſcrip-
tum eſt: Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis: oculos vt non videant, & aures
vt non audiant, vſque in hodiernum diem. 9. Et Dauid dicit: Fiat menſa eorum
in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum, & in retributionem illis. 10. Ob-
ſcurentur oculi eorum ne videant: & dorſum eorum ſemper incurua. 11. Dico
ergo: Numquid ſic offenderunt vt caderent? Abſit. Sed illorum delicto, ſalus eſt
Gentibus vt illos æmulentur. 12. Quòd ſi delictum illorum diuitiæ ſint mundi,
& diminutio eorum diuitiæ Gentium: quantò magis plenitudo eorum? 13. Vo-
bis enim dico Gentibus: Quamdiu quidem ego ſum Gentium Apoſtolus, miniſte-
rium meum honorificabo, 14. ſi quomodo ad æmulandum prouocem carnem
meam, & ſaluos faciam aliquos ex illis. 15. Si enim amiſſio eorum, reconciliatio
eſt mundi: quæ aſſumptio, niſi vita ex mortuis? 16. Quòd ſi delibatio ſancta eſt, &
maſſa: & ſi radix ſancta, & rami. 17. Quòd ſi aliqui ex ramis fracti ſunt, tu au-
tem cùm oleaſter eſſes, inſertus es in illis, & ſocius radicis & pinguedinis oliuæ
factus es, 18. noli gloriari aduerſus ramos. Quod ſi gloriaris: non tu radicem
portas, ſed radix te. 19. Dices ergo: Fracti ſunt rami vt ego inſerar. 20. Benè:
propter incredulitatem fracti ſunt. Tu autem fide ſtas: noli altum ſapere, ſed time.
21. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: ne fortè nec tibi parcat. 22. Vi-
de ergo bonitatem, & ſeueritatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, ſeueritatem:
in te autem bonitatem Dei, ſi permanſeris in bonitate, alioquin & tu excideris.
23. Sed & illi, ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur: potens eſt enim
Deus iterum inſerere illos. 24. Nam ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro, & contra
naturam inſertus es in bonam oliuam: quanto magis ij, qui ſecundùm naturam inſe-
rentur ſuæ oliuæ? 25. Nolo enim vos ignorare, fratres miſterium hoc, (vt non ſitis
vobiſipſis ſapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Iſraël, donec plenitudo Gen-
tium intraret, 26. & ſic omnis Iſraël ſaluus fieret, ſicut ſcriptum eſt: Veniet ex Sion,
qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. 27. Et hoc illis à me teſtamentum: cùm

abſtulero peccata eorum. 28. Secundùm Euangelium quidem, inimici propter vos: ſecundùm electionem autem chariſſimi propter patres. 29. Sine pœnitentia enim ſunt dona & vocatio Dei. 30. Sicut enim aliquando & vos non credidiſtis Deo, nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis propter incredulitatem illorum. 31. ita & iſti nunc non crediderunt in veſtram miſericordiam, vt & ipſi miſericordiam conſequantur. 32. Concluſit enim Deus omnia in incredulitate: vt omnium miſereatur. 33. O altitudo diuitiarum ſapientiæ, & ſcientia Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius? 34. Quis enim cognouit ſenſum Domini? Aut quis conſiliarius eius fuit? 35. Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? 36. Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi gloria in ſæcula. Amen.

COMMENTARII.

1. *Iudæi ob incredulitatem à iuſtitia, ac ſalute exciderunt.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Dico ergo Numquid Deus repulit populum ſuum, &c.*] Si ergo vera ſunt, quæ ſupra expreſſi, interrogarim, num Deus populum ſuum ita prorſus abiecerit a ſe, vt eorum nullus ad aſſequendam ſalutem admittatur? Abſit, vt hoc quiſquam ſuſpicetur. Nam & ego, qui quidem beatitudine donari ſpero, Iſraëlita ſum, non Proſelitus: & ex ſemine Abrahæ, & Tribu Beniamim exortus. *Non repulit Deus* populum ſuum quem ante omnem æternitatem delectum fuerat complexus: id quod ex ſacris litteris apertè demonſtro. Annon recordamini, quid de Elia ſacra ſit in pagina conſignatum: quoque modo illum cū Deo loquentem, & Iſraëlem criminantem inducat? *Domine*, ait, *Prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt: & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam*, ſeu me etiam procurant interficere, ne vllus Propheta relinquatur in viuis qui tuæ gloriæ ſit aſſertor. 3. Reg. 19. 10. *Sed quid* Dominus reſpondit, audite: *Reliqui mihi ſeptem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal*, ſeu ſeptem millia viri ex hoc populo mea ope ſuperſtites ſunt, qui veteri religioni hærentes idolo Baal minime litauerunt. *Sic ergo* in præſentia quædam veluti ſegregatio facta eſt, qualem gratuita Dei poſtulabat electio. Nam ſicut tunc Deus, cum penè vniuerſus Iſraël idolorum cultu erat infectus, non paucos ab illa contagione gratiæ ſuæ beneficio præſeruauit: ita nunc ex innumerabili Iudæorum multitudine, quæ Euangelium deſpicit, nonnullos ſelegit, qui Chriſti fidem vltronei, & alacres complectantur. Pauci hi ſufficiunt fideles, vt Deus populum ſuum repuliſſe non dicatur. * Ita quidem Deus vel vnum fidelem diligit, vt ei quaſi populus totus exiſtat.]

Vel pauci, vnus iuſtus Deo quaſi totus eſt populus.

Verſ. 6.7.8.9.10. Si autem gratia, &c.] Quod ſi gratiæ beneficio factum eſt, vt Iudæorum reliquiæ ſaluæ, aut iuſtificatæ fuerint: non igitur ſunt iuſtificatæ *ex operibus*, ſeu merito, vel efficacia operum legis ſuæ Moſaicæ, vel etiam legis naturæ, vt ipſi Iudæi arbitrantur. Alioquin *gratia*, ſeu iuſtificatio, quam conſtat eſſe gratuitam, iam gratia non eſſet, ſed merces. *Quid ergo* ex dictis huculque concludemus? Nempe quod ſequitur. Quærebat quidem & etiam nunc quærit maior pars populi Iſraëlitici iuſtitiam: ſed eam non eſt conſecutus; quia non quærit vbi oportet: & ſicut oportet. Quærit namque eam ex merito ſolùm operum legis, cum deberet requirere ex Chriſti meritis, per fidem ſibi illa applicando, quam tanquam præuiam diſpoſitionem, & medium ad aſſequendam iuſtitiam neceſſarium ab æterno Deus ſtatuit, & pro ſuo beneplacito elegit, & decreuit. Porrò quia hanc fidem amplexata eſt *electio*, ſiue pars illa minor Iudaici populi, (quam à Deo electam eſſe dixi) ideò ipſa iuſtitiam eſt aſſecuta: *cæteri* vero qui fidem hanc admittere noluerunt, à Deo, ſua quidem malitia deſerti, & excæcati ſunt: *Sicut ſcriptum eſt* ab Iſaia cap. 6. 9. & cap. 29. 10. *Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis*, ſeu compunctum. Ac ſi diceret: *Oculi* eorum ita cæcitate capti ſunt, ac ſi acu compuncti videndi facultatem perdidiſſent. In Iſaia vertit Interpres *ſpiritum ſoporis* altiſſimum adeò ſomnium, Hebraicè *thardema*) vt omnem oculorum aurium & mentis ademerit ſenſum: vndè nec vident, neque audiunt *vſque in præſentem diem.* * Profectò criminum replicatio ad huiuſmodi ſtatum peccatores addicit, vt quaſi profundiſſimo ſomnio correpti videntes, & audientes quæ ad profanitatem ſpectant exitialem: non vrgent, nec audiunt quæ ad ſalutem pertinent.] *Et Dauid dicit* Pſal. 68 23. *Fiat menſa eorum in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum & in retributionem illis.* Spiritualis eorum menſa, legis ſcilicet, & ſcripturarum, quæ illos inſtar lautiſſimi epuli, paſcere ſolebat, nunc præuaricatoribus fiat in laqueum, quo capiantur: & in *retributionem*, qua debita ſceleribus pœna eorum ipſis rependatur. Hanc igitur Iudæi increduli habeant ſuæ peruicaciæ mercedem vt qui ex Scripturis ſacris Chriſtum ſuum nolunt agnoſcere, ipſis magis excæcentur. * Tam dulcis, tam delectabilis animo eſt Chriſti cognitio, vt licet pœna æterna incredulis non parata eſſet, illud ipſum eum non cognoſcere, dirum ſit peruicaciæ ſupplicium.] * *Fiat*, inquit, *menſa eorum in laqueum.* Qui ad menſam Euchariſticam es inuitatus, vide num fidelis, & amicus accedas? In fideli enim inimico dulciſſimum hoc epulum damnationis vertetur in laqueum.] *Obſcurentur oculi eorum, ne videant: & dorſum eorum ſemper incurua*, vt iam non celeſtia vel diuina erecti videant: ſed curui ſolùm terrena ſapiant, & requirant.

Peccatoris ob replicata crimina excæcatio.

Chriſtum nō agnoſcere, dira incredulitatis eſt pœna.

Menſa Euchariſtica fit in laqueum peccatori indignè accedenti.

Verſ. 11.12.13.14.15.16.17.18. Dico ergo: &c.] Rogatim itáque iam nunc: Vtrum illi ita impegerint, vt penitus ſine ſpe ſurgendi conciderent? Apage: ſed ita exiſtimare debemus per, eorum lapſum, ac ruinam Gentibus ad ſalutem

2. *Affirmat, Iudæos in mundi fine conuertendos.*

lutem aditum fuiſſe reſeratum, vt ipſi Iudæi (quod olim fuerat prænunciatum à Moſe) illorum exemplo ad æmulationem, ſeu imitationem excitarentur. * Qui ad perfectionis ſtatum vocati, irreligioſè viuunt, videntes in ſæculari ad mādata ſeruanda promptitudinem, eum pudet, & errata corrigens, illius ſtudium æmulari contendit accuratius perfectionis iter reſumens.] *Quod ſi* Iudæorum ruina mundum (vt ità dixerim) multarum Gentium conuerſione locupletat: ipſorúmque imminutio multitudinem Gentium vbertim auget: quantò magis proderit iiſdem Gentilibus plenitudo Iudæorum, quando omnes in fine mundi conuertentur. Tunc enim ſuo exemplo ad ſe traherent imitandos quotquot ex Gentibus infideles ſupererint. Et hæc eſt cauſa, (quod vobis Gentibus dictum volo) cur vbique miniſterium Apoſtolatus mei ad Gentes quantum poſſum opere honorificem, & extollam tùm verbis, tum miraculis: *Si quomodo* ad æmulationem excitare queam Iudæos mihi ſanguine iunctos: & experiar, nùm aliquos ex ipſis ad ſalutis æternæ viam capeſſendam allicere valeam. * Preme illud: Vt *ad æmulationem prouocem carnem meam.* Laudabile admodum Pauli ſtudium conuertendi ad Chriſtum Iudæos, quibus ſanguine hærebat. Vt edoceamur operarij Euangelij, ſic ad extraneorum profectum accurrere, vt domeſticorum, & conciuium non obliuiſcamur.] *Si enim amiſſio* Græcè, *abiectio*, & reprobatio maioris partis Iudæorum reconciliationis Gentilium cum Deo fuit occaſio: *quæ aſſumpſio*, id eſt, quantæ frugis, quanti gaudij erit, quando omnes Iudæi ad Chriſti fidem aſſumentur. *Niſi vita ex mortuis.* Numquid perindè erit ac ſi mundus altera parte ſui ante mortuus, integre reuiuiſcat? * Vera enim mors eſt peccatum, quod ad duplicem mortem temporalem, & æternam peccatorem adducit.] *Quod ſi delibatio,* Græcè *proparxia*, ſeu pars prima delibata aut aſſumpta ex tota maſſa ſancta eſt, Deóque dicata, & conſecrata, puta, Patriarchæ, Apoſtoli, & primi ex Iudæis Chriſtiani: ergo etiam tota maſſa populi Iudaici ſancta cenſetur, cuius ſanctificationis intuitu Deus illam aliquando ſibi vendicabit. Probat itaque Paulus, Iudæos non ita à Deo reiectos, quin aliquandò ſint ad eum conuertendi. Quia ſanctorum patrum ſunt filij: ac proinde etiam ipſi ſaltem morali quadam æſtimatione, & quaſi analogica ſanctitatis aſpergine ſancti ſunt, & Deo conſecrati. * Vnde magna admodum eſt filiorum felicitas & vtilitas qui ſanctos ſunt ſortiti parentes.] E ſancta etiam radice rami ſancti procedunt. *Quod* ſi rami aliqui arboris Iudaicæ è radice ſanctorum Patriarcharum exortæ fracti ſunt, & ab arbore reuulſi: id eſt, à fide & iuſtitia parentum exciderunt, ſcilicet poſteriores Iudæi, quia fidem, quam in Meſſiam habebant, in eum iam præſentem abiecerunt. In horum locum tu populus Gentilis cum *oleaſter*, ſeu ſilueſtris oliua eſſes, ſiue infidelis populus ex infidelibus oriundus: *inſertus*, ſeu inſitus es inter oliuæ reliquos ramos, nempe inter Apoſtolos, & alios ex Iudæis ad Chriſtum conuerſos. *Et factus es ſocius radicis, ac pinguedinis oliuæ*, hoc eſt, particeps fidei, gratiæ, & donorum Spiritus ſancti, quæ Iudæorum parentes Abrahamus Iſaacus, Iacobus, & alij Patriarchæ habuere. * En vtilitatem ſocietatis ac conſuetudinis bonorum. Iuſtis adhære, iuſtus euades.] *Noli* autem ô fidelis ex Gentibus aduerſus ramos, ſeu Iudæos iam fractos, ſeu incredulos gloriari. Nam ſi gloriaris, ſi te iactas, & Iudæo infideli inſultas: *Non tu radicem portas, &c.*] Sed reſpondebitur tibi, te tantùm radici eſſe inſertum, ſeu fidei Eccleſiæ Patriarcharum, & Apoſtolorum, qui omnes Iudæi fuerunt, ab eaque omnem gloriam nactum eſſe, & vtilitatem ſuxiſſe: ideoque rurſum excindi poſſe, vt Iudæi rami naturales oliuæ ob ſuperbiam effracti, & euulſi periere. * Periculosè quis ſtans cadenti inſultat peccatori.]

Regularis irreligiosè degens, videns ſæcularē pie agi ſtudere, corrigi aſſolet.

Laudabile eſt gaudium concionatoris curantis propinquos ad virtutem allicere.

Vera mors peccatum.

Felicitas filiorum, qui ſanctos ſortitus eſt parentes.

Societatis bonorū vtilitas.

Periculosè quis ſtans cadenti peccatori inſultat.

Verſ. 19.20.21.22.23.24. *Dices ergo. Fracti ſunt, &c.*] At fortaſſe obiicies: Iudæi tanquam rami inutiles fuére exciſi, vt ego qui oleaſter, ſeu Gentilis eram, trunco, vtilior insererer. *Benè* quidem, neque inficior: ſed illi propriæ incredulitatis vitio fracti & auulſi ſunt, tu verò fide ſtas, vltronea Dei benignitate. Noli animo efferri, nolite magnificentiùs circumſpicere, ſed potius time, ne fortè & ipſe propter elationem abſcindaris. * Ipſa enim venti elationis vis ramum facilè auellit.] *Si enim Deus* naturalibus ramis non pepercit, diligenter aduerte, ne tibi idem vſu accidat. * Aliorum caſus debet nobis timorem incutere. Nihil enim homo gerit, quod homo efficere non valeat, ſi à Deo deſeratur.] *Agnoſce ergo bonitatem, & ſeueritatem Dei:* ſeueritatem quidem exercuit in illos, qui ceciderunt: benignitatem autem in teipſo, qui loco illorum inſitione coaluiſti, perſiſteſque in arbore, ſi ea te benignitate continenter exhibeas non indignum: alioqui tu etiam excideris. *Sed & illi* ipſi, qui iam veluti rami à trunco reuulſi coniacent: à ſua perfidia recedentes denuò natiuæ arbori inſerentur. Poteſt enim Deus illos rurſum inſerere. * *Potens eſt enim Deus iterum inſerere illos.* Ad Dei potentiam refert Apoſtolus rami ſemel abſciſſi nouam inſitionem. Vt oſtendat difficilem eſſe admodùm conuerſionem illius, qui è præcelſo virtutis gradu cecidit. Vnde eius reductio Dei omnipotentiæ quodammodo eſt referenda] *Nam ſi tu*, qui ex agnato exciſus es oleaſtro, & præter naturam in bonam oliuam es inſitus, inde ſuccum vitamque ducis: *quanto magis* id illi aſſequentur, qui velut agnati rami natiuæ rurſùs oliuæ inſeruntur?

Facilè quis ob elationē labitur.

Aliorum caſus nobis timorem incutiat.

Difficilis admodum conuerſio illius qui è præcelſo virtutis gradu cecidit.

Verſ. 25.26.27.28.29.30.31.32. *Nolo enim vos ignorare, fratres, &c.*] Nolim profectò, ô fratres, hoc vos myſterium ignorare (ne nimium vobis placeatis, & inſolentius extollamini) quod obduratio hæc aliqua ex parte ſolùm, non in vniuerſum Iſraëli contigit, & tantiſper quorundam animos occupabit, donec Gentium, quæ ad Chriſti aggregantur Eccleſiam definita à Deo multitudo expleatur. *Et ſic*, id eſt, poſt Gentiles electos ad gregem adductos, vniuerſa Iſraëlitarum natio Chriſti ſacris perceptis ſalua fiat; ſicut ſcriptum eſt ab Iſaia cap. 59. 20. *Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem, à Iacob.* Ex Tribu Iuda, & familia Dauidica, quæ in Sion habitat, veniet in Iudæorum infidelium animos ille diù ab illis expectatus Meſſias, & impietates à Ia-

cob, ſeu ab eius poſteris abolebit. *Et hoc illis à me teſtamentum*, ſeu fœdus ſancietur, cum abſtulero (Chriſtus ait) peccata ipſorum circa mundi finem. Nec enim dicendus eſt Dominus aboleuiſſe Iudæorum impietates, qui paucos admodum diſcipulos ad Euangelij fidem perduxerit. Vndè cum diuinis oraculis nequeat ſubeſſe falſum, exiſtimare debemus, omnes aliquando Iudæos ad veram Chriſti fidem traducendos. *Secundum Euangelium, &c.*] Itaque nunc quidem quod ad Euangelium attinet, ob veſtram ipſorum ſalutem, vel eius occaſione inimici Deo facti ſunt; quod autem ad æternum Dei conſilium pertinet, ipſorum parentum reſpectu diliguntur, quorum pietatis attentione Deus quod olim promiſit implebit.

Magnæ vtilitatis eſt filiis patres habuiſſe p.as.

* O quantæ vtilitatis eſt filiis patres habuiſſe pietate conſpicuos!] *Sine pœnitentia enim ſunt, &c.*] Cum ſcilicet dona, & vocatio Dei huiuſmodi ſint, vt ipſorum promiſſionis eum vnquam pœnitere non poſſit: neque vlla ratione reuocari, vel irrita, aut inania eſſe queant. *Sicut enim* vos ipſi aliquando, ô fratres ex Gentibus electi, Deo non paruiſtis: nunc autem Iudæorum contumacia, & alienatione miſericordiam eſtis conſecuti.

Regularis negligẽs circa Dei obſequium reiicitur, & eius ad locum ſæcularis diligens aſſumitur aliquandò.

* Hoc pondera: *Miſericordiam eſtis conſecuti propter incredulitatem illorum.* Populus ille à Deo dilectus, tot donis obæratus ob ingratitudinem reiectus fuit, & populus Gentilium à Deo remotus eſt electus ad fidem. Vt timeat ille, quem Deus ad gradum ſublime perfectionis euexit, ne propter deſidiam circa diuinum obſequium a Deo abiiciatur, & alius olim à Deo auerſus aſſumatur eius occupaturus locum.] *Ita & iſti nunc* Iudæi Euangelio non obtemperant, idque in veſtram *miſericordiam*, id eſt, vt vos, ô Gentiles ea occaſione miſericordiam prædicationis, fidei, & gratiæ, & oleam inſitionis à Deo aſſequeremini. Vt & Iudæi prouocati veſtro exemplo credant poſtmodum in Chriſtum: atque ità eandem vobiſcum miſericordiam, gratiam, & gloriam aſſequantur. *Concluſit enim omnia*, id eſt, *omnes homines* (ſic Græcus & Syrus) permiſit Deus ſub peccato infidelitatis concludi quaſi carcere, vt ſic omnium totius mundi nationum miſereatur, & ineffabilem pietatem ſuam toti orbi patefaciat. Miſericordia enim miſeriam ſupponit.

Verſ. 33.34.35.36. *O altitudo diuitiarum, &c.*] O abditas penituſque occultas, & ab humanis ſenſibus remotas diuinæ ſapientiæ ſcientiæque diuitias; quàm prorſus inſcrutabilia ſunt Dei Opt. Max. iudicia, & quàm inuestigabiles conſiliorum ipſius rationes. *Quis enim*, quæſo cognouit abditos diuinæ mentis receſſus: *aut quis conſiliarius eius fuit?* Græce, ſeu *conſcius* illius arcanorum. *Aut quis* denique prior in eum liberalitatem exercuit, vndè meritò remunerationem expectet? *Quoniam ex ipſo* quidem tanquam ab auctore: & *per ipſum* tanquam conſeruatorem, & cuſtodem omnia exiſtunt: & *in ipſo*, ſeu ad ipſum tanquam ad finem omnia referuntur. *Ipſi* in ſæcula *gloria* præcinatur. Porrò hæc attributa licet ſingulia SS. Trinitatis Perſonis conueniant, tamen Baſilius Ambroſius, & alij ſingula ſingulis accommodant. Quod verò ſubinnogitur. *Ipſi gloria, &c.* Eſſentiæ diuinæ indicat vnitatem.

CAPVT XII.

Incipiens iam moralia monita ſubiicere, hortatur Paulus, vt quiſque ſuo muneri à Deo iniuncto vacet, & inimicum ex animo diligat.

1. OBSECRO itaque vos, fratres, per miſericordiam Dei, vt ex-
hibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo
placentem, rationabile obſequium veſtrum.
2. Et nolite
conformari huic ſæculo, ſed reformamini in nouitate ſenſus
veſtri: vt probetis quæ ſit voluntas Dei bona, & benepla-
cens, & perfecta.
3. Dico enim per gratiam quæ data eſt
mihi, omnibus qui ſunt inter vos: Non plus ſapere quam
oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem: & vnicuique ſicut Deus diuiſit menſu-
ram fidei.
4. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia au-
tem membra non eundem actum habent:
5. Ita multi vnum corpus ſumus
in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra.
6. Habentes autem dona-
tiones ſecundùm gratiam, quæ data eſt nobis, differentes; ſiue Prophe-
tiam ſecundùm rationem fidei,
7. Siue miniſterium in miniſtrando, ſiue
qui docet in doctrina,
8. Qui èxhortatur in exhortando, qui tribuit in ſim-
plicitate, qui præeſt in ſollicitudine, qui miſeretur in hilaritate.
9. Dilectio
ſine ſimulatione. Odientes malum, adhærentes bono:
10. Charitate fraterni-
tatis inuicem diligentes: Honore inuicem præuenientes.
11. Sollicitudine non
pigri: Spiritu feruentes: Domino ſeruientes:
12. Spe gaudentes: In tribulatione
patientes: Orationi inſtantes.
13. Neceſſitatibus ſanctorum communicantes:

Hoſpita

Hoſpitalitatem ſectantes. 14. Benedicite perſequentibus vos: benedicite, & no-
lite maledicere. 15. Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus: 16. Idip-
ſum inuicem ſentientes: Non alta ſapientes, ſed humilibus conſentientes. Noli-
te eſſe prudentes apud voſmetipſos: 17. Nulli malum pro malo reddentes: proui-
dentes bona non tantum coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus. 18. Si
fieri poteſt, quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes: 19. Non
voſmetipſos defendentes, chariſſimi, ſed date locum iræ. Scriptum eſt enim: Mi-
hi vindicta; ego retribuam, dicit Dominus. 20. Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ci-
ba illum: ſi ſitit, potum da illi, hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper
caput eius. 21. Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum.

COMMENTARII.

1\. *Hortatur, vt quiſque ſuo muneri vacet.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Obſecro itaque vos fratres, &c.*] Per Dei miſericordiam, qua ſe ergà vos tam munificum (vt vidiſtis) præſtitit, obſecro vos, vt viciſſim erga ipſum grati ſitis. Cùmque omnia ab ipſo acceperitis, æquum eſt, vt omnia, & præ omnibus corpora veſtra, id eſt, vos ipſus exhibeatis Deo perpetuam *hoſtiam*, ſeu victimam non Aaronicam cultro iugulatam in Templo Salomonico: ſed Chriſtianam, ſpiritualem mortificationis gladio occiſam, ſed viuentem fide viua, ſpe animatam, vegetatam charitate, ſanctam, *Deo beneplacentem*: ſic in Græco. Ita quidem, vt *rationabile* ſit *obſequium.* (ſeu cultus) non corporale ſolum, aut cæremoniale externum, qualis eſt Iudæorum, qui pecudibus Deo ſacrificant: ſed internum, & ſpirituale, conformeque rectæ rationis dictamini, quæ docet Deum ſpiritualem, ſpirituali cultu præcipuè colendum. * *Vt exhibeatis*, inquit, *corpora veſtra.* Cur non & animam? Quia repugnantia ad Dei obſequium ex corporis prauis affectionibus oritur. Vndè corpore Deo in victimam oblato, facilè ſpiritus obſequitur.] * *Rationabile*, addit, *obſequium.* Quia tota ratio poſtulat, vt Deo totus homo pareat. Vnde diuinæ voluntati non parentes, irrationabilibus brutis comparandi obiiciuntur.] *Et nolite* vos huius ſæculi impia dictamina ſectari, veſtrarum cupiditatum impetui obedientes, quod gerunt ij, qui ſuam felicitatem huius vitæ terminis circumſcribunt: ſed potius per eam mentis inſtaurationem, quam fidei beneficio aſſecuti iam eſtis, in nouas cogitationes, in noua ſtudia tranſlati, apti reddamini, ad intelligendum, quid illud ſit, quod à vobis iuſtificatis præcipuè Deus requirat, quid ei ſit maximè acceptum, & vt vno verbo expunam, quid ſit vndequaque *perfectum.* * Hæc eſt profectò totius ſanctitatis norma, ſemper gerere, quod gratius Deo, & perfectius eſſe iudicatur.] *Dico enim* per aam gratiam, quæ ad docendum mihi à Deo præſtita eſt, cuiuis inter vos verſanti cuiuſcumque ille gradus ſit, & conditionis, ne quis de ſe, quàm par ſit exiſtimet, ſe magnificentius ſuprà alios extollat affectans Sapientiæ nouas, & exquiſitas inutiliter dogmatum rationes: ſed ſapiat *ad ſobrietatem*, veritatem ſyncerè edocens, & quæ docenda ſint, ſobriè, & moderatè ſine affectatione ſcientiæ tradere. * Doctores Euangelici affectantes ſubtiliores docendæ veritatis modos inutiliter quidem, meritò ſubtaxantur.] *Et intrà menſuram fidei*, ſeu donorum, quæ cum fide à Spiritu ſancto accepit, Eccleſiæ deſeruiat, haud ſe ingerens miniſterio, ad quod vocatus à Deo non fuerit: nec ea affectans docere, quæ extra menſuram captus ſui eſſe videantur. * Euangelij enim miniſter errabit, ſi extra ſcientiæ ſuæ captum alios docere præſumpſerit.] *Sicut enim in vno corpore* multa membra habemus, non autem omnibus vnica communis eſt actio: ſed ſingula munere diuerſo funguntur: *Ita multi* Chriſti Domini gratia in vnum veluti myſticum corpus coaleſcimus: ſed ſinguli membra ſumus diuerſis muneribus deputata. * Corpus itaque Eccleſiæ pace non potietur, ſi pes voluerit manus gerere miniſterium. Prudens ergo aliorum munus tuo captu ſublimius agere non præſumas, nec aliorum officium gerere affectes.]

Corpore Deo oblato, animus facile eidē ſubiicitur.

Irrationabile prorſus eſt, Deo non obedire.

Totius ſanctitatis eſt norma, id gerere quod Deo gratius fore iudicatur.

Taxantur Doctores affectantes inutiliter ſubtiliores doctrinæ modos.

Errabit Euangelij miniſter, ſi ea docere præſumat, quæ vltra ſuum ſint captum.

Ne te aliorum munus gerere affectes.

Verſ.6.7.8.9.10.11.12. Habentes autem donationes, &c.] *Habentes* Hebraiſmus eſt pro *habemus.* Alia ſinguli atque alia dona habemus, pro ea, quam quiſque gratiam accepit. Habemus itaque alij *prophetiam*, vel futura vaticinando, vel obſcuriora ſacræ ſcripturæ interpretando teſtimonia: ſiquidem in vaticinando augoria non ſectetur inania, neque in interpretando vel minimus à fidei prætextu recedant. Si verò habet quis iniunctum *miniſterium* Eccleſiaſticum altaris, altari pure deſeruiat. Si docendi aſſecutus eſt munus, ſyncere ſtudeat diſcipulos ac ſacræ doctrinæ intelligentiam vtiliter promouere. *Qui* adhortandi talentum accepit, proximos adhortetur, vt fugiant vitia, virtutes ſectentur. * Certè adhortandi alios officium difficile eſt, indigétque vocari ſpecialiter à Deo, qui eiuſmodi mioiſterio incumbit.] *Qui tribuit in ſimplicitate.* Qui Eccleſiæ bonis opibuſque collectis diſtribuendis egenti cuique præeſt: id candide faciat, neque cuiuſquam perſonam aſpiciat. Taxantur hinc vltimarum voluntatum executores, qui nuptui tradunt ex.gr. virginem, quia pulchra, quia amici propinqua, quià interceſſoribus patrocinata accedit: cum ſolummodo virtutis, & paupertatis merita debeant ponderari.] *Qui præeſt, in ſolitudine* Qui aliis præficitur, diligenter ſubditorum regimini ſtudeat. *Qui miſeretur, in hilaritate.* Cui egenorum cura commiſſa eſt, ea cum hilaritate defungatur, nec moroſum, aut tetricum ſe iis, quos ſolari debeat, exhibeat. * Qui de penu alieno dat nummos, de proprio ſaltem det hilaritatem, & placidam promptitudinem. Hæc enim facilitas & hilaritas in eleemoſynarum diſtributione, quæ quidem pluris quandoque, quam nummus æſtimatur, propria ipſius diſtributoris meritoria eſt eleemoſyna.] Atque hæc quidem

Difficile eſt adhortandi alios miniſterium.

In diſtribuendis eleemoſynis orphanorū, in tradēdo nuptui virginem, ſolum merita eius ponderentur.

Qui alienas eleemoſynas eſt diſtributor, ex proprio peno eleemoſynam dat, cum hilariter illam diſtribuens.

dem ad ſingulos. Cæterùm, vt iam alloquar vniuerſos. *Dilectio ſine ſimulatione.* Sit primum inter vos mutua charitas, & beneuolentia non ficta, aut ſimulata. Deinde date operam, vt ſitis cuncti à nequitia abhorrentes, & æquitati quodammodò agglutinati.* Si enim nos inuicem diligamus, ex corde, nihil contrà proximos incommodi moliemur.] *Charitate* fraterna alij ad alios propenſi: honore alij aliis præeuntes. Vrbanitas, & comitas, qua nullo pretio poſſides exhibito, multorum procul dubio, einis affectum. Liceat vulgariter expendere. *Ne te cueſta nada el ſer cortes, y compras con la corteſia el affecto de todos.*] *Solicitudine*, ſeu ſtudio minime pigri, aut deſides? feruentes ſpiritu, dùm Domini obſequio ſtudium aut operam impenditis.

Qui verè proximum amat, nihil cōtra eum incommodi molitus.

Verſ. 13. 14. 15. 16. *Spe gaudentes, &c.*] Gaudio deberis animi affici, dum recolitis, vos felicitatem cæleſtem, ad quam vocati eſtis expectare. Vndè incommoda vitæ huius exilij agnata patienter tolerabitis. Si tamen ad opem cæleſtem impetrandam in patientiæ acquiſitionem, precibus frequenter operam præſtiteritis. * Hominibus enim orationi inſtantibus placidi ſunt labores.] *Neceſſitatibus ſanctorum*, ſeu fidelium Chriſtianorum tam ſpiritualibus, quàm corporalibus provt quis potuerit, ſuccurrentes. *Hoſpitalitatem ſectantes.* A veris Chriſtianis, qui operum perfectioni ſtudeot, Deus requirit, non ſolùm, vt hoſpites venientes ad eorum ædes benignè recipiant; ſed vt hoſpitalitatem ſectentur, inopes, aut peregrinos, quos recipiant, quærentes; vti ſanctum Lothum egiſſe ſacra ſcribit hiſtoria.] *Benedicite*, ſeu bene precamini iis, qui vos inſectantur: nullatenùſque eos execremini. *Gaudete* cum iis, qui gaudio geſtiunt: & coram flentes lacrymas compatientes ſi non oculorum, ſaltem cordis effundite. *Idipſum inuicem &c.*] Eodem inter vos animo mutuo affecti, non elatè de vobis ipſis cogitantes, ſed humiles ſeu de ſe humiliter exiſtimantes ſtudentes æmulari. Nolite verò per arrogantiam plus vobis æquo attribuere, perindè quaſi aliena prudentia, aut conſilio minimè indigeatis. *Verè enim *prudentes* ſe oſtendunt, qui nihil niſi de aliorum conſilio gerunt.]

Homini orationis ſtudioſo placidi ſunt labores.

Perfectius hoſpitalitatis opus eſt, hoſpites quærere, quos recipias.

Verè prudens omnia de aliorũ cōſilio agit.

Verſ. 17. 18 19. 20. 21. *Nulli malum pro malo &c.*] Nulli malum pro malo vobis illato rependite. Date operam, vt quæ geritis bona opera, non ipſi Deo tantum, verùm etiam cunctis hominibus Iudæis, & Gentilibus probentur. * Ne aliquo opere externo, quod alias probum ſit, reprobum ob ſcandalum ex ipſo ortum reddi videatur.] *Si fieri poteſt*, ſalua pietate, & Iuſtitia nitimini, vt nullam cuiquam diſſidij anſam exhibeatis, ſed cum omnibos ſemper colatis amicitiam. * Aptè præmiſit: *ſi fieri poteſt.* Nihil enim difficilius, (nè impoſſibilius dicam) quàm omnibus placere maximè qui Præſulis munere fungitur] *Non vos metipſos &c.*] Quod ſi quis fortè aliqua ratione iniuriam vobis irrogauerit, cauete ô chariſſimi fratres, ne veſtram ipſi iniuriam vlciſcamini: quin potius irato parcite: quem quidèm, niſi reſipiſcat, ira Dei manet: cum ſcriptum ſit Deut. 32. 35. *Mihi vindicta*, ſeu mihi eſt vltio relinquenda, ego reperdam, *dicit Dominus.* * Profectò irrogantibus iniuriam patienter ignoſcere, dirum quoddam vindictæ genus eſt, cùm Dei manus duriores ſint pro ignoſcentium inimicis cauſa ad ſumendam vltionem.] *Sed ſi eſurierit inimicus tuus*, egeſtate preſſus, illum tu benignè recrea cibum miniſtrans: ſi ſiti videris æſtuantem, largiri ei potum. Hoc ſi geſſeris, illum beneficiis ita obrues, vt veluti ignitis carbonibus congeſtis in ipſius caput, amoris ignem in eo ſuccendes: ac tua lenitate victum ex inimico amicum facies. * Vel efferatus leo beneficiis manſueſcere diſcit.] * Quod ſi ad myſticum ſenſum diuertere libeat: Licet in te (quod abſit) vindictè affectus ardeſceret: in inimicum conferens beneficia, & pro iniuria munificum el reddens affectum, illum veluti flammis addictum efficis concremari, dum illum de ſua infami pudet ingratitudine.] *Noli* itaque pati, vt ab inimici iniuriis tibi illatis ſupereris: ſe patientia tua illius malitiam vincere ſtude.

2\.

Inimicos diligendos eſſe docet.

A recto aliàs opere abſtine, ſi ex eo ſcandalum ſit oriturum.

Ferè eſt impoſſibile omnibus placere, maximè eum, qui Præſulis munere fungitur.

Parcere inimicis dirum quodammodò vindictæ eſt genus.

Vel efferatus animus beneficiis manſueſcit.

Beneficia inimico cōferens, eum facis dire cremari.

CAPVT XIII.

Docet ſæculari Magiſtratui parendum, diligendum proximum, viuendum probè, Chriſtum Dominum inaudiendum.

1\. OMNIS anima poteſtatibus ſublimioribus ſubita ſit: Non
eſt enim poteſtas niſi à Deo: quæ autem ſunt, à Deo ordi-
natæ ſunt. 2. Itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi
reſiſtit. Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem acqui-
runt: 3. nam principes non ſunt timori boni operis, ſed
mali. Vis autem non timere poteſtatem? Bonum fac? &
habebis laudem ex illa: 4. Dei enim miniſter eſt tibi in
bonum. Si autem malum feceris, time: non enim ſine cauſa gladium portat. Dei
enim miniſter eſt: vindex in iram ei, qui malum agit. 5. Ideò neceſſitate ſubditi
eſtote, non ſolùm propter iram, ſed etiam propter conſcientiam. 6. Ideò enim &
tributa præſtatis: miniſtri enim Dei ſunt, in hoc ipſum ſeruientes. 7. Reddite ergo
omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, ti-
morem: cui honorem, honorem. 8. Nemini quidquam debeatis, niſi vt inui-
cem

cem diligatis : qui enim diligit proximum, legem impleuit. 9. Nam: Non adul-
terabis, Non occides: Non furaberis: Non falſum teſtimonium dices: Non concu-
piſces: & ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur: Diliges proximum
tuum ſicut teipſum. 10. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo
legis eſt dilectio. 11. Et hoc ſcientes tempus: quia hora eſt iam nos de ſomno
ſurgere. Nunc enim propior eſt noſtra ſalus, quàm cùm credidimus. 12. Nox
præceſſit, dies autem appropinquauit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & in-
duamur arma lucis. 13. Sicut in die honeſtè ambulemus; non in comeſſationibus
& ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & æmulatio-
ne: 14. ſed induimini Dominum Ieſum Chriſtum, & carnis curam ne feceritis in
deſideriis.

COMMENTARII.

1. *Sæculari Magiſtratui parendum.*

VERS. 1.2.3.4. *Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus, &c.*] Præmitto, fuiſſe contrà Iudæos calumniam excitatam, quod Sectatores eſſent cuiuſdam Iudæ Galilæi, qui olim Iudæos ſolicitabat, vt à Romanorum obedientia abſcederent, dicens, populum Dei non debere vlli externo ſubeſſe principi. Vnde Iudæis Chriſticolis, vt hac eos calũnia vindicaret, hæc ſcribit: *Omnis anima*, ſiuè omnes homines ſupereminentibus ſubiecti ſint poteſtatibus; nulla enim eſt poteſtas ſiuè ſæcularis, ſiue Eccleſiaſtica, quæ ortum à Deo non ducat. Quæ autem etiam Gentiles poteſtates in terrarum orbe à Deo ordinatæ, conſtitutæ, & recto ordine ſunt expoſitæ. *Itaque* qui ſeſe cuilibet harum poteſtatum opponit, Dei ordinationi reſiſtit. Qui autem ſe huiuſmodi piaculo inficit, iuſtæ damnationi ſe præbet obnoxium. *Nam principes, &c.*] Accedit, quod Principes, & Magiſtratus laudabiliter viuentibus (quales vos eſſe non dubito) nullum metum incutiunt, ſed illis ſolùm, qui flagitioſam vitam inſtituere non verentur. Vndè ſi expetis nullo metu à Præſulibus affici, probè degere ſtude: & non ſolùm nihil erit, quod metuas, ſed multum habebis, ob quod à Principe, ſeu Præſule commendationem accipias. A ſubditorum corde hoc monitum non excidat: *Vis non timere poteſtatem? bonum fac.* Profectò licet cæleſte præmium piè degentibus paratum non eſſet, probe conuerſari deberemus, ſaltè ne Præſulum ſeruili metui ſubiiceremur.] *Dei enim miniſter eſt, &c.*] Eſt Princeps Dei miniſter magno cuiuſque bono, ſiue dum ſingulos ſubditos in officio continet, ſiue dùm ad bonarum artium ſtudium allicit, ſiue dum à delinquendi licentia abſterret. Quod quiſquam impietati ſeruierit, meritò ei metuendum erit. Nec enim otioſè gladium poteſtatis portat, quaſi eo legitimè vti non valeat. Dei enim miniſter eſt, per quem Ille iratus in flagirioſè degentes vltor exſurgit.

Saltem nè ſeruili Præſulum metui ſubiiceremur, debeſemus probe viuere.

Verſ. 5.6.7. Ideo neceſſitate ſubditi eſtote, &c.] Quamobrem neceſſe eſt, ſubiici Magiſtratibus non tantùm metu ſupplicij, ſed etiam ne conſcientia inobedientiæ piaculo inquinetur. Cum planè nefas ſit, eius poteſtati reluctari, cui nos Deus voluit eſſe ſubmiſſos. *Ideo enim*, dum tributa perſoluitis, hanc de qua agimus, parendi neceſſitatem profitemini? Magiſtratuſque tanquam Dei miniſtros agnoſcitis. * Tam Inuiſum quippè eſt, vectigalia pendere, vt neceſſarium ſit meditari, à Deo id præcipi, vel permitti, vt ſinè repugnantia, & impatientia perſoluantur] *Reddite ergo* omnibus id quod debetis: & cui tributum præſtandum eſt, tributum perſoluite: item vectigal, cui vectigal debetur: cui timor, timorem: cui denique honor, honorem rependite. * Præſulibus enim certiùs debitus eſt honor, quàm tributum.]

Tam durum eſt, tributa ſoluere, vt neceſſe ſit meditari, Deum id præcipere, vel permittere.

Præſulibus certius eſt debitur honor, quam tributum.

2. *Proximus diligendus.*

Verſ. 8.9 10. Nemini quidquam debeatis, &c.] Nolite, vlli quidquam debere præter mutuam dilectionem. Tributum poſtquam ſoluitur iam non debetur: amoris autem in proximum vult nos Deus nunquam nos debitores eſſe.] Profectò qui proximum verè diligit, is dicendus eſt quidquid lex præcipit, vita & moribus præſtitiſſe. * Diligens enim ex corde proximum, nihil contra illum audet patrare ex his, quæ ſeptem vltimis Decalogi præceptis lex prohibet in proximi geri vtilitatem] *Nam* leges illæ: Non mœchaberis, Non occides, Non furaueris, Non falſum teſtimonium dices, Non concupiſces: & ſi quod aliud eſt diuinum mandatum, in hoc vno præcepto ſummatim comprehenditur, nempè vt quiſque ſuum proximum Sicut ſeipſum diligat. *Dilectio* namque proximi efficit, vt nullum ei inferre audeamus incommodum. Vndè vna charitas nos agit totam legem implere.

Dilectionis in proximũ ſemper ſumus debitores.

Qui verè diligit proximum totam fere legẽ Dei implet.

3. *Chriſtum induamur.*

Verſ 11.12.13.14 Et hoc ſcientes, &c.] O fratres, date operam dilectioni proximi, & omnium præceptorum impletioni cum ſciatis, horam iam eſſe diei gratiæ, qua decet nos de ſomno ſurgere negligentiæ, & peccatorum. Nunc enim exorta Euangelij luce ſalus noſtra tùm iuſtitiæ, tùm gloriæ æternæ propior eſt, quia præſens, & ad manum) nobis, quam cum ſolum *credidimus*, id eſt, cum Chriſtus & ſalus, ac redemptio ſperata per Chriſtum nondum nobis eſſet exhibita, ſed ſola fide, nobis eſſe obuentura, crederentur. *Nox præceſſit* ſeu præterit, ſcilicet, tempus peccatorum & infidelitatis tenebris obductum. *Dies*, ſeu tempus lucis gratiæ Euangelij appropinquauit, quo Sol Chriſtus cæleſtis fulgoris ſui quaquauerſum ſpargit. *Abiiciamus ergò* opera tenebrarum, ſeu peccata, quæ lucem fugiunt, & tenebras amant. * Quia ſcilicet nihil magis homini abſonum rationis experti, nihil magis pudori agnatum, quam delinquere; ideóque delictorus fugis ad tenebras.] *Et induamur arma lucis*, ſeu nobis opera lucis fidei, ſpei & charitatis comparemus, quibus tecti contra animi inimicos ſecuri pugnemus. *Sicut in die honeſtè ambulemus, &c.*] Perinde ac ſi in clariſſima luce in omnium conſpectu diuerſaremur, nos modeſte geramus fugientes vtique comeſſationes, ebrietates, & cubilia, vbi ſcortationes geruntur

Peccator ad tenebras fugit, quia nihil ſic pudorem incutit, quam peccare.

tur impuræque libidines: ab omnibus demùm litibus, & inuidentiis abſtinentes. *Sed induimini* Ieſum, ornate, & armate vos iis maximè virtutibus, quæ in Chriſto eluxerunt: vt ex his inſignibus omnes agnoſcant vos eius domeſticos & filios exiſtere. Et curam carnis, mundi, dæmonium ad explenda eorum deſideria ne habueritis; ſed hoſtes iſtos veſtros his armis configite. * Hæc pondera: *Induimini Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum & curam carnis ne feceritis.* Ac ſi diceret: ſi Chriſtum induitis, curam carnis non facietis. Credite mihi, nullum efficacius eſſe medicamen contra carnis vitium, quam Chriſtum induere, ſeu ſæpè ad ſacram Euchariſtiam, quam Chryſoſtomus *pallium* vocitat, accedere.]

Euchariſtiã ſæpè accipere efficaciſſimum eſt cõtra luxuriam medicamen.

CAPVT XIV.

Oſtendit abſtinentiam à nonnullis cibis lege Moſis prohibita, iam non obligare. Monet tamen, ne infirmos fideles, qui eam adhuc obſeruant quis fortior reprehendat.

1. INFIRMVM autem in fide aſſumite, non in diſceptationibus cogitationum. 2. Alius enim credit ſe manducare omnia: qui autem infirmus eſt, olus manducet. 3. Is qui manducat, non manducantem non ſpernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet: Deus enim illum aſſumpſit. 4. Tu quis es, qui iudicas alienum ſeruum? Domino ſuo ſtat, aut cadit: ſtabit autem, potens eſt enim Deus ſtatuere illum. 5. Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem: vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. 6. Qui ſapit diem, Domino ſapit. Et qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo. 7. Nemo enim noſtrum ſibi viuit, & nemo ſibi moritur. 8. Siue enim viuimus, Domino viuimus: ſiue morimur, Domino morimur. Siue ergo viuimus, ſiue morimur, Domini ſumus. 9. In hoc enim Chriſtus mortuus eſt, & reſurrexit: vt & mortuorum & viuorum dominetur. 10. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare ſpernis fratrem tuum? Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti. 11. Scriptum eſt enim: Viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo. 12. Itaque vnuſquiſque noſtrum pro ſe rationem reddet Deo. 13. Non ergo amplius inuicem iudicemus: ſed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel ſcandalum. 14. Scio, & confido in Domino Ieſu, quia nihil commune per ipſum, niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. 15. Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur: iam non ſecundùm charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Chriſtus mortuus eſt. 16. Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum. 17. Non eſt enim regnum Dei, eſca & potus: ſed iuſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu ſancto: 18. Qui enim in hoc ſeruit Chriſto, placet Deo, & probatus eſt hominibus. 19. Itaque quæ pacis ſunt, ſectemur: & quæ ædificationis ſunt, in inuicem cuſtodiamus. 20. Noli propter eſcam deſtruere opus Dei. Omnia quidem ſunt munda: ſed malum eſt homini, qui per offendiculum manducat. 21. Bonum eſt non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut ſcandalizatur, aut infirmatur. 22. Tu fidem habes; penes temetipſum habe coram Deo: Beatus, qui non iudicat ſemetipſum in eo quod probat. 23. Qui autem diſcernit, ſi manducauerit, damnatus eſt: quia non ex fide. Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt.

COMMENTARII.

1\. *Deus abſtinentiam à cibis Moſis lege vetitis iam nō obligare.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Infirmum autem in fide aſſumite, &c.*] Chriſtianum infirmum, ſeu non ſat in fide inſtructum vos qui fortiores iam eſtis, aſſumite inſtruendum, & iuuandum ad plenam cognitionem. Non tamen id fiat *in diſceptationibus cogitationum*, ſeu diſceptando, diſputando, contendendo, cum ipſis, vtrum vos, an illi malè ſentiant, vel agant. *Alius enim* omninò Euangelij fide edoctus probe credit veſci poſſe queiſcumque cibis ad eſum ſunt apti. Alius nondum penitus informatus, oleribus contentus, à reliquis abſtinet cibis, ne fortè contingat veteribus inquinari. *Is, qui manducat, &c.* Iam igitur, qui abiecta antiquæ ſuperſtitione, queiſcumque cibis ſine delectu veſcitur, non deſpiciat, aut contemptui habeat eum, qui à nonnullis vt anteà abſtinet: nec manducantem iudicet id in nouæ legis contemptum agere. Hunc enim Deus ſua beneuolentia non adjudicauit indignum, cui Spiritus ſancti chariſmata impertiit. *Tu quis es*, aut cuius auctoritatis, aut ſcientiæ cæleſtis edoctus, qui alienum famulum, Dei ſcilicet, audeas iudicare? Proprio ille Domino ſtat, aut cadit: eique vni aut rectè viuit aut delinquit. Stabit autem nullo ſtratus piaculo. Dominus enim, cui ſeruit, facilè poteſt illum ſtabilire: etſi nondum firmus omnino degit, reddere firmiorem. *. Itaque, licet exteriùs Dei ſeruus aliquid agat, quod piaculi reddat ſpeciem, ſoli Deo qui cor intuetur, actionis illius iudicium remittendum, noſtrum enim errore plerumque eſt obnuxium.] * Immò ſi ille *Dei ſerui*, ſeu ſpiritualis viri nomen aut famam habet, exiſtimare debemus cunctas illius actiones ad Domini ſui dirigi obſequium, nullamque deuiare.] *Nam alius iudicat diem, &c.*] Affine eſt huic exemplo, quod in dierum obſeruatione nonnunquam contingere aſſolet. Nam alius quidem Iudaico more dierum diſcrimina obſeruans, nonnullos tanquam ſolemnes aliis velut profanis præfert. Alius verò æquè omnes æſtimat dies, nullúmque inter eos diſcrimen agnoſcit. In huiuſmodi cauſis per ſe non malis, non vetitis, ſed indifferentibus *vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet*, id eſt, ſententiam animi ſui pro libito expleat, ſuum iudicium libere ſequatur. *Qui ſapit diem, &c.* Syriacè, *Qui diiudicat diem.* Qui diiudicat, ſeu diſcernit diem, verb. gr. abſtinentiæ ab alio die vulgari, *Domino ſapit*, id eſt, ad Dei legiſlatoris obſequium id efficit, intendens præceptis illius olim latis obtemperare. Et qui promiſcuè quiduis quouis die manducat, *Domino manducat*, ad eius obſequium vtens libertate ab ipſo Domino ſibi lege nouâ conceſſa. Et vterque *gratias* Deo agit, hic pro omnibus cibis, ille ſaltem iis, quos lege Moſaica Deus indulſit. Vndè neuter nunc peccat: ſed nec debet ab altero peccati damnari. *Nemo enim noſtrum* ſibi ipſe viuit, & nemo ſibi ipſi moritur; æquum namque eſt, Chriſtianos omnes Deo & Chriſto Domino ſuo viuere, & mori, id eſt, dum viuunt omnes actiones ſuas iuxta conſcientiæ bonæ præſcriptum ad mortem vſque ad Dei Domini obedientiam dirigere.

Nec ob actiones externa ſpecie non rectas, audeas proximum iudicare.

De eo, qui nomen ſerui Dei, ſeu ſpiritualis viri famā habet, quæcumque actiones benè ſunt conſulendæ.

Verſ. 8.9.10.11.12.13. Siue enim viuimus, &c.] Profectò ſiuè huius lucis aura fruimur, & ſpiritum ducimus, Domino viuimus: ſiue diem ſupremum claudimus, Domino morimur; quia nos Domino ſerui ſumus. * Tota ſpiritualis vitæ norma eſt totas vitæ actiones ad mortem vſque ad Dei voluntatem implendam traducere.] *In hoc enim*, ſeu hanc potiſſimum ob cauſam Chriſtus & morti fuit traditus, & reuiuiſcens vitam immortalem fuit adeptus, vt & viuentibus, & morientibus dominetur. Vndè qui iudicat, ſuas actiones verè ad Chriſti dirigi voluntatem, probè operatur. *Tu autem* cur fratrem tuum audes condemnare, iam quia à nullo abſtinet cibo, iam quia vno vel altero abſtinere iudicat ſibi eſſe neceſſarium. Et quare eum hac ratione ſpernis? Omnes ante Chriſti tribunal ſiſtendi ſumus, vt ibi noſtræ actiones iudicentur. Tunc apparebit opera in hominum conſpectu damnabilia à Deo approbari. *Scriptum eſt enim* Iſa. 45. 24. *Viuo ego dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo* Omnes homines coram Chriſti Domini tribunali ſubmiſſi adſtabunt, & omnis iuſtorum lingua illius iudicij æquitatem iuſtis laudibus efferent. *Itaque* vnuſquiſque noſtrum ibi non de aliorum vita, ſed de ſuis proprijs actionibus Iudici cæleſti rationem reddet. *Non ergò* deinceps aliorum facta iudicemus: ſed potius adhibeamus iudicij, ſeu intellectus noſtri vim, vt fratri offendiculum non apponamus, quo de Chriſti fide minus probe ſentiat, quaſi permittat fratrum actiones à fratribus leuiter iudicari.

Vitæ ſpiritualis perfectio eſt, Deo viuere, & mori.

Verſ. 14.15.16.17.18.19.20.21. Scio & confido, &c.] Agnoſco quidem, & Chriſto Magiſtro, mihi perſuaſum habeo, nihil eſſe per ſe impurum per ſe, & natura ſua, vel iam etiam lege veteri ſed pro cuiuſque opinione atque ſententia aliquos cibos impuros reddi, dum qui cogitans eſſe vetitos, eſu illorum ex errante conſcientia inquinatur. *Si enim propter cibum, &c.*] Cum vero per accidens ratione ignorantiæ alicuius immunda eſt eſca illi, qui putat hanc, vel illam adhuc eſſe lege prohibitam, & ideo immundam eſſe: nolim coràm tali vos vti libertate per Chriſtum conceſſa comedendi cibos lege antiqua vetitos. Tunc enim frater veſter haud nouæ perfectè Informatus propter cibum illum libere a vobis ſumptum ſcandalo punctus contriſtatur; atque ita contra charitatis fraternæ iura delinquitis *Non ergo* dedit anſam, vt blaſphemetur ſeu à Iudæis, ſeu à Gentilibus *bonum noſtrum* religio ſcilicet, & Chriſtiana libertas. Profectò tunc temporis contentiones illæ de cibis, ac ciborum delectu multos offendebant. *Non eſt enim Regnum Dei* ſeu religio, pietas, & iuſtitia (per quam Deus ſpecialiter in nobis regnat) *eſca & potus*, id eſt, per ſe non conſiſtit, aut dependet à cibi, potúſve delectu: ſed conſiſtit in ſtudio iuſtitiæ, pacis, reliquarúmque virtutum, & *in gaudio* Spiritus ſancti, ſeu perpetua lætitia in omnibus, & de omnibus, quæ Deus diſpoſuerit. * Si vis in te Deo Regnum ſtabilire, debes ſiue in proſperis, ſiuè in aduerſis de diuinæ voluntatis executione gaudere.] *Qui enim* pacem & iuſtitiam colens Dei ſemper voluntati obtemperat, tum & Deo gra-

Deus in nobis regnat ſi ſemper de illius voluntatis executione gaudemus.

tus & cunctis hominibus charos exiſtit. *Itaque* ſectemur, quæ ad pacem tum conciliandam tum retinendam conferunt: & quæ ad fidem, ac religionem propagandam maximè faciunt. *Noli propter eſcam*, ſeu huius vel illius cibi eligendi cauſa Dei opus in Iudæis ad Chriſtum conuerſis deſtruere. Omnia quæ à Deo creata ſunt alimonia pura cenſentur. At nefas erit tibi, ſi quamuis mundo & licito cibo vtaris, cum aliorum offendiculo veſceris, dum inſcij exiſtimant te Chriſti legem violare. * Ergo etiam à licitis aliquandò abſtinendum, nè in proximo excitemus ſcandalum.] *Bonum eſt*, honeſtum laudabile carnibus non veſci, & à vino abſtinere, eaque prorſus cuncta non gerere, in quibus frater tuus valeat impingere, aut circa fidem infirmior reddi.

Vel à licitis abſtinẽdum, ne in proximo excitem' ſcandalum.

Verſ. 12. 13. Tu fidem habes? &c.] Tu quidem fidem habes, qua certo credis, nullum cibum amplius eſſe immundum? Rectè credis. Sed penes temetipſum habe, & vtere hac licentia, noli hanc libertatem in publico iactare, vel cum aliorum ea offendiculo vti. Sed & tu, qui adhuc in Chriſtiana es infirmus doctrina, & exiſtimas, non licere veſci cibis lege Moſaica prohibitis, caue nè contra conſcientiam tuam exemplo illorum, qui liberè veſcuntur, illectus tu etiam eiſdem veſcaris. Beatus qui in eo, quod practicè probat, ſeu quod de facto eligit, & facit, *non iudicat* erroneè *ſemetipſum*, id eſt, non putat ſcrupuloſe, ſe delinquere. Qui enim aliquid agit contrà ſuam conſcientiam, is ſuomet iudicio ſe damnat, eo quod practicè malè agat, licet ſpeculatiue cum errore procedat. *Qui autem diſcernit* propria conſcientia cibum à cibo, ſi manducauerit cibum, quem credit immundum, & illicitum eſſe, peccati damnatur etiam proprio iudicio, (cui diuinum conformabitur) quia non manducauit *ex fide*, ſeu ea dictamine conſcientiæ, quo iudicat, licere ſibi tali cibo veſci. Omne autem, *quod non eſt ex fide* profectum, ſeu ex conſcientiæ dictamine, quo quis cenſet, tale quid hîc nunc, & ſic licere, *peccatum eſt*. Profectò Apoſtolus hîc non agit de fide Chriſtiana ſupernaturali, generali, & ſpeculatiua: Sed de fide naturali morali, particulari, & practica, quæ nihil aliud eſt, quàm dictamen conſcientiæ, ſeu iudicium rationis, quo iudico me (v.gr.) dum carne ſuilla veſcor, rectè agere, nec Deum offendere.

CAPVT XV.

Iudæos ac Gentiles hortatur, vt gratos ſeſe Deo eos ad Chriſti Eccleſiam vocanti, gerant, & inuicem pacem tueantur. Promittit ſe inuiſurum Romanos, cum in Hiſpaniam iter inſtituet.

1. DEBEMVS autem nos firmiores imbecillitates infirmiorum
ſuſtinere, & non nobis placere. 2. Vnuſquiſque veſtrûm
proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationem. 3. Etenim
Chriſtus non ſibi placuit, ſed ſicut ſcriptum eſt: Improperia
improperantium tibi ceciderunt ſuper me. 4. Quæcumque
enim ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta
ſunt; vt per patientiam, & conſolationem Scripturarum,
ſpem habeamus. 5. Deus autem patientiæ & ſolatij, det vobis idipſum ſapere in
alterutrum ſecundùm Ieſum Chriſtum: 6. vt vnanimes, vno ore honorificetis
Deum, & patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti. 7. Propter quod ſuſcepite inuicem,
ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos in honorem Dei. 8. Dico enim Chriſtum
Ieſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis propter veritatem Dei, ad confirmandas
promiſſiones patrum: 9. Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum, ſicut
ſcriptum eſt: Propterea confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo.
10. Et iterùm dicit: Lætamini Gentes cum plebe eius. 11. Et iterùm: Laudate
omnes Gentes Dominum: & magnificate eum omnes populi. 12. Et rurſus
Iſaias ait: Erit radix Ieſſe, & qui exurget regere Gentes, in eum Gentes ſperabunt.
13. Deus autem ſpei repleat vos omni gaudio & pace in credendo: vt abundetis in
ſpe, & virtute Spiritus ſancti. 14. Certus ſum autem fratres mei, & ego ipſe de
vobis, quoniam & ipſi pleni eſtis dilectione, repleti omni ſcientia, ita vt poſſitis alterutrum
monere. 15. Audacius autem ſcripſi vobis, fratres, ex parte, tanquam
in memoriam vos reducens: propter gratiam, quæ data eſt mihi à Deo. 16. vt
ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus: ſanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio
Gentium accepta, & ſanctificata in Spiritu ſancto. 17. Habeo igitur gloriam
in Chriſto Ieſu ad Deum. 18. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me
non efficit Chriſtus in obedientiam Gentium, verbo & factis: 19. in virtute ſig-

notum

norum, & prodigiorum, In virtute Spiritus ſancti: ita vt ab Ieruſalem per circuI-
tum vſque ad Illyricum repleuerim Euangelium Chriſti. 20. Sic autem prædicaui
Euangelium hoc, non vbi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamen-
tum ædificarem: ſed ſicut ſcriptum eſt: 21. Quibus non eſt annuntiatum de eo,
videbunt: & qui non audierunt, intelligent. 22. Propter quod & impediebar
plurimùm venire ad vos, & prohibitus ſum vſque adhuc. 23. Nunc verò vlteriùs
locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos
ex multis iam præcedentibus annis: 24. cùm in Hiſpaniam proficiſci cœpero,
ſpero quòd prætetiens videam vos, & à vobis deducar illuc, ſi vobis primùm ex
parte fruitus fuero. 25. Nunc igitur proficiſcar in Ieruſalem miniſtrare ſanctis.
26. Probauerunt enim Macedonia & Achaia, collationem aliquam facere in pau-
peres ſanctorum, qui ſunt in Ieruſalem. 27. Placuit enim eis: & debitores ſunt
eorum. Nam ſi ſpiritualium eorum participes facti ſunt Gentiles: debent & in carna-
libus miniſtrare illis. 28. Hoc igitur cùm conſummauero, & aſſignauero eis
fructum hunc: per vos proficiſcar in Hiſpaniam. 29. Scio autem quoniam ve-
niens ad vos, in abundantia benedictionis Euangelij Chriſti veniam. 30. Obſe-
cro ergo vos, fratres, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & per charitatem
ſancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus veſtris pro me ad Deum, 31. vt
liberet ab infidelibus qui ſunt in Iudæa, & obſequij mei oblatio accepta fiat in Ieruſa-
lem ſanctis, 32. vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigeret vo-
biſcum. 33. Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARII.

1\. *Iudaos, ac Gentiles hortatur, vt gratos ſe Deo vocanti ad gratiam Euangelij oſtendant.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Debemus autem nos firmiores, &c.*] Nos autem, qui cæteris peritiores maiori fidei prædit cognitione, & intelligentia ſumus, rudiorum & minus inſtructorum imbecillitatem æquo animo ferre: & nullatenus, illis contemptis, aut eorum prætermiſſa cura, ſolis nobis *placere*, ſeu ſatisfacere debemus. *Vnuſquiſque* itaque veſtrum proximo placere curet, eique indulgeat *in bonum*, ſeu vt aliquam ei ſpiritualem afferat vtilitatem ad ipſius, aliorumque *ædificationem*. * Qui ſibi ſoli vel probè viuit, apud videntes bene audit: Sed qui probe degens ſimul iuuandis proximis ſtudium impendit, ſpecialem ædificationem aſpectantibus affert.] Etenim Chriſtus Dominus, quem vobis ad imitandum tanquam præſtantiſſimum exemplar propoſitum eſſe oportet non ſoli ſibi ſanctiſſimè vixit: ſed impenſo ſtudio, proximis proficere curauit, cæleſtem eis dictando doctrinam. Sic ore Dauidico ipſe teſtatur Pſal. 68. 10. *Improperia improperantium tibi, ceciderunt ſuper me.* Opprobria, & ſcelerata facta nequiſſimorum hominum tibi, ô Pater, improperantium, teque offendentium, cruciarunt, & afflixerunt me. Vnde ſuſcepi illa omnia in me luenda, & expianda, vt ſic honorem debitum tibi, ô Deus, redderem, & miſeros homines tibi doctrina, geſtis, & morte mea reconciliarem. *Quæcumque enim* Spiritus ſancti inſtinctu à Prophetis ſunt ſcripta, ad noſtram inſtructionem fuêre exarata. Vt per patientiam quam nos Scripturæ docent, & per conſolationem, quam tot exhortationibus, & tam egregio Chriſti exemplo ſuggerit, ſpem habeamus mercedis cæleſtis obtinendæ, ſi illum vacantem ſibi ac ſimul proximorum ſaluti ſtudentem imitemur, *Deus autem patientia, & ſolatij* auctor, ac largitor det

Speciali ædificatione videntes afficit, qui probè viuens, ſimul ſtudet proximis proficere.

nobis *id ipſum ſapere in alterutrum*, id eſt, ſimilem affectum, ac beneficentiam proximis exhibere, ſecundum exemplum, monitum, & præceptum Ieſu Chriſti. * Certè miniſterium circà proximos tam difficile, tam plenum temporariis eſt incommodis, vt ad illud perfectè obeundum, neceſſe ſit, vt *Deus patientia, & ſolatij* nobis adſit, id eſt, vt patientia nos donet ad tolerandáque in hoc miniſterio deſæuiunt incommoda: & ſolatio ſpirituali, quod aſſolet labores dulcorare.] *Vt vnanimes, &c.* Vt in idem quodammodò conſpirantes vno veluti ore Dei immortalis, ac Domini noſtri Ieſu Chriſti Patris ſempiternam gloriam prædicetis. *Propter quod* ſuſcipite alij alios, & ope, conſilioque fouete: quemadmodum & Chriſtus non dedignatus eſt, nos ſibi aſciſcere, quos gloriæ Dei, atque illius cæleſtis felicitatis faceret eſſe participes.

Proximorum miniſterium tam plenum incõmodis, vt neceſſe ſit Deum patientia, & ſolatij Euãgelij miniſtro fauere.

Verſ. 8.9.10.11.12.13. Dico enim Chriſtum, &c.] Credite mihi, Chriſtum miniſtrum fuiſſe circumciſionis, ſiue circumciſorum, Iudæorum ſcilicer (queis ipſe aſſeruit veniſſe miniſtrare.) prædicatorem, doctorem, & ſeruatorem à Deo miſſum *propter veritatem*, ſeu ad explendam veritatem Dei in promiſſis ſuis, quibus olim pollicitus fuerat Iudæis, eorúmque patribus, ſe immiſſurum ipſis Meſſiam. Si igitur Dei Filius cum ſit, miniſtrum ſe Iudæorum ad eorum ſalutem geſſit, adſtrictiori iure ſerui debemus conſeruis ad eorum profectum inſeruire. *Gentes autem* dico debere Deum honorare, eique gratias reddere propter gratuitum beneficium donati ipſis Meſſiæ non ex promiſſo (vt Iudæis) ſed ex mera miſericordia. * Debemus quidem, qui ex Gentibus ad Euangelij gratiam in proauis noſtris per Pauli prædicationem fuimus ex mera Dei miſericordia, non ex promiſſione adducti ſpeciales ob hoc beneficium Deo quotidie gratias litare.] Scriptum eſt enim Pſal. 17.50. *Proptereà confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo.* Et iterùm Scriptura dicit 2. Reg. 22. 50.

Qui ex Gentibus vocati ad Euangelium ſunt, ex mera Dei miſericordia, nõ ex promiſſione, ſpeciales Deo Gratias quotidie reddant.

Lætamini Gentes cum plebe eius. Et iterum Dauid Pſal. 116.1. *Laudate omnes Gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi.* Item Iſaias cap. 11.10. *Erit radix Ieſſe, & qui exurget regere Gentes: in eum Gentes ſperabunt.* Hæc omnia Sacræ Scripturæ teſtimonia Chriſticolas ex Gentibus adductos ad Euangelij gratiam euincunt, admodum debitores eſſe Deo, *quoniam confirmata eſt* ſuper eos *miſericordia eius*, dum illos haud promiſſione adſtrictus ad Euangelij gratiam aduocauit. *Deus autem ſpei*, ſeu Deus, in quo ſpes noſtræ ſitæ ſunt: quique vnus hanc ſpei noſtræ certitudinem, & firmitatem cordibus noſtris infudit, efficiat, vt omni gaudio, & ſpe, Spiritus ſancti vi, & beneficio, abundetis. * Preme particulam, *Deus ſpei.* Vnicè quidem ſpei bonæ Deus eſt Dominus, & poſſeſſor. Vndè qui ſibi aliquid bonum, vel vtile ſperat à Deo ſolo, id debet poſtulare vnico bonæ ſpei poſſeſſore: non ab hominibus, qui nullum huiuſmodi ſpei dominium habent.]

Nihil boni ab hominibus ſperandum, ſed à Deo ſolùm ſpei Domino.

Verſ. 14.15.16. 17.18.19. *Certus ſum autem &c.*] Perſuaſum autem mihi habeo, & hoc de vobis ô fratres videor mihi poſſe polliceri, ita vos eſſe charitate in proximum flagrantes, & adeò eſſe Euangelij ſcientia imbutos vt abſque mea opera vos mutuo monere valeatis. * Illud adnota *ipſi pleni eſtis dilectione, repleti omni ſcientia.* Duo requiruntur ad docendi ſeu monendi alios miniſterium dilectio, & ſcientia. Dilectio ſine ſcientia non ſufficit: quis enim docebit alios, quæ ipſe ignorat. At ſine dilectione pigrum docendi erit ſtudium. Tantæ enim eſt moleſtiæ, rudes informare, vt neceſſarium ſit ad leuamen laboris Magiſtrum ergà diſcipulum affici dilectione: immò vix hæc ſufficiet niſi erga Deum feruens dilectio adſit.] *Audacius autem ſcripſi vobis* fratres mihi dilectiſſimi, hanc epiſtolam, ſeu aliquanto liberius. Sed id ſolùm feci, vt animi mei erga vos affectum oſtenderem, memoriam vobis refricando eorum, quæ probè noſtis: *propter gratiam, quæ mihi data eſt à Deo*, ſeu vt muneri Apoſtolico mihi à Deo impoſito ſatisfaciam. * Nullus enim prudens ſe ingerit miniſterio, ad quod à Deo inductus non ſit, præcipuè ſi alios monere, aut corripere ſit aggreſſurus.] *Vt ſim miniſter Chriſti, &c.*] Data autem eſt mihi illa gratia ſeu Apoſtolicum officium, in eum finem, vt ſim publicus miniſter Euangelij Chriſti apud Gentes. Vt oblatio Gentium grata ſit Deo, & Spiritus ſancti munere miram quandam concipiat ſanctitatem. *Habeo igitur* vndè per Chriſtum Ieſum glориari queam, non quidem in rebus caducis, ſed in iis, quæ ad Deum pertinent. *Non enim* fas mihi eſt, aut vlla prorſus ratione auſim, quicquam referre, quod per me Chriſtus non geſſerit ſiue Gentibus prædicarem, ſiuè miracula ad eorum fidem excitandam ederem. Ego inſtrumentum rude, ille peritus Artifex. *In virtute ſignorum, &c.*] Profectò prædicatio mea auctoritatem, & efficaciam ſibi attraxit in virtute ſignorum, & prodigiorum, potentia Spiritus ſancti per me editorum. Ita vt ab Ieroſolyma vſque ad *Illiricum* (nun *Sclauonia* vocitatur) *repleuerim*, ſeu plene vbique diuulgarim, & ſparſerim Chriſti Euangelium.

Ad docendi miniſterium admodũ laborioſum exercendũ neceſſariũ eſt, Deum impensè diligere.

Ne te miniſterio monẽdi alios ingeras, niſi à Deo in id eligaris.

V. 20.21.22.23.24.25.26.27 *Sic autẽ prædicaui, &c.*] Euangelicæ autem prædicationis munere ſic defungi curaui, vt non alibi verba facerem, aut retia laxarem, quam vbi Chriſtus notus, imo nominatus non eſſet; *nè ſuper alienum fundamentum ædificarem.* * Si hoc in Paulo fuit merito illuſtriſſimum, non immeritò hinc D. Franciſci Xauier mei Patris gloriã innuere permittatur, qui tot Nationibus, tot Regnis, vbi vel nomen Ieſu haud fuerat auditum, Apoſtolus illuxit. Non quidem ſuper alienum fundamentum ædificauit, ſed fundamina plurima iecit, ſuper quæ poſteà multi operarij Euangelici conſeruandæ & augendæ ſpirituali exædificationi Xauerij ſtudium impenderunt.] Portò *ſicut ſcriptum eſt* Iſai. 52. 11. *Quibus non eſt annunciatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.* Mea, ac ſi diceret, opera perfectum eſt, id, quod olim Prophetæ vaticinio prædictum fuerat: Audient & intelligent ab Apoſtolo à me immiſſo Euangelij doctrinam Gentilium populi, qui à nullo anteà prædicatore id audierant. *Propter quod*, id eſt, vt etiam Romæ ſuper alienum fundamentum non ædificarem, ſed primus Euangelij miniſter apud vos eſſem: experij ad vos primum venire; ſed plurimis occupationibus præpeditus prohibitus ſum vſque adhuc affectui meo ſatisfacere. *Nunc vero*, cum peragrata Achaia, & Macedonia, nullum amplius in hiſce regionibus locum videam, in quo Euangelij fundamenta non iecerim: & à multis annis deſiderio afficiar ad vos ventitandi: *Cum in Hiſpaniam* proficiſcar, dabo operam, vt in tranſitu vos inuiſam. Et ſpero fore, vt veſtro optato fruar conſpectu; & per vos in Hiſpaniam deducar: ſi prius tamen veſtra conſuetudine fuero recreatus. *Nunc* autem, dum tempus id tam optatum aduenerit, neceſſum mihi eſt inire Ieroſolymam, hoc ſanctis illis Chriſticolis impendens officij, vt pecuniam ad eorum inopiam ſubleuandam hic collectam à fidelibus, ad eos perferam. * Ipſe Paulus pecuniam ad pium illud opus adfert, nec alij committit, vt porter. Pecuniæ enim ad pia opera dicatæ è manu in manum traductæ ſolent imminui, immò penitùs ſine fructu non ſemel deperire.] *Probauerunt enim*, ſeu placuit Macedoniæ & Achaiæ nonnihil in ſubſidium ſanctorum, ſeu Chriſtianorum, qui Ieroſolymis egebant, benignè conferre. *Placuit*, inquam eis, quin etiam ſe id illis debere intelligunt. Quia ſi Gentes ſpiritualium bonorum ipſorum participes fuerunt effectæ: profectò & ipſæ debent in his, quæ ad corpus fouendum ſpectant illis opem ferre, eorumque inopiam ſubleuare. * Quæ ſpirituali miniſtro egenti ad ſuſtentationem impenduntur, non tam dantur quam ſoluuntur. Corporalis enim alimonia debetur egenti miniſtro, qui ſpiritualia impertit.]

2\. Promiſit ad Romã ſe venturum, cum in Hiſpaniam venerit.

D. Franciſcus Xauier alter Paulus ſuper alienũ fundamentum non ædificauit: ſed vt alij ædificarent fundamina iecit.

Pecunia ad pia opera dicata è manu in manum traducta aſſolet imminui, & non ſemel omninò perire.

Quod ſpirituali miniſtro aſſignatur ad ſuſtẽtationem, nõ tam illi datur, quàm ſoluitur.

Verſ. 28.29.30 31.32.33. *Hoc igitur cum conſummauero, &c.*] Vbi ergo hoc munere fuero perfunctus, eiſque hoc ſubſidium impendero, iſtac in Hiſpaniam proficiſcar. *Scio autem*, meum ad vos aduentum maximè vtile eſſe futurum: ſpero namque fore tunc, vt Deus vobis cumulatiſſimè myſteriorum Euangelicorum cognitionem impertiat. *Obſecro ergo vos, fratres* per Domini noſtri Ieſu reuerentiam, & per charitatem Spiritus ſancti, vt interim pro

incolumitate mea Deum oretis. *Vt liberer* ab iis, qui rebelles Euangelio ſunt in Iudæa: à quibus non à Gentilibus mihi inſidiæ ſtatuuntur. Et vt hoc miniſterium, & obſequium ergà Ieroſolymitanos fideles, qui inopia premuntur, eis gratum exiſtat. *Vt* cum gaudio, cæleſti annuente Numine ad vos perueniam, & vna ſimul in Domino recreemur. *Deus autem pacis* auctor & largitor vos omnes tueatur, ac ſeruet, Amen.

CAPVT XVI.

Amicos ſaluere iubet. Monet, vt ab iis caueant, qui ſunt ſcandalorum auctores.

1. COMMENDO autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt
in miniſterio Eccleſiæ, quæ eſt in Cenchris: 2. vt eam ſuſci-
piatis in Domino dignè ſanctis: & aſſiſtatis ei in quocumque
negotio veſtri indiguerit: etenim ipſa quoque aſtitit mul-
tis: & mihiipſi. 3. Salutate Priſcam & Aquilam adiutores
meos in Chriſto Ieſu (4. Qui pro anima mea ſuas cer-
uices ſuppoſuerunt: quibus non ſolus ego gratias ago, ſed
& cunctæ Eccleſiæ Gentium) 5. & domeſticam Eccleſiam eorum. Salutate Epæ-
netum dilectum mihi, qui eſt primitiuus Aſiæ in Chriſto. 6. Salutate Mariam,
quæ multùm laborauit in vobis. 7. Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos &
concaptiuos meos: qui ſunt nobiles in Apoſtolis, qui & ante me fuerunt in Chri-
ſto. 8. Salutate Ampliatum dilectiſſimum mihi in Domino. 9. Salutate Vrba-
num adiutorem noſtrum in Chriſto Ieſu, & Stachyn dilectum meum. 10. Salu-
tate Apellen probum in Chriſto. 11. Salutate eos, qui ſunt ex Ariſtoboli do-
mo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui ſunt ex Nar-
ciſſi domo. 12. Salutate Tryphænam & Tryphoſam, quæ laborant in Do-
mino. Salutate Perſidem chariſſimam, quæ multùm laborauit in Domino.
13. Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius, & meam. 14. Saluta-
te Aſyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermem, & qui cum eis ſunt,
fratres. 15. Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & ſororem eius, & Olym-
piadem, & omnes, qui cum eis ſunt, ſanctos. 16. Salutate inuicem in oſculo ſan-
cto. Salutant vos omnes Eccleſiæ Chriſti. 17. Rogo autem vos, fratres, vt ob-
ſeruetis eos, qui diſſenſiones & offendicula, præter doctrinam quam vos didiciſtis,
faciunt, & declinate ab illis. 18. Huiuſcemodi enim Chriſto Domino noſtro
non ſeruiunt, ſed ſuo ventri: & per dulces ſermones, & benedictiones, ſedu-
cunt corda innocentium. 19. Veſtra enim obedientia in omnem locum diuulga-
ta eſt. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos Sapientes eſſe in bono, & ſimplices
in malo. 20. Deus autem pacis conterat ſatanam ſub pedibus veſtris veloci-
ter. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. 21. Salutat vos Timotheus ad-
iutor meus, & Lucius, & Iaſon, & Soſipater, cognati mei. 22. Saluto vos ego Ter-
tius, qui ſcripſi epiſtolam, in Domino. 23. Salutat vos Caius hoſpes meus, &
vniuerſa Eccleſia. 24. Salutat vos Eraſtus arcarius ciuitatis, & Quartus, fra-
ter. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen. 25. Ei
autem, qui potens eſt vos confirmare iuxta Euangelium meum, & prædica-
tionem Ieſu Chriſti, ſecundùm reuelationem myſterij temporibus æternis ta-
citi, (26. Quod nunc patefactum eſt per Scripturas Prophetarum ſecundùm præ-
ceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti, 27. So-
li Sapienti Deo per Ieſum Chriſtum, cui honor & gloria in ſæcula ſæculorum.
Amen.

COM

COMMENTARII.

1. *Amicos ſalutare iubet.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Commendo autem vobis,&c.*] Phebem verò *Sororem* noſtram ſi non natura, religione quidem vobis commendo, quæ miniſterium Diaconiſſæ Cenchreuſis Eccleſiæ obit. Sic tunc vocabantur piæ quædam fœminæ, quæ ſeu virginibus, ſeu viduis Deo dicatis præerant, vel curam agebant aliarum inopum mulierum, quæ Eccleſiæ ſumptu alebantur. Hæc Phebe ſeu priuatorum, ſeu publicorum negotiorum cauſa è Cenchris Corinthiorum portu Romam profecta, hanc ad Romanos Chriſtiam Epiſtolam deferebat. vt ex textu Latino, Græco & Syro in eius fine patet. Rogo itaque vos, *Vt eam ſuſcipiatis in Domino* ea, qua par eſt charitate ſuſcipi à ſanctis ſanctorum miniſtram. Eique adſitis, quacumque in re opera veſtra ei vſui eſſe poterit: multis enim ipſa, mihique etiam hoſpitium aptauit, & ſemper eius ædes peregrinis quaſi publicum diuerſorium patuere. * *Ipſa*, inquit, *aſtitit multis, & mihi ipſi.* Addit, *Et mihi ipſi*, vt oſtendat obligationem Phebem illis commendandi. Lex enim gratitudinis quaſi præceptum quoddam vrgens à ſanctis, & à nobilibus (qualis erat Apoſtolus) obſeruatur.] *Salutate Priſcam & Aquilam* meos in Chriſto Domino coadiutores. Aquila & Priſca Iudæi erant illi tentoriorum artifices, qui nuper Roma per Claudium eiecti, ſub Nerone Romam redierant Act.18.3. Hi quidem, ait, non ſolum in negotio fidei promouendo adiutores ſe mihi exhibuere: ſed & pro vita mea ceruices ſuas ſuppoſuerunt euidenti mortis periculo. Id accidiſſe putarim vel in Corinthia ſeditione *Act.*18.12. vel in Epheſina *Act.*19.24. Quibus (addit) pro eo beneficio non ſolum ego, ſed & Cunctæ Gentium Eccleſiæ gratias referunt. Ob vtilitatem ſcilicet, quam ob Paulum aſſeruatum cuncti fideles acceperunt. * Egregium enim ornamentum eſt Vrbi, in ea ſanctum virum ineſſe. Ideo cunctæ Gentium Eccleſiæ pro aſſeruata vita Pauli Aquilæ ac Priſcæ gratias reddunt.] Salutare etiam iubeo *priuatam* Eccleſiam, ſeu fideles amicos, & familiares qui in Aquilæ & Priſcæ domo habitant. *Salutate* itèm *Epanetum* mihi dilectum, quem merito Aſiæ *primitiuus* in Chriſto appellare poſſum, ſiue quia primus Chriſto nomen dedit, ſiue quia vir primarius eminet inter omnes. * Egregia plane laus eſt viri, qui in quacumque re magna eſt primitiuus aliis exemplum exhibens, vt inſequantur.]

Gratitudinis lex a ſanctis & nobilibus velut præceptum vrgens obſeruatur.

Magnum eſt Vrbi ornamentum, in ea ſanctum virum adeſſe.

Magna laus eſt viri cuiuſnis rei egregiæ eſſe ducem.

*Verſ.*6.7.8 9.10.11.12.13.14.15.16. *Salutate Mariam,&c.*] Meo etiam ex nomine Mariam, quæ plurimum veſtra cauſa laborauit. Nonnulli exiſtimant Mariam hanc eſſe illam ad quam D. Ignatius, & Mariam Caſſobolitatem vocit. t. Quis hic labor, vel quod opus fuerit, non exprimit Paulus. Crediderim laborem fuiſſe, quod ad Euangelij promotionem pertineret. * Dicit etenim, *Multum laborauit in vobis.* ſolus enim is labor æſtimabile eſt, & debet memoriæ retineri, & memorari, qui ad Dei gloriam ordinatur.] *Salutate Andronicum & Iuniam* meos *cognatos* cum è Tribu Beniaminea duxerint ortum: & *concaptiuos meos*, qui aliquando ſimul mecum pro Chriſto paſſi fuere vinculis adſtricti. (Vbi autem, vel quando id factum fuerit, ignoramus.) Qui quidem inter Apoſtolos & Doctores Euangelij ſunt inſignes: qui ante me crediderunt, & Chriſtiano nomine fuere nobilitati. *Salutate Ampliatum* mihi in Domino dilectiſſimum. Salutate *Vrbanum* adiutorem noſtrum *in Chriſto*, ſeu in his, quæ ad fidem Chriſti propagandam pertinent. *Et Stachym* dilectum meum. Hic quidem à D. Andrea primus Byzantiuæ Vrbis fuit creatus Epiſcopus, vti in Martyrologio Romano legimus. *Salutate Apellem* probum plane in Chriſto virum, ſeu probatum (Græcus ſic) Chriſti diſcipulum. *Salutate eos*, qui ex Ariſtoboli domo ſunt. Profectò Ariſtobolus in Martyrologio tanquam Apoſtolorum diſcipulus & Martir annotatur. *Salutate Herodionem cognatum meum*, Iudæum ſcilicet, & fortè ex Beniaminia Tribu. *Salutate eos, qui ſunt ex Narciſſi domo, qui ſunt in Domino.* Saluere iubeo ex illis, qui adſunt in domo Narciſſi, eos, qui Domini fidem ſunt amplexi: reliquos nolo meo ex nomine ſalutari. * Cum infidelibus nullum vel leue commercium eſt ineundum.] Probabile exiſtimo Narciſſum hunc fuiſſe Claudij Imperatoris libertum, cuius mentionem Tacitus, & Suetonius agunt. *Salutate Tryphænam, & Tryphoſam*, quæ laborant Euangelio Chriſti, ſiue eum laborem gerunt qui ſexui femineo conuenit; nempè Apoſtolicis viris ad victum neceſſaria miniſtrant. * Et huiuſmodi miniſterium gerere Paulus aſſerit eſſe, Euangelio laborare. *Quæ laborant in Domino.* Vt quodammodò Euangelij miniſtri vocandi ſint, non ſolùm qui prædicant illud, ſed & qui, aut quæ eis prædicantibus neceſſaria impendunt.] Fuere quidem Tryphæna, & Tryphoſa feminæ nobiles Iconienſes, quas Paulus Iconij ad Chriſtum adduxerat. *Salutate Perſidem* chariſſimam, quæ illarum æmulatrix multum etiam in Domino laborauit. *Salutate Rufum* in domino electum, ſeu qui inſignis pietate inter fideles eminet. Et *matrem eius*, & quidem *meam*. Matrem ſuam vocat Apoſtolus hanc feminam, eo quod fuerit de Paulo & de fide bene meritam. * Addiderim, fortaſſe ab illa Apoſtolum alicubi neceſſariam accepiſſe alimoniam. Et quidem quæ te alit, quaſi mater eſt altera.] * Multi D. Bernardum, (cuius feſtum dum hæc ſcribo Eccleſia celebrat) Deiparentis filium vocitant, & merito planè, quia ex Mariæ virgineis vberibus cæleſtis lactis alimoniam accepit.] *Salutate Aſyncritum*, Phelegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eo ſunt, Fratres. Porrò Aſyncritus & Phlegontes tanquam Apoſtolorum diſcipuli in Martyrologio Romano memorantur. Hermas verò auctor fuit libri qui vocatur *Paſtor.* Eos autem Apoſtolus *fratres* vocitat Chriſtianos horum virorum domeſticos. *Salutate* Philologum, & Iuliam, Nereum, & ſororem eius: & Olympiadem, & omnes qui cum eis ſunt, *ſanctos*, ſeu fideles. *Salutate inuicem in oſculo ſancto*, id eſt cum oſculo, quale decet ſanctos, quodque ſymbolum ſit amoris ſinceri, & ſpiritualis, quod charitatis ſignum vocitamus,

Labor ille debet ſolùm [...]

memorari & laudari, qui ad Dei gloriam ordinatur.

Cum infideli, nec leue commerciũ eſt ineundum.

Non ſolùm qui Euangelium prædicant, dicuntur eius miniſtri, ſed quodammodò & qui illis neceſſaria impendunt.

Quæ te alit quaſi altera tibi mater eſt.

D Bernardus quaſi Mariæ filius, qui a eius fuit cæleſti lacte potatus.

Tzranorum mus. * Particula hæc, *In oſculo ſancto* carpit eos, qui nonnullarum regionum oſculo ad amoris fraterni ſignum inſtituto, ad libidinem abutuntur.] * Hinc profectò D. Pauli charitas innoteſcit, qui tot occupationibus impeditus memoriæ tot nomina virorum ac fœminarum fidelium retineat, documentum exhibens quod perſonas in corde fouebat.]

Qui pacis oſculo ad libidinem abutuntur.

Mira D. Pauli charitas in fideles proximos.

Verſ. 17. 18. 19. 20. *Rogo autem vos, fratres, &c.*] Precor vero vos, ô fratres, vt obſeruetis diligenter verba & actiones eorum, qui ſcandali ſe præbent auctores, & promulgant dogmata ei doctrinæ repugnantia, quam vos pridem ab Euangelij præconibus didiciſtis: & eorum conſuetudinem declinate. * Vel vnius enim prauus ſocius maxime hæreticus peſtis eſt toti communitati.] Cum peſtis graſſatur in aliqua prouincia vel Vrbe, aſſolent ſeruari portæ aliarum Ciuitatum, ne aliquis infectioni addictus, ingrediatur. Ideo Apoſtolus vſus eſt verbo illo *Obſeruetis*, id eſt, vos ſeruate ſicuti fores Vrbium tempore infectionis aſſolent obſeruari, ne ad vos aliquis hæreſis peſte accedat infectus.] *Huiuſcemodi* enim homines Domino Ieſu nequaquam ſeruiunt, ſed potius ſuo ventri indulgent, ſuaque blandiloquentia, & aſſentatiune innocentum hominum corda ſeducunt. *Veſtra autem obedientia, &c.*] Obedientiæ veſtræ ad fidei præſcripta fama ad omnes fermè gentes penetrauit. Vndè quoad vos attinet, eſt quidem quo magnopere gaudeam. Cupio tamen, vos in rebus bonis atque honeſtis eſſe cautos, & prudentes; ne tanto bono blandis ſeductorum perſuaſionibus excidatis: *Simplices autem in malo*, vt qui nocendi, vel male agendi artem non teneatis. *Deus autem pacis* amator, & auctor *Satan* magiſtrum, & incentorem diſcordiarum velociter ſub pedibus veſtris conterat: vt opprimatis quotquot dæmone inſtigante diſſidia inuehere conantur. *Gratia Domini* noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum.

Vel vnius malus ſocius peſtis eſt toti communitati.

Verſ. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. *Salutat vos Timotheus, &c.*] Ex his autem, quæ mecum diuerſantur, vos ſaluere iubet *Timotheus* (Fuit hic poſtmodum Epheſi Epiſcopus, ad quem duæ Pauli Epiſtolæ extant) Et *Lucius*, (ſeu Lucas iuxta plurium ſententiam, cui adhæreo. * Nec enim credam Lucæ tunc Pauli ſocij charitatem pigriorem fuiſſe ad fratres in Chriſto ſalutandos.)] Et Iaſon, & Soſipater cognati mei, ſeu mea ex Tribu exorti. *Saluto vos ego Tertius, qui ſcripſi epiſtolam, in Domino.* Hic Tertius Pauli Amanuenſis fuit in hac Epiſtola conſcribenda, vel ex Græco transferenda in Latinum. Poſtea quidem Iconij Epiſcopus, & Martyr, Dorothæo & Dioroto teſtantibus. *Salutat vos Caius hoſpes meus* (Corinthi ſcilicet) ab Apoſtolo inſtructus, & ſacra vnda dilutus. Hic eſt, ad quem Ioannes ſuam tertiam ſcripſit Epiſtolam, in qua eum ab hoſpitalitate commendat. * En vtilitatem ſemel iuſtum hoſpitio excipiendi. Accepit hinc peregrinos tam frequenter excipere, vt merito à Ioanne ex hoſpitalitatis virtute mitè laudaretur. Magna vnius hoſpitalitatis eſt merces, plures alias gerere hoſpitalitatis actiones.] Item vos *vniuerſa Eccleſia* ſalutat. * Vndenam nouit Paulus Romanos ab vniuerſa Eccleſia ſalutari ſi variis in regionibus erat diſperſa? Nouerat quidem charitatem eos in vnum coaleſcere. Vnde iuſſi ſaluere ab vno, à cunctis ſalutationis excipiebant officium.] *Salutat vos Eraſtus Arcarius.* ſeu quæſtor publicus Corinthiorum poſtea Philippenſium Epiſcopus, & Chriſti Martyr. Et *Quartus* frater eius vel ſanguine, vel religione. *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti* vobis omnibus adſit, ſemperque opituletur. *Soli* autem Sapienti omnia Deo, per Ieſum Chriſtum gloria ſit immortalis in ſæcula. *Et* inquam, Deo, qui poteſt vos ſtabilire in fide ſuſcepta, iuxta *Euangelium meum* ſeu prædicationem Euangelij Ieſu Chriſti, eiuſque myſteriorum reuelationem, quod ab æterno arcano quodam ſilentio inuolutum claudebatur. Nunc verò reſeratum eſt per ſacrorum oraculorum Prophetarum expoſitionem ex Dei imperio declaratorum. Vt omnes Gentes id edoctæ miniſtrorum fidei præconiis ad Chriſtum traducantur, *Amen.* Itaque Pauli *Euangelium* eſt prædicatio ſeu annunciatio œconomiæ Ieſu Chriſti, qua continetur non res aliqua vulgaris naturali lumine inuenta; ſed à ſolo Deo reuelata, res maximi momenti, nempe miſterium redemptionis & ſaluationis omnium Gentium per Chriſtum. Quod tamen non eſt recens à Deo decretum, ſed ab æterno excogitatum ab ipſo, ac definitum, licet in ipſius ſinu perpetuo reſeruatum. * Euangelij itaque miniſtri hinc diſcant quanto pondere rem tanti ponderis debeant euulgare. An decet ex ſuggeſtu iocoſa inutilia verba cæleſti doctrinæ miſcere?] Crediderim hanc Epiſtolam Græcè fuiſſe à Paulo ſcriptam & à Tertio in Latinum conuerſam, ideo præ cunctis aliis obſcuritate plenam.

Lucæ Euangeliſtæ charitas.

Vnius hoſpitalitatis merces hic eſt plures poſtea gerere hoſpitalitatis actiones.

Chriſtianos omnes charitas vnum conuertit.

Ab inutilibus, & iocoſis verbis ſacer abſtineat Orator.

LIBER SECVNDVS.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD Corinthios prima.

PRÆLVSIO.

Epiſtola hæc Epheſi ſcripta fuit anno à morte Dominica vigeſimo quinto (quod *ex cap.16.8.* colligitur) & ad Corinthios emiſſa. Porrò Corinthus Achariæ, ſeu Peloponeſi Metropolis duobus inclita portubus Ionio, & Ægeo. Merito à Tullio (orat. pro lege Manil.) Corinthiam Vrbem à Corintho Oreſtis filio inſtauratam *totius Græciæ lumen* appellat, tùm ob opes, tùm ob ædificiorum ſplendorem, tùm ob Oratorum, ac Philoſophorum frequentiam. Mihi itaque parenti huius Epiſtolæ myſteria reſerare, mox illa *cap.* 1. 3. clauſula occurrit: *Gratia vobis, & pax*, in qua neſcio quid ad Deiparam attinens contemplor. Cum Gabriel Archangelus myſterij Incarnationis tractatum appararet, Virgini dixit, *Aue gratia plena.* Adque Richardus Laurent. de laud. Virg. lib.1.cap.2. Quod præmiſit Angelus, *Gratia plena, ecce ſalutatio Apoſtoli, qui in ſuis Epiſtolis ſemper præmittit, Gratia vobis.* Si igitur Paulus hoc veluti reſpectu ad Deiparæ factam ab Archangelo ſalutationem tam diſertè & vtiliter ſcripſit Epiſtolam: ego eodem reſpectu ſpero, ſi non diſertè, ſaltem vtiliter eam me interpretaturum.

Qui memor Deiparæ eſt cum ſcribere apparat, vtiliter ſcribit.

CAPVT I.

Corinthios Paulus à vanæ ſapientiæ faſtu ad humilem crucis Chriſti fidem adducit. Et concordiam fraternam eis ſuadet.

1. PAVLVS vocatus Apoſtolus Ieſu Chriſti, per volunta-
tem Dei, & Soſthenes frater, 2. Eccleſiæ Dei, quæ eſt
Corinthi, ſanctificatis in Chriſto Ieſu, vocatis ſanctis, cum
omnibus qui inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti,
in omni loco ipſorum, & noſtro. 3. Gratia vobis & pax à
Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. 4. Gratias
ago Deo meo ſemper pro vobis in gratia Dei, quæ data eſt
vobis in Chriſto Ieſu: 5. quòd in omnibus diuites facti eſtis in illo, in omni ver-
bo, & in omni ſcientia: 6. ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis:
7. ita vt nihil vobis deſit in vlla gratia, expectantibus reuelationem Domini
noſtri Ieſu Chriſti. 8. qui & confirmabit vos vſque in finem ſine crimine, in die
aduentus Domini noſtri Ieſu Chriſti. 9. Fidelis Deus: per quem vocati eſtis in
ſocieta

ſocietatem filij eius Ieſu Chriſti Domini noſtri. 10. Obſecro autem vos, fratres
per nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti: vt idipſum dicatis omnes, & non ſint in
vobis ſchiſmata: ſitis autem perfecti in eodem ſenſu, & in eadem ſententia:
11. Significatum eſt enim mihi de vobis, fratres mei, ab iis qui ſunt Chloës, quia
contentiones ſunt inter vos. 12. Hoc autem dico, quòd vnuſquiſque veſtrûm
dicit: Ego quidem ſum Pauli: ego autem Apollo: ego verò Cephæ: ego autem
Chriſti. 13. Diuiſus eſt Chriſtus? Numquid Paulus crucifixus eſt pro vobis?
aut in nomine Pauli baptizati eſtis? 14. Gratias ago Deo, quòd neminem veſtrûm
baptizaui, niſi Criſpum & Caium: 15. ne quis dicat quòd in nomine meo bap-
tizati eſtis. 16. Baptizaui autem & Stephanæ domum: cæterum neſcio ſi quem
alium baptizauerim. 17. Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed euangeli-
zare: non in ſapientia verbi, vt non euacuetur crux Chriſti. 18. Verbum enim
crucis, pereuntibus quidem ſtultitia eſt: iis autem qui ſalui fiunt, id eſt nobis,
Dei virtus eſt. 19. Scriptum eſt enim: Perdam ſapientiam ſapientium, & pru-
dentiam prudentium reprobabo. 20. Vbi ſapiens? vbi ſcriba? vbi conquiſitor
huius ſæculi? Nónne ſtultam fecit Deus ſapientiam huius mundi. 21. Nam quia
in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum: placuit Deo per ſtul-
titiam prædicationis ſaluos facere credentes: 22. Quoniam & Iudæi ſigna petunt,
& Græci ſapientiam quærunt: 23. nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum
Iudæis quidem ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam, 24. ipſis autem vocatis
Iudæis atque Græcis, Chriſtum Dei virtutem, & Dei ſapientiam. 25. quia quod
ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus: & quod infirmum eſt Dei, fortius eſt
hominibus. 26. Videte enim vocationem veſtram fratres, quia nón multi ſapien-
tes ſecundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles? 27. ſed quæ ſtulta
ſunt mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus,
vt confundat fortia: 28. & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, &
ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt deſtrueret: 29. vt non glorietur omnis caro in
conſpectu eius. 30. Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus eſt nobis ſa-
pientia à Deo, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio: 31. vt quemadmodum
ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in Domino glorietur.

COMMENTARII.

1\. *Corinthios à vana Sapientia faſtu ad humilitatem crucis Chriſti traducit.*

VERS.1.2.3.4. *Paulus vocatus Apoſtolus, &c.*] Paulus Dei vocatione Apoſtolus Ieſu Chriſti, idque non vllo ſuo præcurrente merito, ſed per vnius gratuitam Dei voluntatem, vna cum Soſthene fratre eius inter Corinthios primario, ac Synagogæ Principe, qui eiuſdem eſt mecum ſententiæ & voluntate, ſalutem dicit *Eccleſiæ Dei*, quæ eſt Corinthi, id eſt, *ſanctificatis* in Chriſto, ſeu Baptiſmo dilutis, & ſic vera gratia ac ſanctitate donatis: & *vocatis ſanctis*, ſeu ad ſublimem ac ſanctum perfectionis vocatis ſtatum. (Portò Soſtenes hic pro fide coram Gallione Achaiæ Proconſule acriter fuit à Iudæis verberatus. Inter ſanctos refertur 28. Nouembris.) Vnico verbo ſalutem precatur vniuerſis, qui vbique locorum inuocant nomen Domini Ieſu Chriſti, Domini, inquam, noſtri, & ipſorum. *Gratia vobis & pax, &c.*] Gratiamque & pacem à bonorum omnium fonte Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto eadem cum Patre natura, efficientia, ac maieſtate prædito ſummis votis precatur. * *Gratia*, inquit, *vobis, & pax*. Primus gratia illos ornari ſtudet, quam pacem precetur. Quia vera animi pax ex gratiæ poſſeſſione ducit originem. Quomodo animeor vera pace fruatur, ſi vacuus Dei gratia ipſi bellum indicit, & tanti hoſtis ineuitabili

Qui Dei gratia non fruitur, vera pace potiri non poteſt.

vulnere affici metuit.] Et quidem veſtrâ cauſâ ô Corinthij *gratias ago Deo* ſéper ob ea diuinæ gratiæ munera, & cæleſtia chariſmata Spiritus ſancti, quibus donati eſtis per Chriſti merita & ipſius ineffabilem munificentiam.

Verſ.5.6.7.8.9. Quod in omnibus diuites, &c.] Gratias, inquam, Deo affectu cordis reddo, propterea quod ipſius munificentia abundare vos omnes video prædicatorum copia, & doctorum Euangelicorum, & quæ inde hauritur ſcientia myſteriorum fidei, & officij Chriſtiani. * Probi Concionatores magno Dei beneficio Eccleſiæ impenduntur. Vndè Apoſtolus Chriſtiani populi ait eſſe diuitias: *Diuites facti eſtis.*] *Sicut* ſatis apparet ex eo, quod firma in vobis, & quidem perſpicua ſint illa Spiritus ſancti dona, quæ teſtimonium aperte reddunt, vos in fide Chriſti Domini eſſe confirmatos. *Ita* profectò, vt nullo cæleſti munere non potiamini, dum alterum Chriſti aduentum expectatis; qua quidem expectatione vos à peccatis aſſerebatis immunes. *Qui* plane aliquandò venturus ad iudicium vos vſque in vitæ finem ſine crimine confirmabit. * Nihil enim ſic homines à peccatis abſterret, quam extremi iudicij memoria.] *Fidelis* quippè *eſt*, ac verax Deus, à quo vocati eſtis ad fidem, hoc eſt, ad ſocietatem, & communem quendam vſum cæleſtium bonorum, quæ Chriſti Domini noſtri Dei filij beneficio cunctis hominibus proponuntur.

Chriſtiani populi diuitiæ probi Concionatores.

A peccatis abſterret homines extremi iudicij memoria.

Verſ.10.11.12.13.14.15.16.17. Obſecro autem vos fratres, &c.] O fratres, per Domini

noſtri Ieſu Chriſti *nomen* enixè vos obſecro, vt idem & ſentiatis omnes, & loquamini: neque diſſidiis aut concertationibus inuicem dimicetis; ſed eadem omninò mente, atque ſententia in vnum veluti corpus coagmentati & animum, cóſpiretis. Nihil enim ſic fraternam charitatem imminuit, quam ſchiſmatum obreptio, & inutilium quæſtionum affectata altercatio] *Significatum eſt enim mihi* per domeſticos Chloes fœminæ cuiuſdam Chriſtianæ nobilis nomen eſſe crediderim.) inter vos lites, & contentiones gliſcere.

Schiſmata, peſtis charitatis fraternæ.

* Cur Paulus non inuoluit ſilentio eos, à quibus certior de hiſce contentionibus fuerit effectus? Annon anſam exhibebát Corinthiis nonnulli in illos Chloes *domeſticos* querimoniæ? Minime quidem. Nam *vocatus ſanctus* Paulus ſcribebat. Sanctorum autem mos eſt vberiori illos affectu diligere, per quos immediate, vel mediate à ſuis piaculis, vel imperfectionibus corriguntur.] *Hoc autem dico*, quod quiſque eorum, qui inter vos de magiſtri ſui præcellentia contentiosè & ambitiosè diſceptat (nec enim crediderim, omnium fuiſſe hoc virium commune) dicit, & iactat, vnus: *Ego ſum Pauli* catechumenus, & diſcipulus: A Paulo Gentium doctore, & Apoſtolo glorior doctrinam fidei accepiſſe. Alius dicit, *Ego autem* ſum *Apollo* viri diſerti, & eloquentis: Tam illuſtris viri magiſterio me ſubdere malo. Alius dictitat: *Ego vero* ſum *Cephæ* ſeu Petri Principis Apoſtolorum omnium. Alius denique gloriatur, quaſi humanos faſtidiens doctores: *Ego Chriſti ſum. Diuiſuſne eſt Chriſtus?* An plures Chriſti ſunt, An alius eſt Chriſtus Pauli, quam Chriſtus Apollo, vel Petri? Annon vnus eſt idemque Chriſtus, qui ab his omnibus prædicatur, qui & pro vobis omnibus crucifixus eſt, & in cuius nomine vos baptizati eſtis? Num forſan inaudita blaſphemia vultis Paulum, vel Apollo, vel Cepham eſſe vobis Chriſtum pro vobis cruci ſoffixum, & vos in nomine Pauli ſacra vnda eſſe dilutos? *Gratias ago Deo* eiuſque prouidentiæ, quod ad tollendam huius intolerabilis erroris anſam neminem veſtrum meis manibus baptizaui, niſi vnicum *Criſpum* apud vos Archiſynagogum, & Caium hoſpitem meum: *ne quis* dicere audeat quod meo in nomine diluti eſtis. *Baptizaui autem* & domum *Stephanæ* viri quidem à fide, zelo, & charitate celebris: cæterum ſi quem alium vnda ſacra diluerim ignoro. *Non* enim à Chriſto immiſſus ſum baptizandi miniſterio, ſed prædicandi incumbere, *non in ſapientia* ſeu affectata eloquentia, & ornatu verborum: vt non *euacuetur*, Seu inanis reddatur ſaltem hominum opinione *Crux*, ſiue paſſio Chriſti, dum putarent homines, ſe ad fidem pellectos, & conſequenter ſalutem aſſecutos non tam vi meritorum Chriſti, quam humanæ vi eloquentiæ.

Sancti maiori affecta amant illos, per quos à ſuis corrigútur imperfectionibus.

* Preme illa: *Non in ſapientia verbi, vt non euacuetur crux Chriſti.* Concionibus affectata eloquentia ornatis euacuatur, ſeu inutilis redditur Euangelica vis ad homines ad Chriſtum adducendos.]

Affectata in Concionibus eloquentia euacuat fructum, ſeu inutilem reddit Euāgelij vim.

* *Non* inquit, *miſit me Chriſtus baptizare, Sed euangelizare.* Addenda eſt particula. *Principaliter*, vel *Ordinariè*: alioqui fatetur Apoſtolos à ſe nonnullos fuiſſe dilutos. Vt ediſcant Regulares qui miniſterio concionandi ſunt à Prælatis deputati, non ideo exemptos eſſe à confeſſionibus (altero quidem baptiſmo) audiendis: Sed debere, cum occaſio ſe obtulerit, ei incumbere miniſterio.]

Qui à Prælato Concionandi miniſterio eſt addictus, non ideo à confeſſionibus audiendis eximitur.

Verſ. 18 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. *Verbum enim crucis, &c.*] Nam illa doctrina, quæ de Chriſti paſſione & morte crucis à me vobis traditur, iis quidem, qui cum perituris nunc peccatoribus deputantur, nihil aliud eſſe videtur, quam perſpicuum amentiæ Concionatoris indicamentum. Nobis autem, qui per fidem ſpe fruimur ſalutis aſſequendæ, mirificum eſt diuinæ potentiæ teſtimonium, qui crucis virtute aſpectu fragilis & vilis, mortem, peccatum, & inferorum debellauit. * Vt ediſcant verbi ſacri præcones, quam taxabiles in cócionibus qui à Dominicæ paſſionis tractatu abſtinere affectant] Cum hæc deberet toti concioni materiam ſubiicere, per quam munda ſalus perfecta eſt.] *Scriptum eſt enim*: ab Iſaia c. 29 14. *Perdam ſapientiam ſapientum, & prudentium, prudentiam reprobabo.* Vt ſcilicet nulli ſit vſui ad animas Chriſto adiungendas.

Taxantur Cócionatores, qui affectant à paſſionis Dominicæ tractatu in ſermone abſtinere.

* Maximo Dei ſupplicio talis hodiè concionandi vſus eſt introductus, vt vix clauſula vna prodit, quæ perdita non ſit, & inutilis] Huius mundi ſapientes, philoſophi, ſcriptores, & qui in arcanis naturæ ſcrutandis, & ſubtiliſſimis explicandis quæſtionibus totam ætatem tranſegiſtis, vbinam eſtis? accedite: & quem fructum ad animarum ſalutem collegeritis, exponite. Profectò Deus huius mundi ſapientiam inſaniam verè eſſe oſtendit. Res tàm perſpicua eſt, vt negari, vel in dubium vocari non queat. *Nam* poſt tot mundi ſapientum dicta & ſcripta: poſt ipſam mundi fabricam quæ loquaci ſilentio Dei ſapientiam & potentiam teſtatur: Deum homines perfectè non cognouerunt. Sed idem ille bonorum omnium parens gratuita ſua, ac immenſa bonitate impulſus decreuit in erudita Euangelij prædicatione eos, qui credidiſſent, ad veram Dei cognitionem, & ſalutem pertrahere. Vultis oſtendam, quam inutilis ad ſalutem mundi ſapientia extitit? Iudæi poſt tot ſapientum ſcribarum monita, *ſigna petunt*; rebus mirabilibus aſſueti. *Græci*, ſeu Gentiles vnam diuinarum humanarumque ſapientiam rerum, quam in deliciis habent, admirantur. Quanam autem vtilitate? Nulla quidem vſque ad Euangelicæ prædicationis ſonum. *Nos autem prædicamus*, colendumque cunctis proponimus Chriſtum cruci ſuffixum, quem Iudæi quaſi offendiculum abominantur, Gentiles verò perindè ac rem ſtultitiæ plenam, & à recta ratione alienam omnino contemnunt. Cum tamen *ipſis Iudæis & Græcis*, ſeu Gentilibus, à Deo vocatis, & Euangelio ſubmiſſis reuera Chriſtus Deus & homo religioſo cultu ſuſcipitur obſequendus: hoc vel maximè nomine, quod in illo mira Dei Sapientia, potentiaque eluceat. En noſtræ veræ, ac ſynceræ prædicationis fructus. *Quia quod ſtultum eſt, &c.*] Illa enim crux, quæ hominum iudicio ſtultitia quædam putatur, Dei quidem Sapientia ac maieſtate indigna. Etſi quoq forte humano ingenio Dei imbecilitas videatur, ea iure optimo quolibet creato eſt robore validior, quæ omnem Philoſophorum Sapientiam, & Imperatorum potentiam ſibi omninò ſubiecit.

Dei ſupplicio magno introductus eſt hodiernus Concionandi vſus inutilis.

Verſ. 26. 27. 28. 29. 30. 31. *Videte enim vocationem veſtram, &c.* Videte ô fratres, & expen-

dite

dite rationem & modum, quem ſecutus eſt Deus in vobis ad fidem aduocandis. Nam ſi ſpectetis Euangelij præcones, qui vos vocauerunt, non multos certè inter eos reperietis *Sapientes ſecundum carnem*, ſeu carnali, humana, terrena Sapientia præditos: *Sed quæ ſtulta ſunt mundi* Deus elegit, vt fortia, ſeu vt Sapientiam mundi confundat: *Et quæ* mundi opinione alicuius notæ aut momenti non ſunt; *vt ea, quæ ſunt* apud mundanos maximo pretio habitæ nempe Sapientes ſæculi deſtrueret, & euerteret. *Vt non glorietur omnis caro*, ſiue vt nulli hominum detur occaſio ſe iactandi, quod ob ſuam ſapientiam, aut aliorum ſæculi Sapientium miniſterio vocatus fuerit ad Euangelij fidem: ſed ex mero Dei beneplacito, qui inſipientum, iuxta carnem Syncera prædicatione diſpoſuit homines ad ſe adducere. *Ex ipſo autem*, id eſt, ipſius Dei dono vos eſtis vocati ad Chriſti fidem. Qui quidem Dei dono factus eſt nobis Sapientia, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio. Id eſt, factus eſt auctor & dator Sapientiæ, &c. Quia Chriſtus per paſſionem ſuam promeritus eſt nobis noſtram Sapientiam, iuſtitiam redemptionem, & per ſuam gratiam, ac ſacramenta illas in nobis producit. *Vt quemadmodum* Sapienter à Ieremia cap. 23. 5. Scriptum legimus: *Qui gloriatur* nullo modo in ſe, ſuaque, aut alius humana Sapientia: ſed in Domino omnium bonorum largitore glorietur,

CAPVT II.

Spiritualem myſteriorum fidei Chriſti ſcientiam ſimplicem omni ſcientiæ naturali, & carnali præfert Apoſtolus.

1. ET ego, cum veniſſem ad vos, fratres, veni non in ſublimi-
tate ſermonis, aut Sapientiæ, annuntians vobis teſtimo-
nium Chriſti. 2. Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter
vos, niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum. 3. Et ego
in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos?
4. & ſermo meus, & prædicatio mea, non in perſuaſibilibus
humanæ Sapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & vir-
tutis? 5. Vt fides veſtra non ſit in Sapientia hominum, ſed in virtute Dei. 6. Sa-
pientiam autem loquimur inter perfectos; Sapientiam verò non huius ſæculi, ne-
que principum huius ſæculi, qui deſtruuntur: 7. Sed loquimur Dei ſapientiam
in myſterio, quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſæcula in gloriam
noſtram. 8. Quam nemo principum huius ſæculi cognouit: ſi enim cognouiſ-
ſent, numquam Dominum gloriæ crucifixiſſent. 9. Sed ſicut ſcriptum eſt:
Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præ-
parauit Deus iis, qui diligunt illum: 10. Nobis autem reuelauit Deus per ſpiri-
tum ſuum: Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei. 11. Quis enim
hominum ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? ita & quæ
Dei ſunt, nemo cognouit, niſi Spiritus Dei. 12. Nos autem non ſpiritum huius
mundi accepimus, ſed Spiritum qui ex Deo: eſt, vt ſciamus quæ à Deo donata
ſunt nobis: 13. quæ & loquimur non in doctis humanæ Sapientiæ verbis, ſed in doctri-
na Spiritus, ſpiritualibus ſpiritualia comparantes. 14. Animalis autem homo non
percipit ea quæ ſunt Spiritus Dei: ſtultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere;
quia ſpiritualiter examinatur. 15. Spiritualis autem iudicat omnia: & ipſe à nemi-
ne judicatur. 16. Quis enim cognouit ſenſum Domini, qui inſtruat eum? Nos
autem ſenſum Chriſti habemus.

COMMENTARII.

1. *Scientiam ſimplicem Euangelij ſcientia fucata mundi præponit.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Et ego cum veniſſem ad vos, &c.*] Ego itaque fratres, cum ad vos miſſus à Chriſto veni, humana præditos eloquentia, non orationis apparatu, neque affectatæ Sapientiæ inſtructos, aggreſſus fui Euangelij myſterium, quo Deus ſuam Sapientiam, & maieſtatem teſtatam eſſe voluit, vobis annunciare. *Non enim* quidquam mihi delegi, cuius apud vos eximiam ſcientiam profiterer, niſi vnicum Ieſum Chriſtum, eumque pro hominibus cruci ſuffixum. Hanc veram fidei notitiam ſimpliciter, & ſine fuco verborum exponendam cenſui; vt eius dignitas, vis, ac maieſtas magis eluceret omni peregrino ornatu expedita. Veritas enim nuda ſibi eſt ornamentum: eius agnata pulchritudo fuco non indiget.] *Et ego* quidem *in infirmitate*, ſeu cum magna animi demiſſione, multoque timore affectus apud vos fui ob Iudæorum perſecutionem, & graues ærumnas, quas Corinthi ſuſtinui. Lege Act. 18. *Et ſermo meus*, ſeu oratio,

Veritatis pulchritudo ornatu non indiget.

qua in prædicando Euangelio vtebar, haud conſtabat exquiſitis ad perſuadendum humanæ Sapientiæ, aut eloquentiæ verbis: ſed *oſtenſione ſpiritus, & virtutis*, id eſt, ſolidis rationibus, quæ & rem concluderent, & diuinam potentiam oſtentarent. *Vt fides*, & conuerſio veſtra non ſit fundata in Sapientia humana, nec illi adſcribatur; ſed Dei virtuti, ſeu verbi diuini, & Euangelij efficacitati.

Verſ. 6.7.8.9.10. *Sapientiam autem loquimur &c.*] Sapientiam autem ſublimiorem, & profundiorem doctrinam de ſecretioribus & eleuatioribus fidei myſteriis, nempè de modo, conſilio, & fine incarnationis, & paſſionis Filij Dei, de prædeſtinatione, & reprobatione, de Sapientia, potentia diuina, de modo proceſſionum Trinitatis beatiſſimæ, &c. loquimur non apud vos vtpotè adhuc paruulos quibus *lacte*, ſeu facili doctrina eſt opus: ſed *inter perfectos*, ſeu magis in fide, & virtutibus prouectos, qui huiuſmodi ſublimioris doctrinæ ſunt capaces. * Ediſcat hinc Euangelij præco doctrinam concionis captui auditorum accommodare.] Tradimus, inquam, rudibus, & prouectis, iuxta eorum captum, Sapientiam non huius ſæculi, neque eorum, qui primas in hoc mundo gerunt, quique ab hominum memoria momento temporis abolentur. *Sed loquimur Dei Sapientiam* in myſterio latentem, id eſt, abditam illam, quam Deus ab æterno noſtram in gloriam prædeſtinauerat. *Quam nemo principum* ſæculi huiuſce, Dyſnaſtarum, Magiſtratuum vel eminus tantum aſpexiſſe creditur. Nam ſi qua ratione Pontifices, Scribæ, Phariſæi, Pilatus, Herodes, & alij proceres illam plenè comprehendiſſent, intellexiſſent quidquid Chriſti mors tum in hac mortali, tum in alia ſempiterna vita fructus eſſet paritura: haud quidem gloriæ Dominum tam impiè in crucem egiſſent. Dixi, doctrinam hanc abſconditam ab æterno prædeſtinatam eſſe à Deo *in gloriam noſtram*, decreuit, inquam, vt vobis in tempore panderetur, quo per illam pertingeretis ad celſiſſimam illam gloriam adoptionis in terris, & beatificationis in cælis. Quæ quidem beatitudo filiis adoptiuis diſpoſita tanti ponderis, tantæ eſt excellentiæ vt, ſicut ſcriptum eſt *Iſa.* 64.4. non ſolum non vidit vllus, aut audiuit, ſed neque hominum *corda aſcendit*, ſeu in illorum mentem venit naturæ viribus vim gloriæ, quam Deus ſe diligentibus apparauit. Sunt enim hæc ſupernaturalis ordinis, nempè adoptio hæc, & adoptionis fructus. Proceribus mundi (vt dixi) gloria hæc fuit abſcondita, quam etiam nos ignoraremus, niſi Deus nobis per Spiritum ſuum ſanctum reuelaſſet, vt illam vos ô Corinthij, & alios doceremus. *Spiritus* enim Dei ſanctus *omnia etiam profunda Dei*, ſeu abditiſſima diuina conſilia (inter quæ vnum eſt hoc adoptionis & glorificationis noſtræ per Chriſti mortem, & meritum) *ſcrutatur*, id eſt, intimè penetrat, & perfectè cognoſcit, vtpotè Deus.

Concionator debet doctrinam ſermonis captui auditorum accommodare.

Verſ. 11.12.13.14.15.16. *Quis enim hominum ſcit. &c.*] Quis quæſo hominum aliorum ſcit quæ ſunt occulta in huius vel illius hominis animo? Certe ſolus ſpiritus, vel intellectus iſtiuſmet hominis, qui quaſi quid vnum eſt cum homine. Haud aliter Spiritus ſanctus, qui eandem cum Patre, & Filio naturam & cognitionem habet, omnia nouit, quæ Dei ſunt. Profectò hunc *Spiritum* ſanctum *nos accepimus*, vt ſciamus per fidem quidem, & obſcurè, (ſed tamen certo & infallibiliter) hæc myſteria ac beneficia diuina per eius gratiam nobis donata non in indiuiduo; (v.gr. iuſtificationem cuiuſque in ſingulari) ſed in generali myſteria in noſtri gratiam facta, & beneficia toti humano generi, toti Eccleſiæ per Chriſtum collata. *Quæ* quidem vti à Dei ſpiritu accepimus, & cognouimus, ita etiam *loquimur* & alios docemus: non doctis humanæ Sapientiæ verbis, nec oratione rethorico artificio conſtructa: Sed *doctrina ſpiritus*, ſeu oratione & vel qualia decent ſpiritualia myſteria, & qualia Spiritus ſanctus ſuggerit. Spiritualia verba rationes & diſcurſus *comparantes* ſeu accommodantes ſpirituali materiæ, ſic ſynceriter nobis ab Spiritu ſancto dictatæ. * Vnde Concionator, qui ad dogmata fidei, & Euangelij doctrinam tradendam vtitur verbis Ciceronianis, Platonicis rationibus, Demoſthenicis diſcurſibus, videtur ſe velle Spiritus ſancti ſtilum emendare.] *Animalis autem homo*, ſeu non alia, quam naturali animi luce & cognitione præditus, non ea percipit, quæ ſunt ſpiritus Dei: quippe illa pro ſtultitia habet, nec vlla poteſt ratione ea conſequi; quia vi & afflatu ſolius ſancti Spiritus diiudicantur, & ab aliis ſecernuntur vt internoſci queant. *Spiritualis autem*, ſeu qui diuo Spiritu cælitus eſt imbutus, intelligit, & perſpicit hæc omnia, quæ fide credimus: ipſe verò à nemine iudicari, aut condemnari meritò poteſt. *Quis enim* mentem Domini nouit, vt quaſi collatis conſiliis, quid ei agendum ſit certò præſcribat? Atque adeò poſſit ſpiritualem, ſeu à Spiritu ſancto edoctum arguere, & condemnare? Nos itaque mentem, ac Chriſti ſpiritum vtcumque accepimus, qui nobis arcana illa alioqui abdita, & occulta, ac humanæ imbecillitati penitus inſcrutabilia in veſtram vtilitatem patefecit.

Concionator, qui verbis affectatis vtitur, videtur, ſe velle Spiritus ſancti, ſtilum emendare.

CAPVT

CAPVT III.

Omnes Euangelij præcones docet eſſe Chriſti miniſtros. Chriſtum autem eſſe Eccleſiæ fundamentum, cui cuncti inædificare debent.

1. ET ego, fratres, non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus,
ſed quaſi carnalibus. Tanquam paruulis in Chriſto,
2. lac vobis potum dedi, non eſcam; nondum enim pote-
ratis: ſed nec nunc quidem poteſtis: adhuc enim carna-
les eſtis. 3. Cùm enim ſit inter vos zelus, & contentio:
nónne carnales eſtis, & ſecundùm hominem ambulatis?
4. Cùm enim quis dicat: Ego quidem ſum Pauli; alius
autem: Ego Apollo: nónne homines eſtis? Quid igitur eſt Apollo? quid verò
Paulus? 5. Miniſtri eius, cui credidiſtis, & vnicuique ſicut Dominus dedit.
6. Ego plantaui, Apollo rigauit: ſed Deus incrementum dedit. 7. Itaque neque
qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat: ſed, qui incrementum dat, Deus. 8. Qui
autem plantat, & qui rigat, vnum ſunt. Vnuſquiſque autem propriam mercedem
accipiet ſecundùm ſuum laborem. 9. Dei enim ſumus adiutores: Dei agricultura
eſtis, Dei ædificatio eſtis. 10. Secundùm gratiam Dei, quæ data eſt mihi vt ſa-
piens architectus fundamentum poſui: alius autem ſuperædificat. Vnuſquiſque
autem videat quomodo ſuperædificet. 11. Fundamentum enim aliud nemo po-
teſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus. 12. Si quis
autem ſuperædificat ſuper fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretioſos,
ligna, fœnum, ſtipulam, 13. vniuſcuiuſque opus manifeſtum erit: Dies enim
Domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuſcuiuſque opus quale ſit, ignis
probabit. 14. Si cuius opus manſerit quod ſuperædificauit, mercedem accipiet.
15. Si cuius opus arſerit, detrimentum patietur: ipſe autem ſaluus erit; ſic tamen
quaſi per ignem. 16. Neſcitis quia templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in
vobis? 17. Si quis autem templum Dei violauerit, diſperdet illum Deus. Tem-
plum enim Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. 18. Nemo ſe ſeducat: ſi quis videtur
inter vos ſapiens eſſe in hoc ſæculo, ſtultus fiat vt ſit ſapiens. 19. Sapientia
enim huius mundi, ſtultitia eſt apud Deum. Scriptum eſt enim: Comprehen-
dam ſapientes in aſtutia eorum. 20. Et iterùm: Dominus nouit cogitationes ſa-
pientium, quoniam vanæ ſunt. 21. Nemo itaque glorietur in hominibus. 22. Om-
nia enim veſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas, ſiue mundus, ſiue vita,
ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura: omnia enim veſtra ſunt: 23. vos autem
Chriſti: Chriſtus autem Dei.

COMMENTARII.

1. *Docet, omnes Euangelij præcones eſſe Chriſti miniſtros.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Et ego fratres, non potui vobis, &c.*] Non potui huc vſque ô fratres, quaſi *ſpiritualibus*, ſeu ſpiritum Dei, & ſenſum Chriſti plenè ſequentibus loqui, & occultiora fidei myſteria (de quibus ſuprà) enucleare, quæ plane eſca ſunt, ſeu ſolidus cibus. Sed tanquam adhuc paruulis in Chriſto, & *carnalibus*, ſed carnis ſenſum ſequentibus, & rudibus in ſchola Chriſti *lac dedi*: id eſt, faciliorem & ſuauiorem doctrinam inſtillaui de natiuitate, baptiſmo, morte, reſurrectione Chriſti, redemptione & ſaluatione mundi, de gratia iuſtificante, de gloria, & de aliis ſimilibus, quæ catechuminis & recens conuerſis ſolent proponi. *Lac*, inquam, vobis potum dedi, non eſcam: nondum enim poteratis abſtracti ab vberibus ſolidiori refici cibo. Sed necdum quidem poteſtis. Adhuc enim vos carnalem ſenſum ducere iudico. *Cum enim ſit inter vos zelus*, ſeu liuor, & contentio, & diſſidia in dies gliſcat, quis negare poſſit, vos humani iudicij imbecillitati obnoxios. *Cum enim dicat quiſquam* ex vobis: Ego quidem ſum Pauli diſcipulus; alter verò: Ego ſum Apollo: & priuatos vobis magiſtros vobis aſciſcatis, nonne adhuc humanum ſapitis, à diuina intelligentia penitus recedentes? Quid, quæſo, eſt Apollo? quid Paulus? *Miniſtri* quidem ſunt Chriſti, cuius fidem tenetis, quorum opera, & labore diuinæ gratiæ facti eſtis participes. Qui ſanè miniſtri quan-

tum cuique Deus impertiit, vobis erudiendis laborarunt. * Hinc profectò taxantur, qui de ſcholarum ſpecialium Magiſtris nimium gloriantur dictitantes: Ego ſum Thomæ. Ego ſum Scoti. Ego ſum Suarij, &c. Annon hi omnes ſunt Chriſti miniſtri, qui eadem fidei dogmata tradunt?]

Taxantur, qui de Scholaſticis ſpecialium Magiſtris gloriantur.

Verſ. 6.7.8.9. Ego plantaui, &c.] Nihil mihi arrogare poſſum præter obſequium ac functionem miniſtri. Ego enim, qui primus in Gentibus terram ſacro proſcidi ligone, germen fidei plantaui: Apollo vero, qui deinceps iſtam Eccleſiam inſtruendam ſuſcepit, pijs monitis germen irrigauit. Quidquid autem incrementi in vobis apparet ad vnum Deum tanquam auctorem eſt referendum. * Non ſibi abroget Euangelij miniſter cuinſuis profectus proximorum gloriam. Omnia namque Euangelicæ plantationis incrementa à Deo ſolummodò proueniunt.] *Itaque* & qui plantat, & qui rigat nihil ſibi hinc verè tribuere poteſt; ſed omnia à Deo honorum cunctorum auctore profecta illi vni ſunt referenda, qui vegetat ipſe per ſe & plantationi impendit incrementa. *Qui autem plantat*, & qui rigat non ſunt diuerſi, non inter ſe diſſident, nec diſſentiunt, quod vos videmini ſuſpicari: ſed idem plane, atque vnum ſunt eos quemque conatus dirigit in Euangelij profectum: & inſtar agricolæ miniſtrorum, vnuſquiſque mercedem recipiet ſuo operi ex æquo reſpondentem. *Dei enim ſumus.* adminiſtri. Quocirca vos neque vnius Pauli, aut vnius dumtaxat Apollo, ſed æque vtriuſque eſtis diſcipuli: cum ambo vnum planè atque idem ſint in Chriſto. Re autem vera neque Pauli, neque Apollo ſimpliciter ſectatores dicendi, niſi quatenus nos ſumus Chriſti diſcipuli, & miniſtri; nam alioqui verè ipſius eſtis Dei aruum, ſeges, vinea, quam ipſe excoluit: vel ædificium, quod in Filio ſuo Chriſto Domino extruxit.

De nullo proximorum prouentu ſacer magiſter vere poteſt gloriari.

2\. *Verſ. 10.11.12.13.14.15. Secundum gratiam Dei, &c.*] Ego ſanè pro eo munere, quod mihi gratuito fuit à Chriſto collatum, vti peritus architectus illius quæ in vobis eſt ſpiritualis ſubſtructionis primùm ſolidum ieci fundamentum: alius verò eſt, qui parietes erigit. Porro cuique perſpiciendum diligenter eſt: quonammodo ſe circa ædificium gerat. *Fundamentum* quidem aliud ſubponere nemo poteſt præter id, quod à me iactum videtis nempe Chriſtus, cuius vobis fidem doctrinamque amplectendam propoſui. *Si quis* itaque huic firmo iacto fundamini ſuper extruxerit congruentem doctrinam, & docendi rationem, *quæ* frugifera ſit, atque merito in pretio habeatur inſtar auri, argenti, ac pretioſorum lapidum, id eſt doctrinam ſolidam, ſanctam, proficuam ſuperponit: hic mercedem accipiet. Si quis verò è contrario parietes extruxerit viles lignorum, fœni, ſtipularum; ſeu doctrinam nimis curioſam, inutilem, pompoſam, detrimentum patietur. Nec eſt quod quis ſperet, ignotum iri, quale quiſque ſeu opus, ſeu doctrinam ſuperædificauerit. *Vniuſcuiuſque enim opus manifeſtum erit.* Illa enim dies Domino propria, nempe dies iudicij vel vniuerſalis in mundi fine, vel particularis in morte cuiuſque) non ſolum declarabit ſingulorum opus, ſed probabit per ignem Quia dies hæc *in*, ſeu cum igne reuelabitur, quaſi cum diuinæ iuſtitiæ lictore. Porrò *ignem* hîc propriè dictum accipio verum, & materialem, partim Purgatorij in iudicio particulari cuiuſque: partim conflagrationis in fine mundi & iudicio vniuerſali. Non intelligi autem tartareum certum exiſtimo ex ver. 14. vbi dicitur auctorem arſuri operis ſaluum fore, etſi per ignem. *Si* igitur quis eiuſmodi materiam ſolidam ac firma ſuperædificauerit, quæ inuiolata permaneat, ſui laboris fructum vbertimum recipiet, anima è corpore in cœlum auolante ſine flammæ tortura. *Si enim* autem *opus arſerit*, quia ex ea materia conſtet igni obnoxia, detrimentum quidem ſeu torturam ſubibit: ipſe autem illo purgatorio igne expiatus, ſalutem conſequetur. * O Eccleſiæ operator ſuprà Chriſtum fundamentum pretioſiſſimum audes ædificare non aurum vel argentum, ſed ligna vilia admodùm, fœnum & ſtipulas? Te fundamenti pretium videris contemnere, vnde ſaltem diro Purgatorij igne pœnas dabis, ob futilia verba, ob inutiles excogitationes quas ex ſuggeſtu protuliſti.]

Christus Eccleſia fundamentum, cui omnes inædificare debent.

Pœna dira ſubeũ in Purgatorio cruciantur Concionatores ob inutilem prædicandi modum.

Verſ. 16.17.18.19.20.21.22.23. Neſcitis, quia Templum, &c.] Vt autem adhuc in ædificij metaphora perſiſtamus, an ignoratis ſacrum Dei Templum cæleſti artificio inſtructum vos eſſe, vbi Spiritus ſanctus velut in domicilio ſibi conſecrato habitare dignatur? *Si quis autem* eo temeritatis progredi auſus fuerit, vt Templum Dei violet, & Eccleſiam ſeditionibus diſtrahat: hunc Deus addicet perditioni. Templum ergo Dei, quod vos eſtis reuerentes eius immunitatem non lædatis diſſidia adhuc fouentes. *Nemo ſe ſeducat*, ſe blandiendo ac veluti aſſentãdo. Si quis ſibi inter vos ſapere: ſi iſta Sapiẽtia ſæcularis eſt & humana, dediſcat oportet, & ſe ſtultum eſſe profiteatur, vt verè Sapiens euadat. *Sapientia* enim huiuſmodi, quæ laudibus effertur, & admirationi eſt apud homines: reuera apud Deum iuſtiſſimum rerum æſtimatorem nil aliud eſt, quam mera ſtultitia. *Scriptum eſt enim* Iob. 5.13. *Comprehendam Sapientes in ſtultitia eorum.* Seu Sapientes ipſorum verſutia capiam, eos velut fugientes à vera Sapientia apprehendam, & captos in ſeruitutem redigam. Et iterum Pſal 93.11. *Dominus nouit cogitationes Sapientium, quoniam vana ſunt*, ſiue dum Sapientiam inſolentius prædicant, ſeque magnificentius circumſpiciunt: ſiue dum imperitam multitudinem ſuperſtitioſa doctrina imbuunt. *Nemo* itaque *in hominibus* glorietur, id eſt, ob cuiuſquam hominis ſiuè patrocinium, ſiue auctoritatem ſibi placeat, aut ab alienis nominibus gloriam aucupetur. Nulla etenim res creata vllam meretur gloriam, quæ quidem Deo tota debetur. *Omnia enim veſtra, &c.*] Quod vſque adeò eſt verum, vt ipſi etiam Magiſtri cæleſtis doctrinæ ad vnam veſtram vtilitatem à Deo ſint inſtituti: vt merito affirmare poſſim, ſiue Paulum, ſiue Apollo, ſiue Cepham, ſiue mundum, ſiue vitam, ſiue mortem, ſiue præſentia, ſiue futura, omnia eſſe quaſi adminicula à Deo vobis deſtinata. Vt eorum ſubſidio adiuti, plane calleatis, vos eſſe veluti Chriſti peculium, Chriſtum vero Dei Patris vnicum Filium; vt ad Chriſtum humani generis liberatorem: & à Chriſto ad Deum verum, ac bonorum omnium auctorem ſubuehamini.

CAPVT

CAPVT IV.

Pergit inflatos Corinthiorum animos redarguere. Minatur, ſe breui aduolaturum, vt Pſeudoprophetas viriliter redarguat.

1. SIc nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti, & diſpenſatores
myſteriorum Dei. 2. Hic iam quæritur inter diſpenſatores,
vt fidelis quis inueniatur. 3. Mihi autem pro minimo eſt vt
à vobis iudicer, aut ab humano die: ſed neque meipſum iudi-
co. 4. Nihil enim mihi conſcius ſum: ſed non in hoc iuſti-
ficatus ſum: qui autem iudicat me, Dominus eſt. 5. Itaque
nolite ante tempus iudicare, quoad vſque veniat Dominus:
qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium: &
tunc laus erit vnicuique a Deo. 6. Hæc autem, fratres, transfiguraui in me &
Apollo, propter vos: vt in nobis diſcatis: ne ſuprà quàm ſcriptum eſt, vnus aduer-
ſus alterum infletur pro alio. 7. Quis enim te diſcernit? Quid autem habes quod
non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris quaſi non accepiſtis? 8. Iam
ſaturati eſtis, iam diuites facti eſtis: ſine nobis regnatis, & vtinam regnetis, vt & nos
vobiſcum regnemus. 9. Puto enim quòd Deus nos Apoſtolos nouiſſimos oſten-
dit, tamquam morti deſtinatos: quia ſpectaculum facti ſumus mundo, & Ange-
lis, & hominibus. 10. Nos ſtulti propter Chriſtum, vos autem prudentes in
Chriſto: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles. 11. Vſ-
que in hanc horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur,
& inſtabiles ſumus, 12. & laboramus operantes manibus noſtris: maledicimur,
& benedicimus: perſecutionem patimur, & ſuſtinemus: 13. blaſphemamur, &
obſecramus: tamquam purgamenta huius mundi facti ſumus, omnium peripſema
vſque adhuc. 14. Non vt confundam vos, hæc ſcribo, ſed vt filios meos chariſ-
ſimos moneo. 15. Nam ſi decem millia pædagogorum habeatis in Chriſto, ſed
non multos patres. Nam in Chriſto Ieſu per Euangelium ego vos genui. 16. Ro-
go ergo vos, imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. 17. Ideò miſi ad vos
Timotheum, qui eſt filius meus chariſſimus, & fidelis in Domino: qui vos com-
monefaciet vias meas, quæ ſunt in Chriſto Ieſu, ſicut vbique in omni Eccleſia do-
ceo. 18. Tanquàm non venturus ſim ad vos, ſic inflati ſunt quidam. 19. Ve-
niam autem ad vos citò, ſi Dominus voluerit: & cognoſcam non ſermonem eorum
qui inflati ſunt, ſed virtutem. 20. Non enim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in
virtute. 21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & ſpiritu man-
ſuetudinis?

COMMENTARII.

1\. *Pergit inflatos Corinthiorum animos redarguere.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti, &c.*] Quiſque exiſtimet, nos miniſtros veſtros, ſed tamen reuereatur vel Chriſti miniſtros eiuſque Apoſtolos, ac legatos ab ipſo ad vos immiſſos non vacuis manibus vt veſtra abripiamus, ſeu veſtris muneribus acceptis ditemur: ſed plenis ſpiritualium bonorum theſauris, vt vos ditare valeamus, ſumus enim myſteriorum Dei *diſpenſatores.* * Operarius Euangelicus ſe humilem diſcipulorum miniſtrum gerat, ſed ab eis oportet vt miniſter Chriſti reuerentiam accipere.] Profectò Apoſtoli, & eius ſucceſſores miniſtri ſunt Dei myſteriorum, nempè myſticæ, arcanæ, diuinæ doctrinæ, ſimul & Sacramentorum, indulgentiarum, aliarumque gratiarum ſpiritualium Eccleſiæ à Chriſto conceſſarum: verbi gratia, diſpenſationis in legibus, in pœnitentiis, in votis, in iuramentis, &c. vti hinc Tridentinum edocet. *His iam* alia vobis diſputatio ſuboritur, & quæritur, vter inter hos duos diſpenſatores Apollo & Paulum magis fidelis Domino ſuo *inueniatur* in ſuo prædicationis & ſacrorum adminiſtrationis miniſterio? *Mihi autem*, ſeu quod ad me attinet pro minimo eſt, & nihili facio, quantus, qualiſue à vobis habear, & iudicer, *aut ab humano die*, ſeu quouis humano iudicio *dies* huius hominum. Solummodò timendum dici iudicium illius, quando Deus homo Iudex aſſidebit. *Sed neque* meipſum iudico, ſeu iudicare certo poſſum,

Operarius Euangelij ſe diſcipulorum miniſtrũ gerat: ſed illi eum, vt Chriſti miniſtrum reuereantur.

Non timendum dici hominis, ſed diei Dei iudicium.

ſum, cum ſæpe vix ſciam qua quidque intentione, conſcientia, vel motiuo geſſerim. *Nihil* ſeu nullius infidelitatis in muneris Apoſtolici adminiſtratione conſcius ſum: Sed non tamen ideò me iuſtum coram Deo eſſe definio. Qui verum de me iudicium ferre poteſt, ſolus Dominus eſt. Ipſe namque videt fortè in me imperfectiones, quas ego non aſpicio. * Profectò cum in multis offendamus omnes, maiorem offenſarum partem nec quidem intelligimus. Vnde nos haud poſſumus diiudicare.] *Itaque* nolite, quæſo, ante tempus de veſtra, aut de aliorum vita aut meritis iudicare: ſed expectate, donec adueniat Iudex Deus, qui diuini ſoli luminis ſplendore in conſpectum hominum proferat actiones, quæ nunc tenebris inuolutæ veluti cæca nocte occluduntur: & abdita cordium conſilia patefaciet. Et tunc ſua quemque laus, vel vituperatio apud Deum manebit.

Nemo ſeipſum rectè diiudicare poteſt.

Verſ. 6.7.8.9.10. Hæc autem fratres, &c.] Verùm ô fratres, hæc quæ à me hactenus diſputata ſunt, *transfiguraui*, ſiue in exemplum aſſumpſi, quaſi in me & in Apollo quadrarent, propter vos equidem, vt in nobis diſcatis nihil de vobis ſentire ſupra id, quod capitis huius initio ſcripſi, id eſt, non amplius zelo vanæ æmulationis inflari pro magiſtris, ac doctoribus veſtris. *Quis enim te* ô magiſter, o catechumene, *diſcernit* quaſi cæteris eminentiorem ſeu in naturalibus, ſeu in ſupernaturalibus? Quis, inquam, niſi tu ipſe qui inflatis? ſi dicas: Labor, ſtudium, induſtria me diſcernunt. reſpondebo: Quid habes, quod non à Deo acceperis? Nam labor: ingenium, & omnia, quæ habes ſeu naturalia, ſeu ſupernaturalia à Deo accepiſti? Ergò non tibi, non hominibus, ſed Deo omnem gloriam attribueris: ſi autem accepiſti, cur gloriaris, quaſi nullatenus acceperis. * Profectò qui de aliqua animi, vel corporis dote gloriatur, nec cæleſti tribuit largitori, quaſi Deum ſe eſſe iudicat dotis illius agnatum poſſeſſorem quam à ſe ipſo accepit.] *Iam ſaturati eſtis*, iam diuitiis ſapientiæ, ac reliquorum bonorum fruimini, vt vos iactatis. (eſt ironia) *ſine nobis regnatis*, ſeu noſtro non egetis auxilio, immò non excludentes, videmini vobis Regnum, victoriamque adepti, quod vobis minime inuidemus: immò Deum enixè precamur, vt veraciter regnetis, vt et vos, tanti boni participes ſimus, & vobiſcum regnemus. * Charitas efficit, vt proximi mei bona mea verè exiſtant. Vnde Paulus Corinthiorum bonum proprium exiſtimabat.] Tantum verò abeſt, vt nos vobiſcum regnemus eo modo, quo vos Regnum apparari putatis, nempe omnium viſibilium bonorum abundantia: vt potius viliſſimi habeamur, & omnium mortalium abiectiſſimi, *Puto enim*, quòd Deus nos, quos Apoſtolos elegit Eccleſiæ Principes non Regni temporalis commodis deſtinauit, ſed ad cuncta incommoda ſubeunda, nempè ad mortem poſt acerbiſſimas ærumnas, & calamitates, quibus veluti in theatro ſpectaculum exhibuimus toti mundo, nempe Angelicis ſpiritibus, & hominibus, inſtar damnatorum ad beſtias, vel ad ignem, qui ſuperne in theatro ab omnibus aſpectabantur. *Nos* in mundi theatro à vobis, veſtrique ſimilibus cenſemur ſtulti, id quidem propter Chriſtum, cruci ſuffixum, quem ſimplici ac ſyncero ſermone prædicamus: vos è

Qui de aliqua dote gloriatur, nec Deo tribuit, quodammodò ſe Deum eſſe præſumit.

Charitas efficit, vt proximi mei bonum meum ſit.

contrario, qui acumina philoſophica ſectamini, & eloquentiam affectatis, *in Chriſto*, id eſt, in Chriſti Euangelio exponendo *prudentes* habemini. Nos infirmi diſcurſibus, vos fortes conceptibus, & rationibus: vos nobilitate conſpicui, nos penitus ignobiles. * Hinc patet apertè, quam quantu hominum iudicia errore nitantur.]

Quanto errore nitantur hominum iudicia.

Verſ. 11.12.13.14.15.16. Vſque in hanc horam, &c.] Et planè hoc verè poſſum, ex animoque affirmare, nos ad hoc vſque tempus fame ac ſiti premi, nuditate laborare, ab omnibus excludi, colaphis cædi, mancipiorum inſtar: & incertis ſedibus diuagari. *Et laboramus*, manibus noſtris tentoria conſuentes ne diſcipulis moleſtiam afferamus. Conuitiis puncti, benè precamur: aduerſa patienti animo ſuſtinemus. *Blaſphemamur*, *& obſecramus*, id eſt, probris, ac contumeliis appetiti ad preces confugimus, vt blaſphemiæ illatoribus veniam, nobis autem patientiam à Domino impetremus. * Profectò oratio omnibus laborantibus, cunctis perſecutione affectis tutum eſt aſylum.] Tanquam *purgamenta*, excrementa, fæces, ſordes, ramentum, & omnium peripſema ſeu pannus ſordem tergens huiuſmodi ſumus effecti, & hoc *vſque adhuc*, ſeu vſque ad præſentem horam. *Non* autem hæc ita ſcribo, vt vos pudore ſuffundam: quorſum enim id apud vos agam? ſed id mihi potius propoſitum eſt, vt vos filios meos dilectiſſimos amanter admoneam, doceamque veram Chriſtianæ doctrinæ tradendæ rationem. *Nam* & ſi decem millia pœdagogorum in Chriſti doctrina habueritis qui vos erudiant: non multos certè habebitis patres, qui vos paterna charitate complectantur, & eo amore ac benignitate, qua decet filios doceri, vos cæleſtis doctrinæ præceptis imbuere. Quod de me ipſo poſſum affirmare; in Chriſto enim Ieſu per Euangelij prædicationem ego vos genui, & ipſius Eccleſiæ ſummo Dei beneficio aggregaui. * Optimus itaque magiſter eſſe debet diſcipulorum pater.] *Rogo ergo vos*, & per eam qua vos paterna charitate proſequor, etiam atque etiam obteſtor, vt meam viuendi, docendique rationem, neglectis iis, quæ inanem oſtentationem ſapiunt, imitandam vobis obiiciatis. Non ego, quoad fieri poteſt, Chriſtum mihi tanquam exemplar imitandum propoſui.

Oratio aſylum eſt laborantium.

Optimus magiſter eſſe debet diſcipulorum pater.

Verſ. 17.18.19.20. Ideò miſi ad vos Timotheum &c.] Ob eam cauſam ad vos Timotheum immiſi, filium meum dilectiſſimum, ac fidelem Chriſti Domini miniſtrum, qui quidem vobis in memoriam reuocabit, quæ ſit meæ vitæ ratio in Chriſti imitationem: quæque doceam Eccleſiis, quas fidei præceptis, Chriſtianiſque moribus imbuendas ſuſcepi. *Tanquam non venturus, &c.*] Illud autem reticere non poſſum quod à nonnullis fide dignis audiui Aliquos ſcilicet inter vos degere, qui ſic inflati viuunt, ac docent, quaſi ego nunquam ad vos ſim rediturus. *Veniam* ſanè, ſi Deo placuerit, ad vos breui, & attentiùs perſpiciam non iſtorum magiſtrorum eloquentiam, orationis apparatum, & elegantiam: ſed ſpiritualem agendi, docendique facultatem *Non enim* in eloquutionis nitore, aut ſermonis cultu ſitum eſt Dei Regnum, nempe vera fidei Euangelij prædicatio, & Chriſtianæ religionis profeſſio, ſed in Spiritus

2.

Minatur, ſi breui aduolaturũ vt Pſeudoprophetas redarguat.

ſancti

ſancti vi, ac poteſtate. *Quid vultis?* Sic enim libet vos interrogare: vtrum è duobus eligitis? An vt veniam ad vos blandus, & lenis? an cum *virga*, ſiue ſeuera correptione, vt decet patrem ad filios diſcolos peruenire? * Si mihi optio daretur ô ſanctiſſime Paule, in caſu ſimili, eligerem quidem Præſulem ad me inſtruendum, ac monendum accedere *in charitate, & ſpiritu manſuetudinis.* Quæ efficacius ſolet ſubditos minus morigeros ad frugem meliorem adducere.]

Manſuetudo Præſulis ſæpe facilius, quàm ſeueritas ſubditos diſcolos ad frugem meliorem adducere.

CAPVT V.

Inceſtuoſum priuignicum nouerca coniugium reprehendit. Quodlibet hinc aliud peccati fermentum expurgandum adiicit, vt æternum Paſcha celebrare queant.

1. OMNINO auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis
nec inter Gentes, ita vt vxorem patris ſui aliquis habeat.
2. Et vos inflati eſtis: & non magis luctum habuiſtis, vt tol-
latur de medio veſtrûm qui hoc opus fecit. 3. Ego qui-
dem abſens corpore, præſens autem ſpiritu, iam iudicaui vt
præſens, eum, qui ſic operatus eſt, 4. in nomine Domi-
ni noſtri Ieſu Chriſti, congregatis vobis & meo ſpiritu, cum
virtute Domini noſtri Ieſu, 5. tradere huiuſmodi ſatanæ in interitum carnis,
vt ſpiritus ſaluus ſit in die Domini noſtri Ieſu Chriſti. 6. Non eſt bona gloriatio
veſtra. Neſcitis quia modicum fermentum totam maſſam corrumpit? 7. Expur-
gate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio, ſicut eſtis azymi. Etenim Paſcha
noſtrum immolatus eſt Chriſtus. 8. Itaque epulemur, non in fermento veteri,
neque in fermento malitiæ & nequitiæ: ſed in azymis ſinceritatis & veritatis.
9. Scripſi vobis in epiſtola: Ne commiſceamini fornicariis. 10. non vtique
fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis ſeruientibus, alio-
quin debueratis de hoc mundo exiſſe. 11. Nunc autem ſcripſi vobis non com-
miſceri; ſi is qui frater nominatur, eſt fornicator, aut auarus, aut idolis ſer-
uiens, aut maledicus, aut ebrioſus, aut rapax: cum eiuſmodi nec cibum ſumere.
12. Quid enim mihi de iis, qui foris ſunt, iudicare? Nónne de iis, qui intus ſunt,
vos iudicatis? 13. nam eos, qui foris ſunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex
vobiſipſis.

COMMENTARII.

1. *Inceſtuoſum priuigni cum nouerca coniugium reprehendit.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Omninò auditur inter vos, &c.*] Non incerto rumore, ſed *omninò*, ſeu fama conſtanti audio tolerari inter vos talis fornicationis abuſus, qualis neque inter Gentiles honeſtos & ciuiles aſſolet tolerari: nempè vt priuignus vxorem patris ſui, ſeu nouercam ſibi concubinam, idque viuente adhuc patre, habeat. Porrò adhuc patre ſuperſtite, id illos Corinthos ſcelus patraſſe, colligo ex 2. *Cor.* 7. vbi pater dicitur *paſſus iniuriam.* Erat ergo inceſtus ſimul & adulterium. Quod apud bene moratas Gentes valde improbabatur. *Et vos* interim cum ſciatis tam fœdo ſcelere Eccleſiam veſtram contaminari, adhuc inflati eſtis ſuperbis de magiſtrorum præcellentia diſceptationibus: & non potius (quod æquitatis, & religionis ratio exigit) luctu ac lacrymis conſternati, datis operam, vt de medio veſtrum tollatur is, qui tam immane facinus tam impudenter, tam impiè patrauit. * *Vt tollatur*, ait, *de medio veſtri, qui hoc opus fecit*: non *Vt tollantur, qui fecerunt*, innuens, vnum ſolummodo fuiſſe, qui hoc facinus perpetrauit. Et hoc ſufficit, vt Corinthij *omnino* male audiant. Quia vnus inſignis delinquens in communitate eam totam conſpurcare videtur.] * Vndè remedium erat, huiuſmodi hominem ab Vrbe deturbari: *Vt tollatur de medio veſtri.* Vt ſancta hinc communitas ediſcat, notam, quam ex prauo ſocio contraxit, eius exturbatione dilui. Sic ex Chriſti collegio recedente Iuda, ſi qua vmbra quodammodo erat velut offuſa Ieſu ſocietas, fuit omnino ablegata. Vnde opportunè Dominus: Nunc *clarificatus eſt Filius hominis.*] *Ego quidem* abſens corpore, animo verò præſens, iam perinde, ac ſi re vera præſens eſſem & corpore, eum, quem non puduit, poſt auditum, & acceptum Euangelium palam in media Eccleſia tantum ſcelus patrare, diuina ſententia iam damnatum eſſe definio. Vndè *in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti* vobis in vnum coactis, ea poteſtate, qua ab ipſo fungor, enuncio, me ſtatuere tradere dum ſatanæ eiuſmodi hominem, ſeu excommunicare in *carnis interitum*, ſiue vt corpore diuexetur & morbis, ſeu vulneribus à dæmone affligatur: vt ſic diuexatus tandem reſipiſcat. * *Tradere*, inquit, *huiuſmodi ſatanæ.* Siue excommunicare.

Vnus peccator publicus totam communitatem conſpurcare videtur.

Ex pacto prauo ſocio, communitas à priore decore expurgatur.

municare. Vt qui excommunicationis pœnam contemnunt, ediſcans, idem eſſe excommunicari hominem, ac dæmoni tradi.] * Addit, *In interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit.* Ægritudines, & labores qui peccatori immittuntur, ad ſpiritus ſanitatem à cæleſti Medico ordinantur.], * *In interitum*, ait, *carnis.* Seu in peccati illius carnalis abolitionem (vt alij exponunt. Vbi annoto, non dixiſſe Paulum, In interitum peccatoris, ſed *carnis*, ſed peccati. Præſul enim correpturus ſubditum, præſcindere debet, & diuidere peccatorem à peccato: huius agat interitum, illius autem incolumitati affectuosè ſtudeat.]

Excommunicari hominem, idē eſt, ac diabolo tradi.

Corporis incommoda à cæleſti Medico ad ſanitatem ſpiritus ordinantur.

Qui corripit non contra peccatorem, ſed contra peccatum inuectiuus exurget.

Verſ. 6. 7. 8. Non eſt bona gloriatio veſtra, &c.] Veſtra de propria Sapientia iactantia *bona*, ſeu cum fundamento non eſt. Nam ſi verè Sapientes eſſetis, cognoſcere debebatis, fermentum quantumuis modicum totam maſſam corrumpere, Græcè, *fermentare.* Et pari modo ſcelus hoc impij iſtius ciuis, etſi vnius inceſtuoſi, tamen totam veſtram congregationem inficere. Partim imitatione. * Quia vnius publicè delinquensis exemplum impunitum plures ſequuntur.] Partim imputatione. * Quia tam enorme ſcelus, quod præter fas à cunctis vobis toleratur, iuſta Dei vltione in omnibus punietur.] *Expurgate* itaque *vetus fermentum*, ſeu iſtum putidum fornicarium è cœtu veſtro pellite. *Vt ſitis noua conſperſio*, ſiue pura & integra maſſa nullo fermento infecta. Sicut *eſtis*, ſeu eſſe debetis (eſt Hebraiſmus) *azimi*, ſeu à peccati fermento prorſus alieni. Quod non abs re moneo nunc: cum Paſcha vobis continuo ſit agendum in quo Iudæis omnia ſunt azima. Noſtrum enim Chriſtianorum Paſcha, ſeu Agnus (& victima paſchalis) pro nobis immolatus eſt Chriſtus ſua morte nos ab Angelo percutiente liberans, & Pharaonis, ſiue peccati iugo eripiens. *Itaque* Hebræorum exemplo, ſolemnibus epulis feſtum celebremus, non cum fermentato veteris vitæ peccatis infectæ pane: ſed cum panibus azimis non phyſicis è farina confectis, ſed myſticis, & ſpiritualibus, qui ſunt morum ſynceritas, & vitæ totius veritas practica quidem ex honeſtate actionum.

2.

Peccati fermentum expurgandū adgit, ad animi puritatem azimam.

Vnius publicè delinquentis exēplum impunitum plures ſequuntur.

Ob vnius peccatū tota communitas ſæpè punitur.

Verſ. 9. 10. 11. 12. 13. Scripſi vobis, &c.] Scripſi aliàs vobis, ſi recordamini, ne vlla vobis cum ſcortatoribus eſſet conſuetudo. * Peſtis enim eſt libidinis vitium, quæ facilè hærenti communicatur.] *Non vtique* hæc à me accipi voluerim, quaſi omninò à me vobis ſit interdictum, cum Gentilibus ſcortatoribus diuerſari, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut cum idololatris. Nam ſi prorſus vobis ab eiuſmodi hominum cōſortio eſſet abſtinendum, ex hoc planè mundo in nouū aliū eſſet cōmigrandū. *Nunc autem* de iis ſcortatoribus vobis ſcribo, qui in Eccleſiæ ſinu verſantur, ne inquā, iis commiſceamini: & ſi quis ex fratribus verè ſit ſcortator, auarus, aut idolis ſeruiens, aut conuitiator, aut ebrioſus, aut rapax, cum huiuſmodi, nec cibum quidem ſumendum eſſe cenſeo. * Ediſcant hinc Religioſi plus ſcandali cunctis exhiberi ex vnius ſocij publico exceſſu, quam ex multorum ſæcularium improbitate.] Sic quidem meum monitum accipi à vobis voluerim. *Quid enim* mea ſpeciatim intereſt de iis, qui ab Eccleſiæ finibus longè abſunt, neque Euangelij fulgorem recipiunt, iudicare. Nonne de iis omnibus qui intus, ſeu intrà Eccleſiam veſtram ſunt, & in aliqua publica ſcandala labuntur, vos iudicatis, & commeritis pœnis eos punitis? De iis itaque & ego iudico. Vnde piaculum erit mihi, & vobis, ſi malum Græcè, hunc inceſtuoſum è Chriſtianorum cœtu auferri non ſtudeamus ego affectu & monito, vos executione. Eos namque qui foris ſunt, *Deus iudicabit*: ad nos non pertinet punire eos, qui nondum attinent ad Eccleſiam.

Peſtis eſt luxuria facilè hærentes inficiens.

Grauius ſcandalum oritur ex vnius Sacerdotis, aut Religioſi peccato, quam ex plurium ſæcularium improbitate.

CAPVT VI.

Taxat Corinthios quod apud Paganos Iudices lites cum Euangelij decore inſtituant. Vehementer libidinem inſectatur.

1\. AVDET aliquis veſtrûm habens negotium aduerſus alterum, iudicari apud Iniquos, & non apud ſanctos? 2. An neſcitis quoniam ſancti de hoc mundo iudicabunt? Et ſi in vobis iudicabitur mundus, Indigni eſtis qui de minimis iudicetis? 3. Neſcitis quoniam Angelos iudicabimus; quantò magis ſæcularia? 4. Sæcularia igitur Iudicia ſi habueritis: contemptibiles qui ſunt in Eccleſia, illos conſtituite ad iudicandum. 5. Ad verecundiam veſtram dico. Sic non eſt inter vos Sapiens quiſquam, qui poſſit iudicare inter fratrem ſuum? 6. Sed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles? 7. Iam quidem omninò delictum eſt in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? 8. Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus? 9. An neſcitis quia iniqui regnum Dei non poſſidebunt? Nolite errare: Neque fornicarij, neque idolis ſeruientes, neque adulteri, 10. Neque molles, neque maſculorum concubitores; neque fures, neque auari; neque

ebrioſi,

ebrioſi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei poſſidebunt. 11. Et hæc
quidam fuiſtis: ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis, in nomine
Domini noſtri Ieſu Chriſti, & in Spiritu Dei noſtri. 12. Omnia mihi licent, ſed
non omnia expediunt. Omnia mihi licent, ſed ego ſub nullius redigar poteſtate.
13. Eſca ventri, & venter eſcis: Deus autem & hunc & has deſtruet: corpus autem
non fornicationi, ſed Domino: & Dominus corpori. 14. Deus verò & Dominum
ſuſcitauit: & non ſuſcitabit per virtutem ſuam. 15. Neſcitis quoniam corpora ve-
ſtra membra ſunt Chriſti? Tollens ergo membra Chriſti, faciam membra mere-
tricis? Abſit. 16. An neſcitis quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus effi-
citur? Erunt enim (inquit) duo in carne vna. 17. Qui autem adhæret Domino,
vnus ſpiritus eſt. 18. Fugite fornicationem. Omne peccatum, quodcumque fe-
cerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat.
19. An neſcitis quoniam membra veſtra, templum ſunt Spiritus ſancti, qui in vo-
bis eſt, quem habetis à Deo, & non eſtis veſtri? 20. Empti enim eſtis pretio ma-
gno. Glorificate & portate Deum in corpore veſtro.

COMMENTARII.

1. *Corinthios taxat, quod lites apud iudices Gentiles inſtituunt.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9.10. *Audet aliquis veſtrum habens negotium, &c.*] De alio ô Corinthij accesſu veſtro certior ſum factus, ſcilicet, quod vos non pudeat, quempiam exiſtere inter vos qui cum aduerſus alterum fratrem litem intentet, ad tribunal iniquorum, & non ſanctorum accedit, id eſt, non Chriſtianorum, ſed Paganorum iudicio ſubmittitur. * Iudices Gentiles vocat iniquos. Nam qui Deum verum non colit, ſed idola, quomodò ex ligno, ac lapide ſeu mendaci deitate veritatem iudicio adſtruendam edíſcet? Iudex ſine Deo difficile æquè iudicabit.] *An neſcitis*, futurum aliquandò, vt ſancti cunctos homines in extremo die iudicent? Quod ſi veſtrum iudicium ſubiturus eſt mundus, annon digni nunc eſtis, qui minimis iudiciis præficiamini? *Neſcitis* nè, nos qui Euangelij perfectioni ſtudemus, de dæmone ipſo eiuſque ſectatoribus Angelis ſententiam eſſe laturos? Tantum profectò abeſt, vt quæ ad huius vitæ vſum ſpectant, & mortalia ſunt & caduca, eiuſmodi iure cenſeantur immunes, vt à nobis iudicari non queant. *ſæcularia igitur iudicia ſi habueritis*, id eſt, ſi de rebus corporeis, quæque ad hanc mortalem vitam ſiue tuendam, ſiuè ornandam referuntur, ciuiles concertationes exiſtant: quid neceſſum eſt, Iudices Gentiles adire? Malim quidem Iudices à vobis conſtitui potius eos, qui minimæ æſtimationis ſunt inter vos. * Res enim temporales tàm infimi pretij ſunt, vt vel infimi quique è fratribus iis dirimendis controuerſiis idoneus arbitrium eſſe valeat] *Ad verecundiam veſtram, &c.*] Hæc idcircò à me commemorantur, vt hanc potiſſimum ob cauſam vobis pudorem incutiam; dum enim ad Paganorum tribunal accurritis, profiteri videmini, neminem eſſe inter vos ea ſapientia, ac prudentia præditum, qui fratrum ſuorum lites componere, & contentiones dirimere ſciat. *Sed frater cum fratre, &c.*] Sed profectò ita ſe res habet, frater cum fratre iudicio contendit, & alius aliud ad Iudices à Chriſtiana religione alienos trahit; quod in religionis dedecus refundi quis non videat? *Iam* quidem non ſolum magna animi impotentia eſt, ſed & non leue crimen, quòd inter vos controuerſias in foro diſceptandas, & ciuiles contentiones Iudicis auctoritate definiendas non ſinè graui infidelium offenſione habeatis. Potius enim deberetis, iniurias æquo animo ferre, ac bonorum iacturam boni conſulere. Hæc enim caduca poſthabenda ſunt publicæ ædificationi. * Quod quidem Religioſi, ac ſacerdotes debent altè menti reponere: ſæculares enim graui ſcandalo punguntur, dum vident à mundo ex ſtatu ſemotos, ex ambitione aut auaritia publicè lites excitare.] Atqui multò aliter ſe res habet, quia non modò non toleratis iniuriam, nè lis excitetur, *Sed vos iniuriam facitis fratribus*, & illorum bona fraude, ac dolo interuertitis, *An neſcitis*, impios, ac ſceleſtos homines cæleſti Regno, & paterna Dei hæreditate excludi? Nolite, quæſo, vano errore deludi: ſed certum habetote, neque ſcortatores, neque idololatras, neque adulteros, neque qui præpoſtera maſculorum Venere vtuntur, neque mollicici libidine delectantur, neque fures, neque auaros, neque ebrietati ſtudentes, neque conuitiatores, neque rapaces Regni cæleſtis poſſeſſionem conſequuturos.

Iudex ſine Deo difficilè iuſte iudicabit.

Cunctæ res tẽporales leuis æſtimationis ſunt.

Sæculares pũgũtur ſcãdalo, dum vident Regulares de rebus indecentibus lites excitare.

Verſ. 11.12. Et hæc quidam fuiſtis, &c.] Et certe quidam veſtrum hiſce criminibus fuerunt infecti; ſed Dei benignitate ab hiſce ſordibus eſtis diluti, & ſanctificati, ſeu veram iuſtitiam adepti ſacro Baptiſmo Chriſti Domini nomine luſtrati diuinoque ſpiritu percepto. Verumtamen (vt alia omittam) *omnia*, quæ indifferentia ſunt, & in vtramque partem facilè attrahi poſſunt, *mihi licent*: non tamen omnia ad eum finem, quem expetimus, aſſequendum recta conducunt. Omnia, vt dixi, indifferentia mihi licent; ſed ego ſub nullius Gentilis redigi poteſtate patiar. Occurrit Apoſtolus tacitæ Corinthiorum obiectioni: Si iure naturæ licet, coram tribunali etiam Ethnico lites inſtituere cur acritèr in illas inueheris? Reſpondet Apoſtolus: Non inuehor, quia non licent: Sed quia vobis non expediunt: & quia nolo ſeu me ſeu vos ſub alienorum Iudicum poteſtatem redigi. * Non omnia quæ communiter licent, expedit à fidelibus ſpeciatim Deo addictis geri. Licitum eſt publicis ludis intereſſe: ſed ſacerdoti, & Regulari expedit ab eiuſmodi ſpectaculis abſtinere.]

Non omnia quæ licent, expedit à Sacerdote, aut Religioſo geri.

2. *Fornicationis multis argumentis infectatur.*

Verſ. 13.14.15.16.17.18.19.20. Eſca ventri & venter eſcis, &c.] Iam vero de ſcortationis turpitudine, à qua vos immunes omninò eſſe cupio,

pio, pauca attexam. Eſcæ ventri, & venter eſcis eſt deputatus: Deus autem & hunc, & illas aliquando abolebit. Corpus vero veſtrum non idcirco conditum eſt, vt ſcortarioni; ſed vt Deo Domino ſeruiat. Contrà vero & ius & æquitas poſtulat, vt Deus corpori veſtro præſit, eique dominatur. Itaque ſicut eſca corpori & corpus eſcis deputandus eſt: haud aliter corpus veſtrum Deo debet addici, & Deus corpori veſtro vnicè debet dominari. * Cum igitur corpus noſtrum non ſit, ſed Dei, vtendum nobis illo eſt tanquam alieno.] Qui autem hoc corpus ab immunditia ſeruarit immune, præmium & in ipſo recipiet. *Deus* enim qui Chriſtum corporis noſtri Dominum ſuſcitauit ab inferis: & nos diuina ſua poteſtate tametſi corpora periiſſe videantur, rurſus ad vitam excitabit. *Neſcitis* corpora veſtra membra quodammodo eſſe Chriſti? An igitur adeò quiſpiam deſipiet, vt Chriſti membra tollat, & impuræ voluptatis illecebris captus, faciat, vt ſcorti ſint membra? *An neſcitis*, quoniam qui ſcorto adhæret cum fieri cum illo quodammodo vnum corpus. Sanè ita olim ſcriptum eſſe accepimus. *Erunt duo in carne vna*, cum de maris ac fœminæ ſermo procederet? *Qui autem*, verè & ex animo Domino adhæret, vnus planè ſpiritus cum illo efficitur, & eiuſdem propemodùm naturæ ſit particeps: atque adeo nullum mortale, ac caducum cogitat: tantum abeſt, vt ſeſe voluptatibus inficiendum exhibeat. *Fugite fornicationem, &c.*] Sic ergo apud vos ſtatuite omni animi contentione, ſcortationem vobis eſſe fugiendam. * Ad alia vitia ſuperanda pugnax accede; ſi luxuriei vitium contra te inſurgat ei exhibe terga. Fugienti enim ſine ſanguine victoria paratur.] *Omne enim peccatum*, quod ab hominibus patratur, citra corporis iniuriam, ſeu contumeliam fit: qui verò ſcortatur, quia fœda voluptate inficitur, corporiſque vires frangit, merito dicitur in corpus ſuum peccare, eique iniuriam inurere. *An neſcitis*, corpus veſtrum Templum eſſe Spiritus ſancti, qui quadam ratione ſedem ſuam in vobis collocauit, ex quo illum Baptiſmo expiati cælitùs percepiſtis? An ignoratis Templum Dei eſſe, cum Chriſtum in Euchariſtia recipitis? Itaque oportet vos eſſe Deo ſic penitus addictos, vt veſtri iuris nequaquam iam ſitis. *Empti enim eſtis* magno pretio, id eſt, ſanguine Chriſti. Æquum igitur eſt, vos Deo tùm corpore tum ſpiritu omnem honorem & gloriam exhibere, cum hæc omnia Dei ſint beneficia * Illud non cadat ſine pondere: *Membra* veſtra *Templum ſunt Spiritus ſancti*. Quid *Spiritui* cum carnis voluptatibus? quid *ſancto* cum nequiſſimis libidinis actionibus?]

Vti debemus corpore noſtro tanquam alieno.

Luxuriæ vitium fugiendo vincitur.

Templum Spiritus ſancti cum ſimus, debemus caſtitate fulgere.

CAPVT VII.

Reſpondet Paulus quæſtionibus tribus ſibi à Corinthiis propoſitis, nempè de iure matrimonij, de virginitate, de cælibata.

1. DE quibus autem ſcripſiſtis mihi: Bonum eſt homini mu-
lierem non tangere: 2. propter fornicationem autem vnuſ-
quiſque ſuam vxorem habeat, & vnaquæque ſuum virum
habeat. 3. Vxori vir debitum reddat: ſimiliter autem &
vxor viro. 4. Mulier ſui corporis poteſtatem non habet,
ſed vir. Similiter autem & vir ſui corporis poteſtatem non
habet, ſed mulier. 5. Nolite fraudare inuicem: niſi fortè
ex conſenſu ad templum, vt vacetis orationi: & iterùm reuertimini in idipſum, ne
tentet vos ſatanas propter incontinentiam veſtram. 6. Hoc autem dico ſecun-
dùm indulgentiam, non ſecundùm imperium. 7. Volo enim omnes vos eſſe
ſicut meipſum: ſed vnuſquiſque proprium donum habet ex Deo: alius quidem ſic,
alius verò ſic. 8. Dico autem non nuptis, & viduis: bonum eſt illis ſi ſic perma-
neant, ſicut & ego. 9. Quod ſi non ſe continent, nubant, Melius eſt enim nubere,
quàm vri, 10. Iis autem: qui matrimonio iuncti ſunt, præcipio non ego, ſed Domi-
nus, vxorem à viro non diſcedere: 11. quòd ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut
viro ſuo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat: 12. Nam cæteris ego dico, non
Dominus. Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum
illo, non dimittat illam. 13. Et ſi qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic
conſentit habitare cum illa, non dimittat virum: 14. ſanctificatus eſt enim vir
infidelis per mulierem fidelem, & ſanctificata eſt mulier infidelis per virum fidelem:
alioquin filij veſtri immundi eſſent: nunc autem ſancti ſunt 15. Quòd ſi infidelis
diſcedit, diſcedat: non enim ſeruituti ſubiectus eſt frater aut ſoror in huiuſmodi:
in pace autem vocauit nos Deus. 16. Vnde enim ſcis mulier, ſi virum ſaluum fa-
cies? aut vnde ſcis vir, ſi mulierem ſaluam facies? 17. niſi vnicuique ſicut diuiſit
Dominus, vnumquemque ſicut vocauit Deus ita ambulet, & ſicut in omnibus

ecclesiis

eccleſiis doceo. 18. Circumciſus aliquis vocatus eſt? non adducat præputium. In
præputio aliquis vocatus eſt? non circumcidatur. 19. Circumciſio nihil eſt, &
præputium nihil eſt: ſed obſeruatio mandatorum Dei. 20. Vnuſquiſque in qua
vocatione vocatus eſt, in ea permaneat. 21. Seruus vocatus es? non ſit tibi curæ:
ſed & ſi potes fieri liber, magis vtere. 22. Qui enim in Domino vocatus eſt
ſeruus, libertus eſt Domini ſimiliter qui liber vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti.
23. Pretio empti eſtis, nolite fieri ſerui hominum. 24. Vnuſquiſque in quo voca-
tus eſt, fratres, in hoc permaneat apud Deum. 25. De virginibus autem præ-
ceptum Domini non habeo: conſilium autem do, tamquam miſericordiam conſe-
cutus à Domino, vt ſim fidelis. 26. Exiſtimo ergo hoc bonum eſſe propter inſtan-
tem neceſſitatem, quoniam bonum eſt homini ſic eſſe. 27. Alligatus es vxori?
noli quærere ſolutionem. Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem. 28. Si autem
acceperis vxorem: non peccaſti. Et ſi nupſerit virgo, non peccauit. tribulatio-
nem tamen carnis habebunt huiuſmodi. Ego autem vobis parco. 29. Hoc itaque
dico, fratres: Tempus breue eſt, reliquum eſt, vt & qui habent vxores, tanquam
non habentes ſint: 30. & qui flent, tamquam non flentes: & qui gaudent, tam-
quam non gaudentes: & qui emunt, tamquam non poſſidentes: 31. & qui vtun-
tur hoc mundo, tanquam non vtantur: præterit enim figura huius mundi. 32. Vo-
lo autem vos ſine ſollicitudine eſſe. Qui ſine vxore eſt, ſollicitus eſt quæ Domi-
ni ſunt, quomodo placeat Deo. 33. Qui autem cum vxore eſt, ſollicitus eſt
quæ ſunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuiſus eſt. 34. Et mulier innupta, &
virgo, cogitat quæ Domini ſunt; vt ſit ſancta corpore, & ſpiritu. Quæ autem nupta
eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat viro. 35. Porrò hoc ad vtilitatem
veſtram dico: non vt laqueum vobis iniiciam, ſed ad id, quod honeſtum eſt, & quod
facultatem præbeat ſine impedimento Dominum obſecrandi. 36. Si quis au-
tem turpem ſe videri exiſtimat ſuper virgine ſua: quòd ſit ſuper adulta, & ita opor-
tet fieri: quod vult faciat: non peccat, ſi nubat. 37. Nam qui ſtatuit in corde
ſuo firmus, non habens neceſſitatem, poteſtatem autem habens ſuæ voluntatis, &
hoc iudicauit in corde ſuo, ſeruare virginem ſuam, benè facit. 38. Igitur & qui
matrimonio iungit virginem ſuam, benè facit: & qui non iungit, meliùs facit.
39. Mulier alligata eſt legi quanto tempore vir eius viuit, quod ſi dormierit vir
eius, liberata eſt: cui vult nubat: tantùm in Domino. 40. Beatior autem erit ſi
ſic permanſerit, ſecundum meum conſilium: puto autem quod & ego Spiritum Dei
habeam.

COMMENTARII.

Reſpondet quæſtioni circa matrimonij vſum.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *De quibus autem ſcripſiſtis mihi, &c.*] Quæſtionum verò per litteras mihi à vobis propoſitarum prima eſt: An Chriſtiano, vtpotè iam renato iam & ſanctificato caſtitatis ſtudioſo prorſus ſit à re vxoria abſtinendum; vt quidam pſeudo-Apoſtoli, quo ſanctiores habeantur vos edocent? ſic reſpondeo. *Bonum eſt*, Græcè καλὸν, id eſt, *pulchrum*, ſeu res in ſe præclara non cognoſcere mulierem. Hoc enim Angelicum eſt, ſumméque optandum. Per accidens autem, hoc eſt, *propter fornicationem* vitandam expedit, vt vnuſquiſque veſtrum qui incontinentiæ ſubitis periculum, vxorem ſuam, quam duxit, habeat; & illa vtatur. (Loquitur hic planè Apoſtolus de ſolis coniugatis, nam infrà verſ. 8. incipit de non nuptis diſſerere.) & vnaquæque virum ſuum, cui nupſit, habeat, quo vti etiam poſſit. *Vxori* itaque vir debitum reddat: & ſimiliter vxor viro. *Mulier* nupta corpus in ſui poteſtate non habet, ſed ea nuptiarum inito fœdere illud viro penitus permiſit: Similiter vir ſui corporis poteſtate ſpoliatus, eam omnem vxori conceſſit. *Nolite* igitur, ne inuicem veſtro iure fraudemini: niſi forte communi conſenſu ad aliquod certum tempus ab vſu matrimonij abſtinendum cenſeatis vt *vacetis* orationi. * Si tanta puritas decet orationem, quid Euchariſtiam recipiendam? Laudabiliter quidem coniux recepturus Euchariſtiam coniugem rogabit, vt ſibi ſit licitum debitum tunc non ſoluere. Tantæ enim ſynaxis ſacerrimæ puritati ea corporis eam recepturi præparatio debetur. *Et iterum reuertimini in idipſum*, id eſt, ad ius maritale ſeruandum, ne ſatanas vos in fraudem inducat à continentia illa veſtra ad incontinentiam arrepta occaſione.

Euchariſtiæ recipiendæ die laudabiliter coniuges ab vſu matrimonij abſtinent.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Hoc autem dico ſecundum indulgentiam, &c.] Hæc autem non perindè accipi volo, quaſi hanc vobis legem neceſſariò imponam: nec enim hæc ego ex animo præcipiendi duco; ſed humanæ conditionis memor; ad grauia mala vitanda, hoc vobis permittendum imo ſuadendum cenſuerim. *Volo enim, &c.*] Nam ſi ex animo meo fingendi homines eſſent; omnes vos mei ſimiles cœlibes eſſe optarem. Sed video, non idem omnes poſſe, ſed vnumquemque proprium, ac ſuum à Deo *munus* accepiſſe aliud ſanè, atque aliud, adeò vt hic quidem hoc modo, ille verò

ſecus

ſecùs, & longe alia quapiam ratione ſic comparatus, & animo conſtitutus. *Dico* itaque ſi meam requiritis ſententiam, coniugij expertibus, & illis, qui nuptiarum fœdere ſunt ſoluti, laudabile, atque vtile illis eſſe, eam viuendi rationem complecti, quam ego iampridem profiteor. *Quod ſi* cupiditatum æſtu, atque impotenti libidine vincuntur, nec castè ſe degere poſſe ſperant, me auctore, matrimonio iungantur. Satius enim eſt legitimum inire coniugium, quam libidinis flamma ita exuri, vt te voluptati conſtringendum illicitæ præbeas. Porrò hic vri non eſt tantum calere, vel tentari calore libidinis (nam ſic etiam Paulus vrebatur 2. 1 Cor. 12. 7. nec tamen proptcrea nupſit) ſed eſt idem quod ardere libidine, & ab ea vinci ſuccumbendo, ac lædi conſentiendo. * Illud preme: *Vnuſquiſque proprium donum habet ex Deo.* Et quidem ſpecialis Dei donum eſt ſortitum eſſe corpus a libidinis punctionibus immune: ſed ſpecialiſſimum, fortitudinem accepiſſe ad tentamina ſuperanda.]

Magnum Dei donum eſt, fortitudo, qua libidinis tentamina ſuperantur.

Iis autem, qui matrimonio adſtricti tenentur, non mea ſolum ſententia, ſed Domini ipſius præcepto denuncio, vt nuptiarum fœdus, connubiique ſanctitatem ad extremum vſque vitæ ſpiritum obſeruent: neque vxor à viro ſibi vnquam recedendum putet: aut viri fas ſibi eſſe perſuadeat, vxori nuncium remittere. *Quod ſi* (vt non ſemel accidit) diſſidij cauſa aliqua adeò grauis occurrat, vt fœmina a viro per diuortium ſeparetur Eccleſiaſtici Iudicis ſententia: id ſibi perſuadeat, alterum è duobus ſibi eligendum, aut abſque connubio cœlibem morum rationem inire, aut ad viri redire conſortium. Vir autem intelligat, vxorem haud eſſe facilè vel hoc licito modo dimittendam. * Si coniuges alter alterius onera portarent, ſibi inuicem non difficile ignoſcerent. Hodie excedit maritus, cras vxor excedit. Diuortium tolerantia mutua non noſcit.]

Tolerantia mutua coniugum diuortium non noſcit.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. Nam cæteris ego dico, &c.] Cæteris autem ego meam aperio ſententiam, quamuis ea de re nihil Chriſtus Dominus aperte, ac nominatim præſcripſerit. Si quis ex fratribus vxorem habet infidelem, illa verò ſponte ſua eius conſuetudinem amat, amicéque cum illo degit, nec vllam Deo inferat contumeliam: illam nullo modo repudiet. *Et ſi* quæ fœmina, quæ viro infideli nupta eſt, qui ſuas nuptias non renuit, reliquaque coniugis officia beneuolæ præſtet, nè illum deſerat, ſeu vllo modo à coniugio recedat. Annotarim verò, tempore D. Pauli infidelitatem nec fuiſſe impedimentum dirimens matrimonium cum fideli contractum, nec impediens; ſeu contrahendum, vel contractum, ſi fideli non erat peruerſionis periculum. Poterat tamen ex Chriſti permiſſione fidelis coniux infidelem coniugem nolentem conuerti, dimittere, & alias nuptias inire. Progreſſu autem temporis fuit in Eccleſiam inductum, vt infidelitas dirimat matrimonium à fideli cum infidele contractum. Cauſa autem cur Paulus malit eiuſmodi coniuges non ſeparari, erat, quia id ſaluti prolium, & ipſius coniugij infidelis non expediebat. Neque profanabatur, aut polluebatur fidelis per infidelis contactum, (vt Corinthij ſcrupulo puncti timebant.) ſed potius *ſanctificatus eſt,* (ait) *vir infidelis per mulierem fidelem,* ſcilicet morali quadam denominatione, & quaſi ſanctitatis extrinſecæ aſpergine: partim quia maritus eſt ſanctæ ſeu fidelis coniugis, & vna caro cum illa: partim quia non impediendo illam in ſua fide & religione degere quaſi viam ſibi ad veram ſanctitatem ſternit, vt ſcilicet per preces, merita, monita, & exempla fidelis coniugis, paulatim etiam ipſe conuertatur, & ſanctus fiat. Patuit hoc in Valeriano Ceciliæ, Adriano Nataliæ, Clodoueo Clotiſdis marito. * Valde equidem confert vnius coniugis proba vita ad alterius non probi coniugis reductionem.] Et ſanctificata eodem modo eſt vxor infidelis per maritum fidelem: ſi hoc vero ita non eſſet, & huiuſmodi nunc coniugia (inquit Paulus) illegitima cenſeantur, liberi veſtri impuri, ſeu adulterini eſſent, & alieni à vera ſanctitate, quæ Baptiſmo percipitur: cum tamen re vera ſancti, id eſt legitimi, & iure ſacra vnda luſtrandi obiiciuntur. *Quòd ſi is* qui fidelis non eſt, à fideli coniuge recedere velit, recedat. Frater enim aut ſoror, ſeu fidelis maritus, vel vxor in huiuſmodi rebus ſeruituti ſubiecti non ſunt, vt cogantur infidelem ſequi impium, aut creatoris contumeliam ſuſtinere. Verùm ad pacificam vitam nos Deus vocauit, quæ non poteſt coalſcere, vbi inter fidelem, & infidelem voluntatis alienatio intercedit. *Vnde enim ſcis, &c.*] Hortor autem tam fideles maritos infidelibus vxoribus adſtrictos, quam fideles vxores maritis infidelibus illigatas, vt patienter ſuſtineant quæ ex diuerſo cultu orta fuerint, ſalua fide, incommoda. Perſiſtentia enim huius coniugij poteſt eſſe vtilis ad ſalutem. Neſcis etenim ô vxor Chriſtiana, an tuis monitis & exemplis virum tuum Gentilem poteris ad Euangelij cultum allicere. Vnde etiam ſcis ô vir Chriſticola, an vxori tuæ Gentili valeas aliquandò aut conſilio, aut vitæ exemplo ſalutem afferre.]

Valde confert vnius côiugis proba vita ad coniugis improbi reductionem.

Verſ. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. Niſi vnicuique ſicut diuiſit Dominus, &c.] Particula, *Niſi*, idem eſt hoc loco quod *Sed* hoc ſenſu. Sed ita ambulet quiſque ſicut vnicuique diuiſit Dominus, & ſicut vnumquemque Deus diuiſit. Hæc ô fratres dixi, & in omnibus Eccleſiis, ſui Chriſtianorum congregationibus *doceo* circa coniugium fidelis cum infideli: & circà diſceſſionem, & diuortium, ſi infidelis illud quærat, aut conſtare pax ſine diuortio non valeat. Alioqui velim, vnumquemque in vocatione ſui coniugij perſeuerare, & vniuerſim ſorte ſua eſſe contentum. Si *circumciſus aliquis* prius, quia Iudæus erat, vocatus eſt ad fidem Chriſti, *præputium non attrahat*, ſeu inſtrumento attractorio reducat cutem, vt glandem tegat. Id poſſe fieri docet Celſus lib. 7. cap. 25. idque eos, qui à Iudæis apoſtatæ ad Gentiles migrabant, facere ſolitos ex lib. 1. Mach. 1. 18. patet. Inſtrumentum autem, quo id gerebatur, *Spatiſterem* vocitabant. *In præputio autem vocatus*, ſeu ex Gentiliſmo ad Chriſtianiſmum Dei vocatione adductus *non circumcidatur*, hoc enim eſſet iudaizare. Circumciſio iam nihil eſt, ſeu nihil valeat ad ſalutem, & iuſtitiam, ideo non ſunt affectanda. Obſeruatio mandatorum Dei eſt totum quod ad iuſtitiam & ſalutem confert. *Vnuſquiſque* perſiſtat in eo vitæ ſtatu, ad quem à Deo vocatus fuit. *Seruus vocatus es?* Non ſit tibi curæ, ſeu non te angat, quod ſis ſeruus. (Si

tamen

tamen ſeſe occaſio offerat conſequendi libertatem, eam elabi noo ſinas, ſed illa vtere, vt te in libertatem aſſeras. Qui enim cum ſit ſeruus, à Domino ad fidem Chriſti vocatus eſt, eſt manumiſſus, libertatem filiorum Dei aſſecutus, licet adhuc ſeruitute temporali prematur. * Non itaque angaris, quod ſis ſeruus, quia eo ipſo quod ad ſeruitutem Chriſti vocatus fueris, vera animi frueris libertate. Vnde mancipia, quæ ad fidem conuertuotur, tranſeunt à ſeruitute vili ad ſeruitutem quæ quidem eſt ſimul Dei filiatio. *Similiter* qui liber vocatus eſt, ſeruus ſit Chriſti. *Pretio* enim ſanguinis eius redempti eſtis tam ſeruus, quam liber. Qui autem liberi fuiſtis ad fidem vocati, *nolite fieri ſerui hominum*, ſeu ne vos in mancipia vendatis, ſi poſſitis libertate potiri. Hæc enim ciuilis libertas decet Chriſti libertum, & iuuat, vt expeditius Chriſto vero Domino ſeruire poſſitis. Hæc igitur ſit huius diſputationis clauſula: *Vnuſquiſque*, ſuam conditionem, & ſtatum agnoſcat, planéque intelligat, nullum eſſe ſtatuum genus, cui Chriſti Domini beneficio noo pateat aditus ad ſalutem. * Quid ô agricola, ô mendice, ô mancipium tuam vicem doles? Permane *apud Deum*, diues es, Rex es, dum faciliùs planè, quam mundi Principes ex tua humilitate fortè ad Regnum æternum eleuaberis.]

Mancipia, quæ ad fidem cōuertuntur, vera animi potiuntur libertate.

Omnis ſit ſui ſtatus ſorte contentus, cū ſtatui omni pateat ad ſalutem ingreſſus.

2. *Verſ.* 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. *De virginibus autem, &c.*] De virginibus verò præceptum Domini, quod imponam, nullum habeo, ea tamen de re meam vobis ſententiam, & conſilium exponam: quippe qui Chriſti Domini beneficio aſſecutus videar, vt quamdiu munere Apoſtolico fungi poſſitis, imò debeatis conſiliis meis fidem adhibere; fideliter namqoe vobis annuncio, quod à cæleſti ſpiritu accepi. *Exiſtimo ergo* cœlibem vitam eſſe in primis commodam, & opportunam propter *neceſſitatem inſtantem moleſtiarum*, atque ærumnarum, quæ nuptias aſſolent comitari. Vndè cælebs vita videtur eſſe coniugio præferenda, bonumque eſſe homini *ſic eſſe*, ſeu in cœlibatu permanere. * Preme particulam, *Propter inſtantem neceſſitatem*, nec exprimit quænam inſtet neceſſitas. Vt ſcilicet innuat, ipſam neceſſitatem in abſtracto nuptias comitari.] *Alligatus* autem *es vxori?* Ne quæras diuortium. *Solutus es* adhuc, & cælebs? Noli nuptias appetere, & coniugij leges duras ſubire. *Si autem* vel poſt meum monitum, vxorem duxeris, haud tu quidem peccaſti: quomodo nec deliquit virgo, ſi nupſit. Hoc tamen affirmare poſſum, eos, qui matrimonij iugo colla ſubdidere, carnis afflictionem grauiſſimaſque moleſtias toleraturos. * Quænam hæc *carnis* tribulatio? Loco verbi illius *inſtantem*, eſt io Græco, *inexiſtentem* ſtatui coniugali. V. gr. onus alendæ, & inſtruendæ familiæ, onus vteri, partus, educationis filiorum, moleſtiæ, mœrores, timores, rixæ, &c. ſtatui coniugali inexiſtunt, ſeu ei ſunt agnatæ.] *Ego autem*, qui tenere timè afficior veſtro commodo, *vobis* vt filiis chariſſimis *parco*, ſeu parcitum velim, optans, vt multiplicium afflictionum, & moleſtiarum, quæ ouptias comitantur, ſitis expertes: & ideo continentiam ſuadeo. *Hoc ita que dico, &c.*] Iam verò vobis ſiue cælibes ſitis, ſiue coniugio alligati indixerim, breue eſſe huius vitæ miſerè tempus æternéque inſtare

De virginitate, & cælibatu.

Ipſa neceſſitas in abſtracto nuptias comitatur.

Omnimoda tribulatio ſtatui coniugali inexiſtit.

felicitatem. Vnde qui vxoribus colligati ſunt, perindè ſe gerant, ac ſi eis omninò careant. Nec enim cooiunctio hæc perpetua erit, ſeu ad voluptatem, ſeu ad moleſtiaoi. *Qui flent* aduerſis afflicti, non aliter ſint animo conſtituti, ac ſi nihil ſuſtineaot incommodi. Qui verò rebus vtuntur proſperis, ne inſolenti gaudio afficiantur, ſed præ ſe ferant moderationem. Et qui mercaturæ vacant, vt rem augeant familiarem, ita viuant, ac ſi nihil obtineant. *Et qui vtuntur hoc mundo*, rebuſque creatis oblectantur, ne præpoſterè iis ad pompam, abutantur, & luxum. Prætetit enim breuiſſimo temporis interſtitio huius mundi *figura*, ſeu *forma*, vt eſt in Græco. * Profectò humana cuncta fumus, vmbra, vanitas, & ſcenæ imago, & verbo vt abſoluam, nihil. In ſcena quidem omnes ſunt fictitiæ actiones, qui flet, non flet, qui ridet oon ridet: & qui dum ſcena durat, flere, aut ridere ſimulat, vel regnare poſt breuiſſimum tempus ſcena finita, exprimit illarum actionum vanitatem.] *Volo* propterea *vos abſque ſolicitudine eſſe.* Porrò qui cælibem vitam agit cæleſtia ac diuina meditatur, ſeduloque inuigilat, atque omni animi contentione laborat, vt Deo ſolummodo placeat. *Qui autem* nuptias celebrauit, cōnubij iure quodammodo compellitur, ea curare, quæ ad hanc mortalem vitam pertioent, idque potiſſimum ſpectat, vt vxori ſatisfaciat, cui placere cupit; atque ita in varia ſtudia, diuerſas cogitationes, ac curas diſtrahitur. *Et mulier innupta*, ſeu *virgo* ea curat, quæ Deo ſunt grata, datque operam, vt ſanctitatem tum corpore, tùm animo aſſequatur. *Quæ autem nupta eſt*, de iis eſt ſolicita, quæ ad mundum ſpectant, quonammodo ſcilicet viro valeat placere. * Illa expende: *Mulier virgo cogitat, quæ Domini ſunt, vt ſit ſancta corpore, & ſpiritu.* Nil virginitati cum mundo, tota eſt planè cæleſtis. Angelorum quippe inſtar, vni Deo diuinoque obſequio totaliter intendit. Integrum eſt, ac perfectum holocauſtum, corpore, & animu Deo omni ex parte dicatū. Dulcis eſt Chriſti ſponſa. Studio, cogitatioue, affectu Deo ſimillima. Nobiliſſima pars, ſeu portio Eccleſiæ: gemmæque & monilia totius orbis. Sicut ouptiæ terram, ſic virginitas cælum replet. Plus cæteris à Deo, & Chriſto ſponſo ſuo redamatur. Maius præmium in cælo, & ſingularis aureola eam manet: vnde hymnum canit, quod nemo alius modulari poteſt.] Ex quibus omnibus, & aliis, quæ à Patribus excogitata ſunt, elogiis & ex hiſce Pauli verbis concludo virginitatem matrimonio eſſe meliorem, non tantum in ordine ad temporales curas, ac moleſtias vitandas, (vti Lutherus vult) ſed etiam vt quis ſanctior euadat, & cultui diuino aptior.

Rerum omnium mundi vanitas, & mendacium.

Virginitatis elogia.

Verſ. 35. 36. 37. 38. 39. 40. *Porrò hoc ad vtilitatem veſtram dico, &c.*] Ego verò ob hanc potiſſimum cauſam hæc ad vos ſcribo, non vt laqueum, ſeu offendiculum vobis iniiciam, ſed vt oſteodam quanam ratione honeſte, & aptè reliquis omoibus curis, ac ſolicitudinibus abiectis, vni Deo adhærere poſſitis. *Si quis autem* turpe ſibi aut indecorum putat, filiam ſuam virginem domi conſeneſcere, & florem ætatis ſinè ſpe fructus marceſcere cogatur: & ad vitandum fortaſſe caſus periculum, eam connubio iungere decernit: agat, vt liber; nec

enlm ptopterea delinqnit, ſed tuto poteſt eam vito tradere. Qui vero *ſtatuit in corde ſuo* firmitet nulla actus neceſſitate, nulloque puellæ periculo, libere poteſt ſuo arbitratu, quod maloerit conſilium de filia capere, & vitginem eam aſſeruare: *benè* quidem *facit*. *Igitur* (vt paucis exponam) qui filiam mattimonio locat, rectè agit; qui verò qui eius vitginitatem integram eſſe vult, tectius admodùm agit. * Illud annota, *Qui matrimonio iungit virginem ſuam*. Innuit Apoſtolus parentem eſſe ad quem pertinet, filiam coniugio aptare: non ad ipſam filiam. Vndè taxantut filiæ, quæ inſcio, vel repugnante iuſta ex cauſa parente, nuptui traditur. *Mulier*, ſeu vxor lege connubij tandiù tenetut, quamdiu vir eius eſt ſupetſtes. Si ille diem ſuum obierit, ipſa, ea lege ſoluta, libere poteſt, cui libuetit, iterum nubere: dummodo *in Domino*, id eſt, in Eccleſia Chriſti, & viro Chtiſtiano. *Beatior autem erit*, ſi ſic cælebs permanſerit; hîc enim vitam aget quietiorem & ſanctiorem, & maiori gloria in cælo decorabitor. Hoc quidem meo gerat illa conſilio: nec ſuſpectum illud reputet; exiſtimo enim, me non aliter atque alios Apoſtolos diuino ſpiritu eſſe præditum. * Exaggetat Paulus conſilij huius veritatem vt fœminas à ſecundis nuptiis anettat charitatis, ac compaſſionis affectu. Raro etenim mulier ſecundis addicta nuptiis ſuam vicem non doluit.]

Taxantur filiæ, quæ inſcio, vel repugnante parente nuptui traditur.

Mulier ſecūdis nuptiis tradita rarò non doluit vicem ſuam.

CAPVT VIII.

Edocet, eſum ciborum, qui idolis fuère immolati, per ſe non eſſe illicitum, ſi flat non repugnante conſcientia, & ſine puſillorum ſcandalo.

1. DE iis autem, quæ idolis ſacrificantur, ſcimus quia omnes
ſcientiam habemus. Scientia inflat, chatitas vero ædificat.
2. Si quis autem ſe exiſtimat ſcire aliquid, nondum cognouit
quemadmodum oporteat eum ſcire, 3. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus eſt ab eo. 4. De eſcis autem, quæ
idolis immolantur, ſcimus quia nihil eſt idolum in mundo,
& quòd nullus eſt Deus, niſi vnus. 5. Nam etſi ſunt qui
dicantur dij, ſiue in cælo, ſiue in terra (ſiquidem ſunt dij multi, & domini multi:)
6. Nobis tamen vnus Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & vnus Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum. 7. Sed non in omnibus
eſt ſcientia. Quidam autem cum conſcientia vſque nunc idoli, quaſi idolothytum
manducant: & conſcientia ipſorum cùm ſit infirma, polluitur. 8. Eſca autem nos
non commendat Deo. Neque enim ſi manducauerimus, abundabimus: neque ſi
non manducauerimus, deficiemus. 9. Videte autem ne fortè hæc licentia veſtra
offendiculum fiat infirmis. 10. Si enim quis viderit eum, qui habet ſcientiam, in
idolio recumbentem: nónne conſcientia eius, cùm ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? 11. Et peribit infirmus in tua ſcientia ſrater, propter quem
Chriſtus mortuus eſt? 12. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam eorum infirmam, in Chriſtum peccatis. 13. Quaproptet ſi eſca ſcandalizat ftattem meum: non manducabo carnem in æternum, ne frattem meum ſcandalizem.

COMMENTARII.

1.

An, & quomodò liceat idolothytum veſci.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *De iis autem, quæ idolis ſacrificantur, &c.*] Omnes quidem tectè in fide Chtiſtiana inſtituti ſufficientem ſcientiam habemus, quod carnes, panes, vinum, aliique cibi idolis immolati, nihil indè ſeu religionis, ſeu ſanctitatis, ſeu vitij aut ſordium in ſe trahant, nec ex ſe ab aliis vulgaribus cibis differant. Sed hæc ſcientia quia in pleriſque veſtrum, ô Cotinthij, non aſſociatut charitati fraternæ, non tam prodeſt, quam nocet; nam & vos inflat, ſeu ſupetbite, & aliis quaſi ignorantibus facit inſultare: & non *ædificat*, ſed lædit proximum, id eſt, non ptomouet infirmos ad ſalutem, ſed illis offendiculum apponit, quo in tuinam trahuntur. * Profectò ſcientia, quæ Concionatotem inflat, vt vanos conceptus meditetur, & inutiles aëreas clauſulas proferat, non ſolùm non prodeſt, ſed omninò auditotibus nocet, ſacros ſermones profanam dum mutat in ſcenam.] *Si quis autem* ſibi videtut, aliud ſcire, eoque nomine ſibi nimium placens cæteris ſe præponit, & plus æquo ſibi indulget: is nondum quicquam nouit, vti oporteret ſcite. * Hominem præſumptiò Sapientiæ prorſus reddit ignorantem.] *Si quis autem* Deum vera charitate complectitur, hic quidem ab eo Sapientiam hauſiſſe putandus eſt, & ab ipſo ita

Scientia Concionatoria quæ vana meditatur proferenda, nocet admodum auditoribus.

Scientiæ præſumptio reddit hominem ignorantem.

appro

Verè eſt Sapiens, qui Deum verè diligit.

approbatur, vt eius Sapientia vera, minimè qua adulterina eſſe appareat. * Verè ſapiens eſt, qui Deum verè diligit.] *Deſcis autem* (vt ad propoſitam redeam quæſtionem, quæ de vſu eorum, quæ idolis immolantur, inſtituta erat) nemo noſtrum ignorat, idolum nihil eſſe in rerum natura, ac nullis prorſus viribus ſubniti: nullumque omnino Deum eſſe præter vnum verum Deum viuum ac immortalem quem religioſè colimus. *Nam etſi* inficiari non poſſumus plures circumferri, qui dij nominentur tam cæli, quàm terræ: ſtultiſque apparet ideò plurimos eſſe deos, qui in cælo, & in terra dominantur: *Nobis tamen* vnus Deus verus eſt ſummus ille Parens à quo cuncta fuere profecta, & cuius vi ſubſiſtimus: vnus item Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia ſubſiſtunt, & per quem nos vitam habemus.

Verſ. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. Sed non in omnibus eſt ſcientia, &c.] Porrò licet hoc ſit euidens, non omnes ſunt hac præditi ſcientia. Nonnulli etenim tacito quodam animi ſenſu immunda eſſe ſibi perſuadent, quæ idolis fuerunt oblata: nec tamen propterea ab eorum vſu hactenus abſtinuerunt; quo fit, vt illa ipſorum conſcientia, haud ſatis firma, polluatur. *Eſca autem* per ſeſe tantum haud nos Deo *commendat*, id eſt, neque ſi veſcamur, quidquam nobis ſpiritualis lucri accedit: neque ſi abſtineamus vllius rei prorſus iacturam facimus. *Videte tamen*, ne hæc libera veſcendi poteſtas, quam vobis ſcientia aſſumitis, offendiculo ſit iis, qui ægro ſunt animo, atque imbecillio. *Si enim quis viderit* te ea (de qua diximus) ſcientia præditum in idolorum delubro menſæ accumbentem: nonne illius conſcientia, quæ alioqui rei ignorantia, animique infirmitate laborat, ad ſcelus prouocabitur: cum non liceat, cum idololatris idolothytis promiſcuè veſci: quæ priuatim in domo comedere, ſit licitum? *Et* ita tua iſta ſcientia comedendi licitè, quæ ſcandalo oborto comedis, perdet infirmum fratrem, cuius ſalutem Chriſtus ſuo ſanguine, & morte operari contendit. *Sic autem* in fratrum perniciem & interitum delinquentes, & infirmam eorum conſcientiam quaſi quibuſdam vulneribus concidentes, in Chriſtum ipſum humanæ ſalutis operatorem peccatis. * Nihil enim Chriſto Domino magis inuiſum, quam ab eo abſtrahere illos, quos tot laboribus ad ſe allicere procurauit.] *Quapropter* ſi eſca fratri meo quidquam obiicit, quo labatur, aut offendat, equidem ſic animo ſum paratus, vt mihi in omnem vitæ tempus à carnibus abſtinendum cenſeam, ne per me fiat, vt frater meus vel leuiter impingat.

Maximè Chriſto inuiſum, cauſam te eſſe, vt aliquis delinquat.

CAPVT IX.

Pergit docere Corinthios, quàm ſint cauenda proximorum offendicula. Idque ſuo confirmat exemplo.

1. NON ſum liber? Non ſum Apoſtolus? Nónne Chriſtum Ie-
ſum Dominum noſtrum vidi? Nónne opus meum vos eſtis in
Domino? 2. Et ſi aliis non ſum Apoſtolus, ſed tamen vo-
bis ſum: nam ſignaculum Apoſtolatus mei vos eſtis in Do-
mino. 3. mea defenſio apud eos, qui me interrogant hæc
eſt. 4. Numquid non habemus poteſtatem manducandi,
& bibendi? 5. Nunquid non habemus poteſtatem mulie-
rem ſororem circumducendi, ſicut & cæteri Apoſtoli, & fratres Domini, & Ce-
phas? 6. Aut ego ſolus, & Barnabas, non habemus poteſtatem hoc operandi?
7. Quis militat ſuis ſtipendiis vmquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius
non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat? 8. Numquid ſe-
cundum hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit? 9. Scriptum eſt enim in
lege Moyſi: Non alligabis os boui trituranti. Numquid de bobus cura eſt Deo?
10. An propter nos vtique hoc dicit? Nam propter nos ſcripta ſunt. quoniam de-
bet in ſpe, qui arat, arare: & qui triturat, in ſpe fructus percipiendi. 11. Si nos
vobis ſpiritualia ſeminauimus. magnum eſt ſi nos carnalia veſtra metamus?
12. Si alij poteſtatis veſtræ participes ſunt, quare non potiùs nos? ſed non vſi ſu-
mus hac poteſtate: ſed omnia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio
Chriſti. 13. Neſcitis quoniam qui in ſacrario operantur, quæ de ſacrario ſunt,
edunt: & qui altari deſeruiunt, cum altari participant? 14. Ita & Dominus ordi-
nauit iis, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere. 15. Ego autem
nullo horum vſus ſum. Non autem ſcripſi hæc vt ita fiant in me: bonum eſt enim
mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. 16. Nam ſi euangeliza-
uero, non eſt mihi gloria: neceſſitas enim mihi incumbit: væ enim mihi eſt, ſi non
euangelizauero. 17. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: ſi autem in-
uitus, diſpenſatio mihi credita eſt. 18. Quæ eſt ergo merces mea? Vt Euangelium

prædicans, ſine ſumptu ponam Euangelium, vt non abutar poteſtate mea in Euangelio. 19. Nam cùm liber eſſem ex omnibus, omnium me ſeruum feci, vt plures lucrifacerem. 20. Et factus ſum Iudæis tamquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer. 21. iis qui ſub lege ſunt, quaſi ſub lege eſſem (cùm ipſe non eſſem ſub lege) vt eos, qui ſub lege erant, lucrifacerem. iis qui ſine lege erant, tanquam ſine lege eſſem (cùm ſine lege Dei non eſſem: ſed in lege eſſem Chriſti) vt lucrifacerem eos, qui ſine lege erant. 22. Factus ſum Infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus ſum, vt omnes facerem ſaluos. 23. Omnia autem facio propter Euangelium: vt particeps eius efficiar. 24. Neſcitis quòd ij qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium; Sic currite vt comprehendatis. 25. Omnis autem, qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet: & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam. 26. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aërem verberans: 27. ſed caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo: ne fortè cum aliis prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.

COMMENTARII.

1\. *Pergit docere, cauenda eſſe proximorum offendicula.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Non ſum liber? Non ſum Apoſtolus, &c.*] Nonne ô Corinthij fratres, mei iuris ſum? aut prohibitum eſt mihi alimoniam neceſſariam à nobis accipere, imò etiam exigere? Non ſum Apoſtolus, ſeu Euangelij præco, cui iure debetur alimonia? Certè Apoſtolum me eſſe, & immediate ab ipſo Chriſto miſſum ad Euangelizandum, patet, quia Chriſtum corporaliter mihi apparentem aſpexi, meque vocantem, & mittentem audiui. *Nonne opus meum vos eſtis in Domino?* id eſt, nonne prædicatione mea ad Chriſtum regenerati eſtis? nonne veſtra Eccleſia mea, ope Domini, mea eſt ſtructura? *Etſi alijs*, Gentium regionibus Apoſtolus non haberer, apud vos certè maximè ſum Apoſtolus: quippe vos eſtis quodammodo inſtar ſigilli, quo meus Apoſtolatus obſignatur, & confirmatur diuina auctoritate ſubnixus. Tam prolixatam fructuoſa apud vos prædicatio mea, tot miracula, tanti exantlati labores certum exhibent de meo Apoſtolatu teſtimonium. * Te eſſe operarium Euangelicum non oſtendit nomen officij, ſed miniſterij fructus.] *Mea defenſio*, ſeu reſponſio apud eos, qui me interrogant de meo Apoſtolatu, hæc eſt. Si quis enim vel dubitet, vel neget, me meo munere functum mox pro exemplo vos in medium produco, meo quidem ſtudio & labore ad Chriſtum adductos. *Numquid* igitur, ſi Apoſtolico munere fungimur, non habemus poteſtatem veſcendi bibendique è publico Eccleſiæ ſumptu? *Numquid* nobis non licet æque acque aliis Euangelij miniſtris fidelem & honeſtam fœminam circumducere, cuius ſumptu alamur: quod gerunt cæteri Apoſtoli: & nominatim fratres Domini, imò ipſe Petrus Præſul Eccleſiæ ſummus. An *ego ſolus*, & Barnabas ſocius meus alia lege cogimur Euangelium promulgare: neque fas eſt nobis ſine manuum labore victum alieno ſumptu quærere? Annon & Chriſto miniſtrabant omnia neceſſaria mulieres, quæ cum ipſo de Galilæa aſcenderant? Luc. 8. 3. * Æquum quidem eſt, Euangelij præconibus de neceſſariis prouideri: ſed iniquum Dei verbum ſic venale exponi, vt concionatores ſuggeſtum aſcendere refugiant, niſi materialis ſpe retributionis. Quàm hi à Dei gloria & proximorum vtilitate procuranda abſtracti.]

Ex fructu dignoſcitur quiſnam verus Euangelij miniſter exiſtat.

Taxantur Concionatores, qui Dei verbum venale exponunt.

Verſ. 7.8.9.10.11.12.13.14. Quis militat ſuis ſtipendiis vnquam? &c.] Quis, quæſo, propriis ſumptibus certaturus init militiam? Quis plantandæ vineæ laborē impendit, vt illius fructibus aut veſcatur, aut bibat? Quis gregi paſcendo, ac cuſtodiendo laboret, qui ab eius ſaltèm lacte prorſus abſtineat? *Numquid* hæc humana tantum conſuetudine nixus communi more diſſero? Annon ipſum diuina auctoritate ſancitur? *Scriptum eſt* quidem in lege Moſis Deut. 25.4. *Non alligabis os bouis trituranti.* Cùm Deus hanc legem condidit, exiſtimare debemus, illum non ſolùm ad boues, & bruta alia animātia reſpexiſſet. *Annon* etiam *propter nos* præcipuè id fuit ſcriptū? Nam vt in ſumpta metaphora perſiſtam, qui arat, ſpe fructus percipiendi terram aratro findit: & qui triturat non ſine magna vtilitatis expectatione laborat. *Si nos ergo* diuini verbi ſatores ſpiritualium rerum amplam vobis ſementem fecimus, magnumne, & inauditum quidpiam videri debet, ſi quæ referuntur ad tuendam vitam noſtro iure meſſuerimus? *Si alij* hoc ipſo iure apud vos alièno ſumptu victitant, cur non potius id nobis licebit? At qui nos hoc iure haudquaquam vſi ſumus, ſed extrema quæque potius æquo animo pertulimus, ne forte noſtra cauſa Euangelicæ prædicationis curſus retardaretur. * Retardarunt profectò non ſemel propter Oppidulorum inopiam. Vnde qui miſſionum miniſterio vtiliſſimo quidem incumbunt, ne graues ſint, curent potius oſtiatim ſtrictum victum emendicare, quam de exiguæ, ac inopis communitatis ſumptu victitare.] *Neſcitis*, eos, qui ſacris operantur, iis veſci conſueuiſſe, quæ Deo in Templo immolantur? & qui altari aſſiduo aſſident ſtudio fieri participes eorum, quæ in altari offeruntur, quia victus aliunde comparando vacare non poſſunt? *Ita*, ſeu eadem ratione conſtituit Dominus, vt qui Euangelio promulgando dant operam, ex eo ipſo munere vitæ ſubſidia neceſſaria ſibi vendicent.

Qui miſſionum miniſterio incumbunt, ne graues ſint Oppidis circa victum.

Verſ. 15.16.17.18.19. Ego autem nullo horum vſus ſum. &c.] Ego quidem nulla ex his rationibus ſum adductus, vt hac vterer poteſtate: neque hæc ideo ſcripſi quod eiuſmodi mibi officia à quopiam expetam exhiberi. Præ- 2.

Suo id exemplo confirmat.

ſtat

ſtat enim vel fame potius emori, quam vt quis miſera alimoniæ portiuncula oblata *euacuet gloriam meam*, quam euangelizando ſine ſumptibus alienis mihi apud Deum, & homines acquiſiui. * Verùm non dubito, quin magna ex parte egregij Concionatoris gloria euacuetur, dum norunt auditores, illum haud gratis gerere miniſterium.] *Nam ſi* euangelizo *volens*, Græcè, *ſponte mea*, ſeu citra Chriſti præceptum, id eſt, liberaliter, & gratis, mercedem mihi repoſitam habeo, non qualemcumque vt alij, qui non gratis euangelizant) ſed copioſam, & excellentem. Si autem euangelizo *inuitus*, Græcè, *non mea ſponte* ſine ſpe terrenæ mercedis, carebo illa ſingulari gloria, & mercede excellenti. *Diſpenſatio* enim *mihi*, ſeu fidei meæ planè & plenè *credita eſt* à Domino meo, vt ſi velim, poſſim ſupremam mihi gloriam, & mercedem comparare, nec id ab alio, quam a me ſolo dependet. * Vndè qui gratis non prædicat, magnam ſibiipſi infert iniuriam, cum mercedem illam ineffabilem planè operis admodùm laborioſi vult pro vili terrena mercede permutare, auditurus à Domino; Recepit *mercedem ſuam*.] *Quæ eſt* autem *hæc merces mea?* ſeu quæ eſt via hanc ſupremam mercedem obtinendi, ſi velim? Certè *vt euangelium ſine ſumptu ponam*. ſeu ſi gratis euangelizem. Sic *non abutar poteſtate mea in Euangelio* proferendo, defraudans meipſum ſuprema illa mercede, quam ſi gratis profero, poſſum acquirere. *Nam cum liber eſſem ex*, ſeu *ab omnibus*, ſeu cum nemini eſſem obſtrictus, vel ſubiectus, *omnium me ſeruum feci*, omnium neceſſitatibus me accommodans, vt plures lucrifacerem, ſeu Chriſto acquirerem. * Quod gerere non valet, qui gratis non prædicat. Merces enim accepta, vel recipienda os obturat, ne Concionator libere proferat quod ad auditorum correptionem oporteret.]

Euacuatur Concionatoris gloria, qui gratis non prædicat.

Qui gratis non prædicat, magnam ſibiipſi infert iniuriam.

Liberè non prædicat, qui ab auditoribus mercedem expectat.

Verſ. 20.21.22.23. Et factum ſum Iudæis, &c.] Aliam recti Euangelij miniſtri Apoſtolus exprimit. Me quidem omnium genio, ac inſtituto in licitis accommodo. Cum Iudæis ita me gero, vt ab eis quaſi Iudæus reputer, vt eos ad Chriſtum adducam. Et qui iam ſub lege non eram, ita agebam cum iis, qui legi Moſaicæ parebant, quaſi adhuc ſubditus legi exiſterem, vt eos qui ſub lege aderant, ab eius ſeruitute eriperem. *Iis* autem, *qui ſine lege* ſcripta *erant*, ſeu Gentilibus *factus ſum* quaſi *ſine lege* ſcripta eſſem, ac ſolam naturam ducem ſequerer, vt faciebant Gentiles: cum tamen ſine lege non eſſem, ſed ſubditus legi Chriſti: vt ad ipſum adducere poſſem facilius eos, qui ſine lege ſcripta operabantur. *Factus ſum infirmis*, & ægris quaſi infirmus, & æger, vt eos qui ægritudine, aut imbecillitate laborabant, ad veram fidem, ac ſalutarem diſciplinam allicerem. Denique omnium quodammodo mores indui, & in omnium veluti me formas mutaui, vt *omnes*, quos poſſem, ſaluos efficerem. * Egregius ſacri verbi miniſter omnium formas debet æmulari, omnibuſque omnia exiſtere, vt fructu vberrimo potiatur.] En D. Franciſcum Xauerium Indorum Apoſtolum tot formas exponentem, quot erant ſacri verbi auditorum ingenia. Iam Indicum, iam Iaponium ſe efficit, vt Indos, & Iaponios ad fidem adducat. Iam induit aulæ ſtilum vt Reges conuertat. Iam tintinnabulum pulſat, vt pro animabus purgatorij ſuffragia colligat. Iam meſonautæ (grumeta) ſine ſenſu iacenti ſocius aſſidet, vt ad ſenſum redeunti Sacramentum pœnitentiæ miniſtret. Iam Nuncium Apoſtolicum agit, vt Magiſtratum durum emolliat, qui expeditionem eius ad Sinas impedire conatur. Iam puerum ſe gerit, vt pueros edoceat. Iam Æthyopum verba imperfecta imitatur, vt eorum animos gratiæ aptet albedini. Omnia omnibus factus eſt, vt omnes per eum ſalutem aſſequantur.] *Omnia* autem hæc propagandi Euangelij cauſa facio, vt cum aliis miniſtris Euangelicis, & cum iis, qui conuertuntur, ego particeps fiam præmiorum, qui in Euangelio promittuntur.

Egregius Euãgelij miniſter omniũ formas debet æmulari.

D. Franciſcus Xauer omnib' omnia factus eſt, vt omnes ad fidem adduceret.

Verſ. 24.25.26.27. Neſcitis, quod ij, qui in ſtadio currunt, &c.] An ignoratis, quod ex plurimis, qui in ſtadio ad metas, præmiumque contendunt, cum currant illi omnes, vnus duntaxat præmium aſſequatur? *Sic* vos exiſtimate in huius vitæ ſtadio ad futuræ gloriæ beatitudinem feſtinare. Satagite igitur, vt ex tot currentibus ſegniter, vos celebres palmam aſſequamini. *Omnis autem qui in agone contendit*: ſe expediunt ab omnibus his, quæ ipſum in agone poſſunt remorari. Alludit ad Græcorum. Olimpica Iſthmia certamina, quæ Corinthij celebrabant in Neptuni, & Melicertæ honorem: in quibus omnis generis agoniſtæ vt ad certamina expeditiores eſſent à ſuperfluis cibis, a Venere, abſtinebant. Id vero illi gerebant, vt humanæ laudis præconium inane, & perituram coronam perciperent: nos vero pro immortali cæleſti decertamus. * Pudeat Sacerdotes & Religioſos à ſæcularibus ſuperari, dum illi propter bona mox peritura tot ſubeunt labores, & propter felicitatem æternam aſſequendam hi vix digitum amouere curant.] *Ego igitur* ô fratres, ſic curro ambiens brauium cæleſte, vt non in incertum videar curſum inſtituiſſe. Sic pugilem, & agoniſtam ago, vt non inanibus planè ictibus aërem, aut vmbras cædam. *Sed caſtigo corpus meum*. & reluctantes cupiditates, quantum in me eſt, frangere ſtudeo, vt rationi pareant. Ne ſcilicet dum alios præceptis Chriſtianæ vitæ inſtituere curo, ipſe inter reprobos annumerer. *In ſeruitutem* redigere ſpiritus corpus, vt valeas, caſtigare id oportet. Beſtiales enim eius mores calces nunquam non iaculantis neceſſum eſt verbere & ieiunio comprimare.]

Taxantur Sacerdotes, ac Religioſi tepidè viuentes.

Neceſſaria eſt corporis caſtigatio.

CAPVT X.

*Edocet, puniendos, qui vel idolorum cultu vel ſcandaloſo idolo-
thytorum eſu ſeſe contaminarint. Sicut
olim Hebræi.*

1. NOLO enim vos ignorare, fratres, quoniam patres noſtri omnes
ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt; 2. & omnes in
Moyſe baptizati ſunt, in nube, & in mari: 3. & omnes eun-
dem eſcam ſpiritalem manducauerunt, 4. & omnes eundem
potum ſpiritalem biberunt; (bibebant autem de ſpiritali, con-
ſequente eos, petra: petra autem erat Chriſtus) 5. Sed non in pluribus eorum
beneplacitum eſt Deo: nam proſtrati ſunt in deſerto. 6. Hæc autem in figura
facta ſunt noſtri, vt non ſimus concupiſcentes malorum, ſicut & illi concupierunt.
7. Neque idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis: quemadmodum ſcriptum
eſt: Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. 8. Neque forni-
cemur, ſicut ex ipſis fornicati ſunt, & ceciderunt vna die vigintitria millia.
9. Neque tentemus Chriſtum: ſicut quidam eorum tentauerunt, & à ſerpenti-
bus perierunt. 10. Neque murmuraueritis, ſicut quidam eorum murmuraue-
runt, & perierunt ab exterminatore. 11. Hæc autem omnia in figura contin-
gebant illis: ſcripta ſunt autem ad correptionem noſtram, in quos fines ſæculo-
rum deuenerunt. 12. Itaque qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. 13. Tenta-
tio vos non apprehendat niſi humana: fidelis autem Deus eſt, qui non patietur vos
tentari ſupra id quod poteſtis, ſed faciet etiam cum tentatione prouentum vt poſſi-
tis ſuſtinere. 14. Propter quod chariſſimi mihi, fugite ab idolorum cultura: 15. Vt
prudentibus loquor, vos ipſi iudicate quod dico. 16. Calix benedictionis, cui be-
nedicimus, nonnè communicatio ſanguinis Chriſti eſt? & panis, quem frangimus,
nonne participatio corporis Domini eſt? 17. Quoniam vnus panis, vnum cor-
pus multi ſumus, omnes qui de vno pane participamus. 18. Videte Iſraël ſe-
cundùm carnem: nónne qui edunt hoſtias, participes ſunt altaris? 19. Quid er-
go? dico quòd idolis immolatum ſit, aliquid: aut quòd idolum, ſit aliquid? 20. Sed
quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos
ſocios fieri dæmoniorum: non poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæ-
moniorum: 21. Non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæ-
moniorum. 22. An æmulamur Dominum? Numquid fortiores illo ſumus?
Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt. 23. Omnia mihi licent, ſed
non omnia ædificant. 24. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod alterius.
25. Omne, quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter
conſcientiam. 26. Domini eſt terra, & plenitudo eius. 27. Si quis vocat vos
infidelium, & vultis ire: omne, quod vobis apponitur, manducate, nihil in-
terrogantes propter conſcientiam. 28. Si quis autem dixerit: Hoc immolatum
eſt idolis: nolite manducare, propter illum qui indicauit, & propter conſcien-
tiam: 29. Conſcientiam autem dico non tuam, ſed alterius. Vt quid enim
libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia? 30. Si ego cum gratia partici-
po, quid blaſphemor pro eo quod gratias ago? 31. Siue ergo manducatis ſi-
ue bibitis, ſiue aliud quid facitis: omnia in gloriam Dei facite. 32. Sine of-
fenſione eſtote Iudæis, & Gentibus, & Eccleſiæ Dei: 33. Sicut & ego per om-
nia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſal-
ui fiant.

COMMENTARII.

Puniendos docet eos, qui ſcādaloſo idolothytorū eſu ſeſe inſecerint, ſicut olim Hebræos.

1. VERS. 1.2.3.4.5. *Nolo enim vos ignorare fratres, &c.*] Conor, ô fratres veterum Hebræorum idololatrarum exemplo, vos omninò ab idololatriæ affectu retrahere, dum in memoriam affero ſupplicia, quibus illi olim affecti fuerint. Patres itaque noſtri poſt egreſſum ex Ægypti ſeruitute omnes fuerunt ſub columna nubis, quæ Angelo ductore per diem inſtar denſæ nubis, Hebræos protegebat ab æſtu: per noctem, inſtar ignis, omnia caſtra totis quadraginta annis illuminabat. Omnes mare Rubrum ſiccis greſſibus tranſmearunt; *& omnes in Moyſe*, ſeu per Moyſem, *baptizati ſunt in nube, & in mari*, typice quidem. * Nam ſubire nubem & mare inire, quod Ægyptios demerſit, typus erat futuri Baptiſmatis Chriſti, quo peccata demerguntur, nos Chriſti ſanguine rubricamur, & cæleſti Spiritus ſancti gratiæ rore perfundimur. Et omnes tam boni, quam mali eandem *ſpiritualem eſcam.* Manna ſcilicet comederunt: & omnes eundem *potum ſpiritualem biberunt*, ex petra Oreb aqua vbertim profluente. Exo. 17. 6. Cur verò Manna & aqua Oreb eſca ſpiritualis & ſpiritualis potus vocitantur? Certè quia ſpirituum, ſeu Angelorum miniſterio parabantur: & quia typus & figura erant noſtræ Euchariſtici cibi ac potus. * Ergo ſi ſpiritualis cibus, & potus eſt ſpiritum nutriens & viuificans, oportet ab omni carnis affectu alienos eſſe, qui ad Euchariſticam menſam accedunt.] *Bibebant autem de ſpirituali conſequente eos petra*, id eſt, de petra eorum votis obſecundante, & ſitim extinguente. Petra *autem* hæc erat Chriſtus Symbolo quidem ſanguinis ſeruatoris virgæ crucis percuſſione profluentis. *Sed* tamen licet hæc ita ſunt, non omnes Deo æque placuerunt: ſed potius eorum pleroſque, qui ſeſe idololatriæ ſcelere polluerunt, quique ſeditiones & ſchiſmata excitarunt, non modo Deus non approbauit, ſed vltor ac vindex non vno mortis genere in vaſta illa ſolitudine proſtrauit, exceptis ſolùm Ioſue, & Caleb, qui terram promiſſam attigerunt ex tot millibus, qui ex Ægypto prodiere.

Baptiſmi typus Nubis columna & mare Rubrum.

Ab omni carnis affectu immunes ſint, qui ad Euchariſtiam accedunt.

Verſ. 6.7.8.9.10.11.12. *Hæc autem in figura facta ſunt, &c.*] Hæc quidem quaſi quædam exemplaria fuerunt, in quibus Deus delineauit nobis, quid fugere debeamus: præcipueque monuit, ne prauis cupiditatibus ſuccumbamus, ſicut illi obſtricti miſerandum in modum perierunt. * Haud dubium, quin obiectio ſupplicij aliis illati efficiat, vt alij ſe à ſimili delicto contineant. Pœnæ enim in vno peccatore executio, in omnibus planè eſt comminatio. Liceat vulgariter exprimere: *La execucion del caſtigo en vn peccador, en todos los demas es amenaza.*] Igitur in alieno capite periculum facientes, *Neque idololatræ efficiamini*, vt plurimi illorum geſſerunt. Scriptum enim accepimus, Num. 20. 12. *Sedit populus manducare, & bibere, & ſurrexerunt ludere*, ſeu ludos more gentium idolis litare. *Neque fornicemur*, quemadmodum quidam Hebræorum hac fuere infecti turpitudine, & Deo vltore, vna die viginti tria millia hominum periere. Quod ad fornicarios cum filiabus Moab referendum exiſtimo & quia Num. 25. 9. dicitur numerum eorum, qui ceciderunt, viginti quatuor millium fuiſſe, reſpondeo, numerum viginti tria millium in maiori numero vigintiquatuor millium comprehendi. *Neque tentemus Chriſtum*, quaſi de eius promiſſis diffidentes, vt aliqui Corinthiorum de reſurrectione dubitabant vt patet hîc, cap. 15. 12. quemadmodum olim quidam Hebræorum Deum tentarunt, & morſibus ſerpentum interiere Num. 21. 6. *Neque murmurauerius*, vel cōtra Deū, vel contra homines vobis Præfectos, quēadmodum quidā Hebræorum auſi ſunt obmurmurare; quare ab exterminatore Angelo periere, id eſt, Angeli miniſterio fuere exterminati, ſiue interempti. Num. 11. 1. & 14. 2. *Hæc autem omnia, &c*] Deus quidem tot Hebræorum ſuppliciis dedit operam, *in figura noſtri*, hoc eſt, ad noſtrum exemplum vt eorum pœna eruditi ſapiamus: ne ſimilia patrantes crimina, ſimili pœnæ ſubiacere contingat nobis, qui hac extrema mundi ætate viuimus. *Itaque* qui vana & arroganti ſecuritate ſibi videtur ſtare, & firmitatem in bono ſibi pollicetur: alieno exemplo diſcat ſe à caſu continere. * Aliorum caſus nos debet monere, vt greſſibus firmitatem implorata cæleſti ope, aducere ſtudeamus noſtra ex fragilitate grauiori caſui obnoxij.]

Obiectio ſupplicij aliis peccatoribus illati alios reprimit à delicto.

Aliorum caſus nos monet, vt implorata cæleſti ope curemus firmitatem greſſibus aducere.

Verſ. 13.14.15. *Tentatio vos non apprehendat, niſi humana, &c.*] Subrepentem tentationem ne ita foueatis, vt quaſi inſuperabilis fiat, nam vt humanas ſeu leues tentationes nunquam ſentiatis, omninò eſt impoſſibile. Dæmoniacum quidem eſt maligna tentatione vinci, & ex malitia delinquere: Angelicum, nullam ſentire tentationem: humanum ſentire, & vincere. * Curat hîc Paulus nos omninò à ſuperbiæ vitio remouere, dùm dicit: *Tentatio vos non apprehendat niſi humana.* Profectò ſuperbiæ tentatio non eſt *humana* ſed diabolica. Ita vult Paulus nos à ſuperbiæ vitio alienos eſſe, vt neque eius tentamina ad nos vel rimulam poſſit inuenire.] *Fidelis autem Deus* amicus, qui non permittet vos ſupra vires tentari. Imo faciet cum tētatione *prouentum*, Græcè *euaſionem* felicem & glorioſam: qualis miles è prælio victor euadit, fortior, & glorioſior. *Vt poſſitis* poſtmodum multo maiora tentamina vberiori fructu *ſuſtinere.* * Reſiſtendo namque tentationibus per contrarios virtutum actus augentur habitus earumdem virtutum: & ſic homo magis roboratur ad alia etiam grauiora vincenda.] Propter quod, pro ea qua vos beneuolentia proſequor, enixè deprecor, vt ab idolorum cultu quam longiſſimè recedatis, nec tentationi detis locum; tentatio enim hæc non eſt *humana*, ſed prorſus dæmoniaca. *Vt prudentibus loquor*, ideoque paucis indicaſſe viſum eſt ſatis; vos qua decet diligentia mea verba ponderate. Profectò qui vos ab idolorum cultu omninò ſtudet remouere, conſequenter ſuadet, ne de idolothytis cum puſillorum ſcandalo edatis. Audite precor.

Adeò debemus à vitio ſuperbiæ eſſe immunes, vt neque tentatio eius ad nos ingredi valeat.

Reſiſtendo tentationi ad alias grauiores ſuperandas, roboratur.

Verſ. 16.17.18.19.20.21. *Calix benedictionis &c.*] Calix benedictus, & conſecratus à Chriſto, ſeu à Chriſtianis ſacerdotibus nonne communicat, & diſtribuit ſumentibus ipſum Chri-

ſti.

ſti ſanguinem? & panis, quem in altari frangimus, ſeu Deo offerimus, & oblatum populo diſtribuimus, nonne ſumentes participes facit veri corporis Chriſti? *Quoniam vero* vnus eſt panis, de quo omnes participamus, hinc per illius vnius ſumptionem omnes, quantumcunique multi, efficimur, & ſumus vnum corpus Chriſti, vnum inquàm, tum cum Chriſto (nam alimentum cum alito coaleſcit) tùm inter nos mutuò. Nam quæ ſunt eadem vni tertio, etiam inter ſe eadem exiſtunt. *Videte*, & conſiderate *Iſrael ſecundum carnem*, id eſt, Iſraëlitas carnales, ſeu Iudæos modernos, quando hoſtias in Templo oblatas edunt, nonne participes ſunt ſacrificij in altari oblati? Verum haud aliter & vos quando idolothytia in idolio comeditis, eo ipſo participatis, & communicatis ſacrificio idolis oblato! nam abſumptio victimæ eſt quaſi conſummatio ſacrificij. Non quod velim dicere, *quod immolatum* idolis ſit aliquid in ſe, ſeu ſacrum, ſeu pollutum. Imò aſſero, idola nihil eſſe formaliter, materialiter ſolùm muta eſſe dæmonum ſimulacra. *Sed* quia *quæ immolant* Gentiles, dæmoniis ſacrificant, ideo nolo vos de idolothytis in idolio manducare, nè participetis, & communiceris ſacrificio idolis oblato. Qui enim de victimis comedit, de ſacrificio participat: ſicut cum de hoſtia Euchariſtica comeditis ſacrificij Euchariſtici eſtis participes. At quam indignum eſt participantes menſæ Domini, ſeu Euchariſtiæ oblatæ Deo in altari, participare etiam velle menſæ dæmoniorum, & iis tanquam dominis & diis ſuis ſociari, ac ſubiici. Profectò *non poteſtis* Deo ſimul, & dæmoni ſacrificare, vel ſeruire. * Ego quidem non incongrue vocitarim comœdias amorum idolothyta in idolio ſeu theatro profano expoſita auditoribus ſatiandis. Aſſeuerim autem minime decere, eum qui in ſacrificio Miſſæ Euchariſtiam recepit, ea die menſæ profanæ hæreſcere, vt idolothytis veſcatur, id eſt, vt comœdia amorum animus delectetur, & viſus & auditus laſciuarum ſaltationum ſagina impleantur.]

Die, in qua Euchariſtiã receepiſti, indecens valdè eſt, cõœdiis intereſſe.

Verſ. 22.23.24.25 26.27. An æmulamur Dominum, &c] Græcè, *An Deum ad zelum, & iram prouocare audemus*, vt relicto hero, patre, ſponſo noſtro, dæmoni hoſti noſtro hæreamus? Quonammodo poteſtis menſæ Domini, & menſæ diaboli ſimul eſſe participes? *Omnia*, quæ idolis immolata ſunt, mihi licet priuatim comedere: ſed non mihi eſt licitum ea manducare, cum non *ædificat* eiuſmodi eſus, imo nimium deſtruit eo quod in publico puſillorum ſcandalo edantur. *Nemo, quod ſuum* ſolius *eſt*, quærat, ſed quod ad alios pertinet, attendat. Vnde non ita captare debet proprium commodum, vt incommodum obiiciat. Careat ergò potius ex idolothytorum eſu colligi ſolita voluptate, quam hac actione alios offendat. Non autem ideò omninò omnem idolothytorum eſum prohibeo. *Omne* genus carnium, quod in macello venit liberè manducate quamuis idolis antea immolatum fuerit, nulla præmiſſa interrogatione, num idolis immolatum ſit, necne, propter conſcientiæ ſcrupulum. *Domini* enim eſt terra, & quidquid in terra cernitur, & quæ ad victum pertinent, ad liberum hominum vſum ſunt creata, dummodo aliundè non detur anſa criminis. *Si quis* igitur infidelium vos ad cœnam inuitet, & vobis libeat eius conuiuium inire, cibis queiſcumque appoſitis libere veſcimini, neque quærite, num fuerit aliquid illorum idolo oblatum. Nec quidem video aliquid ibi ineſſe, ex quo *conſcientia* pungatur, ſi *propter conſcientiam* id eſſet quærendum. Hinc edoceantur ſcrupuloſi, bona fide operari, & ab inutilibus interrogationibus abſtinere. *Nihil*, inquit, *interrogantes propter conſcientiam*.]

Scrupuloſi ab inutilibus interrogationibus abſtineant circa conſcientiæ punctiones.

Verſ. 28.29.30.31.32.33. Si quis autem dixerit, &c] Quod ſi vobis quiſquam è Sacerdotibus idolorũ, qui ad domum idolothita in vſum familiæ attulerunt, vel ex ſæcularibus Gentilibus, qui in macello compararunt, quidquam ciborum, qui in menſa appoſiti ſunt, fuiſſe prius idolo immolatum fuiſſe dixerit: eo caſu nolite manducare: idque, ne conſcientiam lædatis eius, qui id vobis indicauit, vel aliorum aſſidentium, qui cum neſciant, id vobis eſſe licitum, ſcandalizarentur, ſi vos edentes ex illo cibo aſpicerent. Alioquin ſi omne ſcandalum abſit, veſci licebit idolothytis etiam indicatis, & cognitis; ſed cum ſcandalo non licebit. *Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia?* id eſt, cur, & cui bono ego vtar iure ac libertate mea comedendi de idolothytis, cum alterius offenſione: Vt *iudicer*, ſeu damner ab alterius infirma conſcientia? Quare nullo modo id agendum. *Si ego* non niſi *cum gratia*, ſeu gratuito beneficio libertatis Euangelicæ & grata erga Deum animi recognitione *participo* (dum ſe dat occaſio ſine ſcandalo) vel participare poſſum de idolothytis: non debeo vlla ratione committere, vt pro eo blaſphemer ab infirmis quaſi idololatra fiam. Tunc enim abuterer conceſſa mihi à Deo libertate: nec gratias illi agerem, ſed grauiter offenderem. * Stulta profectò iniquitas eſt ob rei aliàs licitæ haud opportunum vſum delinquere.] *Siue ergo manducatis, ſiue bibitis*, ſiue quid alius præſtatis: omnia quæ geretis, ità gerite, vt non cedant in ignominiam, ſed in Dei gloriam: neque in deſtructioné, ſed in proximi ædificationem. *Sine offenſione eſtote*, ſeu nolite cauſam exhibere offenſionis ſeu Iudæis, ſeu Gentilibus necdum conuerſis: ſeu *Eccleſiæ Dei*, id eſt, iis, qui iam ad fidem Chriſti fuere conuerſi. *Sicut & ego per omnium omnibus placeo*, ſiue placere ſtudeo, curans omnes ædificare, neminem iuſte offendere, neminem ſcandalo pungere.

Stultum peccatum, quod ob rei aliàs licitæ nõ opportunum vſum, committitur.

CAPVT

CAPVT XI.

Edocet mulieres velari in Eccleſia oportere. Et quonammodo ſacra Euchariſtia dignè ac decenter ſit ſumenda.

1. IMITATORES mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. 2. Lau-
do autem vos, fratres, quòd per omnia mei memores eſtis:
& ſicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. 3. Volo au-
tem vos ſcire, quòd omnis viri caput Chriſtus eſt: caput
autem mulieris, vir: caput verò Chriſti, Deus. 4. Omnis
vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput
ſuum. 5. Omnis autem mulier orans aut prophetans non
velato capite, deturpat caput ſuum: vnum enim eſt ac ſi decaluetur. 6. Nam ſi
non velatur mulier, tondeatur. Si verò turpe eſt mulieri tonderi, aut decaluari,
velet caput ſuum. 7. Vir quidem non debet velare caput ſuum: quoniam imago
& gloria Dei eſt, mulier autem gloria viri eſt. 8. Non enim vir ex muliere eſt, ſed
mulier ex viro. 9. Etenim non eſt creatus vir propter mulierem, ſed mulier
propter virum. 10. Ideò debet mulier poteſtatem habere ſupra caput propter
Angelos. 11. Verumtamen neque vir ſine muliere, neque mulier ſine viro, in
Domino. 12. Nam ſicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia au-
tem ex Deo. 13. Vos ipſi iudicate: decet mulierem non velatam orare Deum?
14. Nec ipſa natura docet vos, quòd vir quidem ſi comam nutriat, ignomi-
nia eſt illi: 15. mulier verò ſi comam nutriat, gloria eſt illi: quoniam capilli
pro velamine ei dati ſunt. 16. Si quis autem videtur contentioſus eſſe: nos ta-
lem conſuetudinem non habemus, neque Eccleſia Dei. 17. Hoc autem præ-
cipio: non laudans, quòd non in melius, ſed in deterius conuenitis. 18. Pri-
mùm quidem conuenientibus vobis in Eccleſiam, audio ſciſſuras eſſe inter vos,
& ex parte credo. 19. Nam oportet & hæreſes eſſe, vt & qui probati ſunt, ma-
nifeſti fiant in vobis. 20. Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non eſt
Dominicam cœnam manducare. 21. Vnuſquiſque enim ſuam cœnam præſu-
mit ad manducandum. Et alius quidem eſurit, alius autem ebrius eſt. 22. Num-
quid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut Eccleſiam Dei
contemnitis, & confunditis eos, qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo
vos? in hoc non laudo. 23. Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis,
quoniam Dominus Ieſus in qua nocte tradebatur, accepit panem, 24. & gra-
tias agens fregit, & dixit: Accipite, & manducate: hoc eſt corpus meum,
quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem. 25. Simi-
liter & calicem, poſtquam cœnauit, dicens: Hic calix nouum teſtamentum
eſt in meo ſanguine. hoc facite quotieſcumque bibetis, in meam commemo-
rationem. 26. Quotieſcumque enim manducabitis panem hunc, & calicem
bibetis: mortem Domini annuntiabitis donec veniat. 27. Itaque quicum-
que manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indignè: reus erit
corporis & ſanguinis Domini. 28. Probet autem ſeipſum homo: & ſic de
pane illo edat, & de calice bibat. 29. Qui enim manducat & bibit indignè,
iudicium ſibi manducat & bibit: non diiudicans corpus Domini. 30. Ideò
inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. 31. Quòd ſi noſme-
tipſos diiudicaremus, non vtique iudicaremur. 32. Dum iudicamur autem,
à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur. 33. Itaque fratres
mei, cùm conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. 34. Si quis eſurit,
domi manducet: vt non in iudicium conueniatis. Cætera autem, cùm venero,
diſponam.

COMMENTARII.

1. *Obuelari fœminas oportere docet.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti, &c.*] Eſtote ô fratres mei imitatores: hoc enim audeo libere vobis dicere, quià ab initio immutationis meæ ſic vitam inſtitui, curaui, vt omnes meæ actiones, ac conſilia ad Chriſti Domini imitationem componerentur.

Præſul Chriſti æmuletur actiones, vt ſubditi probum habeãt exemplar, quod æmulentur.

* Cum agnatum ſit ſubditis Præſulum actiones imitari, oportet Præſules Chriſti Domini eſſe æmulatores: vt ſubditi probum actionum exemplar ſibi valeant obiicere.] *Laudo autem vos, fratres*, hoc potiſſimum nomine, quod omnia mea facta, dictaque firmiter memoriæ tradideritis: & quæ coram accepiſtis à me, dogmata retinetis & obſeruatis.

Laudabilis, qui dogma vtile, quod in Concione audiuit, memoriæ retinet.

* Profectò hoc ex capite commendabilis admodum eſt fidelis auditor. Nihil enim facilius aſſolet obliuioni tradi, quam ſpirituale dogma, quod in concione auditur: cum firmiter memoriæ hæreſcat, ſi quid minus modeſtum, riſum excitum ex Concionatoris ore excidit.] *Volo autem* vos eſſe monitos, quod omnis viri caput, Dominus, ſuperior ſolus eſt Chriſtus: mulieris autem caput eſt etiam vir. Cum ergo mulier ſit viro vti capiti ſubiecta in huius ſubiectionis ſignum velari debet. (Velum namque eſt ſubiectionis ſignum.) Porrò viri ex antiquo ritu ab Ænea inducto (ſi Plutarcho credendum) velato capite diis ſuis ſacrificabant: fœminæ verò vt amaſios allicerent, detecto vultu, expanſis capillis formam ſuam publicè oſtentabant. Hunc autem patrium morem curabant etiam Chriſtiani Corinthij quaſi magis decentem etiam in publicis conuentibus conſeruari. Reformare itaque Paulus hoc vitium intendit, quod quidem apud eos vtrumque ſexum deturpabat. *Omnis vir orans* in publico ſeu dicens, aut *prophetans*, ſeu explicans prophetiam, vel quiduis aliud de ſacra Scriptura, ſi velato capite id gerat, dedecore caput ſuum afficit; qui præcellentiæ ſuæ dignitate ſe priuare videtur, & alteri ſe ſubiectum profiteri. Apoſtolus quidem iuxtà opinionem tunc in Eccleſia receptam nunc loquitur. Nam hodie contrario ritu eſſet ſubiectionis ſignum, ſi quis in publico verba faciens, aperto capite loqueretur. *Omnis autem mulier* in publico orans, aut *prophetans* (nam præeuntibus viris, fœminæ etiam ſacros hymnos & Pſalmos olim concinebant) ſi id faciat non velato capite, *deturpat* caput ſuum: quia agit contrà naturalem honeſtatem, & verecundiam ei à Deo indictam: & videri vult non ſubiecta, cum viro ſubiaceat. *Vnum enim*, ſeu perinde & æque turpe illi hoc eſt, ac ſi decaluetur.

Minus modeſtè in Tẽplo adeſſe fœminas tã turpe eſt, ac ſi decaluarentur.

* Tanti momenti eſt fœminarum in Templo decentia, vt inibi minus decenter intereſſe perinde eſt illis, ac ſi caluitio defœdarentur, quo nihil aſſolet fœminis moleſtius, imo grauius accidere.] Nam *ſi non velatur mulier, tondeatur*, id eſt, ſi nolit caput obuelare, ob indecentiam publico conuentui fidelium illatam, tonderi, ſeu ſpoliari coma iubeatur. Quod ſi ei eſt turpe tonderi, eam certè omninò velari oportet.

Verſ. 7.8.9. 10.11.12.13.14.15. *Vir quidem non debet velare, &c.*] Profectò vir caput ſuum obuelare non debet, cum ſit gloriæ & maieſtatis Dei imago, inque eius elucet imperium, cum ſit mulieris caput. Mulier autem à viro gloriam & dignitatem mendicat, cum illius ſit quaſi corpus, cuius virtus à capite deriuatur. *Non enim vir* ex muliere, ſed è contra potius mulier effícta & condita eſt.] *Etenim* vir haud conditus fuit propter mulierem, ſed potius mulier propter virum. Ideò debet mulier ſuprà caput ſuum *habere poteſtatem*, id eſt, ſymbolum poteſtatis viri in mulierem, nempe velamen, quod teſtimonium & inſigne eſt ſubiectionis mulierum. Et ab hoc velamine dicuntur nubere mulieres, id eſt, caput obnubere, ſeu velare, cum in viri tranſeunt poteſtatem. Contra in viro pileus liberæ poteſtatis inſigne fuit Liuio teſte lib. 45. Vndè *ad pileum vocare*, eſt prouocare ad libertatem. Iubet autem Paulus velari mulieres in Eccleſia *propter Angelos* vbique aſſiſtentes pudoris, aut impudentiæ ipſarum teſtes, & accuſatores.

In Templo nos oportet reuerẽter adeſſe propter Angelos immodeſt. obſeruatores & accuſatores.

* Vt omnes moneamur quanta debeamus in Templo reuerentia intereſſe, qui noſtrarum actiones obſeruatores inuiſibiles habemus, qui nec punctum præterire ſinent.]

Signum mulieris nuptæ eſt ſpeciali modeſtia ſe gerere.

* Preme illud: *Ideò debet mulier poteſtatem habere ſupra caput*. Poteſtati viri ſe eſſe ſubiectam indicat mulier, dum velo operit caput, præ ſe ferens modeſtiam. Signum enim perſpicuum fœminæ nuptæ ſpecialis debet eſſe modeſtia.

Sacerdotes Angelicã puritatem æmulentur.

* Nonnulli aſſerunt, particulam, *Propter Angelos* ad Sacerdotes in Eccleſia exiſtentes referri, qui quidem Angelicam puritatem æmulari debent. Vnde quidquid ſubolet immodeſtiam inuiſum eſt illis.] *Verumtamen* hæc, quæ dixi de ſubiectione mulieris erga virum, nolim charitati, & obſeruantiæ, quam viri debent mulieribus, præiudicare. Nam ſicut mulier non prodiit in mundum ſinè viro: ita neque vir ſinè muliere naſcitur, *in Domino*, id eſt, ſic Deo volente, ac diſponente. *Nam ſicut* mulier de viro: ita & vir per mulierem, ſeu à muliere naſcitur. *Omnia* autem à Deo conditore procedunt. Quæ cum ita ſint, *Vos ipſi iudicate*, num deceat mulierem non velatam in Eccleſia ad Deum fundere preces?

Vel habitus modeſtus neceſſarius eſt ad orandum vtiliter.

* Quomodò à Deo exaudietur quæ ipſo orandi habitu illum irritat quem placare ſtudet, & illius illigat manus, quas ad elargienda beneficia eſſe petit apertas?] *Nec ipſa natura docet vos*, quod præcedit, ſcilicet, decere mulierem non velatam orare: ſed potius eius contrarium. Nam virum comam nutrire, & fouere, turpe eſt. Contra *Si mulier* comam nutriat, ei eſt glorioſum. Siquidem coma pro velamine data eſt ei. Igitur quaſi dictante natura eſt mulieri velamen aptatum.

Tenentur fœminæ quæ comam nimium exornare ſtudent.

* Si coma ei data eſt ad operculum, cur comæ aliud velum indicitur? An quia mulier tam immodeſtè comæ natiuo operculo abutitur illud ſericis faſciolis, floribus, ac gemmis exornando, vt ad modeſtiam altero velamine indigeat? Ita planè.]

Verſ. 16.17.18.19. *Si quis autem videtur contentioſus eſſe, &c.*] Quod ſi quis his de rebus contentioſas diſputationes inſtituat, nolim pugnatius cum eo contendere: nos quidem, vt & omnis Eccleſia Dei, à contraria conſuetudine penitus abhorremus. *Hoc autem*, quod vobis denunciaui de velandis mulieribus, ita præcipio, vt interim non laudem vos in eo,

quod

quod ſequitur: nempe quod cum in Eccleſia conuenitis, non in melius, ſed in deterius, id eſt, non ad vtilitatem, & fructum ſpiritualem percipiendum *conuenitis*: ſed ex veſtris conuentibus detrimentum potius procreatur. *Primùm*, ſeu imprimis quidem, audio, inter vos *ſciſſuras* ſeu diuerſam opinandi circa fidei dogmata rationem eſſe, cum *ad Eccleſiam*, ſeu publicum conuentum conuenitis. Et id ità accidere *ex parte credo*. * Cur non ex toto, ſed ex parte? Quià multa dicuntur, quæ poſtmodùm falſa eſſe probantur.] * Quare ergò Apoſtolus non dixit ſe omninò non credere, & vt falſa reiicere: Sed fatetur ſe famam illam *ex parte* credidiſſe? Certè quia Præſul audiens ſubditorum exceſſus, non penitus debet famæ dare fidem, ſed nec omnino ſe incredulum exhibere. Dubitet ſaltem, an fama ſit vera, vt remedium prouidere maturè valeat.] * Profectò vt ex toto de proximo credas errata duos teſtes debes ſaltem ad examen vocare, nempe auditum, & viſum. Dum autem ſolus auditus de facto deponit, non omninò credas, ſed ex parte tantum, qua ſolùm mihi adeſt ſemiplena probatio: quę plena fiet, ſi viſus accedat. * Hoc ediſcimus à ſupremo cæleſti Iudice, ac Præſule, qui Cælicolis dicit: *Clamor Sodomorum venit ad me*, ſeu famam iniquitatum illorum exaudio: ſed quia docere intendo homines, ne facilè auditui ſingulariter teſtanti credant: *deſcendam, & videbo*, num quod clamor indicat, opera compleant. Gen. 18.20.] Ex parte, inquam, credo, *Nam oportet hæreſes eſſe*, neceſſitate quidem non abſoluta, ſed ex hypotheſi, ſpectata ſcilicet humana infirmitate, inconſtantia, ſuperbia, & in nouitates pronitate, quali Corinthij laborabant. *Vt qui ſunt probati*, ſeu firmi, ſolidi in fide, reliquis cum laude *manifeſti fiant*. * Valdè enim commendabile eſt, inter improbos probum exiſtere.]

Multa dicuntur, quæ poſt falſa eſſe probantur.

Præſul non debet facilè credere dictis circà ſubditorum defectus.

Qui audit proximū deliquiſſe, non credat, niſi ſimul id videat.

Iudices, & Præſules adiſcūt à Deo non credere ſubditorum piacula, niſi duo teſtes, auditus ſcilicet, & viſus conteſtentur.

Laudabile admodum, inter improbos eſſe probum.

2. *Verſ. 10. 21. 22. Conuenientibus ergo vobis in vnum, &c.*] Abſit autem, vt iudicem circa fidem inter vos eſſe *hæreſis* veræ ſuſpicionem. Hoc enim vocabulo intelligo ſchiſmata, & diſſenſiones animorum in moribus, vt ſcilicet eſtis in cœnæ Euchariſticæ ſumptione. *Conuenientibus ergo vobis in vnum: Non eſt* vobis ſtudium, Dominicam cœnam manducandi, vt decet: ſed ſic ſacerrimæ hæretis menſæ, ac ſi Bacchicam vel Martialem cœnam iniretis. *Vnuſquiſque enim* ditiorum cœnam ſuam *præſumit*, ſeu ſumit ante Synaxim, excluſis pauperibus, vel non expectatis. Porrò in primitiua Eccleſia ad imitationem cœnæ Dominicæ ſolebant ditiores, vel Præfecti Eccleſiæ antè S. Communionem epulum in Eccleſia inſtituere commune tam diuitibus, quàm pauperibus, idque in mutuæ charitatis documentum: ideoque *Agape*, id eſt, *Dilectio vocabatur*. Iam abuſus irrepſerat, vt diuites priuatim, & laute, & non rarò ad ebrietatem vſque cœnarent, inopeſque excluderent, vel ſaltem non expectarent; quod hîc taxat Apoſtolus. Quia itaque vnuſquiſque veſtrum priuatim vobis, amiciſque menſam apponitis; *alius* quidem non vocatus eſurie laborat, pauper ſcilicet: & *alius* ſatur cibis, mero vſque ad ebrietatem indulget. *Numquid domos non habetis*, vbi poſſitis menſam priuatam apponere, ſi nolitis illam eſſe communem, vbi ſine contemptu pauperum ſolos diuites excipiatis? An vos non pudet, *Eccleſiam Dei*, ſeu cœtum fidelium, vel locum cœtui colligendo deſtinatum contemnere.] Hic quidem locus moderatæ refectioni, & Chriſtianæ charitati fouendæ debet non crapulæ & ebrietati deſeruire. * Equidem licet ob ſimiles abuſus concilium Laodicenſe can. 28. *Agapes* in Eccleſia vetuit inſtitui: piiſſimum adhuc illum morem poſſumus imitari, ſi prius materiali alimento pauperem reficiamus, quam ad ſpiritua le Euchariſticum moliamur accedere.] Eccleſiam, inquam, Dei eo profano conuiuio contemnitis: & iſto veſtro ciborum apparatu pudefacitis eos, qui neque tantos poſſunt facere ſumptus, neque *habens fortaſſe*, quo ſe ſolos reficiant. Quid me vobis de hac re dicturum arbitramini? An à me nonnullam laudem expectatis, vt in aliis rebus piis quidem non ſemel accepiſtis? Equidem non committam, vt eius rei gratia quidquam vobis laudis impertiam, quæ acri potius eget reprehenſione. Enim verò cum iam de cœnæ præmittendæ Euchariſtiæ ſumptioni decentia dixerim, iam de ipſa ad Synaxim digna præparatione, & receptione nonnulla ſubiiciam.

Dies, quo reficiendus ſit Euchariſtia, pauperi eleemoſyna reſice.

Verſ. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. Ego enim accepi à Domino, &c.] Ego quidem à doctrina Apoſtolorum, qui cœnæ Dominicæ adfuerunt, accepi, quæ Dominus geſſit, cum Euchariſtiam inſtituit, ſicut iam vobis tradidi. Ea quidem nocte, qua pro hominum ſalute proditus fuit à Iuda, panem accepit, & cum gratias egiſſet, ſacramque impertiiſſet benedictionem, fregit, ac dixit: Accipite, & edite: *hoc eſt corpus meum*, quod pro vita veſtra tradetur in mortem: hoc agite, vt mei memoriam perpetuo colatis. *Similiter* & poculum, vbi cœnaſſet, accepit, dicens: Hic calix, ſeu poculum nouum eſt teſtamentum ſanguine meo ſancitum: hoc agite quotieſcumque hunc calicem hauſeritis, vt mei memoriam ritu ſolemni celebretis. *Quotieſcumque enim* panem hunc ſacerrimum ederitis, & viuificum hoc libaueritis poculum, mortem Domini ac Magiſtri noſtri in mentem reuocabitis, quoad ille in ſupremo mundi die ad nos iterum veniat. * Certè Apoſtolus cum ex vi verborū Chriſti corpus exanime licet diuinitati vnitū, apponatur, mortem Domini hîc annunciari affirmat. Vt ſcilicet Chriſti corporis ex vi verborum mortui obiectu ad mortis propriæ memoriam recurramus. Deberemus enim ad hanc menſam accedere, quaſi mox poſt Communionem eſſemus morituri.] *Itaque* quiſquis hunc panem ederit, haud poculum Domini indignè hauſerit, ſpreti Corporis, ac ſanguinis Domini crimine tenebitur. *Probet autem ſeipſum homo*, ſeu ad examen ſe vocet vnuſquiſque, an ad tanta myſteria ſit digne diſpoſitus. Et ſi quid deprehenderit, quod impediat, puta peccatum aliquod lethale illud expellat non contritione ſola, ſed confeſſione Sacramentali cum contritione vel attritione. Porrò hanc ex Chriſti inſtitutione (& conſequenter iure diuino) Palum hic pro peccatis mortalibus communicaturi requiri, Tridentinum ſeſſ. 13. can. 11. docet. *Qui enim manducat, & bibit indignè, iudicium*, ſeu condemnationem edit, & potat, *non diiudicans* ſeu diſcernens ab aliis cibis communibus *corpus* Domini.

Ad Euchariſtiam accedere debes, ac ſi poſt Communionem mox eſſes moriturus.

Verſ. 30.31.32.33.34. *Ideò inter vos, &c.*] Ideo quia indigne ſumitis, v.gr. ebrij, ſuperbi, contemptores pauperum, &c. multi ſunt infirmi inter vos, & præmature dormiunt, ſeu moriuntur multi. * Multis his & aliis pœnis ob id affectos variis exemplis Patres docent. Nominatim D. Anſelmus addit, id à Paſchate maximè deprehendi: cum ob indigne ſumptum corpus Domini videmus varios variis morbis præter ſolitum affligi, & multos extingui.] In hoc autem elucet diuina in nos pietas. *Dum* enim in præſenti per morbos *iudicamur*, ſeu punimur, hac via *corripimur à Domino*, ſicut à Patre filij, vt eiuſmodi ſupplicio reſipiſcamus, & pœniteamus de data ægritudini, aut morti cauſa vt *cum hoc mundo*, ſeu cum infidelibus & aliis huius mundi peccatoribus æternùm non damnemur. * Procul dubio magna Dei in nos miſericordia eſt, laboribus affligi, dum delinquimus. A Deo hominem proſperitas diſtrahit, eundem ad Deum trahit aduerſitas.] *Itaque fratres mei*, cum veſtros conuentus celebratis, & cœnas, ſeu *Agapes* inſtituitis, memores huius vocabuli ſignificationis, (ſonat enim fraternam charitatem) non prandeatis ſoli, ſed expectate pauperum aduentum. *Si quis autem eſurit*, adeò, vt non poſſit in Eccleſia tamdiu ieiunus expectare, prius *domi manducet*, ne illi ſit moleſtum, aut noxium in communi cœna ſocios, ſpeciatim inopes ſegnites ob infirmitatem venientes excipere. *Cæterùm* verò, quæ ad alias virtutes promonendas, vel alios corrigendos exceſſus pertinent, cum ad vos rediero, diſponam.

Corporeis pœnis multi puniuntur ob indignè acceptam Eucharistiam.

Magna Dei pietate hic peccator laboribus affligitur.

CAPVT XII.

Docet; gratias gratis datas variè variis à Spiritu ſancto diſtribui. Et quemlibet in Eccleſia ſuo gradu & gratia debere eſſe contentum.

1. DE ſpiritualibus autem, nolo vos ignorare, fratres. 2. Scitis
quoniam cum Gentes eſſetis, ad ſimulachra muta prout
ducebamini euntes. 3. Ideo notum vobis facio, quod ne-
mo, in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Ieſu. Et nemo
poteſt dicere, Dominus Ieſus, niſi in Spiritu ſancto. 4. Di-
uiſiones verò gratiarum ſunt, idem autem ſpiritus? 5. Et
diuiſiones miniſtrationum ſunt, idem autem Dominus: 6. Et
diuiſiones operationum ſunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.
7. Vnicuique autem datur manifeſtatio Spiritus ad vtilitatem. 8. Alij quidem per
Spiritum datur ſermo Sapientiæ: alij autem ſermo ſcientiæ ſecundum eumdem Spi-
ritum: 9. Alteri fides in eodem Spiritu: alij gratia ſanitatum in vno Spiritu:
10. Alij operatio virtutum, alij prophetia, alij diſcretio ſpirituum, alij genera lin-
guarum, alij interpretatio ſermonum. 11. Hæc autem omnia operatur vnus atque
idem Spiritus, diuidens ſingulis prout vult. 12. Sicut enim corpus vnum eſt, &
membra habet multa, omnia autem membra corporis cùm ſint multa, vnum tamen
corpus ſunt: ita & Chriſtus. 13. Etenim in vno Spiritu omnes nos in vnum corpus
Baptizati ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Gentiles, ſiue ſerui, ſiue liberi: & omnes in vno Spi-
ritu potati ſumus. 14. Nam & corpus non eſt vnum membrum, ſed multa. 15. Si
dixerit pes: Quoniam non ſum manus, non ſum de corpore: num ideo non eſt de
corpore? 16. Et ſi dixerit auris: Quoniam non ſum oculus, non ſum de corpore:
num ideò non eſt de corpore? 17. Si totum corpus oculus: vbi auditus? Si to-
tum auditus: vbi odoratus? 18. Nunc autem poſuit Deus membra, vnumquod-
que eorum in corpore ſicut voluit. 19. Quod ſi eſſent omnia vnum membrum,
vbi corpus? 20. Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus.
21. Non poteſt autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo; aut iterùm
caput pedibus: Non eſtis mihi neceſſarij. 22. Sed multò magis quæ videntur mem-
bra corporis infirmiora eſſe, neceſſariora ſunt: 23. & quæ putamus ignobiliora
membra eſſe corporis, his honorem abundantiorem circumdamus: & quæ inhone-
ſta ſunt noſtra, abundantiorem honeſtatem habent. 24. Honeſta autem noſtra
nullius egent: ſed Deus temperauit corpus, ei cui deerat, abundantiorem tribuen-
do honorem: 25. Vt non ſit ſchiſma in corpore, ſed idipſum pro inuicem ſollicita
ſint membra. 26. Et ſi quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia mem-
bra: ſiue gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra. 27. Vos au-
tem eſtis corpus Chriſti, & membra de membro. 28. Et quoſdam quidem po-
ſuit

ſuit Deus in Eeeleſia primùm Ap oſtolos, ſecundò Prophetas, tertiò Doctores; deinde virtutes, exinde gratias curarionum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes ſermonum. 29. Numquid omnes Apoſtoli? numquid omnes Prophetæ? numquid omnes Doctores? numquid omnes virtures? numquid omnes grariam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur? 30. Æmulamini autem chariſmata meliora. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonſtro.

COMMENTARII.

1\. *Gratia gratis data variè varijs à Spiritu ſancto dividuntur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6 7. *De ſpiritualibus autem, &c.*] Nolo autem vos, fratres ignorare doctrinam, *de ſpiritualibus*, nempe de donis, & gratiis Spiritus ſancti tam gratis datis (de quibus hoc capite) quàm gratum facientibus (de quibus duobus ſequentibus capitibus diſſeret.) Hæc quidem ab idolis olim veſtris minimè accipiebatis, cum ad illorum muta ſimulacra accedebatis. Hinc cum variis linguis loquimini, vel alia dona gratuitò accepta profertis, certiſſimi iam *ſcitis*, illa non ab idolis mortis, ſed à viuo ac verò ſpiritu Dei vobis obtigiſſe, *Ideò notum vobis facio*, quod nemo *in ſpiritu*, ſeu præditus ſpiritu Dei *dicit anathema Ieſu*, ſeu maledicit, & execrar Ieſum, vt faciunt Iudæi: en Gentiles increduli, & ad idem faciendum vos frequenter inuitant, & minis, ac tormentis compellunt. Item ſimul denuncio, neminem poſſe ex corde Ieſum Dominum vocitare, niſi Spiritus ſancti inſtinctu eacitetur. Hoc autem præmiſſo, haud dubitandum eſt, *diuiſiones gratiarum*, ſeu donorum multiplices eſſe: vnumque, atque eundem ſpiritum fontem eſſe, à quo diuina hæc chariſmata deriuantur. Addiderim *diuiſiones*, ſeu diſcrimina miniſteriorum multa etiam eſſe, quibus in Eccleſia Dei quiſque laborat. Sed idem eſt vnus omnium Dominus, cuius imperio omnes Eccleſiæ miniſtri obſequuntur. Nec negarim, eſſe nonnulla etiam diſcrimina facultatum, atque actionum, quibus alij aliud præſtant; ſed idem earum auctor, atque effector eſt Deus, qui ſingulis illam vim ad operandum impertitur. Varia autem ac multiplex hæc diuini ſpiritus manifeſtatio *vnicuique* impenditur ad Eccleſiæ vtilitatem.

Dona, quæ à Spiritu ſancto accipis, ad Eccleſiæ vtilitatẽ debent impendi.

* De quacumque enim dote quæ ad proximorum vtilitatem non exeritur, dubitare quis poterit, num à Spiritu ſancto fuerit accepta.]

Verſ. 8.9.10.11. *Alij quidem per ſpiritum datur, &c.*] Vt autem in particulari loquamur, alij datur *ſermo ſapientiæ*, ſeu facultas explicandi Sapientiam, altiſſima ſcil. myſteria SS. Trinitatis, Incarnationis, Iuſtificationis, Prædeſtinationis, &c. Alij *ſermo ſcientiæ*, ſeu facultas exponendi res naturales, & morales ad humanam ac ciuilem vitam rectè componendam. *Alteri fides* non præciſè Theologica (nam hanc iam ineſſe ſupponimus) ſed excellens illa, quæ vocatur fides miraculorum. Alij *gratia ſanitatum*, ſeu donum curandi corporeas ægritudines. Alij *operatio virtutum*, celebriorum & inexpectatorum miraculorum, nempe mortuos ſuſcitandi, &c. Alij *prophetia*, ſeu donum futura prædicendi, & obſcuras Prophetarum ſcripturas enodandi. Nonnullæ enim adeò ſunt difficiles, vt prophetia quodammodo neceſſario ſit, ad earum expoſitionem. Alij *diſcretio ſpirituum*, ſeu facultas diſcernendi cogitationes, affectiones, intentiones cordis, an à natura ſint, an à ſpiritu diuino, Angelico, Diabolico. Alij *genera linguarum*, ſeu donum variis linguis loquendi. Alij interpretatio ſermonum, ſeu linguarum difficiliorum intellectu. * Profectò quæ aliis, ac aliis Spiritus ſanctus dona diuidit, auſus fuerim aſſerere, in vno meo. D. Franciſco Xauerio Indorum & Iaponiorum Apoſtolo vberrimè collocaſſe. Datus enim ei fuit ſermo Sapientiæ, ad abditiſſima illa myſteria reſeranda. Accepit ſcientiæ ſermonem ad mores facilium Indorum firmiter ergà virtutem componendos. Donatus fuit fide miraculorum, qua dæmonia eiiciebat, ſerpentum venena obrorabat, mortiferis ſæpè poculis indemniter potatus: & diuinum cunctis ægritudinibus pharmocopolium ſe oſtendens: eum namque omnia quæ excogitare velis ſigna ſequebantur, gratia equidem ſanitatum potentiſſimum. Fulxit virtutum ſeu celebriorum miraculorum operatione, ſiquidem pluſquam triginta ſea vita functos ad viuos reuocauit. Prophetia nituit, multos futuros maris ac terræ euentus prænuncians. Annon fuit ſpirituum diſcretione celebris, qui tot occultas piorum, & impiorum cogitationes reſerauit? De generibus demum linguarum, & ſermonum interpretatione ipſe loquatur, qui non ſolùm à Spiritu ſancto, vti Apoſtoli, cunctas linguas accepit, ſed dum vnica lingua vteretur ab auditoribus diuerſarum nationum & linguarum ita intelligebatur, ac ſi materna cuiuſque lingua loqueretur.]

In vno Franciſco Xauerio Spiritus ſanctus collocauit omnes ſpiritus, qui in cunctis viris Apoſtolicis diuiſi.

Verſ. 12.13.14.15.16.17.18.19.20. *Sicut enim corpus vnum eſt, &c.*] Quemadmodum autem noſtrum naturale corpus, etſi vnum ſit, multis tamèn membris ornatur: ita & Chriſtus vnum eſt corpus cum membris ſuis, quæ valde multa, & varia exiſtunt. *Etenim* in vnum corpus Chriſti myſticum, quod eſt Eccleſia, baptizati, ſeu per baptiſmum inſiti ſumus, & incorporati. Et omnes in vno ſpiritu *potati* ſumus, cum è calice Euchariſtico vnum omnes ſpiritũ cum ſanguine Dominico hauſimus. Quotquot igitur baptiſmo Chriſti ſumus diluti, ſiue Iudæi, ſiue Græci, ſiue ſerui, ſiue liberi Chriſto adiungimur & corpore ac ſanguine eius recreati, vnius ſpiritus Ipſius participes efficimur, qui per omnia membra permeans, ſingula vegetat, eáque ſuis functionibus reddit idonea. *Nam corpus* cum dico, non vnum tantùm membrum intelligo, ſed vnum quidpiam ex pluribus neceſſariò compactum. Loquor enim de corpore hethereogeneo, & organico, quale eſt humanum, vndè hæc omnis

ducta eſt ſimilitudo. Quod *ſi* in humano corpore, inteſtino veluti bello excitato, *dixerit pes:* Non ſum manus, atque idcirco pars aut membrum non ſum corporis; num propterea cenſendus eſt, ad corpus non pertinere? *Etſi dixerit auris:* Non ſum oculus, & ideò nihil mihi cum corpore ſit commune; num ob id membrum non erit corporis? *Si* vniuerſa corporis membra ſuis facultatibus deſtitura, in oculo ſolum fouendo conſpirarent, adeóque totum corpus oculus eſſet: *vbi,* quæſo, *auditus?* Quòd ſi totum eſſet auditus, *vbi odoratus? Nunc autem* Deus admirabili quadam Sapientia ſingula per ſe membra ſuis muneribus, ac functionibus deſtinata in corpore collocauit, vti optimum factu, ipſique corpori conſentaneum duxit. *Quod ſi* eſſent omnia vnum membrum vnicæ ſolummodò actioni opportunum, vbi, obſecro, eſſet corpus, aut qua ratione conſtaret. Cum neceſſum ſit multa in illo, ac varia membra ad varias quidem actiones diſtingui. *Multa* itaque ſunt membra, corpus autem vnum.

2. *Verſ.* 21.22.23.24.25.26. *Non poteſt autem, &c.* Haud poteſt quidem oculus dicere manui: Non eſt mihi tua opera neceſſaria, quaſi ipſe ſolus cunctas corporis functiones poſſet obire, & vitæ neceſſaria ſuppeditare. Neque caput ipſum poteſt pedibus dictitare: vſu veſtro minimè indigeo, perinde quaſi ſibi ſufficiat. *Sed* quidem *multò magis* neceſſaria ſunt membra, quæ infirmiora, & viliora eſſe videntur. *Et quæ putamus* membra corporis ignobiliora eſſe, ea nos maiori cura regimus, iiſque ampliorem honorem circomponimus: & quæ inhoneſta ſunt noſtra, decorem ex veſtitu ſortiuntur copioſiorem. Ipſa enim natura membra, in quibus ſpecies eſſet honeſta, poſuit in promptu, quæ autem ad fragilis naturæ neceſſitatem datæ, aſpectum eſſent habituræ deformem, prouida contexit, & abdidit. Quàm profectò naturæ tam diligentem fabricam imitata eſt hominum verecundia. *Honeſta* enim *noſtra* membra, ſeu quæ honeſtam ſpeciem habent, externo, atque aliunde aſcito non egent decore. Quæ verò minus honeſta eſſe aſpectú videntur, Deus ita honorauit, vt quibus ſpecies deeſſe videbatur, maiori virtute potirentur ad ipſius corporis beneficium. Teſtor ſtomachum, cunctaque præcordia. Hæc quidem Deus ita dipoſuit, *Vt non ſit ſchiſma in corpore*, ſeu diſſidium inteſtinum, vnde ei oriatur interitus: ſed potius naturæ quodam ductu alia pro aliis membris laborent, atque in vnum omnium in corpore commodum veluti conſpirent. Tantaque eſt omnium membrorum conſenſio, vt ſi *vnum quid patitur*, vna ſimul reliqua membra quodammodo dolent: etſi vnum membrum commodo fruitur, reliqua omnia ei quaſi gratulantur. * Nonnulla ex dictis moralia exprimo documenta. Rempublicam organico corpori ſignari quis dubitet? Varij hominum ſtatus & miniſteria variis in membris figurantur. Princeps caput obtinet, manus & brachia exerunt Magiſtratus, collum capiti hærens, & humeri ſunt Magnates, pectus equites, pedes duxerim eſſe populi vulgus: ventrem, & ſtomacum agricolæ & opifices humilioris notæ ſortiuntur. * De quo Paulus: *Quæ videntur inferiora eſſe membra, neceſſariora ſunt.* An ſine ventris, & ſtomachi miniſterio poſſet viuere corpus? Minime. Agricolæ venter ſunt Reipublicæ, ei panem, vinum, & greges miniſtrantas. Ventrem, & conſequenter vitam deſpicit, qui agricolis fouendis non ſtudet.] * Pergit Apoſtolus: *& quæ putamus, ignobiliora* imò *inhoneſta*, ac verenda *eſſe*, *abundantiorem honeſtatem habent*, id eſt, multo honeſtius veſtiuntur. Ita & in Republica qui infirmi, ac contẽptibiles videntur, v. gr. pauperes, ægri, indocti, maiori cura fouendi ſunt, quia plus vſui communi proſunt. Artes omnes conſidera, & videbis, ſine illis haud poſſe Reipublicæ ſubſiſtere corpus, vt vel neceſſitate adſtrictus, eos cogaris honorare, eis egentibus ſubuenire.] * *Honeſta*, adiicit, *Noſtra nullius egent: ſed Deus temperauit corpus, ei, cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem.* Caput, collum, manus, id eſt, Rex, Magiſtratus, equites nullo alieno egent ornatu ſplendorem à natali trahentes, & à munere. Vult autem Deus, vt membra infirmiora, queis deſunt ornamenta fortunæ, æſtimationis noſtræ honore induantur. An caput pedem deſpicit? Minima quidem, quia eius indiget miniſterio. Nullum igitur vel viliſſimum ciuem deſpicias ad corporis conſtitutionem plane pertinentem, & cuius ope indigere te vides.]

Quilibet in Eccleſia ſuo gradu debet eſſe contentus.

Myſticum Reipublicæ corpus.

Agricolæ honorandi, & fouẽdi ob Reipublicæ neceſſitatem.

Ignobiliora Reipublicæ corporis mẽbra puta pauperes, plus ei ſunt neceſſaria.

Pauperes diuitiis vacui ſaltem diuitum æſtimatione impleantur.

Verſ. 27.28.29.30.31. *Vos autem eſtis corpus Chriſti, &c.*] Vt autem ad huius diſcurſus propoſitum veniamus, ſcitote ô fideles Corinthij, vos exiſtere Chriſti corpus, *& membra de membro*, Græcè *ex parte*, id eſt, eſtis membra partialia, compartes, confratres in vno, magnoque corpore myſtico Chriſti Domini, ſeu in Eccleſia, *Et quoſdam poſuit Deus in Eccleſia, &c.*] Deus in Eccleſia ſingula membra poſuit eo ordine, quo ipſi libuit, primùm caput *Apoſtolos*, & Apoſtolorum ſucceſſores Epiſcopos. Secundò *Prophetas*, qui ſunt velut oculi futura præuidentes, & occulta reſerantes. Tertiò *Doctores*, qui inſtar linguæ populos inſtruunt. Quartò *Virtutes*, ſeu miraculorum operatores, qui Eccleſiæ manuum officium exerunt. Quintò *Gratias curationum*, ſeu morborum curatores. Sextò, *Opitulationes*, ſeu qui per opera miſericordiæ, ſeu ſpiritualia, ſeu corporalia proximis opitulantur. Septimò, *Gubernationes*, ſeu qui regimini præſunt. Octauò, *Genera linguarum*, ſeu variorum idiomatum peritos. Nonò, *Interpretationes ſermonum*, ſeu obſcuriorum ſcripturæ locorum interpretes. Paſſim videbis hîc per Hebraiſmum abſtracta pro concretis apponi. * Brentius & alij in fide ſuſpecti aſſeruerunt illam particulam: *Primum Apoſtolos*, poſuit pro capite in Eccleſia ſæculares Principes, & Gubernatores. Quod quidem falſum eſſe, conſtat, nam ſeptimo loco *Gubernationes* exponuntur. Attamen dum video alicubi ſæculares Magiſtratus Eccleſiaſticorum leges contemnere, & eorum decreta reuocare: doleo, quod abuſus Gubernatores ſeptimo loco à Paulo collocatos ad primum quodammodo tranſtulerit.] *Numquid omnes Apoſtoli?* Deforme eſſet corpus plura capita oſtentans. Numquid omnes Prophetæ? Donum hoc, quia commune, deſpiceretur. Num omnes Doctores? Ad humiliora miniſteria quis vellet è cathedra deſcendere? Numquid omnes

Myſticum Chriſti corpus Eccleſia.

Taxantur ſæculares Magiſtratus, qui Eccleſiaſticorum Principum decreta deſpiciunt.

omnes virtutem, ſeu potentiam ad miracula excitanda, & ægritudines abolendas à Domino accepere? Si omnes hoc dono pollerent. Ecclefiaſtici miniſtri ſolummodo ab ægris quærerentur. Num omnes pluribus loquuntur linguis? Si omnes variæ locutioni darent operam, quomodo *idem* diceremus, vti iubet Apoſtolus? Num denique omnes abdita atque obſcura ſacræ Scripturæ loca interpretantur? Si omnes eſſent interpretes, ſacræ Scripturæ myſteria eo fulgore priuarentur, quod vulgaris non circumferatur. *Æmulamini autem charismata meliora, &c.*] Expetitis alij aliis excellere? En qua via, & ratione vobis liceat ſumma cum laude piæ huic ambitioni indulgere. Æmulamini chariſmata quæ vobis & Eccleſiæ vtiliora planè ſunt, nempe fraternam charitatem. Hanc enim viam ad præcellentiam aſſequendam, *vobis demonſtro.* * Verum qui maiori præfulget charitate in Deum, & proximum, hic procul dubio eſt maior.]

Qui maiori charitate fulget, hic procul dubio eſt maior.

CAPVT XIII.

Inter omnia Spiritus ſancti dona charitatem excellere docet. Charitatis conditiones, & officia recenſet.

1. SI linguis hominum loquar, & angelorum, charitatem au-
tem non habeam, factus ſum velut æs ſonans, aut cymba-
lum tinniens. 2. Et ſi habuero prophetiam, & nouerim
myſteria omnia, & omnem ſcientiam: & ſi habuero om-
nem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non
habuero, nihil ſum. 3. Et ſi diſtribuero in cibos paupe-
rum omnes facultates meas, & ſi tradidero corpus meum
ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt. 4. Charitas
patiens eſt, benigna eſt: Charitas non æmulatur, non agit perperam, non infla-
tur, 5. non eſt ambitioſa, non quærit quæ ſua ſunt, non irritatur, non co-
gitat malum, 6. non gaudet ſuper iniquitate, congaudet autem veritati:
7. omnia ſuffert, omnia credit, omnia ſperat, omnia ſuſtinet. 8. Charitas
nunquam excidit; ſiue prophetiæ euacuabuntur, ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue
ſcientia deſtruetur. 9. Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte propheta-
mus. 10. Cùm autem venerit quod perfectum eſt, euacuabitur quod ex parte
eſt. 11. Cùm eſſem paruulus, loquebar vt paruulus, ſapiebam vt paruulus,
cogitabam vt paruulus. Quando autem factus ſum vir, euacuaui quæ erant par-
uuli. 12. Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate: tunc autem facie ad fa-
ciem. Nunc cognoſco ex parte: tunc autem coggnoſcam ſicut & cognitus ſum
13. Nunc autem manent, fides, ſpes, charitas, tria hæc: maior autem horum eſt
charitas.

COMMENTARII.

1. Inter omnia Spiritus ſancti dona charitatem excellere docet.

VERS. 1.2.3. *Si linguis hominum loquar, &c.* Gratias gratis datas à Spiritu ſancto variis Eccleſiæ miniſtris præ oculis vobis obieci. Iam oſtendam eas omnes à charitate ſuperari. Profectò ſi omnium hominum, imo Angelorum eloquentia adeò, vt admirationem eloquia mea conciliarent: charitate autem carerem: nihil aliud eſſem quam inanis quædam ac obſtrepens loquacitas, qualis eſt æris ſonantis obſurdè, aut tinnientis cymbali ſonus valde confuſus. * En concionatorius ſermo quiſlibet Rhetorum præceptis ornatus, ſi ex charitatis affectu ad Dei gloriam, & proximi vtilitatem non dirigitur. Cordatis enim auditoribus grauiter & inconditè tinniens aures inſonat.] *Et ſi habuero* propheticum ſpiritum illum, ad futura præuidenda: & nouero myſteria omnia quantumcumque occulta, omnemque penitus humanarum ac diuinarum rerum ſcientiā mente comprehenderim: & ita fide polleam, vt montes à natis ſedibus auulſos aliò transferam: corā verò charitate, nihil planè ſum nullóque pretio dignus haberi. *Etſi diſtribuero* alendis egenis, eorumque ſubleuandæ omninò inopiæ omnia mea bona fortunæ expendero: vltróque corpus totum, & ſingulatim cuncta eius membra tot totibus crucianda tradidero: etiamſi flammis eis libeat abſumenda committere: idque Religionis cauſa ſubire patienter intendero; charitate autem deſtituar: nullam, quoad Deum attinet, eiuſque cæleſtia præmia ex iis capiam vtilitatem. Pro patria ſeruanda exarſit Mutius Scæuola: pro inani gloria ille Luciani Peregrinus. Pono autem exaggeratius, vt quis pro Chriſti fide tutanda patiatur, ſed odio in proximum ſimul afficiatur, vel alio mortaliter peccandi deſiderio, vel propoſito teneatur: nihil illi prodeſſet. Didici à noſtro Suario *3.p.q.69.d.29.ſect.2.* * Cuiuſlibet ope-

Concio inutilis, licet Rhetorū præceptis ornata, prudentum auditorum aures tinnit.

Quilibet ſpecie perilluſtris effectus nihil valet, niſi pius cordis eum affectus comitetur.

ris effectus ſpecie perilluſtris non proficit ad ſalutem, niſi eum cordis Deum & proximum amantis affectus comitetur.]

Verſ. 4.5.6.7.8. *Charitas patiens eſt, &c.*] Vt autem dignoſcatis, num veræ charitatis accendamini affectu: eius conditiones & officia ob oculos exponam: *charitas patiens eſt, & benigna.*

2. *Charitatis proprietates indicat.*

Sexdecim enumero veræ charitatis proprietates. Eſt quidem patiens & benigna. Græcè *Iucunda*, ob comitatem & ſuauitatem morum quæ aſperitati, ac moroſitati opponitur. * Qui verè diligit proximum, eius iniurias patienter tolerat, eum reſipiſcentem benignè excipit iniuriæ illatæ prorſus immemor.] *Charitas non æmulatur*, ſeu inuidia non laborat. *Qui verè diligit, cuncta amati incrementa propria eſſe reputat.] *Non agit perperam*, ſeu peruersè, procaciter, proteruè. Græcè eſt, *Non eſt procax*, aut *proterua* qualis amor carnalis procorum, ac meretricum. *Non inflatur* ſuperbia, vt proximum vulgarem deſpiciat. *Non eſt ambitioſa*, vt affectet conſequi officium, aut munus, quod potiori iure alteri debebatur. *Non quærit, quæ ſua ſunt*, nempè cum damno & incommodo proximi. * Vera enim charitas* propriis dat nuncium commodis, vt ſtudeat alienis.] *Non irritatur*, ſeu facilè concitatur ad iram. *Non cogitat malum* cuiquam vel inimico. * Adeò vera charitas à vindicta recedit, vt neque in cogitationem ſinat immitti quicquam, quod in alterius iniuriam poſſit exundare.] *Non gaudet ſuper iniquitate*, ſeu malo proximi, ſiue phyſicum illud ſit, ſiue morale: ſed *congaudet veritati*, æquitati, & bono proximi perinde ac ſuo. Qui videt proximum peccatis infici, & non dolet: vel fulgere virtutibus, & non gaudet: credat, ſe vera charitate minimè affici.] *Omnia* ſuffert, Græcè, *fulcit, tolerat, ſuſtinet*, inſtar trabis, vel tigni. * *Omnia credit*, quæ credi oportet de proximi fama: fidem mox adhibet, ſi bona de proximo dictitantur: eum minimè mox credat, ſi quidquam de illo minus decens circumferatur.] *Omnia* ſperanda *ſperat*: non repugnat, facilè quidquid boni de proximis dici, vel excogitari poteſt, credit, & infallibiliter verum eſſe ſperat. *Omnia* quantumcumque moleſta, puta prauos etiam aliorum mores, moroſitatem, alioſque defectus. *Charitas nunquam excidit*, ſcilicet, quantum eſt ex ſe: nam ſponte ſua nunquam hominem in hac vita deſeret, niſi prius ab eo per peccatum mortale deſeratur: in futura verò hominem per totam æternitatem comitabitur, cum ferè cuncta alia dona tùm ſint abolenda. Nam *prophetiæ* euacuabuntur, nullius enim amplius vſus erunt, ſuccedente pro obſcura cognitione clara viſione in Verbo *Linguæ* item variæ, peregrinæ, & ignotæ iſtic *ceſſabunt*. Haud hîc agit Paulus de propriæ, ac conſuetæ cælitus linguæ vſu, qui minimè in cælo conticeſcet. *Scientia deſtruetur* (ex Græco) ſeu cognitio, quæ in hac vita de Deo, ac rebus diuinis habetur obſcura, & ænigmatica, id eſt, fides, & quidquid ſcientiæ fidei innititur: verbi gratia, ſcientia Theologica, quæ ex fidei principiis certis quidem, ſed obſcuris concluſiones obſcuras deducit. In cælo namque erit alia ſpecie Theologia, nempè ex clara viſione, & principiis euidentiſſimis euidentiſſima. *Ex parte enim cognoſcimus* tantum, id eſt, imperfectè *cognoſcimus, & prophetamus*; neque enim niſi obſcurè, & ſymbolorum integumento diuina myſteria etiam nobilioribus Prophetis in hac vita reuelantur. *Cum autem venerit* futuræ beatitudinis ſtatus, vbi nihil, quod non ex omni parte ſit perfectum, poterit inueniri: tunc *euacuabitur, quod ex parte eſt*, ſeu abolebitur ſcientia imperfecta huius præſentis vitæ, quæ planè infantilis eſt reſpectu ſcientiæ cæleſtis. Ex me ipſo argumentum aſſumam. *Cum* enim *eſſem paruulus* infantium more loquebar, cogitabam, ſentiebam: at vbi maturam attigi ætatem, infantiles actiones ac vitam penitus exui. Iam verò *videmus nunc per ſpeculum* veluti in infantia imperfectè diuina myſteria: tunc autem coram omnium bonorum fontem Deum intuebimur. Nunc tenui, atque obumbrata ſcientia contentos nos eſſe oportet: tunc vero perſpicuè atque apertè omnia comprehendam non aliter atque ego ſum à Deo cognitus. *Per ſpeculum*, Græce *per inſpectorium*: Ac ſi diceret, E longinquo, obſcurè, indiſtinctè ea, quæ per tubum opticum videmus: Tunc autem videbimus facie ad faciem, id eſt, perfectè, clarè, diſtinctè, non per ænigmata, & ſimilitudines, ſed per ſuammet eſſentiam ſicut ego iam à Deo cognitus ſum ſcilicet, in meamet eſſentia, & prout à parte rei ſum, nempe clariſſimè, diſtinctiſſimè, perfectiſſimè. Ex quibus omnibus patet, quod Charitas, quæ nobiſcum in futura etiam vita permanebit, longè maior & nobilior ſit fide, & ſpe (omnibusque gratiis gratis datis, quæ fidem & ſpem conſequuntur) nam hæc nobiſcum nonniſi *nunc* in hac præſenti vita manent. Eſt ergo Charitas omnium maxima, excellentiſſima, & quaſi Regina, vt Scholaſtici 2. 2. de charitate, fusè demonſtrant.

CAPVT

CAPVT XIV.

Prophetiam dono linguarum præfert. Rectè vtendi gratiis gratis à Deo datis normam tradit. Ordinem præſcribit in ſacris conuentibus aſſeruandum.

1. SECTAMINI charitatem, æmulamini ſpiritalia: magis autem
vt prophetetis. 2. Qui enim loquitur lingua, non homini-
bus loquitur, ſed Deo: nemo enim audit. Spiritus autem lo-
quitur myſteria. 3. Nam qui prophetat, hominibus loqui-
tur ad ædificationem, & exhortationem, & conſolationem.
4. Qui loquitur lingua, ſemetipſum ædificat, qui autem
prophetat, Eccleſiam Dei ædificat. 5. Volo autem omnes
vos loqui linguis, magis autem prophetare. Nam maior eſt qui Prophetat, quàm
qui loquitur, linguis: niſi fortè interpretetur, vt Eccleſia ædificationem accipiat.
6. Nunc autem, fratres, ſi venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, niſi vo-
bis loquar aut in reuelatione aut in ſcientia, aut in Prophetia, aut in doctrina? 7. Ta-
men quę ſine anima ſunt vocem dantia, ſiue tibia, ſiue cithara, niſi diſtinctionem ſoni-
tuum dederint, quomodo ſcietur id quod canitur, aut quod citharizatur? 8. Etenim
ſi incertam vocem det tuba, quis parabit ſe ad bellum? 9. Ita & vos per linguam
niſi manifeſtum ſermonem dederitis: quomodo ſcietur id quod dicitur? eritis enim
in aëra loquentes. 10. Tam multa, vt puta, genera linguarum ſunt in hoc mun-
do: & nihil ſine voce eſt. 11. Si ergo neſciero virtutem vocis, ero ei, cui lo-
quor, barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus. 12. Sic & vos, quoniam æmu-
latores eſtis ſpirituum, ad ædificationem Eccleſiæ quærite vt abundetis. 13. Et
ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. 14. Nam ſi orem lingua, ſpiritus
meus orat, mens autem mea ſine fructu eſt. 16. Quid ergo eſt? Orabo ſpiritu,
orabo & mente: pſallam ſpiritu, pſallam & mente. 16. Cæterùm ſi benedixeris ſpi-
ritu: qui ſupplet locum idiotæ, quomodo dicet. Amen, ſuper tuam benedictionem?
quoniam quid dicas, neſcit. 17. Nam tu quidem benè gratias agis: ſed alter non ædifi-
catur. 18. Gratias ago Deo meo, quòd omnium veſtrum lingua loquor. 19. Sed in
Eccleſia volo quinque verba ſenſu meo loqui, vt & alios inſtruam, quam decem
millia verborum in lingua. 20. Fratres, nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia
paruuli eſtote: ſenſibus autem perfecti eſtote. 21. In lege ſcriptum eſt: Quoniam
in aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic: & nec ſic exaudient me, dicit Domi-
nus 22. Itaque linguæ in ſignum ſunt non fidelibus, ſed infidelibus: Prophetiæ autem
non infidelibus, ſed fidelibus. 23. Si ergo conueniat vniuerſa Eccleſia in vnum,
& omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ, aut infideles: nónne dicent
quod inſanitis? 24. Si autem omnes Prophetent, intret autem quis infidelis, vel
idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: 25. Occulta cordis eius
manifeſta ſiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod verè
Deus in vobis ſit. 26. Quid ergo eſt, fratres? cùm conuenitis, vnuſquiſque ve-
ſtrum pſalmum habet, doctrinam habet, apocalypſim habet, linguam habet, in-
terpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant. 27. Siue lingua quis loqui-
tur, ſecundùm duos, aut vt multum tres, & per partes, & vnus interpretetur.
28. Si autem non fuerit interpres, taceat in Eccleſia, ſibi autem loquatur, & Deo.
29. Prophetæ autem duo, aut tres dicant, & cæteri diiudicent. 30. Quod ſi alij
reuelatum fuerit ſedenti, prior taceat. 31. Poteſtis enim omnes per ſingulos Pro-
phetare: vt omnes diſcant, & omnes exhortentur: 32. & ſpiritus Prophetarum
Prophetis ſubiecti ſunt. 33. Non enim eſt diſſenſionis Deus, ſed pacis: ſicut & in
omnibus Eccleſiis ſanctorum doceo. 34. Mulieres in Eccleſiis taceant, non enim
permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit. 35. Si quid autem vo-
lunt diſcere, domi viros ſuos interrogent. Turpe eſt enim mulieri loqui in Eccle-

ſiis taceant, non enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit.
35. Si quid autem volunt diſcere, domi viros ſuos interrogent. Turpe eſt enim
mulieri loqui in Eccleſia. 36. An à vobis verbum Dei proceſſit? aut in vos ſolos
peruenit? 37. Si quis videtur Propheta eſſe, aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcri-
bo vobis, quia Domini ſunt mandata. 38. Si quis autem ignorat, ignorabitur.
39. Itaque fratres, æmulamini Prophetare; & loqui linguis nolite prohibere.
40. Omnia autem honeſte, & ſecundum ordinem fiant.

COMMENTARII.

1. *Prophetiam dono linguarum præfert.*

VERS. 1.2.3 4.5. *Sectamini charitatem, &c.*] Græcè, διώκετε, id eſt, *perſequimini*, (vt aſſolent venatores) charitatem præ omnibus virtutibus. Spiritualia vero dona gratis dari ſolita *æmulamini*, ſeu aſſequi conamini, ſed charitate duce. Et inter omnia primo loco vobis commendo *prophetiam*, id eſt, donum explicandæ, docendæ, & applicandæ ſacræ Scripturæ, vel de diuinis rebus verba faciendi, hymnos, & pſalmos in Dei laudem componendi, & cantandi. Nam etiam priſcorum Prophetarum munus erat non tantum futura prædicere, ſed etiam docere populum, concionari, & laudes diuinas decantare. * Cur autem Paulus aſſeruit, idem eſſe prophetare atque concionari? Planè quia concionatores perfecti debent futuros peccatorum euentus annunciare nempe de nouiſſimis frequenter agere, gehennam peccatoribus præparatam, æternam gloriam expectantem virtute conſpicuos, concioni efficere materiam.] *Qui enim loquitur* lingua multiplici, peregrina, & ignota (quod quia nouum & peregrinum videtur vos affectatis) non multum conſulit auditorum vtilitati. Non enim hominibus inſtruendis vel excitandis loquitur, ſed ſoli Deo laudando. Nemo enim non præditus ſimili dono *audit*, id eſt, intelligit ſic loquentem, quia obſcuro & plebi ignoto idiomate myſteria *loquitur*, Spiritu ſancto ſuggerente quidem, ſed ad priuatam loquentis, non ad publicam audientium vtilitatem. * Pono Concionatores de occultis myſteriis loqui pie quidem & Dei laudandi affectu: ſi id fugit auditorum captum eo quod ignota lingua exprimatur: gratis do, huiuſmodi concionandi rationem vtilem eſſe dicenti, laudanti nempe Deum: ſed ex capite alio claudicat ſermo quod omninò ſit auditoribus inutile.] *Nam qui prophetat*, ſeu concionatur ſic, *ædificat* ſolùm *ſemetipſum*, & ſibi vni prodeſt, dum eleuatur ſpiritu, & ad Deum affectu rapitur. Sed non *ædificat*, ſeu inſtruit *Eccleſiam* Dei, ſicut is, qui lingua nota ac vulgari concionatur. *Volo* quidem, ſeu opto, vos omnes loqui, ſeu vti poſſe (quando ferat occaſio linguis variis, & peregrinis, ad id enim donum id à Spiritu ſancto accepiſtis: ſed multo magis optarim, omnes *prophetare*, ſeu verè docere, & interpretari dilucide ſacram Scripturam, vt ab auditoribus rudibus intelligatur. Nam maior, ſeu vtilior eſt Eccleſiæ, qui prophetat, quam qui linguis ignotis loquitur: *niſi fortè* quod ignotis linguis locutus eſt, nota mox lingua *interpretetur*, & populo exponat: & ſic prophetari incipiat. * Habes hinc, non dedecere

Cõcionator Prophetę inſtas, debet ſæpè de futuro præmio & ſupplicio peccatoribus præparato agere.

Cõcionator verba affectas obſcura, inutilis eſt auditoribus.

Concionatorem, verbis limatis, & perpolitis vti ad Diui alicuius commendationem, vel myſterij occulti exprimendam maieſtatem: dummodò quæ doctioribus eleuatiori ſermone expreſſit, rudioribus vulgariter exprimat auditoribus.]

Non prohibetur Cõcionator, aliquoties ſtilo eleuatiori vti dummodo mox ad rudiores deſcendat.

Verſ. 6.7.8.9.10. 11. 12.13.14. *Nunc autem fratres, &c.*] Supponite, ô fratres, me nunc ad vos venire, dono linguarum (quod in die Pentecoſtes Apoſtoli ac Diſcipuli acceperunt, & ego poſtmodum etiam accepi) vtens: *quid vobis prodero*, ex cathedra vobiſcum loquens, niſi ſic loquar, vt vos inſtruam, ac doceã, ſeu per prophetiam reuelationẽ acceptam, ſeu per vulgarem doctrinam ſcientia & labore pariam? * Nec Paulus concionatorum Magiſter confidit, ſe poſſe vtilem eſſe auditoribus, dum incognito ſermone, & difficilibus clauſulis vtitur. Et vtilitatem ſe ſperat laturum; qui ſine Pauli zelo totum ſtudium collocat in occultè dicendo?] *Tamen*, Græcè, ὁμῶς, id eſt, *ſimiliter*, *quin etiam*, res inanimatæ teſtantur, nihil prodeſſe hominibus, quod non intelligitur. Nemo enim qui neſcit, quid tibiis, cithara, vel tuba canatur, ad numerum ſaltare poteſt ſi incertam vocem militibus incognitam; tuba proferat, quis ſe ad certamen accinget? *Ita & vos* niſi linguæ ſonitu ſermonem addideritis, qui vim habeat veſtrum conceptum exprimendi, quis quæſo, quamuis diſertè, ac ornatè loquentes intelliget? Fruſtra equidem inanem vocis ſonitum proferetis in ventum, ſurdis canetis. *Tam multa, &c.*] Nam (vt ex. gr. dicam) multiplices in hac rerum vniuerſitate audiuntur linguæ variarum ſcilicet nationum: & nulla earum *ſine voce* eſt intelligibili ei, qui linguam illam callet; ſed ei, qui non callet illam, vt fructum accipiat, non ſufficit vocem audiſſe, niſi norit etiam *virtutem*, ſiue energiam vocis. *Si ergo neſciero* vocis ſignificationem, ero ei, qui loquitur, velut ſurdus, & barbarus ignarus loquelæ: & qui verba facit, mihi erit barbarus & quaſi omninò eſſet linguis. *Sic & vos*, quoniam profitemini æmulatores eſſe *ſpirituum*, ſeu ſpiritualia dona ſtudiosè affectare: quærite præ omnibus donum *prophetia*: vt eo abundetis, & excellatis ad communem Eccleſiæ ædificationem, & inſtructionem.

Nec Paulus confidit, ſe poſſe vtilem eſſe auditoribus dũ incognito ſermone vtitur.

* Donum prophetiæ vocito prædicationem ita intelligibilem, vt vtilis poſſit eſſe auditoribus. Vndè Concionator, qui intelligibili ſermone vtitur, certò credat, ſe concionandi donum minime à Deo accepiſſe, ſed ſibi ipſum paraſſe ſtylum, quem Deus minimè vt à ſe dictatum agnoſcit.] *Et ideò qui loquitur lingua*, dum in Eccleſia orat, nempe oratione publica, quæ fiebat in Eccleſia, vno alta voce cæteris præeunte, vt reliqui orare docerentur, & vtilia à Deo depoſcere. Qui, inquam, peregrina lingua aliis præorat, ſic oret, vt ſimul aliis

Cõcionator, qui intelligibili ſermone vtitur, id donum à Spiritu ſancto nõ accepit, nec enim eſt donum Spiritus ſancti.

inter

interpretetur, exponatque nota lingua quid oret. *Nam ſi orem*, publicè lingua ſolùm peregrina, non declarans, quid loquar, *ſpiritus orat*, id eſt, ego quidem oro Deum, & in animo meo fructum meæ orationis percipio: ſed *mens*, ſeu intentio mea ſine fructu eſt. Quia ſcopus, quem præcipue intendere debeo in his publicis orationibus, vel exhortationibus eſt, monere, aut ſolari populum.

2.
Rectè vtendi dono linguarũ normam adij- cit.

Verſ. 15.16.17.18.19. *Quid ergo eſt, &c.*] Quidnam igitur eſt mihi faciendum, cum in publicis conuentibus populo, vt ine ſequatur, præoro? Reſpondet: *Orabo ſpiritu*, id eſt, ita vt ego fructum orationis meo in animo percipiam; ſed ſimul *orabo & mente*, id eſt, ita vt mentem, ſeu intentionem meam & ſcopum quoque aſſequar, ſcilicèt, vt etiam præſentes reliqui intelligant, inſtruantur, & præeuntem ſubſequantur. Ac ſi diceret: Orabo lingua omnibus nota. *Cæterum* ſi benedixeris ſpiritu ſolo Deum, id eſt, cum lingua peregrina laudaueris, ex qua ſoli tuo ſpiritui, ſeu animo fructus apparatur: is, qui *ſupplet*, Græcè, *implet*, & occupat *locum idiotæ*, ſiue qui eſt ex idiotis, & rudioribus, id eſt, plebs indocta, *quomodo dicet*, *Amen*, & approbabit tuam orationem, ſi illam non intellexerit? *Nam tu quidem*, bene Deo in oratione, quam ſolus intelligis gratias agis pro acceptis beneficiis, quod eſt perſpicuum & vtile admodùm orationis argumentum; *Sed alter*, ſeu reliqui audientes, & non intelligentes, minime *ædificantur*, ſeu nullum fructum percipiunt. *Gratias* autem ego Deo meo egerim, quod omnium veſtrum lingua vtor. *Sed in Eccleſia, &c.*] Imò dum in Eccleſia, ſeu publico conuentu verſor, *volo*, ſeu malo *quinque*, ſeu pauca verba loqui ſenſu, vel idiomate meo, quo ab aliis ſentiar, & intelligar, *quam decem millia verborum*, ſeu innumera in lingua aliis ignota. * Magni ponderis profectò eſt, oratorem, ſeu Concionatorem intelligibilibus verbis vti, ſiquidem tot argumentis id Apoſtolus curat perſuadere.]

Magni momẽti eſt, Cõcionatorẽ intelligibiliter loqui, ſi quidẽ tot argumẽtis ſtudet Paulus id perſuadere.

Verſ. 20.21.22.23.24.25. *Fratres, nolite pueri effici ſenſibus, &c.*] Nolite, ô fratres, mente, iudicio, & ratione vos pueros exhibere, dum pueriliter donum veſtrum multiplicium linguarum oſtentatis. Sed perfecti eſtote ſimiles viris adultis: ita vt animum exhibeatis ab omni malitia vacuum, & fructibus ſpiritualibus plenum. * Nam cum vtimini linguarum dono ad oſtentationem eloquentiæ ſine audientium vtilitate dum non capiunt, quæ dicitis, vos pueros oſtentatis, qui orationem, quam nec ipſi intelligunt, recitant.] * Quod quidem in vobis ætate viris non poteſt ſine *malitia* geri.] *In lege*, ſeu in Scriptura Iſai. 28.11. Scriptum legimus. *Quoniam in alijs linguis & labiis alijs loquar populo huic: & nec ſic audient me, dicit Dominus*, Quia ſcilicet, permittam, vt miniſtri verbi ita obſcure loquantur, vt auditorum captum ſuperent. * Vnde colligo ſupplicij diuini eſſe miniſtros ſacri verbi præconis, qui hac tempeſtate, (quod verè eſt animorum tempeſtas) in concionibus difficilia verba inintelligibilia planè, proferunt.] *Itaque linguæ*, ſeu linguarum donum ad hoc cælitus collatum eſt nobis, vt pro ſigno, ſeu miraculo deſeruiat ad infidelium conuerſionem. Nam eos audiunt peregrinis linguis loquentes ſubito infuſis (quod naturaliter eſt impoſſibile) in admirationem rapiuntur, & coguntur fateri religionem Chriſtianam à Deo habere ortum. Vobis autem, qui iam fidem accepiſtis non debent eſſe vſui peregrinæ linguæ, ſed *prophetia*, ſeu exhortationes, ac doctrina ſalutaris, audientium captui accommodata. *Si ergo*, dum conuenit vniuerſa Eccleſia in vnum vt Dei verbum audiat, omnes miniſtri veſtri ſacri verbi præcones linguis peregrinis loquantur: ſi inibi ſint, aut illuc accedant idiotæ, aut infideles, planè aſſerent, illos prorſus inſania teneri. * Sanè hodie non iam idiotæ, ſed potius ſapientes *inſanire* dicunt Concionatorem, qui difficilibus, plane inutiliter, phraſibus vtitur.] *Si autem omnes* veſtri miniſtri verbi ſacri *prophetent*, ſeu nota lingua exhortentur ſe mutuo ad virtutem, aut etiam diuinas laudes concinant: mox conuincitur infidelis, quia ſentit, ſe iuſte *diiudicari*, & damnari. *Occulta* enim *cordis* ſui iudicant manifeſti iam eſſe vobis, dum Deus ita dirigit doctoris linguam, vt arguat occulta auditorum vitia: vnde videtur prophetico ſpiritu loqui. Itaque *cadens in faciem, adorabit Deum*, aſſerens, Deum verum vobiſcum ineſſe, veramque eſſe fidem, quam prædicatis. * Ille quidem verbi Dei præco Dei maieſtatem illuſtrat, cuius verba auditores ad compunctionem alliciunt.]

Cõcionator, qui inintelligibilibus verbis vtitur, ſe puerũ oſtentat.

Quod haud ſine malitia gerit.

Cõcionator qui inintelligibilia verba profert, miniſter eſt diuini ſupplicij.

Inſanire ſapientium iudicio dicitur Concionator, qui inintelligibilibus phraſibus vtitur.

Concionator, qui peccatores ad compunctionem allicit Dei fidem honorat.

3.
Ordinem in ſacris conuentibus ſeruandum præſcribit.

Verſ. 26.27.28.29.30.31.32.33. *Quid ergo eſt, fratres, &c.*] Quid ergo faciendum vobis exiſtimatis? Me auctore, ſic miniſterium veſtrum exhibete: *Cum* ad publicos cœtus *conueniatis*, ſic inter vos omnia partimini, vt vnuſquiſque veſtrum vel *pſalmum* proferat, ſi gratia pſallendi pollet: vel *doctrinam*, ſeu inſtitutionem populo accommodam: vel *apocalypſim*, ſeu reuelationem ſibi peculiariter factam: vel *linguam* peregrinam, ſed adiecta mox *interpretatione*, decenter quidem ordine omnia præſtentur, & ad publicam *Eccleſiæ* aut cœtus illius ædificationem. Hoc in publicis Chriſtianorum conuentibus tum fieri ſolere Tertullianus Apologet. c. 39. affirmat, *ſine lingua quis loquitur, &c*] Quod ſi idiomatum varietate vtendum ſit, id ita fiat, vt bini, vel ad ſummum terni, & quidem viciſſim loquantur, & adſit aliquis, qui interpretis vices gerat. *Si autem* non adfuerit, qui interpretari valeat: is qui peregrinæ linguæ donum habet, ſeu facultatem, in Eccleſia, ſeu publico illo in conuentu taceat: & vni Deo ſibique tantùm, vt libuerit, loqui poteſt. *Prophetæ autem duo, aut tres* ſuas exprimant prophetias, id eſt, quæ à Deo ſibi fuerint inſpirata, ſeu de rebus futuris, & abſentibus, ſeu de reconditis ſacræ Scripturæ miſteriis: & cæteri, qui ſimili Prophetiæ dono prædìti ſunt, *diiudicent*, an id quod Propheta aut doctor dixit, ſit ſanæ ac vtilis doctrinæ, necne. * Hoc quidem Pauli monitum deberet in omnibus Regularium ſaltem communitatibus obſeruari. Nempè vt aſſignarentur ſecretò Concionatorum obſeruatores qui diiudicarent, num decenter, & fructuosè Dei verbum proferant: vt ſi ſacer præco ex hoc capite reus inueniatur, valeat à Præſule paternè corripi.] *Quod ſi* aſſidentium cuipiam aliquid fuerit diuinitus reuelatum, qui prius loqui cœperat, ſileat, vt locum det demum verba facienti. *Poteſtis enim* ſigillatim omnes prophetare,

In communitatibus Regularium deberent Concionum cenſores aſſignari.

& res diuinas exponere, vt omnes audientes *diſcant*, & omnes viciſſim ſeipſos ad virtutem *exhortentur*. Vt impleantur vota illa: *Vtinam omnes prophetaſſent!* vel vt omnes *exhortentur*, (paſſiuè) id eſt, exhortationem accipiant. *Et* quidem *Spiritus Prophetarum* non eſt ille fanaticus idololatrarum, qui vates etiam inuitos eloqui cogat; ſed ſubiectus eſt Prophetis, & in eorum ineſt poteſtate: vndè poſſunt commodè Prophetæ ſibi inuicem cedere pacis, & ædificationis cauſa. *Non enim eſt Deus* diſſenſionis cauſa, ſed pacis conciliator: quemadmodum in omnibus Eccleſiis Chriſtianorum ſemper docere & oſtendere ſtudeo.

Verſ.34.35.36.37.38.39.40. Mulieres in Eccleſiis taceant, &c.] Mulieres verò, quando in Eccleſiis adſunt, *taceant*. Debent enim non præeſſe, ſed ſubmiſſæ eſſe viris, ſicut Moſes ſcripſit Gen.3,16. *Sub viri poteſtate eris.* Si autem eis libuerit aliquid ediſcere eorum, quæ à ſacri verbi præconibus dicta, non dilucidè intellexerint: domi à viris interrogent. *Turpe eſt* enim mulieri in Eccleſia profari. O quanta hodie propter mulierum garrulitatem turpitudo in Eccleſiis permittitur Paſtorum deſidia!] *An verbum Dei*, ſeu prædicatio Euangelica à vobis, ô Corinthij, primùm *proceſſit?* Aut in vos ſolos peruenit? vt pro veſtro libitò ſacra, & conuentus ordinare, & quaſi me ſapientiores

Quàm turpe eſt, mulieres in Eccleſia loqui.

meis velitis monitis contradicere. Profectò ante vos Eccleſiæ Paleſtinæ Samariæ, Cypri, Syriæ & tot aliæ credidere: illarum, ſi ſapitis, ordinem, ac ritus inſpicite, & obſeruate. Non quod timeam, aut detrectem proborum, aut doctorum iudicia. Nam *ſi quis* inter vos videtur Propheta eſſe excellens, & indubitatus: aut ſaltem *ſpiritualis*, ſeu in rebus ſpiritualibus dignoſcendis, diiudicandiſque peritus, talis per me licet, cognoſcat, quæ ſcribo vobis: certus enim ſcio, quod deprehendet, Chriſti eſſe mandata non per ſe immediatè, ſed per me (cui hanc poteſtatem impertiit iubentis, vt dicta à me nunc in cœtibus veſtris obſerueris. * Vndè, ad prompte & alacriter obediendum, haud aſpectanda eſt perſona Prælati, qui immediatè iubet: ſed Dei ipſius, qui mediate in illo certum eſt imperate.] *Si quis autem* affectabit ignorare, me à Domino hanc poteſtatem accepiſſe: viciſſim à Domino ignorabitur, vlturo quidem legato ſuo illatam iniuriam. *Itaque fratres*, primum veſtrum ſtudium ſit, vt *prophetis*, ſeu vt verbum Dei ad vtilitatem audientium vulgari intelligibili lingua exponatis. Non tamen ideo prohibeatis eum, qui voluerit peregrina lingua loqui, dummodo expoſuerit vulgari idiomate à populo capiendo quod dixerit. *Omnia* autem decenter, rectoque ordine præſtare ſatagite.

Nō eſt aſpectanda perſona Præſulis iubentis, ſed Deus in illo imperantis; vt ſic prompta obedientia.

CAPVT XV.

Corporum reſurrectionem multis confirmat argumentis. Corporiſque glorioſi dotes deſcribit.

1. NOTVM autem vobis facio, fratres, Euangelium, quod prædicaui vobis, quod & accepiſtis, in quo & ſtatis, 2. Per
quod & ſaluamini: qua ratione prædicauerim vobis, ſi tenetis, niſi fruſtra credidiſtis. 3. Tradidi enim vobis in primis,
quod & accepi: quoniam Chriſtus mortuus eſt pro peccatis
noſtris ſecundùm Scripturas: 4. & quia ſepultus eſt, & quia
reſurrexit tertia die ſecundùm Scripturas: 5. & quia viſus
eſt Cephæ, & poſt hoc vndecim: 6. Deinde viſus eſt plus quàm quingentis fratribus ſimul: ex quibus multi manent vſque adhuc, quidam autem dormierunt:
7. Deinde viſus eſt Iacobo, deinde Apoſtolis omnibus: 8. Nouiſſimè autem omnium tanquam abortiuo, viſus eſt & mihi. 9. Ego enim ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam
Dei. 10. Gratia autem Dei ſum id quod ſum, & gratia eius in me vacua non fuit,
ſed abundantius illis omnibus laboraui: non ego autem, ſed gratia Dei mecum:
11. Siue enim ego, ſiue illi: ſic prædicamus, & ſic credidiſtis. 12. Si autem Chriſtus prædicatur quod reſurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam reſurrectio mortuorum non eſt? 13. Si autem reſurrectio mortuorum non
eſt: neque Chriſtus reſurrexit. 14. Si autem Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt
ergo prædicatio noſtra, inanis eſt & fides veſtra: 15. Inuenimur autem & falſi
teſtes Dei: quoniam teſtimonium diximus aduerſus Deum, quod ſuſcitauerit Chriſtum; quem non ſuſcitauit, ſi mortui non reſurgunt. 16. Nam ſi mortui non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit. 17. Quod ſi Chriſtus non reſurrexit, vana
eſt fides veſtra, adhuc enim eſtis in peccatis veſtris. 18. Ergo & qui dormierunt
in Chriſto, perierunt. 19. Si in hac vita tantum in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus. 20. Nunc autem Chriſtus reſurrexit à

mortuis

mortuis primitiæ dormientium. 21. Quoniam quidem per hominem mors, &
per hominem reſurrectio mortuorum. 22. Et ſicut in Adam omnes moriuntur, ita
& in Chriſto omnes viuificabuntur. 23. Vnuſquiſque autem in ſuo ordine, primi-
tiæ Chriſtus: deinde ij, qui ſunt Chriſti, qui in aduentu eius crediderunt. 24. De-
inde finis: cùm tradiderit regnum Deo & Patri, cùm euacuauerit omnem princi-
patum, & poteſtatem, & virtutem. 25. Oportet autem illum regnare, donec
ponat omnes inimicos ſub pedibus eius. 26. Nouiſſima autem inimica deſtruetur
mors: Omnia enim ſubiecit ſub pedibus eius. Cùm autem dicat: 27. Omnia
ſubiecta ſunt ei: ſine dubio præter eum, qui ſubiecit ei omnia. 28. Cùm autem
ſubiecta fuerint illi omnia: tunc & ipſe Filius ſubiectus erit ei, qui ſubiecit ſibi om-
nia, vt ſit Deus omnia in omnibus. 29. Alioquin quid facient qui baptizantur
pro mortuis, ſi omnino mortui non reſurgunt? vt quid & baptizantur pro illis?
30. Vt quid & nos periclitamur omni hora? 31. Quotidie morior per veſtram
gloriam; fratres, quam habeo in Chriſto Ieſu Domino noſtro. 32. Si ſecundùm
hominem) ad beſtias pugnaui Epheſi, quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt?
manducemus, & bibamus, cras enim moriemur. 33. Nolite ſeduci: Corrumpunt
mores bonos colloquia mala. 34. Euigilare iuſti, & nolite peccare: ignorantiam
enim Dei quidam habent, ad reuerentiam vobis loquor. 35. Sed dicet aliquis:
Quomodo reſurgunt mortui? qualiue corpore venient? 36. Inſipiens, tu quod ſemi-
nas non viuificatur, niſi priùs moriatur. 37. Et quod ſeminas, non corpus, quod
futurum eſt, ſeminas, ſed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius cætero-
rum. 38. Deus autem dat illi corpus ſicut vult: & vnicuique ſeminum proprium
corpus. 39. Non omnis caro, eadem caro: ſed alia quidem hominum, alia verò
pecorum, alia volucrum, alia autem piſcium. 40. Et corpora cæleſtia, & corpora
terreſtria: ſed alia quidem cæleſtium gloria, alia autem terreſtrium. 41. Alia clari-
tas ſolis, alia claritas lunæ, & alia claritas ſtellarum. Stella enim à ſtella differt in
claritate: 42. Sic & reſurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, ſurget
in incorruptione. 43. Seminatur in ignobilitate, ſurget in gloria. Seminatur in
infirmitate, ſurget in virtute. 44. Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpiri-
tuale. Si eſt corpus animale, eſt & ſpiritale, ſicut ſcriptum eſt: 45. Factus eſt pri-
mus homo Adam in animam viuentem, nouiſſimus Adam in ſpiritum viuifican-
tem. 46. Sed non prius quod ſpiritale eſt, ſed quod animale: deinde quod ſpiri-
tale. 47. Primus homo de terra, terrenus: ſecundus homo de cælo, cæleſtis.
48. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. 49. Igitur,
ſicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cæleſtis. 50. Hoc au-
tem dico, fratres: quia caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt: neque
corruptio incorruptelam poſſidebit. 51. Ecce myſterium vobis dico: Omnes qui-
dem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur. 52. In momento, in ictu oculi,
in nouiſſima tuba: canet enim tuba, & mortui reſurgent incorrupti: & nos immu-
tabimur. 53. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem: & mortale
hoc induere immortalitatem. 54. Cùm autem mortale hoc induerit immortalita-
tem, tunc fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. 55. Vbi eſt
mors victoria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus? 56. Stimulus autem mortis pecca-
tum eſt: virtus verò peccati lex. 57. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam
per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. 58. Itaque fratres mei dilecti, ſtabiles
eſtote, & immobiles: abundantes in opere Domini ſemper, ſcientes quod labor ve-
ſter non eſt inanis in Domino.

COMMENTARII.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. *Notum autem vobis facio, &c.*] Ne autem ô fratres, quod eſt præcipuum fidei noſtræ, fundamentum apud vos claudicare videatur: in recentem notitiam, & memoriam vobis reuoco Euangelium, quod alias vobis propoſui, quoque ita complexi eſtis, vt pro certo habeam, id vos conſtantiſſimè profiteri id, per quod & ſalutem aſſecuturi eſtis, ſi tenetis, quæ vobis prædicauerim. Nec enim fruſtra, ſed ingenti hoc fruituri præmio, *credidiſtis. Tradidi vobis in primis*, ſeu inter præcipua Chriſtianæ religionis capita, *quod* non alicubi legi, ſed diuinitus *accepi*: Chriſtum ſcilicet, pro ſceleribus hominum cruci ſuffixum obiiſſe, & die tertia reſurrexiſſe ex mortuis iuxta ſcripturarum prædictionem. Annon Ionas in Chriſti typo die tertia è ceti ventre educitur? Ionæ 2. Annon clariſſimè ad litteram cap. 6. 3. prædixit Oſeas Chriſtus ſua, *poſt tres dies* reſurrectione *viuificabit* etiam *nos*?

Profectò tertia die rediuiuus *viſus eſt Cephæ*, id eſt, Petro Luc. 24 34. & eodem die vndecim Apoſtolis ſuis Luc. 24. 36. *Deinde* viſus eſt pluſquam quingentis *fratribus*, ſeu Chriſtianis ſimnl in Galilææ monte. Mat. 28. 7. & 10. ex quibus multi adhuc ſunt ſuperſtites, alij dormierunt. Viſus eſt etiam à Iacobo, & ab Apoſtolis iterum omnibus, & pluribus aliis aſcenſionis die. Act. 1. 4. *Nouiſſimè autem omnium*, Apoſtolorum viſus eſt & à me in proprio ſuo corpore conuerſionis meæ die, *tanquam abortiuo quidem*, id eſt, extra tempus, extra numerum extra ordinem in Apoſtorum collegium adſcripto. Porrò Suetonius in Octauio c. 35. aſſerit, Senatores, qui Romæ extra ordinem ex gratia 10 ſenatum adlegebantur, *abortiuos* vocitari.

Verſ. 9.10.1ſ.12.ſ3.14.ſ5.16. *Ego enim ſum minimus Apoſtolorum, &c.*] Cunctis ego Apoſtolis poſtponendus ſum, quia vltimus à Domino electus miniſterium Apoſtolicum accepi.

D. Paulus Chriſti Beniamin eius doloris filius, ſed patris mox deliciæ.

* Annon ideo ô Paule, audebo aſſerere, te collegij Apoſtolici, & melioris Iacobi filiorum Beniamin fuiſſe filium quidem *doloris* Chriſti clamantis Saule *Saule, cur me perſequeris?* Poſtmodum verò eiuſdem proſequens in delicias?] *Qui* profectò dignus non ſum Apoſtolus vocari, quoniam Chriſti Eccleſiam dirè fui perſequutus. *Gratia autem* Dei, non vllo merito, ad Apoſtolicam dignitatem aſcendi: & gratia hæc eiuſdem pietate *in me vacua non fuit, ſed abundantius*, ſiue amplius, quam omnes Apoſtoli (ſeorſim ſumpti) in Euangelio promulgando, ac promouendo laboraui. Non autem ego ſolus, ſeu non tam ego, quam gratia Dei, quæ mecum laborauit. Non excludit Paulus propriam liberi arbitrij cooperationem (vti fingunt hæretici) ſed tantum gratiæ vt digniori, & principaliori operis cauſæ laudem operis adſcribit.

Quidquid boni geſſeris, Dei gratiæ adſcribe.

* Ita homines quidquid boni geſſerint, Dei gratiæ ac pietati debent attribuere, à qua acceperunt vires ad operandum.] Laborauit Paulus poſt cunctos Apoſtolos electus pluſquam ſinguli, nos edocens, eos qui ſerius ad Dei obſequium accedunt, debere intenſius in via ſalutis operari, vt dies illos vacuos valeant implere.

Qui ſerius ad Dei ſeruitium veniũt, intenſius laborare debent.

] *Siue* autem *ego*, *ſiue illi* alij Apoſtoli ſpectentur, de Chriſto mortuo, & reſurgente conformiter *prædicamus*: & vos eum mortuum fuiſſe, & mortuis reſurrexiſſe, nobis annunciantibus, *credidiſtis*. *Si autem* prædicamus, Chriſtum reſurrexiſſe, & id firmiter creditis: *quomodo ergo quidam in vobis* (ſicuti Cerinthus, Hymenæus, & Philetus) dicere audent, non eſſe mortuorum reſurrectionem? En primum Pauli argumentum: Chriſtus reſurrexit: ergo & nos reſurgemus.

Mirabilis Chriſti erga homines charitas vel poſt mortem.

* Tanta enim erga homines Chriſti charitas, vt non reputaret plenum ſe acquiſiiſſe de de motte rtiumphum, ſi illam in ſeipſo ſolo, & non etiam in nobis membris ſuis deuiciſſet.] *Si autem* mortuorum reſurrectio non eſt: ergo nec Chriſtus reſurrexit. Prout verò tot teſtibus ocularis Chriſtum reſurrexiſſe tertia die poſt mortem. Ergo qui abnegant non eſſe reſurrectionem, quia Chriſtus non reſurrexit: conuincantur reſurrectionem mortuorum eſſe, cum tot teſtibus comprobata fuerit reſurrectio Chriſti. En argumentum ſecundum. *Si autem Chriſtus* minime reſurrexit; *ergo inanis eſt prædicatio noſtra, & inanis eſt fides veſtra.* En tertium ab abſurdo argumentum. Falſa etenim prædicamus, & falſa creditis. *Inuenimur* conſequenter qui hæc prædicamus falſi eſſe *Dei teſtes*, quia teſtimonium aduerſus eum proferimos, dum docemus Chriſtum à Deo fuiſſe à mortuis ſuſcitatum; quem quidem minime ſuſcitauit, *ſi mortui non reſurgunt.* At qui tot miraculis, tot prodigiis probamus nos veros teſtes eſſe, & doctrinam ſolidam, ac ſynceram: ergo teſtimonium noſtrum circa reſurrectionem verum exiſtit. *Nam ſi* mortuos reſurrecturos negaris, conſequenter negabitis Chriſtum reſurrexiſſe: & inde pateret, nos, qui aſſerimus Chriſtum vidiſſe rediuiuum, falſos eſſe teſtes. En quartum argumentum.

Verſ. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. *Quod ſi Chriſtus non reſurrexit, &c.*] Si verò non reſſurrexit Chriſtus, quod aſſeritis dum reſurrectionem abnegaris: ſequitur, vanam eſſe fidem veſtram: & adhuc vos in peccatis veſtris exiſtere. Nam ſi Chriſtus reſurgere non potuit, ſeu mortem deuincere, multo minus potuerit peccatum debellare. Ergo à peccato adhuc captiui detinemini. En argumentum quintum. *Ergo & qui dormierunt*, ſeu mortui ſunt *in Chriſto*, ſiue in gratia Chriſti *perierunt*, ſeu damnati ſunt. Quia fides eorum fuit falſa, iuſtitia nulla. En ſextum argumentum. *Si in hac vita tantum*, ſeu huius vitæ ſolùm bona *ſperantes, ſumus* ſine ſpe reſurrectionis, & futuræ gloriæ: profectò cunctis hominibus miſerabiliores eſſemus, Nam illa ſpe firma reiicimus carnis, ac mundi voluptates, quibus ſaltem in præſenti ſæculo alij potiuntur. En argumentum ſeptimum. *Nunc autem* certum omninò eſt (vt probatum relinquo) Chriſtum Dominum reſurrexiſſe, & quidem *primitias dormientium*, id eſt, primùm ex mortuis reſurgentium ad vitam immortalem, ſurrexit enim Chriſtus primus non tantum dignitatis ordine, ſed & temporis. Nam qui *Matt.* 27. 51. dicũtur Chriſto moriente reſurrexiſſe, non ſurrexerunt illa preciſè die, ſed tertia poſt Chriſtum, vti Suarius 3. p. q. 53. a. 3. annotauit. *Quoniam quidem* ſicut per hominem, qui deliquit, Adamum, mors initium duxit: ità per Chriſtum hominem Deum mortuorum reſurrectio, & de morte victoria principium haberet. *Et ſicut* in Adamo delinquente omnes mortui fuerunt, ità *in Chriſto*, ſeu merito Chriſti, qui mortem debellauit, merito viua membra ſemel mortua rurſus viuificarentur, ſeu ad vitam glorioſam & immortalem eleuarentur. *Vnuſquiſque autem in ſuo ordine* tùm dignitatis, tùm temporis. Nempe *primus*, id eſt, primo loco *Chriſtus* caput ſcilicet omnium, deinde iuſti membra quidem eius ſuum caput & Principem ſequentur, completa demum & impiorum reſurrectione. *Deinde finis* vniuerſæ Chriſti diſpenſationis in terris fiet: & conſequenter ſæculum terminabitur. Cum ſcilicet Chriſtus tradiderit Patri *Regnum ſuum*, ſeu electorum Eccleſiam, in quibus nunc per gratiam regnat: in futura vita per gloriam æternum regnaturus. Tunc autem Regnum ab omni hoſte liberum Deo offeret, vt in eo plena gloria triumphet ac regnet æternum, cum iam *euacuauerit*, ac deleuerit *omnem principatum*, ſeu imperium dæmonum, qui nunc fideles oppugnat: qui quidem dæmones retu-

neus

tient adhue ſua nomina, vnde aliqui vocantot *Principatus*; alij *Poteſtates*, alij *Virtutes*.

1 *Verſ.* 25.26.27.28.29.30.31. *Oportet autem illum regnare, &c.*] Regnabit vero nunc in Eccleſia, donec Pater æternus dæmones, ac homines reprobos ſub eius pedibus collocet debellatos. *Nouiſſima* demùm inimica hominis mors in reſurrectione vniuerſali deſtruetur, & iam in homines ſuam haud exeret poteſtatem. *Omnia* enim, ſeu omnes hominum inimicos ſub Chriſti pedibus Pater ſubiecit, vt perfecta omninò victoria caneretur. *Cùm autem* dicit: *Omnia ſubiecta ſunt ei*, planeeſt intelligendum omnia eſſe Chriſto ſubiecta præter ipſum Chriſtum, qui Patri omnia illa à ſe victa ſubiecit. Cum autem Chriſtus ſubiecerit Patri cæleſti omnia quæ Pater ei ſubiecerit: *Tunc & ipſe Filius ſubiectus erit Patri*. Ac ſi diceret: Ne tùm quidem Filius deſinat eſſe Patri ſubiectus quatenus ſcilicet homo eſt. *Vt ſit Deus omnia in omnibus*, ſeu vt plenum imperium in omnia & in Filium ſuum vt homo eſt, exerat. *Alioquin, ſi mortui non reſurgunt omninò, quid facient*, ſeu quem fructum reportabunt, *qui baptizantur pro mortuis*, id eſt, qui purificantur ad ſacrificia, quæ pro mortuis offeruntur. Ac ſi diceret: ſi corpora omninò intereunt, ſine ſpe reſurrectionis, nec animæ ſuperſtites ſunt, vt de quorumdam impiorum opinione (verſ.n.18. dicebamus, fruſtrà pro mortuis preces & ſacrificia litantur. *Vt quid & nos periclitamur omni hora?* Certè ſtultè nos tot periculis obiicimus, tot perſecutiones ſoſtinemus, ſi non eſt reſurrectio, imò ſi animæ cum corporibus ſimul moriuntur. Vt autem de me loquar, *Quotidie morior per veſtram gloriam fratres*. In Græco præponitur particula νὴ quæ iuramentis ſeruit. Iuro per gloriam quam habeo de vobis *in Chriſto*, ſeu ad Chriſtum meo miniſterio conuerſis, me quotidie mori; ſeu dira ſubire pericula, & continuo morti me offerre libentiſſimè ob hanc ſolam reſurrectionis ſpem.

Qui vult pro Deo alacriter laborare, mortem continuo instantem memoriæ obiiciat.

* Miniſter Euangelij, qui voluerit à tribulationibus non ſuperari, imò alacriter eas ſubire, *quotidie* moriatur, id eſt, inſtantem mortem ſemper menti obiiciat.]

Verſ. 32. 33. 34. *Si (ſecundum hominem) ad beſtias &c.*] Si humano ſolum ſtudio, & ſine temporali cum beſtiis, hoc eſt, cum Demetrio eiuſque ſociis pro Diana dea ſua ferino modo pugnantibus decertaui tot exantlatis laboribus: quid mihi proderit, ſi mortui non reſurgunt immortales? Satius aliunde fuiſſet cum Epicuro eiuſque diſcipulis profari: *Manducemus, & bibamus; cras enim moriemur*: & poſt mortem nulla pœna; nec vlla voluptas. *Nolite ſeduci* praua cum eiuſmodi atheis & Epicureis conuerſatione: *Corrumpunt bonos mores colloquia*, & commercia praua.

Exitiale admodum cum impiis commercium habere.

* Nihil quidem moribus magis eſt exitiale, quam cum impiis commercium habere: maximè ſi (quo non pauci) atheiſmo laborare videantur.] *Euigilate* ergo *iuſti*, & nolite delinquere: non enim eritis à peccato immunes, ſi impiorum conſortium non fugiatis. Solo namque quoſdam moribus apertè indicare ſe Deum non agnoſcere, & ſe atheos penitus exhibere. *Ad reuerentiam vobis loquor*. Græcè, *ad pudorem, ad confuſionem*. Vos etenim pudere debuiſſet eiuſmodi errorum; quibus veſtrum nonnulli implicantur. Tot præfatis argumentis Paulus perſuadere Corinthiis infirmis in fide curauit corporum reſurrectionem, & animarum immortalitatem.

Verſ. 35.36.37.38.39.40.41.42.43.44. *Sed dicet aliquis, &c.*] Si corpora reuiuiſcent, vt aſſeris, 2.

Corporis glorioſi dotes diſeruntur.

mortui vndenam corpus reſument, quod iam pridem fuit putredini obnoxium, ferarum ac piſcium alimentum? *Inſipiens*, nonne granum, quod tu ſeminas, priùs moritur & putredini traditur, quam viuum exſurgat? Idem prorſus corporibus accidet. *Et quod ſeminas*, non eſt corpus, quod futurum eſt poſtea, ſed nudum granum vel frumenti, vel ſeminum aliorum. *Deus autem* dat illis ſeminibus pro libito corpus ſuæ ſpeciei congruum; triticeo triticeum &c. ſic in hominum reſurrectione dabit cuique Deus proprium ſuum corpus, & quale quemque decebit. *Non enim omnis caro eadem caro*, id eſt, ſicut ingens eſt differentia inter corpus hominum & corpus brutorum, & volucrum: ita magna admodum differentia erit inter naturam & meritum. Vndè ſicut natura talis, verbi gratia hominis tale exigit corpus humanum; ita tale meritum tale corpus glorioſum exigat: vt qui minor meritis eſt; minus; & qui maior meritis eſt, magis glorioſum corpus recipiat. *Et corpora cæleſtia & corpora terreſtria* idem confirmant. Nam alia eſt cæleſtium *gloria*, ſeu pulchritudo, & alia terreſtrium. In corporibus item cæleſtibus etiam magnam ſplendoris noſcimus differentiam. *Alia* enim claritas ſolis, alia Lunæ, alia ſtellarum claritas. Imo & in ſtellis plures ſtellæ alias claritate ſuperant. Teſtor Luciferum Venerem, Triones. *Sic & reſurrectio mortuorum*. alia erit, atque alia in beatis: vnus enim alteri vt in gratia & meritis, ita præmio quoque tùm corporis, tum animæ longè præcellet. Vtrique corpori commune erit: Primò quod ſeminatur in terra (grani inſtar) ſeu ſepelitur *in corruptione*, vel vt corrumpatur: in reſurrectione verò ſurget Incorruptibile; & impaſſibile. Secundò quod ſeminatur in *ignobilitate*. id eſt, ignobile, vile, ſpurcum: & cum maxima gloria, ſplendore, & claritate reſurget. Tertiò, *Seminatur in infirmate*, ſeu infirmum, inualidum, nec ſe mouere potens: ſurget verò *in virtute*, ſeu cum potentia & robore celerrimum, & agilitatis dote donatum. Demùm *ſeminatur* corpus *animale*, ſeu quale habent omnia animalia craſſum, impenetrabile cibo & potu indigens: ſurget *ſpirituale*, ſeu ſpiritui ſimile, id eſt, non egens cibo & potu ſubtile, penetrabile. Ex his autem Apoſtoli verbis Patres colligunt quatuor eſſe corporis glorioſi dotes Impaſſibilitatem, Claritatem, Agilitatem, & Subtilitatem.

Verſ. 45.46.47.48. 49. 50. *Factus eſt primus homo, &c.*] *Scriptum* quidem *eſt* Gen. 27. *Factus eſt primus homo Adam in animam viuentem*, vita tantum animali multis miſeriis obnoxia, quem filij imitamur; ſed *nouiſſimus Adam*. & parens noſter Chriſtus ſicut factus eſt in *ſpiritum viuificantem*, ſeu talis, qui ſuo merito & potentia valeat quæuis mortua viuificare: ita etiam de facto ſubminiſtrabit nobis corpus reſurrectione glorioſa viuificatum, ſpiritibus ſimile ob impaſſibilitatis, claritatis, agilitatis; & ſubtilitatis dotes. *Sed non prius*, quod ſpirituale eſt

conferet;

conferet, quã conferat quod eſt animale, id eſt, dotes illæ reſorrectionem corporis ſequentur. *Primus homo* Adam quia de terta factus non niſi *terrenus* fuit, nec niſi terrenum corpus potuit nobis communicare. Sed *ſecundus* homo Chriſtus, qoia *de cælo*, ſeu de Patris ſinu Deus de Deo eſt homo planè *cæleſtis*, (vnde ei debebatur à primo conceſſionis inſtanti corpus glorioſum cum omnibus ei dotibus annexis, ſed noloit eas niſi in reſurrectione admittere.) Poteſt igitur virtute ſua efficere, vt corpus, quod ex ſe eſt animale, fiat cæleſte ſpirituale, ſeu ſpiritibus ſimile: & de facto tale fecit corpus ſuum, quando illud à mortuis ſuſcitauit: & faciet etiam noſtra corpora, quando illa eſt ſuſcitaturus. Qualis igitur terrenus pater Adam, tales naſcimur, & morimur terreni, & fragiles: & qualis Chriſtus ſecundus Pater cæleſtis quidem, tales & *cæleſtes* Angelis ſimiles reſurgemus. *Igitur*, ſicut ante conuerſionem portauimos terreni Adami imaginem, id eſt, aſſimilati illi fuimus in peccatis: ita iam conuerſi portemus imaginem cæleſtis Adami, id eſt, conformemur Chriſto per vitam ſpiritualem, per virtutes cæleſtes. En Apoſtolus ex allegoria ad tropologiam tranſiens. * Et quidem dotum illarum, qoeis in reſurrectione corpus noſtrum erit donandum, memoria nos allicit ad ipſius corporis mortificationem exerendam.] *Hoc autem dico fratres*, vt edoceamini, carnis & ſanguinis delicias, ſeu corpus delicijs affluens Dei Regnum poſſidere non poſſe, ſeu illarum dotum gloria potiri: neque incorruptelam, ſeu immortalitatem, conſequi poſſe corpus corruptis moribus infectum.

Dotes, quibus in reſurrectione corpus donandũ eſt, nos ad ipſius mortificationẽ alliciunt.

Verſ. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. *Ecce myſterium vobis dico, &c.*] En ô fratres, reſurrectionis myſterium *Omnes reſurgemus, ſed non omnes immutabimur* ad gloriam, non omnes pro animali corpore accipiemus ſpirituale & cæleſte. Solis enim electis hæc gloria præparatur. *In momento*, in puncto temporis, in ictu oculi, cum nouiſſima tuba clangorem ediderit, mortui omnes reſurgent *incorrupti*, ſeu immortales. Nam etiam reprobi incorrupti ſurgent membrorum integritate, ſed tamen dolore pœnarum æternum corrumpendi. * Horribile ſupplicium impijs, incorruptos ſeu immortales reſurgere ad interminabilis mortis ſine morte corruptionem. Nos tantum electi ad interminabilem gloriam & vitam *immutabimur*. *Oportet enim* hoc corpus corruptibile incorruptionem induere, & mortale immortalitate donari. *Cum* autem mortale hoc corpus immortalitate donatum fuerit, tunc implebitur illud Oſee. 15. 14 *Abſorpta eſt mors in victoria*, ſeu per victoriam Chriſti mors omninò deperiit electis, *Vbi eſt*, ſeu erit tunc ô *mors victoria*, quam de tot hominibus reportabas? Vbi eſt ſtimulus tuus, ſeu peccatum, quo tanquam venenato aculeo, ſcorpij in morem, configere ſolebas homines, & interimere? *Stimulus*, inquam, *mortis peccatum eſt: virtus vero peccati lex*. Id eſt, id per quod peccatum vires ſuas maxime in nos exeruit, lex Moſaica fuit. Occaſione enim legis multa vetantis, multa imperantis, ſed gratiam ad ea haud ſic vberem impertientis, vt nunc poſt Chriſtum præſtat, magis peccatum in humano infirmo genere inualuit. *Deo autem gratias*, offeramus, qui dedit nobis de peccato & morte victoriam reportare per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, cuius meritis vberrimam gratiam accepimus ad *virtutem* ſeu fortitudinem peccati facilè debellandam. *Itaque fratres mei* dilectiſſimi, *ſtabiles* eſtote in fide ſuſcepta, nec vos perſequutiones faciant mobiles oſtentari. *Abundantes* in opere Domini, ſeu multa feruenter in Dei obſequium opera exercentes, Scientes vtique, veſtrum laborem non futurum inanem, ſed ineffabili præmio eſſe donandum.

Horribile impijs ſupplicium incorruptos ſeu immortales reſurgere.

CAPVT XVI.

Collectas fieri eleemoſynarum, ad pauperibus Solymitanis ſuccurrendum iubet. Salutat amicos.

1. DE collectis autem, quæ fiunt in ſanctos, ſicut ordinaui
Eccleſiis Galatiæ, ita & vos facite. 2. Per vnam ſabba-
ti vnuſquiſque veſtrûm apud ſe ſeponat, recondens quod ei
benè placuerit, vt non, cùm venero, tunc collectæ fiant.
3. Cùm autem præſens fuero, quos probaueritis per epi-
ſtolas, hos mittam perferre gratiam veſtram in Ieruſa-
lem. 4. Quòd ſi dignum fuerit vt & ego eam, mecum
ibunt. 5. Veniam autem ad vos, cùm Macedoniam pertranſiero: nam Mace-
doniam pertranſibo. 6. Apud vos autem forſitan manebo, vel etiam hyemabo:
vt vos me deducatis quocumque iero. 7. Nolo enim vos modò in tranſitu vi-
dere, ſpero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, ſi Dominus per-
miſerit. 8. Permanebo autem Epheſi vſque ad Pentecoſten. 9. Oſtium enim
mihi apertum eſt magnum, & euidens: & aduerſarij multi. 10. Si autem ve-
nerit Timotheus, videte vt ſine timore ſit apud vos: opus enim Domini opera-
tur, ſicut & ego. 11. Ne quis ergo illum ſpernat: deducite autem illum in pa-
ce, vt veniat ad me, expecto enim illum cum fratribus. 12. De Apollo autem
fratre

fratre vobis notum facio, quoniam multum rogaui eum vt veniret ad vos cum fra-
tribus: & vtique non fuit voluntas vt nunc veniret: veniet autem, cùm ei vacuum
fuerit. 13. Vigilate, ſtate in fide, viriliter agite, & confortamini. 14. omnia
veſtra in charitate fiant. 15. Obſecro autem vos, fratres, noſtis domum Ste-
phanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam ſunt primitiæ Achaiæ, & in miniſte-
ſterium ſanctorum ordinauerunt ſeipſos: 16. vt & vos ſubditi ſitis eiuſmodi, &
omni cooperanti, & laboranti. 17. Gaudeo autem in præſentia Stephanæ, & For-
tunati, & Achaici: quoniam id, quod vobis deerat, ipſi ſuppleuerunt. 18. re-
fecerunt enim & meum ſpiritum, & veſtrum. Cognoſcite ergo qui huiuſmodi
ſunt. 19. Salutant vos Eccleſiæ Aſiæ. Salutant vos in Domino multùm, Aquila
& Priſcilla, cum domeſtica ſua Eccleſia: apud quos & hoſpitor. 20. Salutant vos &
omnes fratres. Salutate inuicem in oſculo ſancto. 21. Salutatio, mea manu
Pauli. 22. Si quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, ſit anathema,
Maran Atha. 23. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. 24. Charitas mea
cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu. Amen.

COMMENTARII.

1. Iubet eleemoſynas colligi, ad egenis Solymitanis ſuccurrendum.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *De collectis autem, quæ fiunt in ſanctos, &c.*] Cæteri Apoſtoli in Concilio Ieroſolymitano D. Paulo commiſerant, ita Gentium curam ſuſcipere, vt tamen pauperum Iudæorum, qui à Iudæis contribulibus ſuis Ieroſolymæ nuper bonis ſuis ob Chriſti fidem exuti erant, memor eſſet, quod Apoſtolus diligenter executioni mandauit. Vnde ſic Corinthios ſubmonet: Circà collectas autem, quæ fiunt *in ſanctos*, ſeu ad Chriſtianos pauperes iuuandos ſicut in Eccleſiis Galatiæ fieri iuſſi, ita & vos in congregationibus Corinthiarum Vrbium agite. * Chriſtianus *ſanctos* appellat, vt innuat. omnes qui hoc præcelſo nomine inſigniuntur, debere ſplendeſcere ſanctitate: quaſi Chriſtianus, & ſanctus idem omnino exiſtant. Hæc quidem deberet vera eſſe in fidelibus propoſitio: Chriſtianus eſt, ergo ſanctus.] Per vnam ſabbati, id eſt, Dominica prima hebdomadæ die (iam enim Apoſtoli Sabbatum in Dominicam tranſtulerant) vnuſquiſque veſtrum ſecum afferat aliquid, quod in Eccleſiam veniens offerat ad collectam eleemoſynarum, quæ ad Solimitanorum ſubſidium erogantur. Vt cum venero ad vos non tunc fiant collectæ, iam ſint paratæ, & ſumma ex iis conflata ſtatim poſſit Ieroſolymam immitti. * Profectò nullus deberet (ſi fieri poſſet) Eccleſiam inire, niſi prius *apud ſeſe ponens*, quod pauperibus pro foribus ſedentibus valeat offerre: ſic enim preces vberem ad aſſequendum, ſortientur efficaciam.] *Cum autem præſens fuero, quos probaueritis per epiſtolas, hoc mittam, &c.* τὸ *Per epiſtolas* non eſt, auctore Theopylacto, iungendum cum *Probaueritis*, ſed cum ſequenti *Mittam* hoc ſenſu: Quos vos ipſi delegeritis ad hoc aptos miniſterium: hos ego mittam cum epiſtolis, quibus veſtra in pauperes pietas, ac liberalitas commendetur. * *Hos*, inquam *mittam, perferre gratiam veſtram*, ſeu eleemoſynam *in Ieruſalem.* Quod ſi myſtica placeat expoſitio, appoſitè eleemoſyna *gratia* vocatur. Per eam enim peccatores ad gratiam alliciuntur, eleemoſyna peccatum extinguente: compunctione ſcilicet peccatoria, quæ ex Dei liberali pietate ſequi aſſolet eleemoſynam.] *Quod ſi dignum fuerit, vt*

Hæc propoſitio deberet vera eſſe inter fideles: Chriſtianus eſt: ergo ſanctus.

Ad Templum acceſſurus loculo repone, aliquid, quod pauperibus ingrediens exhibeas.

Eleemoſyna gratia vocatur, quia per eā Deus allicitur ad gratiam conferendam.

& ego eam, mecum ibunt. Hoc eſt, ſi tam liberalem collectam feceritis, vt digna cenſeatur, cui præferendæ Ieroſolymam meummet myſterium impendam: mecumque collectores proficiſcentur. Tacitè Corinthios pluſculum tenaciores ſtimulat his verbis Apoſtolus, vt largius, ac liberalius erogent. * Fideles tunc reſpectu ad Paulum plus ex mera pietate largirentur, & hoc intendebat Apoſtolus. At nunc, temporum malignitate, liberalior quidem eſt vanitas, aut adulatio quam pietas in Eleemoſynis erogandis.] Vndè petentia qualitatem aſpectat.] *Veniam*, Deo fauente, ad vos, cum Macedoniam inieto. In votis enim habeo eam agere expeditionem. *Apud vos* autem forſitan diutius, quam tranſitus poſtulat, manebo: imò totam hyemem apud vos peragam: vt vos me deducatis, quocumque perrexero. * Fideles tunc honorificum admodum ſibi ducebant, vt ſuum Apoſtolum à ſe diſcedentem deducerent, illum comitantes & ad viam ſubſidium conferentes. Iam fidelium tanta eſt tepiditas, vt Apoſtolicos viros ad Oppida miſſos vti ignaros inſtruant, & ad viam ſalutis peccatores alliciant, magno equidem fructu: vix dignentur incolæ recipere.] *Nolo enim vos*, ô fratres, per tranſennam videre: ſed Deo volente, ſpero me aliquantulum temporis apud vos manſurum.

Liberalior ſolet eſſe vanitas quàm pietas in eleemoſynis erogandis.

Tantum qui Apoſtolicos viros miſſos ad prædicandū oppidatim, haud libenter recipiunt.

Verſ. 8.9.10.11.12.13.14. Permanebo autem Epheſi, &c.] Vſque ad Pentecoſtem verò Epheſi remanebo, *Oſtium enim mihi apertum eſt magnum*, ſeu magna occaſio, & aditus Euangelij prædicandi, & aduerſariorum multorum perſecutionem ſuſtinendi. * Qui miniſterio Apoſtolico prædicandi veritatem dat operam, ſibi perſuadeat: ſimul ei oſtium ad prædicandum & ad patiendum aperiri. Contrà veritatem enim hoſtes vbique inſurgunt.] *Si autem* interea *Timotheus* ad vos acceſſerit, videte, *vt ſine timore ſit apud vos*, ſeu ſecure agat, nemo illi ſit moleſtus. Domino enim, ſicut in propagatione Euangelij famulatur. Timebat Apoſtolus, (auctore Chryſoſtomo) ne quis aut generis nobilitate elatus, aut opibus, aut externa Sapientia tumens Timothei adoleſcentiam contemneret, & eius conſilia flocci faceret. * Non ſunt Euangelij prædicatores ob canorum defectum deſpiciendi. *Cant*, enim *ſunt ſenſus hominis.*] *Ne quis ergo illum ſpernat* adoleſcentiæ cauſa. *Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me* Epheſum,

Prædicanti veritatem ſimul aperitur oſtium concionandi, & patiendi.

Non deſpiciendus eſt Concionator ob canorum defectum.

ſum, vbi nunc agere oportet. Expecto enim illum *cum fratribus*, id eſt, fratres & ego eius aduentum expectamus. Vel iuxta aliorum expoſitionem, Timotheum expecto cum fratribus, qui eum in via deducent. Moris enim erat, vt vidimus, vt fideles primarij præconem Euangelicum, ſi quando aliò demigraret, honorifice deducerent. *De Apollo autem* fratre vos facio certiores, enixè me rogaſſe eum vt veniret ad vos cum fratribus eius itineris (vti dixi) comitibus, ſeu deductoribus. Fruſtra tamen eum hortatus fui, vt eam iniret expeditionem; nam certas ob cauſas non fuit illi animus nunc pergendi: cum autem ei *vacuum fuerit*, ſeu opportunitas, ad vos veniet. *Vigilate*, ſalutis veſtræ curam gerite ab inſidiis iniqua ſuadentium fugientes: in fide conſtanter perſiſtite: *viriliter agite, & confortamini*; viribus enim indigeris. * Nam inſtituentibus ſalutis viam dira certamina præparantur.] *Omnia veſtra* opera fieri ſtudere non cum ambitione, & contentionibus; ſed cum Chriſtiana charitate.

Inſtituenti ſalutis viam dira tentamina præparantur.

2. *Verſ. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. Obſecro autem vos fratres, &c. Noſtis* iam domum Stephanæ, Fortunati & Achaici, eorum ſcilicet familias quales & quanti meriti eſſe. *Primitiæ* quidem *ſunt Achaiæ*, ſeu primi, qui ex Achæis in Chriſtum credidere, & *in miniſterium ſanctorum ſeipſos ordinauerunt*, ſeu addixerunt, exercentes ſcilicet hoſpitalitatem in Chriſtianos egentes, & peregrinos, & maximè in Euangelij præcones. *Obſecro igitur vos, vt & vos ſubditi*, ſeu obtemperantes ſitis eiuſmodi patronis, & capitibus Eccleſiæ, debito honore reuerentia illos proſequentes: *& omni cooperanti, & laboranti* circa proximorum ſalutem vos vrbanos, & gratos oſtendite, eis in omnibus obedientes, quia profecto veſtram cauſam agunt. *Gaudeo autem in præſentia Stephanæ, Fortunati, & Achaici*, id eſt, mihi magno eſt ſolatio, quod tales ac tanti viri vobis præſentes adſint, me abſente. (Fortunati quidem nunquam mihi hoc capite fit mentio.) Meritò Paulus gaudet, tres hoſce viros apud fideles Corinthios commorari. * Vel vnus enim vir fide ac virtute egregius totius magnæ communitatis eſt fermentum non corrumpens maſſam, ſed condiens.] Gaudeo, inquam vobis adeſſe hoſce viros illuſtres fide, & ſanctitate: quoniam *quod vobis deerat* nempe præſentia, & miniſterium meum apud vos, ipſi ſuppleuerunt: *Refecerunt enim & meum ſpiritum, & veſtrum*: veſtrum quidem dùm vobis laborant inſtruendis: meum verò ſimul, veſtra enim ſpiritualis refectio mea eſt recreatio. Sancti etenim reputant eſſe proprium officium & obſequium, quod aliis impenditur, ob eam quam fraterna dilectio identitatem conſtituunt.] *Eos ergo, qui huiuſmodi ſunt*, ſeu erga vos tam beneficos oſtendunt, *cognoſcite*, id eſt, gratos vos erga eos oſtendite, eiſque reuerenter ſubmittite. *Salutant vos Eccleſiæ*, ſeu fidelium congregationes *Aſiæ. Salutant* item ſpeciali affectu in Domino vos nominatim Aquila, & Priſcilla cum domeſticis ſuis fidelibus, apud quos ego etiam hoſpitio recipior. *Salutant vos*, ſeu ſalutare iubent omnes fratres. Eos autem qui apud vos hoc ſunt nomine digni precor vt meo nomine in oſculo ſancto ac fraterno ſalutetis. *Salutatio mea in manu Pauli.* Hæc verba vſque ad Epiſtolæ finem Paulus ait, ſe ſua manu ſcripſiſſe loco ſalutationis, qua epiſtola claudi aſſolet. Reliquum verò Apoſtolo dictante, ab Amanuenſe fuit exaratum. Mea itaque manu hæc ſcribens, vos ô fratres, ſalutare iubeo. Profecto priuſquam verba ſalutationis adſcribat per hyperbathon interponit execrationem quandam in eos qui ſalute ſunt indigni. *Si quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, ſit anathema*, ſeu cum execratione ab electorum cœtu ſeparetur, abiiciatur, &, ſi non reſipuerit, deſtinetur exitio. Addit, *Maran Atha*, vocem Hebræo-Syriacam ſignificantem *Dominus noſter venit*, Supple, Iudex, & vindex, vt talem puniat. Hebræi enim dum aliquem condemnarent, ſolebant id præſtare ſub inſtantis iudicij diuini conteſtatione Dani. 13. 55. & 59. Pſal. 9. 20. * Huiuſmodi quidem iudicij diuini recordatio ipſos Iudices continebat, nè auderent ſententiam ſcribere iniquam. Vnde id deberent Chriſtiani Magiſtratus æmulari.] *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum* (En Pauli ſalutatio.) *Charitas mea cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu. Amen.* Id eſt, Charitas, qua vos affectuoſe diligo vobiſcum ſit, vt viciſſim me, & vos inuicem pari affectu, & ſynceritate diligatis.

Salutari iubet amicos.

Vel vnus vir egregius magnam cõmunitatem ſtabilit in virtute.

Sancti reputant eſſe proprium officium, quod fratribus impenditur.

Ne Iudices ſententiã ferãt iniquam, diuini iudicij recordentur.

EPISTO

EPISTOLA
BEATI PAVLI APOSTOLI
ad Corinthios ſecunda.

PRÆLVSIO.

QVæſtio vertitur inter expoſitores, vbinam Epiſtola hæc fuerit ſcripta? Multi aſſerunt, ſcriptam fuiſſe Philippis in Macedonia, Miſſam autem per Titum, & Lucam. Ego autem cum Baronio crediderim ſcriptam Nicopoli in Græcia anno à Chriſto Domino paſſo vigeſimo ſexto.

CAPVT I.

Multarum tribulationum, queis affectus fuit in Aſia, occaſione oſtendit, Deum eſſe verum conſolatorem. Cauſam reddit dilati ſui ad Corinthum aduentus.

1. PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, & Ti-
motheus frater, Eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi, cum omni-
bus ſanctis, qui ſunt in vniuerſa Achaia 2. Gratia vobis
& pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. 3. Be-
nedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater
miſericordiarum & Deus totius conſolationis. 4. Qui
conſolatur nos in omni tribulatione noſtra: vt poſſimus & ip-
ſi conſolari eos, qui in omni preſſura ſunt, per exhortationem, qua exhortamur
& ipſi à Deo. 5. Quoniam ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis: ita & per
Chriſtum abundat conſolatio noſtra. 6. Siue autem tribulamur pro veſtra exhor-
tatione & ſalute, ſiue conſolamur pro veſtra conſolatione, ſiue exhortamur pro ve-
ſtra exhortatione & ſalute, quæ operatur tolerantiam earumdem paſſionum, quas
& nos patimur: vt ſpes noſtra firma ſit pro vobis: ſcientes quod ſicut ſocij paſſionum
eſtis, ſic eritis & conſolationis. 8. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tri-
bulatione noſtra, quæ facta eſt in Aſia, quoniam ſupra modum grauati ſumus ſupra
virtutem, ita vt tæderet nos etiam viuere. 9. Sed ipſi in nobiſmetipſis reſponſum
mortis habuimus, vt non ſimus fidentes in nobis, ſed in Deo, qui ſuſcitat mortuos:
10. Qui de tantis periculis nos eripuit, & eruit, in quem ſperamus quoniam &
adhuc eripiet, 11. Adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis: vt ex multorum
perſonis, eius quæ in nobis eſt donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.
12. Nam gloria noſtra hæc eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quod in ſimplici-
tate cordis & ſinceritate Dei, & non in Sapientia carnali, ſed in gratia Dei, conuer-
ſati ſumus in hoc mundo, abundantius autem ad vos. 13. Non enim alia ſcribi-
mus vobis, quam quæ legiſtis, & cognouiſtis, Spero autem quod vſque in finem
cognoſcetis, 14. Sicut & cognouiſtis nos ex parte, quòd gloria veſtra ſumus, ſi-
cut & vos noſtra, in die Domini noſtri Ieſu Chriſti. 15. Et hac confidentia vo-
lui prius venire ad vos, vt ſecundum gratiam haberetis: 16. & per vos tranſire in

Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.
17. Cùm ergo hoc voluiſſem, numquid leuitate vſus ſum? Aut quæ cogito, ſecun-
dùm carnem cogito, vt ſit apud me EST & NON? Fidelis autem Deus, quia
ſermo noſter, qui fuit apud vos, non eſt in illo EST & NON. 19. Dei enim filius
Ieſus Chriſtus, qui in vobis per nos prædicatus eſt, per me, & Siluanum, & Ti-
motheum, non fuit EST & NON, ſed EST in illo fuit. 20. Quotquot enim
promiſſiones Dei ſunt, in illo EST: ideò & per ipſum Amen Deo ad gloriam no-
ſtram. 21. Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & qui vnxit nos Deus:
Qui & ſignauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris. 23. Ego autem
teſtem Deum inuoco in animam meam quod parcens vobis, non veni vltra Corin-
thum: non quia dominamur fidei veſtræ, ſed adiutores ſumus gaudij veſtri: nam
fide ſtatis.

COMMENTARII.

1. *Oſtendit, Deum verum eſſe in tribulatione conſolationem.*

VERS. 1. 2. 3. 4. *Paulus Apoſtolus, &c.*] Paulus Ieſu Chriſti Apoſtolus per voluntatem & decretum Dei ad eam dignitatem euectus, & Timotheus confrater Pauli in Apoſtolico munere ſalutem dicunt, & epiſtolam hanc deſtinant ſanctis, ſeu Chriſtianis, qui ſunt in vniuerſa Achaia, cuius Metropolis eſt Corinthus. *Gratia*, ó fratres, *vobis, & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto* multiplicetur. *Benedictus ſit*, & à nobis laudetur *Deus, Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti* propter ſuæ benignitatis opera nobis exhibita: quibus plane oſtendit ſe eſſe Patrem miſerationum, & omnimodæ con-

Interminabiliter Deus Pater eſt miſericordiarum.

ſolationis. * Opportune iunxit duo illa verba: *Pater Domini noſtri, & Pater miſericordiarum.* Vt innuat, continuum & interminabilem eſſe miſerationum Dei partum. Nam quemadmodum nunquam non gignit Filium ſuum Verbum nempe diuinum: haud aliter quodammodo videtur nunquam non miſericordias gignere.] * *Et Deus* (addit) *totius conſolationis*: totius inquam, quia niſi à Deo procedat, nulla vera eſſe poteſt conſolatio. Vndè impiorum conſolatio falſa equidem eſt.]

Nulla vera conſolatio eſſe poteſt, niſi à Deo.

Qui profectò conſolationis Pater *conſolatur nos in omni tribulatione noſtra. Vt poſſimus & ipſi conſolari eos, qui in omni preſſura ſunt.* * Nam qui rebus aduerſis ſunt flagellati, efficacius valent aliis conſolationem adhibere. Sic illa Æneid 1.

Malorum gnari, aliis conſolationem meliùs adhibent.

Non ignara mali, miſeris ſuccurre diſco.]

Vt poſſimus, inquam conſolari tribulatione affectos *per exhortationem, qua exhortamur & ipſi à Deo* Græcè, *per conſolationem, qua conſolamur, & ipſi à Deo.* Nos quidem diuinas experti conſolationes, aptiores ſumus ad illas aliis exhibendas. * Vides conſolationem idem eſſe ac exhortationem; quia conſolatio diuina, exhortatio quædam eſt, ad vberius Deo præſtandum obſequium lege gratitudinis.]

Diuina conſolatio idem eſt, ac exhortatio ad gratitudinem.

Verſ. 5. 6. 7. Quoniam ſicut abundant paſſiones, &c.] Quemadmodum enim labores & tribulationes pro Chriſto toleratæ in nobis abundant, ipſius Chriſti beneficiò conſolationes plane redundant. * Illud etenim ipſum pro Domino pati ineffabilis conſolatio eſt. Vndè quomodo poſſent non abundare conſolationes, ſi abundant labores, qui quidem ipſi ſunt conſolatio?] *Siue autem tribulamur*, libenter tribulationem ſuſtinemus, vt vobis ſalutem, & ſolamen afferamus. *Siue conſolamur*, aliquid concipimus, propterea quod vos alacres aſpiciamus diuinæ ſcilicet conſolationis participes: id totum ad bonum veſtrum referimus, cuius gratia gaudio perfundimur. *Siue exhortamur, pro veſtra exhortatione & ſalute.* Eſt repetitio proximæ clauſulæ, *ſiue conſolamur, &c.*] *Exhortatio* enim ſemper pro *conſolatione* ponitur. Vndè crediderim, alterum ex his membris ex alia verſione in textum irrepſiſſe, cum hanc repetitionem in Græco non inueniam. *Quæ* quidem (addit) ſalus (in genere finalis) *operatur in* vobis ſimilium paſſiunum, & tribulationum tolerantiam. * Et quid dulcius hic poſſit apparere, quod non alacriter ſubeatur, ob ſalutis interminabilis aſſecutionem.]

Ipſum id pro Deo pati, ineffabilis conſolatio eſt.

Memor ſalutis æternæ alacriter hic omnia dura ſuffices.

Quas quidem paſſiones & tribulationes & nos alacriter ob ſalutem ſubimus. *Vt* iam non valde anxij ſimus *pro vobis*, in fide, pietate, ac conſtantia detinendis: ſed firma ſit *ſpes noſtra*, quam de vobis concepimus. Cum enim video vos laborum meorum ſocios eſſe: & æternæ conſolationis futuros eſſe ſpero conſortes. * Laborum namque ſuſtinentia in iuſtis eſt perſpicuum prædeſtinationis indicamentum.]

Laborum ſuſtinentia in iuſtis eſt prædeſtinationis ſignum.

Verſ. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. Non enim volumus ignorare vos, &c.] Non enim permittam, ô fratres vos ignorare tribulationes, quas in *Aſia* ſubiimus, dum Epheſi commota fuit in nos ſeditio Demetrij argentarij Dianæ; & cum hominibus beſtiis dirioribus decertauimus. *Suprà modum* equidem *grauati* fuimus *ſuprà virtutem*, ſeu vires naturæ vel corporis: ità vt nos etiam tæderet eſſe ſuperſtites. Non tamen grauati fuimus ſuprà vires gratiæ, vel animi: nam gratiæ ope animo inuicto haſce tribulationes ſuperaui. *Sed ipſi in nobis metipſis reſponſum mortis habuimus.* Fateor naturæ debilitatem nihil aliud, quam mortem præſagire tunc. Vt tantis erepti periculis diſcamus non in noſtris viribus, ſed in Deo ſolo fidere: qui cum *mortuos* potens eſt ſuſcitare, haud ei difficile erit viuos à mortalibus tueri periculis. Ille equidem nos *de tantis periculis eripuit tunc*, & adhuc ex aliis *eruit* tribulationibus: in quem ſperamus, quoniam *& adhuc eripiet*, ſi in poſterum ſeſe patiendi ſimilis occaſio dederit. *Adiuuantibus tamen & vobis* precibus pro nobis oblatis, & ſimul gratiis profuſis. *Vt ex multarum perſonis, &c.*] Ac ſi diceret. Velim omnes vos pro me Deo agere Deo: vt pro tot, tantiſque benefi-

ciis

Cũ aliquod à Deo ſpeciale acceperis beneficium quære iuſtos, qui tecũ gratias reddant.

clis non ego ſolus, ſed multi mecum debitas bonorum largitori gratias referant. * Qui beneficium aliquod ſingulare à Deo accepiſti, ediſce è D. Paulo requirere iuſtos, qui tecum poſſint Domino gratias exhibere. Vt ſuppleant illi; quod tuæ fortaſsè gratitudini defuit affectus.] *Nam gloria noſtra hæc eſt, &c.*] Illud, de quo glorior in Domino, & in quo confido *teſtimonium eſt conſcientiæ* meæ. Ac ſi diceret; Ideo ſpero, me a Deo liberandum à calamitatibus, ac laboribus, quæ mihi adhuc inſtant, quia benè mihi conſcius ſum, & de eo gloriari apud vos poſſum. Mea quidem conſcientia teſtatur, quod ſimplici, recto, & ſyncero animo me in cunctis apud vos geſſerim, dum prædicarem, dum docerem: *non in Sapientia carnali*, ſeu humana philoſophia, & eloquentia fretus, ſed gratia, zelo, & ſpiritu diuino inſtructus. *Non enim alia ſcribimus vobis*, ſeu non ſunt mendacia, quæ ſcribo vobis de recta, & ſyncera mea apud vos conuerſatione: vos hæc legitis, mihi teſtes oculati fuiſtis. *Spero autem*, me eundem vitæ, & doctrinæ tenorem ad extremum vſque vitæ ſpiritum ſeruaturum: voſque nulla alia de nobis audituros, vel noſcituros. *Sicut* de facto iam *cognouiſtis*, ſeu perſuaſum habetis, ſaltem *ex parte* nos tales eſſe, quales dixi: eo quod *gloria veſtra ſumus*, id eſt, quia gloriamini de nobis, nempe quod talem Apoſtolum nacti eſtis: ſicut viciſſim vos noſtra eſtis gloria, ſeu nos gloriamur, quod ſortiti fuerimus tam fidos, tam doctos, tam pios diſcipulos, vt manifeſtabitur *in die Domini*, quando Iudex ſedebit.

De excuſat, ob dilatũ ſuum ad Corinthũ promiſſũ aduentum.

2. *Verſ.* 15. 16 17. 18. 19. 20. *Et hac confidentia, &c.*] Hac confidentia nixus, vos prius inuiſere conſtitueram, vt haberetis dilectionis meæ ergà vos nonnullum documentum, dum vos iterum atque iterum ſalutaſſem. Statueram namque *& per vos*, ſeu per Corinthum *tranſire in Macedoniam, & iterum* è Macedonia ad vos redire, & à vobis in Iudæam (de veſtræ humanitatis & comitatis more) deduci. *Cum ergo* hoc ſtatuiſſem apud me, numquid inconſtantis animi leuitate conſilium mutaui, aut hominum inconſtantium more delibero, qui temerè ſolent quidlibet polliceri, & leuiſſima quaque de cauſa mutata voluntate promiſſa reuocant? An ſic vobiſcum me geſſi, *vt ſit apud me Eſt, & Non?* ſeu *Modò* affirmem, *Modò* negem? *Fidelis autem Deus*, ſeu Deum teſtor, de cuius fide, ac promiſſorum conſtantia nefas eſt dubitare, quod in *ſermone*, ſeu promiſſione noſtra vobis facta haud *Eſt, & Non* inuenietur: ſicut in prædicationis meæ doctrina *Eſt, & Non* nunquam apparuit: ſed conſtanter vos ſemper fidei myſteria docui. Dei enim Filij Ieſu Chriſti, fides & Euangelium per me, Syluanum, & Timotheum vobis annunciatum *Eſt, & Non* eſt non admittit, conſtans enim affirmatio, & vniformis eſt doctrina. Quotquot item promiſſiones Dei in veteri Teſtamento de Chriſto factæ *ſunt*, hæ omnes *ſunt in illo Eſt*, ſeu omnes fuere conſtantes, ratæ, impletæque in Chriſto. Ideò & *per ipſum* Chriſtum dicimus, ſeu tribuimus *Deo*, *Amen*, id eſt, fidelitatem, veritatem, & conſtantiam; nam omnia, quæ Deus de Chriſto promiſit, dicimus eſſe veriſſima, veriſſiméque completa. Qui ergo in doctrina Catholica proferenda conſtans fui, quique in Euangelij decurſu video omnes Dei promiſſiones fuiſſe impletas: debui diſcere, in meis promiſſionibus varium non eſſe, vt inſtat puerorum, modo promittam, mox reuocem. Profectò Euangelicos miniſtros, qui circa doctrinam ſummæ veritatis ſemper verſantur, dedecet eſſe varios in dictis, & minus veritatis ſtudioſos.]

Miniſtrũ Euãgelij dedecet admodum, variũ eſſe, & minus veracem.

Verſ. 21. 22. 23. *Qui autem confirmat nos vobiſcum, &c.*] Verùm qui confirmat nos tam in promiſſis noſtris fideliter complendis, quam in doctrina Euangelij fideliter propugnanda, eſt *Deus, qui & vnxit nos* vna vobiſcum *in Chriſto* per Confirmationis Sacramentum, vnctione charitatis ſimul nos colligans. *Signauit*, quidem nos ſigno crucis in fronte per Epiſcopi manum, in anima caractere impreſſo, & accepto Spiritu ſancto, quem qui recipiunt, vitæ æternæ pignore donantur. *Ego autem teſtem Deum inuoco*, ſiue per Deum iuro *in animam meam.* Quaſi dicat: Perdat me Deus, ſi mentior: *quod parcens vobis non veni vltra Corinthum*, ſeu me idcircò Corinthum non veniſſe, vt vobis parcerem; veniſſem enim tanquam vltor ac vindex eorum criminum, quibus nonnulli inter vos tenebantur adſtricti. * Oportet aliquando Præſulem affectare, ſubditorum piacula non videre, nè (haud opportunè fortè) punire eos cogatur.] *Non* autem dixi: *Parcens vobis*, quod dominer *fides veſtra*, ſeu vobis, ob fidem, quam magiſterio meo didiciſtis: quaſi propter id ius aliquod, aut poteſtatem, (qualis eſt dominorum) ego, & ſocij mei in vos vſurpare velimus. *Sed* quòd *adiutores* eſſe ſtudeamus *gaudij veſtri*, id eſt, quod procurare velimus ſolidum vobis gaudium, & conſolationem, corrigendo eos, qui ſua malitia vos offendunt, & contriſtant. * Nec enim poteſt non eſſe iuſtis moleſtiſſima, & incommoda admodum impiorum ſocietas.] *Nam fide ſtatis*, & in ea ſufficienter eſtis inſtructi; nec habeo quod circà illam reprehendere debeam. Solùm mores paucorum corrigendi: & tunc veſtrum gaudium erit plenum. * Non excidat ſinè pondere illa particula: *Non quia dominamur fidei veſtræ.* Prælatus quidem haud ſe debet gerere vt Dominum ſubditorum, ſed patrem, ſed ſocium, affectantem potius rogare vrbanè, quam elatè iubere.]

Oportet aliquando Præſulẽ affectare ſubditorum piacula, non videre.

Iuſtis moleſtiſſima eſt impiorum ſocietas.

Prælati non ſe ſubditorũ dominos, ſed ſocios exhibeant.

CAPVT II.

Abſoluit Paulus inceſtuoſum pænitentem, quem contumacem excommunicarat. (1.Cor.5.4.)

1. STATVI autem hoc ipſum apud me, ne iterùm in triſtitia venirem ad vos, 2. Si enim ego contriſto vos : & quis eſt, qui me lætificet, niſi qui contriſtatur ex me? 3. Et hoc ipſum ſcripſi vobis, vt non cùm venero, triſtitiam ſuper triſtitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere : confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium veſtrûm eſt. 4. Nam ex multa tribulatione & anguſtia cor-
dis ſcripſi vobis per multas lacrymas : non vt contriſtemini : ſed vt ſciatis, quam
charitatem habeam abundantiùs in vobis. 5. Si quis autem contriſtauit, non me
contriſtauit : ſed ex parte, vt non onerem omnes vos. 6. Sufficit illi, qui eiuſ-
modi eſt, obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus: 7. ita vt è contrariò magis done-
tis, & conſolemini, ne fortè abundantiori triſtitia abſorbeatur qui eiuſmodi
eſt. 8. Propter quod obſecro vos, vt confirmetis in illum charitatem. 9. Ideò
enim & ſcripſi, vt cognoſcam experimentum veſtrum, an in omnibus obedientes
ſitis. 10. Cui autem aliquid donaſtis, & ego: nam & ego quod donaui, ſi quid
donaui, propter vos in perſona Chriſti, 11. vt non circumueniamur à ſatana
non: enim ignoramus cogitationes eius. 12. Cùm veniſſem autem Troadam
propter Euangelium Chriſti, & oſtium mihi apertum eſſet in Domino, 13. non
habui requiem ſpiritui meo, eò quòd non inuenerim Titum fratrem meum : ſed
vale faciens eis, profectus ſum in Macedoniam. 14. Deo autem gratias, qui
ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos
in omni loco: 15. quia Chriſti bonus odor ſumus Deo, in iis qui ſalui fiunt, &
in iis qui pereunt: 16. aliis quidem odor mortis in mortem : aliis autem odor vi-
tæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? 17. Non enim ſumus ſicut plurimi,
adulterantes verbum Dei, ſed ex ſinceritate, ſed ſicut ex Deo, coram Deo, in Chriſto loquimur.

COMMENTARII.

1. *Inceſtuoſum excommunicatum iam pœnitentem abſoluit.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Statui autem hoc ipſum apud me, &c.*] Apud me quidem decreui hoc *ipſum*, ſcilicet, non iterum vos inuiſere in *triſtitia*, ſeu contriſtare vos, & me, nouis inflictis caſtigationibus. *Ne iterum in triſtitia* ait, *venirem ad vos*. Præſul enim, qui non dominum, ſed patrem ſe gerit ſubditorum, triſtitia afficitur, cum eos cogitur reprehendere, aut pœnam infligere.] *Si enim ego contriſto vos*, etiam me ipſum contriſto. *Et quis eſt, qui me lætificet?* Sane nemo : niſi qui correptus à me, *contriſtatur ex me*, ad reprehenſionem meam dolens, pœnitens, reſipiſcens. * Gaudeat mulier pecunia reperta. Exultet paſtor, erronea inuenta ouicula. Lætetur parens, fugaci filio ad domum redeunte. Et miniſter Euangelicus omnium horum gaudium, exultationem, lætitiam capiat, dum viderit peccatorem ad frugem meliorem reductum. Cum vel Angelis ſit gaudium *ſuper peccatore pœnitentiam agente*. Luc. 15. 7. *Et certè ob hoc ipſum ſcripſi vobis.* priorem meam Epiſtolam, & per illam vos corripui; ne cum ad vos *venero*, ſi cogeret vos caſtigare, *triſtitiam ſuper triſtitiam*, ſeu geminatum dolorem haurirem, ex iis, de quibus oportuiſſet *me gaudere*, nempe occaſione veſtri, quos vti filios chariſſimos diligo. *Confidens in omnibus*, quod quodcumque mihi diſplicere, ſciretis, tolleretis ſtatim. *Quia* mea gaudia meoſque dolores exiſtimatis vobis eſſe communia. * Concipientes enim ſubditi hunc in eos dilectionis affectum proſperis illius collætantur, contriſtantur aduerſis. Friget planè Præſulis erga ſubditos charitas, cum ſubditi ridēt, dum ipſe mœret: vel cum hic exultat, illi contriſtantur.] *Nam ex multa tribulatione*, oppreſſione, & animi angore lacrymas vberes profundens vobis ſcripſi, non vt triſtitia vos afficiam; ſed vt dignoſcatis charitatem, qua vos arctiſſime amplector : *ſi quis autem* aliquid perpetrauit, quod mœrorem mihi poſſet afferre : is quidem non mihi ſoli triſtitiam attulit, ſed *ex parte*, mecum enim multos contriſtauit. Nec enim onerare, ſeu pungere vos omnes volui, cum prima Epiſtola (cap.5.2.) dixi. Et vos *inflati eſtis, & non magis luctum habuiſtis* de fratris inceſtu. Non enim mihi venit in mentem ſuſpicari, non fuiſſe multos, qui de illius peccato dolerent. * Si non omnes erant inflati, vt de piaculo illo non dolerent,

Præſul qui ſe patrē ſubditorum profitetur, triſtatur, cum eos cogitur corripere.

Gaudeat miniſter Euangelij, cum viderit peccatorem cōuerti.

Cum ſciunt ſubditi, ſe à Rectore diligi, illius proſperis lætantur, mœrent aduerſis.

Sanctæ communitatis ſama conſpurca-

tur, ſi in ea, vel pauci irreligioſi permittuntur

leterent, cur Paulus omnes videtur comprehendiſſe, dum ait: *& vos inflati eſtis, & non magis luctum habuiſtis?* Profectò quia ſanctæ communitatis fama conſpurcatur, ſi in ea vel pauci irreligioſi permittuntur.]

Verſ. 6.7.8.9.10.11. ſufficit illi, qui eiuſmodi eſt; &c.] Inceſtuoſo illi, qui Eccleſiam contriſtauit, ſufficiat *obiurgatio* hæc, quæ fit à pluribus (nempe illa ſeparatio ab Eccleſia, ex qua à pluribus; id eſt à vobis omnibus cum deteſtatione ſceleris illius exturbatus fuit) pro ſatisfactione delicti, ſi quidem iam ille reſipuit. * Tantum enim malum eſt excommunicatio, vt nullum corporis ſupplicium adiici poteſt, quod aliquid excommunicato addere incommodi videatur; quia lethale eſt animi vulnus.] *Ita vt è contrario, &c.*] Adeò excommunicationis pœnam ei pro ſatisfactione ſufficere reor, vt *è contrario* magis debeatis pœnitenti & remittere omnino aliam pœnam, quam propter ſcelus admiſſum ab eo exigere iure poteratis: & lenitate, & indulgentia conſolari mœrentem. *Ne fortè* immodica triſtitia obruatur, & deſperet, qui Eccleſiæ cenſura pœnas luit, & iam ſe à ſcandaloſo ſcelere abſtraxit. * Edoceantur Præſules, ſubditos qui à peccato reſipiſcunt, benigniter eſſe recipiendos.] *Propter quod obſecro vos, vt confirmetis in illum charitatem.* Græcè *ratum faciatis*, & decernatis quaſi publicis Eccleſiæ comitiis illius reſtitutionem, & communi conſenſu declaretis, vos denuo illum pro fratre complecti. *Ideo enim ſcripſi* hæc, vt de veſtro obediendi ſtudio ſumā experimentum. *Cui autem aliquid donaſtis.* Græcè, *donatis*, ſeu donari, ac remitti à me petitis per Titum vt infrà cap. 7.7.) etiam *ego* condono. Nam ſicut congregatis vobis, & meo ſpiritu, iuſſi illum excommunicari: ita nunc me vobis adiungo, vt quod vos in perſona mea illi condonatis, ego condonem abſoluendo illum ab omni vinculo excommunicationis, omniq; reliqua pœna, quam adhuc ſubire iuſte deberet pro tam graui ſcelere. Quod vero illi condono ſi aliquid eſt, condono *in perſona Chriſti*, ſeu vice & auctoritate Chriſti cuius perſonam gero, qui dixit: *Quæcumque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cælo.* Mat. 18.18. Idque *propter vos*, ſeu in gratiam veſtri pro pœnitente rogantium, & veniam, indulgentiámque petentium. *Vt non circumueniamur*, ſeu decipiamur *à ſatana*, qui prætextu iuſtæ indignationis aduerſus hunc inceſtuoſum, vellet nos in eius cauſa ſummo rigore vti, & inexorabiles nos exhibere. Sed *non ignoramus* diaboli machinationes ſtudentis, pœnitentem omni ſolatio, ac ſpe deſtitutum, animum deſpondere, & fide abiecta, totum ſe delictis immergere. * Diſcat Euangelij miniſter pœnitenti obuiam ire, & indulgentiam toto affectu impertiri: æmulans quidem Euangelici patrisfamilias affectum, qui pœnitenti filio proceſſit obuiam; & venia donatum priſtinam gratiæ ad ſtolam reduxit. Luc. 15.]

Grauiſſimum animi ſupplicium excommunicatio eſt.

Præſul ſubditum, qui reſipiſcit benigniter recipiat.

Miniſter Euāgelij benigniſſimè pœnitentes excipiat.

Verſ. 12.13.14.15.16.17. Cum veniſſem autem Troadem, &c.] Enimverò cum prædicandi Euangelij cauſa Troadem peruenerim, & *oſtium* ſeu aditus patens mihi obiiceretur *in Domino*, ſeu vt Domini fidem poſſem vtiliter admodum prædicare: *non habui requiem ſpiritui meo*, ſeu vehementer dolui; *eo quod non inuenerim ibi Titum* fratrem meum ſocium in Euangelio proferendo; qui quidem diuinorum ſenſuum meorum maieſtatem Græci eloquij digno ſermone expediret. Vnde vale dicens eis Chriſtianis, qui Troade aderant, profectus fui in Macedoniam Titum illic expectaturus: Vt ex eo de vobis certi aliquid dignoſcere queam. *Deo autem gratias.* qui per Chriſti merita nos facit ſemper triumphum agere in quocumque pro fide & religione ſuſcepto certamine: & odorem notitiæ ſuæ, ſeu Famam Euangelij per nos vbique terrarum ſpargit. *Quia Chriſti bonus odor ſumus Deo* ſeu bonam famam Chriſti, eiuſque Euangelij quaſi ſuauiſſimam fragrantiam tum verbo, tum exemplo ſpargimus in Dei gloriam: ſicut res odorifera ſpargit quaquauerſum ſuam fragrantiam. Verùm ſicut vnguenti fragrantia columbam vegetat, ſcarabeum enecat: ſic fama ſparſa de Chriſto *iis qui ſalui fiunt*, ſeu electis ſpiritualem vitam impertit: *iis verò, qui pereunt*, ſeu reprobis odor lethalis eſt mortem illis cauſans; occaſionaliter quidem nec ſuo, ſed illorum vitio. *Et ad hæc quis tam idoneus.* Sed ô quam pauci per orbem reperientur Euangelij miniſtri adeo idonei, vt vbique ſint bonus odor Deo. * Ideò clamabit Dominus: *Meſſis multa, operarij autem pauci.* Qui enim vere operarij Euangelij ſint Dei odorem halantes rarò reperiuntur.] *Non* quidem nos, Dei gratia, ſumus *ſicut plurimi* ſunt, *adulterantes Dei verbum* veris falſa immiſcentes. Græcè pro *adulterantes* eſt, *καπηλεύοντες*, ſeu *cauponantes*. Ac ſi diceret: Non ſumus vt caupones vinorum adulteratores, vt quæſtum maiorem faciant. Sed ſincere ſicut à Deo accepimus coram ipſo, qui corda ſcrutatur, & ad Chriſti gloriam eiuſque fidei dilatationem loquimur.

Rarò inueniuntur miniſtri Euangelij Dei odorem ſpirantes.

CAPVT

CAPVT III.

Maiori honore ac gloria à Deo eſſe ornatos Euangelij miniſtros, quàm illos, qui veteri Teſtamento miniſtrarunt, Paulus edocet.

1. INCIPIMVS iterùm noſmetipſos commendare? aut numquid
egemus (ſicut quidam) commendatitiis epiſtolis ad vos, aut
ex vobis? 2. Epiſtola noſtra vos eſtis, ſcripta in cordibus
noſtris, quæ ſcitur & legitur ob omnibus hominibus: 3. ma-
nifeſtati quòd epiſtola eſtis Chriſti, miniſtrata à nobis, &
ſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viui: non in tabu-
lis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. 4. Fiduciam
autem talem habemus per Chriſtum ad Deum: 5. Non quòd ſufficientes ſimus
cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis, ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt. 8. Qui
& idoneos nos facit miniſtros noui teſtamenti, non littera, ſed Spiritu: littera enim
occidit, Spiritus autem viuificat. 7. Quòd ſi miniſtratio mortis, litteris de-
formata in lapidibus, fuit in gloria; ita vt non poſſent intendere filij Iſraël
in faciem Moyſi, propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur: 8. Quomo-
do non magis miniſtratio Spiritus erit in gloria? 9. Nam ſi miniſtratio dam-
nationis gloria eſt: multò magis abundat miniſterium iuſtitiæ in gloria. 10. Nam
nec glorificatum eſt, quod claruit in hac parte, propter excellentem glo-
riam. 11. Si enim quod euacuatur, per gloriam eſt: multò magis quod ma-
net, in gloria eſt. 12. Habentes igitur talem ſpem, multa fiducia vtimur.
13. & non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, vt non intende-
rent filij Iſraël in faciem eius, quod euacuatur, 14. Sed obtuſi ſunt ſenſus eo-
rum. Vſque in hodiernum enim diem idipſum velamen in lectione veteris teſta-
menti manet non reuelatum, (quoniam in Chriſto euacuatur) 15. Sed vſque in
hodiernum diem, cùm legitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorum.
16. Cùm autem conuerſus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. 17. Do-
minus autem Spiritus eſt. Vbi autem Spiritus Domini, ibi libertas. 18. Nos
verò omnes, reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eamdem ima-
ginem transformamur à claritate in claritatem, tamquam à Domini Spi-
ritu.

COMMENTARII.

1.

Miniſtros noui Teſtamenti præfert veteris miniſtris.

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Incipimus iterùm, &c.*] Num ſicut in primæ Epiſtolæ aliquibus periodis geſſimus, *iterum incipimus nos ipſos commendare*, vt veſtram gratiam aucupemur? Aut numquid egemus (ſicut quidam Pſeudo-Apoſtoli) epiſtolis commendatitiis apud vos amicorum, vel veſtris apud alios? *Epiſtola noſtra vos* quidem eſtis, qua & ipſi vobis, & per vos cunctis commeodemur: ſcripta quidem in noſtro corde, ob eximiam charitatem, qua vos complectimur: quæ legitur ab omnibus hominibus, pectore eis ſyncerè reſerato. Vnde eis non poteſt hæc veritas occultari. * Commendatitia itaque Epiſtola mihi vos eſtis, quia virtute & iuſtitia diſcipulorum iuſtitia & virtus magiſtri commendatur. Qualis enim diſcipulus eſt, talem arguitur eſſe magiſtrum.] Parum vobis eſſet, noſtram eſſe Epiſtolam ad noſtri commendationem; nam ex operibus probis *commendati eſtis*, ſeu commendamini vos eſſe & Chriſti Epiſtolam miniſterio noſtro conſcripta *ſpiritu Dei*, ſeu Spiritus ſancti afflatu *in tabulis non lapideis*, vti olim lex Moſis, *ſed carnalibus*, hoc eſt, mollibus, viuis, ſentientibus: ſeu in cordibus veſtris docilibus, & ad pia cuncta pronis. Quæ quidem epiſtola Chriſti gloriam commendat, & eius Euangelij excellentiam illuſtrat. * Sanctitas enim miniſtri Euangelij, Epiſtolæ commendatitiæ inſtar, efficit, vt doctrina, & fides Chriſti ſpeciali affectu ab auditoribus recipiatur.] Profectò quod vos talis nobis Epiſtola commendatitia ſitis, *fiduciam talem*, (qualem expoſuimus) *habemus* beneficio, & merito Chriſti apud Deum. *Non à nobis, quaſi ex nobis*, ſeu quaſi ex noſtræ naturæ viribus profectam; nam ſic nec *ſufficientes* ſumus cogitare aliquid eo conducens, ſeu quod vere ſit bonum, quodque de condigno, vel de congruo iuuet ad fidem, gratiam, vel ſalutem; ſed liberi arbitrij

Qualis diſcipulus eſt, talem arguitur eſſe magiſtrum.

Miniſtri ſanctitas Euangelicam doctrinam facit affectu recipi, inſtar cõmendatitiæ Epiſtolæ.

noſtri

noſtri *ſufficientia*, ſeu potentia, ac vires ad opus ſupernaturale producendum, non eſt ex libero arbitrio, ſed *ex Deo*. Itaque agit hîc Paulus de iis, quæ neceſſaria ſunt, vt quis ſit noui Teſtamenti miniſter idoneus. Non autem negat (vti Caluinus fingit) noſtrum liberum arbitrium gratiæ Dei cooperari: ſed ſolùm ex ſe eſſe inſufficiens ad bona & ſupernaturalia opera ſeu exercenda, ſeu tentanda, vt explicat concilium Arauſicanum can. 7. Hincque (contra Semipelagianos) aſſerunt Patres, omne fidei ſalutiſque initium, ac deſiderium non eſſe ex libero arbitrio, ſed ex gratia præueniente, qua excitatum, roboratum, & adiutum liberum arbitrium cooperatur, ſi vult, eidem gratiæ, eiuſque ſupernaturali influxui in opus ſupernaturale concurſum ſuum præbet ſibi ſuæque naturæ viribus commenſuratum. Noſtra igitur ſufficientia eſt plane *ex Deo*, *qui* inter alia bona, etiam hoc nobis contulit, vt idonei ſimus noui teſtamenti miniſtri, ad prædicandum Euangelium, fundandas Eccleſias, ſacramenta miniſtranda. Miniſtri, inquam, non *littera* ſola vobis communicanda, *Sed & ſpiritu* impertiendo Non enim eo modo miniſtri ſumus, quo in lege Moyſis, vt nudam litteram legis vobis proponamus, ſed inſuper etiam ſpiritum, id eſt, Dei gratiam, afferamus; Deus enim ad verba noſtra immittit vobis copioſam gratiam, ſanctaſque inſpirationes, & impulſus. *Littera* namque, ſeu lex ſola, ſi gratiæ præſidio deſtituatur (vt in veteri Teſtamento nocet potius, quam proſit) nam *occidit* animam (licet occaſionaliter, dum multitudine, & difficultate præceptorum vrget, ac premit: nec tamen copioſas vires ad omnia ea complenda, vt oportet, ſubminiſtrat. Solus enim *ſpiritus*, ſeu ſpiritualis gratia *viuificat* animam, vitam ei ſupernaturalem afferens, qua potens admodum redditur ad opera æternæ ſaluti parandæ neceſſaria. * Vereor quidem, nè hodiè plures Concionatores ſuggeſtum aſcendant, qui vel *littera* vix loquantur cùm contrà litteram plura Scripturæ teſtimonia ſine vllo ſpiritu recitent. Annon huiuſmodi litteræ prolatio animas audientium occidet?]

Taxantur Côcionatores, qui contra literam, & ſine ſpiritu loca ſacræ Scripturæ recitant.

Verſ. 7.8.9.10.11. Quod ſi miniſtratio mortis, &c.] Quod ſi miniſtratio ſeu promulgatio legis Moſaicæ, quæ mortem animæ pleriſque caſualiter afferebat, & *deformata*, ſeu (Græcè) impreſſa erat in tabulis lapideis fuit *in gloria*, ſeu valde glorioſe facta, cum tonitru, tuba cæleſti, terræ motu, ſplendore vultus Moſis, qui tamen citò *euacuatus*, & ablatus fuit: quomodo non magis miniſtratio ſpiritus, & iuſtitiæ, ſeu promulgatio legis Euangelicæ (quæ copioſam gratiam, & iuſtitiam affert) glorioſa eſſe debuit? Fuit equidem glorioſiſſima tum in Pentecoſte: tùm deinceps per miracula longè plura ac præſtantiora Moſaicis ſolidiora, ac diuturniora. *Nam nec glorificatum*, aut glorioſum dicendum *eſt*, *quod claruit* in legis Moſaicæ promulgationē. Splendor enim Moſis non eſt appellanda gloria *in hac parte*, id eſt, ſi cum ſplendore muneris Apoſtolici comparentur, *propter excellentem* huius gloriam præ illa Moſaica: quæ quidem *euacuatur*, ſeu citò ſublata, & extincta fuit: nam & radij, & ſplendor Moyſem deſeruerunt, vt ſignificarent, legem Moſaicam deſituram, eiuſque *gloriam*, aduentante noua lege Chriſti emorituram: cum lex Chriſti *manens* vſque ad mundi terminum duratura. * Ediſcant hinc, qui mundi honores ambiunt, qui ad præcellſos & glorioſos faſtus anhelant, omne id, quod finem eſt habiturum, eſſe non poſſe gloriam: vnde tenus nomine rutilat.]

Omne quod habiturũ hîc eſt finem, nõ poteſt nominari gloria.

Verſ. 12.13.14.15.16.17.18, Habentes igitur talem ſpem, &c.] Sperantes igitur, ſeu confidentes, Deum per nos noui Teſtamenti miniſtros ſpiritum gratiæ diffuſurum in auditorum animos, atque ita nos deinceps glorificaturum præ Moyſa, vti hactenus geſſit: *multa fiducia vtimur*, ſeu admodum confidenter, liberè, & apertè euangelizamus; & non ſicut Moyſes *velata facie*: ſed nuda ac detecta, ſine vmbrarum, vel figurarum velamine, ſine timore, aut terrore; ſed ingenuè, liberè, clare, & apertè veritatem proferimus. * Nam qui præco eſt veritatis faciei velamine minimè indiget, etſi liceat vulgariter exponere: *Puede predicar la cara deſcubierta.*] Hanc verò tam apertam, tam claram Euangelij lucem Iudæi (qui non audebant intendere in ſplendentem Moſis faciem olim) nunc audentes intendere Chriſti miniſtrorum faciem glorioſiorem. Minime capiunt: Sed obtuſi, & occluſi ſunt oculi, aures, & reliqui *ſenſus eorum*. Nam id ipſum *velamen* vmbrarum, & figurarum veteris teſtamenti *manet in ipſis non reuelatum*. Certè *vſque in hodiernum diem*, cum lex à Moſe ſcripta legitur halans Chriſti aduentum, ſymbolis, & enigmatibus eius magnalia referans. *Velamen poſitum eſt ſuper cor eorum*. Cum autē populus hic ad Dominum conuerſus fuerit credens in Chriſtum, & eius ſuſcipiens Euangelium, velamen omnino à cordis oculis auferetur. *Dominus autem Spiritus eſt*, & Spiritum ſanctum nobis impertit, cuius dono poſſumus legem intelligere, & complere non ſecundum nudam litteram, ſeu corticem verborum; ſed ſecundũ ſpiritualem, genuinum, & verum ſenſum à ſpiritu ſancto intentum. *Vbi autem ſpiritus* ſanctus eſt, puta in lege Euangelica, quam indiuiſè comitatur: *ibi* eſt etiam *libertas* à velamine, ab vmbris, à ſeruili timore, &c. vt ſcilicet ablato legis Moſaicæ velamine, clara luce, & vltronea voluntate ſecundum nouam legem Dei in antiqua figuratam ambulemus. *Nos verò omnes* Chriſtiani reuelata facie ſine velamine, aut tenebris Iudaicis *gloriam Domini* ſeu excellentia beneficia diuinitus humano generi exhibita, in quibus maxime lucet Dei gloria, nempe opus incarnationis Filij Dei, redemptionis, &c. *Speculantes*, Græcè, quaſi in *ſpeculo* Verbi incarnati aſpicientes: *transformamur in eandem imaginem*, ſeu participes reddimur eiuſdem claritatis; quia per reflexionem radiorum ab hoc lucidiſſimo ſpeculo in nos, nos etiam lucidi efficimur fulgore fidei, & gratiæ Chriſti: imò efficimur quaſi ſpecula iubar diuinum in alios quoque emittentes, & quaſi ſoles mundum illuminantes: idque *à claritate in claritatem*, ſeu clarius in dies, & clarius, *tanquam à Domini ſpiritu* ſic transformati, cui id proprium eſt, ac ſolemne. * Veri Concionatores Chriſtum ſpeculum lucidiſſimum imitantur facti ſpecula, & ſoles ad alios illuminandos.]

Prædicator veritatis velamine non vtitur, nec vel indiget.

Verè Concionator Chriſtum ſpeculum lucidiſſimum æmulatur.

CAPVT IV.

Omnia nos docet aduerſa placide tolerare debere melioris vitæ, ac reſurrectionis ſpe.

1. IDEO habentes adminiſtrationem, iuxta quod miſericor-
diam cooſecuti ſumus, non deficimus, 2. ſed abdicamus
occulta dedecoris, non ambulantes in aſtutia, neque adul-
terantes verbum Dei, ſed in manifeſtatiooe veritatis com-
meodantes noſmetipſos ad omnem conſcientiam hominum
coram Deo. 3. Quòd ſi etiam opertum eſt Euangelium
noſtrnm: in iis, qui pereunt, eſt opertum: 4. in quibus
deus huius ſæculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio
Euangelij gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei. 5. Non enim noſmetipſos prædi-
camus, ſed Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, nos autem ſeruos veſtros per
Ieſum; 6. quoniam Deus, qui dixit de teoebris lucem ſplendeſcere, ipſe il-
luxit in cordibus noſtris, ad illuminationem ſcientiæ charitatis Dei, in fa-
cie Chriſti Ieſu. 7. Habemus autem theſaurum iſtum in vaſis fictilibus: vt ſu-
blimitas ſit virtutis Dei, & noo ex nobis. 8. In omoibus tribulationem pa-
timur, ſed non anguſtiamur: aporiamur, ſed non deſtituimur: 9. perſecu-
tionem patimur, ſed non delinquimur: deiicimur, ſed non perimus: 10. ſem-
per mortificationem Ieſu in corpore noſtro circumferentes, vt & vita Ieſu ma-
nifeſtetur in corporibus noſtris. 11. Semper enim oos, qui viuimus, in mor-
tem tradimur propter Ieſum: vt & vita Ieſu manifeſtetur io carne noſtra mor-
tali. 12. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. 13. Habentes
autem eumdem ſpiritum fidei, ſicut ſcriptum eſt: Credidi, propter quod locutus
ſum: & oos credimus, propter quod & loquimur: 14. ſcientes quoniam qui ſuſ-
citauit Ieſum, & nos cum Ieſu ſuſcitabit, & conſtituet vobiſcum. 15. Omnia
eoim propter vos: vt gratia abundans, per multos in gratiarum actione, abundet
in gloriam Dei. 16. Propter quod noo deficimus: ſed licèt is, qui foris eſt, noſter
homo corrumpatur, taoien is, qui intus eſt, renouatur de die in diem. 17. Id
enim, quod in præſenti eſt momeoraneum & leue tribulationis noſtræ, ſupra mo-
dum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, 18. non contem-
plantibus nobis quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, tempo-
ralia ſunt: quæ autem non videntur, æterna ſunt.

COMMENTARII.

1\. *Nos docet labores tolerare debere, melioris vitæ, ac reſurrectionis ſpe.*

VERS. 1.2.3.4. *Ideo habentes adminiſtrationem, &c.*] Ideo, id eſt, ſuppoſita tanta muneris Apoſtolici excellentia, nobis miſericorditer, ac gratioſè collata (vt vidimus) *non deficimus* in illo excolendo ſocordiæ morem gerentes; non ceſſamus illud exequi laboribus fracti, illud volentibus impedire non cedimus.

Conſtanter veritas prædicanda, licet ideò labores excitentur ſubeundi.

* Conſtanter prædicanda eſt veritas, quamuis idcirco labores ſubeundi excitentur.] *Sed* planè, liberè fungimur munere noſtro, & *abdicamus*, Græcè *abnegamus*, reiicimus à nobis etiam *occulta dedecoris*, ſeu peccata, nihil admittentes, ne occultè quidem, quod meritò culpari poſſit, fraudes ſcilicet, & clancularias artes, quibus aſſolent Pſeudoapoſtoli ſua flagitia obtegere.

Dedecus hominis eſt peccatum.

* Quam aptè peccata hæc *occulta dedecoris*, vocitantur! Quodcumque enim peccatum dedecus perpetrantis eſt.] * Quomodò autem eſt *dedecus*, ſi *occultum*, id eſt, ſi occultè patratur? Certè agnata peccati eſt proprietas quantumcumque occulti illicò manifeſtari.]

Agnatum eſt peccato, vel occulto mox manifeſtari.

Nos certè operam damus, vt clara & aperta *manifeſtatione veritatis* tum doctrinæ, tum morum omnibus probemur etiam infidelibus, ſi ſecundum conſcientiam, & prout recta ratio dictat coram Deo voluerint iudicare. *Quod ſi* poſt tam claram prędicationem noſtram quibuſdam *etiamnum* opertum, ſeu obuiolatum eſt *Euangelium noſtrum*; id non nobis, ſed illorum vitio imputari debet: nullis enim *opertum* manet niſi iis, *qui pereunt* ſponte ſua, ſcilicet, qui audire, credere, ſaluari nolunt. *In quibus Deus huius ſæculi*, ſiuè diabolus, qui paſſim ab infidelibus pro deo colitur, vnde ab ipſomet Christo Principis huius mundi vocatur, *mentes excæcauit* tenebris infidelitatis, & vitiorum adeò vt clariſſima lux & glorioſus ſplendor *Euangelij Chriſti*, (*qui eſt imago Dei*) illis noctuis ſcilicet lucem fugientibus non effulgeat. Chriſtus Dei *imago* eſſe dicitur, quia Filius à Patre

ab æterno procedit vt imago ipſi ſimillima, ac perfectiſſimè ipſum repræſentans, etiam in identitate cum ipſo naturæ eiuſdem, & conſequenter Deus verus de Deo vero progenitus.

Verſ. 5.6.7.8.9.10.11.12. Non enim noſmetipſos prædicamus, &c.] Vt autem pateat, incredulos ſua culpa perire & non miniſtrorum incuria, certum eſt nos non noſmetipſos prædicare inanis gloriæ cupidos: *ſed Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum*: nos verò id vnum præ nobis ferre, eſſe veluti *ſeruos veſtros*: vt hunc ipſum Ieſum vobis colendum prædicamus.

Concionator humilitate magis facit eluceſcere doctrinæ maieſtatem.

* Ex ſacri præconis humilitate & demiſſione doctrinæ maieſtas magis eluceſcit.] *Quoniam Deus*, qui ſolo verbo, nutúve fecit, vt *è tenebris* ſiue carentia lucis lux ipſa ſplendeſceret: is etiam miro quodam modo cordibus noſtris illuxit *ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei*, id eſt, vt illuminemur, & viciſſim alios illuminemus certa cognitione ſublimiorum myſteriorum, & perfectionum veri, vnius, & ſolius Dei *in facie Chriſti*, id eſt, per certam, ſolidamque cognitionem Chriſti, eiuſque conuerſationis, vitæ, ac doctrinæ. Quod enim in *facie* cognoſcitur, certò, clare, ſolideque cognoſcitur. Vita autem ac doctrina Chriſti nos in ſolidam Dei notitiam, ac attributorum nos deducit. Profectò *Habemus theſaurum* hunc cæleſtis ſcientiæ *in vaſis fictilibus*, ſeu in anima immortali quidem, ſed circumdata corpore luteo, fragili, caduco: vt toti orbi conſtet, quod *ſublimitas*, ſeu excellentia quæcumque in nobis eſt, non nobis ſit adſcribenda, *Sed virtuti Dei*, Cui etiam adſcribendum, quod *In omnibus* huius ſcientiæ, ſeu prædicationis miniſteriis, *tribulationem patimur*: Sed non ſic tamen coarctamur, vt elabi non poſſimus. *Aporiamur* Græcè, *premimur inopia* tum rerum externarum, tum animi, & conſilij: caremus ſcilicet omni humano conſilio, ac ſolatio, ſed diuino non deſtituimur. *Perſequutionem inquam patimur, ſed non* derelinquimus à protectore Deo, qui per gratiam, ac prouidentiam ſuam viam aperit, qua euadamus incolumes. *Deiicimur* ex edito loco vaſa fictilia; *ſed* Deo manum ſubiiciente, non conterimur, non deſilimus in fruſta, *non perimus*. *Semper mortificationem Ieſu*, Græcè, *τὴν νέκρωσιν*, paſſionem mortemque Domini *circumferentes in corpore noſtro*, id eſt, imitantes Chriſtum in laboribus paſſionis & mortis eius.

Memoria paſſionis Chriſti armamur contra laborum impugnationem.

* At eadem ipſa Chriſti laborum memoria corpora ipſa tot affecta doloribus obarmat, vt valeant ictus ſuſtinere, iuxta illud: *Chriſto igitur paſſo in carne, & vos eadem cogitatione armami*. 1.Pet.4.] *Vt & vita Ieſu manifeſtetur in corporibus noſtris*, id eſt, vt dum ſemper tribulationibus agitamur, dum fame premimur, dum cædimur flagellis noſtro in corpore Chriſti vitam quaſi penicillo tranſcribamus. *Semper enim nos, qui viuimus* perpetuò illam Chriſti vitam, ſeu qui vitam ducimus vitæ Domini ſimilem propter Ieſum penè quotidiè morti adiudicamur, ſeu addicimur, vt vita Ieſu in noſtro mortali & infirmo corpore manifeſtetur, *Mors* itaque *in nobis operatur*, & per continuas ærumnas nos depaſcitur, ſed in bonum veſtrum; nam hac via vobis vita ſpiritualis, ſeu animorum ſalus procuratur. Sanguis enim Martyrum ſemen eſt Chriſtianorum.]

Mors Martyrum vita Chriſtianorum.

Verſ. 13.14.15.16.17.18. Habentes autem eundem ſpiritum, &c] *Habentes* cum Dauide *eundem ſpiritum fidei*, ſeu eandem fidem ex eiuſdem ſpiritus afflatu, voce hilari profetimus, ipſe tribulationibus immerſus cecinit Pſal. 115.1. *Credidi, propter quod locutus ſum*. Credidi, inquam, ſemper, & adhuc credere pergo, quod Deus iuxta promiſſa ſua me ex omnibus malis liberabit. Vndè & illud ipſum audacter vbique proloquor. Ità *& nos credimus*, ſperamus, confidimus: ideóque animoſe, atque intrepidè profitemur liberationis, ac reſurrectionis noſtræ ſpem. *Scientes, quoniam*, qui Ieſum à mortuis ſuſcitauit, & nos faciet aliquando reſurgere, & nos vobiſcum in cæleſti gloria *conſtituet*. *Omnia enim* veſtra cauſa conſtanti ac hilari animo à me perferuntur, vt ereptus aliquando à periculis vobis reſtituar, ac ingens illud beneficium, quod mihi ad ſalutem veſtram procurandam mihi diuinitus fuit conceſſum, à me & vobis iugiter ad Dei gloriam referatur.

Accepta à Deo gratiarum actio à pluribus expreſſa.

* Accepta eſt admodum Deo gratiarum actio à pluribus expreſſa. *Per multos enim oblata in gloriam Dei abundat*.] *Propter quod non deficimus*, aut ſegneſcimus, ſed etſi externus homo noſter, ſeu corpus ad interitum vergit; internus tamen, ſeu animus nouas quotidie vires acquirit, ne recentibus malis ingruentibus externus frangatur, qui interni viribus ſtat, & robur acquirit. Quod quidem velim vos ad gratiarum actionis materiam vberem obſeruare. Sed quidem tot afflicti calamitatibus, illas hilariter ſuſtinemus integro animo corpore imminuto. *Id enim, quod in præſentia eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ* inſtar plumæ ſit, reſpectu immenſi ponderis gloriæ, quod ſupra modum in ſublimitate *operatur in nobis*, non ad vnum, alterúmve ſæculum ſed in *æternum*.

Cunctæ tribulationes inſtar plumæ ſi cum immenſo præmiis pondere componantur.

* Cunctæ hîc tribulationes plumæ in morem leuiſſimæ apparent, ſi cum immenſo gloriæ cæleſtis pondere componantur.] *Æternum* inquam, duratura præmia nobis adiicientur. *Non contemplantibus*, ſeu ſpectantibus, aut curantibus bona, aut mala huius vitæ, *quæ videntur*, & nonniſi breuiſſimo durant tempore: *Sed* animum attollentibus ad ea, quæ nec dum *videntur*, ſed certò obuentura ſunt, & æternum nobiſcum manſura.

CAPVT V.

Futuræ gloriæ præſtantiam commendare pergit. Alios vt eò contendant pluribus curat allicere.

1. SCIMVS enim, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius ha-
bitationis diſſoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus,
domum non manu factam, æternam in cælis. 2. Nam & in
hoc ingemiſcimus, habitationem noſtram, quæ de cælo eſt,
ſuperindui cupientes: 3. Si tamen veſtiti, non nudi inue-
niamur. 4. Nam qui ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſci-
mus grauati: eò quòd nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri;
vt abſorbeatur quod mortale eſt, à vita. 5. Qui autem efficit nos in hoc ipſum,
Deus, qui dedit nobis pignus ſpiritus. 6. Audentes igitur ſemper, ſcientes quo-
niam dum ſumus in corpore, peregrinamur à Domino: (7. Per fidem enim am-
bulamus, & non per ſpeciem) 8. Audemus autem, & bonam voluntatem habe-
mus magis peregrinari à corpore, & præſentes eſſe ad Dominum. 9. Et ideò con-
tendimus ſiue abſentes, ſiue præſentes, placere illi. 10. Omnes enim nos mani-
feſtari oportet ante Tribunal Chriſti, vt referat vnuſquiſque propria corporis, pro-
ut geſſit, ſiue bonum, ſiue malum. 11. Scientes ergo timorem Domini, homi-
nibus ſuademus, Deo autem manifeſti ſumus. Spero autem & in conſcientiis ve-
ſtris manifeſtos nos eſſe. 12. Non iterùm commendamus nos vobis, ſed occaſio-
nem damus vobis gloriandi pro nobis: vt habeatis ad eos, qui in facie gloriantur,
& non in corde. 13. Siue enim mente excedimus, Deo: ſiue ſobrij ſumus, vo-
bis. 14. Charitas enim Chriſti vrget nos: æſtimantes hoc, quoniam ſi vnus pro
omnibus mortuus eſt, ergo omnes mortui ſunt: 15. & pro omnibus mortuus
eſt Chriſtus: vt, & qui viuunt, iam non ſibi viuant, ſed ei, qui pro ipſis mortuus
eſt & reſurrexit. 16. Itaque nos ex hoc neminem nouimus ſecundum carnem. Et
ſi cognouimus ſecundùm carnem Chriſtum: ſed nunc iam non nouimus. 17. Si
qua ergo in Chriſto noua creatura, vetera tranſierunt: ecce facta ſunt omnia noua.
18. Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliauit ſibi per Chriſtum: & dedit nobis
miniſterium reconciliationis. 19. Quoniam quidem Deus erat in Chriſto mun-
dum reconcilians ſibi, non reputans illis delicta ipſorum, & poſuit in nobis ver-
bum reconciliationis. 20. Pro Chriſto ergo legatione fungimur, tanquam Deo ex-
hortante per nos. Obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo. 21. Eum, qui
non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iuſtitia Dei
in ipſo.

COMMENTARII.

1. *Futuræ gloriæ præſtantiam commendare pergit.*

VERS. 1.2.3.4. *Scimus enim, quoniam ſi terreſtris domus noſtra, &c.*] Scimus profectò quòd quandò mortale corpus noſtrum *domus* planè terreſtris morte *diſſoluitur*, habemus *in Deo aliam ædificationem*, ſeu domum animæ noſtræ præparatam *non manu* humana, ſed diuina; non diſſoluendam, ſed æternum duraturam *in cælis*, gloriam ſcilicet cæleſtem, qua ſtatim à morte donabimus, ſi nihil purgandum ſuperſit. * Fideli enim ſeruo, qui vel *in pauca* fidelis fuit, à venialibus abſtinens, dicitur: *Intra in gaudium Domini tui.* Mat. 25. 21. Nec enim purgatoria flamma habet quod foueatur.] *Nam & in hoc* mortali corpore veluti in carcere incluſi *ingemiſcimus*, cupientes in illud cæleſte domicilium *noſtrum*, ſeu nobis preparatū, inuehi, & quaſi immortalitatis glorioſæ mox ſtola exornari. *Si tamen*, ſeu dummodo gratiæ ſtola induti inueniamur ab omni vel leuiſſima macula immuni, quæ debeat illo igne purgari. *Nam & qui ſumus, &c.*] Sane quidem qui in hoc corporis tabernaculo transferendo ad tumulum degimus, graui miſeriarum pondere degrauati *ingemiſcimus*. Attamen adhuc viuendi agnato affectui hærentes, non tam cupimus corporis exui amictu, quam immortali ſuperindui, vt à mortali vita mortalitas ſine corporis morte aboleretur: quod eſt impoſſibile. * O quàm difficilè eſt, animū ab amore agnato corporis ſeparari!] * Vt autem non tam difficilè ſeperemur, ſemper memoriæ habendum, domum hanc terream, non quidem verè domum,

Seruo fideli, vel in pauca, ſeu qui à venialibus abſtinuit, cœlū illicò reſeratur.

Difficilè eſt, ab amore corporis agnata animum ſeparari.

Corpus non tam eſt animæ domus, quàm tabernaculū tranſferendum.

mum, ſed *tabernaculum* eſſe vtique neceſſario transferendum.]

Verſ. 5. 6. 7. 8. 9. 10. *Qui autem efficit, &c.*] Græcè, *qui effecit.* Qui verò deſtinauit nos dum condidit *in hoc ipſum*, vt aliquando ſimus immortales, & glorioſi eſt *Deus.* Ergo voluntati Dei nolentis nos gloria immortali frui, niſi corporis morte intercedente, debemus conformari. *Sed dedit nobis* interim *pignus ſpiritus*, ſeu in iuſtificatione imperiit Spiritum ſanctum, qui eſt pignus gloriæ nobis & immortalitatis obuenturæ. Quod pignus ſi ad finem vſque vitæ tueamur, procul dubio illis perfruemur. Vnde *Audentes ſumus*, ſeu audacter confidimus, fruituros aliquando gloria, immortali illa: ideo *ſemper* æquo animo tribulationes huius vitæ ſubimus. Neque enim ſumus in patria, ſed in exilio, & inſtar peregrinorum, longè à *Domino*, ſeu procul ab illa æterna felicitate abſumus. Solùm namque *ambulamus* in præſenti *per fidem*, & non *per ſpeciem*, ſeu ipſiuſmet Dei intuitionem. *Audemus autem*, ſeu audacter inhiamus, & *bonam voluntatem habemus*, Græcè, *pro accepto habemus*, ſi ex corpore migremus in patriam, & præſentes ibi *Domino* ſiſtamur. * Preme hoc: *Bonam voluntatem habemus, peregrinari a corpore, & præſentes eſſe ad Dominum.* Roborati futuræ gloriæ fide non ſolùm non expetimus diutius in carne manere, imò potius cupimus à corpore mox exire, vt in ſuperis Domino præſentemur.] *Ideò contendimus placere*, Domino non ſolùm quando illi præſentes erimus, *& cæli incolæ*; (vt eſt in Syro.) Sed etiam nunc quando *abſentes*, adhuc ſumus, ſeu peregrini. *Omnes enim nos manifeſtari oportet* ante Chriſti Iudicis tribunal: *vt referat vnuſquiſque propria corporis*, ſeu mercedem eorum, quæ quiſque in corpore mortali geſſit ſiue probum, ſiue iniquum. * Itaque vt Paulus nos alliciat ad Deo placendi ſtudium, ad memoriam reuocat nobis futuri iudicij ſententiam. Iudicij enim memoria ſtimulus eſt, qui nos efficit ſine obſtaculo vitiorum, in viâ ſalutis properare.]

Fides gloriæ futuræ facit nos mortem expetere, vt gloria illicò potiamur.

Iudicij nouiſſimi memoria nos facit in virtutis itinere properare.

2.

Alios vt contendant ad gloriam curat allicere.

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. *Scientes ergo timorem Domini, &c.*] Scientes ergo infallibiliter aduenturum formidabilem illum iudicij diem, ſedulam operam damus; vt cuncti homines ad Chriſti fidem adducantur. *Deo autem manifeſti ſumus*, ſeu Deus, quem nihil poteſt latere ſcit me ſyncere ac candidè agere, etſi me commendare videar. *Spero* autem veſtro etiam iudicio, ac ſententia me approbatum cenſeri. *Non iterum commendamus nos vobis, &c.*] Porrò hæc à nobis non idcircò fuſius commemorantur; vt denuò apud vos noſtras videamur laudes celebrare; ſed vt *occaſionem* demus *vobis*, *pro nobis*, ſeu de nobis *gloriandi* apud pſeudo apoſtolos, aliosque hypocritas; qui ſolùm *in facie*, ſeu exterius, quædam laudanda gerunt; & inde gloriantur; cum *in corde*; ſeu in conſcientia ſua nihil habeant, vnde poſſint gloriari. * Adeò ſtudet Paulus Corinthios à ſuſpicione remouere; quod ipſe affectarit proprias laudes proferre; quia nihil ſacro præconi indecentius; quam ſuam vel dicendi peritiam; vel conceptuum acumen proprio ore laudare.] *Siue enim mente excedimus.* Græcè; *quaſi extatici*, & mente alienari abripimur, nempe multum laudando nos ipſos, & noſtra iactando: *Deo*, ſeu ad Dei honorem id facimus. *Siue ſobrij ſumus* in ſermone, & laudibus propriis, *vobis*, ſeu in veſtri quoque gratiam id facimus, vt vos modeſtiam, & humilitatem doceamus. * Illud preme: *ſiue mente excedimus*, ſeu à mente alienati videmur, dum nos commendamus. Se enim hominem laudare tam abſonum eſt, vt inſaniæ exprimat ſpeciem.] *Charitas enim Chriſti vrget nos*, vt omnia in eius honorem, & veſtrum commodum faciamus *æſtimantes.* Græcè, *ſtatuentes* enim, & pro certò ponentes, Chriſtum pro omnibus mortuum fuiſſe, quia omnes morti æternæ propter peccatum erant obnoxij. *Vt qui viuunt*, non ſibi *viuant* Conſequens eſt, vt qui vitam à Chriſto hauſerunt, illam illi acceptam referant, & iam *non ſibi*, non ſuæ gloriæ viuant, ſed eius, qui pro ipſis *mortuus eſt*, *& reſurrexit.* Vnde colligere poteſtis, me, qui hoc ſtatuo, hoc ſuppono; ſi aliquando me ipſum commendare videor, hanc laudem neceſſario à me in Chriſtum refundi, cui tam debitorem me profiteor. * Et quidem à Chriſto accepiſſe iuſtificationem, & reſurrectionis glorioſæ ſpem, dona ſcilicet mortis eius merito comparatam, nos facit elingues ad quamcumque laudem exprimendam, niſi ad ipſum gratitudinis ergò ſit referenda]

Indecens Concionatori ſeipſũ laudare.

Inſani hominis eſt, ſe ipſum laudare.

Quod Chriſto moriendi debem⁹, nos facit elingues ad nos laudandos, niſi ad ipſum laus referatur.

Verſ. 16. 17. 18. 19. 20. 21. *Itaque nos ex hoc neminem nouimus, &c.*] In Græco eſt pro particula *ex hoc*, particula *ex inceps.* Nos itaque adeo ab hominum captanda æſtimatione (dum meipſum commendare videor) ſumus alieni, vt exinceps (ſeu ex quo tempore vocati à Domino fuimus) *neminem nouimus ſecundum carnem*, ſeu nihili æſtimantes omnes mortales, & quidquid mortalem hanc vitam ſpectant famam, honores, laudes, fauores, &c. Quin & ipſum *Chriſtum* licet aliquando viderimus, & æſtimauerimus *ſecundum carnem*, ſeu nobis ſimilem, & cognatum: iam vero auguſtius de Chriſto ſentimus, nec nouimus, nec æſtimamur illum niſi *ſecundum ſpiritum*, id eſt, vt hominem ſpiritu Dei plenum, auctorem omnis gratiæ & ſalutis: atque vt tali viuimus, ſeruimus, & toto orbe prædicamus. Quomodo igitur hominum laudibus delectabitur, qui gentilis, & cognatus Chriſti ſic de ipſa nobilitate ſentit? *Si qua ergò noua creatura*, ſeu ſi quis ergò mecum *in Chriſto* denuò recreatus, ſeu regeneratus, atque in nouum hominem transformatus eſt: is noſſe debet, quod *vetera tranſierunt*, id eſt; quæ veteris & corrupti hominis ſunt, carnales affectus. Haud hi amplius in animo dominari poſſunt; ſed *noua* debent eſſe omnia; non autem noſtris viribus: ſed *Omnia ex Deo*, ſeu ex Dei gratia, & beneficio, qui per Chriſti merita nos ſibi *reconciliauit*: & *nobis* Apoſtulis *dedit miniſterium*, ſeu commiſit officium reconciliandi homines cum Deo: reconciliationem hanc verbo promulgando, & Sacramentorum impertione procurando; vt ſuum effectum ſortiretur. *Quoniam quidem Deus erat in Chriſto* ſibi homines *reconcilians*, *non reputans*, ſeu imputans illis *delicta ipſorum*; ſed gratis; & plenè omnia remittens *in Chriſto*, ſeu per Chriſtum ſeu per, & propter Chriſti merita, ſiue per infuſionem gratiæ iuſtificantis, quam nobis promeritus eſt Chriſtus Dominus, *Pro Chriſto ergò*, ſeu Chriſti nomine legatione fungimur;

quaſi Deus ipſe per nos tanquam internuncios moneat,& hortetur.*Obſecramus* igitur *pro Chriſte* ſiue vice, & nomine Chriſti, vtpotè legati ipſius,vt velitis plene *reconciliari Deo*,qui tanto vos dignatus eſt amore, vt *eum, qui non nouerat peccatum*, ſeu Filium ſuum Chriſtum, nulli vnquam peccato obnoxium *pro nobis peccatum feceris*, id eſt, conſtitueret hoſtiam ſeu victimam pro peccatis noſtris expiandis. *Vt in ipſo* ſeu ipſius merito *nos efficeremur iuſtitia Dei*, ſeu iuſti coram Deo per gratiam iuſtificantem nobis à Deo infuſam. * Itaque *peccatum* hîc idem eſt,ac *victima* pro ipſo peccato. Vt innuatur, illud ipſum peccare inducere obligationem offerendi victimam ſeu cor contritum & humiliatum à Deo nunquam deſpiciendum.]

Illud ipſum peccare, idē eſt, ac obligationē continebit offerendi Deo te in victimam

CAPVT VI.

Docet, quonammodo Dei miniſtri ſe gerere debeant. Eos ab infidelium commercio ſuadet diligenter abſtrahi.

1. ADIVVANTES autem exhortamur, ne in vacuum gra-
tiam Dei recipiatis. 2. Ait enim: Tempore accepto exau-
diui te, & in die ſalutis adiuui te. Ecce nunc tempus accep-
tabile,ecce nunc dies ſalutis. 3. nemini dantes vllam offen-
ſionem, vt non vituperetur miniſterium noſtrum: 4. ſed
in omnibus exhibeamus noſmetipſos ſicut Dei miniſtros, in
multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in
anguſtiis, 5. in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigiliis,
in ieiuniis, 6. in caſtitate, in ſcientia, in longanimitate, in ſuauitate, in Spiritu
ſancto, in charitate non ficta, 7. in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma
iuſtitiæ à dextris, & à ſiniſtris; 8. per gloriam, & ignobilitatem; per infamiam,
& bonam famam: vt ſeductores, & veraces, ſicut qui ignoti, & cogniti: 9. quaſi
morientes,& ecce viuimus: vt caſtigati, & non mortificati. 10. quaſi triſtes, ſem-
per autem gaudentes: ſicut egentes, multos autem locupletantes: tamquam nihil
habentes, & omnia poſſidentes. 11. Os noſtrum patet ad vos, ô Corinthij, cor
noſtrum dilatatum eſt. 12. Non anguſtiamini in nobis: anguſtiamini autem in
viſceribus veſtris: 13. eamdem autem habentes remunerationem, tamquam fi-
liis dico, dilatamini & vos. 14. Nolite iugum ducere cum infidelibus Quæ
enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate? Aut quæ ſocietas luci ad tene-
bras? 15. Quæ autem conuentio Chriſti ad Belial? Aut quæ pars fideli cum in-
fideli? 16. Quis autem conſenſus templo Dei cum idolis? Vos enim eſtis
templum Dei viui, ſicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo
inter eos,& ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus. 17. Propter quod exi-
te de medio eorum, & ſeparamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis:
18. & ego recipiam vos: & ego vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias,
dicit Dominus omnipotens.

COMMENTARII.

1.

Docet quonammodò Dei miniſtri ſe gerere debeant.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8.9. 10. *Adiuuantes autem exhortamur,&c.*] Quin etiam nos *adiuuantes*, ſeu (ſi fas eſt dicere) Chriſti Domini ſocij & coadiutores ipſius gratia ad Euangelij proferendi negocium, hortamur vos, *ne in vanum gratiam Dei recipiatis*, ſiue ne fruſtra, & ſine fructu beneficium vocationis accepiſſe videamini. *Ait enim* per Iſaiam cap.49.8. Deus: *Tempore accepto exaudiui te: & in die ſalutis adiuui te*, id eſt, Tempore acceptabili vel placito mihi, quo decreueram benefacere orbi propter te ô Chriſte, ſeu tempore legis nouæ *exaudiui te*, pro filiis tuis mihi exorantem, ipſiſque gratiam & ſalutem petentem. *Et in die ſalutis*, ſeu tempore, quo omnes homines per te vocare ad æternam ſalutem ſtatui, *adiuui te*, vt quod intendis, & agis, planè conſequaris, quia copioſam gratiam hominibus impertio, qua excitentur, roborentur ad ea, quæ ad ſalutem ſpectant amplexanda. Et itaque nunc *tempus id acceptabile*, ille dies toties exoptatus ad noſtram ſalutem, ne fruſtra elabi ſinamus." Illud annota: *Tempore accepto* ſeu acceptabili mihi ex*audiui te*, pro membris exorantem. Valde eſt quidem Deo acceptabilis oratio Præſulis pro ſubditorum ſalute deprecantis.] * *Adiuui te*, ô Chriſte, ait Pater cæleſtis, cum exprimit homines adiuuiſſe. Quia charitas ita Chriſtum & homines vnum fecit, vt auxilium hominibus impenſum ipſi Chriſto Deo & homini impenſum fuiſſe prædicetur.] *Nemini dantes, &c.*] Itaque quod ad nos attinet, ſic in Apoſtolico munere verſamur, vt nullam cuiquam

Valdè eſt Deo acceptabilis oratio Præſulis pro ſubditorum ſalute precantis.

Charitas Chriſtum & homines quaſi vnum fecit.

quam *offenſionem* exhibeamus, ne obtrectatorum calumniis noſtrum miniſterium vituperari poſſit. *Sed in omnibus* potius noſtras actiones, ac mores ità componere ſtudemus, vt conſtet, nos ſolùm expetere, veros Dei miniſtros exhiberi: idque potiſſimum, dum in rebus aduerſis, ſumma egeſtate, & rerum anguſtiis Chriſtianam tolerantiam exponimus.* *In multa*, ait, *patientia* quaſi exigua non ſufficiat ad munus prædicationis exercendum.] *Plagis*, ſeu verberibus vulneramur, ſuſtinemus *ſeditionum* eff. ctus, dum populi aduerſum nos concitantur, in laboribus aliis Euangelij cauſa toleratis; *caſtitate*, ſeu puritate morum, nitere ſtudemus: hic labor, hoc opus. * Interminabilis enim pugna indicitur ei, qui vult caſtitatis tueri fulgorem.] Vnde Paulus inter labores à ſe exantlatos caſtitatis curam appoſuit. *In caſtitate*.] Suſtinui item laborem *in ſcientia*. ſeu ſtudio & applicatione ſcientiæ infuſæ mihi ad imperitos edocendos. * Non ſufficit Concionatorem ſcire; laborem oportet in eligendo doctrinam auditorum captui accommodatá.] Vnde ad munus concionandi (vt par eſt) exercendum, nó ſolum ſcientia, ſed etiam prudentia eſt neceſſaria.] Laborem addidi *in longanimitate*, ſeu tolerantia, & lenitate animi vt illorum, quos aliquando corripere neceſſum eſt, querelis reſpondeam. *In ſuauitate*, qua ſupercillio, & aſperitati opponitur. *In Spiritu ſancto*, ita ſcilicet agendo, vt appareat, nos ſpiritu diuino Regi, & charitatis igne erga proximos ſuccendi. *In verbo veritatis*, affectans nude veritatem exprimere, nullum adulationis verbum immiſcendo. *In virtute Dei*, qua impios, & refractarios coërcemus. *Per arma iuſtitiæ a dextris, & a ſiniſtris*, ſeu tam in proſperis, quam in aduerſis vbique iuſtitiæ, aliarumque virtutum actionibus tanquam armis vtimur: vnde nec proſperis eleuamur, nec turbamur aduerſis. * Ait ſe vti armis iuſtitiæ *a dextris*, ſeu in proſperis. Aduerſa quidem, ne noceant, armari nos oportet; quis verò ad proſpera armis induitur? Profectò magis neceſſaria ſunt arma iuſtitiæ ſeu ſanctitatis ad proſpera comprimenda, ne demulcendo noceant: quàm aduerſa quæque debellanda:] *Arma*, inquit, *iuſtitiæ*, ſeu ſanctitatis. Qui enim iuſte viuit, validiſſimis tegitur armis, queis & in proſperis, & in aduerſis tutus exiſtat.] *Per gloriam, & ignobilitatem*, ſeu inter laudes & conuitia nobis eſt incedendum. Si quidem hominum iudicio quaſi ſe ductores exponimur, cum tamen veram & ſynceram doctrinam vbique auditoribus proponamus. *Sicut qui ignoti & cogniti*. Quaſi alieni, & peregrini contemnimur, qui tamen cunctis noti ſumus. *Quaſi morientes, & ecce viuimus*. Pene iam inter mortuos annumeramur, cum tamen adhuc vitali potiamur aura. *Vt caſtigati, & non mortificati*. Crudelibus Magiſtratuum tùm Iudæorum, tum Gentilium edictis quotidiè capitali ſententia morti tradimur, ſed Dei pietate præpediente, necdùm

Ad munus prædicationis exercendum, patiētia multa eſt neceſſaria.

Magnus eſt labor caſtitatem tueri

Concionatori ſcientia non ſufficit, requiritur etiam habere prudentiā ad doctrinā capttui auditorum eligendam

Validioribus armis eges ad proſpera continenda, quàm ad aduerſa debellanda.

Validiſſima arma homini ſunt, iuſta vita.

ſumus occiſi. *Quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes*. Ob aduerſa, quibus premimur triſtes nos eſſe iudicamur: ſed reuera ſemper gaudemus, quod digni habeamur, *pro nomine Ieſu contumeliam pati*. Act. 5. 41. *ſicut egentes, multos autem locupletantes*. Egemus victu, amictu, aliiſque corpori neceſſariis: ſed interim multos cæleſtibus bonis exundantes efficimus. *Nihil proprij habentes* Euangelicæ paupertatis amore: tamen *omnia* interim *poſſidentes*. Perindè enim contenti ſumus, ac ſi omnia mundi bona vt propria poſſideremus. * En Euangelicæ paupertatis myſterium. Vt omnia Religioſus poſſideat, *nihil* proprij debet habere: ſi aliquid proprij habet, omnium poſſeſſionem amittet. Stultum plane eſt *omnia* prò particula minima commutare.] * Annota quæſo particulas: *Sicut ignoti, Quaſi morientes, Quaſi triſtes, ſicut egentes*. Non erat Paulus ignotus, moriens, triſtis, & egens, ſed *ſicut*, ſed *quaſi*. Quia labores, quibus iuſti premuntur non ſunt labores veri, ſed quaſi labores ab illis videntur reputari, ob diuini amoris affectum.]

Euangelicæ paupertatis hoc myſterium: nihil habere, vt omnia poſſideas.

Labores iuſtorum veri quodammodò labores non ſunt, ſed *quaſi* labores.

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. *Os noſtrum patet ad vos, &c*. O Corinthij, liberè, & apertè vobis loquimur: neque loquendò exſatior, quià *cor dilatatum eſt noſtrum* per charitatem vehementiſſimam, qua ergà vos afficior. *Non enim anguſtiamini in nobis*, ſeu in corde noſtro anguſtum locum obtinetis, ſed admodum ſpatioſum: *anguſtiamini autem in viſceribus veſtris*: id eſt, anguſtam, & exiguam charitatem vos nobis rependitis: ità vt nos non poſſimos in cordibus veſtris ſpatioſè habitare. Quare adhortor vos tanquam filios meos, vt *Dilatemini* & vos, atque ita *eamdem* ſeu parem amoris *remunerationem* nobis viciſſim rependatis. *Nolite iugum ducere*, ſeu matrimonio iungi *cum infidelibus*: id eſt nolite commercium in his, quæ ad religionem ſpectant habere cum hæreticis. *Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate? Aut quæ ſocietas lucis ad tenebras? Quæ autem conuentio Chriſti ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli?* Ac ſi diceret: ſicut vna in ſede morari non poſſunt iuſtitia & iniquitas: lux & tenebræ: Chriſtus & diabolus: ita impoſſibile deberet eſſe fideli Chriſticolæ cum hæretico conuerſari. * Hinc iuſtus diſcat à prauis ſociis ſtudiosè ſeparari.] *Qui autem conſenſus Templo Dei cum idolis?* Chriſtiani ſunt *Templum Dei viui*, ſicut ipſe dixit Leui. 26. 12. *Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus: & ipſi erunt mihi populus*. Quænam igitur conuentio vobis Dei Templo cum idolis, & Idololatris. *Propter quod exite de medio eorum*, vt Deus ſuadet apud Iſaiam (cap. 52. 11.) ne *immundo*, ſeu immunditiis eorum, puta luxuria, crapula, faſtu, idololatria aliiſque ſceleribus, & peſtilenti doctrina inquinemini. *Et ego recipiam vos, & ero vobis in patrem & vos viri eritis mihi in filios*, & vos fœminæ eritis mihi in *filias: ait Dominus omnipotens*.

2.

Ab infidelium commercio ſeparari Corinthios monet.

À prauis ſociis ſpeciatim hæreticis fugiendum.

CAPVT

CAPVT VII.

Corinthios pœnitudine affectos ſolatur. Solidæque pœnitentiæ ſigna profert.

1. HAs ergo habentes promiſſiones, chariſſimi, mundemus nos
ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſancti-
ficationem in timore Dei. 2. Capite nos. Neminem læſi-
mus, neminem corruplmus, neminem circumuenimus.
3. Non ad condemnationem veſtram dico. Prædiximus
enim quòd in cordibus noſtris eſtis, ad commoriendum, &
ad conuiuendum. 4. Multa mihi fiducia eſt apud vos, mul-
ta mihi gloriatio pro vobis: repletus ſum conſolatione, ſuperabundo gaudio in
omni tribulatione noſtra. 5. Nam & cùm veniſſemus in Macedoniam, nullam
requiem habuit caro noſtra, ſed omnem tribulationem paſſi ſumus, foris pugnæ,
intus timores. 6. Sed qui conſolatur humiles, conſolatus eſt nos Deus in aduen-
tu Titi. 7. Non ſolùm autem in aduentu eius, ſed etiam in conſolatione, qua con-
ſolatus eſt in vobis, referens nobis veſtrum deſiderium, veſtrum fletum, veſtram
æmulationem pro me, ita vt magis gauderem. 8. Quoniam etſi contriſtaui vos
in epiſtola, non me pœnitet, etſi pœniteret, videns quòd epiſtola illa (etſi ad ho-
ram) vos contriſtauit; 9. Nunc gaudio: non quia contriſtati eſtis, ſed quia con-
triſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecundùm Deum, vt in nullo
detrimentum patiamini ex nobis. 10. Quæ enim ſecundùm Deum triſtitia eſt, pœ-
nitentiam in ſalutem ſtabilem operatur, ſæculi autem triſtitia mortem operatur.
11. Ecce enim hoc ipſum, ſecundùm Deum contriſtari vos, quantam in vobis
operatur ſollicitudi1em: ſed defenſionem, ſed indignationem, ſed timorem, ſed
deſiderium, ſed æmulationem, ſed vindictam, in omnibus exhibuiſtis vos, incon-
taminatos eſſe negotio. 12. Igitur, etſi ſcripſi vobis, non propter eum qui fecit
iniuriam, nec propter eum qui paſſus eſt: ſed ad manifeſtandam ſollicitudinem no-
ſtram, quam habemus pro vobis. 13. Coram Deo: ideò conſolati ſumus. In
conſolatione autem noſtra, abundantiùs magis gauiſi ſumus ſuper gaudio Titi, quia
refectus eſt ſpiritus eius ab omnibus vobis. 14. & ſi quid apud illum de vobis glo-
riatus ſum, non ſum confuſus: ſed ſicut omnia vobis in veritate locuti ſumus, ita
& gloriatio noſtra, quæ fuit ad Titum, veritas facta eſt, 15. & viſcera eius abun-
dantius in vobis ſunt: reminiſcentes omnium veſtrum obedientiam, quomo-
do cum timore & tremore excepiſtis illum. 16. Gaudeo quod in omnibus confi-
do in vobis.

COMMENTARII.

1. *Corinthios pœnitudine affectos ſolatur.* VERS. 1.2.3.4. *Has ergo habentes promiſſiones, &c.*] Cum igitur has promiſſiones habeamus, nos fore Dei filios, per ſeriam pœnitentiam ô *chariſſimi, mundemus nos ab* omni inquinamento ſeu *carnis*, ſeu *ſpiritus*, ſeu ab omni ſorde ſiue carnali, qualis eſt luxuria, gula, ebrietas: ſiue ſpirituali, qualis eſt ſuperbia, ira, ambitio, inuidia: *perficientes ſanctificationem in timore Dei*, ſeu proficientes continuò in ſanctitate per Dei timorem. *Timor Dei initiũ & perfectio eſt ſanctitatis.* * Timor enim Dei filialis non ſolum inchoatio, ſed & veræ ſanctitatis eſt plenè perfectio.] *Capite nos.* Græcè, *locate* nos, ſeu concedite nobis locum apud vos non arctum, ſed amplum, vt ſinu charitatis veſtræ lato excipiamur. Nec enim exiſtimamus nos vllam cauſam dediſſe, cur veſtræ dilectionis ſinus arctaretur nobis latè excipiendis: ſi quidem *Neminem læſimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus*, id eſt, nemini in fama læſionẽ attulimus, neminem aut prauo exemplo, aut falſa doctrina decipere curauimus, neminem *circumuenimus*; Græcè *decepimus*, fraudauimus, vt plus emungeremus, quàm par eſſet, nos habere. *Non* autem hæc *dico ad veſtram condemnationem*, quaſi velim hac in parte culpam vobis inurere. Iam enim *prædiximus*, ſeu ſupra diximus, quod in cordibus noſtris eſtis *ad commoriendum, & conuiuendum*, ſeu adeò nobis dilecti, vt vna vobiſcum viuere, & mori parati ſimus. *Quod à Præſule à ſubditis amato præcipitur, efficacius ab eis executioni mandatur.* * Profectò ideo Apoſtolus certus, quod intimo amore erga Corinthios flagrabat, cupiebat ab illis etiam affectuosè diligi, vt eis vtilior eſſe

eſſe poſſet. Nam quod à Præſule à ſubditis dilecto dicitur, libentius ab eis excipitur, & efficacius executiooi mandatur.] *Multa mihi fiducia eſt apud vos*, ſeu dicendi libertas, & multa occaſio mihi de vobis *gloriandi*, incredibili ſolatio ſum plenus, gaudio in ipſiſmet ærumnis exundo. Cauſam mox aperiam.

Verſ. 5.6.7.8.9. Nam & cum veniſſemus in Macedoniam, &c.] Primùm ærumnas recenſebo: Cum in Macedoniam acceſſi, nullam quietis particulam capere potui: ſed ita omni ex parte perturbationi affectus fui, & in me omnium fere laborum facta fuit collectio. Nam *foris* crebræ me & horribiles infidelium pugnæ premebant: *interius* autem multorum fidelium imbecillitas perpetuo eorum inconſtantiæ metu, ac ſolicitudine me diſcruciabat. Iam mei inter tribulationes gaudij cauſam expono: *Qui conſolatur humiles*. Deus conſolatus eſt & me *in aduentu Titi*, eo quod è Corintho reuerſus, læta de vobis mihi renunciauit. *Non ſolum autem in aduentu eius: ſed etiam in conſolatione*, qua refert mihi, affectum fuiſſe apud vos ex veſtro profectu. Refert enim feriæ emendationis deſiderium veſtrum: *fletum* etiam & luctum pro peccatis, demum & *æmulationem pro me*, ſeu zelum me, meúmque honorem tuendi contra obtrectatores: *ita* vt his auditis, *magis gauderem* nunc, quàm antea ob veſtra ſchiſmata, & alia delicta fueram contriſtatus: & hæc notitia in tot tribulationibus maximum fuit mihi ſolatium. * Operarius Euangelicus, qui de proximi pœnitudine exultat, Angelos æmulatur. Gaudium enim eſt *in cælo*, vel de vno *peccatore* pœnitentiam agente.]

Qui exultat de proximi pœnitudine Angelos æmulatur.

Profectò *&* *ſi contriſtaui vos* per primam Epiſtolam, dum veſtra ſchiſmata reprehendi, inceſtuoſum puniui, aliaque vitia taxaui, *non me pœnitet*, non eſt, quod doleam: & ſi pœniteret, eo quod vos ſaltem *ad horam* contriſtarem, ideoque dolerem ex amoris affectu: *Nunc* tamen *gaudeo*, non quod *contriſtati* fueritis, ſed quia contriſtatio, & dolor veſter, pœnitentiam extorſit: vnde triſtitia vberem fructũ attulit. *Contriſtati enim eſtis ſecundum Deum*, ſeu ſecundum Dei deſiderium adeò, vt in nullo prorſus *detrimentum patiamini ex nobis*, ſiue ob epiſtolam noſtram, qua acerbius vos reprehendi. * Ediſcat hinc Euangelij præco, nihil dicendum, ex quo auditores aliquo poſſint affici incommodo, v.gr. in fama, & ſimilibus. Solum enim in crimina generatim debet inſurgere.] * Hinc etiam elicio, illa ſcripta eſſe admodum commendanda, è quibus lector ad compunctionem allicitur. Hic enim fuit epiſtolæ D. Pauli effectus.]

Nihil Concionator dicat, ex quo aliquod incommodum auditori vlli ſequi poſſit.

Illa ſcripta maximè cõmẽdanda, ex quibus lector ad compunctionem allicitur.

Verſ. 10.11.12.13.14.15.16. Quæ enim ſecundum Deum, &c.] Profectò triſtitia, lacrymæ, ſuſpiria, mœror *ſecundum Deum*, ſeu Deo placens eſt, quæ propter Deum offenſum concipitur: non propter opes amiſſas, honores, voluptates, aut mortem vxoris, mariti, filiorum. * Cordis enim triſtitia, ex qua aſſulent profluere lacrymæ pretioſiſſima eſt, & prodigè admodum impenditur, niſi propter Deum amiſſum concipiatur.] *Triſtitia* autem mundi eſt ob bona terrena amiſſa, aut non acquiſita: & hæc ſæpe tum corporis, tùm animæ *mortem operatur*. Secundum igitur Deum contriſtati eſtis: *Ecce iam hoc ipſum* quot & quàm vberes in vobis fuit operatum. * *Operatur ſolicitudinem* placandi Deum. Operatur *defenſionem* mei, ſeu efficit, vt me defendatis contra murmuratores, qui me ſubtaxant, quod acrius vos in illa prima epiſtola reprehenderim, & me ergà inceſtuoſum illum ſeuerum egerim Iudicem. Operatur demum in vobis *deſiderium* Deo ſatisfaciendi, & mores emendandi. Operatur *indignationem* contra ipſam culpam: *timorem* iterum recedendi: *æmulationem* ad opera virtutis ſectanda: *vindictam* ſpiritualem aduerſus corpus id aſperitatibus contudendo. *In omnibus exhibuiſtis*, ſeu *oſtendiſtis* (Syrus ſic) *vos incontaminates eſſe negotio*, ſeu omninò alienos, & immunes eſſe à peccato iſto inceſtuoſi. *Igitur etſi ſcripſi vobis*, haud id præſtiti tantum propter eum qui alteri fecit iniuriam, ſeu non id egi ob ſolius adulteri ſalutem, nec ſolum vt perſequeret iniuriam marito illatam, cuius vxorem concubinam ſibi inceſtuoſus fecit: ſed etiam vt oſtenderem *ſolitudinem*, quam pro communi Eccleſiæ veſtræ bono, ac ſalute exero, nempè vt peſtiferum ſcandalum publicum abea depellerem. * Peſtiferum aptè ſcandalum publicum vocitaui. Quià peccatum publicum vel vnius multorum aſſolet corrumpere mores.] *Ideò conſolati ſumus*. Ex conſolatione autem noſtra magna pars mihi obrigit ex gaudio, quo Titus frater noſter afficitur: eo quod ſpiritus eius vberem ex ſanctis veſtris moribus concepit notitiam, qua in Domino refectus fuit admodum. *Etſi* dum illum audio de vobis tam affectuosè loquentem, *gloriatus ſum*, non confundor: ſed (vt vobis aperte de more loquar) *gloriatio noſtra quæ fuit ad Titum*, ſeu quæ de Tito illa relatione proceſſit, *veritas facta eſt*. Comperi enim poſtea ex aliis ocularis teſtibus, me veritatem aſſeruiſſe, quando de veſtra probitate ſum gloriatus. Et quidem poſt hanc meam de veſtro ſpirituali profectu gloriationem *viſcera* Titi *abundantius in vobis ſunt*, ſeu *eius* affectus magis in vos quàm anteà propendet. Dum ex mutuo colloquio noſtro fit memoria promptæ *omnium veſtrum* obedientiæ: & *quomodo* eum *cum timore, & tremore excepiſtis* ſeu cum reuerentia, timentes, ne quid in vobis annotaret, quod ipſi poſſet diſplicere. *Gaudeo, quòd in omnibus confido in vobis*, ſeu poſſum confidere. Id eſt, quòd abſque offenſionis periculo poſſim libere vobiſcum agere, monendo, corripiendo, poſcendo, præſcribendo. * Cum ſubditus certus eſt de Rectoris erga eum dilectionis affectu, promptè vel difficilia exequitur imperia.] * Annotarim hinc verò D. Pauli prudentiam, ſe enim optimum gerit medicum, qui iam penè ſanata vulnera leniſſimis medicamentis conſolationis, & laudis curat, vt prioris obiurgationis vſtura ſanetur. Vt Rector ediſcat, poſt acrem correptionem blandè loqui ſubditum.]

2. *Vera pœnitentia ſigna.*

Prodigè impẽduntur lacrymæ niſi ob Deum amiſſum.

Fructus triſtitiæ cordis Deo gratæ fructus vberrimi.

Peccatũ publicũ peſtiferũ eſt multos corrũpens.

Cum ſubditus certus eſt de Rectoris erga eum dilectione, prõptè vel difficilia exequitur imperia.

Rector prudens poſt acrem correptionẽ ſubditum blandè alloquatur.

CAPVT VII.

Corinthios pœnitudine affectos ſolatur. Solidaque pœnitentiæ ſigna profert.

1. HAs ergo habentes promiſſiones, chariſſimi, mundemus nos
ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſancti-
ficationem in timore Dei. 2. Capite nos. Neminem læſi-
mus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus.
3. Non ad condemnationem veſtram dico. Prædiximus
enim quòd in cordibus noſtris eſtis, ad commoriendum, &
ad conuiuendum. 4. Multa mihi fiducia eſt apud vos, mul-
ta mihi gloriatio pro vobis: repletus ſum conſolatione, ſuperabundo gaudio in
omni tribulatione noſtra. 5. Nam & cùm veniſſemus in Macedoniam, nullam
requiem habuit caro noſtra, ſed omnem tribulationem paſſi ſumus, foris pugnæ,
intus timores. 6. Sed qui conſolatur humiles, conſolatus eſt nos Deus in aduen-
tu Titi. 7. Non ſolùm autem in aduentu eius, ſed etiam in conſolatione, qua con-
ſolatus eſt in vobis, referens nobis veſtrum deſiderium, veſtrum fletum, veſtram
æmulationem pro me, ita vt magis gauderem. 8. Quoniam etſi contriſtaui vos
in epiſtola, non me pœnitet, etſi pœniteret, videns quòd epiſtola illa (etſi ad bo-
ram) vos contriſtauit; 9. Nunc gaudio: non quia contriſtati eſtis, ſed quia con-
triſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecundùm Deum, vt in nullo
detrimentum patiamini ex nobis. 10. Quæ enim ſecundùm Deum triſtitia eſt, pœ-
nitentiam in ſalutem ſtabilem operatur, ſæculi autem triſtitia mortem operatur.
11. Ecce enim hoc ipſum, ſecundùm Deum contriſtari vos, quantam in vobis
operatur ſollicitudinem: ſed defenſionem, ſed indignationem, ſed timorem, ſed
deſiderium, ſed æmulationem, ſed vindictam, in omnibus exhibuiſtis vos, incon-
taminatos eſſe negotio. 12. Igitur, etſi ſcripſi vobis, non propter eum qui fecit
iniuriam, nec propter eum qui paſſus eſt: ſed ad manifeſtandam ſollicitudinem no-
ſtram, quam habemus pro vobis. 13. Coram Deo: ideò conſolati ſumus. In
conſolatione autem noſtra, abundantiùs magis gauiſi ſumus ſuper gaudio Titi, quia
refectus eſt ſpiritus eius ab omnibus vobis. 14. & ſi quid apud illum de vobis glo-
riatus ſum, non ſum confuſus: ſed ſicut omnia vobis in veritate locuti ſumus, ita
& gloriatio noſtra, quæ fuit ad Titum, veritas facta eſt, 15. & viſcera eius abun-
dantius in vobis ſunt: reminiſcentes omnium veſtrum obedientiam, quomo-
do cum timore & tremore excepiſtis illum. 16. Gaudeo quod in omnibus confi-
do in vobis.

COMMENTARII.

1. *Corinthios pœnitudine affectos ſolatur.*

VERS. 1.2.3.4. *Has ergo habentes promiſſiones, &c.*] Cum igitur has promiſſiones habeamus, nos fore Dei filios, per ſeriam pœnitentiam ô *chariſſimi, mundemus nos ab omni inquinamento* ſeu *carnis*, ſeu *ſpiritus*, ſeu ab omni ſorde ſiue carnali, qualia eſt luxuria, gula, ebrietas: ſiue ſpirituali, qualia eſt ſuperbia, ira, ambitio, inuidia: *perficientes ſanctificationem in timore Dei*, ſeu proficientes continuò in ſanctitate per Dei timorem. * Timor enim Dei filialis non ſolum inchoatio, ſed & veræ ſanctitatis eſt plenè perfectio.] *Capite nos.* Græcè, *locate* nos, ſeu concedite nobis locum apud vos non arctum, ſed amplum, vt ſinu charitatis veſtræ lato excipiamur. Nec enim exiſtimamus nos vllam cauſam dediſſe, cur veſtræ dilectionis ſinus arctaretur nobis latè excipiendis: ſi quidem *Neminem læſimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus*, id eſt, nemini in fama læſionē attulimus, neminem aut prauo exemplo, aut falſa doctrina decipere conatiuimus, neminem *circumuenimus*; Græcè *decepimus*, fraudauimus, vt plus emungeremus, quam par eſſet, nos habere. *Non* autem hæc *dico ad veſtram condemnationem*, quaſi velim hac in parte culpam vobis inurere. Iam enim *prædiximus*, ſeu ſupra diximus, quod in cordibus noſtris eſtis *ad commoriendum, & conuiuendum*, ſeu adeò nobis dilecti, vt vna vobiſcum viuere, & mori parati ſimus. * Profectò ideo Apoſtolus certus, quod intimo amore erga Corinthios flagrabat, cupiebat ab illis etiam affectuosè diligi, vt eis vtilior eſſe

Timor Dei initiū & perfectio eſt ſanctitatis.

Quod à Præſule à ſubditis amato præcipitur, efficacius ab eis executioni mandatur.

eſſe poſſet. Nam quod à Præſule à ſubditis dilecto dicitur, libentius ab eis excipitur, & efficacius executioni mandatur.] *Multa mihi fiducia eſt apud vos*, ſeu dicendi libertas, & multa occaſio mihi de vobis *gloriandi*, incredibili ſolatio ſum plenus, gaudio in ipſiſmet ærumnis exundo. Cauſam mox aperiam.

Verſ. 5.6.7.8.9. Nam & cum veniſſemus in Macedoniam, &c.] Primùm ærumnas recenſebo: Cum in Macedoniam acceſſi, nullam quietis particulam capere potui: ſed ita omni ex parte perturbationi affectus fui, & in me omnium fere laborum facta fuit collectio. Nam *foris* crebræ me & horribiles infidelium pugnæ premebant: *intus* autem multorum fidelium imbecillitas perpetuo eorum conſtantiæ metu, ac ſolicitudine me diſcruciabat. Iam mei inter tribulationes gaudij cauſam expono: *Qui conſolatur humiles*. Deus conſolatus eſt & me *in aduentu Titi*, eo quod è Corintho reuerſus, læta de vobis mihi renunciauit. *Non ſolum autem in aduentu eius: ſed etiam in conſolatione*, qua refert mihi, affectum fuiſſe apud vos ex veſtro profectu. Refert enim feriæ emendationis deſiderium veſtrum: *fletum* etiam & luctum pro peccatis, demum & *æmulationem pro me*, ſeu zelum me, meúmque honorem tuendi contra obtrectatores: *ita* vt his auditis, *magis gauderem* nunc, quàm antea ob veſtra ſchiſmata, & alia delicta fueram contriſtatus; & hæc notitia in tot tribulationibus maximum fuit mihi ſolatium. * Operarius Euangelicus, qui de proximi pœnitudine exultat, Angelos æmulatur. Gaudium enim eſt *in cælo*, vel de vno *peccatore* pœnitentiam agente.] Profecto *&* ſi contriſtaui vos per primam Epiſtolam, dum veſtra ſchiſmata reprehendi, inceſtuoſum puniui, aliaque vitia taxaui, *non me pœnitet*, non eſt, quod doleam: & ſi pœniteret, eo quod vos ſaltem *ad horam* contriſtarem, ideoque dolorem ex amoris affectu: *Nunc* tamen *gaudeo*, non quod *contriſtati* fueritis, ſed quia contriſtatio, & dolor veſter, pœnitentiam extorſit: vnde triſtitia vberem fructũ attulit. *Contriſtati enim eſtis ſecundum Deum*, ſeu ſecundum Dei deſiderium adeò, vt in nullo prorſus *detrimentum patiamini ex nobis*, ſiue ob epiſtolam noſtram, qua acerbius vos reprehendi. * Ediſcat hinc Euangelij præco, nihil dicendum, ex quo auditores aliquo poſſint affici incommodo, v.gr. in fama, & ſimilibus. Solum enim in crimina generatim debet inſurgere.] * Hinc etiam elicio, illa ſcripta eſſe admodum commendanda, è quibus lector ad compunctionem allicitur. Hic enim fuit epiſtolæ D. Pauli effectus.]

Qui exultat de proximi pœnitudine Angelos æmulatur.

Nihil Concionator dicat, ex quo aliquod incommodum auditori vlli ſequi poſſit.

Illa ſcripta maximè cõmẽdanda, ex quibus lector ad compunctionem allicitur.

Verſ. 10.11.12.13.14.15.16. Quæ enim ſecundum Deum, &c.] Profectò triſtitia, lacrymæ, ſuſpiria, mœror *ſecundum Deum*, ſeu Deo placens eſt, quæ propter Deum offenſum concipitur: non propter opes amiſſas, honores, voluptates, aut mortem vxoris, mariti, filiorum. * Cordis enim triſtitia, ex qua aſſolent profluere lacrymæ pretioſiſſima eſt, & prodigè admodum impenditur, niſi propter Deum amiſſum concipiatur.] *Triſtitia* autem mundi eſt ob bona terrena amiſſa, aut non acquiſita: & hæc ſæpe tum corporis, tùm animæ *mortem operatur*. Secundum igitur Deum contriſtati eſtis: *Ecce iam hoc ipſum* quot & quàm vberes in vobis fuit operatum. * *Operatur ſolicitudinem* placandi Deum. Operatur *defenſionem* mei, ſeu efficit, vt me defendatis contra murmuratores, qui me ſubtaxant, quod acrius vos in illa prima epiſtola reprehenderim, & me ergà inceſtuoſum illum ſeuerum egerim Iudicem. Operatur demum in vobis *deſiderium* Deo ſatisfaciendi, & mores emendandi. Operatur *indignationem* contra ipſam culpam: *timorem* iterum recedendi: *æmulationem* ad opera virtutis ſectanda: *vindictam* ſpiritualem aduerſus corpus id aſperitatibus contudendo. *In omnibus exhibuiſtis*, ſeu *oſtendiſtis* (Syrus ſic) *vos incontaminatos eſſe negotio*, ſeu omninò alienos, & immunes eſſe à peccato iſto inceſtuoſi. *Igitur etſi ſcripſi vobis*, haud id præſtiti tantum propter eum qui alteri fecit iniuriam, ſeu non id egi ob ſolius adulteri ſalutem, nec ſolum vt perſequerer iniuriam marito illatam, cuius vxorem concubinam ſibi inceſtuoſus fecit: ſed etiam vt oſtenderem *ſolicitudinem*, quam pro communi Eccleſiæ veſtræ bono, ac ſalute gero, nempè vt peſtiferum ſcandalum publicum abea depellerem. * Peſtiferum apte ſcandalum publicum vocitaui. Quià peccatum publicum vel vnius multorum aſſolet corrumpere mores.] *Ideò conſolati ſumus*. Ex conſolatione autem noſtra magna pars mihi obrigit ex gaudio, quo Titus frater noſter afficitur: eo quod ſpiritus eius vberem ex ſanctis veſtris moribus concepit notitiam, qua in Domino refectus fuit admodum. *Etſi* dum illum audio de vobis tam affectuosè loquentem, *gloriatus ſum*, non confundor: ſed (vt vobis aperte de more loquar) *gloriatio noſtra quæ fuit ad Titum*, ſeu quæ de Tito illa relatione proceſſit, *veritas facta eſt*. Comperi enim poſtea ex alijs oculatis teſtibus, me veritatem aſſeruiſſe, quando de veſtra probitate ſum gloriatus. Et quidem poſt hanc meam de veſtro ſpirituali profectu gloriationem *viſcera* Titi *abundantius in vobis ſunt*, ſeu eius affectus magis in vos quam anteà propendet. Dum ex mutuo colloquio noſtro fit memoria promptæ *omnium veſtrum* obedientiæ: & *quomodo* eum *cum timore, & tremore excepiſtis* ſeu cum reuerentia, timentes, ne quid in vobis annotaret, quod ipſi poſſet diſplicere. *Gaudeo, quod in omnibus confido in vobis*, ſeu poſſum confidere. Id eſt, quòd abſque offenſionis periculo poſſim libere vobiſcum agere, monendo, corripiendo, poſcendo, præſcribendo. * Cum ſubditus certus eſt de Rectoris erga eum dilectionis affecto, promptè vel difficilia exequitur imperia.] * Annotarim hinc verò D. Pauli prudentiam, ſe enim optimum gerit medicum, qui iam penè ſanata vulnera leniſſimis medicamentis conſolationis, & laudis curat, vt prioris obiurgationis viſtura ſanetur. Vt Rector ediſcat, poſt acrem correptionem blande alloqui ſubditum.]

2.
Vera pœnitentia ſigna.

Prodigæ impẽduntur lacrymæ niſi ob Deum amiſſum.

Fructus triſtitiæ cordis Deo gratæ fructus vberrimi.

Peccatũ publicũ peſtiferũ eſt multos corrũpens.

Cum ſubditus certus eſt de Rectoris erga eum dilectione, prõptè vel difficilia exequitur imperia.

Rector prudens poſt acrem correptionẽ ſubditum blandè alloquitur.

CAPVT VIII.

Ad eleemoſynam impendendam Solymitanis pauperibus, Corinthios hortatur.

1. NOTAM autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ
data eſt in Eccleſiis Macedoniæ: 2. quòd in multo expe-
rimento tribulationis, abundantia gaudij ipſorum fuit;
& altiſſima paupertas eorum, abundauit in diuitias ſim-
plicitatis eorum: 3. quia ſecundùm virtutem teſtimo-
nium illis reddo, & ſupra virtutem voluntarij fuerunt,
4. cum multa exhortatione obſecrantes nos gratiam, &
communicationem miniſterij, quod fit in Sanctos. 5. Et non ſicut ſperauimus,
ſed ſemetipſos dederunt primum Domino, deinde nobis per voluntatem Dei:
6. ita vt rogaremus Titum, vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis
etiam gratiam iſtam. 7. Sed ſicut in omnibus abundatis fide, & ſermone, &
ſcientia, & omni ſollicitudine, inſuper & charitate veſtra in nos, vt & in
hac gratia abundetis. 8. Non quaſi imperans dico: ſed per aliorum ſollicitu-
dinem, etiam veſtræ charitatis ingenium bonum comprobans. 9. Scitis enim
gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti, quoniam propter vos egenus factus eſt, cùm
eſſet diues, vt illius inopia vos diuites eſſetis. 10. Et conſilium in hoc do: hoc
enim vobis vtile eſt, qui non ſolùm facere, ſed & velle cœpiſtis ab anno priore:
11. nunc verò & facto perficite: vt quemadmodum promptus eſt animus vo-
luntatis, ita ſit & perficiendi ex eo quod habetis. 12. Si enim voluntas prom-
pta eſt; ſecundùm id quod habet, accepta eſt, non ſecundùm id quod non ha-
bet. 13. Non enim vt aliis ſit remiſſio, vobis autem tribulatio, ſed ex æquali-
tate. 14. In præſenti tempore veſtra abundantia illorum inopiam ſuppleat: vt
& illorum abundantia veſtræ inopiæ ſit ſupplementum, vt fiat æqualitas, ſicut
ſcriptum eſt: 15. Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non mi-
norauit. 16. Gratias autem Deo, qui dedit eamdem ſollicitudinem pro vo-
bis in corde Titi, 17. quoniam exhortationem quidem ſuſcepit: ſed cùm
ſollicitior eſſet, ſua voluntate profectus eſt ad vos. 18. Miſimus etiam cum
illo fratrem, cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias: 19. non ſolùm
autem, ſed & ordinatus eſt ab Eccleſiis comes peregrinationis noſtræ, in hanc
gratiam, quæ miniſtratur à nobis ad Domini gloriam, & deſtinatam volunta-
tem noſtram: 20. deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ
miniſtratur à nobis. 21. Prouidemus enim bona non ſolùm coram Deo, ſed
etiam coram hominibus. 22. Miſimus autem cum illis & fratrem noſtrum, quem
probauimus in multis ſæpè ſollicitum eſſe: nunc autem multò ſollicitiorem, con-
fidens multa in vos, 23. ſiue pro Tito, qui eſt ſocius meus, & in vos adiutor,
ſiue fratres noſtri, Apoſtoli Eccleſiarum, gloria Chriſti. 24. Oſtenſionem ergo,
quæ eſt charitatis veſtræ, & noſtræ gloriæ pro vobis, in illos oſtendite in faciem Ec-
cleſiarum.

COMMENTARII.

1. *Hortatur, vt Solymitanis pauperibus eleemoſyna impendantur.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Notam autem facimus vobis fratres, &c.*] Volumus autem ô fratres, *gratiam Dei, quæ data eſt in Eccleſiis Macedoniæ*, ſeu Macedonum in pauperes eleemoſynarum collationem. * Aptè eleemoſynam Dei *gratiam appellat*, liberalitas enim & munificentia in pauperes & Dei gratiam largitori conciliat, & acceptam tuetur.] Quod in multo, & moleſto *experimento tribulationis*, maior fuit gaudij abundantia; & *altiſſima*, ſeu maxima *paupertas eorum abundauit*, & redundauit ad largiendum *diuitias*, ſeu eleemoſynas copioſas *ſimplicitatis*, ſiue promptæ benignitatis, & candidæ liberalitatis ſuæ. * Si altiſſima, ſeu maxima erat eorum Macedonum paupertas, quomodo dicitur, *Paupertas eorum abundauit?* Profectò quia vberrimi ſunt redditus eleemoſynæ: vnum exhibes pauperi, centum recipis.] * Largiuntur, inquit,

Eleemoſyna gratia Dei vocatur, quia eam largitori conciliat, & conſeruat.

Qui expetit diues fieri, eleemoſynas geras.

quit, *diuitias.* Quid diuitiis cum altiſſima inopia? Multum planè. Tanti enim ſunt eleemoſynæ prouentus, vt qui inopia preſſus expetat eſſe diues, id aſſequetur, ſi nonnihil ex vacuo ſuo penu alij inopi tribuat.] Macedones itaque etſi planè exhauſti, & extremè pauperes, liberaliſſimè tamen de ſuo pauperibus aliis ſuccurrendis obtulere. * Vnde patet, vel pauperibus, ſi velint, non deficere modicum quid, quo aliis ſuccurrant.] *Quia ſecundum virtutem teſtimonium illis reddo*, ſeu iuxta illorum meritum charitatis illorum, nihil exaggerans, narrationem expono. Nam illi *ſuprà virtutem*, ſeu ſupra vires non prouocati, non rogati, ſed *voluntary*, vltronei ſua pauperibus porrexerunt.

Vel pauperi, ſi velit, non deficit, quo alij pauperi ſuccurrat.

Illa eſt commendabilis eleemoſyna, quæ pauperi non petenti irrogatur.

* Illa quidem eſt commendabilis admodum eleemoſyna, quæ non petita egenti irrogatur. Id enim Dauidis carmine prædicatur: *Beatus, qui intelligit ſuper egenum*, ſeu qui non rogatus intelligit proximi egeſtatem, illi ſuccurrit.] *Cum multa exhortatione obſecrantes nos*, vt admitteremus gratiam, ſeu gratuita dona, *& communicationem miniſtery*, ſeu vt & ipſi permitteremur conferre aliquid in Chriſtianorum pauperum ſubſidium. *Et non ſicut ſperauimus*, ſuos tantum facultates in eum vſum obtulere: ſed & ſemetipſos *primum Domino*, ſeu diuino cultui deſeruituros: *Deinde & nobis per voluntatem Dei*, ſeu vt iuſſui, & nutui noſtro, qui per Dei beneplacitum Dei ipſius vicarium agimus in omnibus obſequerentur. Quæ quidem inſperata ipſorum liberalitas cauſa fuit, *Vt rogaremus Titum*, vt ſicut nos in Macedonia, ità & ipſe Corinthi hanc bene cœptam eleemoſynarum collectionem promouere ſatagat. *Vt ſicut in* omnibus virtutibus abundatis, ſcilicet in fide, in piis colloquiis, & in *omni ſolicitudine*, ad promouendam Euangelij gloriam: ità charitas, ſeu amor in me veſter ſic abundans oſtenteretur, vt meo monito meo huic grato animo obtemperantes, *in hac gratia abundetis*, ſeu vt in virtute liberalitatis erga pauperes fulgeatis, ſicut in aliis virtutibus coruſcare videmini.

Verſ. 8 9 10. 11. 12. 13. 14. *Non quaſi imperans dico. &c.*] Non hæc quaſi iubens præſcribo. Sed ſolùm intendo, præ oculis obiecta aliorum *ſolicitudine* cordis, quam inopiæ extremæ labor excitat: *veſtræ Charitatis ingenium*, ſeu liberalem indolem *comprobare*, ſiue explorare. * Preme particulam: *Veſtra charitatis ingenium.* Profectò ingenioſa eſt admodum charitas: mille modos inuenit; queis valeat vel in ſumma egeſtate temporis pauperibus ſubuenire.] Iam Chriſti exemplo eos excitare pergit. *Scitis enim*, ſeu exploratam habetis eximiam *gratiam Chriſti*, ſeu beneficium gratuitò nobis ab ipſo collatum. *Quoniam cum diues eſſet* cæli, & terræ Dominus, tamen propter vos factus eſt *egenus*, Græcè, *mendicus*: *vt illius* temporalis *inopia* merito vos euaderetis *diuites* in ſpiritualibus, ſcilicet, in cæleſti doctrina, in gratia, in iuſtitia, in gloria. Quid ergò multum præſtabiris, ſi Chriſto in pauperibus indigenti; ſeu mendico effecto, vt diuites vos efficeret, ſubuenire ſtudeatis? Itaque fratres, me hoc non imperare dixi, *ſed conſilium in hoc do. Hoc enim vobis* valdè *vtile eſt*, qui non ſolum *facere* eleemoſynam *cœpiſtis*, ſed *& velle*, id eſt, primi auctores fuiſtis, primi dixiſtis, vos velle Ieroſolymitanos pauperes iuuare, & ſic ad idem gerendum alios prouocaſtis. * Maximè gratus eſt Deo, qui auctor, ſeu promotor eſt alicuius probæ actionis gerendæ.] *Si voluntas* benefaciendi Solymitanis egenis *prompta eſt, ſecundum id quod* quis *habet*, ſeu iuxta facultates ſuas, *accepta eſt Deo* huiuſmodi voluntas, & præmio digna: *non* verò *ſecundum id, quod non habet* accepta eſt, aut menſuratur eius meritum: quaſi mereri non poſſit, ſi non habet, quod de facto donet. * Nam poteſt, etiamſi non multum det, tamen multum mereri, dummodo quod dare poteſt, det promptè, & magno charitatis affectu.] Non itaque rego, vt tantam pecuniæ vim conferatis, vt Solymitanis inde *ſit* omnimoda *remiſſio*, Græcè, *relaxatio* ab omni indigentia: vobis autem ſuboriatur indè indigentiæ *tribulatio.* Sed velim, *ex æqualitate*, vos agere vt nimirum vos veſtra ſuperflua detis, pauperibus autem non deſint neceſſaria: & ſic vtrique ab extremitate recedatis. *Vt illorum abundantia, in* bonis ſpiritualibus *ſupplementum ſit veſtræ* ſpiritualis *inopiæ*: Sicut veſtra abundantia in bonis temporalibus illorum temporalem ſupplet inopiam: *vt fiat æqualitas* dum vtrique datis id, quo abundatis, & recipitis id quo caretis. * Non cunctetis temporale ſubſidium pauperi impendere: quia pluſquam das plane percipies: dum enim temporale parui momenti donum pauperi impendis, à paupere donum recipis ſpirituale ineffabilis omnino æſtimationis.]

Christus pro te inopi facto debes in pauperibus ſubuenire gratitudinis iure.

Valde eſt gratus Deo, qui alicuius boni operis eſt auctor, ſeu inuentor.

Eleemoſynæ meritum non penſatur ex quantitate doni, ſed ex pietatis affectu.

Qui dat pauperi, plus à paupere recipit.

Verſ. 15. 16. 17. Vobis quidem accidet *ſicut*, ſeu quod *ſcriptum eſt.* Exo. 16. 18. (iuxtà LXX) de antiquis Iſraëlitis in deſerto: *Qui multum* manna collegerat, *non* ideò *abundauit*, aut plus cæteris habuit (nam domum reuerſus non plus, quam Gomor vnum reperiebat: *& qui modicum* manna collegerat, *non minorauit*, ſeu non minus quam menſuram Gomor plenam reperiebat: Angelo inuiſibiliter hìc quod deerat, ſupplente: illic detrahente, quod ſupererat. Ità par eſt, vt & vos Chriſtiani æqualitatem aliquam rerum neceſſariarum curetis, ſicut Deum feciſſe in ſubminiſtratione mannæ feciſſe videris. Si quis paupere fame preſſo ſibi vltra neceſſaria, ſuperflua reſeruat, ex quibus pauper ſubleuari debuerat, id planè diſperdetur. Si verò, vt pauperi donet, ex menſura neceſſarij victus aliquid detraxerit, cælitus ſupplebitur ita vt non minus, quam menſuram plenam reperiat] *Gratias autem Deo, qui dedit eandem ſolicitudinem pro vobis in corde Titi*, qui quidem vt ego ſcripto adhortor, coram verbis fuit adhortatus. *Quoniam exhortationem quidem*, ſeu adhortandi vos ad eleemoſynam à nobis Titus munus *ſuſcepit. Sed* meis non egebat ſtimulis, cum ex ſe *ſolicitior eſſet* ad hoc negotium promouendum. Vnde ſua voluntate, & ſponte, me non multum rogante, profectus eſt, eum in finem *ad vos.*

Deperditur quod pauperi negas: creſcit, quod à te detrahis, vt pauperi dones.

Verſ. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. *Miſimus etiam cum illo, &c.*] Cum illo mittere libuit *fratrem, cuius* laus eximia eſt in Euangelio Lucam ſcilicet, meum indiuiduum comitem. Laus inquam eius eximia eſt in Euangelio non tantum prædicando, ſed etiam ſcribendo. * Laudabiles enim ſunt, qui piè ad aliorum eruditionem libros ſcribunt.] Laus inquam eſt eximia Lucæ *per*

Laudabiles, qui piè ad aliorum eruditionem libros ſcribunt.

omnes Eccleſias ob prædicationẽ,& ſcripta. Qui quidem præterea manuum impoſitione additus eſt nobis ab Eccleſiis comes peregrinationis noſtræ vt vna exerceremus hoc *gratia*, ſeu neficentiæ genus ad egentium calamitatem ſubleuandam: idque ad Domini gloriam, & veſtram hilarem, ac promptam voluntatem largiendi declarandam. Dum autem hos viros tanti ponderis miſimus, id maximè ſpectauimus, vt *deuitaremus hoc*, nempè, *ne quis nos vituperet in hac plenitudine*, id eſt, nè occaſione tam largæ collectæ quis ſuſpicetur, vel ſpargat, uobis nos illas in proprios vſus abrogare. Ideò voluimus rem totam aliis, & quidem probatiſſimis viris committi. * Magna cautela ſacris miniſtris eſt adhibenda, ſi quando opus fuerit ad alicuius inopiam ſubleuandam fidelium ſubſidia colligere: ne largiroribus detur ſimilis obmurmurationis occaſio.] *Prouidemus* enim, etiam cum *bona* agimus, vt ſic appareant, vt veraciter ſunt, *non ſolum coram Deo, ſed etiam coram hominibus. Miſimus autem* cum Tito & Luca etiam fratrem alium noſtrum (Silam fuiſſe crediderim) qui Paulo tunc aderat) quem probauimus in multis negotiis circa fidei promotionem, *ſolicitum eſſe: nunc autem multo ſolicitiorem* futurum. *Confidentia multa in vos* illos miſimus, ſeu omninò confidentes, quod ipſos quo par eſt honore, & charitate excipietis. *Siue pro Tito*, ſeu ob venerationem Titi: ſiue ob reuerentiam aliis duobus debitam qui *confratres noſtri ſunt, & Apoſtoli Eccleſiarum*, ab Eccleſiis ad hoc munus ſpeciatim delegati, nempe *ad gloriam Chriſti*, quam procurant vnicè, & promouent. *In illos ergo oſtendite* palam, & *in faciem*, ſeu in conſpectu omnium *Eccleſiarum oſtenſionem*, & realem exhibitionem charitatis eximiæ, quæ & vobis honori ſit, & mihi iuſto argumento de *vobis* apud alios gloriandi.

Magna cautela adhibẽda eſt ſacro miniſtro petenti egenis eleemoſynã, ne murmurationis detur occaſio.

CAPVT IX.

Ad liberalem eleemoſynam Corinthios adhortari pergit.

1. NAM de miniſterio, quod fit in ſanctos, ex abundanti eſt mihi
ſcribere vobis. 2. Scio enim promptum animum veſtrum:
pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam &
Achaia parata eſt ab anno præterito, & veſtra æmulatio pro-
uocauit plurimos. 3. Miſi autem fratres: vt ne quod glo-
riamur de vobis, euacuetur in hac parte, vt (quemadmodum
dixi) parati ſitis: 4. Ne cùm venerint Macedones me-
cum, & inuenerint vos imparatos, erubeſcamus nos (vt non dicamus vos) in hac
ſubſtantia. 5. Neceſſarium ergo exiſtimaui rogare fratres, vt præueniant ad vos,
& præparent repromiſſam benedictionem hanc paratam eſſe, ſic quaſi benedictio-
nem, non tanquam auaritiam. 6. Hoc autem dico: Qui parcè ſeminat, parcè &
metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. 7. Vnuſ-
quiſque prout deſtinauit in corde ſuo, non ex triſtitia, aut ex neceſſitate: hilarem
enim datorem diligit Deus. 8. Potens eſt autem Deus omnem gratiam abundare
facere in vobis: vt in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis
in omne opus bonum. 9. Sicut ſcriptum eſt: 9. Diſperſit, dedit pauperibus:
iuſtitia eius manet in ſæculum ſæculi. 10. Qui autem adminiſtrat ſemen ſemi-
nanti: & panem ad manducandum præſtabit, & multiplicabit ſemen veſtrum,
& augebit incrementa frugum iuſtitiæ veſtræ: 11. Vt in omnibus locupletati
abundantis in omnem ſimplicitatem, quæ operatur per nos gratiarũ actionem Deo.
12. Quoniam miniſterium huius officij, non ſolum ſupplet ea quæ deſunt ſanctis,
ſed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino. 13. Per probatio-
nem miniſterij huius, glorificantes Deum in obedientia confeſſionis veſtræ, in
Euangelium Chriſti, & ſimplicitate communicationis in illos, & in omnes, 14. &
in ipſorum obſecratione pro vobis, deſiderantium vos propter eminentem gratiam
Dei in vobis. 15. Gratias Deo ſuper inenarrabili dono eius.

COMMENTARII.

1. Ad liberalem eleemoſynam Corinthios adhortari pergit.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Nam de miniſterio, quod fit in ſanctos, &c.*] Non eſt mihi animus, vobis ſcribere ô Corinthij, vt de neceſſariis vſui veſtro detrahatis, vt Chriſtianis Ieroſolymæ egentibus ſubueniatis: ſed ſolum *de abundanti*, ſeu de abundantia, de iis, quæ ſuperfluunt. *Scio enim promptitudinem animorum veſtrorum*, qui magis fræno, quam calcari indigeant. De qua promptitudine *glorior* apud Macedones. Profectò Achaia ab anno præterito *parata eſt*, ad erogandum: *& veſtra æmulatio*, ſeu zelus alios *plurimos* populos prouocauit. * Tam difficilè eſt eleemoſynam exhibere, vt neceſſarium ſis

Qui munificus eſt in pauperes alios ad eandem virtutem allicit.

exemplum eorum, qui ex neceſſariis detrahunt, vt inopi ſuccurrant, vt alij è ſuperfluis impendere alliciantur.] *Niſi autem* confratres meos, Titum, Lucam, & Silam, vt deſignatam collectam promouere poſſint, & ad felicem finem deducant. * Difficilius eſt actu dare, quam verbis promittere. Vnde Corinthios reor, ad Pauli inſinuationem promiſiſſe ſe munificos fore: ſed vt id actu exequerentur tres illi Euangelici viri immittuntur.] Id geſſimus, *ne quod gloriamur, euacuetur*, ſeu ne falſa vel inanis deprehendatur gloriatio noſtra, qua vbique liberalitatem veſtram deprædicamus. Vnde hortor vos, vt (quemadmodum dixi) *parati ſitis*, *Ne cum venerint Macedones mecum* ad vos, (vti ſolent ſuos magiſtros de loco ad locum pergentes comitari) *vosque imparatos* offenderint, nos rubore offundamus (ne dicam & vos) ob præſidentem hanc noſtram de veſtra liberalitate, ac munificentia gloriationem. *Neceſſarium ergo exiſtimaui rogare* confratres, vt noſtrum ad vos aduentum præuertant, priuſque abſoluant iam pridem indictam veſtram benificentiam, vt parata, ac in promptu ſit *quaſi benedictio, non ſicut auaritia*, ſeu vt palam appareat, quod ſit ſpontanea beneficentia, non verò parca contributio auaris, & inuitis extorta. * Profectò qui expectat, pauperem bis vel ter petere ſtipem: illam inops non à liberali accipit, ſed ab auaro extorquet.]

Difficilius eſt actu dare pauperibus, quàm promittere.

Eleemoſynam, quàm à te pauper bis aut ter poſtulat non à liberali accipit; ſed ab auaro extorquet.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. 11. *Hæc autem dico. Qui parce ſeminat, &c.*] Hoc pro comperto vobis affirmo: Qui parce ſeminat, ſeu qui illiberali animo pauperi largitur: *parce & metet*, ſeu exiguum referet de eleemoſyna fructum. *Qui verò ſeminat in*, ſeu cum *benedictionibus*, ſeu valde copiosè, & liberaliter, etiam *de*, ſeu in *benedictionibus metet*, ſeu vberem fructum conſequetur. * Liberalis enim in pauperes bonorum ſpiritualium, ac temporalium benedictionibus oppletur. Teſtor Iacobum eſurienti & ſitienti Iſaacco cibum & potum miniſtrantem: quem Deus cæleſtibus ac terrenis benedictionibus donauit: Det tibi Deus *de rore cæli, & de pinguedine terræ abundantiam*. Gen. 27. 28.] *Vnuſquiſque* tribuat tantum, quantum vltroneus *deſtinauit*, ſeu decreuit *in animo ſuo* pauperibus impendere: *non ex triſtitia*, quam auaritia parit: *aut ex neceſſitate*, quaſi ex pudore, aut maiorum reuerentia coacti: ſed lubenti, ac hilari animo. *Hilarem enim datorem diligit Deus.* * Taxantur hinc, qui cum petenti, & inſtanti pauperi dant ſtipem, ex tetrico vultu indicant ſe eam inuoluntariè conferre.] *Potens eſt autem Deus* pro liberali eleemoſyna viciſſim *facere*, vt in vobis omnis *gratia*, ſeu omne genus bonorum tum ſpiritualium tùm temporalium exundet; vt *habentes ſemper omnem ſufficientiam*, ſeu omnia, quæ ad honeſtè familiæ veſtræ ſtatum tuendum requiruntur, inſuper *abundetis in omne opus bonum*, ſeu abundè habeatis, quo in pauperes plus liberales eſſe poſſitis, *Sicut* de munifico eleemoſynario cecinit Dauid Pſal. 111. *Diſperſit, dedit pauperibus: iuſtitia eius manet in ſæculum ſæculi.* Id eſt, Eleemoſynarius more ſeminantis eleemoſynas in pauperes liberaliſſimè diſperſit. Nec tamen perdidit vel minimum granum: ſed iuſtitia, ſeu eleemoſyna eius manet æternum in Dei memoria, quaſi in ſegete & meſſe. Sed neque in hac vita quicquam vobis Deus deeſſe patietur. Nam *Qui ſeminanti adminiſtrat, ſemen*, ſeu vobis facultatem iam tribuit, & voluntatem ſubleuandi aliorum inopiam: idem etiam vobis *præſtabit panem ad manducandum*, ſeu omnia ad ſtatum veſtrum tuendum neceſſaria: & inſuper *multiplicabit ſemen veſtrum*, ſeu bona temporalia, quæ continuò in pauperes ſemineris: *& ſimul augebit incrementa frugum* ſeu ſpirituales prouentus huius & probi operis veſtri. *Vt omni* genere opum *locupletati, abundetis in omnem ſimplicitatem*, ſeu candidam liberalitatem, & promptè, ac munifice egentibus ſuccurratis. Quæ veſtra munificentia efficit, vt *per nos*, alioſque, quibus innoteſcit, gratiæ Deo agantur, qui tàm pulchram ſuæ munificentiæ expreſſit imaginem. * A piis quidem agendæ Deo ſunt gratiæ, quod adſint in Republica, qui pauperibus ſtudeant ſubuenire.]

Cum das pauperi ſtipem, eam confer hilariter.

Liberalis in pauperes ſpiritualibus, & terrenis bonis oppletur.

Deo agendæ gratiæ, quod adſint in Republica, qui ſtudeant pauperibus ſubuenire.

Verſ. 12. 13. 14. 15. *Quoniam miniſterium huius officij, &c.*] Efficit, inquam, veſtra munificentia, vt gratiæ Deo agantur, *Quoniam miniſterium huius officij*, ſeu hæc Eleemoſynarum collectio *non ſolum* ſubuenit Solymitanorum inopiæ: *Sed etiam abundat*, ſeu abundanter ſuccurrit aliis adeò, vt ex hoc capite multi ſint gratias acturi, ac laudaturi Deum, *Per probationem*, ſeu experimentalem cognitionem *huius noſtri miniſterij. Glorificantes Deum in obedientia confeſſionis veſtræ*, ſeu propter veſtram egregiam promptitudinem obediendi præceptis & monitis Euangelicæ legis, quam profitemini. Hæc enim liberalitatem in egenos ſuadet. Glorificabunt item Deum *in ſimplicitate communicationis*, ſeu ob veſtram ergà miſeros promptam candidamque liberalitatis huius veſtræ executionem ergà egenos, qua participes illos facitis veſtrorum bonorum temporalium: & ipſi viciſſim obſecrant *pro vobis*, cupientes vos bonis ſpiritualibus ditari, *propter eminentem gratiam Dei*, ſeu donum beneficentiæ à Deo vobis collatum, & elucens *in vobis*. Quod ſane *inenarrabile donum* eſt. tùm ob innumeros fructus, quos producit: tum ob æterna præmia, quæ promeretur. * Habes hinc, *eminentem* gratiam, & *inenarrabile* donum Dei eſſe collatum ei, qui munificum ſe erga inopes oſtendit.] * Preme particulam, *In ſimplicitate communicationis*. Qui enim pauperi ſuccurrit, cum illo communicat: Largiter dat, & recipit: pauper recipit, & dat: recipit temporale ſubſidium inops, vt largitori ſpiritualia, cæleſtiaque bona munificentior quidem impendat.] *Gratias* igitur *Deo* reddite *ſuper inenarrabili dono eius*, ſeu quia munificus admodum erga vos, hoc vos ergà ſubſidium inopum donauit pietatis affectu.

Donũ inenarrabile Dei eſt, in inopes eſſe te liberalem.

Qui eleemoſynam agit cum paupere communicat dans enim ab eo recipiens.

CAPVT X.

Paulus pro ſe contra pſeudo-Apoſtolos Corinthum, Ebionem, & alios Eccleſiæ hoſtes ſubtexit apologiam.

1. IPSE autem ego Paulus obſecro vos, per manſuetudi-
nem & modeſtiam Chriſti, qui in facie quidem humilis
ſum inter vos, abſens autem confido in vobis. 2. Rogo
autem vos ne præſens audeam, per eam confidentiam
qua exiſtimor audere in quoſdam, qui arbitrantur nos
tanquam ſecuodùm carnem ambulemus. 3. In carne
enim ambulantes, oon ſecundùm carnem militamus.
4. Nam arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo ad deſtructio-
nem munitionum, conſilia deſtruentes, 5. & omnem altitudinem extollen-
tem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum
in obſequium Chriſti, 6. & in promptu habentes, vlciſci omnem inobedientiam,
cùm impleta fuerit veſtra obedientia. 7. Quæ ſecundùm faciem ſunt, videte. Si
quis confidit ſibi Chriſti ſe eſſe, hoc cogitet iterùm apud ſe: quia ſicut ipſe Chriſti
eſt, ita & nos. 8. Nam, & ſi amplius aliquid gloriatus fuero de poteſtate no-
ſtra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem, & non io deſtructionem
veſtram: non erubeſcam. 9. Vt autem non exiſtimer tamquam terrere vos per
epiſtolas: 10. quoniam quidem epiſtolæ, inquiunt, graues ſunt & fortes: præ-
ſentia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis: 11. hoc cogitet qui
eiuſmodi eſt: quia quales ſumus verbo per epiſtolas abſentes, tales & præſentes in
facto. 12. Non enim audemus inſerere, aut comparare nos quibuſdam, qui
ſeipſos commendant: ſed ipſi io nobis noſmetipſos metientes, & comparan-
tes noſmetipſos nobis. 13. Nus autem non in immenſum gloriabimur, ſed ſe-
cundùm menſuram regulæ, qua menſus eſt nobis Deus, menſuram pertingendi
vſque ad vos. 14. Non enim quaſi non pertingentes ad vos, ſuperextendimus
nos vſque: ad vos enim peruenimus in Euangelio Chriſti. 15. non in immenſum
gloriantes in alienis laboribus: ſpem autem habentes creſcentis fidei veſtræ, in vo-
bis magnificari ſecundum regulam noſtram in abundantiam, 16. etiam in illa,
quæ vltra vos ſunt, euangelizare, non in aliena regula in iis quæ præparata ſunt glo-
riari. 17. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. 18. Non enim qui ſeipſum
commendat, ille probatus eſt: ſed quem Deus commendat.

COMMENTARII.

1. *Apologia Pauli contra hoſtes nonnullos Eccleſiæ.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Ipſe autem ego Paulus, &c.*] Ego Paulus frater veſter non iam fratribus, quos ad vos immiſi, internuncius, ſed *ipſe obſecro vos per manſuetudinem, & modeſtiam Chriſti*, ſeu per lenitatem, clementiam, humilitatem Saluatoris (ſic ex Græco) vt me pro me dicturum patienter audiatis aduerſus obtrectatores, quorum vna calumnia eſt, quòd *in facie*, ſeu ſpecie externa, cum præſens vobis aderam *humilis* eſſem, ſeu placidus & manſuetus inter vos; *abſens autē confido in vobis*, ſeu libere, & audacter me contra vos oſtendo, plus æquo mihi abrogans, & minaces ſcribens Epiſtolas: cum quidem curaui ſemper Chriſti manſuetudinem imitari. *Rogo autem vos*, vt compeſcatis huiuſmodi calumniatores, *ne cum præſens* adero, *audeam*, ſeu poteſtate mea audacter vti cogar *per confidentiam*, vel libertatem, quam putant, me inſolentius in quoſdam exercuiſſe: *tanquam ſecundum carnem ambulemus*, indulgentes humanis affectibus, ac paſſionibus, & vtentes non zelo veritatis, ſed prudentia politica. Profectò *in carne ambulantes* reliquis hominibus ſimiles, curamus haud *ſecundum carnem* militare, carnalibuſque affectibus minimè obſequi, nec humana aſtutia more politicorum vti. *Nam arma militiæ noſtra carnalia non ſunt, ſed potentia Deo*, ſeu valida, fortia per Deum, ſcilicet gratia, & vis verbi, miracula, charitas, reliquæque virtutes. His armis vtimur, *ad deſtructionem munitionum* aduerſarum, *deſtruentes* ſcilicet, Pſeudo-apoſtolorum iniqua conſilia, & *omnem altitudinem*, ſeu ſupercilium & ſuperbiam eorum *extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei: & in captiuitatem redigentes omnem intellectum*, ſeu ingenium humanum quantumcumque arte inſtructum *in obſequium* non noſtri, ſed Chriſti. His iiſdem armis, ac præſertim poteſtate
excom

excommunicandi *in promptu* nobis eſt, *vlciſci omnem* obtrectarorum iſtorum inobedientiam, rebellionem, contumaciam: Tunc Demum hac poteſtate vtemur, *cum impleta fuerit veſtra obedientia*, ſeu poſtquam iuxta præſcriptum meum alia minora medicamina adhibueritis. * Porrò Præſules non debent vti rigido medicamine, niſi quando blanda adhibita non profecerint.]

Præſul non vtatur rigido medicamine, niſi quando mitiora non profecerint.

Verſ. 7.8.9.10.11.12.13. Quæ ſecundum faciem ſunt, videte, &c.] Ite nunc, & ſecundum faciem iudicate habentes me contempsibilem. Faxo vt omnes intelligant me, qualis ſum, non minorem eſſe, quam ſint alij Chriſti miniſtri. *Si quis confidit ſibi*, ſeu de ſeipſo, Chriſti ſe miniſtrum eſſe: *hoc cogitet iterum apud ſe*, hoc ſciat, hoc intelligat, *quia ſicut ipſe Chriſti eſt miniſter, ita & nos*, qui propterea ex hoc capite inferiores non ſumus. Non autem *erubeſcam* quod aliquis mihi obiecerit, quod *amplius aliquid gloriatus* fuerim *de poteſtate mea* Apoſtolica, quam *dedit* mihi *Dominus ipſe*, non homo quiſpiam, qua non tantum prædicare Euangelium, ſed etiam corripere, & punire delinquentes poſſum. Glorior enim, quod huiuſmodi poteſtate ſemper vſus fuerim *in ædificationem, non in deſtructionem*, ſeu vt ſalutem veſtram promouerem, non vt deſtruerem. *Non* inquam, *erubeſcam* tanquam arrogans de hac poteſtate gloriatus fuerim. *Vt autem non exiſtimer*, ſeu ne videar, *terrere vos per epiſtolas* velle, quaſi præſens nihil audeam. Quoniam quidem Epiſtolæ (*inquiunt* mei obtrectatores) quas ad vos Paulus ſcribit, ô Corinthij, *graues ſunt, & fortes*, ſeu duræ, acres, ſeueræ, minaces: *præſentia autem infirma, & ſermo contemptibilis*. Nicephorus aſſerit, lib. 2. c. 37. Paulum paruo, & abiecto corpore fuiſſe. Ipſe autem Paulus 1. Cor. 2. 4. profitetur, apud Corinthios fuiſſe ſuam prædicationem non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis. Hoc enim ex capite à Sophiſtis, qui adesant Corinthi lubens Paulus ſuperari videbatur. *In hoc verò cogitet, qui huiuſmodi eſt*, opinionis, nos ſemper ſimilem eſſe nobis ipſis tam cum adſumus, quam cum abſumus. *Non enim audemus inſerere*, ſeu annumerare uos iſtis blateronibus, ſupra cœli verticem ſeſe, ſusque extollentibus: ſed *metimur noſmetipſos in nobis*, ſeu noſtro nos pede, noſtris dotibus, ac gratiis reuera à Deo acceptis. Vnde *Nos non in immenſum gloriabimur; ſed ſecundum menſuram regulæ, qua menſus eſt nobis Deus*, ſeu iuxta eas dotes, quas à Deo accepimus, *menſuram pertingendi vſque ad vos*, ſeu euangelizandi à Iudæa Corinthum vſque, ſic vt rauers facimus. Itaque non iſtamus quæ non habemus, aut quæ non facimus, vt illi de ſe iactitant.

Verſ. 14.15.16.17.18. Non enim quaſi non pertingentes ad vos, &c.] Non enim cum hoc de nobis prædicamus vllo modo mentimur: aut quaſi non primi Euangelium Chriſti vobis promulgauerimus, nos, ſupra quam res fert, extollimus. Nam reuera ita Euangelio promulgando operam dedimus vt præter alias multas Gentes *ad vos* etiam peruenerimus, & vos Chriſto aggregauimus. Qua quidem ratione perſpicuum vobis putamus eſſe, nihil nos *in immenſum*, ſeu vltra modum *gloriari* aut laudes nobis arrogare *in*, ſeu de *alienis laboribus*. *Spem autem habentes*, quod augmentum tum in dies fide veſtra accipientes, nos in vobis fore magnificandum *ſecundum regulam noſtram*, id eſt, amplificandam nobis eſſe ſortem noſtram, ſeu menſuram regionum, quam Deus ſingulis noſtrum admenſus eſt, vt in eis euangelizemus Cum enim vos opera noſtra non amplius egebitis, ad alias atque alias prouincias continuò progrediemur *in abundantiam*, ſeu exuberantiam iniuncti miniſterij noſtri ad Gentium ſalutem. Hoc eſt, amplius ſemper & vlterius anhelabimus *regulam*, ſeu terminos euangelizationis noſtræ proferre. * Qui verè eſt Euangelij operarius; nunquam, dum eſt ſuperſtes, dicit: ſufficit: ſed iniunctum miniſterium magis ac magis ſtudet perficere.] Nunquam miniſterium abſoluit.] Non verò *in aliena regula* laborabo, ſeu in limitibus aut prouinciis aliorum opera præparatis & excultis falcem non mittam. * Imprudens eſt, qui in alienum munus non vocatus ſeſe ingerit.] *Qui autem gloriatur*, Deo totam gloriam attribuat, nullam ſibi particulam auarus, imò raptor aſſeruet, dum ſibi de probe geſtis placeat *Non enim qui ſeipſum commendat*, ſeu ſibi applaudit, ſolida ac vera laude dignus eſt cenſendus. * Imò eo ipſo quod ſe commendat, planè oſtendit vel falſam, vel ſuſpectam illam eſſe laudem.] Illius ſolùm merita verè ſunt commendabilia, quæ Deus ſcrutator cordis approbat. * Ergo licet recta opera, ſeu quæ ſpecie recta videntur, laudari poterunt. Operans autem ipſe non ſemper poterit verè commendari ab hominibus, quia operi externo ſæpè cordis non reſpondet intentio.] Cæterùm totò ex capite habes vel ſpiritualibus viris licitum eſſe de ſe oblatrantibus reſpondere, ad famam tuendam.] Imo publicis Eccleſiæ miniſtris id neceſſarium, & obligatorium eſſe, nè Euangelica doctrina propter detractores nota quodammodò inuratur.]

Verus Euangelij operarius nunquam miniſterium abſoluit.

Imprudens eſt, qui in officium alienũ non vocatus ſe ingerit.

Eo ipſo, quod ſeſe quis laudat, dicet laudem illã falſam eſſe, aut ſuſpectam.

Sæpè operans rectè ſpecie externa, haud eſt laude dignus

Vel ſpiritualis vir poteſt oblatrãtibus reſpondere.

Miniſter Euangelicus debet detractores cõuincere de calũnia.

CAPVT XI.

Se contrà Pſeudo-Apoſtolos tueri pergit. Apoſtolatus ſui vera inſignia pergit. nempè labores, quos pro Euangelij prædi- catione ſubiit.

1. VTINAM ſuſtineretis modicum quid inſipientiæ meæ, ſed &
ſupportate me. 2: Æmulor enim vos Dei æmulatione Deſ-
pondi enim vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.
3. Timeo autem, ne ſicut ſerpens Heuam ſeduxit aſtutia
ſua, ita corrumpantur ſenſus veſtri, & excidant à ſimplici-
tate, quæ eſt in Chriſto. 4. Nam ſi is qui venit, alium Chri-
ſtum prædicat, quem non prædicauimus; aut alium ſpiritum
accipitis, quem non accepiſtis; aut aliud Euangelium, quod non recepiſtis: rectè
pateremini. 5. Exiſtimo enim nihil me minus feciſſe à magnis Apoſtolis. 6. Nam
etſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia: in omnibus autem manifeſtati ſumus
vobis. 7. Aut numquid peccatum feci, me ipſum humilians, vt vos exaltemini?
quoniam gratis Euangelium Dei euangelizaui vobis? 8. Alias Eccleſias expolia-
ui, accipiens ſtipendium ad miniſterium veſtrum. 9. Et cùm eſſem apud vos, &
& egerem; nulli oneroſus fui: nam quod mihi deerat, ſuppleuerunt fratres, qui
venerunt à Macedonia: & in omnibus ſine onere me vobis ſeruaui, & ſeruabo.
10. Eſt veritas Chriſti in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in
regionibus Achaiæ. 11. Quare? Quia non diligo vos? Deus ſcit. 12. Quod au-
tem facio, & faciam: vt amputem occaſionem eorum, qui volunt occaſionem vt,
in quo gloriantur, inueniantur ſicut & nos. 13. Nam eiuſmodi Pſeudoapoſtoli,
ſunt operarij ſubdoli, transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti. 14. Et non mirum:
ipſe enim ſatanas transfigurat ſe in Angelum lucis. 15. Non eſt ergò magnum, ſi
miniſtri eius transfigurentur velut miniſtri iuſtitiæ quorum finis erit ſecundùm ope-
ra ipſorum. 1.6 Iterùm dico, (ne quis me putet inſipientem, eſſe, alioquin velut
inſipientem accipite me, vt & ego modicum quid glorier) 17. Quod loquor, non
loquor ſecundùm Deum, ſed quaſi in inſipientia, in hac ſubſtantia gloriæ. 18. Quo-
niam multi gloriantur ſecundùm carnem: & ego gloriabor. 19. Libenter enim
ſuffertis inſipientes: cùm ſitis ipſi Sapientes. 20. Suſtinetis enim ſi quis vos in ſer-
uitutem redigit, ſi quis deuorat, ſi quis accipit, ſi quis extollitur, ſi quis in faciem
vos cædit. 21. Secundùm ignobilitatem dico, quaſi nos infirmi fuerimus in hac
parte. In quo quis audet (in inſipientia dico) audeo & ego. 22. Hebræi ſunt, &
ego: Iſraëlitæ ſunt, & ego: Semen Abrahæ ſunt, & ego: 23. Miniſtri Chriſti
ſunt, (vt minus ſapiens dico) plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abun-
dantius, in plagis ſupra modum in mortibus frequenter. 24. A Iudæis quinquies,
quadragenas, vna minus, accepi. 25. Ter virgis cæſus ſum, ſemel lapidatus ſum,
ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui. 26. In itineribus ſæpè, pe-
riculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex Gentibus,
periculis in ciuitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari, periculis in falſis fra-
tribus. 27. In labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & ſiti, in ieiuniis
multis, in frigore & nuditate: 28. Præter illa quæ extrinſecus ſunt, inſtan-
tia mea quotidiana, ſollicitudo omnium Eccleſiarum. 29. Quis infirmatur, &
ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non vror? 30. Si gloriari opor-
tet: quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor. 31. Deus & Pater Domini noſtri Ie-
ſu Chriſti, qui eſt benedictus in ſæcula ſcit quòd non mentior. 32. Damaſci præ-
poſitus Gentis Aretæ regis, cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorum, vt me com-
prehenderet. 33. & per feneſtram in ſporta dimiſſus ſum per murum, & ſic effu-
gi manus eius.

CON

COMMENTARII.

1. *Pergit ſe contra Pſeudo-apoſtolos tueri.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Vtinam ſuſtineretis modicum inſipientia mea, &c.*] Vtinam ô fratres, liceret mihi per vos, noonihil de miniſterio meo ad Dei gloriam, & pſeudo-apoſtolorum confuſiooem memorare: ſuſtinete quæſo hanc *inſipientiam meam.* * Vocitat inſipienciam laudem propriam ob res præclare à ſe geſtas. Hoc enim eſt inſipientium, niſi ſubſit granis cauſa vti hîc in cauſa Pauli ſuberat.] Quæſo, inquam, me ſupportetis. Vulgariter expono: *Ruegoos que me ſufrais.* * Nihil enim tam moleſtum quam audire eum, qui ſeipſum laudibus efferr.] Æmolor enim vos Dei æmulatione, Syriace, *Zeloſypus ſum ergà vos*, nec patiar hos riuales Pſeudo-apoſtolos: idque æmulatione, ac zelo Dei ſponſi animarum, mei minimè. Nec enim ambio mihi hanc ſponſam, ſed Deo, & Chriſto, cui ego iampridem per fidem, & bapriſmum *vos deſpondi:* & nunc ſtudeo, vt quemque veſtrum ſuo tempore exhibeam Chriſto, eiuſque ſponſali thalamo *virginem* incorruptam, *caſtam*, fide, ſpe, & charitate integram. * Quomodo Babylonia Gentilica poſt tot libidines infamis meretrix vni viro Chriſto virgo exhibebitur? Hæc quidem eſt vis pœnitentiæ veram animæ adiiciens integritatem Chriſti thalamo dignam.] *Timeo autem* ne vt olim *ſerpens* ille tartareus *Euam* ſua calliditate ſeduxit: ita corruptæ ab illo mentes veſtræ *à ſimplicitate* degenerent, *quæ eſt in Chriſto*, ſeu quæ decet eos, qui Chriſti Virginis electi ſunt, virginem in ſponſam, & eius doctrinam, viuendique rationem profitentur. *Nam ſi is*, qui ex grege pſeudo-apoſtolorum ad vos ſicut procus *venit*, vobis *alium Chriſtum* ſponſum afferr, & alium ſpiritum, ſeu alia Spiritus ſancti dona prædicare contendit: *rectè pateremini*, ſeu toleraretis. Aſt ego ſcio, nihil illos noui, quod verum, aut vtile ſit, poſſe proferre. *Exiſtimo enim me nihil minus feciſſe à magnis Apoſtolis*, ſeu me nihilominus perfecta vobis annunciaſſe quamquam veri ac primatij Apoſtôli Petrus, Iacobus, Ioannes; qui quidem eundem ac ego Chriſtum vnicum animarum ſponſum prædicant, nec alium agnoſcunt.

Inſipientis eſt, ſeipſum laudare.

Moleſtum valde audire laudantem ſeipſum.

Pœnitentia meretrices animo Virgines efficit.

Verſ. 6.7.8.9.10.11. Nam etſi imperitus ſermone, &c.] Etſi enim imperitus ſermone à pſeudo-apoſtolis dicor, & quidem ſi de verboſa ac faſtuoſa eloquentia (quam loquentiam vocitarim) ſermo ſit ſic me libens agnoſco; ſed non rerum diuinarum ſcientia quæ Apoſtolicum decet verbi Dei præconem. Profectò neruoſam Paoli eloquentiam, & cum vellet, dicendi artificium quo etiam Præſides prouinciarum (Act. 24.25.) & Reges percelleret (Act. 26.28) D. Auguſtinus merito celebrat. * Cur igitur in concionibus ea non ſemper eſt vſus? Certè quia auditorum plures ſunt huiuſmodi verborum artificij incapaces, vndè prædicationis fructus euaneſceret.] Sed quid attinet ad me hæc commemorare, cum in his omnibus *manifeſtati*, plenéque perſpecti ſimus vobis, vt alio teſtimonio non indigeatis. *Aut nunquid peccatum feci*, & hoc mihi vitio, ſeu crimini vertitur, quod me præter morem humiliarim vile ſcenofactoriæ opificium exercens, *vt vos exaltemini?* ſeu ad altiorem eueheminì perfectionem diſcentes exemplo meo gratis proximo in ſpiritualibus deſeruire. * Magna quidem eſt indecentia, ſacrum prædicandi miniſterium venale exponere, ſiquidem Paulus concionatorum magiſter, vt illam vitaret ad vile ſe miniſterium abiecit.] *Alias planè Eccleſias* etſi vobis pauperiores exſpoliaui ad ſumptus neceſſarios mihi ſubminiſtrandos, quo viſus ſum quibus iam illas *expoliaſſe*, ſeu denudaſſe: idque vt *vobis gratis* miniſtrare poſſem. *Et cum eſſem apud vos, & abſumpto ſtipendio*, quod ab illis Eccleſiis acceperam, *egerem:* nulli oneroſus fui; nam quod mihi deerat ad neceſſarium victum, exhibuere fratres, qui *à Macedonia* venerant: & *in omnibus* tam ad victum, quam ad veſtitum attinentibus, ſine onere me vobis ſeruaui, & Deo dante, ſeruare ſtudebo. * Equidem, ſi res ferat, magnæ eſſet vtilitatis ad Euangelij fructum, ſi operarij ſacri qui Oppidatim ad concionandum mittuntur, aliunde ſibi de victu prouiderent, ne dùm graues ſunt oppido, eum vacui accedunt, minus acceptabilis ſit prædicatio.] *Eſt veritas Chriſti in me*, ſeu teſtor Chriſtum, qui eſt ipſa veritas, me nihil pro ſumptu meo in *Achaia* (cuius Metropolis eſt Corinthus) acceptutum. *Quare?* cogitatis: Reſpondebo: *Quia non diligo vos?* ſeu quia erga vos minus ſum affectus, nolo à vobis accipere, quo me deuinctum fatear? *Deus ſcit* me id è contrario gerere, quia vos affectuoſè diligens, ſtudioſius procuro vos nec in minimo grauare, à vobis aliquid temporale accipiendo. * Verus enim amor ſpoliis non indiget: æreus ad dandum, ferreus ad accipiendum.]

Abſtineat Concionator à verborum artificio.

Magna indecentia eſt prædicandi miniſterium venale exponere.

Si res ferat, Concionatores, qui oppidatim mittuntur, ſibi ad victũ neceſſaria ferant, ne graues ſint oppidis.

Verus amor in amati obſequio quæſtum non intendit.

Verſ. 12.13.14.15.16. Quod autem facio, &c.] Quod facio, & me facturum offero, ad id quidem dirigo, vt Pſeudo-apoſtolis veſtris *amputem occaſionem* taxandi me, quaſi nulla in re ipſis diſſimilem. *Inueniantur* itaque etiam in hoc negotio gratis euangelizandi *ſicut & nos*, ſeu fiant nobis pares: ac tunc iactent nos illis nulla in re præcellere. Nolite ſeduci fratres. *Nam eiuſmodi pſeudo-apoſtoli ſunt* reuera doloſi miniſtri, mentientes ſe Chriſti eſſe Apoſtolos, diabolica quidem externa ſimulatione. Et non mirum, id gerere eos, qui diaboli ſunt æmulatores: nam & ipſe *Satanas* mentitur Angeli *lucis* formam, vt ſpecie pietatis obiecta, vt facilius vos in fraudem impellat. Difficile admodum à lupo ſeu à vitio recedes, qui ſub ouina, ſeu pietatis pelle tibi apparuerit.] *Non eſt ergo magnum* ſeu inſolitum ſi diaboli miniſtri in Chriſti miniſtros *transfigurentur*, vt appareant aſſertores eſſe *iuſtitiæ*: quorum demum finis operibus reſpondens, ſubdolas artes reſerabit. *Iterum dico, &c.*] Rurſum moneo, vt verba mea boni conſulatis (*ne quis me putet inſipientem eſſe*, dum meas laudes recenſeo. *Alioquin*, ſi lubeat, *velut inſipientem accipite me*, mihi tamen hanc veniam date, vt paululum quiddam ego, *glorier.*) *Quod loquor*, ſeu loqui propono *in hac ſubſtantia gloriæ*, ſeu materia gloriationis, *non erit ſecundum Deum*, ſeu diuino more dictum, ſi nude in ſe, & vi ſonat ſpectare velitis, *Sed quaſi in inſipientia* prolatum Erit tamen ſecundum. ſi ſpectetur, vt procedit ex

Difficile vitatur vitium quod virtutis ſpecie exponitur.

charitate, & neceſſitate, quæ me ſic loqui compellunt, nempè ne vos me velut vili homuncione contempto, ſeductoribus hæreatis. * Ediſce, non ſemper ex verbis, aut externis actionibus hominem eſſe iudicandum. Pia verba volitare ſolent è mente impia pro cedentia: alia verò inſonant, quæ vanitatem ſapiunt, & ex piiſſimo ortum habent affectu.]

Non ſemper homo aut probus aut improbus ex verbis iudicandus.

Verſ. 17.18.19.20. *Quoniam multi gloriantur &c.*] *Multi* æmuli mei *ſecundum carnem*, ſeu in rebus carnem ſapientibus, nobilitate ſcilicet, ſapientia, diuitiis gloriantur. Et ego gloriabor de nonnullis dotibus à Deo acceptis. At licet in huiuſmodi gloriatione videar, ſecundum carnem memet ipſum commendare: ſi attentè id perpenditis, videbitis planè, me ſolummodò ſecundum ſpiritum eſſe loquutum. Quidquid autem hoc ſit: *Cum ſapientes ſitis*, tamen *libenter ſuffertis inſipientes*. Hactenus enim patientia maxima ſuſtinuiſtis loquaces iſtos ſtultè, & cum damno veſtro toties ſe iactantes. Suſtinebitis ergò (vt ſpero) etiam me ſaltem hac vice neque inſipienter nec inutiliter gloriantem. *Suſtinetis* inquam, imo & *expellitis* (ſic Græcè) *ſi quis vos* imperioſo dominatu ſuo *in ſeruitutem vos redigit*, dum vobis tanquam ſeruis abutitur: veſtra bona *deuorat* nimium auarus: & *vos in faciem cædit*, ſi non alapis, certè contumeliis, exprobrando, quod idololatræ & immundi fueritis. Alapæ vices contumelia gerit.] Non ergo vobis tot à Pſeudo-Apoſtolis incommoda ſuſtinentibus, me Apoſtolum veſtrum quæque vobis commoda procurantem patienter audite.

2. *Verſ.* 21.22.23.24.25.26.27.28. *Secundum ignobilitatem dico, &c.*] Græcè, κατ' ἀτιμίαν, ſeu *ad ignominiam* veſtram hæc vobis *dico*, & exprobro, vt vos illorum, quæ propter illos ſeu ab illis paſſi eſtis pudeat. Nos autem non ſiluimus aliquandò, dum videremus nonnulla à vobis minus rectè geri, *Quaſi infirmi fuerimus in hac parte*, nec ſat fortes ad imperioſius vobiſcum agendum. Cum tamen in quacumque re quis illorum aliquid *audet*, *audeam & ego*, vtpote nihilo ipſis inferior. Sed nolui meo vti iure ſemper, ſed ei ſæpe ex modeſtia, & charitate erga vos lubentiſſimè ceſſi. * Aliquandò Rector debet ſe circà ſubditorum defectus cæcum, ac mutum oſtentare.] *Hebræi ſunt*, & ego. *Iſraelitæ* ſunt? nihilo minus ego. *Semen Abrahæ* ſunt? eundem ego progenitorem agnoſco. Miniſtri Chriſti ſunt, vel potius miniſtros ſe eſſe iactitant? (*vt minus ſapiens dico*) *plus ego*, ſeu in hoc me excellere affirmo. Annon ex laboribus pro Chriſto toleratis miniſtri præſtantia dignoſcitur? Ego quidem miniſterium Euangelij geſſi *in laboribus plurimis*, in carceribus frequentius, in mortis periculis ſæpiſſimè. *A Iudæis* flagris quinquies cæſus, plagas quadragenas *vna minus* accepi. Ex legis diuinæ præſcripto Deut. 25. 3. non poterat plagarum numerus quadragenarium excedere. Id vt Iudæi ſeruarent, vnum ictum à præſcripto numero detrahebant, & non niſi triginta nouem ictus iubebant infligi * Vt perfectè à rebus in lege prohibitis abſtineas, operæ pretium erit, in hiſce ipſis rebus ab aliquo non prohibito abſtinere, vt longè abſis vltra licita, ad prohibita proſilire] *Ter virgis cæſus ſum*. (Philippis ſemel, vbinam ſecundò & tertiò? non legi in ſacris annotatum.) *Semel lapidatus ſum* Lyſtris) *Ter naufragium feci*. (Vbi, aut quando non inuenio.) Nam illud Melitenſe, de quo Lucas cap. 27. poſt hanc epiſtolam conſcriptam contigiſſe à Chronologicis accepi. *In profundo maris fui*. Suprà, *ſine nauigio in mari*, id eſt, naufragio factò die vna integra, ac nocte in alto mari iactatus, & natare coactus fui. Aſſerit Baronius anno Chriſti 58. hic per *profundum maris* intelligi Cyzicenum carcerem. Sed tanti viri venia die ac nocte vna carcere concludi haud eſt tantum incommodum quod debeat naufragio comparari. * At ſi lubeat Baronij expoſitioni hæreſcere, adiiciam, tantam eſſe aliquorum carceris cuſtodum ergà vinctos feritatem, vt facilius quis eligat pelagi diris immitti fluctibus, quam carcere eiuſmodi recludi.] *In itineribus ſæpe*: (O quantus labor itineris!) *periculis* iam *fluminum* iam *latronum* obiectus. *Periculis ex genere* ſeu à gente mea, à Iudæis ſtructis; *periculis ex Gentibus*, qui vlturi idola ſua, mihi inſidias moliuntur. *Periculis in ciuitate* Damaſcena, Solymitana, Epheſina, &c. *Periculis in ſolitudine*, ſeu deſertis locis, vbi inſidiæ etiam collocabantur. *Periculis in mari* non à piratis ſolùm, ſed & ab hoſtibus Iudæis, vbique mihi inſidiantibus, Act. 20. 3. *Periculis in falſis fratribus*, qui fraternitatis ſpecie ſeſe mihi hoſtes horribiles exhibuere. * Hæc quidem pericula ex falſis amicis poſt alia pericula augens orationem appoſuit. Quià falſi amici occulta impugnatio ſuperat omnium aliorum periculorum diritatem.] *In labore, & ærumna*, ſeu in ærumnoſo labore: *in vigiliis multis, in fame & ſiti, in ieiuniis multis: in frigore & nuditate*. *Præter illa, quæ* omnia ſunt *extrinſecus* mihi illata, accedunt alia, quæ interius animum excruciant, nempe *inſtantia mea quotidiana*, ſeu moles negotiorum mihi quotidie inſtantium ex ſolicitudine profectus, & commodi omnium Eccleſiarum. * Probum enim Rectorem magis pungit ſpiritualis cura ſubditorum, quam cunctarum corporis calamitatum colligatio.]

Reprobus qui pro Chriſto toleravit, enarrat.

Aliquando Rector circa ſubditorū defectus ſe debet cæcum, & mutum oſtentare.

Ne in rebus à lege prohibitis ad illicita proſilias, à licitis oportet abſtinere.

Taxatur cuſtodes carceris erga vinctos nimium rigide agentes.

Falſi amici impugnatio vincit omnium periculorum diritatem.

Probus Rector plus pūgitur ex ſpirituali cura ſubditorum, quam ex cūctis corporis ærumnis.

Verſ. 29.30.31.32.33. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? &c.*] Quiſnam precor fidelium infirmatur animo, ſeu ad lapſum propendet, qui non me cogat infirmari per commiſerationis affectum? *Quiſnam ſcandalizatur* aut offenditur: *& ego non vror* partim dolore, partim zelo curandi & arcendi incommodi affectu. *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis mea ſunt*, afflictiones ſcilicet, & perſecutiones pro Chriſto toleratas (ob quas videor infirmus, & abiectus) in medium exponam, & de iis gloriabor. *Deus & Pater* Domini noſtri Ieſu Chriſti ſcit, quod minimè à veritate recedo in caſu, quem iam narro. *Præpoſitus* ſeu ſatrapa. *Aretæ Regis* genti & Vrbi Damaſcenæ præerat, *cuſtodiebat Ciuitatem*, ſeu cuſtodias militares tota Vrbe conſtituerat, nè elabi poſſem, volebat enim me comprehendere, & aduerſariis meis Iudæis tradere. At per feneſtram amicorum piorum miniſterio in ſporta per murum fui demiſſus, & ſic manus eius effugere potui. Act. 9. 24. refertur.

CAPVT

CAPVT XII.

Enarrat ſuum in cælum raptum, & carnis ſtimulum.

1. SI gloriari oportet (non expedit quidem:) veniam autem
ad viſiones & reuelationes Domini. 2. Scio hominem in
Chriſto ante annos quatuordecim, (ſiue in corpore neſcio:
ſiue extra corpus neſcio, Deus ſcit) raptum huiuſmodi vſ-
que ad tertium cælum. 3. Et ſcio huiuſmodi hominem,
(ſiue in corpore, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit)
4. quoniam raptus eſt in paradiſum: & audiuit arcana ver-
ba, quæ non licet homini loqui. 5. Pro huiuſmodi gloriabor: pro me autem ni-
hil gloriabor, niſi in infirmitatibus meis. 6. Nam, & ſi voluero gloriari, non ero
inſipiens: veritatem enim dicam, parco autem, ne quis me exiſtimet ſupra
id quod videt in me, aut aliquid audit ex me. 7. Et ne magnitudo reuelatio-
num extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ angelus ſatanæ, qui me co-
laphizet. 8. Propter quod ter Dominum rogaui vt diſcederet à me: 9. & dixit
mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur
gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Chriſti. 10. Propter
quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in neceſſitatibus, in per-
ſecutionibus, in anguſtiis pro Chriſto: Cùm enim infirmor, tunc potens ſum,
11. Factus ſum inſipiens, vos me coëgiſtis. Ego enim à vobis debui commenda-
ri: nihil enim minus fui ab iis, qui ſunt ſupra modum Apoſtoli: tametſi nihil ſum:
12. ſigna tamen Apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos, in omni patientia, in ſig-
nis, & prodigiis, & virtutibus. 13. Quid eſt enim, quòd minus habuiſtis præ
cæteris Eccleſiis, niſi quòd ego ipſe non grauaui vos? Donate mihi hanc iniu-
riam. 14. Ecce, tertio hoc paratus ſum venire ad vos: & non ero grauis vobis.
Non enim quæro quæ veſtra ſunt, ſed vos. Non enim debent filij parentibus the-
ſaurizare, ſed parentes filiis. 15. Ego autem libentiſſimè impendam, & ſuper-
impendar ipſe pro animabus veſtris, licèt plus vos diligens, minùs diligar. 16. Sed
eſto: ego vos non grauaui: ſed cùm eſſem aſtutus, dolo vos cepi. 17. Numquid
per aliquem eorum, quos miſi ad vos, circumueni vos? 18. Rogaui Titum, &
miſi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumuenit? nónne eodem ſpiritu am-
bulauimus? nónne iiſdem veſtigiis? 19. Olim putatis quòd excuſemus nos apud
vos? Coram Deo in Chriſto loquimur: omnia autem, chariſſimi, propter ædifi-
cationem veſtram. 20. Timeo enim, ne fortè cùm venero, non quales volo,
inueniam vos: & ego inueniar à vobis, qualem non vultis: ne fortè contentio-
nes, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, detractiones, ſuſurrationes, in-
flationes, ſeditiones ſint inter vos: 21. ne iterùm cùm venero, humiliet me
Deus apud vos: & lugeam multos ex iis qui antè peccauerunt, & non ege-
runt pœnitentiam ſuper immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam ge-
ſſerunt.

COMMENTARII.

1. *Narrat ſuum in cælum raptum.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Si gloriari oportet (non expedit quidem) &c.* Græcè, *Gloriari ſane non expedit mihi.* Gloriari in aliis, quam in iis, quæ infirmitatis meæ ſunt, mihi non expedit. Et ſanè nollem propter veſtram ſalutem, etiam quod non vellem, facere cogor. *Veniam autem* ad viſiones & reuelationes commemorandas. Inter viſiones & reuelationes haud exiguum diſcrimen. Aliquibus enim diuinitus viſio immittitur, quibus tamen viſi ſignificatio non reuelatur: vt Pharaoni *Gen.* 41. 17. & Nabuchodonoſori *Dani.* 2. 31. accidit. Paulus ergo ait non ſolùm viſiones, ſed etiam eorum, quæ vidit, reuelationes, ſeu explicationes fuiſſe factas. *Scio*, ſeu noui, *hominem in Chriſto*, ſeu Chriſtianum (Modeſtiæ cauſa de ſe, tanquam de alio loquitur.) Dei ope, non dæmonis, (vti Simoni Mago contigit) raptum fuiſſe ad tertium cælum, Primum, ſeu infimum eſt aëreum. Secundum ſidereum, & conſtat vndecim cæleſtibus orbibus. Tertium eſt Empy-

reum, quem inferius paradiſum vocat, locum ſcilicet voluptatis, vbi ſedes eſt beatorum. At, inquit, num in corpore, an extra corpus Chriſtianus ille homo raptus fuerit, *neſcio.* Nam alienatus à phantaſmatibus, & ſenſibus, non ſatis intellexit, neque attendit, quæ circa ſe gererentur, totus iis intentus, quæ ei aſpectanda offerebantur. Exiſtimo Pauli animam à corpore non fuiſſe diuulſam; alioqui enim non fuiſſet vel extaſis, ſed occiſio, & mors. Raptus quidem fit cum abſtractione animæ à ſenſibus, ſed non à corpore, cuius eſt forma. Hoc autem Paulo accidit ante annos quatuordecim, ſeu anno nono ab eius conuerſione, & à morte Chriſti duodecimo, nempe eodem anno, quo ordinatus eſt Gentium Apoſtolus Act. 13. 2. Hæc enim Epiſtola ſcripta fuit anno à morte Dominica vigeſimo ſexto, à quo ſi tollas annos quatuordecim, habebis annum à morte Chriſti duodecimum. *Et ſcio, huiuſmodi hominem (ſiue in corpore, ſiue extra corpus neſcio, Deus ſcit)* raptum fuiſſe in cælum Empireum, *paradiſum* cæleſtem beatorum. Et audiiſſe *arcana*, Græcè, *ἄῤῥητα* ſeu *ineffabilia*, *verba*, quæ ab homine vllo, fando, non poſſunt explicari. Quid igitur ſatu impoſſibile audiuit? Certè gloriam beatorum ordinem, modum, ſecretum diuinæ prædeſtinationis, vocationis, & conuerſionis Gentium, Eccleſiæ œconomiam, eiuſque mirabiles ſucceſſus. * Sunt qui contemplentur, arcana hæc, quæ non licet hominem aperire, fuiſſe Dei ineffabilem erga peccatores miſericordiam. Quæ quidem à cunctis hominum linguis (addiderim, & Angelorum) haud poteſt dignè exponi.] * Addunt illi: & licet verbis poſſet explicari arcanum hoc verbum, non licet, ſeu non expedit, vt id omninò referemus. Ne ſcilicet peccatores anſam hinc arriperent ad liberius delinquendum. Vndè edocentur Concionatores exaggeratius debere de ineffabili Dei iuſtitia, quàm de ineffabili miſericordia è ſuggeſto loqui.] *Pro huiuſmodi gloriabor*, pro tali homine (Græcè, ſic) ita ad cælum rapto gloriabor: *pro me autem* non *niſi in infirmitatibus meis*, id eſt, afflictionibus, & paſſionibus.

Dei miſericordia erga peccatores eſt ineffabilis.

Concionatores nō nimiū debent ſemper de Dei miſericordia (inſtanta planè) loqui: ſed de iuſtitia ſæpiùs.

2. *Verſ. 6. 7. 8 9. 10. 11. Nam etſi voluero gloriari, &c.*] Nam ſi indè nonnullam gloriam velim aucupari, non quidem deſipiam; vera enim narrabo. Sed mihi tamen modum impono, nequis exiſtimet me veræ laudationis fines excedere: aut ſuſpicetur, de me, meiſque rebus ſupra id, quod vel oculis cernit, vel fama cognouit, me verè eſſe. Neque enim ſum, qualem ſtulti illi Lycaonij crediderant, nempe Numen è cælo delapſum, cui ſacrificia offerre voluerunt. Profectò *Ne magnitudo reuelationum*, me extolleret, & me hominem eſſe apertè conſtaret: datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ. Græcè *palus præacutus carni*, Syrus vertit, *in carne mea*, infixus: nempe concupiſcentiæ motus *in* & à carne mea, ſed magis accenſæ *ab Angelo ſatanæ*, ſeu à dæmone, qui phantaſiæ meæ turpia obiicit, & humores ad talia inflammat, & quaſi impactis colaphis me continuò cædit. Hic quidem ſtimulus à Deo datus eſt mihi muneris loco, vt hac ignominiâ affectus mihi ipſe vileſcam. * Nihil enim vilius humanitati, quam hiſce motibus agitari: quid ſi tentamini motem gereret?] * *Ne*, inquit, *magnitudo reuelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis*, quaſi egregium munus. Tentamina enim fortiter ſuperata vitam ſpiritualem tuentur immunem, & præcelſam acquirunt in ſuperis coronam.] * *Ne extollat me.* Vndenam extolli poteſt, qui ſe videt huic carnis vilitati ſubiectum? *Propter quod ter Dominum rogaui, vt diſcederet à me. Ter*, inquam, ſeu frequenter vt me liberaret probro precatus ſum Deum: Sed *mihi reſpondit: ſufficit tibi*, O Paule *gratia mea*, & auxilium cæleſte, quod nunquam tibi ad iſta tentamina vincenda denegabo. Quin potius *virtus in infirmitate perficitur.* Græcè, *Potentia mea* plenius ſe exerit, & illuſtrius manifeſtatur infirmitate. Nam quo maior erit infirmitas, & ad malum pronitas tua, eò maior vis, & robur à me tibi ſuggeretur, & victoria illuſtrior obtinget. * Itaque nullus in hoc certamine de victoria deſperet, quia iuxta tentaminis magnitudinem Dei auxilium exeritur.] *Libenter igitur gloriabor infirmitatibus* mihi à Deo, ſeu relictis, ſeu immiſſis, *vt virtus Chriſti* pleniùs in me inhabitet, & ſedem *in me* figat ſtabilem. *Propter quòd* non ſolum æquo animo illas infirmitates fero, & alias ærumnas, ac tribulationes ſuſtineo: ſed & in illis *mihi placeo. Cum enim infirmor* ſecundum naturam *tunc potens* per gratiam exiſto: & per conſequens, quo magis infirmor, eò gratia, ac potentia Dei in me, (ſi fidelem me oſtendero) eluceſcet.

Refert, ſua carnis ſtimulus dure pungi.

Nihil vilius homini, quā ad vitia carnis inclinatio.

Tentationes vitam ſpiritualē tuentur immunem.

Tentamina carnis validum contra ſuperbiā medicamen.

Iuxta tentaminis magnitudinē Dei auxiliū exeritur.

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. Factus ſum inſipiens, &c.] Me ipſum laudando fortè vobis parum ſanus viſus ſum: Sed *vos me* ad id *coegiſtis*, vt hac via auctoritatem meam, & opinionem, quam de me habere debetis, ſtabilire poſſem. *Ego enim* à vobis debui contra obtrectatorum calumnias *commendari*; ſed cum vos hoc ex capite officium veſtrum prætereritis, coactus ſum egomet vel inuitus id præſtare. *Nihil enim minus fui ab iis*, ſeu nulla re inferior fui iis, *qui ſunt ſupra modum*, ſeu admodùm excellunt, vel primi ſunt *Apoſtoli*. * *Ego*, inquit, *à vobis debui commendari.* O quam pauci huic debito ſatisfaciunt! Agnatum enim eſt homini expetere, vt à cunctis laudetur: ipſe verò ad alios ſerio laudandos hæret elinguis.] Addit tamen humillimus Paulus: *Tametſi nihil ſum*, ſeu me nihil eſſe libens profiteor. Si te ô Paule agnoſcis egregio cuique Apoſtolo inferiorem non eſſe, quomodo aſſerere potes te nihil eſſe? * Hæc eſt pia veræ humilitatis implicatio, ſcire hominem ſe nihil eſſe, dum ſcit magnis non eſſe inæqualem.] * Sciebat Deipara ſe Chriſti Dei filij in matrem electam ex Angeli promiſſione: vocatur *Maria*, id eſt, omnium creaturarum *Domina*, & tunc cum ſciret ſe Dominam eſſe veræ humilitatis pia contradictione, ſe cognouit ancillam, *Ecce ancilla Domini.*] Signa tamen Apoſtolatus mei apud vos perſpicua extant: nempè magna mea in rebus aduerſis tolerantia: *ſigna*, & *prodigia*, aliæque *virtutes*, ſeu res ſuprà naturam diuinitus effectæ. *Quid eſt enim*, in quo cæteris Eccleſiis inferiores vos eſſe conqueri poſſitis, niſi fortè quod ego non fui negligens in victu meis manibus mihi comparando *ne grauarem vos*, ſeu nè vos eſſem oneri? Veſtra enim charitas id loco iniuriæ accepit. *Donate mihi hanc iniuriam* non ſolùm præteritam iam, ſed & futuram. *Ecce* enim

Homo cupit à cunctis laudari, ipſe verò ad alios laudandos hæret elinguis.

Verè humilis poteſt ſcire ſe eſſe magnum & nihil ſe eſſe profiteri.

Deipara cognouit ſe Dominam eſſe, & ſe ancillam agnouit.

enim *tertiò paratus ſum venire ad vos*, & idem circa parandum cibum agere, ne *grauis* ſim ſumptoi veſtro, licet veſtræ charitati ergà me grauis minimè eſſem futurus. Cupio namque, vt omnibus conſtet, me non quærere, *quæ veſtra ſunt, ſed vos. Nec enim debent filij parenti theſaurizare, ſed parens filiis.* id eſt, filiorom ſtudium non impenditur ad acquiteuda parentibos neceſſaria, ſed potiùs parentes filiis de victu ae veſtitu ptouidere tenentur. *Ego autem libentiſſime impendam*, qoæ neceſſaria mihi fuerint ad ſacrum miniſterium apud vos exerendum, ne grauis ſim vobis: imò *ſuperimpendar ipſe pro animabus veſtris*, ſeu meipſum omninò impeudam ad aras vſque ob veſtri ſpiritus commodar licet longè maiori vos beneuolentia diligens, non parem veſtrum in me amorem experiar. * Verus enim amator in dilecto non requirit amicam officiorum viciſſitudinem. Volgàriter exponam: *Et verdadero amante no echa menos el no ſer correſpondido.*] *Sed eſto, vos non grauaui, &c.*] Obiiciunt aduerſarij: Eſto Paulus per ſe non grauarit vos: tamen per Titum, & alios, qoos immittit, vos, veſtráque emungit: & ſic vt eſt *aſtutus dolo vos cepit. Nunquid per aliquem eorum, quos miſi ad vos*, fraudaoi, occupaoi, extorſi?

Verus amãs non requirit ex dilecto vel amoris retributionem.

Verſ. 18. 19. 20. 21. *Rogaui Titum*, vt ad vos accederet, Lucam, & Silam eum illo immiſi. *Circumuenitne vos Titus*, aut Lucas, aut Silas? An aliquid pro ſe, vel pro me vnquam à vobis extotſerunt? Aunon *eodem* ſpiritu ambulauimus? Nónne eiſdem *veſtigiis* illi, & ego proceſſimus? *Olim*, ſeo iam dudum, ab antiquos Græcè, *παλιν*, ſeo *rurſum putatis quod* dum hæc tam moleſte ineulco, non veſtri, ſed mei ſolius gratia id agam, oempè vt *excuſemus nos* prætexto euangelizationis *apud vos* gratis factæ, & laboris ingentis pro vobis tolerati: qoo poſſimus iam tanto liberius veſtras opes depoſcere, atque exhaurire ad aliarum Vrbium Chriſtianis pauperibus ſubueniendum. Sed iuro *coram Deo in Christo Ieſu*, id eſt, ſynceritate, & veritate qua par eſt iurare eum, qui Chriſti membra eſſe profitentur: quod nihil aliud nos his omnibus ſpectare, quam *ædificationem veſtram*, & ſalutem. *Timeo* quidem, *ne forte cum venero, non quales* cupio, vos iuueniam: & ego à vobis Inueniar, qualem non vultis. Id enim mihi & vobis accidet, ſi *fortè contentiones, æmulationes, animoſitates*, ſeu iras diſſeuſiones, detractiones, ſuſurrationes, *inflationes*, ſeu rumores, ac ſeditiones in vobis vigere deprehendam. *Timeo* inquam, ne iterùm cum iam tertio ad vos aduenero *humiliet*, contriſtet, affligat *me Deus*, dum eogat videre, lugere, imò & ſeuerius caſtigare multos veſtrum in priſtinis ſordibus, immunditia ſcilicet, fornicatione, & impudicitia hæreutes: quales erunt illi, qui iam *antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam.* * Nam qui delinquit, & non mox curat pœnitentia delictum alluere, aliis & aliis delictis ſine fræno implicatur.]

Qui delinquens, mox pœnitẽtiam non agit, pluribus aliis peccatis implicatur.

CAPVT XIII.

Redarguit obſtinatos in peccatis. Probos ad perfectionem allicere curat.

1. ECce tertiò hoc venio ad vos: In ore duorum vel trium te-
ſtium ſtabit omne verbum. 2. Prædixi, & prædico, vt præ-
ſens, & nunc abſens, iis qui ante peccauerunt, & cæteris omni-
bus, quoniam ſi venero iterùm, non parcam 3. An experi-
mentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus, qui in vo-
bis non infirmatur, ſed potens eſt in vobis? 4. Nam etſi
crucifixus eſt ex infirmitate: ſed viuit ex virtute Dei. Nam
& nos infirmi ſumus in illo: ſed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis. 5. Voſ-
metipſos tentate ſi eſtis in fide: ipſi vos probate. Annon cognoſcitis voſmetipſos,
quia Chriſtus Ieſus in vobis eſt? niſi fortè reprobi eſtis. 6. Spero autem quod cog-
noſcetis, quia nos non ſumus reprobi. 7. Oramus autem Deum vt nihil mali fa-
ciatis, non vt nos probati appareamus, ſed vt vos quod bonum eſt faciatis: nos
autem vt reprobi ſimus. 8. Non enim poſſumus aliquid aduerſus veritatem, ſed
pro veritate. 9. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi ſumus, vos autem poten-
tes eſtis. Hoc & oramus veſtram conſummationem. 10. Ideo hæc abſens ſcribo,
vt non præſens duriùs agam, ſecundùm poteſtatem, quam Dominus dedit mihi
in ædificationem, & non in deſtructionem. 11. De cætero, fratres, gaudete, per-
fecti eſtote, exhortamini, idem ſapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis
erit vobiſcum: 12. Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes ſancti.
13. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio ſancti Spiri-
tus ſit cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARII.

3. *Obſtinatos in malo redarguit.*

VERS. 1.2.3.4 5. *Ecce tertio hoc venio ad vos, &c.*] Tertia en vice ad vos *venio*, ſeu venire propono; vt poteſtate mihi à Domino conceſſa, eos puniam, qui per duos, vel tres teſtes deliquiſſe grauiter conuincentur. *In ore enim duorum*, vel trium teſtium, Domino etiam præſcribente Deut. 19. 15. *ſtabit omne verbum*, ſeu duorum vel trium (non autem ex vnius) teſtimonio reus quiſque vel in iudicio condemnabitur, vel abſoluetur. * Hinc taxabiles obiiciuntur, qui in proprij iudicij temerarij planè tribunali proximum infirmi vnius teſtis aſſertione damnare audent, & addicere ad pœnam infamiæ, quæ quidem capitalem ſuperat ſæpè ſententiam.] *Prædixi* quidem, *& iterum prædico:* & vt olim præſens locutus ſum, ſic etiam nunc abſens ſcribo: iiſque, *qui ante* deliquerunt, & reliquis omnibus apertè denuncio, me (ſi denuo ad vos venero) non fore ad lenitatem ità propenſum, vtque patrata fuerint crimina patiar impune iterum inſoleſcere. * *Iterùm*, ait, *non parcam.* Semel pepercit, iterum non parcet. Laudabiliter Præſul ſubdito parcit erranti, nec punit, ſi ſe pœnitere indicauerit. At ſi iterum criminarepetit, taxabilis omninò erit, nimia Præſulis manſuetudo.] *An fortè* præſcripta mea deſpiciendo facere vultis *experimentum*, an etiam *in me*, ſeu per me *Chriſtus* loquatur, ſicuti & per alios Apoſtolos? ſiue num præſcripta mea ſint ab humano, an à ſpiritu diuino profecta? Sed ſine cauſa dubitatis, cum iam pridem de his omnibus experimentum ceperitis. Chriſtus enim *in vobis* huc vſque *non infirmatur* per me, *ſed potens eſt*, ſeu oſtendit non eſſe imbellem (ſeu in ſe, ſeu in miniſtris ſuis) ſed potentem admodum: cum tot tantaque ſuæ potentiæ ſigna per me inter vos ediderit. *Nam etſi* ſemel *ex infirmitate* humanæ naturæ vltro aſſumpta *crucifixus eſt*, ac morte affectus; ſed *ex virtute Dei*, ſeu diuinitatis ſuæ potentia, ſurrexit, & viuit. Haud aliter *& nos infirmi* planè ſumus *in*, ſeu cum *illo*, vel ad inſtar illius; *ſed viuemus cum eo ex* eadem *virtute*, ſeu potentia ipſius. Idque de facto experiemini, cum in vobis, ſeu contra vos virgam meam expediero, me non mortuum, neque infirmum, ſed fortem eſſe criminum vindicatorem. Si igitur adhuc Chriſtus mortuus non eſſet, cum illo impiorum Iudicum tribunali moribundi ſiſteremur. Sed iam Chriſtus Iudex reſurrexit, noſque cum illo ſumus noua vita donati. Vnde iam eius vicarij non tribunali iudicandi ſiſtimur, ſed iudicaturi, & punituri improbos in tribunali ſedemus. *Vndè* iam *voſmetipſos tentate*, ſeu periculum de vobis facite, an Chriſtus inter vos per me non probarit ſe fortem ac potentem eſſe, tot ſignis & prodigiis excitatis. *Niſi fortè reprobi* ſitis à fide, ſeu fide, gratia, lumine Chriſti priuati, ac priſtinis infidelitatis tenebris inuoluti. Nam ſi fidem habetis, facile ex miraculis apud vos excitatis dignoſceris, *Quia Chriſtus in vobis eſt* potenter, ac fortiter operans.

Taxantur, qui proximũ temerariè iudicant.

Præſul laudabiliter ſemel parcit erranti: iterũ delinquẽtem laudabilius punit.

Verſ. 6.7.8.9. *Spero autem, &c.*] *Spero quod*, cum ad vos acceſſerimus, & improbos obſtinatos corripuerimus, ipſo facto cognoſceris, quia *nos non ſumus reprobi*, ſeu reprobati, vel reiecti à Chriſto, eiuſque poteſtate priuati. Videbitis enim Chriſtum per me tam potenter operantem vt nullatenus deinde dubitare queatis. Preme illud: *Quia nos non ſumus reprobi.* Rector autem qui delinquentes non corripit ſubditos, ſed eis iniqua patrantes indulget, videtur inter reprobos computari. Vnde idem eſt Paulo non caſtigare obſtinatos in crimine, ac inter reprobos annumerari.] *Oramus autem Deum, vt nihil mali faciatis* caſtigatione noſtra dignum: atque ita ſubtrahatis nobis occaſionem exercendæ poteſtatis. Id, inquam, oramus, *non vt nos probati appareamus*, eo quod diſcipulos tam bene inſtitutos ſortiamur: *Sed vt vos* per omnia probi ſitis. Tum enim nil morabimur, ſi *nos vt* Græcè, ὡς, (id eſt, *Sicut*) *reprobi ſimus*, & quaſi inbelles: & conſequenter viles ac ignobiles habeamur. *Non enim poſſumus*, ſed neque volumus aliquid facere *aduerſus veritatem*, ſeu contrà iuſtitiam. Id eſt, punire non poſſumus eos, qui pœnam non merentur: *Sed pro veritate*, & iuſtitia tuenda, armis noſtris ſpiritualibus ſumus inſtructi. *Gaudemus enim*, nobiſque gratulamur, ſi ſic nos *infirmi ſimus*, nec poſſimus defectu materiæ potentiam noſtram in vobis caſtigandis exercere. Quia ſcilicet vos culpa vacatis: & gratia & virtutibus potentes eſtis. *Et* in hoc *oramus veſtram conſummationem*, ſeu perfectionem, vt videlicet conſummati, ac perfecti reddamini. *Et in hoc oramus*, inquit, *veſtram conſummationem.* Edocet Paulus Præſules pro ſubditorum ſpirituali profectu exorare debere: accepta enim Domino admodum eſt huiuſmodi deprecatio.]

Rector qui delinquentes non corripit ſubditos, inter reprobos computatur.

Rector Deũ pro ſubditorum ſpirituali profectu debet precari.

Verſ. 10.11.12.13. *Ideò hæc abſens ſcribo, &c.*] Vt moniti prius à me, poſſitis quæcumque errata (ſi adſint fortè) corrigere, hæc abſens vos ſcribere decreui: ne cogar præſens *durius agere* iuxta poteſtatem, quàm à Domino accepi, *in ædificationem* quidem, *non in deſtructionem. De cætero* autem, *fratres gaudete*, & iuxta monita, ac preces meas, quas pro vobis anxiè profundo, *perfecti eſtote: exhortamini*, ſeu mutuâ conſolatione fruimini: ſitque vna omnium ſententia: pacem tueamini: *& Deus pacis* auctor erit vobiſcum. * Illud annota: *Idem ſapite, & pacem habete.* Si enim non eſt in communitate vna omnium ſententia, pax minimè poterit conſeruari.] *Salutate* alij alios *in oſculo ſancto. Salutant vos omnes ſancti*, ſeu Chriſtiani, qui apud nos adſunt. *Gratia Domini* noſtri Ieſu Chriſti, & *charitas* Dei Patris, qui nos dilexit adeò, vt Filium ſuum nobis daret Redemptorem: *communicatio*, largaque donorum ſpiritus ſancti effuſio *ſit cum*, ſeu in *omnibus vobis. Amen.*

2. *Probos ad perfectionem hortatur.*

Si in cõmunitate ſit ſententiarum diuerſitas, pax non poteſt conſeruari.

LIBER

LIBER TERTIVS.

D. Pauli Epiſtolæ ad Galatas, ad Epheſios, ad Philippenſes, ad Coloſenſes.

PROLVSIO.

FElicitet ſpero harum D. Pauli Epiſtolarum inire expoſitionem, dum in prima illa clauſula occurrit: *Chriſtus nos nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.* cap. 3. 13. In lege ſcriptum erat: *Maledictus, qui pendet in ligno*, & Chriſtus, vt nos benedictionibus oppleret, cruci ſuffigi voluit, & ſpecie externa vocari maledictus, imò fieri *maledictum.* Æmulatrix Maria elegit Virginitatis voto ſubiici illi legis maledictioni (externa quidem ſpecie) non pariendi. An ſine fructu? Audi Richardum Laurent. lib. 3. de laud. Virg. *Non culpanda eſt Virgo Maria de contemptu legis, in qua ſterilitas maledicitur, imò ſola ſingulariter laudanda, quæ prima, legis verba non carnaliter ſapienda conſiderans, elegit abiectio plebis in terra fieri, vt per munditiem integritatis in cœlo fieret ſocia Angelorum. Et pulchrè prima pro amore caſtitatis maledictum legis in carne ſua ſuſtinuit, quæ illum ex carne ſua paritura erat, qui ipſe in carne ſua maledictum legis pro nobis ſuſcipiens nos à maledicto legis liberauit, factus pro nobis maledictum.* Hactenus ille.

Maria maledictũ legis de ſterilitate, per Virginitatis votum abolet.

EPISTOLA

B. PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

SCripta fuit Nicopoli à paſſo Domino anno vigeſimo ſexto paulò ante Epiſtolam ad Romanos. Habet Galatia ab Oriente Capadociam, ab Occidente Bythiniam, à Meridie Pamphyliam, à Septentrione Pontum Euxinum. Incolæ Galo-græci, ſeu Galatæ dicti ſunt, quod è Galiis in Græciam demigrarint. D. Hieronymo, ac Iuſtino teſtibus.

CAPVT I.

Pſeudo-apoſtoli negabant, cum magnis Apoſtolis Petro, Ioanne, & Iacobo conferendum Paulum quaſi ipſe ab hominibus, illi à Domino Euangelij doctrinam accepiſſent. Hanc Paulus calumniam depellit.

1. PAVLVS Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem, qui ſuſcitauit eum à mortuis: 2. & qui mecum ſunt omnes fratres, Eccleſiis Galatiæ. 3. Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino noſtro Ieſu Chriſto, 4. qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, vt eriperet nos de præſenti ſæculo nequam, ſecundùm voluntatem Dei & patris noſtri, 5. cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. 6. Miror quòd ſic tam citò transfe

tranſferimini, ab eo qui vos vocauit in gratiam Chriſti, in aliud Euangelium:
7. quod non eſt aliud, niſi ſunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt conuer-
tere Euangelium Chriſti. 8. Sed licèt nos, aut Angelus de cælo euangelizet vo-
bis prætérquam quod euangelizauimus vobis, anathema ſit. 9. Sicut prædixi-
mus, & nunc iterùm dico: Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepiſtis,
anathema ſit. 10. Modò enim hominibus ſuadeo, an Deo? An quæro homini-
bus placere? Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem. 11. No-
tum enim vobis facio, fratres, Euangelium, quod euangelizatum eſt à me,
quia non eſt ſecundùm hominem: 12. neque enim ego ab homine accepi illud,
neque didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. 13. Audiſtis enim conuerſa-
tionem meam aliquando in Iudaiſmo: quoniam ſupra modum perſequebar
Eccleſiam Dei, & expugnabam illam, 14. & proficiebam in Iudaiſmo ſu-
pra multos coætaneos meos in genere meo abundantiùs æmulator exiſtens pa-
ternarum mearum traditionum. 15. Cùm autem placuit ei, qui me ſegrega-
uit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam, 16. vt reuelaret Fi-
lium ſuum in me, vt euangelizarem illum in Gentibus: continuò non acquieui car-
ni & ſanguini, 17. neque veni Ieroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos:
ſed abij in Arabiam: & iterùm reuerſus ſum Damaſcum. 18. deinde poſt an-
nos tres veni Ieroſolymam videre Petrum, & manſi apud eum diebus quindecim:
19. alium autem Apoſtolorum vidi neminem, niſi Iacobum fratrem Domi-
ni. 20. Quæ autem ſcribo vobis; ecce coram Deo, quia non mentior. 21. Dein-
de veni in partes Syriæ, & Ciliciæ. 22. Eram autem ignotus facie Eccleſiis Iu-
dææ, quæ erant in Chriſto: 23. tantùm autem auditum habebant: Quoniam qui
perſequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugna-
bat: 24. & in me clarificabant Deum.

COMMENTARII.

1. *Pſeudo-apoſtolorum calumniam depellit.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Paulus Apoſtolus, &c.*] Paulus Apoſtolus creatus, non à puris hominibus, ad prædicandum Euangelium, ſed ipſius Domini noſtri Ieſu Chriſti Dei & hominis, Deique Patris imperio, qui Filium a mortuis excitauit: Et qui mecum ſunt quam plurimi fratres, Eccleſias Galatiæ ſaluere iubent. *Gratia vobis*, & pax à Deo Patre, & Domino noſtro Ieſu Chriſto vberrime profluat. Nec abdubiteris profluxuram à Chriſto: *Qui dedit ſemetipſum* pro peccatis noſtris, noſque adeò diuina quadam vi, ac poteſtate erexit, vt poſſimus à vitiis abſtinere, & *ab ſeculo* nequiſſimo ſceleribus contaminato ſeduci non patiamur, quæ quidem Dei Patris noſtri primaria voluntas. * Qui pro hominibus dignatus eſt mori, nihil hominibus denegabit. Nam qui ſuiipſus ſe prodigum geſſi, quomodo rerum ſuarum ſe oſtender auarum?] Cui Patri, cui Filio gloria ſit in ſeculorum ſecula. Amen.

Qui pro nobis dignatus eſt mori Ieſus, nihil rerum ſuarum nobis denegabit.

Verſ 6.7.8 9.10. Miror quod ſic tam cito, &c.] Profectò mirari ſatis non poſſum, cur tam citò eo deſerto, qui vos in gratiam Chriſti vocarat, patiamini; vos transferri ad aliud longè diuerſum *Euangelium* ab illo, quod à me non ità pridem accepiſtis. *Quod non eſt aliud*, ſeu cum aliud reuera Euangelium nullum ſit præter id, quod ego vobis propoſui. *Niſi ſunt aliqui, &c.*] Mirari tamen deſino, cum ſciam fuiſſe nuper apud vos, ac fortaſſe etiamnum eſſe quoſdam Pſeudo-Apoſtolos, *qui vos conturbent*, cut antes *conuertere*, vel inuertere *Euangelium Chriſti*, aliud docendo, quam ille docuit, & per Aopoſtolos docendum tradidit. *Sed licet aut nos*, mutata mente, aut dementia capta, *aut Angelus de cælo* (ſi id poſſet fieri) euangelizet vobis quid repugnans eis, quæ vobis prædicauimus, *anathema ſit*. Et ne quis exiſtimet, hoc mihi vel per iracundiam, aut impetu ſermonis excidiſſe, *ſicut prædiximus* iam anteà, iterum atque iterum inculcare iubet. Si quis vobis euangelizauerit contrà vel *præter* id, quod à me accepiſtis circa dogmata fidei tenendum, *anathema ſit*. *Modo enim hominibus ſuadeo*, ſeu cauſam meam probare ſtudeo, an *Deo* ſoli, cuius vi audacter ac libere loquor. Nam ſi adhuc vt olim, quando Saulus perſequebatur Eccleſiam, hominibus placere côtenderem, quæ illis grata eſſent profari curarem. & *Chriſti ſeruus non eſſem*. Quia impoſſibile eſt Deo ſimul & mundo placere. * Igitur Concionator, qui expetens auditorum gratiam aucupare quæ eis ſunt grata proloquitur. Sibi perſuadeat, ſe non Deo, ſed mundo ſeruire]

Concionator, qui proloqui curat quæ auditorib' ſunt grata, non Deo, ſed mundo ſeruit.

Verſ. 11.12.13.14.15.16.17.18.19. *Notum enim vobis facio, &c*] Fratres, velim vobis innoteſcere, *Euangelium* meum non eſſe *ſecundum hominem*, ſeu humanum inuentum: *neque* me ab hominibus accepiſſe, ſed à Deo & Chriſto mihi immediatè fuiſſe traditum partim primo meæ conuerſionis triduo, partim in raptu ad tertium cælum. *Audiſtis* iã priſtinæ meæ conſuetudinis & inſtituti mei Iudaici profeſſionem, cum ſummo conatu Chriſti inſectabar Eccleſiam, illamque expugnari, & penitus euerti curabam. *Et* quidem *proficiebam in Iudaiſmo* adeò vt *multos coætaneos meos* eiuſdem ſanguinis ſuperarem: eo quòd præ illis ardentiori ſtudio curarem auitis hæreſcere traditionibus. *Cum autem placuit ei, qui me ex vtero matris meæ*, ſeu priuſquam natus, aut quidquam promeritus eſſem, *ſegregauit me*, ſeu gratuito me (actu mentali) ſibi delegit in

ſeruum

ſeruum, & in Euangelij præconem: & ſuo deinceps definito tempore *per ſuam gratiam* vocauit, reuelans ſcilicet, & agnoſcere faciens *Filium ſuum*, eiuſque fidem meo inſerens pectori, vt eius Euangelium ad cunctas Gentes deferrem: *continuo non acquieui carni, & ſanguini*, ſeu conſanguineorum ſuggeſtiones, & conſilia errata contempſi. *Neque redij Ieroſolymam ad antecesſores meos*, ſiue ad eos, qui ante me fuerant ad Apoſtolatum vocati: ſed in Arabiā ſum profectus, & iterùm perij Damaſcum. * Poſt conuerſionem Paulus noluit in Ieroſolymam remeare tam cito, ſed prius noua in fide proficere. Vt nos edoceret, eis, qui ſpiritui ſtudere incipiunt, periculoſam eſſe propinquorum & amicorum ſecularium conſuetudinem, quæ animos (ne noceat) iam requirit adultos.] *Deinde poſt annos tres* profectus fui *Ieroſolymam*, non vt conſanguineos & amicos inuiſerem; ſed *vt viderem Petrum* totius Eccleſiæ verticem, eique debitam ſubmiſſionem agerem. *Manſique apud eum diebus quindecim*: non quidem otioſè; d dici enim ab illo, quo feruentius & vtilius Euangelium euulgarem. * Egregiorum virorum eſt circa miniſterium, quod exerunt, ſibi non fidere, ſed aliorum exquirere placitum.] *Alium autem Apoſtolorum* neminem vidi, *niſi Iacobum fratrem Domini*, à quo eruditi amplius inſtitui-

Recens conuerſo è ſæculo ad Religionem nō decet cito ad patriam reuerti.

Egregiorum virorum eſt ad res gerēdas aliorum exquirere placitum.

que poſſem. Fuit hic Iacobus Alphæi, filius Mariæ vxoris Clophæ, vnus è duodecim Apoſtolis, Chriſti propinquus, & primus Ieroſolymorum Antiſtes.

Verſ. 20. 21. 22. 23. 24. Quæ autem ſcribo vobis, &c.] Quæ autem hæc mea ad vos hæc mea Epiſtola continet, *coram Deo*, quem vt præſentem, omniáque videntem, teſtem adduco omninò eſſe vera. Poſtquàm verò quindecim illis diebus apud Ieſorolymam manſi, Deinde *veni in partes Syriæ*, & Ciliciæ. Quandò ſcilicet, (vt Lucas narrat Act. 9. 30.) è Ieroſolyma dimiſſus fuit Tarſum, quæ eſt Ciliciæ Metropolis. *Eram autem ignotus facie* Eccleſiis Iudæorum, *quæ erant in Chriſto*, ſeu quæ in Chriſtum crediderunt conuerſæ ex Iudaiſmo. *tantum autem auditum habebant*, ſeu me ex fama cognouerant. Ad eorum enim peruenerat aures, eum, qui Saulus aliquando fideles diuexabat, iam Paulum, mutato conſilio, eiuſdem fidei ſtrenuum agere præconem. *Et in me clarificabant Deum*, ſeu mea cauſa Deo bonorum omnium largitori gratias agebant. *Deum*, ait, *clarificabant*, ſeu (vt alij) Dei potentiam clarificari, ſiuè claram fieri ac notam omnibus meæ conuerſionis commemoratione faciebant. * Hominem namquè ex impio pium efficere, perſpicuum eſt diuinæ potentiæ documentum.]

Peccatorem conuerti, diuinæ eſt potentiæ documentum.

CAPVT II.

Edocet, Euangelium ſuum ab omnibus fuiſſe approbatum. Petrum palam à ſe reprehenſum, quod Iudaiſmum ſimularet. Hominem per Chriſti fidem iuſtificari, non ex legis Moſis operibus.

1. DEINDE poſt annos quatuordecim, iterùm aſcendi Ieroſoly-
mam cum Barnaba, aſſumpto & Tito. 2. Aſcendi autem ſe-
cundùm reuelationem: & contuli cum illis Euangelium,
quod prædico in Gentibus, ſeorſum autem iis, qui videban-
tur aliquid eſſe: ne fortè in vacuum currerem, aut cucurriſ-
ſem. 3. Sed neque Titus, qui mecum erat, cum eſſet Gen-
tilis, compulſus eſt circumcidi: 4. Sed propter ſubintro-
ductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam habe-
mus in Chriſto Ieſu, vt nos in ſeruitutem redigerent. 5. Quibus neque ad horam
ceſſimus ſubiectione, vt veritas Euangelij permaneat apud vos: 6. Ab iis autem,
qui videbantur eſſe aliqoid, (quales aliquando fuerint, nihil mea intereſt. Deus
perſonam hominis non accipit) mihi enim qui videbantur eſſe aliquid, nihil contu-
lerunt. 7. Sed è contrà cùm vidiſſent quod creditum eſt mihi Euangelium præpu-
tij, ſicut & Petro circumciſionis: (8. qui enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum
circumciſionis, operatus eſt & mihi inter Gentes) 9. & cùm cognouiſſent gratiam,
quæ data eſt mihi Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ eſſe,
dexteras dederunt mihi & Barnabæ Societatis: vt nos in Gentes, ipſi autem in cir-
cumciſionem: 10. Tantum vt pauperum memores eſſemus: quod etiam ſollici-
tus fui hoc ipſum facere. 11. Cùm autem veniſſet Cephas Antiochiam, in faciem
ei reſtiti, quia reprehenſibilis erat. 12. Prius enim quam venirent quidem à Iaco-
bo, cum Gentibus edebat: cum autem veniſſent, ſubtrahebat & ſegregabat ſe, ti-
mens eos qui ex circumciſione erant. 13. Et ſimulationi eius conſenſerunt cæteri
Iudæi, ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illam ſimulationem. 14. Sed cum vi-

diſſem quod rectè ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu, cum Iudæus ſis, gentiliter viuis, & non Iudaicè: quomodo Gentes cogis Iudaizare? 15. Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores. 16. Scientes autem quod non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti: & nos in Chriſto Ieſu credimus, vt iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. 17. Quod ſi quærentes iuſtificari in Chriſto, inuenti ſumus & ipſi peccatores, nunquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit. 18. Si enim quæ deſtruxi, iterum hæc ædifico: præuaricatorem me conſtituo. 19. Ego enim per legem legi mortuus ſum, vt Deo viuam: Chriſto confixus ſum cruci. 20. Viuo autem iam non ego: viuit verò in me Chriſtus. Quòd autem nunc viuo in carne: in fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. 21. Non abiicio gratiam Dei. Si enim per legem iuſtitia, ergo gratis Chriſtus mortuus eſt.

COMMENTARII.

1\.
Docet, Euangelium ſuum ab omnibus fuiſſe approbatum.

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Deinde poſt annos quatuordecim, &c.*] Poſt quatuordecim annos nempe a prima mea excurſione Ieroſolymam (de qua cap. præcedenti) rurſum eò *aſcendi* anno nono Claudij Imperatoris, quando primum Concilium Ieroſolymæ anno à morte Dominica decimo nono fuit celebratum. Aſcendi, inquam, Barnabam, & Titum mecum aſſumens. Equidem non humano, ſed diuino inſtinctu, diuino oraculo admonitus id iter inſtitui vt legationem pro Antiochenis ad Apoſtolos aſſumerem. Et hac occaſione *contuli Euangelium meum* cum iis, qui in Eccleſia *videbantur aliquid eſſe*, ſeu qui non ſolum erant in pretio coram Deo; ſed etiam publicè apud omnes columnæ Eccleſiæ habebantur. *Ne fortè in vacuum currerem, aut cucurriſſem:* ſeu ne fruſtra laborarim anteà, & deinceps laborarem; iactantibus nempe Pſeudo-apoſtolis, meam doctrinam non eſſe Vicario Chriſti Petro, reliquiſque Eccleſiæ Principibus conformem. * Quantumcumque ſis ſapiens, & ſcias doctrinam, & placitum tuum eſſe inſtar Euangelij, te prudentem oſtendes, ſi aliorum id cenſuræ ſupponas, vt illorum approbatione ſine contradictione curras.] * Quod quidem Religioſæ Communitatis Rectores æmulari deberent, cum aliquid ſpeciale agere intendunt, quod quamuis ſit admodum conueniens, conſultorum iudicio eſt exponendum, vt ſine murmuratione, vel contradictione detur executioni illis id approbantibus, qui alioqui de more reprobarent.] * Habes hinc etiam, omnes verbi diuini præcones, priuſquam pro talibus habeantur, debere ab Eccleſiæ Prælatis approbari.] Tum quidem approbantibus Petro, & aliis fratribus plura contrà Pſeudo-Apoſtolorum perfidiam perfecta fuere. Vndè *neque Titus, qui mecum erat, cum eſſet* vtroque parente *Gentilis compulſus* eſt circumcidi, idque Apoſtolorum iuſſu, qui quidem eum ad circumciſionem compuliſſent, ſi id ad ſalutem neceſſarium eſſe iudicarent. Certè ad id compulſus non fuit, etſi fortiter id vrgerent falſi illi *fratres*, qui inſidioſe *ſubintrauerant in* Eccleſiam, vt explorarent *libertatem noſtram* ab obſeruatione legis Moſaicæ, vt nobis illam auferrent, & nos in priſtinam *ſeruitutē redigerent.* Erant hi falſi fratres Cerinthus, eiuſque complices. * Quorum nomina

Quantumcunque ſapiens ſit, nihil graue ſine conſultatione geras.

Rector Regularis ſi non ſit geſta ſua proba quidē à communitate reprobari, non gerat ea in conſultis ſenioribus.

Côcionator ſuum munus nō exerceat, niſi prius à Prælato approbetur.

Paulus ſubticuit, edocens ſacri verbi præcones ita peccata ſubtaxare, vt peccator non diffametur.] *Quibus* profectò falſis fratribus *neque ad horam* (Græcè, *neque ad momentum*) *ceſſimus ſubiectione*, ſeu vt nos illis, prodita Euangelij veritate, & libertate, ſubiiceremus; *vt veritas Euangelij* apud vos, ô Galatæ, maneat immunis, ea audiêtes, quæ Ieroſolymæ acciderunt. * Neq; in iota, vel apice, neque ad momentum cedendum hæreticis.] *Ab iis autem, qui videbantur aliquid eſſe*, & in magno pretio à cunctis habebantur, à Petro ſcilicet, Iacobo, & Ioanne nihil doctrinæ mihi collatum fuit? *nihil enim mihi* de nouo *contulerunt*, *Quales* verò *aliquando fuerint, nihil mea intereſt.* Tametſi illi olim fuerant homines piſcatores, & indocti, cum ego ciues Romanus ſcientia legis excellerem: non cunctatus fui, cum illis meum conferre Euangelium: *Deus enim perſonam hominis non accipit.* Vnde quia illi iam per Dei gratiam conſtituti erant columnæ, & capita Eccleſiæ, volui, vt eorum auctoritate doctrina mea comprobaretur. * Verus obediens non meminit, quid ſuperior fuerit aliquando, an inſipiens? an ex attrito ſanguine, ſeu abiecta conditione: ſed videns ſibi à Deo eſſe præpoſitum, ei tanquam Deo obtemperari curat, ſuaſque actiones ipſius placito moderari.]

Verſ. 7. 8. 9. 10. Sed è contra, &c.] Sed è contrario, *cum vidiſſent*, *creditum* fuiſſe mihi *Euangelium præputij*, ſeu iniunctum à Domino, vt Gentilibus incircumciſis prædicarem: *Sicut & Petro circumciſionis*, ſeu vti Petro iniunctum fuit, vt Iudæis prædicaret *Qui operatus* eſt Petro, ſeu in Petro ſuam energiam, vim, efficaciam ad Iudæos conuertendos oſtendit: idem in me quoque Deus eandem exeruit, ad Gentium conuerſionem ſpeciali ſtudio procurandam, feliciſſimo quidem euentu. Petrus enim Iudæos plurimos, Paulus plurimos Gentiles ad fidem adduxit. * Hoc enim refert gratia vocationis. Nec enim Petrus ad Iudæos edocendos vocatus, inter Gentiles tunc tot colligeret fructus: nec Paulus vocatus ad Gentiles inſtruendos, apud Iudæos tam vberem meſſem horreis Eccleſiæ præparaſſet.] *Et cum cognouiſſent* gratiam vocationis meæ à Chriſto *datam*, eſſe ad Gentiles Petrus, Iacobus, & Ioannes, qui *columnæ Eccleſiæ* merito eſſe videbantur, *dexteras dederunt mihi & Barnabæ* ſocietatis. Sicuè illo manuum Symbolo nos ſocios in Apoſtolatu, atque in Euangelij doctrina rectè ſecum conſentientes agnouerunt, & vt tales

Sic Concionator peccata reprehendat, vt peccator nō diffametur.

Verus obediens nō reſpicit quis aliquādo fuerit Prælatus, ſed quiſnam eſt, nempe à Deo illi præpoſitus.

Quiſq. Euangelij operarius iuxta gratiam vocationis ſe exerat, & non aliter.

les recipiendos eſſe adiudicarunt. Vt nos in Gentes, illi autem *in circumciſionem*, ſiue in Iudæos laboraturi perſiſteremus. Tantum monuere nos, *vt pauperum memores eſſemus*, ſeu vt curaremus Solymitanos inopes eleemoſynis Chriſtianorum ex Gentibus ſuccurri. Quodequidem ſummo ſtudui conatu perficere.

2\. *Aſſerit, Petrum à ſe reprehenſum, quod Iudaiſmum ſimularet.*

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. *Cum autem veniſſet Cephas* Antiochiam, &c.] Cum verò penè eodem tempore me & Barnabam ſubſecutus, Petrus Antiochiam *perueniſſet*, & metu Iudæos offendendi, à conuictu Gentilium, ab eſu ſuillæ, & ſimilium ciborum lege Moſis prohibitorum ſe ſubſtraheret, *in faciem*, ſeu apertè *illi reſtiti*, & coram omnibus illi me oppoſui Superiori quidem inferior. * Nam quando bonum publicum ſic poſtulat, licet inferiori etiam in publico, ſed adhibita cautela, & honore, ſuperiori debito, eum reprehendere ex charitate. Can. *Siquis* Can. *Lator* diſt. 2. qu. 7. Reprehendi, inquam eum, *quià reprehenſibilis erat*, ſeu reprehenſione dignus. *Prius enim* quàm *à Iacobo*, ſeu à Ieroſolyma, in qua Iacobus minor agebat Epiſcopum, venirent Antiochiam quidam è Iudæis ad Chriſtum conuerſis. Petrus cum Gentilbus edebat cibos vetitos lege Moſaica, hoc facto edocens horum delectum, totiuſque legis obſeruationem non eſſe neceſſariam. *Cum autem* illi veniſſent: *ſegregabat*, ſeu ſubducebat ſe à Gentilium conuictu, & à cibis abſtinebat, quos lex vetus vetabat, *timens* offendere eos, *qui ex circumciſione*, ſeu è Iudaiſmo in Chriſtum crediderant. *Et ſimulationi eius cæteri Iudæi*, ſeu Chriſtiani ex Iudæis conſenſerunt, ita vt & Barnabas meus ſocius ab eis ad eandem ſimulationem duceretur. Itaque Petrus reprehenſibilis erat ob incautam ſimulationem Iudaiſmi; quia ſcandalum dabat Gentibus, quas ſuo exemplo docebat iudaizare. Quod tamen piaculum lethale non fuit, cum non ex errore in fide procederet, ſed parùm cautè putauit, debere ſe illa ſimulationē cauere ſcandalum eorum, qui ex Iudaiſmo fuerant conuerſi: & quià cæremoniæ veteris legis licet eo tempore mortuæ iam eſſent, ſed non erant mortiferæ. *Sed cum vidiſſem, quod non rectè ambularent* Petrus & illius æmolatores ad Euangelij *veritatem : dixi Petro coram omnibus*, quaſi illius deuiationis duci: *ſi tu*, ô Petre, *cum Iudæus ſis, gentiliter viuis*, id eſt, communi cibo, & menſa indifferenter cum Gentilibus degiſti, nec more Iudaico vſus es circa ciborum delectum: quomodo Gentes tuo exemplo *cogis iudaizare*. * Exemplum enim Præſulis, non iam allicit, ſubditos, ſed quaſi cogit, vt actiones illius ſatagant imitari.] *Nos natura*, ſeu origine, proſapia Iudæi ſumus: non *ex Gentibus* progenici ſumus Gentiles *peccatores*. Iudæi Gentiles vocabant peccatores, quia idololatræ erant. At debemus profiteri Moſis legem iam ad ſalutem non proficere, imò maximè lædere.

Licet aliquándo ſuperiorē à ſubdito publico reprehendi.

Prælati exēplum ſubditos quaſi cogit ad imitationem.

3\. *Oſtendit, hominem non per Moſis legem iam, ſed per Chriſtum iuſtificari.*

Verſ. 16. 17. 18. 19. 20. 21. *Scientes autem, &c.*] Quamuis, inquam, Iudæi legis Moſaicæ fuimus olim obſeruatores, *Scientes* iam, *quod non iuſtificatur homo ex operibus* illius *legis, ſed ex fide Chriſti & nos* ideo in Chriſto credimus, vt in eius fide iuſtificemur, & nos ex legis operibus: *propter quod ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro*, ſeu quia iam nec Iudæis nec Gentilibus ob Moſaicæ legis opera iuſtificatio datur. Vt quid ergò vrgebimur Gentiles iam in Chriſtum credentes, vt Iudaicas cæremonias obſeruent? *Quod ſi quærentes iuſtificari in Chriſto*, ſeu per illius fidem, non iuſtificamur, ſed manemus, & *ſumus* adhuc *peccatores*, quia (vti Pſeudo-apoſtoli dictitant) legem Moſis non obſeruamus: nonne hinc ſequitur Chriſtum eſſe miniſtrum, ſeu cauſam *peccati Abſit* omnino. *Si quæ ſemel deſtruxi*, vim iuſtificandi legi Moſaicæ detrahens, *iterum hæc ædifico*, rurſus eam vim legi illi affigens: *præuaricatorem me conſtituo*, imò impoſtorem. Quod ergo deſtruxi ſemel, volo æternùm eſſe deſtructum. *Ego enim per legem* Moſaicam oſtendentem nobis Chriſtum quaſi ſcopum ſuum, & nos manuducentem ad illum, & in eo deſinentem, *mortuus* quoque *legi ſum*, ſeu deſij obnoxius eſſe illius legis obſeruationi, *Vt Deo* ob nouæ legis obſeruationem *viuam*. Rurſus per Baptiſmum, & Pœnitentiam *Chriſto confixus ſum cruci*, ſeu cum Chriſto mortuus ſum peccato, veteri homini, & veteri legi: & nouam vitam gratiæ ex Crucifixo exſugo, veluti arbori illi ramus inſertus. Vnde non tam ego viuo vita priſtina veteris hominis & legis, quam *Chriſtus in me*, per gratiam ſuam, & Euangelicam legem mouens me quò, & quomodo ei libuerit. Quod autem ſic ſpiritualiter in Chriſto *viuo* iuſtus, & à peccatis veteris hominis expeditus, idque *in carne* hac mortali tot imperfectionibus, tot miſeriis obnoxia acceptum fero non Moſaicæ legi, ſed fidei, quam habeo in Chriſtum Dei Filium, qui me diligens, pro me ſemetipſum morti tradidit. *Hanc Dei gratiam non abiicio*, non aſpernor, quærens aliunde iuſtificationem, nempe ex legis Moſaicæ cæremoniis, quaſi Chriſtus nobis iuſtificandis non ſufficiat, quæ intolerabilis eſſet ingratitudo, & in Chriſtum iniuria. Nam *ſi iuſtitia* nobis *per legem* obuenit: Ergo *gratis* ſeu fruſtra & abſque vlla neceſſitate *Chriſtus mortuus eſt*, cum non in alium finem mortem ſubierit, quam vt nos ſua morte redimeret, ac iuſtificaret.

CAPVT III.

Nos iuſtificari non per opera legis Moſaicæ, ſed per fidem in Chriſtum, pluribus rationibus Paulus oſtendit.

1. O INSENSATI Galatæ, quis vos faſcinauit non obedire veritati, ante quorum oculos Ieſus Chriſtus præſcriptus eſt, in vobis crucifixus? 2. Hoc ſolum à vobis volo diſcere: ex operibus legis Spiritum accepiſtis, an ex auditu fidei? 3. Sic ſtulti eſtis, vt cùm ſpiritu cœperitis, nunc carne conſummemini? 4. Tanta paſſi eſtis ſine cauſa? ſi tamen ſine cauſa. 5. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei? 6. Sicut ſcriptum eſt: Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. 7. Cognoſcite ergo, quia qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abrahæ. 8. Prouidens autem Scriptura, quia ex fide iuſtificat Gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ: Quia benedicentur in te omnes Gentes. 9. Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham. 10. Quicumque enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt. Scriptum eſt enim Maledictus omnis, qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in Libro legis, vt faciat ea. 11. Quoniam autem in lege nemo iuſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt: quia iuſtus ex fide viuit. 12. Lex autem non eſt ex fide ſed, Qui fecerit ea, viuet in illis. 13. Chriſtus nos redemit de maledictio legis, factus pro nobis maledictum: quia ſcriptum eſt: Maledictus omnis qui pendet in ligno: 14. vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu, vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem. 15. Fratres (ſecundùm hominem dico) tamen hominis confirmatum teſtamentum nemo ſpernit, aut ſuperordinat. 16. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini eius. Non dicit: Et ſeminibus, quaſi in multis: ſed quaſi in vno: Et ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. 17. Hoc autem dico, teſtamentum confirmatum à Deo: quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt Lex, non irritum facit ad euacuandam promiſſionem. 18. Nam ſi ex lege hereditas, iam non ex promiſſione. Abrahæ autem per repromiſſionem donauit Deus. 19. Quid igitur lex? Propter tranſgreſſiones poſita eſt, donec veniret ſemen, cui promiſerat, ordinata per angelos in manu mediatoris. 20. Mediator autem vnius non eſt: Deus autem vnus eſt. 21. Lex ergo aduerſus promiſſa Dei? Abſit. Si enim data eſſet lex, quæ poſſet viuificare, verè ex lege eſſet iuſtitia. 22. Sed concluſit Scriptura omnia ſub peccato, vt promiſſio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus. 23. Prius autem quàm veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur concluſi, in eam fidem quæ reuelanda erat. 24. Itaque lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, vt ex fide iuſtificemur. 25. At vbi venit fides, iam non ſumus ſub pædagogo. 26. Omnes enim filij Dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. 27. Quicumque enim in Chriſto baptiſati eſtis, Chriſtum induiſtis. 28. Non eſt Iudæus, neque Græcus: non eſt ſeruus, neque liber: non eſt maſculus, neque femina. Omnes enim vos vnum eſtis in Chriſto Ieſu. 29. Si autem vos Chriſti: ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſecundùm promiſſionem heredes.

COMMENTARII.

1. *Oſtendit, vos iuſtificari nō per opera legis Moſaicæ, ſed per fidem in Chriſtum.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *O inſenſati Galatæ, &c.*] O ſine ſenſu, ſeu intellectu Galatæ, fieri ne poteſt, veſtros ſic oculos faſcinari, vt Chriſtum ſeruatorem veſtrum penè adhuc ante veſtros oculos è cruce pendentem non intueamini *præſcriptum*, ſeu (vt Græcus ait) *deſcriptum* in lege? Profectò ſi rectis oculis fontem illum iuſtitiæ, & ſalutis intueremini, facile à Moſaicæ legis ſiccis iam omninò ciſternis diuelli ſineretis: maximè cum *in vobis*, ſeu in regione vicina vobis, veſtra ætate, & quibuſdam etiam veſtrum aſpectantibus, fuerit *crucifixus*. Iam verò vt omittam ſubtiles argumentorum formas,

mas, quibus circumciſionis, & legalium vſus poteſt refutari: *Hoc ſolùm à vobis* cupio ediſcere: num ea legis Moſaicæ operibus ſpiritus ſancti chariſmata receperitis: an *ex auditu fidei* Chriſti Domini? Vt quid ergo *ſic ſtulti eſtis*, vt *cum ſpiritu* & ſpirituali vita per ſpiritus ſancti chariſmata nobilitata *cœperitis* Deo ſeruire, & Chriſto Filio eius vnigenito, *nunc* quis ſi cœpti commendabilis planè pœnitentes *carne conſummemini*, ſeu conſummari, ac perfici velitis carnis circumciſione, & aliis carnalibus cæremoniis Moſaicæ legis? * Hæc Pauli ſententia carpit eos, qui cum cœperint ſpirituales fieri, & perfectionis inierint viam, ſpretis mundi deliciis, carniſque illecebris, ad carnalia recurrunt.] *Tanta* propter Chriſti fidem tuendam à Iudæis, & Gentilibus *paſſi eſtis ſine cauſa*, ſeu fruſtra? Videmini ea inaniter toleraſſe, cum ad Moyſen vos recurrere aſpicio. *Si tamen ſine cauſa*, ſeu fruſtra paſſi eſtis. Nam ſpero, quod non fruſtrà: ſi erratis (fortaſsè admiſſi) pœnitentes Chriſto Domino adhæſeritis conſtantes, cuius cauſa tam multa paſſi eſtis. Imò credam vos minime erraſſe, ſed fideliter perſtitiſſe. Nam pro Chriſto labores ſuſtinere animum roborat ad quæque dira tentamina repellenda, vel ſuperanda.] *Qui ergo tribuit vobis Spiritum ſanctum Deus*, eiuſdemque chariſmatibus vos donauit, ac per vos miracula edidit, ex operibuſne legis, an ex fide in Chriſtum vos his præclaris muneribus ornauit? Certè ex fide. *Sicut enim ſcriptum eſt: Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* Gen. 15.6. diu ante legem Moſaicam, imò & ante circumciſionem, ex ea fide in Deum iuſtificatus fuit: Iuſtificatio igitur, nòn eſt ex legis Moſaicæ operibus, ſed ex fide. *Cognoſcite ergo*, imò & iam cognoſcitis, eos, qui Abrahæ fidem ſectantur, ad ipſius poſteritatem pertinere.

Tazantur, qui poſt carnis ſpretas delicias, ad eas recurrunt.

Pro Chriſto pati roborat animum ad tentamina vincenda.

Verſ. 8. 9. 10. 11. *Prouidens autem, ſcriptura, &c.*] Longè ante proſpiciens Deus Gentes iuſtificatum iri *ex fide*, prænunciauit id ipſum Abrahæ, Græcè, præeuangelizauit, ſeu ei lætiſſimum hoc nuncium tulit, cum ait: *Quia benedicentur omnes (Gentes.* Gen. 22.3.) *in te*, ſeu in ſemine tuo, In Chriſto, ſiue per Chriſtum, & per fidem in Chriſtum. *Igitur ex fide* in Chriſtum qui fuerint, *benedicentur* iuxta Dei promiſſionem cum Abrahamo *benedicentur fideli* quidem, & fidelium parente. *Quicunque enim ex operibus legis ſunt*, ſeu legis cæremonias, & opera ſectantur antiquæ, & ex iis iuſtitiam ſtudent acquirere, tam longè abſunt ab hereditate benedictionis, Abrahæ promiſſæ: vt potius *ſub maledicto ſint*, ſeu maledictioni, & pœnæ ſint obnoxij. *Scriptum eſt enim* Deut. 27.26. *Maledictus omnis, qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis, vt faciat ea.* Id eſt, maledictus homo, qui legem violat. At omnes, qui ſub lege ſunt, ſi ab eis fidem Chriſti ſecluſeris, legem violant; ergo omnes hi maledictionem incurrunt. *Quoniam autem*, id eſt, quod nemo per legem iam apud Deum iuſtificetur, *manifeſtum eſt*; ſiquidem apud Abacuc cap. 2.4. legimus: *Quia iuſtus ex fide viuit*, ſeu per fidem in Chriſtum & recta opera iuſtificabitur.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. *Lex autem non eſt ex fide, &c.*] Lex quidem non eſt ex claſſe, vel ſocietate fidei: ſeu non comitatur, non adducit, non donat fidem, vel gratiam, vel benedictionem Chriſti, qua iuſtificemur, & ſaluemur. Sed legi ſolùm tribuitur, quod *qui fecerit ea*, quæ lex præſcribit, *viuet in illis*, vita & proſperitate temporali, quam ſolam lex promittit: non verò vita ſpirituali, quæ non niſi ex fide in Chriſtum hauritur. *Chriſtus* profectò *nos redemit de maledicto legis*, quod ipſa tranſgreſſoribus minatur, *factus pro nobis maledictum*, Græcè, *maledictio*, execratio, Syriacè, *maledictus*, execrabilis hominibus propter crucis ſupplicium: ſicut ſcriptum eſt Deut. 21. 23. *Maledictus omnis, qui pendet in ligno.* Id autem fecit Chriſtus, *vt benedictio Abrahæ* promiſſa, *& pollicitatio ſpiritus*, ſeu donorum Spiritus ſancti facta Abrahami poſteris *fieret*, ſeu obueniret Gentibus per Ieſum Chriſtum, & per fidem in ipſum, quæ vnica via eſt illius aſſequendæ. *Fratres, (ſecundum hominem dico*, ſeu ſecundum hominum morem loquor) vtor ſcilicet vulgari teſtamenti exemplo, *tamen*, ſeu tametſi *hominis*. Nam tale inſtrumentum ſemel *confirmatum*, ſeu publica auctoritate roboratum per ſolemnes formolas, ſcribam, & teſtes *nemo ſpernit*, aut ſuper ordinat, ſeu contra ordinat, addendo, detrahendo, mutando: voluntatem enim teſtatoris ius tuetur indemnem. Multo minus poteſt lex Moſaica irritare, vel euacuare teſtamentum diuinum. *Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini eius.* Semini inquam factas eſſe legimus, *non ſeminibus* vt de multis, ſed vt de vno. *Et ſemini tuo*, inquit, *qui eſt Chriſtus. Hoc autem teſtamentum dico confirmatum* à Deo fuiſſe. Quæ verò lex, totis quadringentis & triginta annis poſterior fuit hac Dei promiſſione facta Abrahæ anno vitæ eius ſeptuageſimo quinto, non facit irritum Dei teſtamentum tam ſolemniter promulgatum, & confirmatum, *ad euacuandam*, vim promiſſionis illius Abrahæ factæ de benedictionis vnico Filio ſuo donandis, & nobis per fidem in ipſum. *Nam ſi hereditas* teſtamento Dei poſteris Abrahæ legata *ex lege* veniret, ſeu per legem Moſis donaretur: Ergo lata ſemel lege, non amplius opus fuiſſet *promiſſione*, ſeu ſemine illo Abrahæ promiſſo, id eſt, Chriſto; ſed lex ipſa ſuffeciſſet. At qui Abrahæ prædictum, nonniſi per Chriſtum obuenturam poſteris eius promiſſam hereditatem: ergo.

Verſ. 19. 20. 21. 22. 23. 24. *Quid igitur lex, &c.*] Vt quid igitur, ſed quare lex fuit ſcripta? Certè *propter tranſgreſſiones*, ſeu ad declarandas, & coercendas multiplices tranſgreſſiones legis diuinæ tam naturalis, quam poſitiuæ: docendoſque homines in Chriſtum reſpicere, in quo promiſſiones illæ Abrahamo factæ complerentur, & abſque cuius gratia non poſſent legem implere, nec à peccatis ſuis expediri, aut ſalutem Abrahamo promiſſam adipiſci. Id quidem operata eſt lex ad illud vſque tempus, quo veniſſet ad nos *ſemen* illud, cui promiſſio facta eſt, qua per Chriſtum, eiuſque fidem omnes gentes comprehenduntur. Profectò de lege illa Moſis præambula loquor, quæ Angelorum opera imperata, per Moyſem veluti internuncium populo fuit propoſita. *Mediator autem vnius non eſt*, ſed inter duos medius intercedit. Sic Moyſes mediator fuit inter Deum & Hebræos: Chriſtus inter

eundem Deum & Chriſtianos officio fungitur mediatoris. *Deus autem vnus eſt.* Nec enim ſunt Dij duo, quorum vnus ſit Deus legis & Iudæorum, alter verò Chriſti & Chriſtianorum Deus, ſed vnus eſt Deus vtrorumque, idem legis Moſaicæ & Euangelij auctor. Vnus ergo idemque Deus fecit Moſem mediatorem inter ſe & populum Iudæorum: & modò eo reuocato, alium, id eſt, Chriſtum mediatorem fecit inter ſe & Chriſtianos omnium gentium, & per Chriſtum benedixit, & iuſtificauit omnes, vti Abrahæ promiſerat. *Lex ergò aduerſus promiſſa Dei? Abſit.* Ex quo eodem principio ſequitur, quod *lex* non potuerit *viuificare*, ſeu iuſtificare. Si enim iuſtificaret, iam eſſet *aduerſus promiſſa Dei* Abrahæ facta. quibus Deus addixit gentes omnes benedicendas, viuificandas, iuſtificandas: ſed nonniſi in *ſemine eius*, id eſt, per Chriſtum ex ipſo oriturum, & per fidem in eum. At cum Deus ſemper maneat ſui ſimilis, non potes abolere, quod ſemel abſolutè promiſit. Ergò lex non iuſtificauit, *ſed* tantum ſua peccata hominibus patefecit, vti ſuprà vidimus. *Scriptura* ſcilicet declarante, concluſa eſſe *omnia*; ſeu omnes homines concludi ſub peccato, ſeu ei eſſe obnoxio, *Vt promiſſio*, ſeu benedictio Abrahæ promiſſa, iuſtitia ſcilicet, & ſalus æterna *ex fide*, ſeu per fidem in Chriſtum expeteretur, & credentibus, & *credentibus daretur. Prius autèm quam veniret fides*, ſeu Chriſtus fide credendus adueniret ad terram, ſub cuſtodia legis tanquam *pædagogi concluſi* tenebamur, & ab illa quaſi manu-ducebamur *in Chriſto*, Græcè, *ad Chriſtum* ſuo tempore reuelandum, cuius fide iuſtificaremur.

Verſ. 25. 26. 27. 28. 29. *At vbi venit fides, &c.*] *Vbi* ſeu poſtquam autem *fides*, ſeu Chriſtus fidei noſtræ obiectum, *aduenit: non ſumus amplius* ſub tutela, ſeu ſeruitute illius *pædagogi*. Sed iam ſoluti legis compedibus, liberi, & emancipati degimus. Quomodo ſub ſeruitute adhuc degeretis pædagogi ſi omnes filij Dei eſtis per fidem, quæ eſt *in Chriſto*, ſeu in Chriſtum Ieſum? *Quicumque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*, & cum ipſo ſtola libertatis, & prætextam iuſtitiæ & gratiæ ſanctificantis. Hoc autem intelligo non de ſolis carnalibus Abrahæ poſteris, ſed & de omnibus totius orbis mortalibus. *Non eſt ſolus Iudæus, neque Græcus*, ſiue Gentilis: *non* ſolus *ſeruus, neque liber: non* ſolus maſculus, *neque* vltra maſculum, ſola *fœmina*, hac gratia donantur. Sed *Omnes vos*, qui per fidem Chriſto inſerti eſtis, ſeu fueritis nulla differentia generis, conditionis, aut ſexus *vnum eſtis* corpus Chriſti myſticum. *Si autem vos* Chriſti membra eſtis: ergo *ſemen*, ſeu ſpirituales filij *eſtis Abrahæ*: omnes promiſſionum ipſi factorum hæredes pari prorſus iure quo carnales ſunt eius filij Iudæi. * Hinc habes quanto ſtudio debeas totum in Chriſto affectum collocare, à quo & per quem totum habes, quod es, & quod fieri æternum ſperas.] Quam ſimus Chriſto debitores!

CAPVT IV.

Nos à tutela ac ſeruitute legis veteris liberos eſſe docet.

1. DICO autem: Quanto tempore hæres paruulus eſt, nihil differt
à ſeruo, cùm ſit dominus omnium. 2. Sed ſub tutoribus &
actoribus eſt, vſque ad præfinitum tempus à patre: 3. Ita &
nos cùm eſſemus paruuli, ſub elementis mundi eramus ſer-
uientes. 4. At vbi venit plenitudo temporis, miſit Deus Fi-
lium ſuum, factum ex muliere, factum ſub lege. 5. Vt eos,
qui ſub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reci-
peremus. 6. Quoniam autem eſtis filij, miſit Deus Spiritum filij ſui in corda ve-
ſtra, clamantem: Abba Pater. 7. Itaque iam non eſt ſeruus, ſed filius. Quòd ſi
filius: & hæres per Deum. 8. Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui natura,
non ſunt dij, ſeruiebatis. 9. Nunc autem cùm cognoueritis Deum, immo cogni-
ti ſitis à Deo: quomodo conuertimini iterùm ad infirma & egena elementa, quibus
denuò ſeruire vultis? 10. Dies obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos.
10. Timeo vos, nè forte ſine cauſa laborauerim in vobis. 11. Eſtote ſicut ego,
quia & ego ſicut vos: fratres obſecro vos: Nihil me læſiſtis. 13. Scitis autem quia
per infirmitatem carnis euangelizaui vobis iampridem: & tentationem veſtram in
carne mea. 14. Non ſpreuiſtis, neque reſpuiſtis: ſed ſicut Angelum Dei excepi-
ſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum. 15. Vbi eſt ergo beatitudo veſtra? Teſtimonium
enim perhibeo vobis, quia, ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis
mihi. 16. Ergo inimicus vobis factus ſum, verum dicens vobis? 17. Æmulan-
tur vos non benè: ſed excludere vos volunt, vt illos æmulemini. 18. Bonum au-
tem æmulamini in bono ſemper: & non tantùm cùm præſens ſum apud vos. 19. Fi-
lioli mei, quos iterùm parturio, donec formetur Chriſtus in vobis. 20. Vellem
autem eſſe apud vos modo, & mutare vocem meam: quoniam confundor in vobis.

21. Dicite

21. Dicite mihi qui ſub lege vultis eſſe, legem non legiſtis? 22. Scriptum eſt enim:
Quoniam Abraham duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera. 23. Sed
qui de ancilla, ſecundùm carnem natus eſt: qui autem de libera, per promiſſio-
nem: 24. Quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta. Vnum
quidem in monte Sina, in ſeruitutem generans: quæ eſt Agar: 25. Sina enim mons
eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei, quæ nunc eſt Ieruſalem, & ſeruit cum filiis ſuis.
26. Illa autem, quæ ſurſum eſt Ieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra. 27. Scri-
ptum eſt enim: Lætare ſterilis, quæ non paris: erumpe, & clama, quæ non partu-
ris: quia multi filij deſertæ, magis quam eius quæ habet virum. 28. Nos autem
fratres, ſecundum Iſaac promiſſionis filii ſumus. 29. Sed quomodo tunc is, qui
ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum, qui ſecundùm ſpiritum: ita
& nunc. 30. Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillam, & filium eius: non enim hæ-
res erit filius ancillæ cum filio liberæ. 31. Itaque, fratres, non ſumus ancillæ filij,
ſed liberæ: qua libertate Chriſtus nos liberauit.

COMMENTARII.

1. *Nos à ſeruitute legis antiquæ liberos eſſe doceo.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Dico autem: Quanto tempore, &c.*] Profectò, vt eò reuertamur, vnde oratio deflexerat circà legis pædagogiam, hæc addiderim: Hæres quamdiu *infans eſt*, licet ad eum vniuerſæ hæreditatis dominium ſpectat, nihil tamen viuendi ratione *differt à ſeruo. Sed sub* tutorum ac curatorum patrocinio ſubeſt, eorumque voluntati paret vſque ad id tempus, quod à parte eſt definitum. *Ita & nos cum eſſemus paruuli*, hæredes quidem Abrahæ, ſed rudes, & imperfecti ante Chriſti aduentum, ſeruiebamus *ſub elementis mundi*, ſiue ſub lege Moſaica veteri, quæ mundo data fuit à Deo quaſi prima rudimenta veræ fidei, ac pietatis, imperfecta quidem ad veſtram iuſtitiam & ſalutem. *At vbi venit plenitudo temporis*, ſeu poſtquam impletum fuit tempus præfixum à Deo Patre, vt hæreditatem promiſſam Abrahæ reciperemus: *Miſit Deus* in terram *Filium ſuum* factum (abſque virili complexu) *ex Muliere*, ſeu formatum ex ſola feminæ Virginis ſubſtantia. Qui cum nulla lege teneretur omnium Dominus, ſponte ſua factus eſt *ſub lege* Moſaica: vt nos, *qui ſub lege* eramus, à ſeruitute, & obligatione illius legis *redimeret*, & ex legis mancipiis liberos faceret, & in Dei filios adoptaret. * Quiſnam quæſo poterit à legis quantumcumque difficilis obſeruatione eximi, poſtquam Chriſtus Dei filius vltro ſe circumciſioni, & aliis legis cæremoniis ac ritibus ſe ſubiecit?] *Quoniam autem eſtis* adoptione *filij, miſit Deus ſpiritum Filij ſui*, ſeu Spiritum ſanctum à Filio & à Patre procedentem, vt eodem cum Chriſto ſpiritu inſtructi, & impulſi, clametis: *Abba*, ſeu *Pater*: & recurrere ad Deum poſſitis non tanquam ſerui ad Dominum, ſed tanquam filij filiali affectu ad chariſſimum Parentem. * Vt peccatores pudeat, qui cum ſint Dei filij, ſe gratis, ſeu ob viliſſimam mercedem diaboli in mancipia vendunt.] *Itaque* per Chriſti redemptionem, *iam non eſt ſeruus* legis, *ſed* Dei filius: ſi autem eſt filius, ad eum planè ſpectat hereditas à Patre Abrahæ promiſſa, & per Filium Ieſum nobis adlata.

Nulla nobis lex debet eſſe difficilis poſtquã Filius Dei ſub lege eſt factus.

Pudeat peccatorem, qui erat Dei filius, & gratis ſe diabolo in mancipium tradit.

Verſ. 8.9.10.11.12.13.14.15.16. *Sed tunc quidem ignorantes Deum, &c.*] Olim quidem verum Deum non cognoſcentes, *iis ſimulachris, qui natura non ſunt dij*, ſed æs, lignum, aut lapis *ſeruiebatis* ſtulti. *Nunc autem* cum Deum verum cognoueritis, & agniti fueritis à Deo pro chariſſimis filiis: *quomodo*, ſeu qua fronte *iterum conuertimini ad infirma & egena elementa*, ſeu materiales cæremonias, & ſacra Iudaica, quæ prorſus egena ſunt gratiæ, & infirma, atque impotentia ad iuſtificandum: nec ſunt pro filiis, ſed pro ſeruis inſtituta. * Particula illa *Quomodo conuertimini &c.*] indicat Pauli admirationem. Deum habentes patrem per gratiam dum à peccato receſſiſtis, quomodo potuiſtis iterum ad peccata conuerti? Mirum quidem eſt, è feliciſſimo gratiæ ſtatu, velle hominem ad infeliciſſimum ſtatum peccati remeare.] *Dies* ſeu ſabbata Iudaica ſuperſtitione, *& menſes* ſeu Neomenias: & *tempora*, ſeu opportunitatem (ſic Græce,) ad feſta & ſacra Iudaica ſuis quæque temporibus celebranda Paſchatis in vere, Pentecoſtes in æſtate; Tabernaculorum in autumno, enceniorum in hieme: *& annos*, ſeptimum remiſſionis, quinquageſimum iubilæi *obſeruatis*. Et cum tam addictos vos video Iudaicarum cæremoniarum, & rituum obſeruationi: *Timeo vos, ne forte ſine cauſa*, ſeu fruſtra in vobis reducendis ad Chriſti ſacra *laborauerim*. * Difficillimum eſt Iudæos ad Chriſtum ex corde reduci, hærentes quidem legi, quæ aliquando ſancta fuit. Vnde facilius conuerti Mauros & Gentiles ſemper vidi.] *Eſtote* obſecro Iudaicarum cæremoniarum, & rituum contemptores, *ſicut ego: quia & ego* aliquando Iudaicè vixi, *ſicut vos*, & à Deo illuminatus omnino Chriſto Domino adhæſi, contemnens Iudæorum ritus. Non hæc iratus dico; *nihil* enim *me*, ſed vos ipſos *læſiſtis*. Veſtri enim miſerans vrgeo, quæ dixerim. * Tam miſerabilis eſt peccatoris ſtatus, vt qui ſe Dei miniſtrum agnoſcit, debeat ex miſeratione ſaltem eius reductioni ſtudere.] *Scitis autem, quia per infirmitatem carnis*, ſeu multis cum doloribus ac perſecutionibus *Euangelizaui vobis*: & tamen *tentationem* hanc *veſtram* ſcilicet me propter vos afflictionibus agi conſpicere tunc *non ſpreuiſtis* ſed ſimul mecum ex compaſſione affligebamini. Cur ergò nunc ſpernitis? Tunc *non reſpuiſtis* doctrinam meam, *Sed ſicut Angelum Dei excepiſtis me*, imò *& ſicut Chriſtum Ieſum*, cuius ego Vicarium agebam. *Vbi eſt ergo beatitudo* nunc illa *veſtra*, Græcè, *beatificatio* vaſtra,

Mirum eſt è feliciſſimo gratiæ ſtatu velle hominem ad infeliciſſimum peccati ſtatum remeare.

Difficillime Iudæi ex corde ad Chriſtum conuertuntur.

Tam miſerabilis eſt peccatoris ſtatus, vt debeamus ex miſeratione ſaltem eius reductioni ſtudere.

veſtra, qua, propter meam præſentiam, & prædicationem, beatos vos iudicabatis, & beati ab aliis cenſebamini? De beneuolentia autem veſtra erga me, affirmare me poſſe credebam, vos ita tunc fuiſſe animo comparatos, vt (ſi fieri poſſet) oculos veſtros *eruiſſetis* vltro mihi eos daturi. *Ergo inimicus vobis* effectus ſum repente, dum vobis prædico veritatem? * Tibi id vitium, ô Paule prædicator egregie? Quando prædicator, qui veritatem amaram quidem nude aperit, non fit haud pina auditoribus inimicus?]

Qui prædicat veritatē, ſibi inimicos acquirit.

Verſ. 17.18 19. *Æmulantur vos, &c*] Profectò iſti iudaizantes *æmulantur*, ſeu ambiunt vos ſibi, ſuæque legi Moſaicæ ſubiicere: ſed *non bene*, ſeu zelo non bono, neque in bonum veſtrum Nam *excludere* vos *volunt* à me, & à Chriſto, & eius ſyncera doctrina, *vt* vos viciſſim *illos æmulemini*, ſeu illis, eorumque erroribus hæreatis. At vobis *Bonum* & vtile eſt veſtros æmulari magiſtros non in malo, (quale eſt iudaizare) ſed *in bono*. ſeu in virtutibus Chriſtiano dignis: & non ad oculum, cum *præſens* vobis adſum, ſed *ſemper*, animi conſtantia. Ita vobis quanto poſſum affectu ſuadeo, *Filioli mei* nuper a me Chriſto geniti per Euangelium. Quos in Iudaiſmum delapſos, iam *iterum parturio*, ſeu omnem do operam, vt à Iudaiſmo ad Chriſtum reducam: & ſic iterum Chriſto pariam, *donec formetur Chriſtus in vobis*, ſeu ad Chriſti ſimilitudinem renaſcatis. * Porrò *parturire* eſt, cum doloribus partui ignatis producere fœtum. *Quos iterum* (ait Paulus) parturio, diris doloribus affectus. Si filios ſpirituales expetis (de probi more miniſtri) tibi perſuade, te non poſſe hac frui fœcunditate niſi pluribus exantlatis laboribus.]

Non ſine doloribus parit Euangelii operarius filios ſpirituales habere.

Verſ. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. *Vellem autem eſſe apud vos, &c*] Vellem profectò, ô Galatæ, *modo* apud vos eſſe, & *mutare vocem*, ſeu orationem *meam*. Nutricum enim more ſi hîc blandior, & obſecro: ibi gemerem & obiurgarem vos. *Quoniam confundor*, Græcè, *anxius hæreo*, haud ſatis ſciens, quibus vos rationibus ad viam ſalutis reſumendam valeam perſuadere. *Dicite mihi, qui ſub lege* adhuc eſſe vultis, legiſtiſne illud Geneſeos 26.15. & 21.2. nempe Abrahamum duos filios genuiſſe, *vnum de ancilla, & vnum de libera? Sed* quidem *qui de ancilla* Agar *natus eſt* Iſmaël, ſecundum *carnem*, ſeu virtute carnali, ac naturali prodiit. *Qui autem de libera* Sara Iſaac *per repromiſſionem*, & (vt infra verſ. 29.) ſecundum ſpiritum eſt natus, ſeu ex ſingulari Dei promiſſione, & ſupernaturali Spiritus ſancti virtute. *Quæ* quidem natiuitates *ſunt per allegoriam* dictæ. Hæc enim Agar, & Sara *ſunt*, ſeu ſignificant *duo Teſtamenta* vetus, & nouum. Illud in monte Sina traditum in ſeruitutem generans Iſraelitas, ſolis vmbris & figuris ſeruientes. Quod Teſtamentum per *Agar* ſeruam ſignificatur; *Sina enim mons eſt* horridus in Arabia ſitus procul à terræ promiſſæ finibus: Sed myſtica ſignificatione *coniunctus eſt* & ſimilis terrenæ *Ieruſalem, quæ* & qualis *nunc eſt* ſimilitudinem habet. Quemadmodum enim ibi, ita & hîc lex merè ceremonialis, carnalis, & ſeruilis traditur: vtrobique generantur filij non liberi, ſed ſerui. Hoc autem nouum Teſtamentum per Saram figuratum, & per terrenam Ieroſolymam *ſurſum* eſt à terra, & terrenis eleuatum, propriè dictum *Ieruſalem*, ſeu viſio pacis. Eſt *liberum* à diaboli ſeruitute peccati, & Moſaicæ legis, ac mortis æternæ. Eſt fœcundiſſimum, quia ex populo Gentili antea ſterili (quia non Deo, ſed diabolo filios pariebat) Eccleſia Chriſti innumeros Deo filios procreauit. Iſai. 54.1. Vndè & *Mater noſtra* iure vocatur.

Verſ. 27. 28. 29. 30. 31. *Scriptum enim: Letare ſterilis* Gentilitas, *quæ non paris*, ſeu non peperiſti adhuc Deo filios *clama: & quæ non parturis*, in voces lætitiæ, & exultationis *erumpe*: Quia multi iam ſunt filij deſertæ & cælibis Gentilitatis: imo *magis* fœcunda eſt, quàm illa Iudæa, quæ à multis iam ſæculis virum habebat nempe legem Moſaicam: ſeu Moſem legiſlatorem. *Nos autem ô fratres*, Chriſtiani quidem *ſecundum*, ſeu inſtar *Iſaac ſumus filij promiſſionis*, ſemen ſcilicet ſpirituale, ſeu filij legitimi, ad quos promiſſio Abrahæ facta pertinet, *Sed* eo prorſus *modo quo* tunc Iſmael Iſaaccum *perſequebatur*, *ita &* nunc carnales Abrahæ filij Iudæi ſpirituales eiuſdem filios Chriſtum & Chriſtianos dirè perſequuntur. * Dirior enim aſſolet eſſe fratrum, ac propinquorum, cum afficiuntur ira, quam hoſtium perſecutio.] *Sed quid dicit ſcriptura*, Gen. 21.10? *Eiice ancillam, & filium eius: non enim heres erit filius ancillæ cum filio liberæ*: Qua quidem eiectione Agar & Iſmaelis à Deo imperata allegoricè ſignificabatur repudiatio ſynagogæ, ſeu eiectio è filia Dei & Chriſti: ſiue ex vera Eccleſia. *Itaque fratres*, huius noſtræ diſſertionis clauſula hæc ſit, non eſſe nos *ancillæ* filios, qui legi veteri ſimus obſtricti, ſed *liberæ*, & ingenuæ ad Euangelicam libertatem ſingulari Chriſti Domini munere vocari, & aſſerti.

Dirior fratrum, quàm hoſtium perſecutio.

CAPVT

CAPVT V.

Chriſtianam libertatem aſtruere pergit. Ad charitatem hortatur. Opera carnis, & fructus ſpiritus recenſet.

1. STATE, & nolite iterùm iugo ſeruitutis contineri. 2. Ec-
ce ego Paulus dico vobis : quoniam ſi circumcidamini, Chri-
ſtus vobis nihil proderit. 3. Teſtificor autem rurſus omni
homini circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt vniuerſæ le-
gis faciendæ. 4. Euacuati eſtis à Chriſto, qui in lege iu-
ſtificabimini : à gratia excidiſtis. 5. Nos enim ſpiritu ex fide,
ſpem iuſtitiæ expectamus. 6. Nam in Chriſto Ieſu, ne-
que circumciſio aliquid valet, neque præputium : ſed fides, quæ per charitatem
operatur. 7. Currebatis benè : quis vos impediuit veritati non obedire? 8. Per-
ſuaſio hæc non eſt ex eo, quis vocat vos. 9. Modicum fermentum totam maſſam
corrumpit. 10. Ego confido in vobis in Domino, quòd nihil aliud ſapietis : qui
autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque eſt ille. 11. Ego autem,
fratres, ſi circumciſionem adhuc prædico : quid adhuc perſecutionem patior? Ergo
euacuatum eſt ſcandalum crucis. 12. Vtinam & abſcindantur qui vos contur-
bant. 13. Vos enim in libertatem vocati eſtis, fratres : tantùm ne liberta-
tem in occaſionem detis carnis, ſed per charitatem Spiritus ſeruite inuicem.
14. Omnis enim lex in vno ſermone impletur : Diliges proximum tuum ſicut
teipſum. 15. Quòd ſi inuicem mordetis, & comeditis : videte ne ab inuicem
conſumamini. 16. Dico autem : Spiritu ambulate, & deſideria carnis non per-
ficietis. 17. Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum : ſpiritus autem aduerſus
carnem : hæc enim ſibi inuicem aduerſantur : vt non quæcumque vultis, illa fa-
ciatis. 18. Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege. 19. Manifeſta ſunt
autem opera carnis : quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria,
20. idolorum ſeruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, ri-
xæ, diſſenſiones, ſectæ, 21. inuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes, &
his ſimilia : quæ prædico vobis, ſicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei
non conſequentur. 22. Fructus autem Spiritus eſt : charitas, gaudium, pax, patien-
tia, benignitas, bonitas, longanimitas, 23. manſuetudo, fides, modeſtia, conti-
nentia, caſtitas. Aduerſus huiuſmodi non eſt lex. 24. Qui autem ſunt Chriſti,
carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis. 25. Si ſpiritu viuimus,
ſpiritu & ambulemus. 26. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouo-
cantes, inuicem inuidentes.

COMMENTARII.

1\. *Chriſtianam libertatẽ pergit aſtruere. Et ad charitatem hortatur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *State, & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri, &c.*] ſi Chriſtus ò Galatæ, eſt veſtræ libertatis vindex, & aſſertor, vos quæſo illam retinete, & nolite pati (quod huic libertati apertè repugnat) *iterum iugo* Moſaicæ *ſeruitutis contineri. Ecce ego Paulus*, quem tam beneuole complexi eſtis, palam vobis denuncio, *Si circumcidamini* credentes, id eſſe neceſſarium ad iuſtificationem & ſalutem, Chriſtum vobis nihil profuturum? licet præ vobis feratis velle vos nihilominus etiam Chriſtum colere, eique obſequium litare. Quid id erit error in fide, quæ ſolis Sacramentis nouæ legis, non vero Moſaicæ vim iuſtificandi adſciſcit. *Teſtificor autem rurſus omni homini*, qui ſe circumcidit, debitorem ſe facere *vniuerſa legis* Moſaicæ *facienda*; quia eo ipſo ſe obligat ad omnes eius cæremonias, & præcepta complenda. Atqui Baptiſmus eſt publica fidei Chriſtianæ profeſſio, & ſubiectio ad nouæ legis præcepta ſeruanda, (quod vobis prædicamus?) Ita equidem circumciſio veteris legis reſpectu. *Euacuati eſtis à Chriſto*, ſeu nihil cum Chriſto vobis, *qui in lege iuſtificamini*, ſeu qui iuſtitiam inaniter quæritis ex circumciſione, aliiſque legis Moſaicæ ritibus. Etſi igitur externa ſpecie Chriſto adhæreatis, *à gratia* eius *excidiſtis*, nihil ab eo vtilitatis ſperantes. *Non enim qui nouã legem profitemur, ſpiritu*, ſeu ſpirituali vita, & vera iuſtitia, quæ *ex fide* procedunt,

fruimur: vos autem fide veſtra hiſce bonis vltrò priuari vultis. Credite, quia in Chriſtu Ieſu, ſeu in Chriſtiana religione nihil ad iuſtitiam conſequendam valet ſeu *circumciſio*, ſeu *preputium*, ſeu eſſe vel non eſſe circumciſum: *Sed fides* in Chriſtum. Attamen fides hæc non debet eſſe otioſa, ſed quæ *per charitatem* in pia opera ſeſe exerit. * Fides ſine operibus Chriſtianum ſed non iuſtum, nec cæleſtis hæreditatis participem.] Veſtræ conuerſionis initio *currebatis benè* feliciter ad coronam properantes. *Quis vobis* appoſuit obſtaculum, vt impingeretis & à veritatis obſequio recederetis? * Quod quidem dixerim eis, qui viam perfectionis feruenter ineuntes, in feruore deficiunt: *Currebatis benè, quis vos impediuit?*] Vndè ſi reſpondere Pauli interrogationi vultis, (quod vrbanitas poſtulat) debetis exprimere, quiſnam, vel quidnam ſit, quod vos à feruore deficere effecit, vt correctioni ſtudere valeatis.]

Fides ſine operibus ad iuſtitiā ac ſalutem nō ſufficit.

Taxantur qui perfectionis viam feruenter ineūtes deficiunt.

Verſ. 8.9.10.11.12.13.14 15 *Perſuaſio hæc non eſt ex eo, &c*] *Hæc* quidem *perſuaſio* quod legis Moſaicæ obſeruatio ad ſalutem neceſſaria ſit Chriſtiano, *non eſt ex eo, qui vocat vos*, non à Deo, à quo ad ſalutem vocati eſtis, procedit: ſed ex diabolo, eiuſque miniſtris exoritur, qui veſtræ æternæ felicitati curant inſidias collocare. Aduertite, precor, quod *Modicum fermentum totam maſſam corrumpit.* Abſtrahimini ergò ab hiſce prauis ſociis. * Vnus enim, qui eſſe modicum fermentum videtur, ſufficit totam Eccleſiā veſtram deprauare.] *Ego confido in.* ſeu de *vobis in Dn̄o*, ſeu per Dei pietatem, quod nihil aliud niſi quod à me Doctore veſtro didiciſtis, *Sapietis*, aut credetis. *Qui autem vos* circa fidem hāc *conturbāt, portabit iudicium*, ſeu damnationis æternæ ſententiā.* Admodū namq; eſt ingratū Deo, eos, qui ad ipſum pergunt à via ſalutis abſtrahere.] * Non dixit, *Portabit* pœnam, ſed *Portabit iudicium.* Vt innuatur, quam horribile ſit Dei iudicium improbis, vt illius pondus ſuſtinere quodammodo pro pœna ſufficeret.] *Ego autem, fratres*, ſi (vt Pſeudo-Apoſtoli dictitant) *adhuc* clam vobis, ſed publicè inter Iudæos, *prædico circumciſionem*, ſeu doceo legis Moſaicæ obſeruationem eſſe ad iuſtitiam, ac ſalutem neceſſariam: vt *quid adhuc* ab illis *perſecutionem patior?* Sic enim *euacuatum eſt*, ſeu omnino ceſſat *ſcandalum crucis*, ſeu offendiculum, quod illis parit Chriſtus cruci ſuffixus. Certè Iudæos non tam Chriſti crucifixi prædicatio irritat, quam legis per crucem abolitio. Parati enim eſſent Chriſtum vna cum Moſaica lege colere. *Vtinam & abſcindantur, qui vos conturbant*, ſeu & à Chriſtiana congregatione omnino ſeparentur. * Dixerim verbum *Abſcindere* Hiſpanè ſignificare, *Partir por medio.* In Eccleſiæ illius Galatum perturbatoribus contemplor vnum ex natura & malitia compoſitum. Quod quidem Paulus cupit abſcindi, ita vt natura humana à malitia, à criminibus diuidatur: vitium exturbetur, natura incolumis perſiſtat. Docet ſacros miniſtros piam plane gerere præciſionem contundendo crimina, humanæque indulgendo naturæ. Apertius dixerim: odio habendo, & damnando peccatum; amando, & ſeruando peccatorem.] *Vos* quidem *vocati eſtis* per Chriſtum *in libertatem* ab onerosa legis Moſaicæ ſeruitute:

Vel vnus prauus ſocius ſufficit totam uſtorum cō igregationem corrumpere.

Quàm horribile Dei iudicium improbis.

Præſcinde peccatorem hominem à peccato: corripe peccatū, hominē dilige.

Ne, quæſo, *libertatem* huiuſmodi detis *in libertatem carnis*, ſeu ea non abutamini ad ſeruiendum carnis deſideriis. *Sed per charitatem ſpiritus ſeruite inuicem*, proximo ſuccurrite indigenti. *Omnis enim lex*, quæ proximum ſpectat *in vno*, ſeu breui hoc *ſermone*, ſeu præcepto ſeruato *impletur*: *Diliges proximum tuum ſicut teipſum.* *Quod ſi inuicem mordetis*, ſeu laceratis, *& comeditis*, deuoratis iracundia ferina mutuis ſcilicet odiis, detractionibus, calumniis (fortè ex horum de legalibus diſſidiorum occaſione, *videte, ne ad inuicem conſumamini.* * Nam contentio interitum affert non modo iis, qui læduntur, ſed ipſis etiam obtrectationis auctoribus.]

Contentio affert mortē ei, qui læditur, & ei, qui lædit.

2.

Verſ. 16.17.18.19.20.21.22.23.24.25.26. *Dico autem, &c.*] Dixerim præterea ô fratres, *ſpiritu ambulate*, ſeu vos gerite iuxta inſtinctum non carnis, non mundi, non diaboli; ſed Spiritus ſancti. Origo enim totius mali veſtri eſt, quod Spiritus ſancti monitis non obſequamini, à vita carnali, & à lege Moſaica vos curantis amouere, & ad ſpiritus vitam allicere. Vtriuſque vitæ differentiam annotate? *Caro*, ſeu carnalis appetitus *concupiſcit aduerſus ſpiritum: ſpiritus autem aduerſus carnem*: & veluti perpetua pugna confligunt Sunt autem hæc dico vſque adeo inter ſeſe oppoſita, vt non quæcumque ſecundum rectam rationem volueritis, eadem continuo faciatis: ſed vel inuiti diros libidinis motus excitari in vobis ſentiatis. *Quod ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege.* Si autem iuxta ſpiritum ambulatis, à lege carnis in membris veſtris repugnante legi ſpiritus, crudelis planæ dominæ liberabimini. *Manifeſta ſunt autem opera carnis*: quæ ſunt *fornicatio, immunditia*, Græcè, *mollities*, qua quis contra naturam ſe contaminat, *impudicitia*, Græce, laſciuia per geſtus, oſcula, tactus impudicos, *luxuria* ſeu luxus cibi & veſtitus immoderatus; *idolorum ſeruitus, beneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes*, cum quis conatur alium diuertere, vel præpedire ab eo, quod ipſemet ambit. *Ira, rixæ, diſſenſiones, ſecta.* ſeu hæreſes. *Inuidia, homicidia, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia.* De his autem vitiis iam iterum vobis prænuncio, quod qui huiuſmodi piaculis inficiuntur, *Regnum Dei non conſequentur. Fructus autem ſpiritus* Opponit carnis operibus iam opera ſpiritus. Hæc quidem ſunt, *Charitas.* * A charitate ſumit exordium, quæ omnium reliquorum fructuum radix eſt, & origo.] *Gaudium*, quod oritur ex conſcientiæ ſecuritate, purgatæ à vitiis. *Pax*, qua tranquilla mens nullis paſſionibus perturbatur: & amicabilis cum proximis conuerſatio, quæ inimicitiis opponitur. *Patientia*, quæ eſt animi lenitas, qua quis grauia, ac diuturna mala fortiter ac conſtanter perfert. *Benignitas*, ſeu morum facilitas, qua ſe aliis libenter accommodat. *Bonitas*, qua quis à nocumentis inferendis abſtinet: & prodeſſe, ac benefacere eſt paratus. *Longanimitas*, idem eſt quod patientia ad dira quæque ſuſtinenda. *Manſuetudo.* Manſuetum dixeris quaſi manu aſſuetum, ſcilicet, tractabilem, duci qui neſcit iraſci. *Fides*, ſeu fidelitas, ac veracitas in promiſſis, quæ fraudi, ac mendacio opponitur. *Modeſtia*, quæ modum ponit, & omnes externas actiones moderatur. *Continentia* generalis eſt virtus, aut potius virtutum complexio.

Opera carnis, & ſpiritus fructus recenſet.

Charitas eſt omnium Spiritus ſancti fructuum radix.

xio, qua homo omnium vitiorum illecebras continet,& cohibet. *Caſtitas* à continentia ità diſtinguitur. Continentia in luctamine eſt, Caſtitas in pace. Continentia eſt Caſtitas militans, Caſtitas vero pacis corona fruens. * Vera Caſtitas poſt multas quidem victorias acquirenda.] *Aduerſus* eos, qui *huiuſmodi* fructus edunt, nulla eſt lex arguens, damnans puniens. Ac proinde ſi ſpiritu ducimini *non eſtis ſub lege*, vt ſupra dixi. Præmia enim vos, non pœnæ legis violatæ maneot. Profectò *Qui* ſunt ex *Chriſti* grege, *carnem ſuam* tot *vitiis* exundantem, tot plenam *concupiſcentiis crucifixerunt* cum Chriſto ſuffixo. * Vel paſſionis, ac crucis Dominicæ aſpectus carnis frænat libidines, eámque quaſi configit, ne procedat in vetita.] *Si ſpiritu viuimus* gratia vegetari, Spiritus ſancti ductu, etiam *ſpiritu ambulemus*, ſeu opera & fructus gratię conformes, ſuprà recenſitos proferamus. * Ex operibus enim dignoſcitur, qui ſpiritu, qui carne viuant.] *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi* alij alios prouocantes: alij alios inuidentes.

Vera caſtitas poſt multas victorias acquiritur.

Crucis aſpectus carnis frænat libidinem.

Ex operibus dignoſcitur, qui ſpiritu, qui carne viuat.

CAPVT VI.

Ad fraternam charitatem, & miſericordiæ ad opera hortatur. In ſolo Chriſto cruci ſuffixo gloriandum edocet.

1. FRATRES, etſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, conſiderans teipſum, ne & tu tenteris. 2. Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. 3. Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit. 4. Opus autem ſuum probet vnuſquiſque, & ſic in ſemetipſo tantùm gloriam habebit, & non in altero. 5. Vnuſquiſque enim onus ſuum portabit. 6. Communicet autem, is qui catechizatur verbo, ei qui ſe catechizat, in omnibus bonis. 7. Nolite errare: Deus non irridetur. 8. Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet. Quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem: qui autem ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam. 9. Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim ſuo metemus non deficientes. 10. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domeſticos fidei. 11. Videte qualibus literis ſcripſi vobis mea manu. 12. Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantùm vt crucis Chriſti perſecutionem non patiantur. 13. Neque enim qui circumciduntur, legem cuſtodiunt: ſed volunt vos circumcidi, vt in carne veſtra glorientur. 14. Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti: per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. 15. In Chriſto enim Ieſu, neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura. 16. Et quicumque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſraël Dei. 17. De cætero nemo mihi moleſtus ſit: ego enim ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto. 18. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti; cum ſpiritu veſtro, fratres. Amen.

COMMENTARII.

1. VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Fratres, etſi præoccupatus fuerit homo, &c.*] Si quis ô fratres, ſeu à diabolo, ſeu à carne, ſeu à falſis fratribus *præoccupatus*, ſeu in fraudem actus, vel ſeductus fuerit, *vos, qui ſpirituales* tam veſtra, quam aliorum opinione *eſtis, inſtruite*, Græcè, inſtaurate, priſtinæ virtuti reſtituite *huiuſmodi* hominem, non ſeuere eum corripiendo; ſed *in ſpiritu lenitatis*, ſeu cum omni manſuetudine: *conſiderans*, ſeu conſiderantes voſmetipſos: ne & vos tentemini, & ad lapſum ſimilem deducamini: * Solet Deus ſimili pœna puniri eos, qui duri, & inclementes in peccatores exiſtunt.] Preme illud. *Inſtruite in ſpiritu lenitatis conſiderans te.* Cur non dixit, *conſiderantes vos*, vt particulæ *Inſtruite* congrueret? Profectò quia præmiſit nomen illud: *Fratres.* Qui fraterna charitate illigantur, multi ſunt, & vnus. Ergo vt multi *Inſtruite*, & vt vnus *conſiderans* teipſum. * *Conſiderans*, inquit, *teipſum.* Qui quidem delinquens velles in ſpiritu lenitatis corripi. Vnde quod expetis tibi fieri, hoc erga fratrem delinquentem præſtare debes.] *Alter alterius onera portate.* Cum moleſtus es proximo, ille hóc onus patienter ſuſtinuit? Debes & onus moleſtiæ tibi à proximo illatæ patienter ſuſtinere. Sic implebitis mutuæ charitatis legem, quam Chriſtus quaſi propriam legem ſuam non ſemel commendauit. *Nam ſi quis* videns proximum lapſum, ſibi nimium placet, quaſi præ illo *aliquid* ſit: hunc ſuus ipſius animus fallit, ſeque non ſatis nouit de ſe præſumens cadere non poſſe. * *Nihil* itaque eſt ad

Ad fraternam charitatem, & miſericordia opera hortatur.

Qui in peccatores inclementes ſūt, eadem pœna ſolent puniri.

Vera charitas ex multis vnum facit.

Si tecum vis leniter agi, cum peccas, cum proximo peccante ſimiliter age.

R.P. Ant. de Eſc. & Mend. SS. in Scr. T. IX. P. I.

Cognitio ſui eſt virtutis & fortitudinis (ad ſtādum) fundamentum.

ſtandum, cadet miſer ſine fundamento ædificans. Virtutis enim fundamentum eſt vera ſuæ infirmitatis agnitio.] *Opus autem ſuum*, ſeu opera, vitam, mores ſuos *probet vnuſquiſque*, exploret, examinet: *vt ſic in ſeipſo*, propriiſque operibus gloriari ſecundum Deum, non verò ſolum *in altero* te laudante, vel in contemptu alterius grauius te delinquentis. *Vnuſquiſque enim onus ſuum portabit*, ſeu quiſque pro ſuarum actionum conditione præmium, aut pœnam conſequetur: neque aliorum collatione iuſtus, aut iniuſtus eſt iudicandus.

Verſ. 6.7.8 9.10. Communicet autem is, qui catechiZatur, &c.] Qui catechizatur *verbo* ſui in fidei myſteriis inſtruitur, *communicet* inſtructori ſuo (ſi indigeat) de *omnibus bonis* ſuis temporalibus. * Iuſtum eſt enim, vt qui ſpiritualia miniſtret, temporalia recipiat.] *Nolite errare* excuſationem obtendentes. *Deus enim*, qui cuncta intuetur, *irrideri* non poteſt. Eſt enim quaſi in Deum irriſio oſtendere excuſationem, quam Deus corda aſpectans, friuolam & falſam eſſe dignoſcit. *Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet.* Nec enim bordeaceo grano terræ amandato, triticea meſſori offertur ſpica. Qui igitur in *carne* ſeminat, ſeu opera ſua proprij appetitus, ac carnalis concupiſcentiæ ſuæ exercet in obſequium: *metet &*, ſeu etiam de *carne*, quales illa ſolet fructus prodire, ſcilicet, *corruptionem*, interitum temporale, & æternum.* Quod poteſt luxuriei vitio accommodari. Nam qui libidini ſeruiunt, frequēter corruptione afficiuntur, eorum corporibus diris, ac fœdis ægritudinibus confectis.] *Qui autem ſeminat in ſpiritu* ſuo terra equidem bona, ſeu qui operatur ſpiritualia, metet *vitam*, & gloriam *æternam*. Bonum *autem facientes*, non *deficiamus*, ſed proficere in melius curemus. * Nam in virtutis via non progredi, deficere eſt.] *Tempore enim ſuo metemus non deficientes*, ſeu, ſi non deficimus, ſed ſine intermiſſione laboramus meſſis tempore, ſeu mortis aduentante, copioſos fructus gloriæ percipiemus. *Ergo dum tempus habemus operemur bonum ad omnes*, ſeu egentibus ſubueniamus omnibus, præcipuè verò *ad domeſticos* eiuſdem *fidei* noſtra pietas vberior exerceatur. * Nec enim fit apte ordinata charitas, cum domeſticis, propinquis, amicis, familiaribus indigentibus, ſuccurrendus quærit extraneos.]

Totum magiſtrum indigentem neceſſariis dona.

Luxuriei fœdæ agnoſcæ ægritudines.

In via virtutis non progredi, deficere eſt.

Eleemoſyna maximè domeſticis exhibenda.

Verſ. 11.12.13. Videte, qualibus litteris, &c.] En ô Galatæ, *qualibus*, Græcè, *quantis*, ſeu quam prolixis *litteris ſcripſi vobis*, non aliena (vt ſoleo) ſed *meamet manu*. Inde colligite, quantæ veſtra ſalus ſit mihi curæ. *Quicunque enim volunt placere in carne* Iudæis, ſeu in obſeruatione carnalium, ſiue externarum cæremoniarum legis Moſaicæ: hi *cogunt vos circumcidi* non ſtudio complendæ legis; ſed *tantum vt crucis Chriſti perſecutionem non patiantur*, qualem crucifixi Chriſti præcones pati aſſolent. *Neque enim qui circumciduntur, legem* ideò *cuſtodiunt*; *ſed volunt vos* circumciſioni ſubijci, *vt in carne veſtra glorientur*, ſeu vanam quaſi rei bene geſtæ gloriolam, & gratiam ſuæ gentis aucupentur.

Verſ. 14.15.16.17.18. Mihi autem abſit gloriari, &c.] Mihi è contrario *abſit*, vt in alia re *gloriari* ſciam, quam in *cruce Chriſti*, ſeu in fide, & grata memoria beneficij crucis, & tribulationibus Chriſti cauſa ſuſtinendis. *Per*, ſeu propter quem cruci ſuffixum. *mundus mihi crucifixus eſt, & ego mundo.* Mundum enim abominor, quam cadauer eſſet latronis crucifixi: & vice verſa mundus me ſimili modo abominatur, & exhorret. * Qui mundum non abominatur quaſi cadauer putridum, & qui mundo non eſt horribilis ſicut cadauer cruci ſuffixum, indicat ſe adhuc eſſe viuum mundi concupiſcentiis] *In Chriſto enim*, ſeu in Chriſtiana religione nihil iuuat ad iuſtitiam, & ſalutem, *neque circumciſio* aliquid prodeſt, *neque præputium*, id eſt, circumciſum eſſe, vel non circumciſum, *niſi noua creatura*, ſeu anima per gratiam Chriſti interius renouata, & exterius per Baptiſmum regenerata, in nouaque vita incedens. *Et quicunque hanc regulam*, quam de vera iuſtificatione, libertate, & ſpirituali vita tradidi, *fuerint ſecuti: pax ſit ſuper illos.* Siue Iſraëlitæ ſint, ſiue ex Gentibus conuerſi, *& ſuper Iſrael Dei.* Pax enim quam precor erit ſuper Iſraël, quamuis ſit ſuper Chriſtianos ex Gentibus, quia hi ſunt veri Iſraëlitæ ex Dei mente, & ſpirituales Abrahæ filij, qui huius regulæ fuerint ſectatores. *Nemo* deinceps Iudaizantium vel aliorum *mihi moleſtus ſit* requirendo, an ſeruus ſim Moyſi, an Chriſti: Nam cuius ſim ſeruus ſat ex ſtigmatibus & notis (quibus ſeu manibus, ſeu brachio, ſeu fronti inuſtis ſerui dignoſci aſſolent cuius ſint Domini) corpori meo infixis. *In corpore* enim *meo* non geſto circumciſionis (vt faciunt ſerui Moſis) notam; ſed *ſtigmata Domini Ieſu*, plagas ſcilicet, cicatrices ex vulneribus propter ipſum toleratis. * Cum videris te laboribus, vel doloribus angi propter virtutem, tunc crede te verum Chriſti eſſe ſeruum, eius ſtigmatibus rubricatum.] *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti* ſit, maneatque interminabiliter *cum ſpiritu veſtro*, ſeu vobiſcum, ô *fratres*, *Amen*.

2\. *Solùm in Chriſto cruci ſuffixo gloriādum docet.*

Quis verè mortuus eſt mundo, & cui mundus eſt mortuus.

Angi laboribus ſignum eſt, te ſeruum eſſe Chriſti.

LIBER

EPISTOLA
BEATI PAVLI APOSTOLI
AD EPHESIOS.

ESt Epheſus Metropolis Minoris Aſiæ Dianæ ſacra, idololatriæ, magiæ, & præſtigiis admodùm addita: Pythagoras dicitur Epheſo prodiiſſe & Ionica Schola, è qua Plato, & multi alij celebres Philoſophi ortum habuere, quorum errores hìc Paulus refutauit. Profectò Epiſtolam hanc ſcripſit Apoſtolus, cùm Romæ in carcere illigaretur, & per Tychicum Diaconum tranſmiſit, anno à morte Domini vigeſimo ſeptimo.

CAPVT I.

Eò quod Deus per Chriſtum Dominum nos prædeſtinarit, & omni cumularit gratia eum laudat Apoſtolus.

1. PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei,
omnibus ſanctis, qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto
Ieſu. 2. Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Do-
mino Ieſu Chriſto. 3. Benedictus Deus & Pater Do-
mini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni be-
nedictione ſpirituali in cæleſtibus in Chriſtó, 4. ſicut
elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, vt eſſemus
ſancti & immaculati in conſpectu eius in charitate. 5. Qui prædeſtinauit nos in
adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum in ipſum, ſecundùm propoſitum
voluntatis ſuæ, 6. in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua gratificauit nos in dile-
cto filio ſuo. 7 In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius, remiſſio-
nem peccatorum, ſecundùm diuitias gratiæ eius, 8. quæ ſuperabundauit in
nobis, in omni ſapientia & prudentia: 9. vt notum faceret nobis ſacramentum
voluntatis ſuæ, ſecundùm beneplacitum eius, quod propoſuit in eo, 10. in
diſpenſatione plenitudinis temporum, inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis,
& quæ in terra ſunt, in ipſo: 11. In quo etiam & nos ſorte vocati ſumus, præde-
ſtinati ſecundùm propoſitum eius, qui operatur omnia ſecundùm conſilium vo-
luntatis ſuæ: 12. vt ſimus in laudem gloriæ eius nos, qui antè ſperauimus in
Chriſto: 13. In quo & vos, cùm audiſſetis verbum veritatis, (Euangelium ſalutis
veſtræ) in quo & credentes ſignati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto, 15. qui eſt
pignus hereditatis noſtræ, in redemptionem acquiſitionis, in laudem gloriæ ipſius,
15. Proptereà & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in Domino Ieſu, & dile-
ctionem in omnes ſanctos, 16. non ceſſo gratias agens pro vobis, memoriam ve-
ſtri faciens in orationibus meis: 17. vt Deus, Domini noſtri Ieſu Chriſti pater
gloriæ, det vobis ſpiritum ſapientiæ & reuelationis, in agnitione eius: 18. illu-
minatos oculos cordis veſtri, vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius, & quæ diui-
tiæ gloriæ hereditatis eius in ſanctis, 19. & quæ ſit ſupereminens magnitudo
virtutis eius in nos, qui credimus ſecundùm operationem potentiæ virtutis
eius, 20. quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum & à mortuis, & conſtituens

ad dexteram ſuam in cæleſtibus, 21. ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non ſolùm in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro. 22. Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius: & ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam. 23. quæ eſt corpus ipſius, & plenirudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

COMMENTARII.

1\. *Deum laudat, quod nos prædeſtinari, & ſua eumu laueris gratia.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti, &c.*] Paulus Dei voluntare ac conſilio Ieſu Chriſti Apoſtolus omnibus ſanctis, & fidelibus in Chriſto Ieſu, qui Epheſi commorantur, ſalutem. *Gratia vobis* ſit, & pax à Deo *Patre noſtro*, itemque à Domino Ieſu Chriſto. *Benedictus Deus Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione* non ſolùm carnali, ſeu corporali, qua Iudaicus populus magnoperè gloriabatur, ſed & *ſpirituali*, nempe delicijs & diuitiis *cæleſtibus* gratiæ, & gloriæ per, & propter Chriſtum, eiuſque merita * *Benedixit nos*, inquit, *omni benedictione ſpirituali.* Videtur, particulam *Omnis benedictio* debuiſſe complecti ſpiritualem, & corporalem benedictionem: at Paulus ſolum agit memoriam ſpiritualium bonorum, quaſi omnis benedictio in bonis ſpiritualibus includatur, & extra ea nulla ſit benedictio. Profectò in conſpectu bonorum ſpiritualium ita corporalia vileſcunt, vt eſſe *bona* minime videantur.] *Sicut in ipſo*, ſeu meritorum eiuſdem Chriſti intuitu *ante mundi conſtitutionem*, ſeu ab æterno *elegit nos*, vt ſi eius gratiæ vellemus cooperari, eſſemus *ſancti*, ſeu iuſti, *& immaculati*, ſeu inculpati. Profectò Paulus hìc non loquitur de electione abſoluta niſi quantum eſt ex parte ipſius Dei. Nam ea noſtra parte requirit conſenſum, & cooperationem. Item non loquitur de immediata ad gloriam electione; ſed ad fidem, & iuſtitiam. Quia omnes Epheſios, imò & omnes Chriſtianos ait hìc prædeſtinatos, & electos, cum certum ſit, multos illorum fuiſſe reprobos, & poſtea damnatos: quod abſolutè prædeſtinatis ad gloriam haud poteſt accidere. Vndè addit: *Vt eſſemus ſancti, & immaculati in conſpectu eius in charitate. Qui* quidem Deus *prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum*, ſi diuinæ huic electioni per recta opera reſponderemus: idque per *Ieſum Chriſtum*, ſeu per merita Chriſti *in ipſum*, ſeu in Dei obſequium litata, *ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ* iuxta ipſius prouidentiæ, ac placiti diſpoſitionem. Et *in laudem gloriæ gratiæ ſuæ*, ſeu ad laudem glorioſæ, ac perpetuo celebrandæ cæleſtis gratiæ ſuæ, qua nos ob dilectiſſimum Filium ſuum, cui conformari nitimur, ſibi gratos reddidit. * Sanè huius electionis diuinæ ad gratiam, ad iuſtificationem ita eſt ineffabile, vt nihil prius connotet, aut exquirat, quam vberem gratiarum actionem. Vnde Apoſtolus poſtquam dixit *Prædeſtinauit nos* in adoptionem filiorum, mox quaſi ex vi conſequentiæ adiicit: *In laudem gloriæ gratiæ ſuæ*]

In conſpectu ſpiritualium bonorum ita corporalia vileſcūt, vt eſſe bona non videantur.

Vberimæ Deo gratiæ reddendæ ob beneficium electionis ad iuſtitiam.

Verſ. 7.8.9.10. In quo habemus redemptionem, &c.] *In* quo quidem Vnigenito Dei Filio *habemus redemptionem* per ſanguinem ipſius pro nobis in paſſione, ac morte profuſum, ad *remiſſionem* peccatorum, quæ ex opulentia ipſius diuinæ pietatis emanat. *Quæ ſuperabundauit in nobis*, ſeu à qua tanquam è fonte in nos ſapientiæ & prudentiæ quaſi oceanus exundauit. * *Sapientia*, inquit, *& prudentia.* Sapientia enim ſine prudentiæ ducatu aſſolet non ſemel impingere.] *Vt* per hanc Sapientiam & prudentiam *notum faceret nobis ſacramentum*, ſeu myſterium vel arcanum *voluntatis ſuæ*, quod ſecundum *beneplacitum eius*, ſeu ſuum, *propoſuit*, ac decreuit *in eo*, ſeu per, & propter Chriſtum toti mundo exhibere: nempè *In diſpenſatione plenitudinis temporum*, (ſeù cùm tempora à Deo ordinata, vt effluerent ante quam Chriſtus emitteretur, eſſent plene euoluta.) propoſuit, inquam, *inſtaurare*, reſtituere, renouare *omnia, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt, in ipſo* Chriſto, & per eius meritum. Angeli & homines inter ſe erant admodum diſiuncti, imo inimici ob hominum crimina. Deus itaque voluit arctiſſima rurſus amicitia vniri, & in vno ac ſub vno capite Chriſto coniungi, atque ità Angelorum ruinas per homines inſtaurari.

Sapientia ducatu prudentiæ indiget.

Verſ. 11.12.13.14. In quo etiam & nos ſorte &c.] *In quo* quidem, ſeu per, & propter quem etiam *nos ſorte vocati ſumus*, ſeu ſortem hereditatiam fuimus adepti ſinè vllis meritis noſtris. Quaſi iacta omnibus ſorte, cecidit ſuper nos feliciſſima illa ſors, vt ad Chriſtianam religionem vocaremur. * Ex noſtra parte (quia nihil agebamus, vt vocaremur, nec de eo cogitabamus, mera ſors fuit, & planè fortuitum, eo vocari. Sed ex parte Dei non fuit ſors, ſed deſtinata electio, propoſitum, & conſilium. Vnde taxabiles admodùm oſtenduntur, qui ob beneficium electionis ad Chriſtianiſmum continuas Deo gratias non reddunt.] *Vt ſimus in laudem gloriæ eius*, ſeu vt ſimus materia, & argumentum laudis, & gloriæ diuinæ: præſertim *nos* Iudæi, *qui antè* aduentum eius illum expectauimus à Deo promiſſum: & per ipſum redemptionem, ac ſaluationem ſperauimus. *In quo & vos* ô Gentiles ſperatis ſalutem, ſimul atque, audito Euangelio, credidiſtis: *& ſignati*, (Græce, *ſigillati*) *eſtis ſpiritu promiſſionis*, ſeu Spiritu ſancto, quem Chriſtus ſuæ Eccleſiæ promiſit. *Qui* Spiritus ſanctus per cæleſtia chariſmata ſua *eſt* nobis *pignus hereditatis cæleſtis, in redemptionem acquiſitionis*, ſeu vt acquiſitio, & poſſeſſio Dei, Eccleſia ſcilicet Chriſti, quam ipſe ſuo ſibi ſanguine acquiſiuit: perfectè ac complete aliquandò liberetur, ita vt nihil, ſeu peccati, ſeu ſeruituris, ſeu alterius miſeriæ remaneat.

Continuæ gratiæ Deo reddendæ à nobis ob beneficium electionis noſtræ ad Chriſtianiſmum.

Verſ. 15.16.17.18.19.20.21.22.23. Propterea & ego audiens, &c.] Ideo *& ego* ô fratres certior factus de fide veſtra erga Dominum Ieſum, cuius Euangelium recepiſtis, & dilectionem &c. & de dilectione *in omnes ſanctos*, ſeu audiens vos Chriſticolas inuicem dilectione fraterna colligati: *non ceſſo, gratias agens pro vobis*, ſeu continuò cæleſti largitori veſtro ex nomine gratias reddo: *memoriam veſtri* in meis agens precationibus,

vt

vt qui dedit, incipere, & proficere in perfectiora largiatur. *Vt*, inquam, *Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti* glorioſus *Pater*, *det vobis ſpiritum ſapientiæ, & reuelationis*, hoc eſt, det amplam ſapientiam, qua diuina myſteria certius vobis quotidiè reuelentur: *in agnitione eius*, ſeu vt Deus quotidie magis à vobis dignoſcatur, ametur, & colatur. Det præterea habere vos *oculos cordis*, & intellectus *veſtri* illuminatos, vt perfectius in dies *ſciatis*, *quæ ſit ſpes vocationis eius*, ſeu quæ, & quanta ſint bona cæleſtia, ad quæ nos ipſe vocauit, & quæ ſperare iuſſit. Ineffabiles quippe ſunt diuitiæ gloriæ cæleſtis hæreditatis, quas *ſanctis*, ſeu iuſtis *eius* Dominus præparauit: *Et quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos*, ſeu quanta potentia vſus fuerit Deus in nobis ab infidelitate ad Chriſtum, à ſtatu peccati ad iuſtitam traducendis: *ſecundum operationem potentiæ virtutis eius: Quam operatus eſt in Chriſto ſuſcitans illum à mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus, ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non ſolum in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro.* Ac ſi diceret: Tanta potentia vſus eſt Deus in nobis ſic ſpiritualiter reſuſcitandis, quanta vſus fuit in Chriſto corporaliter ſuſcitando à mortuis, & ad dexteram ſuam euehendo ſupra

Difficile opus conuerſionis peccatoris.

omnes cæleſtes Hierarchias, & ſuprà omne *nomen*, ſcilicet ſupra omnem perſonam celebrem, & excellentem, ſiue humana illa ſit, ſiue Angelica. * Quàm difficilè, & quantæ æſtimationis eſt peccatoris conuerſio, cuius diuina effectio operi reſurrectionis & ineffabili exaltationi Chriſti videtur æquiparari!] Vndè oportet, te non tam facilè ad peccata recurrere, à quibus ad gratiam tam difficilè remeabis, ſuam ſcilicet Deum exerente potentiam.] *Omnia* Pater *ſubiecit ſub pedibus eius; & ipſum dedit*, ſeu conſtituit caput & Principem *ſupra omnem Eccleſiam* tam Gentium quam Iudæorum, tam triumphantem, quàm militantem. Chriſtus enim etiam vt homo, propter vnionem hypoſtaticam cum Verbo diuino nobilior eſt omnibus Angelis, & omnibus præeſt, imperat, & dominatur. Imò ex D. Thomæ & aliorum ſententia probabile eſſe reor Chriſtum etiam Angelis meruiſſe gratiam, & gloriam: & bonos omnes per fidem in Chriſtum mediatorem ſanctificatos, & gloriam fuiſſe adeptos: eos verò, qui Chriſto homini hanc mediatoris dignitatem ſuperbe inuiderunt, dæmones factos, & damnationi fuiſſe addictos. Accepi ex meo Suario 3. p. diſp. 42. ſect. 1. *Eccleſia* autem eſt *corpus* Chriſti myſticum, & *plenitudo eius*, ſeu *perfectio*, (Græcè ſic) ſeu complementum capitis ſui Chriſti. Caput enim ſui corporis acceſſu completur, & perficitur. Et Chriſtus caput Eccleſiæ eſt, *qui omnia*, ſeu quo ad omnia, nempè dona gratiæ & gloriæ *in omnibus* membris ſuis *adimpletur*, ſeu completur, ac perficitur. Tanta etenim Chriſti in homines charitas, vt ſe quaſi mutilum exiſtimaret caput, niſi corpus ſuum (ſeu Eccleſiam) ſibi adiunctum haberet, & dona ſua in illud continuo deriuaret.]

Quam magna Chriſti erga homines charitas.

CAPVT II.

Chriſtum Gentiles Iudæis gratis per fidem ſibi & Deo in vna Eccleſia coniunxiſſe, docet Apoſtolus.

1. ET vos, cum eſſetis mortui delictis & peccatis veſtris. 2. In
quibus aliquando ambulaſtis ſecundùm ſæculum mundi
huius: ſecundum principem poteſtatis aeris huius, ſpiritus,
qui nunc operatur in filios diffidentiæ, 3. In quibus &
& nos omnes aliquando conuerſati ſumus in deſideriis carnis
noſtræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum, &
eramus natura filij iræ, ſicut & cæteri: 4. Deus autem, qui
diues eſt in miſericordia, propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos. 5. &
cùm eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Chriſto, (cuius gratia eſtis ſaluati)
6. & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu: 7. Vt
oſtenderet in ſæculis ſuperuenientibus abundantes diuitias gratiæ ſuæ in bonitate
ſuper nos in Chriſto Ieſu. 8. Gratia enim eſtis ſaluati per fidem, & hoc non ex
vobis, Dei enim donum eſt; 9. Non ex operibus, vt ne quis glorietur. 10. Ipſius
enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis, quæ præparauit
Deus vt in illis ambulemus. 11. Propter quod memores eſtote, quod aliquando
vos Gentes in carne, qui dicimini præputium, ab ea quæ dicitur circumciſio in carne,
manu facta: 12. Quia eratis illo in tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione
Iſraël: & hoſpites teſtamentorum, promiſſionis ſpem non habentes, & ſine
Deo in hoc mundo. 13. Nunc autèm in Chriſto Ieſu, vos, qui aliquando eratis
longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti. 14. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit
vtraque vnum, & medium parietem maceriæ ſoluens, inimicitias in carne ſua:
15. Legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in ſemetipſo in vnum

nouum

nouum hominem, faciens pacem, 16. & reconciliet ambos in vno corpore Deo
per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo. 17. Et veniens euangelizauit pa-
cem vobis, qui longè fuiſtis; & pacem iis, qui propè. 18. Quoniam per ipſum ha-
bemus acceſſum ambo in vno Spiritu ad Patrem. 19. Ergo iam non eſtis hoſ-
pites, & aduenæ: ſed eſtis ciues ſanctorum, & domeſtici Dei: 20. Superædificati
ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum, ipſo ſummo angulari la-
pide Chriſto Ieſu: 21. In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in tem-
plum ſanctum in Domino: 22. In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei
in Spiritu.

COMMENTARII.

1. *Chriſtus in vna Eccleſia Iudæos & Gentiles gratis per fidem iunxit.*

VERS. 1.2.3. *Et vos cum eſſetis mortui, &c.*] Et vos ô fratres, cum vita ſpirituali eſſetis priuati, ob peccata veſtra, *In quibus aliquando ambulaſtis* ſecundum *ſæculum mundi huius*, ſeu ſecundum conſuetudinem ſæcularium mundanè viuentium: & *ſecundum principem poteſtatis aeris huius*, ſpiritus tartarei, qui in hoc aere dominatur, miſcendo ventos, efformando tempeſtates, tentando homines, eoſque diuexando, ſpiritus, inquam, qui *nunc operatur*, ſeu operari permittitur *in filios diffidentiæ*, ſeu in homines incredulos, & infideles: *In quibus* iiſdem delictis etiam nos omnes tam Iudæi, quam Græci vitam egimus *natura filij iræ*, ſeu à primo conceptionis inſtanti, naturæ noſtræ rationalis initio (quæ per Adamum & originale peccatum corrupta eſt) obnoxij iræ, & diuinæ vindictæ: quia tunc per Protoplaſtum maledicti: & poſtmodum *conuerſati ſumus*, ſeu degimus *in deſiderijs carnis noſtræ facientes voluntatem carnis, & cogitationum*, ex eius appetitu prodeuntium. Cum, inquam, in hoc miſerrimo verſaremur ſtatu.

Verſ. 4.5.6.7.8.9.10. *Deus, qui diues eſt in miſericordia, propter nimiam charitatem ſuam*, qua genus *dilexit* humanum: *& cum eſſemus mortui* ob peccata, quæ eum à pietate ergà ingratos retrahere poterant: *conuiuificauit nos in Chriſto*, ſeu per Chriſtum, *cuius gratia eſtis ſaluati*, ſeu cuius meritis eſtis redempti, à peccati ſeruitute: *& conreſuſcitauit*, ſeu participes vos fecit ſpiritualis reſurrectionis, & nouæ vitæ Chriſti: *&* ſimul cum ipſo *conſedere vos fecit in cæleſtibus* tabernaculis: *Vt oſtenderet in ſæculis ſuperuenientibus*, ſeu futuris *abundantes gratiæ ſuæ diuitias, in bonitate ſuper nos in Chriſto Ieſu*. Seu vt omnibus futuris hominibus conſtaret illam velut prodigam diuinæ munificentiæ profluentiam, qua donauit genus humanum, ex Chriſti meritis ortum habuiſſe. * Vt quam ſis Chriſto Domino debitor ô ingratiſſime, agnoſcas.] *Gratia enim eſtis*, ſeu gratuiti beneficio auxilij diuini *Saluati* (inchoate quidem, ſeu iuſtificati) *per fidem*, quæ ex libero arbitrij noſtri conſenſu, & cooperatione cum Dei gratia præueniente elicitur. Vndè *non eſt ex nobis* ſolis, neque ex operum præcedentium merito; ſed *Dei donum eſt* gratuitum. Quia etiam voluntarius, ac liber noſter aſſenſus non poſſet à nobis elici, niſi gratuita illuſtratione diuina præueniremur, excitaremur, ac roboremur. Vnde initiũ iuſtificationis, & ſalutis noſtræ haud poteſt dici *ex nobis eſſe*, ſed neceſſariò diuinæ gratiæ eſt adſcribendum. Cum igitur *Dei ſit donum*, & non operum noſtrorum meritum: nemo poterit in ſe gloriari. *Ipſius enim ſumus factura*, ſeu figmentum corpore & animo, *creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis*, ſeu creati ad recta opera exercenda in Chriſti obſequium. *Quæ præparauit Deus* nobis ab æterno præordinando nobis dare gratias ad illa bona opera exercendum dum vtiles, ac neceſſarias, eaſque nobis in tempore ſubminiſtrando, & per illas nobiſcum cooperando: *vt deinceps in illis* via recta *ambulemus*. * Si ergò illa Dei auxilia, quibus rectè operamur, ea gratuito eius beneficio pendent, vt tempore opportuno donentur: quonammodò qui Deum quotidiè magis, ac magis eius iram delinquendo prouocant, acceptutos ea certè, confidere audent? An exiſtimant Deum ſine fræno peccantes conferendi eis congruum auxilium facere debitorem?]

Quam ſimus Chriſto debitores.

Ex Dei auxilio opportunè tibi addicto tua iuſtificatio, & ſalus pendent. Quomodò ergò audes peccare?

Verſ. 11.12.13.14.15.16. *Propter quod memores eſtote, &c.*] Propter quod ô Epheſij, qui per contemptum *circumciſione in carne*, ſeu à Iudæis circumciſis diſcrimini præputium, ſeu præputiati, incircumciſi: *memores eſtote, Quia eratis* illo in tempore, quo idolis litabatis incenſum, *alienati à conuerſatione* Iſraël: *& hoſpites Teſtamentorum*, ſeu extranei, & alieni à pactis inter Deum & Iſraël initis, *promiſſionis* Meſſiæ venturi *ſpem non habentes*, vt habebant Iudæi. Imo eratis *ſine Chriſto, & Deo*, ſeu ſine cognitione Dei veri, & Chriſti Ieſu. *Nunc autem in Chriſto Ieſu*, ſeu propter eius merita *vos, qui aliquandò* longè verſabamini à fide: *facti eſtis prope*, ſeu fidem iam profitemini Chriſti ſanguine abluti, & rubricatæ gregis ſui oues. *Ipſe enim eſt pax noſtra* non formaliter, ſed cauſaliter, quia *fecit vtraque vnum*, ſeu vtrumque populum Iudaicum, & Gentilem in vna Eccleſia ſua ſub vno capite vniuit: *& medium parietem* (Græcè, *interſtitium*) *maceria*, ſeu maceriam vel murum, qui medius erat, & Iudæos à Gentilibus ſeparabat, *Soluit*, & ſimul *inimicitias*, ſeu cauſam perpetuorum odiorum ad diſſenſionum ſuſtulit per mortem, quam *in carne ſua* obiuit. Quod ſi ſcire libeat, quænam hæc maceria, vel murus? Dixerim eſſe *Legem mandatorum*, ſeu legem Moſis, quæ mandabat tantùm, nec gratiam conferebat, qua mandata complerentur. Hanc cum ſuis cunctis cæremonialibus *decretis* Chriſtus *euacuauit*; ſeu aboleuit: *vt* duos illos populos antea ob illa decreta diſcordes *condat*, ſeu concordes iam factos recondat in ſemetipſo, & ſibi vnico Eccleſiæ capiti vtrumque populum ſubiiciat, factum quidem vnum corpus Eccleſiæ, & quaſi *vnum hominem nouum*, ſeu in nouitate vitæ ambulantem. Itaque Chriſtus *per crucem*, ſeu mortem *ſuam pacem* fecit, & reconciliauit *ambos* populos *in vno* Eccleſiæ Chriſtianæ corpore, Deo olim

irato:

irato: *interficiens*, ſeu aboleus inimicitias inter Deum & homines: & inter vtrumque populum ſæuientes in *ſemetipſo*, dum Iudæos & Gentiles ad vnum Eccleſiæ corpus, cuius ipſe caput, pertraxit. Nam per crucem exaltatus à terra omnia attraxit ad ſemetipſum.

Verſ. 17. 18. 19. 20. 21. *Et veniens euangilizauit pacem, &c.*] Profectò adueniens Chriſtus in terras: Euangelium pacis, gratiæque legem promulgauit *vobis, qui longè fuiſtis*, à Deo, à Chriſto, à ſalute confictæ deitati litantes obſequium: & vobis Iudæis Deo propinquis per eius notitiam, & legem, qua in eius cultu continebamini. *Quoniam per* Chriſtum mediatorem, & pacificatorem noſtrum *ambo*, ſeu tam Iudæi, quam Gentiles *acceſſum* habemus, ſeu aditum *in uno ſpiritu*, ſeu per eundem Spiritum ſanctum excitati *ad* Deum *Patrem. Ergo iam*, ô Epheſij, non eſtis *hoſpites, & aduenæ*, peregrini & extranei, *ſed eſtis ciues ſanctorum* in eandem cum illis Ciuitatem, ſeu Eccleſiam adſcripti: *& domeſtici Dei*, ſeu vnacum illis ad domum, cuius Paterfamilias eſt Deus, pertinentes: *Superædificati ſupra fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu*, Vos autem qui Chriſti, capitis Eccleſiæ membra eſtis, eiuſdem primarij fundamenti eſtis ſuperædificatio, ſeu fabrica nitens ſuper Apoſtolos, & Prophetas, ſeu ſuper ipſorum inſtitutionem & doctrinam tanquam ſuper ſecundarium fundamentum totius Eccleſiæ: Chriſto exiſtente primario, ſeo imo fundamento, *& lapide ſummo angulari*, qui præcipuus eſt in ædificio. *In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in Templum ſanctum in Domino*, ſiue ad gloriam fundamenti qui eſt Chriſtus Dominus. In quo & vos *coædificamini inhabitaculum Dei*, ſeu in Templum ad Dei habitaculum *in ſpiritu*, ſeu ſpiritu ſancto, huius præcelſæ fabricæ Opifice.

* Si Templa Dei ſumus, operæ pretium, imò operis huius decentia eſt, ne abominatio deſolationis, ſeu voluptatum auaritiæ, ſuperbiæ idola *in loco ſancto*, ſeu qui debet ſanctus eſſe, reperiantur.] Si homo Dei Têplum eſt, mundiſſimũ eſſe oportet.

CAPVT III.

Beneficium vocationis Gentilium ad Chriſti Eccleſiam pergit extollere.

1. HVIVS rei gratia, ego Paulus vinctus Chriſti Ieſu, pro
vobis Gentibus, 2. ſi tamen audiſtis diſpenſationem gra-
tiæ Dei, quæ data eſt mihi in vobis: 3. quoniam ſecun-
dùm reuelationem notum mihi factum eſt ſacramentum,
ſicut ſupra ſcripſi in breui: 4. prout poteſtis legentes in-
telligere prudentiam meam in myſterio Chriſti: 5. quod
alijs generationibus non eſt agnitum filiis hominum, ſicuti
nunc reuelatum eſt ſanctis Apoſtolis eius, & Prophetis in Spiritu. 6. Gentes
eſſe coheredes, & concorporales, comparticipes promiſſionis eius in Chriſto
Ieſu per Euangelium: 7. Cuius factus ſum miniſter, ſecundum donum gra-
tiæ Dei, quæ data eſt mihi ſecundùm operationem virtutis eius. 8. Mihi om-
nium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc, in gentibus euangelizare inueſtiga-
biles diuitias Chriſti. 9. & illuminare omnes, quæ ſit diſpenſatio ſacramenti
abſconditi à ſæculis in Deo, qui omnia creauit. 10. vt innoteſcat principatibus &
poteſtatibus in cæleſtibus per Eccleſiam, multiformis ſapientia Dei, 11. ſecun-
dùm præfinitionem ſæculorum, quam fecit in Chriſto Ieſu Domino noſtro:
12. In quo habemus fiduciam, & acceſſum in confidentia per fidem eius. 13. Pro-
pter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis: quæ eſt gloria ve-
ſtra. 14. Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Ieſu Chri-
ſti, 15. ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur, 16. vt det vo-
bis ſecundùm diuitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum eius in inte-
riorem hominem, 17. Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris: in cha-
ritate radicati, & fundati, 18. vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſan-
ctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum: 19. ſcire
etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti, vt impleamini in omnem
plenitudinem Dei. 20. Ei autem, qui potens eſt omnia facere ſuperabundan-
ter quàm petimus, aut intelligimus, ſecundùm virtutem, quæ operatur in no-
bis: 21. Ipſi gloria in Eccleſia, & in Chriſto Ieſu, in omnes generationes ſæculi
ſæculorum. Amen.

COMMENTARII.

I.

Beneficiũ vocationis Gentium ad Eccleſiam extollit Apoſtolus

Labores iuſtis inſligi, magnũ Dei eſt beneficiũ.

VERS. 1.2.3 4.5.6.7. *Huius rei gratia ego Paulus, &c.*] Ego Paulus hoc Euangelium *vobis Gentibus* prædicaui, & *huius rei gratia vinctus Chriſti ſum* in hoc Romano carcere. * *Vinctus, ait, Chriſti ſum.* Cur non dixit, Vinctus ſum Pſeudo-apoſtolorum, & tirannorum, ſed Chriſti? Certè quià magni beneficij loco iuſtis à Domino labores excitantur. Fortè non iudicatis, me hac cauſa vinculis alligati: *Si tamen audiſtis, datam mihi diſpenſationem*, ſeu munus diſpenſandi vobis gratiam *Dei*, ſeu Euangelium, & ſalutem per Chriſtum: non poteritis ignorare, quod huius rei gratia carceri addicar. * Nam veris Dei verbi præconibus agnata eſt impiorum perſecutio. Quià inimicitias ſibi conciliat veritatis prolatio.] Vt autem fructum laborum meorum percipiam, neceſſarium eſt, vt Euangelicæ doctrinæ meæ originem agnoſcatis. Non eſt quidem hominum figmentum. *Quoniam ſecundum*, ſeu per reuelationem diuinam (dum primum conuerterer, & poſtmodum in tertium cælum raperer, innotuit *mihi Sacramentum*, ſeu myſterium arcanum vocationis Gentium ad Eccleſiam Chriſti, vt *ſupra* (duobus præcedentibus capitibus) *in breui*, ſeu paucis *ſcripſi*: *Prout poteſtis* ibi legere, *& legentes intelligere prudentiam*, Græcè, *intelligentiam meam* circa hoc myſterium. *Quod aliis generationibus*, ſeu ſuperioribus ſæculis, non tam clare, ac diſtinctè *agnitum eſt* vllis *filiis hominum*, ne Prophetis quidem veteris legis, *ſicut nunc reuelatum eſt ſanctis Apoſtolis, & Prophetis* legis nouæ à Spiritu ſancto: nempe, *Gentes eſſe cohæredes & concorporales, & comparticipes*, id eſt, Gentiles eſſe eiuſdem iam hæreditatis participes, eiuſdem corporis myſtici membra, earundem promiſſionum, ſeu per Chriſtum Euangelicæ legis beneficio conſortes. *Cuius* Euangelicæ prædicationis *factus ſum miniſter*, *ſecundum donum gratiæ Dei*, quæ conuerſionis die mira quadam *virtutis*, ſeu potentiæ eius manifeſtatione, cunctis comitibus meis admiratione affectis, fuit data. * Itaque verbi Dei eſſe miniſtrum, *donum eſt gratiæ Dei.* Video, hoc donum Deo dignum tam parui ab hominibus quiſdam æſtimari, vt magis appareat pœnam eſſe, quam donum. Cæterum huius pœnæ culpam penes nonnullos concionatores eſſe crediderim, qui ſæculari ſtilo, minus ad ſacra decenti ſermone faciunt cæleſtis doctrinæ vim eneruari.]

Veris verbi ſacri præconibus agnata perſecutio.

Concionatorum minus decens ſtilus facit à nonnullis prædicatos e officium contẽni.

Verſ. 8 9.10.11.12. *Mihi omnium ſanctorum minimo, &c.*] Mihi quidem non ſolum Apoſtolorum, ſed & omnium *ſanctorum*, ſeu Chriſtianorum minimo data eſt hæc gratia Gentibus euangelizandi, & proferendi inueſtigabiles myſteriorum Chriſti diuitias tot ſæculis abſconditas: *Et illuminandi omnes*, ſeu in lucem ipſis proferendi, *quæ ſit diſpenſatio Sacramenti*, ſiue quodnam & quantum ſit iſtud iam communicatum nobis myſterium, vocationis Gentium, anteà prorſus abſconditum in mente, conſilio, ac prædeſtinatione diuina. *Vt*, dum illud in lucem proferimus, *innoteſcat*, non vobis ſolum, ſed & *Principatibus & Poteſtatibus in cæleſtibus*, ſeu primariis beatis Angelis, *per Eccleſiam*, ſeu per ea quæ geſta in Eccleſia ſunt temporis ſucceſſu. Multa enim myſteria Chriſti, & Chriſtianorum latuere initio Angelos, quæ paulatim per Eccleſiæ proceſſum didicére, *Multiformis* itaque, ſeu multiplex *Sapientia Dei* reuelauit omnia, quæ reſerari nobis voluit, *Secundum præfinitionem ſæculorum*, ſeu iuxta ea, quæ à ſæculis omnibus, ſiue ab æterno decreuit Deus beneficia Eccleſiæ conferre per Chriſtum Dominum, *In quo habemus* totam noſtram *fiduciam* collocatam. Eius enim beneficio *per fidem* poſſumus magna *confidentia* ad Deum Patrem accedere.

Verſ. 13.14 15.16.17.18.19.20.21 *Propter quod peto, &c.*] Quapropter rogo vos magno cordis affectu, *ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis*, ſeu ne cadatis animo, aut nimium contriſtemini videntes, me vinculis alligari, quia vobis aliiſque Gentilibus Chriſtum ſalutemque æternam euangelizo. *Quæ eſt gloria veſtra*, nempe quod ego præceptor veſter dignus habear tantas pro Chriſto calamitates tolerare. * Si gloria eſt aſpectantium iuſtum videre patientem labores, quanta erit gloria ipſius, qui patitur?] * Illam particulam annota: *Ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis.* Videre namque aliquem pro me aliqua affectum moleſtia, magni mœroris cauſa eſſe aſſolet. Cur ergo non vberes profundimus lacrymas dum Dei Filium videmus tam dira pro nobis probra pati, tam horribilia tormenta ſuſtinere?] *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti* in reuerentiæ & ſubiectionis ſignum: rogans eum *ex quo omnis paternitas nominatur*, quià non ſolius Chriſti, ſed etiam Angelorum in cælis, & hominum in terris Pater eſt, & hoc nomine ab omnibus colendus, & amandus: *Vt det vobis* virtute, ſeu conſtantia roborari *in interiorem hominem*, ſeu in gratiæ, & ſpiritus incrementum: & hoc *ſecundum diuitias gloriæ ſuæ*, ſeu vbertima profuſione, ſicut infinitum decet Largitorem. His autẽ diuitiis cæleſtibus opplebimini ſi dederit *Chriſtum habitare* conſtanter *in cordibus veſtris per fidem*: & in charitate radicari, & fundari. *Vt poſſitis cum omnibus ſanctis*, ſeu Chriſtianis (quibus idem deprecor) *comprehendere*, ſeu intelligere, *quæ ſit latitudo, longitudo, ſublimitas, & profundum*, ſeu quæ ſint dimenſiones immenſurabiles perfectionis Chriſti, tam qua Deus eſt, quam qua homo. * In diuinitate *Latitudo* eſt *omnipotentia, Longitudo* æternitas *ſublimitas* maieſtas, *Profundum* Sapientiæ abyſſus. At in humanitate ſolum contemplor beneficium redemptionis per crucem in qua video *Latitudinem* ad omnes homines. *Longitudinem*, quæ nullis terminis clauditur. *Sublimitatem* ad cælos vſque, nam eo deuexit Chriſtum, & nos ſuo tempore euehet. *Profundum* vſque ad inferni nouiſſima, quo ſe virtus crucis extendit.] Oro *etiam*, vt poſſitis plenè *ſcire*, & pro dignitate æſtimare *charitatem Chriſti ſupereminentem omni ſcientiæ*, ſeu excedentem omnem humanam cognitionem. *Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei*, ſeu vt pleni ſitis omni Sapientia qua Deus plenus eſt, quodammodo ex ſolida cognitione diuini incarnationis beneficij. * Ac ſi diceret: Tam præcelſum eſt beneficium Incarnationis, & Redemptionis, vt ad illud ſolide intelligendum, & pro dignitate

Gloria ſuſtinentis labores.

Chriſtũ pati cauſa noſtra, magnum eſt noſtræ compaſſionis excitamentum.

Longitudo latitudo, ſublimitas & profundum Chriſti perfectionum.

Tota Dei ſapientia quodãmodo neceſſaria eſt, ad ſolide intelligẽdum, & ponderandum incarnationis beneficium.

ponde

ponderandum, quaſi tota Dei ſapientia ſit neceſſaria.] *Ipſi autem* Deo, qui potens eſt, nobis beneficia conferre abundantius, quam ipſi *petimus aut intelligimus* pro illa facultate, quam iam in nobis tot donatis muneribus experimur, ſit *gloria in Eccleſia*, ſeu ipſum omnis Eccleſia glorificet tantis ab eo beneficiis obærata *in Chriſto Ieſu*, ſiue per Chriſtum Redemptorem, & ſaluatorem, *in omnes generationes ſeculi ſeculorum*, ſeu in omnes ætates. *Amen*. Beneficiis enim à Deo acceptis debet eſſe pediſſequa gratiarum actio.]

Pediſſequa debet eſſe gratiarum actio Dei beneficiũ

CAPVT IV.

Ad varias virtutes, ſpeciatim ad fraternam charitatem hortatur.

1. OBSECRO itaque vos ego vinctus in Domino, vt dignè am-
buletis vocatione, qua vocati eſtis, 2. cum omni humi-
litate, & manſuetudine, cum patientia, ſupportantes
inuicem in charitate, 3. ſolliciti ſeruare vnitatem Spi-
ritus in vinculo pacis, 4. Vnum corpus, & vnus Spiritus,
ſicut vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ. 5. Vnus Do-
minus, vna fides: vnum baptiſma. 7. Vnus Deus & Pa-
ter omnium, qui eſt ſuper omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. 7. Vni-
cuique autem noſtrum data eſt gratia ſecundùm menſuram donationis Chriſti.
8. Propter quod dicit: Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem: dedit bo-
na hominibus. 9. Quòd autem aſcendit, quid eſt, niſi quia & deſcendit pri-
mùm in inferiores partes terræ? 10. Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſuper
omnes cælos, vt impleret omnia, 11. Et ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos,
quoſdam autem Prophetas, alios verò Euangeliſtas, alios autem paſtores, & do-
ctores, 12. ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterij, in ædificatio-
nem corporis Chriſti: 13. donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agni-
tionis filij Dei, in virum perfectum in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti:
14. vt iam non ſimus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ
in nequitia hominum, in aſtutia ad circumuentionem erroris. 15. Verita-
tem autem facientes in charitate, creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput Chri-
ſtus: 16. ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iunctu-
ram ſubminiſtrationis, ſecundum operationem in menſuram vniuſcuiuſque mem-
bri, augmentum corporis facit in ædificationem ſui in charitate. 17. Hoc igi-
tur dico, & teſtificor in Domino, vt iam non ambuletis, ſicut & Gentes am-
bulant in vanitate ſenſus ſui, 18. tenebris obſcuratum habentes intellectum, alie-
nati à vita Dei, per ignorantiam quæ eſt in illis, propter cæcitatem cordis ipſo-
rum, 19. qui deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem
immunditiæ omnis, in auaritiam. 20. Vos autem non ita didiciſtis Chri-
ſtum, 21. ſi tamen illum audiſtis, & in ipſo edocti eſtis, ſicut eſt veritas in
Ieſu: 22. deponere vos ſecundùm priſtinam conuerſationem veterem homi-
nem, qui corrumpitur ſecundùm deſideria erroris. 23. Renouamini autem ſpi-
ritu mentis veſtræ, 24. & induite nouum hominem, qui ſecundum Deum crea-
tus eſt in iuſtitia, & ſanctitate veritatis. 25. Propter quod deponentes menda-
cium, loquimini veritatem vnuſquiſque cùm proximo ſuo: quoniam ſumus in-
uicem membra. 26. Iraſcimini, & nolite peccare: ſol non occidat ſuper iracun-
diam veſtram. 27. Nolite locum dare diabolo: 28. qui furabatur, iam non
furetur: magis autem laboret, operando manibus ſuis quod bonum eſt, vt habeat
vnde tribuat neceſſitatem patienti. 29. Omnis ſermo malus ex ore veſtro non
procedat: ſed ſi quis bonus ad ædificationem fidei, vt det gratiam audienti-
bus. 30. Et nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei: in quò ſignati eſtis in
diem redemptionis, 31. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor,
& blaſphemia tollatur à vobis, cum omni malitia. 32. Eſtote autem inuicem
benigni, miſericordes, donantes inuicem, ſicut & Deus in Chriſto donauit
vobis.

COMMENTARII.

1\. *Ad varias virtutes, ſpeciatim ad charitatem fraternam hortatur.*

VERS. 1.2.3.4 5.6. *Obſecro itaque vos, &c.*] Precor igitur, ego Domini cauſa vinculis illigatus: vt eam vitæ rationem inearis, quæ vocationi, qua diuinitùs *vocati eſtis* reſpondere videatur, *Cum omni* modeſtia, ac manſuetudine, cum animi lenitate alij alios charitatis ergò *Supportantes.* * Nullus adeo perfectus qui non habeat aliquid, in quo grauis ſit proximo. Vndè ſi proximus te ei moleſtum toleras, eum ſuffert tibi moleſtum: portantem te porta: onus hoc filiis hominum eſt agnatum.] *Soliciti* ſitis, omni adhibito ſtudio, vt ſeruetis *ſpiritus vnitatem*, nempe vt in duplici corpore, ſeu in multis corporibus vnus vigeat ſpiritus *vinculo pacis* multis in vnicam quaſi eſſentiam adſtrictis. Siquidem Vnum corpus eſt Eccleſia, vno informatum ſpiritu. Cum autem vnus ſpiritus non poſſit à ſe ipſo diſſentire: vos qui vnus eſtis ſpiritus vnum corpus idem vos ſentire oportet; vt fruamini vna ſpe illa felicitatis æternæ, *ad quam eſtis vocati.* Neque verò de hoc vocationis veſtræ fine vlla poteſt eſſe inter vos diſceptatio. Vocati eſtis ad ſeruiendum: vna Eccleſia, vnum corpus, vnus ſpiritus Deo, qui *Vnus eſt Dominus*: & Chriſto, qui vnus eſt Redemptor. Obſequi veſtri materia eſt. *Vna fides*, quam omnes profitemini: *vnum Baptiſma*, quo eſtis regenerati. *Vnus* Deus, quem colitis: *vnus Pater omnium*, qui pari dominio ſuper nos omnes eſt: cuius prouidentia per omnia nullo excepto, ſe extendit: & qui innumeris beneficiis collatis, *in nobis omnibus* relucet. Ergò inter tot vnitates, quomodo charitas non nos vnum efficiet? Certè qui charitate colligantur, Dei ipſius, & Chriſti Domini fiunt, æmulatores, qui aſcilicet Deus, & vnus eſt, Dominus, & Chriſtus vnus omnium ſeruator.]

Qui cum ſint multi ex charitate, in vnū coaleſcunt & vnitatis Dei fiunt æmulatores.

Verſ. 7 8.9.10. *Vnicuique autem noſtrum, &c.*] Quod autem attinet ad gratiam neceſſariam, vt finem illum, aſſequi valeamus: *Vnicuique noſtrum data*, ac tanta *data eſt gratia*, quantam, & qualem placuit admetiri ſingulis pro menſura gratuitæ *donationis Chriſti*, ſeu ipſius meritorum intuitu. Vnde nemo ſuperbire, nemo queri, nemo alteri inuidere debet: ſed quiſque quod accepit, ad ſuiipſius, & ad communem totius corporis vtilitatem conferre tenetur. *Propter quod*, ſeu ad quam donorum Chriſti gratuitam diſtributionem nobis indicandam, dicit Scriptura Pſal. 67. 19. *Aſcendens* Chriſtus *in altum*, ſeu cælum, & trahens eo ſecum iuſtorum animas antea apud inferos in limbo captiuas, multiplicia inde *dona* tranſmiſit *hominibus* in terram, non ſolùm in proxima Pentecoſte, ſed omnibus etiam ſubſequutis temporibus. *Quod autem aſcendit* Chriſtus in cælum, *quid eſt*, quid ſibi vult? quid innuit? *niſi* quod ipſe iam ante deſcenderat *in inferiores*, Vatablus, in infimas *partes terræ*, ſeu in infernum, vbi erat limbus patrum, vel Abrahæ ſinus. * Quorſum hæc? Certè Apoſtolus meminit profundiſſimi huius deſcenſus Chriſti, vt Epheſij inculcet humilitatem, quæ mater eſt; en nutrix concordiæ, & charitatis fraternæ, ad quam hîc illos allicere curabat: ſicut ſuperbia diſcordiæ & inuidiæ exiſtit origo.] *Qui* igitur *deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit.* * Ad aſcenſum namque glorioſum neceſſaria eſt humilitatis abiectio.] Aſcendit, inquam, *ſuper omnes cælos*, ſuper totum etiam cælum Empyreum: *vt impleret omnia*, quæ Prophetarum vaticiniis de hoc aſcenſu extabant. *Vt impleret omnia*, ſeu totam Eccleſiam, imo mundum vniuerſum ſua munificentia; nempe omnis generis donis gratiis, ſignis, miraculis, & ſui nominis ſplendore. * Aſcenſioni Chriſti debemus vt omnia impleat? Ergò ei offeramus omnes vaſa vacua non pauca vt ſuæ munificentiæ cæleſti oleo repleat.]

Humilitas eſt mater fraternæ charitatis.

Ad aſcēſum glorioſū neceſſaria eſt humilitatis deſcenſio.

Offeramus Chriſto aſcēſionis die vaſa vacua non pauca, ſiquidem implet omnia.

Verſ. 11.12.13.14.15.16. *Et ipſe dedit quoſdam, &c.*] Voluit itaque Chriſtus donorum largitor, quoſdam in Eccleſia eſſe *Apoſtolos*, quoſdam *Prophetas*, alios *Euangeliſtas* ſeu Euangelij præcones, alios autem Paſtores, ſeu Epiſcopos, alios verò *Doctores.* * Siue legere aptius libeat: *Alios Epiſcopos Doctores.* Muneri enim Epiſcopali agnatum eſt docere ſubditos. Nec enim ſemper ſuo muneri ſatisfaciunt, committendo aliis ſubditorum eruditionem.] Id verò geſſit horum munerum cæleſtis inſtitutor, *Ad conſummationem ſanctorum*, ſeu ad inſtruendos fideles perfecta, conſummata, omnibuſque partibus abſoluta ſanctitate (Græcus ſic) *in opus miniſterij*, ſiuè Apoſtolus, Propheta, Paſtor, Doctor plenè opus miniſterij ſibi crediti exerceat: *in ædificationem corporis Chriſti*, ſeu Eccleſiæ. Vt illa ceu ædificium ſpirituale ſenſim aſſurgat, numeroque fidelium, ac virtutibus proficiat, donec tandem omnibus ſuis partibus ornatúque debito conſummetur. *Donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.* Id eſt, Deſudare debet Paſtorum induſtria, donec tandem aſſequantur continua monitione, vt omnes euadamus in viros perfectos, in menſuram ætatis plenæ non illius quidem, quæ annorum numero computatur: ſed quæ fidei vnitate, & certiore ac firmiore Chriſti cognitione, quotidie grandior efficitur, vegetior, ac robuſtior. Effecti autem viri perfecti *occurremus*, ſeu perueniemus ad æmulandam pro humano captu perfectiſſimam illam plenam omninò Chriſti Domini virilem ætatem. * Certè dum Paulus monet, debere nos proficere in ſpirituali vita vſque ad ætatis Chriſti plenitudinem, non aſſerit, poſſe nos illam vnquam æquare, ſed ſuadet vt tendamus ad illam: innuens, nunquam in via ſiſtendum, ſed ſemper ad perfectiorem gradum obtinendum conari debere] *Vt iam non ſimus paruuli fluctuantes*, ſeu puerorum inſtar, paſſim propoſitam circa fidem ſententiam mutemus: & vt *non circumferamur* in hanc & illam partem, ſicut arundo leuis, *omni vento*, ſeu impulſu cuiuſcumque *doctrinæ* ſeu veræ, ſeu falſæ nobis afflatæ *in nequitia* ſeu ob nequitiam peruerſorum *hominum* qui *aſtutia*, fraude, & dolos nos circumueniunt, & in *errores* pertrahere affectant. His quaſi viri in plena ſpirituali ætate ſeu ſolida fide, & conſtantia Chriſtiana obſiſtamus: vt *Facientes veritatem*, ſeu ſectantes veram Doctrinam, *charitate* ſeu charitatis operibus expreſſis *creſcamus per omnia in illo*, Chriſto videlicet, ſeu virtute & influxu eius.

Agnatum eſt Epiſcopali muneri, ſubditos docere.

In ſtudio perfectionis ſemper ad perfectiora curre, nunquam ſiſtere decet.

Qui

Qui quidem vt eſt *caput* omnium Eccleſiæ membrorum, itá *ex* ipſo totum Eccleſiæ *corpus* habet, quod ſit *compactum*, vt oporter, & membrum membro *connexum*, & arctiſſimè cohærens *per omnem iuncturam adminiſtrationis*, ſeu per mutuam vnionem, charitatis, & virtutem cunctarum: *ſecundum operationem*, ſeu ex vi intus agente, ſcilicet efficacia gratiæ, quam Chriſtus, inſtar capitis in ſingula membra influit, illa viuificans, & vegetans *in menſuram*, ſeu pro exigentia *vniuſcuiuſque*: atque ità vi eiuſdem gratiæ Chriſti *facit augmentum* proprij corporis, ſeu ſuiipſius: nam per illam corpus Eccleſiæ ſeipſum auget, ædificat, ac perficit.

Verſ. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. *Hoc igitur dico &c.*] Hoc itaque dico: & etiam atque etiam in *Domino*, ſeu per Dominum obteſtor: ne priſtinam vitæ rationem irrationabilem quidem repetatis vt olim, & vt Gentes in mentis ſuæ vano errore verſantur: *Tenebris obſcuratum habentes intellectum*, ob ignorantiam, quæ *eſt in illis* ortam ex cordis cæcitate, alienari à vita Dei, qua verum corpus Chriſti, ſeu Eccleſia fruitur. * *Vita*, inquam, *Dei*, id eſt, vita ſecundum Deum, & præcepta diuina. Qui ergo Dei præcepta obſeruat, quaſi Deus eſt, ſiquidem Dei vitam agit.] Non ſitis igitur rurſum ſicut Gentes, quæ *deſperantes* ſalutem, & vitam æternam, *ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, & in operationem immunditiæ omnis*, ſeu ſe proruerunt in quæuis ſcelera obſcœna, & infanda, idque *in auaritiam*, ſeu cum exceſſiua & inexplebili luxuriandi auiditate. * Loco illius particulæ: *Deſperantes* eſt in Græco *dedolentes*, ſeu non dolentes de peccatis ſuis. Quod proprium eſt eorum, qui luxuriei vitio addicuntur. Etſi enim aliquando ad pœnitentiæ ſacramentum accurrant, ſæpiſſimè inanis eſt, & ſacrilega confeſſio ob defectū doloris, & propoſiti vlterius non peccandi.] * *Deſperantes*; (vel alij exponunt, ſeu conſcientiæ remorſum non habentes: vnde bibunt ſicuti aquam iniquitatem. Huiuſmodi hominibus quaſi deſperata eſt ſalus: ſicut deſperata eſt vita eius, qui ſine fræno equo inſidet per præcipitia cæco impetu currente.] * *In auaritiam*, ait. Comparatur apte effrænata luxuria cum auaritia, quæ quidem nunquam dicit: ſufficit.] *Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum.* Vos ô Epheſij, haud ita, me magiſtro Chriſti legem edocti eſtis, quæ non modo ab his ſceleribus abhorret: ſed miram quandam puritatem prædicat, & à ſuis cultoribus exigit. *Si tamen illum* ſeu Chriſtum in me loquentem *audiſtis, & in ipſo*, ſeu iuxta ipſius fidem ſynceram edocti eſtis, pſeudo-apoſtolorum doctrinam contemnentes. Docet quidem Ieſus *Vos deponere*, ſeu exuere *veterem hominem* priſtinam *conuerſationem* abhorrentes. Qui quidem vetus homo *corrumpitur*, & computreſcit in dies, pro vt magis ac magis obſequitur *erroris* deſideriis *Renouamini autem ſpiritu mentis veſtræ, & induite nouum hominem*, ſeu nouam mentem, nouam vitam, nouum vigorem ſpiritualem. *Qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis*, ſeu ad ipſius Dei perfectam imaginem & exemplar eſt reformatus, & quaſi creatus de nouo, *in* ſeu per *ſanctitatem veritatis*, ſiue ſanctitatem non fucatam, ſed veram. Hic renouato *ſpiritu mentis*, ſeu gratiæ vi menti à ſpiritu ſancto indita. * Porrò hæc Pauli ſententia aptum ſocietatis noſtræ inſtitutioni (qua ſemel & iterum in anno renouatio ſpiritus imperatur) dat argumentum.]

Qui Dei præcepta obſeruat, quaſi Deus eſt.

Luxuriei vitiū addicti, raro cū dolore, & propoſito vlterius non peccandi Confeſſionem agunt. Qui ſine cōſcientiæ remorſu peccant, habent reprobationis ſigna.

Luxuriei vitium nunquā dicit: ſufficit.

Renouatio ſpiritus ſocietatis Ieſu alumnis frequens.

Verſ. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. *Propter quod deponentes mendacium. &c.*] Vt autem tanquam nouos homines, renouatos ſpiritu vos viuere oſtendatis: *deponentes*, ſeu reiicientes quidquid mendacij ſpeciem exerat, *loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo: quoniam ſumus inuicem membra.* Vnum enim membrum alteri non mentitur, non decipit alterum, ſed vnum quodque alteri eſt fidele.* Itaque ſicut quando membrum vnum alijs eſt infidele aliqua laborans noxa, totius corporis conſtitutio perturbatur: haud aliud in ſancta communitate vnus ſocius mendax eam ſufficit perturbare.] *Iraſcimini*, cum ratio & neceſſitas cogit nempè aut cum ſubditus corripiendus ſit, aut cum Pſeudo-Apoſtoli repellendi: ſed *nolite peccare*, ſeu iram ſic frænate, vt in Deum, vel proximum non peccatis. Sit autem illa licita, aut minus licita, *ſol non occidat ſuper iracundiam veſtram*: illicita, vt omnino aboleatur: licita verò, ne proceſſu temporis declinet in vindictam. * Sæpè enim ſub fraternæ, aut paternæ correptionis ſpecie quæ licitè, ac ſanctè ita cœpit; ſi non mox deſinat, nimium aſſolet euentari.] *Nolite locum dare diabolo.* Ne fortè in iracundia, ſancta alias diabolus locum inuenire poſſit. *Qui furabatur, iam non furetur*, licet ad furtum eum excitet egeſtas: *magis autem*, ſeu potius vt egeſtati ſuccurrat, laboret, operando manibus ſuis, *quod bonum ſit*, ſeu ſufficiens, vt habeat, vndè ſibi *patienti tribuat neceſſitatem*, ſeu neceſſaria prouideat. * *Operando*, ait, *quod bonum eſt*. Seu opificium exercendo non turpè aliquod vel indecorum, vel illicitum; ſed *bonum* honeſtum, vtile. Mihi credite, officij illiciti exercitationem non ſubleuare pauperiem, ſed augere.] *Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat*, malus inquam, qui vel laſciuia, vel ſcurrilitate, vel alio ſimili vitio ſit infectus. *Sed ſi quis bonus, ad ædificationem fidei*, ſeu vel in ſermone bono ſeu licito & non infecto proferendo, ſtudete, vt tendat ad audientium vtilitatem, nempe ad ædificationem, ſeu promotionem fidei: *vt det gratiam audientibus*, ſeu ad progreſſum in gratia, in pietate & in virtutibus alliciat. *Et nolite contriſtare Spiritum ſanctum Dei*, ſeu paſſionibus veſtris obſequendo, verbá ue noxia proferendo contra proximum, aut eius famæ detrahendo, nolite offendere Spiritum ſanctum: *in quo*, ſeu per quem in Baptiſmo, & Confirmatione *ſignati eſtis* interna, & copioſa gratia, qua tam peculiari nota *in die redemptionis*, ſeu quando ab hac vitæ ærumnoſæ captiuitate liberamini, ab ipſo Domino dignoſcemini, nec illud pronunciabit: *Neſcio vos.* * Quoties verba iocoſa profers, queis proximus pungitur: dum audientes ad riſum, & lætitiam excitatur, Spiritum ſanctum contriſtare intendis.] *Omnis amaritudo*, ſeu verbum amarum, quo proximis offenditur: *ira*, *indignatio*, *clamor* inordinatus, *blaſphemia*, ſeu Græcè, maledicentia, aut conuitium, *cum omni malitia*, ſeu quacumque actione virtuti contraria, *à vobis tollatur. Eſtote autem inuicem benigni*, comites, ſuaues, blandi: (quod amaritudini opponitur.) *miſericordes*, bonorum viſcerum; Hiſ-

In cōmunitate religioſa vel vnus ſocius mendax, eam perturbat.

Vel ſancta iracundia nō diu permittēda eſt procedere, ne in vindictā declinet.

Officij illiciti exercitatio non ſubleuat pauperiem, ſed auget.

Iocoſis verbis, queis audiētes ad riſum excitantur, Spiritus ſanctus contriſtatur, noſtro ex affectu.

pane dixeris: *Hombres de buenas entranas: donantes inuicem iniurias: ſicut Deus in Chriſto condonauit vobis*, ſeu quemadmodum Deus per Chriſti Fil j ſui merita vobis crimina condonauit. * Qui igitur proximo non condonat offenſam, haud poteſt illud Dominicæ orationis proloqui. Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.]

Qui non cõdonat proximo iniuriã, haud poteſt orationẽ Dominicam vtiliter recitare.

CAPVT V.

Ad Dei, & Chriſti imitationem hortatur. Iubet vxores viris ſubiectas eſſe: viros autem vxores amare.

1. ESTOTE ergo imitatores Dei, ſicut filij chariſſimi: 2. & am-
bulare in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit
ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo in odorem
ſuauitatis. 3. Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut
auaritia, nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos: 4. Aut
turpitudo, aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas, quæ ad rem
non pertinet; ſed magis gratiarum actio. 5. Hoc enim ſci-
tote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod eſt
idolorum ſeruitus, non habet hæreditatem in regno Chriſti & Dei. 6. Nemo vos
ſeducat inanibus verbis: propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. 7. No-
lite ergo effici participes eorum. 8. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem
lux in Domino. Vt filij lucis ambulate: 9. Fructus enim lucis eſt in omni boni-
tate, & iuſtitia, & veritate: 10. Probantes quid ſit beneplacitum Deo: 11. &
nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, magis autem redarguite.
12. Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere. 13. Omnia autem,
quæ arguuntur, à lumine manifeſtantur: omne enim, quod manifeſtatur, lumen
eſt. 14. Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illumina-
bit te Chriſtus. 15. Videte itaque fratres, quomodo cautè ambuletis: non quaſi
inſipientes, 16. Sed vt Sapientes: redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt.
17. Propterea nolite fieri imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas Dei.
18. Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria: ſed implemini Spiritu ſancto,
19. Loquentes vobiſmetipſis in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, can-
tantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino, 20. Gratias agentes ſemper pro
omnibus, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, Deo & Patri, 21. Subiecti inui-
cem in timore Chriſti. 22. Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domino: 23. Quo-
niam vir caput eſt mulieris: ſicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ: Ipſe, ſaluator corpo-
ris eius: 24. Sed ſicut Eccleſia ſubiecta eſt Chriſto, ità & mulieres viris ſuis in om-
nibus. 25. Viri diligite vxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſe-
ipſum tradidit pro ea, vt illam ſanctificaret, mundans lauacro aquæ in verbo vitæ,
27. Vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam Eccleſiam, non habentem maculam, aut ru-
gam, aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſancta & immaculata. 28. Ita & viri debent
diligere vxores ſuas vt corpora ſua. Qui ſuam vxorem diligit, ſeipſum diligit.
29. Nemo enim vnquam carnem ſuam odio habuit: ſed nutrit, & fouet eam, ſicut
& Chriſtus Eccleſiam: 30. Quia membra ſumus corporis eius, de carne eius &
de oſſibus eius. 31. Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem ſuam, & ad-
hærebit vxori ſuæ: & erunt duo in carne vna. 32. Sacramentum hoc magnum
eſt, ego autem dico in Chriſto & in Eccleſia. 33. Verumtamen & vos ſingu-
li, vnuſquiſque vxorem ſuam ſicut ſeipſum diligat: vxor autem timeat virum
ſuum.

COMMEN

COMMENTARII.

5.

Ad Dei, & Chriſti imitationem hortatur.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Eſtote ergò imitatores Dei, &c.*] Filij, quos pater diligit, affectuoſè curant, eius exequi imperia, eius adeò conformare placito, vt eadem illius eſſe videantur eſſentia. Igitur ô Epheſij, quibus Deus tot dilectionis documenta præſtitit, eſtote quæſo Dei imitatores ſicut filij, quo cæleſtis Pater ſibi chariſſimos eſſe monſtrauit. * Amans enim nos iure exigit à nobis redamari.] *Et ambulate in dilectione*, ſeu dilectioni fraternæ augendæ ſtudium impendite, vt vos inuicem ametis, æmulari procurantes illum Chriſti Domini affectum, quo *dilexit nos*, haud quidem verbo tenus: opere namque illud oſtendit tradens *ſemetipſum in oblationem*, ſeu in victimam, & *hoſtiam Deo* gratiſſimam ſuauiſſimo perfuſam odore. Illud expende: *Ambulate in dilectione.* * Eius, qui aliquem, aut aliquid diligit, proprium eſt, greſſu ſolicito ad id quod aſſequi exoptat, incedere. Qui ergò diligit proximum ſolicitè debet pergere ad omnia officia, quæ in illum charitas exercetur.] *Fornicatio* autem, & omnis immonditia, aut auaritia *nec nominetur* inter vos, ſicut decet eos, qui Chriſtianam diſciplinam, & ſanctitatem profitentur. * Sunt aliqua vitia, quorum vel nomen caſtas aures offendit. Tum autem luxuria nominatur, cum verba aliqua minus pudica proferuntur. Ab huiuſmodi verbis abſtinere oportet, qui ſe caſtitatis cultorem eſſe profitetur.] *Aut turpitudo, aut ſtultiloquium*, ſeu exceſſus in iocis, ſeu (vt Hieronymus) fatuarum, & ineptarum narratio fabularum; *aut ſcurrilitas* (cum quis ridiculis facetiis vtitur) *quæ* quidem *ad rem non pertinet.* * Huiuſmodi enim facetiæ præcipuè in concione ad verba, vel ſonum pertinent, non *ad rem*; ſunt profectò ſine re vacuus ſonus.] *Sed magis gratiarum actio*, ſed Deo continenter gratias agite. * Nam cum in eo viuamus, moueamur, & ſimus: nullum inſtans eſt temporis, in quo eius beneficiis non donemur: vnde nullum deberet inſtans præterire, in quo actionem gratiarum ei non litaremus.] *Hoc enim ſcitote intelligentes*, ſeu ſi intelligitis, & non eſtis bruta animantia: *quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus* qui eſt cultor idolorum. (Græce, *qui eſt idololatra*) *non habet hereditatem in Regno Chriſti, & Dei*, ſeu cæleſti Regno non potietur. * Auaritia igitur *eſt idolorum ſeruitus.* Quia auarus ſignatas nummorum ſuorum colit effigies, pro Deo diligit, ſicut idololatræ ſtatuas aureas, & argenteas: nec audet idolum ſuum contingere, pro Templo arca & vectibus illud ſepit tanto ſtudio, vt malit animam perdere, quam theſaurũ. Vnde nihil theſaurus auaro proficit, quia pecuniæ ex auaritia collectæ agnatum eſt ſemper abſcondi, nec ad auari vſus vnquam comparere.]

Deus amans nos iure à nobis redamari exigit.

Amor in proximũ debet eſſe ſolicitus, ad eius cõmoda pia curanda.

Qui verè caſti eſſe cupiunt, à verbis minus pudicis abſtineant.

Facetiæ in concione ſunt ſonus ſine re.

Per inſtantia ſingula à Deo recipientes beneficia, inſtantibus ſingulis gratias ei agere debemus.

Idolorũ ſeruitus eſt auaritia.

Theſauro auari agnatũ eſt ſẽper abſcondi, & nũquã ad eius vſum cõparere.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. Nemo vos ſeducat, &c.] Iis, qui curant vos à fide, ac rectis moribus abducere non credatis, nec vos *inanibus verbis* ſeducant. *Propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ*, ſeu propter hæc vitia fornicationis vel immunditiæ, vel auaritiæ venire, & ſæuire aſſolet Dei vindicta in *filios inobedientes* (Græce ſic) ſeu in eos qui Dei legi hæc prohibenti non obediunt. *Nolite ergo effici participes eorum*, ſeu date operam, nè vos vlla eorum vitiorum macula vel leuiter aſpergat, vt huiuſmodi pœnam non ſubeatis. *Eratis enim aliquandò tenebræ* cæcis erroribus circumſepti: *nunc autem lux in Domino*, ſeu Dei beneficio cæleſti luce perfuſi. Igitur *vt filij lucis ambulate.* Nec enim niſi affectatè poteſt impingere, qui ſecum lucem geſtat. (*Fructus* namque *lucis* eſt fugare tenebras, greſſus dirigere: itaque incedite *in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate. Probantes* ſeu exquirentes, & inueſtigantes *quid ſit beneplacitum* & acceptum Deo; vt illud impleatis. * Communis Chriſtianorum proba vita eſt, ſeruare præcepta. At eorum, qui perfectioni ſtudent, proprium eſt adiicere ſtudium veſtigandi ſemper in quo poſſint grati vlterius, gratiores, & gratiſſimi obiici conditori. *Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum*, ſeu nolite gerere peccata ſordida, & fœda, quæ tenebras captant, inſtar tenebrionum. *Magis autem redarguite*, ſeu vos qui filij lucis eſtis redarguite contrariis operibus, quæ ſupra verſicul. 9. lucis fructus vocaui, ſiue ſanctæ doctrinæ. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt, & dicere*, infandas enim libidines perpetrantur. *Omnia autem, quæ arguuntur*, vel arguenda ſunt tenebrarum ſordium, & errorum, nonniſi *à* tali *lumine manifeſtantur. Omne enim* opus quantumcumque tenebroſum *quod*, & quando lumine veſtro *manifeſtatur*, & manifeſtum corrigitur, non manet autem tenebroſum, ſed, abiectis tenebris, *lumen eſt*, ſeu in luminoſum opus fidei, ac continentiæ mutatur. * Hoc quidem pœnitentiæ eſt priuilegium, vt ipſa peccata eorum, qui verè ad Dominum conuertuntur, quodammodo emittant ſplendorem; & quod olim cum patrabantur, erant peccatoribus tenebroſum in vituperium, iam in *lumen* commendationis conuertantur. * Teſtor Petrum, Paulum, Magdalenam, Matthæum, quibus de priſtinis tenebroſis criminibus tam ſeriò pœnituiſſe, in lumen ſpecialiſſimæ laudis refluere videtur. *Propter*, ſeu, ad quod ſtudium pellendi peccatorum tenebras acuendum, dicit Deus Iſa. 60. 1. *Surge* ô peccator è ſcelerum tenebris, ſomnum excute, qui dormis ſomno peccati: *& illuminabit te* Sol iuſtitiæ *Chriſtus.* Quod ergo Iſaias Iudæis inclamat, *Surge, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum*, id eſt, Chriſtus: hoc omnibus peccatoribus Paulus accommodat.

Perfectioni ſtudentis propriũ eſt, veſtigare in quo magis poſſit placere Deo.

Pœnitẽtia facit præterita hominum crimina tenebroſa quodammodo ſplendeſcere.

Peccata Petri, Pauli, Magdalenæ, &c. poſt pœnitẽtiam certum quoddã lumen acquiſiuerunt.

Verſ. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. Videte itaque fratres, &c.] Itaque ô Epheſij fratres, veſtris greſſibus cautelam adiicite, ne impingere contingat: *cautè* ambulate, *non quaſi* inſipientes, qui libidini ſeruiunt: *ſed quaſi ſapientes* caſtimoniæ amatores. * Equidem luxuriæ vitium inſcitiam ingenerat. Vndè aiebat Paulus cap. præcedenti de iis, qui voluptatibus dabant ſtudium: *obſcuratum habentes intellectum.*] *Redimentes tempus*, Græcè, *ementes opportunitatem.* Omni pretio, & quantumuis rerum diſpendio, mercatorum inſtar, occaſionem in via virtutis proficiendi, captate. * Si omnium rerum diſpendio deberet tempus emi ad rectè operandum: quomodo ô peccator tam longum tempus,

Vitium luxuriæ inſcitiam ingenerat.

Tam pretioſum eſt tempus, vt ſummo pretio emi debeat.

pus, quod non pretio, ſed gratis tibi à Domino datur, inutiliter præterire permittis. Proh tam pretioſi theſauri prodigum contemptorem!] Niſi velis tempus à captiuitate redimi. Nam cum iniuſtis operibus impenditur, quaſi in dira captiuitate detinetur ſuo illo pretio priuatus ex peccati tyrannide.] *Redimentes inquam tempus, quoniam dies mali ſunt.* Dies præſentis vitæ multis ſunt periculis, tentationibus, & ærumnis expoſiti, quæ ſæpè naufragia pariunt. Aptius dixeris: Redimite tempus à captiuitate, qua premitur, quoniam dies qui in peccando inſumuntur, mali ſunt, innumeris ærumnis agnati. * Qui ergo diligit dies videre *bonos*, à peccato recedat, nulla enim dies bona peccatoribus eluceſcit.] *Propterea nolite* fieri imprudentes, dum peccando exiſtimatis dies bonos vobis ſortituros, quos nullatenus aſſequemini: *ſed intelligentes, quæ ſit voluntas Dei*, & illam executioni mandantes diebus bonis admodum potiemini. * Nullus dies eſt malus ei, qui diuinæ voluntatis præſcripto ſemper hæreſcit. Nam cum ipſius voluntas Dei voluntati ſubeſt, exercente Deo ſua voluntate, ſemper iuſtus propriam ſuam exercet. Boni igitur ei omnes dies erunt, cum in illis ſuam agit voluntatem.] *Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria.* * Nam venter mero æſtuans deſpumat in libidines.] *Sed implemini ſpiritu ſancto*, cuius æſtus in virtutum feruorem erumpit. *Loquentes vobiſmetipſis*, ſeu mutuo inter vos de rebus ad ſalutem attinentibus, *& hymnis, &c.*] Pſalmos, hymnos, cantiones ſpirituales modulate voce: vel intimo cordis affectu Deo pſallite. * Ad orationem vocalem, & mentalem eos allicere curat Apoſtolus, vt luxuriæ *vino* non inebrientur. Oratio enim appoſitum eſt ad extinguendas libidinis flammas, medicamen.] *Gratias agentes ſemper pro omnibus* beneficiis *Deo Patri* eorum largitori: idque in nomine Chriſti Domini, cuius intuitu cunctis donamur. *Subiecti inuicem in timore Chriſti*. id eſt, alter alteri filius parentibus, ſubditi ſuperioribus: cum timore offendendi Chriſtum, qui factus ſuit pro nobis obediens vſque ad mortem, ſi ſecus feceritis. * Certè ſubditi inobedientes dicuntur proprie Chriſtum offendere, cuius omnis vita exemplum extitit obedientiæ. Vndè Paulus cum poſſet dicere vt ſæpè alibi. *In timore Dei*, hic ſcripſit, *In timore Chriſti*.]

Quàm prodigi ſint pretioſi temporis peccatores. Tempus peccatoris in captiuitate moratur.

Nulla dies bona peccatori eluceſcit.

Omnes dies ſemper ſunt boni iuſtis.

Luxuria in vino.

Oratio appoſitum eſt contra luxuriam medicamen.

Subditi inobedientes proprie dicuntur Chriſtum offendere.

2\. *Verſ. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. Mulieres viris ſuis, &c.*] Vxores ſuis maritis *ſubditæ ſint, ſicut Domino* Chriſto, quem in viris ſuis (locum eius tenentibus) vereri debent: Hinc contineatur vxor, nec audeat in maritum probra iactare. In Deum enim ipſum id recidit opprobrium. Curent autem mariti vxoribus ſe deos, nō dæmones præſtare.] *Quoniā vir caput eſt mulieris: ſicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ.* Ergo quemadmodum Chriſtus ſaluator eſt Eccleſiæ, & in omnia eius membra munificus influit: ſic maritus vxoris debet eſſe tutor, protector rerum ad eius corpus ſpectantium, haud auarus promotor.] *Sed ſicut Eccleſia ſubiecta eſt*, Chriſto: ita & vxores *in omnibus* viris ſuis ſubiectas eſſe oportet. * *In omnibus*, inquit, ſubiecta ſit ſuo marito vxor. Nec enim huic ſatisfacit obligationi, non violando thalamum, ſi alias in teliquis honeſtis viri abſcedat directione. * O quot vxores ab huiuſmodi ſubiectione omninò eximuntur dictitantes: Caſta ſum, ſeu vt vulgariter exprimam: *Soi muger honrada*: & id ſolummodo putant ſufficere!] Quid autem vir in vxorem ſibi ſubiectam agere debeat, adiicit. *Viri, diligite vxores veſtras*, quomodo & Chriſtus Eccleſiam dilexit, ſe pro ea morti ſponte obiiciens. *Vt illam* ſanctificaret expians lauacro Baptiſmi, verbo diuino adhibito: *Ego te baptizo, &c.*] *Vt exhiberet ſibi* (inchoate in terris, completè in cælis) Eccleſiam quaſi ſelectiſſimam ſponſam non ſolum *non habentem maculam, aut rugam*; ſed etiam *glorioſam*, ſeu (vt Græcus) multo decore & gloria illuſtrem, *ſanctam* ſcilicet, & *immaculatam*. *Ita* igitur: *& viri debent diligere vxores ſuas vt corpora ſua* propria; ſunt enim *duo in carne vna* Gen. 2. 24. Vndè vir eam debet nutrire, fouere, ornare, ſicut proprium ſuum corpus. * Et quidquid ipſe ſuo corpori non admittit incommodum, intelligat vxori ſuæ, quæ corpus ſuum eſt, non admittendum.] Quapropter *qui ſuam vxorem diligit, ſeipſum diligit*. Vnica enim ſunt quodammodo eſſentia.

Iubet vxores viris eſſe ſubiectas: viros eas amare.

Vxor marito ſicuti Deo ſubiiciatur. Maritus debet Chriſtus eſſe vxoris.

Vxores in omnibus viris debent eſſe ſubiectæ.

Quod vir ſuo corpori non admitteret incommodū, vxori ſuæ nō debet admittere.

Verſ. 29. 30. 31. 32. 33. Nemo enim inquam carnem ſuam odio habuit: ſed nutrit, & Chriſtus Eccleſiam. Si vxor eſt caro de carne mariti, ſiue duo ſpiritus in carne vna morantur, neceſſum eſt vxores à viris amari, nemo enim ſui corporis eſt inimicus. Foueant ergo viri vxores ad Chriſti imitationem, qui cum ſit Eccleſiæ Caput, corpus ſuum amat, & fouet: *Quia membra ſumus corporis eius, & de carne & oſſibus eius* in cruce dormientis myſticè efformati: ſicut ex Adamo corporaliter formata Eua fuit. *Propter hoc relinquet homo patrem, ac matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ* magno dilectionis affectu: *& erunt duo in carne vna*, vt diſcant ſe inuicē amare. *Sacramentum hoc magnum eſt.* Primum hoc matrimonium & omne aliud deinceps tam veteris, quam nouæ legis eſt ſacramentum magnum, ſeu ſignum rei ſacræ, nempè *in Chriſto, & in Eccleſia.* id eſt, Chriſti & Eccleſiæ repræſentatiuum, ſeu deſponſationis Chriſtum Eccleſia factæ in incarnatione: qua Chriſtus viſus eſt, quaſi reliquere Patrem ſuum, poſtea etiam & Matrem ſuam Synagogam, vt Chariſſimæ Eccleſiæ adhæreret: Chriſtiana viciſſim Eccleſia diabolo, patente olim relicto, & matre infidelium cœtu, Ieſu hæſit ſponſo. *Verumtamen & vos ſinguli, &c.*] Vndè ego Paulus vos hortor, ô coniuges, vt amorem hunc coniugalem excitetis, & foueatis: atque ita myſterium, ſeu ſacramentum, quod repræſentatis, re expleatis ipſa. Vnuſquiſque vxorem ſuam ſicut ſeipſum diligat, *vxor autem* diligat, & *timeat virum ſuum*, id eſt, veneratione, obſequio, ac reuerentia proſequatur, Sicut dicimus timere Deum, illum qui eius cuſtodit imperia, & iuxta eius degit voluntatem. Nec enim erit matrimonium iuxta Dominicæ deſponſationis exemplar illud coniugium, vbi vir non diligit vxorem, & virum vxor non reuereretur.] * At maritus expetit vxorem ei exhibere obſequium, eam diligat ſicut ſeipſum: amantem amabit, amanti autem graue non erit dilectum ſponſum timeri, & eius obſequi voluntati.]

Vbi vir non amat vxorē, & vxor virū non reueretur, haud adeſt Chriſti deſponſationis ſignificatio.

Si maritus vxorem diligit, vxor virū reuerebitur.

CAPVT

CAPVT V.

Docet, quale ſit filiorum ergà parentes, ergà dominos ſeruorum officium & contra. Prædicit certamina acria fidelibus inſtare, & quibus armis ſint protegendi, oſtendit.

1. FILII, obedite parentibus veſtris in Domino : hoc enim
iuſtum eſt. 2. Honora patrem tuum, & matrem tuam,
quod quod eſt mandatum primum in promiſſione : 3. Vt
benè ſit tibi, & ſis longæuus ſuper terram. 4. Et vós pa-
tres nolite ad iracundiam prouocare filios veſtros : ſed edu-
cate illos in diſciplina & correptione Domini. 5. Serui
obedite dominis carnalibus cum timore, & tremore, in ſim-
plicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto : non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus
placentes, ſed vt ſerui Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo, 7. Cum
bona voluntate ſeruientes, ſicut Domino, & non hominibus : 8. Scientes quo-
niam vnuſquiſque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, ſiue ſer-
uus, ſiue liber. 9. Et vos Domini eadem facite illis, remittentes minas : ſcientes
quia & illorum, & veſter Dominus eſt in cælis : & perſonarum acceptio non eſt
apud eum. 10. De cætero fratres, confortamini in Domino, & in potentia vir-
tutis eius. 11. Induite vos armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias dia-
boli. 12. Quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed
aduerſus principes, & poteſtates, mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiri-
tualia nequitiæ, in cæleſtibus. 13. Propterea accipite armaturam Dei, vt poſſitis
reſiſtere in die malo, & in omnibus perfecti ſtare. 14. State ergo ſuccincti lumbos
veſtros in veritate, & induti loricam iuſtitiæ. 15. & calceati pedes in præparatione
Euangelij pacis : 16. In omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia te-
la nequiſſimi ignea extinguere. 17. & galeam ſalutis aſſumite, & gladium ſpi-
ritus, (quod eſt verbum Dei) 18. Per omnem orationem & obſecrationem oran-
tes omni tempore in ſpiritu : & in ipſo vigilantes in omni inſtantia, & obſecratione
pro omnibus ſanctis, 19. & pro me, vt detur mihi ſermo in apertione oris mei
cum fiducia, notum facere myſterium Euangelij : 20. Pro quo legatione fungor
in catena, ita vt in ipſo audeam, prout oportet me, loqui. 21. Vt autem & vos
ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam : omnia vobis nota faciet Tychicus, chariſſi-
mus frater, & fidelis miniſter in Domino : 27. Quem miſi ad vos in hoc ip-
ſum, vt cognoſcatis quæ circa nos ſunt, & conſoletur corda veſtra. 23. Pax fra-
tribus, & charitas cum fide, à Deo Patre, & Domino Ieſu Chriſto. 24. Gratia
cum omnibus, qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptione.
Amen.

1.

Docet, quale ſit officium filiorum erga parentes, & ſeruorum erga dominos, & contra.

VERS. 1. 2. 3. 4. *Filij, obedite parentibus veſtris, &c.*] Obtemperate ô filij veſtris parentibus *in Domino*, ſeu vbi lex & voluntas diuina exigit, in omnibus ſcilicet, quæ mandaris, conſiliis, & pietati non repugnat : *hoc enim iuſtum eſt. Honora patrem tuum* fili, familiæ caput, imò *& matrem tuam* honore proſequere, ex qua exortus. *Quod mandatum* de honorandis parentibus *primum eſt in promiſſione*, ſeu ſecundæ Tabulæ eſt primum, & cum ſpeciali promiſſione nobis traditum : nempè hac : *Vt benè ſit tibi*, ſeu vt diu, ac proſperè viuas : *vt ſis*, ait, *longæuus ſuper terram.* Certè filij qui parentes honorant non ſolum diu viuunt, (vt vſu venit vt plurimum,) ſed proſperitate fruuntur. Longæuos enim eſſe ſine proſperitate potius ſupplicium, quàm præmium exiſteret.] * Porrò honorare parentes, & illis obedire, nec ab eorum iuſta voluntate recedere.] *Et vos, patres, nolite ad iracundiam prouocare filios veſtros* : iniuſtis ſcilicet exactionibus, aut verbis amaris. * Potentior enim plerumque eſt ad eos continendos prudens humanitas, quàm ſeueritas.] *Sed educate illos in diſciplina & correptione Domini.* Hoc eſt, ſi corripere, & caſtigare eos neceſſe ſit, æmulamini Domini Ieſu pietatem, & manſuetudinem, mo-

Diu, & proſpere viuunt filij qui parẽtes honorãt.

Longa vita ſine proſperitate, ſupplicium eſt

Honorare parentes, eſt ipſis obedire.

Potentior eſt ad filios cõtinẽdos prudens humanitas, quàm ſæueritas.

nitaque iuxta id à Domino expreſſa exemplo ſeruate. * Certe qui vt filium errantem corripiat, & maledieit, diaboli vocabulo, magis eum in diabolo: quam in Domino corripit.]

Parẽs filium in Domino, non in diabolo corripiat.

Verſ. 5. 6. 7. 8. 9. *Serui, obedite dominis carnalibus, &c.*] Dominis temporalibus, qui rebus, veſtris externis, ſeu corpori dominantur, *cum timore, & tremore*, ſeu cum ſolicita reuerentia ô *ſerui, obedite* * Sic exponenda particula, cum timore, & tremore. Nam ſeruilis timor aut metus ne quidem in mancipiis à Paulo probatur.] Ea autem reuerentia fiat *in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto*, ſeu non ſimulatis externa ſubmiſſione reuerentiam, ſed ex corde eam præſtate, ac ſic Chriſto Domino, (qui cor intuetur, & falli non poteſt) obtemperaretis. Non ad oculum ſeruientes, ſeu externam ſolicitudinem præſtantes ſine cordis affectu, vt dominis hominibus, qui externam ſolùm actionem aſpiciunt, placeatis: *Sed vt ſerui Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo*, ſeu ſtudentes in perſona dominorum ſeruire Chriſto, & placere Deo, cuius illi locum repræſentant. *Cum bona voluntate* ſeruientes, *ſicut* qui ſeruit *Domino, & non hominibus.* * Atnon facile filius patri obtemperat? Ita planè. Seruus igitur cum obedit Domino non ei obtemperet tanquam homini, ſed in eo Deum reſpiciat, cuius ille agit perſonam, ſicque Patri, non Domino obedict.] *Scientes* vtique, *quoniam vnuſquiſque* quidquid fecerit boni, eius aliquando mercedem reportabit *ſiue ſeruus* qui fuerit, *ſiue liber.* Æquales enim erunt in præmio, ſi æquales fuerint in obſequio. *Et vos, Domini*, viciſſim *eadem*, ſeu paria *facite* ſeruis proportionaliter, facilè *remittentes minas*, ſi quas ex ſubita, & indiſcreta iracundia iactitaſtis. * Vel mancipia facilios amore, quam minis properant ad obſequium.] *Scientes quia & illorum, & veſter Dominus eſt in cælis: & perſonarum acceptio non eſt apud Deum.* Inæquales licet eſtis in fortuna, natura orti eſtis æquales: & apud verum Dominum Deum, qui perſonas non accipit, non erit reſpectus Domini, vel ſerui: ſed ſinguli iuxta merita præmio donabuntur, aut ſupplicio afficientur.

Seruilis timor, nec in ſeruis probatur.

Si ſeruus in Dño Deum aſpicit, libẽter ei obediet iam patri, non Domino.

Mancipia facilius amore, quam minis obſequũtur.

2. *Verſ.* 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18 19. 20. *De cætero fratres, &c.*] Quod ſupereſt fratres, date quæſo vos, operam, vt confortemini & roboremini *in Domino*, ſeu per validum robur ipſius, quo facilè inſurrectura certamina inearis. *Induite vos armaturam Dei.* Græcè, vniuerſum armorum apparatum à Deo ſubminiſtratum: *vt poſſitis* conſiſtere aduerſus *diaboli inſidias. Quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinem*, ſeu homines, quorum fragiles ſunt vires; *ſed aduerſus principes, & poteſtates*, ſed aduerſus crudeliſſimos dæmones, qui vocantur *principatus, & poteſtates.* Nam etiam ex illis Angelorum ordinibus plurimos cecidiſſe non miror, cum ex primo ordine caput omnium Lucifer exciderit. * Ne qui virtutum verticem videtur tenere, ſibi fidat; *Virtutes* enim cæleſtes exciduut in abyſſum.] *Aduerſus mundi rectores tenebrarum harum contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus*, ſeu contra dæmones, qui tenebroſis peccatoribus dominantur, & contra nequiſſimos ſpiritus, qui in aëre degunt. Communis enim eſt Patrum ſententia, aërem iſtum plenum eſſe dæmoniis, in eoque procellas, turbines, tempeſtates, quibus noceant hominibus, non raro ciere. * Illud preme. *Contra ſpiritualia nequitiæ.* Non ait, *Contra ſpirituales nequitias*; ſed, *ſpiritualia nequitiæ*, ſeu contra nequitiæ ſpiritualitates. Solent enim nequiſſimi homines ſpirituali prætextu flagitia patrare, exercere vindictam. Hoc aiunt ad Dei obſequium pertinet: ad bonum ſpirituale Reipublicæ ſpectat, & ſolummodo intendunt ſuis temporalibus commodis ſtudere, aut ſui vindictæ dare operam. Ita Herodes Ioannem interemit iuramenti non violandi prætextu.] * Contra huiuſmodi homines neceſſum eſt, te toto Dei armamentario protegi. Vndè Paulus: *Induite armaturam Dei contra ſpiritualia nequitia.* Vtar vulgari ſermone. *Pertrecaid armas de Dios contra las ſpiritualidades de la maldad.*] *Propterea* (inculcat Apoſtolus) *accipite armaturam Dei, vt poſſitis reſiſtere* illæſi *in die malo* ſeu in præfato certamine admodùm periculoſo; *& in omnibus perfecti ſtare* aduerſus omnes omnium hoſtium incurſus. *State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate & induti lorica iuſtitia*, ſeu pro Baltheo, qui lumbos ſtringat, latera roboret, ſit vobis veritas: pro lorica, ſint iuſta opera, quibus pectus vndique protegaris. * Spiritualia nequitiæ poterunt affligere, ſed ſi veritas & iuſtitia adſit hominem debellare minimè poterunt.] *Et calceati pedes in præparatione Euangelij pacis.* Calcei militares, ſeu ocreæ ſint animus præparatus promptus ad vitia exprimendum, & ad alios defendum Euangelium pacis cæleſtis baiulum. *In omnibus ſumentes ſcutum fidei*, in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere. Ac ſi diceret. Clypeus ſit fides ſolida, firmata per ſpem, per charitatem formata. Tali namque clypeo iacula omnia hoſtium veſtrorum quantumuis nequitiis æſtuantium, cor inflammantia impune excipietis, imò extinguetis. *Et galeam ſalutis aſſumite. & gladium ſpiritus (quod eſt verbum Dei* Galea ſit ſalus animæ ſperata. * Quæ enim tentamina non ſuperabit, qui menti obiecerit, æternæ ſalutis felicitate donandum, qui victor euaſerit?] Gladius denique ſpiritualis ſit Dei verbum, ipſos etiam hoſtes laceſſere, ſternere, occidere. *Per omnem orationem, & obſecrationem, orantes omni tempore in ſpiritu: & in ipſo vigilantes in omni inſtantia, & obſecratione pro omnibus ſanctis, & pro me, vt detur mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere myſterium Euangelij. Pro quo legatione fungor in catena, ita vt in ipſo audeam, prout oportet me loqui.* Non tamen (ac ſi diceret) ſat eſt militi armis his eſſe inſtructum: debet præterea aſſidue vigilare, debet & à Duce ſuo inſtrui rebus omnibus fouendo corpori neceſſariis. Quare & vos quoque oratione, & obſecratione non voce ſolùm expreſſa, ſed toto ſpiritus affectu cum omni inſtantia, depoſcite à Deo, quæcumque neceſſaria

Certamina aeria fidelibus excitanda prædicit: & quibus armis ea vincendum docet.

Haud tibi fides in Virtutum vertice conſtitu tus Virtutes cadunt.

Nequitia ſpirituali prætextu ſolet temporaria commoda procurare.

Contra hoſtes, qui falsò ſpirituali prætextu ad vindictam vtuntur, neceſſaria ſunt Dei arma.

Contra hominem veritate & iuſtitia armatum nullus præualet hoſtis.

Obiecta gloriæ paratæ victori dira tentamina ſuperabit.

ſaria

ſatia ſunt omni tempote, ſeu aſſiduè (quantum per alia negoria licebit) huic exercitio vacantes. * Oratio enim efficit, vt his ſpiritualibus armis, quibus inſtructi ſumus, vtiliter vtamur.] Nec in vobis ſolùm ſiſtat oratio, progrediatur ad Chriſtianos omnes, & ad me, qui etiam vinculis obſtrictus in carcete gladio verbi Dei vtens à certamine non ſuperſedeo. * Dei enim verbum alligari non poteſt.]

[Margin: C... ſat vtilem vſum ſpiritualibus armis.]

[Margin: Dei verbum alligari non poteſt.]

Verſ. 21.22.23.24. *Vt autem & vos ſciatis, &c.*] Vt vero vobis conſtet quis ſit rerum mearum ſtatus, & quid omnino agam: omnia vobis nota faciet *Tychicus chariſſimus frater*, & fidus in Domino miniſter. *Quem* hac de cauſa miſi *ad vos*, vt vos de rebus noſtris certiores efficeret: animiſque veſtris aliquid ſolatij adferret. * Si miſſus fuit Tychicus, vt Epheſiis fratribus certiores faceret de Pauli vinculis obſtricti rebus, qua veritate dicit: Eum miſi ad vos, *vt conſoletur corda veſtra?* An ſolatium fidelibus Epheſiis erat ſcire, patrem, & Magiſtrum ſuum tam dira pati? Ita planè. Fidelium enim Chriſti ſeruorum gloria, voluptas, ſolatium eſt, pro Deo tribulationes tolerare. Vnde Paulus vt conſoletur fratres, mittit ad eos, qui referat eis, ipſum pro veritate vinculis illigari.] *Pax fratribus* interea ſit, & *charitas* vna cum fide conſtanti *à Deo Patre, & Domino Ieſu Chriſto*, me ſemper precante. *Et gratia* vbertim cœlitus deſcendat ad omnes, *qui diligunt Chriſtum in incorruptione*, ſeu cum integritate, ſynceritate, ac puritate amotis inſtar ſponſæ dilectiſſimæ. *Amen.*

[Margin: Gloria fidelium eſt pati pro Deo.]

EPISTOLA
BEATI PAVLI APOSTOLI
AD PHILIPPENSES.

FVit Philippis prima Vrbs, ad quam D. Paulus petiit, cum Macedoniam iniit: vbi ob Pitoniſſam ſanitati reſtitutam virgis fuit cæſus, & carceri addictus: quare Philippenſes Magiſtrum ſuum tenerrimè diligebant tot ipſorum cauſa probra paſſum: & audientes vinculis Romæ conſtringi, eò miſerunt cum muneribus ſuum Epiſcopum Apoſtolo auxilio, & ſolatio futurum: Poſtquam autem is à morbo, quo Romæ fuit grauiter affectus, conualuiſſet, ad ſuos cum his litteris fuit remiſſus, eodem quidem anno ſcriptis ex eodem Romano carcere, quo præcedens ad Epheſios Epiſtola fuerat remiſſa. Epiſcopus autem qui ad Philippenſes hanc attulit, *Epaphroditus* appellabatur.

CAPVT I.

Ad conſtantiam in fide Philippenſes hortatur. Innuit, ſe anxiè expetere à corpore diſſolui, & Chriſti aſpectu potiri: ſed ob eorum ſalutem alacriter in vinculis perſtiturum.

1. PAVLVS & Timotheus, ſerui Ieſu Chriſti, omnibus ſan-
ctis in Chriſto Ieſu qui ſunt Philippis, cum Epiſcopis,
& Diaconibus. 2. Gratia vobis & pax à Deo Patre no-
ſtro, & Domino Ieſu Chriſto. 3. Gratias ago Deo meo
in omni memoria veſtri, 4. ſemper in cunctis orationi-
bus meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem
faciens, 5. ſuper communicatione veſtra in Euangelio
Chriſti à prima die vſque nunc. 6. confidens hoc ipſum, quia qui cœpit in vobis
opus bonum, perficiet vſque in diem Chriſti Ieſu. 7. ſicut eſt mihi iuſtum
hoc ſentire pro omnibus vobis: eò quòd habeam vos in corde, & in vinculis
meis, & in defenſione, & confirmatione Euangelij, ſocios gaudij mei omnes
vos eſſe. 8. Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam omnes vos in viſce-
ribus Ieſu Chriſti. 9. Et hoc oro vt charitas veſtra magis ac magis abundet
in ſcientia, & in omni ſenſu: 10. vt probetis potiora, vt ſitis ſinceri, & ſine
offenſa in diem Chriſti, 11. repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum, in glo-
riam & laudem Dei. 12. Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circa me
ſunt, magis ad profectum venerunt Euangelij: 13. ita vt vincula mea manife-
ſta fierent in Chriſto in omni prætorio, & in cæteris omnibus; 14. & plures
è fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantiùs auderent ſine
timore verbum Dei loqui. 15. Quidam quidem & propter inuidiam & con-
tentionem, quidam autem & propter bonam voluntatem Chriſtum prædicant,
16. quidam ex charitate, ſcientes quoniam in defenſionem Euangelij poſitus
ſum. 17. Quidam autem ex contentione Chriſtum annuntiaut non ſincerè,

exiſti

existimantes preſſuram ſe ſuſcitare vinculis meis. 18. Quid enim? Dum omni
modo, ſiue per occaſionem, ſiue per veritatem, Chriſtus annuntietur; & in
hoc gaudeo, ſed & gaudebo. 19. Scio enim quia hoc mihi proueniet ad ſalu-
tem, per veſtram orationem, & ſubminiſtrationem Spiritus Ieſu Chriſti, 20. ſe-
cundùm expectationem & ſpem meam; quia in nullo confundar: ſed in omni fidu-
cia ſicut ſemper, & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitam,
ſiue per mortem. 21. Mihi enim viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum. 22. Quòd
ſi viuere in carne, hic mihi fructus operis eſt, & quid eligam ignoro. 23. Coarctor
autem è duobus: deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto, multò magis
melius: 24. permanere autem in carne, neceſſarium propter vos. 25. Et hoc
confidens ſcio quia manebo, & permanebo omnibus vobis, ad profectum veſtrum,
& gaudium fidei: 26. vt gratulatio veſtra abundet in Chriſto Ieſu in me, per
meum aduentum iterùm ad vos. 27. Tantùm dignè Euangelio Chriſti conuerſa-
mini: vt ſiue cùm venero, & videro vos, ſiue abſens audiam de vobis, quia ſtatis
in vno ſpiritu vnanimes, collaborantes fidei Euangelij: 28. & in nullo terreami-
ni ab aduerſariis: quæ illis eſt cauſa perditionis, vobis autem ſalutis, & hoc à
Deo: 29. quia vobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolùm vt in eum credatis, ſed
vt etiam pro illo patiamini: 30. idem certamen habentes, quale & vidiſtis in me,
& nunc audiſtis de me.

COMMENTARII.

1. *Ad fidei conſtantiam Philippenſes hortatur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Paulus, & Timotheus, &c.*] Anno præterito euocatus fuerat Timotheus à Paulo, & Romæ iam & cum ipſo morabatur: vnde Apoſtolus tam Ipſius, quam ſuum nomen præfigit tam his, quam aliis ad Coloſſenſes, Theſſalonicenſes & ad Philemonē datis litteris. * Socius enim fidelis Pauli alter Paulus erat. Vnde neceſſum fuit, vt Epiſtolæ hæ ex vtriuſque ſententia ſcriberētur.] *Paulus & Timotheus* Chriſti Domini *ſerui* omnibus Chriſtianis qui Philippis morantur, *cum Epiſcopis, & Diaconibus* ſalutem plurimam dicit. *Gratia vobis*, ô fratres, & pax a Deo Patre noſtro ac Domino Ieſu Chriſto profecta vos perpetuo tueatur. *Gratias ago Deo meo* hoc potiſſimum nomine, quod memoriam veſtram animo foneo veſtra pietate ac fide affectus. Vnde *Semper in cunctis* orationibus meis pro omnibus vobis *deprecationem* ſpecialiſſime facio: *cum gaudio* quidem veſtri profectus in fide ſe virtutibus memor. * Quid mirum tàm piè Philippenſes viuere, ſi aſſiduum haberent Paulum pro ipſis precatorem. Sanctorum enim precatio, & interceſſio ad noſtrum in virtute profectū eſt efficaciſſima.] *Super communicatione, &c.*] *A prima die*, qua cœpi vos noſſe, & pro filiis meis complecti, gratias ago Deo *Super communicatione veſtra in Euangelio Chriſti*, ſeu quia etiam facti eſtis participes fidei, doctrinæ, & gratiæ Euangelicæ. *Confidens hoc ipſum*, quod Deus, *qui cœpit* vobis auxilium exhibere, vt *opus* hoc *bonum* inſtitueretis, exhibebit eandem vt illud perficiatis, perſiſtentes in fide, & iuſtitia *vſque in diem* mortis, quo Chriſto Ieſu Iudici reddenda à vobis erit vitæ anteactæ ſtricta ratio. * Memorat Paulus iudicij diem Philippenſibus: vt eos in bono contineat. Efficaciſſima namque eſt eius memoria ad rectè operandum.] *Sicut eſt mihi iuſtum, hoc ſentire pro omnibus vobis*, ſeu hoc expetere, hoc procurare, hoc deprecari: *eo quod vos*, veſtræque humanitatis memoriam *habeam in corde* altiſſimè defixam: reque ipſa habeam vos *Socios in vinculis meis*, partim ob auxilia & ſolatia mihi Epiſcopi veſtri tranſmiſſa. * Partim ob compaſſionem. Nam qui alium verè diligit, cum eo tribulatione afflicto ſimul patitur.] Socios item vos habeo *in defenſione, & confirmatione Euangelij*, quod vna mecum propugnatis. Quæ omnia mihi cauſa ſunt extremi gaudij, ac ſolatij. *Socij gaudij mei*, (inquit) *vos eſſe.* * Quomodo ſocij gaudij, ſi carcere includebatur, & tot diros labores ſuſtinebat Apoſtolus? Profectò, quia pro Deo pati, ineffabile iuſtis eſt gaudium. Vnde Paulus in vinculis gaudebat, & Philippenſes, qui compatiebantur, illius gaudij erant planè participes.]

Fidelis amicus alter ego.

Efficax admodum oratio iuſtorum, vt nobis impetrent in virtute profectum.

Iudicij memoria efficaciſſima, ad rectè operandum.

Qui verò alium diligit, cum eo tribulatione afflicto ſimul patitur.

Sancti in laboribus exultant.

Verſ. 8.9.10.11.12.13.14.15.16. *Teſtis enim mihi eſt Deus, &c.*] Teſtor Deum, qui intimos cordis mei receſſus intuetur, *quomodo cupiam*, ſeu quanta vos & quam propenſa charitate complectar, cupiens circa hoc piiſſima Chriſti Ieſu viſcera imitari, quis vos Charos ſibi complectitur. *Et hoc oro*, ſeu ab immortali Deo etiam atque etiam precor, *vt charitas* veſtra maiora in dies excipiat incrementa, & multiplici ſpiritualium notione, ſcientiaque cæleſtium myſteriorum impleatur. * *Magis, ac magis* (inquit) *abundetis in ſcientia, & in omni ſenſu.* Intellectus enim acumen, & ſcientiæ præſtantia, ſi à Domino ad ſpiritualia dirigantur, maximè proficiunt ad animæ perfectionem, eius voluntati dictante intellectu ardentiores dilectionis affectus.] Cupio verò vos ſcientia, ac ſenſu à Deo donari, *Vt probetis potiora, vt ſitis ſynceri, & ſine offenſa*, ſeu vt animi candore, ac mente ſyncera præditi recto greſſu plane inoffenſo curſum veſtrum peragatis, atque ſecuri ad extremum illum iudicij diem valeatis peruenire. * Preme illud: *Rogo, vt magis ac magis abundetis in ſcientia, vt ſitis ſynceri.* Magna Sapientia præditi, quomodo poterunt fouere ſynceritatem? Certè quia ſynceritas non eſt ſtultitia ſed animi ingenuitas in cunctis addicta prætextui veritatis. Summa ergo Sapientia poteſt cum ſumma ſynceritate colligari.] *Repleti*, inquam, *fructu iuſtitiæ*, ſeu cupio vos

Ad ſpiritus profectum maximè iuuat intellectus acumen, & ſcientiæ præſtantia.

Summa ſapientia poteſt cum ſumma ſynceritate colligari.

vos ea donati à Deo ſcientia, & ſenſu, vt illius recto vſu repleamini fructu iuſtitiæ Chriſti Ieſu ope, in *Dei gloriam, & laudem. Scire autem vos volo, fratres, ea quæ circa me ſunt*, ſeu quæ mihi Romæ acciderunt, quamuis aſpera, & amara, non modo Euangelij curſum non retardaſſe, ſed *ad* eius *profectum* maxime deſeruiſſe. * Videntes namque infideles Euangelij miniſtros probta patienter tolerare, magni faciunt fidem, quæ alumnos ſuos huiuſmodi edocet Sapientiam.] * Textor ſocietatis Ieſu fratrem, qui apud Iaponios Chriſti doctrinam exponens fœda cuiuſdam Gentilis audientis fuit per irriſionem in facie conſpectus: tacenſque & faciem emundans, vlterius in concione fuit progreſſus, magno profectò fructu. Audientes enim infideles multi Chriſti fidem amplexi fuére: eam dicentes ſanctam, & cæleſtem eſſe Religionem, quæ docet patientes iniurias ſuſtinere.] Vincula itaque mea magis Euangelium promouerunt. *Ita* quidem vt iam *vincula mea manifeſta in Chriſto fierent in omni prætorio, & in cæteris omnibus* Romæ adiacentibus vrbibus innotuerit, quod non ob æs alienum, ſiue ob ſcelus aliquod, ſed propter ſolùm Chriſtum, eiúſque fidei promulgationem vinculis adſtringor: atque ita eorum occaſione nomen Chriſti vbique clareſcit. *Et plures è fratribus* Chriſtianis *confidentes vinculis meis*, ſeu audacia ſumpta, & animo roborati, ex eo, quod vident me etſi vinctum intrepide cauſam Euangelij gerere, amplius iam, & liberius id ipſum promulgant. *Quidam quidem propter inuidiam, & æmulationem* ſactum proferunt verbum, ne à me præcelli videantur. Quidam autem *propter* bonam ergà me, & Euangelium *voluntatem*, ſeu affectum *Chriſtum prædicant* Quidam demum *ex charitate, ſcientes* me à Chriſto poſitum non ſolùm in præconem, ſed & *in defenſionem*, ſiue in defenſorem Euangelij.

Suſtinere prædicatorē patientes iniurias, infideles allicit ad fidem.

Hoc cuiuſdam Societatis Ieſu alūni exemplo confirmatur.

*Verſ.*17.18 19.20. *Quidam autem ex contentione, &c.*] Quidam verò Chriſtum annunciant non ex affectu pio, ſed ex *contentione*, ſeu ex ſtudio contendendi mecum de fama, & gloria, *non ſyncere*, & pura intentione gloriam Chriſti promouendi; ſed admodum fraudulenter exiſtimantes, ſe ſua importuniore prædicatione *preſſuram ſuſcitare vinculis meis*, ſeu nouam, maioremque moleſtiam mihi captiuo addere: ſperant ſcilicet, Neronem magis in me concitandum quaſi tam frequentis tam intempeſtiuæ prædicationis authorem. Taxat hîc Apoſtolus aſſeclas Simonis Magi: vel alios Iudaizantes non tam hæreticos, quam mercenarios, & ambitioſos, qui venalem exponebant prædicationem, & ideo importune & intempeſtiue prædicabant. * Vereor, ne hodie adſint multi, quos hoc ex capite merito taxaret Apoſtolus.] Quid enim? An ſui voti compotes erunt? Minimè. *Dummodo* enim *Chriſtus annuncietur*, *ſiue* id fiat *per occaſionem*. Græcè, *prætextum* fictum zeli boni: *ſiue per veritatem*, ſeu per verum zelum; *omni modo*, ſeu quouis modo fiat; ego *in hoc gaudeo*. Quia etſi à malo auctore, & malo fine procedat: ipſa tamen doctrina in ſe bona eſt: neque, vti ipſi conantur, meis vinculis oberit *Scio enim; quia hoc mihi* proueniet ad ſalutem tum corporalem, tum ſpiritualem, *per veſtram orationem, & ſubminiſtrationem ſpiritus Ieſu Chriſti*, ſeu ſi oraueritis pro me, mihique impertaueritis Spiritus ſancti, (qui Chriſtum impleuit) ſubminiſtrationem opis, & gratiæ, conformiter *ad expectationem, & ſpem meam*; quia in nullo euentu *confundar*, ſiue ſit ad corporis vitam, ſiue ad mortem. *Semper* enim & nunc firma fiducia nitor, Chriſtum magnificandum in corpore meo, & glorificandum *ſiue per vitam, ſiue per mortem*, hoc eſt, ſiue viuere pergam, ſiue de medio tollar.

Taxantur Concionatores, qui importunè prædicant venalem exponētes prædicationem.

Verſ. 21.22.23.24.25.26. *Mihi enim viuere Chriſtus eſt, &c.*] Vita enim mihi eſt Chriſto ſeruire, *& mori lucrum*, ſeu mortem in lucro pono. Siue namque viuam, ſiuè moriar, lucrum, quod opto, aſſequor, nempe Chriſtum, ſeu gloriæ eius manifeſtationem. Si viuam in prædicatione Chriſtus glorificabitur: ſi moriar, in martyrio. *Quod* ſi detur *viuere in carne, hic mihi fructus operis eſt*, ſeu operæ pretium, & fructum, id mihi vtilem fore, & aliis multis: mihi ad vberius meritum, aliis ad conuerſionem, & maiorem profectum ſpiritualem. Et quidem ſi detur optio ſeu diutius viuendi, ſeu citò moriendi, ac viuendi cum Chriſto: *Quid* è duobus *eligam ignoro*. Coarctor autem è duobus: *diſſolui* multo magis videtur mihi congruere & *magis*, ſeu multo *melius eſſe deſiderium* habenti *cum Chriſto* morari. *Permanere autem in carne*, vt Euangelicis laboribus inſiſtam, quia magis vobis eſt *neceſſarium*, meo priuato commodo eſt præferendum. * Ex D. Chryſoſtomo accepi, optionem à Deo datam D. Paulo, ſeu tum moriendi, & cum Chriſto triumphandi, ſeu ſuperuiuendi adhuc in incerto ſalutis: & Paulum prætuliſſe lucrum animarum propriæ ſaluti & certæ beatitudini. Quod quidem eſt ineffabilis charitatis in Deum & in proximos exemplum.] * Profecto D. Ignatius Societatis Ieſu vertex illuſtriſſimus extitit Apoſtoli æmulator. Nam ſi mihi optio daretur, ait, aut mori mox & gloria cæleſti frui, aut diutius viuere in ſalutis incerto, vt Deo aliquod poſſim obſequium ſpeciale litare: in incerto ſalutis permanere hîc eligerem. An ô Pater tunc diceres cum Apoſtolo? *Quid eligam ignoro?* Minimè quidem, ſed ſine vlla dubitatione eligerem in incerto ſalutis manere ad maiorem Dei gloriam.] *Et hoc confidens ſcio, quia manebo*, ſeu quia ſcio neceſſarium vobis eſſe, me diutius viuere, confido, me manſurum, & compermanſurum vobiſcum. Vndè non eſt, cur orbitatem veſtram inutiliter lugeatis. Permanebo ſiquidem *ad profectum veſtrum, & ad gaudium fidei*, ſiue fidelium omnium. *Vt gratulatio*, Græcè, *gloriatio veſtra abundet in Chriſto Ieſu in me*, ſeu vt habeatis vberiorem materiam gratulandi vobis, & gloriandi de bonis per me vobis obuentutis *per meum*, ſcilicet *aduentum iterum ad vos*.

2. *Ionnis, ſi expeteret mori, vt Chriſto fruatur: ſed malle diu viuere, vt ſit proximis ſalutaris.*

D. Paulus in incerto ſalutis viuere, vt proximis opitularetur, quàm mox mori, & frui gloria mauult.

Si D. Ignatio daretur optio ſeu mox gloria potiri, ſeu viuere adhuc vt Deo aliquod ſpeciale litaret obſequium, ſine dubitatione in ſalutis incerto viuere eligeret.

Verſ. 27.28.29.30. *Tantùm dignè Euangelio, &c.*] Id vnum modo in abſentia moneo, vt eam, quæ Euangelicam fidem maximè deceat, morum integritatem retineatis. *Vt ſiue cum venero*, & videro vos: ſiue cum *abſens* de rebus veſtris certior fiam, verè intelligam vos perſtare in vno eodemque ſpiritu, & vna pariter animo pro fide Euangelica decertare. *Et* quod *in nullo terreamini ab aduerſarijs*. Qui dum Catholicæ doctrinæ obſiſtunt, *illis eſt cauſa perditionis:*

ditionis: vobis autem pro fide repugnantibus cauſa *ſalutis:* idque *Deo*, qui vobis vim præſtat, anctore. A quo *vobis donatum eſt, non ſolum vt in Chriſtum credatis: ſed vt etiam pro illo patiamini.*

Pro Chriſto pati. magnũ eſt Dei donum.

* Pro Chriſto pati ſingulare Dei donum eſt, & longè maius, quàm donum ſuſcitandi mortuos, & alia excitandi miracula: quia hoc longè difficilius.] * Vnde pro dono miraculorum, quid id habet Deo eſt debitor: pro dono patiendi pro Chriſto Deum habeo debitorem. O rem mirandam! & Deus donat mihi, & ipſe mihi debet. *Idem*, ſeu ſimile *certamen habentes*, pro Euangelio, *quale vidiſtis*, olim me Philippis habentem, cum apud vos cæſus fui virgis, & carceri addictus: & nunc audiſtis me Romæ ſuſtinentem.

Dum quis pro Chriſto patitur, eum habet donãtem id ei, & ſimul debitorem.

CAPVT II.

Chriſti exemplo propoſito, Philippenſes ad concordiam, charitatem, & humilitatem hortatur.

1. SI qua ergo conſolatio in Chriſto, ſi quod ſolátium charitatis,
ſi qua ſocietas ſpiritus, ſi qua viſcera miſerationis: 2. Im-
plete gaudium meum, vt idem ſapiatis, eamdem charitatem
habentes, vnanimes, idipſum ſentientes. 3. Nihil per con-
tentionem, neque per inanem gloriam: ſed in humilitate ſu-
periores ſibi inuicem arbitrantes, 4. Non quæ ſua ſunt ſin-
guli conſiderantes, ſed ea quæ aliorum. 5. Hoc enim ſenti-
te in vobis, quod & in Chriſto Ieſu: 6. Qui cùm in forma Dei eſſet, non rapi-
nam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo: 7. Semetipſum exinauiuit formam ſerui
accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. 8. Hu-
miliauit ſemetipſum factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis.
9. Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod eſt ſuper
omne nomen: 10. Vt in nomine Ieſu omne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium,
& infernorum: 11. & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Ieſus Chriſtus
gloria eſt Dei Patris: 12. Itaque chariſſimi mei, (ſicut ſemper obediſtis) non vt
in præſentia mei tantum, ſed multò magis nunc in abſentia mea, cum metu & tre-
more veſtram ſalutem operamini. 13 Deus eſt enim, qui operatur in vobis & vel-
le, & perficere, pro bona voluntate. 14. Omnia autem facite ſine murmurationi-
bus, & hæſitationibus: 15. Vt ſitis ſine querela, & ſimplices filij Dei, ſine repre-
henſione, in medio nationis prauæ & peruerſæ: inter quos lucetis ſicut luminaria in
mundo, 16. Verbum vitæ continentes ad gloriam meam in fide Chriſti, quia
non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboraui. 17. Sed & ſi immolor ſupra
ſacrificium, & obſequium fidei veſtræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis.
18. Idipſum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi. 19. Spero autem in
Domino Ieſu, Timotheum me citò mittere ád vos: vt & ego bono animo ſim, co-
gnitis quæ circa vos ſunt. 20. Neminem enim habeo tam vnanimem, qui ſincera
affectione pro vobis ſollicitus ſit. 21. Omnes enim quæ ſua ſunt quærunt, non
quæ ſunt Ieſu Chriſti. 22. Experimentum autem eius cognoſcite, quia ſicut pa-
tri filius, mecum ſeruiuit in Euangelio. 23. Hunc igitur ſpero me mittere ad vos,
mox vt videro quæ circa me ſunt. 24. Confido autem in Domino quoniam & ip-
ſe veniam ad vos citò. 25. Neceſſarium autem exiſtimaui, Epaphroditum fratrem,
& cooperatorem, & commilitonem meum, veſtrum autem apoſtolum, & miniſtrum
neceſſitatis meæ, mittere ad vos: 26. Quoniam quidem omnes vos deſiderabat:
& mœſtus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum. 27. Nam & infirma-
tus eſt vſque ad mortem: ſed Deus miſertus eſt eius: non ſolùm autem eius, ve-
rum etiam & mei, ne triſtitiam ſuper triſtitiam haberem. 28. Feſtinantius er-
go miſi illum, vt viſo eo iterùm gaudeatis, & ego ſine triſtitia ſim. 29. Ex-
cipite itaque illum cùm omni gaudio in Domino, & eiuſmodi cum honore ha-
betote. 30. Quoniam propter opus Chriſti vſque ad mortem acceſſit, tra-
dens animam ſuam, vt impleret id, quod ex ex vobis deerat erga meum ob-
ſequium.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. *Ad cócordiã, & charitatẽ hortatur Philippenſes.*

VERS. 1.2.3.4. *Si qua ergo conſolatio, &c.*] O chariſſimi Philippenſes ſi qua vobis erga me eſt *conſolatio*, ſeu conſolandi vinctum me affectus, *in Chriſto*, ſeu in negotio Euangelij Chriſti: ſi quod ſolatium ex charitate vultis mihi obſtricto vinculis impertire: *Si qua vobis ſocietas ſpiritus*, ſeu animorum *communio* (ſic Græcè) mecum: *Si qua viſcera miſerationis: Implete gaudium meum*, quo me afficere cœpiſtis, quandò ad Chriſtum conuerſi eſtis: & cumulaſtis, quando tam ſtrenuè mihi collaboraſtis in portione apud vos Euangelij: complete iam illud abſoluta veſtri met perfectione: *vt* ſcilicet *idem ſapiatis*, abiectis variis opinionibus, quæ ad ædificationem non pertinent, *eandem charitatem habentes vnanimes*, ita vt ſit in vobis anima vna, & *idem ſentientes*, ne ex ſentiendi diuerſitate non iam animam vnam, ſed diuerſos omnino ſpiritus eſſe videamini. Nihil per contentionem, *aut inanem gloriam* agite: ſed potius humilitatis ſtudioſi, alium quiſque ſibi præferat, arbitrantes ſcilicet ſinguli, omnes ſibi eſſe *ſuperiores. Non quæ ſua ſunt ſinguli conſiderantes*, ſeu priuatis commodis procurandis addicti. Sed potius communem aliorum ſolicitudinem gerentes. * Haud poteſt eſſe vera in religioſa communitate animorum concordia, ſi quiſque ſuis commodis ſit addictus communia contemnens.]

Non poteſt eſſe in religioſa cõmunitate cõcordia, ſi quiſque ſuis priuatis commodis ſtudeat

Verſ. 5.6.7.8 9.10.11. *Hoc enim ſentite in vobis, &c.*] Sit, quæſo, in vobis ille ſenſus, ſeu tener humilitatis affectus, miſericordiæ, & charitatis, quæ comperimus *in Chriſto Ieſu. Qui cum eſſet in forma Dei*, ſeu præditus natura, eſſentia, & ſubſtantia diuina, Deuſve verus eſſet: & *non rapinam* poterat arbitrari fore (vt illa Luciferi) ſi aperte monſtraret ſe *Deo* eſſe *æqualem*, & non in vili carne apparere, vel cum ſplendore Angelico; vel alia magnificentia Deo digna. Omnis namque maieſtas, & gloria Dei Filio vnigenito debebatur. Verum relictis hiſce omnibus, ſemetipſum exinaniuit, quaſi ex omni ad nihilum delabens: Græce, *euacuauit*, exhauſit, vt qui plenus maieſtate, gloria, potentia diuina erat, ad humanæ naturæ vilem, humilem & ſeruilem ſeſe abiiceret conditionem, *formam*, ſeu naturam (forma partem eſſentialem denotat) *ſerui* ſiue mancipij vltro *accipiens factus* quidem *in hominum ſimilitudinem*, ſeu hominibus ſimilis, non phantaſticè vt Fauſtus ſomniabat (ſed naturaliter, & ſubſtantialiter: ſicuti omnes homines dicuntur eſſe ſimiles ſpecie, ſeu natura humana: *& iam habitu inuentus vt homo*, ſeu ſpecie & figura externa fuit vt quidam alius vulgaris homo, cum tamen eſſet ſingulariter Deus-homo. *Propter quod* vieiſſim *Deus exaltauit illum* à mortuis rediuiuum & glorioſum ſuper omnes Angelos eum extollendo, & ad ſuam dexteram collocando, *nomenque*, titulum, ac dignitatem mediatoris ac ſaluatoris ei conferendo, quo nullum eſt toto vniuerſo maius, & auguſtius. Licet enim à primo conceptionis inſtanti ei hoc nomen datum fuerit: res tamen nomine ſignificata in morte demum completa eſt, quando in actu perfecto ſe exhibuit ſaluatorem. *Vt in nomine Ieſu*, ſeu in ſaluatoris honorem flecti cogatur omne genu, ſeu *cæleſtium* Angelorum, ſeu *terreſtrium* hominum in mundo degentium, ſeu *infernorum*, non modo in limbo, vel purgatorio, ſed etiam in damnatorum gehenna exiſtentium. *Et omnis lingua confiteatur*, quia Dominus Ieſus Chriſtus ad *Patris* dexteram ineffabili *gloriâ* potitur. * *Propter quod* (inquit) *& Deus exaltauit illum*, ſeu quia *ſemetipſum humiliauit*, Quia humilitati agnata eſt exaltatio.]

2\. *Chriſti exemplo ad humilitatem allicit.*

Humilitati agnata eſt exaltatio.

Verſ. 12.13.14.15.16.17.18. *Itaque chariſſimi mei, &c.*] Scio, ô mei chariſſimi Philipppenſes, vos ſemper monitis meis obediiſſe non ſolum *in præſentia*, ſed & *in abſentia mea*. Ideoque nunc abſens obſecro, vt *cum metu, & tremore veſtram ſalutem* operemini probis operibus ſtudentes. Cum timore, inquam, & tremore, ob incertitudinem ſucceſſus. Hoc enim à veſtra ſolùm voluntate non pendet. *Deus* namque *eſt, qui operatur in vobis* non ſolum bonum opus *perficere*, ſed *& velle*: neque hoc ob veſtra merita, ſed *pro* ſua *bona voluntate*, ſeu vltroneo affectu. Profecto nobis non debentur primæ gratiæ præuenientes, aut excitantes, quibus intellectum noſtrum Deus illuminat, immittendo illi bonas cogitationes, & excitat voluntatem, influendo illi probos affectus, ſeu motus: ſed gratuitò prorſus ſubminiſtrantur. * Hinc peccatorum coarguo ſtultitiam, dum delinquunt ſine fræno, dicentes: *Conuertar ad Deum, & ſalute donabor.* Dic mihi ſtultè, habeſne infallibilem Dei promiſſionem, quòd tibi illam primam gratiam præuenientem ſubminiſtrabit? ſi hæc gratuitò prorſus impenditur, eſtne apta ad eam aſſequendam diſpoſitio magis ac magis irritare criminibus Largitorem?] *Omnia autem facite ſine murmurationibus, & hæſitationibus*, Græcè, *diſceptationibus, diſſidiis: Vt ſitis ſine querela*, prorſus puri, ac ſinceri *Dei filij: ſine reprehenſione in medio nationis prauæ, & peruerſæ*, idololatræ quidem, & omni criminum abominatione addictæ. Inter quos lucetis ſicut Sol & Luna magna hominum *in* ſpirituali *mundo* luminaria. * Magna planè eſt hominis commendatio, inter impios pietatis eſſe cultorem.] Vnde vos *verbũ vitæ continentes*, ſeu retinentes viuificam Euangelij doctrinam inter idololatras, magnam mihi *gloriam*, ſeu gloriandi materiam exhiberis *in die Chriſti*, ſiuè vt in futuro Chriſti aduentu iure optimo poſſim exultare, quod non inaniter veſtro profectui ſtudium, perfecerim, nec fruſtra tot labores pro vobis ſuſtinuerim. *Sed etſi immolor*, ſeu ſi immoler, & inſtar libaminis ſanguis meus profundatur à Nerone, *ſupra ſacrificium & obſequium fidei veſtræ*, ſeu propter prædicatam vobis fidem. & procuratam veſtram conuerſionem, & obſequium ad præſcripta Euangelica, quæ fuére Deo ſacrificium gratiſſimum: hoc nomine extremè exultabo. *Et ex nunc congratulor omnibus vobis*, quod me Magiſtrum veſtrum hactenus, tunc etiam Martyrem pro Chriſti fide ſitis habituri. *Id ipſum*, ſeu eadem cauſa & vos *gaudete, & congratulamini mihi.* * Nihil enim iucundius Chri-

Quam ſtultus peccator, qui prætextu hoc: Pœnitentiam agam, delinquere audet.

Magna hominis commẽdatio inter impios colere impietatem.

ſti

Nihil incundius Chriſti amico, quàm pro eo dira pati.

ſti amico, quam pro eius gloria tribulationes, & mortem pati. Vndè pro morte cauſa fidei ſuſtinenda, petit fideles, vt ei congratulentur.]

Verſ. 19.20.21.22.23. Spero autem in Domino Ieſu, &c.] E Chriſti autem Domini pietate ſpero, me breui ad vos immiſſurum Timotheum diſcipulum mihi chariſſimum, vt per illum de rerum veſtrarum felicitate certior fiam, cognitoque veſtro proſpero ſtatu, eam, quam opto, & ſpero, capiam animi voluptatem. Ideò autem decreui Timotheum potius, quam alium immittere: quia *Neminem* alium à Timotheo *habeo* hìc ad manum *tam* mecum *vnanimem*, & ideò mei inſtar, adeò conſpirantem pro veſtra ſalute promouenda, *Syncera* quidem *ſolicitudine. Omnes enim* alij, qui mihi nunc adſunt, *quæ ſua ſunt quærunt, non quæ ſunt Ieſu Chriſti*, ſeu propriis ſtudent commodis: nec admodùm ſolicitii ſunt de Euangelio promouendo, quod eſt negotium Chriſti. *Experimentum autem eius cognoſcite*, ſeu cum ad vos acceſſerit experimento cognoſcetis, quia ſicut probus filius patri ſeruire aſſolet, ille eodem affectu mihi in promulgatione Euangelij miniſtrauit. *Hunc* tot titulis mihi charum, *ſpero* me miſſurum *ad vos mox vt videro, quæ circa me ſunt*, ſeu quo vergaut hæc mea vincula, an ſcilicet liberandus ſim, an morti addicendus.

Verſ. 24.25.26.27.28.29.30. Confido autem, &c.] E pietate Domini ſpero, prius quàm neci tradar, non ſolum me Timotheum miſſurum, & meipſum venturum ad vos. *Neceſſarium autem exiſtimaui, Epaphroditum fratrem, & cooperatorem meum*, ſeu in opere Euangelico ſocium, & *commilitonem meum* contra hoſtium fidei inſidias, *veſtrum autem Apoſtolum*, ſeu Epiſcopum, *& miniſtrum neceſſitatis meæ*, qui mihi vincto neceſſaria vitæ alimenta ex veſtra munificentia detulit, *remittere ad vos. Quoniam quidem omnes vos deſiderabat* reuiſere: *& mæſtus erat*, propterea quod audieratis, illum infirmitate fuiſſe affectum, & cupiebas vos receptæ valetudinis teſtes eſſe oculatos.

Amantis ſincera amatum ſolicitudo.

* Nam qui vere amat, & amati audiuit incommodum, difficile ſibi perſuadet ex relatione aliorum, illum fuiſſe ab incommodo liberatum.]

Longa Prælati abſentia ſubditis exitialis.

* Preme particulam, *Neceſſarium exiſtimaui Epaphroditum Apoſtolum*, ſeu Epiſcopum *mittere ad vos*. An neceſſarium, vt crederent Philippenſes Chriſtiani iam illum de dira ægritudine conualuiſſe? Id crediderim ſimpliciter neceſſarium non eſſe. Sed quia Epiſcopi diuturna abſentia exitialis eſt ouibus. Vnde & ipſe bonus Paſtor *omnes vos* (ait Paulus) *deſiderabat* videre, & de more probi Præſulis vobis coram aſſiſtere.] *Nam & infirmatus eſt* ille *vſque ad mortem*, ſeu ad mortis periculum: *Sed Deus miſertus eſt eius: non ſolum autem eius, verum etiam & mei*, ob officia pietatis, quæ in me vinctum ille exercebat: *nè* eo ſolatio ornatus, *triſtitiam ſuper triſtitiam haberem*: vinctus quidem, & ſocio chariſſimo priuatus. *Feſtinantius ergò miſi illum, vt viſo eo iterum gaudeatis*, qui ſemel iam gauiſi eſtis ex valetudinis eius per litteras notitia: *& ego ſine triſtitia ſim*, qua dixi me iterum ac iterum affici, dum video vos ob reditum Epiſcopi veſtri ab ægritudine liberi, ſemel ac iterum gaudere.

Qui amat, amati commoda, veluti propria reputat.

* Vera charitas eorum quos amat bona, & commoda veluti propria reputat.] *Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, & cum honore ſimili habetote*, ſeu illum poſt reditum ita honorate, quemadmodum ante quam ad me veniret honorabatis: imo maiore nunc honore ac reuerentia proſequimini, *Quoniam propter opus Chriſti vſque ad mortem acceſſit*, nempe vt me vinctum viſitaret, iuuaret, ſolaretur, ex prolixo itinere, & nimiis laboribus grauem illum morbum incurrit, *tradens animam ſuam*, ſeu ſuam valetudinem, & vitam negligens, *vt impleret id, quod ex vobis deerat erga meum obſequium*, ſeu vt quod obſequium vos abſentes mihi præſtare non poteratis, ipſe ſuppleret.

Proprium Chriſti opus eſt vinctos inuiſere, & conſolari.

* *Opus Chriſti* itaque eſt adſtrictum vinculis inuiſere, conſolari, iuuare. Vt cum ad carcerem acceſſeris, vt viſites vinctos, intelligas, te quoddam Chriſti proprium opus exercere.]

CAPVT III.

Inſectatur Paulus quoſdam Iudæos aſſerentes legalia legis Moyſi ſimul cum Euangelio eſſe ſeruanda. Et Simonis Magi aſſeclas negantes Chriſtum verè fuiſſe cruci ſuffixum.

1. DE cetero, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vo-
bis ſcribere, mihi quidem non pigrum; vobis autem ne-
ceſſarium. 2. Videte canes, videte malos operarios,
videte conciſionem. 3. Nos enim ſumus circumciſio, qui
ſpiritu ſeruimus Deo, & gloriamur in Chriſto Ieſu, &
non in carne fiduciam habentes: 4. quamquam ego ha-
beam confidentiam & in carne. Si quis alius videtur confi-
dere in carne, ego magis, 5. circumciſus octauo die, ex genere Iſraël, de tri-
bu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, ſecundùm legem Phariſæus, 6. ſecun-
dùm æmulationem perſequens Eccleſiam Dei, ſecundum iuſtitiam, quæ in lege

eſt, conuerſatus ſine quetela. 7. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimenta. 8. Verumtamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe, propter eminentem ſcientiam Ieſu Chriſti Domini mei: propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam, 9. & inueniar in illo, non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed illam, quæ ex fide eſt Chriſti Ieſu: quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide. 10. ad cognoſcendum illum, & virtutem reſurrectionis eius, & ſocietatem paſſionum illius, configuratus morti eius: 11. ſi quo modo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis. 12. non quòd iam acceperim, aut iam perfectus ſim: ſequor autem, ſi quomodo comprehendam in quo & comprehenſus ſum à Chriſto Ieſu. 13. Fratres, ego, me non arbitror comprehendiſſe. Vnum autem, quæ quidem retrò ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ ſunt priora extendens meipſum, 14. ad deſtinatum perſequor, ad brabium ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu. 15. Quicumque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus: & ſi quid aliter ſapitis, & hoc vobis Deus reuelabit. 16. Verumtamen ad quod peruenimus, vt idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula. 17. Imitatores mei eſtote, fratres, & obſeruate eos qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram. 18. Multi enim ambulant, quos ſæpè dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Chriſti: 19. quorum finis interitus: quorum deus venter eſt: & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt. 20. Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt: vnde etiam Saluatorem expectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, 21. qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ, ſecundùm operationem, qua etiam poſſit ſubiicere ſibi omnia.

COMMENTARII.

Iudæos inſectatur, & Simonem Magum, Chriſti perſecutores.

VERS. 1.2.3.4.5.6. *De cetero fratres mei, gaudete, &c.*] *De cætero*, Syrus, *proinde*, ô fratres *gaudete in Domino*, ſeu eo gaudio, quod Chriſtianos decet. *Eadem vobis ſcribere*, ſeu eadem, quæ iam ſcripſi, repetere, non eſt mihi quidem moleſtum, & oneroſum, cum *vobis ſit neceſſarium*, vt in fide confirmemini, & apertius doctrinam eius calleatis. * Non debet moleſtum eſſe auditoribus, ſi Concionator eandem morum correptionem inculcet. Sic enim doctrina animo tenacius inhæret.] *Videte canes*, obſeruate, & cauete impudentes, & improbos Iudaizantes, & hæreticos, qui vos mordere inſtar canum, irrumpunt, *malos* equidem *operarios* pſeudo-apoſtolos, qui Chriſti animum procurant cum Iudaiſmo confundere: *videte circumciſionem*, ſic per contemptum circumciſionem appellat. Circumciſio olim magni facienda, nunc poſt Chriſtum tantum eſt conciſio, nil aliud eſt, quam carnis ſectio. * Vnde cauete circumciſos, qui ritus veteris legis vobis obtrudunt omninò iam vacuos, & inanes. *Nos enim ſumus circumciſio.* Aptè illos conciſionem appellaui vacuam, vera namque ſpiritualis circumciſio non carnis, ſed cordis apud nos eſt, *qui ſpiritu ſeruimus Deo, & gloriamur in Chriſto Ieſu*, tanquam ſalutis noſtræ auctore: *& non in carne fiduciam habentes*: carnem appellat res externas, v.g conciſionem, legis ſcientiam, cæremonias &c. *quanquam ego habeam confidentiam & in carne. Ego* quidem, ſi iuuare hæc poſſint, præ aliis iure confidentiam, ſeu confidendi, ac gloriandi materiam

Non debet eſſe moleſtũ auditoribus, ſi Concionator eandem morum correptionem inculcet.

habetem *in carne*, ſeu in rebus carneis, & ad legem illam carnalem attinentibus. Nam ſi *quis videtur confidere* poſſe *in carne*, ſeu de legis antiquæ obſeruatione gloriari, *ego magis*, qui *circumciſus* fui *octauo die ex genere Iſrael*, non proſelytus, qui adultus circumcidebatur: Hebræus ex Hebræis oriundus: *ſecundum legem Phariſæus* ſecta & profeſſione. *Secundum æmulationem perſequens Eccleſiam.* Nam ſi zelus paternæ legis tuendæ ſpectetur, adeò illo exarſi, vt etiam Chriſti Eccleſiam perſequerer: *Secundum iuſtitiam, quæ in lege eſt*, ſeu iuxta præſcriptum legis incedens: *conuerſatus ſine querela.* * Quod quidem magnam morum arguit perfectionem. Facillime namque querelæ, à vulgo contra virtutis aſſeclas excitantur.]

Viuere ſine querela, magnæ virtutis eſt argumentum.

Verſ. 7.8.9.10.11. Sed quæ mihi fuerunt lucra, &c.] At quæ tunc à me cenſebantur eſſe ingentia lucra, & inæſtimabilis theſaurus, hæc nunc arbitror *detrimenta propter Chriſtum*, quia ſunt impedimenta hauriendæ à Chriſto ſalutis. Quin & *omnia* alia legalia, & carnalia *detrimentum* ſeu noxia exiſtimo, & vt talia abiicio, quia nocent eminenti ſcientiæ, ſeu fidei *Ieſu Chriſti, propter quem*, ſeu cuius obtinendi & retinendi gratia, iampridem feci omnia illa *detrimentum*, ſeu vt noxia abieci: meque illis ſpoliaui, *vt Chriſtum lucrifaciam*, & theſauris illius diter: *Et inueniar illo* ſicut palmes in vite: & iuſtus efficiar, *non iuſtitia mea*, ſeu meis naturæ viribus *ex lege*, ſeu ex ſolius legis doctrina, ſine adiutorio fidei & gratiæ Chriſti comparata (nam talis iuſtitia exigui eſt momenti, nec coram oculis Dei iuſtificat) ſed iuſtitia Chriſtiana, quæ in *Chriſti fide* fundatur, & *ex Deo eſt*, & diuina eius gratia. Hæc quidem coram Deo iuſtificat, *Ad cognoſcendum illum*, quis, quantus, qualis ſit, ſcilicet Deus-homo, Meſ-

ſias

ſias, ſaluator mundi, mortis triumphator per *virtutem reſurrectionis*, ſeu per ſuam præcelſam potentiam, qua & ſe reſuſcitauit, & omnes nos faciet, à mortuis reſurgere. Vt ſimiles tunc illi ſimus in gloria, ſicut nunc illi configuramur, ſeu conformes reddimur morti eius, per ſocietatem paſſionum, & mortificationum, quas quotidiè ſubimus. Vt ſic *quomodo* poſſim occurram, & pertingam aliquando *ad* beatam *reſurrectionem*.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. *Non quod iam acceperim, &c.*] Non quod de me præſumam accepiſſe aut apprehendiſſe metam, aut ad culmen perueniſſe, adeptum omninò perfectionem. *Sequor autem* Græcè, perſequor continuo properans in ſtadio, ſi quo modo poſſim, apicem illum apprehendere, *in quo*, vel ad quem *comprehenſus*, captus, & vocatus ſum *à Chriſto*, cum Damaſcum pergerem. * Nullus quantumcumque ſeruierit Deo, dum viuit, iudicet ſe eſſe perfectum; ſed ſemper ſine intermiſſione ad perfectiorem iuſtitiæ gradum curet conſcendere.] * Preme illud: *Comprehenſus ſum à Chriſto.* Nonnullos ſic Chriſtus diligere videtur, vt fugientes veluti comprehendat, & curet retinere, imò ad eorum comprehenſionem & capturam quaſi ſolicitus venator exſurgat.] *Fratres, ego me non arbitror comprehendiſſe. Vnum autem* illud ex eo tempore ſolicitus ago, hoc ſolicitè procuro, *vt qua retro ſunt* ſeu præterita *obliuiſcens, & ad priora*, ſeu ad ea quæ ante me *ſunt* ſeu à fronte *meipſum extendens, brabium ſuperna vocationis*, ſeu præmium victoribus præparatum aſſequar, ad quod aſſequendum, supernè Domino ſum vocatus. *Quicumque ergò perfecti* ſeu adulti ſumus in doctrina Chriſtiana, vel perfectionis ſtudioſi, ſic ſentiamus. * *Quicumque perfecti ſumus*, ait Paulus. Anſelmus legis, *Quicumque ſumus perfectionis ſtudioſi.* Si iam perfecti erant illi, cur ſtudioſi perfectionis vocitantur? Certè quia vera perfectio eſt nunquam te credere eſſe perfectum, ſed ſemper ſtudioſum eſſe perfectionis ſectandæ.] *Et ſi quid aliter ſapitis*, ſeu aliqui veſtrum aliter ſentit: *Et hoc vobis Deus reuelauit*, ſcilicet in errore verſari. Reuelat autem hoc Deus, dum homini huiuſmodi ſuorum vitiorum, & errorum cognitionem impertit. *Verumtamen* rogo, vel hortor, vt gradum retineamus, ad quem *peruenimus*, gradum, inquam, illum cognitionis rerum diuinarum, & perfectionis vitæ, *Vt idem ſapiamus*, ſeu concordes ſimus & vna in nobis ſit circa veritatem Euangelij ſententia ſinè opinionum inutilium, aut nouiarum varietate: & *in eadem regula* doctrinæ fidei, & ſanctitatis vitæ *permaneamus.*

Nullus iudicet, ſe eſſe perfectum, ſed dum viuit, altiori ſtudeat perfectioni.

Specialiſſimum Chriſti ad nonnullos peccatores ad ſe adducendos ſtudium.

Vera perfectio eſt, tibi perſuadere, haud eſſe perfectum.

Verſ. 17. 18. 19. 20. 21. *Imitatores mei eſtote, &c.*] Me Magiſtrum veram ſectantem doctrinam æmulamini; & obſeruate verba, & facta eorum, *qui ita ambulant*, nempe Euangelij doctrinam amplectentes, & præſcripta ſeruantes, vt eos etiam æmulemini: *ſicut habetis formam noſtram*, ſeu eorum actiones regulando iuxtà exemplar obedientiæ & humilitatis Chriſti, quod vobis propoſui. Tunc videbitis an digni ſint, quos vos imitemini, necne. *Multi enim ambulant* aliter quam ego in Euangelij veritate, *quos ſæpe dicebam vobis*, ſeu de quibus ſæpe vobis loquebar, aſſerens eſſe *inimicos crucis Chriſti*, voluptatum ſcilicet ſectatores: *quorum finis interitus* ſiue fine: *quorum Deus venter eſt*, qui finem virtutum in deliciis conſtituunt, & ventri litant gulam & ebrietatem tanquam Baccho & Cereri; venter enim illorum Deus eſt, ſeu idolum: *& gloria in confuſione ipſorum*, gloriantur enim voluptatibus, & aliis iniquitatibus, quarum ipſos pudere oportebat: *qui terrena ſapiunt*, ſeu non niſi terrenos nutriunt affectus. * Pro gloriari in confuſione, ſeu in iis, è quibus confundi deberes, ſignum eſt, te inter illos annumerari, quorum finis *erit interitus.*] *Noſtra autem conuerſatio*, ſeu *vita ratio* (Græcè ſic) *in cælis eſt*, ſeu Chriſtianorum inſtitutum cæleſtibus rebus ſtudere; quia ibi cor noſtrum habemus, *vnde ſaluatorem expectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum*, ad iudicium venturum. *Qui reformabit* Græcè, *transfigurabit corpus humilitatis noſtra*, ſeu putridum & conuerſum in cineres, faciet incorruptibile, & glorioſum, quatuor nempè gloriæ dotibus donatum: *configuratum corpori claritatis ſua*, ſeu per ſimile immortali Chriſti corpori gloria circumdato: *ſecundum operationem, qua etiam poſſit ſubiicere ſibi omnia*, & quidlibet in quodlibet tranſmutare, vnde ei facillimum erit è cineribus corpus reformare, ſicut facillimum fuit Adæ corpus olim formare ex luto. * Obſerua hinc, Paulum ſæpe vti reſurrectionis argumento ad virtutem ſuadendam. Memoria enim futuræ reſurrectionis nobis animos indere debet vt corpus tunc tanta gloria donandum, nunc pœnitentiæ, ac mortificationis iugo addicamus.

Gloriari de peccatis reprobationis ſignum.

Reſurrectionis memoria nos allicit ad corpus mortificandum.

CAPVT IV.

Ad ſpirituale gaudium & ad perfectam ſanctitatem hortatur.

1. ITAQVE, fratres mei chariſſimi, & deſideratiſſimi, gau-
dium meum, & corona mea: ſic ſtate in Domino, chariſſimi.
2. Euodiam rogo, & Syntychen deprecor, idipſum ſapere
in Domino. 3. Etiam rogo & te, germane compar, adiu-
ua illas, quæ mecum laborauerunt in Euangelio cum Cle-
mente, & cæteris adiutoribus meis: quorum nomina ſunt
in libro vitæ. 4. Gaudete in Domino ſemper: iterum di-
co gaudete. 5. Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus: Dominus pro-
pè eſt. 6. Nihil ſolliciti ſitis, ſed in omni oratione, & obſecratione, cum gratia-
rum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum. 7. Et pax Dei, quæ
exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra, & intelligentias veſtras, in Chri-
ſto Ieſu. 8. De cætero fratres, quæcumque ſunt vera, quæcumque pudica, quæcum-
que iuſta quæcumque ſancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, ſi qua
virtus, ſi qua laus diſciplinæ, hæc cogitate. 9. Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, &
audiſtis, & vidiſtis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiſcum. 10. Gauiſus
ſum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquandò refloruiſtis pro
me ſentire: ſicut & ſentiebatis: occupati autem eratis. 11. Non quaſi pro-
pter penuriam dico: ego enim didici, in quibus ſum, ſufficiens eſſe. 12. Scio
& humiliari, ſcio & abundare; (vbique & in omnibus inſtitutus ſum) & ſatia-
ri, & eſurire, & abundare, & penuriam pati. 13. Omnia poſſum in eo, qui
me confortat. 14. Verumtamen benè feciſtis, communicantes tribulationi meæ.
15. Scitis autem & vos, Philippenſes, quod in principio Euangelij quando pro-
fectus ſum à Macedonia, nulla mihi Eccleſia communicauit in ratione dati &
accepti, niſi vos ſoli: 16. Quia & Theſſalonicam ſemel & bis in vſum mihi mi-
ſiſtis. 17. Non quia quæro datum, ſed requiro fructum abundantem in ratione
veſtra. 18. Habeo autem omnia, & abundo: repletus ſum, acceptis ab Epa-
phrodito quæ miſiſtis, odorem ſuauitatis, hoſtiam acceptam, placentem Deo.
19. Deus autem meus impleat omne deſiderium veſtrum, ſecundùm diuitias
ſuas, in gloria in Chriſto Ieſu. 20. Deo autem & Patri noſtro gloria in ſæcula
ſæculorum. Amen. 21. Salutate omnem ſanctum in Chriſto Ieſu. 22. Salutant
vos, qui mecum ſunt, fratres. Salutant vos omnes ſancti, maximè autem qui de
Cæſaris domo ſunt. 23. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro,
Amen.

COMMENTARII.

1\. *Ad ſpirituale gaudium hortatur.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Itaque fratres mei chariſſimi, &c.*] Itaque ò fratres, dilecti admodum à me, & deſiderati, (cupio enim valdè vos videre, & alloqui) *gaudium meum*, cum de veſtra conſtantia in fide certior fio: *& corona mea*, quia ob labores & pericula veſtra cauſa ſuſcepta à Domino coronam expecto; *ſic ſtate in Domino, chariſſimi*, conſtanter perſiſtite in fide Chriſti Domini, & in moribus fideli conſentaneis ſic, ſeu eo modo, quo in iis ſtandum eſſe vos ſæpè docui. *Euodiam rogo, & Syntychen deprecor*, vt idem ſapiant, idem ſentiant *in Domino*, ſeu iuxta Chriſtianæ religionis leges. Duæ hæ fœminæ primariæ erant Philippis inter Chriſti cultores, quæ negotium fidei promouebant: attamen inter illas circa nonnulla accidentalia nonnihil diſſidij fuerat exortum. Has curat Apoſtolus ad omnimodam concordiam adducere. * Vel minima enim diſcordia inter ſeruos ſpeciales Chriſti aliis dat tepiditatis in ratione viuendi occaſionem.] *Etiam rogo & te, germane compar*, qui ſyncerus adiutor & ſocius mei Euangelici laboris fuiſti (eius nomen non exprimit) *adiuua illas* nempè Euodiam, & Syntychen, *quæ mecum laborauerunt in Euangelio* fœminis aliis priuatim recolendo iuxt. præſcripta mea. * Nec enim deceret, vt mulieres cum viris, vel ad eos inſtruendos, diu morarentur.] *Cum Clemente*, qui mecum etiam

Quælibet ſeruorũ Dei diſcordia aliis parit ſcãdalum.

Fœminæ fugiant viros & aſſidua colloquia cũ piis

etiam ſtrenuè laborauit. Loco particulæ illius: *Quæ mecum laborauerant*, eſt in Græco, *Quæ athletarum more decertarant.* * Sunt quidem nonnullæ fœminæ, quæ ſtrenuos viros ſuperant fortitudine in Euangelij miniſterio. Teſtor D. Thereſiam non ſolùm fœminarum, ſed & virorum perfectionis Magiſtram.] Porrò Clemens, de quo Paulus agit memoriam, fuit ille Romanus egregius diſcipulus Petri & Pauli, qui Petro poſt Linum & Cletum in Pontificatu ſucceſſit. *Quorum nomina ſunt in libro vitæ.* Horum hîc nomina ſcribo, ſed fælicius in libro vitæ, ſeu electorum exarantur. *Gaudete*, ô fratres, *in Domino ſemper, iterum dico: Gaudete*, frequentiſſime in vobis excitate in vobis ſpirituale gaudium, animo recolentes ineffabile vocationis veſtræ beneficium, quo in vitam æternam deſtinamini. * Ad Religioſos monitum hoc propriè dirigitur, qui cum cæleſti munere è tot ſecularibus fuerint ad regularem perfectionem electi, ſpirituali gaudio debent perfundi.] *Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus; Dominus enim propè eſt.* Veſtra moderatio, morumque compoſitio coram omnibus fulgeat, Iudex enim Dominus appropinquat, qui noſtram modeſtiam coronabit, & gaudium complebit. * Gaudere iuſtos monet Apoſtolos, neceſſaria enim eſt ad continui laboris tolerantiam nonnulla recreatio: ſed iubet eſſe modeſtam, vt cultores Chriſti Domini decet.] * Dominus enim, ait, *prope eſt*, tuarum aſpectator actionum. Ne quis in actionibus æquitatis metam excedat, potens eſt frænum mente recolere, Deum oculatum eſſe illarum teſtem.] *Nihil ſoliciti ſitis*, ſiue bonis ſpoliemini, ſiue aliis infortuniis afficiamini; quia æterna bona non longe abſunt, cum eorum largitor *prope* ſit. * Vt labores ſuſtineas patienter, non tibi ſtatuas longæ vitæ terminum, ſed exiſtima, ſemper diem mortis inſtare.] *Sed in omni negotio* (in Græco enim *παντὶ* neutrum non poteſt cum oratione fœminini generis coniungi) *oratione, & obſecratione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum*, ſeu deferantur ad Deum per attentam orationem, & feruentem obſecrationem: ſynceramque *gratiarum actionem* de quocumque demum euentu, ſiue Deus petitis annuat, ſiue abnuat. * Sæpè namque abnegatio petiti maius Dei beneficium eſt, quam conceſſio.] *Et pax Dei*, (quæ quam nobilis, quam ſuauis ſit, *exuperat omnem ſenſum*, ſeu intellectum) perpetuò *cuſtodiat corda veſtra, & intelligentias veſtras*, ſeu totam animam veſtram contra omnium hoſtium incurſus, qui vos turbare contendunt.

D. Thereſia non ſolùm fœminarū, ſed & virorum perfectionis Magiſtra.

Religioſus ad perfectionis inſtitutū vocatus, magnæ exultationis materiam habet

Gaudeant, & lætentur animo iuſti, ſed modeſtè

Ne in actionibus æquitatis metam excedas, te Deum earum teſtem habere, conſidera.

Vt labores patienter ſuſtineas, cogita, perbreuem tibi fore vitæ huius durationem.

Sæpè abnegatio petiti maius Dei beneficium eſt, quam conceſſio.

Verſ. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. *De cætero fratres, &c.*] Cæterum ô fratres *quæcumque ſunt vera*, ſyncera, & ab hypocriſi aliena, *pudica* grauia, ſeuera, honeſta, verecunda, *ſancta*, Græce, *incontaminata*, *amabilia*, ſeu ad amicitiam & concordiam conducentia: *bona fama*, ſeu boni nominis aſſerendi appoſita, alij, *laudabilia*; *ſi qua virtus, ſi qua laus diſciplinæ*, ſeu quidquid Chriſtianam diſciplinam apud infideles commendat, *hæc cogitate*, hæc ſectari ſtudete. *Quæque didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis in me, hæc agite*, verba & actiones meas æmulari contendite. *Et Deus pacis auctor erit vobiſcum*, inſigni donorum ſuorum incremento. *Gauiſus ſum autem in Domino vehementer quoniam refloruiſtis pro me ſentire*, ſeu charitas veſtra erga me circa ſtudium impendendi neceſſaria, quæ quodammodo aruerat, iam nunc refloruit. Sed excuſatione digni fuiſtis tempore, quo mihi non ſuccurritis, *ſicut & ſentiebatis*, ſeu ſicut ſolicite eſſe ſolebatis, quia *eratis occupati*, & opportunitas non aderat mihi ſubueniendi. *Non id quaſi propter penuriam dico* qua eram affectus, aut quaſi moleſte feram, ſi quid mihi deſit. *Didici enim in quibus ſum, ſufficiens eſſe*, ſeu didici iis, quæ habeo contentus eſſe, quaſi mihi illa ſufficiant. *Scio humiliari, Scio & abundare*, ſeu indigus, & abundans. *vbique & in omnibus inſtitutus ſum.* ita vitam meam inſtitui, vt penuriam pati ſciam, ſi ſit opus: & copia, ſi adſit, moderatè vti. *Omnia* iam enarrata poſſum ſuſtinere, & alia diriora, ſi accidant. *in eo, qui me confortat*, ſiue Chriſti fretus auxilio, qui me ad hæc omnia incommoda toleranda vires ſuppeditat. * Nam cum Deus labores immittit, nos ſimul ad illos ſuſtendum auxilio donat.] Licet autem ſcio famem tolerare; *Verumtamen bene feciſtis*, ſeu gratum Deo geſſiſtis opus, *communicantes tribulationi meæ*, ſeu inopiam meam ſubleuantes.

Cum Deus nos laboribus onerat, ſimul auxilium ad illos tolerandos ſuppeditat.

Verſ. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. *Scitis autem & vos Philippenſes, &c.*] Haud ignoratis ô Philippenſes, *quod in principio Euangelij* à me vobis prædicati (Act. 16.) *quando profectus fui à Macedonia, nulla mihi Eccleſia communicauit in ratione dati, & accepti, niſi vos ſoli.* Seu quod nulla Eccleſia ſpiritualia à me accepta temporali ſubſidio ad neceſſariam ſuſtentationem compenſauit, niſi veſtra. *Quia & Theſſalonicam ſemel & bis in vſum mihi miſiſtis.* Nam ſemel & iterum id quoad vſus meos indigebant in Theſſalonicam remiſiſtis. *Non quia quæro datum, ſed requiro fructum abundantem in ratione veſtra.* Non hoc dico, quia veſtra aut cuiuſcumque alterius munera deſiderem, aut exigam: ſed veſtrum lucrum, & commodum requiro, & expeto: vt bona quæ in hoc genere agitis veſtris rationibus inſcribantur, & ampliſſimæ retributionis à Deo creditores efficiamini. * Nam qui ſuccurrit inopi ſibi Deum reddit debitorem.] *Habeo autem omnia, & abundo: repletus ſum, acceptis ab Epaphrodito, quæ miſiſtis.* Ea recipiens quæ ad me Epiſcopi veſtri manu ad me tàm largè miſiſtis, abondè mea oppleta fuit egeſtas. Miſiſtis inquam vberem eleemoſynam *odorem ſuauitatis, hoſtiam acceptam placentem Deo*, quæ ſcilicet eſt quoddam quaſi ſacrificium gratiſſimi & ſuauiſſimi cæleſti Numini odoris. *Deus autem meus impleat omne deſiderium veſtrum ſecundum diuitias ſuas*, ſeu cum ſit omnium diuitiarum fons, quidquid cæleſtium donorum expetitis, conſequamini, *in gloria in Chriſto Ieſu?* ſeu deſiderium veſtrum in gloria per Ieſu merita repleatur. Quia ſcilicet cuncta terrena bona haud poſſunt hominum corda implere. Vnde Dauid expertus ex inope paſtore Rex duplicis Imperij effectus, quaſi ieiunus, & vacuus, ca-

Qui inopi ſuccurrit, Deum ſibi reddit debitorem.

Solùm cæleſtis gloria poteſt ſatiare hominis animum, nō cuncta terrena.

cinit. *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Pſal. 18. 15.] *Deo autem & Patri noſtro gloria in ſecula ſeculorum:* Deo, qui Pater noſter eſt gloria ſit per omnem æternitatem. *Amen. Salutate omnem ſanctum in Chriſto Ieſu,* ſeu omnem Chriſtianum, qui Baptiſmo ſanctificatus eſt per Chriſtum, & profeſſione, ac vocatione Chriſtiana ſanctus eſt. *Salutant vos, qui mecum ſunt, fratres. Salutant vos omnes ſancti,* ſeu omnis Romana Eccleſia; *maximè autem qui de Cæſaris domo ſunt,* ſeu Chriſticolæ, qui in Neronis aula verſantur. * Aula quidem haud apta eſt pietati: ſed ſi homo velit, vel in aula tyranni poterit eſſe ſanctus.] *Gratia Domini Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.*

Vel in aula tyranni poteris eſſe ſanctus.

EPISTO

EPISTOLA
BEATI PAVLI APOSTOLI
AD COLOSSENSES.

COloſſæ erat Ciuitas non Rhodiorum quaſi à Coloſſo Solis dicta, (vti aliqui volunt) ſed Phrigiæ, vicina Hierapoli, & Laodiciæ, auctore Plinio, Zonara, & aliis. Vndè Paulus iubet Coloſſenſes, vt legant Epiſtolam Laodicenſium, vtpotè vicinorum. Scripta fuit eodem cum duabus præcedentibus anno à morte Dominica vigeſimoſeptimo ex eodem Romano carcere, & per Tychicum, & Oneſimum Coloſſas tranſmiſſa.

CAPVT I.

Edocet, non Angelos, ſed Chriſtum eſſe totius mundi Redemptorem, ac ſaluatorem.

1. PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, &
Timotheus frater: 2. eis, qui ſunt Coloſſis, ſanctis, &
fidelibus fratribus in Chriſto Ieſu. 3. Gratia vobis &
pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gra-
tias agimus Deo, & Patri Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſem-
per pro vobis orantes: 4. audientes fidem veſtram in
Chriſto Ieſu, & dilectionem quam habetis in ſanctos
omnes, 5. propter ſpem, quæ repoſita eſt vobis in cælis: quem audiſtis in
verbo veritatis Euangelij: quod peruenit ad vos, ſicut & in vniuerſo mundo eſt,
& fructificat, & creſcit, ſicut in vobis, ex ea die qua audiſtis, & cognouiſtis
gratiam Dei in veritate, 7. ſicut didiciſtis ab Epaphra chariſſimo conſeruo no-
ſtro, qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti Ieſu, 8. qui etiam manifeſta-
uit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu. 9. Ideò & nos ex qua die audi-
uimus, non ceſſamus pro vobis orantes, & poſtulantes vt impleamini agnitio-
ne voluntatis eius, in omni ſapientia & intellectu ſpirituali: 10. vt ambule-
tis dignè Deo per omnia placentes: in omni opere bono fructificantes, & cre-
ſcentes in ſcientia Dei: 11. in omni virtute confortati ſecundùm potentiam
claritatis eius, in omni patientia & longanimitate cum gaudio, 12. gratias
agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumi-
ne: 13. qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij
dilectionis ſuæ: 14. in quo habemus redemptionem per ſanguinem eius, re-
miſſionem peccatorum: 15. qui eſt imago Dei inuiſibilis, primogenitus om-
nis creaturæ: 16. quoniam in ipſo condita ſunt vniuerſa in cælis, & in terra,
viſibilia, & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue po-
teſtates: omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt: 17. & ipſe eſt ante omnes, &
omnia in ipſo conſtant. 18. Et ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ, qui eſt princi-
pium, primogenitus ex mortuis: vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens. 19. quia
in ipſo complacuit, omnem plenitudinem inhabitare: 20. & per eum recon-
ciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in ter-

ris, ſiue quæ in cælis ſunt. 21. Et vos cùm eſſetis aliquando alienati, & inimici
ſenſu in operibus malis: 22. nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius
per mortem, exhibere vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles co-
ram ipſo: 23. ſi tamen permanetis in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles à
ſpe Euangelij, quod audiſtis, quod prædicatum eſt in vniuerſa creatura, quæ
ſub cælo eſt, cuius factus ſum ego Paulus miniſter. 24. Qui nunc gaudeo in
paſſionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ deſunt paſſionum Chriſti, in carne mea,
pro corpore eius, quod eſt Eccleſia: 25. cuius factus ſum ego miniſter ſecun-
dùm diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vos, vt impleam verbum Dei:
26. myſterium, quod abſconditum fuit à ſæculis, & generationibus, nunc autem
manifeſtatum eſt ſanctis eius, 27. quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriæ
ſacramenti huius in Gentibus, quod eſt Chriſtus, in vobis ſpes gloriæ. 28. quem
nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem,
in omni ſapientia, vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Ieſu.
29. in quo & laboro, certando ſecundùm operationem eius, quam operatur in me
in virtute.

COMMENTARII.

1. VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti, &c.*] Paulus *per voluntatem Dei*, ac iuſſum non meritis meis in Chriſti Apoſtolum vocatus, & aſſumptus: *& Timotheus frater*, eis, *qui ſunt Coloſſis*, Chriſtianis fratribus in Chriſto fidelibus. Gratia vobis, & *pax à Deo Patre noſtro. & Domino* noſtro *Ieſu Chriſto* donetur, & augeatur. *Gratias agimus Deo*, qui eſt Pater *Domini noſtri Ieſu Chriſti* pro vobis ſemper *orantes*, cum audimus fidem veſtram in Chriſtum, & charitatem, quam in fideles cunctos exercetis, *propter ſpem, quæ repoſita eſt vobis in cælis*, ſeu ob bona æterna ſperata, quæ per verbum Euangelicum fidelibus præparata eſſe audiſtis. *Quod* quidem præconium Euangelicum, *ad vos peruenit, ſicut & in vniuerſo mundo eſt*, ſeu in præcipuis totius orbis partibus, ac prouinciis eſt diſſeminatum: *&* fructificat, & creſcit ibi, *ſicut in vobis* Dei gratia videmus creſcere & fructificare, *ex ea die, qua audiſtis, & cognouiſtis gratiam Dei in veritate*, ſeu veritatem gratiæ Dei, id eſt, redemptionis, & ſalutis per Chriſtum allatæ. *Sicut didiciſtis ab Epaphra* Coloſſenſe ciue *conſeruo noſtro*, ſeu qui nobiſcum Chriſto ſeruit in Euangelio, *qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti Ieſu. Qui etiam manifeſtauit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu*, ſeu charitatem, qua in nos, & in Chriſtianos omnes affecti eſtis. Laudat Epaphram, quod fidus ſit ac ſyncerus Chriſti miniſter in procuranda Coloſſenſium ſalute. Hic quidem Romam ad ſalutandum, & ſubleuandum Apoſtolum venit, imo nonnulli verò ſimile putant hac cauſa in carcerem eandem fuiſſe coniectum. Ideo Paulus eum chariſſimum & fidelem appellat. * Societas enim in tribulatione ingentem conciliat animorum affectum.] * Illud preme: Verbum Euangelicum *fructificat, & creſcit in vobis ex ea die, qua audiſtis.* Non enim cunctati ſunt Coloſſenſes differentes Dei vocationi reſpondere: ſed illicò nomen Chriſto dedere. Periculoſum enim admodum eſt ſalutis vocatione audita hodie, ad reſpondendum procraſtinare.]

Non Angelos, ſed Chriſtū totius mūdi Redemptorem eſſe docet.

Societas in tribulatione ingentē conciliat animorum affectum.

Non differas vocationi diuinæ reſpondere.

Verſ. 9.10.11.12.13.14.15.16.17. Ideò & nos ex qua die, &c.] Propterea *& nos ex qua die, ab* Epaphra *audiuimus* hæc de vobis elogia, nempe fidem, dilectionē, &c. *non ceſſamus pro vobis* orare, & poſtulare à Deo, *vt impleamini agnitione voluntatis eius*, qua decreuit nos ſibi reconciliare, & ſaluare per Chriſtum. Vt impleamini inquam, hac agnitione *in omni Sapientia, & intellectu ſpirituali*, ſeu cum completa ſapientia, & aſſecutione myſteriorum fidei, & intellectu eorundem non carnali, & litterali, ſed ſpirituali, puro, ſolido. *Vt ambuletis dignè, Deo per omnia placentes*, hoc enim eſt dignè ambulare. * Etquidem tam debitores Deo ſumus, vt ille ſolùm dignè ambulare ſeu Chriſtianum decet, qui in cunctis venari ſtudet, quæ ſit Dei voluntas, vt illam exequatur.] *in omni opere bono fructificantes*, ſeu fructum omnium bonorum operum ferentes, *& creſcentes in ſcientia Dei* Creſcit in agnitione ſeu ſcientia Dei, qui in myſteriorum diuinorum notitia quotidie proficit. *In omni virtute confortati*, ſeu omni robore armati aduerſus pericula impendentia. Græcè, *In omni potentia facti potentes, ſecundum potentiam claritatis eius*, Græcè, *gloria eius* ſeu ſecundùm glorioſam potentiam Dei, qua vos communiri oportet, cum perſecutiones tyrannorum inſurgunt. * Cùm Laurentium, Sebaſtianum, Catherinam, & alios inclytos Eccleſiæ duces videtis ineffabili conſtantia præditos, humanam imbecillitatem non aſpicias, ſed ad glorioſam Dei virtutem, qua corroborantur, mentem attolle.] Ideóque à Deo roboratos eſſe oſtendetis *in patientia, in longanimitate, & gaudio*, ſeu vt in omnibus aduerſis patientes ſitis, & longanimes, imo in ipſa tribulatione in Domino gaudeatis. *Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine*, ſeu qui dignatus eſt, nos aſſumere in partem hereditatis electorum ſuorum: ſiuè dignitatem illam contulit, vt ſimus cæleſtis hereditatis cum electis participes, *in lumine*, ſeu ob lumen *Euangelij*. quod Chriſtus nobis de cælo attulit. Quo quidem lumine *eripuit nos de poteſtate tenebrarum*, ſeu dæmonum qui tenebræ ſunt, & qui lucem illam, quæ in tenebris lucet, nonquam tenebroſi ipſi comprehenderunt: *& tranſtulit in Regnum Filij*

Solus ille dignè ambulare videtur, qui à Dei voluntate non recedit.

Martyres Dei virtute armātur, ad vincendum.

dile

dilectionis ſua, ſeu in Eccleſia dilecti Filij ſui. *In quo habemus redemptionem, per ſanguinem eius*, à ſeruitute peccati, *remiſſionem* ſcilicet *peccatorum*. Qui quidem Filius *eſt imago Dei* Patris *primogenitus omnis creatura*, quia ante omnem creaturam, nempe ab æterno eſt genitus. *Quoniam in ipſo*, ſeu per ipſum *condita ſunt vniuerſa in cœlis, & in terra, viſibilia, & inuiſibilia, ſiue Throni, ſiue Dominationes, ſiue Principatus, ſiue Poteſtates: omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt*. Græcè, *in ipſum*; ſiue ad ipſius gloriam. *Et ipſe eſt ante omnes Angelos*, & quaſcumque creaturas: *& omnia in ipſo conſtant*, ſeu per eum conſiſtunt, & conſeruantur.

Verſ. 18.19.20.21.22.23. *Et ipſe eſt caput corporis, &c.*] Et ipſe myſtici corporis Eccleſiæ, qui eſt principium, fons, Dux & *primogenitus ex mortuis* reſurgentium, quia primus è ſepulchro ſurrexit ad vitam immortalem, quem electi reſurrecturi in nouiſſima die ſequentur: *Vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens*. In quouis enim ordine tam creationis, quam regenerationis: tam naturæ, quam gratiæ: tam viſibilium creaturarum, quam inuiſibilium, in omnibus omnino primatum tenet. *Quia in ipſo* Chriſto *complacuit* Patri, *omnem plenitudinem inhabitare*, ſeu omnem perfectionem tum Sapientiæ, tum gratiæ, tum poteſtatis, tum denique ipſius Diuinitatis non tantum per operationem, ſed & per eſſentiam contineri. *Et per eum reconciliare omnia in ipſum*, id eſt,

Ineffabilis apud Deum hominis æſtimatio.

homines. Tanta enim Deo hominum æſtimatio, vt homines electi quaſi ipſi omnia ſint. Vndè dicebat aliquando Dominus Mar. vlt. *Prædicate Euangelium omni creaturæ*, id eſt, hominibus, qui Domino quaſi omnia ſunt.] *Pacificans per ſanguinem eius ſiue qua in terris, ſiue qua in cœlis ſunt*, ſeu Angelos & homines inter ſe reconcilians, pace per eius ſanguinem compoſita, quo quidem peccatum, quod erat inimicitiæ cauſa, fuit deletum. * Vndè ſtultus eſt admodum, qui delinquit, quantum enim in ſe eſt, priſtinas renouat inimicitias, & ei eſt cum innumerabilibus inimicis inuiſibilibus dimicandum.] *Et vos cum eſſetis aliquando alienati, & inimici ſenſu*, ſeu mente & voluntate *in operibus malis* idololatriæ, luxuriæ, &c. *vos nunc* Chriſtus *reconciliauit in corpore carnis eius*, ſeu in corpore ſuo vero & proprio, *per mortem* crucis: *exhibere vos*, ſiue vt exhiberet *ſanctos, immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo*, ſeu in Dei Patris conſpectu.

Qui delinquit, videtur antiquas inimicitias inter Angelos & homines innouare.

Pœnitentiæ vis ad diluenda hominum crimina.

* Ex Chriſti ſanguine hæc vis Pœnitentiæ immundos omnino homines adeò reddere immaculatos, vt Dei vel lincei oculi nihil iam in eis inueniant reprehenſione obnoxium.] *Si tamen permanetis in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles à ſpe Euangelij, quod audiſtis, quod prædicatum eſt in vniuerſa creatura*. His itaque bonis potiemini, ſi retinueritis firmiter fidem, & corde foueritis ſpem bonorum cœleſtium, quæ promittit Euangelium quod audiſtis, & per vniuerſum orbem euulgatur. * Cur fidei & ſpei opera alia recta circa obſeruationem legis non memorauit? Credideri, quia qui cœleſtem felicitatem ſperat, cordis affectu ſimul accenditur, ad iucunda media, per quæ illa felicitas eſt comparanda.] Cuius quidem prædicationis in omnem creaturam *ego Paulus ſum* ex Domini electione *miniſter*.

Gloriæ futuræ ſpes nos allicit ad recta opera exercendum, vt illam aſſequamur.

Verſ. 24.25.26.27.28.29. *Qui nunc gaudeo in paſſionibus, &c.*] Creditum inquam eſt prædicandi Euangelij miniſterium, *mihi*, *qui nunc* carceri addictus, *gaudeo in paſſionibus*, ſeu tribulationibus *pro vobis*, ſeu veſtra cauſa exantlatis: *& adimpleo ea, quæ deſunt, paſſionum Chriſti in carne mea pro corpore eius, quod eſt Eccleſia*. Græcè, pro *adimpleo*, eſt, *viciſſim impleo*. Ac ſi diceret: Opus fuit, vt Chriſtus multa in corpore ſuo vero, & etiam in corpore myſtico pateretur. Profectò Chriſtus in corpore ſuo vero paſſus eſt cruciatus, mortem ſubiit. Nunc igitur viciſſim & ego, qui ſum membrum corporis myſtici, adimpleo, quæ deſunt, multa patiendo pro Chriſto, & eius Eccleſia. *Cuius factus ſum ego miniſter ſecundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vos, vt impleam verbum Dei*. Cuius quidem Eccleſiæ ſum miniſter electus, vt diſpenſem toti familiæ, ſeu ſingulis fidelibus dona Domini mei, & compleam Euangelij prædicationem, quam Chriſtus inchoauit. Quod quidem verbum Dei prædicatum à Chriſto *myſterium eſt*, quod abſconditum fuit à ſæculis, & generationibus: nunc autem *manifeſtum*, ſeu reſeratum eſt *ſanctis eius*, ſeu fidelibus noui Teſtamenti. *Quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriæ, Sacramenti huius in Gentibus*, ſeu quibus placuit Deo reuelare diuitem, & bonis ſpiritualibus exundantem gloriam huius myſterij, *quod eſt Chriſtus*, & eius Euangelium, *in vobis ſpes gloriæ*, quia per Chriſti Euangelium quod recepiſtis, & cuius præſcripta obſeruatis, gloriam vos adepturos ſperatis. *Quem* quidem Chriſtum & Euangelium nos annunciamus mundo, *corripientes omnem hominem*, idolorum cultorem, & prauis moribus infectum: *& docentem omnem hominem in omni Sapientia*, cognitione ſcilicet Dei, & myſteriorum fidei, quæ verax eſt Sapientia. Paulus itaque & corripiebat, & docebat. Nec enim concionator ſuum implet miniſterium, ſi ſolummodo doceat. Debent ſimul in peccata inuectiuus exſurgere.] *Vt* ſcilicet docendo, & corripiendo, *exhibeamus omnem hominem in Chriſto Ieſu, perfectum* in his, quæ ad fidei doctrinam, & morum compoſitionem pertinent. *In quo & laboro, certando ſecundum operationem eius, quam operatur in me in virtute*, ſeu ad quem finem enitor multumque laboro cum periculis decertando ſecundum efficacem, ac potentem operationem Chriſti, qui valide me ſua virtute confortat ad agendum, ad patiendum, & inimicos eius ſuperandos.

Concionatori non ſolũ debet docere, ſed etiã peccata corrigere.

CAPVT II.

Pſeudo-apoſtolos taxat. Legales obſeruationes, falſam Angelorum religionem, delectum ſuperſtitioſorum ciborum carpit.

1. VOLO enim vos ſcire qualem ſollicitudinem habeam pro vo-
bis, & pro iis qui ſunt Laodiciæ, & quicumque non viderunt
faciem meam in carne: 2. Vt conſolentur corda ipſorum,
inſtructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intel-
lectus, in agnitionem myſterij Dei patris & Chriſti Ieſu:
3. In quo ſunt omnes theſauri Sapientiæ & ſcientiæ abſcon-
diti. 4. Hoc autem dico, vt nemo vos decipiat in ſublimita-
te ſermonum. 5. Nam etſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum gau-
dens, & videns ordinem veſtrum, & firmamentum eius, quæ in Chriſto eſt, fidei ve-
ſtræ. 6. Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum, in ipſo ambulate. 7. Ra-
dicati, & ſuperædificati in ipſo, & confirmati fide, ſicut & didiciſtis, abundantes
in illo in gratiarum actione. 8. Videte ne quis vos decipiat per Philoſophiam, &
inanem fallaciam, ſecundùm traditionem hominum, ſecundùm elementa mundi,
& non ſecundùm Chriſtum, 9. Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinita-
tis corporaliter: 10. & eſtis in illo repleti, qui eſt caput omnis principatus, & po-
teſtatis: 11. In quo & circumciſi eſtis circumciſione non manu facta in expolia-
tione corporis carnis, ſed in circumciſione Chriſti: 12. Conſepulti ei in baptiſ-
mo, in quo & reſurrexiſtis per fidem operationis Dei, qui ſuſcitauit illum à mor-
tuis. 13. Et vos, cùm mortui eſſetis in delictis, & præputio carnis veſtræ, conuiui-
ficauit cum illo, donans vobis omnia delicta: 14. Delens quod aduerſus nos erat
chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipſum tulit de medio, affi-
gens illud cruci: 15. & expolians principatus & poteſtates, traduxit confidenter, pa-
triumphans illos in ſemetipſo. 16. Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu,
aut in parte diei feſti, aut neomeniæ, aut ſabbatorum: quæ ſunt vmbra futuro-
rum: corpus autem Chriſti. 18. Nemo vos ſeducat, volens in humilitate, & reli-
gione Angelorum, quæ non vidit ambulans, fruſtrà inflatus ſenſu carnis ſuæ, &
non tenens caput, ex quo totum corpus, per nexus & coniunctiones ſubminiſtra-
tum & conſtructum, creſcit in augmentum Dei. 20. Si ergo mortui eſtis cum
Chriſto ab elementis huius mundi: quid adhuc tanquam viuentes in mun-
do decernitis? 21. Ne tetigeritis, neque guſtaueritis, neque contrectaueritis:
quæ ſunt omnia in interitum ipſo vſu ſecundùm præcepta & doctrinas homi-
num: 23. Quæ ſunt rationem quidem habentia Sapientiæ in ſuperſtitione, & hu-
militate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad ſaturitatem
carnis.

COMMENTARII.

1. *Taxat Pſeudo-Apoſtolos.* VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Volo enim vos ſcire, &c.*] Velim vos ô Coloſſenſes dignoſcere quanta pro ſalute veſtra & eorum, *qui ſunt Laodiciæ*, & quorumcumque qui me nunquam viderunt, ſim affectus: *Vt conſolentur* (paſſiue) ſeu vt conſolationem accipiant *ipſorum corda*: cum plene *inſtructi* ſint *charitate* in Deum, & proximum, & aſſecuti *omnes diuitias plenitudinis intellectus*, ſeu vberrimam copiam perfectæ intelligentiæ fidei, præcipue agnitionis *myſterij Dei Patris & Chriſti Ieſu*, ſeu ſanctiſſimæ Trinitatis, & Incarnationis, ac paſſionis Chriſti Filij eius. *In quo* ſolo & non in Angelis (vt fingunt pſeudo-apoſtoli iſti) ſunt abſconditi omnes theſauri omnigenæ *ſapientiæ*, ſcientiæ, imo & diuinitatis. *Hoc autem dico, vt nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum*, ſeu in ſpecioſo fuco humanæ eloquentiæ, & confictis rationibus. *Nam & ſi corpore abſens ſum*, vobiſcum adſum mente, & affectu *gaudens* quidem, *& videns*, ſeu vera relatione dignoſcens *ordinem veſtrum*. Græcè *bonum* ordinem quo ordinate, & rectè omnia fiunt *& firmamentum eius, quæ in Chriſto eſt, fidei veſtræ*, ſeu firmitatem, & con

conſtantiam fidei veſtræ in Chriſtum. *Sicut ergò accepiſtis Ieſum Chriſtum*, ſeu ſicut edocti eſtis ea, quæ ad Chriſtum ſpectant, ſic *in ipſo ambulate*, nec ſinatis, vos à veritatis tramite deiici: *Radicati, & ſuperædificati in ipſo, & confirmati fide* Chriſti. Fides enim eius eſt fundamentum ſolidum, cui debemus inſiſtere, *ſicut* edocti eſtis: *abundantes in illo in gratiarum actione*. Græce, *abundantes in illa* fide. Non ſolum cupio vos ſolum eſſe in fide ſtabiles, verumetiam in ea proficere, & proficiendo abundare per pleniorem myſteriorum cognitionem, cum gratiarum actione. * Reddentes enim Deo gratias pro acceptis his beneficiis vberiora poſtmodum accipietis.]

Gratiarum actio pro beneficio accepto aliud à Deo vberius acquirit.

Verſ. 8.9.10.11.12. Videte, ne quis vos decipiat, &c.] Diligenter attendite, ne quis vos decipiat *per philoſophiam inanem* nihil ſolidi habentem, ſed meram *fallaciam* ex vaniſſimorum *hominum* inuentione & *traditione* hauſtam, *non ſecundum Chriſtum*, ſeu Chriſti doctrinam: ſed *ſecundum elementa mundi*, ſeu prima principia mundanæ doctrinæ, quibus ſuorum animos mundani homines à pueritia imbuunt. *Quia* in Chriſto *inhabitat omnis plenitudo diuinitatis*, ſeu tota deitas *corporaliter*, id eſt, per vnionem ipſius diuinitatis cum corporea ſubſtantia, ſeu carne humana in perſona verbi, iuxta illud: *Verbum caro factum eſt. Et eſtis in illo repleti* ſcientia, aliiſque muneribus ſalutaribus: *qui* quidem *eſt caput omnis Principatus, & Poteſtatis*, ſeu omnium Angelorum: *In quo & circumciſi eſtis circumciſione non manu facta*, quæ fit *expoliatione*, ſeu deciſione particulæ corporis: *Sed in circumciſione Chriſti*, ſcilicet ſpirituali: quandò ſimul cum eo ſepulti eſtis in Baptiſmo, ſeu tunc quando ſacra vnda diluti eſtis. Alludit ad Baptiſmum per immerſionem, quo corpora aquis merguntur, & quodammodo ſepeliuntur, vt emergentes ex illis ad nouam vitam Chriſtianam mundati à culpis reſurgant; ideò addit: *In quo & reſurrexiſtis per fidem operationis Dei*, ſeu per fidem reſurrectionis Chriſti, diuina virtute factæ.

Verſ. 13.14.15.16.17. Et vos cum mortui eſſetis in delictis, &c.] Et cum vos ob crimina, vitæ gratiæ eſſetis priuati, *in præputio carnis veſtræ* non circumciſi carnaliter (Gentiles alloquitur) *conuiuificauit vos cum* Chriſto, donans vobis omnia delicta. Si igitur ſi tunc ad iuſtitiam aſſequendam præputium non nocuit: vt quid ſiniſtis iam vobis obtrudi, circumciſionem ad ſalutem eſſe neceſſariam? *Conuiuificauit*, inquam, *vos*, & nos omnes, *delens, quod aduerſus nos erat, Chirographum decreti*; ſeu obligationem ad mortem, & pœnam æternam iuxta decretum Dei, & ſententiam damnationis in peccatores latam. Huic obligationi omnes ſubſcripſimus primùm manu Adæ, omnium nomine delinquentis: ſecundò manu propria, cum actualiter Deum offendimus. Hanc obligationem *de medio tulit* ſeu ſuſtulit Chriſtus, ſiue aboleuit ſua cruce ac morte relinquens ſchedam quaſi iam caſſam & abolitam *cruci* velut cuneo affixam: *Et expolians Principatus & Poteſtates*, ſeu dæmones quantumcumque potentiſſimos, *traduxit* eos *confidenter*, Græcè, publicè ignominiæ expoſuit, ſuæ fidens mirabili potentiæ, *palam triumphans illos in ſemetipſo*, ſeu de illis per ſuam virtutem triumphum agens. *Nemo ergò vos iudi-*

ces in cibo, aut in potu, ſeu nemo vos reprehendat, vel damnet in delectu, & abſtinentia ciborum, ac potuum Iudæis præſcripta: *aut in parte diei feſti*, ſeu in partitionibus dierum ſolemnium. Porrò Iudaizantes quædam feſta Iudaica ſeruare debere contendebant, quædam contemni. Neomenia quidem, Sabbatum, & alia feſta *vmbra* erant *futurorum*, *corpus autem Chriſti*, ſeu, rem ipſam veram, ac ſolidam nempe corpus Chriſtum adumbrabant. Si ergò iam ipſum corpus habemus, quid neceſſum nobis ad vmbram recurrere?

Verſ. 18.19.20.21.22.23. Nemo vos ſeducat, &c.] Græcè, *Nemo brauio vos fraudet*. Benè curritis, palma proxima præparatur: cauete, ne ſeductores iſti vos à veræ religionis curſu, ad falſam ſuperſtitionem detorqueant. * O quot egregij duces poſt multa certamina ſuperata, poſt curſum diu feliciſſime exactum, circà terminum impingentes miſerè conciderunt. Nullus igitur vſque ad finem ſe excidendi putet eſſe ſecurum.] Nemo inquam vos ſeducat, aut præmio defraudet, *volens* ſtudio vobis imponere ficta *humilitate*, & religione ſeu cultu Angelorū, Simon Magus & eius diſcipuli docuere c[illegible] [illegible] [illegible]lorationem falſam, & ſuperſtitioſam Angelorum, quæ Coloſſis totaque Phrygia vigebat. Impoſtores enim illi Incredibilia confingebant, de Angelis, & Chriſto illos præferre conabantur. Actor autem huius blaſphemi erroris aſſerebat, *quæ non vidit ambulans*, ſeu quaſi ipſe cælos perambulaſſet, & hæc inibi noſſet, & nobis è cælo delapſus enunciaret, *fruſtra inflatus*, ſeu inaniter tumens ſua carnali mente, quaſi aſpiciat Angelos, & rerum cæleſtium acquiſierit cognitionem: *& non tenens caput* Chriſtum, ſed pro Chriſto Angelos ſubſtituens: *ex quo* ſcilicet Capite *totum corpus* Eccleſiæ *per nexus, & coniunctiones ſubminiſtratum*, ſeu ſubminiſtrationem accipiens ſpiritus, motus, & ſenſus vitalis à capite, *creſcit in augmentum Dei*, ſeu fidei & Dei ſpiritus accipit incrementum. *Si ergò mortui eſtis cum Chriſto*, ſeu cum per Chriſtum eſtis iam vanitati, & omni ſectæ, & Philoſophiæ mundanæ renunciaueritis: *quid adhuc tanquam viuentes in mundo decernitis?* ſeu cur ea repetitis, quaſi rurſum ſecundùm hæc mundi elementa viuere ſtudeatis, & *decernitis* ſeu dogmatizatis alios ad perditionem abducentes? * Malum profectò eſt, ad præteritos remeare exceſſus, peſſimum vero alios ad euſdem allicere.] *Ne tetigeritis, neque guſtaueritis, neque contrectaueritis*, quæ lege Moyſi, vel doctrina Simonis Magi quaſi immunda probibentur: nam colentibus Angelos vel dæmones curæ erat vino, carne, venere abſtinere. Abſtinete itaque hiſce, illa immunda non attingatis: *Quæ omnia ipſo vſu* ſunt *in interitum* & æternam perditionem, ſi qui vtuntur iis, credant ea eſſe ad ſalutem neceſſaria. * Aiebat Clemens Alex. lib. 3. Strom. cultores dæmonum à vino, carne, ac venere abſtinere: & non pudeat Chriſti cultores gulæ, ebrietati, & luxuriæ impudenter addici? Num diſcet Chriſtianus è Gentilibus morum compoſitionem?] *Quæ ſunt rationem quidem habentia Sapientiæ in ſuperſtitione & humilitate.* Omnia illa, quæ *ſecundùm præcepta, & doctrinas* ſuperſtitioſas iſtorum hominum impiorum audiſtis, *rationem*, ſeu ſpeciem *Sapientiæ*, vel

2.

Superſtitioſā Angelorū religionem, & inanem ciborum delectum carpit

Nemo vſque ad vitæ terminum poteſt ſe excidendi eſſe ſecurum.

Peſſimū eſt alios impietatem edocere.

Gentilibus plures Chriſtiani (nomine tenus) videntur poſſe diſcere morum compoſitionem.

rationis *habentia.* Ac ſi diceret: Falſa hæc religio, qua obſeruantiis quibuſdam legalibus Angeli coluntur, videntur rem parum attente conſiderantibus, rationes ſapientes, & veritatis ſpeciem habere, quod cultum voluntarium, animi *humilitatem*, ſeu ſubmiſſionem ad Angelos, & neglectum corporis, eorumque, quæ ad corporis commoda ſpectant, contemptum edoceat: te autem vera nullius pretij ducenda ſunt, cum in iis ſolummodò rebus verſetur, quibus hæc caduca, ac mortalis caro ſatiatur.

CAPVT III.

Ad mentis renouationem, charitatem, pacem, omneque Chriſtianum officium hortatur.

1. IGITVR, ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt
quærite, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens: 2. quæ
ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram. 3. Mortui
enim eſtis, & vita veſtra eſt abſcondita cum Chriſto in
Deo. 4. Cùm Chriſtus apparuerit, vita veſtra; tunc &
vos apparebitis cum ipſo in gloria. 5. Mortificate ergo
membra veſtra, quæ ſunt ſuper terram, fornicationem, im-
munditiam, libidinem, concupiſcentiam malam, & auaritiam, quæ eſt ſimula-
crorum ſeruitus: 9. propter quæ venit ira Dei ſuper filios incredulitatis: 7. in
quibus & vos ambulatis aliquando, cùm viueretis in illis. 8. Nunc autem depo-
nite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blaſphemiam, turpem ſer-
monem de ore veſtro. 9. Nolite mentiri inuicem, expoliantes vos veterem ho-
minem cum actibus ſuis, 10. & induentes nouum, eum qui renouatur in agni-
tionem, ſecundùm imaginem eius qui creauit illum. 11. vbi non eſt Gentilis, &
Iudæus, circumciſio, & præputium, Barbarus, & Scytha, ſeruus, & liber: ſed
omnia, & in omnibus Chriſtus. 12. Induite vos ergo ſicut electi Dei, ſancti, &
dilecti, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patien-
tiam: 13. ſupportantes inuicem, & donantes vobiſmet ipſis, ſi quis aduerſus
aliquem habet querelam: ſicut & Dominus donauit vobis, ita & vos. 14. Su-
per omnia autem hæc, charitatem habete, quod eſt vinculum perfectionis:
15. & pax Chriſti exultet in cordibus veſtris, in qua & vocati eſtis in vno
corpore: & grati eſtote. 16. Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter, in
omni ſapientia, docentes, & commonentes voſmetipſos, pſalmis, hymnis, &
canticis ſpiritualibus, in gratia cantantes in cordibus veſtris Deo. 17. Omne quod-
cumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Ieſu Chriſti, gra-
tias agentes Deo & Patri per ipſum. 18. Mulieres ſubditæ eſtote viris, ſicut opor-
tet, in Domino. 19. Viri diligite vxores veſtras, & nolite amari eſſe ad illas.
20. Filij obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum eſt in Domino. 21. Pa-
tres, nolite ad indignationem prouocare filios veſtros, vt non puſillo animo fiant.
22. Serui obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum ſeruientes, quaſi
hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes Deum. 23. Quod-
cumque facitis, ex animo operamini, ſicut Domino, & non hominibus: 24. ſcien-
tes quòd à Domino, accipietis retributionem hereditatis, Domino Chriſto ſeruite.
25. qui enim iniuriam facit, recipiet id quod iniquè geſſit: & non eſt perſonarum
acceptio apud Deum.

COMMENTARII.

1. *Ad mētis renouationem, & omnimodā virtutem hortatur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Igitur, ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, &c.* Igitur ô Coloſſenſes cum iam conſurrexeritis cum Chriſto Domino per Baptiſmum, *quæ ſurſum quærite*, omnia ſtudia ad cæleſtia, & diuina dirigite, *vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens* ſecundum vtique obtinens locum: *quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram*, cogitate, amate, & curate cæleſtia, non quæ terram ſapere videantur. *Mortui enim eſtis* rebus hiſce inferioribus, & in Baptiſmo Chriſti ad reſurrectionem conſepulti: *& vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo*, ſeu vita gratiæ, qua nunc interius viuitis, & vita gloriæ, qua æternum viuetis in Dei ſinu abſconditur non curiæ cæleſtis incolis, ſed mundo, & mundanorum oculis, qui propterea illam deſpiciunt, & contemnunt. * O quàm immenſurabilis eſt gloria cæleſtis, quæ ſolùm *Gloriæ cæleſtis immenſitas.*

in

in Deo, ſeu in immenſo Dei ſinu poteſt abſcondi!] *Cum Chriſtus*, qui eſt *vita veſtra* Iudex in die nouiſſimo *apparuerit: tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria.* Nunc gloria quam ſancti donari expectant, adeſt in Dei ſinu quaſi clauſis & ſigillis obſignata. Has claues habet Chriſtus, illis vſurus in extremo iudicio, cum corporibus beatorum vitam reſtituet, & illis glorioſis debitas dotes addet. *Mortificate ergo membra veſtra, quæ ſunt ſuper terram*, ſeu membra terreni huius corporis. * Preme aduerbium. *Ergo* mortificare membra veſtra. Memoria enim antecedens gloriæ futuræ conſequentiæ ex vi indicit nobis omnimodam corporis, gloriæ dotibus ornandi, mortificationem.]

Memoria corporis gloriæ dotibus ornãdi et indicit nunc omnimodã mortificationem.

Corpus veſtrum gloriæ dotibus eſt ornandum? Ergo ab eo depellite *fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiſcentiam malam, & auaritiam, quæ eſt ſimulacrorum ſeruitus: propter quæ vitia venit ira Dei ſuper filios incredulitatis: in quibus & vos ambulaſtis aliquãdo, cum viueretis in illis.* * Auaritiam quidem vocitat idolorum ſeruitutem, quia auari diuitias ſuas quaſi Deum, ſeu idolum colunt: ideo cuſtodiunt eas, & quaſi piaculum ducunt illas vel leuiter contingere: eas autem inſumere, horribile iudicant, ne ſine Deo remaneant.] Porrò propter vitia hæc fornicationem, libidinem auaritiam *venit* ira Dei. * Græcè eſt præſentis temporis; ſolet (ac ſi dicat) venire ira Dei in filios incredulos. Græcè, *inobedientes*, qui hiſce peccatis ſe maculare non verentur. Vndè ſemper debet timere peccator. Nec enim ira Dei olim venit, cum Deus minus placabilem in peccatores ſe exponebat & nunc *venit*, ſicut quotidiano experimento diſcimus: nunquam quieſcit, aut ſedet, ſemper in veniendi actu ita perſiſtit.]

Idolorum ſeruitus auaritia aptè vocitatur.

Dei ira in peccatores, ſæpè in actu veniẽdi perſiſtit: caue ne te peccãtem apprehendat.

Verſ. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. *Nunc autem deponite vos*, *&c.*] Igitur hæc *omnia* vos *deponite* vitia præfata. Item *iram, indignationem, malitiam, blaſphemiam, turpem ſermonem de ore veſtro. Nolite mentiri inuicem*, ſeu mendaciis, & fraudibus inuicem circum venire: *expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis*, ſeu Adamum omnium horum iniquorum actuum fontem exuite: & Chriſtum cunctarum piarum actionum originem induite. *Nouum* inquam hominem *eum*, *qui renouatur in agnitionem, ſecundum imaginem eius, qui creauit illum.* Nouus homo exutis vitiis, renouatur mente & ſpiritu in, ſeu per agnitionem, id eſt, fidem, cultum, amorem eius, qui illum ſecum imaginem ſuam creauit. *Vbi*, ſeu ad quam renouationem obtinendam, nihil refert, an *Iudæus* circumciſus ſis, an *Gentilis* incircumciſus, an *Barbarus*, an (qui omnem barbariem ſuperat) *Scytha*, an *ſeruus*, an *liber*: *ſed omnia in omnibus eſt Chriſtus.* Nam fides, iuſtitia, & ſalus ex parte Chriſti omnibus communicatur. *Induite vos ergo ſicut electi Dei ſancti, & dilecti viſcera miſericordiæ*, affectum, ſicuti decet ſanctos & dilectos à Deo ad gratiã, & gloriam: *benignitatem*, ſeu comitatem ab omni auſteritate aliena, *modeſtiam*, Græcè *lenitatem* ſeu manſuetudinem: *patientiam* in laboribus ſufferendis: *donantes* ſeu remittentes iniurias *vobiſmetipſis*, *ſi quis aduerſus aliquem habet querelam.* * Illud, *vobiſmetipſis* ſic interpretor. Si ab aliquo fratre ſeu proximo affecti eſtis iniuria, eam vobiſmetipſis condonate, aut remittite. Tanta enim debet eſſe inter Chriſtianos amorum vnio, vt quando vnus iniuriam accipit, aut ab eo accipiat proximus, omnes accipiant, aut patiantur. Vnde condonantes alteri iniuriam, ſibimetipſis videntur condonare ob debitam inter Chriſticolas animorum vnionem, verius dixerim, vnitatem.]

Qui alteri condonat iniuriam ſibimetipſi condonat ob debitam inter Chriſtianos animorũ vnitatem.

Sicut Dominus donauit vobis, ita & vos. Condonandi enim iniurias innumera à Chriſto Domino habemus exempla. *Super omnia autem hæc, charitatem habete, quod eſt vinculum perfectionis*, ſeu vinculum perfectum perfectè fideles inter ſe vniens. Aptius, charitas eſt vinculum, quod illigans cæteras omnes virtutes hominem reddit perfectum. * Sine charitate totum corpus virtutum quaſi ſine alligente membra ſpiritu illicò diſſoluitur.]

Sine charitate reliquæ virtutes diſſoluuntur, ſicut membra corporis ſine ſpiritu.

Et pax Chriſti exultet in cordibus veſtris, Græcè, *brabium & palmam* ſcilicet de omnibus animi paſſionibus, de omnibus aduerſariis: *& grati eſtote*, ſeu (ex Græco) gratioſi, amabiles: ideóque omnibus grati eritis, & accepti. Sic enim efficacius Dei cauſam agetis. * Sacer namque miniſter gratus, & amabilis populo libentius auditur, & facilius ei præſtatur obſequium ad ſpiritualem directionem.]

Sacer miniſter gratus, & acceptabilis, faciliùs Dei negotiũ peragit.

Verſ. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. *Verbum Chriſti habitet, &c.*] Verbum ſeu doctrina Chriſti fixam *in cordibus veſtris* ſedem habeat *abundanter* vos locupletans ſpiritualibus theſauris ſcientiæ, gratiarum, & virtutum, vt doceatis, & commoneatis *voſmetipſos*, priuſquam aliis commonendis & docendis detis operam. * Prædicet ſibiipſi Concionator, & peragat id, ad cuius operationem velit auditores allicere.]

Concionator prius ſibi prædicet, quã aliis.

Pſalmis, hymnis & canticis ſpiritualibus in gratia cantantes in cordibus veſtris, ſeu cum iucunditate ſpirituali Deo gratias reddite ob beneficia accepta non ſolum ore canentes, ſed etiam animi exultantis affectu. Preme particulam: *In gratia canentes.* Si enim quis non exiſtat in gratia, inutilis ei erit pſalmorum, & hymnorum cantus, ad iuſtitiæ augmentum.]

Oratio in peccato exiſtentis inutilis ad iuſtitiam.

Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſeu ad eius gloriam & honorem agite: *gratias agentes Deo & Patri per ipſum*; quia per Chriſti meritum omnia nobis dona ſalutaria à Deo Patre proueniunt. *Mulieres, ſubditæ eſtote viris, ſicut oportet in Domino*, Seu ſicut iuxta Dei legem agere debetis. *Viri, diligite vxores veſtras, & nolite amari eſſe ad illas*, ſeu iracundi, ad amaritudinem illas prouocantes. *Filÿ, obedite parentibus per omnia*, quæ Dei legi non repugnant: *hoc enim placitum eſt Domino*, quia eius præſcriptis conſentaneum. * Vt commendet Apoſtolus obedientiam filiorum erga parentes, appoſuit particulam: *Hoc enim placitum eſt Domino*, quam non apponit, vt commendet ſubiectionem vxoris ad virum, & dilectionem mariti ergà vxorem: innuens vtique ſpecialiſſimè eſſe gratam Dei filiorum erga parentes obedientiam.]

Obedientia filiorum ergà parentes ſpecialiſſimè eſt Deo grata.

Patres, nolite ad indignationem prouocare filios veſtros: vt non puſillo animo fiant, ne animum deſpondeant, ne animo deiiciantur. *Serui, obedite per omnia dominis carnalibus*, ſeu temporalibus, etiam Ethnicis: *non ad oculum ſeruientes, &c.* Seu externa ſubmiſſione eorum

præſcripta exercentes, vt qui hominibus placere conantur: ſed vt qui Dei timore affecti internam illis præſtat obedientiam, quaſi in illis Deum imperantem aſpectent. *Quodcumque facitis*, verè, ac ex animo facite: certoque vobis perſuadete, non vos hominibus, ſed Deo ſeruire. * Quàm felicia poteſtis ô mancipia eſſe, ſi in dominis temporalibus Deum ſpecteris, facietis enim vobis rationem ſeruitutis longè ſuperantis ingenuam libertatem.] *Scientes quod à Domino accipietis retributionem hæreditatis* æternæ obſequimini Dominis, Chriſto ſeruite. Nam dum heris veſtris paretis, ſcitote vos Chriſto ſeruire. *Qui enim iniuriam facit, &c.*] Profectò vel Dominus ergà ſeruos, vel ſerui ergà dominos oportet ſibi perſuadere: quod qui deliquerit Dominus iniuriam ſeruo irrogans: aut ſeruus Domino præfatum negans obſequium damnationem æternam incurrent cum Deus perſonam non recipiat, ſed æqualiter præmia, & pœnas pro meritis adiiciat.

Si ſerui in dominis Deū aſpiciant, ſibi facient felicē ſeruitutem.

CAPVT IV.

Eos inſtare orationi, & circumſpectè inter Gentiles agere, hortatur.

1. DOMINS, quod iuſtum eſt & æquum, ſeruis præſtate:
ſcientes quòd & vos Dominum habetis in cælo. 2. Ora-
tioni inſtate, vigilantes in ea in gratiarum actione: 3. Oran-
tes ſimul & pro nobis vt Deus aperiat nobis oſtinm ſermo-
nis ad loquendum myſterium Chriſti (propter quod etiam
vinctus ſum) 4. Vt manifeſtem illud ita vt oportet me lo-
qui. 5. In Sapientia ambulate ad eos qui foris ſunt: tem-
pus redimentes. 6. Sermo veſter ſemper in gratia tale ſit conditus, vt ſciatis
qoomodo oporteat vos vnicuique reſpondere. 7. Quæ circa me ſunt, omnia vo-
bis nota faciet Tychicus, chariſſimus frater, & fidelis miniſter, & conſeruus in
Domino: 8. Quem miſi ad vos ad hoc ipſum, vt cognoſcat quæ circa vos ſunt,
& conſoletur corda veſtra. 9. Cùm Oneſimo chariſſimo, & fideli fratre, qui ex
vobis eſt. Omnia, quæ hic aguntur, nota facient vobis. 10. Salutat vos Ariſtar-
chus concaptiuus meus, & Marcus conſobrinus Barnabæ, de quo accepiſtis man-
data: ſi venerit ad vos, excipite illum: 11. & Ieſus, qui dicitur Iuſtus: qui ſunt ex
circumciſione: hi ſoli ſunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt ſolatio.
12. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis eſt, ſeruus Chriſti Ieſu, ſemper ſollicitus pro
vobis in orationibus, vt ſtetis perfecti & pleni in omni voluntate Dei. 13. Teſti-
monium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis, & pro iis qui
ſunt Laodiciæ, & qui Hierapoli. 14. Salutat vos Lucas medicus chariſſimus, &
Demas. 15. Salutate fratres, qui ſunt Laodiciæ, & Nympham, & quæ in domo
eius eſt, Eccleſiam. 16. Et cum lecta fuerit apud vos epiſtola hæc, facite vt & in Lao-
dicenſium Eccleſia legatur: & eam, quæ Laodicenſium eſt, vos legatis. 17. Et dicite
Archippo: Vide miniſterium, quod accepiſti in Domino, vt illud impleas. 18. Saluta-
tio, mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum meorum. Gratia vobiſcum.
Anien.

COMMENTARII.

1\. Eos inſtare orationi, & cauté cū Gentilibus agere hortatur.

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Domini, quod iuſtum eſt, &c.*] Qui ſeruos habetis: *eis præſtate quod iuſtum eſt, & æquum*, nempe vt nec eos durè tracteris, nec indulgentem nimium erga illos errantes oſtendamini: *ſcientes vtique, quod & vos Dominum habetis in cælo*, cui obſequi debetis, præſcribentem, quid ergà ſeruos ſit præſtandum. *Orationi inſtate*, conſtanter (Græce) in oratione omnes perſiſtite, *vigilantes in ea in gratiarum actione*. * Quia cum continua ſunt beneficia à Deo accepta, interminabilis debet eſſe gratiarum actio.] * *Vigilantes*, inquit, *in ea in gratiarum actione*. Optimum enim eſt orationis argumentum quotidianæ licet, actio gratiarum, quia nullum

Continua Dei beneficia continuā exigunt gratiarum actionem.

Quotidianæ orationis

ſine Dei beneficio à nobis accepto prætereit inſtans] *Orantes ſimul & pro nobis: vt Deus aperiat nobis oſtium ſermonis*, ſeu ſubminiſtret amplam occaſionem, & opportunitatem promulgandi quaquauerſum Chriſtianæ fidei myſteria. (propter quod etiam vinctus ſum.) ſeu propterea quod Chriſti myſteria prædico, vinculis ſum addictus. * Cur ergo adhuc ô Paule cupis prædicationi inſtare, quæ tibi tanti cauſa fuit incommodi? Certè quia tam dulces ſunt exanthlati pro Chriſto labores, vt ſemel paſſi, magis ac magis patiendi accendat affectum.] *Vt manifeſtem illud* Chriſti myſterium *ita vt oportet me loqui*. Deum enixe orate. *In ſapientia ambulate ad eos, qui foris ſunt.* Caute vos agite cum Ethnicis, qui non pertinent ad Eccleſiam: *tempus redimentes*, Græcè καιρὸν id eſt, *opportunitatem* captantes rei Chriſtianæ bene gerendæ, ac promouendæ. * *Redimentes, ait, tempus.* Nam tempos, quod

optimum argumentū eſt gratiarum actio.

Semel pro Chriſto paſſi magis ac magis patiendi affectum accendit.

Tempus in negotiis ſæculi inſumptū quaſi captiuum exſtit quod redimi oportet.

quod in negotiis ad Dei gloriam, vel proximorum ſalutem, non impenditur, quaſi in captiuitate, & ſeruitute mundi detinetur, quod redimi à te murtet Apoſtolus.] *Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit cōditus*, ſeu reſperſus ſole ſapientiæ, idque cum gratia, ſeu eum grata iucunditate: *vt ſciatis, quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere*. Sapientis quidem eſt vnicuique reſpondere, ſeu alloquiquemcumque, vt oportet, ſermonem captui, & ſtatui, & miniſterio ſingulorum accommodando. * Vnde à ſapientia alienus erit, qui coram ruſticis auditoribus limato ſermone, aut acutis conceptibus in concione fuerit vſus.

Concionator in ſermone ſe auditorum captui accommodet.

Verſ. 7. 8. 9. 10. 11. Quæ circa me ſunt, &c.] Omnia autem, ô fratres; quæ ad me ſpectant de quibus expetitis fieri certiores, *nota vobis faciet Tychicus chariſſimus frater, & fidelis* Euangelij miniſter, cuius manu ad vos hanc Epiſtolam mitto: quem quidem non ſulum ad hoc eum ſtomiſi: ſed vt ſimol *agnoſcat quæ circa vos ſunt, & conſoletur corda veſtra* Niſi inquam eum *cum Oneſimo chariſſimo fratre, qui ex vobis eſt*, nempe Coloſſenſis, vt vos. Hi quidem *vobis nota facient omnia*, quæ Romæ circa rem fidei, & mea vincula geruntur. *Salutat vos Ariſtarchus concaptiuus meus, & Marcus* Barnabæ *conſobrinus*. (de vtroque Lucas memoriam agit: de Ariſtarcho Act. 19. 29. de Mateo Act. 12. 15. vbi dicitur Ioannes cognomento Marcus.) *de quo* ſcilicet Marco, *accepiſtis mandata*, ſeu litteras commendarias, vel teſtimoniales. Vos item ſaluere iubet *Ieſus, qui dicitur Iuſtus*. Qui quidem nempe Ariſtarchus, Mareus, & Ieſus *ſunt ex circumciſione*, ſeu è IudæisChriſtiani: *hi ſoli ſunt adiutores mei in Regno Dei*, ſeu in Euangelij prædicatione: & *mihi* vincto fuere *ſolatio*.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. Salutat vos Epaphras, &c.] Vos præterea ſalutat Epaphras qui eſt ex vobis ſcilicet Coloſſenſis (qui, Baronio teſte, fuit Coloſſenſium Epiſcopus.) *ſeruus Chriſti Ieſu, ſemper ſolicitus pro vobis in orationibus* curans à Deo impetrare, *vt ſtetis perfecti, & pleni in omni voluntate Dei*, ſeu in omni, eo, quo Deus vult nos eſſe plenos, nempe in ſapientia, & Chriſtianis moribus. *Teſtimonium enim illi*, ſeu de illo *perhibeo* vobis, *quod habet multum laboris pro vobis*. Græcè, *zelum*, ſtudium vtilitatis veſtræ, & profectus in Chriſtu: *& pro iis, qui ſunt Laodiciæ, & qui Hierapoli* commorantur. *Salutat vos Lucas chariſſimus* corporum quidem & animorum *Medicus* egregius. *& Demas. Salutate fratres, qui ſunt Laodiciæ*, ſeu qui ex Laodicia Coloſſis commorantur: *& Nympham*. Nomen eſt viri, vt patet ex eo, quod ſequitur: *& quæ in domo eius* (Græcè ly *eius* eſt in genera maſculino.) *eſt, Eccleſiam*, ſeu fidelium cœtum. *Et cum lecta fuerit apud vos Epiſtola hæc, facite vt in Laodicenſium Eccleſia legatur*. * Hoc habent pia ſcripta ac ſpiritualia volumina ſemper, & vbique loquuntur, quod vox agere nequit.] *& eam, quæ Laodicenſium eſt, vos legatis*. Hæc ad Laodicenſes Pauli Epiſtola non extat. *Et dicite Archippo: Vide miniſterium, quod accepiſti in Domino*, ſeu Diaconatus, vt vult Baronius: vel Presbiteratus officium, vti alij exiſtimant: vel Epiſcopatus, in cuius adminiſtratione ſucceſſerit Epaphæ Romæ captiuo, vt nonnulli coniiciunt: miniſterium, inquam, vide, & conſidera, vt illius obligationes *impleas*. *Salutatio mea in manu Pauli*. Hæc vſque ad finem Paulus affirmat, ſe ſua manu ſcripſiſſe ſalutationis loco, qua claudi ſolet Epiſtola. *Memores, ô fratres, eſtote vinculorum meorum*: tum vt pro me vincto oretis: tom vt confirmemini in fide pro qua me pati videtis. *Gratia vobiſcum* Amen, ſeu Domini gratia vos tueatur, ac ſeruet. Seu gratia vobiſcum Dei, ſeu perſiſtite in gratia, & cuncta vobis felicia euenient. Siuè proſpera affulgeant, ſiue aduerſis affligemini: vobis erunt ad felicitatem. Diligentibus enim Deum omnia cedunt in bonum.]

Pij libri ſemper, & vbique loquuntur, quod vox non poteſt.

Iuſtis cuncta ſiue proſpera ſiue aduerſa in bonum cedunt.

LIBER

LIBER QVARTVS. B. PAVLI EPISTOLÆ AD Theſſalonicenſes prima & ſecunda: ad Timotheum vna, & altera ad Titum, & Philemonem.

PROLVSIO.

Deipara gratiæ plenitudine Filij æmulatrix.

VT harum D. Pauli Epiſtolarum feliciter inirem expoſitionem in primæ primo capite Beatiſſimæ Deiparæ reperi memoriam. *In ipſo* (ait Apoſtolus) *compleuit omnis diuinitatis plenitudinem habitare corporaliter.* Ad quæ Strabus, Plenitudo Chriſti negat particularitatem, *Non* enim *ad menſuram dedit ei Dominus Spiritum ſanctum: Non particulariter, neque per ſubdiuiſiones: ſed vniuerſaliter, & generaliter. Vnde dicitur.* Coloſſ. 1. *in ipſo compleuit omnem diuinitatis plenitudinem corporaliter.* Annon hoc ex capite Maria Filij ſui extitit æmulatrix? Ad hæc Richardus Laurent. lib. 1. de laud. Virg. adiicit: *Plenitudo autem B. Virginis priuat vacuitatem. Quamdiu enim vas aliquod plus aliquid poteſt capere, tamdiu habet aliquid vacuitatis. Vnde omnis alia creatura aliquid habuit vacuitatis, quia maiorem gratiam recipere potuit* iuxta capacitatem. *Maria autem ſic vſquequaque gratia plena fuit, vt* quodammodò *maiorem gratiam habere non poſſet, niſi ipſa Diuinitati vniretur.* Hactenùs ille.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI

AD THESSALONICENSES PRIMA.

THeſſalonica Metropolis eſt Macedoniæ, prius Halis dicta, Deindè à Philippo Amyntæ filio Theſſalonica appellata ob Theſſalos ibi ſuperatos. Nunc Salonica dicitur. Scripta autem Epiſtola hæc ad Theſſalonicenſes fuit anno à morte Domini vigeſimo, non Athenis, (vt multi aſſeruére,) Sed Corinthi vt aptiùs Baronius & alij probant.

CAPVT

CAPVT I.

Theſſalonicenſium conſtantiam in fide & in aduerſis tolerantiam commendat Apoſtolus.

a

1. PAVLVS, & Siluanus, & Timothens, Eceleſiæ Theſſalonieenſium, in Deo Patre, & Domino Ieſu Chriſto.
2. Gratia vobis, & pax. Gratias agimus Deo ſemper pro
omnibus vobis, memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſſione, 3. memores operis fidei veſtræ, & laboris, & charitatis, & ſuſtinentiæ ſpei Domini noſtri Ieſu Chriſti, ante Deum & Patrem noſtrum:
4. ſcientes, fratres dilecti à Deo, electionem veſtram: 5. quia Euangelium
noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantùm, ſed & in virtute, & in Spiritu ſancto, & in plenitudine multa, ſicut ſcitis quales fuerimus in vobis propter
vos. 6. Et vos imitatores noſtri facti eſtis, & Domini, excipientes verbum
in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus ſancti: 7. ita vt facti ſitis forma
omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia. 8. A vobis enim diffamatus
eſt ſermo Domini, non ſolùm in Macedonia, & in Achaia, ſed & in omni loco fides veſtra, quæ eſt ad Deum, profecta eſt, ita vt non ſit nobis neceſſe quid-
quam loqui. 9. Ipſi enim de uobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad
vos: & quomodo conuerſi eſtis ad Deum à ſimulacris, ſeruire Deo viuo, & vero,
10. & expectare Filium eius de cælis (quem ſuſcitauit ex mortuis) Ieſum, qui eripuit nos ab ira ventura.

COMMENTARII.

1\. *Theſſalonicenſium conſtantiã in fide & in laboribus tolerantiã commendat.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Paulus, & Siluanus, & Timotheus. &c.*] Paulus, Siluanus, ac Timotheus Epiſtolam hanc mittunt Eccleſiæ Teſſalonieenſium. Siluanus eſt idem cum Sila, qui poſt Barnabæ diſceſſum aſſumptus fuit a Paulo in Euangelicæ prædicationis ſocium. *In*, ſeu a *Deo Patre & Domino Ieſu Chriſto gratia vobis, & pax.* Primo gratiam dicit, deinde pacem nominat; * Quia ſine gratia Dei ad pacem veram venire non poſſumus; imò quid pacificum ſine Dei gratia habere quis valebit? Hinc exiſtimo bella iam diu graſſari, quia peccata exundant.] *Gratias agimus Deo ſemper pro vobis* omnibus, ſeu pro cæleſtibus beneficiis in vos collatis (quæ poſtea Apoſtolus enumerat:) *memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſſione. Memores operis fidei veſtræ*, fidei ſcilicet, non inertis, ſed bonorum operum effectricis. * Fides namque ſinè operibus mortua.] & laboris, & charitatis, Græcè, *laboris charitatis*, ſeu laborum quos ſuſcepiſtis ob Chriſti amorem & proximorum ſalutem. * Non laudatur hic otio torpens charitas, ſed quæ pro amato ærumnas aut ſuſtinet, aut anxiè ſuſtinere cupit à Paulo commendabilis admodum affirmatur.] *& ſuſtinentiæ ſpei Domini noſtri Ieſu Chriſti* Suſtinentia ſpei eſt omnium laborum tolerantia ob ſpem ſalutis æternæ. Et quis non patienter ſuſtineat labores, breui temporis interſtitio expectans Regni cæleſtis corona æternùm poti-

Bella ex peccatis originẽ trahunt.

Fides cum operibus.

Laudabilis admodũ charitas, quæ pro amato labores ſuſtinet.

Spe æterni Regni, faciliter ærumnæ tolerantur.

tis?] *antè Deum & Patrem noſtrum.* Memor, inquam, ſum veſtræ patientiæ, & laboris, quem ſuſtinetis pro fide, ſpe, & charitate Chriſti, non fictè & ſimulate, ſed *ante Deum*, ſeu ſinè fuco, vereque coram Deo. *Scientes fratres dilecti à Deo electionem veſtram.* Ex fide, ex conſtantia, & patientia veſtra colligo vos dilectos eſſe à Deo, & electos ad æternam felicitatem. * Signum quippè prædeſtinationis magnum eſt, hominem hic laboribus agi, eoſque patienter ſuſtinere.] *Quia Euangelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantum: ſed & in virtute*, ſeu potentia, & efficientia miraculorum fuit confirmata, & in *Spiritu ſancto*. Syrus vertit. *In ſpiritu ſanctitatis.* * Sanctitas enim Concionatoris prædicationem commendat, & credibilem efficit] *& in plenitudine multa*, Græcè, *in certitudine*, dum miraculis & moribus oſtendi certam omnino eſſe doctrinam. *Sicut vos ipſe* (quos teſtes oculatos adhibeo) *ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos*, ſeu quomodo inter vos fuerimus conuerſati, vt vobis eam, qua fruimini, vtilitatem afferre poſſemus.

Signum prædeſtinationis eſt, laboribus hic agi.

Concionatoris ſanctitas doctrinã commendat, & credibilem facit.

Verſ. 6.7.8 9.10. Et vos imitatores noſtri, &c.] Nec eſt quod laboris nos pœniteat, fructus namque operi reſpondit: imitatores enim vos Chriſti & Apoſtolorum in laboribus patienter tolerandis. *Excipientes* vtique Euangelij *verbum in tribulatione multa cum gaudio Spiritus ſancti.* In eo ſe Theſſalonicenſes Chriſti & Apoſtolorum imitatores ſe oſtenderunt, quòd cum fidem Chriſti recepiſſent, continuo magna alacritate tribulationes eius cauſa ſuſcepere. * Suprema in dira tribulatione nobis ſit conſolatio, quod Chriſti imitatores reddimur.] *Ita* quidem,

Iuſti æcti laboribus ſimiles Chriſto redduntur.

vt facti ſitis forma, typus, exemplar *omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia. A vobis enim*, ſeu a veſtra fide, conſtantia, patientia, & zelo *diffamatus*, ſeu diuulgatus *eſt ſermo Domini*, ſeu fama prædicationis Euangelicæ *non ſolùm in Macedonia, & in Achaia, ſed & in omni loco fides veſtra*, ſeu fidei ac ſanctitatis veſtræ, *quæ eſt ad Deum*, ſeu in Deum fama *profecta eſt: Ita vt non ſit nobis neceſſe, quidquam loqui*, ad celebrandam fidem & virtutem veſtram cum iam ſatis ſit nota. * Aliter fortè aptius exponam: Non eſt iam mihi neceſſarium loqui, ſeu prædicare Euangelium in iis Vrbibus ad quas fama fidei & conſtantiæ veſtræ, peruenit; quia ſanctitas veſtra Euangelici præconis munus geſſit. Cum ſcilicet efficacius recta opera prædicent, quam diſerta verba.] *Si enim qui audierunt, de nobis annunciant, qualem introitum habuerimus ad vos:* ſeu quomodo cœperimus Euangelium prædicare, & quomodo dum iſtic fuimus, ſimus conuerſati: *& quomodo conuerſi eſtis ad Deum à ſimulacris ſeruire Deo viuo, & vero: & expectare Filium eius de cælis (quem ſuſcitauit ex mortuis) Ieſum, qui eripuit nos ab ira ventura.* ſeu vt Filium eius Ieſum (quem Pater à mortuis ſuſcitauit) ſpe certa expectaretis de cælo venturum fidei & conſtantiæ veſtræ remuneratorem; qui quidem nos liberat à pœna damnationis æternæ, quæ ſuperueniet impiis.

Efficacius prædicant opera, quam verba.

CAPVT II.

Nullo ipſorum onere Euangelium prædicaſſe Theſſalonicenſibus oſtendit. Eos hortatur ad perſiſtentiam in fide, & virtute.

1. NAM ipſi ſcitis, fratres, introitum noſtrum ad vos, quia non inanis fuit: 2. Sed antè paſſi, & contumeliis affecti (ſicut ſcitis) in Philippis, fiduciam habuimus in Deo noſtro, loqui ad vos Euangelium Dei in multa ſollicitudine. 3. Exhortatio enim noſtra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo. 4. Sed ſicut probati ſumus à Deo vt crederetur nobis Euangelium: ita loquimur, non quaſi hominibus placentes, ſed Deo, qui probat corda noſtra. 5. Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis: neque in occaſione auaritiæ: Deus teſtis eſt: 6. Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis. 7. Cùm poſſemus vobis oneri eſſe vt Chriſti Apoſtoli: ſed facti ſumus paruuli in medio veſtrum, tanquam ſi nutrix foueat filios ſuos. 8. Ita deſiderantes vos cupide volebamus tradere vobis non ſolùm Euangelium Dei, ſed etiam animas noſtras: quoniam chariſſimi nobis facti eſtis. 9. Memores enim eſtis, fratres, laboris noſtri, & fatigationis: nocte ac die operantes, ne quem veſtrum grauaremus, prædicauimus in vobis Euangelium Dei. 10. Vos teſtes eſtis, & Deus quam ſanctè, & iuſtè, & ſine querela, vobis, qui credidiſtis, fuimus: 11. Sicut ſcitis, qualiter vnumquemque veſtrum (ſicut pater filios ſuos) 12. Deprecantes vos & conſolantes, teſtificati ſumus, vt ambularetis dignè Deo, qui vocauit vos in ſuum regnum & gloriam. 13. Ideò & nos gratias agimus Deo ſine intermiſſione: quoniam cum accepiſſetis à nobis verbum auditus Dei, accepiſtis illud, non vt verbum hominum, ſed (ſicut eſt verè) verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidiſtis. 14. Vos enim imitatores facti eſtis, fratres, Eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa in Chriſto Ieſu: quia eadem paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis: 15. Qui & Dominum occiderunt Ieſum, & Prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur, 16. Prohibentes nos Gentibus loqui vt ſalux fiant, vt impleant peccata ſua ſemper: peruenit enim ira Dei ſuper illos vſque in finem. 17. Nos autem, fratres, deſolati à vobis ad tempus horæ, aſpectu, non corde, abundantius feſtinauimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio: 18. Quoniam voluimus venire ad vos: ego quidem Paulus, & ſemel & iterùm, ſed impediuit nos ſatanas. 19. Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriæ: Nónne vos ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eſtis in aduentu eius? 20. Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudium.

COMMEN

COMMENTARII.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Nam ipſi ſcitis, fratres, &c.*] Vos ô fratres apertè agnoſcitis, *introitum*, ſeu aduentum ad vos ſine fructu non fuiſſe. *Nam* antè Philippis multa *paſſi*, multiſque contumeliis fuerimus *affecti*, (Act. 16. 12.) *ſicut ſcitis*, *fiduciam habuimus in Deo noſtro loqui ad vos Euangelium Dei*, non ſolum non cecidimus animo, imò maiorem cepimus fiduciam in Dei protectione, & libertatem vt vobis Chriſti Euangelium annunciaremus. * Cum enim Dei negotium geritur, labores patienter tolerati, impiorumque contradictio miniſtro Euangelico addit ad loquendum audaciam, & magis proficiendi fiduciam.] Nec labores Philippis fuere terminati; etiam enim apud vos miniſterium Euangelij geſſi *in multa ſolicitudine*, & agone (ſic Græcè,) lucta, & certamine. *Exhortatio enim noſtra*, ſeu prædicatio *non de errore*, ſeu erronea fuit proferens vobis falſa dogmata, ſicut faciunt Philoſophi, & Gentilium Doctores: *neque de immunditia*, aut doctrina fauente carnis immundis deſideriis; *eloquia* enim Dei *caſta* expoſui: *neque in dolo* cum hypocriſi, aut mea lucra captando, voſque falſis dogmatibus circumueniendo; *ſed ſicut probati ſumus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium*: ſeu ita me geſſi circà ſubſtantiam, & modum prædicandi, vt decet Apoſtolum à Deo electum, & probatum: vt ſcilicet Euangelium à nobis crederetur. * Paulus itaque probatus fuit, & approbatus à Deo priuſquam ei Euangelij prædicatio crederetur. Vnde ediſcere debent Præſules non credere prædicationis munus ei, quem prius non probauerint ad tantum miniſterium eſſe aptum.] *Ita loquimur, non quaſi hominibus placentes; ſed Deo, qui probat corda noſtra.* Non intendimus, cum prædicationi incumbimus hominibus placere; ſed Deo, qui cordis penetrat latibula, & animi intentionem agnoſcit. *Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis*, ſeu non loquuti fuimus vobis placentia, ſed vtilia: *nec in occaſione auaritiæ*, ſeu vſus non fui prædicatione ad quæſtum. *Deus eſt teſtis: nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, nec ab aliis* ſiuè Iudæis ſiue Gentilibus. * Equidem *ad auaritiam* concionari Euangelij præcone prorſus indignum.]

Contradictio in Dei cauſis addit miniſtris vires, & fiduciā proficiendi.

Præſules probent prius eū, cui credituri ſunt prædicādi munus.

Prædicare ad quæſtum Euāgelij præcone prorſus indignum.

Verſ. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Cum poſſemus vobis oneri eſſe alimenta, ac ſumptus neceſſarios exigendo; *vt* exigunt alij *Apoſtoli*: noluimus noſtro iure vti; *ſed facti ſumus paruuli*, Græcè, ἤπιοι id eſt, lenes, placidi, demiſſi tanquam paruuli, non imperantes more herili, ſed inſtar matris proles ſuas piiſſimè fouentis. Non exegi auctoritate Apoſtolica neceſſaria ad victum, ſed inſtar paruuli paucis contentus manuum mearum labore victum mihi paraui: imò & egentibus veſtris non ſemel curaui prouidere. *Ita deſiderantes vos*, adeò in vos affectu propenſi, *cupidè volebamus tradere vobis non ſolum Euangelium Dei, ſed etiam animam*, ſeu vitam *noſtram: quoniam chariſſimi nobis facti eſtis. Memores enim eſtis fratres laboris noſtri, & fatigationis.* Laborem manuum intelligit victus quærendi gratia. Græca enim particula μόχθον, quæ loco defatigationis ponitur, laborem cum difficultate coniunctum circa neceſſaria ad victum ſignificat, ne vllis grauis eſſet; nocte ac die labori incumbebam, *ne quem veſtrum grauans* prædicarem vobis *Dei Euangelium. Vos teſtis eſtis*, & Deum ipſum teſtem adhibeo, *quam ſanctè, & iuſtè, & ſine querela vobis, qui credidiſtis, fuimus*, ſeu vobiſcum fuerimus verſati. *Sicut ſcitis* etiam *qualiter vnumquemque veſtrum* dilexerim, & exceperim blandè, *ſicut pater filios ſuos. Deprecantes* quidem, iam iam *conſolantes vos*, *teſtificati* ſeriis rationibus, itemque obteſtati ſumus *vt ambularetis dignè Deo*, ſiuè vt decet Dei cultores; & ſeruos, *qui vocauit vos* opera noſtra *in ſuum Regnum, & gloriam*, ſeu in Eccleſiam, quæ Dei glorioſum eſt Regnum.

Verſ. 13. 14. 15. 16. Ideò & nos gratias agimus Deo ſine intermiſſione, &c.] Nos autem frequenter Deo agimus gratias, *quoniam cum accepiſſetis à nobis verbum auditus Dei, accepiſtis illud non vt verbum hominum, ſed (ſicut eſt verè) verbum Dei.* Verbum *auditus Dei*, ſeu prædicationem de Deo, cum audiſſetis, egregia fide cognouiſtis, me non loqui, ſed Deum in me vos viam ſalutis edocere. Hinc concionatores ediſcant: quanta decentia debeant concionis verba condire, nempè vt deceant Deum ipſum qui illorum lingua loquitur.] *Vos enim imitatores facti eſtis fratres, Eccleſiarum Dei quæ ſunt in Iudæa in Chriſto Ieſu*, ſeu quæ in Iudæa Chriſto nomen dederunt. In quo, quæſieris, imitati fuere Theſſalonicenſes Eccleſia Iudæorum credentium? Certè *quia eadem paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis, qui quidem & Dominum Ieſum occiderunt, & Prophetas, & nos perſecuti ſunt: & Deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur*, ſeu omnium ſaluti aduerſantur Iudæi iſti, dum Chriſto Ieſu ſeu Saluatori, eiuſque Euangelio, & Euangelij præconibus obſtinatiſſimè ſeſe opponunt. Permittuntur enim impunè nos perſequi, quia *Deo non placent.* * Cum videris, te delinquentem laxis habenis à Deo dimitti; nec laboribus irruentibus detineri, crede te vnum eſſe ex iis, qui Deo non placent, nec vnquam placebunt. quos enim Deus amat, hos peccantes caſtigat.] *Nos* hi *prohibent Gentibus loqui, vt ſalui fiant: vt impleant peccata ſua ſemper*, ſeu menſuram peccatorum ſuorum. Nam peccatis ſuis antiquis perſecutioni ſcilicet Prophetarum, & ipſius Chriſti, noua ſemper peccata accumulant, quoad impleant menſuram peccatorum, quam Deus, antè quam puniat, ſtatuit expectare. * Et quidem impedire; nè alij ad Chriſtum conuertantur, tam graue crimen eſt, vt id ſolum videatur totam menſuram adimplere.] *Peruenit enim ira Dei vſque in finem* ſuper illos manſura; ſeu perpetua, & implacabilis ita Dei iam iam ipſis imminet.

Verba Cōcionatoris deceant Deum in eo loquentem.

Delinquētē impunè reprobationis eſt ſignum.

Aliut impedire, ne Chriſtum ſequantur, tā graue eſt peccatū, vt videatur id ſolùm menſuram adimplere.

Verſ. 17. 18. 19. 20. Nos autem fratres, &c.] Nos verò ô chariſſimi fratres, *deſolati à vobis ad tempus horæ*, ſeu breuiſſimo tempore veſtri conſpectu orbati, ſed non affectu: *abundantius* ſeu ſtudioſius feſtinauimus vos reuiſere: *quoniam voluimus venire ad vos*, ſeu ego Paulus ipſe *& ſemel, & iterum.* * Nam qui amat; nunquam amati ſatiatur aſpectu.] *Sed impediuit nos ſatanas* per emiſſarios ſuos vobis inſidiantes, & nos præpedientes. * Nam qui pergere cupientem ad pium

Qui amāt, nūquā amati aſpectu ſatiatur.

Qui per gentem ad pium opus impedit ſatanas eſt.

opus curat impedire, ſatanas procul dubio eſt.] *Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium aut corona gloriæ? &c.* Vos quidem eſtis noſtræ coronæ, & gaudij ſpes coram Domino Ieſu Chriſto cum aduenerit redditurus vnicuique ſecundum merita præmium aut pœnam. *Vos enim eſtis gloria noſtra, & gaudium,* de vobis dilectiſſimis glorior & exulto.

CAPVT III.

Oſtendit magnum ſolatium accepiſſe ex Theſſalonicenſium fidei, & charitate. Et exoptare vt in virtute quotidie proficiant.

1. PROPTER quod non ſuſtinentes ampliùs, placuit nobis re-
manere Athenis, ſolis: 2. & miſimus Timotheum fra-
trem noſtrum, & miniſtrum Dei in Euangelio Chriſti, ad
confirmandos vos, & exhortandos pro fide veſtra: 3. vt
nemo moueatur in tribulationibus iſtis: ipſi enim ſcitis quòd
in hoc poſiti ſumus. 4. Nam & cùm apud vos eſſemus,
prædicebamus vobis paſſuros nos tribulationes, ſicut & fa-
ctum eſt, & ſcitis. 5. Propterea & ego ampliùs non ſuſtinens, miſi ad cognoſcendam
fidem veſtram: ne fortè tentauerit vos is qui tentat, & inanis fiat labor no-
ſter. 6. Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis
fidem & charitatem veſtram, & quia memoriam noſtri habetis bonam ſem-
per, deſiderantes nos videre, ſicut nos quoque vos: 7. Ideò conſolati ſumus,
fratres, in vobis, in omni neceſſitate & tribulatione noſtra, per fidem veſtram.
8. quoniam nunc viuimus, ſi vos ſtatis in Domino. 9. Quam enim gratiarum
actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaude-
mus propter vos ante Deum noſtrum, 10. nocte ac die abundantius orantes, vt
videamus faciem veſtram, & compleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ? 11. Ipſe
autem Deus & Pater noſter, & Dominus noſter Ieſus Chriſtus, dirigat viam
noſtram ad vos. 12. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat chari-
tatem veſtram in inuicem & in omnes, quemadmodum & nos in vobis: 13. ad
confirmanda corda veſtra ſine querela in ſanctitate, ante Deum & Patrem noſtrum,
in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus ſanctis eius. Amen.

COMMENTARII.

1. *Oſtendit magnum ſolatiū accepiſſe ex Theſſalonicēſium fide, & charitate.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Propter quod non ſuſtinentes amplius, &c.*] Non amplius ferre potuimus graue onus deſiderij, quo afficiebamur, cognoſcendi rerum veſtrarum ſtatum, & vobiſcum agendi: dum *placuit nobis* ob Eccleſiæ vrgentem cauſam *remanere Athenis*: *miſimus Timotheum fratrem noſtrum & miniſtrum Dei in Euangelio Chriſti*, cuius eſt prædicator: *ad confirmandum vos, & exhortandos pro fide veſtra*, ſeu vt vos in fide confirmaret, & ad perſeuerantiam hortaretur: *Vt nemo moueatur in tribulationibus iſtis*, ſeu inſtabilis fiat propter perſecutiones. * Quibus conſtans animus ſolet magis ac magis roborari.] *Ipſi enim ſcitis, quod in hoc poſiti ſumus*, Syrus, *ad hoc deſtinati ſumus*, ſcilicet, ad labores tolerandos. * Veri enim Chriſtiani vitæ laborum & tribulationum eſt colligatio: vt Chriſtum ab infantia, imo ex vtero cruciferum inſequamur.] *Nam & cum apud vos eſſemus prædicebamus vobis, paſſuros nos tribulationes*, partim à Iudæis, partim à Gentibus excitatos. *Sicut & factum eſt, & ſcitis* vaticinium meum datum executioni cum veſtro experimento, tùm audientes quæ nos patimur, ex amicorum relatione *Propterea*, inquam, *ego amplius non ſuſtinens* differri deſiderium dignoſcendi veſtram in tribulationibus conſtantiam, *miſi* ad cognoſcendam fidem veſtram dilectiſſimum Timotheum: *ne fortè* tentauerit vos is, qui tentat, ſeu tentandi agit officium diabolus: *& inanis fiat labor noſter*, quem in vobis inſtruendis appoſuimus.

Tribulationibus conſtans animus magis roboratur.

Chriſtiani vitæ æquari labores.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. Nunc autem veniente Timotheo, &c.] Profectò nunc cum venerit *à vobis* ad nos Timotheus, & *nobis* annunciauit *fidem, & charitatem* veſtram: & quod noſtri *memoriam* habetis *bonam*, ſeu iugem, perpetuam, & cum affectu pio coniunctam, *deſiderantes nos videre*, quemadmodum *& nos* vos aſpicere expetimus: conſolatione affecti ſumus, ô *fratres, in vobis*, ſeu tam læta de vobis audientes, vnde *in omni neceſſitate*, ſeu egeſtate, *& tribulatione noſtra per fidem veſtram* mirificè recreati ſumus. *Quoniam nunc viuimus, ſi vos ſtatis in Domino.* Nam licet ad mortem

mortem vſque affligamur, dum tamen audimus veſtræ fidei conſtantiam, quam habetis in Domino, quaſi reuiuiſcimus, & à mortuis excitamur. * Egregiam Pauli hic charitatem ergà proximum perpende.] *Quam enim gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis.* Nullas ſatis dignas, ac tanto beneficio æquales gratias Deo reddere poſſumus pro veſtra in fide conſtantia: & pro *omni gaudio quo gaudemus,* ſeu pro ea exultatione, qua perfuſi fuimus, dum ea de vobis auribus perciperemus; quæ *ante Deum noſtrum orantes nocte, & die* fieri in vobis precabamur: abundanter item à Domino exigentes, *vt videamus faciem veſtram, & compleamus ea, quæ deſunt fidei veſtræ,* ſeu vt vos plenius circa ea quæ ad fidem pertinent inſtruamus.

Egregia D. Pauli ergà proximum charitas.

Verſ. 11, 12, 13. Ipſe autem Deus, &c.] Deus autem, qui *Pater* noſtrum eſt, *& Dominus noſter Ieſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos,* ſeu nobis tribuat, vt proſpere ad vos aduentare valeamus. *Vos autem Dominus multiplicet,* fidelium numerum adaugendo: *& abundare faciat charitatem veſtram* in inuicem, *& in omnes: quemadmodum & nos in vobis:* ſeu ſicut ego charitate abundo erga vos omnes. * Vt Apoſtolus facilius fideles perſuadeat ad charitatem fraternam, ſuam in omnes exprimit charitatem. Tunc enim Præſul ſubditos efficaciter ad virtutis alicuius exercitium adducet, cum ſe oſtenderit idem præſtare, quod eis intendit perſuadere] *Ad confirmanda corda veſtra, &c.*] Deus, inquam faciat in vobis charitatem abundare, vt corda veſtra confirmata ſint *ſine querela in ſanctitate,* ſeu ità in ſanctitate confirmata ſint, vt nemo habeat, quod in vobis obiiciat, aut de quo conqueratur. * Sanctus quis poteſt eſſe, etiam ſi aliqua de eo leuis querela exeitetur: at ſine querela vlla viuere ſanctitas eſt cordis omnino in virtute *confirmati,* ideo dixit: *Ad confirmanda corda veſtra ſine querela in ſanctitate.*] *ante Deum, & Patrem noſtrum,* faciat item Deus, vt tales vere ſitis in eius conſpectu, quem nil poteſt abſcondi, *in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus ſanctis eius,* ſiue quandiù expectamus aduentum Chriſti ad iudicium, quem omnes Diui comitabuntur: ſiue vſque ad iudicij particularis tempus. Ac ſi diceret, Veſtra ſanctitas non ad breue tempus perſiſtat, ſed vſque ad extremum ſpiritum. *Amen,* ſeu ità fiat.

Præſul operetur, quod vult ſubditis perſuadere.

Viuere iuſtè ſine querela, ſanctitas quidem confirmata eſt.

CAPVT IV.

Ad perfectam ſanctitatem hortatur. Agitque de mortuorum reſurrectione.

1. DE cetero ergo, fratres, rogamus vos & obſecramus in Domi-
no Ieſu, vt quemadmodum accepiſtis à nobis, quomodo
oporteat vos ambulare, & placere Deo, ſic & ambuletis, vt
abundetis magis. 2. Scitis enim quæ præcepta dederim vo-
bis per Dominum Ieſum. 3. Hæc eſt enim voluntas Dei,
ſanctificatio veſtra: vt abſtineatis vos à fornicatione. 4. Vt
ſciat vnuſquiſque veſtrum vas ſuum poſſidere in ſanctifica-
tione, & honore: 5. Non in paſſione deſiderij, ſicut & Gentes, quæ ignorant
Deum: 6. & ne quis ſupergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem
ſuum: quoniam vindex eſt Dominus de his omnibus, ſicut prædiximus vobis, &
teſtificati ſumus. 7. Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, ſed in ſancti-
ficationem. 8. Itaque qui hæc ſpernit, non hominem ſpernit, ſed Deum: qui
etiam dedit Spiritum ſuum ſanctum in nobis. 9. De charitate autem fraternitatis
non neceſſe habemus ſcribere vobis: Ipſi enim vos à Deo didiciſtis vt diligatis inui-
cem. 10. Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuerſa Macedonia. Rogamus
autem vos fratres vt abundetis magis, 11. & operam detis vt quieti ſitis, & vt ve-
ſtrum negotium agatis, & operemini manibus veſtris, ſicut præcepimus vobis: &
vt honeſtè ambuletis ad eos qui foris ſunt: & nullius aliquid deſideretis. 12. No-
lumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contriſtemini, ſicut &
cæteri, qui ſpem non habent. 13. Si enim credimus quod Ieſus mortuus eſt, &
reſurrexit: ita & Deus eos, qui dormierunt per Ieſum, adducet cum eo. 14. Hoc
enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos, qui viuimus, qui reſidui ſumus
in aduentum Domini, non præueniemus eos, qui dormierunt. 15. Quoniam
ipſe Dominus in iuſſu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei deſcendet de cæ-
lo: & mortui, qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi. 16. Deinde nos, qui viui-
mus, qui relinquimur ſimul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Chriſto in aë-
ra, & ſic ſemper cum Domino erimus. 17. Itaque conſolamini inuicem in verbis
iſtis.

COMMENTARII.

1. *Ad perfectam ſanctitatem hortatur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6 7. *De cætero ergò fratres,&c.*] Cæterum ô fratres, *rogamus vos, & obſecramus in Domino Ieſu*, ſeu ob Chriſto Domino reuerentiam deortans, *vt quemadmodum accepiſtis à nobis*, ſei informati à nobis eſtis, quomodo *oporteat vos* in ſalutis via *ambulare*, *& Deo placere*, *ſic & ambuletis*, *& abundetis magis* magiſque excellatis in virtute & ſanctitate. *Scitis enim* iam, *quæ præcepta dederim vobis per Dominum Ieſum*, ſeu auctoritate Chriſti, cuius locum teneo. *Hæc eſt enim voluntas Dei*, deſiderium, præceptum, & ſumma omnium præceptorum, *ſanctificatio* veſtri, vt perfectæ animi ac corporis puritati ſtudeatis. Nempe *vt ſciat vnuſquiſque veſtrum, vas ſuum poſſidere in ſanctificatione,& honore*, ſeu à Deo accepiſſe poſſeſſionem corporis ſui,vt id conſeruet in caſtitate, & honore pudicitiæ. * Sicut enim corpus ſuum dedecore afficit,dum id luxuriei addici permittit: ita honore adauget, dùm caſtitate id fulgere procuret, Homini quidem à caſtitate decus: dedecus à luxuria. Vnde de fœmina caſta Hiſpanè dicimus: *Es muger honrada.*] *Non in paſſione deſiderij, ſicut & Gentes, quæ ignorant Deum*, ſeu non in affectu libidinis, cui multi Chriſtiani obſequuntur, ac ſi Deum non cognoſcerent. * Et quidem luxuriæ vitium hominem in Gentilem quodammodo vertit omnino à Dei memoria recedentem.] Illud verbum expende. *In paſſione deſiderij.* Vitium hoc paſſio deſiderij vocitatur. Cur non & operis? Certè quia carnis voluptas adeò eſt momentanea,vt videatur,deſiderium ad opus haud fuiſſe redactum.] * Vel quia appetitus ad huiuſmodi voluptates vel opere cõceptas, nunquam expletur,nunquam dicit, ſufficere.] *Et ne quis ſupergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem ſuum.* Agit hîc Apoſtolus de adulterio, quod *ſupergreſſionem* appellat, & *circumuentionem*, id eſt, oppreſſionem,& præuaricationem, qua quis ſuperſcandendo thorum proximi ſui, eum iniuria afficit. Imò ad Epheſ.4.19. verbo *circumueniendi* Paulus vtitur pro immodica venereorum cupiditate. Ne igitur quis tam ſine fræno ſupergrediatur, vt audeat circumuenire, ſeu moliri, inſidias alieno thoro, *in negotio*, de quo proximè eſt actum, vt ſcilicet aliena fruatur vxore. *Quoniam vindex eſt Dominus de his omnibus,ſicut prædiximus vobis, &* iam alibi *teſtificati ſumus. Non enim vocauit nos Deus* ad Chriſti Eccleſiam *in immunditiam*, ſeu vt libidini ſeruiremus: *ſed in ſanctificationem*, vt puri, caſti, & ſancti eſſemus à vitiorum ſordibus diluti.

Honor & decus homini ex caſtitate: dedecus ex luxuria.

Vitium luxuriæ hominem quaſi in Gentilem reddit.

Carnis voluptas tam breuis eſt, vt illius opus vocari poſſit merum deſiderium

Luxuria nunquam expletur.

Verſ.8.9.10.11 Itaque qui hæc ſpernit.&c.] Quare qui hæc monita a me tradita vobis ſpernit, *non me hominem* ſimilem ei ſpernit; *ſed Deum* præceptorum, ad quorum obſeruationem mea monita diriguntur, auctorem; *qui etiam dedit ſpiritum ſuum ſanctum in nobis*, ſeu per ſpiritum ſanctum, quem nobis impertiit, fecit ſui verbi miniſtros, ac poteſtatem dedit, vt vobis eius nomine legis præcepta intimaremus: *De charitate autem fraternitatis*, ſeu fraterna, haud neceſſe *vobis ſcribere*. Vos enim ipſi *Deo* inſpirante, & per doctrinam Euangelicam *didiciſtis vt diligatis inuicem.* Etenim illud, quod à Deo didiciſtis, *facitis*, ſeu charitatem fraternam exercetis *in omnes fratres*, qui *in vniuerſa Macedonia* commorantur. *Rogamus autem vos, fratres vt abundetis magis*, ſeu vt in hac fraternæ charitatis virtute ſtudeatis magis ac magis proficere. * Quo plus enim inuicem dilexeritis,eo perfectius legem obſeruabitis, ſeptem namque ſecundæ Tabulæ præcepta ad proximi commoda diriguntur.] *& operam detis, vt quieti ſitis*, ne iurgia in fraternam charitatem quid tepiditatis induant; *& vt veſtrum negotium agatis*, ſeu vt quiſque ſuæ vocationi, & operi intendat, nec alieno ſe ingerat: & vt *operemini manibus veſtris, ſicut* iam *præcepimus vobis.* Ne otioſitati omnium malorum fonti aditum referetis.] *& vt honeſtè ambuletis ad eos, qui foris ſunt*, ſeu ita decenter vos geratis, vt Gentiles veſtris nõ offendantur moribus,nec à Chriſtiana religione ſuſcipienda auertantur. * Quod quidem documentum apprimè competit Religioſis. Quorum apud eos, *qui foris ſunt*, ſeu ſeculares immodeſtia, & libertas cauſa fuit, vt Religio contemneretur: dum ſæculares ob vnum immodeſtum, reliquos ſimiles eſſe iudicant.] *& nullius aliquid deſideretis.* Ex Græco, Manibus laborate ad victum: ne inopia,quæ ex otio prouenire aſſolet, vos cogat aut aliena ſurripere,aut appetere iniuſte.

Maior dilectio proximi arguit maiorem legis obſeruationem.

Otioſitas omnium malorum origo.

Quàm noxia toti Religioni ſit vel vnius Religioſi apud ſeculares immodeſtia.

2. *Verſ.12. 13. 14.15. 16. 17. Nolumus autem vos ignorare,&c*] Myſterium circa dormientes nolumus vos ô *fratres,ignorare* Dormientes vocitat mortuos ob reſurrectionis ſpem. Celerrime enim è ſepulchris euigilabunt, & è ſepulchris velut è ſtratis excitabuntur. Præcipue hoc vocabulum,*de dormientibus* congruit iuſtis,quorum mors ſomnus dulcis eſt.] *Vt non contriſtemini* ex mortis horrore, *ſicut cæteri* Gentiles, & alij, *qui ſpem* non habent reſurrectionis. *Si enim credimus, quod Ieſus mortuus eſt,& reſurrexit: ita &* credere debemus Deum mortuos ſuſcitaturum: ad gloriam autem *eos, qui dormierunt per Ieſum*, ſeu in Ieſu fide, & charitate, *adducet cum eo*, vt regnent æternùm. *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*,ſeu ex nomine eius: *quia nos qui viuimus*, ſeu quicumque è poſteris noſtris tunc viuet: *qui reſidui ſumus in aduentum Domini*, vel qui veniente Domino ad iudicium erunt ſuperſtites: *non præueniemus eos, qui dormierunt*, ſed vtrique tam recenter, quam longè prius tempore mortui, reſurgent. Preſſius dicerem: Quotquot circa iudicij diem viuent, non prius immortalitate & gloria corporis donabuntur, quam alij, qui pridem mortui computruerunt. *Quoniam ipſe Dominus* Ieſus Iudex *in iuſſu* cum imperio, *& in voce Archangeli* Michaelis, qui clamor erit *Dei tuba.* deſcendet de cælo Angelis, & beatis omnibus comitatus in vallem Ioſaphat: *& mortui, qui in Chriſto ſunt*, ſeu in Chriſti gratia fuerint mortui, *reſurgent primi.* Græcè, *primum*, ſeu antè quam rapiantur Chriſto in aëra. *Deindè nos, qui viuimus*, ſeu ſub illud tempus viuent; *qui relinquimur*: ſeu Elias & Enoch vſque ad tempus proximum iudicio reliĉti fuére: & alij ſancti olim mortui, ſed iam vnà nobiſcum rediuiui, *ſimul* ſeu iunctim *rapiemur obuiam* Chriſto Domino procedere. An qui ſub illud tempus viuent, ſiue morte fient immortales? Iuſtini, & Caienati venia,

Agit de mortuorum reſurrectione.

Mors iuſtorum ſomnus dulcis eſt.

nega

negatiuè reſpondeo. Nam ante raptum omnes morientur ſiue conflagrationis igne, ſiuè ſubtracto Dei concurſu, vt Suarius exiſtimat. Rapientur autem iuſti obuiam Christo *in aera*, vt ibi in præparatis cuique thronis ſuo ſinguli ordine, gradu, & loco conſideant à dextris Iudicis, reprobis humi ad ſiniſtram relictis. Rapientur autem iuſti tum Angelorum miniſterio, tum propria agilitatis virtute, ſeu dote, qua vt ex reliquis glorioſis dotibus ipſo reſurrectionis inſtanti donabuntur. *Et ſic ſemper cum Domino erimus* tam ſcilicet in iudicio, quam in cælo, ad quod mox aſcendemus. *Itaque conſolamini in verbis iſtis inuicem* quidem, ſeu eorum mutua commemoratione fidem & ſpem veſtram excitate, & labores patienter ſuſtinete. * Nihil enim tàm durum, quod glorioſæ reſurrectionis memoria non emoliat.]

Nihil tam durum quod reſurrectionis glorioſæ memoria non emolliat.

CAPVT .V.

Obiecta die iudicij incertitudine, omnes ad vigilantiam hortatur.

1\. DE temporibus autem, & momentis, fratres, non indigetis
vt ſcribamus vobis. 2. Ipſi enim diligenter ſcitis, quia
dies Domini, ſicut fur in nocte, ita veniet. 3. cùm enim
dixerint pax, & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperue-
niet interitus, ſicut dolor in vtero habenti, & non effu-
gient. 4. Vos autem fratres non eſtis in tenebris, vt vos
dies illa tamquam fur comprehendat: 5. omnes enim vos
filij lucis eſtis, & filij diei: non ſumus noctis, neque tenebrarum. 6. Igitur
non dormiamus ſicut & cæteri, ſed vigilemus, & ſobrij ſimus. 7. Qui enim
dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt. 8. Nos au-
tem, qui diei ſumus, ſobrij ſimus, induti loricam fidei & charitatis, & galeam
ſpem ſalutis: 9. quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem
ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, 10. qui mortuus eſt pro nobis,
vt ſiue vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum illo viuamus. 11. Propter quod
conſolamini inuicem, & ædificate alterutrum, ſicut & facitis. 12. Rogamus au-
tem vos, fratres, vt noueritis eos, qui laborant inter vos, & præſunt vobis in Do-
mino, & monent vos, 13. vt habeatis illos abundantiùs in charitate propter
opus illorum: pacem habete cum eis. 14. Rogamus autem vos, fratres, corripite
inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad om-
nes. 15. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat: ſed ſemper quod bo-
num eſt ſectamini in inuicem, & in omnes. 16. Semper gaudete. 17. Sine inter-
miſſione orate. 18. In omnibus gratias agite: hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto
Ieſu, in omnibus vobis. 19. Spiritum nolite extinguere. 20. Prophetias nolite
ſpernere. 20. Omnia autem probate: quod bonum eſt tenete. 22. Ab omni
ſpecie mala abſtinete vos. 23. Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos per omnia: vt
integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ſine querela in aduentu Domini noſtri
Ieſu Chriſti ſeruetur. 24. Fidelis eſt, qui vocauit vos: qui etiam faciet. 25. Fra-
tres, orate pro nobis. 26. Salutate fratres omnes in oſculo ſancto. 27. Adiuro
vos per Dominum, vt legatur epiſtula hæc omnibus ſanctis fratribus. 28. Gratia
Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Amen.

COMMENTARII.

1\. Obiecta diei iudicij incertitudine, ad vigilantiam hortatur.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *De temporibus autem & momentis, &c.*] Fratres, de temporibus & momentis in quæ incidet iudicij dies, nil opus ſcribere *vobis*: cum conſtet, nos omni momento debere eſſe paratos, & de die illo vel hora certum ſit neminem ſcire, ne quidem Angelos, qui in ſuperis habitant. *Ipſi enim* iam *diligenter*, ſeu mox poſt receptam fidem *ſcitis*, *quia dies Domini*, ad iudicandum, *ita veniet*, *ſicut fur in nocte*, ſeu ex inopinato, & inexpectato, hominibus nec præſcientibus, nec timentibus. *Cum enim dixerint* homines: *Pax, & ſecuritas*, ſeu cum tuta omnia eſſe crediderint, *tunc repentinus eis ſuperueniet interitus ſicut dolor in vtero habenti, & non effugient*, ſeu quemadmodum prægnantes mulieres repentè partus doloribus afficiuntur: vnde fugiendi, aut vitandi interitus, locus non erit. *Vos autem fratres, non eſtis in tenebris, vt vos dies illa tanquam fur comprehendat*, ſeu non eſtis in tenebris infidelitatis, ſed lumine fidei præuidetis, & expectatis hunc, ſeu generalis, ſeu particularis iudicij diem. * Quaſi Gentilis viuit, qui ſeſe ad hunc repentè futurum diem non præparat.] *Omnes enim vos filij lucis eſtis, & filij Dei*, ſeu in luce Euangelij verſamini, quod vobis elucet vt meridies. * Qui in gratiæ luce viuit, non timet diei iudicij inſtantiam, nam latronis inſtar venit in tenebris.] *Non ſumus* profectò *noctis, neque tenebrarum* filij; vndè non erit nobis, cur ſubitum iudicij aduentum timeamus.

Quaſi Gentilis viuit, qui ad diē mortis, qui repētè poteſt venire, ſe non præparat.

Qui in luce gratiæ viuit, nō timet diē iudicij venturi in tenebris.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. Igitur non dormiamus, &c.] Ergo ſi filij lucis, & diei ſumus, & non tenebrarum, *non dormiamus* ſicut dormiunt cæteri peccatores, qui ſunt noctis ad dormiendum aptæ, filij. *Sed vigilemus, & ſobrij ſimus. Qui enim dormiunt,*

miunt. nocte dormiunt: & qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt. Ac ſi diceret: Verſamur in luce, & in die: par ergò non eſt, vt dormiamus, aut operam demus ebrietati: hæc enim opera, quæ ab hominibus de nocte fiunt, ita moraliter ſunt opera tenebrarum, à quibus debemus abſtinere, * Solebant veteres veſpertino tempore agitare conuiuia, & mero indulgere, quaſi puderet eos, ebrietate affectos in luce dignoſci. Fœdiſſimum & infame vitium eſt quidem ebrietas.] *Nos autem, qui diei ſumus, ſobrij ſimus, induti loricam fidei, & charitatis, & galeam, ſiue ſpem ſalutis.* * Potentiſſimum profectò eſt ebrietatis vitium, ſi ad ſobrietatem tuendam, neceſſarium ſit potentiſſimis fidei, ſpei, & charitatis armis protegi.] Sobrij itaque ſimus, *Quoniam non poſuit nos Deus in iram: ſed in acquiſitionem ſalutis*, ſeu non ſumus ex reprobis, ſed ex electis: & ideo debemus ſobrietati ſtudere, fugere ebrietatem. * Quia ſcilicet qui ebrietati ſtudent, non vulgare reprobationis ſignum præ ſe ferunt.] Quam quidem electionem, & ſalutem habemus *Christi Domini* beneficio, *qui mortuus eſt pro nobis: vt ſiuè vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum illo viuamus*, ſeu ſiue viuamus, ſiue moriamur, ſimul viuamus, cum Chriſto, nimirum hîc in gloria.

Infame vitium eſt ebrietas, opus equidem tenebrarum.

Quam potẽs eſt ebrietatis vitium.

Ebrietati ſtudere ſignum reprobationis non leue eſt.

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. *Propter quod conſolamini inuicem, & ædificate alterutrum, ſicut & facitis.* Conſolamini vtique per ea quæ de reſurrectione mortuorum, & vita æternum cum Chriſto agenda iam ex meo ore accepiſtis: & mutuam ſalutem promouere curate ſermonibus, quibus ad ſpem beatæ reſurrectiõis veſtri animi excitentur: quod quidem vos ita facere credo. * *Sicut & facitis*, inquit. An certo ſciebat Paulus Theſſalonicenſes id ita gerere? Non crediderim: nam ſi id certum eſſe cognoſceret, haud opus erat dicere: *Conſolamini, Ædificate.* Quare ergo addidit, *Sicut & facitis.* Quia ſanctorum eſt, quod perfectius videtur de aliis ſentire, & nullam de eis vnquam præſumere imperfectionem.] *Rogamus autem vos, fratres, vt noueritis eos, qui laborant inter vos*, ſeu vt hos noteris, eorumque curam habeatis, qui in re Euangelica procurãda & promouenda apud vos laborant, ad Chriſti gloriam: *& qui monent vos*, quæ ſequi, quæ fugere debeatis. Rogamus, inquam, *vt habeatis illos abundantius in charitate*, ſeu vt eos impenſius diligatis, & obſeruetis, velut filij ſpirituales parentes, *propter opus illorum*, ſeu laborem, & diligentiam, quam in vobis gubernandis, & docendis impendunt. * Æſtimabilior enim quodammodo parente debet eſſe magiſter: illi generatio debetur ad terras, huic regenerationis ad cælos.] *Pacem habete cum eis*, ſeu pacificè, & ſubmiſſe cum illis vos gerite. *Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, conſolamini puſillanimes.* Iam hîc alloquitur eos qui præſunt, & patres quaſdam eorum muneris attingit. Illos itaque, ò Præſules, qui pacem, tranquillitatem publicam perturbant, aut verbis, aut moribus ſeueri corripite. * Sanctæ enim communitatis pacificũ mare vel vnius inquieti ſubditi leuis noxia aura conturbat.] Solatio afficite puſillanimes, ne in aduerſis animum deſpondeãt: *Suſcipite infirmos*, ſeu adiuuate eos, qui fide ſunt infirma: *patientes eſtote ad omnes.* * Cur non dixit, Patientes eſtote ad eos, qui vos perſequuntur, vel cauſam vobis moleſtiæ dederint: ſed *ad omnes*? Certè quia nunquam, aut rariſſimè accidet, vt aliquis ſit ſubditus, qui Præſuli non det occaſionem patiendi: vnde appoſitè dixit Præſulibus Apoſtolus, *Patientes eſtote ad omnes.*] *Videte, nè quis malum pro malo alicui reddat: ſed ſemper quod bonum eſt, ſectamini in inuicem, & in omnibus*, ſeu inuicem, & omnibus benefacite.

Sanctorum eſt, nihil imperfectum de proximo præſumere: imò quod melius eſt, de illis ineſſe iudicare.

Æſtimabilior ne parente debet eſſe magiſter.

Facilè turbatur ſancta communitas, vel vnius ſubditi inquietudine.

Rarò accidet, vt vel vnus ſit ſubditus, qui non det Doctori ſuo occaſionem patiendi.

Verſ. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. *ſemper gaudete, &c.*] Semper inter preſſuras etiam vitæ huius ſpirituali gaudio perfundi ſtudete. * Spiritus enim triſtitiæ ab eo, qui in gratia ſe exiſtere credit, omninò debet eſſe alienus.] *Sine intermiſſione orate*, ſeu orate ſuis temporibus, ſed ita vt id fiat ſine ſtudij prædicationis intermiſſione. *In omnibus gratias agite* tam proſperis, quam aduerſis. * Aduerſa enim ſubire maximum Dei beneficium eſt.] *Hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu.* Voluntas enim Dei eſt, vt per Chriſti doctrinam hæc præſtemus, nempè vt ſemper gaudeamus ſpiritu, ſemper ſtatutis temporibus oremus, &c. *Spiritum*, ſeu ſpiritualia dona gratias, illuſtrationes, & impulſus Spiritus ſancti (quibus velut lampadibus in caliginoſa huius ſæculi nocte illuminamini) *nolite* peccatis, deſidia aut nimiis curis & occupationibus *extinguere.* * Externa enim negotia, quæ ad Dei gloriam non conducunt, extinguunt ſpiritus feruorem. Vndè Religioſi debent, ab huiuſmodi occupationibus abſtinere.] *Prophetias nolite ſpernere.* Erant tunc inter Chriſtianos multi ſpiritu prophetico præditi, quorum prædictiones Apoſtolus monet ob abundantiam non debere contemni. * Fateor, multa licet egregia ſæpe ex abundantia contemni. Vndè vel prædicatio, quæ prophetia in ſcriptura aſſolet appellari, ſi frequens nimium ſit, ſi longior, quam par eſt eſſe concio, magis moleſtiam, quam vtilitatem parit, & minoris, quam debet, aſſolet æſtimari.] *Omnia autem probate: quod bonum eſt, tenete*, ſeu date operam, vt omnia, quæ agenda obiiciuntur, diligenter exploretis: & quod ex omnibus optimum fuerit viſum, conſtanter retineatis. * Prudentis eſt nihil gerere, ſine examine præmiſſo.] *Ab omni ſpecie mala abſtinete vos*, ſeu quidquid mali, aut peccati ſpeciem habet, licet per ſe malum non ſit, cauete. * Quià vel ob viſibilem operis ſpeciem ab aliis iudicabimini, non ob internæ ſynceritatis veritatem, cuius ſolus Deus eſt teſtis.] *Ipſe autem Deus pacis* auctor, & amator *ſanctificet vos per omnia*, ſeu ſanctitatem adiiciat, vt ſitis in omnibus perfecti. *Vt ſpiritus veſter, & anima & corpus integer*, & ſine querela ſeruetur: & tales inueniamini *in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti*, cum vnicuique iuxta merita præmiũ æternum eſt redditurus. *Fidelis eſt, qui vocauit vos qui etiam faciet* Conſtans eſt Deus in ſeruandis promiſſis, vnde efficiet, vt felicitatis cæleſtis corona potiamini. * Preme illam particulam: *Qui etiam faciet*, quid facturus ſit non exponit. Vt ſcilic. arbitrio tuo relinquatur, appone verbo nomina, quæ volueris: faciet gaudium, faciet felicitatem, vitam, gratiã, gloriam.] *Salutate fratres omnes in oſculo ſancto*, iuxta fidelium morem in mutuæ charitatis ſignum. *Adiuro vos per Dominum*, ſeu interpoſita Dei auctoritate præcipio, *vt epiſtola hæc omnibus ſanctis*, ſeu Chriſtianis *fratribus legatur*, qui ſunt apud vos. *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Amen.* Formula claudendi Epiſtolas vſitata ab Apoſtolo.

Spiritus triſtitiæ alienus ſit ab eo, qui credit, ſe in gratia eſſe.

Dei beneficium eſt, aduerſa pati.

A ſæcularibus negotiis Regulares abſtineant.

Multa licet magna ex abundantia cõtemnuntur.

Conciones non ſint nimium longæ.

Prudens nihil agit, ſine examine præmiſſo.

Vel ab actione iuſta, quæ tamen ſpeciẽ mali habeat, abſtinendum.

Dicitur de Deo: *Faciet*, nec quid facturus ſit exprimitur, vt nos verbo illi apponam' nomen, quod velimus.

EPISTO

EPISTOLA
BEATI PAVLI APOSTOLI
AD THESSALONICENSES SECVNDA.

SEcunda hæc ad Theſſalonicenſes Epiſtola ſcripta paulò poſt primam fuit non Athenis, non Laodiceæ, non Romæ, vt alij exiſtimant; ſed Corinthi anno à Dominica morte vigeſimo primo, vt Baronius ſentit, & probat.

CAPVT I.

Theſſalonicenſium patientiam, & conſtantiam in fide laudat. Accepturos eas præmium, perſecutores verò ſupplicium promittit.

1. PAVLVS, & Syluanus, & Timotheus, Eccleſiæ Theſſalonicenſium, in Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.
2. Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu
Chriſto. 3. Gratias agere debemus ſemper Deo pro vobis,
fratres, ita vt dignum eſt, quoniam ſupercreſcit fides veſtra,
& abundat charitas vniuſcuiuſque veſtrum in inuicem:
4. Ita vt & nos ipſi in vobis gloriemur in Eccleſiis Dei, pro
patientia veſtra, & fide, & in omnibus perſecutionibus veſtris, & tribulationibus,
quas ſuſtinetis. 5. In exemplum iuſti iudicij Dei, vt digni habeamini in regno
Dei, pro quo & patimini. 6. Si tamen iuſtum eſt apud Deum, retribuere tribulationem
iis qui vos tribulant: 7. & vobis, qui tribulamini, requiem nobiſcum in reuelatione
Domini Ieſu de cælo cum Angelis virtutis eius, 8. In flamma ignis dantis
vindictam iis, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini
noſtri Ieſu Chriſti. 9. Qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie Domini, &
à gloria virtutis eius: 10. Cùm venerit glorificari in ſanctis ſuis, & admirabilis
fieri in omnibus qui crediderunt: quia creditum eſt teſtimonium noſtrum
ſuper vos in die illo. 11. In quo etiam oramus ſemper pro vobis: vt dignetur
vos vocatione ſua Deus noſter, & impleat omnem voluntatem bonitatis,
& opus fidei in virtute, 12. Vt clarificetur nomen Domini noſtri Ieſu
Chriſti in vobis, & vos in illo, ſecundùm gratiam Dei noſtri, & Domini Ieſu
Chriſti.

COMMENTARII.

1. *Theſſalonicenſium patientiam, & fidem laudat.*

VERS. 1.2.3.4. *Paulus, & Syluanus, & Timotheus, &c.*] Ego Paulus Apoſtolus veſter, Siluanus ſeu Silas ac Thimotheus fideles ſocij mei Theſſalonicenſium Eccleſiæ in Deo, & Domino noſtro Ieſu Chriſto gratiam & pacem precamur. *Gratias* agere debemus ſemper Deo pro vobis fratres ità, vt dignum eſt: *quoniam ſuper-*

creſcit fides veſtra, ſeu magnum accipit incrementum, ſeu multùm in fide proficitis: *& abundat charitas vniuſcuiuſque veſtrum in inuicem*, ſeu creſcens ſemper oſtenditur ea fraterna charitas, qua in Domino colligamini. * Vnde ſi ea profectus continui veſtri beneficia ſemper affulgent, *ſemper* pro vobis gratias agere debemus.] * *Gratias*, ait, *agere debemus pro vobis*. Cur non dixit, Gratias vos agere debetis? Quia accipienti beneficium agnata eſſe aſſolet id obliuiſci.] Inde Paolus verè illorum pater & Præſul pro filiis & ſubditis gratias agit; quaſi idem cum illis.] *Ità vt & nos ipſi in vobis gloriemur in*

Pro continuis Dei beneficiis continuæ ſint gratiarum actiones.

Accipienti beneficium agnata eſt ingratitudo.

Eccleſiis Dei. Dabitis fide, conſtantia, & charitate veſtra mihi materiam gloriandi in Domino apud alias eius Eccleſias veſtro exemplo fideles excitando.

2. *Verſ. 5.6.7.8.9.10. In exemplum iuſti iudicij Dei, &c.*] Græcè *in demonſtrationem, ſeu oſtenſionem patientiæ veſtræ, fides, & in omnibus perſecutionibus & tribulationibus. quas ſuſtinetis tolerantia* eſt demonſtratio iuſti iudicij Dei, quo aliquando *Regno* eius digni cenſendi eſtis, *pro quo* conſequendo tam dira patimini. *Si tamen* Græce, *quandoquidem iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulationem iis, qui vos tribulant.* Ac ſi diceret: ſiquidem æquum eſt, diuinam prouidentiam viciſſim iis, qui vos diuexant, iuſtam malorum retributionem rependere: *& vobis, qui tribulamini, requiem* retribuere laxamentum, & ſolatium *nobiſcum in reuelatione Domini Ieſu de cælo,* ſeu cum Dominus in die iudicij Iudex apparebit è cælo deſcendens cum Angelis *virtutis,* ſeu potentiæ eius adminiſtris. Tunc quidem *in flamma ignis,* ſeu cum igne tartareo vindictam aſſumet de iis, qui non nouerunt Deum, & qui *Euangelio Domini Ieſu Chriſti* non obedicre. *Qui* quidem *pœnas dabunt in interitu æternas,* ſeu mox ab interitu pœnis æternis à *facie Domini,* ſeu à præſentia, ore, ſententia Chriſti Iudicis. * Preme hanc particulam, *A facie, Domini dabunt pœnas æternas.* Tam terribilis enim erit impiis Chriſti facies iudicij die, vt illam aſpicere, illis quodammodo ſit totius æternæ pœnæ epilogatio.] Dabunt inquam pœnas æternas à facie Domini, & a maieſtate *& gloria virtutis,* ſeu potentiæ eius. *Cum* è contra *venerit glorificari in ſanctis ſuis,* ſeu vt glorificetur in electis, *& admirabilis fiat in omnibus, qui crediderunt,* dum eos ad gloriæ ſuæ ſimilitudinem euchet, & membra capiti ſeu ſibiipſi conformia reddet: *Quia creditum eſt teſtimonium noſtrum ſuper vos in die illo.* Hoc quidem in dubium apud vos, ſeu à vobis reuocari non poteſt, qui noſtris ſermonibus fidem habuiſtis, cum diſſererem de *die illo.*

Promittit piis præmium, afflictoribus & perſecutoribus autem eorum affirmandos ſupplicia.

Faciem Chriſti in die iudicij videre, erit impiis velut totius æternæ pœnæ epilogatio.

Verſ. 11.12. In quo etiam, &c.] *In quo* ſeu ad quod ſcilicet vt in vobis Chriſtus etiam cum venerit glorificetur, & admirabilis in retribuendo fiat: *oramus ſemper pro vobis, vt dignetur vos vocatione ſua Deus noſter,* ſeu vt gratiam, qua vos ad Chriſti fidem vocauit conſeruet, augeat, perficiat: *& impleat omnem voluntatem bonitatis,* ſeu vt compleat æternum beneplacitum bonitatis ſuæ, qua vos ad conſortium Chriſti gloriæ elegit: *& opus fidei in virtute.* Opus fidei vocat patientiam in aduerſis, per quam maximè fidei virtus elucet. *Vt clarificetur nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis: & vos in illo.* Nam ſicut ſeruorum virtus gloria domini eſt: ita è diuerſo dignitas & excellentia Domini ſeruos efficit glorioſos: *ſecundum gratiam Dei, & Domini noſtri Ieſu Chriſti,* ſeu totum hoc eſt effectus gratiæ Dei per merita Chriſti, non veſtris tribuendum viribus.

CAPVT II.

Edocet, Chriſtum Dominum non prius venturum ad iudicium, quàm Anti-Chriſtus comparuerit. Eum depingit.

1. ROGAMVS autem vos, fratres, per aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ congregationis in ipſum: 2. vt
non citò moueamini à veſtro ſenſu, neque terreamini, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neque per epiſtolam tamquam per nos miſſam, quaſi inſtet dies Domini.
3. Ne quis vos ſeducat illo modo: quoniam niſi venerit diſceſſio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius
perditionis, 4. qui aduerſatur, & extollitur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei ſedeat oſtendens ſe tanquam ſit Deus.
5. Non retinetis quod cùm adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis? 6. Et
nunc quid detineat ſcitis, vt reueletur in ſuo tempore. 9. Nam myſterium iam operatur iniquitatis: tantùm vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio
fiat. 8. Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui eum: 9. cuius eſt aduentus
ſecundùm operationem ſatanæ, in omni virtute, & ſignis, & prodigiis mendacibus, 10. & in omni ſeductione iniquitatis iis qui pereunt eò quòd charitatem veritatis non receperunt vt ſalui fierent. Ideò mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, 11. vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. 12. Nos autem debemus gratias agere Deo
ſemper pro vobis, fratres dilecti à Deo, quòd elegerit vos Deus primitias in ſalutem, in ſanctificatione ſpiritus, & & in fide veritatis: 13. in qua & vocauit vos per Euangelium noſtrum, in acquiſitionem gloriæ Domini noſtri Ieſu Chriſti.
14. Itaque fratres ſtate: & tenete traditiones, quas didiciſtis, ſiue

per

per ſermonem , ſiue per epiſtolam noſtram. 15. Ipſe autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus & Pater noſter, qui dilexit nos, & dedit conſolationem æternam, & ſpem bonam in gratia, 16. exhortetur corda veſtra, & confirmet in omni opere & ſermone bono.

COMMENTARII.

1. *Docet, Chriſtum nō venturum ad iudicium donec Anti-Chriſtus appareat.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Rogamus autem vos fratres, &c.*] Per Chriſtum autem ad iudicium *aduentum & noſtræ congregationis in ipſum*, (veniente enim Domino ad iudicium, nos illi obuiam veniemus, & ad ipſum feliciter aggregabimur.) *rogamus vos ô fratres, vt non citò moueamini à veſtro ſenſu* ſeu non facilè recedatis à ſententia, quam ex me hauſtam hucuſque tenuiſtis de die iudicij, deque aliis myſteriis. *Neque terreamini, quaſi* iam iam inſtet *dies Domini*, ſeu iudicij vt vobis perſuadere conantur pſeudo doctores, ſeu *per ſpiritum* propheticum, quem ſimulant habere: ſeu per reuelationem, vt mentiuntur, ſeu *per ſermonem*, vel viuæ vocis oraculum quaſi ex ore noſtro hauſtum, ſeu *per* ſuppoſititiam *epiſtolam tanquam per nos miſſam*. * Tot artificiis impij vtuntur, vt fideles ſeducant: Euangelij miniſtros taxantes, qui pigritia laborant, cum omnem lapidem deberent amouere, vt fideles ſeductos peccatorum illecebris ad ſalutis viam reducere ſtuderent.] *Ne quis vos ſeducat vllo modo: quoniam* certum eſt,) vti vos iam docui) Chriſtum ad iudicandum non venturum *niſi* prius *venerit diſceſſio* Græcè, *defectio*. illa lacrymabilis, qua tot Chriſtiani deficient, diſcedent ab Eccleſia apoſtaſia infecti: *& reuelatus fuerit*, ſeu publicè comparuerit *homo peccati*, ſeu peccator ille peſſimus, *filius perditionis*, ſeu perditiſſimus, & æternæ perditioni deſtinatus. *Qui* Deo, & Chriſto in omnibus *aduerſatur*, & animo extollitur *ſuprà omne, quod dicitur Deus*, ſeu iactat ſe maiorem, ſuperiorem, potentiorem quocumq; Deo: *ità vt in Templo Dei veri* Ieroſolymitano *ſedeat tanquam Deus.* Græcè, *oſtentans*, quod ſit Deus: volet enim Latriæ cultu vt Deus adorari, imò vt ſolus Deus. *Non retinetis* memoriæ, *quod cum adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis?* Tempore Anti-Chriſti Solymitanum Templum inſtaurabitur, quaſi palatium, & thronus illius, qui vt Iudæus, & Rex, ac Meſſias Iudæorum ſolium Imperij ſui conſtituet non Romæ exuſtæ tunc, & in cineres adactæ (Apoc. 18.) ſed Ieroſolymis.

Impiorum artes ad nocendum pigritiam miniſtrorū Eccleſiæ taxant ad proficiendum.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. 11. *Et nunc quid detineat ſcitis, &c.*] Seu quid retardet aduentum Domini ad iudicandum, iam cognoſcitis: & quid moretur reuelationem Anti-Chriſti, quo minus in lucem prodeat, qui tamen ſuo tempore aderit. *Nam myſterium iam operatur iniquitatis*, ſeu Anti-Chriſtus tum demum in lucem eſt proditurus, cum ad eum vſque gradum hominum ſcelera peruenerint, qui diuina prouidentia præfixus, & conſtitutus eſt. Dicitur autem *myſterium* hæc reuelatio, quia abditum, & occultum eſt, nec quiſquam præter Deum ſcire poteſt quamdiu ſtatuerit ipſe hominum flagitia tolerare. * Certè flagitia hominum hoc tempore ſic exundant, vt proximum eſſe illud tempus horribile videatur cordato cuique, qui infinitam Dei pietatem, & patientiam non conſiderat.] *Tantum vt qui tenet nunc, teneat.* Interim dum miſterium iniquitatis operatur inſtantiam diei illius, qui *tenet* Chriſtum & veram religionem, eam firmiter teneat. * Qui enim Chriſto conſtanter hæret non ſolum non timet iudicij diem aduentare velociter: ſed potius ſugillat tarditatem.] Donec de medio teneat vtique Chriſtum, donec veniat tempus illud, quo peccata, quæ nunc multiplicantur, adueniente iudicio, & mundi fine de medio tollantur. * Hoc quidem ex capite deſiderabile eſt iuſtis dies ille, in quo iam non erit delinquendi facultas.] *Et nunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui eum.* Nunc; ſeu tunc prodibit in lucem Iniquiſſimus ille Anti-Chriſtus; quem Dominus Ieſus interficiet iuſſu, aut nutu ſuo, vel condemnatoria ſententia illum percellens: & apparitione glorioſa ſui aduentus, ac præſentiæ: cum ſcilicet iam in proximo aderit tempus, quo Chriſtus veniet ad iudicium. Nam ante iudicij diem Anti-Chriſtus interimetur. Poſt eius enim mortem vt minimùm dabuntur hominibus quadragintaquinque dies ad pœnitentiam ex Daniele cap. 12. *Cuius eſt aduentus ſecundum operationem ſatanæ in omni virtute, & ſignis, & prodigiis mendacibus.* Anti-Chriſti autem in aduentu ſatanas in illo homine peccati operabitur, & exeret omnem ſuam (permiſſione diuina) potentiam in prodigiis mendacibus: *& in omni ſeductione iniquitatis iis, qui pereunt*, ſeu in omni arte homines ad iniquitatem ſeducet, vt pereant: *eo, quod charitatem veritatis non receperunt, vt ſalui fierent.* Charitas veritatis eſt veritatis amor, quam Chriſtus Euangelio ſuo prædicauit, quamque ſi voluiſſent impij admittere, ſalutem æternam conſequi potuiſſent. *Ideò mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacia*, ſeu permittet Deus illos falſis ſignis ſeduci, quæ operationem erroris appellat. *Vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati*, ſeu ex quo fiet, vt iuſto Dei iudicio damnentur Iudæi, & quicumque veram fidem non receperunt.

Malitia peccatorum exundans hodie, proximū iudicij diem eſſe indicat.

Qui hæret Chriſto, iudicij diē non timet, ſed expetit.

Deſiderabile eſt iuſtis dies iudicij, in quo iam non erit peccandi facultas.

2. *Anti-Chriſtus deſcribitur.*

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. *Nos autem debemus, &c.* Nos vero debemus gratias Deo ſemper pro vobis agere, *ô fratres dilecti* ab ipſo, *quod elegerit vos primitias in ſalutem*, ſeu quod inter primos ex Gentibus vocati ad Chriſtianiſmum ſitis, & ad ſalutem, quæ per veram Chriſti fidem obtinetur: *in ſanctificatione ſpiritus, & in fide veritatis*, ſeu per ſanctificationem ſpiritus. Nam in Baptiſmo infudit vobis Deus habitum fidei, & gratiam ſanctificantem, qua ſpiritum, ſeu animam veſtram ſanctam reddidit. *In qua*, ſeu ad quam fidem, & ſanctificationem *vocauit vos per Euangeliū noſtrum*, ſeu per noſtram prædicationem, qua vobis Euangelium annunciauimus, *in acquiſitionem gloriæ Domini noſtri Ieſu Chriſti*, ſeu vt eſſetis acquiſitio glorioſa Chriſti, ideſt, eius poſſeſſio ſanguine eius acquiſita. *Itaque fratres, ſtate* conſtantes in fide, & vocatione veſtra: *& tenete traditiones*,

quæ didiciſtis, ſed doctrinas & inſtituta religionis Chriſtianæ per verba mea tradita, vel per Epiſtolas, quarum par eſt auctoritas. *Ipſe autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus & Pater noſter, qui dilexit nos, & dedit conſolationem æternam, & ſpem bonam in gratia: exhortetur corda veſtra, & confirmet in omni opere, & ſermone bono.* * *Et dedit*, ſit, *conſolationem æternam* in ſpe, ſcilicet, & prægustu æternæ gloriæ. Haud enim eſt iuſto appetibilis conſolatio, quæ ad glorioſam æternitatem reſpectum non habeat.]

Non eſt appetibilis iuſto conſolatio, quæ non ſit æterna

* *Et ſpem bonam in gratia*, ſeu per gratiam, quæ nobis ſpem aſſerit vitæ æternæ. In gratia collocare potes quidquid volueris conſequi; ad omnium enim bonorum colligationem eſt via.]

Cum es in gratia, quidquid appetere volueris bonum, expecta.

* Pro verbo illo Deus *exhortetur*, Græcè eſt, *conſoletur*, quia vtrumque ſignificat & *exhortari*, & *conſolari*. Vt innuatur, exhortationem non debere eſſe acrem ad vulnus, ſed ad medelam vulneris cuiuſuis conſolatoriam.

Exhortatio ſemper debet eſſe conſolatoria.

CAPVT III.

Cauendos, vel coercendos inquietos, & contumaces docet.

1. De cætero, fratres, orate pro nobis, vt ſermo Dei currat, &
clarificetur, ſicut & apud vos: 2. & vt liberemur ab im-
portunis, & malis hominibus: non enim omnium eſt fides.
3. Fidelis autem Deus eſt, qui confirmabit vos, & cuſtodiet
à malo. 4. Confidimus autem de vobis, in Domino, quo-
niam quæ præcipimus, & facitis, & facietis. 5. Dominus
autem dirigat corda veſtra in charitate Dei, & patientia Chri-
ſti. 6. Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti,
vt ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non ſecundum traditio-
nem, quam acceperunt à nobis. 7. Ipſi enim ſcitis quemadmodum oporteat imi-
tari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos: 8. Neque gratis panem man-
ducauimus ab aliquo, ſed in labore, & in fatigatione, nocte & die operantes, ne
quem veſtrum grauaremus. 9. Non quaſi non habuerimus poteſtatem, ſed vt
noſmetipſos formam daremus vobis ad imitandum nos. 10. Nam & cùm eſſemus
apud vos, hoc denuntiabamus vobis: quoniam ſi quis non vult operari, nec man-
ducet. 11. Audiuimus enim inter vos quoſdam ambulare inquiete, nihil ope-
rantes, ſed curioſè agentes. 12. Iis autem, qui eiuſmodi ſunt, denuntiamus,
& obſecramus in Domino Ieſu Chriſto: & cum ſilentio operantes, ſuum panem
manducent. 13. Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes. 14. Quod ſi
quis non obedit verbo noſtro per epiſtolam, hunc notate, & ne commiſceamini
cum illo, vt confundatur: 15. & nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite
vt fratrem. 16. Ipſe autem Dominus pacis, det vobis pacem ſempiternam in om-
ni loco. Dominus ſit cum omnibus vobis. 17. Salutatio, mea manu Pauli: quod
eſt ſignum in omni epiſtola ita ſcribo. 18. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum
omnibus vobis. Amen.

COMMENTARII.

1. Cauendos, vel coercendos inquietos, & contumaces, docet.

VERS. 1.2.3.4.5.6. *De cætero fratres, orate, &c.*] Cæterum, ô fratres Dominum precamini, pro nobis, qui promouendo Euangelio ſtudemus, vt *ſermo Dei currat, & clarificetur*, ſeu vt doctrina fidei per noſtram prædicationem feliciter ſine impedimento progrediatur: *Sicut & apud vos* progreſſa eſt felici admodum curſu: *Et vt liberemur ab importunis, & malis hominibus*. Syrus vertit, *ab inſolentibus*. *Non enim omnium eſt fides*, ſeu non omnibus datum, vt credant, etiam ex iis, qui Euangelicum præconium audierunt. * Cur non dixit, vt liberemur à diabolo procurante Euangelij progreſſum impedire, ſed *Vt liberemur ab hominibus inſolentibus?* Quia dirior eſt hominum impiorum quam omnium dæmonum, impugnatio.] *Fidelis autem Deus* eſt verax, & conſtans in promiſſis, *qui* ideò *confirmabit vos* in fide ſuſcepta: *& cuſtodiet à malo*, & exitiali huiuſmodi hominum incurſo. *Confidimus autem de vobis in Domino*, ſeu per gratiam Domini Ieſu Chriſti, *quoniam*, ſeu quòd *quæ præcipimus, facitis* nunc, & in poſterum facietis. *Dominus autem dirigat corda veſtra in charitate Dei, & patientia Chriſti*, ſeu opto, vt dominus corda veſtra dirigat, moueatque magis ac magis, ad dilectionem Dei, & ad imitandam Chriſti Domini patientiam. * *Ad dilectionem Dei, & patientiam* inquit appoſitè. Nam ſine dilectione Dei, durum eſt, pati: diligenti autem dulces ſunt tribulationes.]

Dirior eſt hominũ impiorum, quã dæmonum impugnatio.

Diligenti Deum dulcis eſt tribulatio.

Verſ. 6.7.8.9.10. Denunciamus autem vobis fratres, &c.] Præcipimus, *fratres vobis in nomine Domini Ieſu Chriſti*, cuius gerimus vices, *vt ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè* Græcè, *incompoſitè*, turbulentè Eccleſiam perturbando,

turbando, impugnando doctrinam : *& non ſecundùm traditionem, quam acceperunt à nobis*, cum vos in Christiana diſciplina inſtituimus, ambulantes. * *Subtrahite* itaque *vos* ab huiuſmodi ſociis. Peſtis enim eſt totius communitatis vel vnus *frater inordinatè* ambulans.] *Ipſi enim ſcitis, quemadmodum oporteat imitari nos*; quia recordamini, quale exemplum exhibuerim vobis : *quoniam non inquieti fuimus apud vos* communitatis ſanctæ perturbatores : *neque gratis panem manducauimus ab aliquo, ſed in labore, & in fatigatione nocte & die* operi incumbebamus manè quidem prædicationis miniſterio, nocte manuum arti, *ne quem veſtrum grauaremus*, ſumptus ad victum, & veſtitum exigendo. *Non quaſi non habuerimus poteſtatem* vos aggrauandi, illam enim habemus; æquum enim eſt vt ab Eccleſia alatur, qui Eccleſiæ miniſtrat; *Sed vt noſmetipſos formam daremus vobis, ad imitandum nos*, ſeu vt facto noſtro vobis præberemus exemplum, quod imitaremini. * Spiritualis enim cauſa proximorum liberius, & ideo conuenientius, & vtilius agitur; ſi in temporali nihil facet miniſter ab illis dependeat.] *Nam & cum eſſemus apud vos, hoc denunciabamus vobis*, ſeu præcipiebamus : *quoniam*, ſeu quod *Si quis non vult* manibus *operari, nec manducet*. Quid ſtrictius?

Vel vnus prauus ſocius peſtis eſt totius communitatis.

Cauſa ſpiritualis proximorum liberius facet miniſter agit, ſi in temporali ab illis non dependeat.

Verſ. 11.12.13.14.15.16.17.18. *Audiuimus enim, inter vos, &c.*] Noſtras ô fratres, peruenit ad aures, *inter vos quoſdam ambulare inquietè*, ſanctæ communitatis perturbatores, *nihil operantes, ſed curioſè agentes*, torpentes quidem otio, & conſequenter curioſitati, ac garrulitati addictos. * Qui otioſè in communitate degit, aliorum actiones curioſè veſtigare curat, ſi aliquid, quod taxet, deprehendat. Liceat vulgariter exponere; *El que en la communidad viue ocioſo, es curioſo en inquirir las vidas agenas.*] *Iis autem, qui eiuſmodi ſunt, denunciamus, & obſecramus in Domino*, ſeu auctoritate Domini Ieſu præcipimus, & eiuſdem amore rogamus : *vt cum ſilentio operantes, ſuum panem manducent*, ſeu quietè, pacificè operantes, & manibus victum quærentes panem manducent, non alienum, ſed *ſuum*, ſuo ſcilicet labore acquiſitum. * Certè qui cum poteſt manuum labore ſibi acquirere victum, otio torpens ab aliis vel ex eleemoſyna accipit, pane ſuo non veſcitur, ſed alieno reus furti quodammodò.] *Vos autem fratres, nolite deficere benefacientes*, ne ad benefaciendum ſegnes efficiamini. *Quod ſi quis non obedit verbo noſtro per Epiſtolam*, ſeu præcepto per Epiſtolam vobis expreſſo, *hunc notate*, vt cauere illum poſſitis : *& ne commiſceamini cum illo, vt confundatur*, ſeu nolite commercium cum illo inire, vt videns ſe ab omnibus fratribus vitari, ac negligi; illum pudeat, & corrigatur. *Et nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite vt fratrem.* Licet vitari iubeam inobedientem, non tamen ideò permitto, vt illum velut inimicum habeatis, ſed cum beneuolè curetis corripere vt fratrem; ſolum id ſpectantes, vt ad ſanam mentem reuocetur. * Raro viderim correptione aſpera delinquentem ſubditum ad meliora reuerſum.] *Ipſe autem Dominus pacis* auctor, & amator *det vobis pacem ſempiternam in omni loco*, ſeu ſemper, vbique. *Dominus ſit cum omnibus vobis* per gratiam ſuam. *Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni Epiſtola : ita ſcribo.* Huc vſque Amanuenſis manu ſcripſi; nunc vos ô fratres dilectiſſimi ſalutationis loco manu mea hanc ſententiam ſcribo, qua velim meas Epiſtolas agnoſci, nimirùm *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.*

Otioſus in communitate, aliorum vitam curioſè veſtigare curat.

Qui otio torpet, cum labore manuum poteſt victum acquirere, quaſi ex furto victitat.

Aſpera correptione difficilè peccās ad meliora reuertitur.

EPISTOLA
BEATI PAVLI APOSTOLI
AD TIMOTHEVM.

PAulus è Macedonia hanc Epiſtolam ſcripſit anno à morte Domini vigeſimo quinto Timotheo chariſſimo diſcipulo, recens ab ipſo, cum à fabris Dianæ Epheſo pelleretur *Act.* 20. 1. creatus Epheſiorum Epiſcopus, imò Primas omnium Eccleſiarum Aſiæ Minoris, quarum Metropolis erat Epheſus.

CAPVT I.

Timotheum monet, vt pro Epiſcopali munere doctrinam proferat, quæ fidem, ac bonos mores valeat promouere, Iudaicis ac Simonianis fabulis reiectis.

1. PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti ſecundùm imperium Dei
Saluatoris noſtri, & Chriſti Ieſu ſpei noſtræ: 2. Ti-
motheo dilecto filio in fide. Gratia, miſericordia, & pax à
Deo Patre, & Chriſto Ieſu Domino noſtro. 3. Sicut
rogaui te vt remaneres Epheſi cùm irem in Macedoniam,
vt denuntiares quibuſdam ne aliter docerent, 4. neque
intenderent fabulis, & genealogiis interminatis: quæ quæ-
ſtiones præſtant magis quàm ædificationem Dei, quæ eſt in fide. 5. Finis au-
tem præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non
ficta. 6. A quibus quidam aberrantes, conuerſi ſunt in vaniloquium, 7. vo-
lentes eſſe legis Doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de
quibus affirmant. 8. Scimus autem quia bona eſt lex, ſi quis ea legitimè vta-
tur: 9. ſciens hoc quia lex iuſto non eſt poſita, ſed iniuſtis, & non ſubditis,
impiis, & peccatoribus, ſceleratis, & contaminatis, parricidis, & matricidis,
homicidis, 10. fornicariis, maſculorum concubitoribus, plagiariis, menda-
cibus, & periuris, & ſi quid aliud ſanæ doctrinæ aduerſatur, 11. quæ eſt ſe-
cundùm Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum eſt mihi. 12. Gratias
ago ei, qui me confortauit, Chriſto Ieſu Domino noſtro, quia fidelem me
exiſtimauit, ponens in miniſterio: 13. qui priùs blaſphemus fui, & perſe-
cutor, & contumelioſus: ſed miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia igno-
rans feci in incredulitate. 14. Superabundauit autem gratia Domini noſtri,
cum fide, & dilectione, quæ eſt in Chriſto Ieſu. 15. Fidelis ſermo, & omni
acceptione dignus, quod Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſal-
uos facere, quorum primus ego ſum. 16. Sed ideò miſericordiam conſecutus
ſum: vt in me primo oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam, ad informa-
tionem eorum, qui credituri ſunt illi, in vitam æternam. 17. Regi autem ſæcu-
lorum immortali, inuiſibili, ſoli Deo, honor & gloria in ſæcula ſæculorum.
Amen. 18. Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, ſecundùm præce-
dentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, 19. habens fidem, &
bonam conſcientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerunt:
20. ex quibus eſt Hymenæus, & Alexander: quos tradidi ſatanæ, vt diſcant non
blaſphemare.

COMMEN

COMMENTARII.

1\.

Salutaris ad Timotheũ admonitio circa doctrinã prædicandam.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti, &c.*] *Paulus* non ex hominum voluntate, ſed *ſecundum imperium*, ac delegationem *Apoſtolus Chriſti ſpei noſtra*, ſeu in quem ſperamus. *Timotheo dilecto filio in fide*, in qua ipſe mihi verus eſt filius, æmulusque paternæ doctrinæ. *Gratia, miſericordia, & pax à Deo Patre. & Chriſto Ieſu Domino noſtro.*

In munere Epiſcopali ſolent defectus contrahi, qui Dei egeant miſericordia.

* Nuſquam in aliis Epiſtolis Paulus miſericordiam precatur, ſed gratiam ſolùm & pacem. Cur ergò hac in Epiſtola addit miſericordiam? Crediderim, quia Epiſcopo ſcribit, cuius munus tam perfectum eſt, vt eius adminiſtratio plures ſoleat contrahere defectus. Vnde Paulus Epiſcopo ſuo vberem Dei miſericordiam deprecatur.] *Sicut rogaui te, vt remaneres Epheſi, cum irem in Macedoniam.* Velim, vt illud agas, quod vt ageres te rogaui, cum diſcedens in Macedoniam te Epheſi reliqui, nempe *vt denunciares quibuſdam, ne aliter docerent*, ſeu & præciperes queiſdam Pſeudoapoſtolis, ne diuerſam doctrinam edocerent ab ea, quam nos vbique tradere conſueuimus: *neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis* Loquitur de fabulis, & genealogiis Iudaicis, quales nunc extant in Talmud, & apud Rabinos. Interminatas autem eas vocitat, ſcilicet longiſſimas, & velut infinitas: quibus ſe genus ducere ab Abraham oſtendere conabantur, vt genus ac nobilitatem ſuam oſtentarent.

Dedecet Dei miniſtros, nimium de nobilitate gloriari.

* Dedecet Dei miniſtros, nimium de ſeculari nobilitate gloriari.] *quæ quidem quæſtiones præſtant magis, quam ædificationem Dei in fide.* Hæ quidem quæſtiones potius pariunt altercationes, quam ædificationem Dei, quæ conſiſtit *in fide*, pietate, & charitate. *Finis autem præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta.* Probat Paulus haſce fabulas ac genealogias non eſſe conſentaneas legi & Euangelio, hoc diſcurſu: Finis legis eſt parere, & nutrire fidem, & charitatem: Sed hæ fabulæ non pariunt ædificationem in fide, ac conſequenter nec charitatem: ſed quæſtiones, altercationes, lites: ergò hæ fabulæ haud ſunt ſecundum legem, & Euangelium. Præceptum itaque ſeu lex intendit, vt Euangelica doctrina recipiatur *corde puro* ſeu voluntate vacua à prauis cupiditatibus, *conſcientia bona* quæ cordis puritatem conſequitur: *fide non ficta, vera ſcilicet, & ſyncera. A quibus quidam aberrantes, conuerſi ſunt in vaniloquium.* Porro quidam aberrantes à charitate, & fide ſyncera, conuerterunt ſe ad inanem quandam loquacitatem, qualis ſolet eſſe hæreticorum, & eorum qui ſcholas frequentant ſolùm vt laudem apud imperitos aucupentur, qui ea quæ non capiunt encomiis efferunt. *Volentes eſſe legis Doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant*, ſeu profitentes ſe Moſaicæ legis eſſe Magiſtros, neſcientes an ea quæ aſſerunt, ita ſe habeant.

Concionatores indocti taxantur.

* Vtinam & apud Chriſticolas plures non adeſſent, qui ſuggeſtum aſcendunt penitus ſcientia vacui, qui ea, quæ ex alieno codice memoriæ mandarunt recitant omnino ignari eorum, quæ loquuntur.]

Verſ. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. *Scimus autem, quia bona eſt lex, &c.*] Dum vanos legis doctores reprehendo, non ipſam legem vitupero, quæ bona planè eſt, *ſi quis ea legitimè vtatur.* Seu ſi quis eam benè intelligat, & ſyncere doceat. Suis enim figuris ad Chriſtum ducit, & moralia præcepta continet ad ſalutem neceſſaria *ſciens hoc, quia lex iuſto non eſt poſita, ſed iniuſtis, & non ſubditis impiis, & peccatoribus, ſceleratis, & contaminatis, parricidis, & matricidis, homicidis, fornicariis, maſculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, & periuris.* Hoc eſt vnum, quod inter cetera requirit Apoſtolus, vt quis lege legitimè vtatur, vt ſcilicet ſciat, eam iuſtis non eſſe præſcriptam, id eſt, Chriſtianis iuſtificatis per Chriſtum. Iuſto enim non eſt poſita lex quoad pœnas, quas infligit: nam qui iuſtè viuit, reus pœnæ non efficitur: ſed pro iniuſtis inobedientibus, quos ſpeciatim nominat. Horum verò *plagiarij* ſunt ex Græco, qui aliena mancipia rapiunt, vel qui liberos homines in ſeruitutem trahunt. *Contaminati* vero profani à ſacris arcendi ob piaculum aliquod, quo ſunt infecti & ſi quid aliud ſanæ *doctrinæ*, ſeu rectæ morum inſtitutioni *aduerſatur, quæ ſecundum Euangelium gloriæ beati Dei*, ſeu conſentanea Euangelio, per quod Deus glorificatur: *quod creditum eſt mihi*, vt id Gentibus promulgarem. *Gratias ago ei, qui me confortauit, Chriſto Ieſu Domino noſtro*, qui inquam mihi vires, & animos ſuppeditauit, vt eum intrepidè annunciem. *Quia me fidelem exiſtimauit*, ſeu iudicauit fidum iniuncti officij adminiſtratorem: *Potens* eius ope iam ſum *in miniſterio* ad Gentiles ad Eccleſiam adducendos, *qui prius blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus. Sed miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans feci*, neſciebam enim me perſequi Meſſiam, cum Chriſtum execrabar, & eius iniurioſus eram Eccleſiæ, *in incredulitate* cæcus. *Superabundauit autem gratia Domini noſtri cum fide, & dilectione quæ eſt in Chriſto Ieſu.* Sed ſuperabundans Dei gratia me ex lupo fecit ouem, ex perſecutore prædicatorem: & cum gratia abundanter in me effuſa etiam illius comites adfuere fides & charitas. Iam vero prima & potiſſima cauſa, cur Paulum Deus præ aliis ad tantam gratiam elegerit, & ad Apoſtolatum fuit liberalis Dei voluntas & ſpecialis miſericordia in illum. Potuit autem Deus ſecundariò ad naturales Pauli dotes reſpicere, & ob eas potius illum, quam alios eligere. ver. gr. quod eſſet peritus in lege, acris ingenij, generoſæ indolis: addideritne, & quod tam egregie ageret tunc Eccleſiæ perſecutorem? Quodammodò zelus ille ferox Deum allexit, vt Saulum eligeret, vt mutato zelo Eccleſiam propugnaret.

Tantus eſt D. Paulus, vt vel eius defectus quodammodo Deo fuère ſpectabiles

* Hinc Pauli magnalia recenſeo, cuius vel perſecutio quodammodo Deo fuit ſpectabilis.] Et Dei miſericordiam effero ex peccatis inuenientis, quoad pietatem alliciatur.]

Ineffabilis Dei miſericordia.

Verſ. 15. 16. 17. 18. 19. 20. *Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus, &c.*] Dixerat Paulus, In ſe gratiam ſuperabundaſſe, nunc ſubiungit, eandem gratiam omnibus patere peccatoribus. Veriſſimus eſt *ſermo*, quem profero, & dignus qui ab omnibus admodum fiat acceptabilis: *quod Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum*, ſeu præcipuus & maximus. *Sed ideo miſericordiam conſecutus ſum, ut in me primo oſtenderet Chriſtus*

Ieſus

Ieſus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri ſunt illi, in vitam æternam. Seu ideo veniam impetraui, vt iu me primo (ſic Græcè) & præcipuo peccatore. Suam Chriſtus Dominus eximiam longanimitatem reſeraret, vt reliqui peccatores, quos malitia ſupero, ſperarent, ſe poſſe ſalutem adipiſci. Sanctorum eſt exiſtimare cunctos peccatores vincere iniquitate. Teſtor D. Franciſcum, qui D. Pauli ſpiritu dicebat ſe omnium hominum eſſe ſceleſtiſſimum.] *Regi autem ſæculorum immortali, inuiſibili, ſoli Deo honor & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.* Seu Deo qui ſolus eſt Deus verus Regi ac conditori ſæculorum omniumque Rectori, in omnem æternitatem ſit gloria. *Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, ſecundum præcedentes in te prophetias.* Redit ad ea, quæ dixit num. 3. nempè vt denunciaret quibuſdam, nè aliter docerent, &c. Quaſi diceret: Hoc præceptum iam explicatum tibi, ô Timothee, commendo: vt ſicut Dei reuelatione, & ſpiritu Prophetiæ admonitus te Epiſcopum Epheſi ordinaui: ita iuxta eandem Prophetiam nunc *milites*, illique reſpondeas, oſtendaſque veram fuiſſe de te Prophetiam. *Habens* ſcilicet *fidem, & bonam conſcientiam* Militabis ô Timothee *bonam militiam*, ſi fidem rectam circa vera, & orthodoxa dogmata habueris, & ſanctam vitam aſſeruaueris, quod quidem eſt, bona conſcientia eſſe conſpicuum. *Quam* bonam conſcientiam *quidam repellentes*, ſeu poſtquam repellerunt, *circa fidem naufragauerunt*, ſeu fidei naufragium, & iacturam geſſere. * Et quidem qui nimium peccatis indulgent, conſcientiam habent adeò liberam à punctionibus, vt non ſolum à fide alieni omnino videantor, ſed ferè in ipſum recidant atheiſmum.] *Ex quibus eſt Hymeneus & Alexander.* Hic eſt ærarius ille, ſeu quæſtor (de quo Paulus 2. Timoth 4 17.) *Quos tradidi Satanæ*, per excommunicationem tanquam carnifici cruciandos. *Vt diſcant* hac vexatione *non amplius blaſphemare*, ſeu de rebus diuinis impie loqui. Ambroſius legit. Vt emundentur, & reſipiſcant à blaſphemia, & hæreſi. * Quia vexatio dat intellectum.]

Sanctorum eſt, exiſtimare, ſe cunctos peccatores iniquitate ſuperare.

Multi ob nimiam vitiorũ indulgentiam à fide excidunt.

Vexandi aliquando duri peccatores, vt reſipiſcant.

CAPVT II.

Vult pro omnibus hominibus preces fundi. De virorum, ac mulierum oratione agit. Mulieribus docere non permittit.

1. OBSECRO igitur primum omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus: 2. Pro regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate, & caſtitate. 3. Hoc enim bonum eſt, & acceptum coram Saluatore noſtro Deo, 4. Qui omnes homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. 5. Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus: 6. Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus, teſtimonium temporibus ſuis: 7. In quo poſitus ſum ego prædicator & Apoſtolus (veritatem dico, non mentior) doctor gentium in fide, & veritate. 8. Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes puras manus ſine ira & diſceptatione. 9. Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia & ſobrietate ornantes ſe, & non intortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veſte pretioſa: 10. Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona. 11. Mulier in ſilentio diſcat cum omni ſubiectione. 12. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum; ſed eſſe in ſilentio. 13. Adam enim primus formatus eſt, deinde Heua: 14. & Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit. 15. Saluabitur autem per filiorum generationem, ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctificatione cum ſobrietate.

COMMENTARII.

1. VERS. 1.2.3.4. *Obſecro igitur primum, &c.*] Particula. *Igitur* oſtendit inferri ex dictis, quæ adiiciuntur. *Primum igitur omnium*. ſeu ante omnia vos obſecro, *fieri obſecrationes*, ſeu ſupplicationes pro malorum, ac triſtium remotione: *orationes*, ſeu petitiones pro bonorum aduentu: *poſtulationes*, ſeu interpellationes pro aliorum ſalute (ſic ex Græco) *gratiarumque actiones* pro beneficiis à Deo acceptis: & omnia hæc generatim *pro omnibus hominibus* offerantur, cum omnes ſunt Chriſti ſanguine redempti. * Chriſtiana charitas ad omnes ſiue amicos ſiue inimicos: ſiue fideles, ſiuè infideles extenditur.] Particulatim verò

Vult. pro omnibus hominibus preces fundi.

Chriſtianorum charitas ad omnes extenditur.

rogo

rogo vt exoretis *pro Regibus, & omnibus, qui in ſublimitate ſunt*, dignitate, vel eminentia: *vt quietam, & tranquillam vitam agamus.* Quod contingêt, ſi ipſi Reges, & Gubernatores prudenter Rempublicam adminiſtrent. * Nam ſi caput inſcitia & imprudentia langueat, omnia membra miſerè deperibunt Ex prudentia enim Gubernatoris Reipublicæ tranquillitas pendet.] * Vnde obſecrat Apoſtolus, vt pro Regibus, & Principibus exoremus, vt hanc eis prudentiam impetrare poſſimus, & nobis inde tranquillitatis commoda ſequantur. Quare pro nobis oramus, cum pro illis preces profundimus.] Orare autem debemus *in omni pietate, & caſtitate.* Pro *caſtitate* eſt in Græco, *σεμνότητι*, quæ vox non ſolam caſtitatem, ſed omnem honeſtatem, & morum puritatem ſignificat. * Nec enim caſtitas diu perſiſtet, niſi vitæ pietatem comitem habeat] Vt igitur efficax fiat oratio, requiritur vitæ iuſtitia. Quid enim Deus abnegabit amico? quid inimico tribuet oranti?] *Hoc enim*, id eſt, vt oretur pro omnibus hominibus, *bonum eſt, & acceptum coram Saluatore noſtro Deo, qui omnes homines*, quantùm eſt ex parte ſua ſerio, & ex animo *vult ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*, ad idque ſufficientia media illis impertit.

Ex prudentia Gubernatoris Reipublicæ tranquillitas pēdet.

Pro noſtris oramus cō-modis, cum pro Gubernatoribus preces fundimus.

Caſtitas, vt perſiſtat debet vitæ pietate fulciri.

Vt oratio ſit efficax, iuſtitia requiritur.

Verſ. 5.6.7. Vnus enim Deus vnus & mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus. Probat Paulus, quod dixerat, Deum velle, vt omnes homines ſalui fiant: & hoc vtitur argumento: Vnus eſt Deus omnium Creator, & Pater, qui propterea figmentum ſuum amat, & illi benè eſſe cupit. Vnus etiam homo Chriſtus omnium hominum mediator, qui proinde expetit beneficium ſuum ad omnes porrigi, & omnes illius eſſe participes. Adiicit efficaciſſimam confirmationem: *Qui dedit redemptionem*, ſeu redemptionis pretium *ſemetipſum pro omnibus teſtimonium temporibus ſuis*, ſeu vt tempore iudicij, quod tempus Domini appellatur. (*Cum accepero tempus*) hæc redemptio ſit teſtimonium diuinæ charitatis, & æquitatis, & iuſtitiæ. *In quo*, ſeu ad quod Chriſti teſtimonium, & redemptionem promulgandam, *poſitus*, ſeu conſtitutus *ſum ego Doctor Gentium* inſtruendarum *in fide, & veritate.*

2.
Verſ. 8.9.10.11. Volo ergo viros orare, &c.] Velim itaque ô fratres, *viros orare in omni loco.* Iudæi orant ſolùm in Templo Ieroſolymitano cum publice orandum ſit: Chriſtiani autem orationi dent operam in quauis Eccleſia, & in omni loco, qui dicatus eſt orationi: *leuantes puras manus ſine ira, & diſceptatione.* Leuare manus, habitus eſt orantis. Quando ergo ad orandum manus leuatis, puræ ſint ab *ira* ſine iniuriarum memoria, ſine vindictæ cupiditate: & à *diſceptatione*, Ambroſius, ſeu *mentis euagatione*, quæ in oratione per animi attentionem debet excludi. * Hæc diſceptatio ſit, cum memoria rerum terrenarum, cum attentione in oratione pugnat. Ideò monet Apoſtolus, vt huiuſmodi diſceptationi locus non detur. Quod quidem præſtabis, ſi ad locum orationis ingreſſurus, dixeris cum Bernardo: Manete hîc (in veſtibulo) ô temporariæ curæ, donec reuertar.] *Similiter & mulieres* ſeſe in oratione gerant, *in habitu ornato* decenti, modeſto, decenti. * Nam quod decet, id ornat. Cum vides fœminam indecenti habitu incedentem, haud illam ornatam, ſed inornatam prudens iudicabis.] *Cum verecundia, & ſobrietate ornantes ſe.* * Pulcherrimus planè fœminarum ornatus eſt verecunda modeſtia, & ſobrietas.] Non enim mulier bene ornata apparet, cum incedit *tortis crinibus, auro*, ac *margaritis*, è collo pendentibus, & *veſte pretioſa* circumamicta, exuta interim verecundia, & ſobrietate. *Sed quod decet mulieres*, veſtimento vtantur, ea modeſtia *promittentes*, ſeu oſtendentes, ſe *pietatem per opera bona* profiteri. * Nam profanus, inhoneſtuſque ornatus in fœmina oſtendit eam impietatem & mala opera ſectari.]

De virorum, ac mulierum, oratione agit.

In oratione attentio.

Quæ veſtis decet mulierem, hæc illā ornat, non indecens.

Pulcher fœminæ ornatus, modeſtia.

Profanus habitus in fœmina, indicat eam profiteri libidinem.

Verſ. 11.12.13.14.15. Mulier in ſilentio diſcat, &c.] *Diſcat mulier*, quæ ei à Magiſtro Euangelico dogmata traduntur *cum filiali ſubiectione. Docere autem mulieri non permitto* in Eccleſia, ſeu publico cœtu: *neque dominari in virum*, ſeu in eum auctoritatem vſurpare: *ſed eſſe in ſilentio.* * Quando ergo in ſilentio non ſunt, ſed vocem extollunt videntur velle in viros dominari.] * Profectò vtile admodum tradit vxoribus Paulus monitum, cum ait: *ſed eſſe in ſilentio.* Omnia enim incommoda, quæ vxoribus ſolent accidere ex marito biloſo, & parum ſufferenti ex earum loquacitate trahunt originem.] *Adam enim primus formatus eſt, deinde Heua*, ſeu vir fœminam antecellit primæ conditionis dignitate: *& Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit.* Adam non fuit à ſerpente deceptus, ſed illectus ab vxore, diuinum præceptum violauit. Merito ergo ille præeſt, qui deceptionibus minus eſt obnoxius. * Haud eſt aptus regimini, qui ob defectum ſcientiæ, ac prudentiæ facilè poteſt à ſubditis ſeduci.] *Saluabitur autem per filiorum generationem, ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctificatione cum ſobrietate.* Eſto non doceat mulier, non deerit illi pia occupatio: ſalutem enim aſſequetur per piam liberorum educationem: ſi conſtans ſimul fuerit in fide, & mariti dilectione, & ſobrietate, ſeu caſta illecebrarum temperantia. * Græcè pro *Permanſerit* eſt, *Permanſerint*, ſcilicet *filij*, ſeu ſi mater curauerit, vt filij in fide, dilectione Dei, & ſanctitate, dum ipſa illorum curam gerit. Quaſi ſalus æterna matris ex bona filiorum educatione pendeat.]

3.
Mulieres docere non permittit.

Mulier loquax vult in virum dominari.

Omnia vxoris incōmoda ex marito biloſo, ea loquacitate illius proueniunt.

Non eſt aptus regimini qui facile à ſubditis poteſt ſeduci.

Salus matris æterna ex bona filiorū educatione pendet.

CAPVT III.

Dotes Epiſcopi, ad Diaconi recenſet Apoſtolus.

1. FIDELIS ſermo: Si quis Epiſcopatum deſiderat, bonum opus
deſiderat. 2. Oportet ergo Epiſcopum irreprehenſibilem
eſſe, vnius vxoris virum, ſobrium, prudentem, ornatum,
pudicum, hoſpitalem, doctorem, 3. non vinolentum,
non percuſſorem, ſed modeſtum; non litigioſum, non cu-
pidum, ſed 4. ſuæ domui benè præpoſitum, filios haben-
tem ſubditos cum omni caſtitate. 5. Si quis autem domui
ſuæ præeſſe neſcit, quomodo Eccleſiæ Dei diligentiam habebit; 6. Non neophy-
tum: ne in ſuperbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. 7. Oportet autem il-
lum & teſtimonium habere bonum ab iis qui foris ſunt, vt in opprobrium incidat,&
in laqueum diaboli. 8. Diaconos ſimiliter pudicos, non bilingues, non multo vi-
no deditos,non turpè lucrum ſectantes: 9. habentes myſterium fidei in conſcien-
tia pura. 10. Et hi autem probentur primùm: & ſic miniſtrent, nullum crimen ha-
bentes. 11. Mulieres ſimiliter pudicas, non detrahentes, ſobrias, fideles in omni-
bus. 12. Diaconi ſint vnius vxoris viri: qui filiis ſuis benè præſint, & ſuis do-
mibus. 13. Qui enim bene miniſtrauerint, gradum bonum ſibi acquirent, &
multam fiduciam in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu. 14. Hæc tibi ſcribo, ſperans
me ad te venire citò. 15. Si autem tardauero, vt ſcias quomodo oporteat te in do-
mo Dei conuerſari, quæ eſt Eccleſia Dei viui, columna & firmamentum veritatis.
16. Et manifeſtè magnum eſt pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in car-
ne,iuſtificatum eſt in ſpiritu,apparuit angelis,prædicatum eſt Gentibus,creditum eſt
in mundo,aſſumptum eſt in gloria.

COMMENTARII.

1. *Dotes Epiſcopi recenſentur.*

VERS. 1: 2. 3.4. 5. 6.7. *Fidelis ſermo, &c.*] Qui legitime vocatus *Epiſcopatum deſiderat*, bonum opus deſiderat, Græce, *graue*, *arduum*: ac ſi Hiſpane dixeris: *Buena carga ſe echa acueſtas.* * Verbum enim illud χαλὸν pro *bono* ponitur, Ipſa enim muneris Epiſcopalis bonitas, ſeu commoditas ardua & grauis eſt ante quam ad *operis* pondus proceditur. Multa enim dedecent Epiſcopum, quæ aliis ſunt licita.] Quid verò *opus?* Certè onus eſt etiam Angelicis humeris formidandum, vt Tridentinum inquit. Annon pondus immenſum eſt munus procurandæ ſalutis tot millium commiſſarum ſibi ouicularum?] Proportione hoc intellige de parochis, & de cunctis curam animarum habentibus. Sexdecim vero conditionex Paulus exigit in Epiſcopo, decem affirmatiuas, ſex negatiuas. *Oportet ergo Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe*, ſeu nihil admittere in moribus, quod quis ſubtaxare valeat. Quomodo enim audebit in aliis reprehendere, quod in ſe reprehenſibile oſtentat? *Vnius vxoris virum*, ſeu monogamux abſolutè, qui ſecundas non iniit nuptias, nec ſucceſſiue plures habuit vxores, ſed vnam tantum. In primitiua Eccleſia, eo quod cælibes pauci admodum inuenirentur, qui muneri Epiſcopali, vel paſtorali eſſent apti: ordinari ſolebant etiam coniugati, ſed nonnũ monogami: & hi poſt ſuſceptos Ordines vſu prioris coniugis abſtinebant. Poſtmodum tamen Græcis ob incontinentiam fuit indultum, vt vxoribus, ſi quas ante Ordines ſuſceptos duxiſſent, etiam poſt vterentur. Numquam autem conceſſum, vt Ordinato liceret vxorem de nouo ducere. *Sobrium, prudentem, ornatum.* Græcè vigilantem, temperantem, compoſitum. * Cupit Apoſtolus Epiſcopum *ornatum* eſſe honeſto habitu, & talem perſonam decente. Dedecet enim admodùm ſacerdotẽ veſtitu, qui oleat profanitatem, vti.] Alij exponunt: *Ornatum*, ſeu *moribus compoſitum*, necnon vt decorem ſeruet in inceſſu, ſermone, & omni motu. Abſque quo ornatu ſacerdotes apud populum maxime vileſcunt.] Optat præterea Apoſtolus Epiſcopum eſſe *doctorem*, ſeu inſtructum doctrina (Græce ſic) & aptum ad docendum. * Abſque ſermone enim Epiſcopi vita quantum exemplo prodeſt, tantum ſilentio nocet. Vndè ait Tridentinum ſeſ. 5. c. 1. *Potiſſimum Epiſcopi munus eſt prædicatio verbi Dei, quod & per ſe, ſi poſſit, obire debet.*] *Non vinolentum, non percuſſorem*, ſeu qui manibus non percutiat, nec ſæuiat, nec ſit aſper in ſubditos, & in domeſticos; *ſed modeſtum*, æquum, humanum, manſuetum. *Non litigioſum*, ſeu à iurgibus alienum: *non cupidum*, ſeu à pecuniæ cupiditate alienum *Sed ſua domui benè præpoſitum*, domeſticis neceſſaria largiendo. * Quod quidem arctè efficiet ſi pecuniarum ſit cupidus. Auarus Epiſcopus à neceſſariis detrahit, vt inutiliter arca recondat, quod nulli vnquam proderit.] *Filios habentem*

Ipſa bonitas, ſeu honor Epiſcopalis põdus eſt grauiſſimum.

Opus Epiſcopale difficillimum.

Epiſcopus ſit irreprehenſibilis, vt alios liberè valeat reprehendere.

Sacerdotem dedecet veſtitu, qui olet profanitatem, vti.

Sacerdotis ornatũ morum compoſitio.

Munus prædicandi per ſe obeat Epiſcopus.

Auaritia in Epiſcopo reprehenditur.

habentem ſubditos (ſi quos habuerit antè quàm Epiſcopus crearetur) *cum omni caſtitate*, Græcè, honeſtate, & grauitate morum. * Si eos, inquam, habuerit ex matrimonio ante quam ad Epiſcopatum aſcenderet. Nutrire enim ſacerdotem domi, aut alere filios ex ſacrilegio, intolerabilis eſt impudentia.] *ſi quis autem domi præeſſe neſcit, quomodo Eccleſiæ Dei diligentiam habebit*, ſeu curam impendet. * Ex exiguæ enim familiæ recto regimine edíſcit prudens populum rectè gubernare. Ideò Moſes præficiendus Hebræorum populo, prius gregi paruæ quidem familiæ præficitur.] * Vnde ſi Epiſcopi familia deuiet ab æquitate, non ineptè coniicies populum iniquitate laborare.] *Non neophytum*, ſeu recens conuerſum, & baptizatum: *ne in ſuperbiam elatus, in iudicium incidat diaboli*, ſeu ne putans Eccleſiam opera ſua indigere, ob ſuperbiam in eos, & poteſtatem diaboli cadat ſuperborum magiſtrum, & auctorem. *Oportet autem illum & teſtimonium habere bonum ab iis, qui foris ſunt*, ſeu vitam eius eſſe adeò iuſtam, vt nec ſubditi fideles, imo nec qui foris ſunt Gentiles poſſint illius carpere mores, quamuis doctrinam, & religionem non approbent. *Vt non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli.* Omnia igitur, quæ de Præſulum dotibus annumerata ſunt, in illis requiruntur ineſſe, ne hominum contumeliis, & probris, & diaboli recidant in laqueos. * Mirum profectò eſt, quod cordatus adſit vel vnus qui tam difficile munus deſideret.] * Vnde duxerim Epiſcopatum non deſiderantibus, non ſeſe ad illum offerentibus dari oportere: ſed illud admittere timentibus.]

Sacerdotem domi alere filios ex ſacrilegio, intolerabilis eſt impudentia.

Ex recta familiæ gubernatione edíſcit Epiſcopus populum ſibi commiſſum regere.

Qualis domus Epiſcopi circa mores oſtenditur, talem coniicimus degere populum.

Mirum eſt quod vis cordatus Præſulatus difficillimum munus deſideret.

Epiſcopatus, non eſt dandus deſideranti illum, ſed timenti accipere.

2.

Verſ. 8 9. 10. Diaconos ſimiliter pudicos, &c.] Diaconos verò velim eſſe pudicos, Græcè, caſtos, *graues, modeſtos, ſimiliter*, ſiuè vt ſuo Epiſcopo aſſimilentur. * Epiſcopi enim grauitas, caſtitas & modeſtia in omnes Eccleſiæ miniſtros *ſimiles* mores influit.] *Non bilingues*, Græcè, *duplices in ſermone*, in dictis inconſtantes, qui hìc affirment, ibi negent. *Non multo vino deditos.* In Eccleſiaſtico enim viro non ſolum ebrietas, imo ebrietatis vmbra qualis eſt multo vino indulgere, infame admodum vitium eſt.] *Non turpe lucrum ſectantes*, ſeu auarè pecunias quærentes. *Habentes myſterium fidei in conſcientia pura*, ſeu ſimul cum ſyncera fide ſint etiam in moribus irreprehenſibiles. * Conſcientia enim vitiis infecta neſcio quid contra fidei puritatem, & firmitatem indicat.] *Et hi autem probentur primum*, an tanta virtute niteant, vt ad Diaconatum dignè euehi poſſit: & ſi comperti poſt probationem fuerint *nullum crimen habentes ſic* ordinati ab Epiſcopo *miniſtrent* altari. * Vereor, ne hodie ob Præſulum deſidiam examen de promouendorum ad ſacros Ordines moribus tam exactè fiat, quam monet Apoſtolus.]

Quales debeãt eſſe Diaconi

Epiſcoporum ſanctitas in omnes Eccleſiæ miniſtros ſimiles mores influit.

Infame Eccleſiaſtico viro vitium, vel vmbra ebrietatis.

Corruptio morum indicat nonnihil contra fidei puritatem

Taxatur Præſulum deſidia circa examẽ de ordinandorum moribus.

3.

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. 16. Mulieres ſimiliter pudicas, &c.] Iam de Diaconiſſis Eccleſiæ miniſterio addictis agit Apoſtolus. Oportet haſce fœminas eſſe *pudicas*, Græcè, graues, ſeueras, modeſtas. *Non detrahentes*, Græcè, non *calumniatrices*: * Raro videris detractionem ſiuè calumnia fieri. Vnde eodem vocabulo vitium ſignatur vtrumque.] *Sobrias*, Græce, *vigilantes*, *prudentes*: *fideles in omnibus*, ſeu veritatem, & iuſtitiam in omni negotio ſibi commiſſo ſeruantes. *Diaconi* prætereà *ſint vnius vxoris viri.* vidè verſ. 2. qui filiis *ſuis bene præſint, & ſuis domibus. Qui enim bene miniſtrauerint* in ſuo Diaconatu gradum bonum ſibi acquirent, ſeu viam ſibi ad gradum maiorem, & honoratiorem munient, nempe Presbyterij, aut Epiſcopatus: *& multam fiduciam in fide, quæ eſt Chriſto Ieſu*, ſeu libertatem ingenuè, ac liberè agendi, quam parere ſolet mens recti conſcia. *Hæc tibi ſcribo, ſperans me ad te venire citò*: Si tamen tardauero venire Epheſum accidenti aliquo præpeditus: placuit, te calamo monere, *quomodo oporteat te conuerſari*, ſeu quonammodo te in Præſulatus munere gerere debeas, *in Domo Dei, quæ eſt Eccleſia Dei viui, columna, & firmamentum veritatis*, Eccleſia enim in doctrina fidei errare non poteſt. *Et manifeſtè magnum eſt pietatis ſacramentum*, ſeu ſine controuerſia, & vlla dubitatione magnum eſt pietatis diuinæ myſterium, *Quod manifeſtatum eſt in carne*, quam Verbum aſſumpſit, vt Deus homo naſceretur, inter homines degeret, pateretur & reſurgeret. *iuſtificatum eſt in ſpiritu* ſancto, ſeu ab eo confirmatum diuinis teſtimoniis in Natiuitate, in Baptiſmo, ſed præcipuè, per tot miracula quæ Chriſtus Spiritus ſancti virtute excitauit, *apparuit Angelis*, ſeu viſus eſt ab Angelis in præſepio Deus infans. Deus homo ab Angelis viſus fuit, quem antea non viderant: prædicatum eſt Magis ſtellæ voce, à te, etiam, & à me, nunc *Gentibus* reſeratum: *creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria*; cum ſcilicet Chriſtus è monte Oliueti ad ſuperos aſcendit. * Hoc itaque Incarnationis myſterium *pietatis* appoſitè appellatur, reſerat enim euidenter Dei pietatem erga homines, & nos potentiſſimè incitat ad pietatem, Dei cultum, & venerationem.]

De Diaconiſſarum moribus

Detractio rarò ſine calũnia fit.

Myſterium Incarnationis & Sacramentum pietatis, nos ad pietatem incitant.

CAPVT IV.

Suborituras hæreſes prædicit. Commendat Epiſcopo, vt ſibi, & verbo ſacro diligenter intendat.

1. SPIRITVS autem manifeſtè dicit, quia in nouiſſimis temporibus diſcedent quidam à fide, attendentes ſpiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, 2. In hypocriſi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium ſuam conſcientiam, 3. Prohibentium nubere, abſtinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem. 4. Quia omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: 5. San-

ſtificatur enim per verbum Dei: & orationem. 6. Hæc proponens fratribus, bonus eris miniſter Chriſti Ieſu, enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ, quam aſſecurus es. 7. Ineptas autem, & aniles fabulas deuita: exerce autem teipſum ad pietatem. 8. Nam corporalis exercitatio, ad modicum vtilis eſt: pietas autem ad omnia vtilis eſt, promiſſionem habens vitæ, quæ nunc eſt, & futuræ. 9. Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus. 10. In hoc enim laboramus, & maledicimur, quia ſperamus in Deum viuum, qui eſt Saluator omnium hominum, maximè fidelium. 11. Præcipe hæc, & doce. 12. Nemo adoleſcentiam tuam contemnat: ſed exemplum eſto fidelium, in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate. 13. Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ. 14. Noli negligere gratiam, quæ eſt in te, quæ data eſt tibi per Prophetiam cum impoſitione manuum presbyterij. 15. Hæc meditare, in his eſto: vt profectus tuus manifeſtus ſit omnibus. 16. Attende tibi, & doctrinæ: inſta in illis. Hoc enim faciens, & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt.

COMMENTARII.

1. *Suborituras hæreſes prædicit.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Spiritus autem manifeſtè dicit, &c.*] Spiritus ſanctus futurorum præſcius, per me, & per alios *manifeſte prædicit*, quod *in nouiſſimis*, ſeu in ſubſequentibus *temporibus* quidam è Chriſtianis, abiecta fide, credentes *ſpiritibus ſeductoribus.* (Græce ſic) & doctrinis dæmoniorum, ſeu opera dæmonum euulgaris ab Eccleſia diſcedent, Qui quidem *in*, ſeu cum hypocriſi loquentur *mendacium* & falſam doctrinam, habentes *conſcientiam ſuam cauteratam* Syriacè *inuſtam*, & *notatam* indelebili cauterio

Hæretici ſunt quaſi dæmones.

grauiſſimorum ſcelerum. * Recole verba illa: *Diſcedent quidam à fide credentes doctrinam dæmoniorum in hypocriſi loquentium mendacium.* Quinam mendacium loquentur? Hæretici homines. Cur ergò non dixit, *Quidam diſcedent à fide loquentes mendacium*, ſed loquentes doctrinam *dæmoniorum loquentium mendacium?* Certe, quia hæretici in dæmones conuertuntur.] Hi prohibēt *nubere*, & iubent *abſtinere* à certis *cibis* quaſi immundis, vti Iudæi: & quaſi per ſe ioalis, & à malo Deo procreatis, vbi Simoniani, Saturniani, Ebionitæ, Marcionitæ, Manichæi, & alij, qui abſtinendum docebant ab omni carne animalium, quaſi omnia anima rationali, vel ſaltem immortali prædita eſſent: & nuptias quaſi à Deo malo, ſeu dæmone inſtitutas prohibere conabantur. Cibos itaque haud ſumendos eſſe dicebant, *quos* Deus creauit, vt eos *cum gratiarum actione* fideles ſumerent, *& ij, qui*

Cibis, queis reficiuntur fideles agnatum eſt, ab illis cum actione gratiarum comedi.

cognouerunt veritatem. * Preme illud: *Quos Deus creauit, ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus.* Quaſi agnatum ſit cibis, queis fideles reficiuntur, eos edere cum actione gratiarum. Sumere namque cibum ſine gratiarum actione, in fidelium eſt plane, qui non cognouerunt fidei veritatem.] *Quia omnis creatura Dei bona eſt:* & nihil reiiciendum, tanquam per ſe malum quod Deus nobis exhibuit *cum gratiarum actione* abſumendum. *Sanctificatur enim per verbum Dei, & orationem.* Sed eſto ſit aliqua in aliquo cibo immunditia, (quod gratis concedo) ab ea cibus purgatur per ver-

Menſæ non hærendum, niſi præcedente benedictione.

bum Dei, quod eſt oratio, quæ adhibetur, cum cibis, & menſæ benedicimus. * Hinc ediſce menſæ non hærere, niſi præcedente benedictione.] *Hæc proponens fratribus, bonus eris miniſter*, ſeu miniſterium tuum implebis, ſi quæ ab initio Epiſtolæ docui, Chriſtianis ſubditis aperueris. *Chriſti*, inquam, *Ieſu* probus miniſter oſtenderis *enutritus* verbis fidei, & bonæ doctrinæ, *quam aſſecutus es* aſſiduo diuinarum literarum ſtudio.

Verſ. 7. 8 9. 10. 11. 12. Ineptas autem, & aniles fabulas deuita, &c.] Deuita obſecro ô Timothee, illas profanas & aniles fabulas, quas Simoniani euulgant de Deo bono, & malo, de terum creatione, de pugna Angelorum, &c. quæ quidem partim profanæ, & impiæ erant: partim aniles, & ineptæ. *Exerce autem teipſum ad pietatem*, in Dei cultu, & ſyncero erga eum affectu. *Nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt; pietas autem, ad omnia vtilis eſt: promiſſionem habens vitæ, quæ nunc eſt, & futuræ.* Luctæ palæſtricæ vel gymnaſticæ, etſi tanti ab hominibus fiant, tamen non niſi ad modicum ſunt vtiles, nempe ad corporalem ſanitatem, vel ad brabium temporale acquirendum. Pietas verò, ſeu Dei cultus vtiliſſimus eſt ad omnia, ſeu ad promouendam animæ ſanitatem, & ad vitæ æternæ brabium promerendum. Ei enim promittitur vita hîc pacifica, longa, & rebus cunctis neceſſariis instructa: & in ſuperis æterna felicitas. * Profectò pietatis cultores vel in præſenti feliciter viuunt, dum impij vitam ducunt tot plenam laboribus, vt potius mors vocitari poſſe videatur.] *Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus*, verus eſt ſermo, quem profero dignus, qui ab omnibus accipetur. *In hoc enim laboramus, & maledicimur.* Seu ob pietatem ſectandam, & vt vitam æternam piis promiſſam aſſequamur, magnis laboribus afficimur: & contumeliis, ac probris impetimur, vltroneè quidem & placide; quia *ſperamus in Deum viuum, qui eſt ſaluator omnium hominum, maximè fidelium.*

2. *Commendat Epiſcopo, vt ſibi, & verbo ſacro attendat.*

Iuſti vel hîc vita felici potiuntur.

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. 16. Præcipe hæc, & doce, &c.] Hæc omnia, quæ dixi de ſacramento Incarnationis, de hæreticis vitandis, de ſancta doctrina retinenda, de pietate ad omnia admodum vtili præcipiens doce, ſeu cum auctoritate fidelibus trade. *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat.* Iuuenis es ætate, ſed ſtude moribus ſenem exponi, ne quaſi imprudens ſpernaris. * Prudentia enim & probi mores canis ornant adoleſcentiam.] Exemplum te fidelibus exhibe *in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate.* Seu in ſermone graui, quali decet Epiſcopum vti, in viuendi conſuetudine, in

Prudentia & probi mores canis ornant adoleſcentiam.

fidei

fidei conſtantia, in vitæ totius puritate. *Dum autem venio, attende lectioni.* Sacra enim Scriptura eſt liber Sacerdotalis (teſte Ambroſio) non comædiatium, aut ſimilium prophetitatum noxia volumina.] * *Dum venio*, ait, attende lectioni. Sacer enim liber ſupplet viui egregij Doctoris abſentiam.] Non vero debes ſolùm lectioni attendere, ſed *exhortationi, & doctrinæ* tradendæ ſtudere. Prius Paulus docet legendum eſſe, poſtea prædicandú. Prædicandi enim munus diligenti ſtudio præcedenti indiget, vt conuenienter exercatur.] *Noli negligere gratiam, quæ eſt in te, quæ data eſt tibi per prophetiam, cum impoſitione manuum preſbyterij.* Græcè, Haud negligas *donum*, & ordinem Epiſcopalem, quem accepiſti per prophetiam, ſeu reuelationem, qua Deus iuſſit, Timotheum in Epiſcopum eligi (cap. 1. verſ. 18.) per impoſitionem manuum cœtus *preſbyterorum*. Maiorum, ſeu Epiſcoporum. Epiſcopus enim ab aliis tribus Epiſcopis ordinatur, qui quidem ordinando manus imponunt.] *Hæc meditare, in his eſto*, ſeu omne his ſtudium impende: *Vt profectus tuus manifeſtus ſit omnibus*, ſeu vt quantum profeceris, facile ab omnibus dignoſcatur. *Attende tibi, & doctrinæ: inſta in illis*: tibi, vt probe viuas: doctrinæ, vt alios rectè inſtituas: & in his duobus inſiſte. * Probi enim Præſulis agnata eſt definicio, ſibi, & doctrinæ attendere.]

Sacer liber ſupplet viui Doctoris abſentiam.

Munus prædicandi indiget præcedenti ſtadio.

Præſulis probi definitio eſt ſibi, & doctrinæ attendere.

CAPVT V.

Alia Eccleſiæ rectæ adminiſtrationi neceſſaria monita perſequitur.

1. SENIOREM ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem; iuuenes, vt fratres. 2. anus, vt matres; iuuenculas, vt ſorores, in omni caſtitate. 3. Viduas honora, quæ verè viduæ ſunt. 4. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet; diſcat primùm domum ſuam regere, & mutuam vicem reddere parentibus: hoe enim acceptum eſt coram Deo.
5. Quæ autem verè vidua eſt, & deſolata, ſperet in Deum,
& inſtet obſecrationibus & orationibus nocte ac die. 6. Nam quæ in deliciis
eſt, viuens mortua eſt. 7. Et hoc præcipe, vt irreprehenſibiles ſint. 8. Si quis
autem ſuorum, & maximè domeſticorum curam non habet, fidem negauit, &
eſt infideli deterior. 9. Vidua eligatur non minus ſexaginta annorum, quæ
fuerit vnius viri vxor, 10. in operibus bonis teſtimonium habens, ſi filios educauit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pedes lauit, ſi tribulationem patientibus ſubminiſtrauit, ſi omne opus bonum ſubſecuta eſt. 11. Adoleſcentio-
res autem viduas deuita. Cùm enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere volunt:
12. habentes damnationem quia primam fidem irritam fecerunt. 13. ſimul au-
tem & otioſæ diſcunt circuire domos: non ſolùm otioſæ, ſed & verboſæ, & curioſæ, loquentes quæ non oportet. 14. Volo ergo iuniores nubere, filios procreare,
matres familias eſſe, nullam occaſionem dare aduerſatio maledicti gratia. 15. Iam
enim quædam conuerſæ ſunt retro ſatanam. 16. Si quis fidelis habet viduas, ſubminiſtret illis, & non grauetur Eccleſia: vt iis, quæ verè viduæ ſunt, ſufficiat.
17. Qui benè præſunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maximè qui
laborant in verbo & doctrina. 18. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os boui
trituranti. Et Dignus eſt operarius mercede ſua. 19. Aduerſus presbyterum accuſationem noli recipere, niſi ſub duobus aut tribus teſtibus. 20. peccantes coram omnibus argue: vt & ceteri timorem habeant. 21. Teſtor coram Deo &
Chriſto Ieſu, & electis angelis, vt hæc cuſtodias ſine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando. 22. Manus citò nemini impoſueris, neque communicaueris peccatis alienis. Teipſum caſtum cuſtodi. 23. Noli adhuc aquam bibere, ſed
modico vino vtere propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.
24. Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedentia ad iudicium:
quoſdam autem & ſubſequuntur. 25. Similiter & facta bona manifeſta ſunt: & quæ aliter ſe habent, abſcondi non poſſunt.

COMMENTARII.

I.

Alia monita neceſſaria Eccleſiæ rectè gubernationi adijcit.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Seniorem ne increpaueris, &c.*] Vbi res poſtulat, quiuis reprehendi ab Epiſcopo debet. At ſenex delinquens non acerbè, ſed ſuauiter eſt corripiendus. * Caniciei enim aliqua vel in reprehenſione eſt comitas impendenda.] Vnde adiicit: *ſed obſecra vt patrem*, ſeu eum ea corripe lenitate, vt potius patrem obſecrare, quam peccatorem increpare videaris. *Iuuenes* verò *vt fratres* reprehende, ſeu eo affectu, quo frater maior natu fratrem chariſſimum deuiantem corriperet. *Anus vt matres: iuuenculas vt ſorores in omni caſtitate*, ſeu pudenter, circumſpectè, caſtè, & purè. * Oportet enim, vt ſacer miniſter, vel cum fœminarũ carpit exceſſus, ea ſe gerat grauitate, & puritate vt omni caſtitate fulgere cunctis appareat.] * Et quidem *omni caſtitate* nitere debet, qui cum fœminis, vel ad ſpiritualia eis monita tradendi, conuerſatur. Ideo Paulus, *Increpaueris iuuenculas in omni caſtitate.*] *Viduas honora, quæ verè viduæ ſunt*, omni humano ſolatio deſtitutæ, & quæ liberis, carentes, cunctiſque exutæ curis, vni Deo intentæ degunt. *Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, &c.*] Olim apud Chriſtianos vti cœtus virginum, ita erant etiam alij viduarum, ætate & virtute venerabilium, voto continentiæ obſtrictarum, ſimul in religioſa veſte commorantium, perpetuoque Dei, & Eccleſiæ ſeruitio inſiſtentium. Hæ ex fidelium oblationibus, vt & omnes Eccleſiaſtici, alebantur. Ex hiſce autem viduis Diaconiſſæ eligebantur, quæ cæteris præeſſent, quæ conuentui mulierum in Templo inuigilarent, imperitas, inſtruerent, baptizandas iuuarent, &c. Si igitur aliqua vidua petat ad hunc viduarum cœtum admitti, ſi habeat filios aut nepotes, qui ei alimoniam poſſint impendere, non prius ad cœtum illum admittatur, quam *diſcat regere.* Græcè, pie *tractare domum ſuam*, ſeu cum filiis, ac nepotibus ſic ſe gerere, vt grata & chara ipſi ſit, & illos ſic in pietate inſtruat, vt viciſſim ab illis omnia ſibi neceſſaria accipiat. Diſcat & *reddere parentibus* (ſi ſuperſint) *mutuam* pietatis *vicem*, eis inſeruiendo, & alendo, ſicut ipſa ab eis fuit ab infantia alita. * O quam eſt Deo grata hæc filiorum in parentes reciproca pietas! Quæ quidem ſpecialiter hic filiabus commendatur, quia plus aſſolent parentibus eſſe debitrices; & quia ipſæ in illos teneriori flagrant affectu.] *Hoc enim acceptum eſt coram Deo*, qui iubet, parentes honorari. *Quæ autem vera vidua eſt, & deſolata ſperet in Deum & inſtet obſecrationibus & orationibus nocte & die*, ſiue frequentet.* Oratio enim eſt omnium laborum medicamen: & Dei gratia fruens, cuncta ab eo poteſt bona ſperare. E contrario vidua, *quæ in deliciis eſt*, ſeu quæ delicias ſectatur, *viuens mortua eſt*, ſecundum ſpiritum, vtpotè Dei gratia priuata.* Vndè nihil commodi vtilis à Deo auerſo, dum in delicto eſt, poteſt ſperare.] *Et hoc præcipe, vt irreprehenſibiles ſint*. ſeu iube, vt viduæ, quæ admittendæ ſunt ad viduarum Eccleſiæ ſumptu alendarum cœtum non ſint è viduis, qui ſunt in deliciis, ſed eæ, in quibus nihil reprehenſibile inuenietur. * Nocibile enim admodum eſt inter fœminas ſanctas vel vnam parum pudicam commorari. Vnde Sanctimoniales caueant ad ſacrum cœtum admittere fœminam ſæcularem, cuius vitæ probitas non fuerit probata.]

Senes comiter corripiendi.

Sacer miniſter, vel cum fœminas reprehẽdit, caſtè ſe gerat, caſtitati proſpiciens.

Omni caſtitate fulgeat oportet, qui cum fœminis, vel ſpiritualiter conuerſatur.

Cura parentum ſpecialiter filiabus commendatur.

Peccator dum hæret delicto, nihil cõmodi poteſt vtilis ſperare.

Ad ſacrum cœtum Monialium non admittantur ſæculares fœminæ minus pudicæ.

Verſ. 8.9.10.11.12.13.14.15. *Si quis autem ſuorum, &c.*] Si quis verò *domeſticorum ſuorum curam non habet*, tam eorum animæ quam corporis ſaluti prouidens: *fidem negauit*, ſeu negaſſe videtur ſi non verbo, opere quidem, cum ipſa fides illud Prophetæ dictet: *Domeſticos ſeminis tui ne deſpexeris. Iſa.* 58 *& eſt infideli deterior.* Nam Gentilis naturali inſtinctu & pietate ſuorum curam gerit. * Quàm graue piaculum ſit egenti propinquo, vel domeſtico non ſuccurrere apertè dignoſcitur, dum huiuſmodi hominem Paulus aſſerit fidem abnegaſſe.] *Vidua eligatur non minus*, ſeu minor *ſexaginta annorum*, ad Diaconiſſæ miniſterium: quæ fuerit vnius viri vxor, ſeu quæ non plures habuerit maritos, quam vnum; hoc enim pertinet ad caſtitatis illius commendationem. * Certè quæ primo coniuge obeunte, alteri nubit, non quidem peccat. Sed neſcio quid notulæ in hominum æſtimatione eius caſtitas contrahere videatur.] *In operibus bonis teſtimonium habens*, ſeu quæ in iuſtis actionibus ſit cum laude verſata. *Si filios educauit*, illos ad pietatem inſtituens: *ſi hoſpitio recepit* peregrinos, & pauperes: *ſi ſanctorum pedes lauit*, ſeu Chriſtianorum peregre venientium: *ſi tribulationem* inopiæ patientibus vitæ ſubſidia *ſubminiſtrauit*: *ſi omne* denique *opus bonum ſubſecuta eſt*, ſeu ſe in cuncta pietatis opera ſe exercuerit. *Adoleſcentiores autem viduas deuita.* Græcè, *reijce*, à collegio viduarum ab Eccleſia alendarum. *Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto*, huiuſmodi viduæ, ſeu ſat diúque expenſis Eccleſiæ paſtæ fuerint in Chriſto, quaſi vitulæ ſaginatæ recalcitrant. Chriſti iugum, ac continentiæ profeſſionem excutiunt, & ruptis votorum vinculis, in maximam Chriſti iniuriam rurſus *nubere volunt. Habentes damnationem*, ſeu reæ criminis, ob quod merito damnentur, quia *primam fidem* Deo per votum (cum in Collegium viduarum admitterentur) datam *irritam fecerunt*, ſeu violarunt. Votum hoc Eccleſiæ initio non dirimebat matrimonium, ſed poſterioribus ſæculis paulatim inductum ab Eccleſia fuit: ac tandem ſub Innocentio II. in Lateranenſi Concilio pro tota Eccleſia circa annum Domini 1139. tanquam impedimentum dirimens fuit ſancitum. *Simul autem* huiuſmodi viduæ *otioſæ diſcunt circuire domos*; *non ſolum otioſæ, ſed verboſæ*, nugaces, loquaces, curioſæ, rerum alienarum indagatrices, *loquentes*, ſeu referentes poſtea aliis, *quæ non oportet: volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matresfamilias eſſe, nullam occaſionem dare aduerſario maledicti gratia*, ſeu malo viduas iuniores nubere, quam peccare votum non ſeruando: & dare occaſionem infidelibus, qui Chriſtianorum mores inimico animo obſeruant, vt Eccleſiæ maledicant. * Et quidem fœminæ, quæ perfectionis indumentum præ ſe ferunt, Hiſpanè *Beatas*, ſi admodum cautè non viuant, ſed verbis minus aguatis profeſſioni vtantur, vel earum non ſit grauis, & modeſtus inceſſus, ipſam ſpiritualem

Qui egenti propinquo, vel domeſtico non ſuccurrit, velut hæreticus eſt.

Viduæ ſecũdas trahentes nuptias periclitantur in opinione hominum nonnihil atteritur.

Fœminæ, quas *Beatas* vocitant, ſi non modeſtè incedant, ſpirituali viæ notam adiiciunt.

viam

viam non leui nota inurunt.] *Iam enim* (heu!) *quædam conuerſa ſunt retro ſatanam*, ſeu auerſæ à Chriſto, & ſatanam ſecuræ poſt continentiæ votum nubentes.

Verſ. 16.17.18.19.20. *Si quis fidelis habet viduas, &c.*] Si quis verò fidelium filias, aut nepotes viduas habeat, illis neceſſaria subminiſtret: *& ne grauetur Eccleſia* admittens ad Collegium viduarum eas, quæ vere viduæ non ſunt, cum habeant, qui eis ſuccurrere valeat: *& iis quæ vere viduæ ſunt* plane deſolatæ cum non habeant alibi qui eis vitæ ſubſidia impertiat, Eccleſiæ eleemoſyna non *ſufficiat*. * In piarum operum eleemoſynis impertiendis, maior inopum neceſſitas attendatur.] *Qui bene præſunt Presbyteri*, ſeu presbyteri, qui ſedulo ac diligenter docent, confeſſiones audiunt, aut prædicant Euangelium: *duplici honore digni habeantur*, ſeu abundanti ſuſtentationis ſubſidio digni eſſe à te reputentur: *maximè qui laborant verbo, & doctrina.* Docendi enim, & prædicandi miniſterium maximè eſt laborioſum: ideoque ei debet ſpecialis nonnulla commoditas indulgeri.] *Dicit enim ſcriptura: Non alligabis os boui trituranti* (Deut. 25.) *Et, Dignus eſt operarius mercede ſua. Aduerſus presbyterum accuſationem noli recipere, niſi ſub duobus, aut tribus teſtibus.* * Ne facilè pateant calumniæ, qui in Eccleſiaſtico gradu ſunt conſtituti, idque in dedecus cedat Eccleſiæ. Non dicit: Non proferatur contra eum ſententia. Sed ne quidem vel accuſatio admittatur.] *Peccantes coram omnibus*, ſeu peccatores publicos publicè *argue*. * Occaſio enim delinquendi populo datur, ſi publici delinquentes impuniti diuagentur.] *Vt quidem & cæteri* teſtes criminis, etiam teſtes ſupplicij *timorem habeant.*

In eleemoſynis piarum operum diſtribuendis, maior inopũ neceſſitas attendatur.

Laborioſum admodũ docendi & Cõcionandi miniſteriũ ſpeciali aliqua commoditate temporali indiget.

Accuſatio Sacerdotis ſine duobus, aut tribus teſtibus non admittenda.

Peccatores publici publicè corripiendi.

Verſ. 21.22.23.24.25. *Teſtor coram Deo, &c.*] Obteſtor ô Timothee, te *coram Deo, & Chriſto Ieſu, & electis*, ſeu beatis *Angelis* qui teſtes ſunt zeli miniſterij noſtri, *vt hæc cuſtodias ſine præiudicio alterius.* Prudentis enim Præſulis eſt ſubditos cum Iudex exurgit, ita vnam audire partem, vt alteri locum relinquat, ſe purgandi, & obiecta diluendi.] Nihil itaque facias *in alteram partem declinando* ex ſpeciali affectu. *Manus cito nemini* impoſueris ad ſacram ordinationem: *neque communicaueris peccatis alienis.* Nam Præſul, qui indignos promouet, alienorum peccatorum fit particeps, & ſcandala, quæ accident, ei adſcribentur.] *Teipſum caſtum cuſtodi. Noli adhuc aquam bibere* ſolam, *ſed modico vino* aquæ immixto *vtere* propter ſtomachi debilitatem, & frequentes tuas infirmitates. Preme illud: *Teipſum caſtum cuſtodi: vtere modico vino.* Certè qui ſe caſtum expetit cuſtodire, debet à vino abſtinere; etſi vti vino ob ægritudinem, neceſſarium ſit, modicum vinum eſſe debet.] *Quorundam hominum peccata manifeſta ſunt præcedentia ad iudicium: quoſdam autem & ſubſequuntur.* Quorundam reorum infamiam audies, antequam ad iudicium veniatur; adeò enim manifeſta ſunt crimina, vt iudicium præcurrant: quædam verò occulta ſunt, quæ diligens inquiſitio explorat, & tandem deprehendit. *Similiter & facta bona manifeſta ſunt: & quæ aliter ſe habent, abſcondi non poſſunt.* Itidem ſtudioſæ actiones quædam ſeſe vltro prodeunt: quæ verò ſecus habent, abſcondi diu minime poſſunt. Hæc Paulus monet, vt Timotheus in Clericis ad Ordines admittendis diligenter aduertat, ne quid per imprudentiam aut deſidiam delinquat. * Habes hinc, peccatum quantumuis occultum *abſcondi non poſſe.* Eſſentiale enim eſt ei cito reſerari.]

Iudex duas habeat aures ad vnam & alteram partem litigantium.

Epiſcopus admittẽs indignos ad Ordines, particeps fit peccatorum, quæ illi in miniſterio perpetrant.

Ad caſtitatis cuſtodiã abſtinendum à vino.

Peccatum diu abſcondi non poteſt.

CAPVT VI.

Quid ſerui dominis debeant. Quàm exitialis ſit auaritia. Noua dogmata quàm vitanda Apoſtolus edocet.

1. QVICVMQVE ſunt ſub iugo ſerui, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina blaſphemetur. 2. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres ſunt: ſed magis ſeruiant, quia fideles ſunt & dilecti, qui beneficij participes ſunt. Hæc doce, & exhortare. 3. Si quis aliter docet & non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei, quæ ſecundùm pietatem eſt, doctrinæ: 4. Superbus eſt, nihil ſciens, ſed languens circa quæſtiones, & pugnas verborum: ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ, 5. Conflictationes hominum mente corruptorum, & qui veritate priuati ſunt, exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem. 6. Eſt autem quæſtus magnus, pietas cum ſufficientia. 7. Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium quod nec auferre quid poſſumus. 8. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſumus. 9. Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & deſideria multa inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. 10. Radix enim omnium malorum eſt cupiditas:

piditas: quam quidam appetentes, errauerunt à fide, & inſeruerunt ſe doloribus
multis. 11. Tu autem, ô homo Dei, hæc fuge: ſectare verò iuſtitiam, pietatem,
fidem, charitatem, patientiam, manſuetudinem. 12. Certa bonum certamen fidei,
apprehende vitam æternam, in qua vocatus es, & confeſſus bonam confeſſionem
coram multis teſtibus. 13. Præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Chri-
ſto Ieſu, qui teſtimonium reddidit ſub Pontio Pilato, bonam confeſſionem: 14. Vt
ſerues mandatum ſine macula, irreprehenſibile, vſque in aduentum Domini no-
ſtri Ieſu Chriſti: 15. Quem ſuis temporibus oſtendet beatus & ſolus potens, Rex
regum, & Dominus dominantium: 16. Qui ſolus habet immortalitatem, & lu-
cem inhabitat inacceſſibilem: quem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt:
cui honor, & imperium ſempiternum. Amen. 17. Diuitibus huius ſæculi præci-
pe non ſublime ſapere, neque ſperare in incerto diuitiarum, ſed in Deo viuo (qui
præſtat nobis omnia abundè ad fruendum) 18. Benè agere, diuites fieri in bo-
nis operibus, facile tribuere, communicare, 19. Theſaurizare ſibi fundamen-
tum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. 20. O Timothee, depo-
ſitum cuſtodi, deuitans profanas vocum nouitates, & oppoſitiones falſi nominis
ſcientiæ, 21. Quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum.
Amen.

COMMENTARII.

1\. *Quid ſerui dominis debeant.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Quicumque ſunt ſub iugo ſerui, &c.*] Quicumque autem ſunt *ſub iugo* ſeruitutis, *dominos ſuos*, Gentiles licet, *omni honore dignos eſſe arbitrentur ne nomen Domini & doctrina Euangelica blaſphemetur*, ſeu male audiat, quaſi doceat, ſeruos debito honore & reuerentia Dominos ſuos fraudare. *Qui autem fideles habent dominos, non contemnat*, ſeu de reuerentia, & obſequio debito remittat, *quia fratres*, ſeu Chriſtiani *ſunt: ſed magis ſeruiant* illis hoc nomine. Quia cum ſint Chriſtiani, digniores ſunt, vt eis impenſius, & humilius ſeruiatur. * Præcelſa enim eſt dignitas Chriſtianum eſſe.] Impenſius itaquè ſeruire debent dominis his, quia *fideles & dilecti* à Deo *ſunt*, & *beneficij redemptionis* per Chriſtum *participes. Hæc doce, & exhortare.* * Annota illud: Non *contemnant* ſerui dominos Chriſtianos, *quia fratres ſunt.* Fratreſne ſunt domini ſeruorum ſuorum? Ita quidem; quia & Dominus & ſeruus fidelis communem parentem Deum habent. Vnde dominus Chriſtianus Chriſtianum mancipium debet loco fratris habere.] *Si quis aliter docet, & non acquieſcit ſanis* hiſce *ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei, quæ ſecundum pietatem eſt, doctrinæ: ſuperbus eſt*, tumet typho vanæ ſcientiæ, *nihil* equidem *ſciens, ſed languens circa quæſtiones, & pugnas verborum.* Græcè, *ægrotans*, imò delirans circa quæſtiones de verbis, & vanis vocibus: *ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blaſphemiæ*, ſeu conuitia, & maledicta in repugnantes, & contrariæ ſententiæ adhærentes *ſuſpiciones malæ*; nam hi facta & dicta aduerſariorum diligenter explorant, & nunquam non mali aliquid ſibi ab illis ſuſpicantur moliri: *conflictationes*, Græcè, prauæ exercitationes *hominum mente corruptorum & qui veritate priuati ſunt*, ſeu in pœnam hæreſis excæcati adeo, vt veritatis lucem intueri non valeant: *exiſtimantium vtique quæſtum eſſe pietatem*, ſeu Chriſtiana Religione ita abutentium ad quæſtum, ac ſi ad hoc eſſet inſtituta. * Inuiſum eſt admodum Deo abuti ad quæſtum temporalem pietate.]

Præcelſa eſt dignitas Chriſtianum eſſe.

Domini Chriſtiani Chriſtianum mancipium debent loco fratris habere.

Inuiſum Deo abuti ad quæſtum pietate.

2\. *Quam exitiale vitium ſit auaritia.*

Verſ. 6.7.8.9.10. Eſt autem quæſtus magnus, &c.] Profecto illud ipſum ſectari pietatem eſt quæſtus magnus; quia multò plus valet, quam quid ab homine auaro deſiderari poteſt. Eſt inquam quæſtus magnus pietas *cum ſufficientia*, ſeu (ex Græco) cum *animo ſua ſorte contento*, cui ſua ſufficiunt etſi pauca, nec plus cupit, quam habet. * Qui igitur pietatem ſectatur, licet ſit inops, ſemper diues eſt, nec amplius habere appetit: auarus autem etſi ſit diues, ſemper eſt pauper, quia plus appetit habere, ac ſi quæ habet ei non ſufficiant.] *Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium, quod neque auferre*, ſeu efferre è mundo *quid poſſumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſumus.* * Particula, *Et quibus tegamur*, veſtium damnat profanitatem. Veſtimentum enim non debet eſſe vanitatis ornatus, ſed corporeæ nuditatis tegumen.] *Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem auaritiæ*, & rapacitatis, vnde *in laqueum diaboli*, vltro ſe immittunt: *& in deſideria multa inutilia, & nociua, quæ demergunt homines in interitum, & perditionem. Radix enim omnium malorum eſt cupiditas.* * Auarus enim omnia violat legis præſcripta, vt pecunias accumulet. Vnde Eccleſiaſticus cap. 10. dixit, *Auaro nihil eſt ſceleſtius.*] Non dixit, Nullus eſt auaro ſceleſtior, ſed, Nihil eſt ſceleſtius auaro, vt comparatio fiat non ſolùm cum hominibus, vel dæmoniis ſceleratis, ſed cum omnibus rebus, vbi prauitas poſſe ineſſe videatur. *Quàm cupiditatem quidam appetentes*, ſeu cui indulgentes cupiditati, *errauerunt à fide, & inſeruerunt ſe doloribus multis.* * Nam auari qui per fas, aut nefas præſentia bona quærunt futura contemnunt: eoque deueniunt, vt non exiſtiment alia ſupereſſe bona in alia vita, vnde fidem contemnunt.] * Doloribus item multis ſe implicant auari. Amor enim pecuniæ, ſpinæ inſtar, mentem lacerat.]

Pauper pietatis cultor, ſemper eſt diues, quia paucis contentus.

Veſtimentũ non ſit vanitatis ornatus, ſed nuditatis tegamen.

Auaro nihil ſceleſtius.

Auaritia ſuos cultores facit à fide excidere.

Amor pecuniæ ſpina mentem lacerans.

* Aptius

Peccatum dolor eſt.

* Aptins per dolores peccata intelligo, quæ auaritiam comitantur: vt ſit Hebraiſmus. Nam Hebræi peccatum dolorem vocitant, Pſal. 7. 15. *Concepit dolorem, & peperit iniquitatem*]

Verſ. 11.12.13.14.15.16. *Tu autem homo Dei, &c.*] Tu verò ô Timothee, *Dei* ſeruitio addicte, *hec fuge*, nempe auaritiam, & peccata, quæ ex praua radice illa protumpunt: *ſectare* autem *iuſtitiam, pietatem*, qua Deus ex animo, & pura intentione colitur: *fidem* cæleſtia bona promittentem, *charitatem* non quærentem quæ ſua ſunt, ſed quæ proximi: *patientiam* in aduerſis: *manſuetudinem*, ſeu animi tranquilitatem, qua aduerſus tibi iniuriam inferentes minimè commoueare. *Certa bonum certamen fidei*, ſeu eſto ſtrenuus athleta & pro fide tutanda, & amplificanda fortiter dimica: *apprehende vitam æternam*, tanquam palmam victoriæ. Quaſi vita æterna apprehendenda vi adhibita, ſit. Hoc enim Regnum non aduenit quaſi vltronee & gratis: ſed exantlatis certaminibus eſt apprehendendum.]

Regnum cælorum vi adhibita eſt apprehendendum.

In qua, ſeu ad quam æternam vitam *vocatus es* à Domino, *& confeſſus bonam confeſſionem coram multis teſtibus*, quandò in Gentilium perſecutione Epheſi excitata, Chriſtianum te, & fidei defenſorem fuiſti profeſſus. *Præcipio tibi coram Deo*, ſeu in Dei præſentia, (quem teſtem adhibeo, me tibi hæc præcepiſſe) qui quidem Deus *viuificat omnia: & coram*, ſeu in præſentia *Chriſti Ieſu, qui teſtimonium reddidit ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem*, ſeu qui confeſſionis bonæ, ſeu egregiæ, quam docuerat, teſtatam fecit ſub Iudæorum Præſide iniquo martyrio veritatem conſignans: præcipio, inquam tibi, *vt hoc mandatum*, ſeu præceptum meum *ſerues ſine macula*, ſeu ſinè vel leui eius violatione, *irreprehenſibile*, ſeu ita, vt in eius obſeruatione nil adſit, quod ab vllo poſſit reprehendi, *vſque in aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti*, ſeu vſque ad exitum ex mortali corpore. Tunc enim vnicuique dies aduentus Domini veniet, cum venerit ei dies vt hinc exeat; illo namque die eſt iudicandus. *Quem* aduentum *ſuis temporibus oſtendet*, ſeu exhibebit, *beatus & ſolus potens, Rex Regum, & Dominus dominantium, qui ſolus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inacceſſibilem.* Id eſt, ex ſe & per eſſentiam ſuam ſolus eſt immortalis: nam intellectuales creaturæ Angeli ſcilicet, & animæ rationales non à ſe, ſed à Deo habent, quod immortales ſint. Lux verò inacceſſibilis, quam Deus inhabitat, eſt ipſe ſplendor, & gloria maieſtatis diuinæ, increata, immenſa, inenarrabilis. *Quem nullus hominum vidit*, oculis corporeis, *Sed nec videre poteſt* oculis mentis per ſe, & ex naturæ ſuæ viribus. *Cui honor, & imperium ſempiternum*, ſeu cuius Regnum, & potentia non eſt breui periodo circumſcripta, ſed in omnem æternitatem extenditur. *Amen.*

3.

Nona dogmata vitanda

Oportet, viros equites, vel diuites ſtudio litterarum addici.

Diuitiarum incertitudo.

Verſ. 17.18.19.20.21. *Diuitibus huius ſæculi, &c.*] Huius ſæculi diuitibus *præcipe non ſublime ſapere*, ſeu ſublimi eſſe animo, ac ſuperbè de ſcientia gloriari. * Supponit Apoſtolus debere viros diuites, equites, nobiles ſcientiæ acquirendæ ſtudium adiicere. Diues enim ſine ſcientia non eſt homo diues, ſed ſaccus auro, & argento plenus.] *Nec ſperare in incerto diuitiarum.* * Nihil enim magis incertum, quam quod fortunæ tota voluitur.] *Sed in Deo viuo (qui præſtat nobis omnia abundè ad fruendum)* ſeu qui in diuitum & pauperum vſum omnes condidit creaturas, ſperandum ſolummodo eſt in Deo viuo inpenſe curantes *bene agere*, diuites fieri in bonis operibus, vt ingentem theſaurum meritorum accumulent: *facile tribuere indigentibus: communicare*, cum aliis diuitias ſuas, velint ſibi eas ſolummodo retinere! *theſaurizare ſibi fundamentum bonum in futurum*, pietatis ſcilicet opera. Has enim opes velut fundamentum ſolidum opponit Apoſtolus incerto diuitiarum huius ſæculi. Hoc fundamento nixi *vitam veram* apprehendent. *O Timothee depoſitum cuſtodi* doctrinæ, quam tibi tradidi proferendam, *deuitans profanas vocum nouitates*, te abſtrahens diligenter à nouis vocabulis, & nouis falſis dogmatibus, quæ Simononianorum ſchola inuehit: *& oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ*, ſeu ſcientiæ, quæ quidem falſò ſcientia nominatur. *Quam* ſcientiam *quidam promittentes*, ſeu profitentes, *circa fidem exciderunt*. Græcè, *ab ſcopo aberrarunt*, ſeu ab integritate & ſynceritate fidei. *Gratia tecum. Amen.* Dei omnium bonorum fontis gratiam more ſuo in fine Epiſtolæ precatur. Et quidem gratia ipſa omnium bonorum eſt colligatio.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI

AD TIMOTHEVM SECVNDA.

CVm Paulus Romæ in ſecundis vinculis ageret, & ſeſe ad martyrium appararet, quod vnà cum D. Petro ſubiit anno à Dominica morte trigeſimo ſeptimo, Imperij Neronis decimoquarto; ſcripſit Epiſtolam hanc ad Timotheum ſecundam, vitæ verò Apoſtoli vltimam.

CAPVT I.

Monet Timotheum, vt Euangelium intrepidè euulget.

1. PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, ſe-
cundùm promiſſionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu:
2. Timotheo chariſſimo filio, gratia, miſericordia, pax
à Deo Patre, & Chriſto Ieſu Domino noſtro. 3. Gra-
tias ago Deo, cui ſeruio à progenitoribus in conſcientia pu-
ra, quòd ſine intermiſſione habeam tui memoriam in ora-
tionibus meis, nocte ac die. 4. deſiderans te videre, me-
mor lacrymarum tuarum, vt gaudio implear, 5. recordationem accipiens eius
fidei, quæ eſt in te non ficta, quæ & habitauit primùm in auia tua Loide, & ma-
tre tua Eunice, certus ſum autem quòd & in te. 6. Propter quam cauſam ad-
moneo te, vt reſuſcites gratiam Dei, quæ eſt in te per impoſitionem manuum
mearum, 7. Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris; ſed virtutis, & dilectio-
nis, & ſobrietatis, 8. Noli itaque erubeſcere teſtimonium Domini noſtri, ne-
que me vinctum eius: ſed collabora Euangelio ſecundùm virtutem Dei: 9. qui
nos liberauit, & vocauit vocatione ſua ſancta, non ſecundùm opera noſtra, ſed
ſecundùm propoſitum ſuum, & gratiam, quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu an-
te tempora ſæcularia. 10. Manifeſtata eſt autem nunc per illuminationem Salua-
toris noſtri Ieſu Chriſti, qui deſtruxit quidem mortem, illuminauit autem vitam
& incorruptionem per Euangelium: 11. in quo poſitus ſum ego prædicator, &
Apoſtolus, & magiſter gentium. 12. Ob quam cauſam etiam hæc patior, ſed
non confundor. Scio enim cui credidi, & certus ſum quia potens eſt depoſitum
meum ſeruare in illum diem. 13. Formam habe ſanorum verborum, quæ à me
audiſti in fide & in dilectione in Chriſto Ieſu. 14. Bonum depoſitum cuſtodi per
Spiritum ſanctum, qui habitat in nobis. 15. Scis hoc, quod auerſi ſunt à me om-
nes, qui in Aſia ſunt, ex quibus eſt Phigellus, & Hermogenes. 16. Det miſericor-
diam Dominus Oneſiphori domui: quia ſæpè me refrigerauit, & catenam meam
non erubuit: 17. ſed cùm Romam veniſſet, ſollicitè me quæſiuit, & inuenit. 18. Det
illi Dominus inuenire miſericordiam à Domino in illa die. Et quanta Epheſi mini-
ſtrauit mihi, tu melius noſti.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. Monet, Timotheum, vt intrepidè Euangelium annunciet.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti, &c.*] Paulus non meo merito, ſed electione & voluntate Dei Ieſu Chriſti *Apoſtolus, ſecundum promiſſionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu:* Apoſtolus inquam à Deo miſſus ad prædicandam vitam æternam, quam Chriſtus inter homines degens, eis promiſit: *Timotheo chariſſimo filio gratia, miſericordia, pax à Deo Patre, & Chriſto Ieſu Domino noſtro. Gratias ago Deo, cui ſeruio à progenitoribus*, ſeu poſtquā à magiſtris parentibus didici Deo ſeruire: vel cui ſeruio vti mei progenitores illi etiam ſeruiere. Nec enim à progenitorum decidi pietate. * Laus magna eſt viri fidelis parentum pietatis ac religionis fuiſſe ſemper æmulatorem.] Seruio autem ei *in conſcientia pura*, mihi enim conſcius ſum, me Deum alium non colere, aut coluiſſe, quam vnum Deum patrum meorum: & me ei ſeruire moribus à ſcelere puris. Item Deo gratias ſimul refero, *quod ſine intermiſſione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die*, ſeu vt quoties preces fundo, toties tui meminerim.

Laus magna eſt viri fidelis, à parentum pietate non decidiſſe.

* Pro ſalute enim corporali ac ſpirituali amici continuo orare, veræ eſt amicitiæ indicamentum.] Gratias autem Deo agit, quod pro amico exorer, quaſi id magnum ſit beneficium à Domino acceptum, nempe fideli amico ingratum eſſe. Abominabile enim vitium eſt ingratitudo. Igitur hominem non eſſe benefactori ingratum, magnum Dei beneficium eſt, pro quo gratiarum actio debeat exhiberi.] *Deſiderans te videre, memor lacrymarum tuarum*, quas in diſceſſu meo profudiſti: *vt gaudio implear*, dulci conſpectu tuo, *recordationem accipiens*, ſeu memor *eius fidei, quæ eſt in te non ficta*, ſed ſyncera. *Quæ & habitauit primùm in auia tua Loide.* Auiam intelligo maternam; patre enim Gentili natus erat Timotheus: *& in matre tua Eunice*, quæ Chriſtiana fuit; nam Act. 16. *fidelis*, vocatur. *Certus ſum autem, quod & in te* ea fides non ficta etiam inhabitet.

Pro amico orare, vera amicitia eſt.

Benefactori non eſſe ingratum, magnum Dei eſt beneficium, pro quo debet ei gratias reddere.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Propter quam cauſam admoneo te, &c.] Propter quam cauſam admoneo te, *vt reſuſcites gratiam Dei, quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum.* Ex Græco ſic: Moneo, vt ſuſcites ignem cineribus conditum ac ſopitum noui ſpiritus flato: gratiam ſcilicet, quam per ſacramentum Ordinis accepiſti, quæ iuuat ad munia ritè obeunda ad ordinem illum pertinentia, nempè ad ſtrenue euangelizandum, ad fidem promouendam, &c. * Etiam ſancti indigent aliquando ſpiritus ignem nouo flatu excitare.] * Vnde commendo morem ſocietatis Ieſu, quæ annis ſingulis per octo vel decem dies ſpiritualibus exercitiis ſtudium impendit.] *Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris: ſed virtutis, & dilectionis*, ſeu Deus nobis in ſacramento Ordinis non contulit ſpiritum timiditatis, & ignauiæ, qualis eſt eorum, qui animo ſunt pauido, & imbecilli: ſed ſpiritum fortitudinis & roboris, vt feruenter vel in perſecutione ipſa, & carcere Chriſtum prædicemus: addens ſpiritum *dilectionis*, quo proximis iuuandis incumbimus: *& ſobrietatis*, Græcè *moderationis*, cuius eſt facere, vt omnia tam proſpera, quam aduerſa conſtanter & moderatè feramus: vtque omnia tam quæ in nobis, quam quæ in aliis nimia ſunt & immodica, temperemus. *Noli itaque erubeſcere teſtimonium Domini noſtri*, ſeu doctrinam, quam Chriſtus docuit, tradere: & crucem, ac vincula Chriſti, quibus ſuam doctrinam confirmauit, ſubire erubeſcas: *neque me vinctum eius*, ſeu neque me Magiſtrum tuum eſſe te pudeat, dū vinculis obſtringor: ſed *collabora Euangelio.* Græcè, *compatere* & coaffligere Euangelio, id eſt, particeps eſto perſecutionum quas Euangelium patitur. * Agnata enim eſt veritati impiorum perſecutio.] Compatere inquam Euangelio, *ſecundum virtutem Dei*, ſeu potentiam, id eſt, ſpem locans in auxilio Dei, qui te ad hoc certamen aduocauit. * Nunquam enim non protegit Deus eos, qui ad ſacrum miniſterium non ſe ingerunt ambitioſi, ſed ab eo vocari illi ſtudium impendunt.] *Qui* quidem Deus *nos liberauit* à peccato, & æterna morte, *& vocauit vocatione ſua ſancta, non ſecundum opera*, ſeu merita noſtra: *ſed ſecundum propoſitum ſuum, & gratiam, quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu ante tempora ſæcularia*, ſeu ſecundum liberale ſuum placitum, & miſericordiam nobis ad effectus ſuos per merita Chriſti datam antequam eſſet tempus & ſæcula, nempe ab æterno. *Manifeſta eſt autem nunc* gratia & miſericordia illa ab æterno nobis decreta, ſed in Deo largitori abſcondita, *per illuminationem*, Græcè, *per* apparitionem ſeu aduentum *Domini noſtri Ieſu Chriſti*, qui deſtruxit quidem *mortem* ſua paſſione, & morte: *illuminauit autem vitam, & incorruptionem per Euangelium*, ſeu vitam incorruptibilem, & immortalem produxit in lucem per Euangelium, quod prædicari voluit. *In quo* ſeu ad quod miniſterium *poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus, & Magiſter Gentium*, ſeu ad docendum Gentiles ſum à Domino conſtitutus.

Etiam ſancti indigent ſpiritus ignē nouo exercitiorum ſpiritualium flatu ſuſcitare.

Id agunt annis ſingulis Ieſuitæ.

Agnata eſt veritati impiorum perſecutio.

Deus protegit eos, quos ad ſacrum miniſterium eligit.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. Ob quam cauſam, &c.] Et miniſterium meum prædicandi Euangelium impleo, *etiam* vincula *hæc patior: ſed non confundor*, ſeu me non pudet vel officij mei, vel vinculorum. *Scio enim, cui credidi*, ſeu commiſi depoſitum meum ſeruandum: *& certus ſum, quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem*, ſeu in die iudicij mihi reddendum. Intelligit laborum theſaurum, quem à ſe collectum Paulus patiens, & moriens apud Deum quaſi depoſuit, in illo die magnū ſibi reddēdum. * In die iudicij præmia redduntur, non labores. Cur ergò Paulus dicit ſibi in illo die reddendos eſſe labores, & non gloriam quæ laborum futurum eſt præmium? An quia Apoſtolus iudicabat illud ipſum pro Chriſto pati, gloriam eſſe: ideóque laborum depoſitum ſibi reddi optaret, vt æterna gloria frueretur, æternùm pro Chriſto laboribus exactus? Hac quidem exaggeratione Paulus nos edocet, quanti æſtimari debeat à nobis aliquid incommodi pro Chriſto ſuſtinere.] *Formam habe ſanorum verborum, quæ à me audiſti in fide & in dilectione in Chriſto Ieſu.* Græcè, *Viuum exemplar* præ oculis habe ſanæ doctrinæ, quam te docui, circa fidem, & Chriſtianam charitatem. *Bonum depoſitum cuſtodi per Spiritum ſanctum, qui habitat in nobis.*

Tam glorioſum eſt, pro Chriſto pati, vt pati æternum pro eo quodammodò eſſet gloria æterna potiri.

Depoſui in te hanc ſanam doctrinam id cuſtodi theſaurum Spiritus ſācti, qui moratur in nobis, virtute. Nec enim tuarum virium erit, eum perfecte cuſtodire. *Scis hoc, quod auerſi ſunt à me.* Græcè, *aduerſati ſunt*, ſeu me reiecerunt *omnes, qui in Aſia ſunt: ex quibus eſt Phigellus, & Hermogenes.* Quinam hi fuerint non mihi conſtat. Sciens tamen nonnulla non admodum certa a Iuſtiniano hîc de his annotari. *Det miſericordiam Dominus Oneſiphori domui*, ſeu ſit Dominus in familiam Oneſiphori miſericors; *quia ſæpe me refrigerauit*, ſeu recreauit in meis afflictionibus: *& catenam meam non erubuit*, ſeu illum non puduit vinculorum meorum: nec periculum, nec infamiam metuit, vt me iuuaret. *Sed cum Romam veniſſet, ſolicitè me quæſiuit, & inuenit,* * Perfectæ charitati non ſatis eſſe videtur recipere pauperes, & afflictos ad ſe venientes: ſed ipſa illos quærit, donec inueniat.] *Det illi*, qui diligenti inquiſitione facta, me inuenit, *Dominus inuenire miſericordiam à Domino in illa die*, quam timent impij, iuſti expectant. * Qui igitur pauperem à ſe quæſitum inuenit, ſimul Dei miſericordiam inueniet.] *Et quanta Epheſi miniſtrauit mihi*, ſeu quam multa officia ab eo Epheſi accepi, *tu melius* aliis noſti.

Perfecta charitas non ſolum recipit ad ſe venientes pauperes, ſed ipſa eos quærit.

Qui quæſitū à ſe pauperē inuenit, ſimul Dei miſericordiā inueniet.

CAPVT II.

Timotheum ad conſtantiam in euangelizando, & ad hæreticorum fugam Paulus hortatur.

1. TV ergo, fili mi, confortare in gratia, quæ eſt in Chriſto Ieſu: & quæ audiſti à me per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. 3. Labora ſicut bonus miles Chriſti Ieſu. 4. Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus: vt ei placeat, cui ſe probauit. 5. Nam & qui certat in agone, non coronatur niſi legitimè certauerit. 6. Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus percipere. 7. Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. 8. Memor eſto Dominum IESVM CHRISTVM reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine Dauid, ſecundùm Euangelium meum. 9. in quo laboro vſque ad vincula, quaſi male operans: ſed verbum Dei non eſt alligatum. 10. Ideò omnia ſuſtineo propter electos, vt & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu, cum gloria cæleſti. 11. Fidelis ſermo: Nam ſi commortui ſumus, & conuiuemus: 12. Si ſuſtinebimus, & conregnabimus: Si negauerimus, & ille negabit nos: 13. Si non credimus, ille fidelis permanet, negare ſeipſum non poteſt: 14. Hæc commone, teſtificans coram Domino. Noli contendere verbis: ad nihil enim vtile eſt, niſi ad ſubuerſionem audientium. 15. Solicite cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, recte tractantem verbum veritatis. 16. Profana autem, & vaniloquia deuita: multum enim proficiunt ad impietatem: 17. & ſermo eorum vt cancer ſerpit: ex quibus eſt Hymenæus, & Philetus, 18. Qui à veritate exciderunt, dicentes reſurrectionem eſſe iam factam, & ſubuerterunt quorumdam fidem. 19. Sed firmum fundamentum Dei ſtat habens ſignaculum hoc: cognouit Dominus qui ſunt eius; & diſcedat ab iniquitate, omnis qui nominat nomen Domini. 20. In magna autem domo non ſolùm ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. 21. Si quis ergo emundauerit ſe ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum, & vtile Domino, ad omne opus bonum paratum. 22. Iuuenilia autem deſideria fuge, ſectare verò iuſtitiam, fidem, ſpem charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dominum de corde puro. 23. Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones deuita: ſciens quia generant lites. 24. Seruum autem Domini non oportet litigare: ſed manſuetum eſſe ad omnes, docibilem, patientem, 25. Cum modeſtia corripientem eos, qui reſiſtunt veritati, nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem, 26. & reſipiſcant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipſius voluntatem.

COMMENTARII.

1\. *Hortatur ad conſtantiam in euangelizando.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Tu ergo fili mi, &c.*] Cape igitur, ô Timothee fili mi chariſſime, fortitudinem, per gratiam *Chriſti*, vt fortiter in fide, perſiſtas, & vtiliter præco ſis Euangelij: *& quæ audiſti à me* coram, aliis multis ſimul audientibus, *hoc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt, alios docere*, nempe presbyteris Eccleſiæ tuæ. * Opus planè miſericordiæ Deo acceptum eſt, ſæculares ignorantes inſtruere: ſed docere eos, qui munus ſacerdotale gerunt, eoſque aptos reddere, vt alios valeant inſtruere, egregium omninò eſt miſericordiæ opus magis cæleſti Numini acceptabile. *Labora ſicut bonus miles Chriſti Ieſu*, ſeu mala perfer, dura tolera militum inſtar. * Militiæ enim non ſolum ſpirituali, ſed & temporali agnata eſt ſuſtinentia laborum.] *Nemo militans Deo implicat ſe negotijs ſæcularibus*, ſeu mundanis, quæ impediant, quominus ei militet: *vt totus illi vacet, & placeat, cui ſe* militem probauit, & addixit. *Nam & qui certat in agone, non coronatur, niſi legitime certauerit* iuxta præſcriptas agonis leges. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.* Quemadmodum agricolæ ad laborem excitantur ſpe fructuum, quos ipſi omnium primi percipiunt: ita te ô Timothee, Dominici agri cultorem ad laborem debet excitare fructus magnitudo, quem tibi apud Deum recondis illum in cælo percepturus. * Pro comperto ſupponit Paulus oportere, vt laborans agricola *primùm*, ſeu primus *de fructibus percipere*: vt ad laborem alliciatur. O tempora plena calamitate, quando miſeri agricolæ non ſolùm primi, verùm nec vltimi ſuorum laborum fructum percipiunt, ſed totus cedit tributo, & exactioni. Quomodo ergo excitabitur ad laborem, cuius fructu non ipſi, ſed alij ſunt fruituri?] *Intellige, quæ dico: dabit enim tibi Dominus intellectum.* Propoſui tibi tres ſimilitudines, militis, athletæ, agricolæ: non eſt neceſſe, vt eas tibi explicem, Deus tibi intelligentiam illarum obiiciet.

Docere Sacerdotes, vt ipſi valeant alios docere, egregium opus miſericordiæ eſt.

Militiæ ſpirituali, & temporali agnata eſt laborũ ſuſtinentia.

Oportet, vt agricola primùm ſui laboris fructũ percipiat, ſed his temporibus ob tributa & exactiones nũquam percipit.

Verſ. 8.9.10.11.12.13.14. *Memor eſto, &c.*] Ad memoriam affer, *Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum* qui *ex ſemine David* natus eſt homo poſt mortem crucis, *reſurrexiſſe à mortuis, ſecundum Euangelium meum*, ſeu iuxta Euangelij veritatem, quam prædico: *in quo laboro vſque ad vincula, quaſi male operans*, ſeu quaſi eſſem è malefactoribus, & ſceleſtis vnus: *ſed verbum Dei non eſt alligatum*, ſeu licet ego vinculis conſtringar, non tamen ideò euangelizare deſino voce, & Epiſtolis. *Ideo omnia ſuſtineo propter electos, vt & ipſi ſalutem conſequantur*, propter eos ſcilicet electos, qui adhuc ad ouile Chriſti ſunt noſtris laboribus adducendi in ſalutem, *quæ eſt in Chriſto Ieſu*, ſeu per Chriſtum obtinetur: *cum gloria cæleſti*: quæ videlicet ſalus non eſt qualiſcumque, ſed gloriam cæleſtem habet adiunctam. *Fidelis ſermo: Nam ſi commortui ſumus, & conuiuemus.* Vera eſt hæc propoſitio: ſi hîc pro Chriſto, & cum Chriſto patimur, & morimur: ſimul etiam cum Chriſto reſurgamus, & viuemus in Regno cæleſti: *ſi autem Chriſtum*, ac eius fidem tyrannorum metu *negauerimus*, & *ille* Chriſtus *negauit nos* ſe noſſe, & à ſuo Regno vt ignotos excludet. *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare ſeipſum non poteſt.* Quod etſi forte non credimus, aut nobis perſuadere non poſſumus, id eſſe futurum, nihilominus tamen fiet infallibiliter; incredulitas enim noſtra Dei fidelitatem inhibere non poteſt. *Hæc commone, teſtificans coram Domino.* De iis, quæ iam dixi fideles tibi commiſſos frequenter commone proteſtans coram Domino, & per eum eos adiurans. * Oportet quidem fideles frequenter admonere circa præmia virtutibus apparata, & ſupplicia vitiorum. Ideò Apoſtolus hæc commoneri eis imperauit.] *Noli contendere verbis*, vt multi faciunt ex pertinacia, vel ſuperbia, vt plus aliis ſcire videantur: *ad nihil enim id vtile eſt, niſi ad ſubuerſionem audientium*, ſeu ad auditores trahendum in errores. * Veritas enim non eluceſcit, ſed obſcuratur, dum quilibet contendentium auditores in ſuam ſententiam, etiamſi falſa ſit, adducere conatur.]

Agãt Cõcionatores frequenter de præmio virtutum & vitiorũ ſupplicio.

Verborũ cõtentiones nõ ſemper proſunt ad veritatis manifeſtationem.

2\. *Verſ.* 15.16.17.18.19.20.21. *Solicite cura, &c.*] Omni ſolicitudine procura, *ſeipſum probabilem*, ſeu probum (ſic Græcè) *exhibere Deo*, ſeu vt Deus te, ac tua geſta probet; *operarium inconfuſibilem*, qui non erubeſcas, ſed liberè crucem Domini prædices: *rectè tractantem verbum veritatis.* Græcè, Rectè *ſecantem* doctrinam. Metaphora ſumitur à nutricibus cibos in particulas ſecantes, vt commodius eas paruuli, quos alunt, deglutiant. * Haſce ſpiritualis nutritius debet imitari, cum paruulos, ſeu ignorantes inſtruit.] *Profana autem, & vaniloquia*, ſeu vaniloquentiam, & clamoſam loquacitatem inanem omninò *deuita: multum enim proficiunt ad impietatem.* * Exiſtimo, Apoſtolum taxare hîc non ſolùm hæreticos, qui errores docent, ſed et Concionatores, qui fabulis, vel profanis hiſtoriis vtuntur minus modeſtis, quorum obiectu auditores magis ad riſum, & forte ad minus honeſta deſideria, quàm ad pietatem excitantur. *Et* quidem *ſermo eorum*, qui profana vaniloquia edocent, *vt cancer ſerpit*, cuius morbi eſt proprium proximas carnes exedere, & quod ſanum eſt, corripere. *Ex quibus eſt Hymenæus, & Philetus.* (Quorum hæreſis ſtatim ſubditur.) *qui à veritate exciderunt dicentes, reſurrectionem eſſe iam factam: & ſubuertunt quorundam fidem.* Docebant hi reſurrectionem factam in Chriſto reſurgente, fideles autem non reſurrecturos corporibus receptis, ſed tantum ſpiritualiter per Baptiſmum, quoad nouam vitam renaſcuntur. *Sed firmum fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc. Cognouit Dominus, qui ſunt eius: & Diſcedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini.* Hoc fundamentum firmum eſt Dei conſilium, & prædeſtinatio, & ipſa prædeſtinatorum collectio; quod decretum bina habet ſignacula: prius eſt præſcientia Dei, poſterius fuga peccati. Ac ſi diceret Paulus: Deus hoc ſuum prædeſtinationis decretum, imo ipſos prædeſtinatos duobus ſigillis communiuit. Alterum eſt, *Cognouit Dominus, qui ſunt eius*, ſeu qui ad æternam gloriam poſſidendam ex eius electione pertineant. Alterum eſt. *Diſcedat ab iniquitate* fidelis, qui ſe Dei ſeruum nominat. * A peccato enim abhorrere, & illius occaſiones declinare magnum eſt prædeſtina-

Hæreticorũ inhibet ſocietatem.

Nutrix ſpiritualis cũ ignorãtes alloquitur, diuidat doctrinam in particulas.

In concionibus à fabularum narrationibus abſtineatur.

Prædeſtinationis magnum eſt ſignum, à peccato abhorrere.

tionis indicamentum.] *In magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea: ſed & lignea, & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.* In Eccleſia Chriſti ſunt omnis generis Chriſtiani: quidam illuſtres & conſtantes in fide & ſanctitate: quidam vulgares, & infirmi: quidam in honorificos vſus, quidam in vilia miniſteria deputari: hi ſunt peccatores ſordidi, & viles in Dei oculis. E quorum numero non mirum, quoſdam frangi quoad fidem, & è domo exturbari. Sed ne putes deſperatum de talibus. Ab ipſorum nutu id dependet; nam cum diuinæ gratiæ auxilio nunquam ipſis defuturo, *ſi quis eorum ſe emundauerit ab iſtis,* peccatorum ſordibus, *erit* mox *vas in honorem, ſanctificatum*, emundatum, & gratia diuina exornatum: atque ita euadet *vtile* ad gloriam Dei aureum inſtrumentum. * Hinc ponderâ miros Pœnitentiæ effectus. Dum ſcilicet vas contumeliæ vile, luteum, fractum in aureum integrum vas honoris conuertitur.]

Pœnitentiæ virtute vas contumeliæ in honoris vas vertitur.

Verſ. 22. 23. 24. 25. 26. Iuuenilia autem deſideria, &c.] Fuge adoleſcentiæ vitia, ſeu inanem gloriam, ambitionem, murmurationem, plauſû in dicendo deſiderium: *Sectare verò iuſtitiam, fidem, charitatem & pacem cum iis, qui inuocant Dominum de corde puro*, ſeu cum verè Dei ſeruis. *Stultas autem, & ſine diſciplina*, ſeu quæ nihil habent ſenſus aut ſapientiæ veracis, *quæſtiones deuita: ſciens, quia generant lites*, vt ſuperiori Epiſtola (cap. 1. 4.) monui. *Seruum autem Domini non oportet litigare*, ſeu pugnare verbis, rixari, altercari: *ſed manſuetum* eſſe ad omnes, docibilem, patientem. Græcè, aptum, *ac paratum ad docendum*, & ſuſtinentem mores indiſciplinatos, & infirmitatem proximi: *cum modeſtia corripientem eos, qui reſiſtunt veritati.* * Græcè eſt, *Cum manſuetudine corripiens eos.* Quaſi immodeſtia ſit. Præſulem ſine manſuetudine delinquentem ſubditum reprehendere.] *Ne quando* Græcè, *ſi quando Deus det*, ſeu dederit *illis pœnitentiam*, ſeu gratiæ ſuæ auxilio ad reſipiſcentiam eos excitauerit * Prodigus enim ad paternam remeans domum: errónea ouis recurrere cupiens ad ouile, & brachiis patris & paſtoris humeris ſunt placidè excipiẽdi.] Sic excipiẽdi a Rectore, aut Confeſſario ſunt, cũ aperiunt oculos *ad cognoſcendam veritatem*, & reſipiſcunt *à diaboli laqueis, à quo captiui tenebantur ad ipſius voluntatem* implendam, dum peccatis illigabantur.

Immodeſtia eſt, Præſulem ſine manſuetudine ſubditum corripere.

Peccator reſipiſcens benigniter à Præſule, vel confeſſario eſt excipiendus.

CAPVT III.

Prædicit, impios doctores exorituros, à quibus oportet recedere. Hortatur Timotheum vt doctrinam tradat, quam ab ipſo acceperat.

1. HOc autem ſcito, quod in nouiſſimis diebus inſtabunt tem-
pora periculoſa: 2. erunt homines ſeipſos amantes, cupidi,
elati, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati,
ſceleſti: 3. ſine affectione, ſine pace, criminatores, inconti-
nentes, immites, ſine benignitate. 4. Proditores, proterui,
tumidi, & voluptatum amatores magis quam Dei: 5. Ha-
bentes ſpeciem quidem pietatis, virtutem autem eius abne-
gantes. Et hos deuita: 6. Ex his enim ſunt, qui penetrant domos, & captiuas du-
cunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis deſideriis; 7. ſemper di-
ſcentes, & nunquam ad ſcientiam veritatis peruenientes. 8. Quemadmodum
autem Iannes & Mambres reſtiterunt Moyſi: ita & hi reſiſtunt veritati, homines
corrupti mente, reprobi circa fidem. 9. Sed vltrà non proficient: inſipientia enim
eorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit. 10. Tu autem aſſecutus es
meam doctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem,
patientiam, 11. perſecutiones, paſſiones: qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Ico-
nij, & Lyſtris: quales perſecutiones ſuſtinui, & ex omnibus eripuit me Dominus.
12. Et omnes, qui piè volunt viuere in Chriſto Ieſu perſecutionem patientur.
13. Mali autem homines, & ſeductores, proficient in peius; errantes, & in erro-
rem mittentes. 14. Tu verò permane in iis, quæ didiciſti, credita ſunt tibi: ſciens
à quo didiceris. 15. Et quia ab infantia ſacras litteras noſti, quæ te poſſunt inſtrue-
re ad ſalutem, per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. 16. Omnis ſcriptura diuini-
tus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad eru-
diendum in iuſtitia: 17. vt perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum in-
ſtructus.

COMMENTARII.

Prædicit, impios Doctores venturos, à quibus oportet recedere, &c.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Hoc autem ſcito, &c.*] Id verò prænuncio tibi, ô Timothee, *quod in nouiſſimis diebus*, ſeu quæ à temporibus noſtris defluxura ſunt vſque ad finem mundi, *inſtabunt tempora periculoſa*, Græcè, *difficilia*, moleſta; quia homines peruerſi futuri ſunt (his ſcilicet vitiis notati, quæ hîc Paulus enumerat) *Erunt* namque *homines ſeipſos amantes*, ſuis commodis, ſuis lucris, ſuis voluptatibus ſeruientes: *cupidi*, ſeu pecuniæ æſtimatores: *elati*, arrogantes, iactabundi: *ſuperbi*, *blaſphemi*, ſeu contumelioſi: *parentibus non obedientes*: ingrati benefactoribus: *ſcelesti*: *ſine affectione*, ſeu ſine compaſſionis viſceribus, ſine vlla pietate: *ſine pace*, fœdifragi (Græce hîc) & qui cum aliis viuere pacifice neſciunt: *criminatores*, ſeu calumniatores: *incontinentes*, ſeu gulæ ſeruientes, & luxuriæ: *immites*, ſeu inhumani, & feritate affecti more beſtiarum. * Ex incontinentia enim ſolet crudelitas exoriri.] *ſine benignitate*, Græcè, *non amici bonis*, ſeu bonos non amantes. * Signum ſummæ peruerſitatis eſt odio habere virtutis ſectatores, cum virtuti amabilitas ſit agnata.] *Proditores*, ſeu violatores amicitiæ: *proterui*, Græcè, leues, inſtabiles *tumidi*, ſeu typho ſuperbiæ inflati: *& voluptatum amatores magis quam Dei. Habentes ſpeciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.* Seu peccata ſpecie pietatis veram religionem conantur euertere. Vnde vim ipſius pietatis abnegant, & perdunt. *Et hos deuita*, ſeu reiice abs te, *ex his enim ſunt, qui penetrant domos*, ſeu ſe in domos inſinuant ſuorum compendiorum cauſa: *& captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis deſideriis*, ſeu doctrinis ſuis faciunt, vt mulierculæ ſibi tam addictæ fiant, vt velut captiuas eas quolibet ducere videantur ad ſectandos errores. * Vndè cum D. Hieronymo crediderim, omnes hæreſes per mulieres propagari cœpiſſe.] Hæ quidem peruerſos ſuos magiſtros magno peccatorum pondere grauatæ inſequuntur variis addictæ noxiis cupiditatibus: *ſemper diſcentes, & nunquam ad ſcientiam veritatis peruenientes*; quia nunquam à magiſtris illis ſyncera veritas proponetur; ſed errores, & falſa dogmata.

Ex luxuria crudelitas

Signum magnæ peruerſitatis eſt, bonos non amare.

Per mulieres omnes hæreſes propagari cœperunt.

Verſ. 8.9.10.11.12. Quemadmodum autem Iannes, &c.] Sicut vero *Iannes & Mambres reſtiterunt* olim *Moyſi: ita & hi reſiſtunt veritati.* Iannes & Mambres fuere illi Magi, qui Moſi reſtiterunt apud Pharaonem, & cum eo in miraculis edendis decertarunt. Eorum nomina in Exodo Moſes obticuit, ſed Paulus ex traditione ediſcens, hîc expreſſit. Nec mirum, quia *homines corrupti mente, reprobi circa fidem*, ſeu qui iudicium vitio ſis affectibus corruptum habent; vndè circà fidem errauerunt. *Sed vltrà non proficient; inſipientia enim eorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit.* Non proficient hi in ſua ficta pietatis ſpecie, quin ea detegatur, & ſua inſipientia prodatur in lucem: ſicut manifeſta fuit fraus Magorum Pharaonis. * Non quidem poteſt diu inſipiens occultari, maximè ſi loquatur.] *Tu autem*, ô Timothee, *aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem*, quam noſti eſſe ſynceram, & viuendi rationem, & *propoſitum meum*, ſeu finem, & ſcopum, quem mihi in euangelizando propoſui: *fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam*, ſeu conſtantiam in fide, lenitatem ergà perſecutores, affectumque, quo amicos, & inimicos in Domino complector: Nec ignoras *perſecutiones, paſſiones*, qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconij, & Lyſtris. In Græco eſt, *Qualia* generis neutrius, ſed dic *Quales* perſecutiones, &c. Antiochia hæc non eſt Syriæ, ſed Piſidiæ vicina Iconio, & Lyſtris, vbi Iudæis ſeditionem concitantibus, lapidatus fuit Paulus, ac penè occiſus Act. 13. 14. Scis inquam, *quales perſecutiones ſuſtinui: & quomodo ex eis omnibus eripuit me Dominus.*

Non poteſt diu inſipiens occultari.

Verſ. 12.13.14.15.16.17. Et omnes, qui pie, &c.] *Et* quidem quicumque *volunt pie* ac religiosè *viuere in Chriſto Ieſu*, ſeu in Chriſti timore, *perſecutionem patientur*, ab hæreticis, ab immundis, ab impiis, & non ſemel ab amicis, & cognatis. * Quia cum Deus hîc iuſtis tribuere ſoleat labores in præmii virtutum ad vberiora merita: quomodo qui pie viuunt, poterunt à iuſto Deo ſuarum virtutum præmio carere?] *Mali autem homines, & ſeductores proficient in peius*, ſeu in ſua impietate creſcent. * Vnum enim peccatum faciliorem reddit hominem, & audaciorem ad alia perpetranda] *Errantes* erunt ipſi, *& in errorem* alios *mittentes*, ideoque duplicis pœnæ rei. * Et quidem grauior admodum erit pœna illius, qui alium traxerit ad errorem. *Tu verò permane in iis, quæ à me didiciſti, &* proprio ſtudio es aſſecutus: *& quæ credita ſunt tibi* Epiſcopo, vt aſſerues, & promulges: *ſciens à quo didiceris*, ſeu memor, te eam Doctrinam à Deo, meo miniſterio didiciſſe, ac proinde debes de illius veritate eſſe ſecurus. *Et quia ab infantia ſacras litteras noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu.* Sacræ litteræ, quæ is à pueritia ſtudium litaſti te dirigere potuerunt ad fidem Chriſti conſtanter retinendam, cum toties figuris, & ænigmatibus de Chriſti aduentu, vita, morte, ac reſurrectione loquantur. Omnis *Scriptura diuinitus inſpirata vtilis eſt* ad docendum ſanam doctrinam, *ad arguendum* contra hæreticos, & peccatores, *ad corripiendam* morum corruptelam, *ad erudiendum in iuſtitia*, ſeu ad morum honeſtatem, & perfectionem ſuadendam: *vt perfectus ſit homo Dei, & ad omne opus bonum inſtructus.* Hominem Dei vocat Epiſcopum, & Doctorem Euangelicum. Hi enim Deo ſoli viuere, & operari debent.]

Quaſi neceſſarium eſt iuſtis, laboribus agi in præmium virtutum.

Vnum peccatum faciliorem reddit hominem ad alia patranda.

Grauiſſimè puniſtur, qui alium adduxit ad peccatum.

Homo Dei Epiſcopus, & Doctor

CAPVT

CAPVT IV.

Monet Timotheum, vt aſſiduus ſit in prædicatione. Suum obitum inſtare prædicit. Rogat vt ad ſe complexandum vltimo, Romam ineat. Amicos ſuo nomine ſaluere iubet.

1. TESTIFICOR coram Deo, & Ieſu Chriſto, qui iudicaturus
eſt viuos, & mortuos, per aduentum ipſius, & regnum
eius: 2. Prædica verbum, inſta opportunè, importunè:
argue, obſecra, increpa in omni patientia, & doctrina.
3. Erit enim tempus, cum ſanam doctrinam non ſuſtine-
bunt, ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros, pru-
rientes auribus: 4. & à veritate quidem auditum auertent,
ad fabulas autem conuertentur. 5. Tu verò vigila, in omnibus labora, opus fac
Euangeliſtæ, miniſterium tuum imple. 6. Sobrius eſto. 6. Ego enim iam deli-
bor, & tempus reſolutionis meæ inſtat. 7. Bonum certamen certaui, curſum con-
ſummaui, fidem ſeruaui. 8. In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam red-
det mihi Dominus in illa die iuſtus iudex: non ſolum autem mihi, ſed & iis qui
diligunt aduentum eius. Feſtina ad me venire cito. 9. Demas enim me reliquit,
diligens hoc ſæculum, & abiit Theſſalonicam: 10. Creſcens in Galatiam, Titus
in Dalmatiam. 14. Lucas eſt mecum ſolus. Marcum aſſume, & adhuc tecum:
eſt enim mihi vtilis in miniſterium. 12. Tychicum autem miſi Epheſum. 13. Pe-
nulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maxi-
mè autem membranas, 14. Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit; reddet
illi Dominus ſecundùm opera eius: quem & tu deuita: valdè enim reſtitit verbis
noſtris, 16. In prima mea defenſione nemo mihi affuit, ſed omnes me derelique-
runt: non illis imputetur. 17. Dominus autem mihi aſtitit, & confortauit me, vt
per me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes: & liberatus ſum de ore
Leonis. 18. Liberauit me Dominus ab omni opere malo: & ſaluum faciet in re-
gnum ſuum cæleſte, cui gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. 19. Saluta Priſcam,
& Aquilam, & Oneſiphori domum. 20. Eraſtus remanſit Corinthi. Trophimum
autem reliqui infirmum Mileti. 21. Feſtina ante hiemem venire. Salutant te Eu-
bulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes, 22. Dominus Ieſus Chri-
ſtus cum ſpiritu tuo. Gratia vobiſcum. Amen.

COMMENTARII.

2. *Monet Epiſcopum, vt aſſiduus ſit in prædicatione.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Teſtificor coram Deo, &c.*] Rogo, obteſtor, adiuro te *coram Deo* Patre, & Ieſu Chriſto filio eius, *qui iudicaturus eſt viuos* illos, qui iudicij tempore viui inuenientur, qui tamen mortem ſubibunt, & vitæ reſtituentur: *& mortuos* anteà: *per aduentum ipſius, & Regnum eius:* qui inquam Chriſtus Ieſus cunctos homines eſt iudicaturus, cum venerit è ſuperis tanquam Rex omnibus beatis comitatus. Quid poſt tam ſolemnem obteſtationem, & adiurationem Paulus à Timotheo requirat? *Prædica,* ait, *verbum* Euangelicum: *inſta* prædicationi *opportunè, importunè* (prouerbium ſapere crediderim) ſeu aſſiduè, & inſtanter: *arguè*, ſeu argumentis conuincere peccatores ſtude, *obſecra*, ſeu adhortare: *increpa in omni patientia & doctrina*, errantem reprehende, ſed ea ſeuera manſuetudine, vt illum erraſſe doceas, & oſtendas, te illum corripuiſſe non ex vindictæ affectu, ſed vt ei viam veritatis oſtendas. * Correptio errantis vt proficiat cum manſuetudine conditi debet.] *Erit enim tempus, cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt,* ſeu ferre non poterunt, nec ſe illi dociles exhibebunt: *ſed ad ſua deſideria* vana, & carnalia ſatisfacienda, *coaceruabunt ſibi* temere & ſine delectu *magiſtros*, ſeu eos admittent non ab Epiſcopis immiſſos, aut ordinatos: ſed quod plebs ipſa depopoſcerit, aut qui ſeipſos licet inepti ſeſe obtruſerint. * Nunquam non eſt circà aptitudinem ſuſpectus, qui ſine Præſulis approbatione, aut electione ſeſe docendi ingerit miniſterio.] Aſciſcent inquam ſibi magiſtros *prurientes auribus*, ſeu eo quod pruriant auribus, id eſt, quod ament audire noua, curioſa, nugatoria: *& ſic à veritate auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur* Iudaicas, aut hæreticorum. * Vereor, ne & hoc tempore à nonnullis quærantur prædicatores, vt auribus pruriant, ſeu vt fabulis, & nugatoriis ſermonibus, quos illi ſacris Scripturæ locis indignè commiſcent, inutiliter, imo noxiè delectentur.] *Tu verò vigila*, vt hiſce cunctis te opponas malis: *in omnibus labora*, pro Euangelio placeat tibi in omnibus actionibus *ærumnas*

Vt correptio proficiat, eſt manſuetudine condiatur.

Suſpectus eſt circà aptitudinem qui ſine Præſulis approbatione, docendi miniſtrio ſe ingerit.

Taxantur qui concionatores adeunt ad audiendi delectationem.

na (ſic Græcè) ſuſtinere: *opus fac Euangeliſtæ*, ſeu Euangelio prædicando inſiſte: *miniſterium tuum imple*, ſeu in munere tibi à Deo iniuncto ita verſare, vt nihil eorum omittas, quæ à fideli Euangelij miniſtro iure exiguntur. *Sobrius eſto*, Græcè, *vigila*, vt præfata plenè perficias.

Quam mortem prædicit, & Timotheũ ad ſe aduocat.

2. *Verſ. 6.7.8.9.10.11.12. Ego enim iam delibor, &c.*] Oportet quidem vt deinceps diligentia vberiore vigiles ad Eccleſiæ profectum, quando quidem laboris ſocius eſſe non potero. *Ego enim iam delibor*, Græcè, pro libamento offeror, & immolor, ſanguinem meum pro libamento Deo oblaturus: & *tempus reſolutionis*, ſeu mortis *meæ inſtat. Bonum certamen certaui*, quia pro fide Chriſti prædicanda, multas afflictiones ſubij: *curſum conſummaui*, iam prope abſum à meta, vitæ etenim terminus inſtat: *fidem ſeruaui*, fidelem me Chriſti Domini miniſtrum ſtudui exhibere. *In reliquo*, ſeu quod attinet ad laborum mercedem: *repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ* præmium laboris, vita æterna, quæ quidem corona iuſta Iudicis ſententia mihi adiudicabitur. *Quam* apud ſe repoſitam nunc *reddet iuſtus Iudex mihi in illa die* reſolutionis meæ: *non ſolùm autem mihi, ſed & iis, qui diligunt aduentum eius* ad particulare iudicium, quia ſibi bene conſcij ſunt rectè factorum. * Hoc probe viuentis priuilegium, iudicij horribilis impiis non ſolum non timere, imo & diligere, & alacriter expectare.] *Feſtina*, itaque *ad me venire citò* antequam hyems vel tuum aduentum impediat, aut retardet imbribus irruentibus: tua enim opera valde indigeo. *Demas enim me reliquit, diligens* magis *hoc ſeculum*, ſeu huius vitæ commodis pacificè frui, quam mecum incommoda ſubire. (Non tamen receſſiſſe à fide ſignificatur.) *Et abiit Theſſalonicam*, ſiue vt ſuis priuatis rebus vacaret, ſiue vt procul abeſſet à periculo. Crediderim Theſſalonicam fuiſſe eius patriam. *Creſcens* miſſus à me profectus eſt, ad Euangelium prædicandum, *in Galatiam*: Titus ad idem miniſterium in Dalmatiam abiit. *Lucas* (Euangeliſta) *eſt mecum ſolus*. Ideò *Marcum aſſume, & affer tecum*. Intelligit Ioannem cognomento marcum Barnabæ conſobrinum, cuius mentio fit Act. 12. 25. *eſt enim*, ait, *mihi vtilis in* Euangelij *miniſterium*. * Etiam cum ſperabat Paulus obitus diem iam inſtantem curabat Euangelij propagationi addi miniſtrum. Quia obitu inſtante debemus feruentius virtutis operibus ſtudere.] *Tychicum autem miſi Epheſum*, vt vices Timothei Epheſini Epiſcopi Romam euocati, Epheſi ſuppleret.

Iuſti priuilegium eſt diẽ iudicij horribilis non timere, ſed alacriter expectare.

Morte inſtãte, debemus feruentius virtutis operibus ſtudere.

Verſ. 13.14.15.16. Penulam, quam reliqui, &c.] Penula eſt veſtis genus aptum imbribus, ac frigori depellendo, quo potiſſimum iter agentes vti aſſolent. Hiſpanè dicimus, *Balandran*. Penulam, ô Timothee, *quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum*: tibi enim proderit ad itineris commoditatem, & mihi poſt modum ad frigus depellendum. * Laborioſum planè eſt docendi, & prædicandi munus, cui debet commodum aliquod adhiberi.] *Et ſimul affer libros, maximè autem membranas*: libros, inquam, ſacræ Scripturæ, & membranas ſpeciatim quas manu mea ſcripſi. Carpus vir ſanctitate egregius, cuius memoria celebris eſt apud Dioniſij Areopagitæ Epiſtolam 8. ad Demophylum, vbi inſignis huius Diui viſio recenſetur. Alexander ærarius, ſeu æreorum vaſorum faber *multa mala mihi oſtendit*, ſeu intulit. * At affectus Pauli ad ſubeundum labores tantus erat, vt vulnerum dirorum executio ei ſolùm oſtenſio eorum videretur.] *Reddet illi Dominus ſecundum opera eius: quem & tu deuita*, ſeu tibi ab illo caue; *valde enim reſtitit verbis noſtris*, ſeu prædicationi noſtræ. * En vnam & non exiguam officij concionandi moleſtiam ſubijci idiotarum cenſuræ. Faber ærarius audet verbi ſupremi Concionatoris Pauli ſubcenſere.] *In prima mea defenſione*, ſeu quam in primis meis vinculis feci, *nemo mihi affuit*, ſeu patrocinium impendit: *ſed omnes me dereliquerunt*; *non tamen illis imputetur*; hoc enim diuina actum eſt prouidentia. * Quàm proprium ſanctorum eſt aliorum defectus excuſare.]

Laborioſo docendi, & prædicandi muneri debet commodum aliquod adhiberi.

Iuſto labores videntur ſolùm tendi à longè, non executioni mandari.

Magna Concionatorum moleſtia eſt ſubijci idiotarum cenſuræ.

Proprium eſt ſãctorũ aliorum defectus excuſare.

Verſ. 17.18.19.20.21.22. Dominus autem mihi aſtitit, &c.] Profectò mihi ab omnibus derelicto Deus adſtitit, & me *confortauit*. * Nam cum deſunt humana auxilia, promptius diuina accurrunt.] Confortauit me, inquam, Deus, *vt per me* vinculis exutum *prædicatio impleatur*, ſeu completetur, & abſolueretur: *& audiant omnes Gentes*, ſeu vt multis adhuc Gentibus poſſem prædicare: *& ideo liberatus ſum de ore Leonis*, ſeu Neronis, qui Leonis feritatem æmulabatur. *Liberauit me Dominus ab omni opere malò*, ſeu ab omni peccato, non enim paſſus fuit, me ſuperari aduerſis: *& ſaluum faciet in Regnum ſuum cœleſte*. His autem laboribus cœleſtem aſſequar felicitatem, Domino largitore, *cui gloria in ſæcula ſeculorum. Amen. Saluta Priſcam, & Aquilam*. (Vide ad Rom. 16. 3.) *& Oneſiphori domum*. Hunc primo huius Epiſtolæ capite laudauit Apoſtolus. *Eraſtus remanſit Corinthi*. Huius etiam mentio fit ad Rom. 16. 22. *Trophimum autem reliqui infirmum Mileti*. Hunc fuiſſe Epiſcopum Arelatenſem, ex *Anſelmo accepi*. *Miletus* eſt Aſiæ Vrbs non longè ab Epheſo diſtans. *Feſtina* precor, *ante hiemem venire*, ne imbribus tuus ad ſolatium meum retardetur aduentus. *Salutant te Eubulus, & Claudia, & fratres omnes*, ſeu omnes Chriſtiani. Pudens vir erat apud Romanos clariſſimus ordinis Senatorij, pater ſanctarum virginum Praxedis, & Pudentianæ. Linus Petro proximus rexit Eccleſiam. *Dominus Ieſus Chriſtus cum Spiritu tuo*, ſeu tecum per gratiam adſit. *Gratia vobiſcum. Amen.*

Cũ humana auxilia deſũt, promptius diuina accurrunt.

EPISTOLA
BEATI PAVLI APOSTOLI
AD TITVM.

TItus vtroque parente Gentilis, Græcus & Corinthius ob inſignem morum innocentiam, ſanctitatem, & caſtimoniam extremè Paulo charus, vndè & ſuum vocat filium & fratrem: ab eo fuit creatus Cretæ vicinarúmque Inſularum Archiepiſcopus. Ad eúmque hanc ſcripſit Epiſtolam anno à morte Domini vigeſimo ſexto ex loco vicino Nicopoli Macedoniæ anno ſequente, poſtquam Archiepiſcopatui fuerat ille præfectus.

CAPVT I.

Docet Titum, quales debeat ordinare Epiſcopos ad paſtores Vrbium ſibi commiſſarum. Et quomodo debeat frænare Cretenſes, ne in Iudaiſmum delabantur occaſione commercij cum Iudæis, qui in Creta degebant.

1. PAVLVS ſeruus Dei, Apoſtolus autem Ieſu Chriſti ſe-
cundùm fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ
ſecundùm pietatem eſt. 2. in ſpem vitæ æternæ, quam
promiſit qui non mentitur. Deus, ante tempora ſæcula-
ria: 3. manifeſtauit autem temporibus ſuis verbum ſuum
in prædicatione, quæ credita eſt mihi ſecundùm præceptum
Saluatoris noſtri Dei: 4. Tito dilecto filio ſecundùm
communem fidem, gratia & pax à Deo Patre, & Chriſtu Ieſu Saluatore noſtro.
5. Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ deſunt corrigas, & conſtituas per
ciuitates presbyteros, ſicut & ego diſpoſui tibi. 6. Si quis ſine crimine eſt, vnius
vxoris vir, filios habens fideles, non in accuſatione luxuriæ, aut non ſubdi-
tos. 7. Oportet enim epiſcopum ſine crimine eſſe, ſicut Dei diſpenſatorem:
non ſuperbum, non iracundum, non vinolentum, non percuſſorem, non tur-
pis lucri cupidum: 8. ſed hoſpitalem, benignum, ſobrium, iuſtum, ſanctum,
continentem, 9. amplectentem eum, qui ſecundùm doctrinam eſt, fidelem ſer-
monem: vt potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos, qui contradicunt, argue-
re. 10. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & ſeductores; maximè
qui de circumciſione ſunt: 11. quos oportet redargui: qui vniuerſas domos ſub-
uertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia. 12. Dixit quidam ex illis,
proprius ipſorum propheta: Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pi-
gri. 13. Teſtimonium hoc verum eſt. Quam ob cauſam increpa illos durè, vt ſani
ſint in fide, 14. non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum, auerſan-
tium ſe à veritate. 15. Omnia munda mundis: coinquinatis autem, & infidelibus
nihil eſt mundum, ſed inquinatæ ſunt eorum & mens & conſcientia. 16. Confiten-
tur ſe noſſe Deum, factis autem negant: cùm ſint abominati, & incredibiles, & ad om-
ne opus bonum reprobi.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. Docet Titum, quales debeat Epiſcopos ordinare.

VERS. 1. 2. 3. 4. *Paulus ſeruus Dei &c.*] Paulus Dei ſeruus, *Apoſtolus autem Ieſu Chriſti ſecundum fidem electorum Dei*, ſeu ad hoc miſſus, vt iis qui ſunt à Deo electi, fidem annunciem, qua effectum electionis, qui eſt ſalus æterna, conſequantur, per *agnitionem veritatis* Euangelicæ, *quæ ſecundum pietatem eſt*, ſeo quæ edocet, vt pie viuamus, *in ſpem vitæ æternæ*. ſeu vt confidenter vitam æternam poſſimus ſperare. * Impiè enim viuenti quænam firma ſalutis ſpea.] *Quam* quidem ſalutem *promiſit Deus* ipſe, *qui non mentitur*, *ante tempora ſæcularia* ante mundi couſtitutionem, antequam eſſet temporum curſus, ſeu ab æterno prædeſtinauit apud ſe æternam felicitatem ſuis fidelibus electis impendere. *Manifeſtauit autem temporibus ſuis verbum ſuum in prædicatione, quæ credita eſt mihi ſecundum præceptum Saluatoris noſtri Dei*, ſeu temporibus verò prælapſis per Prophetarum ora, & præſentibus ſuam promiſſionem illam, ſeu decretum de electorum ſalute manifeſtauit Deus per Euangelij præconium, ad quod proferendum ego ex Chriſti Domini præcepto ego ſum delegatus. *Tito dilecto filio ſecundum communem fidem*, & ſpiritum, quo ego te in Chriſto genui, *gratia, & pax à Deo Patre, & Chriſto Ieſu ſaluatore noſtro* multiplicetur.

Impiè viuenti haud firma ſpes ſalutis.

Verſ. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. *Huius rei gratia, &c.*] Atchiepiſcopum te ô Tite, Cretæ conſtitui, & ibi *reliqui te, vt quæ deſunt*, ſeu quæ adhuc reſtant corrigenda diligenter corrigas: *& conſtituas* per Inſulæ magnæ Cretenſis, *Ciuitates presbyteros*, & Epiſcopos, hos quidem in maioribus vrbibus, illos verò in minoribus ad Parochale munus: *ſicut & ego iam diſpoſui*, ſeu præcepi *tibi*, Tales autem viros eliges ad hæc obeunda munera, quales verbo deſcripſi eorum, & nunc rurſum calamo deſcribam. *Si quis ſine crimine eſt*, vt nullus eum meritò in crimen vocare, boni ſcilicet nominis & famæ Epiſcopatui & præsbyterio dignus erit. Dum tamen ſit *vnius vxoris vir*, ſeu ſi vxorem habeat, (à qua ei eſt, ad ſacros Ordines recipiendos, recedendum) aut habuerit, non tamen ſecundam acceperit: *filios habens fideles*, ſeu Chriſti fidem profeſſos, *non in accuſationem luxuriæ, aut non ſubditos*, ſeu qui luxui non ſe addixerint comeſſationum, & compotationum: aut ſubiecti eſſe parentibus, & maioribus renuerint. * Filios fuiſſe aut non fuiſſe luxuriei addictos, aut inobedientes, quid prodeſt, aut officit patris electioni ad presbyterij aut Epiſcopatus munus? Multum quidem. Qui enim neſciuit filium regere, & corrigere, quomodo aptus erit Eccleſiæ Rector.] * Addiderim, ex filiorum, & famulorum moribus documentum ſumi quales patris, ſeu domini mores exiſtant.] Quod autem ad mores nominatam pertinet. Oportet Epiſcopum ſine crimine eſſe, ſicut Dei diſpenſatorem, ſeu miniſtrum in Euangelij ac ſacramentorum diſpenſationem: *non ſuperbum*, ſeu audacem, elatum, *non iracundum: non vinolentum: non percuſſorem, non turpis lucri cupidum*, ſeu captantem vndique lucrum, repugnante etiam honeſti ratione: ſed hoſpitalem, *benignum, ſobrium* (Græcè, *prudentem*) *iuſtum, ſanctum*, ſeu qui innocentem inter homines degat, & erga Deum pius, ac religioſus exiſtat, *continentem*, ſeu cupiditatum reſtrænatorem earum maximè, quæ ſunt à libidine: *amplectentem eum, qui ſecundum doctrinam eſt, fidelem ſermonem*, ſeu tenacitat & mordicus retinentem veræ, fidelis, & exploratæ certitudinis doctrinam. *Vt potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos, qui contradicunt, arguere*, ſeu qui idoneus ſit exhortari ad pietatem & firmis ſcripturæ teſtimouiis hoſtes veritatis conuincere. * Si enim Præſul hiſce virtutibus non præfulgeat, haud *potens* erit alios ad pietatem adhortari. Dum abnegat moribus, quod verbis affirmat.] *Sunt enim multi etiam inobedientes* Eccleſiæ præſcriptis, *ſeductores*, qui errores diſſeminant inter fideles, vt eos à veritate abducant: *vaniloqui*, qui vana proferunt ac nugatoria verba, queis ſtultos venantur. Ad horum numero maximè adduco eos, *qui de circumciſione ſunt*, ſeu qui à Iodaiſmo fuere conuerſi, & ſimul cum Chriſtiana religione Iudaiſmum edocent retinendum: *quos oportet redargui*. Ex Græco, quibus os obturare, eſt neceſſarium. * Eos equidem æmulantur nonnulli Proceres, qui faſtum ſæcularem Dei ope contemnentes, & ineuntes Regularem ſtatum, poſtmodum à primo feruore deficientes, ſæculares reiectos mores ad Religionem trahunt, & ſimul perfectioni & ſæculo impoſſibile obſequium litare contendunt.] *Qui quidem vniuerſas domos ſubuertunt, docentes, quæ non oportet, turpis lucri gratia.*

Qui filios male morigeratos habet, aptus nō eſt ad regendam Eccleſiam.

Ex moribus filij mores parētum colligi aſſolent.

Qui pietate non præfulget, haud poterit alios ad pietatē hortari.

Texātui proceres, qui Religionem ineunt. & ſeculum ad Religionem trahunt.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. *Dixit quidam ex illis, &c.*] Epimenides quidam Pœta Cretenſis, proprius eorum ſeu Cretenſium propheta de eis *dixit* Græco carmine: Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri. Totus verſus exameter Græcus ſic vertitur:

Cres ſemper mendax, mala beſtia venter,
Iners eſt.

Semper mendaces: Indè ortum prouerbium Græcorum, quibus *CretiZare*, idem eſt quod *mentiri*. * Annon licebit mihi *τὸ Cre* in *Cri* commutare? Certè nonnullorum oratorum *criticas* clauſulas prudens *mendacia* reputabis.] *Malæ beſtiæ* appellantur, quia ad nocendum procliues, beſtiarum inſtar, quæ morſu nocent, aut cornu petunt. *Ventres* autem *pigri*, quod otio ac ventri indulgent. *Teſtimonium hoc verum eſt.* Nouerat hoc Paulus & fama publica, & experientia doctus. * Nec enim aſſereret ex ſola fama, quæ ſæpe mentitur, veram eſſe de Cretenſium vitiis relationem illam, niſi ipſe oculis experimenti luſtraſſet. Edocens circà famam proximi non credendum auditus teſtimonio ſingulari, niſi viſus teſtis alter accedat.] Quæſieris verò cur Epimenides *propheta illorum* vocitatur? An quia à ſuis habitus fuit Propheta? Sic Laërtius. An quia omnes Poëtæ *Vates* appellantur? An quia librum de *Oraculis* ſcripſit? * Crediderim prophetam fuiſſe nuncupatum: quia ſcripſit vitia agnata gentis ſuæ, quod perinde eſt, ac poſterorum vitia prædicere. Nam vitia natiua parentum fere in poſteros deriuantur.] *Quam ob cauſam increpa illos dure, vt ſani ſint in fide:* vt integritatem fidelis

Critizare idē eſt, quod mentiri.

Non credendū circa proximi famam auditus ſingulari teſtimonio; niſi viſus teſtis alter accedat.

Vitia natiua parentum ferè in poſteros deriuantur.

Vitia faciunt homines à fide deficere.

fidelis doctrinæ conſeruent, & quidquid contrarium ei ſuggeritur, reſpuant. * Si Cretenſum crimina erant mendacia, crudelitas, & ventria ingluuies, & quæ ex gula procedit luxuria: cur Paulus Titum hortatur, vt rigide cum illis agat, vt ſani & conſtantes ſint in fide, & non potius vt ab illis vitiis abſtrahantur, quibus erant infecti. Certè qui nimium hiſce vitiis indulgent, ſic ſolent excæcari, ſic cæleſtia deſpiciunt, vt alieni à fide omnino videantur.] Vt ſani, inquam, in fide ſint, *non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auerſantium ſe à veritate.* Taxat hîc Apoſtolus non omnium hominum mandata: ſed eorum, qui veritatis aduerſarij oſtendebantur, fabulas Iudaicas ſubſtituentes, & legis Moſaicæ cæremonias, & ciborum delectum ab illa præceptum volebant poſt Baptiſmum retinere. *Omnia munda mundis, coinquinatis autem, & infidelibus nihil eſt mundum: ſed inquinata ſunt eorum & mens, & conſcientia.* Chriſtianis Chriſti ſanguine in Baptiſmo mundatis nullus eſt cibus velut immundus vetitus: infidelibus autē Iudæis eſt mundus nullus eſt cibus. Nam vel abſtinent ab illo, vel comedunt: ſi abſtinent, peccant ſuperſtitione, quia putant ſe debere non comedere: ſi edunt, ex conſcientia erronea delinquunt, cùm enim putent fas non eſſe illis veſci, vti lex Moſaica imperat, non tamen abſtinent. Hoc ſignificant verba illa: *Inquinata ſunt eorum mens, & conſcientia. Confitentur hi ſe noſſe Deum, factis autem negant.* Verbis profitentur fidem, factа autem minime illi profeſſioni reſpondent: *cum ſint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi*, ſeu cum ſint execrabiles, (Græcè ſic) imperſuaſibiles, & vitio ſuo ad omne opus bonum inepti.

CAPVT II.

Edocet, quonammodo ſenes, anus iuniores, ſerui ſint inſtituendi.

1. V autem loquere quæ decent ſanam doctrinam: 2. Senes
vt ſobrij ſint, pudici, prudentes, ſani in fide, in patientia:
3. Anus ſimiliter in habitu ſancto, non criminatrices, non
multo vino ſeruientes, bene docentes: 4. Vt prudentiam
doceant adoleſcentulas, vt viros ſuos ament, filios ſuos diligant,
5. Prudentes, caſtas, ſobrias, domus curam habentes, benignas, ſubditas viris ſuis, vt non blaſphemetur verbum Dei.
6. Iuuenes ſimiliter hortare vt ſobrij ſint.
7. In omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate.
8. Verbum ſanum, irreprehenſibile: vt is, qui ex aduerſo eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.
9. Seruos dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus placentes, non contradicentes,
10. Non fraudantes, ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes: vt doctrinam Saluatoris noſtri Dei ornent in omnibus.
11. Apparuit enim gratia Dei Saluatoris noſtri omnibus hominibus,
12. Erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & ſæcularia deſideria, ſobriè, & iuſtè, & piè viuamus in hoc ſæculo,
13. Expectantes beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti:
14. Qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum.
15. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

COMMENTARII.

1.

Docet, quomodo ſenes, anus, & iuniores, & ſerui ſint instruendi.

ERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Tu autem loquere, quæ decent ſanam doctrinam, &c.*] Seu quæ ſunt Catholicæ & vtili doctrinæ conſentanea omni hominum ſexui, & ætati accōmodata. *Senes* hortare, *vt ſobrij ſint.* Græca vox ſignificat *ſobrios, & vigilantes*, circa familiæ regimen. Non autem, vtiliter recto ſuorum regimini ſtudebunt, niſi ipſi motum ſobrietate præfulgeant.] Sint & *pudici, maturi* (ſic Græcè) & *graues.* * Quod enim in iuuenibus eſt minus graue, & immaturum, in ſenibus eſt iuuenilis impudicitia.] Sint & *prudentes, ſani in fide, in dilectione, & patientia.*

Vt ſenex vigilet circa ſuorum regimē. ſobrietate præfulgeat.

Quod in iuuene eſt immaturitas, in ſene eſt impudicitia.

Sani erunt in fide, ſi conſtanter eius præſcripta teneant, & ſeruent: in dilectione autem, ſi Deum, & proximum feruenti affectu proſequantur; in patientia verò, ſi ita tolerent aduerſa, vt non excidant animo. * Memores, quod labores inter Dei beneficia annumerentur, imo iuſtis hîc ſint præmia virtutum ad vberiorem gratiam acquirendam. Vnde Paulus poſtquam deſcripſit ſenum grauitatem, pudicitiam, fidem, & charitatem, addidit, *In patientia.* Quaſi agnatum eſſet his virtutibus præfulgenti, dita pati in præmium iuſtitiæ.] *Anus ſimiliter in habitu ſancto*, decenti ſcilicet, qui ſanctimoniam, & religionem ei ætati congruentem redoleat. * Anus enim iuuenili amictu ornata, fuco depicta, riſus populi, omniū abominatio.] *Non criminatrices* ſiue calumniatrices.

Labores Dei beneficia, imò & virtutum hîc præmium.

Anus fuco vtens, & profano indumento, riſus eſt populi.

Ebrius mancipiũ eſt vini.

trices, quæ lites ſerant: *non multo vino ſeruientes,* ſeu deditas. Certè qui ebrietati indulget, vino ſeruit, ei obedit impia, & noxia ſemper imperanti.] *Benè docentes* iuuenculas aut familiæ miniſtros non mala non turpia: ſed bona, & honeſta. * Ille *benè* docet, quidocet vtilia.] Hortare itaque anus, *vt prudentiam doceant adoleſcentulas.* Græce, vt moderatas, & temperantes faciant adoleſcentulas. Loquitur de adoleſcentulis tam nuptis quam innuptis: *vt viros ſuos ament, vt filios ſuos diligant.* * Quid neceſſum fuit matres hortari, vt diligant filios, ſi tam agnatus ſit matribus amor in eos, quos tot cruciatibus fuerunt enixæ? Certè non omnis matrum in filios affectio eſt verus amor, ſed odium. Illa ſolummodò vere diligit filium, quæ illum dirigit ad virtutem, & errantem corripit. Vnde verbum illud. *Vt diligant filios,* ego ſic legerem: *Vt dirigant filios.*] Præterea eas edoce, vt ſint *prudentes, caſta, ſobria, domus curam habentes.* * Ad vxorem namque potius attinet, quàm ad maritum quotidianos ſumptus ad victum diſpenſare. Vndè taxantur nonnulli mariti qui ex inconfidentia, vel animi lacteria ſibi retinent ordinarij ſumptus nimiam diſtributionem.] *Benigna, ſubdita viris ſuis: vt non blaſphemetur verbum Dei,* ſeu ne Chriſtiana doctrina male audiat apud infideles, quaſi contraria vitia doceat, aut foueat.

Ille bene docet, qui docet vtilia.

Non omnes matres vere filios diligũt. Illa enim ſolùm diligit eos, qui eos dirigit.

Taxãtur mariti, qui non fidunt vxoribus quotiani ſumptus diſpẽſationem.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. Iuuenes ſimiliter hortare &c.] Hortare iuuenes, vt ſobrij ſint, ſenes æmulando. *In omnibus teipſum prabe exemplum bonorum operum in doctrina, in integritate, in grauitate.* Seu cum doctrina Euangelium protuleris, te ipſum exhibe rectè operantem, id erit loco doctrinæ aſpectantibus. Bona enim opera concionatoris vocalia ſunt & efficacior doctrina, quam quæ verbis exponitur.] *Verbum ſanum,* & irreprehenſibile prædicans profer, doctrinam nempe orthodoxam, ſanam, & integram: *vt is, qui ex aduerſa eſt,* ſeu aduerſarius Iudæus, aut Gentilis, vel hæreticus, *vereatur,* pudefiat, confundatur: *nihil malum habens dicere de nobis. Seruos* autem edoce *dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus* his *placentes heris,* quæ diuinæ legi non repugnant: *non contradicentes,* D. Ambroſius legit. *Non reſponſantes.* Hiſpane dixeris. *Que noſean reſpondents.* Famulus enim vel famula, queis eſt reſponſandi vſus, fiunt heris intolerabiles.] *Non fraudantes,* ſeu ſuffurantes, *ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes.* Seu cum mittuntur ad victualia de more ementes fidelitatem vel in minimis ſectantes. * Viliſſimi animi, ne dicam Iudæ imitatoris eſt ille, qui de pecunia ſibi credita vel teruntium detrahere audet.] *Vt ſcilicet doctrinam Saluatoris noſtri Dei ornent in omnibus,* ſeu vt probis moribus ſuis apud heros commendabilem eſſe Euangelicam fidem & doctrinam oſtendant.

Concionatoris bona opera efficax eſt auditoribus doctrina.

Famuli reſponſantes heris fiũt intolerabiles.

Viliſſimi animi eſt, de pecunia ſibi credita vel teruntium detrahere.

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. Apparuit enim gratia Dei, &c.] Profecto decet nos Chriſtianos omnes ſenes, anus, iuuenes, iuuenculas, ſeruos, &c. ſanctè viuere iuxta præſcripta hactenus tradita, nam in Euangelij luce diuerſamur. *Apparuit,* Græcè, illuxit *enim gratia,* & miſericordia Dei in Chriſti Domini Saluatoris noſtri incarnatione *omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem,* infidelitatem, idololatriam, & omnem ſuperſtitionem. & *ſacularia deſideria,* ſeu mundanas concupiſcentias. *Sobriè. & iuſte, & piè viuamus in hoc ſaculo: expectantes,* ſeu interim dum expectamus *beatam ſpem,* ſeu promiſſam beatitudinem, tanquam bonorum huius vitæ operum præmium. *Et aduentum gloriæ magni Dei,* ſeu glorioſum Chriſti aduentum ad iudicium, à ſaluatore noſtro Ieſu Chriſto die nouiſſima proferendum: *qui quidem dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate: & mundaret ſibi populum acceptabilem,* ſeu peculiariter electum: *ſectatorem bonorum operum,* ſeu ingenti ſtudio virtutis opera capeſſentem. * Qui igitur negligenter, & velut coactus opera pietatis exercet: indicamentum obiicit, ſe ad populum Chriſti electum non pertinere.] *Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio,* ſeu plena libertate, & auctoritate. *Nemo te contemnat.* Ita te gere in tuo munere, adeo irreprehenſibiliter viue, vt nemo te contemnere audeat. Sacerdos namque vti ſæcularis communis deſpicitur, cum vitam exerit ſæcularem.

Qui opera pie negligẽter agit, ſignum dat, ſe ad electum Chriſti populum non pertinere.

Sacerdos vt ſæcularis cõmunis deſpicitur, cum vitã exerit ſæcularem.

CAPVT III.

Pergit, morum correctionem per, & propter Chriſtum inculcare.

1. ADMONE illos principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe,
dicto obedire, ad omne opus bonum paratos eſſe: 2. neminem
blaſphemare, non litigioſos eſſe, ſed modeſtos,
omnem oſtendentes manſuetudinem ad omnes homines.
3. Eramus enim aliquando & nos inſipientes, increduli, errantes,
feruientes deſiderijs & voluptatibus varijs, in malitia,
& inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. 4. Cùm
autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris noſtri Dei: 5. non ex operibus
iuſtitiæ, quæ fecimus nos, ſed ſecundùm ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit
per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus ſancti, 6. quem effudit in
nos abundè per Ieſum Chriſtum Saluatorem noſtrum: 7. vt iuſtificati gratia ipſius,
heredes ſimus ſecundùm ſpem vitæ æternæ. 8. Fidelis ſermo eſt: & de his vo-

lo te confirmare: vt curent bonis operibus præeſſe, qui credunt Deo. Hæc ſunt bona & vtilia hominibus. 9. Stultas autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita, ſunt enim inutiles, & vanæ. 10. Hæreticum hominem, poſt vnam & ſecundam correptionem deuita: 11. ſciens quia ſubuerſus eſt, qui eiuſmodi eſt, & delinquit, cùm ſit proprio iudicio condemnatus. 12. Cùm miſero ad te Artemam, aut Tychicum, feſtina ad me venire Nicopolim: ibi enim ſtatui hiemare. 13. Zenam legiſperitum, & Apollo ſollicitè præmitte, vt nihil illis deſit. 14. Diſcant autem & noſtri bonis operibus præeſſe ad vſus neceſſarios, vt non ſint infructuoſi. 15. Salutant te qui mecum ſunt omnes: ſaluta eos, qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARII.

1\. *Morum correctioni inculcat.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Admone illos, &c.*] Igitur admone Cretenſes tuos *principibus & poteſtatibus*, Magiſtratibus *ſubditos* eſſe *dictoque* ſeu imperio eorum *obedire* ad omne opus bonum à principibus & Magiſtratibus iniunctum, eſſe paratos. * *Ad opus bonum*, ait. Nec enim poſſunt ad malum opus eorum imperio obedire.] Mone prætereà illos, *neminem blaſphemare*, ſeu conuitio lacerare quemquam: *non eſſe litigioſos*, ſeu rixarum amantes; *ſed modeſtos*, mites, humanos, *omnem oſtendentes manſuetudinem ad omnes homines. Eramus enim aliquando & nos inſipientes*, ſtulti (ſic Græcè) inconſulti, *increduli, errantes, ſeruientes deſideriis, & voluptatibus variis in malitia, & inuidia agentes*, ſeu peruerſitate affecti, *odibiles*, ſeu odio digni, *odientes inuicem.* * Præmittit Apoſtolus, *Eramus aliquando inſipientes*, ſeu ſtulti: mox autem illa vitia recenſet. Vt ſcilicet innuat, omninò eſſe ſtultus, qui audent perpetrare delicta.] * Illud pondera: *Eramus & nos inſipientes, &c.*] Profitetur ſe etiam aliquando errasse, vt errantes Cretenſes facilius ad ſui erroris agnitionem alliceret, & illum profitendi animum adderet.] Sic D. Ignatius Pater meus quendam virum, qui non audebat ea rubore confiteri peccata, ad ea facile profitenda alleat, propria ei iuuentutis delicta manifeſtando.] *Cum autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris noſtri Dei: non ex operibus iuſtitiæ, quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus ſancti.* Cum verò ſingularis Dei ergà homines amor & dilectio ſeſe oſtendit nobis offerens Filium ſuum, non merito operum noſtrorum, ſed propter ſuam miſerationem, gratis quidem, per Baptiſmum, quo exterius fuimus diluti, intus regenerati ſumus in Dei filios per gratiam adoptionis, & renouamur, & noui homines efficimur Dei amici per gratiam Spiritus ſancti, *quem Deus effudit in nos abundè*, largè, copioſe, *per Ieſum Chriſtum ſaluatorem noſtrum: Vt iuſtificati gratia ipſius*, ſeu à peccatis abluti, & iuſtitia donati, *hæredes ſimus ſecundùm ſpem vitæ æternæ.* ſeu iam incipiamus ſperare, & tendere ad Regni cæleſtis hæreditatem.

Non poſſunt ſubditi Præſulum imperio malo obedire.

Omninò eſt ſtultus qui peccare audet.

Peccator facilius peccata confitetur, cum ſpiritualis parens innuit ſe fuiſſe peccatorem. D. Ignatius peccata iuuentutis cuidam aperuit, vt al. liceret eum ad ſua facilius confitenda.

Verſ. 8. 9. 10. 11. Fidelis ſermo eſt, &c.] Vera ſunt, & certa, quæ dixi. *Et de his volo te confirmare*, ſeu iterum atque iterum monere: *Vt curent bonis operibus præeſſe, qui credunt Deo*, ſeu ita bonis operibus incumbere, vt aliis ſint duces ad eadem bona opera exponentes ſua vt exemplum. * Quilibet rectè operans magiſterium exercet in ſilentio. Exemplum enim ſine lingua loquitur, & efficacius quam Rhetorica diſerta verba ad æmolationem perſuadet. Vndè rectè operantes *præſunt* velut magiſtri euoctis aſpectantibus.] *Hæc ſunt bona & vtilia hominibus*, ſeu quæ præmiſi agere, honeſtum eſt, & vtile. *Stultas autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis*, ſeu futiles Rabinorum diſputationes circa legem *deuita*, reſpue, reiice. * Docet D. Hieronymus morem fuiſſe Iudiazantium, ab exordio Adami vſque ad Zorobabel omnium generationes ita memoriter, ac velociter percurrere, ac ſi nomen ſuum referrent: & hoc vt propriæ ſuæ progeniei originem inueniſſe viderentur. Quam aptè Paulus huiuſmodi genealogiarum repetitionem *ſtultas* vocitauit, cum omnes ex Adamo duxerimus originem?] *Hæ enim quæſtiones ſunt inutiles, & vanæ. Hæreticum hominem poſt vnam, & ſecundam correptionem*, ſeu commonitionem, quæ leniter fit, vt reſipiſcat, *deuita*, reiice, auerſare, reſpue: *Sciens quia ſubuerſus eſt, qui eiuſmodi eſt, & delinquit, cum ſit proprio iudicio condemnatus*, ſeu peccat ſciens, & prudens, cum ſit in hæreſi obſtinatus, condemnatos equidem à ſe ipſo, quia ſuo vitio fit, vt ab hæreſi non reſipiſcat.

Exemplum ſine lingua loquitur diſertius, quàm Rhetores, ad perſuadendum.

Stulta eſt planè aliquorum de genealogiæ origine gloriatio.

Verſ. 12. 13. 14. 15. Cum miſero ad te, &c.] Cum autē ad te immiſero *Artemam, aut Tychicum fratrem*, vt tui abſentiam in Creta ſuppleant, *feſtina ad me venire Nicopolim.* * Non debet Epiſcopus, vel Parochus à ſua ditione recedere, non prius prouideos gregem de apto ad eius regimē paſtore, aut vicario.] Te inquam accinge, vt cito Nicopolim ineas: *ibi enim ſtatui hiemare*, ſeu hiemem tranſigere. Nicopolis quidem ciuitas eſt Epiri. *Zenam legiſperitum, & Apollo ſolicitè præmitte, vt nihil illis deſit.* Cum præmittas Zenam legis Moſaicæ peritum, & Apollinem ità viatico inſtructi procedant, tua ſolicitudine, vt nihil eis in itinere deſit. *Diſcant autem & noſtri bonis operibus præeſſe ad vſus neceſſarios, vt non ſint infructuoſi.* Omnes debent profectui Euangelij iuuare. Te hortante, diſcant fideles dare aliis operum pietatis exemplum: vt etiam ipſi ad rem Chriſtianam promouendam concurrant, & vt poſſunt fructum faciant, ſuis opibus prædicatoribus Euangelicis ſuccurrendo. *Salutant te, qui mecum ſunt omnes* familiares: *Saluta eos, qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis Amen.*

Non recedat Epiſcopus, aut parochus à ditione, nō relinquēs vicariū aptum.

EPISTO.

EPISTOLA
BEATI PAVLI APOSTOLI
AD PHILEMONEM.

EPiſtola hæc ſcripta fuit Romæ è primis vinculis anno à morte Dominica vigeſimo octauo & per Oneſimum tranſmiſſa ad Philemonem virum nobilem, ac inter ciues Collocenſes vt potentia, & opibus, itá & pietate conſpicuum.

1. PAVLVS vinctus Chriſti Ieſu, & Timotheus frater; Philemoni dile-
cto, & adiutori noſtro, 2. & Appiæ ſorori chariſſimæ, & Archippo
commilitoni noſtro, & Eccleſiæ, quæ in domo tua eſt. 3. Gratia
vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. 4. Gra-
tias ago Deo meo, ſemper memoriã tui faciens in orationibus meis,
5. audiens charitatem tuam, & fidem, quam habes in Domino Ieſu, & in omnes ſan-
ctos: 6. Vt communicatio fidei tuæ euidens fiat, in agnitione omnis operis boni, quod
eſt in vobis in Chriſto Ieſu. 7. Gaudium enim magnum habui, & conſolationem
in charitate tua: quia viſcera ſanctorum requieuerunt per te, frater. 8. Propter
quod multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi quod ad rem pertinet:
9. Propter charitatem magis obſecro, cùm ſis talis, vt Paulus ſenex, nunc autem &
vinctus Ieſu Chriſti. 10. Obſecro te pro meo filio, quem genui in vinculis, Oneſi-
mo; 11. qui tibi aliquando inutilis fuit; nunc autem & mihi & tibi vtilis. 12. Quem
remiſi tibi. Tu autem illum, vt mea viſcera, ſuſcipe: 13. Quem ego volueram
mecum detinere, vt pro te mihi miniſtraret in vinculis Euangelij: 14. ſine con-
ſilio autem tuo nihil volui facere, vti ne velut ex neceſſitate bonum tuum eſſe, ſed
voluntarium: 15. Forſitan enim ideò diſceſſit ad horam à te, vt æternum illum re-
ciperes? 16. iam non vt ſeruum, ſed pro ſeruo chariſſimum fratrem, maximè mi-
hi; quantò autem magis tibi, & in carne, & in Domino? 17. Si ergo habes me
ſocium, ſuſcipe illum ſicut me. 18. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet; hoc
mihi imputa. 19. Ego Paulus ſcripſi mea manu: ego reddam, vt non dicam ti-
bi, quod & teipſum mihi debes: 20. Ita frater. Ego te fruar in Domino: Re-
fice viſcera mea in Domino. 21. Confidens in obedientia tua ſcripſi tibi:
ſciens quoniam & ſuper id, quod dico, facies. 22. Simul autem & para mi-
hi hoſpitium: nam ſpero per orationes veſtras donari me vobis. 23. Salutat te Epa-
phras concaptiuus meus in Chriſto Ieſu, 24. Marcus, Ariſtarchus, Demas, & Lucas,
adiutores mei. 25. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.

COMMENTARII.

1. *Pro Oneſimo mancipio eni. ad Dominum Philemonem exorat.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Paulus vinctus Chriſti Ieſu, &c.*] Oneſimus Phryx genere mancipium, Philemonis compilatis quibuſdam domini ſui rebus Coloſſis Romam profugerat: Hunc Paulus conuerſum & baptizatum cum hac commendatitia remittit ad Philemonem eum rogans, vt in gratiam recipiat. Receptus ab illo in virum maximè inſignem euaſit poſt Timotheum Epheſi creatus eſt Epiſcopus, & ſub Traiano martyrium glorioſè Romæ conſummauit. * Ediſce de nullius quantumuis duri, rapacis, ac perditi hominis ſalute deſperandum.] *Paulus vinctus Chriſti* cauſa, per hæc vincula tibi ſupplicat, ſupplicat & Timotheus Epheſiorum Epiſcopus, & ſupplicant vnicè ſibi *dilecto Philemoni*, præ omnibus *adiutori noſtro* in fidei Chriſtianæ promotione, ad quam quod petimos ſpectat. Idem commendamus Apiæ vxori Philemonis *ſorori* noſtræ in Chriſto *chariſſimæ*, *&* *Archippo* Coloſſenſium Epiſcopo: vt illos in hac cauſa fautores habeamus, ac pro Oneſimo deprecatores. * Inuocat Apoſtolus Appiam & Archippum, vt pro ſe & Timotheo intercedant apud Philemonem agentibus Oneſimi cauſam: nos edocens cæleſtes interceſſores aduocare, cum à Deo peccatorum veniam impetrare expetimus.] * Cum vero Paulus adit Appiam Philemonis vxorem, vt ſponſi veniam mancipio impetret, nos admonet ad Deiparam accedere debere, vt apud Deum ſponſum, Patrem, & Filium ſuum pro nobis intercedat haud timens repulſam.] *Vobis* itaque ô Philemon, ô Appia, ô Archippe, ô Eccleſia ſeu Chriſtiani, qui in domo Philemonis degunt, *gratia & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo meo, ſemper memoriam tui faciens in orationibus*

De nullius quantumuis perditi ſalute deſperandum.

Vt à Deo veniam impetremus, ad interceſſionẽ ſanctorum accurramus.

Deiparæ Dei ſponſæ eſt apud eum potentiſſima interceſſio.

bus meis. Nunquam oro, quin tui memoriam agam coram Deo, cui tuam ſalutem enixè commendo. Simul ei gratias agens, cum audio *& fidem, quam habes in Domino Ieſu*, ſeu in Ieſum Dominum: & charitatem tuam, quam *in omnes ſanctos*, ſeu Chriſtianos exerces. *Vt communicatio fidei tua euidens fiat in agnitione omnis operis boni, quod eſt in vobis in Chriſto Ieſu.* Vt illa tua in Chriſtianos beneficentia ex fide perfecta exorta minimè lateat, ſed euidens fiat agnoſcentibus & prædicantibus cunctis iuſta opera quæ à te & tuis geruntur per Chriſti gratiam, & in negotio eius fidei & religionis.

Fides ex rectis operibus manifeſtatur.

* Habes hinc fidem internam externis rectis operibus manifeſtari.] *Gaudium enim magnum habui, & conſolationem in charitate tua: quia viſcera ſanctorum requieuerunt per te, frater.* Ingenti gaudio & conſolatione affectus fui ô frater, cum charitatem tuam declaraſſe te audiui, ſanctos fideles inopia & miſeria corporali preſſos tam munificè alleuando.

Verſ. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. *Propter quod multam fiduciam, &c.*] Propterea quod tam egregium in charitate oſtendi, audierim multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu tuæ largitore charitatis, non iam ſupplicandi, ſed *imperandi tibi quod ad rem pertinet*, ſeu quod decens, conueniens, & officij tui eſt, nempe vt in ſeruum tuum pœnitentem charitatem eam, qua exundas, oſtendas. Tamen quamuis tibi fideliſſimo filio poſſem tuus Magiſter, ac pater imperare, *propter charitatem magis obſecro*, ſeu charitas, qua te vt fratrem diligo, facit, vt rogare malim: *Cum ſis talis, vt Paulus ſenex*, ſeu cum ſis ſenex æque vti ego.

Senes nõ imperandi, ſed rogandi?

* Senes enim non imperandi, ſed rogandi in canorum honorem.] Addit: *Nunc autem vinctus in Chriſto Ieſu.* Ac ſi diceret. Da hoc ſeni ſenem ſupplicanti: ſi non, da ſaltem hoc vinculis meis, quibus pro Chriſto adſtringor.

Efficax oratio hominis acti laboribus.

* Apud Deum potens admodum eſt oratio iuſti acti laboribus: ergo potens apud Dei ſeruum eius pietatis æmulatorem debet eſſe efficax mei patientis deprecatio. *Obſecro* itaque *te pro meo filio, quem genui in vinculis, Oneſimo*, ſeu quem in carcere conſtitutus in fide inſtitui, & Chriſtianum ſacra vnda geſſi: *qui tibi aliquandò inutilis fuit, nunc autem & mihi, & tibi vtilis: quem remiſi tibi.* Nomen *Oneſimus* idem eſt ac *vtilis*. Alludens itaque Paulus ad hanc ſignificationem ait: Qui quidem Oneſimus olim tibi non ſolum non fuit vtilis, ſed inutilis, imò valdè noxius. Iam verò *vtilis* tibi erit; quia talis nunc eſt, vt ab eo vtilitatem meritò poſſis expectare.

Magna eſt vtilitas in parcendo ei, qui geſſit iniuriam.

* Saltem ſi ei parcis, valde tibi erit vtilis. Filius enim parcendo vocaberis, & eris Dei, cuius ſemper parcere, eſt proprium. Vtilis eſt *& mihi*, dum eius miſeratione afficior, & pro eo te rogo.

Intercedere pro errante, valde eſt vtile.

* Certe pro errantibus, qui reſipiſcunt, intercedere apud eum, à quo venia danda, haud modici eſt meriti.] Vnde valde eſt vtile interceſſori.] *Tu autem illum vt mea viſcera ſuſcipe.* Dum illum ſuſcipis perinde tibi ſit ac ſi ſuſciperes, filium meum: filius enim meus eſt, quem in Chriſto genui. *Quemque ego volueram mecum detinere, vt pro te mihi miniſtraret in vinculis Euangelij*, ſeu vt ipſe, dum pro Euangelij prædicatione in carcere premor, id faceret, quod tu pro tua pietate procul dubio faceres, ſi hìc adeſſes. *Sine conſilio autem tuo nihil volui facere*, ſeu nolui eum retinere, te inconſulto, & præter voluntatem tuam: *vti ne vel vt ex neceſſitate bonum tuum eſſet, ſed voluntarium*, ſeu ne tuum beneficium in me potius ex neceſſitate, quam ex voluntate profectum videretur. *Forſitan enim ideo diſceſſit ad horam à te, vt æternum illum reciperes*, ſeu ideo permiſit Dominus à te ſeruum diſcedere ad breue tempus, à te non amplius receſſurum recuperares.

Chriſtiana religio influit fidelitatem.

* Chriſtiana enim religio influit fidelitatem.] Vt, inquam, illum reciperes *non vt ſeruum, ſed pro ſeruo chariſſimum fratrem, maximè mihi, quanto autem magis tibi & carne, & in Domino.* Iam Oneſimum non tantum recipies vt ſeruum, ſed etiam Chriſtianum factum recipies vt fratrem, maximè mihi chariſſimum, quia meus eſt ſpiritu frater, ſed magis tibi debet adhuc eſſe charus quia duplici titulo, ſeu vinculo tibi adſtringitur: vno *in carne*, ſeu corporali ſeruitute, altero *in Domino*, ſeu ſpirituali fraternitate.

Magis amare debet Domini mancipium Chriſtianum, quã infidelem.

* Hinc Domini mancipiorum diſcant, ſpeciali amore proſequi debere ſeruum Chriſtianum, quam adhuc in infidelitate manentem, quia & ſeruus eius eſt, & frater in Domino.] *Si ergo habes me ſocium, ſuſcipe illum ſicut me* ſuſciperes ſocium & amicum. *Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet: hoc mihi imputa.* Seu furtum & debitum eius in me tranſcribe: & ſi repetendum eſt, à me repete: me pro illo ſponſorem accipe.

D. Pauli egregia charitas.

* En admirabilem Pauli charitatem, Chriſti amoris quodammodo æmulatricem, qui pro ſeruis tam debitoribus voluit Deo creditori ſatisfacere.]

Verſ. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. *Ego Paulus ſcripſi, &c.* Accipe ô Philemon has litteras, quas *mea manu ſcripſi*, vt chirographum, quo me fideiuſſorem interpono: *ego reddam* quidquid ille tibi debet: *vt non dicam tibi, quod & te ipſum mihi debes.* Neque enim volo creditum hoc tuum elidere, commemorando beneficia, quæ in te contuli, & hoc pacto rationes inter nos æquare, *ita frater*, ego ſane debitum ſoluam. *Ego te fruar in Domino*, ſeu ex te, tuaque benignitate fructum hunc capiam. *Refice*, obſecro, *viſcera mea in Domino*, ſeu recrea animum meum hoc beneficio. *Confidens in obedientia tua, ſcripſi tibi: ſciens quoniam & ſuper id, quod dico, facies.* Non dubito, te præſtiturum eſſe, quod à te oro memor tuæ filialis in me patrem tuum in Domino ſubmiſſionis. *Simul autem & para mihi hoſpitium; nam ſpero per orationes veſtras donari me vobis*, ſeu à Domino concedendum, vt liber à vinculis veſtro conſpectu fruar, veſtroque profectui doner.

Magnũ Dei beneficiũ eſt, vrbẽ viri ſancti præſentia, vel exiguo tẽpore frui.

* Preme hoc, Donari me vobis à Domino, ſpero. An erat Dei donum, ſeu munus, Paulum ad Coloſſenſes remeare? Ita planè. Magnum etenim Dei eſt beneficium, Vrbem vel exiguo tempore viri ſancti præſentia frui.] *Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Chriſto Ieſu*, ſeu propter Chriſtum. *Marcus, Ariſtarchus, Demas, & Lucas adiutores mei* in negotio Euangelij. *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.*

Quàm facilè Deus veniã peccatori redeunti impendit.

* Annon annotas quot, ac quantis precibus, ac rationibus Paulus vtatur, vt ſeruus ille gratiam ab hero impetret? Aſcende hinc ad Dei clementiam, qui tam facilè redeuntes excipit peccatores.]

LIBER QVINTVS.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI *AD HEBRÆOS.*

PROLVSIO.

TOto huius Epiſtolæ primo Capite Paulus Chriſti Domini Incarnationem, & Natiuitatem egregiis commendat elogiis, eíſdemq; ſimul & quaſi ex conſequentiæ vi Mariæ maternitatem celebrat. Illud ſpeciatim annotarim: *Qui cum ſit ſplendor gloriæ Dei.* Chriſtus ſplendor eſt diuinæ gloriæ pulcher ſcilicet totus? Ergo Mater eius Maria tota pulchra eſſe debet. Ipſe aſſeruit: Tota pulchra es, *amica mea, & macula non eſt in te.* Cant. 4. Audi Richardum Laurent. lib. 5. de laud. Virg. *Tota pulchra dicitur Maria ex Filij generatione, qui eſt ſplendor paternæ gloriæ ad* Hebr. 1. *Sicut enim ferrum ab igne extractum non ſolum eſt ignitum, imò totum eſt ignis: & ſicut aër illuſtratus à ſole totus quodammodo ſol efficitur, &c. Sic Maria Filio Dei ſplendore gloriæ eius, in illam deſcendente non ſolùm luminoſa eſt effecta, ſed tota eſt Deificata.* Reperiens ergo Mariam in huius Epiſtolæ veſtibulo tanto ſplendore perfuſam, quomodò non ſperem luce frui ad difficilem Tractatus expoſitionem? Fuit quidem Epiſtola hæc Romæ ſcripta anno à morte Chriſti vigeſimo octauo, cum Paulus è primis vinculis cauſam ſuam apud Neronem feliciter peregiſſet, & ſpes proximæ eſſet liberationis.

Maria tota pulchra, vt Filio, qui eſt diuinæ glorię ſplẽdor, aſſimiletur.

CAPVT I.

Variis ſacræ Scripturæ teſtimoniis Paulus probat Chriſtum non ſolum Moyſe, Prophetis & Angelis cunctis maiorem, ſed Deum eſſe.

1. MVLTIFARIAM, multiſque modis olim Deus loquens pa-
tribus in Prophetis nouiſſimè: 2. diebus iſtis locutus eſt
vobis in filio, quem conſtitui heredem vniuerſorum, per quem
fecit & ſecula. 3. qui cùm ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtan-
tiæ eius, portánſque omnia verbo virtutis ſuæ, purgationem
peccatorum faciens ſedet ad dexteram maieſtatis in excelſis:
4. tantò melior Angelis effectus, quantò differentius præ il-
lis nomen hereditauit. 5. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es
tu, ego hodie genui te? Et rurſum: Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in
filium? 6. Et cùm iterùm introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et ado-
rent eum omnes Angeli Dei. 7. Et ad Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos
ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. 8. Ad filium autem: Thronus

tuus, Deus, in ſæculum ſæculi: virga æquitatis, virga regni tui. 9. Dilexiſti iuſti-
tiam, & odiſti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis
præ participibus tuis. 10. Et: Tu in principio Domine terram fundaſti: & opera
manuum tuarum ſunt cæli. 11. Ipſi peribunt, tu autem permanebis, & omnes vt
veſtimentum veteraſcent: 12. & velut amictum mutabis eos, & mutabuntur:
tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. 13. Ad quem autem Angelorum
dixit aliqãndo: Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos ſcabellum pe-
dum tuorum? 14. Nónne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus, in miniſterium miſſi
propter eos, qui hereditatem capient ſalutis?

COMMENTARII.

1\.

Chriſtum hominibus, & Angelis maiorem eſſe probat; Deus enim eſt omnium Dominus.

VERS. 1. 2. 3. 4. *Multifariam multiſque modis, &c.*] Græcè *Multi partite*, per multas partes *multiſque modis*, quia variæ fuere viſionum, ac reuelationum formæ *loquens olim Deus patribus*, ſeu *locutus*] Græcè ſic) locutus eſt noniſſimè nobis *diebus iſtis*, ſeu hiſce *in Filio*, ſeu miſit ad nos Filium ſuum, & per eum nobis locutus eſt. *Quem* quidem Filium *conſtituit heredem vniuerſorum*, ſeu Dominum totius mundi quam hæreditatem ſimul cum Patre immortali in æternum tenebit, *per quem fecit & ſæcula.* Ab humana Chriſti natura ad diuinam progreditur. Per verbum ipſa ſæcula condidit, ſeu tempora, & temporalia cuncta, mundum ſcilicet, & quidquid in mundo continetur. *Qui cum ſit ſplendor gloriæ* ſeu *refulgentia* (vt eſt in Græco) quomodo radius a ſole reſplendet (eſt enim *lumen de lumine*) *& figura ſubſtantiæ eius*, ſeu vera, & expreſſa imago Patris, quæ ipſum ad viuum repræſentat: portanſque *omnia verbo virtutis ſuæ* ſeu conſeruans omnia, quæ facta ſunt, nutu potentiæ ſuæ, ſeu potentiæ ſuæ iuſſu, & imperio: *purgationem peccatorum faciens.* Chriſtus enim vt homo paſſione ſua (ad humanam Chriſti naturam redit Apoſtolus) remiſſionem, & abolitionem omnium peccatorum noſtrorum eſt operatus, diuinæ iuſtitiæ ſatisfaciendo: *Sedet ad dexteram Maieſtatis in excelſis*, ſeu in cælis, ſedem præcelſam ad Dei dexteram occupat: *tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditauit.* Seu tam ineffabili diſtantia ſuperans vt homo Angelos, quanto *excellentius* (ſic Græcè) præ illis nomen Dei ſcilicet, ſortitus eſt. Eſt enim Deus & homo.

Verſ. 5.6.7.8.9. *Cui enim dixit, &c.*] Dixit enim Deus *aliquando* alicui Angelorum præſtantiſſimo ex hierarchia ſuprema illud, quod canente Dauide Pſal. 2.7. expreſſit? *Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Particula *hodie* ſignatur æternitas, quia vnus velut dies eſt, idemque totus ſemper præſens, in quo non eſt aliud poſt aliud, ſicut in noſtro tempore. *Et rurſum: Ego ero illi in Patrem: & ipſe erit mihi in Filium.* 2. Reg. 7.13. De nullo Angelorum dictum hoc fuit: Ergo euidenter Chriſtus eſt Angelis ſuperior. Certè verba hæc litterali ſenſu de Salomone dicta fuere: ſed in ſenſu allegorico à Spiritu ſancto principalius intento, de Chriſto Domini, vt Paulus expreſſit. *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ*, dicit: *Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Pſal. 96.7. vbi David, *Adorate eum omnes Angeli eius.* Primo inductus eſt Chriſtus homo in orbem per incarnationem paſſibilis, & mortalis: ſecundo, ſeu *iterum* per reſurrectionem à morte glorioſus, immortalis, impaſſibilis. Angeli itaque tunc Chriſtum adorarunt, hunc honorem, hoc obſequium vt maiori exhibentes. * Cur verò non dixit, cum introduxit *Vnigenitum*, ſed *Primogenitum*? Certè quia Chriſtus eſt Primogenitus in multis fratribus, ſuo enim aduentu nobis dedit poteſtatem, vt fieremus ob adoptionem Dei filij.] *Et ad Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis*, ſeu quos decreuerat Deus ſuos eſſe miniſtros, eos fecit ſubſtantias planè ſpirituales lucidas cognitione, & charitate ardentes. Diſcrimen vero inter Chriſtum & Angelos ex eo potiſſimum Paulus ſtatuit, quod ille ſit Filius, Dei, hi autem miniſtri. * Cum autem omne miniſterium Angelorum cæleſtium ſit circà homines: appoſitè in noſtram vtilitatem ſub flammæ nomine deſignantur. Nos ignea charitate amplectuntur, nos cæcos illuminant, nos ad Dei amorem accendunt, et ſi ſalutari eorum monitu obſequi renuimus, vrente flamma nos rigidè puniunt, vt mentem meliorem reſumamus. Hæc officia nobiſcum Angeli cuſtodes exercent.] *Ad Filium autem*, ſeu de Filio canit David Pſal. 44.7. *Thronus tuus Deus, in ſæculum ſæculi, virga æquitatis, virga Regni tui. Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.* ſenſus eſt: O Deus, ô Chriſte Eccleſiæ ſponſæ, qui es Deus Dei Filius. Thronus tuus permanebit æternùm. ſceptrum Regni tui eſt directionis, reſtitutionis, æquitatis, iuſtitiæ. Certè quia dilexiſti iuſtitiam oſor iniquitatis vſque ad crucem obediens, Deus te inunxit oleo lætitiæ ſeu glorificauit, & exaltauit æterna exultatione potiturum ſupra participes, ſeu Regni coheredes: quia & Angeli & homines inferiorem gloriæ gradum adepti ſunt: quia nullus eorum eſt diuinati hypoſtaticè vnitus.

Cum ſit Chriſtus Vnigenitus Patris, & Matris, & naſcitur Primogenitus, vt nos faceret ſui fratres, & Dei filios.

Pliſſima erga homines Angeli Cuſtodis officia expenduntur.

Verſ. 10.11.12.13.14. *Et tu in principio Domine, &c.*] Tu, ô Domine Deus iam inde à principio *terram fundaſti*, ſeu terræ fundamenta ieciſti, & in mundi centro conſtituiſti ſtabilem: *& opera manuum tuarum*, ſeu potentiæ tuæ *ſunt cæli. Ipſi peribunt, tu autem permanebis, & omnes vt veſtimentum veteraſcent.* Peribunt, inquam cæli non quoad eſſentiam, & formam ſubſtantialem: ſed quoad formam externam & accidentalem, quia ſcilicet quaſi veſtimentum immutabuntur: *& velut amictum mutabis eos, &* mutabuntur: *tu autem idem ipſe eſt, & anni tui non deficient*, ſeu tu vero immutabilis æternum permanebis. Sumpſit Paulus hoc teſtimonium ex Pſal. 101.26. vbi ad litteram precatur David,

vt

vt Sion, & Templum à Chaldæis exuſta reædificentur. Allegorico autem ſenſu præcipuè intento, rogat, vt Eccleſia vetus peccatis obruta à Ieſu liberatore inſtauretur, & in nouam & Chriſtianam reformetur. Vndè conſtat Chriſtum Angelis eſſe ſuperiorem, imo Deum, cuius proprium cælum Eccleſiæ vetuſtati nunquam obnoxium ſua omnipotentia condere. *Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: ſede à dextris meis, quoad vſque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum?* Ex Pſal. 109. 1. Conſtat hinc euidenter, Chriſtum Angelis ſuperiorem eſſe, quia nulli vel ſupremo Angelo Deus Pater dixit vnquã, quod dixiſſe Chriſto Dauid aſſerit. Sede modo à dextris ô Fili, vſque dùm in nouiſſimo die omnes inimicos tuos quaſi ſcabellũ humile tuis pedibus ſubiiciam. *Nonne omnes Angeli ſunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſterium miſſi propter eos, qui hereditatem capient ſalutis?* Angelorum officium eſt non aſſidere. An vllus fidelium id ignorat? Certè mitti ſoliti ſunt à Deo tanquam eius miniſtri ad procurandam electorum ſalutem. Mittuntur quidem etiam, ad curandam ſalutem eorum, qui ſunt damnandi. Sed memorat Apoſtolus ſolummodo ad electorum ſalutem miniſterium: quia in eorum ſalute magis Angelici miniſterij eminet beneficium.

* Hinc hominum taxatur ingratitudo, qui tam aſſiduis cæleſtibus miniſtris ſaltem diariam portionem vnius preculæ non impendunt. Liceat vulgariter explicare. *No dan ſiquiera à tan aſſiſtentes miniſtros, racion de vna oracion pequeñã.*] Iàm euidenter patet Simonis Magi & aliorum hæreticorum dementia aſſerentium, Chriſtum Deum & hominem eſſe Angelis inferiorem.

Taxatur hominum ergã Angelũ Cuſtodem ingratitudo.

CAPVT II.

Chriſtum ſolum legiſlatorem, & redemptorem habendum oſtendit Apoſtolus.

1. PROPTEREA abundantius oportet obſeruare nos ea quæ audi-
uimus, ne forte pereffluamus. 2. Si enim qui per Angelos
dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & omnis præuaricatio &
inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem: 3. quo-
modo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem? quæ
cum initium recepiſſet enarrari per Dominum, ab eis, qui au-
dierunt, in nos confirmata eſt, 4. Conteſtante Deo ſignis &
portentis, & variis virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus ſecundùm ſuam vo-
luntatem. 5. Non enim Angelis ſubiecit Deus orbem terræ futurum, de quo lo-
quimur. 6. Teſtatus eſt autem in quodam loco quis, dicens: Quid eſt homo quod
memor es eius, aut filius hominis quoniam viſitas eum? 7. Minuiſti eum paulo
minùs ab Angelis: gloria & honore coronaſti eum: & conſtituiſti eum ſuper opera
manuum tuarum. 8. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. In eo enim quod omnia
ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia
ſubiecta ei. 9: Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus eſt, videmus Ie-
ſum, propter paſſionem mortis, gloria & honore coronatum: vt gratia Dei, pro om-
nibus guſtaret mortem. 10. Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem
omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem ſalutis eorum per paſſio-
nem conſummare. 11. Qui enim ſanctificat, & qui ſanctificantur, ex vno om-
nes. Propter quam cauſam non confunditur fratres eos vocare, dicens: 12. Nun-
tiabo nomen tuam fratribus meis: in medio Eccleſiæ laudabo te. 13. Et iterùm
Ego ero fidens in eum. Et iterùm: Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus.
14. Quia ergo pueri communicauerunt carni & ſanguini, & ipſe ſimiliter partici-
pauit eiſdem: vt per mortem deſtrueret eum, qui habebat mortis imperium, id eſt,
diabolum: 15. & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij
erant ſeruituti. 16. Nuſquam enim Angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ ap-
prehendit. 17. Vnde debuit per omnia fratribus ſimilari, vt miſericors fie-
ret, & fidelis Pontifex ad Deum, vt repropitiaret delicta populi. 18. In eo
enim, in quo paſſus eſt ipſe & tentatus, potens eſt & eis, qui tentantur, au-
xiliari.

.COMMENTARII.

1\. *Chriſtum ſolum redéptorē habendū oſtēdit.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Propterea abundantius, &c.*] Propterea quod Chriſtus maior eſt Angelis, Deus ſcilicet *abundantius* ſeu ſtudioſius *oportet nos obſeruare*. Græcè, attendere iis, quæ à Chriſto nobis tradita audiuimus: *ne*, ſi non attenderimus *fortè* pereffluamus, ſeu inſtar vaſis rimarum pleni, ſinamus Euangelij doctrinam recens hauſtam effluere. * Id accidit eis, qui non ex animi affectu, ſed vel inuitati ab aliis, vel ex curioſitate conciones audiunt, ſicut enim vas, rimulis pleni; nihil ſacro ex liquore retinent ad vtilitatē.] *Si enim qui per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus: & omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem*: ſeu ſi lex vetus per Angelos olim promulgata in Sinai, confirmata fuit tonitruis, fulguribus, terræ motu & præuaricatores illius tam grauiter fuere puniti accepta ſceleribus pœna condigna: *Quomodo nos* Chriſtiani *effugiemus pœnas, ſi tantam neglexerimus Salutem*, ſeu ſi contēpſerim Chriſti Euangelicam veritatem, *quæ cum initium accepiſſet enarrari per Dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata eſt* ſeu quæ Euangelij veritas cœpit à Chriſto Domino prædicari: deindè verò ab Apoſtolis & Diſcipulis, qui eam ex ore Dominico accepere: *conteſtante Deo*, ſeu teſtimonium præbente huic veritati *Signis, & portentis, & variis virtutibus*, ſeu miraculis, *& Spiritus ſancti diſtributionibus ſecundum ſuam voluntatem*, ſeu donis linguarum, Prophetiæ, & aliis, quæ Spiritus ſanctus cuique ſecundum ſuum beneplacitum aſſolet diſtribuere. *Non enim Angelis ſubiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur.* Seu mundum futurum, de quo locutus ſum (cap.1.12.) voluit Deus ſubiectum eſſe Angelis, ſed Chriſto omnium Domino, qui ab Iſaia Pater futuri ſæculi nuncupatur.

Tædium, qui cōciones audiūt ſine animi affectione.

Verſ. 6.7.8.9.10. *Teſtatus eſt autem, &c.*] *Quis*, ſeu ille, quem noſtis, & quotidie eius Pſalmos teritis, *in quodam loco*, nempe Pſal.8. *teſtificatur, dicens: Quid eſt homo, quod memor es eius aut filius hominis, quoniam viſitas eum? Homo & filius hominis idem eſt.* Quid eſt itaque homo, quem tam ſtudioſe curas, & tanta prouidentia proſequeris? Minuiſti eum paulo minus ab Angelis, ſeu longè Filium hominis ſuperiorem Angelis conſtituiſti, ſed in re parua eis minor fuit, quod corpus ei dediſti mortale, & paſſioni obnoxium: *gloria, & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.* Legitimè certauit, & ideo ſtipatus fuit corona triumphi: vnde eum ſuper omnes cælos, ſuper omnes Angelos ad tuam dexteram collocaſti. *Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius*, ſeu omnibus creaturis præfeciſti. Colligit hinc Apoſtolus: *In eo enim, quod omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia ſubiecta ei.* Poterant Hebræi dicere: Quomodo omnia dicuntur Chriſto eſſe ſubiecta, cum Chriſtiani nunc à ſuis hoſtibus multa aduerſa patiantur? Tacitæ obiectioni reſpondet Apoſtolus, nondum aduenaſſe tempus, quo Prophetia omnino expleatur, in fine autem ſæculi eſſe explendam. *Eum autem* (ait) *qui modico quam Angeli minoratus eſt, videmus Ieſum propter paſſionem mortis gloria, & honore coronatum: vt gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem.* Difficilem clauſulam ſic ordinandam cenſuerim: *Ieſum autem videmus gloria coronatum, qui modico* (ſeu paulo minus) *minoratus eſt propter paſſionem mortis, vt gratia Dei, pro omnibus guſtaret mortem.* Eſt autem hic ſenſus: Nondum Chriſto ſubiecta ſunt omnia (ipſo id permittente:) at hoc vobis verè poſſum aſſerere, dum tempus integræ ſubiectionis aduenerit, illum ipſum Ieſum, in quem Iudæi vſque ad mortem crucis ſæuiere, gloria & honore à Patre iam eſſe coronatum. Illam preme particulam. *Vt gratia*, ſeu beneficio *Dei pro omnibus guſtaret mortem.* * Cur non ait, *Mortem pateretur, ſed Mortem guſtaret?* Profectò tam immenſa Chriſti erga homines charitas vt tot probra, tot vulnera, ipſa mors crucis, tot dolorum colligatio ei fuerit quaſi prægustatio quædam mortis, non mors. Vt prægustatio illa myrrhati vini, *Cum guſtaſſet, noluit bibere.* Totum Dominus tormentorum & mortis calicem epotauit, ſed eius ardentiſſimo amori non tam fuit bibere, quam guſtare.] *Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem ſalutis eorum per paſſionem conſummare.* Decebat namque, Deum Patrem, propter quem & per quem omnia ſunt & fiunt, qui multos homines per Chriſtum adducere decreuerat ad cæleſtem ſuam gloriam, vt Chriſtum ipſum quaſi auctorem, Græcè, *Principem*, Ducem omnium paſſione, & morte conſummaret.

Tot paſſionis tormēta & ipſa mors immenſæ Chriſti charitati magis fuit guſtare mortē, quam mori.

Verſ. 11.12.13.14.15.16.17.18. *Qui enim ſanctificat, &c.*] Nam Chriſtus, qui ſanctificat, & homines *qui ſanctificantur, ex vno omnes*, ſeu Chriſtus quoad humanitatem eiuſdem eſt naturæ cum cæteris hominibus: ex *vno* enim Adamo omnes oriuntur. *Propter quam cauſam*, ſeu qui decebat, vt per Chriſtum homines multi ex hominibus ad gloriam adducerentur, *non confunditur* ſeu non erubeſcit Chriſtus, *fratres eos vocare* ex vno patre Adamo ſecum natos, dicens ore Dauidico Pſal. 21.23. *Nunciabo nomen tuum fratribus meis*, ô Pater, id eſt Apoſtolis, aliiſque, quos verbi Dei præco Chriſtianos efficiam: *in medio Eccleſiæ* Chriſtianæ à me congregatæ *te laudabo*. Cum dicit, *fratribus meis*, oſtendit ſe eſſe eiuſdem cum hominibus naturæ. Et iterum per Iſaiam cap 8. *Ego ero fidens in eum.* Id eſt, quamuis autem obdurati fuerint Iudæi, ad quos ego miſſus ſum, non tamen ideo diffidam, homines è me eſſe ſanctificandos, fidens ſcilicet in *eum*, qui me immiſit. Conciſè hunc locum citauit Apoſtolus quia ſcientibus ſcripturas loquebatur. *Et iterum Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus*, ex eodem Iſaiæ teſtimonio. *En ego*, ait & filij mei Apoſtoli, quos à Domino ſocios accepi, præſto ſumus, vt per nos homines aduocentur, & ad Deum adducantur. *Quia ergò pueri communicauerunt carni, & ſanguini, & ipſe ſimiliter participauit eiſdem*: ſeu quia illi, quos Chriſtus filios ſuos vocare dignatur, verè homines fuere carnem ac ſanguinem habentes: etiam ipſe carnis & ſanguinis particeps eſt effectus, ſeu humanam naturam aſſumpſit morti, ac miſeriis obnoxiam: *Vt per*

mortem

mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium, id eſt, diabolum. Dicitur Chriſtus diabolum deſtruxiſſe quia ſuum deſtruxit imperium, dum ſua morte homines à morte præſenti, & æterna liberauit: fecitque vt illi à morte ad vitam immortalem reſurgerent, *& liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant ſeruituti*, ſeu eriperet homines ab horrore mortis, quæ illis ſemper oculis mentis obuerſabatur: & efficeret, vt fidentes, & alacres ad mortem tamquam ad finem ærumnarum, & melioris vitæ initium accurrerent. * Preme particulam, Obnoxij erant (ex timore mortis) *ſeruituti*. Mancipij vitam agit, qui mori timet? Certe impij huiuſmodi ſeruituti ſunt *obnoxij*. quia eorum mortem temporalem expectat æterna. Iuſti verò ab hac formidine liberantur.] *Nuſquam enim Angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ apprehendit.* Græcè, *Nuſquam* in Angelos *manus inijcit*, vt eos à ſe fugientes reduceret: homines vero qui ſe fugerant, apprehendit, vt à fuga reuocet, & ad ſe reducat. Præſertim verò apprehendit ſemen Abrahæ, cum humanam carnem aſſumpſit. * Vt veluti ab vtero Chriſtus didiciſſet fugientes homines apprehendere.] *Vnde debuit per omnia fratribus aſſimilari*, per *omnia* inquam, ſeu in omnibus, quæ Redemptorem, ac ſanctificatorem decent, *vt miſericors fieret*, quià ipſe labores noſtros expertus eſt. * Præſul qui eſt ignarus mali, ſubditis miſeris ſuccurrere non diſcit. Aliter Regina illa dictitabat:

Non ignara mali miſeris ſuccurre diſco.]

Et fidelis Pontifex ad Deum. Fidelis dicitur, qui verè efficit id, quod nomine & officio ſuo pollicetur. Chriſtus ergò *fidelis* meritò nuncupatur, nobis enim Deum placat, quod eſt Pontificis officij. *Vt repropitiaret delicta populi*, ſeu ad expiandum hominum crimina. *In eo enim, in quo paſſus eſt ipſe, & tentatus, potens eſt, & eis, qui tentantur, auxiliari.* Quia ipſe paſſus eſt, & tentatus, ſeu vexatus & afflictus, aptus eſt, & procliuis vt tentatorum miſereatur, & illis opem impendat. * At ſi hoc liceat noſtris Pontificibus, ac Rectoribus accommodare, quilibet Præſul *potens* erit agere in ſubdito, quod in ſeipſo potens fuit agere. Si potuit ſeipſum omnino litare virtuti: idem agere in ſubditis *potens* erit: quod in ſe non potuit efficere, nec in ſubditis agere potens erit.]

Impij timoris mortis ſunt mancipia miſeræ addicti ſeruituti.

Ab vtero traxit Chriſtus, fugientes homines apprehendere, vt ad Deum reducat.

Præſul laborum gnarus diſcit miſeris ſubditis ſuccurrere.

Præſul qui potuit ſe totum ad virtutē adducere, idē agere in ſubditis potens erit: ſecus qui non potuit.

CAPVT III.

Chriſtus Dominus eſt? Ergò præ Moyſe famulo audiendus: Vltor alioqui incredulis futurus.

1\. VNDE, fratres ſancti, vocationis cæleſtis participes, conſi-
derate Apoſtolum & pontificem confeſſionis noſtræ Ie-
ſum: 2. qui fidelis eſt eis, qui fecit illum, ſicut & Moy-
ſes in omni domo eius. 3. Amplioris enim gloriæ iſte
præ Moyſe dignus eſt habitus, quantò ampliorem hono-
rem habet domus, qui fabricauit illam. 4. Omnis nam-
que domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit,
Deus eſt. 5. Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo eius tamquam famulus
in teſtimonium eorum quæ dicenda erant: 6. Chriſtus verò tamquam filius
in domo ſua: quæ domus ſumus nos, ſi fiduciam, & gloriam ſpei vſque ad fi-
nem, firmam retineamus. 7. Quapropter ſicut dicit Spiritus ſanctus: Hodie ſi
vocem eius audieritis, 8. nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione
ſecundùm diem tentationis in deſerto. 9. vbi tentauerunt me patres veſtri: pro-
bauerunt, & viderunt opera mea 10. quadraginta annis: Propter quod infen-
ſus fui generationi huic, & dixi: Semper errant corde. Ipſi autem non cognoue-
runt vias meas, 11. ſicut iuraui in ira mea: Si introibunt in requiem meam.
12. Videte, fratres, ne fortè ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulita-
tis, diſcedendi à Deo viuo: 13. ſed adhortamini voſmetipſos per ſingulos
dies, donec Hodie cognominatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia pec-
cati. 14. Participes enim Chriſti effecti ſumus: ſi tamen initium ſubſtantiæ
eius vſque ad finem firmum retineamus. 15. Dum dicitur: Hodie ſi vocem eius
audieritis, nolite obdurare corda veſtra, quemadmodum in illa exacerbatio-
ne. 16. Quidam enim audientes exacerbauerunt, ſed non vniuerſi qui profecti
ſunt ex Ægypto per Moyſen. 17. Quibus autem infenſus eſt quadraginta an-
nis? Nónne illis, qui peccauerunt, quorum cadauera proſtrata ſunt in deſerto?
18. Quibus autem iurauit non introire in requiem ipſius, niſi illis, qui incre-
duli fuerunt? 19. Et videmus, quia non potuerunt introire propter increduli-
tatem.

COMMENTARII.

Chriſtus Dominus eſt Ergo pro Moyſe audiēdus. Viator incredulus futurus.

I. VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Vnde fratres ſancti, &c.*] Quare ô fratres ſacro Baptiſmo ſanctificati, *vocationis cæleſtis participes*, ſeu a Deo vocati ad Regni cæleſtis hereditatem: *conſiderate Apoſtolum, & Pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum*, attente conſiderate Chriſtum Ieſum eſſe Dei legatum ad homines maximè ad Hebræos, vt eos doceret Deoque reconciliaret: & Pontificem, ſeu Sacerdotem ſummum fidei, ac religionis, quam confitemur, & profitemur. *Qui* quidem Ieſus *fidelis eſt ei, qui fecit illum* Apoſtolum, & Pontificem. Fuit fidelis Apoſtolus, qnia fideliter nunciauit hominibus Dei legem, & voluntatem. Fuit & fidelis Pontifex, quia fideliter redemptionem, & expiationem noſtrorum criminum cum vitæ ſuæ diſpendio peregit. * Profectò Apoſtolus aut Concionator *fidelis* non eſt qui audax nudam non profert veritatem; ſed vel eam reticet, vel tam occulti ſermonis tegmine eam profert indutam, vt ab auditoribus minime capiatur.] *Fidelis* inquam, eſt Ieſus Deo, *ſicut & Moyſes in omni domo eius*. Seu in populo Iudaico (qui eſt Dei domus ſiue Eccleſia, in qua colitur) fidelis eſt. Quoniam autem dicit, *ſicut & Moyſes*, ne quis forte ex hac ſimilitudine æqualitatem etiam intelligeret eſſe inter Chriſtum & Moyſem, addit: *Amplioris enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus eſt habitus, quanto ampliorem honorem habet domus*, ſeu domo, *qui fabricauit illam.* Chriſtus ſcilicet, tanto præſtantiorem præ Moyſe gloriam à Patre ſuſcepit, quanto maior domo eſt, qui illam extruxit. Chriſtus enim fabricator domus, ſeu Eccleſiæ fundator, Moyſes autem ſolum eſt domus illius pars. *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo, qui autem omnia creauit, Deus eſt.* Chriſtus autem non ſolum eſt homo, ſed etiam Deus qui fundauit Eccleſiam, & reliquas omnes creaturas ex nihilo eduxit. *Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus, in teſtimonium eorum, quæ dicenda erant*, ſeu vt fideliter referret populo quæ à Deo annunciare iubebatur. *Chriſtus verò tanquam Filius in domo ſua; quæ domus ſumus nos, ſi fiduciam, & gloriam ſpei vſque ad finem firmam retineamus.* Chriſtus tanquam Filius præeſt Eccleſiæ, & eam tanquam Dominus adminiſtrat, Eccleſia enim domus Chriſti ſumus, & erimus nos, ſi *fiduciam*, Græcè, *libertatem loquendi*, habuerimus ad fidei profeſſionem, vt nec minis, nec pœnis à Chriſto auellamur. Preme illud: *Et gloriam ſpei*, cur non dicer, *ſi retineamus ſpem gloriæ*, ſed *gloriam ſpei*. * Sane quia tam immenſa eſt cæleſtis gloriæ exuberantia, vt vel ipſum illam expectare nos glorioſos efficiat. Rerum temporalium ſpes quæ differtur, noſtrum torquet animum. At gloriæ ſpes quantumuis dilata gloria animum replet, quaſi eſſet ipſa æterna felicitas.]

Non eſt fidelis Concionator qui nudam nō profert veritatē cunctis intelligibilem.

Vel ipſa ſpes gloriæ cæleſtis nos quodāmodo glorioſos efficit.

Verſ. 7. 8 9. 10. 11. 12. 13. *Quapropter ſicut dicit Spiritus ſanctus, &c.*] Quare vt Spiritus ſanctus Pſal. 94. 8. *Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra ſicut in exacerbatione, ſecundum diem tentationis in deſerto, vbi tentauerunt me patres veſtri, probauerunt, & viderunt opera mea.* Si igitur hodie Chriſti vocem ex præconum ſuorum ore expreſſam audieritis, eam corde molli, ac docili excipite, non duro & pertinaci, ſicut olim fuere patres noſtri, qui ſua incredulitate Deum in deſerto exacerbauerunt, & ad iracundiam excitauerunt. Ibi me tentauerunt (ait Dñs) patres veſtri, iam ex diffidentia periculum facere volentes potentiæ, & veritatis meæ: iam meis verbis obmurmurantes, nec dictis meis adhibentes fidem, cum tamen experti eſſent, & opera mea mirabilia, quæ coram eis excitaram, aſpexiſſent, *quadraginta annis.* * Illud pondera: *Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra.* Annon accommodatius diceret, ſi hodie audieritis diuinam inſpirationem, nolite in diem craſtinam executionem differre? Aptè equidem dixit. *Nolite obdurare corda veſtra.* Idem enim eſt ſæpè differre in craſtinam diem hodiernæ inſpirationis executionem, ac cor indurari.] *Propter quod infenſus fui generationi huic, & dixi: ſemper errant corde. Ipſi autem non cognouerunt vias meas, ſicut iuraui in ira mea: ſi introibunt in requiem meam.* Ideo quidem non introduxi populum durum & ingratum in Terram promiſſam per longi temporis ſpatium: ſed variis cladibus afflixi, donec omnes, qui ex Ægypto egreſſi fuerant, Ioſue, & Caleb exceptis, extinguerentur, quia præcepta mea obſeruare noluerunt. Sicut iuraui iratus; ſi ingreſſi fuerint in terram promiſſam, in qua ſedes quietas eis ſum pollicitus, non exiſtimer verax. *Videte fratres, ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis diſcedendi à Deo viuo.* Itaque fratres, videte ne forte poſt fidem Chriſti acceptam increduli, corde iterum obdurato (ſicut patres infideles olim) ab illa excidatis. *Sed adhortamini voſmetipſos per ſingulos dies, donec Hodie cognominatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati: Hodie* Significat præſentis vitæ tempus, gratiæ, & pœnitentiæ, quod cuique à Deo datur. Adhortamini ergò vos quotidie ad perſeuerandum in fide, ſpe, charitate, & in perſecutionum tolerantia, donec *Hodie* durat, ſeu donec viuitis: nec fallacibus voluptatum illecebris capti ad Dei vocem obdureſcatis. * Omnium vita quantumcumque longa, voce *Hodie* ſignificatur: vt eius perpendas breuitatem. Centum annorum vita quaſi vna dies.]

Differre in diem craſtinam hodiernæ inſpirationis executionem, ſæpè idem eſt, ac cor obdurari.

Longa hominum vita quaſi vna dies ob breuitatem.

Verſ. 14. 15. 16. 17. 18. 19. *Participes enim ſumus, &c.*] Agnoſcamus dignitatem noſtram; iam enim per Baptiſmum, Chriſti membra ſumus, ſpirituſque & gratiæ eius participes: *ſi tamen initium ſubſtantiæ eius vſque ad finem firmum retineamus*, ſeu ſi ſuſceptam fidem, per quam in via hac ſpirituali ſubſiſtimus, & quæ eſt fundamentum ſalutis & ſpei noſtræ, firmam vſque ad vitæ exitum retineamus. *Dum dicitur, Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra quemadmodum in illa exacerbatione.* Dum itaque dicitur. *Hodie*, dum vita durat, vos hortor, vt fidem integram vſque ad huius diei finem retineatis. *Quidam enim audientes exacerbauerunt ſed non vniuerſi, qui profecti ſunt ex Ægypto per Moyſen.* Seu non omnes, qui ex Ægypto exierunt Moſis ducatu. Deum exacerbauerunt, quia non Ioſue, non Caleb, non paruuli, non mulieres, non Leuitæ: ideoque vti culpa, ita & pœna fuerunt expertes; incolumes

lumes enim ad Terram promiſſam fuerunt ingreſſi. *Quibus autem infenſus eſt quadraginta annis? Nonne illis, qui peccauerunt, quorum cadauera proſtrata ſunt in deſerto? Quibus autem iurauit, non introire*, ſeu quod non ingreſſuri eſſent, *in requiem ipſius? niſi illi, qui increduli fuerunt? Et videmus, quià non potuerant introire propter incredulitatem.* Ac ſi diceret. Vti Deus iurauit, ita eſt factum. Multum immoratur Apoſtolus in incredulitatis deteſtatione, quia eos maxime in fide confirmare contendebat. * Innuens Concionatoribus, operæ pretium eſſe ad vnam virtutem perſuadendam efficacius, vitij oppoſiti vbertim ponderare malitiam.]

Concionator volens vnam virtutē perſuadere, vitij contrarij malitiam vbertim ponderet.

CAPVT IV.

Oſtendit, Chriſtum neceſſariò audiendum à nobis, vt æternam felicitatem aſſequamur.

1. TIMEAMVS ergò ne fortè relicta pollicitatione introëundi
in requiem eius, exiſtimetur aliquis ex vobis deeſſe. 2. Ere-
nim & nobis nuntiatum eſt, quemadmodum & illis: ſed non
profuit illis ſermo auditus, non admiſtus fidei ex iis quæ au-
dierunt. 3. Ingrediemur enim in requiem, qui credidimus:
quemadmodum dixit: Sicut iuraui in ira mea: Si Introibunt
in requiem meam: & quidem operibus ab inſtitutione mun-
di perfectis: 4. Dixit enim in quodam loco de die ſeptima ſic: Et requieuit Deus
die ſeptima ab omnibus operibus ſuis. 5. Et in iſto ruſum: Si introibunt In re-
quiem meam. 6. Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam, & ij, quibus
prioribus annuntiatum eſt, non introierunt propter incredulitatem: 7. iterùm
terminat, diem quemdam, Hodie, in Dauid dicendo, poſt tantum temporis, ſicut
ſuprà dictum eſt. Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra.
8. Nam ſi eis Ieſus requiem præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur, poſthac,
die. 9. Itaque relinquitur ſabbatiſmus populo Dei, 10. Qui enim ingreſſus eſt in
requiem eius: etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut à ſuis Deus. 11. Feſtine-
mus ergo ingredi in illam requiem: vt ne in idipſum quis incidat incredulitatis
exemplum. 12. Viuus eſt enim ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gla-
dio ancipiti: & pertingens vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus, compagum quo-
que ac medullarum, & diſcretor cogitationum & intentionum cordis. 13. Et non
eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda & aperta ſunt ocu-
lis eius, ad quem nobis ſermo. 14. Habentes ergo pontificem magnum qui pene-
trauit cœlos, Ieſum filium Dei: teneamus confeſſionem. 15. Non enim habemus
pontificem, qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris: tentatum autem per om-
nia pro ſimilitudine abſque peccato. 16. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum
gratiæ, vt miſericordiam conſequamur, & gratiam inueniamus in auxilio op-
portuno.

COMMENTARII.

1. Chriſtus neceſſariò à nobis audiendus, vt ſalutem aſſequamur æternam.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Timeamus ergò, &c.*] Timeamus igitur ô fratres, & timendo præcaueamus, *ne* per ignauiam, vel per inconſtantiam, *relicta*, ſeu neglecta *pollicitatione* omnibus à Deo facta de æterna requie conſequenda *exiſtimetur*, Græcè, *videatur*, ſeu inueniatur *aliquis* noſtrum *deeſſe*, Græcè, *fruſtratus*, vel excluſus illa eſſe. *Etenim & nobis nunciatum eſt*, & prædicatum verbum Dei (nam & illis per Moyſem nunciatum fuerat) *Sed* ſicut non profuit illis ſermo auditus auribus audiendi, quia non fuit *admiſſus fidei*, ſeu receptus fide, vel non creditus *ex iis*, ſeu ſecundum ea, *quæ audierant*, *Ingredimur enim in requiem qui credidimus.* Procul dubio requie illa potiemur æterna, ſi fidem viuam habuerimus; non enim eſt negata requies, niſi incredulis. De iis enim dictum eſt illud Dauidicum: *Quibus iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam: & quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis.* Docet Apoſtolus quænam ſit requies, quam per Dauidem Spiritus ſanctus promiſit. Dixit quidem Deus hæc iam perfectis, & completis ſuis operibus à conſtitutione mundi. Vnde non loquitur de requie ſabbati, ſeu ſeptimi diei, nam hæc requies iam diù tranſierat: ſed neque loquitur de requie, quam Iſraëlitis præbuit Ieſus, ſeu Ioſue in Chanaanitide: quia in hanc iam ingreſſi erant, cum per Dauidem Pſal. 94. requiem de nouo promittit. *Dixit enim in quodam* loco, nempe Gen. 2. 2. de *die ſeptimo ſic: Et requieuit de die ſeptima ab omnibus operibus ſuis. Et in iſto* Pſalmo 94. *rurſum: ſi introibunt in requiem meam.* Ac ſi diceret, Præter requiem

quiem ſabbati habet Deus aliam requiem, quam hominibus præparaui, & a qua incredulos excluſit.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Quoniam ergò ſupereſt, &c.] Siquidem ſuperſunt adhuc aliqui, qui ingreſſuri ſunt, quos ſcilicet Deus deſignauit, vt beatæ illius requiei poſſeſſores conſtituat: *& ij, quibus annunciatum eſt, non introierunt propter incredulitatem:* ſeu Iudæi, quibus terra Chanaan promiſſa fuerat, mortui ſunt in deſerto, ideoque illa requie materiali non fuere potiti: *iterum terminat diem quendam Hodie in Dauid dicendo poſt tantum temporis, ſicut ſupra dictum eſt: Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra:* ſeu iterum præfinit, & ſignat quoddam ſpatium temporis *Hodie*, id eſt, tempus vitæ noſtræ, quo poſſumus ingredi in aliam meliorem requiem à Dauide deſignatam tanto tempore poſt factam diſtributionem terræ promiſſæ. Porrò cum Dauid tanto tempore poſt factam illam diſtributionem, adhuc inuitet ad requiem capeſſendam verbis illis citatis: *Hodie, ſi vocem eius audieritis, &c.* euidens eſt, aliam adhuc requiem ſupereſſe ad quam tendamus, præter illam, quam populus fuit adeptus in terræ Chanaan poſſeſſione. Hæc autem cæleſtis patriæ eſt beata quies. * Illam particulam expende: *Quoniam ergò ſupereſt introire quoſdam*, ſcilicet ad æternam requiem. Cur non dixit, Supereſt introire *multos*, ſed *quoſdam?* Sanè quia exiguus eſt electorum numerus, ſi cum pene immenſo reproborum numero comparetur. Vndè vigilare te oportet, vt cum illis aliquibus Regnum æternum aſſequare.] *Nam ſi eis Ieſus requiem præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur poſthac die.* Si aliquis obiiciat. Eſto increduli ingreſſi non fuerint terram promiſſam: alij autem ſunt ingreſſi nempe Ieſus Naue, ſeu Ioſue, Caleb, & qui vigeſimum annum non attigerant, cum egreſſi ſunt ex Ægypto: ſic reſpondeo: ſi tempore Ioſue conſecuti fuiſſent requiem, de qua Dauid loquitur: non eſſet opus illam tam longo poſt tempore promittere. Ergo certum eſt, aliam requiem ſupereſſe, de qua loquitur Pſaltes. Nec enim amplius loqueretur de quietis *die*, ad quem aſpirare deberemus. *Itaque relinquitur Sabbatiſmus populo Dei*, ſeu illi populo, qui non eſt incredulus, ſed fide viua Chriſto adhæret, relinquitur veri Sabbati celebratio, & perpetuæ in cælo quietis. *Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut à ſuis Deus*, ſeu qui requiem Domini ingreditur, ab omni requieſcit labore huius mortalitatis: quemadmodum de ipſo Deo dicitur poſt creationis opera requieuiſſe. *Feſtinemus ergo ingredi in illam requiem: vt ne in idipſum quis incidat incredulitatis exemplum.* Seu nulla perſecutio, afflictio nulla noſtrum curſum retardet, ne quis fiat ſimile incredulitatis exemplum, quale fuere Hebræi, & ſimili clade pereat. * Cæcus enim omninò eſt, qui videns alium alicuius peccati reum à Deo fuiſſe punitum, non timeat, ſe ſimili culpa infectum eidem ſupplicio fore plectendum. * Aptè quidem cæleſtis requies *Sabbatiſmus* à Paulo vocitatur, qui poſt ſex dierum opera celebratur. Quia laborantibus illa paratur requies: otio autem torpentes minimè ad eam admittuntur.

Exiguus electorũ numerus, ſi cũ immẽſo reproborum comparetur.

Cum videris, aliũ pro quodam peccato à Deo puniri, time te eidem crimini obnoxiũ pariter cadẽ plectendum.

Cæleſtis requies ſabbatum eſt ſupponens labores præmittẽdos ad eius aſſecutionẽ.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. Viuus eſt enim ſermo, &c.] Græcè, pro *ſermone verbum* ponitur, & de Chriſto intelligitur, qui eſt viuus Dei ſermo omnia conſiderans, & videns, *& efficax*, ſeu potens ad ſontes puniendum, *& penetrabilior omni gladio ancipiti.* Illud dicitur penetrare, quod rei profunda ingreditur; nihil autem eſt tam profundum, quod Chriſtum lateat: *& pertingens vſque ad diuiſionem animæ & ſpiritus, compagum quoque, ac medullarum. Anima* dicitur inferior pars, quæ cupiditates & affectiones patitur: vnde in Scriptura dicitur, *animalis homo ſpiritus*, eſt ſuperior pars, fide & gratia illuſtrata, quæ Deo obtemperat, meliora videt, ac ſequitur. *Compages* ſunt ligamenta ilia, quibus oſſa inter ſe ita valide colligantur, vt ſine magno labore diuidi non valeant. *Medulla* eſt ſubſtantia in intimis oſſibus latens. Porrò hac congerie verborum res abditiſſimas ſignificantium docemur, nihil eſſe in corpore, aut in anima tam abſtruſum, quò Dei cognitio non perueniat, & ibi non poſſit per ſupplicia ſuam exponere potentiam. Cæterum *& diſcretor* eſt *cogitationum & intentionum cordis.* Nouit quid quiſque intra ſe cogitet, & quo animo quidque faciat, quò cogitatione, ac voluntate tendat. *Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda, & aperta ſunt oculis eius.* Nihil ei poteſt abſcondi. *Ad quem nobis ſermo*, ſeu cui reddituri ſumus actuum noſtrorum rationem. Vel, de quo Dei ſermone nobis eſt ſermo inſtitutus. *Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetrauit cælos Ieſum Filium Dei: teneamus confeſſionem.* Ac ſi dicat: Agite Hebræi, in Chriſti fide perſiſtite, ad requiem cæleſtem properate. Facilè eo conſcendemus duce Chriſto, qui cælos penetrauit; dummodo confeſſionem, ſeu profeſſionem fidei conſtanter retineamus. *Non enim habemus Pontificem, qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris: tentatum autem per omnia pro ſimilitudine abſque peccato.* Fateor difficile eſt perſecutiones, & afflictiones tolerare, quæ profeſſione fidei ſunt agnatæ. At Pontifex noſter Chriſtus noſtri miſertus feret opem. Ipſe enim etiam pro veritate tuenda, & pro hominum ſalute dira ſuſtinuit: per omnia afflictus, paratus eſt afflictis opitulari. Quia ſimilis nobis dignatus eſt fieri, excepto peccato. *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, vt miſericordiam conſequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.* Ex Græco, Adeamus non trepidi, ſed cum libera quadam audacia ad Chriſtum, ad Patris dexteram ſedentem nobis miſereri paratum vt à Deo per Chriſtum aſſequamur miſericordiam, & Chriſti gratiam, ſeu fauore donemur opportuno tempore, ſiue tentationis, aut perſecutionis inſtantia.

CAPVT

CAPVT V.

Chriſtus Pontifex noſter pro nobis Patrem interpellat, & morte ſua nobis vitam attulit.

1. OMnis namque Pontifex ex hominibus aſſumptus, pro ho-
minibus conſtituitur in iis quæ ſunt ad Deum, vt offerat do-
na, & ſacrificia pro peccatis: 2. qui condolere poſſit iis,
qui ignorant, & errant: quoniam & ipſe circumdatus eſt in-
firmitate: 3. & propterea debet, quemadmodum pro po-
pulo, ita etiam & pro ſemetipſo offerre pro peccatis. 4. Nec
quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo, tan-
quam Aaron. 5. Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificauit vt pontifex fieret: ſed
qui locutus eſt ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. 6. Quemadmo-
dum & in alio loco dicit: Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſe-
dech. 7. Qui in diebus carnis ſuæ, preces ſupplicationeſque ad eum, qui poſſit il-
lum ſaluum facere à morte, cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus eſt
pro ſua reuerentia. 8 Et quidem cùm eſſet Filius Dei, didicit ex iis, quæ paſſus eſt,
obedientiam: 9. & conſummatus, factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi, cauſa
ſalutis æternæ, 10. appellatus à Deo pontifex iuxta ordinem Melchiſedech. 11. De
quo nobis grandis ſermo, & ininterpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles fa-
cti eſtis ad audiendum. 12. Etenim cum deberetis magiſtri eſſe propter tempus:
rurſum indigetis vt vos doceamini quæ ſint elementa exordij ſermonum Dei: &
facti eſtis quibus lacte opus ſit, non ſolido cibo. 13. Omnis enim, qui lactis eſt
particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ: paruulus enim eſt. 15. Perfectorum autem
eſt ſolidus cibus; eorum, qui pro conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcre-
tionem boni ac mali.

COMMENTARII.

1\. *Chriſtus Pontifex noſter pro nobis Patrem interpellat.*

VERS. 1. 2. 3. 4. *Omnis namque Pontifex, &c.*] Omnis Pontifex ex hominibus aſſumptus, *pro hominibus* Deo reconciliandis *conſtituitur in ijs* negotiis, *quæ ad*, ſeu apud Deum agenda *ſunt*. Et *vt offerat dona, & ſacrificia pro peccatis*. * Preces quidem, & Miſſæ celebratio ſunt noſtrorum Pontificum ſacrificia: quænam autem ſunt dona, quæ Deo debet offerre pro ſubditorum peccatis. Certè eleemoſynæ. Deus enim donaria illa in pauperibus accipit.] *Qui condolere poſſit iis, qui ignorant, & errant*, ſeu qui ſeductis compati, & ſuccurrere valeat: & ad id pronus, ac facilis ſit. * Oſtium Epiſcopi eſſe debet ſemper apertum, nec vlla vnquam obiicienda ad eum alloquendum difficultas.] Et ad ignoſcendum erratis ſubditorum pronus ſit, memor quod ipſe *circumdatus* etiam *ſit* carnis *infirmitate* ad piacula prona. *Et propterea debet quemadmodum pro populo, ità etiam & pro ſemetipſo offerre peccatis.* * Non ſic Præſul & Rector ſubditorum ſaluti & profectui ſtudium debet impendere, vt ſuiipſius obliuiſcatur.] *Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo tanquam Aaron.* Hanc Pontificatus dignitatem nemo ſibi eligit, ſed qui à Deo eligitur. Sic Aaron præ Moſe fuit electus, Eleazar præ Ithamare, &

Dona, quæ Epiſcopus Deo debet offerre pro peccatis populi, ſunt eleemoſynæ.

Epiſcopus ſit facilis ad audiendum ſubditos.

Præſul curans ſubditorum ſalutem, propriæ non obliuiſcatur.

R. P. Ant. de Eſc. & Mend. in SS. Scr. T. IX. P. I.

aliis, fratribus, Heli abnepos Ithamaris præ Eleazari nepotibus. * Qui ambit Præſulatum, & curat gratiam ad id aulicorum venari, non à Deo ſed ab hominibus ſe credat electum. Vnde rarò videris vel vnum ex iſtis apte ſuo muneri ſatisfacere.]

Cautè eſto qui Epiſcopatum ambiunt.

Verſ. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificauit, &c.] Græcè, *glorificauit*. Profectò Chriſtus Dominus gloriam Pontificatus non ſibi arrogauit, aut ambiuit: ſed à patre, *qui locutus eſt ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te*, Pſal. 2. 7. accepit, *vt Pontifex* fieret: *Quemadmodum & in alio loco*, nempe Pſal. 109. 4. *dicit: Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech*, ſiue ſecundum ritum Regis illius. Chriſtus igitur dicitur ſacerdos ſecundum Melchiſedech ordinem, quia caret patre, (de quo infra) nullique ſucceſſit: idemque Rex eſt, & ſacerdos: panem & vinum in ſuprema cœna obtulit, ſeu corpus ſuum in ſpecie panis, & ſanguinem in ſpecie vini, nec eſt vnius populi, ſed omnium nationum ſacerdos: nec eſt Solymitano Templo alligatus, cum eius nomine, & auctoritate, vti ait Malachias cap. 1. in omni loco munda oblatio offeratur. *Qui in diebus carnis ſuæ*, ſeu dum in hoc mortali corpore degeret inter homines, *preces, ſupplicationes quoad eum, qui poſſit illum ſaluum facere à morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus eſt pro ſua reuerentia.* In Græco *Preces* generale nomen eſt, *ſupplicationes* autem, ſunt ſupplicum precatio-

nes,quales ſunt eorum,qui ad pedes ſe adiiciunt eorum, quos orant. Chriſtus & in horto, & in cruce infirmitate humana circumdatus pro nobis infirmis feruentiſſimè orauit non ſolùm profūdens clamorem illum validum clamorem ab Euangeliſtis expreſſum,ſed & lacrymas:licet hoc Euangeliſtæ non expreſſerit : & pro reuerentia ſua,ſeu quia reueritus eſt Patrem, & quia reuerenter erga Patrem ſemper omnia geſſit,fuit exauditus. * Dixi *ſupplicationem* eſſe orationem ab eo qui ſe ad pedes adiicit eius , quem orat. Chriſtus apud hortum procidit in faciem oraturus : & pro hac reuerentia exauditus eſt.Sæpè modus orandi magis eſt ad impetrandum efficax, quàm ipſa deprecatio.] Aliqui particulam *Pro ſua reuerentia* paſſiuè ſumunt, vt ſit ſenſus, Tanta fuit Chriſti reuerentia erga Patrem,vt & ipſe Pater eum reueritus ſit, & quaſi pro reuerentia non ſuſtinuerit, quidquam illi negare, * Vt ediſcas,humilem ſubmiſſionem non deſpici ab illo, qui accipit : potius eum allicit vt reuereatur magis illum quem humilitatis cultorem aſpexit.Et quando humilitas non exaltat?] *Et quidem cum eſſet Filius Dei , didicit ex iis,quæ paſſus eſt,obedientiam* Cum Filius Dei eſſet , cui propterea impaſſibilitas debebatur:paſſibili apparuit in carne:& ex iis,quæ perpeſſus fuit, experimentaliter didicit,ſeu nouo ac exactiori modo expertus eſt,& exercuit obedientiam, id eſt, virtutem , & laborem arduum obedientiæ. *Arduus* eſt quidem,(vt inquit Anſelmus)ſed obedientia habet *virtutem* ad roborandum veri obedientis animum ad difficilem laborem hunc placide ſubeundum.] *Et conſummatus, factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi , cauſa ſalutis æternæ.* ſeu conſummatis omnibus obedientiæ, patientiæ,charitatis operibus,dixit in cruce , *conſummatum eſt* , & nobis omnibus factus eſt cauſa æternæ ſalutis , ſi eius præſcriptis obtemperauerimus : *appellatus à Deo Pontifex iuxta ordinem Melchiſedech :* ſeu denominatus conſtitutus à Deo ſummus Pontifex noſter , iuxtà ordinem non Aaronis , ſed Melchiſedechi *grandis nobis reſtat ſermo* , ſeu diſcurſus , *& interpretabilis ad dicendum* , ſeu difficillimus explicatu : *quoniam imbecilles facti eſtis, ad audiendum* , ſeu propter indiſpoſitionem, & incapacitatem veſtram.

Reuerentia humilis in oratione potentiſſima eſt ad impetrandum.

Non deſpicitur , qui alteri humiliatur , ſed ab illo dignus reuerentia cenſetur.

Arduus eſt obedientiæ labor , ſed ipſa obedientia vires dat ad laborem hunc placidè ſubeundum.

Verſ. 12.13.14. *Etenim cum deberetis , &c.*] Cum enim *deberetis Magiſtri eſſe propter* diuturnum *tempus* , quo Deo ſeruiſtis ſiue in lege Moſaica , ſiue in Chriſtiana religione : *rurſum indigetis , vt doceamini elementa exordij ſermonum Dei*, ſeu prima rudimenta doctrinæ Euangelicæ; *& facti eſtis,quibus lac opus ſit, non ſolido cibo.* Eadem prima Chriſtianæ doctrina rudimenta *lac* vocitat , puerile , ac facile alimentum: altiorem autem doctrinam *ſolidum* adultorum *cibum. Omnis enim, qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ,* ſeu qui prima,& puerili inſtitutione adhuc indiget, Græcè, *inexpertus* eſt, rudis, incapax doctrinæ quæ de perfecta iuſtitia, perfectioneque Chriſtiana prouectioribus traditur. * Errat profectò ſpiritualis Magiſter qui ætatibus agnata non aptat alimenta. Incipientibus enim, quibus lac opus eſt , ſolidus altioris perfectionis cibus prorſus erit inutilis.]Vnde ridiculum dixerim Concionatorem, qui apud ruſticos legis ignaros Trinitatis beatiſſimæ ſubtiliſſima arcana enunciare ſtuduerit.] Homo huiuſmodi incapax eſt tam ſublimis doctrinæ , *paruulus enim eſt. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus* , eorum ſcillcet , qui *pro conſuetudine*, ſeu longo vſu ſeu diſcendi,ſeu docendi , iam *exercitatos habens ſenſus , ad diſcretionem boni , & mali* , ſeu in qua quære quid vtile ſit, quid noxium, quid verum , quid falſum.

Spiritualis Magiſter capiui diſcipulorū doctrinam accommodet.

C A P V T VI.

Incboat Apoſtolus altioris doctrinæ tractatum , Hebræos ad conſtantiam, & patientiam adhortans.

1. QVAPROPTER intermittentes inchoationis Chriſti ſer-
monem , ad perfectiora feramur, non rurſum iacientes fun-
damentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad
Deum , 2. bapriſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque
manuum , ac reſurrectionis mortuorum, & iudicij æter-
ni. 3. Et hoc faciemus , ſi quidem permiſerit Deus.
4. Impoſſibile eſt enim, eos qui ſemel ſunt illuminati, gu-
ſtauerunt etiam donum cæleſte , & participes facti ſunt Spiritus ſancti , 5. guſta-
uerunt nihilominùs bonum Dei verbum , virtutéſque ſæculi venturi , 6. & pro-
lapſi ſunt; rurſus renouari ad pœnitentiam, rurſum crucifigentes ſibimetipſis filium
Dei , & oſtentui habentes. 7. Terra enim ſæpè venientem ſuper ſe bibens im-
brem, & generans herbam opportunam illis , à quibus colitur , accipit benedi-
ctionem à Deo : 8. proferens autem ſpinas ac tribulos , reproba eſt, & maledi-
cto proxima : cuius conſummatio in combuſtionem. 9. Confidimus autem de
vobis , dilectiſſimi , meliora, & viciniora ſaluti : tametſi ita loquimur. 10. Non
enim iniuſtus Deus , vt obliuiſcatur operis veſtri , & dilectionis quam oſtendi-
ſtis in nomine ipſius , qui miniſtraſtis ſanctis , & miniſtratis. 11. Cupimus au-

tem vnumquemque veſtrûm eamdem oſtentare ſollicitudinem ad expletionem ſpei vſque in finem: 12. vt non ſegnes efficiamini, verùm imitatores eorum, qui fide & patientia hereditabunt promiſſiones. 13. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem iuraret, maiorem, iurauit per ſemetipſum, 14. dicens: Niſi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. 15. Et ſic longanimiter ferens, adeptus eſt repromiſſionem. 16. Homines enim per maiorem ſui iurant: & omnis controuerſiæ eorum finis, ad confirmationem, eſt iuramentum. 17. In quo abundantiùs volens Deus oſtendere pollicitationis heredibus immobilitatem conſilij ſui, interpoſuit iuſiurandum: 18. vt per duas res immobiles, quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem: 19. quam ſicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem vſque ad interiora velaminis: 20. vbi præcurſor pro nobis introiuit Ieſus, ſecundùm ordinem Melchiſedech pontifex factus in æternum.

COMMENTARII.

1\. *Altioris doctrina tractatum Apoſtolus inchoat.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Quapropter intermittentes, &c.*] Græcè, *omittentes*. Quare omittentes *inchoationis Chriſti ſermonem*, ſeu doctrinam ſolitam initio de Chriſti lege tradi, & Chriſtianiſmi fundamenta, v. gr. de inchoanda vita ſpirituali per fidem, de reſurgendo *ab operibus mortuis*, ſeu à peccatis *per pœnitentiam*, per ſacramentum Baptiſmi, Confirmationis per *impoſitionem manuum, reſurrectionis mortuorum, & iudicij æterni; ad perfectiora feramur*; quia hæc omnia ſat exactè iam tenetis. *Et hoc faciemus, ſiquidem permiſerit Deus*, ſeu diuino cum beneplacito eodemque opitulante de perfectioribus diſſeremus. *Impoſſibile eſt enim*, ſeu difficillimum, & ordinarie non fit, *eos, qui ſemel ſunt illuminati; guſtauerunt etiam donum cæleſte, & participes facti ſunt Spiritus ſancti, guſtauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtuteſque ſæculi venturi: & prolapſi ſunt: rurſus renouari ad pœnitentiam.* Difficillimum, inquam eſt, eos, qui inſignia lumina, ac dona cæleſtia à Deo acceperunt, & guſtauerunt diuinarum conſolationum donum, & chariſmatum ſancti ſpiritus ſunt effecti participes, & doctrinam cæleſtia bona promittentem cum ſuauitate & gaudio perceperunt, & futuri ſæculi felicitatem bonis promiſſam ſunt contemplati: & poſt hæc omnia prolapſi ſunt in crimina, rurſum per pœnitentiam renouari. Quare: Quia geſſere id, *rurſus crucifigentes ſibimetipſi Filium Dei.*

Qui poſt pœnitentiam relabitur, iterum Chriſtū cruci ſuffigit.

* Qui in peccata enim relabuntur, dicuntur iterum Chriſtum crucifigere, quia quantum eſt in ſe nouo peccato, dat nouam cauſam mortis Chriſti, agit enim id, propter quod Chriſtus fuit cruci ſuffixus.]

Ratò videris Religioſum à perfectionis gradu prolabentem in crimina perfectè ad illum regredi.

* Hic Apoſtolus ſpeciatim ad Sacerdotes & Religioſos hanc dirigit ſententiam. Ratò enim videris, eos, qui perfectionis ſtudioſi ex præcelſo gradu in crimina relabi, ad eundem gradum aſcendere. Licet enim pœnitentia virtutem habeat ineffabilem, haud illi huc medicamine vtuntur vt oportet, ex peccato tepiditatem induentes.]

Meditatio gloriæ, & gehennæ potentiſſima eſt ad nos in virtute continendos.

* Illud preme: *Guſtauerunt virtutes ſæculi venturi.* In Græco eſt *potentias ſæculi venturi.* Quia ſcilicet meditatio eorum, quæ in venturo ſæculo hominem expectant nempe vel æterna felicitas, vel æternum ſupplicium potentiſſima eſt ad continendum nos, ne delinquere audeamus.] *& oſtentui habentes*, Græcè, in *paradigma & exemplum* ſtatuentes Chriſtum quod ab omnibus videatur, & contemnatur, irriſioni & ludibrio eum exponentes, vti geſſit Pilatus, eum producens Dominum in publicum dixit: *Ecce homo.*

Qui poſt pœnitentiam relabitur, paſſionem Chriſti obiicit irriſioni.

* Et quidèm qui poſt pœnitentiam relabitur, quantum eſt in ſe Chriſti paſſionem, qua fuerat mundatus, obiicit irriſioni.]

Verſ. 7.8.9.10.11.12. *Terra enim ſæpè venientem, &c.*] Bibens terra *ſæpè imbrem ſuper ſe venientem: & generans herbam opportunam illis, à quibus colitur*, ſeu ſemini iacto ab agricolis reſpondentem, *accipit benedictionem à Deo: proferens autem* loco tritici, ſeu hordei iacti: *ſpinas, ac tribulos, reproba eſt, ac maledicto proxima, cuius conſummatio in combuſtionem*, ſeu parum abeſt, vt illi Deus maledicat, quomodo ficui, *Mat.* 21. cuius finis erit combuſtio. Significat Paulus, homines, qui diuinæ gratiæ imbrem excipiunt, eique cooperantes bonorum operū fructus referunt, à Deo benedici, ſeu maioris gratiæ copia cumulari. Qui autem fructum non tulerit, maledictione affectus æternum feretur in ignem. *Confidimus autem de vobis dilectiſſimi, meliora, & viciniora ſaluti.* Græcè, *pro certo habemus*, poſſe non de vobis ſperare meliora, nempe, per viam ſalutis inceſſuros: *tametſi ita loquimur*, licet de gehenna loquamur, imminentis impiis periculi monentes.

Etiam inter iuſtos, & perfectos loqui aliquandò oportet de gehenna.

* Hinc colligo, etiam inter iuſtos, & perfectos operæ pretium eſſe non ſemel de gehenna loqui, cuius memoria, ſi impios ad meliorem frugem allicit, pios continet in virtute.] *Non enim iniuſtus Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri*, ſeu veſtræ fraternæ dilectionis, ob quam vobis debitam mercedem procul dubio rependet.

Qui proximum diligit, vt lex imperat, innuit, ſe reliqua præcepta cuſtodire.

* Cur non dixit, *Operum veſtrorum*, ſed ſingulariter *operis veſtri*, quod opus Interpretes fraternam charitatem eſſe dictitant? Certè qui proximum, vt fratrem diligit, exhibet teſtimonium ſe reliqua præcepta vbertim implere.] Non inquam Deus obliuioni tradet *dilectionem* veſtram, *quam oſtendiſtis in nomine ipſius, qui miniſtraſtis ſanctis, & miniſtratis*, ſeu quam dilectionem fraternam oſtendiſtis, dum propter ipſum Deum quem diligitis, Chriſtianis indigentibus veſtris eleemoſynis ſubleuaſtis, & adhuc ſuccurritis.

De bonis operibus iā actis contentus non ſis; noua quotidie praſta.

* Nec enim contentus eſſe debes opera charitatis exhibuiſſe, ſed nunquam non ea debes præſtare. Ideo Paulus dicit: *Miniſtraſtis, & miniſtratis.*] *Cupimus autem, vnumquemque veſtrum eandem oſtentare ſollicitudinem ad exceptionem ſpei*, ſeu vt

bonis operibus expreſſis quotidie ſpes veſtra creſcat, & plenior ſit, tandemque te ipſa expleatur, cum eritis æternæ compotes beatitudinis. * Certè additis bonis operibus creſcit ſpes mumeris vberioris aſſequandi. *Vt non ſegnes efficiamini* in retiuendo, & proſequendo Euangelio, *verùm imitatores eorum, qui fide, & patientia hereditabunt promiſſiones*, ſeu ea aſſequentur, quæ Deus rectè viuentibus promiſit.

Creſcẽtibus operibus bonis creſcit maioris præmij ſpes.

Verſ. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. *Abraha namque, &c.*] Quod dixit, *Imitatores eſtote eorum, qui fide & patientia hereditabunt promiſſiones*, Abrahæ exemplo confirmo. Nam cum Deus haberet *neminem maiorem*, per quem iuraret, *iurauit per ſemetipſum promittens Abrahæ* fidei ac patientiæ præmium *dicens: Niſi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te.* Niſi beneficiis meis cumulate te affecero, verax non habear, vel Deus non exiſtimer. Oſtendit planè, promiſſionem Dei fore certam, & firmam, nec quenquam de ea poſſe dubitare, quia eam Deus iuramento confirmauit. *Et ſic longanimiter ferens, adeptus eſt repromiſſionem*, ſeu longaminiter expectans rem promiſſam fuit Abraham pater adeptus. *Homines enim per maiorem ſui iurant; & omnis controuerſiæ eorum finis eſt iuramentum*, ad veritatis confirmationem. * Hoc quidem firmum eſſe debebat, ſed vereor, ne aliquorum intolerabili Dei obliuione, eius nomen aſſumatur ſacrilege ad mendacij robur. Nullus iurare audeat, niſi videat, ſe poſſe Dei iurantis veritatem imitari.] *In quo abundantius volens Deus oſtendere pollicitationis heredibus immobilitatem conſilij ſui, interpoſuit iuramentum*, ſeu in qua promiſſione volens Deus veris Abrahæ filiis, qui promiſſionis ei factæ ſunt heredes, quam firmum eſſet, quodquod Abrahæ, & eius filiis promittebat, præter promiſſionem, quæ quidem ſufficeret, etiam iuſiurandum interpoſuit. *Vt per duas res immobiles, quibus impoſſibile eſt, mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habemus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem*, ſeu vt per duplicem rem infallibilem, nempe promiſſionem & iuramentum Dei, (nam nec ſimplici promiſſione facta poteſt mentiri, aut fallere cum ipſa ſit veritas) *ſolatium* Græcè, *exhortationem* habeamus, qua excitati, aggrediamur alacres ardua, & fortes feramus aduerſa. *Quam* quidem ſpem tam firmæ promiſſionis *ſicut ancoram habemus animæ tutam, & firmam, & incedentem vſque ad interiora velaminis.* Ex quo fidem Chriſti ſumus amplexi, relicto amore fallaci ſæculi, confugimus ad cæleſtium bonorum ſpem, quæ quidem in ſummo, ſeu in cælo, Deoque ipſo defigitur immobiliter. Profectò anchora hæc ſpei noſtræ non ſatis habet in veſtibulum perueniſſe, ſiue non eſt terrenis bonis contenta; ſed penetrat vſque ad *interiora velaminis*, ſeu vſque ad ea, quæ inuiſibilia in ſuperis latitant. *Vbi præcurſor pro nobis introiuit Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedech Pontifex factus in æternum*, ſeu ad quæ interna gaudia nobis nunc velamine obducta primus Chriſtus Dominus die Aſcenſionis intrauit, vt *nobis* ad ea aditum patefaceret velamine abſtracto. Ibi Pontifex noſter ſecundum ritum Melchiſedech Patri æternum aſſiſtet. * Cur *Pontifex* Patri, & non Iudex, non Legiſlator aſſidere dicitur? Sanè vt innuatur, ſemper promptum eſſe ad ſoluendum nos à peccatorum vinculis, & orandum pro nobis, quod Pontificis eſt officium.]

Peierantes taxantur.

Chriſtus Patri aſſidet vt *Pontifex*, vt innuat, ſemper eſſe promptum ad ſoluendum nos à peccatis.

CAPVT VII.

Oſtendit abrogato iam Aaronis ſacrificio Chriſti ſacrificium longè præſtantius ſucceſſiſſe.

1. HIc enim Melchiſedech, rex Salem, Sacerdos Dei ſummi,
qui obuiauit Abrahæ regreſſo à cæde regum, & benedixit ei:
2. Cui & decimas omnium diuiſit Abraham: primùm quidem qui interpretatur rex iuſtitiæ: deinde autem & rex Salem, quod eſt, rex pacis,
3. ſine patre, ſine matre, ſine
genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens,
aſſimilatus autem Filio Dei: manet Sacerdos in perpetuum.
4. Intuemini autem quantus ſit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham Pa-
triarcha. 5. Et quidem de filiis Leui Sacerdotium accipientes, mandatum habent
decimas ſumere à populo ſecundùm legem, id eſt, à fratribus ſuis: quamquam &
ipſi exierint de lumbis Abrahæ. 6. Cuius autem generatio non annumeratur in
eis, decimas ſumpſit ab Abraham, & hunc, qui habebat repromiſſiones, benedi-
xit. 7. Sine vlla autem contradictione, quod minus eſt, à meliore benedicitur.
8. Et hic quidem, decimas morientes homines accipiunt: ibi autem conteſtatur,
quia viuit. 9. Et (vt ita dictum ſit) per Abraham, & Leui, qui decimas accepit,
decimatus eſt. 10. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obuiauit ei Melchi-
ſedech. 11. Si ergo conſummatio per Sacerdotium Leuiticum erat (populus enim
ſub ipſo legem, accepit) quid adhuc neceſſarium fuit, ſecundùm ordinem Melchiſe-
dech alium ſurgere Sacerdotem; & non ſecundùm ordinem Aaron dici? 12. Tranſ-

ſlato

lato enim Sacerdotio, neceſſe eſt vt & legis tranſlatio fiat. 13. In quo enim hæc
dicuntur, de alia tribu eſt, de qua nullus altari præſto fuit. 14. Manifeſtum eſt
enim quod ex Iuda ortus ſit Dominus noſter: in qua tribu nihil de Sacerdotibus
Moyſes locutus eſt. 15. Et amplius adhuc manifeſtum eſt: ſi ſecundùm ſimilitudi-
nem Melchiſedech exurgat alius Sacerdos. 16. Qui non ſecundum legem man-
dati carnalis factus eſt, ſed ſecundum virtutem vitæ inſolubilis. 17. Conteſtatur
enim: Quoniam tu es ſacerdos in æternum, ſecundùm ordinem, Melchiſedech.
18. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem eius, & inu-
tilitatem; 19. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio verò melioris ſpei,
per quam proximamus ad Deum. 20. Et quantum eſt non ſine iureiurando
Sacerdotes facti ſunt. 21. Hic autem cum iureiurando, per eum, qui dixit
ad illum: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es Sacerdos in æter-
num. 22. In tantum melioris teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus. 23. Et alij
quidem plures facti ſunt ſacerdores, idcircò quòd morte prohiberentur perma-
nere: 24. hic autem eo quod maneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdo-
tium. 25. Vnde & ſaluare in perpetuum poteſt accedentes per ſemetipſum ad
Deum: ſemper viuens ad interpellandum pro nobis. 26. Talis enim decebat vt
vt nobis eſſet pontifex, ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus,
& excelſior cælis factus: 27. Qui non habet neceſſitatem quotidie, quemadmo-
dum Sacerdotes, priùs pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populi: hoc enim
fecit ſemel, ſeipſum offerendo. 28. Lex enim homines conſtituit Sacerdotes in-
firmitatem habentes: ſermo autem iuriſiurandi, qui poſt legem eſt, Filium in æter-
num perfectum.

COMMENTARII.

1. *Sacrificijs Aaronis Christi ſacrificiũ ſuſcepiſſe oſtendit.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. *Hic enim Melchiſedech Rex Salem. &c.*] Hic quidem Melchiſedech, de quo memoriam non ſemel geſſi *Rex* fuit *Salem*, ſeu Ieruſalem, *Sacerdos Dei ſummi, qui* obuiam proceſſit Abrahæ regreſſo à cæde Regum, (cuius hiſtoriam habes Gen. 14. 18.) *& benedixit ei.* Formulam huius benedictionis loco habes citato. *Cui & decimas omnium* ſpoliorum, quæ cæſis quinque Regibus Abrahamus ceperat, *diuiſit.* Ac ſi diceret: Quamuis Abraham Sacerdos eſſet, & ſæpè litaſſet ſacrificium, agnouit tamen Melchiſedech eſſe Sacerdotem, ac Pontificem ſuum, quare illi tanquam ſuperiori ſuo decimas perſoluit: *primum quidem, qui interpretatur Rex iuſtitiæ.* Primum Melchiſedech ipſo nomine magnæ cuiuſdam rei figuram prætulit: idem enim valet, quod *Rex iuſtitiæ*, ſeu iuſtus, ſeu iuſtiſſimus, quod optimè Regi Chriſto quadrat. *Deinde autem & Rex Salem, quod eſt, Rex pacis*, ſeu pacificus, quia Ieſus pacificator noſter eſt, reconcilians nos Deo, & Angelis eius. *Sine patre, ſine matre, ſine genealogia*, non quia iis caruerit, ſed quia eius pater, mater, & genealogia in ſcripturis ſacris non deſcribuntur. * Addiderim ſacerdotem, ſpeciatim Pontificem, & Præſulem mox ac ſacris initiantur, debere ſic à parentibus ac propinquis eſſe alienos, ac ſi minime ex humano ſanguine progeniti eſſent. Vt tota eorum cura ſit non propinquos ditiores efficere, ſed ſubuenire egenis.] *Neque initium dierum, neque finem vitæ habens.* Scriptura non refert, quando ortus, quando obiit Melchiſedech, vt Chriſtum adumbraret, qui vt Deus non habuit initium, nec finem dierum, cum ſit æternus. *Aſſimilatus autem Filio Dei manet Sacerdos in æternum.* Syrus, *Sed in ſimilitudinem Filij Dei permanet Pontificatus eius in æternum.* Dicitur verò in æternum ſacerdos manere Melchiſedech, quia in ſcriptura nulla fit mentio mortis, nec finis ſacerdotij eius. * Sacerdos equidem, qui Filio Dei non aſſimilatur, ſuum munus non implet.] *Intuemini autem, quantus ſit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham Patriarcha.* Seu hic mecum expendite, quantus ſit Melchiſedech videlicet in typo & ſignificatione, vt qui ipſi Abrahamo prælatus videatur. Nam dedit ei decimas de ſpoliis illis ſelectioribus. Alij legunt, vel interpretantur. *De eximijs præſtantiorum, & honoratiorum.* Vt ſubtaxet eos, qui vti Cain, de viliorібus fructibus decimas Eccleſiæ perſoluunt. Addidit opportunè *Patriarcha.* Ac ſi diceret: Ille pater ſacerdotum legis, & omnium Tribuum, non dubitauit ſacerdoti Melchiſedech decimas offerre, ſe minorem agnoſcens. Vt diſcant Principes quanta reuerentia debeant ſacerdotibus ſubmitti.] *Et quidem de filiis Leui ſacerdotium accipientes, mandatum habent decimas ſumere a populo ſecundum legem: id eſt, à fratribus ſuis, quanquam & ipſi exierunt de lumbis Abrahæ.* Ac ſi dicat: Deus iuſſit Num. 18. 26. omnibus Iudæis etiam Leuitis, vt decimas darent ſacerdotibus filiis Aaron: volens vtique hac ratione ſacerdotes præferre, & reliquos Iudæos illis ſubiicere: cum tamen Iudæi ſacerdotum eſſent fratres, vtpote ex eodem Abrahamo, & Iacobo progeniti. Si ergò Iudæi licet fratres fratribus ſuis ſacerdotibus ſubiecti ſunt hoc ipſo, quo eis ex lege teneantur ſoluere decimas: Ergò pariter Abraham dans decimas Melchiſedecho, hoc ipſo profitetur, ſe illo eſſe minorem. *Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas ſumpſit ab Abraham & hunc, qui habebat repromiſſiones, benedixit* Melchiſedech, cuius genus, & genealogia non attexitur, Hebræis filiis Abrahæ, ſeu qui ex Hebræis non dicitur oriundus, & probabilius minimè fuit ab Abra-

Pontifex, Epiſcopis & ſacerdos ſine genealogia debent eſſe.

Probat Sacerdos Filio Dei debet aſſimulari.

hamo decimas accepit : imo & eum, cui Deus eximia bona promiſerat, benedixit velut maior minorem. *Sine vlla autem* contradictione, quod minus eſt, à maiore benedicitur. Græcè, *à maiore, digniore. Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt : ibi autem conteſtatur, quia viuit.* Alia ratione probat ſacerdotium Melchiſedech ſacerdotio Leuitico fuiſſe præſtantius. Hic, ait, ſeu in lege, & apud Leuiticos ſacerdotes homines mortales decimas accipiebant ; *ibi* verò, ſeu in Geneſeos hiſtoria & Abrahæ oblatione legimus Melchiſedechum, qui eas accepit, viuere: nam introducitur viuens, nulla de morte eius, aut de ſucceſſore facta mentione. *Et (vt ita dictum ſit) per Abraham, & Leui, qui decimas accepit, decimatus eſt : adhuc enim in lumbis patris erat, quando obuiauit ei Melchiſedech.* Et (vt ita loquar) etiam Leuiticus quilibet ſacerdos, qui poſtea à Iudæis decimas erat accepturus, *decimatus eſt*, ſeu decimas ſoluit cum eſſet in lumbis Abrahæ Melchiſedecho tunc, cum decimas Abrahamus illi obtulit obuiam ſibi procedenti, Perindè enim Abraham ſe geſſit cum Melchiſedech Chriſti Domini typo, atque Princeps, qui pro ſe, ac ſua poſteritate Regi obedientiam offert. Profeſſus itaque fuit Abraham, ſe, ſuoſque poſteros, Leuitas, & Aaronicos ſacerdotes ex ſe naſcituros minores ex Melchiſedecho Chriſto, eique ſubiectos. * Hinc annotent parentes in ipſis quodammodò filios, ac nepotes futuros operari. Vnde ſubmiſſio Abrahæ ad myſticum Chriſtum erat quaſi filiorum nondum exiſtentium ſubmiſſio. Quia ſcilicet plerumque filij parentum actiones iuſtas, vel impias æmulantur.]

Aſſolent æmulari filij parentum actiones.

Verſ. 11.12.13.14.15.16.17.18.19. *Si ergò cõſummatio, &c.*] *Si per ſacerdotium Leuiticum*, quo fungebantur filij Aaronis futura fuiſſet *conſummatio*, ſeu perfectio hominum, hoc eſt, ſi ſacerdotium illud vim iuſtificandi homines haberet, eos liberans à peccatis, & ad vitam æternam perducendi : *quid adhuc neceſſarium fuit ſecundum ordinem Melchiſedech alium ſurgere ſacerdotem : & non ſecundum ordinem Aaron dici?* ſeu quorſum expectabatur alius ſacerdos, qui non diceretur ſecundum ordinem Aaron, ſed ſecundum ordinem Melchiſedech? (*Populus enim ſub ipſo legem accepit*) Hoc per parentheſim dicitur, & ideo additur ab Apoſtolo, quia non ſolùm probare intendit, ſacerdotium fuiſſe tráſferendum, vt pro ſacerdotio Leuitico ſacerdotium Chriſti introduceretur; ſed etiam docere legem quoque fuiſſe transferendam : vt pro lege Moſis, lex Euangelica induceretur. Itaque *populus ſub ipſo* nouo ſacerdotio Chriſti, ſeu eius tempore. *legem* etiam nouam *accepit. Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt, vt & legis tranſlatio fiat. In quo enim hæc dicuntur, de alia Tribu eſt, de qua nullus altari præſto fuit.* Græcè, *In quem*, ſeu de quo hæc dicuntur, eſt quidem non de Tribu Leui, ſed de Tribu Iuda, Chriſtus enim fuit filius Dauidis è Tribu Iuda exorti, de qua nullus miniſtrauit altari, ſeu ſacerdotali functus eſt munere. *Manifeſtum eſt enim, quod ex* Tribu *Iuda ortus ſit Dominus noſter : de qua Tribu nihil de ſacerdotibus Moyſes locutus eſt*, ſeu non deſignauit ex ea ſacerdotes. *Et amplius adhuc manifeſtum eſt, ſi ſecundum ſimilitudinem Melchiſedech exurgat alius ſacerdos, qui non ſecundum legem mandati carnalis factus eſt, ſed ſecundum virtutem vitæ inſolubilis.* Adhuc alia efficaciori ratione eſt manifeſtum, legem eſſe transferendam, atque mutandam, ſi ſacerdos, qui exurgit, ſit ſecundum ordinem Melchiſedech. Profecto talem eſſe Chriſtum, dubitari non poteſt, cum illi ſoli dictum ſit: *Tu es ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech :* & non ſecundum legem illam, quæ carnem circumcidere præcipiebat, & mundare per ſuas lotiones quæ carnis, non animi ſordes diluebant. Ideo Moyſi legem *carnalem* appellauit Apoſtolus. *Sed ſecundum virtutem vitæ inſolubilis*, ſeu quæ dat vitam nullo tempore ſoluendam. Itaque ſacerdotes veteris legis carnales erant, temporales, & mortales : Chriſtus autem per potentiam Patris factus eſt ſacerdos ſemper viuens, immortalis, æternus, quique vitam ſpiritualem gratiæ, & per eam vitam æternam gloriæ nobis elargiatur. Vnde patet Chriſtum ſacerdotes Aaronicos immenſo interuallo ſuperare. *Conteſtatur enim* Deus per Dauidem, *quoniam*, ſeu quod *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius, & inutilitatem.* Si autem velis agnoſcere cauſam aboliti ſacerdotij, ac legis : cauſa eſt legis illius infirmitas, & inutilitas; quia ſcilicet non poterat peccata expiare, nec beare homines. *Nihil enim ad perfectum adduxit lex*, ſeu nullum hominem ad perfectionem adduxit, ſiuè ad veram iuſtitiam, quæ conſtituit hominem Deo gratum, & acceptum ad vitam æternam : *Introductio vero melioris ſpei* facta eſt per Chriſtum, *per quam proximamus ad Deum.* Loco igitur præcedentis *mandati*, ſeu legis Moſaicæ, introducitur quid multo melius, id eſt lex & ſacerdotium Chriſti *ſpem* nobis certiſſimam appropinquandi ad Deum per veram iuſtitiam.

Verſ. 10.21.22.23.24.25. *Et quantum eſt, &c.*] Et quantum eſt hoc? quanti à nobis fieri debet, vt ſacerdos noſter *non ſine iureiurando* factus ſit ſacerdos? *Alij quidem ſine iureiurando ſacerdotes facti ſunt : Hic autem cum iureiurando per eum, qui dixit ad illum : Iurauit Dominus & non pœnitebit eum : tu es ſacerdos in æternum : In tantum melioris Teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus.* Aaroni, ac poſteris Deus dedit ſacerdotium ſine iuramento, quaſi rem minoris ponderis, & temporariam, quam firmare iuramento non eſt Deus dignatus. * Et quidem qui ob res tam leues, quas tàm frequenter iuramento homines affirmare ſolet Deum teſtem adducit, dat indicamentum ſe aut nimium caduca æſtimare, aut Deum, per quem iurat, modica æſtimatione revereri.] *Hic autem* ſcilicet Chriſtus factus eſt ſacerdos à Deo Patre iuramento interpoſito : *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum* iuraſſe. * Haud ſic hominibus accidit : rarò enim tam decenter, ac religioſe iurant, vt non inueniant In quo de iuramento debeant pœnitere.] Chriſtus ergò cum iuramento ſacerdos eſt factus, quia hominum reconciliatio, & ſalus per hoc ſacerdotium operata maximi eſt momenti. Vndè Chriſtus tanto potioris fœderis ſponſor, ac fideiuſſor factus eſt, quanto ſanctiori auctoritate, hoc eſt, iuramento interpoſito. Sacerdotium iniit : cum Leuitici Sacerdotes abſque iuramento inaugurarentur. *Et alij quidem facti ſunt Sacerdotes idcircò, quod morte prohiberentur, permanere : hic autem eo quod*

Taxantur, qui propter res parui ponderis, audent iurare.

Rabbis iuramentis hominum non eſt aliquid ex quo eos debent pœnitere.

maneat

maneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdotium. Oſtendit Chriſti ſacerdotium Aaronico præſtare, quantum mortali immortale præſtat. In lege non erat vnus Pontifex, ſed multi, quorum alter alteri ſuccedebat: Chriſtus autem Pontifex manet æternus. *Vnde & ſaluare in perpetuum poteſt accedentes per ſemetipſum ad Deum: ſemper viuens, ad interpellandum pro nobis.* Poteſt æternus ſacerdos perpetuò ſalute donare, ſi per fidem eius & obedientiam ſuæ legis ad Deum Patrem accedamus. Semper autem viuit, & ſuum munus eſt paratus exercere: vt ſcilicet apud Patrem pro nobis interpellet, & oret.

Sacerdotes ſuo non ſatiſfaciũt muneri, ſi non orẽt pro populo.

* Hinc Sacerdotes noſtri Chriſti vicarij moneantur, munus ſuum non implere, niſi pro populo apud Chriſtum Pontificem, & Deum intercedant.]

Verſ. 26. 27. 28. Talis enim decebat, vt nobis eſſet Pontifex, Decebat noſtram miſeriam, vt Pontifex noſter ſemper viueret Pontifex, vt ſemper pro nobis exoraret: Pontifex quidem *ſanctus*, purus, omnis labis expers: *innocens*, ſeu malitia carens: *impollutus*, immaculatus, *ſegregatus à peccatoribus*, ſeu ab eorum vita, & moribus longiſſimè diſtans, & nihil cum illis habens commune: *excelſior cælis factus*, nam penetrauit omnes cælos vſque ad ſummum: ſeu qui ſecundum naturam aſſumptam ſupremum in rebus obtinet locum. *Qui non habet neceſſitatem quotidie, quemadmodum Sacerdotes* Leuitici *prius pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populi*: Nam Chriſtus impollutus omninò non habuit piaculum, quo peteret expiari: pro peccatis autem populi *hoc fecit ſemel ſeipſum offerendo.* En aliud argumentum, quo probat Chriſtum Aaronis ſacerdotibus longè præſtare. Nam hi hoſtias offerebant tam pro ſuis quam pro peccatis populi ſæpius: Chriſtus autem penitus impeccabilis vnica oblatione omnium hominum peccata expiauit. *Lex enim homines conſtituit Sacerdotes infirmitatem habentes: ſermo autem iuriſiurandi, qui poſt legem eſt, Filium in æternum perfectum.* Sacerdotes, & Pontifices mortales, peccatores, infirmos, qui non valent ſuis ſacrificiis expiare delicta, lex Moſaica conſtituit: iuramentum autem, quo Deus Chriſto iurauit: *Tu es ſacerdos in æternum* (quod quidem iuramentum poſt legem erat implendum) Chriſtum Dominum eius *Filium* in æternum conſtituit Pontificem haud infirmitatem habentem vt Leuitici Sacerdotes, ſed omninò *perfectum.*

CAPVT VIII.

Oſtendit Chriſtum verum eſſe Pontificem, non typicum, & noui Teſtamenti mediatorem antiquato vetere ſacerdotio propter imperfectionem.

1. CAPITVLVM autem ſuper ea quæ dicuntur: Talem habemus Pontificem, qui conſedit in dextera ſedis magnitudinis
in cælis, 2. ſanctorum miniſter, & tabernaculi veri, quod
fixit Dominus, & non homo. 3. Omnis enim pontifex ad
offerendum munera, & hoſtias conſtituitur: vnde neceſſe
eſt & hunc habere aliquid, quod offerat: 4. ſi ergo eſſet ſuper terram, nec eſſet ſacerdos: cùm eſſent qui offerrent ſecundùm legem munera, 5. qui exemplari & vmbræ deſeruiunt cæleſtium. Sicut
reſponſum eſt Moyſi, cum conſummaret tabernaculum: Vide (inquit) omnia facito ſecundùm exemplar, quod tibi oſtenſum eſt in monte. 6. Nunc autem melius
ſortitus eſt miniſterium, quantò & melioris teſtamenti mediator eſt, quod in melioribus repromiſſionibus ſancitum eſt. 7. Nam ſi illud prius culpa vacaſſet: non vtique ſecundi locus inquireretur. 8. Vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient,
dicit Dominus: & conſummabo ſuper domum Iſraël, & ſuper domum Iuda, teſtamentum nouum; 9. non ſecundùm teſtamentum quod feci patribus eorum, in
die qua apprehendi manum eorum vt educerem illos de terra Ægypti: quoniam ipſi
non permanſerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. 10. Quia
hoc eſt teſtamentum, quod diſponam domui Iſraël poſt dies illos, dicit Dominus:
Dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum ſuperſcribam eas: & ero
eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum: 11. & non docebit vnuſquiſque proximum ſuum, & vnuſquiſque fratrem ſuum, dicens: 12. Cognoſce Dominum:
quoniam omnes ſcient me à minore vſque ad maiorem eorum: 13. quia propitius
ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor. 14. Dicendo autem nouum, veterauit prius. Quod autem antiquatur & ſeneſcit, propè interitum eſt.

COMMEN

COMMENTARII.

I.

Oſtēdit Chriſtum non typicū, ſed verum eſſe Pontificem.

VERS. 1. 2. 3. 4. *Capitulum autem ſuper ea, quæ dicuntur, &c.*] Summa ſeu recapitulatio eorum, quæ dixi de præſtantia ſacerdotij Chriſti eſt hæc, quæ ſequitur. *Talem habemus Pontificem, qui conſedit in dextera ſedis magnitudinis in cælis*, ſeu tantæ excellentiæ eſt Pontifex noſter Chriſtus, vt ad dexteram ſolij maieſtatis diuinæ ſedeat in ſuperis: *ſanctorum miniſter, & tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & homo non.* Pontifex Chriſtus miniſter eſt *ſancti ſancti ſanctorum* (Syriacus ſic) & tabernaculi veri in antiquo figurati, Eccleſiæ ſcilicet tum triumphantis, tum militantis, quam non homo, ſed Deus erexit. *Omnis enim Pontifex ad offerendum munera, & hoſtias conſtituitur: vnde neceſſe eſt*, etiam hunc noſtrum Pontificem Chriſtum habere aliquam hoſtiam, quam Deo *offerat* in ſacrificium. Profectò ſeipſum habet, quem ſemel in cruce obtulit, & adhuc quotidie offert in Miſſa. *Si ergo eſſet ſuper terram*, ſeu terrenus Pontifex & eius Sacerdotium, & victima eſſent terrena, qualia vos requiritis: iam *nec Sacerdos eſſet* Chriſtus, quia non eſt de Tribu Leui; & quia nullus hominum ipſum initiauit, ſeu conſecrauit; & quia nulla terreſtris hic victima comparet; & quia Sacerdotes Aaronici ad tale ſacerdotium terrenum obeundum ſufficerent, nempe ad terrena bona per terrenas victimas impetranda. Tales Sacerdotes lex Moſaica ſat ingenti numero ſubminiſtrat, *qui exemplari, & vmbra deſeruiunt cæleſtium.* Quæcumque enim Solymitano Templo fiebant, typum, & ſimilitudinem nobis obiiciebant eorum, quæ per Chriſtum fiunt in Eccleſia, & in cælo. *Sicut reſponſum eſt Moyſi cum conſummaret Tabernaculum.* Exo. 25. 40. Seu cum in monte Sinai ei idea fabricandi Tabernaculi Arcæ, Propitiatorij, Cherubim &c. oſtenderetur. Tunc enim ſat Moſes dignouit non ſolum materialem formam, qua hæc omnia eſſent perficienda: ſed etiam formalem eorundem ſignificationem, ſcilicet, quod typi eſſent ſpiritualis, ac cæleſtis Tabernaculi, quod Meſſias aliquando eſſet conſtructurus, Eccleſiæ videlicet partim in terris (eiuſque ſacramentorum, & ſacrificij) partim in cælis, huiuſque ſplendoris, ac gloriæ. *Vide, inquit, omnia facito ſecundum exemplar, quod tibi oſtenſum eſt in monte.* * Dixi Sacerdotes Aaronis obtuliſſe terrena munera ad terrena beneficia impetranda. Chriſtum autem Pontificem noſtrum offerre ſeipſum, ad impetranda nobis cæleſtia. Vt nos pudeat hoc offerre ſacrificium Patri ad conſequutionem bonorum terreſtrium, niſi ad ſpiritualem animæ profectum dirigantur. Munus enim infiniti valoris prodigè quidem pro rerum terrenarum vilitate impenderetur.]

Miſſæ ſacrificium offerarus ad impetrandum bona ſpiritualia, non merè terrena.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. *Nunc autem melius, &c.*] Profectò nunc conſtat, Chriſtum ſortitum eſſe non terrenum, ſed longe *melius*, ac nobilius *miniſterium* Pontificale: *quanto* ſcilicet nouum Teſtamentum ſeu fœdus, cuius Chriſtus *mediator eſt*, præcellit Teſtamento veteri, quod non niſi terrena bona promittit, & præſtat, cum nouum cæleſtia & ſpiritualia polliceatur, & conferat. *Nam ſi illud prius*, ſeu vetus Teſtamentum *culpa vacaſſet*, Græce, *irreprehenſibile fuiſſet*, id eſt, ſi nihil in eo requireretur, vt poſſet ſufficienter hominum peccata delere: *non vtique ſecundi locus inquireretur*, ſeu nouo alio Teſtamento aut fœdere non eſſet opus. *Vituperans enim eos*, Græcè, incuſans Iudæos, Ierem. 30. 31. Deus illis nouum fœdus promittit, & nouam perfectiorem legem, qua Deo redderentur obſequentiores, quam per veterem legem imperfectam, infirmam, imbecillem. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & conſummabo*, ſeu percutiam *ſuper domum Iſrael, & ſuper domum Iuda Teſtamentum, ſeu fœdus nouum; non ſecundum Teſtamentum, quod feci patribus eorum*, ſeu nouum hoc Teſtamentum non erit tale, quale fuit vetus, cum patribus initum; (ſed longe illo præſtantius) *in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem illos de terra Ægypti.* * An tam conſtanter hærebant miſeræ captiuitati, vt neceſſum fuiſſet Domino illorum manus fortiter apprehendere, vt eos ad viam ſalutarem educeret? Id equidem quotidie & in meliori accidit Iſraële. Nonnulli enim Chriſtiani ſic vitiorum ſeruituti vltronei implicantur, vt quodammodo neceſſum ſit *compellere eos intrare* ad conuiuium ſalutis.] *Quoniā ipſi non permanſerunt in Teſtamento meo*, ſeu pactum, quod mecum inierunt, non obſeruarunt: *& ego neglexi eos, dicit Dominus.* ſeu ideò à Domino fuere reprobati, & omnino deſpecti. * Negligentia hominum Dei negligentia punitur. Homines negligunt Dei mandata implere, Deus negligit, in illos conferre beneficia: imò quaſi rem vilem, abiectam à ſe reiicit.] *Quia hoc eſt Teſtamentum, quod diſponam domui Iſrael poſt dies illos, dicit Dominus:* Poſtquam à me, & à mea Eccleſia Iudæos incredulos reiecero: hoc eſt pactum, quod ſanciam, Teſtamentum nempe nouum, quod vetere inducam. *Dando leges meas in mentem eorum: & in corde eorum ſuperſcribam eas.* Vulgatus Ierem. 31. 33. vertit *Dabo legem meam in viſceribus eius*, quia, per Chriſtum gratia, & charitas diffuſa eſt in cordibus noſtris. *& ero eis in Deum*, ſeu ero eis Deus, quem ipſi fideliter colent: *& ipſi erunt mihi in populum* ſelectum, ſingularem. *Et non docebit vnuſquiſque proximum ſuum, & vnuſquiſque fratrem ſuum, dicentes: Cognoſce Dominum: quia omnes ſcient me à minore* vſque ad maiorem *eorum.* Vt quis neceſſaria ad ſalutem percipiat, opus non erit longo labore, cum ad pauca capita reuocentur, quæ ſimplicibus, & pueris nota eſſe poſſint. * Attamen vereor, ne Paſtorum incuria nonnulli tanta ignorantia teneantur, vt neceſſarium ſit illis dicere: *Cognoſce Dominum.* Quod quidem Societatis Ieſu operariis, qui ad Oppida concionaturi mittuntur quotidie accidit.] *Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor. Dicendo autem Nouum, veterauit prius.* Cum dicit Dominus, ſe nouum pactum initurum, declarat primum eſſe abrogandum. *Quod autem antiquatur, & ſeneſcit, propè interitum eſt*, ſeu quod vetus verè dicitur, ad interitum planè feſtinat. Interiit equidem in Paſſione Dominica.

Nonnulli ſic hærent vitiorum ſeruituti, vt quaſi neceſſarium ſit, eos à Deo violenter educi.

Qui negligit Deo obedire, à Deo vt res abiecta negligitur.

Incuria Parochi circa docendas ſuas oues doctrinam taxatur.

CAPVT

CAPVT IX.

Probat, non potuiſſe vetus Teſtamentum iuſtificare : vndè abolitum per Chriſtum cum nouo efficaciore commutatum fuit.

1. HABVIT quidem & prius, Iuſtificationes culturæ, & San-
ctum ſæculare. 2. Tabernaculum enim factum eſt pri-
mum, in quo erant candelabra, & menſa, & propoſitio pa-
num, quæ dicitur Sancta. 3. Poſt velamentum autem ſe-
cundùm, tabernaculum, quod dicitur Sancta ſanctorum:
4. aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti cir-
cumtectam ex omni parte auro, in qua vrna aurea ha-
bens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ teſtamenti, 5. ſu-
pérque eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium: de quibus non
eſt modò dicendum per ſingula. 6. His verò ita compoſitis, in priori quidem
tabernaculo ſemper introibant ſacerdotes, ſacrificiorum officia conſumman-
tes: 7. in ſecundo autem ſemel in anno ſolus pontifex, non ſine ſanguine, quem
offert pro ſua & populi ignorantia: 8. hoc ſignificante Spiritu ſancto, non-
dum propalatam eſſe ſanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente ſta-
tum. 9. quæ parabola eſt temporis inſtantis: iuxta quam munera, & hoſtiæ
offeruntur, quæ non poſſunt iuxta conſcientiam perfectum facere ſeruientem,
ſolummodo in cibis, & in potibus, 10. & variis baptiſmatibus, & iuſtitiis car-
nis vſque ad tempus correctionis impoſitis. 11. Chriſtus autem aſſiſtens ponti-
fex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manufa-
ctum, id eſt, non huius creationis: 12. neque per ſanguinem hircorum aut vitu-
lorum, ſed per proprium ſanguinem, introiuit ſemel in Sancta, æterna redemptio-
ne inuenta. 13. Si enim ſanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aſperſus,
inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis: 14. quantò magis ſanguis Chri-
ſti, qui per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emunda-
bit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis, ad ſeruiendum Deo viuenti?
15. Et ideò noui Teſtamenti mediator eſt: vt morte intercedente, in redemptione
earum præuaricationum, quæ erant ſub priori teſtamento, repromiſſionem acci-
piant, qui vocati ſunt, æternæ hereditatis. 16. Vbi enim teſtamentum eſt, mors
neceſſe eſt intercedat teſtatoris. 17. Teſtamentum enim in mortuis confirma-
tum eſt: alioquin nondum valet, dum viuit qui teſtatus eſt. 18. Vnde nec pri-
mum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt. 19. Lecto enim omni mandato legis à
Moyſe vniuerſo populo, accipiens ſanguinem vitulorum & hircorum, cum aqua, &
lana coccinea, & hyſſopo, ipſum quoque librum, & omnem populum aſperſit,
20. dicens: Hic ſanguis teſtamenti, quod mandauit ad vos Deus. 21. Etiam ta-
bernaculum & omnia vaſa miniſterij ſanguine ſimiliter aſperſit. 22. Et omnia penè
in ſanguine ſecundùm legem mundantur: & ſine ſanguinis effuſione non fit re-
miſſio. 23. Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cæleſtium his mundari: ipſa au-
tem cæleſtia melioribus hoſtijs quàm iſtis. 24. Non enim in manufacta Sancta
Ieſus introiuit, exemplaria verorum: ſed in ipſum cælum, vt appareat nunc vultui
Deo pro nobis: 25. Neque vt ſæpè offerat ſemetipſum, quemadmodum Pon-
tifex intrat in Sancta per ſingulos annos in ſanguine alieno: 26. alioquin oporte-
bat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem ſemel in conſummatione
ſæculorum, ad deſtitutionem peccati, per hoſtiam ſuam apparuit. 27. Et quemad-
modum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem iudicium: 28. ſic &
Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata; ſecundò ſine peccato
apparebit expectantibus ſe, in ſalutem.

COMMENTARII.

1\. *Teſtamentum vetus iuſtificare non potuit.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Habuit quidem &c.*] Habuit profectò *prius*, ſeu vetus Teſtamentum ſuas *iuſtificationes culturæ*, ſeu quibus Deum coleret, & ſaltem exterius hominem iuſtificaret. Habuit *& ſanctum* ſeu ſanctuarium, & Templum, ſed *ſæculare*, ſeu *mundanum* (Græcè ſic) terreſtre, caducum, & vmbraticum. At in Eccleſia Chriſti omnia ſint vera, ſpiritualia, cæleſtia, æterna. *Tabernaculum enim factum eſt primum*, ſeu prior, id eſt, anterior pars Tabernaculi, quæ vocabatur *Sanctum, in quo erant Candelabra*, ſeu ſeptem lucernæ ſepticipitis candelabri: *& menſa aurea*, ſeu altare thymiamatis; *& propoſitio panum*, ſeu panes propoſitionis coram Domino *Quæ* prior Tabernaculi pars dicitur *Sancta*, ſeu ſanctum. *Poſt velamentum autem ſecundum erat altera*, ſeu interior pars Tabernaculi. Prius enim velum appenſum erat foribus *Sancti ſanctorum*, ſeu ſanctiſſimæ partis Tabernaculi. Vbi erat *aureum thuribulum*, quod ſeruiebat ſuffitui, quem excitabat Pontifex ſemel in anno, ingrediens ſancta Sanctorum: *& Arca Teſtamenti circumtecta ex omni parte auro. In qua*, ſeu iuxtà quam erat *Vrna aurea habens manna; & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabula Teſtamenti.* Itaque cum Arca, ſeu iuxta Arcam erat vna cum manna, & Aaronis virga, & in ipſa præcisè Arca non erant niſi tabulæ Moſaicæ, vt à primæ notæ Auctoribus accepi.* Cur autem vrna mannæ ab Arca non axcipitur? Quia Euchariſtici Mannæ typus non ind get tabularum legis ſocietate, vt fideles ad legis trahat obſeruationem. Digna enim Euchariſtiæ receptio hominem allicit vt ad vnguem facillime legi ſatisfaciat.] Quare vero virga Aaronis quæ floruit Sacerdotalis caſtitatis in Symbolum vrnæ, in qua manna abſconditur, ſocia apparet? Sanè vt innuatur, Euchariſtiæ frequentem receptionem ad puritatis cuſtodiam apprime iuuare.] *Superque eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia Propitiatorium* Cherubim glorioſi, auguſti, ſplẽdidi aliis ſuis Propitiatorium, ſeu tabulam auream, quæ Arcæ ſurſum imminebat, & quaſi à longe tegebat id, obumbrabant: *de quibus non eſt modo dicendum per ſingula.*

Euchariſtia dignè accepta allicit hominẽ ad facilem legis cuſtodiam.

Frequenti Euchariſtiæ receptione caſtitas conſeruatur.

Verſ. 6 7. 8. 9. 10. *His verò ità compoſitis: in priori quidem Tabernaculo*, ſeu eius partem anteriorem *ſemper introibant Sacerdotes, ſacrificiorum officia conſummantes: in ſecundo autem*, ſeu in interiorem Tabernaculi partem. *Semel in anno ſolus Pontifex* introibat *non ſine ſanguine* profuſo vituli *pro ſua*, & hirci pro *populi ignorantia*, ſeu peccatis. Sunt enim peccata practicæ ignorantiæ. * Vndè Sapi. 5. 7. *Omnis peccans eſt ignorans*: imò diaerim, fatuus omninò, dum ob vilem, & inſtantaneam voluptatem, vel commodum vult Deum, & æternam gloriam cum interminabili pœna commutare.] *Hoc Spiritus ſanctus ſignificabat, nondum propalatam eſſe* tempore Moſaicæ legis *viam ſanctorum* in cælum, quod vera Sancta Sanctorum eſt: quia nondum erat peccatorum per Chriſti ſanguinem effecta expiatio. *Quæ parabola eſt temporis inſtantis.* Erat enim illud figura, typus, repræſentatio temporis tunc inſtantis, ſeu tunc præſentis. Deſignabat ſcilicet, quod ſicut Sacerdotes non poterant ſancta ſanctorum ingredi: ita nec *munera*, nec *hoſtiæ*, quæ à ſacerdotibus Deo offeruntur, *non poſſint perfectum facere ſeruientem*, ſeu offerentem iuſtificare, *iuxtà conſcientiam*, ſeu ſecundum animam. Tantum enim illa ſeruiebant procurandæ iuſtitiæ *carnis*, ſeu iuſtificationi externæ in foro ſcilicet fori, non in foro poli: impoſitæ quidem illi populo *vſque ad tempus correctionis*, ſeu vſque ad aduentum Chriſti, qui corrigere debebat externos & carnales illos ritus, & inducere cultum Dei internum, & ſpiritualem.

Peccans omninò ſe fatuum oſtentat.

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. *Chriſtus autem aſſiſtens, &c.*] Profectò Chriſtus aſſiſtens *nobis*, Græcè, *poſtquam* in hunc mundum aduenit, factus Pontifex hominum, vt eis futura bona compararet, ſcilicet gratiam, & gloriam, ingreſſus eſt non per anguſtum *Sanctum* Moſaicum: ſed per amplius, maius, *perfectius Tabernaculum*, per Eccleſiam ſcilicet hìc à ſe in terris collectam, quæ *non* eſt *huius creationis*, ſeu opus humani artificij (vti erat Moſis Tabernaculum) *ſed diuini.* Per hanc, inquam, militarem ſuam Eccleſiam *introiuit in Sancta Sanctorum*, ſeu in Eccleſiam triumphantem, non quotannis, vt Aaronici, ſed *ſemel* pro ſemper, *inuenta*, ſeu magno ſtudio, labore, ac non vitulorum, vel hircorum, ſed totius eius ſanguinis profuſione comparata nobis omnibus *æterna redemptione*, ſeu æternum duratura. *Si enim ſanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aſperſus inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis* externam: *quanto magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritum ſanctum*, ſeu Spiritu ſancto eum ad id excitante, ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, *emundabit conſcientiam noſtram*, ſeu animum, *ab operibus mortuis*, ſeu peccatis *ad ſeruiendum Deo viuenti.* * Dixit *viuenti*, quia dixerat, *ab operibus mortuis*, Innuens Deo viuenti haud poſſe placere opera mortua, imò è regione aduerſus eum militare.] *Et ideo noui Teſtamenti mediator eſt*, ſeu quia ſanguis eius emundat conſcientiam noſtram ab operibus mortuis, quod ſacrificia legis præſtare non potuerunt: *ideo* mediator factus eſt noui Teſtamenti, quo iuſtitia, ac bona æterna promittuntur. Mediatorem teſtamenti dixerim illum, qui efficit, vt alij quod eis in teſtamento promittitur, aſſequantur. Id ne præſtitit Dominus? Audi. *Vt morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant ſub priori Teſtamento, repromiſſionem accipiant, qui vocati ſunt æternæ hæreditatis.* Ex Græco ſic: Vt prius mortuo Teſtatore Chriſto, virtute paſſionis eius peccata etiam redimerentur eorum, qui ſub veteri aderant, & adfuerant Teſtamento, dummodò fuerint ex numero electorum ad æternam hæreditatem. Certè nec Abraham, nec Iſaac, nec Iacob, nec Dauid, nec reliqui ſancti ad vetus Teſtamentum attinentes ſalutem fuerint aſſecuti ſine Chriſti ſanguine, qui fundendus erat in lauacrum criminum, & redemptionis pretium.

2\. *Teſtamentum nouum Chriſti conferens iuſtitiam.*

Quam inuiſa Deo viuenti opera mortua, ſeu peccata.

Verſ. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. *Vbi enim Teſtamentum eſt, &c.*] Oſtendit neceſſitatem mortis Chriſti, quæ idcirco fidelibus non debet eſſe dedecori, ſed gloriæ. Æternæ vitæ hæreditas Teſtamento fuit hominibus promiſſa; neceſſarium autem eſt, cum teſtamento bona alicui le-

gantur,

gantur, vt teſtator prius obeat, quam adeatur hæreditas. *Teſtamentum enim in mortuis confirmatum eſt, alioquin nondum valet*, nondum habet robur, ius nullum tribuit hæredi. *Vnde nec primum* teſtamentum Dei *ſine ſanguine dedicatum eſt.* Pactum enim, quod Deus iniit per Moſem cum populo fuit teſtamentum; promiſſio enim fuit de danda terræ Chanaam hæreditate. Quia verò Deus immortalis eſt, ne deeſſet mors ad teſtamentum firmandum neceſſaria, cæſæ ſunt victimæ, quarum ſanguine reſperſus eſt populus. Hoc verò pactum, & teſtamentum typus erat pacti, & teſtamenti noui, quod Chriſti Domini morte intercedente ſancitum fuit. *Lecto enim, omni mandato legis à Moyſe vniuerſo populo, accipiens ſanguinem & hircorum cum aqua, & lana coccinea, & hyſſopo.* (Hæc non habentur in Exodi cap. 24. 7. vbi hiſtoria narratur, ſed ea ſupplevit Apoſtolus partim ex ſpiritus ſancti reuelatione, partim ex praxi luſtrationum recepta. Nam aquam miſceri ſolitam in ſacris aſperſionibus, patet Exo. 12. 21. idem conſtat de cocco, ſiue lana coccinea & hyſſopo (Num. 19 6. & 18.) *ipſum quoque librum & populum aſperſit, dicens: Hic ſanguis teſtamenti, quod mandauit ad vos Deus*, ſeu quod Deus nobiſcum ſanxit. *Etiam Tabernaculum, & omnia vaſa miniſterij ſanguine ſimiliter aſperſit.* Hoc etiam prætermiſit Moſes, Paulus autem ſupplet, & ita factum fuiſſe docet Ioſephus lib. 3. Antiq. c. 3. Vaſa miniſterij vocitantur ea, quibus Deo in victimis & oblationibus miniſtrabatur. *Et omnia penè in ſanguine ſecundum legem mundantur.* Dixit *penè*, quia nonnulla abluebantur aqua aſperſionis, verbi gratia, illud, in quod immiſſæ fuerant cineres rufæ vitulæ, & ſic alia quædam: *Et ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.* Iuſſerat enim Moſes Leuit. 4. Vt ſi quis peccaſſet, victimam pro crimine litaret; per hanc autem cæſam victimam fiebat remiſſio non culpæ, & reatus coram Deo (culpa autem tollebatur contritione iuncta cum fide & ſpe Chriſti venturi) ſed remiſſio quædam legalis, culpam, & immunditiam legalem auferens.

Verſ. 23. 24. 25. 26. 27. 28. Neceſſe eſt ergo &c.] Igitur neceſſarium eſt, *exemplaria quidem cæleſtium his mundari*, ſeu Moſaicum Tabernaculum, librum, ſeu teſtamentum, vaſa, Iudæos ipſos. Erant enim omnia illa exemplaria, ſeu typi Chriſti Eccleſiæ, & ſacramentorum cæleſtium. *ipſa autem cæleſtia melioribus hoſtiis, quàm iſtis.* ſeu neceſſarium erat, vt ipſa cæleſtis Eccleſia melioribus hoſtiis, ſeu Chriſti ſanguine mundaretur. Dicit in plurali, *Melióribus hoſtiis*, quià hæc hoſtia in Euchariſtico myſterio quotidie ab innumeris ſacerdotibus offertur. *Non enim in manufacta ſancta Ieſus introiuit exemplaria verorum.* Intelligit Sancta ſanctorum, in quæ ſummus Pontifex ſemel in anno ingrediebatur: & erant exemplaria ſeu typus Chriſti Eccleſiæ Triumphantis; *ſed in ipſum cælum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.* Introiuit in Sancta ſanctorum, ſeu in patriam cæleſtem, ſed inibi degens, curam noſtrum non depoſuit, cauſam enim hominum nunquam non apud Patrem agit. * Vndè Chriſti Aſcenſio valdè vtilis eſt hominibus. Hîc nòs Euchariſtico cibo alit, & confortat, ibi pro nobis intercedit, vt eandem ad ſuperos viam ineamus.] *Neque vt ſæpè offerat ſemetipſum*, quemadmodum Pontifex intrat in ſancta per ſingulos annos in *ſanguine alieno.* Chriſto neceſſarium non eſt in cælum ingreſſo, iterum pati, quemadmodum Pontifices Moſaici repetebant ſacrificia cæſis hircis, & vitulis, vt in alieno ſanguine Deum placarent; quia vnica & æterna eſt redemptio, qua nos ſaluator liberauit. *Alioquin oportebat, eum frequenter pati ab origine mundi.* Nam ſi redemptio eius non eſſet æterna, ſed tantum prodeſſet iis, qui tunc viuebant; & iterum eum pati oporteret pro iis, qui ſequenti ſæculo viuerent, atque ſic de aliis: non ſatis hominum ſaluti eſſet conſultum; quia illi, qui, ante eius incarnationem vixerant, ſine eius ſanguine ſaluari non potuerunt. Oportebat igitur, vt in ſingulis generationibus *ab origine mundi* pro hominibus illius temporis moreretur: *Nunc autem ſemel in conſummatione ſæculorum, ad deſtitutionem peccati per hoſtiam ſuam apparuit.* Paſſus eſt Chriſtus ſemel in conſummatione, ſeu fine ſæculorum, id eſt, in vltimo ſæculo. Nam primum fuit legis naturæ, ſecundum legis Moſaicæ, tertium & vltimum legis Chriſti. Poſt *deſtitutionem demum*, ſeu reiectionem, profligationem peccati hominum, quos ſe in hoſtiam offerens, redemit, *apparuit* Patri ingreſſus in Sancta ſanctorum cæleſtia. *Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem iudicium: ſic & Chriſtus ſemel oblatus eſt, ad multorum exhaurienda peccata: ſecundo ſine peccato apparuit expectantibus ſe in ſalutem.* Quemadmodum ob primi hominis peccatum Deus ſtatuit, vt ſinguli homines moriantur, & poſtea ad iudicium ſiſtantur, vt digna actis recipiant: ſic Chriſtus, qui peccata noſtra ſuſceperat, mori voluit, vt nos à morte liberaret. Deinde ad iudicium veniet, non vt ipſe iudicetur, ſed vt omnes iudicet: & vt omnes, qui eius aduentum expectant, ab omnibus malis eripiat, & vita eos donet æterna.

Chriſti Aſcenſio hominibus vtilis.

CAPVT X.

Non hoſtias Aaronicas licet multas, ſed vnam Chriſti hominum expiare peccata Paulus docet. Vt in fide Chriſti conſtantes ſint hortatur Hebræos.

1. VMBRAM enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum; per ſingulos annos eiſdem ipſis hoſtiis, quas offerunt indeſinenter, nunquam poteſt accedentes perfectos facere. 2. Alioquin ceſſaſſent offerri: ideo quod nullam haberent vltra conſcientiam peccati, cultores ſemel mundati: 3. Sed in ipſis commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit. 4. Impoſſibile enim eſt ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata. 5. Ideò ingrediens mundum dicit: Hoſtiam, & oblationem noluiſti: corpus autem aptaſti mihi: 6. Holocautomata pro peccato non tibi placuerunt. 7. Tunc dixi: Ecce venio: In capite libri ſcriptum eſt de me: Vt faciam, Deus, voluntatem tuam. 8. Superiùs dicens: Quia hoſtias, & oblationes, & holocautomata pro peccato noluiſti, nec placita ſunt tibi, quæ ſecundum legem offeruntur. 9. Tunc dixi: Ecce venio, vt faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum, vt ſequens ſtatuat. 10. In qua voluntate ſanctificati ſumus per oblationem corporis Ieſu Chriſti ſemel. 11. Et omnis quidem Sacerdos præſto eſt quotidie miniſtrans, & eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quæ nunquam poſſunt auferre peccata: 12. Hic autem vnam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet in dextera Dei, 13. De cætero expectans donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius. 14. Vna enim oblatione, conſummauit in ſempiternum ſanctificatos. 15. Conteſtatur autem nos & Spiritus ſanctus. Poſtquam enim dixit: 16. Hoc autem teſtamentum, quod teſtabor ad illos poſt dies illos, dicit Dominus, Dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum ſuperſcribam eas: 17. & peccatorum, & iniquitatum eorum iam non recordabor ampliùs. Vbi autem horum remiſſio: iam non eſt oblatio pro peccato. 19. Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti, 20. Quam initiauit nobis viam nouam, & viuentem per velamen, id eſt, carnem ſuam, 21. & Sacerdotem magnum ſuper domum Dei: 22. Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aſperſi corda à conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda, 23. Teneamus ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem, (fidelis enim eſt qui repromiſit) 24. & conſideremus inuicem in prouocationem charitatis, & bonorum operum. 25. Non deſerentes collectionem noſtram, ſicut conſuetudinis eſt quibuſdam, ſed conſolantes, & tantò magis quantò videritis appropinquantem diem. 26. Voluntariè enim peccantibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia: 27. Terribilis autem quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ conſumptura eſt aduerſarios. 28. Irritam quis faciens legem Moyſi, ſine vlla miſeratione duobus vel tribus teſtibus moritur: 29. Quantò magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit? 30. Scimus enim qui dixit: Mihi vindicta, & ego retribuam. Et iterum: Quia iudicabit Dominus populum ſuum. 31. Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis. 32. Rememoramini autem priſtinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen ſuſtinuiſtis paſſionum: 33. & in altero quidem, opprobriis & tribulationibus ſpectaculum facti: in altero autem, ſocij taliter conuerſantium effecti. 34. Nam & vinctis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere meliorem & manentem ſubſtantiam. 35. Nolite itaque amittere confidentiam veſtram, quæ magnam habet remunerationem. 36. Patientia enim vobis neceſ-

ſaria

ſatia eſt : vt voluntatem Dei facientes, reportetis promiſſionem. 37. Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus eſt, veniet, & non tardabit. 38. Iuſtus autem meus ex fide viuit : quod ſi ſubtraxerit ſe, non placebit animæ meæ. 39. Nos autem non ſumus ſubtractionis filij in perditionem, ſed fidei in acquiſitionem animæ.

COMMENTARII.

1. *Docet non Aaronicas hoſtias permultas, ſed vnam Chriſti expiare peccata.*

VERS. 1.2. 3.4.5.6.7.8.9.10. *Vmbram enim habens lex, &c.*] Legis ſacrificia ideo non potuerunt peccata delere, & homines ſanctificare, quia lex tantum erat vmbra *futurorum bonorum* in nouo Teſtamento, nempè iuſtitiæ, gratiæ, & ſalutis per Chriſtum conferendæ : vmbra verò non eſt res ipſa, ſed eius ſolùm typus, & imago. Vndè per annos ſingulos eaſdem victimas offerens *indefinenter* ſacerdos *non potuit accedentes perfectas facere*, ſeu illos perfectè expiare à peccatis. *Alioquin ceſſaſſent offerri : ideo quod nullam haberent vltra conſcientiam peccati, cultores ſemel mundati.* Si vim habuiſſent Leuiticæ illæ victimæ homines à peccatis purgandi, iam pridem deſiiſſent offerri; quia illi propter quos offerebantur, eſſent iam pridem expiati. Nullam, inquam, haberent vltrà *conſcientiam peccati*, quia iam omninò eſſet pro criminibus ſatisfactum, ſi ſacrificia illa eſſent ſatisfactoria. *Cultores* vocat Iudæos, qui ſuis victimis, luſtrationibus, & cæremoniis Deum colebant. *Sed in ipſis commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit.* Sed in ipſis ſacrificiis diei expiationis per annum admiſſa crimina, & ſacrificiis per anni occurſum oblatis expiata, iterum purgantur, & fit illorum commemoratio, ſeu etiam pro illis ſacrificium expiationis offertur. Ergo ſignum eſt, ſacrificia illa per annum adhibita vim purgandi crimina non habuiſſe. Alioqui fruſtra in die expiationis facta fuiſſent ſacrificia pro peccatis iam expiatis. Et idem de ipſo expiationis ſacrificio certum dixerim. *Impoſſibile enim eſt, ſanguine taurorum, & hircorum auferri peccata. Ideò* Chriſtus *ingrediens mundum*, vt peccata auferret, *dicit* Patri ex ore Dauidico Pſal. 39.7. *Hoſtiam, & oblationem* cruentam taurorum, & hircorum *noluiſti* ô Pater : *corpus autem aptaſti mihi*, quod tibi in ſacrificium pro peccatis hominum offeram. * In vulgata editione, vnde hæc ſunt petita, dicitur, *Aures autem perfeciſti mihi.* Porrò idem fuit Chriſtum à Patre accepiſſe aures ad eius præſcriptum percipiendum circa paſſionem & mortem pro peccatis hominum ſubeundam, ac corpus paſſioni, & morti offerre. Verus namque obediens habens aures, ad audiendum Dei præſcripta, ſe totum nempe corpus & animam diuinæ aptat voluntati.] *Holocauſtomata pro peccato non tibi placuerunt*, ſacrificia pro expiando peccato (Leuit. 4.1.) Scio tibi non placuiſſe, quaſi ea per ſe tibi adeo grata eſſent, vt peccatis hominum offenſum placarent. *Tunc dixi : Ecce venio*, ſeu quia vidi legis ſacrificia tibi non omnino placere, nec illis te placari poſſe : ideo aſſumpto corpore, quod mihi aptaſti, paratum id obtuli ad tuæ voluntatis executionem. *In capite enim libri ſcriptum eſt de me. Vt faciam, Deus, voluntatem tuam* Hebr. *In Volumine* totius ſacræ ſcripturæ *ſcriptum eſt de me.* (quia ſumma illius) Chriſtus eſt. Ioa. 5. dicebat Dominus : *Scrutamini Scripturas, quia illa ſunt, quæ teſtimonium perhibent de me.* Scripturæ, inquam, omnes teſtantur, me ad hoc venturum eſſe in mundum, vt tuam exequar voluntatem. *Superius dicens : Quia hoſtias, & oblationes, & holocauſtomata pro peccato noluiſti, nec placita ſunt tibi, quæ ſecundum legem offeruntur,* ideo *dixi* ; *Ecce venio*, vt iuxta *tuam voluntatem* in ara crucis immolet. *Aufert primum, vt ſequens ſtatuat*, id eſt, vetus ſacerdotium, & ſacrificium aufert per hoc quod dicit, ſacrificia non placere, quia peccata non auferunt : vt ſequens ſtatuat, nempe Chriſti obedientiam, & ſacrificium ad peccatorum expiationem. *In qua voluntate ſanctificati ſumus per oblationem corporis Ieſu Chriſti ſemel.* Per illam Patris voluntatem, ad quam implendam Chriſtus venit, ſanctificati ſumus, & per vnum ſacrificium obtinuimus, quod per tot legis ſacrificia conſequi non potuimus, Chriſtus enim vt hanc Patris voluntatem perficeret, *ſemel* ſe ei in cruce obtulit, & vnica illa oblatione nos ſanctificauit.

Verſ. 11.12.13.14.15.16.17.18. *Et omnis quidem ſacerdos, &c.*] Omnis veteris legis ſacerdos *præſto eſt quotidie*, ſeu ſingulis diebus ſiſtit ſe altari immolaturus, *& eaſdem ſæpe offerens hoſtias :* quæ *nunquam poſſunt auferre peccata. Hic autem* Chriſtus ſcilicet, *vnam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet in dextera Dei.* Non enim fuit opus ei pluribus hoſtiis, nam vnica ſemel oblata omnia expiauit, ſibique, & nobis reſerauit cælum, vbi iam glorioſus Dei ſedet ad dexteram : *de cætera expectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius*, quod in die iudicij complebitur. *Vna enim oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos.* Ideò iam ad Dei dexteram ſedet ſolum expectans ; vt inimici eius pedibus prouoluantur, quia vna ſui oblatione omnia conſummauit, & nihil reliquum ſit perficiendum. * Innuit Apoſtolus tantam eſſe Chriſti charitatem, vt ſi neceſſarium eſſet ſæpe in terras venire, & ſe morti ſæpe ſubiicere ad peccatores iuſtificandos id procul dubio ageret; ſiquidem ideò ad cælum aſcendit, & ibi ſedet immortalis, quia mori iterùm neceſſarium non eſt.] *Conteſtatur autem nos & Spiritus ſanctus.* Græcè, Alibi Spiritus ſanctus *teſtimonium perhibet* huius veritatis. *Poſtquam enim dixit* Iere. 31.33. *Hoc autem teſtamentum, quod teſtabor ad illos poſt dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum ſuperſcribam eas : & peccatorum, & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius.* Pactum, quod inibo cum populo meo erit huiuſmodi : Poſtquam à me & ab Eccleſia mea Iudæos incredulos exturbauero : dabo in corda hominum charitatis legem per Chriſti merita, alio inito pacto : & & oblata mihi vnica ea ſalutari victima pro peccatis, ea omninò obliuioni committam,

Verus obediens habens aures ad audiendum Dei præſcripta, ſe totum diuinæ aptat voluntati.

Tanta Chriſti ergà nos charitas, vt ſæpè pro nobis moreretur, ſi neceſſarium eſſet ad noſtram ſalutem.

Vbi autem horum eſt remiſſio, iam non eſt oblatio pro peccato. Vnicæ enim oblationis applicatione omnes te ipſa a ſeruitute diaboli, & peccati eripimur, iuſtificamur, ſanctificamur, ſi in nobis adſit diſpoſitio.

2. *Verſ. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. Habentes itaque fratres, &c.*] Hinc incipit pars moralis Epiſtolæ. Cum ergò per Chriſtum veram ô fratres, peccatorum remiſſionem fuerimus conſecuti: & ipſe redemptione noſtra peracta, in cælum aſcenderit. Porrò *in introitu* ipſo Chriſti in *ſancta* ſanctorum, ſeu in cælum habemus ſpem nos etiam in illud ingreſſuros. *Quam initiauit nobis viam nouam, & viuentem per velamen, id eſt, carnem ſuam.* Quam viam ad cælum Chriſtus primus aperuit, nullius adhuc veſtigiis calcatam, permanentem ſemperque ad vitam æternam ducentem. Vel dicit *Viam* viuentem, quia hæc via viuens eſt Chriſti caro, ſeu Chriſtus ipſe, qui de ſe dicit: Ego ſum via. *Per velamen* ſeu *carnem ſuam.* Quæ apte per velum ſignificatur. Quia ſicut velum arcana Sanctuarij operiebat, ita Chriſti caro diuinitatem quodammodo operiebat. * Dici etiam Chriſti carnem in Euchariſtia velamen dici, quia ſolummodo accidentium velum apparet. Hæc autem Dominica caro velamine obiecta via eſt ad cælum. Frequentia enim accipiendi Euchariſtiam ad ſuperos recta proficiſcemur.] *Et ſacerdotem magnum ſuper domum Dei.* Habentes igitur Chriſtum Pontificem magnum Eccleſiæ quæ eſt Dei domus: *accedamus cum vero corde in plenitudine fidei*, nihil de Chriſti promiſſionibus dubitantes, & pie viuentes. * Fides enim ſine operibus haud plena poteſt appellari. Plenitudo itaque fidei eſt credere, & operari.] Vndè viuamus, *aſperſi corda à conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda.* Alludit ad aſperſionem ſanguinis, qua in lege mundabantur, quæ erant immunda. Sanguine Chriſti corda noſtra mundentur: & accedamus cum fiducia, ſiquidem puriſſima Baptiſmi aqua, quæ peccatorum maculas abſtergit, abluti ſumus. *Teneamus ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem (fidelis enim eſt, qui repromiſit)* Nullo modo deſeramus quam ſuſcepturi Baptiſmum coram Eccleſia publice profeſſi ſumus. Hanc vocat Paulus *confeſſionem ſpei noſtra*, quia fide, quam confitemur, ſpes nititur: & illa confeſſione profitemur, nos per fidem & recta opera vitam æternam ſperare; Chriſtus enim in promiſſis verax eſt, & conſtans. *Et conſideremus inuicem in prouocationem charitatis, & bonorum operum*, ſeu ſecundum ea, quibus ad charitatem & bona opera præſtanda excitemur, nos inuicem aſpiciamus. Non conſideremus proximum, vt illi inuideamus, aut noceamus: ſed potius vt incitemur, ad recta opera imitanda, quibus ille ſtudet: *non deſerentes collectionem noſtram, ſicut conſuetudinis eſt quibuſdam*, ſeu non alienando vos à cœtibus, ad quos Chriſtiani conueniunt, vt faciunt aliqui tepidiores. * Spiritualia enim colloquia vtiliſſima ſunt ad fraternæ charitatis augmentum.] *Sed conſolantes, & tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem.* Conſolationem, ô fratres, accipite ſpe vicinæ retributionis. Græcè, *exhortantes* in his congreſſibus vos mutuo ad patientiam aduerſorum, & ad ſpem bonorum, quibus potiemur cito, die mortis *appropinquante.* Longior enim humana vita breuiſſimo temporis interſtitio terminatur.

Vt in fide conſtãtes ſint, hortatur Hebræos.

Euchariſtia via recta eſt, qua in cœlum proficiſcimur.

Fides ſine operibus nõ eſt plena.

Spiritualia colloquia vtiliſſima ſũt.

Verſ. 26. 27. 28. 29. 30. 31. Voluntariè enim peccantibus, &c.] Voluntariè namque recedentibus à Chriſti fide *poſt acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia*, ſeu ægre, & vix ſubeſt eis hoſtia, qua illud crimen expietur: tum quia huiuſmodi apoſtatæ indigni ſunt venia, licet auxilia ſufficientia illis non denegentur: tum quia ſua infidelitate fontes diuinæ pietatis claudere nituntur: *terribilis autem quædam expectatio iudicij.* Seu relinquitur huiuſmodi apoſtatis horribilis iudicij, & damnationis expectatio: *& ignis æmulatio, quæ conſumptura eſt aduerſarios.* * Ignis æmulationem vel zelum, vocat eius vehementiam peccatorum vltricem. Ignis his infideles ſine conſumptione conſumet. Mors enim illa nunquam moritur.] *Irritam quis faciens legem Moyſi ſine vlla miſeratione duobus vel tribus teſtibus moritur. Quanto magis putatis, deteriora mereri ſupplicia, qui Filium Dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit?* Seu ſanguinem, quo fœdus inter Deum & hominem fuit percuſſum, ita recedens à fide contempſerit, ac ſi res eſſet polluta, & immunda. * Profectò qui audet indignè Euchariſtiam recipere, Dei Filium quaſi conculcat, eiuſque ſanguinem velut quid immundum ſe deſpicere profitetur.] Sanguinem inquam pollutum ducit, *in quo ſanctificatus eſt*, ſeu per quem redemptus eſt, & à peccatis emundatus: & ſpiritui gratiæ *contumeliam fecerit.* Iniuria afficit Spiritum ſanctum is, qui recedit a Chriſto, per quem venerat gratiæ auctor ad peccatorem illum ſanctificandum. *Scimus enim qui dixit: Mihi vindicta, & ego retribuam.* Vobis loquor Hebræi, qui in ſcripturis eruditi noſtis eum, qui dixit. Mihi vindictam reſeruo. Deut. 32. 35. Ex eo quod Deus vindictam ſibi reſeruat, indicat punitionem fore terribilem. * Hinc peccatores, qui impune delinquunt, nullo eis à Deo immiſſo labore, credant, eis in altero ſæculo horribile ſupplicium præparari] * Vndè pœna illa iam ſumpſit initium. Magnum enim Dei ſupplicium eſt peccatori laxare frænum, ſeu permittere, vt impune delinquat.] *Et iterum: Quia iudicabit Dominus populum ſuum* (Deut. 32.) ſeu puniet, & plectet. *Horrendum* equidem *eſt, incidere in manus Dei viuentis*, qui ſcilicet, omnia peccata videt, contra illa iraſcitur, illa punit. Nec enim eſt mortuum Gentium idolum.

Tartarei ignis æmulatio ad puniendũ peccatores.

Indigne recipiens Euchariſtiã Dei Filium conculcat.

Qui impunè ſine laborũ obſtaculo delinquũt ſciãt eis horribilẽ pœnam præparari

Dei ſupplicium eſt, permittere, vt impune delinquas.

Verſ. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. Rememoramini autem, &c.] Reuocate vobis in memoriam *priſtinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen ſuſtinuiſtis paſſionum*, ſeu felix illud tempus, quo Baptiſmi lauacro è tenebris emerſiſtis in lucem fidei, & gratiæ: tunc enim fortiter dira tribulationum tentamina ſuperaſtis: *& in altero quidem opprobriis, & tribulationibus ſpectaculum facti.* Græcè & partim opprobria, & tribulationes ſuſtinentes, ſimiles facti eſtis iis, qui in theatrum, in publicum omnium conſpectum, aut cum gladiatoriis, aut cum beſtiis pugnaturi mittebantur: *in altero autem ſocij taliter conuerſantium effecti*, ſeu partim verò vltrò ſocij fieri voluiſtis eorum, qui ſimilia patiebantur, tum è Iudaiſmo, tum è Gentilitate conuerſorum, illis compatiendo, eoſque pro viribus iuuando. * Primo loco poſuit eos qui

patie

Verum proximi amatorem magis cruciat alienus, quam proprius labor.

patiebantur, ſecundo vero, creſcente oratione, eos, qui compatiebantur proximis patientibus. Quia verum proximorum amatorem magis eorum tribulatio premit, & cruciat quam propria ipſius ſpecialis anguſtia.] *Nam & vinctis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis: cognoſcentes vos habere meliorem, & manentem ſubſtantiam.* Exultanti animo paſſi eſtis veſtra bona diripi, ſcientes meliorem theſaurum vobis eſſe repoſitum in cælo, vbi fures non effodiunt, neque furantur. *Nolite itaque amittere confidentiam veſtram* quæ magnam habet *remunerationem.* Nomine confidentiæ diuitias illas cæleſtes intelligit, quas patientia illa eximia ſibi illi comparauerunt. *Patientia enim vobis neceſſaria eſt*, ſeu nulla re indigetis alia, quam ſola patientia, cæteris omnibus abundatis: *vt voluntatem Dei facientes, reportetis promiſſionem.* Seu vt dum vſque ad finem manſeritis in fide & in ſtudio bonorum operum participes ſitis promiſſionis bonorum cæleſtium * Cum dixiſſet, *Patientia vobis neceſſaria eſt*, mox attexit. *Vt voluntatem Dei facientes, &c.* Voluntas enim Dei eſt, vt ſui electi patiantur. Labores enim regiam viam ad cælum conſtituunt.] *Adhuc enim modicum aliquantulum qui venturus eſt, veniet, & non tardabit.* Chriſtus haud multum ſuum differet aduentum ad iudicium quià quantumlibet longa intercedat mora, totum hoc intermedium ſpatium Deo eſt perbreue. ſante dauide Pſal. 89. 4. *Mille anni in conſpectu tuo ſicut dies heſterna, quæ præteriit. Iuſtus autem meus ex fide viuit*, ſeu ex fide, dum venit illa dies, iuſtus ſolatium in tribulationibus accipit. *Quod ſi ſubtraxerit ſe* per incredulitatem, diffidentiam, puſillanimitatem, *non placebit animæ meæ* quæ illum intimè in Domino diligit. *Nos autem non ſumus ſubtractionis filij in perditionem, ſed fidei*, ſeu non ſumus degeneres filij ſubtrahentes nos à fide, quam fuimus profeſſi, vt pereamus: ſed ſumus filij fidei conſtantis, vt animam acquiramus, ſiue vt eam à morte ſpirituali ſeruemus.

Voluntas Dei eſt, vt ſui electi hic laboribus affligantur.

CAPVT XI.

Deſcribit Apoſtolus, quid ſit Fides, qui illius fructus, & quanta efficacia? vt Hebræos in ea confirmet.

1. EST autem fides ſperandarum ſubſtantia rerum, argumen-
tum non apparentium. 2. In hac enim teſtimonium con-
ſecuti ſunt ſenes. 3. Fide intelligimus, aptata eſſe ſæ-
cula verbo Dei, vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent. 4. Fi-
de plurimam hoſtiam Abel, quàm Cain, obtulit Deo,
per quam teſtimonium conſecutus eſt eſſe iuſtus, teſtimo-
nium perhibente muneribus eius Deo: & per illam defun-
ctus adhuc loquitur. 5. Fide Henoch tranſlatus eſt ne videret mortem, & non
inueniebatur, quia tranſtulit illum Deus: ante tranſlationem enim teſtimonium ha-
buit placuiſſe Deo. 6. Sine fide autem impoſſibile eſt placere Deo. Credere enim
oportet accedentem ad Deum, quia eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit. 7. Fi-
de Noë, reſponſo accepto de iis quæ adhuc non videbantur, metuens aptauit arcam
in ſalutem domus ſuæ, per quam damnauit mundum: & iuſtitiæ, quæ per fidem eſt,
heres eſt inſtitutus. 8. Fide qui vocatur Abrahã obediuit in locum exire, quem acce-
pturus erat in hereditatem: & exiit, neſciens quò iret. 9. Fide demoratus eſt in Terra
repromiſſionis, tanquam in aliena, in caſulis habitãdo, cum Iſaac & Iacob coheredi-
bus repromiſſionis eiuſdem. 10. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem:
cuius artifex & conditor Deus. 11. Fide & ipſa Sara ſterilis virtutem in concep-
tionem ſeminis accepit, etiam præter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit
eſſe eum, qui repromiſerat. 12. Propter quod & ab vno orti ſunt (& hoc emor-
tuo) tanquam ſidera cæli in multitudinem, & ſicut arena, quæ eſt ad oram maris,
innumerabilis. 13. Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti, non acceptis repro-
miſſionibus, ſed à longè eas aſpicientes, & ſalutantes, & confitentes quia pere-
grini & hoſpites ſunt ſuper terram. 14. Qui enim hæc dicunt, ſignificant ſe pa-
triam inquirere. 15. Et ſi quidem ipſius meminiſſent de qua exierunt, habebant
vtique tempus reuertendi: 16. nunc autem meliorem appetunt, id eſt, cæle-
ſtem. Ideò non confunditur Deus vocari Deus eorum: parauit enim illis ciuita-
tem. 17. Fide obtulit Abraham Iſaac, cùm tentaretur, & vnigenitum offere-
bat, qui ſuſceperat repromiſſiones: 18. ad quem dictum eſt: Quia in Iſaac vo-
cabitur tibi ſemen: 19. arbitrans quia & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus:
vnde eum & in parabolam accepit. 20. Fide & de futuris benedixit Iſaac Iacob,
& Eſau. 21. Fide Iacob, moriens, ſingulos filiorum Ioſeph benedixit: & adora-

uit

uir faſtigium virgæ eius. 22. Fide Ioſeph, motiens, de profectione filiorum Iſtaël memoratus eſt, & de oſſibus ſuis mandauit. 23. Fide Moyſes, natus, occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, eo quòd vidiſſent elegaotem infantem, & non timuerunt regis edictum. 24. Fide Moyſes grandis factus negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, 25. magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditarem, 26. maiores diuitias æſtimans theſauro Ægyptiorum, improperium Chriſti: aſpiciebat enim in temunerationem. 27. Fide reliquit Ægyptum, non veritus animoſitatem tegis: iouiſibilem enim tamquam videus ſuſtinuit. 28. Fide celebrauit Paſcha, & ſanguinis effuſionem: oe qui vaſtabar primitiua, tangeret eos. 29. Fide tranſierunt Mare tubrum tamquam per aridam terram: quod experti Ægyptij, deuorati ſunt. 30. Fide muri Iericho cortuerunt, circuitu dierum ſeptem. 31. Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace. 32. Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus eoarrantem de Gedeon, Barac, Samſen, Iephte, Dauid, Samuel, & Prophetis: 33. qui per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt tepromiſſiones, obturauetuot ora leonum, 34. extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladij, cooualuetunt de infirmitate, fottes facti ſunt in bello, caſtra verterunt exterotum: 35. aceeperunt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos. Alij autem diſtenti ſunt, non ſuſcipientes tedemptiooem, vt meliorem inuenirent reſurrectiooem. 36. Alij verò ludibria & verbera experti, inſuper & vincula & carceres: 37. lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt: circuierunt io melotis, in pellibus caprinis, egeores, anguſtiati, afflicti: 38. quibus dignus non erat mundus: in ſolitudinibus errantes, in montibus, & ſpeluncis, & in cauernis terræ. 39. Et hi omnes teſtimonio fidei probati, non aceepetunt repromiſſionem, 40. Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non ſine nobis conſummatentur.

COMMENTARII.

1. VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Eſt autem Fides, &c.*] Fides eſt *ſubſtantia*, Græcè, *ſubſiſtentia ſperandarum rerum*, ſeu quæ res ſperandas, vel quæ nondum exiſtunt, facit exiſtere in intellectu, id eſt, tam certas in animo hominis haberi, ac ſi iam de facto exiſterent. Eſt item *argumentum non apparentium*, Græcè, *conuictio, & demonſtratio*. Seu eſt lumen, quo intellectus conuincitur, ad firmiter ea eredenda, quæ non videt, aut naturaliter non capit. * Fides itaque eſt *argumentum* conuincens, & demonſtrans, intellectum conuincens, cui nulla ſubeſt à Catholicis impugnatio.] *In hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes.* Seu per hanc fidem antiqui pattes noſtri obtinuerunt, vt Deo placerent, per quos tam magna, ac mirabilia excitaret. *Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula verbo Dei, vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent.* Cognoſcimus fide, mundum, & omnia, quæ in eo adſunt, non eſſe ab æterno, ſed in tempore *aptata*, Græcè, *compaginata* fuiſſe vnico iuſſu ac nutu Dei: vt ex non exiſtentibus niſi in ideis diuinis fierent exiſtentia & viſibilia. *Fide plurimam hoſtiam Abel quam Cain obtulit Deo.* Fides, quæ maior erat in Abel, quam in Cain, excitauit eum, vt copioſiorem, ac meliorem hoſtiam Deo litaret: *per quam teſtimonium conſecutus eſt, eſſe iuſtus*, Gen. 4. 4. ſeu per illam ſe eſſe iuſtum oſtendit: etſi occiſus à fratre *defunctus adhuc loquitur*, non quidem ore, ſed re, & exemplo. * Sancti enim poſt mortem ſemper loquuntur, nos exemplo ſuo ad virtutem hortantes.] *Fide Henoch tranſlatus eſt, ne videret mortem: & non inueniebatur, quia tranſtulit illum Deus.* Henoch etiam ob inſignem fidem & conformem fidei morum innocentiam fuit in paradiſum tranſlatus, vt ſimul cum Elia Anti-Chriſti tempore redeat: vnde mortem adhuc expertus non eſt: non autem inter mortales apparebat. *Ante tranſlationem enim teſtimonium habuit, placuiſſe Deo.* Gen. 5. 24. Quia de illo dicitur: *Ambulauit cum Deo*, ſeu Deo per omnia conſenſit. *Sine fide autem impoſſibile eſt placere Deo.* Henoch tranſlatus eſt, quia Deo placuit. Atqui non potuit placere Deo niſi per fidem: Ergo per fidem tranſlatus eſt. * Henoch ob fidei ac virtutum præmium tranſlatus eſt, vt ei tot ſæculis viſio beatifica differretur, & inſtante Anti-Chriſti perſecutione horribili diris pœnis affectus Martyr obiret? Ergo laborum tolerantia eſt præmium hîc iuſtiorum? Ità planè, quia labores hi quantumuis diuturi, momentanei ſunt, cum æterna ſint felicitate munerandi.] *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia eſt*, ſeu credere quod Deus eſt, quod Deus exiſtit: & quod *inquirentibus ſe remunerator ſit*, ſeu quod ſuis cultoribus retribuat bona vitæ æternæ promiſſa. *Fide Noe reſponſo accepto de iis, quæ adhuc non videbantur, metuens aptauit arcam in ſalutem domus ſuæ, per quam damnauit mundum: & iuſtitiæ, quæ per fidem eſt heres eſt inſtitutus.* Noë diuina reuelatione admonitus de futuro diluuio, reueritus Deum ob fidei præſtantiam, conſtruxit arcam, vt ab aquarum eluuione, ſuam ſeruaret familiam: & hac ſua fide damnauit reliquorum hominum incredulitatem, qui Noemum arcam conſtruentem

Deſcribit Apoſtolus, quid ſit Fides, quinam eius fructus, quæ efficaciæ.

Fides eſt argumentū cōuincens, & demōſtrans.

Fidei elogia.

Sancti poſt mortem ſemper exemplo loquuntur.

Hic iuſti in virtutū præmium labores recipiunt pignus vberioris gloriæ.

irride

ſcidebant; & conſecutus eſt, & iuſtitiæ, ſeu ſanctitatis patrum ſuorum, quæ per fidem acquiritur, & augetur heres remanſit, reliquis omnibus diluuio, imò ferè cunctis peccato ſubmerſis. Addidi, *ferè*, quia ex ſententia D. Hieronymi multi prius quam omnino mergerentur, reſipuere. * Mortis enim aſpectus horribilis pulchram aſſolet animo lucem miniſtrare.]

Mortis aſpectus peccatoribus ſolet pœnitudinẽ miniſtrare.

Verſ. 8.9.10.11.12.13.14.15.16.17.18.19. *Fide qui vocatur Abraham obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hereditatem: & exijt, neſciens, quò iret.* Syrus, *Per fidem Abraham cum vocatus eſt, dicto audiens*, ſeu obediens *fuit*: perrexit autem in terram Chanaam, quam in poſteris accepturus erat in poſſeſſionem perpetuam: neſciens in qua parte illius regionis ſibi eſſet conſiſtendum. *Fide remoratus eſt in terra repromiſſionis, tanquam in aliena in caſulis habitando*, ſeu in tabernaculis, vel tentoriis, *cum Iſaac, & Iacob, coheredibus repromiſſionis eiuſdem*, quibus eadem terra erat promiſſa ſancti in terra ſemper veluti peregrini commorantur: omnis terra eſt illis *aliena.*] *Expectabat enim fundamenta habentem Ciuitatem, cuius artifex, & conditor Deus.* Expectabat ſe cæleſtis Ciuitatis, quæ æterno fundamento nititur, cuius Deus artifex, ciuem eſſe futurum. * Porrò habitatio terrena inſtar tabernaculi eſt fundamento carentis.] *Fide & ipſa Sara ſterilis virtutem in conceptionem ſeminis accepit, etiam præter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit eſſe eum, qui repromiſerat.* Agebat Sara annum nonageſimum, & ſterilis erat: attamen, repugnante ſterilitate & ætate credidit Deo fœtum ei promittenti, & fœcunda eſt effecta Iſaacum concipiens. *Propter quod & ab vno orti ſunt (& hoc emortuo) tanquam ſidera in multitudinem: & ſicut arena, quæ eſt ad oram maris innumerabilis.* Seu ideo ab vno Abrahamo iam pene emortuo propter ſenectutem generandi inepto orti ſunt Iſraëlitæ innumerabiles, ſicut ſidera cæli, & maris arena. *Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti, non acceptis repromiſſionibus.* Syrus, *In fide* omnes iſti obierunt ſicut in fide vixerant. * Mors enim vitæ reſpondet.] Dei promiſſa non viderunt executioni mandata, dum viuerent, ſed crediderunt infallibiliter implenda: *ſed à longè eas aſpicientes, & ſalutantes.* Cum hi patres obſcurè & velut à longe viderent, ſeu crederent patriam ſibi & poſteris in terra promiſſam, & beatitudinem cæleſtem in ea figuratam, eam crebro appellabant, & ſalutabant, ſumpta à nauigantibus metaphora: ſic ille,

Sancti in terra velut peregrini cõmorantur.

Habitatio terrena fundamentũ nõ habet.

Mors vitæ reſpondet.

Italiam Italiam primus conclamat Achates.

Et confitentes, quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram. Ita Iacob Gen.47. *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum ſunt. Qui enim hæc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere.* * Obliuione ſe cæleſtem patriam tradidiſſe, nec eam inquirere, manifeſtat, qui non peregrinum, ſed ciuem ſe hoc in ſæculo profitetur.] *Et ſiquidem illius meminiſſent, de qua exierunt, habebant vtique tempus reuertendi.* Si Abraham non omninò obliuioni tradidiſſet Vr Chaldæorum, vnde fuerat egreſſus, breui temporis ſpatio reuerti potuiſſet, & eius poſteri idem poſſent præſtare. *Nunc autem meliorem appetunt patriam, id eſt, cæleſtem. Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum*, ſeu ob eiuſmodi eorum fidem in cælo animum defixum habentium, non dedignatur Deus eorum Deus peculiariter appellari: & *parauit illis ciuitatem*, quam expectant; & ad quam anhelant. *Fide obtulit Abraham Iſaac, cum tentaretur, & vnigenitum offerebat, qui ſuſceperat repromiſſiones.* Cum Deus tentare voluit obedientiam, ac pietatem Abrahæ Gen.22.2. dicens: *Tolle filium tuum vnigenitum*, tanta fuit eius fides, vt non dubitarit Iſaac filium ſuum Deo victimam immolare, cum tamen repromiſſiones, quæ ei à Deo factæ fuerant in Iſaac eſſent complendæ. *Ad quem*, ſcilicet Abrahamus *dictum eſt. Quia in Iſaac vocabitur tibi ſemen*, ſeu ex Iſaac, non autem ex Iſmaël tibi poſteritas excitabitur, *arbitrans* fideliſſimus pater, *quia & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus* Iſaacum, vt promiſſa implerentur; *vnde eum & in parabolam accepit*, ſeu in typum mortis, & reſurrectionis Meſſiæ, ſic nonnulli Interpretes. Ego autem ita expono litteræ conuenientius. Eum viuum recepit, vt eſſet prouerbium & exemplum promptæ obedientiæ, quod omnes gentes omnibus ſæculis celebrarent. T

Qui non geſtit ſe in terra vt peregrinũ, patriæ cæleſtis omninò eſt oblitus.

Verſ. 20.21.22.23.24.25.26.27.28.29.30.31.32.33.34. *Fide & de futuris benedixit Iſaac, &c.*] Pergit Apoſtolus ad Iſaac. Hic *de futuris benedixit Iacob & Eſau.* Vbi commendabilis apparet Iſaaci fides, quod filiis benedixerit *de futuris*, ſeu bona eis promiſerit, quæ non videbat, ſed quia à Deo ea futura acceperat, & ei credebat, ità eis ea promiſit, ac ſi præſentia oculis intueretur. *Fide Iacob moriens ſingulos filiorum Ioſeph benedixit: & adorauit faſtigium virgæ eius.* Simili fide Iacob morti proximus Ephraim, & Manaſſem Ioſephi filios donauit benedictione, vtique magna bona promittens, quorum nihil apparebat, ſed illa euentura fide credidit. Et reuerentiam exhibuit virgæ ſeu ſceptro Ioſephi, & Deum adorauit. Vnde Gen.47.31. dicitur, *Adorauit Iſrael Deum conuerſus ad lectuli caput.* * Cur autem dicit Paulus, *Adorauit faſtigium virgæ eius.* Annon virga illa ſeu ſceptrum poteſtatis, ſeu principatus inſigne? Quis dubitet. Vult Deus vt Principes, Magiſtratus, Præſules, qui ab eo poteſtatem habent ſic reuereamur, ac ſi in eis Deum ipſum aſpiceremus.] *Fide Ioſeph moriens de profectione filiorum Iſrael memoratus eſt*, à Deo fuiſſe promiſſam, & ſimul futuram credidit. *Fide Moyſes natus occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, eo quod vidiſſent elegantem infantem, & non timuerunt Regis edictum.* Exod.2. Ioſephus lib.2. Antiq. cap.5. affirmat, patri Moſis per quietem promiſſum, naſciturum ex ipſo infantem, qui populum liberaret. Hac ſpe, & fide oraculo addicta, illum menſes tres apud ſe occultum retinuerunt regali edicto non retardati. In hanc ſpem etiam veniſſe innuit Apoſtolus ex infantuli elegantia. *Occultarunt eum: eo quod vidiſſent elegantem infantem.* Ac ſi diceret: Procul dubio hic Princeps erit potens educere à ſeruitute populum. *Pulchritudo* enim (quidam Gentilis dixit) *digna eſt imperio.*] *Fide Moyſes grandis factus, negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis: magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere iucunditatem*, ſeu quam peccare negligendo liberationem populi, ad quam ſciebat, ſe à Deo deſtinatum. * Ego quidem per temporalis peccati iucunditatem vitam in deliciis,

Deus vult Præſules à nobis haberi, ac ſi in illis Deum ipſum aſpiceremus.

Digna imperio eſt pulchritudo.

Vita in deliciis . & in aula ſine peccato eſſe poteſt.

ciis, in aula regia, quæ vix ſine peccato eſſe poteſt.] *Maiores diuitias æſtimans theſauro Ægyptiorum improperium Chriſti.* Videtur hinc, Moſem ſpiritu prophetico præuidiſſe Chriſti paſſionem, & opprobria: & vt ei ſimilis fieret, maluiſſe opprobriis affici, quam diuitiis in Pharaonis aula abundare: *aſpiciebat enim in remunerationem*, ſeu credebat firmiter cæleſtia bona pro improperiis illi ſibi eſſe redditurum. *Præmij futuri ſpes labores indulcat, & ad patientiam acuit affectum.] *Fide reliquit Ægyptum non veritus animoſitatem Regis: inuiſibilem enim tanquam videns ſuſtinuit.* Eluxit quidem admodum fides Moſis, quod auſus eſt, poſt tot excitata miracula ad durum Regis cor emolliendum populum ex Ægypto educere, credens diuinis promiſſis, Pharaonis iram non timens. Profecto viſibilis hominis iram contempſit, quia fide Deum inuiſibilem tanquam ſi videret *ſuſtinuit*, id eſt, expectauit adiutorem, & remuneratorem. *Fide celebrauit paſcha, & ſanguinis effuſionem*, ſeu profecturus ex Ægypto occidit agnum, & profudit ſanguinem, quo poſtes Hebræorum inungerentur, ne Angelus, qui Ægyptiorum primogenitos interimebat, ipſos quoque Hebræos inuiſibili gladio necaret. Exo. 12. Niſi enim crederet Deum, quod promiſerat, præſtiturum, nec paſcha celebraret, nec poſtes cruori liniret. *Fide tranſierunt mare Rubrum, tanquam per aridam terram: quod experti Ægyptij, deuorati ſunt*, ſeu vndis pelagi fuere abſorpti. Exod. 14. *Fide muri Iericho corruerunt circuitu dierum ſeptem.* Credentes ſcilicet Ioſue & populus, muros Iericho ruituros, ſi ſeptem diebus cum arca, & tubis ſacerdotalibus Vrbem cingerent, eam eſſe capiendam: vt crediderunt, accidit. Ioſ. 6. *Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace* Rahab benigniter excepit, & ſolicite occultauit exploratores, & cum pace, ſeu ſine periculo illos dimiſit, credens Ierichuntem, & reliquas Chanaam à Deo, Hebræis, vti promiſerat, eſſe tradendas: & ideò eum incredulis non deperiit. *Et quid aliud dicam?* ſeu quid neceſſium eſt plura commemorare? *Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samſon, Iephte, Dauid, Samuel, & Prophetis: qui per fidem vicerunt Regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſſiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladij, conualuerunt de infirmitate, fortes facti ſunt in bello, caſtra verterunt exterorum.* Porrò Gedeon credens Deo promittenti ſibi, & ſuis de Madianitis conſequendam victoriam eam obtinuit. Iud. 7. Barac credens Debore Dei nomine imperanti, vt contra Siſaram dimicaret eum profligauit. Iud. 4. Samſon Iethere. Dauid & alij credentes Deo ad prœlium contra Philiſthæos, Ammonitas, alioſque hoſtes excitanti, eoſdem proſtrauerunt. Vicerunt fide Hebræi Chananæorũ, Philiſthæorum, Ammonitarum &c. Regna, ac Iuſtitiam tutati ſunt Iudices iuſti: & iuſta ac ſancta opera exercuere: & Ioſue, Caleb, alijque Hebræi terram Chanaam ſibi promiſſam poſſederunt. Daniel ſua fide & ſanctitate famelicorum leonum ora clauſit. Tres Danielis ſocij Sidrach, Miſach, & Abdenago in fornacem immiſſi auram in igne repererunt. Elias gladium Iezabelis effugit. Elias à cæcitate, Iobab infirmitate vlcerum conualuere. Ioſue, Dauid, Machabæi in bellos illuſtres triumphus reportarunt. Ionathas multis Philiſthæis interemptis planctu, ac tumultu caſtra illorum compleuit.

Præmij ſpes labores indulcat.

Verſ. 35. 36. 37. 38. 39. 40. Acceperunt mulieres, &c.] Sereptanam viduam & Sunamitidem mulierem intelligit, quarum illa ab Elia, hæc ab Eliſæo mortuum ſuum filium recepit à mortuis excitatum. 3. Reg. 17. & 4. Reg. 4. *Alij autem diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemptionem vt meliorem inuenirent reſurrectionem.* Græcè, pro *diſtenti ſunt*, apponitur, *fuſtibus ſunt contuſi.* Erat tormenti genus, quo homo diſtendebatur, & plagis multis feriebatur inſtar tympanorum. Manifeſtè intelligitur ex 2. Macha. 6. vbi pro eo, quod nos habemus *Voluntariè præibant ad ſupplicium*, in Græco eſt, *ad tympanum.* Nec redimi aut liberati ab his ſuppliciis voluere vt meliorem acquirerent reſurrectionem, ac vitam, quàm erat illa qua priuabantur. *Alij verò ludibria, & verbera experti, inſuper & vincula, & carceres.* Sic Sãſon, à Philiſthæis oculis orbatus. & Eliſæus, cui irridentes clamabant pueri: *Aſcende calue* Ioſeph Ieremias, Michæas vinculis fuere adſtricti, Michæas alapis fuit diuerberatus. *Lapidati ſunt*, vt Naboth. 3. Reg. 21. & Zacharias Ioiadæ filius 2. Paral. 24. *Secti ſunt.* De Iſaia id intelligo, quem aiunt, à Rege Manaſſe ſerra lignea fuiſſe diſſectum: Machabæis vero manus & pedes fuere præciſi, 2. Mach. 7. *Tentati ſunt* diuturnis calamitatibus, vt Iob. *In occiſione gladij mortui ſunt.* Sic Prophetæ Domini ſub Iezabel 3. Reg. 19 & ſacerdotes in Nobe ſub Saule 1. Reg. 22. *Circumierunt in melotis*, Græcè, ouinis pellibus cum lana, vel pellibus caprinis. Sic Elias, qui vir piloſus dictus eſt non tam ob barbam, & comam, quam ob melotem hirſutam, & villoſam: *egentes*, vt Elias, quem paſcebat coruus, 3. Reg. 17. *Anguſtiati* doloribus, & ſolicitudinibus, vt Elias fugiens Iezabelem, Dauid Saulem, *Afflicti*, Græcè, *malè habiti*, ſeu ditè tractati, vt Elias à Iezabele. *Quibus dignus non erat mundus*, affligebantur, vt malefici, cum tamen tales eſſent, vt mundus habere eos non mereretur. *In ſolitudinibus errantes, in montibus, & ſpeluncis, & in cauernis terræ.* Sic Dauid fugiens Saulem in ſpelunca latebat. 1. Reg. 22. *Et hi omnes teſtimonio fidei probati non acceperunt repromiſſionem.* Profecto hi omnes licet magna fide niruerint, & ſanctitate nondum acceperunt repromiſſionem illam quæ antonomaſticè dicitur repromiſſio, nempè bonorum cæleſtium, & conſummatæ beatitudinis. *Deo pro nobis melius aliquid prouidente*, ſeu præſtantius aliquid nobis, quam priſcis patribus prouidit Deus, diſponens, vt tempus beatitudinis, ac reſurrectionis non incideret apud illos in veteri, ſed apud nos in nouo Teſtamento. Voluit enim Deus, vt cælum nemini pateret ante quam Chriſtus pro noſtris peccatis ſatisfaceret: *vt non ſine nobis conſummarentur.* Seu vt Teſtamenti antiqui patres *non ſine nobis* ſiue antè noſtrum tempus, ſeu noui Teſtamenti conſummarentur. Id eſt, perfectè beatificarentur. Neque enim poterat lex Moſaica, ſeu vetus Teſtamentum quemquam ſaluare, vel beatificare, ſed hoc tempori Chriſti, & noui Teſtamenti fuit reſeruatum.

CAPVT

CAPVT XII.

Hortatur Hebræos ad patientiam, Dei cultum, concordiam fraternam, Chriſti, ac tot ſanctorum exemplo.

1. IDEÓQVE & nos tantam habentes impoſitam nubem te-
ſtium, deponentes omne pondus, & circumſtans nos pecca-
tum, per patientiam curramus ad propoſitum nobis certa-
men: 2. Aſpicientes in auctorem fidei & conſummatorem
Ieſum, qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem, confuſio-
ne contempta, atque in dextera ſedis Dei ſedet. 3. Reco-
gitate enim, eum qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduer-
ſum ſemetipſum contradictionem: vt ne fatigemini, animis veſtris deficientes.
4. Nondum enim vſque ad ſanguinem reſtitiſtis, aduerſus peccatum repugnantes:
5. & obliti eſtis conſolationis quæ vobis tanquam filiis loquitur, dicens: Fili mi,
noli negligere diſciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris. 6. Quem
enim diligit Dominus, caſtigat, flagellat autem, omnem filium, quem recipit. 7. In
diſciplina perſeuerate. Tanquam filiis vobis offert ſe Deus: quis enim filius, quem
non corripit pater? 8. Quod ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt
omnes: ergo adulteri, & non filij eſtis. 9. Deinde patres quidem carnis noſtræ,
eruditores habuimus, & reuerebamur eos: non multo magis obtemperabimus Pa-
tri ſpirituum, & viuemus? 10. Et illi quidem in tempore paucorum dierum, ſe-
cundùm voluntatem ſuam erudiebant nos: hic autem ad id, quod vtile eſt in reci-
piendo ſanctificationem eius. 11. Omnis autem diſciplina, in præſenti quidem vi-
detur non eſſe gaudij, ſed mæroris: poſteà autem fructum pacatiſſimum exerci-
tatis per eam reddet iuſtitiæ. 12. Propter quod, remiſſas manus, & ſoluta genua
erigite, 13. & greſſus rectos facite pedibus veſtris: vt non claudicans quis erret,
magis autem ſanetur. 14. Pacem ſequimini cum omnibus, & ſanctimoniam, ſine
qua nemo videbit Deum: 15. Contemplantes nequis deſit gratiæ Dei: ne qua ra-
dix amaritudinis ſurſum germinans impediat, & per illam inquinentur multi.
16. Ne quis fornicator, aut profanus vt Eſau: qui propter vnam eſcam vendidit
primitiua ſua. 17. Scitote enim quoniam & poſtea cupiens hæreditare benedictio-
nem, reprobatus eſt: non enim inuenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lacry-
mis inquiſiſſet eam. 18. Non enim acceſſiſtis ad tractabilem montem, & accenſi-
bilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, 19. & tubæ ſonum, &
vocem verborum, quam qui audierunt, excuſauerunt ſe, ne eis fieret verbum.
20. Non enim portabant quod dicebatur: Et ſi beſtia tetigerit montem, lapidabi-
tur. 21. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyſes dixit: Exterritus ſum, &
tremebundus. 22. Sed acceſſiſtis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ie-
ruſalem cæleſtem, & multorum millium Angelorum frequentiam, 23. & Eccle-
ſiam primitiuorum, qui conſcripti ſunt in cælis, & iudicem omnium Deum, & ſpi-
ritus iuſtorum perfectorum, 24. & teſtamenti noui mediatorem Ieſum, & ſan-
guinis aſperſionem melius loquentem quam Abel. 25. Videte ne recuſetis lo-
quentem. Si enim illi non effugerunt, recuſantes eum qui ſuper terram loqueba-
tur: multo magis nos, qui de cælis loquentem nobis auertimus. 26. Cuius vox mo-
uit terram tunc: nunc autem promittit, dicens: Adhuc ſemel; & ego mouebo
non ſolùm terram, ſed & cælum. 27. Quod autem, Adhuc ſemel, dicit: declarat
mobilium tranſlationem, tanquam factorum, vt maneant ea quæ ſunt immo-
bilia. 28. Itaque regnum immobile ſuſcipientes, habemus gratiam: per quam
ſeruiamus placentes Deo, cum metu & reuerentia. 29. Etenim Deus noſter ignis
conſumens eſt.

COMMENTARII.

I. *Hortatur ad patientiam, & alias virtutes.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Ideóque & nos, &c.*] Habentes ô Hebræi fratres, *tantam*, quantam proximè vidimus, *nubem*, ſeu copiam *teſtium* (qui per fidem, ac pro fide tam ſtrenue pugnauerunt) nobis *impoſitam*, Græcè, *circumpoſitam*, vallantem vndique & cingentem nos.

Sanctorum exempla nos quaſi vallo cingunt, vt virtuti tradamur.

* (Exempla enim ſanctorum nos quaſi vallo cingunt vt virtuti tradamus voluntatis atcem)] *Deponentes omne pondus*, omnes ſarcinas, omnes remoras, quæ curſum virtutis retardant, vt ſunt luxus, noxiæ cupiditates, *& peccatum nos circumſtans*, ſeu concupiſcentiam, quæ, inſtar retis, nos vndique cingit: *curramus* totis viribus *ad propoſitum nobis certamen*, ſeu agonem, & in eo victoribus propoſitum brauium. *Aſpicientes in auctorem fidei* Ieſum perfecti athletæ exemplar, vt ab eo vitea hauriamus. Hic enim vt eſt author fidei nobis, docens, quæ ſunt credenda, & donans, vt credamus: ita erit & conſummator fidei collaturus videnda, quæ nunc credenda docet. *Qui* quidem Ieſus, *propoſito ſibi gaudio*, quo frui poterat, paſſionem eligit, *& ſuſtinuit crucem, confuſione* & ignominia tam probroſæ mortis *contempta*. Gaudium hic idem eſſe exiſtima, ac immunitatem à doloribus: *atque in dextera Dei ſedet*, ſeu ſedet ad Patris dexteram in diuinitatis throno, in confuſionis præmium.

Humilitati ognata eſt exaltatio.

* Agnata enim eſt humilitati exaltatio.] *Recogitate enim eum, qui talem ſuſtinuit à peccatoris aduerſus ſemetipſum contradictionem*, ſeu irriſiones, plagas, probra, iniurias: *vt ne fatigemini, animis veſtris deficientes*. Serio recogitate Chriſti paſſionem, vt perſecutionibus non defatigemini, nec cedatis imbelles laboribus: *Nondum enim vſque ad ſanguinem reſtitiſtis*, ſeu quamuis dura ſuſtinueritis, nondum tamen ſanguinem pro Chriſto fudiſtis, ſicut Chriſtus veſtra cauſa profudit.

Leue redditur, quidquid pati poſſumus, ſi Chriſti paſſionis recordemur.

* Leue redditur quidquid pati homo poteſt, ſi horribilis Ieſu paſſionis recordemur.] Nondum inquam vſque ad ſanguinem reſtitiſtis, *aduerſus peccatum repugnantes*, ſeu ne peccatis pollueremini.

D. Franciſcus Xauier vſque ad ſanguinē reſtitit inuoluntario per ſomniū motui.

* *Liceat* mihi hinc mei D. Franciſci Xauier gloriam innuere, qui cum ſomno correptus ſomnium minus decens ſuam phantaſiam aggrederetur, tanto affectu inuoluntario reſtitit motui, vt ſanguinem ore profunderet. Annon hic *vſque ad ſanguinem reſtitit*.] *Et obliti eſtis conſolationis, quæ vobis tanquam filijs loquitur, dicens: Fili mi, noli negligere diſciplinam Domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris.* Obliti plane eſtis *exhortationis* (Græcè ſic) illius, quæ habetur Prouer. 3. 11. quæ vobis magnam poſſet conſolationem in ærumnis addicere: Fatur enim Spiritus ſanctus: Eruditionem, quam à Domino per tribulationes ab eo immiſſas, aut permiſſas, non ſemel accepiſti corde perpetuò retine: neque deficies animo, cum corriperis ab eo. *Quem enim diligit Dominus, caſtigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit.* Deus cum iuſtis ſe gerit vt pater, qui filij mores indiſciplinatos corrigit. * Delinquens immunitate frueris? Signum perſpicuum eſt, te ad filiorum numerum minime pertinere.] Laboribus itaque immiſſis, vel permiſſis flagellat eum, quem in filium recipere dignatur. *Qui peccans non corripitur à Deo, ſignum dat, ſe filium eius non eſſe.*

Verſ. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. *In diſciplina perſeuerate, &c.*] Perſeuerate in diſciplina, qua Magiſter veſter Deus vos per Iudæos contribules veſtros exercet. *Tanquam filijs vobis offert ſe Deus*, ſeu veſtram felicitatem agnoſcite, ſe Deus chariſſimum patrem vobis oſtendit, dum vult, laboribus agitari. *Quis enim filius, quem non corripit pater*, ſi eum amore proſequatur. * Signum enim eſt odij, ſi eum relinquat, vt moribus corruptis liberè vtatur.] *Potest odio habet filium, quem errantem nō corripit.* *Quod ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes*, qui Dei ſunt filij, *ergo adulteri*, Græcè, *adulterini*, ſpurij, & degeneres *filij eſtis*, & cæleſtis hereditatis exortes. *Deinde patres quidem carnis noſtræ eruditores habuimus, & reuerebamur eos: non multo magis obtemperabimus Patri ſpirituum, & viuemus?* Eſt aliud à minori ad maius argumentum. Si parentes carnales nos in pueritia corripientes reuerebamur: quanto maiori affectu reuereri debemus Deo ſpirituali & corporis & animæ Patri nos in noſtram vtilitatem corripienti, vt hac obedientia, & caſtigatione vere viuamus: *Et illi quidem in tempore paucorum dierum ſecundum voluntatem ſuam erudiebant nos: hic autem ad id, quod vtile eſt, in recipiendo ſanctificationem eius.* Carnales parentes nos erudiebant, & corripiebant dum eſſemus pueri, vt gerere nos ſciremus in rebus ad paucorum dierum vitam hanc neceſſarijs: & id quidem iuxta eorum placitum: quia non ſemper nos corripiebant, vt ea ſectaremur, quæ vere nobis eſſent vtilia. Deus vero nos corripit, vt geramus ea, quæ ſunt nobis vtilia, nec ceſſat, donec omnino à vitiis recedentes, ſanctificationem ineamus. *Omnis autem diſciplina in præſenti quidem videtur non eſſe gaudij, ſed mœroris.* Omnis caſtigatio, cum infertur, dolorem affert, nec videtur gaudium vnquam paritura: *poſtea autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet iuſtitiæ*, ſeu poſtmodum ex amara correptionis radice fructus vberes iuſtitiæ & pacis æternæ cum exultatione colliguntur. *Propter quod remiſſas manus, & ſoluta genua erigite*, excuſſa ignauia alacritatem aſſumite, & ſerio exſurgite ad patientiam, & actiones: *& greſſus rectos facite pedibus veſtris, vt non claudicans quis erret, magis autem ſanetur.* Si quis inter vos claudicans adſit, ſeu pronus ad defectionem propter tribulationem, qua fidei cauſa afficitur: ſtatim paterna cura adhibita per fomēta exhortationis ſanitatem recipiat, ne forte neglectus longius abducatur, & corruat.

In ſpirituali via claudicāti mox medicamē eſt adhibendum.

* Claudicanti in via ſpirituali incunctanter medicina eſt adhibenda: claudicationi namque vicinus eſt caſus.] *Pacem ſequimini cum omnibus: & ſanctimoniam, ſine qua nemo videt Deum.* Cum omnibus pacem habete, cum illis etiam, qui vos odio proſequuntur: & animi pietati ſtudete, ſine qua nulli datum, Dei viſione potiri: *Contemplantes, ne quis deſit gratiæ Dei*, ſeu inſpicientes, ne quis ita tepidus Dei procedat in via, vt deficiat demum, & ab hoſtibus inſidiantibus capiatur. Porro gratiæ Dei deeſſe eum dicimus, qui Dei vocationi, & inſpirationibus non reſpondet: *ne qua radix amaritudinis*

ſurſum

ſurſum germinans impediat : & per illam inquinentur multi. Radix amaritudinis ſunt praua dogmata, & corrupti mores, qui conſcientiam amaritudine perfundunt, poſtquam ad peccatum traxerunt. Si fructus radicis ſequitur qualitatem, & amaritudinis radix peccatum eſt: ergo peccatum diffluit amaritudine. O quàm demens eſt ille, qui putat, ſe in peccato poſſe dulcedinem inuenire?] Fructus itaque huius amaræ radicis impedit delinquentem, ne progrediatur : & prauo ſuo exemplo multos ad idem trahit inquinamentum. *Ne quis fornicator, aut profanus, vt Eſau,* ſeu à fornicatione vos auertite mentem ſcilicet auertente à Deo. Haud *profani* ſitis. Ex Græco ille profanus eſt, qui ſacra violat, negligit, violat vti Eſau, qui ius primogeniorum, & Sacerdotium illi adiunctum exiguæ eſcæ vendidit appetitu, *qui propter vnam eſcam*, ait, *vendidit primitiua ſua*, ſeu primogenitoræ ius. *Scitote enim quoniam & poſtea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus eſt,* ſeu reiectus à patre Iſaac dicente: Benedixi ei, erit benedictus : *non enim inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquiſiſſet eam*, ſeu obtinere non potuit, vt pater facti pœniteret, & benedictionem reuocaret. Vel inutilis fuit eius pœnitentia, ſeu quod pœniteret eum venditi primogenituræ iuris. * En æternæ damnatorum pœnitudinis typum, nunquam profuturæ.]

Peccatum amara radix eſt amaritudinis.

Damnatis pœnitudo nunquã profutura.

Verſ. 18 19.20.21.22.23.24. *Non enim acceſſiſtis, &c.*] Non acceſſiſtis ad Sina corporeum, & terreſtrem montem *ignem* ſpirantem, *& turbinem, & caliginem, & procellam : & tubæ ſonum* horribilem, *& vocem verborum*, quibus lex ad populum fuit promulgata : *quam vocem qui audierant excuſauerunt ſe*, Græcè, *recuſarunt, ne ipſis fieret verbum.* ſeu ne amplius ſecum loquentem Deum audirent; (dicebant enim, *Ne fortè moriamur.*) *Non enim portabant, quod dicebatur.* Petierunt illi, vt non Deus loqueretur, ſed Moſes, quoniam perterriti ſuſtinere non poterant terrorem, quem vox illis Dei incutiebat. *Et ſi beſtia tetigerit montem, lapidabitur.* Græcè, *etiamſi*, ſeu non ſolùm homo, qui montem tetigerit, & ad Dei quaſi tribunal accedere auſus fuerit, lapidibus obruetur: ſed etiam bruta. *Et ità terribile erat, quod videbatur, Moyſes dixit : exterritus ſum, & tremebundus.* Adeò horribile erat, quod Hebræi audiebant, & videbant, vt ipſe Moſes Deo familiaris dixerit, ſe nimio terrore ac tremore eſſe affectum. *Sed acceſſiſtis ad Sion montem, & Ciuitatem Dei viuentis, Ieruſalem cæleſtem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Eccleſiam primitiuorum, qui conſcripti ſunt in cælis, & Iudicem omnium Deum, & ſpiritus iuſtorum perfectorum, & Teſtamenti noui mediatorem Ieſum, & ſanguinis aſperſionem, melius loquentem, quam Abel.* Singulis, quæ dixerat, nunc ſingula opponit; vt oſtendat legis Euangelicæ filios maiora à Deo beneficia accepiſſe, quam veteris Teſtamenti cultores. Aggregati itaque eſtis Chriſtianæ Eccleſiæ per fidem & Baptiſmum Vt fruamini in Dei ciuitate illa beatitudine, cuius iuſti ſunt compotes. Vocatur autem Ciuitas *Dei viuentis*, quia eius conditor eſt non homo mortalis, ſed Deus viuus & verus. Et adducti eſtis non vt terroribus fulgurum, tempeſtatum, ac tubarum terreamini : ſed vt æternum cum cœtu innumerabium Angelorum viuatis. Aggregati feliciter eſtis & adſcripti in ſocietatem eorum, qui ab aliis ſeparati, tanquam primogeniti electi ſunt à Deo, & in cælis tanquàm beatitudinis heredes conſcripti. Acceſſiſtis ad Chriſtum, qui Iudex omnium eſt conſtitutus, à quo iuſtam veſtris laboribus mercedem expectatis: & qui eos, à quibus nunc diuexamini, debito afficiet ſupplicio. Ideò autem Chriſtus noui Teſtamenti *mediator* eſt, vt promiſſionem accipiant, qui electi ſunt, æternæ beatitudinis : *& ſanguinis aſperſionem*, id eſt ſanguinẽ ſuper vos in Baptiſmo aſperſum, imò propter vos profuſum, qui quidem melius loquitur, quam Abelis ſanguis. Ille enim vindictam loquebatur iuxta illud Gen. 4. 10. *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Sanguis autem Chriſti miſericordiam profundi humano generi precatur.

Verſ. 25.26.27.28.29 *Videte, ne recuſetis, &c.*] Ne Chriſtum ipſum vobis è cælo loquentem recuſetis audire, ſed aures audiendi præſtate *loquenti. Si enim illi non effugerunt, recuſantes eum, qui ſuper terram loquebatur :* Nam ſi Hebræi illi non vitarunt ſupplicium, qui Angelum Dei nomine loquentem in monte audire recuſarunt : *multo magis nos, qui de cælis loquentem nobis auertimus*, grauius ſupplicium nos experiemur, ſi Chriſtum Deum & hominem repellimus, qui è ſuperis locutus eſt nobis cum poſt aſcenſum ſuum legem Euangelicam in die Pentecoſtes promulgauit, miſſo è cœlis Spiritu Paraclito? *Cuius vox mouit terram tunc : nunc autem repromittit, dicens : Adhuc ſemel; & ego mouebo non ſolùm terram, ſed & cælum.* Chriſti vox qua Deus eſt, terram in monte Sinai concuſſit : nunc autem hæc promittit : *Adhuc ſemel.* Prima terræ motio facta eſt in Sina, cum data eſt lex : ſecunda & vltima fiet in ſecunda & vltima lege Chriſti, quæ immobilis erit, & æterna, & cui nulla alia lex ſuccedet. *Quod autem Adhuc ſemel, dicit, declarat mobilium tranſlationem tanquam factorum. vt maneant ea, quæ ſunt immobilia.* Certè τὸ Adhuc *ſemel* declarat, legem illam, quam per Moſem tulerat, fuiſſe transferendam, ſeu abrogandam, vt altera ſuccedat, lex ſcilicet Chriſti, quæ immobilis ſit, & transferri non poſſit. *Itaque Regnum immobile ſuſcipientes, habemus gratiam. per quam ſeruiamus placentes Deo cum metu, & reuerentia.* Regnum immobile eſt lex Euangelica, per quam Chriſtus regnat in nobis, non Moſes in veteri lege imperabat Dei gerens vices. Chriſto autem Rege cæleſti gratiæ munere vbertim donamur, qua adiuti Deo placere valeamus, eique hilariter cum metu, & reuerentia ſeruire. *Etenim Deus noſter ignis conſumens eſt. Vox etenim* cauſam innuit, cur Deo cum metu, ac reuerentia ſeruire debeamus : quod Deus tanquam ignis punit, vrit, & conſumit eos, qui hoc metu, & reuerentia carent. * Vt non putemus, liberos nos fore à ſupplicio, quia ad legem gratiæ pertinemus; hæc enim Dei gratiæ profluxio, vt cæleſtis ros ingratis dirum vertetur in ignem.]

Ne fidas quod in lege gratiæ viuas, vt delinquere audeas : gratiæ enim ros in ignem vertetur ingratis.

CAPVT XIII.

Ad charitatem, obedientiam, & hoſtiam laudis Deo offerendam, Apoſtolus hortatur Hebræos.

1. CHARITAS fraternitatis maneat in vobis. 2. Et hoſpitalitatem nolite obliuiſci, per hanc enim latuerunt quidam, Angelis hoſpitio receptis. 3. Memento vinctorum, tanquam ſimul vincti, & laborantium, tanquam & ipſi in corpore morantes. 4. Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim, & adulteros iudicabit Deus. 5. Sint mores ſine auaritia, contenti præſentibus: ipſe enim dixit: Non te deſeram, neque derelinquam. 6. ita vt confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi homo. 7. Mementote præpoſitorum veſtrorum, qui vobis locuti ſunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conuerſationis, imitamini fidem. 8. Ieſus Chriſtus heri, & hodie: ipſe & in ſæcula. 9. Doctrinis varijs & peregrinis nolite abduci. Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor, non eſcis: quæ non profuerunt ambulantibus in eis. 10. Habemus altare, de quo edere non habent poteſtatem, qui tabernaculo deſeruiunt. 11. Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra. 12. Propter quod & Ieſus, vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. 13. Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes. 14. Non enim habemus hîc manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus. 15. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. 16. Beneficentiæ autem, & communionis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus. 17. Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis. 18. Orate pro nobis: confidimus enim, quia bonam conſcientiam habemus in omnibus benè volentes conuerſari. 19. Ampliùs autem deprecor vos hoc facere, quò celeriùs reſtituar vobis. 20. Deus autem pacis qui eduxit de mortuis paſtorem magnum ouium, in ſanguine teſtamenti æterni, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, 21. aptet vos in omni bono, vt faciatis eius voluntatem: faciens in vobis quod placeat coram ſe per Ieſum Chriſtum: cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. 22. Rogo autem vos fratres, vt ſufferatis verbum ſolatij. Etenim perpaucis ſcripſi vobis. 23. Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum: cum quo (ſi celeriùs venerit) videbo vos. 24. Salutate omnes præpoſitos veſtros, & omnes ſanctos. Salutant vos de Italia fratres. 23. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARII.

1. *Hortatur ad charitatē, obedientiam, & hoſtiam laudis Deo offerendam.*

Felicius quā Abrahā olim pauperē hoſpitio recipis, quia ſi ille Angelos, tu Deum ipſum excipis.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Charitas fraternitatis maneat in vobis, &c.*] Pergite ô Hebræi, vt cœpiſtis, inuicem amare, iuuare, fouere. *Et hoſpitalitatem nolite obliuiſci*, ſeu ab officio vobis peruio hoſpitalitatis nolite ceſſare: *Per hanc enim* hoſpitalitatem quidam, vt Abraham, & Loth *latuerunt*, *Angelis hoſpitio receptis*, ſeu latenter, & inſcij Angelos hoſpitio receperunt, homines eſſe putantes. * Felicius, & vtilius pauperes nunc hoſpitio recipimus: ſiquidem Deus moratur in paupere.] *Mementote vinctorum, tanquam ſimul vincti.* Recordamini fauere vinctis cauſa fidei, ac ſi ſimul vinculis vos adſtringeremini. Quod vinctus tecum geri deſiderares, hoc vinctis impende. * Vt enim afflictis ſuccurramus, non afflictos conſideremos.] Mementote item *laborantium, tanquam & ipſi in corpore morantes.* Græcè, *eorum, qui affliguntur*, recordamini, cogitantes, vos corpus eiſdem & grauioribus incommodis obnoxium induere. Qui laboranti non miſeretur, frequenter aſſolet ſimili affici incommodo. Vndè cum videris aliquem morbo affligi, recordare, corpus tuum ſimilis afflictionis eſſe capacem: & time, ne ſimili angaris ægritudine.] *Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus.* Coniugium ſit in omnibus honorabile, ſeu in omni re honeſtatem ſeruate: & coniugalis lectus nullius peccati labe contra fidem

Vt afflicto ſuccurras, te cōſidera afflictum.

Miſerere patientis ægritudinem, quia corpus habes eidem malo obnoxium.

fidem coniugij contaminetur. *Fornicatores enim, & adulteros iudicabit Deus*, ſiue condemnabit, & puniet. * Cur fornicarios & adulteros ſpeciatim Dei Iudicis tribunali addicit? Certè quia horum criminum patratoris totum ſtudium ſolet eſſe, vt oculos hominum effugiat. O ſtulte, qui homines effugis delicti ſpectatores, & non times aſpectari à Deo Iudice, cum delinquis!] *Sint mores ſine auaritia contenti præſentibus*, moribus veſtris auaritia non adſit, his, quæ habetis eſtote contenti. *Ipſe enim* Deus ad Ioſue *dixit*, cap. 1. *Non te deſeram, neque derelinquam.* Locate in Deo fiduciam, haud vobis deerunt neceſſaria. * Nullus Deo fidit, eique ſeruiit, cui ad vitam tuendam neceſſaria deeſſent.] *Ita vt confidenter dicamus* cum Dauide Pſal. 117. 6. *Dominus mihi adiutor, non timebo, quid faciat mihi homo.* Si Deus adiutor, hominum deſpice impugnationem. *Mementote Præpoſitorum veſtrorum, qui vobis locuti ſunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conuerſationis, imitamini fidem.* Ob oculos apponite Apoſtolos, Epiſcopos, Sacerdotes, quos habuiſtis fidei Doctores: & meditantes felicem vitæ eorum exitum, ſtudete eorum fidei æmulationi, vt & exitum imitemini.

Quam ſtultus adulter, qui hominũ oculos fugere curat, & Dei Iudicis non veretur in conſpectu delinquere.

Nullus Deo ſeruit, cui ad vitam neceſſaria deſint.

Verſ. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. *Ieſus Chriſtus heri, & hodie ipſe, & in ſæcula, &c.*] Chriſtus Dominus ſemper eſt idem, æquè potens, æquè beneficus erga ſuos. Spem ergo veſtram in Chriſto, non in hominibus, queis agnata varietas, collocate. *Doctrinis varijs, & peregrinis nolite abduci.* Nolite admittere doctrinas inter ſe diſſidentes, & aduentitias, alienas quidem ab eis, quas ex Apoſtolorum, & Eccleſiæ ſpiritu audiſtis, ne ſeducamini, ſeu à veritate abducamini earum plauſu. Multæ enim doctrinæ ex ingenioſa nouitate plauſum excitantes ſolent audientes à fidei abducere puritate.] *Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor, non eſcis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis.* Exemplum adducit Apoſtolus ex doctrina pſeudo-Apoſtolorum, qui ſuadere contendebant, adhuc Chriſtianis neceſſarium eſſe ad ſalutem, ab eſcis lege Moſaica prohibitis (Leu. 11.) abſtinere. Optimum, inquit, eſt *gratia*, ſeu legis gratiæ præſcriptis ſtabilire cor, & non inſtare in abſtinentia illorum ciborum, quæ abſtinentes ab eis non iuſtificarunt, nec mentibus eorum robur gratiæ addiderunt. *Habemus altare, de quo edere non habent poteſtatem, qui Tabernaculo deſeruiunt.* Eſt nobis altare, in quo corporis, & ſanguinis Chriſti ſacrificium offerimus, de quo edere licentiam non obtinent, qui adhuc legi Moſaicæ inhærent, eius præſcriptis circa ciborum abſtinentiam obtemperantes. *Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in ſancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra.* Vitulorum, & hircorum, qui pro Pontificis, & totius populi peccatis immolabantur, ſanguis ad illa expianda, in Sancta ſanctorum inferebatur; ſed horum animalium corpora igni tradebantur cremanda extra caſtra, dum in deſerto vixerunt, & poſtea extra Ciuitatem Ieroſolymam: quia non licebat eis hiſce carnibus edere. At illæ victimæ adumbrabant corporis ac ſanguinis Chriſti oblationem: ergo Tabernaculo ſeruientibus haud fas eſt Euchariſticum cibum manducare. *Propter quod & Ieſus vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum extra portam paſſus eſt.* Caluariæ mons erat extra portam Ieroſolymæ, quæ *ſtercoris* dicebatur. Aliam cauſam allegoricam illius cæremoniæ cremandi cadauera victimarum extra caſtra, affert Apoſtolus. Vt ſcilicet ſignificaretur. Chriſtum extra Vrbem cremandum in ligno crucis eſſe, & abolito Tabernaculo & Templo, Eccleſiam Gentium per totum orbem diffundendam eſſe inſtitutum. Vt crux Chriſti non Templi eſſet ara. Sed mundi. *Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes.* His non contentus Paulus, etiam tropologicam eiuſdem ceremoniæ cauſam ſubiungit, ſcilicet debere nos ſi cum fructu ad Chriſtum, & ad altare Euchariſticum accedere cupimus, exire ad eum extra caſtra non tantum legalium ceremoniarum, ſed & mundanarum voluptatum, libenterque amplexari Chriſti ignominias, aliaque accommoda eſt cruci. * Optima enim ad Euchariſtiam ſuſcipiendam diſpoſitio labores vltroneè ſuſtinere.] *Non enim habemus hic manentem Ciuitatem, ſed futuram inquirimus.* Subdit Paulus & cauſam analogicam, ſcilicet, vt ſignificaretur, nos non habere in caſtris huius ſæculi diu duraturam habitationem; ſed cœleſtis vitæ Ciuitatem æternam inquirere, & eo eſſe properandum. *Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius.* Igitur per Chriſtum tanquam Pontificem, & mediatorem noſtrum Deo hymnos, pſalmos, & gratiarum actiones ſemper litare ſtudeamus. * *Semper*, inquit, quia nunquam non ab eius munificentia cæleſtibus beneficiis donamur: vnde nunquam debemus à gratiarum actione ceſſare.] *Beneficentiæ autem, & communionis nolite obliuiſci.* Eleemoſynæ ſeu communicationes bonorum veſtrorum cum pauperibus, non obliuiſcamini; *talibus enim hoſtiis promeretur Deus.* Seu hoc eſt genus quoddam ſacrificij Deo gratiſſimi, quo nobis eum conciliamus. *Obedite Præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis: Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri.* * Vnde ſi eorum incuria eis non obtemperatis recta amplectendo, à Chriſto Iudice eis imputabitur: quare eos peruigilare decet.] Humilem ergo eis obedientiam exhibete, *vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes*, ſeu vt curam veſtri agant cum alacritate, & non cogatis eos ſub pondere gemere. * Rectoris enim officium moleſtum eſt admodum, & ſub onere affliguntur, quando ſubditi refugiunt iugo ſubiacere.] *Hoc enim non expedit vobis.* Quia Prælati gemitus ob ſubditi inobedientiam, Deum inuocat, vt eam grauiter vlciſcatur.

Doctrinæ nonnullæ ex ingenioſa nouitate ſolent auditores abducere à fidei puritate.

Ad Euchariſtiam ſuſcipiendam optima diſpoſitio labores vltroneè ſuſtinere.

Semper à Deo beneficia accipientes, ſemper ei gratiarum actionẽ reddamus.

Rectori ſubditorum imputantur piacula.

Præſulatus moleſtus admodum cum ſubditi obedientes non ſunt.

Verſ. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. *Orate pro nobis, &c.*] Pro me ô fratres Deum precari vos obſecro: *confidimus enim, quia bonam conſcientiam habemus in omnibus bene volentes conuerſari.* Seu id facere debetis vt pro amico & de vobis benemerito, qui ſibi nihil conſcius eſt aduerſus vos geſſiſſe: ſed voluiſſe, & velle omnibus prodeſſe. *Amplius autem deprecor vos, hoc facere, quò celerius reſtituar vobis.* Obſecro autem vos pro me impenſius orate, vt meum ad vos reditum à Domino impetretis mihi conſolationis, vobis fortè futurum vtilitati. *Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis Paſtorem magnum ouium in ſanguine Teſtamenti æterni Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum: aptet & vos in omni bono.* Seu Deus pacis

cis auctor,& amator, qui Chriſtum ouilis Eccleſiæ noſtræ magnum Paſtorem pro ouibus occiſum à mortuis ſuſcitauit : vt ſanguinis, quem profudit in paſſione merito nouum Teſtamentum obfirmaretur : vos tanquam vnius corporis membra aptet,ac perficiat in omni bonorum operum genere : *Vt faciatis eius voluntatem.Faciens* vtique ſeu operans *in vobis,quod placeat coram ſe per Ieſum Chriſtum*, ſeu iuuans vos, vt nunquam ab eius placito recedatis : & id meritis Chriſti. Patri autem ac Filio *ſit gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.Rogo autem vos fratres vt ſufferatis verbum ſolatij*, ſeu vt libenti animo hanc meam exhortationem admittatis. * Græcum vocabulum *exhortationem*, & *conſolationem* ſignificat. Quia exhortatio ad virtutem licet acrem vitiorum correptionem includat, (vt in præſenti) affert ſimul conſolationem, qua poſt reſipiſcentiam peccatoris animus oppletur.] *Etenim perpaucis ſcripſi vobis*, ſi rei argumentum,myſteriorum,quæ euolui,dignitatem, meumque erga vos zelum, & affectum ſpectetis. *Cognoſcite fratrē noſtrum Timotheum dimiſſum.* Ex Græco, Noſcite,ſcitote fratrem noſtrum Timotheum iam è vinculis, queis propter fidem arctabatur, eſſe dimiſſum, ſeu ſolutum. Indicatur hîc Timotheum fuiſſe alicubi in vinculis, ſed id alibi non lego. *Cum quo (ſi celerius venerit) videbo vos.* Si Timotheus iam ſolutus à carcere celerius ad me redierit, antequam ad vos pergam, ſocium itineris illum adducam. *Salutate omnes Præpoſitos veſtros*, ſeu Eccleſiarum Epiſcopos, maximè per Iudæam,& Syriam : *& omnes ſanctos*, ſiue omnes fideles. *Salutant vos de Italia fratres.* ſeu Iudæi Chriſtiani per varias Vrbes Italiæ diſperſi. *Gratia cum omnibus vobis. Amen.* Forma hæc eſt condendi Epiſtolas conſueta. Nomine gratiæ omne bonorum genus, quæ nobis à Deo per Chriſtum proueniunt, intelligit. Cum gratia enim cuncta nobis vtilia bona à Patre cæleſti obuentura expectemus.]

Exortatio.& correptio acris affert reſipiſcenti cōſolationem.

Cum gratia omnia nobis vtilia bona à Deo poſſumus expectare.

AD DEIPARAM DOMInam meam.

INDVCIT Paulus cap.12. Epiſt.ad Hebræos Chriſtum Dominum *meliùs loquentem, quàm ſanguis* olim *Abel* loquebatur ; ille enim precabatur mortem profundentis, Chriſtus autem cœleſtis Conſiliarius vitæ monita tradit. *Videte* (ait Apoſtolus) *ne recuſetis loquentem* audire, & eius conſilia exequi. Hinc Richardus Laurent. lib.2. de laud.Mar. contemplatur Mariam Conſiliarij IESV Matrem eſſe Conſiliariam. *Multa*, inquit, *ſunt Conſilia Mariæ, quibus conſulit nobis animarum ſalutem. Vndè, ait Prou.*8. Meum eſt Conſilium. *Conſilia Mariæ ſunt, vt faciamus pœnitentiam, vt fugiamus diabolum volentem occidere nos, vt citò reuertamur ad Dominum, ſi receſſerimus ab eo per peccatum, vt conſtantes perſiſtamus,vt diuinæ voluntati conformemur,&c.* Et addit ad rem noſtram: *Debemus ergo obedire conſiliis ſuis, & accedere ad vocantem nos iuxta illud Pauli:* Videte, ne recuſetis loquentem ; *& hoc duplici cauſa, propter reuerentiam eius, quia Regina eſt: propter periculum noſtrum, qui inter dæmones, & malos homines habitamus, & viuimus in peccatis.* Ita ille.

Maria Chriſti Conſiliarij Mater Conſiliaria etiā eſt, nobis tradēs vitæ monita.

Laus Deo, Virgini, Ioſepho, Ignatio, Antonio.

R. P. AN

R. P. ANTONII

DE ESCOBAR

ET MENDOZA,

SOC. IESV THEOLOGI,

COMMENTARIORVM

In Epiſtolas Catholicas & Ioannis Apocalypſin

PARS ALTERA.

LECTORI MEO.

LICET Epiſtolis, quæ iuxta ordinem ſacrorum Bibliorum poſt enumeratas D. Pauli Epiſtolas ponuntur, duæ tantùm in vulgatis Bibliis correctis *Catholicarum* titulum præferant, nempè Iacobi prima & vltima Iudæ: à SS. tamen Patribus, & ſacris Scriptoribus Catholicæ communiter appellantur. Et quidem (vt Oecumenius in præfat. ad Iacob. epiſt.) *Catholicæ*, id eſt, *Vniuerſales* vocitantur, quòd non vni genti, aut Ciuitati datæ fuerint, ſed vniuerſaliter fidelibus ſiue Iudæis, qui diſperſi erant, ſiue omnibus Chriſtianis ſub eadem fide degentibus. Sunt numero ſeptem, Iacobi vna, Petri duæ, Ioannis tres, vna Iudæ: quæ omnes eodem ferè ordine ab Apoſtolis fuerunt ſcriptæ, quo in ſacris Bibliis ſunt collectæ. Paſſimque vt rem compertam Græcâ linguâ dictatas fuiſſe, aſſerunt Scriptores.

De Apocalypſi autem Beati Ioannis præmiſerim, ſub Domitiano Imperatore Apoſtolum ex Epheſo vinctum Romam. Cùm verò è dolio feruentis olei illæſus exiuit, in Inſulam Pathmos fuiſſe relegatum: vbi vidit, & ſcripſit Apocalypſin, ſeu Reuelationem, quam à Chriſto acceperat anno decimo quarto Imperij Domitiani, quo ſecunda poſt Neronem excitata fuit contra Eccleſiam perſecutio, vt teſtatur Euſebius in Chron. eámque immiſit ſeptem Aſiæ ad Eccleſias. Narrat varia perſecutionum genera, quas partim in ſua prima origine Eccleſia perpeſſa fuit, & poſtmodùm perpeſſura erat: partim contra Anti-Chriſtum pugnam in ſæculi fine: ac ſimul eius illuſtriſſimas victorias, ac triumphos. Nam qui ſponſam ſuam, ad pulchritudinis incrementum, permiſit à tot hoſtibus impugnari, ei dedit & vincere.

DECEM ET SEPTEM
Antilogia ex Epiſtolis Catholicis, & Apocalypſi.

Siue quæ inter ſe pugnare videntur Teſtimonia.

CAPVT I.

Ex Epiſtolis Catholicis nouem.

I. *Iacob.* 1.2.

Omni gaudio potitur, qui irruenti tentationi obſiſtit.

Periculoſum eſt, vltrò tentationē inire.

OMNE *gaudium exiſtimate, cum in tentationes varias incideritis.* Matth.26.41. *Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem.* Si orandum nobis vigilanter, ne tentemini, quomodò variis tentationibus agitari, omne erit *gaudium?* Preme illud verbum: *Orate vt non intretis in tentationem.* Intras vltrò in tentationem? periculoſa valdè eſt pugna, difficilis admodùm victoria. At ſi aduentante tentatione ope cæleſti vincas: omne gaudium tibi obuenire puta; quia æterno præmio omnia gaudia præſtante animæ, potieris.

II. *Iacob.* 4.4.

Nullum hominis commodū poteſt cum Dei inimicitia conſeruari.

Amicitia huius mundi inimica eſt Deo. At Hebr.12.14. *Pacem ſequimini cum omnibus.* Quomodo cum omnibus pacem ſequemur in mundo, ſi amicitiam habere in mundo prohibemur? imò vt pacem in mūdo cum omnibus habeamus, eam debemus fugere amicitiam, quæ mundum ſapere videatur Deo planè inimicum. Nullum enim hominum commodum poteſt cum Dei inimicitia conſeruari.

III. 1.*Petr.* 3. 19.

Cuilibet Dei vices gerēti Prępoſito cuiuſcumq; conditionis ſit, nos debemus ſubiicere.

Subiecti eſtote omni humanæ creaturæ. An etiam domini ſeruis ſuis ſubiicientur? Certè cum Præſul Dei vices gerat, cuilibet hoc munus gerenti nos debemus dignè admodùm ſubiicere, ſiue doctus, vel indoctus: ſiue prudens vel imprudens: ſiue contigerit aliquandò, vt noſter famulus nobis præponatur: quod non ſemel accidiſſe, Regularis inſtituti profeſſores comperimus.

IV. 1.*Petr.* 4. 12.

Peregrinatio ad loca ſacra non omnibus nec ſemper eſt vtilis.

Nolite peregrinari in feruore. At 2. Corinth. 8. 19. Ipſe Paulus dicit, ſe peregrinari. Et Hebr. 11. 13. Adiicit de ſanctis Prophetis, quod *peregrinis* fuerint ſuper terram. Cur ergo prohibet peregrinationem aſſumere, quam ipſe & Prophetæ ſuſceperunt; profectò non abſolute peregrinari prohibet, ſed addita particula, *In feruore*, ſeu repentino deuotionis impetu. Nam licet laudabilis ſit peregrinatio ad ſacra inuiſenda loca, non omnibus, nec ſemper eſt vtilis. Vndè oportet, eam non repente ſed maturo conſilio diſponi.

V. 1.*Petr.* 5. 13.

Magna eſt inter Eccleſias fidelium per charitatem vnitas, ſeu identitas.

Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone. At Petrus hanc Epiſtolam Romæ ſcripſit. Quid igitur Romæ cum Babylone? An *Babylon* Roma vocitatur? Verum licet hoc metaphorico nomine Petrus vſus non eſſet, ſi Babyloni Chriſti Eccleſia adoraret, fideles cuiuſuis Eccleſiæ Dominicæ adeò charitatis vinculo arctantur, vt vnum ſentiant, vnum loquantur omnes: & idem ſit eos, ad quos ſcribit Apoſtolus à Babylonis Eccleſia, quam à Romana ſalutari.

VI. 2.*Petr.* 3. 9.

Deus vult vt nullus damnetur, ſed ob peccatoris renitentiam permittit eum indurari.

Deus nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. At Rom. 9.18. Petrus idem inquit. Deus *cuius vult miſeretur: & quem vult, indurat.* Quomodo indurat, quem vult, ſi non vult aliquem deperire? Planè quia eo ipſo, quod nolens aliquem perire, præſtans auxilia vt poſſit pœnitere: tam ingratum ſe peccator oſtentat, vt in cordis duritie Deus in ſupplicium permittat, vt Pharaonis inſtar, ominno induretur, & quaſi lapis, in abyſſum deſcendat.

Ex

VII. 1. *Ioan.* 2. 16.

Ex vobis prodierant quidam pſeudo-Chriſtiani. At mox addit. Hi quidem *non erant ex nobis.* Quomodo precor, ex vobis non erant, ſi ex vobis prodierunt? Certè, quia ſimiles genere moribus differebant. Quemadmodum de prauo probi parentis filio dicimus ô Hic illius patris minimè eſt filius. Quia licet ex eo prodierit, eo moribus eſt diſſimilis. Non ſufficit te ex Chriſtianis prodiiſſe, niſi ſis Chriſtianus & moribus.

Non ſufficis, te ex Chriſtianis parentibus prodiiſſe, niſi morib⁹ ſis Chriſtianus.

VIII. 1. *Ioan.* 3. 6.

Omnis, qui in eo manet, non peccat. At ait Iacobus 36. *In multis offendimus omnes.* Si vel iuſti in multis offendunt, quomodo qui in Deo manet, non delinquit. Planè, quia qui in Deo feruenter manet ſpirituali profectui addictus, affectate non peccar licet ex humana fragilitate, & inaduertentia alias culpabili ſæpè delinquat. Verum quod plena, & affectata malitia non geritur, quodammodo peccatum non appellatur.

Quod ex affectata malitia nõ geritur, quodammodo peccatum nõ appellatur.

IX 2. *Ioan.* 10.

Nolite recipere in domum hereticum, *nec Aue ei dixeritis.* At Mat. 5. 44. *Diligite inimicos veſtros: benefacite iis, qui oderunt vos.* Annon eſt eis benefacere, hoſpitio eos excipere, & illos comiter ſalutare? Planè inimici noſtri excipiendi à nobis, fauendi, ſalutandi: fidei verò inimici omnino à nobis abſterrendi. Peſtis enim eſt hæreſis vel à longè inficiens.

Inimici noſtri fouendi, excipiendi: inimici fidei omninò à nobis ablegandi.

CAPVT II.

Ex Diui Ioannis Apocalypſi Octo.

X. *Apoc.* 1. 1.

QVÆ *oportet fieri cito.* Et verſ. 3. *Ecce venit cum nubibus* ad iudicium. At iam lapſa ſunt multa ſæcula & quot ante diem illam adhuc labentur. Quomodo Ioannes aſſerit cito id euenturum. Certè breue eſt omne tempus, imò quaſi nihil, ſi cum æternitate conferatur.

Cunctatẽpora ſæcularia reſpectu æternitatis quaſi nihil.

XI. *Apoc.* 2. 9.

Scio paupertatem tuam: Sed diues es. Dicunt, ſe Iudaos eſſe: Sed non ſunt. At ſi *pauper*, quomodo *diues*: Si ex Tribu *Iuda* prognati, quomodo *Iudai* non ſunt? Planè quia qui ſe diuitem eſſe ſcientia, vel virtute exiſtimat: eo ipſo apud Deum pauper, ac vacuus oſtenditur. Et qui ſui generis nobilitati, moribus rectis non reſpondet; omnino ab illo alienus oſtenditur.

Qui ſe diuitẽ ſcientia, virtute, &c. ſe eſſe putat: pauper Deo oſtenditur. Filius patris nobilis, ignobilis eſt, ſi vitiis ſeruit.

XII. *Apoc.* 3. 11.

Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Atqui Ioan. 6. 39. *Omne, quod dedit mihi* Pater, *non perdam ex eo.* Ergo inutile eſt, fortiter tenere quod habeo, nempe ſpem ad coronam. Profectò Chriſtus non perdet vllum electum ex iis, quos accepit à Patre. Sed ſupponit electos fortiter tenere coronam. Nam *Viuitur è rapto, non hoſpes ab hoſpite tutus.*

Electi coronam ſuã fortiter teneant, ne ab alio arripiatur.

XIII. *Apoc.* 6. 4.

Datum eſt ei, vt ſumeret pacem de terra. At Ioa. 14 27. Chriſtus ait: *Pacem relinquo vobis: pacem meam do vobis.* An quis poteſt pacem ſumere, ſeu auferre de terra, quam hominibus iuſtis Dominus teſtamento reliquit? Certè pax Chriſti eſt, tribulationibus agitari. Vndè cum materialis pax auffertur à Tyrannis, & ingruit tribulatio, tunc Chriſti pax in iuſtis fortius ſtabilitur.

Cum ingruunt tribulationũ bella, tunc in iuſtis Chriſti pax fortiùs ſtabilitur.

XIV. *Apoc.* 10. 11.

Oportet te, ô Ioannes, *iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.* At Ioannem certum eſt, quadriennio poſt obiiſſe. Quomodo ergò potuit tam breui temporis interſtitio tot Gentibus, tot populis, tot linguis, & tot Regibus prophetare? Certè quia veri præcones Euangelij pennis peruolant igneis. Dei & proximorum amor ſactos miniſtros efficit tempore exiguo innumera egregia circa animarum profectum facinora excitare.

Euangelij miniſter Dei & animarũ amore ſuccenſus tempore exiguo multum operatur.

XV. *Apoc.* 13. 8.

Agni, qui occiſus eſt ab origine mundi. At Chriſtus Agnus Sine macula demum natus eſt poſt quatuor millia annorum ab origine mundi. Quomodò igitur à mundi origine occiſus eſt? Certè vt Matrem ſuam ouem puriſſimam præſeruaret paſſionis ſuæ vi à communi piaculo, eamque verè redimeret, vellus quidem Gedeonis ſuo ſanguine rubricando: à mundi origine, imo ab æternitate Agnus in mente Patris iam occiſus obiicitur.

Chriſtus Agnus occiſus ab origine mũdi ad Deiparæ redẽptionem.

XVI. *Apoc.* 14. 4.

Hi centum quadraginta quatuor millia cum mulieribus non ſunt coinquinati: virgines enim ſunt. At capite 7. 4. Non modo *virgines*, verùm etiam coniugati hoc numero comprehenduntur. Quomodò ergò coniugati virgines eſſe poſſunt? Mitto Diu. Alexium, Ciciliam, & alios multos

Coniugio adſtricti, ſi perfectè illius ſtatus leges obſeruet, quodammodo

valent, virginum cœtui adſcribi.

qui in coniugali ſtatu virginitatis florem immarceſcibilem retinuere. Et vlterius addiderim, vel adſtrictos coniugio, ſi ſtatus illius perfectè leges obſeruent in Dei conſpectu ita puri, ità mundi apparent, vt quodammodo valeant virginum cœtui adſcribi.

XVII. *Apoh.* 20. 14.

Infernus, & mors miſsi ſunt in ſtagnum ignis. Ipſe tamen infernus. Seu Tartarus quid aliud eſt niſi ſtagnum ignis? Quomodò igitur infernus in infernum detruditur? Certè quia *Inferni* vocabulo impij deſignantur, qui in hoc ſæculo dæmonum habitatio fuere.

Impij ſunt dæmonum hic infernus.

ANTONII
DE ESCOBAR
ET MENDOZA,
SOC. IESV THEOLOGI,
In Vetus, ac Nouum Teſtamentum.
COMMENTARII LITERALES, & Morales.

EPISTOLÆ CATHOLICÆ.

EPiſtolæ, quas SS. Iacobus, Petrus, Ioannes, & Iudas ſcripſére *Catholicæ*, ſiue *Vniuerſales* appellantur, quia non continent particularia negotia, ſed vniuerſalia toti Eccleſiæ communia; & ideò per omnia loca terrarum legendæ à fidelibus immittebantur. Verùm quod ad harum ſeptem Epiſtolarum ordinem ſpectat, non dignitatis: ſed ſolius temporis (non quo ſcriptæ, ſed quo in Canonem, ſeu Catalogum ſacrorum Librorum relatæ ſunt ab Eccleſia) habita eſt ratio. Græcè ab Apoſtolis omnes conſcriptæ fuére, vtpotè vulgari tunc linguâ.

LIBER PRIMVS. EPISTOLÆ D. IACOBI, & D. Petri.

EPISTOLA CANONICA BEATI Iacobi Apoſtoli.

PROLVSIO.

EPiſtola prima ex ſeptem adſcribitur non D. Iacobo Zebedæi filio; vt nonnulli aſſerunt: ſed D. Iacobo Alphæi, ſeu Cleophæ filio, *fratri Domini*, ſeu Chriſti cognato. Quo præcisè tempore, ſeu anno

Epiſtolam Apoſtolus ſcripſerit, incertum. Certum autem eam ſcripſiſſe poſt editam D.Pauli Epiſtolam ad Romanos, ſcilicet poſt annum à morte Chriſti vigeſimum ſextum. Quia occaſione quorumdam à Paulo ſcriptorum in illa Epiſtola, ſuam Iacobus ſcripſit. Qui quidem primo eius capite ex Richardi Laurentini lib. 6. de laud. Virg. accommodatione, mihi indicat, vndè ad perſequendam difficilem noui Teſtamenti, abſoluendámque feliciter expoſitionem, neceſſariam opem ſim reſumpturus. *Largitur (*ait Richardus*) Deipara ſeruis ſuis dona gratiarum, theſauros mentis*, ſeu intelligentiæ. *Ipſa enim dat* (vt ait Iacobus Epiſt. cap. 1.) *Omnibus affluenter, & non improperat.*

Deipara largitur ſuis vbertim dona gratiarum.

CAPVT I.

Aduerſus ingruentia mala fidelium animos confirmat. Prædicandi commendat ſtudium. Diuini verbi auditionem, laudat, & veræ religionis officia perſtringit.

1. IACOBVS Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus, duo-
decim tribubus, quæ ſunt in diſperſione, ſalutem. 2. Om-
ne gaudium exiſtimate fratres mei, cùm in tentationes
varias incideritis: 3. ſcientes quod probatio fidei veſtræ
patientiam operatur. 4. Patientia autem opus perfe-
ctum habet: vt ſitis perfecti & integri, in nullo deficien-
tes. 5. Si quis autem veſtrûm indiget ſapientia, poſtulet
à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat: & dabitur ei. 6. Poſtulet
autem in fide nihil hæſitans: qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris, qui à ven-
to mouetur & circumfertur. 7. non ergo æſtimet homo ille quod accipiat ali-
quid à Domino. 8. Vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis.
9. Glorietur autem frater humilis in exaltatione ſua, 10. diues autem in humili-
tate ſua, quoniam ſicut flos fœni tranſibit. 11. exortus eſt enim ſol cum ardore,
& areſecit fœnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperiit: ita & diues
in itineribus ſuis marceſcet. 12. Beatus vir, qui ſuffert tentationem: quoniam
cùm probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromiſit Deus diligenti-
bus ſe. 13. Nemo cùm tentatur, dicat, quoniam à Deo tentatur: Deus enim
intentator malorum eſt: ipſe autem neminem tentat. 14. Vnuſquiſque verò ten-
tatur à concupiſcentia ſua abſtractus, & illectus. 15. Deinde concupiſcentia
cùm conceperit parit peccatum: peccatum verò cùm conſummatum fuerit, ge-
nerat mortem. 16. Nolite itaque errare, fratres mei dilectiſſimi. 17. Omne
datum optimum, & omne donum perfectum, deſurſum eſt; deſcendens à Patre lu-
minum, apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio. 18. Vo-
luntariè enim genuit nos verbo veritatis, vt ſimus initium aliquod creaturæ
eius. 19. Scitis fratres mei dilectiſſimi. Sit autem omnis homo velox ad audien-
dum: tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram. 20. Ira enim viri, iuſti-
tiam Dei non operatur. 21. Propter quod abiicientes omnem immunditiam,
& abundantiam malitiæ, in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum, quod po-
teſt ſaluare animas veſtras. 22. Eſtote autem factores verbi, & non auditores
tantùm, fallentes voſmetipſos. 23. Quia ſi quis auditor eſt verbi, & non factor:
hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo: 24. Con-
ſiderauit enim ſe, & abiit, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit. 25. Qui autem per-
ſpexerit in legem perfectam libertatis, & permanſerit in ea, non auditor obliuio-
ſus factus, ſed factor operis: hic beatus in facto ſuo erit. 26. Si quis autem putat
ſe religioſum eſſe, non refrænans linguam ſuam, ſed ſeducens cor ſuum, huius
vana eſt religio. 27. Religio munda & immaculata apud Deum & Patrem, hæc eſt:
Viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum ſe cuſtodire ab
hoc ſæculo.

COMMEN

COMMENTARII.

VERS. 1.2.3.4. *Iacobus Dei, & Domini noſtri, &c.*] Iacobus filius Cleophæ & Mariæ Salome Ieroſolymæ Epiſcopus. *Dei quidem, & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus, duodecim Tribubus*, ſeu Iudæis quibuſlibet qui diſperſi ſunt inter Gentes per varia Regna, ſalutem. Patet hinc, quod ex omnibus duodecim Tribubus aliqui fuerint ad Chriſtum conuerſi. *Omne gaudium exiſtimate fratres*, ſeu plenam, ſummam exultationem vos poſſidere, *cum in tentationes*, ſeu tribulationes *varias incideritis.** Omne gaudium in terra non poteſt haberi, niſi ad eam cæli deſcendat gaudium, ſolummodo enim cæleſte gaudium omnia gaudia complectitur. Innuit itaque Apoſtolus pati hic perſecutiones, & labores perinde eſſe quodammodo, ac æterna iam beatitudine frui.] Scientes, quod probatio fidei veſtræ, ſeu *examinatio* (Græce ſic) per tribulationes, *patientiam operatur*, ſeu materiam patientiæ præbet. *Patientia autem opus perfectum habet.** Nam cuius patientia vinci non poteſt, ille perfectus eſſe probatur.] *Vt ſitis perfecti, & integri in nullo deficientes.*

Qui labores patitur, quodammodò à beatitudine cæleſti potitur.

Perfectus eſt ille, cuius patientia aduerſis vinci non poteſt.

Verſ. 5.6.7.8.9.10.11. *Si quis autem veſtrum, &c.*] Si quis autem ex vobis *ſapientia* practica ad ſalutem neceſſaria *indiget*, poſtulet à Deo (à quo *omnis ſapientia* Eccli. 1.1.) qui dat omnibus affluenter, *& non improperat*, petendi importunitatem, vt faciunt diuites nonnulli crebras pauperum petitiones repellentes: *& dabitur ei.* Qui improperat pauperum importunitatem à Dei ſpiritu longe recedit, cui ſpecialis eſt gloria per ſingula inſtantia petentibus dona elargiri.] *Poſtulet autem in fide, nihil hæſitans* per diffidentiam. *Qui enim inhæſitat*, (ſeu dum in dubio eſt animus) *ſimilis eſt fluctui maris, qui à vento mouetur, & circumfertur*, ſeu inſtar maris fluctuum, huc illuc impellitur ventorum impetu variorum. *Non ergo æſtimet homo ille, quod accipiat aliquid à Domino*, ſeu qui hæſitat, qui dubitat, ſibi perſuadeat ſuas irritas fore preces. * Ex hæſitatione enim & diffidentia quaſi iniuria afficit largitorem.] *Vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis.* Talis eſt pſeudo-politicus: varias enim aſſumit formas, vti ſuis commodis videtur expedire: modò ſe Catholicos ſimulant, modò produnt hæreticos. Hic Deo exoſus, vt eius orationes ob hypocriſim, & impietatem execrabiles. *Glorietur autem frater humilis in exaltatione ſua*, Chriſtianus pauper abiectus debet in ſua exaltatione gloriari.* Si humilis, quomodo poteſt in exaltatione gloriari? Certè quia agnata eſt humilitati exaltatio; illud enim ipſum humiliari exaltari eſt.] *Diues autem in humilitate ſua* confundatur, parata enim eſt infallibiliter humiliatio: *quoniam ſicut flos fœni* diuitiarum gloria *tranſibit.* Imò etiam cum ſplendet iam tranſiit. Vndè non dicit Apoſtolus *Diues in diuitiis ſuis, ſed in humilitate ſua*, quaſi poſſidere diuitiarum faſtum & ex confuſione humiliari, idem ſit prorſus.] *Exortus eſt enim ſol cum ardore & areſecit fœnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperiit.* Vultum floris metaphoricè eius formam, & ſpeciem appellat: *ita diues in itineribus ſuis* difficillimis ad acquirendum opes, *marceſcet.* * Alloſio planè fit ad itinera periculoſa, & difficilia, quæ conquirendarum pecuniarum cauſa ab auaris ſuſcipiuntur. Vnde canebat ille.

Qui improperat pauperis petendi importunitatē, à Dei ſpiritu longè recedit.

Iniuriam Deo infert, qui diffidit cum orat, de poſtulati cōſecutione.

Agnata humilitati exaltatio.

Diues ſuperbus in ipſis diuitiis habet confuſionem.

Difficilis auaritiæ via.

Impiger extremos currit mercator ad Indos, &c.

Verſ. 12.13.14.15.16.17.18.19.20. *Beatus vir, &c.*] Beatus plane *ille, qui* ingruenti calamitati non cedit, ſed *ſuffert tentationem*, ſeu tribulationem: nec ſuſtinet modo, ſed fortiter etiam eam ſuperat. *Quoniam cum probatus fuerit*, ſeu exploratus, ſeu perfectus, *accipiet coronam vitæ*, ſeu cæleſtem beatitudinem, *quam repromiſit Deus diligentibus ſe.** Vocatur autem gloria *Corona vitæ*, ſeu viuens, quia perpetuo viret, & florens, non decidua, quales huius vitæ coronæ ex lauro, hedera, gramine conſertæ, quas tanti æſtimauit antiquitas.] *Nemo cum tentatur, dicat, quoniam à Deo tentatur*: Tranſit à probationis tentatione ad tentationem ſuggeſtionis, qua dæmon fideles oppugnat. *Deus enim intentator malorum non eſt*, ſeu ſuggeſtione praua ad malum non incitat. *Ipſe autem neminem tentat. Vnuſquiſque verò tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus, & illectus*, Græce, *inescatus*. Voluptas enim eſca eſt turpitudinis, qua homo à bono abſtrahitur, & ad malum pellicitur. Triplicem gradum tentationis, & peccati hoc verſ. & ſequenti diſtinguit Apoſtolus: *ſuggeſtionem*, ſeu cogitationem rei malæ, in qua nullum plerumque peccatum: *delectationem*, cum voluntas negligit illam reprimere, vel imperfectè conſentit, & in hoc eſt veniale piaculum: *conſenſum* deliberatum in quo ſi materia ſit grauis, mortale peccatum eſt: ſi leuis, veniale. *Deindè concupiſcentia, cum conceperit* delectationem, *parit peccatum*; quia licet non ſit omninò voluntarius, nec mortale peccatum, non tamen caret culpa: *peccatum verò cum conſummatum fuerit*, per conſenſum plenè deliberatum, animæ generat mortem. *Nolite itaque errare fratres mei dilectiſſimi.* Cauete itaque, nè tam abſurda, & impia cogitatio ſubeat animos veſtros, vt à Deo vos tentari putetis. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt deſcendens à Patre luminum*: Tantum abeſt, vt Deus quempiam tentet, & ad malum perſuadeat, vt ſupernaturalia omnia bona, & chariſmata, quibus ad virtutem omnem allicimur, ab illo nobis vbertim adueniant: apud quem Patrem luminum *non eſt tranſmutatio*, vt modo luceat, modo non luceat; vt accidit Soli & Lunæ per eclypſes: *nec viciſſitudinis obumbratio*, vti Soli accidit qui conuerſione diurna ex vno in alterum hemiſphærium per vices terræ craſſitudine ita obumbratur, vt nos illius luce perfundi non poſſimus. *Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis.* Naturæ neceſſitate Sol illuminat: at Pater luminum non neceſſitate coactus, ſed benignitate impulſus veritatis verbo ſeu doctrina Euangelica nos genuit in filios: *vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.* Græcè pro *initium primitiæ* ſcribitur, vt ſimus primitiæ quædam creaturarum eius. Annon primitiæ ſunt primi fructus, præcipuoque honore commendati? ſenſus ergò eſt: Vt tanquam filii lucis tanto digni Parente inter omnes creaturas principatum obtineamus. *Scitis fratres mei dilectiſſimi.* Sa-

Gloria corona eſt ſemper viuens, ſeu virens.

tis ô fratres, cognoſcitis, ea quæ dixi, eſſe vera. *Sit autem omnis homo velox ad audiendum.* Pergit ad bonorum operum adhortationem. Ad quæ obeunda quaſi primus gradus eſt linguam cohibere, & diſciplinæ præcepta libenter exaudire: *tardus*, ait, *ad loquendum: & tardus ad iram.* * Nimium enim loqui ſæpè excitat iram. Quià qui multum loquitur, verbo aliquo audientem offendit, qui reſpondens iratus alterum ad iracundiam accendit.] *Ira enim viri iuſtitiam Dei non operatur*, ſeu vir iratus Dei præceptis non paret. Cohibenda igitur ira, quia magnum incitamentum eſt ad legis violationem. * Si id viri ira, quid ira mulieris, quæ ſinè fræno abripitur.]

Nimium loqui aſſolet iram excitare.

Iracundia mulieris effrænata.

Verſ. 21.22.23.24.25.26.27. Propter quod abiicientes, &c.] Abiicient ergo ex cordibus veſtris *omnem immunditiam*, ex Græco, omnem auaritiam, quæ iræ materiam ſuppeditare ſolet: *& abundantiam malitiæ*, ſeu quidquid malè abundat, & debet neceſſario reiici: *in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum, quod poteſt ſaluare animas veſtras.* Seu Euangelicam doctrinam animabus veſtris inſitam ad ſalutem ab ira omnino abſtracti ſuſcipite. * Cur correptio vocatur *verbum inſitum*, in manſuetudine ſuſcipiendum, ſeu ab ira remoti cum eſſent? Qui ingerendi norit artem Lunæ creſcentis tempore haud agit inſitionem, ſed donec Luna imminuatur expectat. Tempus fermentis iracundiæ ſpirituali doctrinæ, aut correptionis inſitioni minimè eſt aptum: tranſeat tempus creſcentis iræ, manſuetudo cordis adueniat, & ad animarum ſalutem inſitio præualebit.] * Cur autem auaritia immunditiæ, ſeu impudicitiæ nomine ſignatur? An quia immunda res eſt, vili pecuniarum amore manus inficere? Apte quidem ſed aptius, quia ſicut luxuriæ vitium ſic corpori inhæret, vt difficillimè ab eo abſtrahatur: ſic auaritiæ vitium ità animæ hæreſcit, vt plerumque terminum vel longæ vitæ exæquat.]

Euangelica correptio, vt proficiat, nō eſt peccatori ingerenda in creſcente ira, ſed in decreſcente, ſeu in manſuetudine.

Immunda res eſt auaritiæ vitium.

Auaritia nimiæ eſt inhærentiæ, vt luxuria, difficillimè ex animo auellitur.

Eſtote autem factores verbi, & non auditores tantum, fallentes vosmetipſos. Plures vidi ſtudioſos conciones audiendi, nec fructum ex ſacra doctrina referentes: hi quidem, ſi exiſtimant, eſſe ſatis audire, magno in errore verſantur. *Nam ſi quis auditor eſt verbi & non factor: hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo:* conſiderauit enim ſe, ſeu natiuam faciem aſpexit in ſpeculo; *& ſtatim oblitus eſt, qualis fuerit.* Haud aliter qui Dei verbum exaudit, & non dat operi, quod audiuit: videt in doctrinæ ſpeculo maculas ſuas, ſed illas abſtergere ſtatim obliuioni tradit. *Qui autem perſpexerit in legem perfectam libertatis, & permanſerit in ea: non auditor obliuioſus factus, ſed factor operis: hic beatus in facto ſuo erit.* Qui vero legem Euangelicam, quæ libertatis eſt lex, calluerit ex Magiſtrorum doctrina, & oblitus non fuerit præceptorum, ſed illa ſtuduerit executioni addicere: beatus quidem erit in opere. * Non in nuda cognitione veritatis, ſed in *facto*, ſeu illius operatione beatitudo ſiſtitur.] *Si quis autem putat, ſe religioſum eſſe, non refrænans linguam ſuam, ſed ſeducens cor ſuum: huius vana eſt religio.* Supra monebam, vt parci eſſetis ad loquendum: nunc vobis affirmo, inaniter de ſua religione gloriari, qui habenas linguæ laxat, quidquid venit in labia effutiendi. *Religio munda & immaculata apud Deum, & Patrem hæc eſt: Viſitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſæculo*, ſeu à vitiis, quibus profanum ſæculum eſt corruptum. * Opponendum videbatur germanam religionem eſſe linguam coërcere, vt conſtaret antitheſis inter verſum vtrumque. Conſtat equidem. Nam qui viduas & pupillos in frequenti, ſeu aſſidua, viduis & orphanis agnata tribulatione, & ſe immaculatum aſſeruare ſtudet: ita continuè faciet, vt ei loquendi tempus non ſuppetat.]

Beatitudo ſiſtitur non in cognitione nuda veritatis, ſed in facto.

Qui pietatis opera ſemper agit, tempus non habet vanè loquendi.

CAPVT II.

Agit de perſonarum acceptione, de diuitum moribus, de conditione pauperum, de fide bonis operibus iungenda.

1. FRATRES mei, nolite in perſonarum acceptione ha-
bere fidem Domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ. 2. Etenim
ſi introierit in conuentum veſtrum vir aureum annulum ha-
bens in veſte candida, introierit autem & pauper in ſor-
dido habitu, 3. & intendatis in eum qui indutus eſt veſte
præclara, & dixeritis ei: Tu ſede hic benè: pauperi au-
tem dicatis: Tu ſta illic: aut, ſede ſub ſcabello pedum
meorum: 4. nónne iudicatis apud voſmetipſos, & facti eſtis iudices cogita-
tionum iniquarum? 5. Audite fratres mei dilectiſſimi, nónne Deus elegit pau-
peres in hoc mundo, diuites in fide, & heredes regni, quod repromiſit Deus dili-
gentibus ſe? 6. Vos autem exhonoraſtis pauperem. Nonne diuites per poten-
tiam opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad iudicia? 7. Nónne ipſi plaſphemant
bonum nomen, quod inuocatum eſt ſuper vos? 8. Si tamen legem perficitis re-
galem ſecundùm Scripturas: Diliges próximum tuum ſicut teipſum: benè faci-
tis: 9. ſi autem perſonas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege quaſi
tranſ

tranſgreſſores. 10. Quicumque autem totam legem ſeruauerit, offendat autem
in vno, factus eſt omnium reus. 11. Qui enim dixit, Non mœchaberis: dixit
& Non occides. Quòd ſi non mœchaberis, occides autem, factus es tranſgreſſor
legis. 12. Sic loquimini, & ſic facite, ſicut per legem libertatis incipientes iudi-
cari. 13. Iudicium enim ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam: ſu-
perexaltat autem miſericordia iudicium. 14. Quid proderit, fratres mei, ſi fidem
quis dicat ſe habere, opera autem non habeat? Numquid poterit fides ſaluare
eum? 15. Si autem frater & ſoror nudi ſint, & indigeant victu quotidiano,
16. dicat autem aliquis ex vobis illis: Ite in pace, calefacimini, & ſaturamini: non
dederitis autem eis, quæ neceſſaria ſunt corpori, quid proderit? 17. Sic &
fides, ſi non habeat opera, mortua eſt in ſemetipſa. 18. Sed dicet quis: Tu
fidem habes, & ego opera habeo oſtende mihi fidem tuam ſine operibus: & ego
oſtendam tibi ex operibus fidem meam. 19. Tu credis quoniam vnus eſt Deus:
Benè facis: & dæmones credunt, & contremiſcunt. 20. Vis autem ſcire ô ho-
mo inanis, quoniam fides ſine operibus mortua eſt? 21. Abraham pater no-
ſter, nónne ex operibus iuſtificatus eſt, offerens Iſaac filium ſuum ſuper altare?
22. Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius: & ex operibus fides con-
ſummata eſt? 23. Et ſuppleta eſt Scriptura, dicens: Credidit Abraham Deo,
& reputatum eſt illi ad iuſtitiam, & amicus Dei appellatus eſt. 24. Videtis quo-
niam ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantùm? 25. Similiter & Ra-
hab meretrix, nónne ex operibus iuſtificata eſt, ſuſcipiens nuntios, & alia via
eiciens? 26. Sicut enim corpus ſine ſpiritu mortuum eſt, ita & fides ſine operibus
mortua eſt.

COMMENTARII.

1. *In varijs morum monitis Iacobus perſiſtit. Ac primum perſonarum acceptionem tangit.*

Acceptio perſonarum pugnans quidem quodã modo cum fide tanatur.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Fratres mei, nolite,&c.*] Nolite ô fratres, *in perſonarum* acceptione habere *fidem Domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ*, ſeu *glorioſi*, noto Hebraiſmo: id eſt, Cum perſonarum acceptione nolite Chriſti fidem coniungere, vt putetis, hanc cum illa poſſe conſiſtere. * Profeſſio enim Chriſtiana non patitur in diſtributione qualibet dignitatis officij, &c. reſpicere non cauſam, ſed perſonam; ità vt verbi gratia. Si Prælatus beneficia, vel officia alicui indigno, aut minus digno impendat, quia amicus eſt, aut conſanguineus. Qui talia agit, Chriſti fidei ſinceritatem, & veritatem quodammodo violat.] *Etenim ſi introierit in conuentum veſtrum* vir quidam nobilitate conſpicuus *annulum aureum* adamante, ſaphiro, aut ſmaragdo fulgidum habens in digito, *veſte candida* ornatus: *introierit autem* tunc & pauper in ſordido habitu: *& intendatis* ſeu cum affectu benigne aſpiciatis *eum qui* veſte nitida *& præclara indutus eſt: & dixeritis ei: Tu ſede hic bene*, ſeu locum commodum & tuæ agnatum magnitudini occupa: *pauperi autem dicatis: Tu ſta illic, aut ſede ſub ſcabello pedum meorum: nonne iudicatis apud voſmetipſos?* Annon iniquè agitis, dum veſtra auctoritate iudicium, quod Deo competit, vobis vſurpatis: & externa ſolum ſpecie indice, hominum merita metiri præſumitis? * O quoties pauperi diuitem præferimus: cum tamen *quod altum eſt hominibus*, abominatio eſt *apud Deum*. Luc. 16. 15.

Sæpè ſeducimur, cum pauperi diuitem præferimus.

& facti eſtis indices cogitationum iniquarum, Græcè *vaticinationum*, vultis enim interna merita prophetare. An hoc non eſt iniquitas? *Audite fratres mei dilectiſſimi: Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & heredes Regni, quod repromiſit Deus diligentibus ſe.* Pauperes contemnuntur, & deſpicabiles videntur: Sed verè ipſi diuitias poſſident vera fide inſigniti, vnde filiorum Dei adepti ſunt adoptionem, & cæleſtis Patris Regnum conſequentur, quod ſe amantibus Deus pollicetur. *Vos autem exhonoraſtis pauperem*, ei diuitem præferendo. *Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad iudicia?* Debuiſſetis potius vel veſtras, queis circumuenimini, calumnias experti, rapinaſque bonorum, inſolentiam diuitum deteſtari, nedum illos pauperibus anteferre. Quinam vos ad iudicia trahunt niſi diuites, qui falſos teſtes pecunia conducunt? *Nónne ipſi blaſphemant bonum nomen quod inuocatum eſt ſuper vos?* ſeu nomen *Chriſtiani*, aut *Diſcipuli*, quo appellamini?

2. *Ad legis obſeruationem hortatur.*

Verſ. 8.9.10.11.12.13. *Si tamen legem perficitis,&c.*] Tacitæ occurrit obiectioni. Ergo diuites odio habendi, aut contemnendi ſunt? Minimè. Si enim legem obſeruatis *regalem*, ſeu quæ à Deo Regum Rege lata eſt, & pauperes & diuites honorabitis. *Secundum Scripturas*, quæ, quidem præſcribunt. *Diliges proximum tuum ſicut teipſum.* Si ergo diuites & pauperes vti proximos diligitis, *bene facitis*, nec eſt, vndè reprehendi poſſitis. *Si autem perſonas accipitis*, pauperes diuitibus poſtponentes, *peccatum operamini, redarguti in lege quaſi tranſgreſſores.* Leuitici enim cap. 19. 15. & Deut. c. 17. perſonarum acceptio prohibetur. *Quicumque autem totam legem ſeruauerit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus*, ſeu perindè damnabitur, ac ſi totius legis violator exiſteret, licet non pari pœna plecteretur, ſed ſolùm ea, quæ vni illi tranſgreſſioni reſpondet. Fit etiam omnium reus, quia vel in vno delinquens iubentis contemnit auctoritatem, quæ in omnibus præceptis motiuum eſſe debet, ad illa ſeruanda. *Qui enim dixit: Non Mœchaberis, dixit: &*

Non occides. Quod ſi non mœchaberis, occidas autem, factus es tranſgreſſor legis. Quia ſiue mœcheris, ſiue occidas, &c. Semper Legiſlatoris Dei auctoritatem ſpernis, & integram legis obſeruationem violas. *Sic loquimini, & ſic facite, ſicut per legem libertatis incipientes iudicari*, ſeu ſicut per exactiſſimam Euangelij legem iudicandi, ne ab hac lege redarguamini, & tanquam illius tranſgreſſores pœnæ ſubiaceatis. *Iudicium enim ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam.* * Quaſi tota quodammodo miſericordia reſeruetur ad gerendum iodicium, & ferendam ſantentiam illius, qui miſertus eſt pauperis. } *Super exaltat autem miſericordia iudicium.* Vatablus, *Gloriatur miſericordia aduerſus iudicium.* * Senſus eſt: Miſericordia pauperi exhibita contendens cum diuino iudicio, victrix euadit, illique tanquam victo (magna quidem Dei gloria) quodammodo inſultat.}

Quaſi tota Dei miſericordia reſeruatur ad iudiciū illius, qui miſertus eſt pauperis.
Miſericordia pauperi exhibita, quaſi pugnat cum iudicio Dei, & vincit?

3. *Verſ. 14.15.16.17.18.19. Quid proderit fratres mei, &c.*} Nil profecto ô fratres proderit, *ſi fidem quis dicat ſe habere; opera autem non habeat. Numquid poterit fides* ſine operibus *ſaluare eum?* Aunon ficulnea foliis induta, fructibus vacua fuit a Domino maledicta? Mat. 2.19. *Si autem frater, & ſoror nudi ſint, & indigeant victu quotidiano:* dicat autem aliquis ex vobis illis: nempe ſorori aot fratri, ſiue viro Chriſtiano vel fœminæ: *Ite in pace, calefacimini & ſaturamini: non dederitis autem eis, quæ neceſſaria ſunt corpori, quid proderit? Sic fides ſi non habeat opera, mortua eſt in ſemetipſa*, ſeu per ſe ſola, quia ſine charitate, quæ eſt illius forma, mortua eſt quodammodò, & non exerit opera, quæ ſunt ſpiritualis vitæ ſignum. *Sed dicit quis: Tu fidem habes, & ego opera habeo: oſtende mihi fidem tuam ſine operibus: & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam.* Heus tu, qui de ſola fide gloriaris, opera vero contemnis: qoo argumento cōuinces, te iſtam habere fidem quam inaniter iactas? Nam res eſt prorſus abdita, & ſub oculorum non cadit aſpectum. Ego verò qui cum fide etiam opera adiungo, ex ipſis operibus, quæ cernuntur, probabo tibi fidem meam, quæ ſi ſola ſit, aciem fugitat oculorum. * Igitur dum Chriſtianus pia non gerit opera, prorſus neſcitur, an ille fidem habeat.] *Tu credis, quoniam vnus eſt Deus: Benefacis; & dæmones credunt, & contremiſcunt*, ipſis profitentibus Mat. 8.29. *Veniſti huc ante tempus torquere nos.*

De fide bonis operibus iungenda.
Ficulnea ſine fructu, ſine operibus fides.
Neſcitur an fidē habeat, qui eam operibus nō manifeſtat.

Verſ. 20.21.22.23.24.25.26. Vis autem ô homo, &c.] Vis ô homo *inanis*, ſeu qui inanem iactas fidem, *quoniam*, ſeu quod *fides ſine operibus mortua eſt? Abraham pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt offerens Iſaac filium ſuum ſuper altare?* Proponit Abrahamum patrem fidei, & iuſtitiæ, qui non ex ſola fide, ſed & ex operibus fuit iuſtificatos. De augmeuto gratiæ iuſtificantis loquitur. Iam enim erat iuſtus, cum filium iuſſus fuit immolare, quem quidem paratus erat offerre, per eum enim non ſtetit, quin Iſaaccus immolaretur. * Porro & ſi de facto immolatus non fuit, dicitur: *Offerens filium* ſuum. Quia promptitudo offerendi Deo, quaſi opus fuit conſummatum.} *Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius*; non enim erat otioſa, non deſes; ſed viuida, ſed operans. *Et ſuppleta eſt* (Græcè *impleta*) *Scriptura dicens: Credidit Abraham Deo & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* Gen. 15.6. quia fidem & opus ſimul Deo litauit: & ideò *amicus Dei appellatus eſt.* Sic non loco citato, ſed Iudith 8.22. *Abraham tentatus eſt, & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus eſt. Videtis* (pergit Iacobus) *quoniam ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantum?* Ex operibus, inquam, quæ fiunt poſt fidem, & ex ipſa fide iuſtitiæ, ac ſanctitatis augmentum comparatur. *Similiter & Rahab meretrix nonne ex operibus iuſtificata eſt, ſuſcipiens nuncios, & alia via eiiciens?* Ioſ. 1.1. Quæ prius idolorum ſuperſtitioni ſtuduerat, & ſeruierat Veneri, ſimul atque vera donata eſt fide à Deo, quam teſtatur dum ait Ioſ. 2.11. *Dominus Deus veſter ipſe eſt Deus in cælo ſurſum, & in terra deorſum*, ſimul priſtinos deteſtata eſt mores per contritionem, & iuſtificata. Hanc autem fidem ſuam egregio nobilitauit opere & auxit; nam cum euidenti mortis periculo exploratores hoſpitio exceptos dimiſit incolumes. *Sicut enim corpus ſine ſpiritu mortuum eſt: ità & fides ſine operibus mortua eſt.*

Deo obediendi promptitudo quaſi opus eſt conſummatum.

CAPVT III.

Plura alia morum monita tradit, maximè linguæ vitia ſubtaxat.

1. NOLITE plures magiſtri fieri, fratres mei, ſcientes quo-
niam maius iudicium ſumitis. 2. In multis enim offen-
dimus omnes. Si quis in verbo non offendit: hic perfe-
ctus eſt vir. poteſt etiam fræno circumducere totum cor-
pus. 3. Si autem equis fræna in ora mittimus ad conſen-
tiendum nobis, & omne corpus illorum circumferimus.
4. Ecce & naues, cùm magnæ ſint, & à ventis validis mi-
nentur, circumferuntur à modico gubernaculo vbi impetus dirigentis voluerit.
5. Ita & lingua modicum quidem membrum eſt, & magna exaltat. Ecce quan-
tus ignis quàm magnam ſiluam incendit! 6. Et lingua ignis, eſt vniuerſitas ini-
quitatis. Lingua conſtituitur in membris noſtris, quæ maculat totum corpus, &

inflammat rotam natiuitatis noſtræ, inflammata à gehenna. 7. Omnis enim
natura beſtiarum, & volucrum, & ſerpentium, & cæterorum domantur, & do-
mita ſunt à natura humana: 8. linguam autem nullus hominum domare po-
teſt: inquietum malum, plena veneno mortifero. 9. In ipſa benedicimus Deum
& Patrem: & in ipſa maledicimus homines, qui ad ſimilitudinem Dei facti ſunt.
10. Ex ipſo ore procedit benedictio, & maledictio. Non oportet, fratres mei,
hæc ita fieri. 11. Numquid fons de eodem foramine emanat dulcem & ama-
ram aquam? 12. Numquid poteſt, fratres mei, ficus vuas facere, aut vitis
ficus? Sic neque ſalſa dulcem poteſt facere aquam. 13. Quis ſapiens, & diſci-
plinatus inter vos? Oſtendat ex bona conuerſatione operationem ſuam in manſue-
tudine ſapientiæ. 14. Quòd ſi zelum amarum haberis, & contentiones ſint in
cordibus veſtris: nolite gloriari, & mendaces eſſe aduerſus veritatem. 15. Non
eſt enim iſta ſapientia deſurſum deſcendens: ſed terrena, animalis, diabolica.
16. Vbi enim zelus & contentio: ibi inconſtantia, & omne opus prauum. 17. Quæ
autem deſurſum eſt ſapientia, primùm quidem pudica eſt, deinde pacifica, mo-
deſta, ſuadibilis, bonis conſentiens, plena miſericordia, & fructibus bonis, non
iudicans, ſine ſimulatione. 18. Fructus autem iuſtitiæ, in pace ſeminatur, fa-
cientibus pacem.

COMMENTARII.

1\.

Magiſterij non ambiendi occaſione linguæ vitia taxat.

VERS. 1.2.3.4.5. *Nolite plures Magiſtri fieri, &c.*] Nolite plures munus docendi ambire. Miniſterium enim hoc paucorum debet eſſe, & ad id ea pluribus eligendi hi pauci, doctrina eruditi, virtute conſpicui. *Scientes* ô fratres, *quoniam maius iudicium ſumitis*, ſeu damnationis periculum. Nam qui docendi, ſeu regendi populi curam ſuſcipit, onus ſibi imponit ipſis Angelicis humeris formidandum.] *In multis enim offendimus omnes*: & ſatis negotij habemus, vt Deo vitæ noſtræ rationem reddamus, niſi etiam accepto ambitioſè munere docendi, aut gubernandi, vitæ quoque alienæ rationem reddendam ſuſcipiamus. Rector enim pro ſe, & pro ſubditis eſt rationem ſupremo Iudici redditurus.] *Si quis verbo non offendit hic perfectus eſt vir.* * Ardua omninò res eſt, & quæ virum omnibus numeris perfectum requirit, linguam prurientem coërcere adeò vt offendat in nullo.] * Perfectus, inquit, eſt vir. In viro, non in fœmina exemplum id exhibuit. Quia mulier, quæ in verbo non offendat non ſolùm perfecta, ſed miraculoſa admodum cenſetur.] *Poteſt etiam fræno circumducere totum corpus*, ſeu qui potens eſt frænare linguam facillimè poterit totius corporis prauos affectus infrænare. *Si autem equis fræna in ora mittimus, ad conſentiendum nobis*, ſeu vt nobis pareant; & omne corpus illorum circumferimus, quò volumus: haud aliter frænata lingua, totius noſtri corporis properant ad obſequium. *Ecce & naues cum magnæ ſint, & à ventis validis minentur*, ſeu impellantur, *circumferuntur à modico gubernaculo, vbi impetus*, ſeu impulſus *dirigentis voluerit. Ita & lingua modicum quidem membrum eſt, & magna exaltat.* Vatablus, *magnificè ſe iactat.* Gagneius *impotenter ſe gerit*, inſtar equuli indomiti, & laſciuientis, cui proindè rationis iniiciendum eſt frænum. *Ecce quantus ignis, quàm magnam ſiluam accendit.* Seu en quantulus ignis eſt, & tamen parua ſcintilla contempta, magnum ſæpè incendium excitatur, & totam Vrbem abſumpſit.

Formidabile eſt munus docendi, aut regendi.

Rector pro ſe, & pro ſubditis rationem eſt redditurus.

Vir eſt conſummatus, linguam coërcere.

Quaſi miraculoſa erit mulier, quæ in verbo nō offendat.

Verſ. 6.7.8.9.10.11.12. Et lingua ignis eſt, &c.] Profectò lingua aſſimilatur igni ob grauiter nocendi celeritatem: *vniuerſitas iniquitatis.* Græcè, *mundus iniuſtitiæ*, congeries, & promptuarium iniquitatis. * Dixerim, (ſi liceat annominatione vti) linguam prauam eſſe Vniuerſitatem, ſeu publicam Academiam, vbi omnis iniquitas omni malitiæ impendit operam.] *Lingua conſtituitur in membris noſtris quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam natiuitatis noſtræ, inflammata à gehenna.* Lingua illud eſt in corpore noſtro membrum, quod ſi prauitate inficiatur, totum hominem peccatis maculat, & omnem vitæ circulum à cunabulis vſque ad tumulum inflammat tartareo igne ſuccenſa, à dæmone diſcordiarum parente afflata. * Certè qui effrænis linguæ eſt, difficile corrigitur. Vnde plerumque vitium hoc vſque ad obitum non conquieſcit. * Lingua, quæ detractione, aut conuitio proximum lædit, gehennæ igne inflammatur. * Et quidem plerumque huiuſmodi lingua, quæ gehennæ igne inflammatur in præſenti, in futuro ſæculo dirius æterno inflammatur ab igne, vt cum diuite auaro ſemper inclamet. *Quia crucior in hac flamma*: nec quis immittitur Lazarus, qui illam *refrigeret*: Luc. 16. 7. *Omnis enim natura beſtiarum, & volucrum, & ſerpentium, & cæterorum domantur, & domita ſunt à natura humana*, ſeu ab hominibus: *Linguam autem nullus hominum domare poteſt.* * *Nullus hominum* ait. Non ait, *Nullus* abſolutè linguam domare poteſt: vt cum domatur fateatur Dei ſolius miſericordia, Dei adiutorio, Dei gratia fieri.] *Inquietum malum* eſt, ſeu quod ad quietem vix redigi poſſit, *plena veneno mortifero*, quo proximi famam, audientium animum ac ſæpe multorum corpora interimit per odia, rixas ac bella, quæ ſuſcitat. *In ipſa benedicimus Deum & Patrem*, ſeu Deum qui eſt Pater omnium: *& in ipſa maledicimus homines, qui ad ſimilitudinem Dei facti ſunt. Ex ipſo itaque ore procedit benedictio, & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ità fieri. Numquid fons de eodem foramine emanat dulcem, & amaram aquam? Numquid poteſt, fratres mei, ficus*

Praua lingua eſt omnium malitiarum velut Academia.

Linguæ vitium vſque ad finem vitæ ſolet perſeuerare.

Lingua detractionis igne tartareo ſuccenditur.

Praua lingua plerumque hominem ad damnationē trahit, vt diuitis Epulonis ſupplicium imitetur.

Solus Deus effrænem linguam poteſt reprimere.

vuas facere, Græcè, *oliuas? aut vitis ficus? Sic nec ſalſa dulcem poteſt facere aquam.* Ac ſi diceret: Contra naturam eſt, & rerum ordinem, vt ex lingua, ore, & corde ad hoc vnum à Deo & natura deſtinato, vt benedicat Deum, maledictio procedat. Probat fontis ſimilitudine, vuæ, & ficus. Nam cum natura pugnat, vt fons dulcis aquam amaram emittat, aut vitis ficus proferat, vel ficus vuas. Inſinuans ſcilicet, laudes diuinas ex ore in proximum maledico promanantes, reddi prorſus amaras tali maledictione, ingrataſque Deo: nec tàm laudes, quam conuitia cenſeri: & nullum diuinæ laudis præmium poſſe ſperari.]

Lingua in proximũ maledica, ſi Deũ laudare ſtudeat, non tã illa erit laudatio, quam conuitium.

Verſ. 13. 14. 15. 16. 17. 18. *Quis ſapiens, &c*] Inter vos, qui tantopere ambitis Magiſtri nomen *quis ſapiens* eſt reuera non tantum ſpeculatiuè, ſed practicè. Bene diſciplinatus, & inſtructus? *Hoc oſtendat* primò *conuerſatione bona*, & laudabili: ſecundò *manſuetudine* non abiectionis, ſed diſcretionis, & *ſapientia. Quod ſi zelum amarum habetis, & contentiones ſint in cordibus veſtris: nolite gloriari, & mendaces eſſe aduerſus veritatem.* Admonet Iacobus Magiſtros, nè pro tuenda falſa nominis æſtimatione, & pro ſuis ſomniis obſtinatè defendendis, veritatem deſerant, & ne contra illam, quaſi victam, & proſtratam, mendaciter glorientur. *Non eſt enim iſta ſapientia deſurſum deſcendens: ſed terrena, animalis, diabolica.* Sapientia eorum, qui zelum amarum, ac contentioſum habent, haud eſt à Patre luminum deſcendens: Sed terrena ob auaritiam, aut vindictam: animalis ob gulam, & luxuriam: diabolica ob ſuperbiam, qua ambit quis præ cæteris honorari. *Vbi enim zelus & contentio: ibi inconſtantia, & omne opus prauum.* Ex Græco, ibi *inquietudo*, inordinatio, turbulentia, perturbatio, tumultus, &c. *Quæ autem deſurſum eſt ſapientia*, ſeu diuinitus donata, *primùm quidem pudica eſt*, pura, caſta, quauis prauæ doctrinæ impuritate aliena: *deinde pacifica*, non contentioſa, vel ſeditioſa: tertiò, *modeſta*, manſueta, humilis, demiſſa. Quartò, *ſuadibilis*, tractabilis, morigera, facilè reducibilis ad obſequium: quintò, *bonis conſentiens*, tam bonis hominibus, quam rebus applaudens: ſexto, *plena miſericordia & fructibus bonis*, ſeu rectis operibus: ſeptimo, *non iudicans* aliena dicta vel facta, nec ea faſtidioſè contemnens: octauo, *ſine ſimulatione*, ſine fuco, ſine hypocriſi. *Fructus autem iuſtitiæ in pace ſeminatur, facientibus pacem.* Ij, qui pacem ſectantur, ſeu opera exercent, quæ ad pacem conciliandam & augendam faciunt, ſemina iuſtitiæ ſpargunt, ex quibus in futuro ſeculo fructus metent vberrimos.

CAPVT IV.

Seuerè nonnullorum prauos mores carpit. Allicit ad humilitatem, & modeſtiam. Inanem rerum humanarum taxat ſolicitudinem.

1. VNDE bella & lites in vobis? Nónne hinc? ex concupiſ-
centiis veſtris, quæ militant in membris veſtris? 2. Con-
cupiſcitis, & non habetis: occiditis, & zelatis: & non po-
teſtis adipiſci: litigatis, & belligeratis, & non habetis,
propter quòd non poſtulatis. 3. Petitis, & non accipitis:
eò quòd malè petatis: vt in concupiſcentiis veſtris inſuma-
tis. 4. Adulteri, neſcitis quia amicitia huius mundi, ini-
mica eſt Dei; Quicumque ergo voluerit amicus eſſe ſæculi huius, inimicus Dei
conſtituitur. 5. An putatis quia inaniter ſcriptura dicat: Ad inuidiam concu-
piſcit ſpiritus, qui habitat in vobis? 6. Maiorem autem dat gratiam. Propter
quod dicit: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. 7. Subditi
ergo eſtote Deo: reſiſtite autem diabolo, & fugiet à vobis. 8. Appropinqua-
te Deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus, peccatores: & purificate
corda, duplices animo. 9. Miſeri eſtote, & lugete, & plorate: riſus veſter in
luctum conuertatur, & gaudium in mœrorem. 10. Humiliamini in conſpe-
ctu Domini, & exaltabit vos. 11. Nolite detrahere alterutrum, fratres. Qui
detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem ſuum, detrahit legi, & iudicat legem. Si
autem iudicas legem: non es factor legis, ſed iudex. 12. Vnus eſt legiſlator, &
iudex, qui poteſt perdere, & liberare. 13. Tu autem qui es, qui iudicas pro-
ximum? Ecce nunc qui dicitis: Hodie, aut craſtino ibimus in illam ciuitatem, &
faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus: 14. qui igno-
ratis quid erit in craſtino. 15. Quæ eſt enim vita veſtra? vapor eſt ad modicum pa-

rens,

ſens, & deinceps exterminabitur, pro eo vt dicatis: Si Dominus voluerit: & Si vixerimus, faciemus hoc, aut illud. 16. Nunc autem exultatis in ſuperbiis veſtris. Omnis exultatio talis, maligna eſt. 17. Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatum eſt illi.

COMMENTARII.

1\. *Prauos quorumdam mores carpit.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Vnde bella, & lites, &c.*] Vndenam putatis ô fratres, bella & lites in vobis, ſeu diſſenſiones, & diſcordias oriri *Nonne hinc*, nempe *ex concupiſcentiis veſtris?* Græcè, ex voluptatibus, quas deſideratis explere circa honores, opes, & delitias? Quando hæc ſcribebat Apoſtolus, nondum inter Chriſtianos bella graſſabantur: diſſenſiones autem eorum aptè vocauit *bella*, quia in animo diſſidentium adeſt ira, odium, inquietudo, & reliquus bellorum apparatus.]

Diſſenſio inter Chriſtianos, bellum eſt animorum.

Nonne, inquam, ex concupiſcentiis veſtris, *quæ militant in membris veſtris?* In illis enim caſtra figunt, & tanquam ſtrenui milites aduerſus ſpiritum decertant. *Concupiſcitis, & non habetis.* Quia ea quæ expetitis, difficile parantur. * Dixerim ego, quia omnia caduca quæ deſideramus acquirere tam leuia ſunt, tam inania, vt poſt acquiſitionem non habeantur; nihil enim ſunt.] *Occiditis, & zelatis*, ſeu lingua ſæpe aliquando gladio proximum occiditis, quia zelatis ſeu inuidetis: *& non poteſtis adipiſci* id propter quod occiditis, & inuidetis. * Quià per peccatum nihil vnquam vtile acquiritur. *Litigatis, & belligeratis*, contentionibus, & diſcordiis certatis inter vos: & non habetis propter *quod*, ſeu propterea quod *non poſtulatis* à Deo vt oportet, rei à vobis expetitæ felicem euentum. Et ſi aduertitis, neceſſarium eſſe orare, vt id aſſequamini: *Petitis, & tamen non accipitis: eo quod malè petatis*: nempe *vt in concupiſcentiis veſtris inſumatis*, ſeu vt abutamini rebus hiſce contra Deum, & proximum, & ad veſtras libidines explendas. * Malè petitur à Deo, quidquid ad Dei gloriam, & noſtram ſpiritualem vtilitatem non conducit.] Sed potius officit.] *Adulteri*, qui mundo adhærentes Chriſti veri animarum ſponſi fidem violatis, *neſcitis, quia amicitia huius mundi inimica eſt Dei? Quicumque ergò voluerit amicus eſſe ſæculi huius, inimicus Dei conſtituitur. An putatis, quià inaniter Scriptura dicat*, ſeu exiſtimatis Scripturam ſinè cauſa dixiſſe: *Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis?* Seu Spiritus diuinus, qui in iuſtis habitat quaſi zelotypia tactus, optat, & cupit admodùm vt illi hæreamus, ſæcularibus rebus poſthabitis. Hic igitur nomen inuidiæ in bonam partem nempè pro zelo accipitur. Hoc verò teſtimonium in ſacris litteris, quæ nunc extant, non inuenio. Crediderim Apoſtolum ex Exo. 20.5. Iere. 2. toto, ex Naum 1.2. Summatim illam ſententiam efformaſſe. *Maiorem autem dat gratiam*, dona & beneficia vobis confert, quam mundus poteſt conferre. Inuidet mundo, quod pauca & vilia donans, multùm ametur. Vndè vt hunc ſuum æmulum eliminet, optima ipſa nobis, & ſelectiſſima dona munificentiſſimè impertit: Si tamen humiles fuerimus. *Propter quod dicit: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.* Prou. 3.34. Iuxta LXX. editionem. *Subditi ergò eſtote Deo: reſiſtite autem diabolo, & fugiet à vobis.* Deo quidem vos ſubmittite, vt maiora in dies beneficia recipiatis: dæmoni obſiſtite, vt videns vos ille ad reſiſtendum obfirmatos, haſtas abiiciat, & ſuperatus fugam arripiat. * Diabolus enim imbellis eſt eis, qui tentamini obſiſtunt.]

Omnia terrena bona nihil ſunt.

Per peccatum vtile acquiritur.

Malè petitur à Deo, quod ad animi vtilitatem non conducit, ſed officit.

Diabolus imbellis eſt eis, qui tentamini obſiſtunt.

Verſ. 8.9.10.11.12. Appropinquate Deo, &c.] Deo non greſſibus corporis, ſed mentis appropinquare ſatagite, & ipſe *appropinquabit vobis*, vberiora in vos accumulando beneficia. *Emundate manus ô peccatores* Manuum munditia ſignificat morum innocentiam. Iob. 22.30. *Saluabitur innocens: in munditia manuum ſuarum: & purificate* (adiicit Apoſtolus) *corda duplices animo*, ſeu in diuerſa ſtudia fluctuantes. *Miſeri eſtote.* Græcè, *affligite vos, & lugete, & plorate: riſus veſter in luctum conuertatur, & gaudium in mærorem. Humiliamini in conſpectu Domini, & exaltabit vos.* * Vera animi humilitas perpetuò ſolet pœnitentiam comitari. Sic 3. Reg. 21. 29. de Achab pœnitente dicit Dominus: *Nonne vidiſti Achab humiliatum coram me?* Humilitas autem debet eſſe non ficta, ſed ſincera, ita vt in conſpectu Domini vera appareat. Id gerentes, exaltabimini. * Aguatum enim humilitati veræ præmium eſt exaltatio. *Qui ſe humiliat, exaltabitur.* Mat. 23.12. *Nolite detrahere alterutrum, fratres. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem* rectè agentem, & patentem legi: *detrahit legi, & iudicat legem*, ſeu eo ipſo contra legem ipſam loqui videtur, ipſamque quaſi malam damnare. * Vndè debent hinc frænari nonnulli, qui aſſolent irriſionem agere de aliis, quos vident ſpecialia deuotionis gerere opera, nèpè frequenter Eucharíſtiam ſuſcipere, ſabbato ieiunare, legem perfectè implere: Siquidem ſunt ipſius legis irriſores.] *Si autem iudicas legem non es factor legis, ſed iudex.* Seu ſi impius iudex legem damnas tanquam malam, longè abes ab illius obſeruatione. *Vnus eſt Legiſlator, & Iudex qui poteſt perdere, & liberare.* Quid tibi hoc abrogas, vt proximum iudices? ſolus Deus, qui legem tulit, nos iuxta eius prætextum iudicabit, damnabit, aut abſoluet: hominum hoc non eſt munus.

Vera animi humilitas debet pœnitentiam comitari.

Aguatum humilitati præmium exaltatio.

Qui detrahunt iis, qui ſpecialia deuotionis opera gerunt, ipſius legis Dei detractores.

Verſ. 13.14.15.16.17. Tu autem quis es, &c] Dicito mihi obſecro, quinam tu es, *qui iudicas proximum?* Num Deus es? *Ecce nunc*, Græcè, *age*, quæ vox tranſitionis eſt nota ad nouam materiam, eamque inchoat. Agite, videte, quam exigua prudentia ſit, *qui dicitis. Hodie aut craſtino die ibimus in illam Ciuitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus qui ignoratis quid erit in craſtino.* Annon ſtulte exiſtimatis ſeriùs fore, vt ad illam Ciuitatem proficiſcamini, & ibi integro anno perſiſtatis: cum ignoretis, an in craſtino ſuperſtites eritis? *Quæ eſt enim vita veſtra? Vapor eſt ad modicum parens, & deinceps exterminabitur*, ſeu euaneſcet.

neſcet. *Pro eo vt diſcatis:* pro eò quod deberetis dicere: *Si Dominus voluerit: & ſi vixerimus faciemus hoc, aut illud.* * Cum ergo vita hominis ſit vapor leuis, qui ſibi promittit ſe diu victurum, audiet fortè illud à Domino: *Stulte, hac nocte animam tuam repetent à te.*] *Nunc autem exultatis in ſuperbiis veſtris.* Seu iactantiis, quibus gloriamini, hoc aut illud facturos. *Omnis exultatio*, ſeu gloriatio *talis maligna eſt*, ſeu à maligno ſuggeſta ſpiritu. *Scient igitur bonum facere, & non facienti, peccatum eſt illi.* Quæ monui, rectè à vobis nota eſſe non dubito. Illa ergò opere præſtate: Secus enim magnæ culpæ rei eritis.

Stultus eſt, qui præſumit ſe diù eſſe victurum.

CAPVT V.

Diuitum in pauperes exprimit inſolentiam. Pauperes ad patientiam hortatur. Triſtes iubet orare, lætos pſallere, peccatores crimina confiteri, ægros oleo ſancto inungi. Orationis & ſalutis proximorum ſtudium commendat.

1. AGITE nunc, diuites, plorate vlulantes in miſeriis ve-
ſtris, quæ aduenient vobis. 2. Diuitiæ veſtræ putrefactæ
ſunt: & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt. 3. Au-
rum & argentum veſtrum æruginauit: & ærugo eorum in
teſtimonium vobis erit, & manducabit carnes veſtras
ſicut ignis. Theſaurizaſtis vobis iram in nouiſſimis die-
bus. 4. Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regio-
nes veſtras, quæ fraudata eſt à vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domi-
ni ſabaoth introiuit. 5. Epulati eſtis ſuper terram, & in luxuriis enutriſtis cor-
da veſtra, in die occiſionis. 6. Addixiſtis, & occidiſtis iuſtum, & non teſtitit
vobis. 7. Patientes igitur eſtote, fratres, vſque ad aduentum Domini. Ecce
agricola expectat pretioſum fructum terræ, patienter ferens donec accipiat tem-
poraneum, & ſerotinum. 8. Patientes igitur eſtote & vos, & confirmate corda
veſtra: quoniam aduentus Domini appropinquauit. 9. Nolite ingemiſcere, fra-
tres, in alterutrum, vt non iudicemini. Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit. 10. Exem-
plum accipite, fratres, exitus mali, laboris, & patientiæ, Prophetas: qui locuti
ſunt in nomine Domini. 11. Ecce beatificamus eos, qui ſuſtinuerunt. Suffe-
rentiam Iob audiſtis, & finem Domini vidiſtis, quoniam miſericors Dominus
eſt, & miſerator. 12. Ante omnia autem fratres mei, nolite iurare, neque per
cælum, neque per terram, neque aliud quodcumque iuramentum. Sit autem ſer-
mo veſter: Eſt, eſt: Non, non: vt ſub iudicio decidatis. 13. Triſtatur aliquis
veſtrûm? oret: Æquo animo eſt? pſallat. 14. Infirmatur quis in vobis? indu-
cat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum, vngentes eum oleo in nomine
Domini: 15. & oratio fidei ſaluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus: & ſi
in peccatis ſit, remittentur ei. 16. Confitemini ergo alterutrum peccata veſtra, &
orate pro inuicem vt ſaluemini: multum enim valet deprecatio iuſti aſſidua. 17. Elias
homo erat ſimilis nobis paſſibilis: & oratione orauit vt non plueret ſuper terram,
& non pluit annos tres, & menſes ſex. 18. Et rurſum orauit: & cælum dedit plu-
uiam, & terra dedit fructum ſuum. 19. Fratres mei, ſi quis ex vobis errauerit à
veritate, & conuerterit quis eum: 20. ſcire debet, quoniam qui conuerti fecerit
peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſaluabit animam eius à morte, & operiet multitudi-
nem peccatorum.

COMMENTARII.

1. VERS. 1.2.3.4.5.6. *Agite nunc diuites, &c.*] Nunc ô diuites diuitiis corde addicti agite, *plorate* vlulantes more luporum tabida cruciatorum fame, *in miſeriis veſtris, quæ aduenient vobis.* Quales enim pauperibus vos exhibuiſtis, tales vobis erunt Titus & Veſpaſianus, imò ipſe Deus vel in hoc, vel in futuro ſæculo. * Ad puniendam enim crudelitatem diuitum erga pauperes non ſufficiunt temporalia ab hominibus illata ſupplicia. Ideóque Deus ipſe adiiciet æterna?] *Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt: aurum, & argentum veſtrum æruginauit.* * Diuites auari, recondunt diuitias, veſtes, triticum, vinum, nec pauperibus largiri

Diuites carpit.

Ad puniendũ diuitum in pauperes crudelitaté non ſufficiunt temporaria ſupplicia.

Diuitiis auari diuitiæ nullũ proſunt.

iuſti

ſuſtinent, interimque omnia inutiliter corrumpuntur: & theſauro ipſi carent, quem ſibi in cœlu recondere potuiſſent.] *Et arugo eorum in teſtimonium vobis erit.* Putrefactio illa & corrupti diuitiarum veſtrarum auaritiæ veſtræ, & crudelitatis in pauperes erit euidens argumentum? nempè quod malitiis diuitias corrumpi, quam eas egenis erogare: *& manducabit carnes veſtras, ſicut ignis.* Et quia vos ex auaritia erugini maluiſtis veſtras diuitias corrodendas addicere, quàm fameſcenti pauperi vtiliſſimè vobis abſumendas: ærugo dirior in tartaro carnes veſtras æternùm ſine abſumptione deuorabit. *Theſaurizaſtis vobis iram in nouiſſimis diebus.* Voluiſtis diuitiarum theſaurum parare, ſed damnationem ab irato Numine in futuro ſæculo præparaſtis. *Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, quæ fraudata eſt a vobis, clamat, & clamor eorum in aures Domini Sabaoth introiuit.* * Domini inquam, *Sabaoth*, ſeu *exercituum*. Ad puniendum namque diuitum crudelitatem, qui mercede debita fraudant agricolas, quaſi Dei exercitus omnes tribulationum, & ſuppliciorum procedunt in campum.] *Merces*, inquit, operariorum *clamat.* Hac clamoris metaphora ſignatur grauitas ſceleris, quod quodammodò Caini malitiæ, & crudelitati exæquatur. Nam vt ſanguis clamabat Abelis, ſic agricolarum *merces* ablata clamat. Detractio enim hæc mercedis, eſt miſero agricolæ veluti ſanguinis profuſio.] *Epulati eſtis ſuper terram, & in luxuriis enutriſtis corda veſtra in die occiſionis.* Græcè, *ſicut in die occiſionis*, ſeu die feſto, quo mactatis victimis fit epulum. id eſt, quotidie velut in ſolemni die feſto epulamini, inſtar illius diuitis, de quo Dominus Luc. 16. *Epulabatur quotidie ſplendidè.* * Poſt particulam *Epulati eſtis* ſequitur, *& in luxuriys enutriſtis corda veſtra.* Ex nimio enim cibo & potu diriùs luxuria accenditur.] Preme illud: *Epulati eſtis in die*, ſeu *in diem occiſionis.* Diuitibus namque voluptates id ſunt, quod furfurum plena ſagina porcis, impinguantur enim ad diem interitus.] *Addixiſtis mutti & occidiſtis iuſtum, & non reſtitit vobis.* * Bonis iuſtum ſpoliaſtis, quod idem fuit, ac illum occidiſſe. Eccli. 34. 25. *Panis egentium vita pauperum eſt, qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt: qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum.*

Ad puniendum diuitum crudelitatem erga agricolas, quaſi omnes Dei exercitus armantur.

Merces ablata agricolis, ſicut profuſus Abelis ſanguis.

Diuites voluptatibus ſicut porci ſagina æternũ in interitum impinguantur.

Bonis agricolas inopes ſpoliare, idẽ eſt, ac illum occidere.

2. *Verſ. 7. 8. 9. 10. 11. Patientes igitur, &c.* Itaque fratres, qui huiuſmodi exercemini incommodis, *patientes eſtote vſque ad aduentum Domini*, ſeu vſque ad mortem, & iudicium. Ecce agricola expectat pretioſum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum & ſerotinum. Græcè, *pluuiam, imbrem.* Imber temporaneus eſt, qui Octobris menſe decidit, facta ſemente: ſerotinus verò ſerò, ſeu in Aprili, vel Maio fluit, ad ſegetum maturitatem. *Patientes igitur eſtote & vos*, agricolarum inſtar, *& confirmate corda veſtra, quoniam aduentus Domini appropinquauit*, poſt huius ſæculi perbreue tempus. * Nam licet extremum iudicium ab Apoſtoli temporibus multum diſtabat, certè in conſpectu Domini *mille anni ſunt ſicut dies heſterna, quæ præteryt.* Pſal. 89. 4.] * Vnde non dicit, Appropinquabit de futuro, ſed de præterito. *Appropinquauit.* Quia tam breue eſt ſæculare tempus vt antè quam veniat, iam præterierit.] *Nolite ingemiſcere fratres, in alterutrum, vt non iudicemini. Ecce Iudex ante ianuam aſſiſtit.* In iniuriis vobis illatis, ſeu in præſſuris nolite nimium dolere ità vt impatientiam oſtendatis. Adeſt enim pro foribus Iudex Chriſtus qui ius veſtrum proteget, & iniuriatores puniet. *Exemplum accipite, fratres, exitûs mali laboris, & patientiæ, Prophetas, qui locuti ſunt in nomine Domini.* Permoueant vos Prophetæ ſancti exemplo ſuo ad laborum ſuſtinentiam, qui quidem in hoc ſæculo multa ſuſtinuere incommoda, & plerique eorum *exitu malo*, id eſt morte acerbiſſima immortales ſibi coronas acquiſiere.

Ad patientiam hortatur, & à iuramentis abſtinere monet.

Perbreue huius ſæculi tempus.

Tempus ſæculi antequã veniat, iam præteriuit.

Verſ. 11. 12. 13. 14. 15. Ecce beatificamus eos, qui ſuſtinuerunt, ſeu fortunatos & felices eos exiſtimamus, & prædicamus eos, *qui ſuſtinuerunt* aduerſa. * Ipſe enim Dominus dicit Mat. 8. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam: quoniam ipſorum eſt Regnum cælorum. *Eſt*, inquit, non *Erit*: quaſi iam & hîc beatitudine potiantur.] *Sufferentiam Iob audiſtis, & finem Domini vidiſtis.* Syrus. *& finem, quem ei Dominus præſtitit, vidiſtis*: poſt calamitates etenim eius, *Benedixit, Dominus nouiſſimis Iob magis, quàm initio eius.* Iob. 42. 24. quoniam miſericors Dominus eſt, & miſerator. * Non ſolùm in ſæculo futuro eos qui patiuntur, Deus præmio cumulat interminabili, ſed plerunque & in præſenti felicitate donantur, qui patienter calamitates ſuſtinent.] *Antè omnia autem fratres mei, nolite iurare neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodcunque iuramentum. Sit autem ſermo veſter: Eſt, eſt: Non, non.* Deſumpſit Apoſtolus hanc ſententiam ex Matthæo cap. 5. 24. *Vt non ſub iudicio decidatis*, ſeu vt peierando non incidatis in damnationem. Qui enim habet iurandi conſuetudinem, faciliimè labitur in periurium] *Triſtatur aliquis veſtrum? oret.* Ex Græco, *Mali aliquid*, ſeu incommodi *patitur?* ſiuè vexatio corpus, ſiuè animum tangat? Ad orationem confugiat ſolatium infallibile recepturus. Sic Dominus *factus in agonia, prolixius orabat.* Luc. 24. 43. * Oratio enim eſt omnium ægritudinum medicamen, omnium leuamen tribulationum. *Æquo animo eſt?* hilari, pacato, tranquillo? *pſallat*: cantet Deo laudes gratias agens pro tranquillitate illa accepta. * Nullum enim beneficium recipiendum eſt nobis ſine debita gratiarum actione.] *Infirmatur quis in vobis? Inducat preſbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum.* Agit de extrema Vnctione, cuius miniſter eſt ſacerdos. Orent igitur ſuper infirmum tùm aliis precibus, tùm præcipue formam deprecatoriam huius Sacramenti proferendo: *Per iſtam ſanctam Vnctionem, &c.* Orent, inquam, ſuper eum, *vngentes eum oleo in nomine Domini: Et oratio fidei* ſeu præcatio hæc, quæ fides præſcribit, & ſacramentum *ſaluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus*, ſeu reſtituet corporis ſanitatem, ſi ſaluti animæ expedierit. Vnde hic ſecundarius effectus (primus enim eſt gratiæ collatio) non certo ſemper euenit huius ſacramenti virtute; quia non ſemper, vita diuturnior expedit ad animæ ſalutem: *& ſi in peccatis ſit, remittentur ei.* Per hoc enim ſacramentum gratia infun-

Vel hîc qui patiũtur, fruũtur beatitudine.

Vel in præſenti felicitate denique donantur qui labores patienter ſuſtinent.

Qui iurandi habet cõſuetudinem, facilè in periurium labitur.

Oratio eſt omnium leuamen laborum.

Nullum recipiẽdum eſt à Deo beneficium ſine gratiarum actione.

datur: & fieri poteſt vt quis bona fide alicuius peccati lethalis oblitus, cuius habet ſolum attritionem, vi huius ſacramenti primam gratiam recipiat, per quam peccatum illud deleatur.

1. *Verſ.* 16.17.18.19.20. *Confitemini ergo, &c.*] *Peccata veſtra* confitemini, fratres, non Deo ſoli, vt mentiuntur hæretici, ſed *alterutrum*, ſeu homines homini, alter alteri, oues paſtoris, laici aut ſacerdotes ſacerdoti, *& orate pro inuicem, vt ſaluemini*, ſeu vt animi, ac corporis ſalutem aſſequamini tam priuatas, quam publicas preces offerte. *Multum enim valet deprecatio iuſti aſſidua.* Græcè, vox *aſſidua efficacem* orationem ſonat. Planè enim aſſidua iuſti oratio efficax eſt ad impetrandum. Teſtor amici illius parabolam, cui panes *propter improbitatem*, ſeu inſtantiam petendi fuere conceſſi.] *Elias homo erat ſimilis nobis paſſibilis, & oratione orauit*, ſeu aſſiduè precatus eſt, *vt non plueret ſuper terram: & non pluit annos tres & menſes ſex: Et rurſum orauit: & cælum dedit pluuiam, & terra dedit fructum ſuum.* 3. Reg. 17.1. Exemplo Eliæ oſtendit Apoſtolus, quanta ſit orationis iuſti efficacia. *Fratres mei, ſi quis ex vobis errauerit à veritate, & conuerterit quis eum: Scire debet, quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ*, ſeu vitæ, morum, & actionum iniquarum, *Saluabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.* In Græco eſt illa particula *eius* ſignificans vtrumque ſcilicet eum qui conuertit ſua hortatione proximum: & eum, qui conuertitur. * Studere namque proximi ſaluti idem eſt ac propriæ ſaluti operam dare.]

Ad Confeſſionem hortatur.

Efficax eſt oratio aſſidua.

Studere proximorum ſaluti, idē eſt, ac propriæ ſaluti operam dare.

EPISTO

EPISTOLA
BEATI PETRI APOSTOLI
Prima.

ROmæ hanc Epiſtolam Apoſtolus ſcripſit anno à Chriſti morte decimo-tertio, initio eius aduentus ex Antiochia Romam. Scripta igitur eſt ante Epiſtolam D. Iacobi, & ante omnes D. Pauli Epiſtolas. Græco autem idiomate exaratam fuiſſe inde colligo, quod ad Chriſtianos per Græciam diſperſos fuerit ſcripta, nempè ad Ponticos, Galatas, Cappadoces, Aſianos, Bithynios, quos Paulo antè conuerterat, cùm regiones illas illuſtraret. Immiſſa verò Epiſtola ad hos fuit per Silam, ſeu Siluanum.

CAPVT I.

Deum benedicit, quòd nos per Chriſtum regenerarit. Docet hinc, nobis in tribulatione gaudendum, ſtudendúmque ſanctitati.

1. PETRVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, electis aduenis diſper-
ſionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Aſiæ, & Bithyniæ,
2. ſecundùm præſcientiam Dei Patris, in ſanctificatio-
nem Spiritus, in obedientiam, & aſperſionem ſanguinis
Ieſu Chriſti: Gratia vobis & pax multiplicetur. 3. Be-
nedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui
ſecundùm miſericordiam ſuam magnam regenerauit nos in
ſpem viuam, per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis, 4. in hereditatem
incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſſibilem, conſeruatam in cæ-
lis in vobis, 5. qui in virtute Dei cuſtodimini per fidem in ſalutem, para-
tam reuelari in tempore nouiſſimo. 6. In quo exultabitis, modicum nunc ſi
oportet contriſtari in variis tentationibus: 7. vt probatio veſtræ fidei multò pre-
tioſior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudem, & gloriam, &
honorem, in reuelatione Ieſu Chriſti: 8. quem cùm non videritis, diligitis: in
quem nunc quoque non videntes creditis: credentes autem exultabitis lætitia
inenarrabili, & glorificata: 9. reportantes finem fidei veſtræ, ſalutem ani-
marum. 10. De qua ſalute exquiſierunt, atque ſcrutati ſunt prophetæ, qui de fu-
tura in vobis gratia prophetauerunt: 11. ſcrutantes in quod vel quale tem-
pus ſignificaret in eis Spiritus Chriſti: prænuntians eas quæ in Chriſto ſunt paſſio-
nes, & poſteriores glorias: 12. quibus reuelatum eſt, quia non ſibimetipſis,
vobis autem miniſtrabant ea, quæ nunc nuntiata ſunt vobis per eos qui Euan-
gelizauerunt vobis, Spiritu ſancto miſſo de cælo, in quem deſiderant Angeli
proſpicere. 13. Propter quod ſuccincti lumbos mentis veſtræ, ſobrij perfectè
ſperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam, in reuelationem Ieſu Chri-
ſti. 14. quaſi filij obedientiæ, non configurati prioribus ignorantiæ veſtræ
deſideriis: 15. ſed ſecundùm eum, qui vocauit vos, Sanctum, & ipſi in omni
conuerſatione ſancti ſitis: 16. quoniam ſcriptum eſt: Sancti eritis, quoniam

ego ſanctus ſum. 17. Et ſi patrem inuocatis eum, qui ſine acceptione perſona-
rum iudicat ſecundùm vniuſcuiuſque opus, in timore incolatus veſtri tem-
pore conuerſamini. 18. Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento
redempti eſtis de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis: 19. ſed pre-
tioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti, & incontaminati: 20. præcogniti
quidem ante mundi conſtitutionem, manifeſtati autem nouiſſimis temporibus
propter vos, 21. qui per ipſum fideles eſtis in Deo, qui ſuſcitauit eum à mortuis,
& dedit ei gloriam, vt fides veſtra, & ſpes eſſet in Deo: 22. Animas veſtras ſancti-
ficantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, ſimplici ex corde inuicem
diligite attentiùs: 23. renati non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili per
verbum Dei viui, & permanentis in æternum. 24. quia omnis caro vt fœnum: &
omnis gloria eius tamquam flos fœni: exaruit fœnum, & flos eius decidit. 25. Ver-
bum autem Domini manet in æternum: hoc eſt autem verbum, quod Euangeliza-
dum eſt in vos.

COMMENTARII.

I. *Deum benedicit, quod nos per Christum regenerarit.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Petrus Apoſtolus Ieſu Chriſti, &c.*] Apoſtolus Chriſti Domini Petrus ſalutem plurimam dicit *electis* ad fidem, & gratiam *aduenis diſperſionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Aſiæ, & Bithyniæ*, ſeu Iudæis Chriſtianis, qui tùm aliàs, tum recenter ob perſecutionem à nece Stephani à Iudæis excitatam (Act. 8. 1.) è Iudæa diſperſi fugerant ad varias Orientis regiones? electis, inquam, *ſecundum præſcientiam Dei Patris*, ſeu prouidentiam, & prædeſtinationem Dei, qua Ponticos elegit ad fidem, & gratiam Chriſti, illis media opportuna prouidendo, quibus præſciebat; eos Chriſti fidem libere amplexuros. Particulam *Patris* hîc non accipio notionaliter, vt ſignificat primam ſanctiſſimæ Trinitatis Perſonam: Sed eſſentialiter, vt ſignificat Deum, qui tribus Perſonis eſt communis. Hic enim eſt Pater reſpectu Angelorum, hominum, & reliquarum creaturarum. *In ſanctificationem Spiritus*, electis ſcilicet, vt Spiritus ſanctus eos ſanctificet: *in obedientiam, & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti*, ſeu ad hoc electis, vt ſanctificatis per gratiam Spiritus ſancti, diuinis præceptis obediant, memores Chriſti ſanguinis, quo ſunt aſperſi, & diluti in Baptiſmo, atque per ipſius merita redempti. *Gratia*, ô fratres, *vobis, & pax multiplicentur.*

Gratia in nobis multiplicata, omnia multiplicantur bona.

* Verbum *Pax* omnia bona ſignificat iuxta illud *Et abundantia pacis* Pſal. 71. 7. Pax itaque gratiæ eſt pediſſequa, & multiplicata gratia Dei pax cunctis bonis abundans multiplicatur.] *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui ſecundum miſericordiam ſuam magnam regenerauit nos* per Chriſtum & Baptiſmum eius à morte peccati ad iuſtificationis vitam reuocando, *in ſpem quidem viuam*, ſeu hoc fine, & fructu, vt per gratiam ſperemus firmiter gloriam conſequi: *per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis.* Nam cum Chriſtus caput noſtrum reſurrexerit, concipimus ſpem viuam reſurgendi, & vitam conſequendi cæleſtem, *hereditatem* ſcilicet *incorruptibilem*, non qualem patres terreni filiis relinquunt, quæ breui tempore poſſidetur: *incontaminatam* ab omni ſorde criminis puram, *immarceſcibilem*, corona enim beatorum non quales coronæ, quæ plectuntur in terris, quæ illicò marceſcunt: *Conſeruatam in cælis in vobis* (Syrus, *Quæ parata eſt vobis*,) *qui in virtute Dei cuſtodimini per fidem in ſalutem, paratam reuelari in tempore nouiſſimo*: parata, inquam, eſt vobis, qui diuinæ potentiæ virtute per fidem non mortuam, ſed charitate animatam cuſtodimini, ne in priſtinos errores recidatis, ſed perſiſtenter incatis viam ſalutis, quæ parata eſt, & vobis ſepoſita, vt in extremo iudicij die manifeſtatur etiam quoad glorioſas corporis dotes: Beatorum enim animæ iam beatitudine eſſentiali potiuntur. *In quo exultabitis modicum nunc ſi oportet contriſtari in variis tentationibus. In quo*, id eſt, ſi cogitetis, vos regeneratos eſſe in ſpem viuam hereditatis æternæ, exultabitis, etiamſi modico hoc vitæ tempore nonnulla aduerſa vobis toleranda ſint: *vt probatio veſtræ fidei multo pretioſior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudem, & gloriam, & honorem, in reuelatione Ieſu Chriſti.* Vt veſtra fides, quæ multo pretioſior eſt auro, igne tribulationis inſtar auri, probata ſit vobis laudi, & in die iudicij in honorem cedat, & gloriam. Cur autem iudicij dies dicitur Reuelatio? Certè quia in eo Chriſtus oculis noſtris reuelabitur, qui nunc eſt inuiſibilis. Et quia in eo cuiuſque opera & merita reuelabuntur. * Vt qui iniqua acturus fugit in abſcondita, ne rubor offundatur, abſtineat à crimine, quod aliquando coram cunctis Angelis & hominibus eſt reuelandum.]

Qui in abſcondita fugit, vt ſine rubore peccet, abſtineat à crimine aliquando cunctis reuelando.

Verſ. 8.9.10.11.12. *Quem* Chriſtum Ieſum *cum non videritis* adhuc multi ex vobis, *diligitis: in quem nunc quoque non videntes creditis: Credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili, & glorificata.* Nam lætitia hæc veſtra quodammodo eſt perfuſa gloris, ſeu eſt prægustus gloriæ illius, quam poſt vitam caducam conſequemini. * Innuit Petrus bonæ conſcientiæ tantum eſſe ſolatium vt faciat iuſtum vel hîc quodammodo ſuperna gloria frui.] *Reportantes finem fidei veſtræ ſalutem animarum*: hac via reportabitis finem & mercedem fidei, nempe animarum ſalutem inchoatam hîc per gratiam, & iuſtitiam, in futuro per æternam gloriam complendam. *De qua ſalute exquiſierunt, atque ſcrutati ſunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt.* Non eſt hoc nouum hominum inuentum, ſed antiquum Dei decretum Prophetis reuelatum, qui ſtudioſe illud indagarunt, & prædixerunt: *Scrutantes, in quod, vel quale tempus ſignificaret in eis Spiritus Chriſti*, ſeu

Solatium bonæ conſcientiæ facit iuſtū quodammodò, vel hîc gloria cæleſti frui.

innuentes

innuentes tempus, quo hæc gratia Chriſti ventura eſſet: *prænunciantes eas, quæ in Chriſto ſunt paſſiones, & poſteriores glorias.* Seu prænunciantes tam Chriſti paſſionem, quam reſurrectionis, aſcenſionis, immiſſionis Spiritus ſancti, & conuerſionis Gentium gloriam. *Quibus* Prophetis *reuelatum eſt* à Spiritu ſancto, *quia non ſibimetipſis*, id eſt, ea, quæ ipſis oſtendebantur de Chriſto, non pertinere ad tempus, in quo ipſi degebant, ſed multo poſt tempore eſſe adimplenda: *vobis autem miniſtrabant ea, quæ nunc nunciata ſunt vobis.* Prophetæ ipſi miniſtrabant vobis oracula illa per Apoſtolos, & alios, *qui Euangelizauerunt vobis, Spiritu ſancto miſſo de cælo, in quem deſiderant Angeli proſpicere.* Itaque ſicut Prophetæ per Spiritum Chriſti eum venturum prædixere: ità Apoſtoli prædicauerunt vobis eum iam præſentem inſpiratione Spiritus ſancti, quem in Pentecoſte receperunt. Illud autem *In quem deſiderant Angeli proſpicere, ſic ex* Græco legente, *In quæ*, explicandum? * In quæ, ſeu quæ Chriſti myſteria paſſionis ad ſalutem hominum, & reſurrectionem fidelium ad gloriam Angeli aſpicere cupiunt propter amorem, quo in homines à Deo dilectos flagrant.

Angeli erga homines dilectione flagrant.

Verſ. 13.14.15.16.17. *Propter quod ſuccincti, &c.*] Cum igitur cæleſtia bona nobis parata ſint, *ſuccincti lumbos mentis veſtræ*, ſeu mente prompti, & expediti, ad ea capeſſenda, & agenda, quæ ad eum finem vtilia ſunt: *Sobrij perfectè, ſperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam in reuelationem Ieſu Chriſti*, Græcè *ſobrij*. id eſt, *excitamini perfectè.* Id eſt, ſomno, & dormitationi locus non ſit agentibus inter hoſtes: & ſperate conſequi eam quæ promiſſa eſt vobis gloriam. Sic enim *gratiam* vocitatim. Gratiæ enim tam agnata eſt gloria, vt qui gratia fruitur, quaſi gloria donatur. Rom. 6.23. *Gratia Dei vita* æterna.] Veſtram itaque ſpem extendite non ſolum vſque ad gloriam animæ conſequendam poſt mortem: ſed & vſque ad reuelationem Chriſti, ſeu aduentum eius ad iudicium, quo etiam corporis gloriam acquiretis: *quaſi filij* obedientiæ non configurati prioribus ignorantiæ veſtræ deſideriis: State expediti, & parati ſeruate Dei præcepta, vt decet obedientiæ filios, ſeu filios obedientes: non conformatos iis deſideriis, & concupiſcentiis, quibus ſeruiebatis tempore illo, quo errore tenebamini: *Sed ſecundum eum, qui vocauit vos, ſanctum.* Seu ſancti eſtote, vt eſt ſanctus ille, qui vos ad fidem, ad gratiam, & ſalutem vocauit: idque *in omni conuerſatione*, ſeu in omnibus actionibus veſtris oſtendite. *Quoniam ſcriptum eſt*, Leuit. 20.26. *Sancti eritis, quoniam ego ſanctus ſum*, ſeu mundi ab omni labe Patris cæleſtis æmulamini puritatem. Mat. 5.48. Dominus, *Eſtote perfecti, ſicut & Pater veſter perfectus eſt.* Pergit Apoſtolus: *Et ſi Patrem inuocatis eum, qui ſine acceptione perſonarum iudicat ſecundum vniuſcuiuſque opus: in timore* incolatus veſtri tempore conuerſamini, ſeu ille qui vos iudicaturus eſt ſecundum merita ſine vllius perſonæ acceptione, ſimul eſt Pater veſter, ſeruite ei cum timore filiali. Patri enim & Iudici timor debetur. Filiali confidentia coniunctus. * Ne igitur fidat peccator: *Pater* eſt, filio facile parcet delinquenti. Iudex enim ſimul eſt ſine acceptione perſonarum ſententiam ferens.]

Gratia Dei eſt velut gloria.

Ne fidat peccator, quod Deus ſit Pater: ſimul enim Iudex rectiſſimus eſt.

Verſ. 18.19.20.21.22.23.24.25. *Scientes, quod non, &c.*] En alius ad rectè viuendum ſtimulus. Scitis, ô fratres, *quod non corruptibilibus auro, & argento redempti eſtis, de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis*, ſeu de praua veſtra ratione viuendi, quam ſecuti eſtis vel in Iudaiſmo, poſt promulgatum Euangelium, vel in Gentiliſmo ſemper, ſic à parentibus veſtris edocti: *Sed pretioſo ſanguine quaſi Agni immaculati Chriſti*, qui quaſi Agnus immaculatus innocens, manſuetus pro vobis ſe Patri litauit *incontaminatus*, vt contaminatos puro cruore ablueret. Agni quidem ſanguine *præcogniti ante mundi conſtitutionem* prædeſtinati ſcilicet ante tempus vllum: *manifeſtati autem nouiſſimis temporibus* (quibus viuimus) per incarnationem, vitam, mortem, reſurrectionem, & prædicationem Apoſtolorum *propter vos*, quos cultores ſuos miſerator effecit. *Qui* quidem *per ipſum fideles eſtis in Deo*, ſeu in Deum creditis: *Qui ſuſcitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides veſtra, & ſpes eſſet in Deo*, ſeu vt videntes Chriſtum reſurrexiſſe, qui eſt Caput noſtrum, credatis, & ſperetis, membra illius viua, quæ per fidem & charitatem adhærent, pariter à mortuis reſurrectura in gloriam. *Animas veſtras caſtificantes*, ſeu *purificantes* (ſic Græcè) *in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, ſimplici ex corde inuicem diligite attentius.* Græcè, *intenſè.* Ac ſi dicat: caſto, ſeu puro amore fraterno inuicem intenſe ſeruite, diligite, & obedite. *Renati* enim eſtis *non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili per verbum Dei viui, & permanentis in æternum.* Reddit cauſam cur Chriſtiani debeant, fraterno amore ſe inuicem proſequi. Quia ſcilicet fratres ſunt renati ex eodem verbi Dei ſemine, ſeu Euãgelij Chriſti: & vt filij & heredes conſequenter eandem ſperant cæleſtis Regni hereditatem. *Quia omnis caro vt fœnum, & omnis gloria eius tanquam flos fœni: exaruit fœnum, & flos eius decidit*, Iſai. 40. 6. *Verbum autem Domini manet in æternum.* Vnde ait Dominus Mat. 24.35. *Cælum, & terra tranſibunt, verba autem mea non præteribunt, Hoc eſt autem verbum quod Euangelizatum eſt in vos*, ſeu vobis. Hæc inquam Iſaiæ ſententia eſt verbum Euangelij de Chriſto, eiuſque redemptione, gratia, ſalute, & gloria quæ quidem nunc vobis prædicamus.

CAPVT II.

Hortatur fideles, vt iuxta vocationis ſuæ magnitudinem condignè viuant, à concupiſcentiis noxiis abſtinentes, dominis prauis licet obtemperantes, labores patienter ſuſtinentes.

1. DEPONENTES igitur omnem malitiam, & omnem do-
lum, & ſimulationes, & inuidias, & omnes detractio-
nes, 2. ſicut modò geniti infantes, rationabile, ſine do-
lo lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem: 3. ſi
tamen guſtaſtis quoniam dulcis eſt Dominus. 4. Ad
quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus qui-
dem reprobatum, à Deo autem electum, & honorifica-
tum: 5. & ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini, domus ſpiritualis, ſa-
cerdotium ſanctum, offerte ſpirituales hoſtias, acceptabiles Deo per Ieſum
Chriſtum. 6. Propter quod continet Scriptura: Ecce pono in Sion lapidem
ſummum angularem, electum, pretioſum: & qui crediderit in eum, non con-
fundetur. 7. Vobis igitur honor credentibus: non credentibus autem, lapis
quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli, 8. & lapis
offenſionis, & petra ſcandali, his qui offendunt verbo, nec credunt in quo
& poſiti ſunt. 9. Vos autem genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta,
populus acquiſitionis: vt virtutes annuntietis eius, qui de tenebris vos vocauit
in admirabile lumen ſuum. 10. Qui aliquando non populus, nunc autem popu-
lus Dei, qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſe-
cuti. 11. Chariſſimi, obſecro vos tanquam aduenas & peregrinos abſtinere vos
à carnalibus deſideriis, quæ militant aduerſus animam, 12. & conuerſationem ve-
ſtram inter gentes habentes bonam: vt in eo, quòd detrectant de vobis tanquam
de malefactoribus, ex bonis operibus vos conſiderantes, glorificent Deum in die
viſitationis. 13. Subiecti igitur eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum:
ſiue regi, quaſi præcellenti: 14. ſiue ducibus, tanquam ab eo miſſis ad vin-
dictam malefactorum, laudem verò bonorum: 15. quia ſic eſt voluntas
Dei, vt benefacientes obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignoran-
tiam: 16. quaſi liberi, & non quaſi velamen habentes malitiæ libertatem, ſed
ſicut ſerui Dei. 17. Omnes honorate: fraternitatem diligite: Deum timete. Re-
gem honorificate. 18. Serui ſubditi eſtote in omni timore domini, non tan-
tùm bonis & modeſtis, ſed etiam dyſcolis. 19. Hæc eſt enim gratia, ſi propter
Dei conſcientiam ſuſtinet quis triſtitias, patiens iniuſtè. 20. Quæ enim eſt glo-
ria, ſi peccantes, & colaphizati ſuffertis? Sed ſi benè facientes patienter ſuſtine-
tis, hæc eſt gratia apud Deum. 21. In hoc enim vocati eſtis: quia & Chriſtus
paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum vt ſequamini veſtigia eius.
22. qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius: 23. qui cùm ma-
ledicebatur, non maledicebat: cùm pateretur, non comminabatur: tradebat au-
tem iudicanti ſe iniuſtè: 24. qui peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper
lignum: vt peccatis mortui, iuſtitiæ viuamus: cuius liuore ſanati eſtis. 25. Eratis
enim ſicut oues errantes, ſed conuerſi eſtis nunc ad paſtorem & epiſcopum anima-
rum veſtrarum.

COMMENTARII.

1. *Hortatur fideles, vt iuxta vocationis ſuæ magnitudinem condignè viuant.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Deponentes igitur, &c.*] *Omnem* itaque *malitiam* è corde deponentes, *omne dolum, & ſimulationes, & inuidias, & omnes detractiones*, tanquàm *modo geniti* ſeu recens nati infantes *lac*, ſeu cibum *concupiſcite* non carnalem, ſed ſpiritualem, non brutis communem, ſed *rationalem*, ſeu rationali creaturæ proprium, non dolo, fraude, vel alicuius iniuria vitiatum, ſed ſincerum qualem Chriſtus filiis ſuis præſtat. * Nonnulli de cibo Euchariſtico locum interpretantur, ad cuius dignam receptionem totam illam Petrus requirit puritatem, nempe omnis malitiæ, doli, ſimulationis, inuidiæ, & detractionis depoſitionem.] Ego generaliùs accipio, ſcilicet de omni ali-

Quanta puritas ad Euchariſtiæ receptionem.

mentq

mento ſpirituali, quo fidelis alitur, *vt in eo creſcat in ſalutem*, ſeu vitam æternam. *Si tamen* Græcè, *Si quidem guſtaſtis* iam vſu, & probaſtis, *quam dulcis ſit Dominus*, Græcè, *ſuauis, benignus, bonus, vtilis, officioſus*. * Ideò huius ſpiritualis cibi fame non afficimur, quia ad Dei dulcedinem percipiendam nunquam nos diſpoſuimus.] *Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum: & ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini.* A natiuitatis nouæ metaphora tranſit ad aliam fabricæ. Vocat Chriſtum lapidem viuum, quia viuens eſt, & viuificans, vnde fideles etiam viui lapides appellantur, vt viuenti coagmentati fundamento. Lapis hic fuit à Iudæis reprobatus, à Deo autem electus in Eccleſiæ fundamentum: & honorificatus, cum toto orbe celeberrimum, & ab omnibus adorati Regem & Deum conſtituit. Igitur & ipſi tanquam viuentes lapides ſuperædificate vos Chriſto fundamini per charitatem, eiuſque opera, quæ fidem viuificant. Vt ſcilicet ſitis *domus ſpiritalis*, ſeu *Templum* Domini (Syrus ſic) *Sacerdotium ſanctum*, ſeu cœtus fidelium ſacerdotum, & laicorum, qui quodammodo etiam ſacerdotes ſunt Deo bonorum operum ſacrificia offerentes. * Ex qua myſtica quorundam expoſitione elicio probos laicos in conſpectu Domini quaſi pro ſacerdotibus reputari.] Vnde bi poſſunt offerre *ſpiritales hoſtias*, ſeu ſeipſos *acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum*. Ideò D. Paulus Rom. 12. 1. *Obſecro vos fratres: vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem.*

Ideò ſpirituali fame non afficimur, quia non probamus, quam dulcis ſit Deus.

Probi laici à Deo quaſi pro Sacerdotibus reputantur.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Propter quod continet Scriptura, &c.] Propter hoc itaque ſpiritnale fundamentum, & ædificium ait Iſaias cap. 28. 16. *Ecce pono in Sion*, ſeu Ieruſalem *lapidem ſummum angularem* Chriſtum, electum, pretioſum: & qui *crediderit in eum non confundetur*, ſed ipſo nitens ſpiritualem exſurget in domum. *Vobis igitur honor credentibus: non credentibus autem, lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli: & lapis offenſionis, & petra ſcandali his, qui offendunt verbo, nec credunt in quo & poſiti ſunt.* Vos, ô credentes in Chriſtum, minimè confundemini, ſed à Chriſto honore donabimini. Incredulis autem quid? Profectò lapis Chriſtus qui reiectus à Iudæis factus eſt à Deo lapis angularis capitalis, primarius & fundamentalis Eccleſiæ: erit lapis offenſionis, & petra ſcandali in ruinam eorum. Sicut Simeon prædixit Luc. 2. 34. *Poſitus & hic in ruinam multorum in Iſraël.* Erit, inquam in ruinam his, qui *offendunt verbo*. Græcè, *qui impingunt ad verbum*, Syrus, *qui offendunt ad petram, eo quod ſermoni* Euangelico *non acquieſcunt*. Nec credunt iam in Chriſtum fundamentum, in quo poſiti ſunt per Baptiſmum, vt domus Dei parteseſſent. *Vos autem* eſtis ô fideles, *genus electum, regale ſacerdotium*, Eccleſia enim eſt Regnum Chriſti non temporale, laicum, & profanum: ſed cæleſte, ſacerdotale, & ſacrum: *gens ſancta, populus acquiſitionis*, ſeu acquiſitus Dominico ſanguine. Syrus, *Congregatio redempta: Vt virtutes annuncietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum* Chriſtianæ fidei, & Euangelij. * Profectò digna perfectorum fidelium gentis ſanctæ, & ſacerdotij regalis occupatio aſſidua erit Deo agere gratias, quia ad Euangelij filios illos fecit.] *Qui aliquando* itaque eratis *non populus*, nunc eſtis *populus Dei: qui non* fueratis hanc *miſericordiam conſecuti, nunc miſericordiam conſecuti* eſtis. Vndeò *chariſſimi, obſecro vos, tanquam aduenas, & peregrinos abſtinere vos a carnalibus deſiderijs, quæ militant aduerſus animam*, ſeu vt in morem peregrinorum, qui omnia quæ vident iter agentes à ſe ducunt aliena, rebus huius ſæculi non hæreatis, & odio proſequamini omne id quod aduerſus ſpiritum pugnans caro concupiſcit. *Conuerſationem veſtram inter Gentes habentes bonam*, ſanctam, irreprehenſibilem. *Vt in eo, quod detrectant de vobis, tanquam de malefactoribus: ex bonis operibus conſiderantes, glorificent Deum in die viſitationis*, ſeu vt recta veſtra opera introſpicientes & annotantes à ſua nequiſſima opinione de vobis excidant: & cum Deus dignatus fuerit viſitare illos, vt ad Chriſti fidem accedant, illum glorificent. * Dicebant aliquando inimici Eccleſiæ Chriſtianos eſſe Principum contemptores, & Deorum, veſci humanis carnibus, &c. In eorum autem defenſionem Clemens Alex. Cyprianus, Iuſtinus, & alij perdocte ſcripſere, Petrus autem hîc innuit efficaciorem Apologiam ad repellendam calumniam eſſe vitæ noſtræ ſanctitatem.]

Semper gratias Deo agere, quia Chriſtianos fecit nos, eſt hominis perfecti dignisſima occupatio.

Ad repellendas calumnias, efficacior Apologia Chriſtiano eſt vitæ ſanctitas.

Verſ. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. Subiecti igitur eſtote, &c.] *Omni humanæ creaturæ*, ſeu omnibus ſuperioribus, quibus obedientia debetur, ſubditi eſtote *propter Deum* qui in illis imperat. * Vile enim eſſet homini libero hominibus ſubiici, niſi in illis Deum præcipientem conſideraret.] *Siuè Regi* obediamus, quaſi præcellenti, ſeu collocato in regiæ poteſtatis faſtigio: *Siuè ducibus tanquam ab eo miſſis*, Græcè, ſiue *Præſidibus, Magiſtratibus*, qui miſſi ſunt à Rege, vt eius vicarij ſint *ad vindictam*, ſeu ſupplicium *malefactorum*, ſeu contra legem delinquentium: *laudem* vero *bonorum*, ſeu rectè agentium. * Laus enim magna eſt probe viuentis in Republica, nunquam eius nomen in tribunali iudiciario exaudiri, ſiue in lite, ſiue in aliorum querela.] Quià ſic eſt voluntas Dei, vt benefacientes, obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam, qui male de vobis iudicant, & loquuntur, quaſi Principibus non obtemperetis. Quod ſi aliquis ex vobis obiiciat: Chriſtus nos fecit liberos: ergò nulli Principi ſæculari obedire debemus: reſponderim. *Quaſi liberi, & non quaſi velamen habentes malitiæ, libertatem*: Ac ſi diceret: Facti eſtis liberi à Chriſto, fateor; ſed à peccato, non autem à Dei lege, nec à Principum obedientia. Nolite igitur inobedientiæ, & malitiæ veſtræ Chriſti prætexere libertatem. Gal. 5. 10. ait Paulus: *Vos in libertatem vocati eſtis: tantùmne libertatem in occaſionem detis carnis.* Non ſic fratres, *ſed ſicut ſerui Dei*, qui obediunt non tantum Deo, ſed & Magiſtratibus, quos Deus ſibi vicarios, noſtroſque ſuperiores ordinauit. *Omnes honorate* iuxta cuiuſque ſtatum: *fraternitatem diligite*, Chriſtianos ſcilicet fratres. *Deum timete, Regem honorificate*, ſeu ei eum honorem impendite, qui ſummæ huic poteſtati debetur. *Serui, ſubditi eſtote in omni timore dominis* valdè illos reuerentes: *non tantum bonis, & modeſtis, ſed etiam dyſcolis*, Græcè, non tantum *æquis, benignis*, moderatis, clementibus: ſed

In Prælato Deo imperanti obedimus.

Laus eſt ciuis, nunquam eius nomen in Iudicis tribunali audiri.

etiam

etiam *prauis*, *aſperis*, difficilibus, moroſit. *Hæc enim gratia, ſi propter Dei conſcientiam ſuſtinet quis triſtitias, patiens iniuſtè.* Seu hic eſt enim illuſtris diuinæ gratiæ effectus, ſi propter Deum, quitur patientiæ, & ſæuitiæ Domini tui conſcius eſt, vel propter Deum, eiuſque fidem, quem in conſcientia geris, in cuius odium dirè à domini tractaris triſtitia, & acerba ſuſtines: *Quæ enim eſt gloria, ſi peccantes, & collaphizati, ſuffertis?* Quam enim gloriam is aſſequetur, qui propter ſua ſcelera ſeuerè punitur? *Sed ſi benè facientes, patienter ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud Deum,* Syrus, *nunc creſcit gloria veſtra apud Deum.*

Verſ. 21.22.23.24.25. In hoc enim vocati eſtis, &c.] Ad crucem enim & patientiam eſtis à Deo vocati ad Chriſti dominorum Domini imitationem; *quia & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius.* * Memori Dominicæ paſſionis nulla erit intolerabilis tribulatio.] *Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius*, etiam cum Scribæ & Phariſæi eum capere in ſermone ſtudebant. Magnum planè Chriſti innocentiæ elogium, cum nec malitioſi & affectati obſeruatores nihil in eo reprehenſibile inuenerunt. Quando nullus hominum eſt adeò perfectus, vt malitioſis eius obſeruatoribus aliquid vel ſpecie reprehenſibile non exhibeat.] *Qui cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur; tradebat autem iudicanti ſe iniuſtè*, ſeu permittebat ſe à Pilato iniquè iudicari. *Qui peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignum*, pœnas ſcilicet peccatorum noſtrorum. *Vt peccatis mortui, iuſtitiæ viuamus: cuius liuore ſanati eſtis*, Græce, *cuius vulneribus*, vibicibus, plagis animi recepiſtis ſanitatem. *Eratis enim ſicut oues errantes*, ſeu aberrantes à ſalutis via, & per errorum Gentilitatis, aut phari laicarum doctrinarum, & prauorum morum præcipitia ruentes: *Sed conuerſi eſtis* per gratiam Dei ad ſe vocantis, *nunc ad Paſtorem, & Epiſcopum animarum veſtrarum*, ſeu ad Chriſtum qui eſt *Paſtor bonus* Ioa. 10. 11. & Epiſcopus, ſeu ſpeculator, dirigenſque oues ſuas in vitam æternam.

Memori Chriſti paſſionis nulla intolerabilis erit tribulatio.

Vix inuenies virum adeò perfectum, in quo malitioſi eius obſeruatores aliquid reprehenſibile nõ inueniant.

CAPVT III.

Maritis, & vxoribus monita propria indicit. Et omnes fideles ad cunctarum virtutum exercitamenta adhortatur.

1. SIMILITER & mulieres ſubditæ ſint viris ſuis: vt & ſi qui non credunt verbo, per mulierum conuerſationem ſine verbo lucrifiant, 2. conſiderantes in timore caſtam conuerſationem veſtram. 3. Quarum non ſit extrinſecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti veſtimentorum cultus: 4. ſed qui abſconditus eſt cordis homo, in incorruptibilitate quieti & modeſti ſpiritus, qui eſt in conſpectu Dei locuples. 5. Sic enim aliquando & ſanctæ mulieres, ſperantes in Deo, ornabant ſe, ſubiectæ propriis viris. 6. Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans: cuius eſtis filiæ benefacientes, & non pertimentes vllam perturbationem. 7. Viri ſimiliter cohabitantes ſecundùm ſcientiam, quaſi infirmiori vaſculo muliebri impartientes honorem, tanquam & cohæredibus gratiæ vitæ: vt non impediantur orationes veſtræ. 8. In fine autem, omnes vnanimes, compatientes, fraternitatis amatores, miſericordes, modeſti, humiles. 9. non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, ſed è contrario benedicentes: quia in hoc vocati eſtis, vt benedictionem hereditate poſſideatis. 10. Qui enim vult vitam diligere, dies videre bonos, coërceat linguam ſuam à malo, & labia eius ne loquantur dolum. 11. Declinet à malo, & faciat bonum: inquirat pacem, & ſequatur eam: 12. Quia oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum: Vultus autem Domini ſuper facientes mala. 13. Et quis eſt qui vobis noceat: ſi boni æmulatores fueritis? 14. Sed & ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbemini. 15. Dominum autem Chriſtum ſanctificare in cordibus veſtris, parati ſemper ad ſatisfactionem omni poſcenti vos rationem de ea, quæ in vobis eſt, ſpe. 16. ſed cum modeſtia, & timore, conſcientiam habentes bonam: vt in eo, quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur veſtram bonam in Chriſto conuerſationem. 17. Melius eſt enim benefacientes (ſi voluntas Dei velit) pati, quàm malefacientes. 18. quia & Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, iuſtus pro iniuſtis, vt nos offerret Deo, mortificatus quidem carne,

ne, viuificatus aurem ſpiritu. 19. In quo & his, qui in carcere erant, ſpiritibus veniens prædicauit: 20. qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noë, cùm fabricaretur arca: in qua pauci, id eſt, octo animæ ſaluæ factæ ſunt per aquam. 21. Quod & vos nunc ſimilis formæ ſaluos facit baptiſma: non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in Deum per reſurrectionem Ieſu Chriſti, 22. qui eſt in dextera Dei deglutiens mortem vt vitæ æternæ heredes efficeremur: profectus in cælum? ſubiectis ſibi angelis, & poteſtatibus, & virtutibus.

COMMENTARII.

1\. *Maritis & vxoribus propria monita tradiuntur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Similiter & vxoribus, &c.*] Loquutus fuerat de ſeruorum obedientia & ſubiectione erga dominos ſuos, & pergit ad vxorum ſubiectionem ad maritos, & ideo ait: *Similiter* (ſua ſeruata proportione) *mulieres ſubditæ ſint viris ſuis* quæ coniugale ius exigit, aut permittit: vt mariti *ſi qui nondum credunt verbo* Euangelij, *per mulierum* gratioſam *conuerſationem*, & ſubmiſſionis modeſtiam, etiam *ſine verbo* prædicationis *lucrifiant*, & Eccleſiæ addicantur. * Profectò ſæpe vxorum vitæ ſanctitas efficacior eſt ad maritos ad virtutem adducendos, quam feruens prædicatio verbi; illæ enim exemplo prædicant ad ſuadendum efficaciori.] *Conſiderantes caſtam*, & innocentem conuerſationem veſtram ô vxores, *cum timore*, ac reuerentia, amore, & cultu ſolent mariti veſtri à Deo auerſi, ad illum adduci. Annon ſic Monica Patricium, Cecilia Valerianum, Clotildis Clodouæum, & Natalia Adrianum lucrifecit? At eæ vxores maritos ad virtutem allicient. *Quarum non ſit extrinſecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti veſtimentorum cultus*: id eſt, quarum ornatus ſit non externus, qui ſitus eſt in plicatura capillorum, aut in circumpoſitio ne auri, geſtando veſtes, auro intextas, monilia, &c. aut in amictu profano, quem mulierum abuſus nouum quotidie profert, quo maritorum opes exhauriuntur: *Sed qui abſconditus eſt cordis homo, incorruptibilitate quieti, & modeſti ſpiritus. qui eſt in conſpectu Dei locuples*, ſeu ſed interior mens & animus virtutibus ornetur, in hoc enim ſiſtit interioris hominis ornatus. Porrò huiuſmodi ſpiritus quietus, modeſtus, incorruptus in Dei conſpectu eſt admodum locuples; quia ſuper terrena ſe eleuans, Deum poſſidet. *Sic enim aliquando & ſanctæ mulieres ſperantes in Deo.* & conſequenter diligentes eum *ornabant ſe, ſubiectæ proprius viris*, ſeu minime ſtudentes alienis placere. * Proprius enim vir ex ornatu externo non amat vxorem, ſed ex ſubiectionis & modeſtiæ interno animi amictu.] *Sicut Sara obediuit Abrahæ, dominum eum vocans*, eum è patria Chaldæa abeuntem ſequuta, relictis parentibus & cognatis, *cuius eſtis filiæ benefacientes*. Sytus, ſeu *in operibus bonis*. Scilicet imitando Saræ in cultu corporis modeſtiam, in pauperes munificentiam. Hiſce virtutibus vos Saræ eſſe filias comprobatis. * Filius enim nequitia infectus proborum parentum mendaciter dicitur eſſe filius.] *& non*

Sanctitas vxoris efficacius ſolet maritum ad virtutem allicere, quam prædicatio.

Vir nō amat vxorem ob externum ornatū, ſed ob virtutum internum.

Prauus filius iuſti parentis mendaciter dicitur illius filius eſſe.

pertimentes vllam perturbationem. Si quæ exiſtant domi perturbationes, moderare, ac fortiter feratis veſtra prudentia mariti iram mitigando. * Nec enim vociferationibus immodeſtis vxor viri iracundiam extinguit, ſed magis accendit.]

Non extinguit vxor iram mariti vociferando, ſed ſufferendo.

Verſ. 7.8.9.10.11.12.13.14.15.16.17. Viri ſimiliter, &c.] Viri ſimiliter *cohabitantes ſecundum ſcientiam, quaſi infirmiori vaſculo muliebri impartientes honorem, tanquam & coheredibus gratiæ vitæ* Viri ne ab vxoribus ſeu domo, ſeu thoro ſeparentur: ſed illis cohabitent iuxta regulas prudentiæ, quæ dictat viro, vt infirmitati fragilioris ſexus ſe debeat accommodare, & vxori tanquam ſociæ debitum honorem deferre. Eſto enim vxor qualitatibus naturæ & ſexus ſit viro impar, tamen gratia & vocatione ſunt pares, vocata ſcilicet vxore ad eandem vitæ gratiam, ſeu beneficium vitæ æternæ hereditandum. * Illa particula *infirmiori vaſculo* non tam corpus muliebre ſignatur (quod aſſerit Doctor Angelicus) ſed ipſa mulier; quia idiotiſmo Hebraico omne adiutorium vas aſſolet vocitari: & mulier viri eſt *adiutorium* Gen. 2. Porro mulieres infirmæ ſunt tum corporis conſtitutione, tum animo, iudicio, induſtriaque & prudentia ad res gerendas.] Honorate, inquam, ô mariti vxores, *vt non impediantur orationes veſtræ* ob iurgia quæ naſcuntur inter coniuges, ſi vxor à viro non honoretur.* Orationis exercitium animum requirit ab omni prauo affectu repurgatum. Vnde vna in ſede morari non poſſunt oratio & ira.] *In fine autem.* Græcè, *Ad extremum* in ſumma: *Omnes vnanimes* eſtote, ſeu eiuſdem animi & mentis: *compatientes* cum iis, qui patiuntur: *fraternitatis amatores* ſeu fraternæ charitatis: *miſericordes: modeſti: humiles: non reddentes malum pro malo*: nec maledictum *pro maledicto*; *ſed è contrario benedicentes iis*, qui vobis male precantur: vituperia laudibus compenſantes. * Ex eis enim, qui nos iniuria afficiunt, beneficium patientiæ præmio æterno donandæ accipimus.] *Quià in hoc vocati eſtis, vt benedictionem hereditate poſſideatis.* Seu ad hoc vocati eſtis, vt per iniuriarum tolerantiam, maledicentibus ſcilicet benedicendo, Dei benedictionem tum per gratiam in præſenti, tum futuram per gloriæ poſſeſſionem recipiatis. * Preme particulam: *In hoc vocati eſtis.* Certè qui vocatur ad gloriam conſequenter ad ſufferentiam laborum vocatur? hæc enim *eſt via*, qua iuſtis Dei ſalutare oſtenditur.] *Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos*: Qui optat vitam vel in hoc ſæculo longam, ac felicem, & in futuro beatam poſſidere: *coerceat linguam ſuam à malo*, ſeu ab omni linguæ piaculo: *& labia eius nè loquantur dolum.*

Mulier infirmum eſt corpore & animo vaſculum.

Oratio requirit animū ab omni prauo affectu repurgatum.

Beneficium accipis ea eo, qui te iniuria afficit.

Qui vocatur ad gloriā conſequēter ad labores ſufferendos vocatur.

Declinet à malo, & faciat bonum: inquirat pacem cum Deo, ſecum, & cum proximis: *& ſequatur eam.* Græce, *perſequatur*, ſeu quaſi fugientem inſectetur, & conetur apprehendere. * Facilè enim pax ſolet aufugere; & ſine pace nulla hic poteſt felicitas ſtabiliri.] *Quia oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum*, ſeu Dominus paternis oculis aſpicit iuſtos: & eorum preces exaudit, eis quæ munificus reſpondet. *Vultus autem Domini* iratus & minax *ſuper facientes mala. Et quis eſt, qui vobis noceat, ſi boni æmulatores fueritis? Boni* eſt genitiui caſus hoc ſenſu: Ab omni moleſtia immunes eritis. Si quæ bona ſunt, & grata Deo ſemper ſtudueritis æmulari, & efficere. * *Sed & ſi quid patimini propter iuſtitiam*, quia iuſti, quia Chriſtiani *beati* eſtis. Chriſtus enim dixit. Mat. 5. 10. *Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam.*] *Timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbemini*, ſeu terrorem, minas eorum, qui vos diuexant ob iuſtitiam omninò repellite, Deo vtique protectore. *Dominum autem Chriſtum ſanctificate in cordibus veſtris, parati ſemper ad ſatisfactionem*, ſeu prompti infidelibus fidei veſtræ rationem reddere intrepidè; *& omni poſcenti vos rationem de ea, quæ in vobis eſt, ſpe*, ſeu de fide veſtra, quæ bona cæleſtia ſperanda proponit. *Sed* tamen interrogantibus vos rationem reddite *cum modeſtia & timore*, ſeu reuerenter, non arroganter, ac ſine vrbanitate. Non autem ideò velim vos animo cadere: ſed *conſcientiam habentes bonam*, intrepidè reſpondere. * Bona enim conſcientia nihil timet, & efficaciam dat defenſioni.] *Vt in eo, quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur veſtram in Chriſto conuerſationem*, ſeu vt obloquuntur de vobis tanquam de malefactoribus confuſione afficiantur, & pudeat illos mendaciorum, quæ contra vos ſpargunt.

Sine pace nullum bonum, nulla felicitas.

Liborum beatitudo.

Bona conſcientia nihil timet, & vim dat ſermoni.

Verſ. 18. 19. 20. 21. 22. *Melius eſt enim, &c.*] Eſt quidem melius (ſi *voluntas Dei velit*,) *benefacientes pati: quam malefacientes.* Illud enim eſt iuſtitiæ præmium: hoc malitiæ ſupplicium. *Quia & Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt: iuſtus pro iniuſtis.* Particulam *ſemel* Dominicæ paſſionis denotat efficaciam, cum ſemel tantum exhibita omnium hominum crimina cuncta deleuit. Mortuus autem eſt, vt nos iam à ſe redemptos, purificatos, & ſanctificatos *Deo offerret mortificatus quidem carne*, ſeu corpore mortuus: *viuificatus autem ſpiritu*; quando Chriſti anima corpus repetente, à mortuis reſurrexit. *In quo & his, qui in carcere erant, ſpiritibus veniens prædicauit.* In quo ſpiritu ſeu anima ad limbum deſcendit, & his, qui inibi aderant quaſi vinctis ſpiritibus prædicauit, antiquam eorum incredulitatem arguens: *qui increduli fuerant aliquando.* Eos intelligit Petrus incredulos, qui Noë non crediderunt peccata corripienti, & diluuium minitanti: poſtea verò cum re ipſa aſpexere diluuium; tunc compuncti, & pœnitentes mentem, & vitam correxerunt. Hinc D. Hieronymus opinatur multos eorum, qui diluuio fuere ſubmerſi, animo minimè periiſſe. Mortis enim aſpectus potentiſſimus eſt ad peccatorum reductionem.] Increduli itaque fuerant, *quando expectabant Dei patientiam in diebus Noë, cum fabricaretur arca.* Seu quando qui credebant, expectabant, vt Dei patientia peccatis, & incredulitate prouocata tandem ſceleribus vinceretur, & per diluuium erumperet in vindictam. Perfecta demum poſt tot Dei patientiæ annos fuit arca, *in qua pauca, id eſt, octo animæ ſaluæ factæ ſunt per aquam* reliquis hominibus pereuntibus. *Quod & vos nunc ſimilis formæ ſaluos facit Baptiſma.* Quemadmodum vero illæ octo animæ per aquam ſaluæ factæ fuere: & nunc ſaluos nos efficit Baptiſmi aqua, ſi eſt externè ſimilis formæ: *non carnis depoſitio ſordium ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in Deum per reſurrectionem Ieſu Chriſti*: id eſt, Baptiſmus nos ſaluos facit, non quatenus eſt carnis ſeu corporis ablutio, vt ex ea ſordes eluat: ſed quatenus eſt animæ lauacrum. Baptiſmus enim conſcientiam peſſimam licet reddit bonam adeò, vt ipſa audeat interrogari à Deo, eiuſque tribunali iudiciario confidenter ſiſtat, non metuens damnationem: ſed intrepide ad interrogata audens reſpondere. Hanc autem vim conſcientiam bonam efficiendi habet Baptiſmus per paſſionem, *& reſurrectionem Ieſu Chriſti, qui eſt in dextera Dei deglutiens mortem*, ſeu poſtquam mortem ſuam & noſtram moriens & reſurgens aboleuit: & vitæ æternæ heredes efficeremur: *profectus in cælum, ſubiectis ſibi Angelis, & Poteſtatibus & Virtutibus*, ſeu ſuper omnes Angelorum choros euectus.

Mortis aſpectus potentiſſimus eſt ad peccatorum reductionem.

CAPVT

CAPVT IV.

Vt Chriſto paſſo ſe conforment, abdicantes vitia, virtutes amplectentes fideles hortatur.

1. CHRISTO igitur paſſo in carne, & vos eadem cogita-
tione armamini: quia qui paſſus eſt in carne, deſiit à pec-
caris: 2. Vt iam non deſideriis hominum, ſed voluntati
Dei, quod reliquum eſt in carne viuat temporis. 3. Suf-
ficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium
conſummandam, his qui ambulauerunt in luxuriis, deſide-
riis, vinolentiis; comeſſationibus, potationibus, & illi-
citis idolorum cultibus. 4 In quo admirantur non concurrentibus vobis
in eamdem luxuriæ confuſionem, blaſphemantes. 5. Qui reddent rationem
ei, qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos. 6. Propter hoc enim & mor-
tuis Euangelizatum eſt: vt iudicentur quidem ſecundùm homines in carne, vi-
uant autem ſecundùm Deum in Spiritu. 7. Omnium autem finis appropin-
quauit. Eſtote itaque prudentes, & vigilate in orationibus. 8. Ante omnia
autem, mutuam in vobiſmetipſis charitatem continuam habentes: quia chari-
tas operit multitudinem peccatorum. 9. Hoſpitales inuicem ſine murmura-
tione. 10. Vnuſquiſque, ſicut accepit gratiam, in alterutrum illam admini-
ſtrantes, ſicut boni diſpenſatores multiformis gratiæ Dei. 11. Si quis loquitur,
quaſi ſermones Dei: ſi quis miniſtrat, tanquam ex virtute, quam adminiſtrat
Deus: vt in omnibus honorificetur Deus per Ieſum Chriſtum: cui eſt gloria, &
imperium in ſæcula ſæculorum: Amen. 12. Chariſſimi, nolite peregrinari in
feruore, qui ad tentationem vobis fit, quaſi noui aliquid vobis contingat:
13. Sed communicantes Chriſti paſſionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ
eius gaudeatis exultantes. 14. Si exprobamini in nomine Chriſti, beati eritis:
quoniam quod eſt honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui eſt eius Spiritus, ſuper vos
requieſcit. 15. Nemo autem veſtrûm patiatur vt homicida, aut fur, aut maledi-
cus, aut alienorum appetitor. 16. Si autem vt Chriſtianus, non erubeſcat: glo-
rificet autem Deum in iſto nomine. 17. quoniam tempus eſt vt incipiat iudicium
à domo Dei. Si autem primùm à nobis: quis finis eorum, qui non credunt Dei Euan-
gelio? 18. Et ſi iuſtus vix ſaluabitur, impius & peccator vbi parebunt? 19. Ita-
que & hi, qui patiuntur ſecundùm voluntatem Dei, fideli Creatori commendent ani-
mas ſuas in benefactis.

COMMENTARII.

1\. *Hortatur Petrus fideles, vt Chriſto paſſo ſe conforment.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Chriſto igitur paſſo in carne, &c.*] Chriſto itaque Domino tàm piè, tam miſericorditer, pro vobis *paſſo*, & cruci ſuffixo, vt vos à peccatis expediret: *vos* quoque *eadem*, ſeu ſimili *cogitatione*, & animali affectu, animique reſolutione *armamini*, vt velitis vitia veſtra pari modo crucifigere amore Chriſti, & ſi id fiat cum carnis dolore, & afflictione. *Quia qui*, inſtar Chriſti, *paſſus*, & crucifixus *eſt*, carnem ſuam cruci ſuffigendo cum vitiis, & concupiſcentiis, iam *deſiit*, & abſtinet à peccatis. *Vt* deinceps, etſi in carne viuat, *non* tamen *viuat*, aut ſeruiat *deſideriis hominum*, ſeu paſſionibus corrupti cordis humani; *ſed vni voluntati*, & legi *Dei*, vt ei tanquam Reginæ ſuæ in cunctis obtemperet: *quod reliquum eſt in carne viuat temporis*. Seu vt reliquum temporis, quo viuet ſpirituali viuendi rationi impendat, ſufficit enim, quod omne *præteritum* vitæ *tempus* impenderitis obſequio carnis, & vitiorum, *ad conſummandam*, ſeu complendam *voluntatem Gentium*, ſed deſideria profanorum Gentilium perpetuò in carnalibus ſordibus volutantium. Sufficit, inquam, *his qui ambulauerunt in luxuriis, deſideriis, vinolentiis, comeſſationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus.* * Quod quidem dixerim iis, qui ad ſenectutem vſque voluptatibus ſeruiere: ſufficit vobis tot annis concupiſcentiis indulſiſſe, ſaltem arida oſſa prælapſorum criminum pœnitudini impendite.] *In quo* cum vident Gentiles, qui ad fidem venire detrectant vos adeò virtuti addictos, *admirantur non concurrentibus vobis*, ſeu quod non concurratis in eandem luxuriæ confuſionem; non tamen imitantur, ſed *blaſphemantes*, veſtram viuendi rationem quaſi ſibi impoſſibilem, & ſtudiis ſuis contrariam reiiciunt, & contemnunt. *Qui* quidem *reddent* huius blaſpemiæ *rationem*

* Corripiuntur, qui adhuc in ſenectute voluptatibus ſeruiunt.

ſi non hic, certè in altera vita *ei, qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos* Chriſto Ieſu. Qui quidem iudicaturum ſe eſſe viuos & mortuos, dedit ſpecimen aliquod, imo initium illius ſui iudicij, quando ſtatim à morte ſecundum animam deſcendit ad inferos, ibique *Euangelizatum eſt*, ſeu euangelizauit patribus mortuis, Prophetis, aliiſque iuſtis ad id vſque tempus in limbo reclufis, afferens illis pro vita piè ante peracta lætiſſimum æternæ beatitudinis præmium, ità vt licet illi *ſecundum homines*, ſeu ab hominibus mundanis *iudicentur* & æſtimentur mortui eſſe *in carne* & plene interiiſſe (ſecundum Epicureorum ſententiam) ideoque ſtulti fuiſſe, quod dum viuerent, carnis voluptates ſpreuerint; tamen re vera *viuant ſpiritu*, ſeu anima *ſecundum Deum*. *Omnium autem* hominum ſiue piorum, ſiue impiorum *finis appropinquauit*, ſeu mors & iudicium in propinquo eſt. *Eſtote itaque prudentes: & vigilate in orationibus. Prudentes* ſcilicet, ne repente veniente ſponſo, cum ſtultis virginibus pereatis. Stultus enim eſt, qui non vigilat. Iudicem cæleſtem ſemper ſpectans.]

Stultus eſt qui non ſemper Iudicem cæleſtē ſpectat.

Verſ. 8.9.10.11.12.13.14. Ante omnia autem &c.] Primum autem omnium mutuâ in vobiſmetipſis, Græcè, *in vos*, ſeu inter vos inuicem colite *charitatem continuam*, cordialem, intenſam, vehemẽtem, *Quia charitas* huiuſmodi *operit multitudinem peccatorum* tum propriorum, tum alienorum. Charitas enim proximi propter Deum vt animam ſanctificat, ita eam a peccatis expurgat. Operit etiam & tegit, excuſat, condonat proximi offenſas. * Addiderim ità etiam charitatem eorum quos diligis, peccata operire, vt nec tibi vllum ſit manifeſtum. Omnes enim amati defectus tibi quaſi ſpecie virtutis præſentantur.] Vulgare Hiſpanum prouerbium. *Quien à feo ama hermoſo le parece.* Imo ſacrum hoc prouerbium dixerim eſſe. *Vniuerſa delicta operit charitas* Prou. 10. 12.] *Hoſpitales inuicem ſine murmuratione.* Excludit murmurationem ab hoſpitalitate. Aſſolent enim qui auaritia afficiuntur queri de hoſpitum multitudine, diuturnitate, edacitate, ingratitudine. * Charitatis veræ hoſpitalitas ab omni eſt murmuratione abſtracta.] *Vnuſquiſque ſicut accepit gratiam, in alterutrum illam adminiſtrantes, ſicut boni diſpenſatores multiformis gratiæ Dei.* Ac ſi dicat: Dona & talenta vobis à Deo collata in proximorum vtilitatem exponite: nec enim huiuſmodi talentorum multiformis gratiæ Dei, qui variis varia partitur, tam domini eſtis, quam adminiſtratores. * Qui ergò talentum à Deo acceptum doctrinæ, prædicationis, &c. ad proximorũ ſalutem non impendit, ſed ſibi retinet, furem ſe oſtendit, non diſpenſatorem.] *Si quis loquitur, quaſi ſermones Dei*, ſeu Deo digna & viro Chriſtiano agnatum proferat ſermonem. *Si quis miniſtrat, tanquam ex virtute quam adminiſtrat Deus.* Si cui aliquod miniſterium creditum eſt in Eccleſia, v. gr. Sacramentorum adminiſtratio, eleemoſynarum diuiſio, &c. non tantum fideliter, non acceptando perſonas, ſed ſe exerant ſtrenuè, valenter, generosè: ſcientes ſe eſſe Dei miniſtros, & ab eo agi, regi, ac protegi. *Vt in omnibus honorificetur Deus per Ieſum Chriſtum*, ſeu qui per Chriſti merita hæc dona ſuis miniſtris elargitur. *Cui* quidem tam Deo quam Chriſto eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. *Chariſſimi, nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit.* Græce, *nolite admirari*, nec videatur vobis res noua, & peregrina, cum *in feruore*. Græce, *in vſtione* tribulationis probamini velut aurum per ignem: quæ quidem vſtio *ad tentationem vobis fit*, ſeu eſt, ſiue ad exercendam virtutem ac conſtantiam veſtram: *quaſi noui aliquid vobis contingat.* * Non enim eſt nouum, & peregrinum pios tentari, tribulationibuſque exerceri: imo agnata eſt iuſtitiæ ſuſtinentia laborum.] *Sed communicantes Chriſti paſſionibus gaudete.* Seu exultate, cum vobis contigerit, paſſionis Chriſti eſſe participes: *vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes*, ſeu vt exulteria, cum diuina eius gloria palam omnibus in extremo iudicio apparebit *Si exprobramini in nomine Chriſti*, ſeu quia Chriſtiani eſtis: *beati eritis: quoniam quod eſt honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui eſt eius ſpiritus, ſuper vos requieſcit.* Seu quia gloria, virtus, & ſpiritus Dei ſuper vos requieſcens, vos quidem ad heroicam patientiam obfirmat.

Peccata eorum quos diligis, tibi quaſi ſpecie virtutis præſentantur.

Charitatis hoſpitalitas eſt ſine murmuratione.

Qui talentum à Deo acceptum ad proximorum ſalutem non expendit, ille eſt fur, non diſpenſator.

Agnata eſt iuſtitiæ laborum ſuſtinẽtia.

Verſ. 15.16.17.18.19. Nemo autem veſtrum, &c.] Nullus veſtrum iudicum poteſtate plectatur, quod ſit *homicida, aut fur, aut maledicus.* Græcè, *malefactor, aut alienorum appetitor*, ſeu quia ad res alienas cupidos adiiciat oculos, & conſequenter cupiditate victus illas inuadat. *Si autem vt Chriſtianus* patiatur, addicatur vinculis, capitis damnationem excipiat: *non erubeſcat: ſed Deum glorificet in iſto nomine*, ſeu alacriter patiatur, & Deo gloriam moduletur, quia dignum eum fecit pro Ieſu nomine dira pati. * Tam inſigne enim Dei beneficium eſt, nos eius cauſa ſuſtinere labores, vt nos ad gratiarum actionem continuam impellat.] *Quoniam tempus eſt, vt incipiat iudicium à domo Dei.* Iudicium hic non condemnationem, ſed examinationem ſignificat cum punitione aliqua, & tribulatione ſalutari, vt expurgetur Eccleſia, erudiatur, & perficiatur. Tempus itaque commodum eſt, vt Iudex ſuam primus examinet, quam alienam. * Erudiuntur hinc Iudices debere prius familiam ſuam à vitiis repurgare, ſi velint vtiliter ciuibus rectè viuendi præſcribere leges.] *Si autem primum à nobis, quis finis eorum, qui non credunt Dei Euangelio?* Si Deus ſuos fideles, & ſanctos ita iudicat, examinat ſcilicet, & exercet: quid expectent ab eo infideles, quæ pœna, qui finis illos maneat? *& ſi iuſtus vix* ſeu cum labore, moleſtia, per multas tribulationes incedens, *ſaluabitur: impius & peccator vbi parebunt?* qui locus eos excipiet? An non tartarus? *Itaque & hi, qui patiuntur ſecundum voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas ſuas in benefactis.* Cum igitur vix iuſtus ſaluabitur, & nonniſi per multas tribulationes: par eſt, vt qui patiuntur, Deo ſe commendent, tum vt verè ſuggerat ad patiendum: tum vt difficilem agonem vitæ ſine ſalutis periculo obeant. Securi autem erunt, ſi continuò ſecundum Dei voluntatem viuentes rectis operibus ſtudeant.

Pro Deo pati tantum beneficium eſt, vt nos ad gratiarum actionem impellat.

Iudex propriæ domus vitia reformet, ſi velit alienis leges præſcribere rectè viuendi.

CAPVT V.

Paſtoribus Eccleſiæ, adoleſcentibus, cunctiſque fidelibus appoſita eorum ſtuati monita ſuggerit.

1. SENIORES ergo, qui in vobis ſunt, obſecro conſenior & te-
ſtis Chriſti paſſionum: qui & eius, quæ in futuro reuelanda
eſt, gloriæ communicator: 2. paſcite qui in vobis eſt gre-
gem Dei, prouidentes non coactè, ſed ſpontaneè ſecun-
dùm Deum: neque turpis lucri gratia, ſed voluntariè: 3. ne-
que vt dominantes in cleris, ſed forma facti gregis ex animo.
4. & cùm apparuerit princeps paſtorum, percipietis immar-
ceſcibilem gloriæ coronam. 5. Similiter adoleſcentes ſubditi eſtote ſenioribus.
Omnes autem inuicem humilitatem inſinuare, quia Deus ſuperbis reſiſtit, humi-
libus autem dat gratiam. 6. Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei, vt vos
exaltet in tempore viſitationis: 7. Omnem ſollicitudinem veſtram proiicientes
in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis. 8. Sobrij eſtote, & vigilate: quia ad-
uerſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret:
9. Cui reſiſtite fortes in fide: ſcientes eandem paſſionem ei, quæ in mundo eſt, ve-
ſtræ fraternitatis fieri. 10. Deus autem omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam
ſuam gloriam in Chriſto Ieſu, modicum paſſos ipſe perficiet, confirmabit, ſolida-
bítque. 11. Ipſi gloria, & imperium in ſæcula ſæculorum: Amen. 12. Per Syl-
uanum fidelem fratrem vobis, vt arbitror, breuiter ſcripſi: obſecrans & conteſtans,
hanc eſſe veram gratiam Dei, in qua ſtatis. 13. Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in
Babylone collecta, & Marcus filius meus. 14. Salutate inuicem in oſculo ſancto.
Gratias vobis omnibus qui eſtis in Chriſto Ieſu. Amen.

COMMENTARII.

1. *Paſtores Eccleſia ſui muneris admonet.*

VERS. 1.2.3.4. *Seniores, &c*] Seniores *ergo, qui in vobis ſunt* tum ætate, tum dignitate & ſacerdotio ſiue minori, vt Sacerdos ſimplex, ſiue maiori, vt Epiſcopus, *obſecro*, Græcè, *hortor*.

Exhortatio tam Vrbana ſit, vt obſecratio videatur.

* Exhortatio enim & admonitio tam modeſta debet eſſe, & vrbana, vt obſecratio poſſit appellari.] Seniores, inquam, ego *conſenior*, Syrus, *presbyter ſocius* veſter, *& teſtis Chriſti*, paſſionum (paſſioni enim Dominicæ interfuerat) *qui & eius, quæ in futuro reuelanda eſt gloriæ communicator*, ſeu quique diuinæ gloriæ, quæ aliquando cunctis eſt reuelanda, particeps fui, cum in monte Tabor Chriſtum transfiguratum aſpexi: hæc obſecrans hortor, *Paſcite qui in vobis eſt, gregem Dei*, ſeu regite fideles veſtræ curæ commiſſos: *prouidentes non coactè, ſed ſpontaneè ſecundum Deum.* Græcè, *ſuper ſpeculantes*, ſuperintendentes non inuitè, non ægrè, ſed ſpontaneè, ſed alacriter, ſed ſtrenuè gregi commiſſo, illum ſpirituali cibo paſcendo iuxtà Dei voluntatem: *neque turpis lucri gratia, ſed voluntariè*, adhibentes ſcilicet eam diligentiam & promptitudinem, quam affecta voluntas aſſolet adhibere, & non ob aliquam temporalem commoditatem.

Turpe eſt lucrũ acceptũ ob prædicationem Euãgelij.

* Quodlibet enim lucrum acceptum ob prædicationem Euangelij *turpe* admodum eſt.] * *Voluntariè* dixit appoſitè. Nam affecta voluntas ad aliquod opus, impenſe, conſtanter, efficaciter illius perfectioni ſtudet.]

Voluntas affecta ad opus, illud efficaciter exequitur.

Neque vt dominantes in cleris, ſed forma facti gregis ex animo. Haud imperioſè Eccleſiam, quæ eſt clerus, ſeu ſors & hæreditas Domini, regatis. (Poteſt etiam per *clerum* peculiariter intelligi clericorum ordo, cui Epiſcopi præſunt.) Sed ita vos in vitæ ratione exhibete, vt forma & exemplar ſubditis verè & ſincerè ſine fictione, illi hilariter vos imitentur, nec ſit neceſſarium eos imperioſè monere.

Exemplum Præſulis fortius eſt correptione, ad ſubditos virtuti addicendum.

* Exemplum enim Præſulis ſubditis eſſe aſſolet fortius imperio, monito efficacius, correptione vtilius.] *Et cum apparuerit Princeps paſtorum, percipietis immarceſcibilem gloriæ coronam.* Cum Chriſtus *Paſtor bonus* Ioan. 10. 11. paſtorum Princeps Epiſcoporum ſummus Pontifex ſingulorum particulari iudicio oſtenderit ſollicitudinis veſtræ præmium recipietis.

2. *Singulis fidelibus agnoſcit virtutem commendat.*

Verſ. 5.6.7.8.9. *Similiter adoleſcentes*, Græcè, *iuniores*, qui vel ætate, vel muneris gradu ſenioribus ſubeſtis, *ſubditi eſtote ſenioribus. Omnes autem inuicem humilitatem inſinuate*, ſeu intrà ſinum veſtrum fouete, vt ſit ex animo, non ex fuco ſubmiſſio. *Quia Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam*, ſeu contra ſuperbos pugnax exſurgit: humilibus ſuæ gratiæ dona excelſa largitur. *Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei*, ne ſuam potentiam ad veſtram ſuperbiam contundendam exerat: *vt vos exaltet in tempore viſitationis*, ſeu cum præmia largiturus appareat. *Omnem ſolicitudinem veſtram proiicien-*

tes in eum. Nihil de rebus veſtris ſolliciti ſitis, dum enim ſub potenti manu Dei humiliamini, manus ipſa potentiſſima vos largiter neceſſario victu donabit, ſancte Dauide: *Iacta cogitatum tuum in Domino, & ipſe te enutriet.* Pſal. 54. 23. * Nec enim vnquam Dei famulis neceſſaria ad victum, & indumentum defuere, niſi aliquando modica fides diuinæ obturet fontem largitatis.] *Quoniam ipſi cura eſt de vobis*, dum vobis cura eſt de ipſi placendo. *Sobrij eſtote, & vigilate*, Græcè, *prouidè, & cautè vos gerite.* * In Latina autem lectione aptè duo hæc verba iunguntur, *Eſtote ſobrij, & Vigilate.* Sobrietas enim mater eſt vigiliæ: ſicut crapula ſomnij.] *quia aduerſarius veſter diabolus*, qui de ſalute animæ noſtræ nobiſcum litigat, *tanquam leo rugiens circuit*, ſeu circumambulat aſſiduè, *quærens quem deuoret*, ſeu ad tartara trahat. *Cui reſiſtite fortes in fide:* Græcè, *obfirmati, ſolidi.* Hanc namque fidei firmitatem diabolus nobis infirmare conatur, vt ea deſtituti, facilè illius laqueis implicemur. *Scientes eandem paſſionem ei, quæ in mundo eſt, veſtræ fraternitati fieri.* Græcè, *eaſdem paſſiones*, reſiſtite diaboli tentaminibus, ſcientes ſimiles tentationes, & perſecutiones ſuſtinere veſtros fratres, ſiue Chriſtianos, qui in variis mundi plagis commorantur. Ad Dei enim gloriam & animorum ſalutem Chriſtiani inſtituti crux & laborum ſuſtinentia eſt pediſſequa.]

Dei famulis non defuêre vnquam neceſſaria ad vitam ſubſidia.

Sobrietas mater eſt vigilantiæ.

Chriſtiani inſtituti pediſſequa eſt laborũ ſuſtinentia.

Verſ. 10. 11. 12. 13. 14. *Deus autem omnis gratiæ, &c.*] *Deus* verò, ô fratres, *omnis gratiæ* auctor, & largitor, *qui vocauit nos in æternam ſuam gloriam in Chriſto Ieſu*, ſeu vt per Chriſti merita eius æternæ felicitatis eſſemus participes, *modicum paſſus ipſe perficiet*, paucis & non diuturnis afflictionibus actos non demùm perfectos eſſe efficiet. * Ad perfectionem enim valde confert laborum ſuſtinentia.] *confirmabit, ſolidabitque*, ſeu in dies magis ac magis faciet in fide ac virtute conſtantes. *Ipſi* debetur, *gloria & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen. Per Siluanum fidelem fratrem vobis, vt arbitror, breuiter ſcripſi.* Vel ſignificat, ſe Epiſtolam Siluano dictaſſe, vel perferendam ad illos dediſſe. Hic Siluanus eſt Silas, cuius in Actis Apoſt. frequenter fit memoria: *obſecrans, & conteſtans, hanc* fidem, & religionem, Dei quidem *gratiam*, ſeu quam Dei gratia complexi eſtis, & *in qua ſtatis*, ſeu conſtanter perſiſtitis, veram eſſe ad æternæ ſalutis viam. *Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone collecta*, ſeu in Roma, quam Babylonem vocat ob magnificentiæ ſimilitudinem: *&* ſpeciatim *Marcus filius meus* ita Euangeliſtam vocat, quia eum ſua fide ac doctrina imbuerat., *Salutate inuicem in oſculo ſancto. Gratia vobis omnibus, qui eſtis in Chriſto Ieſu. Amen.*

Ad perfectionem valde confert laborum ſuſtinentia.

EPISTO

EPISTOLA
BEATI PETRI APOSTOLI
Secunda.

CVm anno trigeſimo-ſeptimo à morte Chriſti, Imperij Neronis decimo-tertio, vitæ Apoſtoli vltimo; eſſet in carcere Mamertino, in quo nouem vltimos vitæ menſes exegit : hanc ſcripſit Epiſtolam Romæ, circiter viginti-quatuor annis poſt primam : occaſione Simonis Magi, eiúſque ſequacium hæreticorum aduerſus Chriſtum inſurgentium.

CAPVT I.

Docet, per Chriſtum (quem mirificè extollit) præclara nobis dona cælitus obtigiſſe: Vnde par eſſe, vt abſtracti ab omnibus vitiis acquirendis ſtudium impendamus.

1. SIMON Petrus, ſeruus & Apoſtolus Ieſu Chriſti, iis
qui coæqualem nobiſcum ſortiti ſunt fidem in iuſtitia Dei
noſtri, & Saluatoris Ieſu Chriſti. 2. Gratia vobis & pax
adimpleatur in cognitione Dei, & Chriſti Ieſu Domi-
ni noſtri: 3. quomodo omnia nobis diuinæ virtutis ſuæ,
quæ ad vitam & pietatem donata ſunt, per cognitionem
eius, qui vocauit nos propria gloria & virtute, 4. per
quem maxima & pretioſa nobis promiſſa donauit: vt per hæc efficiamini di-
uinæ conſortes naturæ: fugientes eius, quæ in mundo eſt, concupiſcentiæ cor-
ruptionem. 5. Vos autem curam omnem ſubinferentes, miniſtrate in fide ve-
ſtra virtutem, in virtute autem ſcientiam, 6. in ſcientia autem abſtinen-
tiam, in abſtinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem, 7. in pie-
tate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem.
8. Hæc enim ſi vobiſcum adſint, & ſuperent; non vacuos, nec ſine fructu
vos conſtituent in Domini noſtri Ieſu Chriſti cognitione. 9. Cui enim non
præſtò ſunt hæc, cæcus eſt, & manu tentans, obliuionem accipiens purgationis
veterum ſuorum delictorum. 10. Quapropter, fratres, magis ſatagite, vt per
bona opera certam veſtram vocationem & electionem faciatis: hæc enim facien-
tes, non peccabitis aliquando. 11. Sic enim abundanter miniſtrabitur vobis in-
troitus in æternum regnum Domini noſtri, & Saluatoris Ieſu Chriſti. 12. Prop-
ter quod incipiam vos ſemper commonere de his; & quidem ſcientes & confirma-
tos vos in præſenti veritate. 13. Iuſtum autem arbitror quamdiu ſum in hoc ta-
bernaculo, ſuſcitare vos in commonitione: 14. certus quòd velox eſt depo-
ſitio tabernaculi mei, ſecundùm quod & Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſigni-
ficauit mihi. 15. Dabo autem operam & frequenter habere vos poſt obitum
meum, vt horum memoriam faciatis. 16. Non enim doctas fabulas ſecuti, no-
tam fecimus vobis Domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem & præſentiam: ſed ſpecula-
tores facti illius magnitudinis. 17. Accipiens enim à Deo Patre honorem & glo-
riam, voce delapſa ad eum huiuſcemodi à magnifica gloria: Hic eſt Filius meus di-
lectus,

lectus, in quo mihi complacui, ipſum audite. 18. Et hanc vocem nos audiui-
mus de cælo allatam, cùm eſſemus cum ipſo in monte ſancto. 19. Et habemus
firmiorem propheticum ſermonem: cui benefacitis attendentes, quaſi lucernæ lu-
centi in caliginoſo loco, donec dies eluceſcat, & lucifer oriatur in cordibus ve-
ſtris: 20. hoc primùm intelligentes, quòd omnis prophetia Scripturæ pro-
pria interpretatione non fit. 21. Non enim voluntate humana allata eſt
aliquando prophetia: ſed Spiritu ſancto inſpirati, locuti ſunt ſancti Dei ho-
mines.

COMMENTARII.

1\. *Chriſti gloriam mirifice extollit.*

VERS. 1.2.3.4. *Simon Petrus, &c.*] Ego Simon Petrus *ſeruus & Apoſtolus Ieſu Chriſti iis, qui coæqualem* ſeu eandem, *nobiſcum ſortiti ſunt fidem,* ſeu profitentur eandem religionem Chriſtianam, *in iuſtitia Dei noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti,* ſeu illius ſingularis iuſtitiæ merito, qua Chriſtus Deus & ſeruator noſter pro hominum genere Patri ſatisfecit, nobiſque gratiam meruit, & ſalutem: *Opto vt Gratia vobis & pax adimpleatur,* ſeu multiplicetur, *in cognitione Dei, & Chriſti Ieſu Domini noſtri.* Creſcente enim Dei & Chriſti cognitione, creſcit pariter gratia & pax: & quo magis Dei & Chriſti bonitas dignoſcitur, magis etiam amatur, & colitur. * Vnde exiſtimo, cuncta delicta ea tepiditate cognitionis Dei ortum habere. Quis enim cogitans Dei bonitatem, & eius erga nos munificentiam contemnere piaculo auderet?] *Quomodo omnia nobis diuinæ virtutis ſuæ, quæ ad vitam, & pietatem donata ſunt, per cognitionem eius, qui vocauit nos propria gloria & virtute.* Seu Ideò opto vos creſcere in cognitione Dei & Chriſti, per eam creſcetis pariter in reliquis Dei donis. Nam vti hæc omnia per eam cognitionem vobis primum donata ſunt, ita in dies vberiori cognitione eius in dies magis ac magis augentur, glorioſa gratia, & miſericordia eius qui nos ad fidem aduocauit. *Per quem maxima, & pretioſa nobis promiſſa donauit.* Pretioſa illa dona, quæ Deus per Moſem, & Prophetas promiſit, ſe per Chriſtum hominibus daturum, ſcilicet, remiſſionem peccatorum, gratiam, ſanctitatem, virtutem, iam munificentiſſimus exhibuit. *Vt per hæc efficiamini diuinæ conſortes naturæ.* Seu vt per hæc dona conſortes diuinæ naturæ effici valeatis non ſolum per gratiam vobis inhærentem, quæ eſt quædam diuinæ naturæ participatio: ſed etiam quia iuſtis ſubſtantialiter Spiritus ſanctus exhibetur. Rom. 5. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.* Dum tamen reperiamini *fugientes eius, quæ in mundo eſt, concupiſcentiæ corruptionem.* Hæc enim concupiſcentia cum carnalis ſit, diuinæ naturæ repugnat, quæ puriſſimus, & ſanctiſſimus eſt ſpiritus.

Cuncta delicta ex tepiditate cognitionis Dei ortum habent.

Verſ. 5.6.7.8.9. Vos autem curam omnem, &c.] Vt autem otioſa non ſint dona, quæ accepiſtis, ſed vtilia admodum, *vos curam omnem ſubinferentes,* ſeu conferentes, *miniſtrate in fide veſtra virtutem* fidei veſtræ virtutem, vigorem, quod Hiſpane diceres, *Valor* ad omnia ardua fortiter ſuperanda. Quo quidem Petrus exigit noſtri liberi arbitrij cooperationem. *In virtute autem miniſtrate,* ſeu adhibete *ſcientiam,* ſeu diſcretionem. Hæc enim naſcitur ex virtute, ſeu fortitudine. * Fortis enim, & maſculus animus rectus eſt, & rectè de agendis iudicat: mollis verò & effœminatus, quia in ſuas voluptates, & cupiditates nimis propendet, male de agendis ſentit, & pronunciat.] *In ſcientia autem abſtinentiam,* ſeu temperantiam. Virtus enim diſcretionis edocet abſtinentiam & temperantiam in cibo, potu, & voluptatibus. Certe ſcientia & abſtinentia hæc adeo ſunt comites, vt vna ſine alia vix valeat reperiri. * Nam qui ſcientia pollet à voluptatibus abſtinet: & qui has appetit, & ſectatur plerumque vacuus ſcientia reperitur: Intemperantia enim brutalitatem animo inducit] Sobrietas enim & temperantia ſicuti corpus, ita & animum patientem & hilarem efficit.] *In patientia autem pietatem.* Græcè, *Dei cultum.* * Afflictiones enim hominem faciunt humilem, & ad Deum confugere compellunt, vt ferat opem patienti.] *In pietate autem amorem fraternitatis.* * Deo enim non placet pietas, niſi amore fraterno condiatur, iuxta illud: *Miſericordiam volo, & non ſacrificium.* Sine amore fraterno vbi miſericordia? ſine miſericordia autem, vbi pietas ſacrificij?] *In amore autem fraternitatis charitatem.* Vt ſcilicet diligamus fratres ſeu proximos ex charitate, id eſt, propter Deum non autem propter commoda noſtra, aut propter humanas rationes. * Proximum namque diligere ob commoda noſtra, magis eſt noſtri quam proximi dilectio.] *Hæc enim ſi vobiſcum adſint, & ſuperent: non vacuos, nec ſine fructu vos conſtituent in Domini noſtri Ieſu Chriſti cognitione.* Si vobis adſint virtutes, quas expreſſi: & eas non ſolum habeatis, ſed & illis abundetis, continuo eis augmentum recipientibus: efficient, vt veſtra fides & Chriſti cognitio non ſit vacua, inanis, otioſa, ac meriti magni expers: ſed plena, frugifera, & meritorum diuitiis abundans. * Verbum illud: *& ſuperent,* ex Græco ſonat, *& creſcant.* Non enim quodammodo *virtutem* vocitarim eam, quæ ſiſtit, & continuo augmentum non recipit.] *Cui enim non præſto ſunt hæc,* ſeu cui deſunt virtutes memoratæ, *cæcus eſt, & manu tentans,* quià non habet practicæ fidei & cognitionis oculos, nempe illas recenſitas virtutes *oblivionem accipiens purgationis veterum ſuorum delictorum.* Fidelis enim, qui haſce virtutes à ſe reiicit, facile in vitia relabitur, & conſequenter obliuioni tradit Baptiſmum, quo purgationem & remiſſionem criminum antea patratorum accepit: & quo ſe ſanctè victurum promiſit. * Certè tanta eſt aliquorum ad peccandum facilitas, vt videantur, ſe omnino exuiſſe memoriam, quod Chriſtianiſmum profiteantur.]

Animi fortitudo diſcretionem ad agendum ſuppeditat.

Qui voluptatibus carnis indulget, inſipientem ſe oſtendit.

Abſtinentia ſeu temperantia reddit animum patientem.

Labores pietatem ingenerant in patiente.

Sine amore fraterno non poteſt exerci vera pietas.

Diligendus proximus nō ob commoda noſtra, ſed propter Deū.

Quodammodò nō eſt vocanda virtus, ea, quæ continuò nō creſcit.

Qui facile peccat, videtur omnino exuiſſe memoriā, quod ſit Chriſtianus.

Verſ. 10.11.12.13.14. Quapropter, fratres, &c.] Ideo ô fratres, *magis ſatagite,* ſeu omnem

conatum

conatum adhibere, *vt per bona opera certam veſtram vocationem, & electionem faciatis.* Græcè, *ſtabilem, firmam.* Quaſi dicat: Sedulò virtutes colite, dantes ſic operam, vt perceptam diuinæ vocationis, & electionis vi, gratiam conſtanter ad extremum vſque ſpiritum retineatis: ita viuentes, vt ex probis veſtris actionibus poſſitis moralem quandam certitudinem concipere, quòd ſitis ad æternam ſalutem electi.

Signum prædeſtinationis eſt proba vita.

* Recta enim vita ſecurius eſt diuinæ prædeſtinationis indicamentum.] *Hæc enim facientes, non peccabitis aliquando.* * Qui enim virtutum exercitamento ſtudet, longe quidem eſt à peccandi periculo.]

Longe eſt à peccandi periculo, qui exercitio virtutis ſtudet.

Sic enim abundanter, ſeu largiter (Græcè quaſi *diuiter*) *miniſtrabitur vobis introitus in æternum Regnum Domini noſtri, & ſaluatoris Ieſu Chriſti.* Continuum enim virtutum exercitium auget æternum gloriæ poodus. *Propter quod incipiam vos ſemper commonere de his.* Seu ideo *non negligam* (ſic Græcè) hæc vobis in memoriam reuocare, ſcilicet, vt præfatis virtutibus inſiſtatis: *& quidem ſcientes, & confirmatos vos in præſenti veritate*, tametſi ſciatis iam hanc veritatem, & in ea confirmati ſitis.

Etiam ea, quæ auditores ſciũt circa morũ cõpoſitioné debent à Concionatoribus ſæpè memorari.

* Operæ pretium enim eſt, etiam ea, quæ ſciunt auditores circa morum compoſitionem, ſæpe ad eorum memoriam à Concionatore reuocari.] * Preme verbum *incipiam vos ſemper commonere.* Verus enim Euangelij præco nunquam debet finem prædicationi imponere vſque ad vitæ terminum: Sed ſemper *incipere*, ſeu nouo halitu prædicationem inſtituere.

Cõcionator vſque ad vitæ finem Dei verbum promat, & ſemper quaſi incipiat.

Vndè Petrus morti proximus ſe incœpturum eos monere affirmat.] *Iuſtum autem arbitror, quamdiu ſum in hoc tabernaculo*, ſeu dum viuo, *ſuſcitare vos in commonitione*, ſeu adhortando vos excitare, ne torpeatis: *certus, quod velox eſt depoſitio tabernaculi mei*, ſeu quod breui cruci ſuffigar: *ſecundum quod Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſignificauit mihi* per reuelationem. Non ſatis autem mihi conſtat, quando hæc reuelatio Petro obtigerit. Veriſimile reor in carcere Mamertino obtigiſſe per Chriſti apparitionem.

Cum iuſti laboribus agũtur, aſſolet cõſolatio diuina eis affulgere.

* Nam cum iuſti laboribus aguntur, tunc comes eorum diuina eſſe aſſolet conſolatio.]

Verſ. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. *Dabo autem operam, &c.*] Cæterum procurabo, *frequenter habere vos* in memoria, vt pro vobis exorem, *poſt obitum meum vt horum memoriam faciatis*, exorans ſcilicet à Domino, vt quæ vobis Euangelij Magiſter, aperui è memoria, ac mente veſtra non cadant. *Non enim doctas fabulas ſecuti, notam fecimus vobis Domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem, & præſentiam.* Si illas fabulas quæ ingenioſè, & artificioſè componi ſolent ad decipiendum, vobis tradidiſſem, operæ pretium eſſet eorum memoriam aboleri. At ab his omnino abſtinens, vobis ſincere aperui Chriſti Domini *virtutem* ſeu potentiam, expiandi peccata, corrigendi mores, patrandi miracula, & eius *præſentiam* ſeu aduentum aperui, & apud homines conuerſationem. Circa hanc verò non feror ex audito: *Sed ſpeculatores facti illius magnitudinis*, ſed teſtis oculatus quod annoraui, ſcribo, præcipue id quod ad eius magnitudinem, & gloriam ſpectant. *Accipiens enim à Deo Patre honorem, & gloriam voce delapſa ad eum huiuſcemodi à magnifica gloria: Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipſum audite.* Quod in Thabori monte vidi, annotate. Chriſtus tunc accepit à Patre honorem, & gloriam ex eo, quod facies eius ſicut ſol reſplenduerit, & veſtimenta eius verſa fuerint in candorem, Moſes & Elias affuerint, & Patri inſonuerit illa vox à magnifica gloria, ſeu è nube coruſca. *Hanc vocem nos* ſcilicet Iacobus, Ioannes & ego *audiuimus de cælo allatam*, ſeu de nube, & aëre celſiore delapſam, *cum eſſemus cum ipſo Ieſu in monte ſancto*, ſeu Thabor, quem ſua præſentia, & hoc inſigni Transfigurationis miraculo Chriſtus ſanctificauit.

Pudeat te ſingulari Chriſti præſentia mons ſanctificatus fuit, dũ tu crebra Euchariſtiæ receptione nondum es ſanctificatus.

* Vt ruhore attamuinentur illi, qui poſt innumerabiles Euchariſtiæ in pectore ſuſceptiones, nondum Chriſti tam intima præſentia eos ſanctificauit, de merito accipientis hominis, quod ſine merito operatus fuit in monte.] *Et habemus firmiorem propheticum ſermonem*, opinioni autem hominum, qui noſtrum teſtimonium tanti non faciunt, firmius de Chriſto teſtimmonium ſint Prophetarum oracula: *cui benefacitis attendentes*, ſeu intendentes, eorumque ſtudentes intelligentiæ, *quaſi lucerna lucenti in caliginoſo loco.* Omnis namque Scriptura ſacra eſt inſtar lucernæ fulgentis in huius vitæ tenebris: *donec dies eluceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris*, ſeu donec euidens notitia fulgeret vobis clare aſpiciẽtibus, quod fidei inter tenebras certum profitemini. *Hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia ſcripturæ propria interpretatione non fit*, ſeu propria vaticinantium intentione. *Non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia: ſed Spiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines*, ſeu non voluntate, & arbitrio hominum oracula prophetica eduntur: ſed ſancti Prophetæ cum occulta pandunt, aut futura prædicunt, diuino ſpiritu aguntur, & quæ ab illo eis ſuggeruntur, annunciant.

CAPVT II.

Pſeudopro-phetas carpit. Eiſque dira ſupplicia edocet imminere.

1. FVERVNT verò & Pſeudo-prophetæ in populo: ſicut & in
vobis erunt magiſtri mendaces, qui introducent ſectas perdi-
tionis, & eum, qui emit eos, Dominum negant, ſuperdu-
centes ſibi celerem perditionem. 2. Et multi ſequentur
eorum luxurias, per quos via veritatis blaſphemabitur:
3. & in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur: quibus
iudicium iam olim non ceſſat, & perditio eorũm non dor-
mitat. 4. Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, ſed rudentibus inferni

detractos in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reſeruari. 5. Et originali
mundo non pepercit, ſed octauum Noë iuſtitiæ præconem cuſtodiuit, diluuium
mundo impiorum inducens. 6. Et ciuitates Sodomorum & Gomorrhæorum in
cinerem redigens, euerſione damnauit: exemplum eorum, qui impiè acturi ſunt,
ponens: 7. & iuſtum Lot oppreſſum à nefandorum iniuria ac luxurioſa conuer-
ſatione eripuit: 8. Aſpectu enim, & auditu iuſtus erat: habitans apud eos, qui
de die in diem animam iuſtam, iniquis operibus cruciabant. 9. Nouit Dominus
pios de tentatione eripere: iniquos verò in diem iudicij reſeruare cruciandos:
10. Magis autem eos, qui poſt carnem in concupiſcentia immunditiæ ambulant,
dominationémque contemnunt, audaces, ſibi placentes ſectas non metuunt in-
troducere blaſphemantes: 11. Vbi Angeli fortitudine & virtute cum ſint maio-
res, non portant aduerſum ſe execrabile iudicium. 12. Hi verò velut irrationabi-
lia pecora, naturaliter in captionem, & in perniciem in his quæ ignorant blaſphe-
mantes in corruptione ſua peribunt, 13. Percipientes mercedem iniuſtitiæ, volu-
ptatem exiſtimantes diei delicias: coinquinationes, & maculæ deliciis affluentes
in conuiuiis ſuis luxuriantes vobiſcum, 14. Oculos habentes plenos adulterij,
& inceſſabilis delicti. Pellicientes animas inſtabiles, cor exercitatum auaritia ha-
bentes, maledictionis filij: 15. Derelinquentes rectam viam errauerunt, ſecuti
viam Balaam ex Boſor, qui mercedem iniquitatis amauit: 16. Correptionem ve-
rò habuit ſuæ veſaniæ: ſubiugale mutum animal, hominis voce loquens, prohi-
buit Prophetæ inſipientiam. 17. Hi ſunt fontes ſine aqua, & nebulæ turbini-
bus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reſeruatur. 18. Superba enim va-
nitatis loquentes, pelliciunt in deſideriis carnis luxuriæ eos, qui paululùm
effugiunt, qui in errore conuerſantur: 19. Libertatem illis promittentes,
cum ipſi ſerui ſint corruptionis: à quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſer-
uus eſt. 20. Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Do-
mini noſtri, & Saluatoris Ieſu Chriſti, his rurſus implicati ſuperantur: fa-
cta ſunt eis poſteriora deteriora prioribus. 21. Melius enim erat illis non
cognoſcere viam iuſtitiæ, quàm poſt agnitionem, retrorſum conuerti ab
eo, quod illis traditum eſt, ſancto mandato. 22. Contigit enim eis il-
lud veri prouerbij: Canis reuerſus ad ſuum vomitum, &, Sus lota in voluta-
bro luti.

COMMENTARII.

1. *Pſeudo Prophetas, ſeu hæreticos carpit, docens, eos dira imminere ſupplicia.*

VERS. 1. 2. 3. *Fuerunt verò & pſeudo-prophetæ, &c.*] *In populo* Iudaico fuerunt pſeudo-prophetæ, qui ad idololatriam homines inducebant: *ſicut & in vobis erunt magiſtri mendaces, qui introducent ſectas perditionis*, ſeu hæreſes, quæ ad extremum adducunt exitium: *& eum qui emit eos* pretio ſanguinis ſui Chriſtum *Dominum negant*, ſeu negent. Ita Arriani negarunt Chriſtum eſſe Deum, *ſuper ducentes ſibi celerem perditionem.*

Celer & infamis hæreſiarcharum finis.

* Plerique enim Hæreſiarchæ celeri, & infami morte fuere ſublati. Ipſum Arrium in exemplum adduco, cuius infamem exitum nullus non horrens exaudiuit.] *Et multi* (heu!) *ſequentur eorum luxurias*, Græcè, *petulantias*, intemperantias.

Raro hæreſis non nititur luxuria.

* Rarò enim hæreſis luxuriæ licentia non nititur.] *Per quos* prauos magiſtros *via veritatis blaſphemabitur.* Cauſa enim erunt mendaci doctrina, vt multi de Chriſtiana vera religione, quæ recta eſt ad Deum, & ſalutem via, inique ſentiant, & loquantur. *Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur.* Sicut autem mercatores verbis arte compoſitis merces ſupra veritatem laudant, vt emptores alliciant: ita hi hæretici verbis fictis ſua falſa dogmata ornabunt, vt faciliùs parum conſtantes in fide ſeducant. Qua arte *de vobis negotiabuntur*, ſeu mercaturam facient: vos tradentes perditioni, & in auaritia pecunias veſtras, quibus inhiabunt, emungentes.

Suſpecta tibi ſit doctrina, quæ de auari, qui eã vendit, ore procedit.

* Suſpecta tibi ſit doctrina, quæ ex auari magiſtri eam vendentis ore procedit: erit enim emptoris placito accommodata.] *Quibus iudicium iam olim non ceſſat*, ſeu quorum ſupplicium, vt ex euentibus iam olim prælapſis apertè conſpicimus, non ceſſat, non ibi terminatur: ſed ſimili afficientur damnatione, qui deinceps eorum æmulatores fuerint: *& perditio eorum non dormitat*; quia non dormitabit, neque dormiet Deus qui ſuam cuſtodit Eccleſiam.

Verſ. 4. 5. 6. 7. 8. Si enim Deus Angelis, &c.] Nam ſi Deus Angelis *peccantibus non pepercit: ſed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reſeruari*, ſeu ſi Deus delinquenti lucifero & eius aſſeclis non ignouit, ſed detractos è ſuperis rudentibus, ſeu catenis tartari tradidit, æternoque carcere mancipauit, ibique ad extremum vſque iudicium tanquam in cuſtodia incluſit, vt tunc exeant ad communem audiendam ſententiam, ad æternam gehennam cum damnatis hominibus redituri. Si igitur Angelis non pepercit Deus, multo minus ignoſcet hominibus improbis, cuiuſmodi ſunt hæretici. *Et originali mundo non pepercit, ſed octauum Noe iuſtitiæ præconem cuſtodiuit, diluuium mundo impiorum inducens*: Græcè, *priſco mundo.* Priſcum, & primæuum mundum, qui ante diluuium fuit, Deus vndis obruit, Noë cum aliis

ſeptem domeſticis aſſeruato, qui quidem Dei iuſtam ſcelerum vindictam mundu imminentem per diluuium inſtans prænunciauit. Et fuit etiam iuſtitiæ præco, verbo, & exemplo proferens ſanctitatem. Vocat autem Petrus Noë *octauum*, quia fuit vnus ex illis octo qui ſalutem in arca fuere aſſecuti. * Vel octauus vocatur, quia pater & Præſul illorum octo, vnica cum illis erat eſſentia. Vnde in Noë totus octauus numerus includitur.] * Quæſieris, an ſeptem illi, qui cum Noë fuere aſſeruati, iuſtitiam ſectarentur? Affirmatiue reſpondeo. Nam qualis familiæ caput, tales aſſulent familiares exiſtere.] *Et ciuitates Sodomorum, & Gomorrhæorum in cinerem redigens, euerſione damnauit: exemplum earum, qui impiè acturi ſunt, ponens:* eaſque ciuitates omninò euerſas ſuæ iuſtitiæ documentum eſſe voluit, & exemplum iis, qui earum nequitiam imitarentur. *Et iuſtum Loth oppreſſum à nefandorum iniuria, ac luxurioſa conuerſatione eripuit.* Dicit Apoſtolus Lothum oppreſſum fuiſſe Sodomitarum *iniuria*: & creſcente oratione, adiicit oppreſſum fuiſſe luxurioſa illorum *conuerſatione*. Quia plus opprimit iuſtum conuerſari & habitare cum impiis, quam ab illis grauiſſima quaque iniuria affici.] *Aſpectu enim, & auditu iuſtus erat, habitans apud eos, qui die in diem animam iuſtam iniquis operibus cruciabant.* Cum enim Loth nihil turpe auribus, aut oculis haurire ſuſtineret, quippe iuſtus, & innocens: inter ſceleſtos degens, eorum morbus mirum in modum ſauciabatur. * Et quidem frigidum Dei ſeruum duxerim eum, qui audiens aut videns proximum aliquod aut verbo, aut opere patrantem peccatum mœrore non afficitur, & dolore.]

Præſul eſt quaſi vna cũ ſubditis eſſentia.

Qualis familiæ caput, tales ſolent familiares eſſe.

Quantus labor ſit iuſto, cum impiis habitaſſe.

Tepidus Dei ſeruus eſt, qui videns proximum peccare, dolore non afficitur.

Verſ. 9.10.11.12.13.14.15.16. Nouit Dominus, &c.] Scit autem Dominus, poteſt, & vult, *pios de tentatione eripere*, de periculis liberare: *iniquos verò in diem iudicij* particularis & nouiſſimi *reſeruare cruciandos.* In iudicio enim generali non tantum in anima, vt nunc, ſed & in corpore, quo reſurgent, æternùm cruciabuntur: *magis autem eos, qui poſt carnem in concupiſcentia immunditiæ ambulant*: eos præcipuè dira damnatio expectat, qui corporis voluptatibus addicti, impuris ac nefariis cupiditatibus obſequuntur: *dominationémque contemnunt*: ſeu Deum omnium Dominum, & ſcelerum vindicem aſpernantur, *ſibi placentes* ſui ſenſus, & iudicij tenaces, contumaces, quique *ſectas non metuunt introducere blaſphemantes*, ſeu hæreſes, Græcè, *glorias non verentur conuitiari*, ſeu Præſules Eccleſiæ, quorum eſt glorioſa poteſtas. * Preme illud. *In concupiſcentia immunditiæ ambulant, dominationemque contemnunt.* Seu contemnentes dominari, malunt ſeruire. Nam qui luxuriæ vitio ſtudet, tyranni dirè ſeruituti mancipatur.] *Vbi Angeli fortitudine, & virtute cum ſint maiores, non portant aduerſum ſe execrabile iudicium.* Contemnunt inquam Deum Iudicem, eumq. blaſphemare audent, cum tamen Angeli puriſſimi & ſanctiſſimi non audent vel nominare aliquid, quod aliquomodo ſonet blaſphemiam, ſeu maledictionem. Vndè nec diabolo maledicere audent. Aut non Michaël altercans cum diabolo de Moſis corpore auſus non fuit *inferre iudicium blaſphemiæ*, ſeu diabolum maledicere? Iudæ verſ. 9. ſed dixit: *Imperet tibi Dominus.* * Vnde valde taxabiles oſtenduntur homines, qui tam facilè proximum maledictionibus diris afficiunt.] *Hi verò velut irrationabilia pecora naturaliter in captionem, & in perniciem in his, quæ ignorant blaſphemantes in corruptione ſua peribunt.* Hi quidem magiſtri mendaces pecudum more, quæ ſuapte natura prædæ, ac exitio ſunt obnoxiæ, cum his, quæ minime capiunt myſteriis fidei maledicant, & putent eſſe errores, male peribunt, *percipientes mercedem iniuſtitiæ*, ſeu ſuæ iniquitatis ſupplicium referentes: *voluptatem exiſtimantes diei delitias*, ſeu pro ſingulari voluptate ducentes, ſi vel vnius diei deliciis potiantur. * Vnius diei appellantur deliciæ ob perbreuem earum durationem.] Hos quidem homines *coinquinationes, & maculas* populi Chriſtiani appellare licet, *deliciis affluentes*, dum affluunt deliciis, quando veri Chriſticolæ affluunt laboribus: *In conuiuiis ſuis luxuriantur vobiſcum.* Hi quidem in veſtra conuiuia moderata, & caſta ſe ingerunt ad luxuriam, mulierum veſtrarum caſtitati inſidiantes: *oculos habentes plenos adulterij*, oculos ad veſtras vxores adiicientes, quas vitiate ſtudent: *& inceſſabilis delicti*, ſeu perpetui. Nunquam enim eorum luxuria dicit: ſufficit. *Pellicientes animas inſtabiles*, ſeu *infirmantes* (ſic Græcè) homines non benè in fide & caſtitate ſolidatas: *cor exercitatum auaritia habentes*, ſeu dediti rapinis, planè *maledictionis filij*, digni æterna maledictione. Hi *derelinquentes rectam viam errauerunt, ſecuti viam Balaam ex Boſor*, ſeu Balaam filij Boſor, nempe illius, qui *Beor*, dicitur Num. 22. 5. *Qui* quidem Balaam *mercedem iniquitatis amauit*, nimirum munera Regis Moabitarum Balac quæ munera amans voluit populo Dei maledicere Num. 22. 23. *Correptionem verò habuit ſuæ veſaniæ ſubiugale mutum animal hominis voce loquens.* Suæ autem *præuaricationis* (ſic Græcè) redargutionem habuit ex ore aſinæ iugum ferre aſſuetæ humanam vocem efformantis Angelo eas articulante. Hæc vox *prohibuit Prophetæ inſipientiam.* * Haud dignatus eſt Angelus ei immediatè loqui, quia brutalitate ſe teneri oſtentabat, qui pro vili mercede Deum decreuit commutare.]

Taxantur ij, qui maledicunt proximum.

Quam breuis eſt voluptatum ſæcularium duratio!

Irrationalis eſt, qui Dei gratiam pro temporali mercede permutat.

Verſ. 17.18.19.20.21.22. Hi ſunt fontes ſine aqua, &c.] Hi quidem magiſtri mendacij ſunt ſine aqua fontes, quia vitalis aquæ ſeu doctrinæ ſanæ ſunt expertes: *& nebulæ turbinibus exagitatæ*: ſunt & nebulæ ſteriles, quæ deſideratum imbrē non emittunt, cum tamen illum polliceri videantur. Quia hæretici à dæmone ſpiritu vertiginis, & ab errorum turbine aguntur, & inter ſe contraria docent. *Quibus caligo tenebrarum reſeruatur* in tartarum. *Superba enim vanitatis loquentes pelliciunt in deſideriis carnis luxuriæ eos, qui paululum effugiunt, qui in errore conuerſantur.* Seu hi faſtuoſa verba crepantes, eos, qui nuper ad fidem conuerſi fuerant, ad ſuam hæreſim pelliciunt, obtrudendo illis eſcam priſcarum libidinum, quibus cum hæretici erant, indulſerant. * Rarò videris hæreſim, quæ non in vna ſede cum luxuria moretur.] *Libertatem illis promittentes, cum ipſi ſerui ſint corruptionis.* * Quæ libertas poteſt eſſe corruptionis mancipiis, qui ſunt magis ſerui, quanto liberius libidini indulgent?] *A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt*, ſeu à quo

Frequenter luxuria hæreſim comitatur.

Luxuria eſt ſeruitus.

Qui luxuriei vitio ſtudet, ſeruus omnino eſt, contemnens dominari.

quis vincitur, cui ſuccumbis, illi ſeruus efficitur. *Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini noſtri, & ſaluatoris Ieſu Chriſti, his rurſus implicati ſuperantur: facta ſunt eis poſte-*
Mala recidiui in peccatum. *riora deteriora prioribus.* * Et quia grauiùs eſt malum recidiuū. Et quia ſe profundius priſtinis vitiis immergunt, habitumque ad peccandum validiorem inducunt. Ad illud Chriſti apud Matthæum cap. 12. 45. *Fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus.*] *Melius enim, erat illis, non cognoſcere viam iuſtitiæ, quàm poſt agnitionem retrorſum conuerti ab eo, quod illis traditum eſt, ſancto mandato.* Seu minus malum erat religionem Chriſtianam non cognouiſſe, quàm à via hac iuſtitiæ deficientes, retrorſum agi, Euangelicam legem contemnendo. *Contigit enim eis illud veri prouerbij: Canis reuerſus ad ſuum vomitum.* Seu ad reſorbendum, quod euomuerat quod quidem eſt abominabile, nec in ſumma fame à quoqam vſurpatum. *Et ſus lota in volutabro luti*, ſeu ſemel & iterum à ſua domina mundata, rediens, & turſum ſe volutabro inficiens. * Canem itaque & ſuem imitantur, qui poſtquam auerſi fuére à deliciis noxiis, rurſum ad eas reuertuntur fœdius equidem.] Canem & ſuem imitantur, qui ad relicta peccata reuertuntur.

CAPVT III.

Refellit errorem eorum, qui aſſerebant, nullum fore die nouiſſima iudicium.

1. HANC ecce vobis, chariſſimi, ſecundam ſcribo epiſtolam, In
quibus veſtram excito in commonitione ſinceram mentem:
2. vt memores ſitis eorum, quæ prædixi, verborum à ſanctis
Prophetis, & Apoſtolorum veſtrorum, præceptorum Domi-
ni & Saluatoris. 3. Hoc primùm ſcientes, quòd venient in
nouiſſimis diebus in deceptione illuſores, iuxta proprias con-
cupiſcentias ambulantes, 4. dicentes: Vbi eſt promiſſio,
aut aduentus eius? ex quo enim patres dormierunt, omnia ſic perſeuerant ab ini-
tio creaturæ. 5. Latet enim eos hoc volentes, quòd cæli erant priùs, & terra, de
aqua & per aquam conſiſtens Dei verbo: 6. per quæ, ille tunc mundus aqua inun-
datus periit. Cæli autem qui nunc ſunt, & terra: eodem verbo repoſiti ſunt, igni re-
ſeruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum. 8. Vnum verò hoc
non lateat vos, chariſſimi, quia vnus dies apud Dominum ſicut mille anni, & mil-
le anni ſicut dies vnus. 9. Non tardat Dominus promiſſionem ſuam, ſicut quidam
exiſtimant: ſed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, ſed omnes ad
pœnitentiam reuerti. 10. Adueniet autem dies Domini vt fur: in quo cæli ma-
gno impetu tranſient, elementa verò calore ſoluentur, terra autem & quæ in ipſa
ſunt opera, exurentur. 11. Cum igitur hæc omnia diſſoluenda ſint, quales opor-
tet vos eſſe in ſanctis conuerſationibus & pietatibus, 12. expectantes & prope-
rantes in aduentum diei Domini, per quem cæli ardentes ſoluentur, & elementa
ignis ardore tabeſcent? 13. nouos verò cælos, & nouam terram ſecundùm pro-
miſſa ipſius expectamus, in quibus iuſtitia habitat. 14. Propter quod, chariſſimi,
hæc expectantes, ſatagite immaculati & inuiolati ei inueniri in pace. 15. Et Do-
mini noſtri longanimitatem, ſalutem arbitremini: ſicut & chariſſimus frater noſter
Paulus ſecundùm datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis, 16. ſicut & in omnibus
epiſtolis, loquens in eis de his: in quibus ſunt quædam difficilia intellectu, quæ in-
docti & inſtabiles deprauant, ſicut & cæteras Scripturas ad ſuam ipſorum perditio-
nem. 17. Vos igitur fratres præſcientes cuſtodite: ne inſipientium errore tra-
ducti excidatis à propria firmitate. 18. Creſcite verò in gratia, & in cognitio-
ne Domini noſtri, & Saluatoris Ieſu Chriſti. Ipſi gloria & nunc, & in diem æterni-
tatis. Amen.

COMMEN

COMMENTARII.

Refellit errorem eorum, qui futurum iudicium negabant.

I. VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Hanc ecce vobis, &c.*] En vobis ô *chariſſimi ſecundam ſcribo Epiſtolam, in quibus* prima & ſecunda, *veſtram excito* à ſomno torporis, & obliuionis *in commonitione* ſeu recordatione veſtram *ſinceram mentem*, puram, & incorruptam, Vt memores ſitis eorum, quæ prædixi, verborum à ſanctis Prophetis prædictorum: *& Apoſtolorum veſtrorum præceptorum Domini & Saluatoris*, ſeu in memoriam etiam reuocetis præcepta Chriſti vobis per Apoſtolos, & Apoſtolicos viros promulgata. *Hoc primum ſcientes, quod venient in nouiſſimis diebus in deceptione illuſores iuxta proprias, concupiſcentias ambulantes.* Ante omnia autem velim aduertatis, quod omnibus futuris temporibus, & maximè ſub mundi terminum Antichriſti tempeſtate exurgent illuſores ad fideles decipiendum, indulgentes gulæ, libidini, cæteriſque vitiis. * Cum enim hæreſis ex intellectus ſuperbia ortum habeat, frequenter videris, ei luxuriam admiſceri. Solet namque ſuperbia irrationali hoc vitio humiliari.]

Superbia luxuriæ irrationali vitio ſolet humiliari.

Venient, inquam, *dicentes: Vbi eſt promiſſio, aut aduentus eius?* Vbi eſt aduentus Chriſti ad iudicium illa promiſſio: Quomodò impleta non eſt *ex quo patres dormierunt*. Ac ſi dicant: Iam olim Adamus Eua, Abel, Abraham, aliique patres, à quibus genus hominum proſeminatum eſt, & innumerabiles eorum filij mortui ſunt: & promiſſio venturi Chriſti ad iudicium, & mortuorum reſurrectionis nondum effectum habet: Ergo mendax promiſſio. *Omnia* enim *ſic perſeuerant ab initio creaturæ. Latet enim eos, hoc volentes, quod cæli erant prius, & terra de aqua, & per aquam conſiſtens Dei verbo.* Volentes & vltrò illi irriſores hoc neſciunt, quia ſcire nolunt. Videtur planè latere eos, quod cæli, & terra Dei verbo conſiſtant: ac proindè ignorare quod eodem Dei verbo ante iudicij diem, quem venturum abnegant, occidi & aboleri poſſint. Dicitur verò terra de aqua conſiſtere, quia cum aquis omni ex parte operiretur, die tertia Dei iuſſu aquas ab arida ſeparantis, terra emerſit. Addit Apoſtolus, terram per aquam conſiſtere, aqua enim terram compingit, & conglutinat, vt vna eius pars alteri adhæreat: *per quæ* cælum & terram *tunc mundus aqua inundatus periit.* Cælum enim & terra aquas diluuij Noëmi tempore miniſtrarunt, ad orbem terrarum obruendum. *Cæli autem, qui nunc ſunt, & terra eodem verbo repoſiti ſunt igni reſeruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum.* An ſint noui cæli, quos nunc intuemur? Certè cæli, qui tempore diluuij erant, eò periere, quoad partem terræ viciniorem, ſeu quoad aërem tam infimæ, quam mediæ regionis. Aqua namque diluuij omnes montes exceſſit, & conſequenter mediam aëris regionem quindecim cubitis. Gen. 7. 20. Conſtitit itaque cælum, & terra poſt diluuium eodem imperio, quo olim aquis obruti fuere: & repoſiti ſunt quaſi diuinæ prouidentiæ theſauro, & nouiſſimæ conflagrationi reſeruati. Ex his itaque ſic Apoſtolus arguit. Haud eſt, quod quis difficilis ad credendum reddatur *iudicij*, & conflagrationis mundi promiſſionem implendam, cum haud diſſimilem mutationem in mundo certum ſit extitiſſe, cum Deus homines per diluuium aquæ deleuit, qui per ignis diluuium eos rurſum eſt deleturos. * Nè homines ſine fræno delinquant, oportet eis præ oculis frequenter exponere Dei ſupplicia inflicta peccatoribus.]

Ne homines ſine fræno delinquant, Dei ſupplicij peccatoribus inflicti recordentur.

Verſ. 8.9.10.11.12.13. *Vnum verò hoc &c.*] Iam obiectioni factæ ab illuſoribus reſpondet Apoſtolus, cur tamdiù Chriſtus ad iudicium venturus tardat? cùr tamdiù ſcelera tolerat? & ſuos ab impiis ſinit affligi? Velim ait ô chariſſimi, vt *vos vnum hoc non lateat, quia vnus dies apud Dominum ſicut mille anni: & mille anni ſicut dies vnus.* Nam apud Deum, qui immenſus eſt, & æternus, mille anni adeò ſunt exiguum temporis ſpatium, vt velut vna dies eſſe videantur. * Non ſic damnatis accidet, quibus dies vna mille annos patiendi eſſe videbuntur: & poſt annos mille, nec dies vna eis numerantur ad pœnam, quam ſinè reſpectu ad annos æternùm ſuſtinebunt.]

Damnatorum pœnæ duratio ponderatur.

Non tardat Dominus promiſſionem ſuam implere, *ſicut quidam exiſtimant.* Ille enim non dicitur tardare, qui tempore conſtituto adeſt, & ea exhibet, quæ pollicitus eſt. *Sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire.* Tardat, vt hominibus ſpatium pœnitentiæ indulgeat, nè æternùm depereant. *Adueniet autem dies Domini vt fur: in quo cæli magno impetu tranſient*, veniet iudicij dies improuiſus & inexpectatus furis inſtar: in quo cælum aëreum cum ſibilo horribili, & in morem procellæ exeurret quaſi ad interitum: *elementa* verò alia *calore ſoluentur*, non ità vt pereant, & euaneſcant; ſed vt purgentur, & tranſeant in melius: *terra autem & quæ in ipſa ſunt, opera exurentur*, ſcilicet, Vrbes, & magnæ ædificiorum molitiones. *Cum igitur hæc omnia diſſoluenda ſint, quales oportet vos eſſe in ſanctis conuerſationibus, & pietatibus*, ſeu in bonorum operum ſtudio: *expectantes, & properantes in aduentum diei Domini, per quem cæli ardentes ſoluentur, & elementa ignis ardore tabeſcent?* Quanam pietate oportet vos ô fratres fulgere debetis, qui non ſolùm expectatis, ſed etiam expetitis, extremum illum iudicij diem adeſſe, in quo præfatam elementorum immutationem intuebimur? *Nouos verò cælos, & nouam terram ſecundum promiſſa ipſius expectamus, in quibus iuſtitia habitat.* Expectamus autem videre nouos cælos ineffabili ſplendore exundantes, & terram illam viuentium, ſeu patriam à Deo promiſſam, vbi iuſti æternùm habitabunt. Promiſſionis enim huius memor Iſaias in promittentis perſona profatur cap. 65. 17. *Ecce enim ego creo cælos nouos, & terram nouam.*

Verſ. 14.15.16.17.18. *Propter quod chariſſimi, &c.*] Cum ergò ô fratres, hæc expectetis infallibiliter euentura, *ſatagite immaculati & inuiolati ei inueniri in pace*, ſeu ita viuere, vt à cæleſti Iudice, eum venerit, immaculati & irreprehenſibiles inueniamini: & pacato ac tranquillo animo mortem ac iudicium expectetis. * Hæc eſt iuſti felicitas, mortem non timere, dum eius memoria mirum in modum peccatorem excruciat.]

Magna eſt iuſtorum felicitas, mortem non timere.

Et Domini noſtri longanimitatem ſalutem arbitramini, ſeu æxiſtimate, & pro cer-

to habere eam longaminitatem, qua tolerat peccatores, ideò aduentum ſuum ad iudicium differre, vt reſipiſcentes ſalutem aſſequantur: *Sicut & chariſſimus frater noſter Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis* Rom.2.4. & Hebr.10.36. *Sicut & in omnibus* aliis *Epiſtolis, loquens in eis de his. In quibus* Epiſtolis *ſunt quadam difficilia intellectu, qua indocti, & inſtabiles* in fide *deprauant: ſicut & cateras ſcripturas ad ſuam ipſorum perditionem.* Quia violantes, & corrumpentes oracula ea ad libertatem attrahunt delinquendi. *Vos igitur, fratres, praſcientes cuſtodite,* ſeu præmoniti à me de periculo, cauete: *nè inſipientium errore traducti, excidatis à propria firmitate*, ſeu nè decepti ab his hæreticis à firmitate & conſtantiâ, quam habetis in fide, miſerè excidatis. *Creſcite verò in gratia, & in cognitione Domini noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti.* * Tanta enim ſunt Chriſti Domini merita, tot magnalia, vt creſcentes per momenta ſingula in eorum cognitione nunquam ea exhaurire pôteritis.] *Ipſi gloria nunc & in diem æternitatis*, ſeu quamdiu æternitatis ſine nocte dies perdurabit. *Amen.*

* Tanta ſunt Chriſti merita, vt à nullo poſſint adæquatè cognoſci.

LIBER SECVNDVS. EPISTOLÆ D. IOANNIS, & Iudæ.

PROLVSIO.

DIuus Ioannes *cap.* 1. ſuæ Epiſtolæ 1. mihi oſtendit, vndè attraham ſpiritum ad tres eius Epiſtolas & vnam D. Iudæ aptè exponendas. Ait enim: *Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vlla.* Hinc colligit Richardus Laurenton. lib. 3. de laud. Virg. Peccata tenebræ ſunt. Vndè Ioannes ipſe Euang. cap. 3. ait, *Dilexerunt homines tenebras magis, quàm lucem. Non eſt autem conuentio lucis ad tenebras. Ideò in Maria nullæ peccati tenebræ. Ipſa enim erat ſicut vitrum, quod illuminatum à ſole non recipit nubilum. Ideo ei competit, quod de Sapientia dicitur:* cap. 7. *Sincera eſt, & ideò nihil coinquinatum incurrit in illam.* Videtur Richardus nouo iam Eccleſiæ plauſui morem gerere, cum à ſua circa immaculatam Deiparæ Conceptionem priſtina opinione receſſiſſe videatur.

EPISTOLA

BEATI IOANNIS APOSTOLI PRIMA.

PAulò poſt ſcriptum à D. Ioanne Euangelium Epiſtola hæc ſcripta fuit biennio ſcilicet ante mortem. Emerſerat ſub id tempus duplex hæreſis, prior Cherinti, & Abionis Chriſti negantium Diuinitatem. Altera Baſilidis, negantis veram Chriſti humanitatem. Vtramque Ioannes hâc Epiſtolâ euertit. Scribit verò ad Parthos Chriſticolas.

CAPVT I.

De Chriſti humanitate teſtis oculatus Ioannes diſertè loquitur.

1. QVOD fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis
noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt
de verbo vitæ: 2. & vita manifeſtata eſt, & vidimus, & te-
ſtamur, & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud
Patrem, & apparuit nobis: 3. Quod vidimus & audiui-
mus, annuntiamus vobis, vt & vos ſocietatem habeatis no-
biſcum, & ſocietas noſtra ſit cum Patre, & cum Filio eius
Ieſu Chriſto. 4. Et hæc ſcribimus vobis vt gaudeatis, & gaudium veſtrum ſit
plenum. 5. Et hæc eſt annuntiatio, quam audiuimus ab eo, & annuntiamus vo-
bis: Quoniam Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ. 6. Si diximus quo-

niam ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus: 7. Si autem in luce ambulamus, ſicut & ipſe eſt in luce; ſocietatem habemus ad inuicem, & ſanguis Ieſu Chriſti, Filij eius, emundat nos ab omni peccato. 8. Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. 9. Si confiteamur peccata noſtra, fidelis eſt, & iuſtus. vt remittat nobis peccata noſtra, & emundet nos ab omni iniquitate. 10. Si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbum eius non eſt in nobis.

COMMENTARII.

VERS. 1.2.3.4.5. *Quod fuit ab initio, &c.]* *Annunciamus vobis*, ô Parthi, ô Chriſtiani, *de verbo vita*, ſeu Verbum vitæ (vt Syrus vertit.) Quale & quod ſit hoc Verbum, & omnia eò ſpectantia diximus iam Euangelij noſtri *initio*. Et id quidem eſt, *quod audiuimus* a diuinis oraculis, *quod vidimus oculis noſtris*, cum in carne nobiſcum degit: *quod manus noſtra contrectauerunt*, ſeu euidenti experimento didiſcimus. *Verbum vita vocatur*, ſeu verbum viuum, vel viuificum; nam idemmet Chriſtus ait Ioan. 10. 10. *Ego veni, vt vitam habeant, & abundantius* habeant. *Et vita manifeſtata eſt*, ſeu verbum, quod eſt vita, *& vidimus, & teſtamur*. Itaque nos, qui Chriſtum vidimus, idonei teſtes ſumus, *& annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis*, ſeu annunciamus vobis Chriſtum, qui eſt vita æterna, quæ apud Patrem erat. Nam & verbum erat apud *Deum*. Ioan. 1. 1. & per incarnationem nobis apparuit. *Quod*, inquam, *vidimus, & audiuimus, annunciamus vobis, vt & vos ſocietatem habeatis nobiſcum*, ſeu *communionem* (ſic Græcè), in eadem fidei religione, & Eccleſia Chriſti: *& ſocietas noſtra ſit cum Patre, & cum Filio eius Ieſu Chriſto*, ſeu nos verò vna vobiſcum cum Patre & Filio Ieſu Chriſto arctiſſimè coniungamur. *Et hæc ſcribimus vobis, vt gaudeatis* in ſocietate Eccleſiæ Chriſti, eiuſque gratiæ quæ percipitis: & gloriæ quæ ſperatis: *& gaudium veſtrum ſit plenum*, ſeu ſolidum, & perfectum. Hoc eſt, vt veſtrum gaudium ex cæleſtium bonorum poſſeſſione, aut ſpe procedat. * Hæc enim ſolummodò plena ſunt gaudia, terrena vacua ſemper.] *Et hæc eſt annunciatio, quam audiuimus ab eo.* Seu id, quod vobis annunciamus, ab ipſo Chriſto audiuimus: *& vti audiuimus*, fideliter *annunciamus vobis*. *Quoniam Deus lux eſt, & tenebra in eo non ſunt vlla*. Vt autem hoc gaudium verum, & plenum ſit debemus non in tenebris infidelitatis, & peccati conuerſari, ſed in fidei, & gratiæ luce. Nam cum Deus natura ſua lux ſit, expers prorſus tenebrarum: ſi velimus illi aſſociari, neceſſario debemus tenebris valedicere.

Terrena gaudia vacua ſūt ſemper.

Verſ. 6.7.8.9.10. Si dixerimus, &c.] Porrò ſi dicere audeamus, *quoniam ſocietatem habemus cum eo, &* adhuc *in tenebris* infidelitatis aut peccati *ambulamus: mentimur, & veritatem non facimus*, ſeu mentimur verbo, & veritatem, quam ore profitemur, opere non præſtamus. * Ergo qui dicit ſe Chriſtianum, ſe Religioſum, ſe ſacerdotem eſſe, & Chriſtiani, Religioſi, aut ſacerdotis actiones non exponit, ingenuè mentitur.] *Si autem in luce ambulamus, ſicut & ipſe eſt in luce: ſocietatem habemus ad inuicem: & ſanguis Ieſu Chriſti Filij eius emundat nos ab omni peccato.* At ſi in luce fidei Euangelicæ, virtutis & gratiæ degimus, quemadmodum Deus ipſe in luce adeſt, imo lux ſubſtantialis eſt, & diuina: cum Deo & inter nos ſocietatem habemus. Ideo autem ſocietate huiuſmodi fruimur, quia ſanguis Chriſti nos ab omni peccato emundauit. Itaque illa coniunctio *Et* eſt cauſalis. *Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus: ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt.* Habuimus enim peccatum originale, & habemus, vel habebimus aliquod actuale piaculum, ſi diù vixerimus. *Si confiteamur peccata noſtra: fidelis eſt, & iuſtus:* in promiſſis fidelis. *Quorum remiſeritis peccata, remittuntur ei.* Iuſtus autem, ſeu æquus. Æquum enim eſt, Deoque dignum, vt reſipiſcenti peccata remittat. Et quia Chriſtus ſuo ſanguine nobis hanc remiſſionem promeruit. Vnde debita eſt ex iuſtitia, venia hæc non nobis, ſed Chriſto pro nobis morienti. Fidelis itaque eſt, & iuſtus, *vt remittat nobis peccata noſtra, & emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, quoniam non peccauimus: mendacem facimus eum: & verbum eius non eſt in nobis.* Quia Deus in Scriptura aſſerit, omnes homines eſſe peccatores Eccli. 7. 21. Prou. 24. 16. Pſal. 141. 2. Iaco. 3. 2. & alibi. Vndè non intelligimus, non amplectimur, non retinemus veram eius doctrinam.

Mentitur, qui dicit, ſe Chriſtianum eſſe, ſi Chriſtiani opera non agit.

CAPVT II.

Monet fideles, vt in ſocietate, quam cum Deo contraxerant, conſtanter perſeuerent: Singulas, hominum ætates inſtruit, ad probè viuendum.

1, FILIOLI mei, hæc ſcribo vobis, vt non peccetis. Sed & ſi
quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Ie-
ſum Chriſtum iuſtum: 2. & ipſe eſt propitiatio pro pec-
catis noſtris; non pro noſtris autem tantùm, ſed etiam
pro totius mundi. 3. Et in hoc ſcimus quoniam cogno-
uimus eum, ſi mandata eius obſeruemus. 4. Qui di-
cit ſe noſſe eum, & mandata eius non cuſtodit, mendax
eſt, & in hoc veritas non eſt. 5. Qui autem ſeruat verbum eius, verè in hoc
charitas Dei perfecta eſt: & in hoc ſcimus quoniam in ipſo ſumus. 6. Qui di-
cit ſe in ipſo manere, debet, ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare. 7. Cha-
riſſimi, non mandatum nouum ſcribo vobis, ſed mandatum vetus, quod ha-
buiſtis ab initio: Mandatum vetus, eſt verbum quod audiſtis. 8. Iterùm
mandatum nouum ſcribo vobis, quod verum eſt & in ipſo, & in vobis: quia te-
nebræ tranſierunt, & verum lumen iam lucet. 9. Qui dicit ſe in luce eſſe, &
fratrem ſuum odit, in tenebris eſt vſque adhuc. 10. Qui diligit fratrem ſuum,
in lumine manet, & ſcandalum in eo non eſt. 11. Qui autem odit fratrem ſuum,
in tenebris eſt, & in tenebris ambulat, & neſcit quò eat: quia tenebræ obcæca-
uerunt oculos eius. 12. Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis pec-
cata propter nomen eius. 13. Scribo vobis, patres, quoniam cognouiſtis eum,
qui ab initio eſt. Scribo vobis, adoleſcentes, quoniam viciſtis malignum.
14. Scribo vobis, infantes, quoniam cognouiſtis patrem. Scribo vobis, iuue-
nes, quoniam fortes eſtis, & verbum Dei manet in vobis, & viciſtis mali-
gnum. 15. Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt. Si quis di-
ligit mundum, non eſt charitas Patris in eo: 16. quoniam omne quod eſt in
mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ:
quæ non eſt ex Patre, ſed ex mundo eſt. 17. Et mundus tranſit, & concupiſcen-
tia eius. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum. 18. Filioli, nouiſſima
hora eſt: & ſicut audiſtis quia Antichriſtus venit, & nunc Antichriſti multi facti
ſunt: vnde ſcimus, quia nouiſſima hora eſt. 19. Ex nobis prodierunt, ſed non
erant ex nobis; nam, ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum: ſed vt
manifeſti ſint quoniam non ſunt omnes ex nobis. 20. Sed vos vnctionem
habetis à Sancto, & noſtis omnia. 21. Non ſcripſi vobis quaſi ignorantibus
veritatem, ſed quaſi ſcientibus eam: & quoniam omne mendacium ex verita-
te non eſt. 22. Quis eſt mendax, niſi is qui negat quoniam Ieſus eſt Chriſtus?
Hic eſt Antichriſtus, qui negat Patrem, & Filium. 23. Omnis qui negat Fi-
lium, nec Patrem habet: qui confitetur Filium, & Patrem habet. 24. Vos quod
audiſtis ab initio, in vobis permaneat: ſi in vobis permanſerit quod audiſtis ab ini-
tio, & vos in Filio & Patre manebitis. 25. Et hæc eſt repromiſſio, quam ipſe pol-
licitus eſt nobis, vitam æternam. 26. Hæc ſcripſi vobis de his, qui ſeducunt vos.
27. Et vos vnctionem quam accepiſtis ab eo, maneat in vobis. Et non neceſſe habe-
tis vt aliquis doceat vos: ſed ſicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum eſt,
& non eſt mendacium. Et ſicut docuit vos: manete in eo. 28. Et nunc filioli, ma-
nete in eo: vt cùm apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in
aduentu eius. 29. Si ſcitis quoniam iuſtus eſt, ſcitote quoniam & omnis qui facit
iuſtitiam, ex ipſo natus eſt.

COMMENTARII.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Filioli mei, &c.*] *Hæc* ô filioli dilectiſſimi, *vobis ſcribo, vt non peccetis*, ſeu vt totis adhibitis viribus a peccatis abſtineatis. *Sed & ſi quis peccauerit* humana illectus fragilitate, non deſperet. *aduocatum* enim *habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum iuſtum*, innocentem ſanctum, qui ſua ſanctitate Patri gratiſſimus meretur exaudiri: quique iuſtè pro noſtris criminibus ſatisfecit. * Quàm ineffabilis Chriſti charitas, quæ eum ex Iudice efficit aduocatum!] *Et ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris*, ſiquidem ſe in cruce offerens immaculatam victimam Patris iram extinxit: *non pro noſtris autem tantum, ſed etiam pro totius mundi* delictis. Deo enim fuit victima infiniti valoris oblata. *Et in hoc ſcimus, quoniam cognouimus eum: ſi mandata eius obſeruemus*, ſeu ex hoc colligemus, eum nos cognoſcere, non ſolùm ſpeculatiua, ſterili prorſus cognitione: ſed practica, & frugifera: ſi eius præſcriptorum nos præſtemus obſeruatores. * Nam qui male operantur, abnegant, ſe verè Deum cognoſcere. Quis enim ineffabilem Dei agnoſcens bonitatem, pietatē, potentiam, delinquere audebit, & non potius contremiſcet, ſe ingratum bonitati, ac pietati, potentiæ committere, qui tam acriter ſolet peccata punire. *Qui ergo dicit, ſe noſſe eum, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt, & in hoc veritas non eſt. Qui autem ſeruat verbum eius*, ſeu mandata cuſtodit, *verè in hoc charitas Dei perfecta eſt*: ſeu hic perfectè, non ore tenus, Deum agnoſcit, & diligit: *& in hoc ſcimus, quoniam in ipſo ſumus*, ſeu quod ei adhæremus, & arctè cum eo ſumus adſtricti. *Qui dicit, ſe in ipſo manere*, vti membrum in corpore, & palmes in vite: *debet ſicut ille ambulauit*, dum apud nos degit, *& ipſe ambulare.* * Perſpicuum enim eſt noſtræ vnionis cum Chriſto documentum, ſi eius actiones æmulari ſtudeamus.]

Charitas Chriſtum ex Iudice efficit peccatorum aduocatum.

Deum minimè cognoſcit, qui delinquere audet.

Qui manet in Chriſto, eius actiones æmulari ſtudet.

Verſ. 7. 8. 9. 10. 11. Chariſſimi, non mandatum nouum, &c.] Non vos hortor ad mandati noui obſeruationem, loquor enim de mandato dilectionis Dei, & proximi; quod *mandatum* antiquū eſt, ſcilicet legis naturalis, & indictum etiam Iudæis in veteri lege. Leu. 19. 18. *quod* quidem mandatum *habuiſtis ab initio*, ſeu in quo ab initio veſtræ conuerſionis ad Chriſtum instituti eſtis. *Verbum* itaque, *quod audiſtis* de dilectione Dei, & proximi, mandatum eſt non nouum, ſed *vetus. Iterum mandatum nouum ſcribo vobis, quod verum eſt & in ipſo, & in vobis.* Iterum vobis inculco mandatum hoc de dilectione Dei, & proximi, quod quidem vetus eſt, ſed cum in deſuetudinē abiiſſet, à Chriſto eſt renouatum, ideoque merito nouum appellatur. * Vnde licet Concionator quotidie vitia corripiat, quæ correcta non videt, non dicendus eſt vetera inculcare, ſed ſemper noua proferre.] Mandatum itaque hoc vetus eſſe ſimul & nouum, verum plane eſt, & verificatur *in ipſo* mandato, quod eſt legis naturalis & ſcriptæ eſſe vetus; & eſſe nouum *in vobis*, cum noua vita in Chriſto illud ex eius ore amplexi eſtis. *Quia tenebræ tranſierunt, & verum lumen iam lucet.* Tenebræ ignorantiæ, concupiſcentiæ, & peccatorum quibus dilectio hæc impediebatur, euanuerunt: & Euangelij, fidei, gratiæque luminare rutilat, quod ſimul ignis eſt ardorem renouans charitatis. *Qui dicit, ſe in luce eſſe, & fratrem ſuum odit, in tenebris eſt vſque adhuc*, ſeu adhuc cæcitatis tenebris ſuffunditur, *Qui diligit fratrem ſuum, in lumine manet* fidei Chriſtianæ qui etiam monet nos inimicos diligere: *& ſcandalum in eo non eſt*, ſeu nunquam impingit, ſed in offenſo pede viam Dei mandatorum peragit. *Qui autem odit fratrem ſuum*, in tenebris eſt, & in tenebris ambulat, & neſcit, quo eat, quia tenebræ obcæcauerunt *oculos eius.* * Profectò ita, odium, inuidia mentis oculos ità obtenebrant, vt impoſſibile ſit in multis non errare.]

Quotidiana reprehenſio de peccato non emendato, ſemper eſt noua.

Ira, odium, inuidia intellectus lumina obcæcant.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. 17. Scribo vobis, filioli, &c.] Hiſce tribus verſiculis proximis cum pueris, adoleſcentibus, & ſenibus loquitur. O filioli, ſeu pueri, hortor vos, vt gaudeatis, *quoniam remittuntur vobis peccata veſtra propter nomen eius* Chriſtum ſcilicet, per Baptiſmum: Deóque pro tanto beneficio gratias agite. *Scribo vobis, patres, quoniam cognouiſtis eum, qui ab initio eſt.* Vobis ô ſenes dierum antiquis gratulor, quod cognoueritis illum verè *antiquum dierum*, Deum ſcilicet, qui ab æterno eſt. *Scribo vobis, adoleſcentes, quoniam viciſtis malignum*, ſeu dæmonem cum concupiſcentiam ſuperaſtis quibus ab illo iuuentutis ætas aſſolet oppugnari. *Scribo vobis infantes, quoniam cognouiſtis Patrem.* Ad vos ideo ô filioli, ô infantes, & vobis gratulor, quod verum Patrem Deum agnoueritis, & quod illum inuocare eſtis edocti. *Scribo vobis iuuenes*, & gratulor, *quoniam fortes eſtis*, auxilio ſuperno; *& verbum Dei manet in vobis*, ſeu eius præcepta cuſtoditis: *& viciſtis malignum*, ſeu diabolum ſuperaſtis. * Egregia plane Chriſtianæ fidei victoria adoleſcentiam adeo agitatam vitiorum ſeductioni virtuti litare.] *Nolite* ergo *diligere mundum, neque ea, quæ in mundo ſunt*, ſeu fugite à mundana vita, qualem ſectantur ij, qui fluxis ſeruiunt cupiditatibus. *Si quis diligit mundum, non eſt charitas Patris in eo.* Nam vti ait Apoſtolus, *Amicitia mundi inimica eſt Dei*, Iacob. 4. 4. *Quoniam omne, quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ, quæ non eſt ex Patre, ſed ex mundo eſt.* Dixerat. *Nolite diligere ea, quæ in mundo ſunt*, iam exponit quænam ſunt ea, quæ in mundo adſunt & debeant iuuenes minimè diligere. Quidquid igitur eſt in mundo hoc viſibili aut voluptatum illecebris animum emolliunt, aut diuitiarum cupiditate inflammant, aut ambitu, & faſtu extollunt. Cuius quidem corruptionis ac vitiis Deus auctor non eſt, ſed ortum *omne*, id eſt, ex Adamo concupiſcente, & peccante, cuius culpam mundus, ſeu mundani homines imitantur. *Et mundus tranſit, & concupiſcentia eius.* * Ideo autem ſtultus eſt, qui mundum diligit, quia tempus peruolat, homines tempori ſubiecti eius lapſu ſeneſcūt, ex hac vita abripiuntur, & cum ipſis bonorum mundi ſpectabilium pereunt cupiditates: ſolum permanet rationis Iudici reddendæ formido.] *Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum*, beati, ac interminabilis æui compos in cœlo effectus.

2\. Singulas hominum ætates inſtruit, ad rectè viuendum.

Victoria illuſtris Chriſtianæ fidei eſt, adoleſcẽtes in virtute continere.

Stultus eſt, qui bonum amat tranſitorium.

Verſ. 18. 19. 20. 21. 22. 23. Filioli, nouiſſima hora eſt, ſeu vltima mundi ætas: *& ſicut audiſtis,*

ſtis, quia Antichriſtus venit, & nunc Antichriſti multi facti ſunt. In hac vltima mundi ætate nouiſſimæ illius horæ ſeu finis ſæculi imaginem nunc habetis. Nam audiſtis extrema mundi ætate Antichriſtum futurum: & videtis iam non illum vnum perſecutorem, ſed multos Antichriſtus Chriſto contrarios, & veri Antichriſti præcurſores, qui Chriſti religionem impugnant. Hæreticos illius temporis ſubtaxat, quorum alij negabant Chriſtum Deum eſſe, alij eſſe verum hominem: vnde ſcimus, *quia nouiſſima hora eſt*, ſeu perſpicua quædam temporis illius nouiſſimi imago. *Ex nobis prodierunt ſed non erant ex nobis.* Ex noſtro fidelium cœtu prodiere, à Chriſti fide ſemel ſuſcepta recedentes, ſed non erant veri, ac conſtantes fidei Chriſtianæ filij. Nam *ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum: ſed vt manifeſti ſint, quoniam non ſunt omnes ex nobis.* Si fideles eſſent fidelium fratres, conſtanter in Eccleſia perſtitiſſent; *ſed egreſſi ſunt è nobis,* (Syrus ſic) *vt innoteſcat, eos ex nobis non fuiſſe.* * Qui in Religione irreligioſè viuunt, ſæpè permittuntur, ad ſæculum retrocedere, vt ſi eorum immodeſtiam, cum in Religione degebant ſæculares annotarant: videntes eos à Religione exturbatos, dignoſcerent, ex veris Religioſis ſociis minime fuiſſe. Rarò videris aliquem è Religione egreſſum, in cuius moribus non agnoſcas, cur ipſe deſeruit, vel coactus fuit regulare inſtitutum deſeruiſſe.] *Sed vos vnctionem habetis à ſancto, & noſtis omnia.* At vos à Spiritu ſancto edocti, ampliſſimam de rebus diuinis, & ad Eccleſiam pertinẽtibus aſſecuti eſtis, notitiam vt pluribus inſtruere haud ſit neceſſarium. *Non itaque ſcripſi vobis quaſi ignorantibus veritatem: ſed quaſi ſcientibus eã,* id in memoriam adduxi: *& quoniam omne mendacium ex veritate non eſt;* imò ſcripſi ſcientibus errores, & hæreſes, quæ circumferuntur, veritati omninò Chriſtianæ Religionis aduerſari. *Quis enim eſt mendax, niſi is, qui negat, quoniam,* ſeu quod *Ieſus eſt Chriſtus? Hic eſt Antichriſtus, qui negat Patrem, & Filium,* ſeu poteſt verè Antichriſtus appellari, qui abnegat Chriſtum eſſe Meſſiam: vnde tam Patrem, quam Filium negat. Quia negando Chriſtum eſſe Filium Dei, negat Deum eſſe eius Patrem. Pater namque & Filius ſunt correlatiua, quorum lex eſt, vt mutuo ſe ponant, & tollant. *Omnis, qui negat Filium, nec Patrem habet,* ſeu Patrem non credit eſſe: *qui confitetur Filium, & Patrem habet,* ſeu Patrem credit eius Filij, quem confitetur, exiſtere.

Permittit Deus prauos Religioſos Religionem deſerere, vt conſtet ſolo fundamento Regulares fuiſſe.

Qui Religionem deſerit, in moribus exponit, cur exierit.

Verſ. 24. 25. 26. 27. 28. 29. Vos quod audiſtis, &c.] *In vobis,* autem permaneat, ô fratres id *quod vos audiſtis ab initio,* ſeu perſiſtite in fide, & doctrina, quam primitus didiciſtis. *Si in vobis permanſerit, quod audiſtis ab initio: & vos in Filio, & Patre manebitis,* ſeu per veram fidem, & charitatem Patri, ac Filio adhærebitis. *Et hæc eſt repromiſſio, quam ipſe pollicitus eſt nobis, vitam æternam.* Et quidem vitam æternam Deus promiſit nobis, ſi ſcilicet in ipſo maneamus. *Hæc ſcripſi vobis de his, qui ſeducunt vos,* ſeu ſeducere ſatagunt. *Et vos vnctionem, quam accepiſtis ab eo, maneat in vobis,* ſeu hortor, vt in vobis permaneat vnctio, ſeu ſapientia & gratia, quam à Spiritu ſancto accepiſtis. *Et non neceſſe habebitis, vt aliquis doceat vos. Sed ſicut vnctio,* ſeu Sapientia Dei *eſt, docet vos* vbertim *de omnibus, & verum eſt, & non eſt mendacium* quodcumque pertinens ad doctrinam ab Eccleſiæ doctoribus exaudiſtis ab Spiritu ſancto edoctis. Vnde qui illos audit, doctrinam ſe putet ab ipſo Spiritu ſancto accepiſſe. *Et ſicut docuit vos, manete in eo,* ſeu nihil aliud credatis, niſi quod Spiritus ſanctus vos docuit, in eaque doctrina permanete. *Et nunc filioli, manete in eo, vt cum apparuerit* in gloria mundum iudicaturus, *habeamus fiduciam* ſiſtendi nos illi, conſcientia nos non accuſante: *& non fundamur ab eo in aduentu eius. Si ſcitis, quoniam iuſtus eſt,* ſeu cum ſciatis Chriſtum eſſe iuſtum, imo ipſam iuſtitiam, *ſcitote,* ſeu conſequenter ſcietis, *quoniam & omnis, qui facit iuſtitiam,* ſeu iuſte viuit, *ex ipſo natus eſt,* per gratiam, & cæleſtis hæreditatis poſſeſſionem obtinebit.

CAPVT III.

Extollit ineffabile diuinæ adoptionis beneficium. Ad illam retinendam, media præſcribit.

1. VIDETE qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei
nominemur & ſimus. Propter hoc mundus non nouit nos:
quia non nouit eum. 2. Chariſſimi, nunc filij Dei ſumus:
& nondum apparuit quid erimus, Scimus quoniam cùm apparuerit,
ſimiles ei erimus: quoniam videbimus eum ſicuti
eſt. 3. Et omnis qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe,
ſicut & ille ſanctus eſt. 4. Omnis qui facit peccatum, &
iniquitatem facit: & peccatum eſt iniquitas. 5. Et ſcitis quia ille apparuit vt pec-
cata noſtra tolleret: & peccatum in eo non eſt. 6. Omnis qui in eo manet, non
peccat, & omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum. 7. Filioli, nemo
vos ſeducat. Qui facit iuſtitiam, iuſtus eſt: ſicut & ille iuſtus eſt. 8. Qui facit pec-
catum, ex diabolo eſt: quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius
Dei, vt diſſoluat opera diaboli. 9. Omnis qui natus eſt ex Deo, peccatum non fa-

cit; quoniam ſemen ipſius in eo manet, & non poteſt peccare, quoniam ex Deo natus eſt. 10. In hoc manifeſti ſunt filij Dei, & filij diaboli. Omnis qui non eſt iuſtus, non eſt ex Deo, & qui non diligit fratrem ſuum, 11. quoniam hæc eſt annunciatio, quam audiſtis ab initio, vt diligatis alterutrum. 12. Non ſicut Cain, qui ex maligno erat, & occidit fratrem ſuum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera eius maligna erant: fratris autem eius, iuſta. 13. Nolite mirari, fratres, ſi odit vos mundus. 14. Nos ſcimus quoniam tranſlati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte: 15. omnis, qui odit fratrem ſuum, homicida eſt. Et ſcitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in ſemetipſo manentem. 16. In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille animam ſuam pro nobis poſuit: & non debemus pro fratribus animas ponere. 17. Qui habuerit ſubſtantiam huius mundi, & viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo? 18. Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate. 19. In hoc cognoſcimus quoniam ex veritate ſumus: & in conſpectu eius ſuadebimus corda noſtra. 20. Quoniam ſi reprehenderit nos cor noſtrum: maior eſt Deus corde noſtro, & nouit omnia. 21. Chariſſimi, ſi cor noſtrum non reprehendit nos, fiduciam habemus ad Deum: 22. & quidquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt placita coram eo, facimus. 23. Et hoc eſt mandatum eius: vt credamus in nomine Filij eius Ieſu Chriſti: & diligamus alterutrum, ſicut dedit mandatum nobis. 24. Et qui ſeruat mandata eius, in illo manet, & ipſe in eo: & in hoc ſcimus quoniam manet in nobis de Spiritu, quem dedit nobis.

COMMENTARII.

Ineffabile diuinæ adoptionis beneficiũ extollit.

1. VERS. 1.2.3.4.5.6. *Videte, qualem charitatem, &c.*] Videte igitur, *qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & ſimus.* Perpendite quanta à Patre cæleſti dilectione fuerimus donati, vt non ſolum Dei filij per adoptionem nominemur, ſed & reipſa ſimus. *Propter quod mundus non nouit nos, quia non nouit eum.* Ideo homines mundi amatores deſpiciunt hanc Chriſtianorum filiationem, quia Deum non nouerunt practice ſaltem, ſeu eum non colunt. *Chariſſimi, nunc filij Dei ſumus, & nondum apparet, quid erimus.* Erimus enim Deo ſimiles, vt mox exponit. *Scimus, quoniam cum apparuerit, ſimiles ei erimus.* Compertum habemus fide magiſtra: quod cum Chriſtus Dei Filius ad iudicandum venerit, Deo ſimiles erimus non natura, ſed gloria æterna, quæ in eo conſiſtit, quia *videbimus eum, ſicuti eſt. Et omnis, qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt.* Profectò qui ſpem habet illa felicitate potiendi, ſe purificat, luſtrat, expiat à peccatorum labe, vt ſanctus reddatur, vt Deum, qui infinite eſt ſanctus, pro humano modulo æmuletur. Dixit ipſe Leuit. 11. 44. *Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum. Omnis, qui facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatum eſt iniquitas.* Qui peccat, agit iniquitatem, ſeu ab æquitate recedit: nam peccatum quid eſt niſi à diuinæ legis æquitate receſſus? *Et ſcitis, quia ille apparuit, vt peccata noſtra tolleret: & peccatum in eo non eſt.* Cum autem Chriſtus in mundum propterea venerit, vt pro peccatis noſtris ſatisfaceret, eaque aboleret: æquum non eſt, vt nos in crimina relabamur. * Rurſum enim peccantes videntur infinitum redemptionis pretium contemnere.] *Omnis,* qui in eo manet, non peccat,

Qui peccat, videtur infinitum redẽptionis pretium contemnere.

quamdiu ſcilicet, manet in Chriſto, illiuſque ductum ſequitur: *& omnis, qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum* practice ſcilicet. Nam qui practicè perpendit immenſum Chriſti amorem & acceptorum ab eo beneficiorum magnitudinem præcipuè redemptionis, à peccandi affectu omninò abſtinebit. Quomodo enim quis Chriſtum pro eo cruci ſuffixum dirius crimine vulnerare poteſt.]

Qui beneficium redemptionis perpendit, quaſi impeccabilis redditur.

Verſ. 7.8.9.10.11.12. Filioli, nemo vos ſeducat. Haud vos, ò chariſſimi ſeducamini ab his hæreticis, qui edocent, homines fide ſola iuſtificari, nec iuſtitiam bonam requiri operationem. *Qui* enim *facit iuſtitiam, iuſtus eſt,* non qui ſolummodo credit, eſt iuſtus; ſed qui iuſta opera gerit. *Qui facit peccatum, ex diabolo eſt: quoniam ab initio diabolus peccat.* Ex diabolo eſt qui delinquit gremio, quia eius ſuggeſtiones ſequitur, & actiones æmulatur, nam ille paulo poſt ſuam creationem deliquit ingratus. Peccat etiam ab initio peccati, & peccatorum: quia ipſe primò peccauit. Ad æquè cæteriſque peccandi ſuggeſſit initium. Profectò dicitur de præſenti: *Ab initio peccat,* ſeu ſemper quodammodo delinquit, quia cum magiſter peccandi fuerit cunctis hominibus qui deliquerunt, cum hi delinquunt, quaſi cum diſcipulis ille delinquere videtur. Vnde corripiendi ſunt errorum, vel criminum magiſtri, vel calamo, vel lingua. Quoties enim qui audierunt, aut legerunt peccant, magiſter quodammodo deliquiſſe præſumitur.] *In hoc apparuit Filius Dei, vt diſſoluat opera diaboli.* Venit enim Chriſtus, vt peccata noſtra tolleret, quæ quidem ſunt diaboli opera, ſeu quæ diaboli inſtigatione ab homine fuere patrata. *Omnis, qui natus eſt ex Deo, peccatum non facit, quoniam ſemen ipſius in eo manet, & non poteſt peccare, quoniam ex Deo natus eſt,* ſeu peccare non poteſt quatenus ex Deo natus eſt, & quamdiu natiuitatem hanc, & ſemen gratiæ Dei, quo renatus eſt, conſeruat, eiuſque ductum ſequitur. * Aptius dixerim.

Magiſtri peccati peccare videntur, quoties diſcipuli delinquunt.

Filius

Beneficium adoptionis in Dei filios nos quodammodò impeccabiles effi cit.

Filius Dei effectus per peccati remiſſionem, & diuinam adoptionem, tam obæratum homo tanto ſe largitori recognoſcit, vt ſibi minimè poſſe iam peccare videatur, nè ingratum ſe Deo exhibeat: affectu quidem, quo Patriarcha Ioſeph Ægyptiæ dicebat: *Quomodo poſſum hoc malum facere, &c.*] *In hoc manifeſti ſunt filij Dei, & filij diaboli*, ſeu hiſce duobus indicamentis filij Dei, & diaboli filij agnoſcuntur, ſeu iuſti ſecernuntur ab iniquis: *Omnis, qui non eſt iuſtus, non eſt ex Deo: & qui non diligit fratrem ſuum: quoniam hæc eſt annunciatio, quam audiſtis ab initio, vt diligatis alterutrum.* Qui iuſtè non operatur, & proximum non diligit, præſertim Chriſtianum, filius Dei non eſt, ſed diaboli; quia hæc eſt res annunciata, & annuncianda ſemper, ſeu nuncium è cælo, vbi eſt verus Pater, à Chriſto allatum, & quod nos eius Apoſtoli vobis indicimus: Diligite inuicem. *Non ſicut Cain, qui ex maligno* diabolo *erat*, & *occidit fratrem ſuum* Abelem. *Et propter quid occidit eum? Quoniam opera eius maligna erant; fratris autem eius iuſta.* Ideo Deus ad Abelis munera reſpiciens, Caïni deſpexit oblationem; vndè orta eſt inuidia, quæ in homicidium erupit. Gen. 4.

Verſ. 13.14.15.16.17. Nolite mirari, fratres, &c.] Non miremini ô fratres, *ſi odit vos mundus*, Id enim, quod eſt deterius, ſemper odio proſequitur id quod melius eſt, illique inſidiatur vti Cain fratri ſuo Abel.] *Nos ſcimus, quoniam tranſlati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Nos quidem certitudine quadam moral, & coniecturali ex bonæ conſcientiæ teſtimonio concepta exiſtimamus, de morte peccati ad vitam gratiæ eſſe tranſlatos, quoniam fratres ſeu proximos dilectione proſequimur. * Dilectio enim proximi ſignum eſt, & effectus gratiæ ſanctificantis.] *Qui* fratrem ſeu proximum *non diligit*, quandò, & quomodo debet, *manet in morte* peccati. *Omnis* enim *qui odit fratrem ſuum, homicida eſt*, ſaltem ex affectu. Vix enim qui plene odio afficitur, ſuum inimicum deleri deſiderat.] *Et ſcitis, quoniam omnis homicida non habet vitam æternam*, ſeu non habet gratiam, quæ ſemen eſt gloriæ, *in ſemetipſo manentem. In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille animam ſuam pro nobis poſuit: & nos debemus pro fratribus animas ponere*, cum lex charitatis præſcribit, vt vitam temporalem pro vita ſpirituali proximi Deo offeramus. *Qui habuerit ſubſtantiam huius mundi*, ſeu diues fuerit, *& viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo*, ſeu indurato animo, noluerit illius inopiam ſubleuare; *quomodo charitas Dei manet in eo?*

Iniuſtus odio habet iuſtum.

Signum eſt, quòd in gratia ſumus, fraterna proximi dilectio

Vix datur odium ſine homicidio.

Verſ. 18.19.20.21.22.23.24. Filioli mei, &c.] *Non diligamus*, ô filij, proximum *verbo & lingua*: ſed opere, *& veritate*, ſeu non ore, ſed manu munifica: *in hoc cognoſcimus, quoniam ex veritate ſumus.* Si dilexerimus non lingua, ſed opere, dignoſcemus, in veritate nos ambulare: *& in conſpectu eius ſuadebimus corda noſtra*; ſeu in conſpectu Dei & Chriſti omnia cernenti perſuadebimus, corda noſtra eſſe ex veritate. *Quoniam reprehenderit nos cor noſtrum: maior eſt Deus corde noſtro, & nouit omnia.* Si conſcientia nos arguat, & condemnet: etiamſi hoc celare nitamur, fruſtra laborabimus: Deus enim ſcrutator cordium omnia in eis abditiſſima aſpectat, & ſeduci non valet. *Chariſſimi, ſi cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum accedendi, & quidquid petierimus ab eo, quoniam mandata eius cuſtodimus, & ea, quæ ſunt placita coram eo, facimus.* * Si petens non accipis, vereor, ne cauſa ſit, te à corde, ſeu à conſcientia reprehendi.] *Et hoc eſt mandatum eius: Vt credamus in nomine Filij eius Ieſu Chriſti*: Dixerat Apoſtolus, nos accepturos quidquid poſtulauerimus, quia eius cuſtodimus mandata: nunc quænam illa mandata ſint, exponit. Hoc itaque eſt primum mandatum, vt credamus in Chriſtum, illumque colamus. *Et diligamus alterutrum.* Et alterum de fraterna dilectione mandatum. Profectò in duobus hiſce mandatis *vniuerſa lex pendet.* Matth. 22. 40. Addit Ioannes: *Sicut dedit mandatum nobis*, cum dixit: *Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.* * Cur non dixit, Hoc mando, Sed *Hæc?* Certè, quia In vno dilectionis mandato omnium mandatorum vis continetur.] *Et qui ſeruat mandata eius, in illo manet, & ipſe in eo: & in hoc ſcimus, quoniam manet in nobis*, ſeu hoc id agnoſcimus indicio, *de ſpiritu, quem dedit nobis*, ſeu quia ſpiritum ab illo accepimus filiorum, in quo clamamus *Abba Pater*, & eum retinere curamus, confidimus in nobis perſeuerare. Vndè vt filij confidenter à Deo poſſumus poſtulare.

Qui petens à Deo, non accipis. Videas, num à conſcientia reprehendaris.

In vno mandato dilectionis omnia mandata continentur.

CAPVT IV.

Diſſerit de fide, ac fraterna charitate. Quàm multis nominibus commendat, & extollit.

1. CHARISSIMI, nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpi-
ritus ſi ex Deo ſint: quoniam multi pſeudoprophetæ exie-
runt in mundum. 2. In hoc cognoſcitur ſpiritus Dei: om-
nis ſpiritus qui confitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe,
ex Deo eſt: 3. & omnis ſpiritus, qui ſoluit Ieſum, ex Deo
non eſt; & hic eſt Antichriſtus, de quo audiſtis quoniam ve-
nit, & nunc iam in mundo eſt. 4. Vos ex Deo eſtis, filioli,
& viciſtis eum, quoniam maior eſt qui in vobis eſt, quàm qui in mundo. 5. Ipſi
de mundo ſunt: ideò de mundo loquuntur, & mundus eos audit. 6. Nos ex Deo

 ſumus.

ſumus. Qui nouit Deum, audit nos: qui non eſt ex Deo, non audit nos: in hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis, & ſpiritum erroris. 7. Chariſſimi, diligamus nos inuicem: quia charitas ex Deo eſt. Et omnis qui diligit, ex Deo natus eſt, & cognoſcit Deum. 8. Qui non diligit, non nouit Deum: quoniam Deus charitas eſt. 9. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium ſuum vnigenitum miſit Deus in mundum, vt viuamus per eum. 10. In hoc eſt charitas: non quaſi nos dilexerimus Deum, ſed quoniam ipſe prior dilexit nos, & miſit Filium ſuum propitiationem pro peccatis noſtris. 11. Chariſſimi, ſi ſic Deus dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere, 12. Deum nemo vidit vnquam. Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta eſt. 13. In hoc cognoſcimus quoniam in eo manemus, & ipſe in nobis: quoniam de Spiritu ſuo dedit nobis. 14. Et nos vidimus, & teſtificamur, quoniam Pater miſit Filium ſuum Saluatorem mundi. 15. Quiſquis confeſſus fuerit quoniam Ieſus eſt Filius Dei, Deus in eo manet, & ipſe in Deo. 16. Et nos cognouimus, & credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus Charitas eſt: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. 17. In hoc perfecta eſt charitas Dei nobiſcum, vt fiduciam habeamus in die iudicij: quia ſicut ille eſt, & nos ſumus in hoc mundo. 18. Timor non eſt in charitate: ſed perfecta charitas foras mittit timorem: quoniam timor pœnam habet, qui autem timet, non eſt perfectus in charitate. 19. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos. 20. Si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem ſuum oderit, mendax eſt. Qui enim non diligit fratrem ſuum quem videt, Deum quem non videt, quomodo poteſt diligere? 21. Et hoc mandatum habemus à Deo: vt qui diligit Deum, diligat & fratrem ſuum.

COMMENTARII.

I. *De fide ac fraterna charitate differit.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Chariſſimi, nolite, &c.*] Nolite, ô fratres, ſi ab errore liberi eſſe velitis, *credere omni ſpiritui*, ſeu omni ſuggeſtioni, inſpirationi, ſuaſioni, doctrinæ: *ſed probate ſpiritus, ſi ex Deo ſint*, ſeu illam doctrinæ traditionem ad examen vocate, vt videatis an congruens ſit Apoſtolorum, ſeu Eccleſiæ dogmatibus. *Quoniam multi pſeudo-Prophetæ exierunt in mundum*, falſam, & noxiam doctrinam proferentes, ad decipiendum. *In hoc cognoſcetur ſpiritus Dei*, ſeu regulam hanc vobis trado, ad cognoſcendum, num ſpiritus ex Deo ſit, annon. *Omnis ſpiritus*, ſeu inanis doctrina quæ *confitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt. Et omnis ſpiritus, qui ſoluit Ieſum, ex Deo non eſt.* Ieſus quippe eſt quid colligatum, & compoſitum ex diuino ſuppoſito & humana natura per vnionis hypoſtaticæ vinculum: & inſeparabiliter illi annexum eſt imperium totius vniuerſi, & dignitas mediatoris, Doctoris, & legiſlatoris. Quicumque compoſitum hoc *ſoluerit*, negans vel Ieſum eſſe Deum (vt Cerinthus, Ebion) vel eſſe verum hominem (vt Simon Magus) vel vnicam eſſe perſonam (vt Neſtorius) vel meritum, & gratiam eius eſſe neceſſariam (vt Pelagius) vel legem illius, & doctrinam contempſerit; (vt contemnunt omnes hæretici) *ex Deo non eſt*, ſed ex diabolo, *& hic eſt Antichriſtus, de quo audiſtis. quoniam venit*, ſeu venire debet, & certo veniet: *& nunc iam in mundo eſt*, non in perſona, ſed in ſpiritu, ſeu in ſuis præcurſoribus, qui Anti-Chriſti vocitantur, ſicut Ioannes vocatur Elias, Mat. 17.12. *Vos ex Deo eſtis, filioli, & viciſtis eum*, ſpiritum Anti-Chriſti, ſpiritum erroris, & hæreſis; *quoniam maior eſt, qui in vobis eſt, quam qui in mundo*, ſeu Chriſtus, qui in vobis viuit, & operatur, potentior eſt Anti-Chriſto potentiſſimo cuique, imò & toto mũdo aduerſus doctrinam Euangelicam decertãte. *Ipſi* omnes qui Euangelium deſpiciunt, *de mundo ſunt, & ideo de mundo loquuntur: & mundus eos audit.* Hæretici non ſunt ex Deo, ſed ex mundo amant opes, honores, & voluptates mundi: eaque prædicant: & a mundanis, qui quæ ſunt mundi ſolummodo ſapiunt, libenter audiuntur.* Concionator, quem ſectatores mundi acclamant, indicamentum dat, de mundo proloqui.] *Nos ex Deo ſumus. Qui nouit Deum, audit nos: qui non eſt ex Deo, non audit nos; in hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis, & ſpiritum erroris.* Nam qui nos audit, & monitis noſtris obtemperat, exponit ſe ſpiritu veritatis illuminari: qui verò doctrinæ noſtræ aures obturat, ſpiritu erroris ſe obtenebrari, manifeſtat.

Concionator, quem mundi ſectatores acclamant, de mũdo loquitur.

Verſ.7.8.9.10.11.12.13. Chariſſimi, diligamus nos inuicem, &c] Inuicem nos ô chariſſimi, diligamus: *quia charitas ex Deo eſt*, ſeu præſtantiſſimum Dei donum ex lege Dei præſcripta, & ſæpiſſimè à Deo commendata. Et omnis, qui diligit, ſeu fraternæ charitatis præceptum implet, *ex Deo natus eſt*, ſeu verè ſe Dei filium exponit: *& cognoſcit Deum.* Nam qui non diligit Deum, & proximum, licet ſpeculatiuè Deum agnoſcat, practice tamen minimè agnouit. *Qui non diligit; non nouit Deum; quoniam Deus charitas eſt.* Æquè poterat dicere, Deus iuſtitia eſt iniquos puniturus. Aſt noluit eum ex iuſtitia, ſed ex charitate, & miſericordia definire, vt eius erga peccatores pietatem oſtendat.] *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium ſuum vnigenitum miſit Deus in mundum, vt viuamus per eum.* Seu in hoc Deus oſtendit ſuum

Deus non ex iuſtitia, ſed charitate voluit definiri.

erga

erga nos charitatis ineffabilis affectum, quia ſuum Filiom vnigenitum miſit ad terras, vt nunc vita gratiæ, & poſtmodum vita gloriæ donemur. * Charitas enim munifica eſt: & dum non extat munus, charitas non pateſcit.] *In hoc eſt charitas: non quaſi nos dilexerimus Deum,* ſeu diuinus amor in hoc eluait, quod nos prius eum diligentes, ipſius amorem prouocauerimus; *ſed quoniam ipſe prior dilexit nos, & miſit Filium ſuum propitiationem pro peccatis noſtris*, ſeu quia Deus præueniens amorem noſtrum ſuis auxiliis, gratia, & beneficiis, ad nos Chriſtum immiſit hoſtiam pro criminibus noſtris abolendis, & pro Patre nobis propitiando litandam. *Chariſſimi, ſi ſic Deus dilexit nos: & nos debemus alterum diligere.* Nam cum Deo, qui rebus noſtris non eget, quidquam rependere non valeamus: reliquum eſt, vt Dei amore in proximos noſtram beneficentiam, & amoris effectus derivemus. *Deum nemo vidit unquam. Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta eſt.* Diligite proximos; hanc enim dilectionem quaſi in ſe collatam Deus reputat. Vndè licet eum non videamus, tamen ſi proximum diligimus, adeo nobis præſens aderit, vt eum quodammodo videamus. * Itaque qui Deum, quem nemo hîc nunquam videt, hîc cupit videre, ſeu ita præſentem, ac ſi plane aſpiceret, proximum diligat.] *In hoc cognoſcimus, quoniam in eo manemus, & ipſe in nobis: quoniam de ſpiritu ſuo dedit nobis.* Id nobis indicamentum erit, quod Deo per gratiam, & charitatem hæreamus; quia amando proximum nos ſpiritus ſui fecit æmulatores.

Charitas eſt, munifica.

Dilectio proximos facit Deũ vel hic quodãmodo videre.

Verſ. 14.15.16.17.18.19.20.21. *Et nos vidimus, &c.*] Nos verò teſtes oculati *teſtificamur, quoniam Pater miſit Filium ſuum ſaluatorem mundi. Quiſquis* autem *confeſſus fuerit, quoniam Ieſus eſt Filius Dei: Deus in eo manet, & ipſe in Deo:* in eo quidem Deus per veram fidem, & profeſſionem illam, quæ includit charitatem: ipſe in Deo, quia ei per charitatem adhæret. *Et nos cognouimus, & credidimus charitati, quam habet Deus in nobis.* Seu nos re ipſa comperimus, & fide complexi ſumus ſingularem Dei in nos charitatem, qua rebus humanis per Chriſtum ſaluatorem ſubuenit, *Deus charitas eſt.* Dat cauſam, cur dixerit: & nos *credimus charitati.* Porrò Deus eſt charitas, & amor increatus in ſe: in nobis autem cauſalis, quia charitatem in nobis producit: *& qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.* Particula *Et* pro *Idcircò* ponitur. Infertur enim hæc quaſi concluſio ex antecedenti: ac ſi dicat: Deus charitas eſt: Ergo qui manet in charitate, manet in Deo, cum ſint vnum ac idem, Deus & charitas. *In hoc perfecta eſt charitas Dei nobiſcum, vt fiduciam habeamus in die iudicij*, ſeu ex hoc ſigno dignoſcimus perfectam nos charitatem habere, ſi abiecta formidine, extremi iudicij diem magna ſpe, ac confidentia præſtolemur. *Quia ſicut ille eſt, & nos ſumus in hoc mundo.* Fiducia noſtra in eo ſtabilitur, quia ſicut Chriſtus eſt ſanctus, & immaculatus: ita & nos conamur eſſe ab omni peccati labe omninò immunes, & illius charitatis fieri imitatores. *Timor non eſt in charitate: ſed perfecta charitas foras mittit timorem.* Charitas ſeruiliter non timet, ſed penitius eum excludit timorem: *quoniam timor pœnam habet; qui autem timet non eſt perfectus in charitate.* Qui ſeruiliter timet expectatione pœnæ qua affici formidat, excruciatur: vndè patet haud eſſe in charitate perfectum. *Nos ergò diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.* & par eſt nos amori amorem rependere, maximè cum Deus nos ſua ineffabili charitate præuenerit. *Si quis dixerit: Quoniam diligo Deum, & fratrem ſuum oderit: mendax eſt.* Quia charitas ergà Deum ſe ad proximi amorem extendit, qui eſt Dei imago, eamque complectitur. *Qui enim non diligit fratrem ſuum, quem videt: Deum, quem non videt, quomodo poteſt diligere?* Quià natura compertum eſt, vt amor, & affectus in ſenſibilia quæ aſpicimus, abripiatur. *Et hoc mandatum habemus a Deo: vt qui diligit Deum, diligat & proximum ſuum.* Diuina lex, quæ iubet, Deum diligere, iubet etiam, diligere proximum: & *in his duobus mandatis tota lex pendet.* Mat. 22.40.

CAPVT V.

Confirmat, quæ de fide & amore in Deum, in Chriſtum & in proximum dixerat. Huius amoris fructus enunciat.

1. OMnis qui credit, quoniam Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo na-
tus eſt. Et omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum
qui natus eſt ex eo. 2. In hoc cognoſcimus quoniam di-
ligimus natos Dei, cùm Deum diligamus, & mandata eius
faciamus. 3. Hæc eſt enim charitas Dei, vt mandata eius
cuſtodiamus: & mandata eius grauia non ſunt. 4. Quo-
niam omne quod natum eſt ex Deo, vincit mundum: &
hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra. 5. Quis eſt, qui vincit mun-
dum, niſi qui credit quoniam Ieſus eſt Filius Dei? 6. hic eſt, qui venit per a-
quam & ſanguinem, Ieſus Chriſtus: non in aqua ſolùm, ſed in aqua & ſanguine.
Et Spiritus eſt, qui teſtificatur, quoniam Chriſtus eſt veritas. 7. Quoniam tres
ſunt,

ſunt, qui teſtimonium dant in cælo: Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus, & hi tres
vnum ſunt. 8. Et tres ſunt, qui teſtimonium dant in terra: Spiritus, & aqua,
& ſanguis: & hi tres vnum ſunt. 9. Si teſtimonium hominum accipimus, teſti-
monium Dei maius eſt: quoniam hoc eſt teſtimonium Dei, quod maius eſt, quo-
niam teſtificatus eſt de Filio ſuo. 10. Qui credit in Filium Dei, habet ei teſtimo-
nium Dei in ſe. Qui non credit Filio, mendacem facit eum: quia non credit in
teſtimonium quod teſtificatus eſt Deus de Filio ſuo. 11. Et hoc eſt teſtimonium,
quoniam vitam æternam dedit nobis Deus. Et hæc vita in Filio eius eſt. 12. Qui
habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium, vitam non habet: 13. Hæc
ſcribo vobis: vt ſciatis quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine Fi-
lij Dei 14. Et hæc eſt fiducia, quam habemus ad eum: Quia quodcumque petie-
rimus ſecundum voluntatem eius, audit nos. 15. Et ſcimus quia audit nos quid-
quid petierimus: ſcimus quoniam habemus petitiones quas poſtulamus ab eo.
16. Qui ſcit fratrem ſuum peccare peccatum non ad mortem petat, & dabitur ei vita
peccanti non ad mortem. Eſt peccatum ad mortem: non pro illo dico vt roget quis.
17. Omnis iniquitas, peccatum eſt: & eſt peccatum ad mortem. 18. Scimus
quia omnis qui natus eſt ex Deo, non peccat: ſed generatio Dei conſeruat eum, &
malignus non tangit eum. 19. Scimus quoniam ex Deo ſumus: & mundus totus
in maligno poſitus eſt. 20. Et ſcimus: quoniam Filius Dei venit, & dedit nobis
ſenſum vt cognoſcamus verum Deum, & ſimus in vero Filio eius. Hic eſt verus
Deus, & vita æterna. 21. Filioli, cuſtodite vos à ſimulacris. Amen.

COMMENTARII.

5.
Cõfirmat, quæ de fide, & amore in Deũ, in Chriſtum & in proximũ dixerat.

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Omnis, qui credit, &c.*] Qui credit fide viua quæ ad charitatem ſe extendit, & per dilectionem operatur, *quoniam* vel quia *Ieſus eſt Chriſtus*, ſeu *Meſſias*, *ex Deo natus eſt*; ſeu ad filiationem adoptiuam eleuatur, quia homo fit non ſolùm amicus, ſed & diuinæ naturæ conſors, vt aiebat D. Petrus Epiſt. 2. cap. 1. 5. *Et omnis, qui diligit eum, qui genuit, diligit eum, qui natus eſt ex eo.* Seu qui Deum omnium Patrem diligit, debet etiam diligere filios ab eo genitos, ſeu fideles, qui eiuſdem Patris filij cum ſint, ſunt & fratres noſtri. *In hoc cognoſcimus*, ſeu cognitum facimus, quoniam ſeu quia diligimus proximos *natos Dei*, *cum Deum diligamus, & mandata eius faciamus.* Nam ſi Dei præſcripta implemus, diligemus proximum, quia hoc eſt vnum ex diuinis mandatis: & ex hoc conſtabit Deum nos diligere.

Quãtũ à proximi amore recedis, tantũ à Dei amore abſceſſiſti.

* Quantum igitur à proximi amore receſſerit, tantum te à Dei amore abſceſſiſſe non dubites.] *Hæc eſt enim charitas Dei, vt mandata eius cuſtodiamus: & mandata eius grauia non ſunt.* Charitas erga Deum in hoc conſiſtit, vt eius præſcripta obſeruemus, quæ quidem grauia amanti non ſunt, ſed admodum leuia iuxta illud: *Iugum meum ſuaue eſt, & onus meum leue.* Matth. 11. 30. Eſt enim lex gratiæ & amoris.

Amanti nihil difficile.

* Nihil difficile, nihil graue eſt amanti.] *Quoniam omne, quod natum eſt ex Deo, vincit mundum:* Filij Dei, ſeu veri Chriſtiani facilè vincunt mundi cupiditates quæ charitati obſiſtunt, & iugum mandatorum Dei grauæ reddunt. *Et* quidem *hæc eſt victoria, quæ vincit*, ſeu, quæ victrix euadit, *fides noſtra* non nuda, ſed charitatis actionibus ornata, *Quis eſt, qui vincit mundum, niſi qui credit, quoniam Ieſus eſt Filius Dei?* credendo enim ſperat, ſperando inuocat, inuocando virtutem accepit, qua roboratus mundum debellat: *hic eſt qui venit per aquam & ſanguinem, Ieſus Chriſtus*, ſeu Meſſias, qui venit in mundum, vt ſanguine ſuo homines redimeret, & aqua Baptiſmatis expiaret: *non in aqua ſolùm, ſed in aqua & ſanguine.* Satis non fuiſſet eius charitati nos aqua diluere, niſi & lauachrum ſanguinis addidiſſet. Quaſi ſe vere amantem non reputaret, niſi pro amatis pateretur.]

Aquarum eſt veri amanti pro amato velle pati.

* Simul nos docet, ad diluenda crimina aqua vſuros, & ſanguine, hoc eſt, lacrymarum profluxui addendam eſſe ieiunij, flagelli, & cilitij aſperitatem.]

Aqua & ſanguine peccata alluenda.

Et ſpiritus eſt, qui teſtificatur, quoniam Chriſtus eſt Spiritus, ſeu Spiritus ſanctus teſtatus eſt, (dum Chriſtus viueret) per miracula, poſt eius mortem, & reſurrectionem, per ipſius deſcenſum in Apoſtolos, & eorum prædicationem, Chriſtum eſſe veritatem. *Quoniam tres ſunt, qui teſtimonium dant in cælo: Pater Verbum, & Spiritus ſanctus: & hi tres vnum ſunt.* Omnes tres SS. Trinitatis Perſonæ in cælo, & de cælo tum Angelis, tum maximè hominibus teſtimonium perhibent de Chriſto, quod ſit verus Meſſias, Deique Filius. Pater in Baptiſmo, & transfiguratione proclamauit: *Hic eſt Filius meus dilectus.* Matth. 3. 17. & cap. 17. 5. Spiritus ſanctus dum ſpecie columbæ in illum deſcendit. Filius autem, qui ſæpè dixit, & miraculis probauit, ſe eſſe Meſſiam. Certe Pater, Filius & Spiritus ſanctus natura, eſſentia, & diuinitate ſunt vnum. *Et tres ſunt, qui teſtimonium dant in terra, Spiritus, & aqua, & ſanguis.* Sicut tres primi de cælo, teſtimonium de Chriſto proferunt hominibus in terra agentibus: alia teſtium creata trinitas teſtimonium reddit de Chriſto, quod Deus ſit, & Dei Filius. Hi quidem ſunt ſpiritus, quem Chriſtus clamans emiſit in cruce mira vocis fortitudine, vt *videns centurio, quia ſic clamans expiraſſet, ait: Vere hic homo Filius Dei erat.* Mat 15. 39. Aquæ & ſanguis, quæ de latere Ieſu profluxerunt, verum Deum & hominem eſſe oſtenderunt: *& hi tres vnum ſunt*, ſeu in vnum & idem teſtimonium conſpirarunt: probantes

Chriſtum verum Deum eſſe, & hominem verum.

Verſ. 9. 10. 11. 12. 13. 14. Si teſtimonium hominum, &c.] *Si accipimus* hominum teſtimonium, & ei fidem damus: *teſtimonium Dei maius eſt* dignitate, certitudine: ideóque illi multo magis fidem debemus adhibere. *Quoniam hoc eſt teſtimonium Dei, quod maius eſt, quoniam teſtificatus eſt de Filio ſuo*, eius confirmans diuinitatem. *Qui credit in Filium Dei, habet teſtimonium Dei in ſe*, ſeu habet in ſe per fidem veritatem hanc teſtatam à Deo, quod ſcilicet Chriſtus ſit Filius. *Qui non credit Filio, mendacem facit eum*, ſeu Patrem, qui teſtimonium de illo perhibuit; *quia non credit in teſtimonium, quod teſtificatus eſt Deus de Filio ſuo*, tanquam ſi eſſet à veritate alienum. *Et hoc eſt teſtimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus.* Hæc eſt pars diuini teſtimonij iam dicti, Deus enim teſtificatur conſequenter, Chriſtum vitam æternam nobis dediſſe, cum ſit noſter redemptor, & ſaluator. *Et hæc vita in Filio eius eſt*, ſeu per fidem in Filium ſuum à Deo hæc vita donanda. *Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium, vitam non habet.* Qui Chriſtum habet per fidem, amorem, & obedientiam, poſſidet vitam gratiæ in re, & gloriæ in ſpe: à qua omniò alienus eſt, qui a Chriſto recedit per incredulitatem, aut peccatum. *Hæc ſcribo vobis; vt ſciatis*, quoniam vitam *habetis æternam* in ſpe quidem, *qui creditis in nomine Filij Dei*, ſeu in Dei Filium. * Vt nominis Ieſu virtutem agnoſcas, quod pro ipſius Chriſti perſona ſumitur: & quaſi perſona videtur operari. Vnde ait Lucas: *Vocatum eſt nomen eius Ieſus*, quaſi ipſum nomen, inſtar perſonæ, nomen acceperit.] *Et hæc eſt fiducia, quam habemus ad eum. Quia quodcumque petierimus ſecundum voluntatem eius, audit nos.* Hanc autem fiduciam per fidem concipimus, quod à Deo aſſequemur quod petierimus, modo ſit eius voluntati, ac legi conforme. * Nunquam non erit efficax deprecatio tua, ſi Dei voluntati ſubiiciatur. Quia vel cum tibi abnegatur, quod poſtulas, certum eſt, ſatius tibi eſſe non accipere poſtulata.]

Nomen Ieſu eſt velut perſona Chriſti potentiſſimũ ad operãdũ.

Qui preces iuxta Dei voluntatem fundit, ſemper conſequitur quod poſtulat.

Verſ. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. Et ſcimus quia audit nos, &c.] Hoc certum eſſe credimus a Deo preces noſtras audiri: & quidquid petierimus, ſcimus quoniam habemus *petitiones, quas poſtulamus à Deo*, ſeu ſcimus, quod ſemper recipimus, quodcumque poſtulamus, quia eius voluntati effectum ſubmittimus. Et cum optemus Dei fieri voluntatem, etiam cum negat, noſtris precibus annuit. *Qui ſcit, fratrem ſuum peccare peccatum non ad mortem: petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem.* Dixi, eum qui credit in Chriſtum, omnia precibus impetrare; excipio peccatum proximi ad mortem; pro quo expiando, ſi quis orauerit, certam impetrandi ſpem dare non audeo. Per peccatum enim ad mortem intelligo quoduis peccatum grauiſſimum, quod ob ſui enormitatem, conſuetudinem, obſtinationem & malitiam iuxta legem communem, per gratiam quam Deus ordinariè dare ſolet, eſt quaſi immedicabile. Peculiariter videtur Apoſtolus loqui de apoſtaſiâ à Chriſti fide, in quam quis incidit, & vult in ea vſque ad mortem permanere. *Eſt ergo peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt roget quis. Omnis iniquitas peccatũ eſt & peccatũ ad mortem*, ſeu eſt alia ſpecies peccati ad mortem. Quaſi dicat: Duæ ſunt peccatorum ſpecies: altera eſt ad mortem, altera non. *Iniquitas* enim, Græcè *iniuſtitia* peccatum graue eſt, ſed non ad mortem. *Scimus quia omnis, qui natus eſt ex Deo, non peccat. Sed generatio Dei conſeruat eum*, ſeu gratia per generationem diuinam accepta, per quam factus eſt filius Dei adoptiuus: *& malignus*, ſeu diabolus *non tangit eum. Scimus, quoniam ex Deo ſumus*, ſeu à Deo regenerati per Baptiſmum, *& mundus totus in maligno poſitus eſt*, ſeu quod improbitate redundat. *Et ſcimus, quoniam Filius Dei venit, & dedit nobis ſenſum*, ſeu mentis illuſtrationem, *vt cognoſcamus verum Deũ, & ſimus in vero Filio eius* per fidem, gratiã, & charitatẽ. *Hic eſt verus Deus, & vita æterna.* Vnde filioli, cuſtodite *vos à ſimulachris*, ſeu idolis.

EPISTOLA
BEATI IOANNIS APOSTOLI Secunda.

EPiſtolam hanc eodem, quo prima & tertia tempore Epheſi ſcriptam reor, miſſamque vel in Parthiam, vel in aliam Aſiæ prouinciam fuiſſe immiſſam ad fœminam quandam pietate illuſtrem, Electam nomine.

ARGVMENTVM.

Commendat Electam, eiúſque familiam à fide, & Chriſtiana charitate. Hortatúrque, vt conſtanter perſiſtat hæreticóſque ſubnaſcentes diligenter caueat.

1. SENIOR Electæ, dominæ, & natis eius, quos ego diligo in
veritate, & non ego ſolus, ſed & omnes qui cognouerunt
veritatem. 2. Propter veritatem quæ permanet in nobis,
& nobiſcum erit in æternum. 3. Sit vobiſcum gratia, miſe-
ricordia, pax à Deo Patre, & à Chriſto Ieſu Filio Patris, in ve-
ritate & charitate, 4. Gauiſus ſum valde, quoniam inueni
de filiis tuis ambulantes in veritate, ſicut mandatum acce-
pimus à Patre. 5. Et nunc rogo te, domina, non tanquam mandatum nouum
ſcribens tibi, ſed quod habuimus ab initio vt diligamus alterutrum. 6. Et hæc
eſt charitas, vt ambulemus ſecundum mandata eius. Hoc eſt enim mandatum, vt
quemadmodum audiſtis ab initio, in eo ambuletis: 7. Quoniam multi ſeducto-
res exierunt in mundum, qui non confitentur Ieſum Chriſtum veniſſe in carnem:
hic eſt ſeductor, & Antichriſtus. 8. Videte voſmetipſos, ne perdatis quæ operati
eſtis: ſed vt mercedem plenam accipiatis. 9. Omnis qui recedit, & non permanet
in doctrina Chriſti, Deum non habet: qui permanet in doctrina, hic & Patrem &
Filium habet. 10. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite re-
cipere eum in domum, nec AVE ei dixeritis. 11. Qui enim dicit illi AVE, com-
municat operibus eius malignis. 12. Plura habens vobis ſcribere, no-
lui per chartam & atramentum: ſpero enim me futurum apud vos, & os
ad os loqui: vt gaudium veſtrum plenum ſit. 13. Salutant te filij ſororis tuæ
Electæ.

COMMENTARII.

1. *Commendat Electam eiúſque familiam à fide & charitate.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Senior Electæ dominæ, &c.*] Senior ætate, (agebat tunc Ioannes annum nonageſimum ſeptimum) Græcè pro *ſenior* legitur *Preſbyter*, & *ſenex*. Ego ſenex Præsbyter omnibus Apoſtolis ſolùm ſuperſtes, & cunctis Epiſcopis iam *ſenior*, *dominæ Electæ & natis eius, quos ego diligo in veritate* Chriſtianæ religionis; *& nō ego ſolus, ſed & omnes, qui cognouerunt veritatem* ſeu Chriſtiani omnes eos diligunt, quia in veritate ambulant: *& propter veritatem, quæ permanet in nobis, & nobiſcum erit in æternum.* Diligo, inquam, eos, & à ſociis meis diliguntur, quia ipſi conſtanter Chriſtianæ veritati adhærent, & charitati, quæ permanent nobiſcum in hac vita, & in cæleſti patria permanebunt. * Electa appellatur à Ioanne *domina*, & quia nobilis fœmina, & quia cunctis fulgebat virtutibus. Nam qui vitiis dominatur contrariis, verè Dominus eſt vocitandus: qui enim paſſionibus noxiis deſeruiunt, non Domini, ſed mancipia debent appellari.] *Sit vobiſcum gratia, miſericordia, pax à Deo Patre, & à Chriſto Ieſu Filio patris, in veritate,*

Qui dominatur vitiis verè Dominus eſt: qui eis ſeruit, debet mancipium appellari.

veritate, & charitate, ſeu vt permaneatis & creſcatis in veritate, ſiue in fide, & in charitate. * Nunne *pacis* Hebræorum more omne genus proſperitatis ſignificatur. Sicut *belli* nomine omnis notatur infelicitas.] *Grauis ſum valde, quoniam inueni de filiis tuis ambulantes in veritate*, ſeu cognoui filios tuos ad Euangelij normam vitam inſtituere: *ſicut mandatum accepimus a patre*, qui per Filium ſuum rectè ſentiendi, & viuendi regulam præſcripſit. *Et nunc rogo te Domina, non tanquam mandatum nouum ſcribens tibi.* Mandatum enim dilectionis, eſt vetus mandatum, iam Hebræis in veteri lege indictum Leu. 19. 18. *Sed quod habuimus ab initio: vt diligamus alterutrum.* ſeu vt ab initio Chriſtianiſmi ſumus inſtituti.

Pacis nomine omnis felicitas, belli nomine infelicitas omnis ſignificatur.

2. *Vers. 6. 7. 8. 9. Et hæc eſt charitas, &c.*] In hoc autem charitas effulget, in hoc conſiſtit, *vt ambulemus ſecundum mandata eius. Hoc eſt enim mandatum, vt quemadmodum audiſtis ab initio, in eo ambuletis.* Hoc mandatum eſt charitatis: vt quemadmodum à principio Chriſtianiſmi audiſtis in charitate Chriſtiana progrediamini. Dixerat: *Vt ambulemus ſecundum mandata eius*; mox adiicit; *Hoc eſt mandatum.* Cur non dixit. Hæc ſunt mandata, ſed ſingulariter, Hoc eſt mandatum? Certè quia charitatis mandatum omnium mandatorum eſt epilogus. Qui enim verè Deum & proximum amat, totam legem ſe obſeruare quis dubitet? *Quoniam multi ſeductores exierunt in mundum, qui non confitentur veniſſe in carnem.* Monui, vt in mandato charitatis, ac veritatis perſeueretis, quia ſcio multos ſeductores in publicum proceſſiſſe, qui hanc veritatem, & Chriſti charitatem euertere ſtudent. *Hic eſt ſeductor, & Anti-Chriſtus.* Quicumque huiuſmodi doctrinam proſeminat, Anti-Chriſtus proculdubio eſt appellandus. *Videte voſmetipſos, ne perdatis, quæ operati eſtis*, ſeu vobis cauete, ne bonorum operum hactenus factorum iacturam faciatis: *Sed vt mercedem plenam*, ſeu copioſam *accipiatis. Omnis, qui recedit, & non permanet in doctrina Chriſti, Deum non habet; qui permanet in doctrina Chriſti: hic & Patrem, & Filium habet*, & conſequenter Spiritum ſanctum, qui eſt amor, & Patris ac Filij nexus.

Hortatur eos, vt conſtanter in fide, & charitate perſiſtat, & hæreticos caueat.

Præceptum charitatis eſt quaſi omnium præceptorum epilogus.

Vers. 10. 11. 12. 13. Si quis venit ad vos, &c.] Quiſquis ad vos aduentat, *& hanc doctrinam non affert*, ſed ei contraria docere præſumpſerit: *nolite recipere eum in domum* veſtram; *nec Aue ei dixeritis*, aut eum ſalutate. *Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malignis.* Quia videtur eius errores aliquomodo probare, qui eum amicè ſalutat. Hinc diſcat, qui virtuti ſtudet, ab impiorum conſortio abſtinere, ne ſocius in crimine illorum appareat.] *Plura habens vobis ſcribere, nolui per chartam, & atramentum*, ſed nolui chartæ committere; *ſpero enim, me futurum apud vos, & os ad os loqui. Vt gaudium veſtrum ſit plenum*, ſeu abundans. * Probo enim diſcipulo gratus admodum eſt magiſtri qui eum ſalutis viam docuit, aſpectus.] Imò & vberior conſolatio ouium, cum à Paſtoribus ipſis inuiſuntur, quàm cum per epiſtolas eas adit. * Epiſcoporum Viſitatores dixerim eſſe epiſtolas ad ſubditos abſentes, quæ quidem ad eorum ſolatium parum conferre aſſolent. Vnde operæ pretium eſt, vt frequenter vocem viuam Paſtoris audiant. *Salutant te filij ſororis tuæ Electæ.* Biblia Gauthica ſic: *ſalutant te filij ſororis tuæ, Electa*, ſeu ô Electa in vocatiuo. Scio, meum ſeniorem, & alios exiſtimare, nomine *Electa* Eccleſiam aliquam intelligi, quorum mentem non probo.

Qui ſtudet virtuti, à ſocietate impiorum ſeparetur, ne etiã impius videatur.

Probo diſcipulo gratus eſt magiſtri aſpectus.

Vox viua Epiſcopi efficacior eſt ad ſubditorũ abſentiũ ſolatium, quàm cum viſitatorum ore loquitur.

EPISTOLA
BEATI IOANNIS APOSTOLI Tertia.

NOnnulli aſſeruére hanc Epiſtolam tertiam, & ſecundam haud fuiſſe ab Euangeliſta Ioanne ſcriptam, ſed ab alio quodam Ioanne. Alij dubitant. Ego autem nec auſus fuerim dubitare, cum pro ſcripta ab Euangeliſta recipiendam Concilium Carthaginenſe III. Laodicenum, & Tridentinum definierint. Eodem tempore fuit Epheſi ſcripta, quo prima, & ſecunda.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

Laudat Caium ſibi familiarem ab inſigni in hoſpites charitate: ex aduerſo carpit Diotrephis inhoſpitalitatem, & arrogantiam. Demetrium publico Eccleſiæ, ſuóque commendat teſtimonio.

1. SENIOR Gaio chariſſimo, quem ego diligo in veritate.
2. Chariſſime, de omnibus orationem facio proſpere te ingredi & valere, ſicut proſpere agit anima tua. 3. Gauiſus
ſum valde venientibus fratribus, & teſtimonium perhibentibus veritati tuæ, ſicut tu in veritate ambulas. 4. Maiorem
horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in
veritate ambulare. 5. Chariſſime, fideliter facis quidquid
operaris in fratres, & hoc in peregrinos, qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ
in conſpectu Eccleſiæ: quos benefaciens, deduces dignè Deo. 7. Pro nomine
enim eius profecti ſunt, nihil accipientes à Gentibus. 8. Nos ergo debemus ſuſcipere huiuſmodi, vt cooperatores ſimus veritatis. 9. Scripſiſſem forſitan Eccleſiæ: ſed is, qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos. 10. Propter hoc ſi venero, commonebo eius opera, quæ facit, verbis malignis garriens
in nos: & quaſi non ei iſta ſufficiant; neque ipſe ſuſcipit fratres; & eos, qui
ſuſcipiunt, prohibet, & de Eccleſia eiicit. 11. Chariſſime, noli imitari malum, ſed quod bonum eſt. Qui benefacit, ex Deo eſt: qui malefacit,
non vidit Deum. 12. Demetrio teſtimonium redditur ab omnibus, & ab
ipſa veritate, ſed & nos teſtimonium perhibemus: & noſti quoniam teſtimonium noſtrum verum eſt. 13. Multa habui tibi ſcribere: ſed nolui per
atramentum & calamum ſcribere tibi. 14. Spero autem protinus te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

COMMENTARII.

VERS. 1. 2. 3. 4. *Senior Gaio chariſſimo, &c.*] Senior ætate, & omnibus Epiſcopis & presbyteris fratribus meis *Gaio*, ſeu Caio *chariſſimo, quem ego in veritate*, ſeu ex animo, & ſincere *diligo*. Exiſtimo Caium hunc eſſe Corinthium illum, de quo Paulus Rom. 16. ait: *Salutat vos Caius hoſpes meus.* & 1. Cor. 1. 14. *Neminem veſtrûm baptizaui, niſi Criſpum, & Caium. Chariſſime, de omnibus orationem facio, proſpere te ingredi, & valere, ſicut proſpere agit anima tua.* Sicut animo bene habes, ita opto te per omnia bene habere. * Optat Ioannes fieri, quod plerumque hominibus accidit. Felicitas enim ſeu proſperitas in rebus temporariis aſſolet virtutem animi comitari. Diligentibus namque

Temporalis felicitas ſolet animi virtutem comitari.

que Deum omnia in bonum cooperantur. Qualem te Deo præſtiteris, talem tibi Deus ſe oſtendet.] *Gauiſus ſum valde venientibus fratribus, & teſtimonium perhibentibus veritati tuæ,* ſeu fidei, charitatis, beneficientiæ, & morum piiſſimorum, præcipue circa hoſpitalitatem. * Hæc eſt enim virtus, quæ maximè Chriſtianum commendat, vel erga alios homines. Nam qui eleemoſynam huiuſmodi accipiunt, miſericordiæ illius fiunt præcones. Ideò Ioannes ait: *Venientibus fratribus, & teſtimonium perhibentibus charitatis tuæ*] *Maiorem horum non habeo gratiam, quam vt audiam, filios meos in veritate ambulare.* Græcè], *maius gaudium.* Syrus, *Nulla* mihi lætitia maior eſt illa, nempe quando de vobis audio, ad Euangelij normam pie viuere.

Ex eleemoſynæ virtute maximè homo commendabilis, vel erga homines obiicitur.

Verſ. 5.6.7.8. Chariſſime, fideliter facis, &c.] Facis ô chariſſime rem tua fide dignam: *quidquid operaris in fratres* & hoc in peregrinos, ſeu quidquid facis in fratrum obſequium, ac præcipuè peregrinorum; *qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ in conſpectu Eccleſiæ.* Qui peregrini ad ſuas Eccleſias in patriam reuerſi laudibus celebrarunt cunctis audientibus tuam charitatem. Quemadmodum inopes, quibus diuites non ſuccurrunt, vbique eorum prædicãt auaritiam. Vnde parui proprium faciunt honorem, qui pauperes à ſe vacuos repellunt.] *Quos benefaciens, deduces dignè Deo.* Quos ſi inſtruere volueris deinceps ſubſidiis neceſſariis ad iter, & addideris comites contra latrones, ages, vt decet eum, qui Dei amore ad id allicitur, & ſcit, Deo tribui ipſi, quidquid egenti proximo tribuitur. *Pro nomine enim eius profecti ſunt, nihil recipientes à Gentibus.* Propter prædicationem enim Euangelij per varias Vrbes peregrinationes inſtituunt, nec quidquam à Gentilibus ad victus & veſtitus neceſſaria recipiunt, ne illis graues ſint, & ne impiis quæſtum ex prædicatione aucupari videantur. * Docentes Euangelij præcones, gratis offerre proximis, quod à Deo gratis accepere.] *Nos ergo debemus ſuſcipere huiuſmodi, vt cooperatores ſimus veritatis,* miniſtrando neceſſaria illis, qui veritatem prædicant. * Profectò qui Euangelij miniſtros neceſſariis ſumptibus donant, etiamſi ſæculares ſint, in Euangelij miniſtros quodammodo conuertuntur.]

Famam propriam obſcurat, qui auarus erga pauperes oſtenditur.

Concionatores non ex prædicatione quæſtum ambiant.

Qui neceſſaria miniſtris Euangelij prouident, ſe Euangelij miniſtros quodammodò efficiunt.

Verſ. 9.10.11.12.13.14. Scripſiſſem forſitan Eccleſiæ: ſed is, qui amat primatum gerere in eis Diotrephes, non recipit nos. Diotrephes vir potens fuit inſolens, & arrogans, qui in Eccleſia dominari, fidelibus præeſſe, ſibique ius Epiſcopale arrogare ſatagebat. Credidere eum Epiſcopum fuiſſe, (ex ſententia aliorum) qui S. Ioannis Apoſtolatum non recipiebat, nec illi volebat ſubmitti, nec illius litteras, ac monita ſuſcipere. *Propter hoc, ſi venero, commonebo eius opera, quæ facit, verbis malignis garriens in nos.* Indicabo fidelibus eius praua opera. * Nam qui publicè peccat, publicè eſt corripiendus.] calumnias enim in me coniicit, ſed proſus inanes. * Pro particula *Garriens* eſt in Græco, *Nugatur.* Nam impiorum calumniæ contra iuſtos, à cordatis nugæ inanes exiſtimantur.] *& quaſi non ei ita ſufficiant; neque ipſe ſuſcipit fratres,* ſeu Chriſtianos: *& eos, qui illos ſuſcipiunt, prohibet, & de Eccleſia eiicit:* tum de loco, & cœtu Eccleſiæ præſertim in Agape, & conuiuio poſt Euchariſtiam: tùm de ipſa fidelium congregatione per excommunicationem. *Chariſſime, noli imitari malum, ſed quod bonum eſt,* ſeu noli exemplum Diotrephis æmulari. *Qui benefacit, ex Deo eſt: qui malefacit, non vidit Deum.* Qui rectè operatur Dei eſt filius & parte eius ſeu Dei cultor oſtenditur: qui impie viuit, Deum practicè non agnoſcit. *Demetrio* autem *teſtimonium redditur ab omnibus, & ab ipſa veritate: ſed & nos teſtimonium perhibemus.* Porrò de hoſpitalitate, probitate Demetrij omnes ſocij ab ipſo hoſpitio recepti, & cuncti fideles, qui apud ipſum habitant, magnificè loquuntur: & ab ipſa veritate commendatur, quia eius facta famæ apprimè reſpondent: etiam de eius pietate nos tibi teſtimonium perhibuimus: *& noſti, quoniam teſtimonium noſtrum verum eſt. Multa habui tibi ſcribere, ſed nolui, per atramentum & calamum ſcribere tibi. Spero autem protinus te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.* Nonnulli exiſtimant Ioannem noluiſſe Caium certiorem facere per litteras de rebus ad Diotrephis nequitiam pertinentes de qua *multa* habebat, quæ noluit chartæ fidere. Poterat enim Epiſtola in alienas incidere manus, quod famæ proximi poſſet officere.

2\. Carpit Diotrephis inhoſpitalitatem: Demetrium laudat.

Qui publicè peccat, publicè eſt corripiendus.

Calumniæ impiorũ contra iuſtos prorſus ſunt inanes.

Epiſtolæ fidẽdum non eſt, quidquid famæ alicuius poſſit officere.

EPISTOLA CATHOLICA

BEATI IVDÆ APOSTOLI.

ANno trigeſimo-primo à morte Chriſti Epiſtola hæc ſcripta fuit, quo quidem anno S. Iudas cum fratre ſuo Simone in Perſide fuit à Deo martyrij corona donatus: ſcripta fuit circiter ſexennio ante ſecundam D. Petri Epiſtolam, qui plurimas ex Iudæ Epiſtola ſententias in ſuam tranſcripſit. Nonnulli dubitarunt, an Canonica ſit; ſed pro Canonica Concilia Carthaginenſe Romanum ſub Damaſo, Florentinum, & Tridenrinum eam agnoſcunt.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

Improbos hæreticorum mores deſcribit. Supplicia eis cæleſtia minatur. Fideles hortatur ad vitiorum fugam, ac virtutum ſtudium.

1. IVDAS Ieſu Chriſti ſeruus, frater autem Iacobi, his qui
ſunt in Deo Patre dilectis, & Chriſto Ieſu conſeruatis, &
vocatis. 2. Miſericordia vobis, & pax, & charitas
adimpleatur. 3. Chariſſimi, omnem ſollicitudinem fa-
ciens ſcribendi vobis de communi veſtra ſalute, ne-
ceſſe habui ſcribere vobis: deprecans ſuper certari ſemel
traditæ ſanctis fidei. 4. Subintroierunt enim quidam ho-
mines (qui olim præſcripti ſunt in hoc iudicium) impij, Dei noſtri gratiam
transferentes in luxuriam, & ſolum Dominatorem & Dominum noſtrum Ie-
ſum Chriſtum negantes. Commonere autem vos volo, ſcientes ſemel om-
nia, quoniam Ieſus populum de terra Ægypti, ſaluas ſecundò eos, qui non cre-
diderunt, perdidit: 6. Angelos verò, qui non ſeruauerunt ſuum principatum
ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in iudicium magni diei, vinculis æternis,
ſub caligine reſeruauit. 7. Sicut Sodoma, & Gomorrha, & finitimæ ciuitates
ſimili modo exfornicatæ, & abeuntes poſt carnem alteram, factæ ſunt exem-
plum, ignis æterni pœnam ſuſtinentes. 8. Similiter & hi catnem quidem ma-
culant, dominationem autem ſpernunt: maieſtatem autem blaſphemant. 9. Cùm
Michaël Archangelus cum diabolo diſputans alterraretur de Moyſi corpore, non
eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ: ſed dixit: Imperet tibi Dominus. 10. Hi
autem, quæcumque quidem ignorant, blaſphemant: quæcumque autem natura-
liter, tanquam muta animalia, norunt, in his corrumpuntur. 11. Væ illis, quia in
via Cain abierunt, & errore Balaam mercede effuſi ſunt, & in contradictione Core
perierunt. 12. Hi ſunt in epulis ſuis maculæ conuiuantes ſine timore, ſemetipſos
paſcentes, nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur, arbores autumnales, infru-
ctuoſæ, bis mortuæ, eradicatæ, 13. fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſio-
nes, ſidera errantia: quibus procella tenebrarum ſeruata eſt in æternum. 14. Pro-
phetauit autem & de his ſeptimus ab Adam Enoch, dicens: Ecce venit Dominus in
ſanctis millibus ſuis, 15. facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios
de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt, & de omnibus du-
ris, quæ locuti ſunt contra Deum peccatores impij. 16. Hi ſunt murmuratores
queruloſi, ſecundùm deſideria ſua ambulantes, & os eorum loquitur ſuperba, mi-
rantes perſonas quæſtus cauſa. 17. Vos autem chariſſimi, memores eſtote verbo-
rum, quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti, 18. qui dice-
bant

bant vobis, quoniam in nouiſſimo tempore venient illuſores, ſecundùm deſide-
ria ſua ambulantes in impietatibus. 19. Hi ſunt, qui ſegregant ſemetipſos, anima-
les, Spiritum non habentes. 20. Vos autem chariſſimi, ſuperædificantes voſmet-
ipſos ſanctiſſimæ veſtræ fidei, in Spiritu ſancto orantes, 21. voſmetipſos in dilectio-
ne Dei ſeruate, expectantes miſericordiam Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æter-
nam. 22. Et hos quidem arguite iudicatos: 23. illos verò ſaluate, de igne rapientes.
Aliis autem miſeremini in timore: odientes & eam, quæ carnalis eſt, maculatam tu-
nicam. 24. Ei autem, qui potens eſt vos conſeruare ſine peccato, & conſtituere an-
te conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos in exultatione in aduentu Domini noſtri Ie-
ſu Chriſti? 25 ſoli Deo Saluatori noſtro, per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum,
gloria & magnificentia, imperium & poteſtas ante omne ſæculum, & nunc, & in om-
nia ſæcula ſæculorum. Amen.

COMMENTARII.

1. *Improbos hæreticorum mores deſcribit, eiſque Dei ſupplicia minatur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Iudas Ieſu Chriſti ſeruus, &c*] Iudas Thadæus, & Lebæus Ieſu Chriſti ſeruus, *frater autem Iacobi*, minoris, & Simonis *his, qui ſunt in Deo Patre dilectis*, ex charitate, inquam, qua propter Deum proximos amamus: *& in Chriſto Ieſu conſeruatis, & vocatis*, ſeu qui per Chriſti gratiam vocantur ad fidem, & in ea conſeruantur. * Magnum Dei beneficium eſt, vocari ad virtutem, ad Religionem, ſed in ea firmiter conſeruari, maximum.] *Miſericordia vobis & pax, & charitas adimpleatur.* Seu impleatur in vobis Dei miſericordia, vt ſuam pacem & charitatem, reliquaque cæleſtia munera in vos effundat. * Certè Apoſtolos appoſitè dixit, *Adimpleatur in vobis miſericordia & pax.* Plena enim pace homines frui, plena admodum Dei miſericordia eſt.] *Chariſſimi omnem ſollicitudinem faciens ſcribendi vobis de communi veſtra ſalute, neceſſe habui ſcribere vobis*, ſeu tantum mihi ſtudium fuit ad vos de rebus ad communem animi ſalutem attinentibus, vt non potuerim non ſcribere vobis: *deprecans ſupercertari ſemel traditæ ſanctis fidei*, ſeu hortans, vt viriliter decertetis (verbum actiuum pro deponente vſurpauit Interpres) pro fide, quam ſemel accepiſtis, & ſanctis, ſeu Chriſtianis magiſtris, & fratribus promiſiſtis, ſemper profiteri. *Subintroierunt enim quidam homines* (qui olim præſcripti ſunt in hoc iudicium) *impij.* Furtim ſe inſinuarunt quidam impij homines de quorum iniquitate & iudicio ſeu condemnatione ante me ſcripſit Paulus, imo Chriſtus ipſe eos depinxit Matth. 24.24. præmonens vt eos quaſi lupos caueretis. *Dei noſtri gratiam transferentes in luxuriam*, ſeu Chriſtiana religione abutuntur ad libidinem, aſſerentes legem Chriſtianam legem eſſe libertatis, ideoque licitum eſſe eam profitentibus gulæ ac veneri indulgere; *& ſolum Dominatorem & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes*, ſeu abnegantes diuinitatem Chriſti, qui verus eſt & *ſolus* Dominus noſter. Eſt enim Chriſtus Deus, Deus autem vnus eſt, quem Dominum, & rerum omnium Dominum, ac Dominatorem agnoſcimus. *Commonere autem vos volo, ſcientes ſemel omnia*, ſeu prorſus callentes fidei myſteria: *Quoniam Ieſus*, ſeu *Ioſue populum de terra Ægypti ſaluans*, ſeu cum ſaluaſſet, *ſecundò eos, qui non crediderunt, perdidit.* Ac ſi diceret: Deus ſemel ſaluauit populum cum ſe ſequentem de Ægypto eduxit, Moſe ac Ioſue ducibus: at *ſecundo*, ſeu alia vice eum perdidit, cum incredulus ab eo receſſit. Hoc exemplum D. Iudas applicandum nobis reliquit. Simili enim modo Deus fideles, quos primo ſalute donauit in Baptiſmo, dum Chriſtum ſecuti ſunt; ſecundo perdet, ſi à Chriſto per crimina deficiant, ad hæreticos accurrentes. * Supplicium aliis peccatoribus à Deo illatum, nobis debet eſſe adhortatio, quod eorum imitatores, eidem iudicio ſubiacebimus.] *Angelos verò, qui non ſeruauerunt ſuum principatum* Græce, *originem, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in iudicium magni diei vinculis æternis ſub caligine reſeruauit.* Seu Angelos, qui non ſeruauerunt originalem ſuam excellentiam, ſtatum, gratiam, & dominium in res omnes corporeas, ſed quia Deitatis thronum ambierunt, è cælo Empyreo deturbati ſunt: in caliginoſis tartari locis cruciandos reclusit, reſeruatos quidem ad extremum iudicij diem, quo etiam dæmones tanquam rei Chriſti tribunali ſiſtentur, & damnationis æternæ ferientur ſententia. *Similiter & hi carnem quidem maculant, dominationem autem ſpernunt, maieſtatem autem blaſphemant.* Impij homines hi ſimiliter delinquunt, infandis libidinibus ſuum corpus maculantes. * Nam ſicut dixit Paulus 1. Cor. 6. 18. *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat.* Id fœdis ægritudinibus exponens.] Nec verentur blaſphemias in ipſam diuinam Maieſtatem iactare.

Magnũ Dei beneficiũ vocari ad virtutem, ſed in ea conſeruari, maximũ.

Pace frui plena admodũ Dei miſericordia eſt.

Quodlibet ſupplicium catori illatũ nobis eſt exhortatio.

Qui veneri dat operam, in corpus ſuũ peccat.

Verſ. 9.10.11.12.13. Cum Michaël Archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ. Voluit diabolus corpus Moſis in loco cognito ſepeliri, vt Hebræi in idololatriam proni, veluti Numen id colerent. Michaël verò ei reſtitit, & curauit, vt ſecreto loco ſepeliretur. Vnde Deut. 34. 6. dicitur: *Non cognouit homo ſepulchrum eius vſque in præſentem diem.* Auſus itaque tunc Archangelus non fuit diabolum maledicere, diris eum deuouere: *Sed dixit: Imperet tibi Dominus*, ſeu tuam inſolentiam comprimat. Archangelus itaque non audet maledicto vel diabolum percutere: & hi autem in Deum ipſum iacere maledicta, iactare blaſphemias. *Hi autem, quæcumque ignorant, blaſphemant: quæcumque autem naturaliter tanquam muta animalia norunt, in his corrumpuntur.* Michaël cum pro imperio poſſet Diabolum increpare, & illi maledicere, præ modeſtia tamen noluit. At Simonici & Gnoſtici intolerabili impudentia ea blaſphemiis impetunt, quæ ignorant, nempe

Deum,

Deum, & eius attributa, Chriſti myſteria, res cæleſtes, &c. & in morem brutorum, ſola natura, ac ſenſibili duce, ſua corpora, & mẽtes turpiſſima ingluuie, & obſcenis admodum libidinibus corrumpunt. *Væ illis, quia in via Cain abierunt: & errore Balaam mercede effuſi ſunt, & in contradictione Core perierunt.* *Via* in ſacris literis idem eſt, quod vitæ inſtitutum. Senſus eſt. Væ illis, qui inſtar Caïn, Deum contemnunt, inuidi, homicidæ, hæretici, athei. Væ illis, qui ſicut Balaam lucri ſpe, & munerum Regis Balac populo Dei voluit maledicere: ita hi toti in lucrum effuſi, in maledicta ac impia conſilia aliaque ſcelera ſeſe profundunt. Væ illis, qui ſeditioſi Core in morem, ſua in ſeditione pereunt, miſère in errore, in hæreſi pereunt. *Hi ſunt in epulis ſuis maculæ*, ſeu in Agapis, vel in epulis, quæ poſt Euchariſtiam Chriſtiano more inſtruuntur, ſe corpus crapula, mentem libidine, conuiuas praua doctrina maculant impudenter. *Conuiuantes ſine timore* Dei, ſine hominum reuerentia: *ſemetipſos paſcentes*, Græcè, *regentes*, nolentes ſcilicet aliis ſubiacere: *nubes ſine aqua, quæ à vento circumferuntur*: ſeu nubes ſteriles, quæ videntur, aquam ad terræ fœcunditatem promittere; ſed eam profundere non poſſunt. Sic Gnoſtici inane nomen doctrinæ ac ſapientiæ præ ſe ferebant; ſed eam non præſtabant: *arbores autumnales infructuoſæ*, ſeu arbores, quæ fructum afferunt corruptum, macidum, immaturum. Sic hæretici opera non ſolùm non vtilia ſunt, ſed etiam noxia: *bis mortuæ eradicatæ*, quia primo in ſe moritur arbor, cum areſcit: deinde rurſus moritur, cum eradicatur, vel ſucciditur. En deſperata hæreticorum ſalus. *Fluctus feri maris*. Syrus, *fluctus vehementis maris*; nam hæritici ſunt turbulenti, & ſeditioſi: *deſpumantes ſuas confuſiones*, ſiue ſua dedecora. Omnia enim turbant, & miſcent, ſuperbiunt, & attolluntur, fluctuum inſtar, ſed hæc ſuperbia detumeſcit, abitque in pudendæ libidinis ſpumam. Et quandonam ſuperbia ſine ſocia luxuria graditur.] *Sidera* errantia, ſeu igneæ exhalationes diſcurrentes in aëre. Hæretici enim videntur aliquem ſplendorem doctrinæ fulgurare: ſed ſtatim euaneſcit: *quibus procella tenebrarũ ſeruata eſt in æternum*: errantibus ſtellis iſtis æterna tartari caligo eſt præparata. * Merito in tenebras tormentorum mittentur æternas, qui in Eccleſia Dei ſub nomine lucis tenebras inducebant errorum. Solet enim Deus ſupplicium qualitati delicti accommodare. Vnde proceelloſo *procella*: fictæ luci vera caligo torquens adiicitur.]

Superbia & luxuria pariter incedunt.

Qualitati delicti ſupplicium à Deo accõmodari ſolet.

Verſ. 14. 15. 16. 17. 18 19. Prophetauit autem, &c.] *Enoch* autem *ſeptimus ab Adam de his prophetauit, dicens*: Adam quidem genuit Seth, hic Enos, hic Cainan, hic Malaleel, hic Zareth, hic Enoch: eſt ergo ſeptimus, ipſis Adam, & Enoch annumeratis. Quid dicebat Enoch? *Ecce venit Dominus in ſanctis millibus ſuis, facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios, de omnibus operibus impietatum eorum, quibus impiè egerunt: & de omnibus duris, quæ locuti ſunt contra Deum peccatores impij.* Probat Apoſtolus, impiis hæreticis procellam tenebrarum reſeruatam eſſe, Enoch teſtimonio, cuius prophetiam, vel traditione maiorum ipſe accepit, vel ex aliquo libro, qui tunc extaret, cum hæc ſcribebat. Prædixit ergo Enoch Chriſtum Dominum innumeris Angelorum, & ſanctorum legionibus aduenturum ad genus humanum iudicandum: & contra blaſphemos hæreticos dura, & non ferenda docentes extremam ſententiam proferet. *Hi ſunt murmuratores queruloſi, ſecundum deſideria ſua ambulantes* Obmurmurant enim impij, & queruntur, quia nunquam ſunt ſua ſorte contenti; ſed plura, aut maiora deſiderant. * Nec mirum, quia omnia, quæ in mundo ſunt, nihil omninò eſſe conſtat, quia corda non implent. Vndè verè ea dixerim deſideria non poſſeſſiones: *ſecundum* (ait Apoſtolus) *deſideria ſua ambulantes.*] *& os eorum loquitur ſuperba: mirantes perſonas quæſtus cauſa*, ſeu laudantes eas adulatoriè ob quæſtus ſpem alicuius. *Vos autem charissimi, memores eſtote verborum, quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis, Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Vt à D. Petro epiſt. 2. cap. 3. 2. à D. Paulo 1. Timot. 4. 1. *Qui dicebant vobis. quoniam in nouiſſimo tempore venient illuſores, ſecundum deſideria ſua ambulantes in impietatibus*, quia eorum deſideria erunt impiiſſima. *Hi ſunt, qui ſegregant ſemetipſos* ab Eccleſia Chriſti: *animales*, animæ enim vegetatiuæ, ac ſenſitiuæ ſeruiunt: *Spiritum non* habentes. *Animalis* enim *homo* (vti ait Paulus 1. Cor. 2. 14.) non percipit *ea, quæ ſunt ſpiritus.*

Omnia mũdi bona, deſiderio ſẽper ſunt, nũquam poſſeſſio.

Verſ. 20. 21. 22. 23. 24. 25. Vos autem chariſſimi, &c.] O chariſſimi, *vos ſuperædificantes voſmetipſos ſanctiſſimæ veſtræ fidei*, ſeu iecistis fidei fundamentum, nunc reliquam ſubſtructionem erigite per virtutum actiones: *in Spiritu ſancto orantes*, ſeu per Spiritum ſanctum. Ipſe enim *ſpiritus poſtulat*, ſeu poſtulare nos facit *gemitibus inenarrabilibus*. Rom. 8. 27. *Voſmetipſos in dilectione Dei ſeruate, expectantes miſericordiam Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam*, ſeu Chriſti pietatem, quæ vos in felicitatem cæleſtem adducat. *Et hos quidem arguite iudicatos.* Seu hos hæreticos per ſe damnatos, re ipſa, & facti euidentia fortiter arguite, & conuincite: *illos verò ſaluate de igne rapientes*, gehennæ, ad quem tendunt velociter. *Alios autem miſeremini in timore.* Alios verò qui in fide nutauerunt, & timore eis ſupplicij obiecto, reſipuere, paterna miſeratione recipite: *Odientes & eam, quæ carnalis eſt, maculatam tunicam.* Græcè, *tunicam à carne maculatam.* Hoc eſt, cauete, ne candidam innocentiæ veſtem, quam accepiſtis in Baptiſmo, libidine, ſeu corruptis moribus inficiatis: ſed hæc execramini. *Ei autem, qui potens eſt, vos conſeruare ſine peccato. & conſtituere ante conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos in exultatione*, ſeu cum exultatione. *in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti*. cum ſcilicet ad iudicandum venerit; *Soli Deo ſaluatori noſtro per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, gloria, & magnificentia imperium, & poteſtas ante omne ſæculum & nunc & in omnia ſæcula ſæculorum.* Dei ſolius agnoſcatur *gloria*, quam habet: *magnificentia.* Syrus, *potentia*. Græcè, *maieſtas, magnitudo*; *imperium*, Græcè, *robur*. *poteſtas*, Syrus, *dominatio*, quæ ante omne ſæculum conſtitere, & conſtant, & æternùm conſiſtent. Dei, inquam, agnoſci gloriam, potentiam, maieſtatem, magnitudinem, robur, dominationem, & ab omnibus celebrari ardenter exopto. *Amen.*

ANTO

ANTONII DE ESCOBAR ET MENDOZA,

SOC. IESV THEOLOGI

COMMENTARII LITERALES, ET MORALES In Vetus, ac Nouum Teſtamentum.

APOCALYPSIS BEATI IOANNIS Apoſtoli.

PROLVSIO.

OMnium Scripturarum Apocalypſis eſt obſcuriſſima, plura continens ſecreta quàm verba, in verbis namque ſingulis plures intelligentiæ latent. Vndè immenſæ difficultatis opus. Vndè prorsùs deſperarem conſequi ænigmatis intelligentiam, niſi primi capitis initio illa verba legiſſem: Et à ſeptem ſpiritibus, *qui in conſpectu Throni eius ſunt.* Apocal. 1. 4. Dei Thronus eſt Maria, ipsâ proclamante, *& qui creauit me, requieuit in Tabernaculo meo.* Ait verò Richardus à Sancto Laurent. lib. de Laud. Virg. *Septem ſunt ſpiritus, qui ſunt ante Thronum Dei Mariam Apocal. 1. Spiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus ſcientiæ, &c.* Igitur etſi in Ioannis ex ore Dominico filius Mariæ: *Ecce Mater tua,* Apocalypſi tanta difficultatum moles indoctum expoſitorem terreat: ad opus aggrediendum alliciunt tot ſapientiæ, intelligentiæ, ac ſcientiæ Spiritus Deiparæ Dei Throno aſſidentes: quibus ad Apocalypſis explicationem, in filij Ioannis gratiam, opem præſtabunt.

Maria ſpiritum ſapientiæ, & intellectus Scriptoribus ſacris influit.

Profectò Ioannes Apocalypſin ſcripſit in Inſula Pathmos (in quam fuerat à Domitiano relegatus) anno quarto ante obitum ſuum, à morte Chriſti ſexageſimo-quarto, ab exciſa Ieroſolyma vigeſimo-quarto, Imperij Domitiani quarto poſt decimum.

LIBER PRIMVS.

Reuelatio facta Ioanni de futuris Eccleſiæ euentibus, à Capite primo vſque ad duodecimum.

CAPVT I.

Libri Titulus. Epiſtola dedicatoria ad ſeptem Aſiæ Epiſcopos. Prologus omnia, quæ in tota continentur Apocalypſi, repræſentans.

1\. APOCALYPSIS Ieſu Chriſti, quam dedit illi Deus palàm
facere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò: & ſignificauit, mit-
tens per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni, 2. Qui teſtimo-
nium perhibuit verbo Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti, quæ-
cumque vidit. 3. Beatus, qui legit & audit verba Prophe-
tiæ huius: & ſeruat ea, quæ in ea ſcripta ſunt: tempus enim
prope eſt. 4. Ioannes ſeptem Eccleſiis, quæ ſunt in Aſia, Gratia
vobis & pax ab eo, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt: & à ſeptem ſpiritibus, qui in
conſpectu throni eius ſunt; 5. & à Ieſu Chriſto, qui eſt teſtis fidelis, primogenitus mor-
tuorum, & princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſan-
guine ſuo. 6. & fecit nos regnum & Sacerdotes Deo & Patri ſuo: ipſi gloria, & impe-
rium in ſæcula ſæculorum: Amen. 7. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum
omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent ſe ſuper eum omnes tribus ter-
ræ: Etiam: Amen. 8. Ego ſum *Alpha* & *Omega*, principium & finis, dicit Domi-
nus Deus, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt, omnipotens. 9. Ego Ioannes
frater veſter, & particeps in tribulatione, & regno, & patientia in Chriſto Ieſu,
fui in inſula, quæ appellatur Patmos, propter verbum Dei, & teſtimonium Ieſu:
10. Fui in ſpiritu in Dominica die, & audiui poſt me vocem magnam tanquam
tubæ, 11. Dicentis: Quod vides, ſcribe in libro: & mitte ſeptem Eccleſiis, quæ
ſunt in Aſia, Epheſo & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ,
& Laodiciæ. 12. Et conuerſus ſum, vt viderem vocem quæ loquebatur mecum:
Et conuerſus vidi ſeptem candelabra aurea; 13. & in medio ſeptem candela-
brorum aureorum ſimilem filio hominis, veſtitum podere, & præcinctum ad ma-
millas zona aurea: 14. Caput autem eius & capilli erant candidi tanquam lana
alba, & tanquam nix, & oculi eius tanquam flamma ignis: & pedes eius ſimiles
aurichalco, ſicut in camino ardenti, & vox illius tanquam vox aquarum multa-
rum; 16. & habebat in dextera ſua ſtellas ſeptem; & de ore eius gladius vtraque
parte acutus exibat: & facies eius ſicut Sol lucet in virtute ſua. 17. Et cùm vidiſ-
ſem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus. Et poſuit dexteram ſuam ſuper
me, dicens: Noli timere: ego ſum primus, & nouiſſimus; 18. & viuus, & fui
mortuus: & ecce ſum viuens in ſæcula ſæculorum: & habeo claues mortis, & infer-
ni. 19. Scribe ergo quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc. 20. Sa-
cramentum ſeptem ſtellarum, quas vidiſti in dextera mea, & ſeptem candelabra au-
rea: ſeptem ſtellæ, Angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum: & candelabra ſeptem, ſeptem
Eccleſiæ ſunt.

COMMEN

COMMENTARII.

1\.
Liber Totus
Laboribus Eccleſia roboratur.

VERS. 1. 2. *Apocalypſis Ieſu Chriſti, &c.*] Reuelatio ſeu patefactio perſecutionum Eccleſiæ imminentium, quæ *cito* fieri incipient. * Quia laboribus adoleſcit fides, Eccleſia roboratur.] Hanc reuelationem primò *dedit Deus Ieſu Chriſto* recens concepto, ad cuius officium pertinebat præſcire, ac præuidere omnia, quæ Eccleſiæ ſponſæ ipſius erant obuentura: vt ex his quæ ſciri ab aliis oporteret, ſuo tempore *palam faceret ſeruis ſuis* Apoſtolis, ſicut nunc ſignificauit ea *ſeruo ſuo Ioanni*, immittens ad eum legationem *per Angelum* ſuum. *Qui* quidem Ioannes ab hoc Angelo inſtructus *de verbo Dei, teſtimonium* hoc Eccleſiæ perhibuit eidem Dei verbo, ſeu teſtificatus eſt eſſe verbum Dei, *& teſtimonium Ieſu Chriſti.* * Reuelationes enim minimè credendæ, niſi valido teſtimonio roborentur.] *Quæcumque* igitur *vidit* toto hoc volumine exarauit.

Reuelationes non facilè credendæ.

Verſ. 3. Beatus qui legit, &c.] Beatus quidem eſt, qui hanc prophetiam, & doctrinam, quæ in ea innuitur *legit, & audit, & ſeruat* ea, quæ in ea ſcripta ſunt. * Nihil enim legere, & audire prodeſt ſpiritualia monita, niſi ſeruentur.] *Tempus enim propè eſt.** Inſtant perſecutiones, in quibus ſine præmiſſo virtutum exercitamento vires deficiunt ad certamina. Vnde cum exundant labores, vberiorem virtutum exercitationem adiici oportet.] Titulus Libri explicit.

Nihil prodeſt legere, & audire ſpiritualia monita niſi ſeruentur.

Laborum tempore virtutum exercitatio creſcat, oportet.

2\.
Epiſtola dedicatoria.

Verſ. 4. 5. 6. Ioannes ſeptem Eccleſiis, &c.] Septem Eccleſiis, *quæ ſunt in Aſia*, Ioannis prædicatione ad fidem conuerſis, *gratia* Dei, *& pax*, ſeu omnium bonorum abundantia à Iehoua, ſeu ab eo, qui eſt, & *qui erat, & qui venturus*, ſeu futurus *eſt* æternus. Id eſt, à Deo, cui eſſentiale eſt eſſe æternum, infinitum, & immutabile. *Et à ſeptem ſpiritibus*, ſeu Angelis, *qui in conſpectu throni*, ſeu ante eius thronum ſtantes *ſunt*, Dei ſcilicet adminiſtratorij, cæleſtis aulæ principes. Sunt qui aſſerant B. Amadeo horum Angelorum nomina fuiſſe reuelata: ſunt verò: *Michael, Gabriel, Raphael, Vriel, Sealtiel, Iehudiel, & Barachiel.* Ab his ſeptem gratiam Ioannes Eccleſiæ poſtulat quaſi à Dei adminiſtris. * Nos docens eoſdem Angelos pari modo inuocare, & eorum interceſſione opem à Deo precari.] *& à Ieſu Chriſto, qui eſt teſtis fidelis*, ſeu eximius Martyr ille, qui pro veritate tam fortiter ad mortem vſque decertauit, *primogenitus mortuorum*, ſeu qui primus à mortuis in vitam beatam reſurrexit. Cur Ioannes hic Angelos Chriſto præpoſuit; Certè quia voluit ſermonem de Chriſto vt homine longiori filo continuare: *& Princeps Regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo.* * Chriſti enim dilectio non fuit ex vacuo nomine, ſed ex re. Operibus namque dilectionis veritas comprobatur.] *Et fecit nos Regnum* ſpirituale, in quo Deus regnet nunc per gratiam, poſtea per gloriam; & Sacerdotes propriè dictos, ſi Eccleſiæ Paſtores ſpectes: & myſticos, ſi laicis adaptes. * Profectò Sacerdotes verè Reges ſunt. Qui enim eos Sacerdotio donauit, pariter donauit & Regno: *Fecit nos Regnum & Sacerdotes.* Vnde ſpiritu Reges dominari debent, non prauis affectibus inſeruire.] Fecit nos inquam Sacerdotes *Deo, & Patri ſuo: ipſi gloria & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.* Optare enim debemus, vt omnes eum adorent, & colant.

Gratia à Deo interuentu Angelorum poſtulanda.

Dilectionis veritas operibus comprobatur.

Sacerdotes Reges ſunt: ideo non debent prauis affectibus inſeruire.

Verſ. 7. 8. Ecce venit, &c.] *Ecce*, ſeu cito veniet ad iudicium Chriſtus, & iam prophetico ſpiritu eum venientem aſpicio *cum*, ſeu in *nubibus*: *& videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt* in crucifixione. Citat Zachariæ cap. 12. 10. locum, vbi pro *pupugerunt* in Hebræo eſt דקרו *dageru*, quod non tantum compungere ſed etiam transfigere ſignificat. * Horribilis admodum erit improbis Domini vulnerum aſpectatio.] *Et plangent ſe ſuper eum omnes Tribus terræ.* Non Iudæi ſolum increduli, ſed omnes terræ nationes, quæ Chriſtum non receperunt, vel opera fidei agnata non fecere, miſere tunc plangent. *Etiam Amen*, omninò ita erit, *Ego ſum α & ω. Principium & finis.* Tota loquitur Trinitas. *Ego Alpha & Omega:* quemadmodum primus omnium ſum, & omnes homines creaui, ita etiam ſum finis, ad quem omnes tandem venturi ſunt, vt iudicentur, & factis digna recipiant: quod tunc fiet, cum in fine ſæculi Chriſtus apparuerit, cui poteſtatem commiſi iudicandi. Hæc *dicit Dominus Deus, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt, omnipotens* quidem, vt intelligatis, & credatis, omnino futurum, quod prædicitur. Dei enim omnipotentis voluntati quis reſiſtet?

Horribilis improbis in die iudicij erit vulnerum Chriſti aſpectus.

3\.
Libri Prologus, omnia quæ in eo continentur repræſentans.

Verſ. 9. 10. 11. Ego Ioannes, &c.] Ego *frater veſter* in fide, *& particeps in tribulatione*, ſæuitiam enim Domitiani Chriſtianos perſequentis etiam experior in hanc Inſulam relegatus: & particeps *in Regno*, idem enim cælorum Regnum ſpero, quod vos. Seu particeps in Regno tribulationis, & laborum. Pati enim pro Chriſto regnare eſt & iam quodammodo cælorum Regno frui. Domino ſante Mat. 8. *Beati, qui perſecutionē patiuntur, quoniam ipſorum eſt* iam quodammodo *Regnum cælorum.*] particeps quoque *in patientia in Chriſto, Ieſu.* Etiam eum ipſe pro Ieſu nomine patior. * Ego inquam, *fui in Inſula, quæ appellatur Patmos*, (in mari Icario ſita, vna ex Sporadibus, non longe a Creta) in exilium à Domitiano pulſus *propter verbum Dei* à me prædicatum, *& propter teſtimonium*, quo affirmabam Chriſtum eſſe Meſſiam. *Fui* inibi *in ſpiritu Dominica die*, ſeu extaſim ſum paſſus: *& audiui poſt me vocem magnam* ab Angelis efformatam tanquam tubæ vehementis ſonitu hæc dicentis, ſeu proferentis: *Quod vides, ſcribe in libro: & mitte ſeptem Eccleſiis, quæ ſunt in Aſia* minore: nempe *Epheſo, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiceæ.*

Qui labores hîc pro Deo ſuſtinet, iam quodammodò Regnum cælorū poſſidet.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. Et conuerſus ſum, &c.] *Vt viderem vocem*, ſeu loquentē faciem conuerti. *Vt viderem vocem.* Vox non videtur, ſed auditur, ſed videre hîc idem eſt ac cognoſcere, quod ad omnes ſenſus poteſt referri. * Niſi dixerim, quod cæleſtes voces non tam ſunt verba, quam opera; vnde magis ad viſum, quam ad auditum terminantur. Ideo Exo. 20. 18. dicitur, *Omnis populus videbat voces.*] Cum igitur me conuertiſſem vt agnoſcerem eum, qui loquebatur mecum: *Conuerſus, vidi ſeptem candelabra*

Cæleſtia verba non tam ſunt verba, quam opera.

labra aurea, quæ quidem ſeptem Eccleſiæ ſunt; conuenienter quidem, nam Eccleſia eſt conſpicua, lucem mundi Chriſtum, & eius doctrinam mundo præfert: aurea autem ob charitatem. *Et in medio ſeptem candelabrorum aureorum ſimilem Filij hominis veſtitum podere*, ſeu Angelum, qui Chriſti perſonam agebat, aſpexi indutum veſte talari ad pedes vſque demiſſa ſacerdotali quidem vel linea, vel hyacinthina, quæ propria erat Pontificis. Hîc enim Angelus Chriſtum repreſentat munus Pontificis gerentem circa Eccleſiam, vt fideles doceat, & corripiat: *& præcinctum ad mammillas zona aurea.* Alludit veterum ſacerdotum & Pontificum cingulum. Hi enim adeo altè ſe ſuccingebant, vt linea veſtis accingi erat ſolita circa pectus. * Linea & candida ſacerdotalis puritas non aſſeruatur immaculata, niſi vel à cogitationibus otioſis cingulum accipiat initium.] * Vel leuis enim luxuriæ ſcintilla admiſſa ſæpè aſſolet horribile incendium excitare.] *Caput autem eius & capilli erant candidi*, (vt canis Chriſti Filij, ſeu Verbi æternitas ſignaretur.) *tanquam lana alba, & tanquam nix, & oculi eius tanquam flamma ignis*, vt Chriſti ira, & vindicta contra Eccleſiæ perſecutores, & impios exprimeretur: *& pedes eius ſimiles aurichalco, ſicut in camino ardenti.* Pro *aurichalco*, Græcè eſt *Chalcolibano*, ſeu ære libano, eo quod è libano eruatur. Pedes Chriſti ſimiles aurichalco pretioſo admodum metallo obijciuntur. * Greſſus enim ſacerdotalis debet eſſe pretioſus, ſeu tardò in plateis, niſi ad opus charitatis aſpectabilis.] Non frigidi ſed candentes & coruſcantes ſunt Chriſti pedes, quale eſſe aurichalcum ſolet cum in fornace liquatur. * Vt edoceat Præſules ardentem feruorem ad paſtorale munus implendum.] Ardens caminus ſignat perſecutiones Eccleſiæ imminentes ex Patrum ſententia. * Sed quomodo Chriſtus iam glorioſus, impaſſibilis igne illo ſuccendi innuitur? An quia cum iuſti patiuntur, Chriſtus compati quodammodo queritur? Ità Saulo querulus Chriſtus ait. *Saule*, cur me perſequeris?] *Et vox illius tanquam vox aquarum multarum*, ſeu vox Chriſti vehemens erat, & ſonora, quaſi ſolet eſſe aquarum multarum cum impetu diffluentium, ſignat hæc vox prædicationem Euangelicam ita

Caſtitas Sacerdotalis ad pectus præcingitur.

Leuis luxuriæ ſcintilla magnum ſolet incendiũ excitare.

Greſſus Sacerdotalis debet eſſe pretioſus.

Præſules feruētes ad ſubditorum curã procedant.

Quaſi Chriſtus nunc patitur, cum iuſti patiuntur.

ſonoram, vt ab hominibus in remotiſſimis orbis angulis degentibus, audiatur. *Et habebat in dextera ſua ſtellas ſeptem*, quibus ſeptem Epiſcopi ſignificantur. * Præſules enim ſubditis exemplo, & doctrina præfulgere tenentur.] Sunt in dextera Chriſti, quia à Deo præ cæteris proteguntur, & fouentur: *& de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat*, quo ſignatur extrema illa ſententia, qua dæmones, & impios homines, dire feriet adigetque in gehennam. * Acutus eſt vtraque ex parte gladius ob pœnam damni & ſenſus, cui æternum ſubiacebunt. *Et facies eius, ſicut ſol lucet in virtute ſua*, ſeu cum maximè viget Iulij menſe meridianus. Corporis Chriſti gloria ſignificatur, qua fulget in cælo, & qua iudicij die omnibus oſtentabitur.

Præſules inſtar ſtellarũ ſubditis exẽplo præfulgeant.

Sententia damnatis ferẽda gladius eſt vtraque parte acutus.

Verſ. 17.18.19.20. *Et cum vidiſſem eum, &c.*] Cum igitur eum aſpectarem, *cecidi ad pedes eius tanquam mortuus*, ſeu ex reuerentia, & ingenti pauore velut exanimatus. *Et poſuit dexteram ſuam* ſuper me, ſeu me præ ſtupore collabentem erexit, *dicens: Noli timere: ego ſum primus, & nouiſſimus.* Alpha, & Omega, principium, & finis, creator omnium: *& viuus*, ſeu nunc viuo: *& fui mortuus* in cruce propter hominum vitam: *& ecce ſum viuens in ſæcula ſæculorum*, per reſurrectionem vitæ reſtitutus, quæ vita perſiſtet æternum: *& habeo claues mortis & inferni*, ſeu poteſtatem viuificandi, & occidendi. Vndè tyranni haud ſint vobis formidini: penes me ſunt claues vitæ & mortis, nec vobis nocere poterunt, me inuito. *Scribe ergo, quæ vidiſti*, & quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc: ſeu quæ in præſenti accidunt in Eccleſia; & quæ ſub Traiano, & aliis Imperatoribus, maximè ſub mundi finem dira ſubibit. Sacramentum ſeptem ſtellarum, quas vidiſti in dextera mea, & ſeptem candelabra aurea, ſeu myſterium, & ſecretum ſeptem ſtellarum, & totidem aureorum candelabrorum tibi in primis aperiam. *Septem ſtellæ Angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum: & candelabra ſeptem Eccleſiæ ſunt.* Seu ſeptem ſtellæ ſunt Epiſcopi ſeptem Eccleſiarum. * Qui quidem appoſite Angeli vocitantur ob puritatem vitæ, qua decet Præſules Eccleſiæ nitere.] Candelabra ſeptem ſunt totidem Aſiæ Eccleſiæ, quas deinceps nominabit.

Epiſcopos decet Angelica puritas.

CAPVT II.

Chriſti Ieſu Ioannes ſcribit Angelis, ſeu Epiſcopis quatuor, nempe Epheſi, Smyrnæ, Pergami, & Thyatiræ.

1. ANGELO Epheſi Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit, qui tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua, qui ambulat in medio ſeptem candelabrorum aureorum: 2. Scio opera tua, & laborem, & patientiam tuam, & quia non potes ſuſtinere malos: & tentaſti eos, qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt: & inueniſti eos mendaces: 3. & patientiam habes, & ſuſtinuiſti propter nomen meum, & non defeciſti. 4. Sed habeo aduerſum te, quòd charitatem tuam primam reliquiſti. 5. Memor eſto itaque vnde excideris: & age pœnitentiam, & prima opera fac: ſin autem, venio tibi,

&

& mouebo candelabrum tuum de loco ſuo, niſi pœnitentiam egeris. 6. Sed hoc
habes, quia odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. 7. Qui habet aurem, au-
diat quid Spiritus dicat Eccleſiis: Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in
Paradiſo Dei mei. 8. Et Angelo Smyrnæ Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit primus, &
nouiſſimus; qui fuit mortuus, & viuit. 9. Scio tribulationem tuam, & pauperta-
tem tuam, ſed diues es: & blaſphemaris ab his, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non
ſunt, ſed ſunt ſynagoga ſatanæ. 10. Nihil horum timeas quæ paſſurus es. Ecce miſ-
ſurus eſt diabolus aliquos ex vobis in carcerem vt tentemini: & habebitis tribula-
tionem diebus decem. Eſto fidelis vſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.
11. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis: Qui vicerit, non læde-
tur à morte ſecunda. 12. Et Angelo Pergami Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit qui ha-
bet rhomphæam vtraque parte acutam: 13. Scio vbi habitas: vbi ſedes eſt ſata-
næ: & tenes nomen meum, & non negaſti fidem meam. Et in diebus illis Anti-
pas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud vos, vbi ſatanas habitat. 14. Sed habeo
aduerſus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Ba-
lac mittere ſcandalum coram filiis Iſraël, edere, & fornicari: 15. Ita habes & tu
tenentes doctrinam Nicolaitarum. 16. Similiter pœnitentiam age: ſi quominùs
veniam tibi citò, & pugnabo cum illis in gladio oris mei. 17. Qui habet autem,
audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis: Vincenti dabo manna abſconditum, & dabo illi
calculum candidum: & in calculo nomen nouum ſcriptum, quod nemo ſcit, niſi qui
accipit. 18. Et Angelo Thyatiræ Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit Filius Dei, qui ha-
bet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius ſimiles aurichalco: 19. Noui
opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & miniſterium, & patientiam tuam, &
opera tua nouiſſima plura prioribus. 20. Sed habeo aduerſus te pauca: quia per-
mittis mulierem Iezabel, quæ ſe dicit propheten, docere, & ſeducere ſeruos meos,
fornicari, & manducare de idolothytis. 21. Et dedi illi tempus vt pœnitentiam
ageret: & non vult pœnitere à fornicatione ſua. 22. Ecce mittam eam in le-
ctum: & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, niſi pœniten-
tiam ab operibus ſuis egerint. 23. & filios eius interficiam in morte, & ſcient
omnes Eccleſiæ, quia ego ſum ſcrutans renes & corda: & dabo vnicuique ve-
ſtrûm ſecundùm opera ſua. Vobis autem dico, 24. & cæteris qui Thyatiræ eſtis:
Quicumque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt altitudines ſa-
tanæ, quemadmodum dicunt, non mittam ſuper vos aliud pondus: 25. tamen
id, quod habetis, tenete donec veniam. 26. Et qui vicerit, & cuſtodierit vſque
in finem opera mea, dabo illi poteſtatem ſuper Gentes, 27. & reget eas in virga
ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, 28. ſicut & ego accepi à Patre meo:
& dabo illi ſtellam matutinam. 29. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat
Eccleſiis.

COMMENTARII.

I. *Epiſtola ad Epiſcopum Epheſi.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Angelo Epheſi, &c.*] Epheſi Epiſcopo Timotheo hæc *ſcribe*: Erat Epheſus minoris Aſiæ Metropolis. *Hæc dicit, qui tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua, qui ambulat in medio ſeptem candelabrorum aureorum.* Hæc dicit Pontifex, cui commiſſæ ſunt à Patre ſeptem Eccleſiæ & earum Epiſcopi: & mei muneris eſt, ſollicitè recognoſcere an luceant ſtellatæ lucernæ, atque magis ſplendeant, eas frequenter emungere. * Hæc quibet Epiſcopus erga Sacerdotes ſuos & Parochos præſtare debet, & quidem per ſeipſum; ne lucernæ ob Præſulis deſidiam extinguantur.] *Scio*, ô chariſſime Timothee, *opera tua, & laborem, & patientiam tuam.* Opera tua bona, & Eccleſiæ vtilia, & laborem in ſalutem animarum impenſum in laboribuſque tolerantiam recognoſco; *& quia non potes ſuſtinere malos*, ſeu publicos peccatores, quin aut corrigas aut ex Eccleſia exturbes: *Et tentaſti eos, qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt*: redarguiſti Pſeudo-Apoſtolos, quos nomen id falſo iactare poſt diligens examen comperiſti: *& inueniſti eos mendaces: & patientiam habes, & ſuſtinuiſti propter nomen meum*, ſeu propter me, & Euangelium, perſecutiones, *&* victus labore *non defeciſti*, ſed fortiter cuncta toleraſti. *Sed habeo aduerſum te, quod charitatem tuam primam reliquiſti*, ſeu quod de primo illo feruore in Gentilium conuerſione & promotione Chriſtianorum ad meliora aliquantulum remiſiſti. Porrò Timotheus hîc de mortali crimine non arguitur. * Annota prudentiſſimam Chriſti correptionem: prius illum modeſte commendat, poſteà illum de remiſſione feruoris benignè, & vrbane reprehendit.] *Memor eſto itaque vnde excideris: & age pœnitentiam, & prima opera fac.* Recognoſce gradum è quo receſſiſti, & reſipiſcens ad illum rurſus eleuari contende. * *Memor*, ait, *eſto vnde excideris.* Memoria enim perfectionis, ac feruoris primæui, de imperfe-

Epiſcopi frequenter recognoſcant, an Sacerdotes ſui ſint verè Eccleſiæ lucernæ.

Præſules ſubditos debent vrbanè reprehendere.

Memoria feruoris no-

perfe

uiſijs ſcit nos ferborem acuere iã remiſſum.

perfectionibus præſentibus nos pudere facit, & ad priorem ſtatum recurrere.] * Hoc quidem efficiunt Exercitia ſpiritualia, quæ annis ſingulis agimus Ieſuitæ, vt memores primi feruoris, eum reſumere cum auctuatio ſtudeamus.]

Exercitia ſpiritualia ſocietatis Ieſv reſtituunt animo antiquum feruorem.

Sta autem. venio tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco ſuo, niſi pœnitentiam egeris. Si verò non reſipueris, & primo feruori nõ ſtudueris, ad te accedam vt puniam, & Eccleſiam à te auferam, ne ſis eius Epiſcopus, eamque alteri committam. Eccleſia per candelabrum, vt vidiſti, ſignificatur; hoc autem mouetur de loco ſeu ſtatu ſuo, cum ab vno Epiſcopo ad alium transfertur. * Frequenter enim videris, nouum Gubernatorem præcedentis modum regiminis immutate.]

Nouus Gubernator aſſolet præcedentis modũ regiminis immutare.

Sed hoc habes, quia odiſti facta Nicolaitarum quæ & ego odi. Profiteor tamen te hoc præcipuè bonum mihi gratum habere, quod odio ſemper perſequeris Nicolaitarum opera mihi admodum inuiſa. Dicti ſunt Nicolaitæ ab eius hæreſis Magiſtro Nicolao: horum verò hæreſis erat, licere fornicari, & fœminis etiam coniugatis abuti. * Rarò hæreticum videris libidinis licentia non infectum.]

Rarò hæreticus non inficitur luxuria

* Annon annotaſti Chriſtum ob veniale piaculum adeò inuectiuum in Timotheum ſanctum inſurgere, vt minitetur, ſe eum ab Epiſcopatu deturbaturum, ſi non reſipiſcat? Profectò Præſolatus munus tantam exigit perfectionem, vt leuia piacula veluti grauia crimina punienda videantur.]

In Præſule venialia piacula velut grauia puniri videntur, ob muneris perfectionem.

Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Eccleſiis, ſeu qui audiendi, ſiue intelligendi, & obediendi aures habet, percipiat quid Spiritus ſanctus tuo calamo indicat fidelibus. *Vincenti dabo, edere de ligno vitæ, quod eſt in paradiſo Dei mei.* Vincenti torporem per ſeriam animi applicationem ad priſtinum charitatis feruorem, impertiam beatitudinis cæleſtis paradiſi fruitionem. * Nonnulli de ſacerrima Euchariſtia exponunt, cuius frequens ſumptio confert ad reſumendum, augendum, & conſeruandum animi feruorem.]

Euchariſtiæ ſumptio cõfert ad augẽdum animi feruorem.

2.

Epiſtola ad Smyrnæ Epiſcopum.

Verſ. 8. 9. 10. 11. Et Angelo Smyrnæ, &c.] Epiſcopo Smyrnæ Epiſcopo Policarpo hæc ſcribe. Smyrna eſt Aſiæ minoris Vrbs. *Hæc dicit primus & nouiſſimus, qui fuit mortuus, & viuit: Scio tribulationem tuam*, qua ab Eccleſiæ perſecutoribus afficeris: *& paupertatem tuam*, ad quam redactus es ex bonorum tuorum ſpoliatione propter Euangelij præconium; *ſed diues es* bonis ſpiritualibus: *& blaſphemaris ab his, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt:* ſeu conuitiis afficeris ab his, qui iactitant ſe veros eſſe Iudæos, & mentiuntur; cum nolint profiteri Chriſtum eſſe Deum, quem veteres Iudæorum Patriarchæ, & Prophetæ coluerunt, & prædicauerunt: *ſed ſunt Synagoga ſatanæ*, ſeu impia congregatio diabolo obtemperans, & eius inſtinctu in Chriſti Eccleſiam rebellans. *Nihil horum, ô Policarpe, timeas, quæ paſſurus es. Ecce enim miſſurus eſt diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini*, ſeu varijs cruciatibus tanquam igne veſtræ charitatis aurum probetur: *& habebitis tribulationem diebus decem*, ſeu multis diebus i nò & annis, ſiue multis vicibus. Iob. 19. 3. *En decies confunditis me*, id eſt, diù, & multis vicibus. * Si diuturna eſt tribulatio cur diebus decem annomeratur? Quia momentanei ſunt iuſtorum labores, qui æternitatis requie ſunt munerandi.]

Momentanei ſunt iuſtorum labores qui æternitatis requie ſunt munerandi.

Eſto fidelis vſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ, à pietate non deficias, & vitam cæleſtem accipies pro tanto certamine. *Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Eccleſiis. Qui vicerit, non lædetur à morte ſecunda.* Mors prima eſt corporis, ſecunda eſt animæ, cum æternæ damnationi addicitur. * Hæc mors ſecunda poteſt lædere, prima non lædit, ſed potiùs fauet iuſtis, qui ad vitam vetam ſunt adducendi.]

Mors corporis non lædit, ſed potiùs fauet iuſtis.

3.

Epiſtola ad Epiſcopum Pergami.

Verſ. 12. 13. 14. 15. 16. 17. Et Angelo Pergami, &c.] Pergamus perilluſtris fuit Aſiæ minoris, vel Troadis ciuitas. Quiſnam autem fuerit hic Pergami Epiſcopus, non inuenio. Hæc ſcribe Pergami Præſuli: *Hæc dicit, qui habet rhomphæam vtraque parte acutam*: Scio, vbi habitas, vbi ſedes eſt ſatanæ, ſcio qualiter affecta ſit ciuitas, in qua Epiſcopi munus agis: ibi enim diabolus partim per Gentes, partim per Nicolaitas dominatur: *& tenes nomen meum, & non negaſti fidem meam*, ſed in Vrbe, vbi thronum diabolus habet, conſtans in fide perſiſtis. * Magnæ virtutis documentum, probum eſſe inter improbos.]

Magnæ virtutis ſignum probum eſſe inter improbos.

Et in diebus illis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud vos, vbi ſatanas habitat. Inde magis commendo te ex fidei conſtantia, quod in ea perſtiteris illis diebus, quibus magis ſæuiebat hoſtium perſecutio; cum videlicet Antipas Martyr meus fidelis fuit interemptus apud vos, inſtinctu Satanæ, qui ſanctos vult à viuis arripi, vt liberiùs ſeducat. Fuerat Antipas Pergami Epiſcopus, de quo Aprilis die vndecima Surius. *Sed habeo aduerſus te pauca; quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filijs Iſrael, edere, & fornicari.* Nonnulla habeo, quæ tibi obijciam. Permittis namque, in vrbe fideli commorari doctrinæ Balaami ſectatores. Quia ſicut Balaamus auctor fuit, vt Hebræi ederent de immolatis Beelphegor, & cum alienigenis illicitum gererent conſortium: ita Nicolaitæ, quos tu permittis Pergamo vagari, ita fornicari cum omnibus fœminis, & vxores eſſe communes prædicant. Et ſicut Balaam docebat Regem Balac mittere ſcandalum in Iſraël ſeu mulieres immittere, quæ Hebræos in peccatum pellicerent: Num. 24. ita Nicolaitæ docent, licitum eſſe de idolotytis *edere; & fornicari.* * Et quando poſt gulam libidinis ignis non flagrat?]

Poſt gulam luxuria.

Similiter pœnitentiam age, ſeu quomodò Epheſino Præſuli præcepi, reſipiſce: *ſi quominus veniam tibi citò*, alioqui ad te veniam, vt negligentiam vindicem: *& pugnabo cum illis gladio oris mei*, ſeu feram in illos, qui doctrinam Nicolaitarum ſectantur, mortis æternæ ſententiam. *Qui habet aurem audiat, quid Spiritus ſanctus dicat Eccleſiis. Vincenti dabo manna abſconditum: & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomen nouum ſcriptum, quod nemo ſcit, niſi qui accipit.* Tibi ſuperanti, & debellanti Nicolaitarum errores, & propriam puſillanimitatem vincenti, quæ te impedit, quominus contra illos ſtrenue decertes: impertiam manna abſconditum ſpiritualis conſolationis, quæ pugnantibus fortiter contra vitia à Deo offertur. Dicitur manna *abſconditum*, ſeu inexpertis ignoratum. Addam calculum candidum, ſeu felicitatis æternæ ſententiam. Veteribus quidem calculus candidus erat ſignum felicitatis, & abſolutionis in iudicio: *& nomen nouum*, ſcilicet, vt ſit, & dicatur Dei filius, & heres.

Euchariſtia præmiũ vincenti quia æternæ felicitatis pignus.

heres. * Quod ſi ex aliquorum mente in calculo candido Euchariſtia ſignetur; appoſitè vincentibus promittitur; dignè enim recepta æternæ eſt pignus felicitatis.]

Verſ. 18. 19. 20. *Et Angelo Thyatyræ Eccle-*
4. *ſiæ ſcribe, &c.*] Thyatyra erat Vrbs vltima

Epiſtola ad Thyatiræ Epiſcopum.

Myſorum Macedonum colonia ad Pergami Auſtrum. Sunt, qui exiſtiment, hunc Epiſcopum fuiſſe S. Carpum. *Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis: & pedes eius ſimiles aurichalco.* * Mentio fit pedum Chriſti ſimilium aurichalco in camino ardenti, vt Epiſcopum conſoletur in afflictionibus, quibus pro Chriſto affici batur: innuens ſe in eadem ignea fornace verſari cum patiente, cum illoque ambulare.]

Vbi iuſti igne laborũ probantur, Chriſtus adeſt conſolator.

* Quemadmodum in fornace Babylonis cum tribus viris inibi incluſis deambulabat quartus vir ille ſimilis *Filio Dei*: En pedes Chriſti in camino ardenti, ſeu in fornace vbi Corpus ſicut aurum probatur, Chriſtum inambulantem.] *Noui opera tua, & fidem, & charitatem tuam; & miniſterium, & patientiam tuam, & opera tua nouiſſima plura prioribus*, ſeu quod in omnibus te ſtrennè geſſeris circa miniſterium tunc, ſcio etiã plura opera gratiora Deo adieciſſe. *Sed habeo aduerſus te pauca: quia permittis mulierem Iezabel, quæ ſe dicit propheten, docere, & ſeducere ſeruos meos, fornicari, & manducare de idolothytis.* Permittis fœminam eam hæreticam, quam Iezabelem nomino, quia antiquæ illius Reginæ mores æmulatur. Nam prophetiſſam ſementiendo ſectam Nicolaitarum confirmat, edocens licere fornicari, & de idolothytis edere: Sicut illa Iezabel Baal cultum propagare curauit. Malum ex ſua natura nõ erat, de idolothytis veſci: ſed ob ſcandalum non licebat, ne comedens idololatra crederetur. * Vel à licitis abſtinendum, cum propter paruulorum ſcandalum redduntur illicita.]

Inambulat Chriſtus cũ iuſtis patientibus.

Vel à licitis abſtinẽdum, ſi non poſſint ſine ſcãdalo fieri.

Verſ. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. *Et dedit illi tempus, vt pœnitentiam ageret: & non vult pœnitere à fornicatione ſua.* * Vitium enim fornicationis maximæ adhærentiæ eſt, & difficillimè eradicatur maximè in mulieribus.] *Ecce mittam eam in lectum: & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, niſi pœnitentiam ab operibus ſuis egerint*: Vt reſipiſcat, eam graui morbo percutiam. * Magna Dei pietate impij laboribus agitantur: vt amens pœna mentem recipiat.] Vnde vulgare illud: Phyx plagis emendatur.] Libidinis verò illius conſortes ingentibus vexabuntur ærumnis: *& filios eius interficiam in morte*, ſeu diro mortis genere percutiam: *& ſcient omnes Eccleſiæ, quia ego ſum ſcrutans renes, & corda*, ſeu occultiſſima iſtius mulieris arcana dignoſco: *& dabo vnicuique veſtrum ſecundum opera ſua. Vobis autem dico, & cæteris, qui Thyatiræ eſtis.* Ad vos iam conuerto ſermonem ô fideles, qui Thyatiræ habitatis. *Quicumque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt, altitudines ſatanæ, quemadmodum dicunt*; Porrò qui non recipiunt Iezabelis & Nicolaitarum doctrinam, nec agnouerunt vel aſſecuti ſunt *altitudines*, Græcè *profunditates* illius doctrinæ, vti loqui hæretici hi aſſolent vt eam commendent & verè eam profundam appellant, cum eam ſatanas è profundo ad terram tranſtulerit; hi verè ſunt fidei Chriſti cultores. *Non mittam autem ſuper vos aliud pondus*, nec grauabo alia legis veteris ceremonia; *tamen id, quod habetis, tenete, donec veniam*, nempe vt abſtineatis ab idolothytis; ſemper enim erit illicitum his vti cibis ſi adſit ſcandalum. *Et qui vicerit, & cuſtodierit vſque in finem opera mea, dabo illi poteſtatem ſuper Gentes.* Qui terroribus ac blanditiis iſtius impudicæ fœminæ non ceſſerit, & præcepta mea quæ opere impleri iubeo cuſtodierit; dabo illi poteſtatem iudiciariam ſuper omnes impios in extremo iudicio; *&* vna mecum *reges* imo conteret eos *in virga ferrea*, ſeu ſeuera, & irreuocabili damnationis ſententia: *& tanquam vas figuli confringentur.* Alludit ad Pſalmum. 2. *Reges eos in virga ferrea, & tanquam figuli confringes eos. Sicut & ego accepi à Patre meo* hanc iudiciariam poteſtatem, hic à me accipient: *& dabo illi ſtellam matutinam*, ſeu gloriæ lumen; claram Dei viſionem, quæ inſtar luciferi, poſt huius vitæ noctem illuceſcet vnicuique fideli animæ, ſimul atque è corpore demigrabit. * Quod ſi liceat de Euchariſtia locum interpretari. Chriſtus infrà dicit cap. 22. 16. *Ego ſum ſtella ſplendida, & matutina.* Hæc equidem iuſtis, omnium præceptorum obſeruatoribus pro illuſtrium victoriarum præmio confertur. Ineffabilis namque pro immenſis laboribus merces eſt, vel ſemel dignè Euchariſtiam recipere.]

Difficilè eradicatur luxuriæ vitium.

Magna Dei pietate impij laboribus conſtringuntur, vt amens pœnã mentem recipiat.

Immenſorũ laborum ineffabile præmium erit, ſi vel ſemel dignè nobis detur recipere Euchariſtiam.

CAPVT III.

Tres reliquæ Epiſtolæ ad Epiſcopum Sardenſem, Philadelphienſem, & Laodicenſem.

1. ET Angelo Eccleſiæ Sardis ſcribe: Hæc dicit qui habet ſeptem Spiritus Dei, & ſeptem ſtellas: Scio opera tua, quia nomen habes quòd viuas, & mortuus es. 2. Eſto vigilans, & confirma cetera, quæ moritura erant. Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo. 3. In mente ergo habe qualiter acceperis, & audieris, & ſerua, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaueris, Veniam ad te tanquam fur, & neſcies qua hora veniam ad te. 4. Sed habes pauca nomina in Sardis, qui

non

non inquinauerunt veſtimenta ſua, & ambulabunt mecum in albis, quia di-
gni ſunt. 5. Qui vicerit, ſic veſtietur veſtimentis albis, & non delebo no-
men eius de Libro vitæ, & confitebor nomen eius coram Patre meo, & coram
angelis eius. 6. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis. 7. Et
Angelo Philadelphiæ Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit Sanctus & Verus, qui habet cla-
uem Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. 8. Scio opera
tua. Ecce dedi coram te oſtium apertum, quod nemo poteſt claudere: quia mo-
dicam habes virtutem, & ſeruaſti verbum meum, & non negaſti nomen meum.
9. Ecce dabo de ſynagoga ſatanæ, qui dicunt ſe Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed
mentiuntur: Ecce faciam illos vt veniant, & adorent ante pedes tuos: & ſcient
quia ego dilexi te. 10. quoniam ſeruaſti verbum patientiæ meæ, & ego ſeruabo
te ab hora tentationis, quæ ventura eſt in orbem vniuerſum tentare habitantes in
terra. 11. Ecce venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.
12. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egre-
dietur ampliùs: & ſcribam ſuper eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei
nouæ Ieruſalem, quæ deſcendit de cælo à Deo meo, & nomen meum nouum.
13. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis. 14. Et Angelo Lao-
diciæ Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit: Amen, teſtis fidelis, & verus, qui eſt principium
creaturæ Dei: 15. Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus; vtinam
frigidus eſſes, aut calidus, 16. ſed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, in-
cipiam te euomere ex ore meo. 17. quia dicis: Quòd diues ſum, & locupleta-
tus, & nullius egeo: & neſcis quia tu es miſer, & miſerabilis, & pauper, & cæcus,
& nudus. 18. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias,
& veſtimentis albis induaris, & non appareat confuſio nuditatis tuæ, & collyrio
inunge oculos tuos, vt videas. 19. Ego quos amo, arguo, & caſtigo. Æmulare
ergo, & pœnitentiam age. 20. Ecce ſto ad oſtium, & pulſo: ſi quis audierit vo-
cem meam, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, &
ipſe mecum. 21. Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo, ſicut & ego
vici, & ſedi cum Patre meo in throno eius, 22. Qui habet aurem audiat quid
Spiritus dicat Eccleſiis.

COMMENTARII.

1. *Epiſtola ad Epiſcopum Sardus.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Et Angelo Eccleſiæ Sardis, &c.*] Sardis erat Lydiæ Metropolis, incertum autem eſt, quinam Epiſcopus. Hæc ô Ioannes Sardicenſi. *Scribe: Hæc dicit, qui habet ſeptem ſpiritus Dei, & ſeptem ſtellas.* Seu qui ſeptem Epiſcopos in ſeptem Angelis; & ſeptem Eccleſias in ſeptem ſtellis adumbratas ſubditas Pontifex ſummus meæ regiminis dextera teneo. *Scio opera tua, quia nomen habes, quod viuas, & mortuus es*, ſeu tuos mores apertè calleo. Fama viuentis eſt, ſed opera mortui; excidiſti enim à gratia per graue peccatum.

Peccator minus malus oſtenditur, cum cautè delinquit.

* Ex hoc capite Epiſcopus hic minus malus oſtenditur, quòd viuentis nomen habeat, piaculum cautela diſſimulans, vt vitaret ſcandalum.] Exiſtimo huius Epiſcopi peccatum fuiſſe negligentiam in Epiſcopali munere, in docendo, monendo, & corripiendo populo, ſcandalis auertendis, reprimendis hæreticis. Nonnulli Doctores hunc Epiſcopum nominant. Aureolus putat fuiſſe *S. Melitonem.* Eraſmus credit fuiſſe *Luciferum* Sardum. Sed apertè ab aliis erraſſe in vtraque opinione ex differentia temporis conuincuntur.

Præſulis peccata debent diligenter ab omnibus operiri.

* Et quidem Dei prouidentia Epiſcopi huius nomen occultatur, & quia lethaliter deliquiſſe aſſeritur. Vult enim Deus nullum proximum maximè Præſulem licet vitiis infectum publicè infamari.] *Eſto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant.* Excute negligentiam, & diligens eſto in extirpandis primùm tuis, dein & tuorum defectibus: & reliquum tibi commiſſum gregem in fide, & virtute confirma, tua alioqui incuria etiam ſpiritualiter moriturum.

A cura, vel incuria Præſulum ſæpè ſalus, vel dānatio ſubditorum pendet

* A cura vel incuria Paſtorum ſæpe ſubditorum vel ſalus, vel damnatio pendet.] *Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.* Haud plene viuis, vt debes: opera muneri non reſpondent. *In mente ergò habe qualiter acceperis, & audieris, & ſerua, & pœnitentiam age.* Perpende qualem te vitam agere docuerint, qui te iſti Eccleſiæ præpoſuere, & ita viue de præteritis teſip ſcens. *Si ergò non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur: & neſcies, quà hora veniam ad te*, ſeu cum minimè opinaberis morieris, & vocaberis ad iudicium. *Sed habes pauca nomina* in Sardis, ſeu paucos Chriſtianos, *qui non inquinauerunt veſtimenta ſua*, ſeu qui criminis labe ſuam innocentiam minimè infecerunt: *Et ambulabunt mecum in albis, quia digni ſunt:* ſeu mecum incedent cæleſtis gloriæ ſtola induti in eorum fidei, & charitatis præmium. *Qui vicerit, ſic veſtietur veſtimentis albis*, ſeu ſtola gloriæ induetur: *& non delebo nomen eius de Libro vitæ: & confitebor nomen eius coram Patre meo, & coram Angelis eius*, ſeu in Patris mei, & beatorum omnium conſpectu illum agnoſcam, & gloriabor, me talem ſeruum habere. Chriſtiani omnes in Baptiſmo in Libro vitæ ſcribuntur inchoatè, & quoad præſentem iuſtitiam: qui ergo peccando gratiam amittunt, de Libro vitali quoad præſentem iuſti-

tiam

tiam delentur. Sententia itaque eſt: Pergam illum in Libro vitæ ſcriptum habere. *Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.*

2. *Verſ. 7.8.9.10.11.12.13. Et Angelo Philadelphiæ, &c.*] Philadelphia eſt Vrbs in Myſia iuxta Lydiam ſubiacens: ita dicta ab eius conditore Attalo Philadelpho. Hunc Epiſcopum fuiſſe S. Quadratum probabiliter exiſtimo. Ei ô Apoſtole, *ſcribe: Hæc dicit ſanctus, & verus, qui habet clauem Dauid*, ſeu qui habet plenum dominium & Regni, & domus, & Templi Dauidis quo quidem Eccleſia intelligitur: *qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit*: ſeu quos ipſe ad Eccleſiam adducit, nemo poteſt excludere: & quos propter incredulitatem ipſe excludit, nemo excipere valet. *Scio opera tua*, ſtrenuè enim pro me laboraſti. *Ecce dedi coram te oſtium apertum, quod nemo poteſt claudere.* Clauem habens Eccleſiæ, pandi eius tibi fores, vt ex Gentibus multos ad cæleſtem hanc Dei domum adducas: *quia modicam habes virtutem*, quia virtus tua infirma eſt, ego aperiam oſtium, difficultates vincens, id eſt, tibi vires ſufficiam, vt obſtantes difficultates valeas ſuperare. * Nil difficilè vel intendentibus propter Deum res ferè impoſſibiles, quia ipſe illis impertit ad huiuſmodi opus vires, quæ naturæ deficiunt.] *Seruaſti* quidem *verbum meum*, doctrinæ Euangelicæ hæſiſti: *& non negaſti nomen meum*, imo profeſſus es te eius eſſe ſectatorem. *Ecce dabo de Synagoga Satanæ, qui dicunt ſe Iudæos eſſe, & ſunt: ſed mentiuntur.* En tibi tradam, vt tuo labore conuertantur, nonnullos ex iudaizantibus, qui ſunt Synagoga non Dei, ſed ſatanæ. *Ecce faciam illos, vt veniant, & adorent ante pedes tuos*, parati præſtare, quidquid imperaueris: *& ſcient, quia ego dilexi te*, Seu tunc agnoſcent, te veracem, ac pium fuiſſe, Deoque charum. *Quoniam ſeruaſti verbum patientiæ meæ*, ſeu ſcient te à me dilectum fuiſſe, quia æquo animo multa incommoda pro me toleraſti. * Dilectionis verum eſt teſtimonium labores pro dilecto Domino patienter ſuſtinere.] *Et ego ſeruabo te ab hora tentationis, quæ ventura eſt, in orbem vniuerſum tentare, habitantes in terra*, ſeu te protegam, ne ſuccumbas in ventura Traiani perſecutione, quæ horribilis, & vniuerſalis erit. *Ecce venio citò*, te protecturus, & muneraturus: *tene quod habes*, perge, vt cœpiſti, *vt nemo accipiat coronam tuam*, ſeu ne ſi ſuccubueris, alius tuo muneri ſobſtituatur, qui coronã vitæ æternæ referat, quam tibi paraueram. *Qui vicerit, faciam illum columnam in Templo Dei mei; & foras non egredietur amplius; & ſcribam ſuper eum nomen Dei mei, & nomen Ciuitatis Dei mei nouæ Ieruſalem, quæ deſcendit de cælo à Deo meo: & nomen meum nouum.* Efficiam, vt qui firmus in iuſtitia perſtiterit, magnus in Eccleſia, & in cælo perſiſtat, ab ea gloria nunquam decidet, inſtar validiſſimæ columnæ, ſuper quam apponam Dei nomen, vti inſcribi aſſolent columnis nomina victorum, ſeu eorum, quibus eriguntur, vel dedicantur: & nomen cæleſtis Ieroſolymæ (vt ſciatur, columnam illam ad æternam felicitatem pertinere) & nomen *Ieſu*, vt conſtet, victoriam, & gratiam illam per Ieſum eſſe aſſecutos. * Humana enim infirmitas nihil ſine Ieſu cooperatore poteſt. Vndè omnis victoria non nobis, ſed Ieſu ſemper eſt adſcribenda.] *Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.*

Epiſtola ad Epiſcopũ Philadelphiæ.

Nihil difficile intendẽti Dei obſequium, Deo neceſſarias vires ſemper ſufficiente.

Nihil ſine Ieſu poſſumus.

Verſ. 14.15.16.17.18. Et Angelo Laodiciæ, &c.] Laodicia Vrbs eſt Cariæ. Quiſnam eius hic Epiſcopus, prorſus ignotum, ad eum hoc 3.
tenore litteras *ſcribe: Hæc dicit Amen, teſtis fidelis, & verus*, Hæc dicit Chriſtus, cuius nomen eſt, *Amen*, id eſt, *ſtabilis*, (ſic Græcè) fidelis, & verax. Inculcat hîc Dominus ſuam fidelitatem, & veracitatem, vt dictis ſuis mox proferendis, minis, & promiſſis plane admirandis fidem conciliet. *Qui eſt principium creaturæ Dei*, ſeu cauſa efficiens & exemplaris rerum creatarum (à qua ſcilicet ducunt conditæ omnes creaturæ exordium) & maximè reparatarum, ſeu hominum per ſuam mortem redemptorum. Siue facilius dixeris. Qui in cunctas creaturas tenet principatum. *Scio opera tua, quia nec frigidus es, neque calidus*, ſed tepidus. Tepidus ille dicitur, qui lethaliter peccare non audet, ſed perfectioris vitæ negligit ſtudium, & quæuis piacula perpetrat, quæ ſibi ſolùm venialia videntur. *Vtinam frigidus eſſes, aut calidus.* An bonum eſt hoc deſiderium? Affirmatiue reſpondeo. Cum enim quis in Socordia obfirmatus, & ruinæ proximus, in aliquod peccatum grauius incidit, aſſolet illius ſtatus periculum agnoſcere, & ſerio corrigitur. Vndè cum D. Auguſtino lib. 14. de Ciu. cap. 13. dicere audeo ſuperbis (ex. gr.) vtile eſſe cadere in aliquod peccatum manifeſtum vnde ſibi diſpliceant, qui placendo ſibi ceciderant.] *Sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo.* Sumpta eſt metaphora ab aqua tepente, quæ ſi bibatur, vomitum excitat. Tepidus ergo euomi incipit; cum permanens in tepore ſuo ſuam miſeriam non agnoſcit, vnde venialia piacula addens tandem à Deo ſeparatur incidens in lethale. * Plures vidi ex lethalibus criminibus ſurgere ad feruorem ſpiritualis vitæ, quam ex tepiditate, quia tepidus difficile ſuam miſeriam recognoſcit.] *Quia dicis. Quod diues ſum, & locupletatus, & nullius egeo*, ſeu bonis ſpiritualibus abundo mihi ipſe ſufficiens: *& neſcis, quia tu es miſer, & miſerabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.* Miſer quidem & miſerabilis ideò es quia pauper es ex defectu charitatis: & cæcus ob imprudentiam in actionibus: & nudus, ſeu bonorum operum carens amictu. *Suadeo tibi, emere à me aurum ignitum probatum*, ſeu probatum igne. Etiam cum voluptatum diſpendio cura vt aurum ardentis charitatis emas, qua à tepiditate liberaberis: *vt locuples fias, & veſtimentis albis induaris*, ſeu puritate vitæ, qua nuditatem ſpiritualem operias: *& non appareat confuſio nuditatis tuæ.* Confuſio etenim magna eſt Religioſo, quæ ſtatum perfectionis iniit, poſt multos annos tepiditatis ſtatui adhuc hæreſcere.] *Et collyrio inunge oculos tuos, vt videas.* * Collyrium è pulueribus efformatur. Humilitatis puluis nos efficiet videre humanam fragilitatem, quam ex obcæcante ſuperbia non aſpicimus.]

Epiſtola ad Laodiciæ Epiſcopum.

Quomodò licitũ ſit deſiderare, vt tepidus in graue piaculum incidat, vt à tepiditate reſipiſcat.

Difficilè tepidus emendatur.

Religioſi cõfuſio magna eſt, tepiditatis ſtatui diu hæreſcere.

Spirituale oculorũ collyriũ eſt humilitas.

Verſ. 19.20.21.22. Ego, quos amo, &c.] Cum proprium verè amantis ſit dilectum errantem corripere: ego quos diligo, *arguo, & caſtigo.* Vndè ô Præſul, hæc monita accipe, ſicut amantis animi argumentum. * Pater quidem odio verè proſequitur filium, quem errantem non corripit.] *Æmulare*

Pater, qui filium errantẽ non corripit, eũ verè odio proſequitur.

lare ergo, ſeu zelum ô tepide, feruens ſalutis propriæ & ſubditorum tuorum aſſume: *& pœnitentiam* de prælapſis piaculis *age. Ecce ſto ad oſtium, & pulſo.* Etiamſi à te fuerim excluſus, ad te iterum ſalutis tuæ anxius redeo,& & velut hoſpes cordis oſtio hærens, pulſo, vt aperias, immiſſis quidem inſpirationibus. *Si quis audierit vocem meam,& aperierit mihi ianuam introibo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipſe mecum.* Hoſpitis noctu aduentantis metaphoram perſequitur. Iniuriarum oblitus, repulſæ non memor, non dedignabor ad menſam meam illum admittere. Loquitur vt hoſpes, ſed vt maior, qui veniens in domum tuam, ô homo, potiùs dat beneficium, quàm accipit obſequium, * Vt agnoſcas magno te Dei affici beneficio, cum domum tuam ingredi in paupere dignatur. *Qui vicerit*, ſeu teporem excuſſerit, & feruentes laborauerit, *dabo ei ſedere mecum* in throno meo, ſeu participem Regni mei fieri; *Sicut & ego vici, & ſedi cum Patre meo in throno eius.* Seu quemadmodum ego, qui plura pro Patris gloria, & ſalute hominum toleraui, à Patre fui exaltatus, & ad dexteram ſuam me fecit ſedere. *Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſiis.*

Magno Dei beneficio, in domo tua excipis pauperem.

CAPVT IV.

Per oſtium in cælo reſeratum Deus Ioanni apparuit aſſidens Throno. Viginti quatuor ſeniores ſedent, & procidunt. Quatuor animalia Dei gloriam concelebrant.

1. POST hæc vidi; & ecce oſtium apertum in cælo: & vox prima quam audiui, tanquam tubæ loquentis mecum, dicens: Aſcende huc, & oſtendam tibi quæ oportet fieri poſt hæc. 2. Et ſtatim fui in ſpiritu: & ecce ſedes poſita erat in cælo, & ſupra ſedem ſedens. 3. & qui ſedebat, ſimilis erat aſpectui lapidis iaſpidis & ſardinis: & iris erat in circuitu ſedis, ſimilis viſioni ſmaragdinæ. 4. Et in circuitu ſedis ſedilia vigintiquatuor: & ſuper thronos vigintiquatuor ſeniores ſedentes, circumamicti veſtimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ. 5. Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua: & ſeptem lampades ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei, 6. Et in conſpectu ſedis tanquam mare vitreum ſimile cryſtallo: & in medio ſedis, & in circuitu ſedis, quatuor animalia plena oculis antè & retrò. 7. Et animal primum ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo, & tertium animal habens faciem quaſi hominis, & quartum animal ſimile aquilæ volanti. 8. Et quatuor animalia, ſingula eorum habebant alas ſenas: & in circuitu, & intus plena ſunt oculis: & requiem non habebant die ac nocte, dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt. 9. Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem ſedenti ſuper thronum, viuenti in ſæcula ſæculorum, 10. Procidebant vigintiquatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſæcula ſæculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum: dicentes: 11. Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, & honorem, & virtutem: quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt.

COMMENTARII.

1. Secunda Ioannis viſio Deus in throno ſedens.

VERS. 1. 2. 3. *Poſt hæc vidi, &c.*] Poſt primam præfatam viſionem rurſum vidi. *Ecce* enim oſtium *apertum eſt in cælo.* Viſio imaginaria fuit. Nec enim cælum oſtium habet; quod aperiatur: *& vox prima, quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicens:* rurſum audiui primam illam vocem, quam in prima viſione perceperam ſonum tubæ æmulantem. * Ioannes enim agebat hîc humani generis perſonam, cui, vt cæleſtes veritates exaudiat, grandis vox neceſſaria fuit, ad ſpiritualia namque ſordeſcit humanitas.] *Aſcende* (inquit Angelus) *huc,& oſtendam tibi, quæ oportet fieri poſt hæc.* Mente in cælum eleuare, & quæ euentura ſunt Eccleſiæ ab hoc tempore vſque ad ſæculi terminum, indicabo. *Et ſtatim fui in ſpiritu*, ſeu in extaſin raptus: *& ecce ſedes poſita erat in cælo, & ſupra ſedem ſedens: & qui ſedebat, ſimilis erat aſpectui lapidis Iaſpidis, & Sardinis.* Iaſpis eſt coloris ſubuiridis, Sardius rubei, Plinio teſte. Alludit ad illud Ezech. 1. 27. *Ab aſpectu lumborum eius, & deorſum ignis: & à lumbis eius, & ſurſum, vt viſio electi.* Ita & hîc Dei ſpecies videtur à lumbis deorſum fuiſſe ſimilis Sardio, à lumbis verò ſurſum Iaſpidi. Virenti itaque Iaſpide Dei pulchritudo ſanctos bea-

Sordeſcit humanitas ad diuina percipienda.

beans ſignauit: Sardio verò, qui coloris eſt ignei, eiuſdem in impios Iuſtitia. *Et iris erat in circuitu ſedis, ſimilis viſioni ſmaragdina*, qua Dei miſericordia exprimitur. Iris etenim Noemi tempore reconciliationis inter Deum & homines fuit documentum. * Non ineptè quis dixerit Deiparam iride in præſenti ſignificari, quæ quidem Dei throno aſſidet, & veluti muro Deum circuit, ne igneus ad peccatores abſumendos procedat.] * Vndè viridis ſmaragdi ſpeciem iris illa refert; quia Deipara ſpes eſt peccatorum. *Spes noſtra, ſalue*, canit Eccleſia.] Erat iris virens in morem ſmaragdi, ſed aliis etiam ſuis coloribus diſtincta; ita tamen, vt color viridis eſſet eximius & reliquis præcelleret. * Viror iridis Dei miſericordiam nunquam ſeneſcentem, ſed ſemper virentem & nouam ſignificat.]

Deipara eſt Iris Deū circuens, ne igneus ad peccatores abſumendos procedat.

Maria ſpes noſtra.

Dei miſericordia ſemper virens.

2. *Verſ. 4. 5. Et in circuitu ſedis, &c.*] Vidi in ſedis, ſeu throni circuitu *ſedilia viginti & quatuor*, ſeu throni minores auguſti tamen, quales Regum eſſe ſolent: *& ſuper thronos viginti & quatuor ſeniores ſedentes*, ſeu Senatores, Magiſtratus, Principes. Alludit ad viginti quatuor Principes Sacerdotum Templi Salomonici, qui typus erant horum viginti quatuor Principum Regni cæleſtis, ſcilicet illuſtriorum ſanctorum & heroum partim veteris, partim noui Teſtamenti, qui quaſi Senatum conſtituunt Eccleſiæ triumphantis, & ſunt perpetui Dei aſſeſſores, myſteriorum diuinæ prouidentiæ conſcij circa Eccleſiam militantem, & conſcij eorum, quæ in ea ſunt gerenda. *Circum amicti erant veſtimentis albis*, quæ notæ ſunt claritatis, innocentiæ, & gloriæ ſanctorum: *& in capitibus eorum corona aurea*. Victoriæ, ac regiæ maieſtatis indices. *Et de throno procedebant fulgura & voces, & tonitrua*, ſeu voces tonātes, vel tonitruum inſtar, perſonantes: ſymbola diuinę potentię, ſimul & irę, vt in monte Sinai olim. Exo. 19. 16. *& ſeptem lampades ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptem Spiritus Dei*, ſeu totidem primarij Angeli, quibus cura & gubernatio militantis Eccleſiæ eſt à Deo commiſſa. * Habes hinc, quales debeant eſſe Regum conſiliarij. Adſtent Principi, ſemper ei ſint ad manum. Senes ſint, vt experientia polleant. Candore ſinceritatis circumamicti. Coronas geſtent in capite, ſeu præditi animo regio ſint, & libertate ſuggerendi, quod rectum eſſe iudicauerint.] * Habes etiam, quis habitus, qui mores, quæ virtutes Principem vel Eccleſiaſticum, vel Politicum pręcipue deceant. Niteat, vireat vt iaſpis, bonis gaudium: malis vt Sardius creet terrorē: ferueat, vt ignis: fulgeat, vt electrum: ſuos recreet, vt ſmaragdus: & munificentiæ, ac miſericordiæ iride cingatur: ſimul tamen tonitruis, ac fulguribus iuſtitiæ, & ſeueritatis terreat peccatores: ſeptem denique ardeat lampadibus, id eſt, ſeptem Spiritus ſancti donis, quibus ſubditos omnes illuminet, & accendat.]

Vigintiquatuor ſeniores ſedent, & procadunt.

Quales debeāt eſſe cōſiliarij Regum.

Quales debeāt eſſe Reges, & Principes.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Et in conſpectu ſedis, &c.] In ſedis Deificæ conſpectu vidi *tanquam mare vitreum ſimile cryſtallo*, ſcilicet cælum ipſum Empyreum beatorum ſedem, Dei palatium, quod appellatur mare ob amplitudinem, cryſtallinum ob ſplendorem, ſic inferius cap. 21. 11. Ieroſolymam cæleſtem cryſtallo comparatur. *Et in medio ſedis*, ſeu in ſuppedaneo, *& in circuitu*, ſeu per circuitum *quatuor animalia plena oculis ante, & retrò*, ſeu quatuor primariorum Angelorum, qui adminiſtratores Dei ſunt circa regimen, ac curam Eccleſiæ hieroglyphica. Hæc autem animalia plena oculis deſcribuntur intra alas ſcilicet & ſub alis, ſeu perſpicaciſſimo erant intellectu, cognitione, & ſcientia tum naturali, tum ſupernaturali infuſa, acquiſita, experimentali: omnia penetrant præterita, præſentia, futura. Vnde attentiſſimi ſunt in mundi Eccleſiæque adminiſtratione. * Et quidem Gubernatores non toti oculati apti non ſunt ad Reipublicæ regimen.] *Et animal primum ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo, & tertium animal habens faciem quaſi hominis, & quartum animal ſimile aquila volanti*. Exiſtimarim omnes hoſce Angelos humanam ſpeciem habere, ita tamen, vt illorum facies phyſiognomiam haberent aut leonis, aut vituli, aut hominis, aut aquilæ. His itaque quatuor animalium ſpeciebus quatuor diuinæ prouidentiæ attributa ſignari crediderim. Hæc enim leonis inſtar, eſt fortis; longanimis, & patiens vt bos: ſuauis, & amabilis, vt homo: velox, & penetrans ſicut aquila. Volans autem dicitur aquila illa non actu, ſed in præparatione; extendebat enim & librabat alas ſuo in loco conſiſtens, quaſi ad volandum prompta. * Significat quidem virum obedientem, cuius præparatio & promptitudo ad exequendam Dei præſcripta, iam eſt quaſi actu volare.] Vndè Angelus ſtans, *aquila volanti* aſſimilatur.] *Et quatuor animalia ſingula eorum habebant alas ſenas: & in circuitu, & intus plena ſunt oculis*. Alas ſenas habebant ſicut Seraphini Iſaiæ cap. 6. a. & præter oculos videntes, quos in alis ante & retro oſtentabant: aliis erant pulcherrimis ocellis ornata depictis, quales ſunt in cauda pauonis, ex lucis & coloris admixtione, & reflexione omni ex parte diſtinctis. *Et requiem non habebant die, ac nocte, dicentia: ſanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt*. Die ac nocte clamabant. * Sanctus Pater, ſanctus Filius, ſanctus Spiritus ſanctus, qui tamen quoad eſſentiam vnicam vnus Dominus ſunt.] *Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem ſedenti ſuper thronum, viuenti in ſæcula ſæculorum*: procedebant vigintiquatuor ſeniores *ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſæcula ſæculorum*. Cum vero animalia illa myſtica Deo gloriam canerent illo triſagio, Sanctus, Sanctus, Sanctus, quod quidem die ac noctu ſine intermiſſione proferebant: vigintiquatuor ſeniores illi procedebant, & Dominum ſedentem in throno humiliter adorabant. * Ait Ioannes ſeniores ſedere. Ego autem non inuenio, quando ſedere poſſent. Nam ſi procidebant, cum animalia modulabantur, & à modulamine nunquam ceſſabant, ergo ſeniores ſemper procidebant: ergo non reſtat tempus quo ſedere potuerint. Profectò hoc eſt humilitatis myſterium. Illud namque ipſum procidere, erat throno ſedere, illud ipſum humiliari erat exaltari.] *Et mittebant coronas ſuas ante thronum dicentes*: Seu ſuas victorias Deo tribuebant, quidquid boni geſſerant, ab eo accepiſſe profitentes. Dicebant autem: *Dignus es Domine Deus noſter, accipere glo-*

Gubernatores decet totos eſſe oculatos.

Paratum eſſe ad obediendum eſt quaſi actu volare.

Trinitatis myſterium.

Agnota humilitati exaltatio. Vndè humiliari exaltari eſt.

riam, & honorem, ſeu dignus es, vt tam Angeli, quam omnes tuam prædicent maieſtatem, *& virtutem*, ſeu vt ex omnium ore confeſſionem accipias, & laudem tuæ immenſæ potentiæ, & fortitudinis; *quia tu creaſti omnia, & propter*, ſeu per *voluntatem tuam erant*, ſeu fuerunt, extiterunt, *& creata ſunt*: tunc enim à te ſuam eſſentiam, & exiſtentiam accepere.

CAPVT V.

Liber intus & foris ſcriptus Ioanni oſtenditur, quem ſolus Agnus aperire potuit. Huius rei gratia Agnus ab animantibus, à ſenioribus, ac reliquis cælitibus acclamatur.

1. ET vidi in dextera ſedentis ſupra thronum, librum ſcriptum
intus & foris, ſignatum ſigillis ſeptem. 2. Et vidi Angelum
fortem, prædicantem voce magna: Quis eſt dignus aperire
librum, & ſoluere ſignacula eius. 3. Et nemo poterat, ne-
que in cælo, neque in terra, neque ſubtus terram, aperire
librum, neque reſpicere illum. 4. Et ego flebam multùm,
quoniam nemo dignus inuentus eſt aperire librum, nec vi-
dere eum. 5. Et vnus de ſenioribus dixit mihi: Ne fleueris: ecce vicit leo de tri-
bu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & ſoluere ſeptem ſignacula eius. 6. Et
vidi: & ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio ſeniorum, agnum
ſtantem tanquam occiſum, habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem: qui ſunt
ſeptem ſpiritus Dei, miſſi in omnem terram. 7. Et venit, & accepit de dextera
ſedentis in throno librum. 8. Et cum aperuiſſet librum, quatuor animalia, & vi-
gintiquatuor ſeniores ceciderunt coram agno, habentes ſinguli citharas, & phialas
aureas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes ſanctorum: 9. & cantabant
canticum nouum, dicentes: Dignus es Domine accipere librum, & aperire ſig-
nacula eius: quoniam occiſus es, & redemiſti nos Deo in ſanguine tuo ex omni
tribu, & lingua, & populo, & natione: 10. & feciſti nos Deo noſtro regnum,
& Sacerdotes, & regnabimus ſuper terram. 11. Et vidi, & audiui vocem An-
gelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & ſeniorum: & erat nume-
rus eorum millia millium, 12. Dicentium voce magna: Dignus eſt Agnus, qui
occiſus eſt, accipere virtutem, & diuinitatem, & ſapientiam, & fortitudinem, &
honorem, & gloriam, & benedictionem. 13. Et omnem creaturam, quæ in cæ-
lo eſt, & ſuper terram, & ſub terra, & quæ ſunt in mari: & quæ in eo: omnes au-
diui dicentes: Sedenti in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & po-
teſtas in ſæcula ſæculorum. 14. Et quatuor animalia dicebant: Amen. Et viginti
quatuor ſeniores ceciderunt in facies ſuas: & adorauerunt viuentem in ſæcula ſæcu-
lorum.

COMMENTARII.

1. *Liber ſcriptus intus, & foris Ioanni oſtenditur, quē ſolus Agnus potuit aperire.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Et vidi in dextera, &c.*] Veteres ſcribebant in membranis ex vna frequentius parte mundiori tantum: nonnumquàm verò ex vtraque: & membranæ circa cylindrum cōuoluebantur: vnde dicta Volumina. Talis erat Liber hic, quem aſpexit Apoſtolus. Et vidi, ait, *in dextera ſedentis ſupra thronum Librum ſcriptum intus, & foris*, ſeu quem recognoui vtraque ex parte membranæ ſcriptum eſſe, cum poſtmodum fuit euolutus: *Signatum ſigillis ſeptem.* Liber hic erat Apocalypſis ipſa, ſiue eius myſteria, & oracula in Dei præſcientia, prouidentia, ac prædeſtinatione velut in Libro exarata. Septem ſigilla ſunt proximè totidem ſequentes viſiones, quibus ad reſerationem cuiuſque ſigilli noua res oſtenditur, nempè calamitates orbi euenturæ præuiæ Anti-Chriſto, ac mundi fini, quod eſt totius Apocalypſis argumentum, Liber itaque legi non potuit niſi ſigilla reſerarentur. *Et vidi Angelum fortem*, ſeu magnæ ſpecie virtutis, & roboris. *Prædicantem voce magna*, ſeu inclamantem: *Quis eſt dignus, aperire Librum, & ſoluere ſignacula eius?* Quiſnam inuenietur potens Volumen reſerare. Porro hæc facultas à Deo nulli niſi digno conceditur. * Vnde quantumcumque ſis Sapiens, ſi te ob peccatum facis indignum, haud poteris ſacræ Scripturæ occulta callere myſteria.]

Qui ob peccatum ſe facit indignū, non callebit Scripturæ myſtria etiamſi alioqui ſapiens ſit.

tia.] *Et nemo poterat neque in cælo, neque in terra, neque ſubtus terram, aperire Librum, neque reſpicere illum.* Seu nemo ex Angelis, nec ex hominibus poterat Librum reſerare, neque inſpicere, cognoſcere quæ in eo contenta erant, etiam, ſi quæ eorum quæ foris ſcripta erant, aliquæ literæ obiicerentur. *Et ego flebam multum, quoniam nemo dignus inuentus eſt aperire Librum, nec videre eum. Et vnus de ſenioribus*, ſeu præcipuis Sanctis vigintiquatuor illis *dixit mihi: Ne fleueris: ecce vicit Leo de Tribu Iuda radix Dauid aperire Librum, & ſoluere ſeptem ſignacula eius.* Chriſtus Dominus, qui ortus fuit è Tribu Iuda, cui benedixit Iacob dicens: *Catulus Leonis Iuda*, &c. Gen. 49. 9. familia ſcilicet Dauidis *vicit* hanc impoſſibilitatem, & dignus fuit Librum aperire, ſeptem ſignaculis ablatis. Cur leo vocatur Chriſtus, qui mox appellandus eſt Agnus? Certè ne peccatores inſolenter delinquere ſudeant Iudicem ſuum tanquam occiſum Agnum aſpicientes. Ipſe enim eſt leo vnico rugitu ſeu ſpiritu oris ſui totum (cum ei lubet) mundum percellens, exanimans.

Chriſtus eſt Agnus, ſed ſimul Leo rugitu exanimans impios.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. Et vidi, & ecce in medio throni, &c.] Aſpexi mox in medio throni, *& quatuor animalium, & in medio vigintiquatuor ſeniorum Agnum tanquam occiſum.* Chriſtum enim, qui paulo ante ob fortitudinem leo appellatur, iàm ob immolationem, manſuetudinem, & innocentiam Agnus dicitur: *habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem: qui ſunt ſeptem Spiritus Dei miſſi in omnem terram.* Angeli ſeptem, quibus cura hominum eſt commiſſa, & ideo immiſſi in omnem terram dicuntur, ſunt ſeptem corona, quibus ſummitas frontis Agni coronatur. Quia per illos Chriſtus ventilat, & debellat dæmones hominum aduerſarios, & humanum genus ab inimicorum defendit iniuriis.* Vnde colligo Chriſti eſſe coronam quicunque operam ſaluti proximorum impendit.] Sunt hi etiam oculi Chriſti, quia per hoſce Angelos Chriſtus hominibus prouidet & eos inſpicit, vt tueatur. *Et venit Agnus, & accepit de dextera ſedentis in throno Librum. Et cum aperuiſſet Librum, quatuor animalia, & vigintiquatuor ſeniores ceciderunt coram Agno:* ſeu cum Agnus cœpiſſet Librum reſerare, nam ſeorſim, & ordine ſingula Libri ſigilla ſoluit: & animalia, & ſeniores in Agni conſpectu prociderunt illius plaudentes dignitatem ad Volumen aperiendum. * Si per ordinem ſigilla ſingula ſoluit, cum abſolutè Ioannes ait: *Et cum aperuiſſet Librum?* An quia bene incipere, quodammodo iam eſt abſoluere? Ita planè.] Prociderunt inquam, animalia & ſenes, habentes ſinguli citharas, *& phialas aureas, plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes ſanctorum.* Alludit ad veteris legis morem, in qua coram altari apponebantur phialæ odoramentis plenæ. Græcè φιαλη eſt genus poculi, quod Hiſpanè *Taza* vocitamus. Porrò odoramenta hæc ſunt ſanctorum preces. Vnde Dauid Pſal. 140. 2. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.* Per citharas intelligo modulationem qua ore conſono iuſti Deum collaudant. Nam cum Sacerdotes, vel Religioſi in choro modulantur, dulciſſimum ſonum Dei mittitur ad aures. Ideóque orationis odoramenta cum citharis adiunxit.] *Cantabant* verò *canticum nouum*, dicentes: *Dignus es Domine, accipere librum, & aperire ſignacula eius: quoniam occiſus es, & redemiſti nos Deo in ſanguine tuo, ex omni Tribu, & lingua & populo, & natione: & feciſti Deo noſtro Regnum, & ſacerdotes, & regnabimus ſuper terram.* Canticum nouum, ſeu nunquam mortalibus auditum Agno, voce & fidibus proferebant: Tu, ſcilicet, ô Chriſte, merito paſſionis ac mortis tuæ dignus fuiſti accepiſſe à Patre poteſtatem reuelandi, cui velis, futuros circa Eccleſiæ tuæ regimen euentus: & quia redemiſti nos, vt Dei eſſemus poſſeſſio ab omni natione electos: & conſtituiſti nos Sacerdotes, & conſequenter Reges: & in terra regnabimus. * Sancti enim non ſolùm ſunt Reges cum Chriſto in cælo, ſed etiam in terra plusquam Reges exiſtunt, ſiquidem à cunctis Chriſtianis Regibus adorantur.]

Qui proximorum ſaluti ſtudiũ impendit, eſt Chriſti corona.

Bene incipere, eſt veluti abſoluere.

Oratio dulciſona eſt Dei auribus modulatio.

Sancti vel in terra ſunt pluſquã Reges.

Verſ. 11. 12. 13. 14. Et vidi, & audiui vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & ſeniorum: & erat numerus eorum millia millium dicentium Vidi Angelos innumerabiles, & audiui voces eorum, qui ſimul cum animalibus & ſenioribus ſic Agni gloriam exponebant: *Dignus eſt Agnus, qui occiſus eſt, accipere virtutem, & diuinitatem, & ſapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem,* ſeu dignus eſt, qui ob potentiam, ſapientiam, & diuinitatem ab omnibus celebretur. *Et omnem creaturam, quæ in cælo eſt, & ſuper terram, & ſub terra, & quæ ſunt in mari, & quæ in eo: omnes audiui dicentes: ſedenti in throno, & Agno benedictio, & honor, & gloria, & poteſtas in ſæcula ſæculorum.* Creaturas omnes non modo eas, quæ ſunt in cælo, ſed etiam quæ degunt in terra, & ſub terra, & in mari, ad Libri reſerationem Deo Patri & Filio dulcia detulerunt elogia. *Et quatuor animalia dicebant: Amen*, ſeu dignum eſt equidem. *Et vigintiquatuor ſeniores ceciderunt in facies ſuas* Dei maieſtatem venerantes: *& adorauerunt viuentem in ſæcula ſæculorum*, ſeu Deum ſempiternum.

CAPVT VI.

Signati Libri ſex ſigilla reſerat Agnus.

1. ET vidi quòd aperuiſſet Agnus vnum de ſeptem ſigillis,
& audiuit vnum de quatuor animalibus, dicens, tan-
quam vocem tonitrui : Veni, & vide. 2. Et vidi : &
ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper illum habebat ar-
cum, & data eſt ei corona, & exiuit vincens vt vince-
ret. 3. Et cùm aperuiſſet ſigillum ſecundum, audiui
ſecundum animal, dicens : Veni, & vide, 4. Et exi-
uit alius equus rufus : & qui ſedebat ſuper illum, datum eſt ei vt ſumeret pacem
de terra, & vt inuicem ſe interficiant, & datus eſt ei gladius magnus. 5. Et
cùm aperuiſſet ſigillum tertium, audiui tertium animal, dicens, Veni, & vide.
Et ecce equus niger : & qui ſedebat ſuper illum, habebat ſtateram in manu
ſua. 6. Et audiuit tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentium : Bi-
libris tritici denario, & tres bilibres hordei denario, & vinum, & oleum ne læ-
ſeris. 7. Et cùm aperuiſſet ſigillum quartum, audiui vocem quarti animalis di-
centis : Veni, & vide. 8. Et ecce equus pallidus. & qui ſedebat ſuper eum, no-
men illi Mors, & infernus ſeqoebatur eum, & data eſt illi poteſtas ſuper quatuor
partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & beſtiis terræ. 9. Et cùm ape-
ruiſſet ſigillum quintum, vidi ſubtus altare animas interfectorum propter
verbum Dei, & propter teſtimonium, quod habebant, 10. & clamabant
voce magna, dicentes : Vſquequò Domine, (ſanctus, & verus) non iudicas, &
non vindicas ſanguinem noſtrum de iis qui habitant in terra? 11. Et datæ
ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ : & dictum eſt illis vt requieſcerent adhuc tempus
modicum, donec compleantur conſerui eorum, & fratres eorum; qui inter-
ficiendi ſunt ſicut & illi. 12. Et vidi cum aperuiſſet ſigillum ſextum : & ecce
terræ motus magnus factus eſt, & ſol factus eſt niger tanquam ſaccus cilici-
nus : & luna tota facta eſt ſicut ſanguis : 13. & ſtellæ de cælo ceciderunt
ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos cùm à vento magno mouetur,
14. & cælum receſſit ſicut liber inuolutus : & omnis mons, & inſulæ de locis
ſuis motæ ſunt : 15. & reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & for-
tes, & omnis ſeruus, & liber, abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in petris montium :
& dicunt montibus, & petris : 16. Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſe-
dentis ſuper thronum, & ab ira Agni : 17. quoniam venit dies magnus iræ ipſo-
rum & quis poterit ſtare?

COMMENTARII.

1. *Duo prima ſigilla Libri Agnus aperit.*

VERS. 1. 2. 3. 4. *Et vidi quod aperuiſſet, &c*] Vidi igitur, quod *Agnus*, ſeu Chriſtus Dominus, *vnum de ſeptem ſigillis* aperuiſſet : *& audiui vnum de quatuor animalibus*, leonem ſcilicet, (qui primum annumeratur & patet cap. 7. vbi dicitur : *& animal primum ſimile leoni*) *dicens, tanquam vocem tonitrui*, ſeu terribili voce prolatum : *Veni, & vide. Et vidi, & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper illum habebat arcum, & data eſt ei corona. & exiuit vincens, vt vinceret.* Equus albus Apoſtolos, & alios Euangelij præcones repræſentat, per quos Chriſtus orbem ſuæ addicit Eccleſiæ. Seſſor eſt ipſe Chriſtus prædicatores dirigens quo magis oportet. Arcus eſt ſcriptura Sacra, cuius quot ſunt verba, tot ſagittæ vulnerantes, procedunt quoſdam ad vitam, quoſdam, qui Domino reſiſtunt, ad interitum. Corona victoriæ eſt inſigne. Vincens autem, vt vincat procedit, ſeu iam victor plures triumphos reportaturus equitat. * Vicit equidem moriens, & poſt mortem Chriſto viuenti, & pugnanti nulla non debetur victoria.] *Exiuit*, ait, *vincens, vt vinceret.* Dux enim, qui victoriam eſt reportaturus, debet exire ad campum quaſi iam victor, non vt pugnet, ſed vt victoria potiatur.] *Et cum aperuiſſet ſigillum ſecundum, audiui ſecundum animal* nimirum vitulum (patet ex cap. 4. 7.) *dicens : Veni, & vide : Et exiuit alius equus rufus : & qui ſedebat ſuper illum, datum eſt ei, vt ſumeret pacem de terra : & vt inuicem ſe interficiant : & datus eſt ei gladius magnus.* Quemadmodum per primum equum niueum

Morti Chriſti omnis debetur victoria.

Vt dux vincat debet exire vincens.

primus

primus, Apoſtolicus ſcilicet, ſtatus Eccleſiæ ſignatur: ſecundus in equo ſubrufo oſtenditur Martyrum ſanguine rubricatus. Equus ſignificat decem Eccleſiæ perſecutiones à Nerone vſque ad Conſtantinum. Seſſor huius equi ſunt Tyranni Gentiles, Hæretici, Iudæi, & omnes alij Eccleſiæ perſecutores. * His Deus permiſit, vt pacem turbarent, qua fruebatur Eccleſia: & vt inuicem ſe homines interficerent iuxta illud: *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & inſurgent filij in parentes, & morte eos afficient.* Mat. 10. Hoc euenit, cum filij à parentibus & parentes à filiis ad Tyrannorum tribunal fuere rei Chriſtianiſmi in mortem adducti. Magnus ille gladius quid eſt niſi ampla permiſſa poteſtas fideles innumerabiles pro Chriſto occidendi?

2. *Verſ.* 5.6.7.8.9.10.11. *Et cum aperuiſſet, &c.*] Cum autem Agnus *tertium ſigillum* reſeraſſet: audiui tertium animal, quod eſt Homo (cap. 4. 7.) *dicens; Veni, & vide. Et ecce equus niger: & qui ſedebat, ſuper illum habebat ſtateram in manu ſua.* Per equum nigrum ſignantur hæretici Arius Lutherus, Caluinus, & omnes alij, qui in errorum tenebris diuerſantur. Per ſtateram ſacram Scripturam intelligo, ad quam Seſſor huius equi diabolus omnes hæreſes vult ab hæreſiarchis librari. Oſtentat enim illam in manu quaſi ad libitum verſatilem, & flexibilem: eam enim hæretici callidè contorquent, & malitioſè inflectunt. Poteſt etiam per ſtateram ſignificari ſimulata hæreticorum iuſtitia, ſeu fictus affectus veritatis. * Nunquam crudelior eſt malitia, quàm cum virtutis induit ſpeciem.] *Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentium.* Crediderim vocem hanc ſedentis in throno, & Agni fuiſſe: vterque enim in medio quatuor animalium oſtentabatur. Dicebant quidem: *Bilibris tritici denario.* Bilibris eſt duarum librarum menſura tantum capiens tritici, quantum ad diem vnum vni homini ſufficiat ad victum. Hæc decem aſſium pretio emenda inclamatur. Quo innuitur, magnam fore ſpiritualis annonæ caritatem, ſeu verbi Dei ſub Gothis, Arianis, & aliis hæreticis. illo enim tempore duæ tritici libræ denario venditæ, imò & noſtro magnam indicant tritici caritatem. *Et tres bilibres hordei denario,* eadem ſignificatur annonæ caritas; tritici enim pretium ad hordeum aſſolet eſſe triplum: *& vinum & oleum ne læſeris.* Hæc ſunt ſacramenta: Samaritani Chriſti Domini medicamina: quæ tollere non potuerunt hæretici, ſicut nec ſacræ doctrinæ annonam, quæ ad robur fidelium quotidie ſufficeret. * Sacramenta etenim ſpeciatim Pœnitentia, & Euchariſtia omnis eſt armatura fortium Eccleſiæ, maximè perſecutionis inſtantia.] *Et cum aperuiſſet ſigillum quartum, audiui vocem quarti animalis,* aquilæ ſcilicet, *dicentis: Veni, & vide. Et ecce equus pallidus & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi Mors.* Per hunc equum Mahometis ſecta exprimitur: Turcæ ſcilicet, & Saraceni, qui infenſiſſimi ſunt Chriſtianæ religionis hoſtes. Pallidus eſt equus ſeſſori reſpondens pallidæ Morti. Cur ſeſſor Mors appellatur? Certè quia Mahomet & eius aſſeclæ ſectam ſuam bello propagarunt omnes ſibi obſiſtentes interimendo. * Non dicit ſeſſorem eſſe Mortem, ſed *nomen* Mortis habere. Mors enim Martyribus Eccleſiæ inflicta mors vera non eſt, licet nomen mortis habeat apud eos qui neſciunt Martyres verè viuere.] *Et infernus ſequebatur eum.* Quia per hanc ſectam Tartarus plurimos abſorbet. *Et data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ.* Mahomet namque ſecta placida carni magnam terræ partem occupauit: *interficere gladio, fame, & morte, & beſtijs terræ.* Nam Saraceni multos Chriſtianos occiderunt, alios gladio, alios fame, alios ærumnis vices mortis gerentibus, alios leonibus, vrſis, aliiſque beſtiis exponendo. *Et cum aperuiſſet ſigillum quintum, vidi ſubtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter teſtimonium, quod habebant:* Quinto reſerato ſigillo, animæ Martyrum vigente triplici illa perſecutione Gentilium, Hæreticorum, & Saracenorum, toto occiſorum orbe orant Deum, vt finem aliquando faciat tot, tantiſque fratrum ſuorum calamitatibus. Orant verò ſubtus altare, ſeu in ſecreto penetrali cæleſti, ſeu ex choro Martyribus deſtinato. Dicitur autem *ſubtus altare,* quia hîc Ioanni cælum fuit ad formam ferè Templi Salomonici obiectum. In quo Dei thronus eſt Sancta Sanctorum cinctus Cherubinis, &c. candelabrum aureum ſepticeps in ſancto. In exedris ſancto vicinis ſecretiores conſeſſus celebrabant vigintiquatuor Principes familiarum ſacerdotalium. In ſancto denique erat menſa panum propoſitionis quæ in præſenti tibi ſit Agnus: & altare thymiamatis. Quoniam autem in terra Martyrum corpora in altari requieſcunt; inde ſumpta eſt metaphora, vt animabus in cælo, idem altaris locus in habitaculum deſignari videatur. Martyrum itaque animæ, qui fuere interempti, quia intrepidè Chriſtum profeſſi ſunt, & fidei veritatis teſtimonium rubricari ſanguine geſtierunt: *& clamabant voce magna, dicentes: Vſquequo Domine, (Sanctus, & verus) non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum de iis, qui habitant in terra?* Domine ſancte, & verax, quare differs iudicium, & ſupplicium eorum, qui dire noſtrum ſanguinem profuderunt? Hoc clamant ſancti ex iuſtitij zelo, non ex vindictæ affectu. Aptius verò ſic locum expono, Martyres vindicari, ſeu liberari poſtulant corpora ſua, quæ adhuc à morte adſtricta vinculis tenebantur, ac ſibi reſtitui. Propterea exoptant Eccleſiæ à perſecutorum tyrannide liberationem. *Et data ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ:* Seu vnicuique data eſt animæ beatitudo: & ad petitionem præproperæ reſurrectionis corporis *dictum eſt illis, vt requieſcerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conſerui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi ſunt, ſicut & illi,* ſeù donec expleatur Martyrum numerus à Deo decretus, quidem vſque ad tempus non explendus. * Si tot ſæcula vſque ad diem iudicij à tempore Ioannis annumerata, & annumeranda verè *tempus modicum* appellatur: quam modica, quam breuis, quam nihil vita hominis debet vocitari.]

Verſ. 12.13.14.15.16.17. *Et vidi cum aperuiſſet ſigillum ſextum, &c.*] Reſerato ſexto 3.
ſigillo; hæc vidi: *Ecce terra motus magnus factus eſt, & ſol factus eſt niger tanquam ſaccus cilicinus: & Luna tota facta eſt ſicut ſanguis:* Deſcribitur vltima Dei in impios vindicta; ſignaque horribilia, quæ præcedere debent. Hoc motus terræ adumbrat. Sol tenebris atris

admo

Tertium, quartum, & quintum ſigillum aperitur.

Nunquam crudelior eſt malitia, quàm cum virtutis induit ſpeciē.

Euchariſtia armatura fortium Eccleſiæ perſecutionis tempore.

Mors Martyrum non eſt verè mors, ſed ſolùm nomen mortis habet.

Vitæ hominis duratio quam breuis, quam nihil.

Sexta ſigilli ſolutio.

adinodum omnino offunderur, inſtar ſacci cilicini, qui nigris ex ſetis contegitur. Luna autem eam faciei formam oſtendet, qua, terra interpoſita, ſolis lumine orbata ſolet apparere, nempe ſanguine intincta: *& ſtella de cælo ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos*, ſeu inflammatæ exhalationes, quæ cadentes, ſeu volantes, per aerem, ſtellarum formam mentientur: & eo impetu excident, quo ex ficulnea vehementi vento immaturi fructus ſolent excidere: *& cælum receſſit, ſicut liber inuolutus*, ſeu ab oculis hominum nubibus obducitur, ſicut liber hic, quem Agnus aperuit, niſi ſolutis ſigillis legi non poterat: *& omnis mons, & Inſulæ de locis ſuis motæ ſunt*, terræ motu concisæ. Et Reges terræ, *& Principes, & Tribuni, & diuites, & fortes, & omnis ſeruus, & liber abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in petris montium*, ſeu omnis conditionis homines ſe in ſpeluncis abdiderunt: *& dicunt montibus, & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni*, ſeu à facie Dei, & Chriſti hominis venientis ad iudicium. * Iram Agni timeris? hominis Iudicis aduentum formidaris? Ità quidem Agnus enim ab hominibus pro iiſdem occiſus horribilior die nouiſſimo apparebit ingratis. Ideò enim ſeptem cornua geſtat quæ terribilem portendunt iracundiam. Quam quidem à longe Dauid præuidens nolebat à Chriſto, ſuo licet filio homine, ſed à Deo humanitate exoto iudicati: *Iudica me Deus, & diſcerne cauſam meam, &c.*] Quoniam *veniet dies magnus iræ ipſorum: & quis poterit ſtare?* Seu quis non miſere corruet?

Chriſtus iudicij die, vt homo horribilior impijs apparebit, tigridior, vt Agnus.

CAPVT VII.

Adhuc ſigillum ſextum reſeratur. Signantur enim electi (nè eis ſint communes plagæ impiorum) ex vtroque populo Iudaïco, ac Gentili.

1. POST hæc vidi quatuor Angelos ſtantes ſuper quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent ſuper
terram, neque ſuper mare, neque in vllam arborem. 2. Et
vidi alterum Angelum aſcendentem ab ortu ſolis, habentem ſignum Dei viui: & clamauit voce magna quatuor
Angelis, quibus datum eſt nocere terræ, & mari, 3. dicens: Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadúſque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus eorum. 4. Et audiui numerum ſignatorum, centum quadraginta quatuor millia ſignati, ex omni tribu filiorum Iſraël. 5. Ex tribu Iuda duodecim millia ſignati: Ex tribu Ruben duodecim millia ſignati: Ex tribu Gad duodecim millia ſignati: Ex tribu Aſer duodecim millia ſignati: Ex tribu Nephthali duodecim millia ſignati: 6. Ex tribu Manaſſe duodecim millia ſignati: 7. Ex tribu Simeon duodecim millia ſignati: Ex tribu Leui duodecim millia ſignati: Ex tribu Iſſachar duodecim millia ſignati: 8. Ex tribu Zabulon duodecim millia ſignati: Ex tribu Ioſeph duodecim millia ſignati: Ex tribu Beniamin duodecim millia ſignati. 9. Poſt hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis: ſtantes ante thronum, & in conſpectu Agni, amicti ſtolis albis: & palmæ in manibus eorum: 10. & clamabant voce magna dicentes: Salus Deo noſtro, qui ſedet ſuper thronum, & Agno. 11. Et omnes Angeli ſtabant in circuitu throni: & ſeniorum, & quatuor animalium: & ceciderunt in conſpectu throni in facies ſuas, & adorauerunt Deum, 12. dicentes, Amen. Benedictio, & charitas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro, in ſæcula ſæculorum, Amen. 13. Et reſpondit vnus de ſenioribus, & dixit mihi: Hi, qui amicti ſunt ſtolis albis, qui ſunt? & vnde venerunt? 14. Et dixi illi: Domine mi, tu ſcis. Et dixit mihi: Hi ſunt, qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine Agni. 15. ideò ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui ſedet in throno, habitabit ſuper illos. 16. non eſurient, neque ſitient ampliùs, nec cadet ſuper illos ſol, neque vllus æſtus: 17. quoniam Agnus, qui in medio throni eſt, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & abſterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

COMMEN

COMMENTARII.

1\. VERS. 1.2.3. *Poſt hæc vidi quatuor Angelos &c.*] Pars eſt capitis, & ſigilli ſexti, ſimul & præambulum ad ſeptimum ſigillum. Vidi, inquit Ioannes, poſt hæc quatuor Angelos, velut vice Dei præſides, *ſtantes in quatuor angulis*, ſeu extremitatibus *terræ*, ſeu in plaga Orientali, Occidentali, Auſtrali, ac Septemtrionali, *tenentes* in manu, ac poteſtate ſua *quatuor ventos* primarios *terræ* Eurum, Zephyrum, Auſtrum, & Aquilonem, cum ſociis cuique vento lateralibus: tenentes inquam, ſeu coercentes, *nè*, vti decretum erat, vehementiore impetu *flarent, ſuper terram, neque ſuper mare, neque in vllam arborem*, & tempeſtates exitiales eiicerent, quibus cuncta elementa miſcerent, ac conturbarent. *Et vidi alterum Angelum aſcendentem ab ortu ſolis.* Aſcendere dicitur, quia quaſi oriri cum ſole, & in horizontem, quo erat Ioannes ſpiritu, videbatur aſcendere. Dixerim autem ab ortu ſolis aſcendiſſe, quia venerat, vt læta nunciaret. Vidi, inquam Angelum aſcendentem, *habentem ſignum Dei vivi*, Græcè, *ſigillum*, quod electorum frontibus imprimeret, nempe ſignum Crucis, ſeu *Tau*, quali ſignati fuerant in Ieruſalem gementes Ezech. 9. 4.

> *Signantur electi ex vtroque populo Iudæo, & Gentili.*

* Electi ad ſuperos Crucis ſigno notantur, vt edoceamur, prædeſtinatos decere labores, quibus patienter ſublatis ſunt à Domino dignoſcendi. Vnde cum videris aliquem agi tribulatione, quam conſtanter ſuffert *Tau*, ſeu crucem in eius fronte inſpicis, ſeu ſignum prædeſtinationis.]

> Pati labores conſtanter, eſt prædeſtinationis ſignum.

Et clamauit voce magna quatuor illis Angelis, quibus datum eſt nocere terræ, & mari, dicens: Hæc vox magna argumentum eſt ingentis ergà hominum ſalutem affectus. * Hunc debent homines Michaëli, qui probabiliter electos ſignaturus aſcenderat.]

> Feruet Archangelus Michaël affectu ſalutis hominum.

Ventos continere procellarum, peſtis morborum excitatores, ne noceant terræ, pelago, *neque arboribus, quoad vſque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus eorum.* Operæ pretium eſt, vt priuſquam homines depereant, electi ad vitam æternam crucis ſignaculo muniantur,

Verſ. 4.5.6.7.8.9.10.11.12. Et audiui, &c.] Audiui quidem *numerum ſignatorum ex omni Tribu filiorum Iſrael*, futurum centum *quatuor millium.* Scio Riberam noſtrum aſſeruiſſe, in fine mundi præcisè ea ſingulis Iſraël Tribubus, quæ à Chriſti aduentu in ſua permanent incredulitate *duodecim millia* non plures, nec pauciores ſignandos, & ſalute donandos: ita vt ſolummodo ſint centum quadraginta quatuor millia: cum Pererio & aliis exiſtimo, plures ex Tribubus ſingulis ſalutem conſequuturos, & per duodecim millia omnes ſignificari. *Ex omni Tribu*, ſeu ferè ex omni; nam Tribus Dan omittitur, quod ex ea Antichriſtus eſt oriturus, cui tota adhærebit. * Amor enim & plauſus ſuæ genealogiæ omnibus eſt agnatus.]

> Omnibus agnatus amor & plauſus genealogiæ ſuæ.

Tribus autem *Ioſeph* hîc pro Tribu *Ephraim* nominatur. *Poſt hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus Gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, ſtantes ante thronum, & in conſpectu Agni:* Qui ex populo Iſraël extremis temporibus ſalutem aſſequentur, poterunt numerari: certè qui ex Gentilibus, & aliis nationibus ad cæleſte Regnum ſignantur, ab hominibus numero comprehendi non poſſunt: licet & hi pauci ſint futuri, ſi cum pereuntibus componantur. Hi in conſpectu Dei, & Agni ſeu Chriſti adſtabant *amicti ſtolis albis: & palmæ in manibus eorum*, quibus ſignabatur eos de mundo, de carne, de diabolo triumphum egiſſe. *Et clamabant voce magna, dicentes:* * Magna voce proclamant, ſiue magno cordis affectu, quia ingenti gratiarũ actione tenebãtur recolere, non ſua ſe virtute, auxiliante Deo tribulationũ impugnantium ſuperaſſe certamina, vt ſalute potirentur æterna.]

> Ingens Dei beneficiũ ingẽti gratiarũ actione eſt, celebrandum.

Salus, inquiunt, *Deo noſtro, qui ſedet ſuper thronũ & Agno* ſit. Humano more loquitur ſcriptura; ac ſi de homine diceretur, Salus illi, viuat. Vox autem illa non eſt optantium, ſed lætantium de Dei beatiſſima immortalitate, & æternitate. *Et omnes Angeli ſtabant in circuitu throni, & ſeniorum, & quatuor animalium: & ceciderunt in conſpectu throni in facies ſuas, & adorauerunt Deum.* Exultant Angeli, & gratias Deo agunt de victoria, ac beatitudine hominibus exhibita. * Angeli etenim per Chriſtum fratres iam noſtros eſſe profitentur eorum gloriæ futuros conſortes. Vnde de ſalute noſtra Deo gratias agunt.]

> Angeli per Chriſtũ fratres noſtri effecti de noſtra ſalute Deo gratias agunt.

Dicentes: Amen. Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum. Amen, fiat, fiat. Pro *claritas, virtus, fortitudo*, in Græco eſt, *Gloria, potentia.*

Verſ. 13.14.15.16.17. Et reſpondit vnus, &c.] Tunc vnus de ſenioribus viginti-quatuor *dixit mihi. Hi, qui amicti ſunt ſtolis albis, qui ſunt, & vnde venerunt?* Senior Ioannem interrogat, vt attentiorem eum reddat ad audiendum, quæ ab hominibus maximè oportet ediſci. *Et dixi illi: Domine, tu ſcis.* Quid à me interrogas id, quo à te me edoceri oportet: Et dixit mihi: *Hi*, qui amicti ſunt ſtolis albis, *ſunt qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine Agni.* Intelligit cunctas Eccleſiæ perſecutiones, maximè vltimam illam magis horribilem, quæ in fine mundi ab Antichriſto eſt excitanda. Hi quidem fortiſſimi Martyres, & pij admodum Confeſſores, diluerunt veſtimenta ſeu ſeipſos, & conſcientias ſuas puras reddiderunt per ſanguinem, & merita Chriſti. *Ideò ſunt antè thronum Dei, & ſeruiunt ei die ac nocte in Templo eius*, ſeu in cælo. Alludit enim ad Salomonis Templum, vbi Dominus in ſancto ſanctorum ſuper Propitiatorium ac Cherubim ſedebat. *Et qui ſedet in throno, habitabit ſuper illos*, eos proteget, & in eis perpetuam quaſi in proprio domicilio, manſionem habebit. *Non eſurient, neque ſitient amplius: nec cadet ſuper illos ſol, neque vllus æſtus.* Humanæ infirmitatis indicamenta omninò receſſere. *Quoniam Agnus, qui in medio throni eſt, reget illos*, ſeu *paſcet* gregem ſibi à Patre donatum (ſic ex Græco) *& deducet eos ad vitæ fontes aquarum*, ſeu ad fontes aquarum vitæ. Hos fontes in Dei viſione Dauid eſſe ſciebat, cum modulabatur Pſal. 41. *Quemadmodum deſiderat ceruus ſitiens ad fontes aquarum peruenire: ita deſiderat anima mea ad te Deus*, demùm appropinquare viuum vtique fontem: *& abſterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum*, ſeu eos æternè ſolabitur, Inſtar patris indulgentiſſimi, qui filium flentem blandè demulcet, eiuſque lacrymas abſtergit.

CAPVT VIII.

Sigillum ſeptimum aperitur, prodeuntibus ſeptem Angelis, qui tubas perſonantes, ingentes vniuerſo orbi plagas inferunt.

1. ET cum aperuiſſet ſigillum ſeptimum, factum eſt ſilentium in
cælo, quaſi media hora. 2. Et vidi ſeptem Angelos ſtantes
in conſpectu Dei: & datæ ſunt illis ſeptem tubæ. 3. Et alius
Angelus venit, & ſtetit ante altare habens thuribulum au-
reum: & data ſunt illi incenſa multa, vt daret de orationibus
ſanctorum omnium ſuper altare aureum, quod eſt ante thro-
num Dei. 4. Et aſcendit fumus incenſorum de orationibus
ſanctorum de manu Angeli coram Deo. 5. Et accepit Angelus thuribulum, &
impleuit illud de igne altaris, & miſit in terram, & facta ſunt tonitrua, & voces,
& fulgura, & terræmotus magnus. 6. Et ſeptem Angeli, qui habebant ſeptem
tubas, præparauerunt ſe vt tuba canerent. 7. Et primus Angelus, tuba cecinit, &
facta eſt grando, & ignis, miſta in ſanguine, & miſſum eſt in terra, & tertia pars
terræ combuſta eſt, & tertia pars arborum concremata eſt, & omne fœnum vi-
ride combuſtum eſt. 8. Et ſecundus Angelus tuba cecinit: & tanquam mons ma-
gnus igne ardens miſſus eſt in mare, & facta eſt tertia pars maris ſanguis. 9. &
mortua eſt tertia pars creaturæ eorum quæ habebant animas in mari, & tertia pars
nauium interiit. 10. Et tertius Angelus tuba cecinit: & cecidit de cælo ſtella ma-
gna, ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes
aquarum: 11. Et nomen ſtellæ dicitur Abſinthium: & facta eſt tertia pars aqua-
rum in Abſinthium: & multi hominum mortui ſunt de aquis, quia amaræ factæ
ſunt. 12. Et quartus Angelus tuba cecinit: & percuſſa eſt tertia pars ſolis, & ter-
tia pars Lunæ, & tertia pars ſtellarum, ita vt obſcuraretur tertia pars eorum, & diei
non luceret pars tertia, & noctis ſimiliter. 13. Et vidi, & audiui vocem vnius aqui-
læ volantis per medium cæli, dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in ter-
ra, de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri.

COMMENTARII.

V. 1.2, 3.4.5. *Et cum aperuiſſet ſigillum ſeptimum, &c.*] Septimum denique ſigillum reſeratur ab Agno. Tunc autem *factum eſt ſilentium in cælo, quaſi media hora,* quo ſignatur quædam velut admiratio, & ſtupor Sanctorum meditantium impiorum pœnas ſeptimo ſigillo figuratas. Si temporales peccatorum ſtrages ſic vel ſanctorum mentem afficiunt, quid ſi æternæ Tartari pœnæ illis obiicerentur?] * Eſt qui aſpiciens altare, & thuribula verſari animaduertens, Agni Euchariſtici ſacrificium hîc figurari meditatur: ideóque ait dimidiæ horæ ſilentium adſtantibus indici. Dum enim Miſſa celebratur, oportet, vt in Templo nulla niſi celebrantis vox audiatur.] *Et vidi ſeptem Angelos ſtantes in conſpectu Dei: & data ſunt illis ſeptem tubæ.* Hi ſunt ſeptem illi Angeli primarij in aula cæleſti, & Eccleſiæ Principes, quibus à Deo cura Eccleſiæ à Deo eſt commiſſa. Quorum nomina ſuperiùs indicauimus. Dum verò hiſce Angelis traduntur tubæ, ſignificatur, Angelos ipſos quaſi tuba plagas proclamaturos, & re ipſa in orbem velut Dei miniſtros tradituros eſſe executioni. *Et alius Angelus venit, & ſtetit ante altare habens thuribulum aureum: & data ſunt illi incenſa multa.* Ribera exiſtimat hunc Angelum eſſe Gabrielem quem probabiliùs ego aſſero vnum ex aliis ſeptem Angelis tubarum eſſe. Hic ante altare, quod ante Dei thronum aderat ſimile altari thymiamatis, quod ante Sancta ſanctorum erat erectum. Traditum eſt ei vas aureum, in quo thymiama ſolebat adoleri: ac ſimul tradita ei fuere aromata, ac thymiamata multa, quæ ſedenti in throno, & Agno in fumum reſoluta litaret: *vt daret de orationibus Sanctorum omnium ſuper altare aureum, quod eſt ante thronum Dei.* Data, inquam, ſunt illi Angelo incenſa multa de orationibus ſanctorum, vt ea Deo offerret. * Vnde colligo ſanctorum orationes ſuauiſſimam cælecti Numini fragrantiam halare.] * Et preces Sanctorum Deo ab Angelis offerri. Quo quidem allicimur, vt Angelis maximè tutelari noſtro pium offeramus affectum. *Et aſcendit fumus incenſorum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo,* ſeu ſanctorum oratio ad Deum conſcendit.

Quam ſit ineffabilis pœnæ æternæ impiis paratæ horror!

Dum celebratur Miſſa profundum adſtantium ſilentium eſt neceſſarium.

Sanctorum preces ſuauiſſimè Deo fragrantiam hallant

Ergà Angelum tutelarē affectus ſuadetur.

ſcendit, Deus autem eam gratus exaudiuit. *Et accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris, & miſit in terram.* Scilicet prunas illas, quo facto ſignificabatur per orationes ſanctorum poſcentium Dei miſerationem erga impios, ignem plagarum in illos demitti. Vt ſcilicet pœna inflicta ſtulti mentem aſſumerent meliorem. * Profectò ærumnæ, queis impij contunduntur perſpicui ſunt diuinæ pietatis effectus. Dementem enim peccatorem ſæpè pœna efficit ſapientem.] *Et facta ſunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræ motus magnus.* Prænuncia hæc ſunt ingentium calamitatum, quas Deus vel in fine mundi in impios immittet. * Annon vides omnia hæc ſolummodo eſſe minas? *Voces* ſunt, tonitrua, fulgura: non gladius ſtringitur, non fulmina exitialia contorquentur. Hæc peccatores non omninò interimunt, ſed imminentis interemptionis ſunt documenta.] * Illud expende, Angelus *de igne altaris miſit in terram:* Diriota Dei ſupplicia ab altari procedunt in ſacrilegos ob Euchariſtiam indignè acceptam, vel in Templi profanatores.]

Pœnam impio hic infligi, diuinæ pietatis eſt effectus.

Huius vitæ tribulationes impiis inflictæ ſunt Dei pietatis admonitiones, ſed effectus diri prænuntiæ.

Ab altari procedit ignis in ſacrilegos.

2.

Verſ. 6. 7. 8. 9. Et ſeptem Angeli, qui habebant ſeptem tubas, præparauerunt ſe, vt tuba canerent, nempe ſuam quiſque tubam accipiens, eamque ori admouens, vt clangeret. * Sunt qui exiſtiment hiſce tubis Euangelicam prædicationem dira impiis tonantem deſignari: ideoque neceſſarium fuit ad clangendum ſeu prædicandum ſe Angelos, ſeu Concionatores præparaſſe. Prædicationis enim officium grauiſſimum, & difficillimum eſt, ad quod exercendum, operæ pretium ſit multam præparationem præmitti.] *Et primus Angelus tuba cecinit, & facta eſt grando, & ignis mixta in ſanguine: & miſſum eſt in terram.* Cum claſſicum primus Angelus cecinisſet, grando horribilis è nubibus excidit, cui admixtæ erant igneæ exhalationes, ſeu fulmina, & pluuia ſanguinea, ad vberiorem Numinis irati oſtenſionem: & totum hoc compoſitum grandinis, ignis, & ſanguinis miſſum eſt in terram: *& tertia pars terræ combuſta eſt,* non ſimul, & continuè, ſed carptim: nonnullæ ſcilicet prouinciæ, aut earum partes: *& tertia pars arborum concremata eſt: & omne fœnum viride,* (ſeu herba virens) *combuſtum eſt.* * Ad litteram hæc ſunt accipienda, à Deo miſericorditer ordinatè, vt territi impij ad frugem meliorem deducantur.] *Et ſecundus Angelus tuba cecinit: & tanquam mons magnus igne ardens miſſus eſt in mare: & facta eſt tertia pars maris ſanguis.* Creſcunt terrores. Ad ſecundi namque Angeli tubæ intonantis ſonitum, globus quidam igneus præcelſum montem æquans magnitudine, in mare motu horribili immittitur, & ingens illa maſſa ſimul è cælo demiſſa dum per aerem defertur, in varias partes ſcinditur, & in varias æquoris partes deſcendit eas in ſanguinem verſura: *& mortua eſt tertia pars creaturæ eorum, quæ habebant animas in mari,* ſcilicet tertia pars piſcium: *& tertia pars nauium interijt.* * Non omnes impij dantur exitio, ſed tertia pars, ſeu eorum aliqui, vt eorum obiecto ſupplicio reliqui reſipiſcant.]

Prima, & ſecunda tubæ plaga incutiuntur.

Officium prædicationis haud repentè exercendum, ſed multa præparatione præmiſſa.

A Deo miſericorditer impiis hic immittuntur tribulationes, vt reſipiſcant.

Obiecto aliorum ſupplicio peccatores corrigantur.

3.

Verſ. 10. 11. 12. 13. Et tertius Angelus tuba cecinit, &c.] *Cecidit de cælo ſtella magna, ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.* Ad tertiæ tubæ ſonitum cometa aliquis de cælo excidit, & ſuo caſu diffluens, & in multas faculas diuiſum, ſeu igneas exhalationes, flumina corrupit, & fontes: *& nomen* ſtellæ dicitur Abſinthium, quia reſiduum aquæ fontium, & fluminum reddet amarum. * Amaricante enim tertia parte fontium & fluminum, quomodo ſociæ aquæ amaritudinis eſſent immunes? Vndè ediſce nonnullos impios ciues magnam poſſe corrumpere Ciuitatem.] *Et facta eſt tertia pars aquarum in abſinthium: & multi hominum mortui ſunt de aquis,* ſeu propter aquæ potum; *quia amaræ,* imò veoenatæ factæ ſunt. *Et quartus Angelus tuba cecinit: & percuſſa eſt tertia pars ſolis.* Verè enim in ſæculi fine obſcurabitur Sol, & Luna, & ſtellæ, ità *vt obſcuraretur tertia pars eorum. & dies non luceret pars tertia, & noctis ſimiliter,* ſeu adeò vt dies æque ac nox tertia parte obſcurior ſolito fieret. *Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ volantis per medium cæli dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra, de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri.* Seu proh miſerrimi homines, quibus horribiliora adhuc mala colligentur à tribus reliquis Angelorum vocibus eas indicturis: Ribera probabiliter opinatur intelligi poſſe in aquila egregium aliquem Concionatorem, ſeu celebrem Prophetam, quem Deus in mundi fine excitaturus eſt, vt hominibus toto orbe commorantibus tres ſequentes plagas prænunciet.

Tertia & quarta tubæ plaga deſcribuntur.

Nonnulli impij magnam poſſunt Ciuitatem inficere.

CAPVT IX.

Deſcribuntur plagæ per quintum, & ſextum Angelum immiſſæ.

1. ET quintus Angelus tuba cecinit: & vidi ſtellam de cælo ce-
cidiſſe in terram, & data eſt ei clauis putei abyſſi. 2. Et
aperuit puteum abyſſi: & aſcendit fumus putei, ſicut fumus
fornacis magnæ: & obſcuratus eſt ſol & aër de fumo putei:
3. Et de fumo putei exierunt locuſtæ in terram, & data eſt
illis poteſtas, ſicut habent poteſtatem ſcorpiones terræ:
4. & præceptum eſt illis ne læderent fœnum terræ, neque
omne viride, neque omnem arborem: niſi tantùm homines, qui non habent ſignum
Dei in frontibus ſuis: 5. & datum eſt illis ne occiderent eos: ſed vt cruciarent

menſibus quinque: & cruciatus eorum, vt cruciatus ſcorpij cum percutit hominem:
6. Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: & deſidera-
bunt mori, & fugiet mors ab eis. 7. Et ſimilitudines locuſtarum, ſimiles equis pa-
ratis in prælium: & ſuper capita earum tanquam coronæ ſimiles auro: & facies ea-
rum tanquam facies hominum. 8. Et habebant capillos ſicut capillos mulierum:
& dentes earum, ſicut dentes leonum erant: 9. & habebant loricas ſicut loricas
ferreas, & vox alarum earum ſicut vox curruum equorum multorum currentium
in bellum: 10. & habebant caudas ſimiles ſcorpionum, & aculei erant in caudis
earum: & poteſtas earum nocere hominibus menſibus quinque: & habebant ſuper
ſe. 11. Regem Angelum abyſſi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem
Apollyon, Latinè habens nomen Exterminans. 12. Væ vnum abiit, & ecce ve-
niunt adhuc duo væ poſt hæc. 13. Et ſextus Angelus tuba cecinit: & audiui vo-
cem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod eſt ante oculos Dei, 14. dicen-
tem ſexto Angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor Angelos, qui alligati ſunt in
flumine magno Euphrate. 15. Et ſoluti ſunt quatuor Angeli, qui parati erant in
horam, & diem, & menſem, & annum, vt occiderent tertiam partem hominum.
16. Et numerus equeſtris exercitus vicies millies dena millia. Et audiui numerum
eorum. 17. Et ita vidi equos in viſione: & qui ſedebant ſuper eos, habebant lo-
ricas igneas, & hyacinthinas, & ſulphureas, & capita equorum erant tanquam ca-
pita leonum: & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & ſulphur. 18. Et ab his
tribus plagis occiſa eſt tertia pars hominum, de igne, & de fumo, & ſuphure, quæ
procedebant de ore ipſorum. 19. Poteſtas enim equorum in ore eorum eſt, & in
caudis eorum nam caudæ eorum ſimiles ſerpentibus, habentes capita: & in his no-
cent. 20. Et cæteri homines, qui non ſunt occiſi in his plagis, neque pœnitentiam
egerunt de operibus manuum ſuarum, vt non adorarent dæmonia, & ſimula-
cra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea, quæ neque videre poſ-
ſunt, neque audire, neque ambulare: 21. & non egerunt pœnitentiam ab ho-
micidiis ſuis, neque à veneficiis ſuis, neque à fornicatione ſua, neque à fur-
tis ſuis.

COMMENTARII.

1. *A quinto Angelo plaga immiſſa.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Et quintus Angelus tuba cecinit: &c.] Et vidi ſtellam de cælo cecidiſſe in terram: & data eſt ei clauis putei abyſſi*, ſeu aſpexi Angelum vnum è bonis, cui datum à Deo inferno præſidere. Claues enim, vel imperium, & cuſtodia infernalis carceris non committitur Lucifero aut aliis dæmonibus incarceratis: ſed Angelis Beatis diuinæ iuſtitiæ miniſtris. Angelus hic è cæleſti vertice delapſus cum claue putei abyſſi, habens poteſtatem aperiendi, reſeratos illius, & ſimul terræ ſinum laxat, horribili hiatu egreſſuris monſtris apertum. *Et aperuit* itaque *puteum abyſſi: & aſcendit fumus putei, ſicut fumus fornacis magnæ*: ſicut ex Æthna & Veſuuio ſæpè prorumpit: *& obſcuratus eſt Sol, & aer de fumo putei. Et de fumo*, ſeu cum fumo *putei exierunt locuſtæ in terram*, naturalis quidem, & propriè dictæ, ſed peregrinæ admodum, diuina virtute ſubitò procreatæ (vti illæ olim in Ægypto) eæque virulentæ & aculeatæ, & inſtar ſcorpionum pungentes. *Et data eſt illis poteſtas, ſicut habent poteſtatem ſcorpiones terræ*, vt vulnera ſæua & venenata infligant, qualia ſcorpionum aculeo ſolent infligi. *Et præceptum eſt illis, ne læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: niſi tantum homines, qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis.* Hæ quidem locuſtæ non erant ſimiles aliis, qui herbis paſcuntur, ſed carniuoræ. Non autem Deus permiſit, vt indiſcriminatim ſuam vim exerant, ſed ſolùm in illos, qui ſigno Crucis notatis non fuerint, de quo cap. 7. 3. *& datum eſt*, ſeu indictum *illis, ne occiderent eos, ſed vt cruciarent menſibus quinque*, ne ſcilicet morte cita dolores terminarentur. * Profectò diuturnus cruciatus dirior eſt morte.] *Et cruciatus eorum vt cruciatus ſcorpij, cum percutit hominem. Et in diebus illis*, ſeu quinque illis cruciatus huiuſmodi menſibus, *quærent homines mortem, & non inuenient eam: & deſiderabunt mori, & fugiet mors ab eis.* * Hinc liceat, (ſi quidem oſtium eſt reſeratum) ad Tartarum deſcendere. vbi miſerrimi homines non ſolùm menſibus quinque, ſed æternum à dæmoniis cruciabuntur ſine mortis ſpe. O quam horribilis illa cogitatio, quod ſine morte interminabiliter ſint morituri.]

Diuturnus cruciatus dirior eſt morte.

Dira admodum damnatis cogitatio, paſſuros ſe ſine ſpe vnquam moriendi.

Verſ. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Et ſimilitudines locuſtarum, &c.] Accuratiùs locuſtas deſcribam. *Similes erant equis paratis in prælium.* Habent quidem locuſtæ nonnullam cum forma equi ſimilitudinem: *& facies earum tanquam facies hominum*, ſeu quæ referebant faciem humanam per quædam ſimilia lineamenta: *& habebant capillos, ſicut capillos mulierum: & dentes earum ſicut dentes leonum erant.* Quam ſint voraces locuſtæ, non ſemel Hiſpani experti ſumus, cum plaga hæc omnia deuaſtans ingenti admodum agmine ad noſtros terminos annis proximis inuolauit. *Et habebant loricas ſicut loricas ferreas*, ſeu quandam loricarum ſimilitudinem: *& vox alarum earum ſicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum* vox, inquam, ala-

rum,

tum, id eſt, ſtridor: *& habebant caudas ſimiles ſcorpionum; & aculei erant in caudis earum: & poteſtas earum nocere hominibus menſibus quinque. Et habebant ſuper ſe regem Angelorum abyſſi, cui nomen Hebraicè Abaddon.* Locuſtarum dux erat Angelus nequam, Diabolus namque eas ducebat, quo ex Dei permiſſione, erant ducendæ, ad impios cruciandos. Tartareo qui Regi nomen erat Abaddon. Hebræum enim אבד *abad* in Kal ſignificat *perire*: in Piel autem, *perdere.* Inde Abaddon, ſeu *perdens, exterminans.* Græcè, *autem Apollyon, Latinè habens nomen, exterminans.* Hic itaque dæmon iſtar feralis lictoris, Dei iuſſu haſce in impios locuſtas aget. Porrò per eas S. Auguſtinus, Beda, Primaſius, & plures alij intelligunt varia hæreticorum genera, qui in mundi fine plurimi exurgent. At hæretici non cruciant ſolos impios: ſed potiùs pios, & orthodoxos; quos verò veneno ſuo inficiunt, non ita excruciant, vt mortem expetant: ſed voluptatibus, & deliciis huius mundi ità ineſcant, vt mortem extremè horreant, vitam ſummè concupiſcant. *Væ vnum abijt, & ecce veniunt adhuc duo væ poſt hæc.* Seu cum his locuſtis vnum ex tribus ab aquila volante prolatis *Væ* receſſit: ſed ſuper ſunt alia duo *Væ*. quæ ſextus, ac ſeptimus Angelus impiis indicent.

2. *Verſ.* 13.14.15.16.17. *Et ſextus Angelus tuba cecinit: &c.*] *Et audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod eſt ante oculos Dei.* Hæc vox audita eſt prodire ex altari thymiamatis, quod Ioannes in cælo viderat ſupra cap. 8.3. Erat autem vox animarum ſanctarum ſub altari quieſcentium, & precantium, impios puniri per ſextam hanc plagam impiorum ab illis vexatorum leuamen. * Tanta enim Dei ad miſerendum pronitas, & ad puniendum tarditas, vt neceſſarium ſit inſtantiſſimè à ſanctis rogari, vt tandem procedat ad ſupplicium.]. Vocem, inquam, audiui *dicentem ſexto. Angelo, qui habebat tubam: ſolue quatuor Angelos, qui alligati ſunt in flumine magno Euphrate*, ſeu quatuor præcipuos Angelos tartareos, qui quaſi præſunt quatuor orbis partibus: ligati autem Dei potentia ne tantum noceant, quantum vellent, & poſſent, ſi eis frænum laxaretur. * Latrare poteſt tartareus canis à Deo illigatus, ſed non mordere, niſi ſtultos, qui ad illum accedunt.] *Et ſoluti ſunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam. & diem, & menſem, & annum*, ſeu ad tempus à Deo ſtatutum, *vt occideret tertiam partem hominum*, qui non erant ſignati ab Angelo ſigno Dei, ſiue crucis. Haud nouum in ſcripturis, dæmones loco alicui ligari. Aſmodæum enim in deſerto Ægypti vidimus à Raphaele fuiſſe illigatum. Tob. 8.3. * *Qui parati erant ad horam.* Tantum dæmonum in homines odium, vt nunquam non ſint in animi præparatione ad nocendum eis, mox ac à Deo permiſſio detur]

Sexti Angeli plaga.

Tanta Dei ad puniendũ tarditas, vt neceſſum ſit, à ſanctis rogari, vt puniat impios

Dæmon canis eſt ligatus latrare poteſt, ſed non mordere niſi ſtultos ad eum accedentes.

Diabolus ſemper eſt paratus ad nocendum hominibus.

Et numerus equeſtris exercitus vicies millies dena millia. Dæmones quatuor illi ſoluti ab Angelo plurimorum animos ad iniqua certamina concitabunt aduerſus impios: vnde maximi exercitus conflabuntur, quorum numerus erit duo equitum milliones, Exiſtimo quidem has immenſas militum copias in variis orbis partibus inter ſe diſſitis contra impios eſſe pugnaturas: alioqui quænam eos regio capiet, aut alere poterit? *Et ita vidi equos in viſione* Porrò equi, & eorum seſſores tales erant, quales iam deſcribo: *Et qui ſedebant ſuper eos habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & ſulphureas.* Seu induti erant loricis lucentibus, ac radiantibus, ac ſi igneæ exiſterent. Crediderim, magnam imò maiorem partem tam ingentis exercitus fore dæmonum. Vndè agnati coloris loricas oſtentabunt, igneas, ſulphureas, & hiſacinthinas; color enim hyacinthinus ex ſulphure igne accenſo ſolet exiſtere. *Et capita equorum erant tanquam capita leonum* ob ferociam: *& de ore eorum procedit ignis, & fumus, & ſulphur.* Quod quidem aptè dæmoniis formam equorum (vt dixi) aſſumentibus apprimè conuenit. Vel ferocitati verba poſſunt accomodari. Sic Georg. 2. Virgilius: *Tauri ſpirantes naribus ignem.* * Profectò dum video exercitum tantam ignis, fumi, & ſulphuris copiam induere, & ſpirare: vereor, ne militare officium ob agnatam militibus licentiam faciliorem inferat damnationem: cum tamen poſſit miniſterium militare cum pietate & virtute coniungi, vt quotidiè experimento ediſcimus.]

Militia ſtatas eſt ad perditionem aptus malitia militum.

Verſ. 18.19.20.21. *Et ab his tribus plagis, &c*] *Exciſa* quidem *eſt tertia pars hominum de igne, & de fumo, & ſulphure quæ procedant de ore ipſorum* tribus hiſce plagis. *Poteſtas enim equorum in ore eorum eſt, & in caudis eorum; nam caudæ eorum ſimiles ſerpentibus, habentes capita: & in his nocent.* Per caudas capitatas nocentes deſignant pediſecos, & miniſtros militum, qui plerumque ſunt peſſimi, & nocentiſſimi; omnia enim vaſtant furtis, incendijs, libidinibus. *Et cæteri homines, qui non ſunt occiſi in his plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum ſuarum, vt non adorarent dæmonia, & ſimulacra aurea, & argentea. & ærea, & lapidea, & lignea, quæ neque videre poſſunt, neque audire. Neque ambulare: & non egerunt pœnitentiam ab homicidiis ſuis, neque à veneficiis ſuis, neque à fornicatione ſua, neque à furtis ſuis.* Tertia ſolummodo pars impiorum ab huius exercitus à diabolo excitati interimetur. At aliæ duæ reliquæ partes, licet occiſorum ſtrage monitæ eſſent, vt reſipiſcerent, pœnitentiam de idololatria, furtis, libidinibus agere noluerunt, vnde æterno reſeruantur exitio. * Maximè enim Dei prouocat iram, qui poſt obiecta ſibi ſupplicia aliis impiis illata ob ſimilia crimina, adhuc in impietate perſiſtit.]

Maximè Dei iram prouocat, qui obiecto ſupplicio ſimili peccatori illato, non corrigitur.

CAPVT X.

Angelus fortis de cælo deſcendit. Septem tonitrua conſonant. Ioannes iubetur librum de manu Angeli accipere, & deuorare.

1. ET vidi alium Angelum fortem deſcendentem de cælo ami-
ctum nube, & iris in capite eius, & facies eius erat vt ſol, &
pedes eius tanquam columnæ ignis: 2. & habebat in ma-
nu ſua libellum apertum: & poſuit pedem ſuum dextrum
ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram: 3. & clamauit
voce magna, quemadmodum cùm leo rugit. Et cùm cla-
maſſet, locuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas. 4. Et cùm locuta fuiſſent ſe-
ptem tonitrua voces ſuas, ego ſcripturus eram: & audiui vocem de cælo di-
centem mihi: Signa quæ locuta ſunt ſeptem tonitrua, & noli ea ſcribere.
5. Et Angelus quem vidi ſtantem ſuper mare, & ſuper terram, leuauit manum
ſuam ad cælum: 6. & iurauit per viuentem in ſæcula ſæculorum, qui creauit cæ-
lum, & ea quæ in eo ſunt; & terram, & ea quæ in ea ſunt; & mare, & ea quæ in eo
ſunt: Quia tempus non erit amplius: 7. ſed in diebus vocis ſeptimi Angeli, cùm
cœperit tuba canere, conſummabitur myſterium Dei, ſicut euangelizauit per ſer-
uos ſuos Prophetas. 8. Et audiui vocem de cælo iterùm loquentem mecum, &
dicentem: Vade, & accipe librum apertum de manu Angeli ſtantis ſuper mare, &
ſuper terram. 9. Et abij ad Angelum, dicens ei, vt daret mihi librum. Et dixit mi-
hi: Accipe librum, & deuora illum: & faciet amaricari ventrem tuum, ſed in ore
tuo erit dulce tanquam mel. 10. Et accepi librum de manu Angeli, & deuoraui
illum: & erat in ore meo tanquam mel dulce: & cùm deuoraſſem eum, amaricatus
eſt venter meus: 11. & dixit mihi: Oportet te iterùm prophetare Gentibus, & po-
pulis, & linguis, & regibus multis.

COMMENTARII.

1. *Angelus fortis de cælo deſcendit.*

VERS. 1. 2. 3. *Et vidi alterum Angelum, &c.*] Exiſtimo, hunc eundem Angelum fuiſſe cum illo, qui *cap. 5.* Ioanni nunciauit, Agnum Librum reſeraturum. Hic autem legatum, ac ſimul Chriſti Domini typum. Ea autem quæ in hoc capite, & in parte ſequenti dicuntur, inter tubam ſexti Angeli, & ſeptimi fient. Nam de ſeptimo Angelo ſcriptum eſt *cap. 11. à verſ. 15.* Alium Angelum fortem Ioannes, inquit, aſpexi *deſcendentem de cælo amictum nube* gloriæ tegumento.

Peccatores non intelligunt, circa finem temporis veritatem.

* Et quia arcana Dei conſilia annunciaturus erat de mundi fine, & temporis; quâ veritatem, quaſi nube tectam homines aſpiciunt. Difficile enim ſibi perſuadent tempus vitæ ſibi defuturum.] *& Iris in capite eius* reconciliationis, & fœderis ſignum. Gen. 9. Angelus pacem profert hominibus eoſque ad pœnitentiam allicit, ne iræ Dei diluuio depereant.

Chriſti corona eſt, peccatoribus miſereri.

* Cælicola verò hic, qui Chriſti typum agere dixi, Iride coronatur, quia Chriſti corona eſt peccatoribus miſereri.] *Et facies eius erat vt Sol*, quia poſt tot plagarum cruſtia, læta nunciabat, ſi homines vellent reſipiſcere. Et quia neminem latere volebat, Deum pacificum aduentare, atque miſericordem: Sol enim oritur munificus ſuper bonos & malos.

Deus vult velut à facie, à miſericordia dignoſci.

* In pedibus (vt mox videbis) iuſtitia Dei deſignatur, hic verò miſericordia in ſplendenti facie exprimitur. Vt, quemadmodum homo à facie ſolet cognoſci, ſic Deus velit vbique velut à facie agnoſci à miſericordia.] *Et pedes eius tanquam columnæ ignis.* In columnis igneis Chriſti potentia deſignatur ad peccatores non reſipiſcentes abſumendos, ſeu ignibus æternis cremandos. Et habebat in manu ſua libellum. Græcè, *libellulum*, eſt diminutiui diminutiuum, quaſi Hiſpanè dixeris *Librezillo.* Hic libellulus eſt ille, qui erat ſeptem ſigillis obſignatus, quæ omnia penè iam ab Agno fuere reſerata: & ideò Ioanni apertus offertur. Si in illo Libro vidimus tot ſupplicia, tot calamitates, tot hominum tribulationes cõtineri, quo modò *Libellulus* appellatus?

Omnes pœnæ tranſitoriæ quid minimum eſt.

Certè quia omnes huius vitæ tribulationes, & labores quid minimum eſt ſcilicet tranſituri, ſi cum æternis Tartari pœnis componantur.] *Et poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram.* Vt oſtendatur, nihil eſſe tam diſtans, aut remotum, quod Domini ſui pedes, & conculcationem poſſit effugere. Non enim ſolùm in terris commorantes, ſed & qui in maris Inſulis remotiſſimis degunt, Dei ſupplicia, ſi praue egerint, vitare non valebunt.

D. Franciſcus Xauerius Angelus eſt fortis pergẽs ad Indiam legẽ Chriſti prolaturus.

* Liceat, deprecor Ieſuitæ contemplari in hoc Angelo forti, qui à terra in mare progredi videtur, D. Franciſcum Xauerium Indorum Apoſtolum,

qui

qui fride pacis, & libro legis Chriſti ad Gentilium abd ta Regna properat vti Sol idololatriæ tenebras abiegaturus; aptè vocatus Angelus *fortis*, ob incorruptam ſcilicet virginitatem Angelus, ob tot ab eo difficultates ſuperatas, tot exanthlatos labores fortis admodum, Cuius pedes inſtar columnarum oſtentantur, proptet immenſum penè ſpatium terræ, ac pelagi, quod pergens illuſtrauit. Pauent huic excogitationi huius capitis vltima verba, quæ Ioanni dicta, tu Xauerio accommoda: *Oportet iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis*] *Et clamauit voce magna, quemadmodum cum leo rugit.* Quia omnes audire vult, quæ dicit. Profectò peccatoris adeò obturatæ ſunt aures, vt neceſſarium ſit Concionatores minaci & valida eos voce terrere.] *Et cum clamaſſet, locuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas*, ſeu ſuos ſtrepitus ediderunt. * Ex ſequentibus tamen apparet, fuiſſe voces aliquid ſignificantes; ſed tanto ſtrepitu vt tonitrua viderentur. Et quidem, licet tonitrua voces non efforment, ſemper loquuntur, Dei iram peccatoribus prædicantia, vt eos ad reſipiſcentiam illo terrore, & fulminis metu adducant.]

Alta voce debent Concionatores vti, vt peccatores audiant.

Tonitrua loquuntur. Dei irã prædicantia.

2\. *Verſ. 4. 5. 6. 7. Et cum locuta fuiſſent, &c.*] Dum autem ſeptem tonitrua (ſeptem pro multis poſita videntur) ſuas voces efformarent, *ego ſcripturus eram*, quæ loquebantur, ne è memoria exciderent: *& tunc audiui vocem de cælo dicentem mihi: ſigna, quæ locuta ſunt ſeptem tonitrua, & noli ea ſcribere.* Græcè, *Obſigna* in mente tua occultanda. *Et Angelus, quem vidi ſtantem ſuper mare, & ſuper terram, leuauit manum ſuam ad cælum*, qui eſt iurantis habitus: *& iurauit per viuentem in ſæcula ſæculorum, qui creauit cælum, & ea, quæ in eo ſunt; & terram, & ea; quæ in ea ſunt; & mare, & ea, quæ in eo ſunt*, ſeu iurauit per Deum æternum omnium conditorem. Quid iurauit? *Quia tempus non erit amplius.* Finietur hæc dierum, & noctium varietas, & menſium & annorum: & pro tempore inuariabilis ſuccedet æternitas, hoc ſæculo conſummato: *Sed in diebus vocis ſeptimi Angeli, cum cœperit tuba canere, conſummabitur myſterium Dei: ſicut euangelizauit per ſeruos ſuos Prophetas.* Non (ac ſi diceret) nunc ſæculum terminabitur, ſed eo tempore, quod ſeptimus Angelus tuba tonaturus, deſignabit. Tunc Dei myſterium, ſeu omnia quæ Deus per Prophetas ſuos prædixerat circa futurum ſæculi finem & requiem ſanctorum æternam, ad vnguem implebuntur.

Septem tonitrua loquuntur.

Verſ. 8. 9. 10. 11. Et audiui vocem &c.] Tunc de cælo vocem exaudiui *iterum loquentem mecum, & dicentem*: Vade, & accipe librum apertum de manu Angeli ſtantis ſuper mare, & ſuper terram. *Et abij ad Angelum dicens ei, vt daret mihi librum.* * Cur non ſumpſit ab illo librum, quem cælitùs ei imperatum fuerat vt acciperet? aut quid neceſſum fuit illum ab eo petere? Profectò Præſules poteſtate a Deo data debent vrbanè vti.] *Et dixit mihi: Accipe librum, & deuora illum: & faciet amaricare ventrem tuum; ſed in ore tuo erit dulce tanquam mel.* Auide in mente reconde. Cum acceperis, diuina locutione, & tot futurarum rerum cognitione delectaberis: Sed cum poſtmodum contemplatus fueris Dei iram, & dira ſupplicia in impios præſcripta, animi amaritudine compungeris. * Sancti enim nimium dolent de proximorum euentibus infelicibus.] *Et accepi librum de manu Angeli, & deuoraui illum: & erat in ore meo tanquam mel dulce: & cum deuoraſſem eum amaricatus eſt venter meus. Et dixit mihi: Oportet, te iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis*, ſeu omnibus mundi nationibus indici à te oportet, quæ in eo libro continentur. Id præſtat Ioannes, dum Apocalypſim ſcripſit. * Nam qui libros ſacros in publicum edit, ſemper in illis Concionator exiſtit.]

3\. Ioannes iubetur, librum de manu Angeli accipere, & vorare.

Præſules poteſtate à Deo data debent Vrbanè vti.

De Proximorum malis Sancti admodum dolent.

Qui librum ſacrum ſcribit ſemper in illo concionatoris officium agit.

CAPVT XI.

Horribile Anti-Chriſti aduerſus Eccleſiam bellum. Se illi opponunt Henochus, & Elias. Quorum geſta, miracula, reſurrectio, in cælum aſcenſio, & prodigia eorum martyrium conſecutura hîc deſcribuntur, & contigerint poſterius.

1\. ET datus eſt mihi calamus ſimilis virgæ, & dictum eſt
mihi: Surge, & metire templum Dei, & altare, & ado-
rantes in eo. 2. atrium autem, quod eſt foris tem-
plum, eijce foras, & ne metiaris illud: quoniam da-
tum eſt Gentibus, & ciuitatem ſanctam calcabunt men-
ſibus quadraginta duobus: 3. & dabo duobus teſtibus
meis, & prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta, amicti ſaccis. 4. Hi
ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra, in conſpectu Domini terræ ſtantes.
5. Et ſi quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuora-
bit inimicos eorum: & ſi quis voluerit eos lædere, ſic oportet eum occidi.
6. Hi habent poteſtatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ip-
ſorum: & poteſtatem habent ſuper aquas conuertendi eas in ſanguinem, &
percu

percutere terram omni plaga quotieſcumque voluerint. 7. Et cùm finierint teſtimonium ſuum, beſtia quæ aſcendit de abyſſo, faciet aduerſum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos. 8. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus eſt. 9. Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus, corpora eorum per tres dies & dimidium: & corpora eorum non ſinent poni in monumentis, 10. & inhabitantes terram gaudebunt ſuper illos, & iucundabuntur: & munera mittent inuicem, quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant ſuper terram. 11. Et poſt dies tres & dimidium, ſpiritus vitæ à Deo intrauit in eos. Et ſteterunt ſuper pedes ſuos, & timor magnus cecidit ſuper eos, qui viderunt eos. 12. Et audierunt vocem magnam de cælo, dicentem eis: Aſcendite huc. Et aſcenderunt in cælum in nube: & viderunt illos inimici eorum. 13. Et in illa hora factus eſt terræ motus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit: & occiſa ſunt in terræ motu nomina hominum ſeptem millia: & reliqui in timorem ſunt miſſi, & dederunt gloriam Deo cæli. 14. Væ ſecundum abiit: & ecce væ tertium veniet citò. 15. Et ſeptimus angelus tuba cecinit: & factæ ſunt voces magnæ in cælo dicentes: Factum eſt regnum huius mundi, Domini noſtri & Chriſti eius, & regnabit in ſæcula ſæculorum: Amen. 16. Et vigintiquatuor ſeniores, qui in conſpectu Dei ſedent in ſedibus ſuis, ceciderunt in facies ſuas, & adorauerunt Deum dicentes: 17. Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepiſti virtutem tuam magnam, & regnaſti. 18. Et iratæ ſunt Gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem ſeruis tuis Prophetis, & ſanctis, & timentibus nomen tuum puſillis & magnis, & exterminandi eos qui corruperunt terram. 19. Et apertum eſt templum Dei in cælo: & viſa eſt arca teſtamenti eius in templo eius, & facta ſunt fulgura, & voces, & terræ motus, & grando magna.

COMMENTARII.

1.

De Enocho, & Elia.

VERS. 1.2.3.4.5. *Et datus eſt mihi calamus, &c.*] Poſteriorem Apocalypſcos partem, quam Ioannes in libro iam aperto legit, inchoat à conculcatione Eccleſiæ per Anti-chriſtum tribus annis cum dimidio: ſed ſtatim ab initio ſe illi opponent Henoch & Elias: quorum geſta, & miracula, Martyrium, reſurrectionem, aſcenſionem, & portenta mortem conſecutura vnò, eodemque filo pertexit, etſi poſterius contigerint. Horum enim omnium à verſ. 7. vſque ad finem huius capitis proprius locus eſſet cap. 19. poſt verſ. 10. Nam ante bellum illud vltimum Chriſti Domini cum Anti-Chriſto, Gog, & Magog, quod ibi verſ. 11. Ioannes deſcribere incipit, continget mors Eliæ & Henoch: canet ſeptimus Angelus, & alia euenient, quæ hoc cap. 11. recenſentur. *Et datus eſt*, inquit Apoſtolus, *mihi calamus ſimilis virgæ*, ſeu ab Angelo forti accepi calamum virgæ menſoriæ aut ſceptro regali ſimilem. Erat enim regiæ poteſtatis, cuius eſt menſurare, ſeu pro meritis præmio donare, vel punire: *& dictum eſt mihi: ſurge, & metire Templum Dei*, ſeu Eccleſiam Chriſti (quæ Templi Salomonis ſpecie Ioanni obiiciebatur) *& altare* holocauſti, & thymiamatis; ſeu intima Eccleſiæ myſteria: *Et adorantes in eo*, ſeu ſacrificantes in altari tam Sacerdotes, quam laicos. Hos iubetur metiri, ſeu numerare, & in codicem referre: vtpotè ſinceros Dei cultores, & æternitatis candidatos. * Qui quidem adeò pauci aſſolent eſſe, vt facilè numerari poſſent: & vt vulgari modo dicenti Hiſpanico vtar, *ſon contados, los que ſirben à Dios con perfeccion*, ſi cum imperfectis componantur.] *Atrium autem, quod eſt foris Templum, eiice foras, & ne metiaris illud*, ſeu eos, qui in atrio ſunt laicorum, id eſt, vulgaris, & laxioris vitæ Chriſtianos ne metiaris, vtpotè indignos, qui inter ſanctos numerentur, eos repudia, contemne; *quoniam datum eſt Gentibus, & Ciuitatem ſanctam calcabunt menſibus quadraginta duobus*, ſeu quia hi diſcedent mox à fide, & prædæ erunt Anti-Chriſto, ac Gentibus illi confœderatis, quæ Ciuitatem ſanctam ſiue Eccleſiam Chriſti non extinguent quidem, ſed profanis pedibus eam conculcabunt tribus annis cum dimidio. Tanto enim tempore Anti-Chriſti monarchia durabit. *Et* ad hos profanarum Gentium impetus retundendos, *dabo duobus teſtibus meis* Eliæ & Henoch, vt exerant ducatum: *& prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta*, ſeu menſes quadraginta duos, qui tres annos ſupra quinque menſes efformant. Hi prophetabunt proximas hoſtibus Eccleſiæ calamitates: & Chriſti fidem feruenter prædicabunt miris prodigiis in eorum conſpectu editis roboratam. Amicti ſaccis incedent, ſeu cilicio, vt Dei iram Dei corporis afflictione mitigent, & vt homines ad pœnitentiam ſuo exemplo prouocent. * Efficacius enim eſt ſacri præconis verbum, cum probæ vitæ exemplo confirmatur.] *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes.* Elias & Henoch, inſtar duarum olearum ſunt bonorum operum pingues, ac fertiles. Sumpſit ex Zach. 4.11.14. & velut candelabra Chriſtum, qui verum eſt lumen toti

Pauci perfectè ſeruiunt Deo, ſi cum imperfectis componantur.

Cócionatoris proba vita verbum roborat.

mundo

mundo oſtendent : candelabra, inquam, *ſtantia* (Græce ſic) in Dei conſpectu, ſolius enim gloriæ augendæ & Chriſti Luminari præferendo deſeruient. * Verus quidem Euangelicus eſt miniſter, qui ſolummodò officium candelabri exerit, quod ſoli luci excipiendæ eſt aptum, nullis aliis miniſteriis valet aptari.] *Et ſi quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum.* Nemo eis nocere poterit eo tempore, quod ad prædicandum eis fuerit à Domino impenſum. Nam ſi aliquis id tentauerit, ex eorum ore efflabitur ignis, ſeu ad eorum preces, vel imperium igne cælitus elapſo abſumentur : *& ſi quis voluerit eos lædere, ſic oportet eum* occidi, igne ſcilicet deuorante.

Verus Euangelij miniſter non inuenitur aptus, niſi vt candelabrū ſit Chriſti lucis.

* Quàm ſtultè quis audeat iuſtis inferre iniuriam, cum in ore, ſeu in oratione habeant ad manum cum iniuriantis exitio tutamen, Deo pœnam vltro inferente, licet iuſti id non intendant aſſequi, ſed ſolummodo defenſionem dari precentur.]

Stultus eſt, qui iuſtis nocet, habentibus in ore (dum orant) protectionem.

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. Hi habent poteſtatem, &c.] Data eſt illis poteſtas, *claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipſorum*, ſeu toto illo tempore, quod illis præſcriptum eſt ad prædicandum : *& poteſtatem habent ſuper aquas conuertendi eas in ſanguinem*, quemadmodum Moſes geſſit in Ægypto, Exo. 7. *& percutere terram omni plaga, quotieſcumque voluerint. Et cum* finierint teſtimonium ſuum, ſeu cum tempus prædicationis eorum à Deo præſcriptum terminabitur, *beſtia, quæ aſcendit de abyſſo, faciet aduerſum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos.* Anti-Chriſtus, qui beſtia dicitur ob crudelitatem de abyſſo, ſeu de mari aſcendit (infra cap. 13. 1. *Et vidi de mari beſtiam aſcendentem*) duos meos duces fortiſſimos perſequetur : & demùm vincet eos, non quidem à prædicatione deterrendo, nec ad ſuam attrahendo ditionem : ſed crudeliter occidendo. * Vndè ficta fuit, ſeu apparens Anti-Chriſti victoria, Martyrum autem vera.] *Et corpora eorum iacebunt in plateis Ciuitatis magnæ, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus eſt.* Corpora Eliæ & Henoch iacebunt in platea Ieroſolymæ, vbi ſuffixus cruci Chriſtus fuerat, quæ quidem Anti-Chriſti eo tempore inibi reſidentis potentia, & frequentia ciuium magna erit : ſed ſceleribus plena Deo vti Sodoma & Ægyptus deteſtabilis apparebit. * Vereor equidem, ne plures Chriſticolæ Ciuitates propter criminum redundantiam hodie poſſint ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus vocitari.] *Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies & dimidium : & corpora eorum non ſinent poni in monumentis.* Anti-Chriſti miniſtri non ſinent cadauera Eliæ, & Henochi ſepulchro collocari, vndè trium dierum cum dimidio, ſpatio inhumata iacebunt vt multi omnium nationum, quæ Anti-Chriſto hærebunt, ea conſpicient, vt nulli ſubeat dubitatio, num verè Martyres illi mortui fuerint : & glorioſior, & mirabilior ſit illorum reſurrectio. *Et inhabitantes terram gaudebunt ſuper illos, & iucundabuntur; & munera mittent inuicem : quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant ſuper terram.* Seu impij Ieroſolymæ & vicinorum Vrbi oppidorum habitatores, exultabunt, & ſigna gaudij indicamenta ubiicient, quod interempti fuerint illi, qui eos acriter minacibus verbis corripuerant, & dirè vulnerarant illos, quos ſibi obſiſtentes repererant.

Ficta eſt tyranni contra Martyres victoria, illorū autem vera.

Ciuitates, vbi vitia vigent, coram Deo Sodoma, & Ægyptus verè exiſtunt.

* De piorum morte impij exultant, iuſti mœrore afficiuntur : hi quidem quia defenſor veritatis & aſſertor virtutis diſceſſit : illi autem, quia eorum impietatis hoſtis non apparet.]

In obitu iuſtorum pij mœrent, impij lætantur.

Verſ. 11. 12. 13. 14. Et poſt dies tres, &c.] Poſt tres autem dies cum dimidio tranſlatos, *ſpiritus vitæ à Deo intrabit in eos*, ſeu Deo mirabiliter operante reſurgent : *Et viuentes ſteterunt ſuper pedes ſuos : & timor magnus cecidit ſuper eos, qui viderunt eos*, ſeu timore ingenti afficientur hoſtes, cum eos à viuis aſpexerint rediiſſe *Et audierunt*, incremento timoris, *vocem magnam de cœlo, dicentem eis : Aſcendite huc : & aſcenderunt in cœlum in nube* currus vices gerente : *& viderunt illos inimici eorum* De re futura Ioannes prophetico more tanquam de præterita loquitur. Et in illa hora poſt Diuorum aſcenſum; *factus eſt terræ motus magnus, & decima pars Ciuitatis* Ieroſolymæ *cecidit : & occiſa ſunt* in terræ motu nomina hominum ſeptem millia, ſeu ſeptem millia homines. * Quos appoſitè vocitat non homines, ſed hominum nomina, quia illorum mores beſtiales erunt, non humani. Homines enim, qui in alios crudelitate fuerunt, & voluptatibus deſeruiunt, mendaciter homines appellantur.] *Et reliqui* apud Vrbem tunc degentes in timorem ſunt miſſi, ſeu timore fuerunt affecti : *& dederunt gloriam Deo cœli*, profitente iuſta Dei eſſe iudicia, & merito occiſos eſſe peccatores. Probabiliter crediderim, etiam fore conuertendos, acturoſque de criminibus pœnitudinem. *Væ ſecundum abiit* ex tribus, quæ volans prædixerat aquila cap. 8. *& tertium veniet cito.* Tertium ſupereſt, quod ſeptimo Angelo tuba cauente, aduentabit.

Nō ſunt homines, ſed vacua hominū nomina, qui cupiditatibus deſeruiunt.

Verſ. 15. 16. 17. 18. 19. Et ſeptimus Angelus tuba cecinit, &c.] Ad ſeptimi Angeli buccinantis clangorem, *facta ſunt voces magnæ* Angelorum & animarum ſanctarum *in cœlo dicentes : Factum eſt Regnum huius mundi, Domini noſtri Ieſu Chriſti eius*, Seu eius ſolius Regnum omnium hominum eſt, nullo iam in mundo vlterius imperante : *& cum* Angelis, & hominibus *regnabit in ſæcula ſæculorum. Amen.* Et viginti *quatuor ſeniores, qui in conſpectu Dei ſedent in ſedibus ſuis, ceciderunt in facies ſuas, & adorauerunt Deum, dicentes ; Gratias agimus tibi, Domine Deus omnipotens, qui es, qui eras, & qui venturus es* (Lege cap. 1. verſ. 4.) *quia accepiſti virtutem tuam magnam*, ſeu tuam potentiam exercuiſti, *& regnaſti*, hoſtibus ſuperatis. *Et iratæ ſunt Gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem ſeruis tuis Prophetis, & ſanctis, & timentibus nomen tuum puſillis, & magnis.* Hoc eſt, impij excruciantur, quia venit tempus, quo mortui omnes reſurgent, & ad generale iudicium rapientur, vt pro merito præmium, aut pœnam recipiant. Nam re ô Dei Filij ſententiam ferente omnes iuſti &

electi tui diuerſis in cælo locabuntur manſionibus: *& exterminandi eos, qui corruperunt terram.* Seu iuſtis Regno donatis æterno, proferes illa horribilia admodum verba: *Diſcedite maledicti in ignem æternum*, quibus à te relegari viui Tartaro ſepelientur, quià terram ſuis peſſimis actionibus corrupere. *Et apertum eſt Templum Dei in cælo: & viſa eſt arca Teſtamenti eius in Templo eius.* Vtens Ioannes vt ſolet Templi ſimilitudine, in cuius penetralibus Arca fœderis ſeruabatur, ſignificat, obiectam ſibi fuiſſe ſanctorum beatitudinem. Vidit namque Chriſtum Dominum, qui eſt vera Teſtamenti Arca legem & manna continens: *Et facta ſunt fulgura, & voces, & terræ motus, & grando magna*, quo pœnæ impiorum magnitudo ſignificetur. * Cum fœderis Arcam in cælo aſpexerim, agnato affectus mei pondere dirigebam calamum, vt annotaret Arcam eſſe Mariam, quæ hoc titulo ab Eccleſia colitur. Aſt cum ad damnatorum conſpectum Arca apparebat, nolui ſtatuere Mariæ typum, vbi ſua interceſſione non erat damnatis miſeris ſubuentura. Vndè malui aſſerere, Arcam ſignare Chriſtum Iudicem tunc contra Eccleſiæ hoſtes iuſtiſſimè inexorabiliter iratum.]

Maria non apparet, vbi miſeris peccatorib⁹ ſua interceſſione non eſt ſubuentura.

LIBER SECVNDVS.

Reuelatio facta Ioanni de futuris Eccleſiæ euentibus à Capite duodecimo vſque ad vltimum.

PROLVSIO.

AD difficillimæ materiæ abſolutionem mentis meæ tenebras ablegandas eſſe non dubito, dùm ſeſe mihi mox offert Deipara præcipuis cœli ornata Luminaribus. *Signum magnum apparuit in cælo Mulier amicta Sole & Luna ſub pedibus eius, & in capite eius corona ſtellarum duodecim.* Cap. 1. 1. Quæ quidem verba D. Bernardus ſerm. de verb. Apoc. Signum Mariæ accommodat, in duodecim ſtellis totidem Virginis prærogatiuas veneratur. Ego autem luce indigens huius Solis, Lunæ, ſtellarum, directionis nempè Dominæ meæ Mariæ inuoco claritatem.

CAPVT XII.

Sub figura Mulieris & draconis concertantium Eccleſiæ ac diaboli pugna in mundi fine Eccleſiæque victoria deſcribitur.

1. ET ſignum magnum apparuit in cælo : Mulier amicta Sole, &
Luna ſub pedibus eius, & in capite eius corona ſtellarum
duodecim : 2. & in vtero habens, clamabat parturiens, &
cruciabatur vt pariat. 3. Et viſum eſt aliud ſignum in cælo :
& ecce draco magnus ruſus, habens capita ſeptem, & cornua
decem : & in capitibus eius diademata ſeptem : 4. & cau-
da eius trahebat tertiam partem ſtellarum cæli, & miſit eas
in terram : & draco ſtetit ante mulierem, quæ erat paritura; vt cùm peperiſſet, filium
eius deuoraret. 5. Et peperit filium maſculum, qui recturos erat omnes Gentes in
virga ferrea: & raptus eſt filius eius ad Deum, & ad thronum eius : 6. & mulier
fugit in ſolitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi paſcant eam diebus
mille ducentis ſexaginta. 7. Et factum eſt prælium magnum in cælo, Michaël, &
Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius. 8. &
non valuerunt, neque locus inuentus eſt eorum ampliùs in cælo. 9. Et profectus
eſt draco ille magnus, ſerpens antiquus, qui vocatur diabolus, & ſatanas, qui ſe-
ducit vniuerſum orbem : & proiectus eſt in terram, & Angeli eius cum illo miſſi
ſunt. 10. Et audiui vocem magnam in cælo dicentem : Nunc facta eſt ſalus, & vir-
tus, & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius : quia proiectus eſt accuſator fra-
trum noſtrorum, qui accuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri die ac nocte.
11. Et ipſi vicerunt eum propter ſanguinem Agni, & propter verbum teſtimonij ſui,
& non dilexerunt animas ſuas vſque ad mortem. 12. Propterea lætamini cæli, &
qui habitatis in eis. Væ terræ, & mari, quia deſcendit diabolus ad vos, habens iram
magnam, ſciens quod modicum tempus habet. 13. Et poſtquam vidit draco quòd

ptoiectus eſſet in terram, perſecutus eſt mulietem, quæ peperit maſculum: 14. & datæ ſunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertum jn locum ſuum, vbi alitur per tempus & tempora & dimidium temporis, à facie ſerpentis. 15. Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem, aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine 16. Et adiuuit terra mulierem, & apetuit terra os ſuum, & abſorbuit flumen, quod miſit draco de ore ſuo. 17. Et iratus eſt draco in mulierem: & abiit facere prælium cum reliquis de ſemine eius, qui cuſtodiunt mandata Dei, & habent teſtimonium Ieſu Chriſti. 18. Et ſtetit ſupra arenam maris.

COMMENTARII.

1. *Mulier & draco Eccleſia & diabolus concertant.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Et ſignum magnum apparuit in cælo, &c.*] Oſtentum & prodigium magnum apparuit in cælo non Empyreo, nec ſidereo, ſed in aëreo, quia ex hoc poſtmodum mulier illa in deſertum auolauit. Mulier amicta ſole ſeu Eccleſia circumdata Chriſto ſponſo ſuo, qui eſt Sol iuſtitiæ. Haud eſt noua locutio, cum Apoſtolus dixerit, Induimini Dominum Ieſum Chriſtum. *Et Luna ſub pedibus eius*, quia omnium creaturarum mutabilitatem pedibus calcat. Fidelis Chriſti ſponſa, ſcilicet vir, aut fœmina, quæ perfectioni ſtudet, ſi velit verè Chriſtum Solem induere, cuncta temporalia debet deſpicere ſolùm nitens æternis.]

Qui perfectioni ſtudēt, cuncta temporalia ſub pedibus habeant.

& in capite eius corona ſtellarum duodecim, quibus duodecim Apoſtoli ſignificantur.

Apoſtolici viri coronæ ſunt Eccleſiæ.

* Et quidem Apoſtoli, & Apoſtolici viri coronæ ſunt Eccleſiæ.] *Et in vtero habens, clamabat parturiens, & cruciabatur, vt pareret.* Eccleſia namque in mundi fine ob diras perſecutiones ingentibus doloribus afficietur, vt fideles Chriſto Domino pariat. *Et viſum eſt aliud ſignum in cælo: & ecce draco magnus rufus*, ſeu à me viſus fuit diabolus ſub ſpecie magni draconis, rufi quidem, nam prothoplaſtos omneſque eius filios (Chriſto & Maria exceptis) fecit ſanguine ſeu ſanguinibus cruentari: & per ſuos miniſtros infideles innumeros Dei filios martyrio affecit. Vnde Ioan. 8. 44. *homicida* appellatur. *Habens capita ſeptem*, ſingula diademate coronata, ſeu ſeptem Reges famulantes ſibi, quorum ſex erunt Aoti-Chriſti præcurſores, (de quibus cap. 17. 9. & 10.) ſeptimus iiſque præcipuus ipſe Anti-Chriſtus primarium Luciferi caput: *& cornua decem*: ſeu decem Reges & Regna ſibi ſubiecta. Decem enim Reges, qui tum temporis dominabuntur io orbe, ſubiiciet ſibi Anti-Chriſtus, tribus occiſis, reliquis ſeſe vltro deditis. Vel, ſi maluetis, in decem cornibus multiplicia dæmonum arma, vis, & potentia ſignantur: *& in capitibus eius* (vt dixi) *diademata ſeptem: & cauda eius trahebat tertiam partem ſtellarum cæli, & miſit eas in terram.* Idem Anti-Chriſtus eſt cauda draconis, & caput: caput quidem quia primarius belli impiorum dux, ſed quia vltimum diaboli inſtrumentum eſt, & vltima machina etiam draconis cauda vocitatur. Hæc itaque cauda poſt ſe in ſuam perfidiam trahebat tertiam partem virorum illuſtrium principum Eccleſiæ politicorum, Doctorum, Religioſorum, qui ſtellarum inſtar in orbe aliis prælucebunt.

In vertice Eccleſiæ fulgētes ſtellæ inſtar, poſtis obducto ſplēdore] decidere ne confidas.

* Cum te videris in Eccleſiæ vertice ſtellam fulgore coruſcam, haud te ſecurum contemplare poteris, namque in terram, obducto ſplendore, decidere.] *Et draco ſtetit ante Mulierē, quæ erat paritura, vt cum peperiſſet, filium eius deuoraret.* Eccleſia etſi admodū oppreſſa à dracone peperit filium fortem ſeu fidelium multitudinem, & ſanctorum cœtum qui ducibus Elia, & Henocho ſe inuicti prius morti tradere, quam Anti-Chriſto parére voluerunt.

Labores faciūt Eccleſiā filios fortes felicius parere.

* Dum Eccleſia magis à Tyrannis, & Chriſti hoſtibus opprimitur plus filiis fortis fidei militibus abundat.] Enixa, inquam eſt filium, *qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea*, ſeu qui fidelium cœtus, ſuperato Aoti-Chriſto, omnes Gentes reget, vi, & armis eas Chriſto & ſibi ſubiiciendo, in vltimo ſcilicet prælio contra Goget Magog, (de quo cap. 19. 11.) *& raptus eſt filius eius ad Deum, & ad thronum eius*, ſeu cœtus hic Deo fidelis tranſlatus eſt ad Deum partim in cælum per dira Martyria, partim in tuta loca per miracula. *Et Mulier fugit in ſolitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi paſcant eam diebus mille ducentis ſexaginta*, ſeu reliqua verò Eccleſia mater tam illuſtrium filiorum durante horribili draconis ſæuitia ad deſerta, & montium latibula ſe recepit. Ibi (ex multorum ſententia) fideles cibo Euchariſtico illis diebus paſcentur, in occultis cauernis à Dei prouidentia præparatis Miſſæ ſacrificio aſſiduè celebrato.

Euchariſtia animam roborat ad labores ſuſtinendos.

* Et quomodo perſecutionis, & diræ tribulationis tempore fidelis anima viueret, & tot labores poſſet ſuſtinere, niſi pane electorum ſumpto roborareetur.

2. *Prælium Michaelis cum dracone.*

Verſ. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Et factum eſt prælium, &c.] Quemadmodum olim in cælo Empyreo, ità ſub finem mundi in cælo aëreo prælium magnum initur; *Michael & Angeli eius præliabantur cum dracone: & draco pugnabat, & Angeli eius*, diabolus enim conabatur Eccleſiam ſtirpitus auellere. Michael autem illam tutare: *& non valuerunt, neque locus inuentus eſt eorum amplius in cælo*, diabolus & Angeli eius ſicut non fuere olim amplius io cælo eiecti in abyſſum: ſic recens è cælo aëreo, ſeu metaphorico, id eſt, è cœtu, & terris Chriſtianorum, quas vi eripuerant, fuere exturbati. *Et proiectus eſt draco ille magnus ſerpens antiquus, qui vocatur diabolus, & ſatanas: qui deducit vniuerſum orbem, & proiectus eſt in terram, & Angeli eius cum illo miſſi ſunt.* Lucifer cadet Chriſtianorum pedibus conculcandus, quando cæſo Anti-Chriſto, & multis eius copiis vires Luciferi in fumum abire incipient. *Et audiui vocem magnam in cælo dicentem: Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & Regnum Dei noſtri: & poteſtas Chriſti eius*: ſeu obtenta eſt ſalus Eccleſiæ, ſe potentia diuina exeruit, Dei eſt Regnum ſtabilitum: palam facta eſt gloria & meritum Chriſti: *quia proiectus eſt*

accuſa

accuſator fratrum noſtrorum, qui accuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri die, ac nocte, ſeu quia ille qui olim Iobi, Tobiæ, Ieſu, & aliorum fuit accuſator, & nunc in eodem, accuſandi officio perſiſtebat, in diuino tribunali cecidit cauſa, damnatus fuit, & ſuccubuit; & in terreno prælio in exercitibus ſuis cæſus eſt, & delectus. * In communitate Religioſa caue, ne fratrum accuſationi ſtudium impendas, vt ſatanæ ſimilis non efficiaris.] *Et ipſi vicerunt eum propter ſanguinem Agni.* Fratres noſtri fortiſſimi ſatanam ſuperarunt, robore accepto è ſuperis Chriſti paſſionis merito, ſiue Euchariſtico ſanguine hauſto: *& propter, verbum teſtimonij ſui*, ſeu merito conſtantia ſui martyrij, & profeſſiones fidei; quia *non dilexerunt* puerilitet *animas ſuas*, ſeu ſe ipſos, ſed generosè ſe ſuaque omnia negleacre *vſque* ad mortem pro Chriſto gloriose ſuſceptam. *Propterea lætamini cæli, & qui habitatis in eis. Uæ terra, & mari, quia deſcendit diabolus ad vos*, ſeu quia diabolus victus ab Henoch, & Elia, iam Anti-Chriſto extincto, euomet per Gog, & Magog in cæteros Chriſtianos incolas terræ, & Inſularum *iram ſuam magnam, ſciens, quod modicum tempus habet*, nempe quantum effluet à tempore extincti Anti-Chriſti vſque ad mundi finem. * Si diabolus ſciens quia modicum tempus habet homines tentandi, exerit vires ad fortiora tentamina: cur ſenex, qui neceſſario ſcire debet modicum ſe bene operandi tempus habere feruentius rectis operibus non impendit ſtudium?]

Accuſator fratrũ in Religioſa communitate eſt ſatanæ ſimilis.

Senex, qui ſciũt, ſe modicũ tempus habere, debẽt feruẽtius bonis operibus ſtudere.

Verſ. 13. 14. 15. 16. 17. 18. *Et poſtquam vidit draco, &c.*] Profectò cum draco vidiſſet, quod è ſublimi cælo æteto *proiectus eſſet in terram, perſecutus eſt Mulierem, quæ peperit maſculum*, ſeu per vltimos iſtos exercitus Chriſti duces Eliam & Henoch rurſus proſtratus, intendit de nouo iras aduerſus Eccleſiam. *Et datæ ſunt Mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertum in locum ſuum.* Seu acceptis monitis Prophetarum, & amicorum auxiliis, quaſi binis alis in deſerta velociſſime loca deuolauit: *vbi alitur per tempus & tempora, & dimidium temporis à facie ſerpentis*, ſeu vbi tres annos cum dimidio, id eſt, toto tempore, perſecutionis vltimæ Anti-Chriſti ſemota à facie ſerpentis cura & vigilantia Paſtorum ſactotum alitur. Hi enim ſubditis ſibi ouiculis omnia neceſſaria tam ſpiritualia, quam corporalia ſubminiſtrans. * Etiam prouident temporalia? Ita planè; quia Rectores, qui volunt ſubditos ſpiritualibus operam dare, debent eis de corporalibus ſeu temporalibus prouidere.] *Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem aquam tanquam flumen vt eam faceret trahi à flumine:* Quaſi balena poſt fugientem Eccleſiam diabolus torrentes crudelium edictorum aquam ex ore & copiam exercituum, qui inſtar fluminis, ſubito incautos obruerent. *Et adiuuit terra Mulierem: & aperuit terra os ſuum & abſorbuit flumen, quod miſit draco de ore ſuo.* Deo ſcilicet ſuis opitulante, omne flumen fuit abſorptum, terra dehiſcente, & Anti-Chriſti emiſſarios abripiente in Tartarum. * Non poſſum non iam in Muliere volante in deſertum Mariam contemplari Sole indutam ſeu Chriſti Matrem, Lunam peccati originalis primo ſui eſſe greſſu, ſeu primo Conceptionis inſtanti conculcantem, coronãtem ſtellis, ob victoriam ex dracone aſſequutam. Intendit draco peccati originalis flumine, quo cunctos obruerat homines etiam Mariam abſorbere. Aſt terra adiuuit Mulierem fluuium abſorbens. Annon ſententia Pauli. *Omnes in Adam peccauerunt*, flumen eſt omnes Adæ filios inundans? Quis abneget. Porro aperiens terra os ſuum & totum fluuium culpæ originalis obſorbens, oſtendit, omnes homines abſorptos fuiſſe præter Mariam ad quam nec fluminis gutta peruenit. Quando omnis terra à flumine obruitur.] *Et iratus eſt draco in Mulierem, & abiit facere prælium cum reliquis de ſemine eius, qui cuſtodiunt mandata Dei, & habent teſtimonium Ieſu Chriſti.* Cum diabolus Eccleſiam latitantem euertere non poſſet, prælium inſtauras cum reliquis filiis eius, qui, publica fide, profeſſione Chriſto teſtimonium perhibebant; nec ſeſe occultatant, ſed cum Henoch & Elia palam ſe draconi opponebant. *Et ſtetit ſuprà arenam maris* in littore clientibus ſuis imperans omnibus, (qui quidem ob multitudinem, ob ſterilitatem, ob duritiem maris arenæ comparantur,) vt in bellum tam terreſtre, quam nauale confluant, vt omnes Chriſticolæ penitus euertantur.

Rector qui vult ſubditos ſpiritualibus operã dare, debet eis de tẽporalibus, prouidere.

Fluuius peccati originalis qui omnes homines obruit, nec guttam aſperſit in Mariam.

CAPVT XIII.

Sub ſpecie beſtiæ è mari aſcendentis Anti-Chriſtum, ſub alterius beſtiæ figura quendam Anti-Chriſti præcurſorem & miniſtrum inſignem Apoſtolus deſcribit.

1. ET vidi de mari beſtiam aſcendentem, habentem capita ſeptem, & cornua decem, & ſuper cornua eius decem diademata, & ſuper capita eius nomina blaſphemiæ. 2. Et beſtia, quam vidi, ſimilis erat pardo, & pedes eius ſicut pedes vrſi, & os eius ſicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem ſuam, & poteſtatem magnam. 3. Et vidi vnum de capitibus ſuis quaſi occiſum in mortem: & plaga mortis eius curata eſt. Et admirata eſt vniuerſa terra poſt be-

ſtiam. 4. Et adorauerunt draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ: & adorauerunt beſtiam, dicentes: Quis ſimilis beſtiæ? & quis poterit pugnare cum ea? 5. Et datum eſt ei os loquens magna, & blaſphemias: & data eſt ei poteſtas facere menſes quadraginta duos. 6. Et aperuit os ſuum in blaſphemias ad Deum, blaſphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cælo habitant. 7. Et eſt datum illi bellum facere cum ſanctis, & vincere eos. Et data eſt illi poteſtas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentium: 8. & adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram: quorum non ſunt ſcripta nomina in Libro vitæ Agni, qui occiſus eſt ab origine mundi. 9. Si quis habet aurem, audiat. 10. Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadet: qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic eſt patientia, & fides Sanctorum. 11. Et vidi aliam beſtiam aſcendentem de terra, & habebat cornua duo ſimilia Agni, & loquebatur ſicut draco. 12. Et poteſtatem prioris beſtiæ omnem faciebat in conſpectu eius: & fecit terram, & habitantes in ea, adorare beſtiam primam, cuius curata eſt plaga mortis. 13. Et fecit ſigna magna, vt etiam ignem faceret de cælo deſcendere in terram in conſpectu hominum. 14. Et ſeduxit habitantes in terra, propter ſigna, quæ data ſunt illi facere in conſpectu beſtiæ, dicens habitantibus in terra, vt faciant imaginem beſtiæ, quæ habet plagam gladij, & vixit. 15. Et datum eſt illi vt daret ſpiritum imagini beſtiæ, & vt loquatur imago beſtiæ: & faciat vt quicumque non adorauerint imaginem, beſtiæ occidantur. 16. Et faciet omnes puſillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & ſeruos habere characterem in dextera manu ſua, aut in frontibus ſuis. 17. & ne quis poſſit emere, aut vendere, niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerum nominis eius. 18. Hic ſapientia eſt. Qui habet intellectum, computet numerum beſtiæ. Numerus enim hominis eſt: & numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex.

COMMENTARII.

1. *Anti Chriſtus beſtia de mari aſcendens.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Et vidi de mari beſtiam aſcendentem, &c.*] Anti Chriſtum intelligit, qui beſtia ob beſtialem feritatem appellatur. De mari, ſeu de mundo, qui mare aptè dicitur ob pericula, ob inſtabilitatem, fluctus, ac procellas, quibus ſe mutuò mortales collidunt, aſcendit. Haud improbabiliter aſſeruerim, Anti-Chriſtum per mare cum ingenti claſſe venturum, vt tam mari, & inſulis, quàm terræ dominetur. Vidi, inquam beſtiam illam *habentem capita ſeptem, & cornua decem.* Septem capita ſunt totidem Reges, qui præcedent Anti-Chriſtum, quorum Regna ipſe occupabit, de quo cap. 17. Cornua decem in capite primario eminebant, & ſignificant decem Reges, qui aduentante Anti Chriſto in orbe aderunt, è quibus ipſe tres prælio profligabit, & interimet, ſeptem reliquos ſuæ ditioni addicet Dan. 7. 21 *& ſuper cornua eius decem diademata,* vt innueretur, decem cornua decem Reges illos ſignificare, *& ſuper capita eius nomina blaſphemiæ,* quia ſeptem capita, ſeu ſeptem Reges, nempe Anti-Chriſtus, & ſex alij eius ſocij hoc vnum agent, vt blaſphemetur Deus, & Chriſtus extirpetur. *Et beſtia, quam vidi, ſimilis erat pardo, & pedes eius ſicut pedes vrſi, & os eius ſicut os leonis.* Beſtia quoad corpus pardum referet. Anti-Chriſtus enim inſtar pardi, omnibus ſceleribus maculatus erit, verſatilis in omnes fraudes, & dolos: & curſu velociſſimo peruadet, & ſubiget orbem. Pedes vrſi fortiſſimi ad conculcandum apti: os rictus, & rugitum leonis ſuperbi omnia dilaniantis. Et dedit illi *draco virtutem ſuam, & poteſtatem magnam,* Græcè additur, *& thronum.* Lucifer tradidit illi poteſtatem, & maieſtatem à ſe proximam, vt ſit eius vicarius in terris. *Et vidi vnum de capitibus ſuis quaſi occiſum in mortem: & plaga mortis eius curata eſt,* ſeu aſpexi vnum de beſtiæ capitibus velut ſucciſum, & ad mortem vulneratum: ſed per Anti-Chriſtũ ſubitò vulnus fuit curatum. Scio plures Interpretes opinari læſum hoc caput eſſe vnum de Regibus Anti-Chriſto famulantibus. Aſt ego cum aliis optimæ notæ Doctoribus aſſeruerim, ipſummet Antichriſtum intelligi primarium ſepticipitis beſtiæ caput, qui finget ſe plaga lethali affici, ex eaque ſe mortuum ſimulabit, vt tertia die omnibus ſe ſubitò & inopinatò rediuiuum ſiſtat, vt Chriſti reſurrectionem imitetur. *Admirata eſt vniuerſa terra poſt beſtiam. Et adorauerunt draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ: & adorauerunt beſtiam, dicentes: Quis ſimilis beſtiæ? & quis poterit pugnare cum ea?* Adorauerunt cæci homines fictis miraculis exciti, Anti-Chriſto ſeſe addixere, adorãtes Luciferũ, qui tantam ei ceſſit poteſtatem, & ipſum Anti-Chriſtum talium facinorum patratorem. *Et datum eſt ei os loquens magna,* ſuperba, arrogantia: iactabit enim ſe filium Dei eſſe, & proinde Deum: ideò additur, loquens *blaſphemias: & data eſt ei poteſtas, facere menſes quadraginta duos,* ſeu gerere quidquid volet, trium annorum cum dimidio, ſpatio. * O quam exiguo tempore peccatori permittitur ad prauæ voluntatis explenda deſideria: cui tormentorum ſuccedet æternitas!] *Et aperuit os ſuum in blaſphemias ad Deum, blaſphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos, qui in cælo habitant.* Os reſerauit, vt corde blaſphemias conceptas effutiret. Vndè blaſphemate incœpit

Exiguum tempus habet peccator ad voluntatis deſideria explenda, cui tormentorũ ſuccedet æternitas.

nomen

nomen Dei & Chriſti (cuius iuratus erit hoſtis) & Eccleſiam Chriſti tabernaculum, ſeu Mariam Ieſu Matrem, quæ dixit: Et qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo, ſeu in me proprio ipſius tabernaculo: & Diuos cæleſtis Regni habitatores. * Nec mirum, draconem influere Antichriſto in Mariam blaſphemias, cum videat, eius interceſſione tot peccatores reſipiſcere, & in throno cæleſti collocari.]

Diabolus Mariæ iuratus inimicus.

Verſ. 7.8.9.10. Et eſt datum illi bellum facere, &c.] Datum eſt Antichriſto à Diabolo præſcriptum vt bellum ineat *cum ſanctis & vincere*, ſeu vt vincat *eos*, ſeu eos bello ſubiugare, capere, occidere. Morte tamen victuros. *Et data eſt illi poteſtas in omnem Tribum, & populum, & linguam, & gentem*, fiet enim ſenſim totius orbis Monarcha. *Et adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram quorum non ſunt ſcripta nomina in Libro vitæ Agni, qui occiſus eſt ab origine mundi.* ſeu quotquot non ſunt veri, ac probi Chriſtiani, & vt tales præuiſi, & prædeſtinati ad vitam æternam Anti-Chriſto cultum exhibebunt. Occiſus autem dicitur Agnus à mundi origine, ſeu occidi decretus, & prædeſtinatus à Deo, quia eius merito omnes electi ab initio mundi vſque ad finem ſunt ſalutem conſecuturi. *Si quis habet aurem, audiat* quæ ſequuntur, magnam etenim aurium etiam audiendi exigunt attentionem. * Omnes Chriſtiani audiunt fidei veritatem circa præmium bonorum, & impiorum pœnam. Cur ergo dicit Ioannes: *Si quis habet aurem, audiat?* Profectò, quia pauci admodum ſunt, qui veritates fidei circa æternitatis pœnam aut gloriam audiendi auribus, audiant; ſi enim aure cordis exciperent, quis delinquere auderet.] *Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadet.* Anti-Chriſtus (ô fideles acti ab eo tribulatione) qui vos diuexat, & capit, ipſe à Chriſto capietur, & à diabolo captiuus rapietur ad tartara: *& qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi.* Verba ſunt Domini Mat. 26. 52. *Omnes, qui acceperint gladium, gladio peribunt.* * Pleruinque eadem pœna vel hîc afficieris, qua proximum diuexaueris: quaſi enim Deum doces, quonammodo te in præſenti punire debeat.] *Hic eſt patientia, & fides ſanctorum.* In his rebus aduerſis, earumque tolerantia, ſplendebit patientia, ac fides Chriſtianorum.

Pauci veritatem fidei ad æternitatem gloriæ, vel pœnæ attinentem audiendi auribus excipiunt.

Et in præſenti impij ſolent eadem affici pœna, qua ipſi proximum diuexant.

2\. *Verſ. 11.12.13.14. Et vidi aliam beſtiam, &c.*] Aliam beſtiam *de terra aſcendentem* aſpexi. Per hanc ſignificatur inſignis aliquis impoſtor, qui Præcurſoris Anti-Chriſti obibit officium: *& habebat cornua duo ſimilia agni*, Duo cornua, queis hæc beſtia nocebit, ſunt ſermones blandi manſuetudinem & pietatem halantes: & poteſtas, qua prodigioſas res efficiet: *& loquebatur*, ſicut draco, ſeu doctrina eius erit, inſtar primæ ſerpentis illius, quæ Euam ſeduxit, callida, fraudulenta, venenata, diabolica, appoſita admodum ad homines decipiendos. *Et poteſtatem prioris beſtiæ omnem faciebat in conſpectu eius.* Seu Antichriſto mandante, & adiuuante, eadem ſiuè ſimilia miracula edebat, quæ ille faciebat, falſa quidem & apparentia: vt per ea hominibus perſuaderetur, Anti-Chriſtum eſſe Deum. Vnde *fecit terram, & habitantes in ea adorare beſtiam primam, cuius curata eſt plaga mortis*, quâ

Beſtia alia, ſeu Anti Chriſti Præcurſor de terra aſcendit.

(vt diximus) ſe affectum eſſe ſimulauit Anti-Chriſtus, vt etiam ficta reſurrectione videntes deciperet. *Et fecit ſigna magna, vt etiam ignem faceret de cælo deſcendere in terram in conſpectu hominum.* * En ficta miracula diaboli, non ſolum inutilia hominibus, ſed & noxia.] *Et ſeduxit habitantes in terra propter ſigna, quæ data ſunt illi facere in conſpectu beſtiæ: dicens habitantibus in terra, vt faciant, & adorent imaginem beſtiæ*, ſeu Anti-Chriſti, *quæ habet plagam gladij, & reuixit.* Finxerat enim ſe exitialiter vulneratum, imo & obiiſſe: vt reſurrectione ſe à patre Dracone donatum, quem Deum eſſe aſſerebat, hominibus perſuaderet.

Diaboli miracula ficta non ſolùm inutilia hominibus, ſed & noxia.

Verſ. 15.16.17.18. Et datum eſt illi, &c.] Permiſſum etiam illi fuit, *vt daret ſpiritum*, ſeu ſimulatam vitam *imagini beſtiæ: & vt loquatur imago beſtiæ.* Sic olim (& hodie in non cultis fide regionibus) multa idola rogantibus reſponſa reddebant, dæmone in iis occultè loquente: *& faciat, vt quicumque non adorauerint imaginem beſtiæ, occidantur. Et faciet, omnes puſillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos & ſeruos habere characterem in dextera manu ſua, aut in frontibus ſuis*, ſeu inuſtam aliquam notam, qua ſe milites, aut ſeruos Anti-Chriſti eſſe profiteantur. * Chriſtus ſeruos diaboli aduocat, vt filij Dei fiant, & cæleſtes vertantur in Reges: diabolus Dei filios, & cæleſtes Reges allicit, vt mancipia eius fiant, & æternæ Tartari ſeruituti addicantur: & ſunt, qui vltronei charactere geſtiant vt diaboli mancipia notari?] Quænam, rogas, futura nota illa? Vel nomen Antichriſti, vel eius imago, vel quædam figura draconis. Hæc Doctores. Cum alij verò aſſeruerint omnino id eſſe incertum. Licet enim Primaſius, & Ansbertus aſſerant characterem fore huiuſmodi *Chi Rho*, qua dictione Chriſti nomen ſignificatur: non mihi poſſum perſuadere iuratum Chriſti inimicum hoc ſacerrimo nomine vſurum ad ſuos ſectatores notandum. Et faciet, *ne quis poſſit emere, niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerum nominis eius* Illa particula. *Niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ*, ſignificat, nomen à charactere diſtingui vnde: colligo diuerſis notis cultores Anti Chriſti ſigillandos vel communi illo charactere, (in certæ formæ, mihi) aut nomine, aut nominis numero. *Hic ſapientia* eſt admodum neceſſaria. *Qui habet intellectum, computet numerum beſtiæ. Numerus enim hominis eſt*, ſeu ſignificat nomen hominis cuiuſdam: *& numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex.* Hebræi & Græci litteris Alphabeti vtuntur pro notis Arithmeticis. Ait itaque Ioannes, litteras nominis Anti-Chriſti, quatenus ſunt notæ Arithmeticæ, facere, hunc numerum 666. Interpretes multi multa nomina excogitarunt, quæ hunc numerum adæquatè continerent. Verum quia incertum eſt, an Anti-Chriſtus Græcæ linguæ litteris ac numeris ſit vſurus, an linguæ Hebraïcæ: & an tres tantum futuræ ſint litteræ hoc nomen conficientes, quarum prima ſignificet *ſexcenta*, ſecunda *ſexaginta*, tertia *ſex*, an verò plures: tota res eſt ſemper incerta. Ioannes dicit, *Hic ſapientia eſt, qui habet intellectum, computet numerum nominis eius:* ego igitur ad huius numeri computationem me omninò inſipientem eſſe profiteor.

Quam ſtulti, qui Dei filiationem exuunt, vt diaboli induant ſeruitutem.

CAPVT

CAPVT XIV.

Recenſet centum quadraginta quatuor millia, qui Agnum ſequuntur. Trium Angelorum diuerſas voces prænuncias diuerſorum euentuum exaudit. Chriſti falx electos demetit, vindemiat impios.

1. ET vidi, & ecce Agnus ſtabat ſupra montem Sion, & cum eo
centum quadraginta quatuor millia, habentes nomen eius,
& nomen Patris eius ſcriptum in frontibus ſuis. 2. Et au-
diui vocem de cælo, tanquam vocem aquarum multarum,
& tanquam vocem tonitrui magni: & vocem, quam audi-
ui, ſicut citharœdorum citharizantium in citharis ſuis. 3. Et
cantabant quaſi canticum nouum, ante ſedem, & ante quatuor animalia, &
ſeniores: & nemo poterat dicere canticum, niſi illa centum quadragintaqua-
tuor millia, qui empti ſunt de terra. 4. Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt
coinquinati: Virgines enim ſunt, Hi ſequuntur Agnum quocumque ie-
rit. Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno: 5. & in ore eo-
rum non eſt inuentum mendacium: ſine macula enim ſunt ante, thro-
num Dei. 6. Et vidi alterum Angelum volantem per medium cæli, haben-
tem Euangelium æternum, vt euangelizaret ſedentibus ſuper terram, & ſuper
omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum: 7. Dicens magna vo-
ce: Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius:
& adorate eum, qui fecit cælum, & terram, mare, & fontes aquarum.
8. Et alius Angelus ſecutus eſt dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna:
quæ à vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes gentes. 9. Et tertius Ange-
lus ſecutus eſt illos, dicens voce magna: Si quis adorauerit beſtiam, & imagi-
nem eius, & acceperit characterem in fronte ſua, aut in manu ſua: 10. & hic bi-
bet de vino iræ Dei, quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius, & cruciabitur ig-
ne & ſulphure in conſpectu Angelorum ſanctorum, & ante conſpectum Agni.
11. & fumus tormentorum eorum aſcendet in ſæcula ſæculorum: nec habent re-
quiem die ac nocte, qui adorauerunt beſtiam, & imaginem eius, & ſi quis accepe-
rit characterem nominis eius. 12. Hic patientia ſanctorum eſt, qui cuſtodiunt man-
data Dei, & fidem Ieſu. 13. Et audiui vocem de cælo, dicentem mihi: Scribe:
Beati mortui, qui in Domino moriuntur. A modo iam dicit Spiritus, vt requieſ-
cant à laboribus ſuis: opera enim illorum ſequuntur illos. 14. Et vidi, & ecce nu-
bem candidam: & ſuper nubem ſedentem ſimilem Filio hominis, habentem in ca-
pite ſuo coronam auream, & in manu ſua falcem acutam. 15. Et alius Angelus
exiuit de templo, clamans voce magna ad ſedentem ſuper nubem: Mitte falcem
tuam, & mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ. 16. Et mi-
ſit qui ſedebat ſuper nubem, falcem ſuam in terram, & demeſſa eſt terra. 17. Et
alius Angelus exiuit de templo, quod eſt in cælo, habens & ipſe falcem acutam.
18. Et alius Angelus exiuit de altari, qui habebat poteſtatem ſupra ignem: & cla-
mauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam
acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ ſunt vuæ eius. 19. Et
miſit Angelus falcem ſuam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, & miſit
in lacum iræ Dei magnum: 20. & calcatus eſt lacus extra ciuitatem, & exiuit ſan-
guis de lacu vſque ad frænos equorum per ſtadia mille ſexcenta.

COMMENTARII.

1. Recenſet centum quadraginta quatuor millia, qui Agnū ſequūtur.

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Et vidi, & ecce Agnus ſtabat, &c.*] En Agnus Chriſtus è cæleſti Sione in Sionē terrenā, ſeu Eccleſiam emiſſus, ſtabat cum multis ſui ſimilibus (Græcè *caſtis*) ſupra montem *Sion*, tropologicè, in ſummo virtutum vertice: analogicè in cæleſti palatio. Ioannes enim paſſim hîc Templum, altare thymiama accipit in ſenſu analogico, qui cæleſtem patriam deſignat: *& cum eo centum quadraginta quatuor millia.* Non illi totidem cap. 7. 4. ſignati. Nam hi virgines omnes ſunt, & tam ex Gentilibus, quam ex Iudæis collecti: illi omnes ſunt Iudæi, & ex omni ſtatu etiam coniugali. Cenſuerim verò, hîc numerum definitum, & paruum poni pro indefinito longè ma-

ioris

ſori : in quo tamen nolo paruulos comprehendere, aut infantes ; quia in talibus virginitas non eſt virtus, ſed ætatis conditio : nec illi pro virginitate tutanda contra Anti-Chriſtum ſtabunt, vt de adultis hîc tam fœminis, quam maſculis aſſeritur. Hi Ioanni obiiciuntur *habentes nomen eius, & nomen Patris eius* cæleſtis *ſcriptum in frontibus ſuis.* Quo charactere oppoſito charactert Anti-Chriſti palam orbi oſtendent ſe ſeruos, imò ſponſas eſſe Chriſti : ſiue ſe non tantum fidem & religionem tueri decreuiſſe, ſed & virginitatem illibatam Deo & Chriſto æternùm conſecraſſe, ſeu in Religioſo ſtatu, ſeu extra illum. *Et audiui vocem de cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni : & vocem, quam audiui ſicut citharœdorum citharizantium in citharis ſuis : & cantabant quaſi canticum nouum* : Audiui omnium vnam eandemque vocem ac iubilum, & canticum nouum, quo virgines hi Deo laudes referebant ob virginitatis lauream ſibi præ aliis conceſſam. Sed in ſono vocis erat diuerſitas. Quidam enim, qui multis, ac prolixis perſecutionibus caſtitatem exercitam afferebant, vocem edebant tanquam aquarum è rupibus in ſaxa decidentium. Alij, qui breuibus, ſed grauibus tormentis & generoſa profeſſione perfuncti erant, vocem tanquam tonitrui edebant ſonoram ſimul ac terribilem impiis. Alij, quibus minor lucta fuit, ſed non minor cautela, ſonum edebant ſicut citharœdorum, ſeu millenarum virtutum tuendæ caſtitati adhibuerunt conſonantiam ſuauiſſimam, qua Dei, Angelorum, ſanctorumque aures demulcent : dum modulabantur canticum nouum ante ſedem, & ante quatuor animalia, & ſeniores : *& nemo poterat dicere canticum, niſi illa centum quadraginta quatuor millia.* Profectò nullus canticum iſtud poterat dicere, Græcè, *diſcere.* Nam etſi alij ſancti audidi eſſent huius cantici, æque ac laureæ virginitatis, ad id pertingere non poterant.

Virginitas ſemel amiſſa haud poteſt reparari.

* Virginitas enim ſemel amiſſa reparari non valet.] *Qui empti ſunt de terra*, ſeu pretio ſanguinis Chriſti adepti ſunt perfectam hanc animi ac corporis puritatem.

Virginitas pretioſa margarita, pro qua Chriſtus emenda cælo, ſua bona tradidit.

* Tam pretioſa eſt margarita virginitas, vt è cælo deſcenderit ditiſſimus ille Mercator, vt omnia ſua bona impenderet, vt tam pulchram & pretioſam gemmam cælo acquireret.] *Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt coinquinati, virgines enim ſunt*, de omnibus mulieribus loquitur, etiam coniugibus propriis.

Alexij ab ſponſa recedentis intacta, inſignis gloria

* Vt celebret gloriam D. Alexij, & aliorum, qui voluptatibus licitis renunciarunt, vt virginitatis candorem tuerentur.] *Hi ſequuntur Agnum, quocumque ierit.*

Non vult Chriſtus a ſe diſcedere eos, qui virtute virginitatis coruſcarunt.

* Chriſtus adeo virginitatis virtute delectatur, vt eos, qui ea fulgent, à ſuo latere nolit diſcedere.] *Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno*, ſeu ſelectiſſimi, optatiſſimi, & gratiſſimi fructus, vel oblationes, quales in veteri lege erant primitiæ hominum, & frugum : *& in ore eorum non eſt inuentum mendacium : ſine macula enim ſunt ante thronum Dei*, ſeu inculpati, irreprehenſibiles.

Virginitas inſtat ſuis cultoribus, loqui veritatem.

* Certè ipſa virginitas hunc veritatis & ſinceritatis candorem pectori, & labiis ſolet influere.]

2. *Verſ.6.7.8.9.10.11.12. Et vidi alterum Angelum, &c.*] Tres Angelos Ioannes ſe vidiſſe teſtatur prædicatores Euangelij deſignantes, per quos Angeli in fine mundi hæc ipſa pro-

Trium Angelorum diuerſas voces diuerſorum tem-

clamabunt, quæ hîc ab Apoſtolo recenſentur.

porum præ nuncium ait.

Vidi inquit, alium *Angelum volantem per medium cæli*, ſcilicet aërei : *habentem Euangelium æternum*, ſeu cui datum eſt prædicare Euangelium, ſiue bonum nuncium Regni æterni ſanctorum : vt ea gerant homines, quibus vitam æternam aſſequantur. Gerebat inquam Euangelium, *vt euangelizaret ſedentibus ſuper terram, & ſuper omnem gentem & Tribum, & linguam, & populum : dicens magna voce : Timete Dominum, & date illi honorem ; quia venit hora iudicij eius.*

Concionatores debent animi, & vocis contentione proferre, quæ ad mortem, & iudicium ſpectant.

* Magna animi & vocis contentione debet Concionator proferre quidquid ad mortis, aut iudicij materiam ſpectat. Surdi ſunt enim homines ad huiuſmodi veritates exaudiendas.] *Et adorate eum, qui fecit cælum, & terram, mare, & fontes aquarum*, ſeu verum Deum ab idolis recedentes, colite. *Et alius Angelus ſecutus eſt, dicens : Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes gentes.* Nomine Babylonis figuratè Romam intellige, quod quomodo accipiendum ſit, ex cap. 17. & 18. dignoſces. Ipſa bibet vinum iræ fornicationis ſuę, ſeu perſoluet pœnas tot peccatis, tan idololatriæ debitas. Preme illud : *Vino iræ fornicationis ſuæ.* Quid iræ cum fornicatione, aut quid fornicationi cum ira ? Multum quidem.

Luxuriæ genita eſt crudelitas.

Vitium enim luxuriæ facit homines eſſe crudeles. Quis potuit Ioannem Chriſti Præcurſorem, (de quo ipſe Dominus, Inter natos mulierum non ſurrexit maior) interimere, niſi efferata vnius viri, vnius fœminæ impudicitia?] Profectò quia Roma ſuo exemplo alias Ciuitates in idolorum cultum pellexit, faciet, vt ipſi quoque bibant de eodem calice, ſeu vt ſimiliter puniantur ; hoc quidem eſt, *potare gentes vino iræ fornicationis ſuæ. Et tertius Angelus ſecutus eſt* præcedentes duos cæliculas, *dicens voce magna : ſiquis adorauerit beſtiam*, ſeu Anti-Chriſtum, *& imaginem eius, & acceperit characterem in fronte ſua, aut in manu ſua : & hic bibet de vino iræ Dei*, ſeu diuinam experietur vltionem : de vino, inquam, bibet, quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius, ſeu bibet de vino mero iræ Dei, quod miſtum eſt alio vino mero ; vina enim diſſimilia permiſta efficaciora ſunt ad ebrietatem. Ac ſi dicat Ira hæc Dei, & punitio nulla clementia, nulla pœnarum remiſſione mitigabitur ; ſed potius vnum genus tormẽti alio colligabitur grauiori : & cruciabitur igne & ſulphure (en tormentorum miatio) in conſpectu Angelorum ſanctorum, & ante conſpectum Agni : & fumus tormentorum aſcendet in ſæcula ſæculorum, quia ignis nunquam extinguetur.

Angeli cuſtodes lætãtur de tormentis eorũ qui ſuis hĩc monitis non acquieuerunt.

* Cur autem ſunt in Angelorum conſpectu cruciandi ? Certè vt qui curam hominum geſſerant, eorum ſupplicio lætentur, qui nec Deum reueriti ſunt, nec eorum ſalutaribus conſiliis acquieſcere voluerunt. Sic Dauid Pſalm. 57. *Lætabitur iuſtus, cum viderit vindictam.*] *Nec habent*, ſeu nec habebunt *requiem die, ac nocte, qui adorauerunt beſtiam, & imaginem eius : & ſi quis acceperit characterem nominis eius.*

Impij & in præſenti, & in Tartaro ſine intermiſſione torquentur.

* Via enim peccatoris laboribus & ærumnis plena : nec in ipſis voluptatibus vero gaudio afficiuntur. Vnde improbi illi poſt longam prauarum cupiditatum expletionem inclamabant : Laſſati ſumus à via iniquitatis ; ambulauimus vias difficiles. Vnde & hic tempo-

taliter & in Tartaro æternè torquentur.] *Hic patientia Sanctorum eſt, qui cuſtodiunt mandata Dei, & fidem Ieſu.* Ea hoc hoc autem (ait non Angelus, ſed Ioannes) quis ſit fructus patientię iuſtorum, qui tormenta illa euaſerunt & cæleſti fuere gloria donati.

3. *Chriſti falx electos demetit, vindemiat impios.*

Verſ. 13.14.15.16. Et audiui vocem de cælo, &c.] E ſuperis vocem percepi dicentem mihi: *Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur,* ſeu in fide, charitate gratia, & amicitia Dei. *Amodo iam dicit Spiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis.* Seu ex nunc & deinceps, à tempore mortis, ipſo Spiritu ſancto aſſerente, illico requieſcunt, & requieſcent æternum à laboribus hic pro fide, & virtute toleratis. *Opera enim illorum ſequuntur illos.* Pergentes ab hoc mortali ſæculo ad immortalem eos opera iuſta comitantur, queis cæleſtis merces debetur. *Et vidi: & ecce nubem candidam, & ſuper nubem ſedentem ſimilem. Filio hominis: habentem in capite ſuo coronam auream, & in manu ſua falcem acutam.* Chriſtum intelligit Regem & Iudicem, qui ſedebit in nube candida, cum ad nouiſſimum tribunal venerit. Acutam falcem geſtat in manu, quia vniuerſum mundum aduenit demeſſurus, eique impoſiturus finem. *Et alius Angelus exiuit de Templo, clamans voce magna ad ſedentem ſuper nubem.* De beatorum palatio cæleſti alius Angelus auolauit, & dixit: *Mitte falcem tuam,* ô Domine, *& mete, quia venit hora, vt metatur: quoniam aruit meſſis terræ.* Commune beatorum deſiderium profert; vt ſcilicet Regnum peccati tyrannicum terminetur, & Deus ſolus in omnibus imperet. Metere hîc idem eſt, ac colligere ea hac vita eos, qui tunc viui inuenientur. Matura eſt iam meſſis, completus numerus electorum. *Et miſit, qui ſedebat ſuper nubem falcem ſuam in terram, & demeſſa eſt terra,* ſeu homines cuncti de vita ſublati.

Verſ. 17.18.19.20. Et alius Angelus, &c] *De Templo,* ſeu beatorum habitaculo, *quod eſt in cælo,* alius proceſſit Angelus, *habens & ipſe falcem acutam,* ad eius ſimilitudinem, qua vindemiatores vtuntur, vt ex verſ. ſequenti apparet. *Et alius Angelus exiuit de altari, qui habebat poteſtatem ſupra ignem:* nempe vt inducat in orbem ignem conflagrationis, vel vt reprobos in ignem gehennæ deturbet. *Et exclamauit voce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ ſunt vuæ eius.* Profectò ſicut per triticum & meſſem electi ſignantur: ita per botros & vindemiam denotantur reprobi in Tartari torculari calcandi. *Et miſit Angelus falcem ſuam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, miſit in lacum iræ Dei,* vbi recipitur vuarum liquor, immiſſi ſunt damnati Dei ira æternum calcandi, ſeu torquendi. *lacum* inquam, *magnum*, quia ad eum botri ſeu homines miſeri innumerabiles ſunt eiiciendi: *& calcatus eſt lacus extra Ciuitatem,* ſeu Eccleſiam, ſeu patriam cæleſtem: *& exiuit ſanguis de lacu vſque ad frænos equorum, per ſtadia mille ſexcenta.* Profectò tanta erit reproborum horum ſtrages, vt ſi locus, quem ipſi in inferno obtinebunt, torcular eſſet, quo ſanguis iugulatorum exciperetur, ſanguis ille decurreret per mille ſexcenta ſtadia Græca, ſeu per leucas horarias ſexaginta quatuor. Vſque ad frænos equorum ſanguinem ait exiiſſe, ſignans quidem tantum ex calcatione illa muſti proceſſiſſe, vt non ſolum lacus fuerit ad ſummum vſque impletus; ſed etiam in proximam terram exundarit vſque ad ſtadia mille ſexcenta: & exundaret adeò, vt per ſtadia illa nemo iter agere pedes poſſet: imò ſi eques volet proficiſci, vſque ad equi frænum muſtum perueniret. Signat hac allegoria Apoſtolus inſolitam inundationem, ſeu maxima & inaudita impiorum ſupplicia.

* Non legi Auctorem vllum, qui aſſerat, Ioannem hîc hyperbolicè fuiſſe locutum: quia nulla hyperbolica exaggerantia poteſt Tartareorum pœnarum æquare grauitatem.] Nonnulli Auctores exiſtimant Tartari latitudinem eſſe ſexaginta quatuor leucarum, cui reſpondeat ſua longitudo, & profunditas proportionata. *Nulla hyperbolica locutio poteſt æquare damnatorum pœnas.*

CAPVT XV.

Ad proſequenda Anti-Chriſti tempora redit, producere incipiens ex vna parte ſeptem Angelos ſeptem phialas iræ Dei profundentes: ex altera ſanctos iam victores ſuper mare vitreum citharizantes, & lætum canticum Moſis, & Agni modulantes.

1. ET vidi aliud ſignum in cælo magnum & mirabile, An-
gelos ſeptem, habentes plagas ſeptem nouiſſimas: Quo-
niam in illis conſummata eſt ira Dei. 2. Et vidi tan-
quam mare vitreum miſtum igne, & eos, qui vicerunt be-
ſtiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius, ſtan-
tes ſuper mare vitreum, habentes citharas Dei: 3. & can-
tantes canticum Moyſi ſerui Dei, & canticum Agni, di-
centes: Magna & mirabilia ſunt opera tua, Domine Deus omnipotens: iuſtæ &
veræ ſunt viæ tuæ, Rex ſæculorum. 4. Quis non timebit te Domine, & magni-
ficabit nomen tuum? quia ſolus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adora-
bunt in conſpectu tuo, quoniam iudicia tua manifeſta ſunt. 5. Et poſt hæc vidi, &
eſſe apertum eſt templum tabernaculum teſtimonij in cælo: 6. & exierunt ſeptem
Angeli habentes ſeptem plagas de templo, veſtiti lino mundo & candido, & præ-
cincti circa pectora zonis aureis. 7. Et vnum de quatuor animalibus dedit ſeptem

Angelis ſeptem phialas aureas, plenas iracundiæ Dei viuentis in ſæcula ſæculorum. 8. Et impletum eſt templum fumo à maieſtate Dei, & de virtute eius: & nemo poterat introire in templum, donec conſummarentur ſeptem plagæ ſeptem Angelorum.

COMMENTARII.

1. *Septem Angeli geſtãtes ſeptem phialas.*

VERS. 1.2.3.4. *Et vidi aliud ſignum magnum, &c.*] De ſeptem plagis nouiſſimis: ſeu inter vltimas orbi euenturis fuſe aget cap. ſequenti. Mihi ait, *in cælo* aliud ſignum magnum oſtenſum fuit *mirabile* quidem. Aſpexi namque *Angelos ſeptem habentes plagas ſeptem nouiſſimas.* Hos crediderim eſſe illos ſpiritus, de quibus cap. 1. dixit: *Et à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni ſunt*: & quibus tubæ ſeptem traditæ fuerant? Plagæ autem hæ nouiſſimæ appellantur, quia erunt, (vti innui) ſub mundi finem inter vltimas. Nam poſt has plagas ſequetur plaga exitij Babylonis, Anti-Chriſti, Gog, & Magog, &c. *Quoniam in illis* plagis ſeptem *conſummata eſt*, ſeu adimpleta *ira Dei. Et vidi tanquam mare vitreum miſtum igne* Vocitat mare vitreum multitudinem hominum, qui Anti-Chriſtum ſequentur. * Mare quidem quia *Impij ſunt quaſi mare feruens* (Iſa. 57.) Vatus ſcilicet cupiditatibus, quibus agitantur. Vitreum vero, quia eorum ſcelera Deo ſunt manifeſtiſſima, licet ea ſtudeant operire.] * Addiderim vitreum vocitari ob humanæ naturæ fragilitatem tam agnatam fractioni. Vndè ſtulti admodum ſunt qui fidentes vitæ durationi audent in peccato perſiſtere.] * Denique mari vitreo comparantur, quia omnia eorum conſilia, & ſpes ſunt vitreæ, & inanes.] * Mare autem id igne miſcetur, quia perſequutio Anti-Chriſti, & eius ſociorum ignis fuit Martyribus ad eorum fidei, & virtutis probationem. Perſequutionibus namque iuſtorum aurum examinatur.] *Et eos, qui vicerunt beſtiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius* vidi *ſtantes ſuper mare vitreum habentes citharas Dei* Seu eos, qui noluerunt Anti-Chriſti imaginem adorare; nec charactere eius nominis inſigniri, ad maris vitrei littus ſtabant. Iuxta mare ſtant, non intra, quia pars illius maris non ſunt, nec eius amaritudinem, etiamſi illo igne fuere probati, contraxére. Acceptis à Deo citharis audiui eos *cantantes canticum Moyſi ſerui Dei: & canticum Agni, dicentes*: Modulabantur hymnum Moſis, quem cum populo cecinit poſt maris Rubri tranſitum. Exo 15. *Cantemus Domino*; quo quidem Agnum collaudabant: & ideo canticum Agni vocitatur. *Magna*, (ſic canebant) *& mirabilia ſunt opera tua, Domine Deus omnipotens: iuſta & vera ſunt viæ tuæ*; ſeu iudicia, & opera tua ſunt iuſta, cum de impiis perſecutoribus noſtris vindictam aſſumis. Verè & fideliter Sanctos è periculis liberas, ſicut illis promiſiſti. *Rex ſæculorum. Quis non timebit te ô Domine? & magnificabit nomen tuum? quia ſolus pius es*, ſeu miſericors, qui operibus miſericordiæ viſcera oſtendis? * Pietas hominum ſuſpecta, an vera ſit, an ex viſceribus ſeu corde procedat? Multi enim ore tenus pietatem oſtentant, quam operibus nunquam exhibuere.] *Quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conſpectu tuo: quoniam iudicia tua manifeſta ſunt*, ſeu quis ô Domine, non te magnificabit, & fatebitur te ſolum eſſe pium: & ideò omnes gentes ad te adorandum eſſe properaturas. * Iuſti enim tantam experti fuerant Domini pietatem, dum eos à maris illius fluctibus liberauit, cæleſtique Regno adſcripſit: vt eis videretur, totam pietatem in ea ſola actione contineri, nec vllam eius immenſitatis ſtillam ſuperfluere, quæ hominibus impertiretur; & ideo affirmant: *Tu ſolus pius es.*]

Impij ſunt vitreum mare, quia eorũ ſcelera, ô poſſunt Deo occultari.

Stulti qui fidentes vitæ vitreæ, audent peccare.

Impiorum ſpes vitrea, & inanis.

Laboribus probatur virtus ſanctorũ.

Solius pietas eſt ſine fuci ſuſpicione.

Ineffabilis Dei pietas eſt homines ab impiorũ fluctibus eripere ad cælorum Regnũ.

Verſ. 5.6.7.8. Et poſt hæc vidi, &c.] *Et ecce apertum eſt Templum tabernaculi teſtimonij in cælo*, ſeu reſeratum eſt tabernaculum teſtimonij, ſiue Sancta Sanctorum, ſacratior Templi pars. *Et exierunt ſeptem Angeli habentes ſeptem plagas, de Templo, veſtiti lino mundo, & candido: præcincti circa pectora zonis aureis.* Ex Templo ſeptem exiere Cælicolæ candida veſte induti in ſignum lætitiæ. Gaudent enim dum impij puniuntur, quia vident honorem Dei ab iis violatum vindicari. Ne autem mireris, Angelos hominum per Chriſtum amicos de impiorum plagis exultare. Zonæ enim aureæ, queis ad pectus cinguntur ſymbolum gerunt charitatis. * Charitas autem Angelos excitat, vt impios affligant, & torqueant, qui iuſtos diuexant, vt hi alleuientur: & illi inflicta pœna corrigantur.] *Et vnum de quatuor animalibus*, nempe leo, qui agit hic fortitudinis, iræ, ac vindictæ ſymbolum, *dedit ſeptem Angelis ſeptem phialas aureas plenas iracundia Dei.* * En Dei ira ad puniendum homines vaſe aureo amoris & charitatis infunditur.] Nam ſupplicia impios ſolent ad frugem meliorem adducere.] *Et impletum eſt Templum fumo à Maieſtate Dei, & de virtute eius.* Fumus à *Maieſtate*, ſignificat obſcuritatem, & incomprehenſibilitatem iudiciorum Dei: fumus verò à *virtute* potentiam, quam Deus in impios impœnitentes in fine mundi exeret. *Et nemo poterat introire in Templum*, ad contemplanda hæc profundiſſima Dei iudiciorum arcana, *donec conſummarentur ſeptem plagæ ſeptem Angelorum.* ſeu donec conſummatis ſeptem plagis, vniuerſale iudicium ſequeretur. Tunc iuſtis illius temporis Templi cæleſtis aditus reſerabitur, Deumque ſine operculo fumi conſpicient.

Effectus charitatis Angelorum erga homines eſt, cooperari, vt puniantur, ad correctionẽ.

Dei ira vaſe aureo amoris infunditur.

CAPVT XVI.

Septem Angeli ſeptem phialas & plagas nouiſſimas in orbem effundunt.

1. ET audiui vocem magnam de templo, dicentem ſeptem An-
gelis : Ite, & effundite ſeptem phialas iræ Dei in terram.
2. Et abiit primus, & effudit phialam ſuam in terram & fa-
ctum eſt vulnus ſæuum & peſſimum in homines, qui habe-
bant characterem beſtiæ ; & in eos, qui adorauerunt imagi-
nem eius. 3. Et ſecundus Angelus effudit phialam ſuam
in mare, & factus eſt ſanguis tanquam mortui : & omnis ani-
ma viuens mortua eſt in mari. 4. Et tertius effudit phialam ſuam ſuper flumina,
& ſuper fontes aquarum, & factus eſt ſanguis. 5. Et audiui Angelum aquarum
dicentem : Iuſtus es Domine, qui es, & quia ſanctus, qui hæc iudicaſti : 6. quia
ſanguinem Sanctorum & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibe-
re : digni enim ſunt. 7. Et audiui alterum ab altari dicentem : Etiam Domine
Deus omnipotens, vera & iuſta iudicia tua. 8. Et quartus Angelus effudit phia-
lam ſuam in ſolem : & datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni : 9. & æſtua-
uerunt homines æſtu magno, & blaſphemauerunt nomen Dei habentis poteſtatem
ſuper has plagas, neque egerunt pœnitentiam vt darent illi gloriam. 10. Et quin-
tus Angelus effudit phialam ſuam ſuper ſedem beſtiæ : & factum eſt regnum eius
tenebroſum, & commanducauerunt linguas ſuas præ dolore : 11. & blaſphemaue-
runt Deum cæli, præ doloribus & vulneribus ſuis, & non egerunt pœnitentiam ex
operibus ſuis. 12. Et ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud ma-
gnum Euphratem : & ſiccauit aquam eius, vt præpararetur via regibus ab ortu ſo-
lis. 13. Et vidi de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore pſeudo-prophetæ ſpiritus
tres immundos in modum ranarum. 14. Sunt enim ſpiritus dæmoniorum facien-
tes ſigna, & procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem
magnum omnipotentis Dei. 15. Ecce venio ſicut fur. Beatus qui vigilat, & cu-
ſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius. 16. Et con-
gregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon. 17. Et ſeptimus An-
gelus effudit phialam ſuam in aërem, & exiuit vox magna de templo à throno, di-
cens : Factum eſt. 18. Et facta ſunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræ motus
factus eſt magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt ſuper terram : talis
terræ motus, ſic magnus. 19. Et facta eſt ciuitas magna in tres partes : & ciuitates
Gentium ceciderunt : & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi
calicem vini indignationis iræ eius. 20. Et omnis inſula fugit, & montes non
ſunt inuenti. 21. Et grando magna ſicut talentum deſcendit de cælo in homines :
& blaſphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis : quoniam magna
facta eſt vehementer.

COMMENTARII.

1. *Tres primi Angeli phialas iræ profundunt.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7. *Et audiui vocem magnam, &c.*] *De Templo* audiui magnam Dei vocem iubentis *ſeptem Angelis : Ite, & effundite ſeptem phialas iræ Dei in terras.* Iam enim eſt tempus, vt homines plagis, quæ vobis commiſſæ ſunt à me, percutiatis. * Licet tibi ſit commiſſum munus corripiendi, & puniendi ſubditos : eos non corripias, aut punias, niſi ſpeciali Dei imperio admonitus, quod facta oratione ſolent boni Præſules accipere, dum præſentiunt affectum ad puniendum, vel ad ignoſcendum.] *Et abiit primus, & effudit phialam ſuam in terram, & factum eſt vulnus ſæuum & peſſimum in homines, qui habebant characterem beſtiæ : & in eos, qui adorauerunt imaginem eius.* Similes ſunt hæ plagæ, & adumbratæ in plagis Ægypti, quamuis multò grauiores. Exiſtimo, hanc primam reſpondere ſextæ plagæ Ægyptiorum, quæ fuit vlcerum veſicarum turgentium. Exo. 9. 10. *Et ſecundus Angelus effudit phialam ſuam in mare, & factus eſt ſanguis tanquam mortui* : ſeu maris aqua ſimilis erat cruori, qui è vulnere hominis exitiali profunditur : *& omnis anima viuens mortua eſt in mari*, ſeu omnes piſces maris filij perierunt. Simili plaga percuſſi fuere Ægyptij Exo. 7. 19.

Præſul habēs officium puniēdi ſubditos, eos nō puniat, niſi prius premiſſa oratione.

* Piiſſimus Deus licet iratus ſupplicio voluit adiungere iniquitatis illius medicinam, dum magnum impiis obiicit extincti æquoris cadauer. Obiectio enim mortis ſolet effrænatos peccatores continere, vt exitiali ſiſtant in curſu.] *Et tertius effudit phialam ſuam ſuper flumina, & ſuper fontes aquarum, & factus eſt ſanguis.* ita quidem, vt non haberent Anti-Chriſti ſectatores

Memoria mortis effrænatos peccatores efficit ſiſtere.

tores

toresaqnam,qua ſitim poſſent extinguere. Idem Ægyptiis accidit. *Et audiui Angelum aquarum dicentem. Iuſtus es Domine, qui es,& qui eras ſanctus,qui hac indicaſti.* Angelorum curæ elementa & res inferiores à Deo ſunt commiſſæ: *Quia ſanguinem ſanctorum,& Prophetarum effuderunt,& ſanguinem eis dediſti bibere:digni enim ſunt.* * Delicto Deus aſſulet aptare ſupplicium. In ſanguine deliquerunt,in ſanguine puniūtur.] *Et audiui alterū ab altari dicentem: Etiā Domine Deus omnipotēs vera,& iuſta iudicia tua.* Ab aliquo Angelo ex præcipuis hæc vox,planè proceſſit.

Deus aſſolet delicto ſupplicium aptare.

2\. Alij tres Angeli phialas effundunt.

Verſ. 8.9.10.11.12.13.14.15.16. *Et quartus Angelus &c.*] Profudit quartus Angelus *phialam ſuam in ſolem: & datum eſt illi, æſtu affligere homines, & igni,* ſeu igneo æſtu: *& æſtuauerunt homines æſtu magno: & blaſphemauerunt nomen Dei habentis poteſtatem ſuper has plagas: nec egerunt pœnitentiam, vt darent illi gloriam.* * Acti igne flagrantes ſimulque impœnitentes æmulabantur eos, qui tartareo igne torquentur. Et quidem peccator, qui affectus laboribus non corrigitur,perſpicuum dat damnationis indicamentum.] *Et quintus Angelus effudit phialam,&c.*] *Super ſedem beſtiæ*,ſeu Anti-Chriſti thronum quintus Angelus phialam profudit: *& factum eſt Regnum eius tenebroſum, & commanducauerunt linguas ſuas præ dolore*, ſeu linguas ſuas impij Anti-Chriſti ſectatores commurderunt,& conciderunt,quod eſt vehementiſſimæ indignationis, & impotentiſſimi doloris documentum: En palpabiles Ægypti tenebras. *Et blaſphemauerunt Deum cæli præ doloribus, & vulneribus ſuis: & non egerunt pœnitentiam ex operibus ſuis. Et ſextus Angelus, &c.*] Phialam ſuam *effudit* ſextus Angelus *in flumen illud magnum Euphratem: & ſiccauit aquam eius vt præpararetur via Regibus ab ortu ſolis.* Fluminis magni Euphratis Babylonij aquæ ſiccatæ fuere, vt citò & expeditè tranſire poſſint in Iudæam Reges quidam; de quibus ſtatim. *Et vidi de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore Pſeudo-prophetæ ſpiritus tres immundos in modum ranarum.* Prodeuntes aſpexi de ore Diaboli,& de ore Anti-Chriſti,& de ore alterius beſtiæ quæ de terra exiuit cap.13.11. ſeu Anti-Chriſti præcurſoris, tres immundos ſpiritus ranis ſimiles. Rana enim imbelle eſt animal, turpe, & loquax: vocem habet corpus excedentem, ſed viribus eſt omnino vacua. Haud aliter hi immundi ſpiritus ingentem tunc ſtrepitum edent,& multos ad bellum concitabunt, ſed omnis armorum conatus in nihilum recidet. *Sunt enim ſpiritus dæmoniorum facientes ſigna & procedunt ad Reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei.* Hi tres ſpiritus ſunt tres immundi dæmones, qui oſtentabunt prodigia mendacia, quibus cogent totius orbis vires, vt potentiùs aduerſus Chriſtianos decertent: ſed in die magno illo Dei, quo illuſtriùs ſuam potentiam exeret, omnes illi interimentur. *Ecce venio ſicut fur*, ait Chriſtus Dominus) tum ad vniuerſale iudicium, tum ad prælium, & cladem Anti-Chriſti. *Beatus, qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius*, Veſtimenta iuſtorum ſunt fides, & virtutes, quibus anima ornatur, & ſine quibus turpis obiicitur. Verſus hic per parentheſim interponitur occaſione illius diei magni Dei, cuius meminerat. Nam verſ. ſequenti interrupta narratio continuatur. *Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon.* Anti-Chriſtus hoſce exercitus coget in locum prope Ieroſolymam Vallem ſcilicet Ioſaphat, vbi futurum eſt poſteà iudicium.

Perſpicuum dat damnationis ſignū peccator,qui affectus laboribus non cō-pungitur.

Verſ. 17.18.19.20.21. *Et ſeptimus Angelus, &c.*] Angelus ſeptimus *ſuam phialam effudit in aerem: & exiuit vox magna de Templo a throno*, (ſeu à Deo in throno illo ſedente) *dicens: Factum eſt*, ſeu omnia terminata ſunt,omnium rerum finis aduenit: hæc eſt enim ſeptem ex plagis vltima. *Et facta ſunt fulgura, & voces,& tonitrua & terræ motus factus eſt magnus,qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt ſuper terram:talis terræ motus ſic magnus. Et facta eſt Ciuitas magna in tres partes.* Tam horribilis,tam ingens erit ille terræ motus, vt Ciuitas Ieruſalem, quæ Anti-Chriſti tempore magna erit, & eius regia illi in tres partes ſciſſa, diſſoluatur. *Et Ciuitates Gentium ceciderunt; & Babylon magna venit in memoriam ante Deum* Humano more loquitur:imo & eſt ſacræ ſcripturæ phraſis, Deum alicuius recordari, cum ei aliquod beneficium conferre, aut ſupplicio vult afficere. Vult ergo Deus *dare illi calicē vini indignationis iræ eius. Et omnis* Inſula fugit,& montes non ſunt inuenti, terræ motu enim illo Inſulæ & montes abſorbebuntur. Et grando magna ſicut talentum deſcendit de cęlo ad homines, ſeu excidit grando, cuius ſinguli lapides erunt vaſtæ magnitudinis: *& blaſphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis: quoniam magna facta eſt vehementer*, homines occidebat,& iumenta,domos ſolo ęquabat, meſſes & arbores comminuebat. * Et hæc ô Domine,tranſeuntes ſagittæ: quid cum horribilis vox tonitrui tui in æternitatis tota inſonuerit. Minor enim Tartari pœna maximos huius vitæ cruciatus longè ſuperat.]

3\. Septimi Angeli phiala profunditur.

Minor Tartari pœna maximos huius vitæ cruciatus longè ſuperat.

CAPVT XVII.

Meretricem Babylonem videt Ioannes beſtiæ inſidentem, quæ habebat capita ſeptem, & cornua decem. Singulorum expoſitionem ab Angelo diſcit.

1\. ET venit vnus de ſeptem Angelis, qui habebant ſeptem phialas, & locutus eſt mecum,dicens: Veni,oſtendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ ſedet ſuper aquas multas, 2. Cum qua fornicati ſunt reges terræ, & inebriati ſunt qui inhabitant terram de vino proſtitutionis eius. 3. Et abſtulit me in ſpiritu in deſertum. Et vidi mulierem ſedentem ſuper beſtiam coccineam, ple-

nam nominibus blaſphemiæ, habentem capita ſeptem, & cornua decem. 4. Et mulier erat circumdata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioſo, & margaritis, habens poculum aureum in manu ſua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius. 5. Et in fronte eius nomen ſcriptum: Myſterium: Bablylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ. 6. Et vidi mulierem ebriam de ſanguine ſanctorum, & de ſanguine martyrum Ieſu. Et miratus ſum cùm vidiſſem illam admiratione magna. 7. Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi ſacramentum mulieris, & beſtiæ quæ portat eam, quæ habet capita ſeptem, & cornua decem. 8. Beſtia, quam vidiſti, fuit, & non eſt, & aſcenſura eſt de abyſſo, & in interitum ibit: & mirabuntur inhabitantes terram (quorum non ſunt ſcripta nomina in Libro vitæ à conſtitutione mundi) videntes beſtiam, quæ erat, & non eſt. 9. Et hic eſt ſenſus, qui habet Sapientiam. Septem capita, ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet, & reges ſeptem ſunt. 10. Quinque ceciderunt, vnus eſt, & alius nondum venit: & cùm venerit, oportet illum breue tempus manere. 11. Et beſtia, quæ erat, & non eſt: & ipſa octaua eſt: & de ſeptem eſt, & in interitum vadit. 12. Et decem cornua, quæ vidiſti, decem reges ſunt: qui regnum nondum acceperunt, ſed poteſtatem tanquam reges vna hora accipient poſt beſtiam. 13. Hi vnum conſilium habent, & virtutem & poteſtatem ſuam beſtiæ tradent. 14. Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos: quoniam Dominus Dominorum eſt, & Rex regum, & qui cum illo ſunt, vocati, electi, & fideles. 15. Et dixit mihi: Aquæ, quas vidiſti vbi meretrix ſedet, populi ſunt, & Gentes, & linguæ, 16. Et decem cornua, quæ vidiſti in beſtia: hi odient fornicariam, & deſolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipſam igni concremabuur. 17. Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum eſt illi: vt dent regnum ſuum beſtiæ donec conſuminentur verba Dei. 19. Et mulier, quam vidiſti, eſt ciuitas magna, quæ habet regnum ſuper reges terræ.

COMMENTARII.

1. *Meretricis Babylonis apparitio.*

VERS. 1.2.3.4.5.6. *Et venit vnus de ſeptem Angelis, &c.*] Primus Angelorum, *qui habebant*, ſeu profuderant *ſeptem phialas, ad me venit, & locutus eſt mecum, dicens: Veni*, ô Ioannes, *oſtendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ ſedet ſuper aquas multas.* Meretrix hæc Babylonis nomine & typo eſt Roma non Chriſtiana, qualis nunc eſt, ſed Ethnica & infidelis qualis tempore D. Ioannis fuit. Sedere dicitur ſuper aquas multas, quia multis populis præſidet. *Cum qua fornicati ſunt Reges terræ*, ſeu cuius idola Reges aliarum Prouinciarum olim coluere; *& inebriati ſunt, qui inhabitant terram de vino proſtitutionis eius*: ſeu vino illo, quo ipſa ad colendum idola tam Reges, quam populos alliciebat: nempe honoribus Romanorum ſpe lucri, voluptatibus, & dignitatibus à Romanis aſſequendis, ſi quis deos illorum coleret. *Et abſtulit me in ſpiritu in deſertum*, ſiue imaginatia viſio me in deſertum rapuit. *Et vidi mulierem ſedentem ſuper beſtiam coccineam plenam nominibus blaſphemiæ, habentem capita ſeptem, & cornua decem.* * In deſerto Roma oſtenditur, licet plena eſſet populo, quia homines delicijs & voluptatibus ſeruientes bruta ſunt habitantia deſertum, humanitate exuta.] Beſtia hæc ſignificat mundum, cui Roma dominatur: mundũ inquam non tã phyſicum, quàm moralem, ſeu hominum mundanorum complexionem, qui ex natura corrupta honoribus, voluptatibus, ac opibus inhiant acquirendis. Beſtia erat coccinea, ſeo mundus, regio purpureo ſplendore, ac faſtu triumphans.

Homo delicijs, & voluptatib⁹ ſeruiens brutũ eſt exutum humanitate.

Quid ſeptem capita, & decem cornua ſignent Angelus verſ. 9. aperiet. *Et mulier erat circũdata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioſo & margaritis.* En mundana gloria, luxus, opes, quibus Roma Ethnica ſuperbiebat. *Habens poculum aureum in manu ſua plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius.* Poculum aureum eſt humana felicitas, Imperij maieſtas, opum & rerum omnium abundantia, quibus Ethnica Roma ſuam idololatriam, & vitia omnia Gentibus propinauit. * Vitiorum conſuetudo aſſolet ſic corda hominum excæcare, vt facile excidant à fide, ſi non numine, morum, equidem teſtimonio.] *Et in fronte eius nomen ſcriptum: Myſterium*; nomen, inquam, non proprium mulieris, ſed figuratum, & myſticè exponendum. Particulam autem Myſterium, non eſt mulieris nomen, ſed quaſi per parentheſim interijcitur, vt ad attentam nominis ſequentis excitemur. Nomen igitur eſt: *Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ.* Appoſite Roma Ethnica Babylon magna nominatur, quia opulenta, frequens idolis, idolis addicta, & Chriſtianorum perſecutrix, vt Babilon, idololatriæ, ſuperſtitionum, & ſcelerum mater. *Et vidi mulierem ebriam de ſanguine ſanctorum, & de ſanguine Martyrum Ieſu*, De ſanguine Martyrum, quem re ipſa profudit ingenti quidem numero: & de ſanguine ſanctorum, quem profundere expetiit. * In conſpectu enim Dei praua deſideria pro operibus reputantur iniquis, ita vt homicida apud Deum ſit, qui expetiit aliũ interimere.] *Et miratus ſum, cum vidiſſem illam, admiratione magna.*

Conſuetudo in peccatis hominẽ reddit dubium in fide.

Dei, oculis Praua deſideria pro operibus cõputantur.

2. *Angelus Ioãni exponit Romam Ethnicã eſſe illam meretricem.*

Verſ. 7.8.9.10.11.12. Et dixit mihi, Angelus, &c.] *Quare miraris? Ego dicam tibi ſacramentum mulieris, & beſtia, quæ portat eam, quæ habet capita ſeptem, & cornua decem*, ſeu huius viſionis myſterium

ſterium vel ſignificationem tibi reſerabo. *Beſtia, quam vidiſti, fuit, & non eſt.* Antequàm Chriſtus veniret in mundum, hæc beſtia erat, in orbe enim diabolus & impietas dominabatur. Sed Chriſtus hoc Regnum euertit, & diabolum alligauit, de quo cap. 20. 3. *Et aſcenſura eſt de abyſſo*, ſeu in fine mundi iterum emerget ex Tartaro, & per Anti-Chriſtum, vim ſuam in homines exeret. *Et in interitum ibit*, ſeu denique beſtia, ſeu diabolus, & impietas à Chriſto Domino omninò debellabitur, & abyſſo, vnde exierat addicetur. *Et mirabuntur inhabitantes terram (quorum non ſunt ſcripta nomina in Libro vitæ à conſtitutione mundi) videntes beſtiam, quæ erat, & non eſt.* Homines impij, qui electi non ſunt ad gloriam, nec Chriſti membra erunt, afficientur admiratione videntes in primo Domini aduentu periiſſe, Euangelio vigente, beſtiam, tot Gentilibus ad Chriſti fidem vndique properantibus. *Et hic eſt ſenſus, qui habet ſapientiam.* Seu hac in te lateat (ſic Græcè,) ſenſus, & intellectus huius myſterij. Qui ſapiens eſt, animum vt interpretationem valeat percipere. *Septem capita ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet.* Septem montibus, ſeu collibus Roma eſt ædificata: *& Reges ſeptem ſunt.* * Alludit ad primos Romanos Reges, qui vt perſpicuum eſt, ſeptem fuerunt. Profectò Romulus primo Vrbis ambitu duos complexus eſt colles, Capitolinum, & Palatinum: Tullus Hoſtilius, Celium, & Eſquilinum adiecit: Ancus Martius Auentinum: ſeruius Tullius, Quirinalem, & Viminanalem. Et ab his ſeptem collibus, quod erant tempore Regum, Roma paſſim *Septicolis*, vel *Septimontium* appellarunt.

Ad percipiẽda Romæ magnalia ſapientia maxima requiritur.

* Appoſitè autem Angelus præmiſit: *Et hic eſt ſenſus, qui habet ſapientiam.* Ad percipienda enim triumphantis Romæ orbis Reginæ, vel cum Ethnica erat, magnalia, magna eſt neceſſaria Sapientia: quid cum Chriſtiana & totius caput Eccleſiæ?] Crediderim, per hoſce ſeptem Reges etiam ſignificari collectionem Tyrannorum, qui ſeptem ætatibus, ſiue ſæculis in orbe imperarunt, Eccleſiamque fuêre perſecuti. *Quinque ceciderunt*, ſeu omnes Reges vel Tyranni, qui quinque primis ſtatibus legem ſcriptam impugnarunt, extincti iam ſunt. *Vnus eſt*, quo ſignificantur omnes Reges, qui hac ſexta ætate, ſeu ſæculo, in quo imperat Chriſtus, eius Eccleſiam afflixerunt, qui *vnus* vocantur, quia *omnes Reges terræ* ſcilicet infideles *conuenerunt in vnum aduerſus Dominum, & aduerſus Chriſtum eius.* Pſal. 2. 2. *& alius nondum venit*, ſcilicet Anti-Chriſtus: *& cum venerit, oportet illum breue tempus facere*, nempe cum cœperit eſſe Monarcha trium annorum cum medio imperabit. *Et beſtia quæ erat, & non eſt*, ſeu impietatis & diaboli Regnum, *ipſa octaua eſt*, ſeu quid diſtinctum à ſeptem capitibus, ſiue Regibus: *& tamen de ſeptem eſt*: quia impietas & diabolus in omnibus ſeptem Regibus illis exiſtit, quaſi totum in ſuis partibus, quibus integratur: *& in interitum vadit.* Regnum enim impietatis in fine mundi euertetur, & ſimul cum Anti-Chriſto finem habebit. *Et decem cornua quæ vidiſti, decem Reges ſunt: qui Regnum nondum acceperunt*, ſeu ſignificant totidem Reges, qui ſub mundi finem erunt in orbe, hi cum nondum nati ſunt, Regno non potiuntur, *ſed poteſtatem tanquam Reges vna hora accipient poſt beſtiam*, Græcè, *cum beſtia*, ſeu eodem tempore dominabuntur in orbe, quo Anti-Chriſtus exſurget vt particularis Rex illorum æmulus. Sed non accipient eam poteſtatem niſi *vna* hora, ſed breuiſſimo tempore. Quia mox tribus illorum ab Anti-Chriſto cæſis, & reliquis illi ſe dedentibus, ex Regibus Vice-reges fient.

Verſ. 13. 14. 15. 16. 17. 18. Hi vnum conſilium habent, &c.] Hi vnanimi conſenſu Chriſto aduerſabuntur, & diabolo in Anti Chriſto ſubmittentur: & virtutem & poteſtatem ſuam beſtiæ tradent è mari aſcendenti, ſiue Anti-Chriſto. *Hi cum Agno pugnabunt*, perſequendo iuſtos. * Chriſtus enim iam ardenter amat Eccleſiam, vt ſe fateatur actum perſecutione, cum iuſti ea afficiuntur. Vndè Saulo inclamanit quaſi è vulnere dolens: *Saule Saule, cur me perſequeris.* Act. 4.] *Et Agnus vincet illos: quoniam Dominus dominorum eſt, & Rex Regum*, eiuſque potentiæ nullus poteſt obſiſtere: *& qui cum illo ſunt, vocati, electi, & fideles.* Seu ſimul cum illo vincent electi, quos ipſe vocauit, & qui illi extitere fideles. *Et dixit mihi Angelus: Aquæ, quas vidiſti, vbi meretrix ſedet, populi ſunt, & Gentes, & linguæ.* Seu populi variarum Nationum, qui diuerſis linguis vtuntur Imperioque Romano ſubiecti. *Et decem cornua, quæ vidiſti in beſtia*, ſeu decem illi Reges, *hi odient fornicariam, & deſolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipſam igne concremabunt.* Decem illi Reges odio contra potentiſſimam & fideliſſimam Romam circa finem mundi flagrantes, arma contra illam arripient, Martyrum ſanguine facient exundare, & in defenſam fidei ſpoliati diuitiis. Tanta autem rabie in odium Chriſti ſacram Vrbem inuadent, vt ciuium eius carnes voraturi videantur. *Deus enim dedit in corda eorum vt faciant, quod placitum eſt illi*, ſcilicet permittendo, & quaſi fræna illorum iniquæ voluntati laxando. *Vt dent Regnum ſuum beſtiæ, donec conſummentur verba Dei.* Seu vt Imperium Romanum Anti-Chriſto Monarchæ tunc ſubiiciant: donec adimpleantur omnia, quæ à Deo de his Regnis & de Anti-Chriſto per Danielem fuere prædicta. *Et mulier, quam vidiſti, eſt Ciuitas magna*, nempe Roma, *quæ habet Regnum ſupra Regna terræ*, ſeu cunctis Imperiis olim ſæcularì potentia dominata eſt, iam ſpirituali eiſdem dominabitur.

Chriſtus quaſi perſecutione agitur, cum iuſtos quis perſequitur.

CAPVT

CAPVT XVIII.

Vaſtitas Babylonis, ſeu Romæ Ethnicæ vberius deſcribitur. Regum, ac mercatorum eius fletus, & exultatio ſanctorum in eius conuerſione ad Eccleſiæ caput exponitur.

1. ET poſt hæc vidi alium Angelum deſcendentem de cælo, ha-
bentem poteſtatem magnam: & terra illuminata eſt à gloria
eius. 2. Et exclamauit in fortitudine dicens: Cecidit, ceci-
dit Babylon magna: & facta eſt habitatio dæmoniorum, &
cuſtodia omnis ſpiritus immundi, & cuſtodia omnis volu-
cris immundæ & odibilis: 3. quia de vino iræ fornicatio-
nis eius biberunt omnes gentes: & reges terræ cum illa for-
nicati ſunt: & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti ſunt. 4. Et
audiui aliam vocem de cælo, dicentem: Exite de illa populus meus: vt ne participes
ſitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis. 5. Quoniam peruenerunt pec-
cata eius vſque ad cælum, & recordatus eſt Dominus iniquitatum eius. 6. Reddi-
te illi ſicut & ipſa reddidit vobis: & duplicate duplicia ſecundùm opera eius: in po-
culo, quo miſcuit, miſcete illi duplum. 7. Quantum glorificauit ſe, & in delicijs
fuit: tantum date illi tormentum & luctum: quia in corde ſuo dicit: Sedeo regina:
& vidua non ſum: & luctum non videbo. 8. Ideò in vna die venient plagæ eius,
mors, & luctus, & fames, & igne comburetur: quia fortis eſt Deus, qui iudicabit il-
lam. 9. Et flebunt, & plangent ſe ſuper illam reges terræ, qui cum illa fornicati
ſunt, & in delicijs vixerunt: cum viderint fumum incendij eius: 10. longè ſtantes
propter timorem tormentorum eius, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna Babylon,
ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum. 11. Et negotiatores
terræ flebunt, & lugebunt ſuper illam: quoniam merces eorum nemo emet am-
pliùs: 12. merces auri, & argenti, & lapidis pretioſi, & margaritæ, & byſſi, & pur-
puræ, & ſerici, & cocci, (& omne lignum thyinum, & omnia vaſa eboris, & omnia
vaſa de lapide pretioſo, & æramento, & ferro, & marmore, 13. & cinamomum)
& odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & ſimilæ, & tritici, & iu-
mentorum, & ouium, & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animarum ho-
minum. 14. Et poma deſiderij animæ tuæ diſceſſerunt à te, & omnia pinguia &
præclara perierunt à te, & ampliùs illa iam non inuenient. 15. Mercatores horum,
qui diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius, flen-
tes ac lugentes. 16. & dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo,
& purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioſo, & margaritis: 17. quo-
niam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ. Et omnis gubernator, & omnis qui in
lacum nauigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longè ſteterunt. 18. & clama-
uerunt videntes locum incendij eius, dicentes: Quæ ſimilis ciuitati huic magnæ?
19. Et miſerunt puluerem ſuper capita ſua, & clamauerunt flentes & lugentes, di-
centes: Væ, væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes, qui habebant naues
in mari, de pretiis eius: quoniam vna hora deſolata eſt. 20. Exulta ſuper eam cæ-
lum, & ſancti Apoſtoli, & Prophetæ: quoniam iudicauit Deus iudicium veſtrum de
illa. 21. Et ſuſtulit vnus Angelus fortis lapidem quaſi molarem magnum, & miſit
in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltrà iam non
inuenietur. 22. Et vox citharœdorum, & muſicorum, & tibia canentium & tuba
non audietur in te ampliùs: & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te am-
pliùs: & vox molæ non audietur in te ampliùs: 23. & lux lucernæ non lucebit in
te ampliùs: & vox ſponſi & ſponſæ non audietur adhuc in te: quia mercatores tui
erant principes terræ, quia in veneficiis tuis errauerunt omnes gentes. 24. Et in
ea ſanguis prophetarum & ſanctorum inuentus eſt; & omnium qui interfecti ſunt
in terra.

COMMENTARII.

1\. *Vaſtitas Babylonis, ſeu Romæ Ethnicæ vberius deſcribitur.*

VERS. 1.2.3.4.5.6.7.8. *Et poſt hæc vidi alium Angelum, &c.*] Vidi poſt hæc alium Angelum Alcalat, ſeu D. Petrum deſcendentem de cælo Eccleſiæ, *habentem poteſtatem magnam* Chriſti nempe Vicarium : *& terra illuminata eſt à gloria eius*, è cathedra enim Petri totius orbis rutilat fides. *Et*, victoriam demum agens poſt dira admodum perſecutionum certamina de Roma Ethnica, *exclamauit in fortitudine dicens : Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta eſt habitatio dæmoniorum*, ſeu pœnas eaoluit Ruma Ethnica & Tyranni Imperatores, & omnes Idololatræ perſecutores Eccleſiæ naſcentis, & proficientes cum dæmoniis æternum habitabunt, ſeu dæmonum habitatio erunt : *& erit cuſtodia omnis ſpiritus immundi, & cuſtodia omnis volucris immundæ, & odibilis*, quibus adhuc dæmones adumbrantur odibiles plane humano generi. Et non te pudet ô peccator, tamdiù cum dæmoniis odibilibus habitate vltroneum ?] *Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes Gentes, & Reges terræ cum illa fornicati ſunt*. Vinum iræ fornicationis ſignificat Tyrannorum ebrietatem, qua in idololatriæ propugnatlonem, in Chriſtianos irati inſurrexerunt. Porrò Roma veſ mundi vertea hunc iræ calicem aliis Gentibus propinauit, cum ad eaemplum illius vbique terrarum Gentiles Eccleſiam fuere perſecuti. * Metropolitanæ Vrbes, Curiæ Regum in cunctis debent modeſtè ac modeſtè ſe gerere ; ad earum enim eaemplum reliquæ Vrbes componuntur, & ſi profanus luxus viget in curia, ad ſubditas Vrbes protinus deriuatur.] *Et mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti ſunt*. Quia Romæ Ethnicæ deliciæ maaimæ erant, nec ſumptui parcebatur, vt omni ex parte conquirerentur, ideo inſtitutores earum mercium, quæ faciunt ad delicias, diuites ſunt effecti. *Et audiui aliam vocem de cælo dicentem :* Cuſtodum Angelorum hæc vox : *Exite*, Inclamant, *de illa populus meus, vt non participes ſitis delictorum eius*, ſeu pœnæ delictorum, *& de plagis eius non accipiatis*. Cum Eccleſiæ perſecutores puniendi erant, monentur Chriſtiani, vt ab illis ſeparentur, quemadmodum Loth abductus fuit ab Angelis cum Sodoma erat conflagratura. Fugiant iuſti impiorum conſortium, ne pœnis, queis illi percutiuntur, & ipſi afficiantur.] *Quoniam peruenerunt peccata eius*, ſiue ciuium ac Regum Tyrannorum Eccleſiam perſequentium, *vſque ad cælum : & recordatus eſt Dominus iniquitatum eius*, vt illas puniat. Preme particulam : *Et recordatus eſt Dominus iniquitatum eius*. Loquitur Scriptura de Deo mitiſſimo peccata diſſimulante, & velut obliuioni tradente : ſed adhuc impiis delinquentibus quaſi reuocant in Dei memoriam delicta prætetita, vt cuncta ſimul puniantur.] *Reddite illi, ſicut & ipſa reddidit vobis : & duplicate duplicia ſecundum opera eius*. Sicut Babylon ſeu Romani Imperatores, qui Eccleſiam ſunt perſecuti, ô fideles, de veſtris malis, & tormentis pro fide toleratis lætari fuerunt : nunc & vos exultate, quod illi pro ſuis delictis iuſtè plectantur. Grauibus Ethnica Roma dolibus eactuciauit ;

Peccator cæcus cum dæmoniis noxiis admodū vltroneus habitat.

Ad exemplū bonorum, vel malorum Metropolitanæ Vrbis, Vrbes ſubditæ operantur.

Fugiēdū à iuſtis impiorū conſortium, ne eorū pœnis & ipſi afficiantur.

Qui peccata replicat, quaſi ad Dei memoriam peccata antiqua reuocat, vt cuncta puniantur.

Sed pro iis duplo maioribus nunc à Deo afficietur : *in poculo, quo miſcuit, miſcete illi duplum*. Sumite idem poculum, quo illa vobis dolores, & mortes propinauit ; & duplum amare huius potionis infundite, & propinate illi. *Quantum glorificauit ſe, & in deliciis fuit ; tantum date illi tormentum, & luctum : quia in corde ſuo dicit : ſedeo Regina, & vidua non ſum, & luctum non videbo*, nihil mihi triſte continget, nemo mihi nocebit, quia vidua non ero, ciuium meorum frequentia priuata, vt dicatur mihi : *Quomodo ſedet ſola Ciuitas plena populo* cum fuiſſet : *facta eſt quaſi vidua domina gentium*. Tren. 1.

Verſ. 8.9. 10. 11. 12. 13. 14. *Ideò in vna die, &c.*] Subito & ſemel venient plagæ idololatræ Imperio, ſeu Tyrannis Eccleſiæ perſecutoribus, *mors, & luctus, & fames, & igne comburetur. Quia fortis eſt Deus, qui iudicabit illam*. Hiſce materialibus pœnis ſignificantur interminabiles pœnæ, quibus Tyranni illi ſunt in gehenna afficiendi. *Et flebunt, & plangent ſe ſuper illam Reges terræ, qui cum illa fornicati ſunt, & in deliciis vixerunt, cum viderint fumum incendij eius*, Reges cōfœderati, & amici idololatriæ cultores mœrebunt, cum videant Chriſti fidem præualere contra idololatriam, putantes Romam deperire, quando Gentiliſmo exuitur, vt Chriſtum induatur : flebunt vtique *longe ſtantes propter timorem tormentorum eius, dicentes : Væ væ Ciuitas illa magna Babylon, Ciuitas illa fortis : quoniam vna hora venit iudicium tuum*, idolorum cultu deficiente, & reiecto in excidium, & Chriſti fide quotidie incrementum accipiente. * En peruerſum hominum iudicium ad cæleſtia aſpicienda, & æſtimanda cæcum, & ſtultum.] *Et* negotiatores terræ flebunt, & lugebunt ſuper illam, ſeu quia Chriſtiana iam cæleſti munere effecta mercatorum non permittat vſuras, & iniquas negotiandi rationes : *quoniam merces eorum nemo emet amplius :* merces auri, *& argenti*, ſeu aureæ, & argenteæ pecuniæ. * Semper enim pecuniarum negotiatio, vbi viget vſura, magis fuit ab iniquis quam aliarum mercium in æſtimatione, quia abundantior in lucro. *Et lapidis pretioſi, & margaritæ, & byſſi*, ſeu tenuis ſimilini genus, *& purpuræ, & ſerici, & coccì, & omne lignum thyinum*, ex thia arbore pretioſum, *& omnia vaſa eboris, & omnia vaſa de lapide pretioſo, & æramento*, Græcè, aëre, ſeu vaſa vitrea quæ quidem flatu ſolent efformari, *& ferro, & marmore : & cinnamomum*, & odoramentorum, Græcè, thymiamatum, quæ ad odorem accenduntur ; *& vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & ſimilæ*, ſimila eſt in ſacris ea farinæ pars eapurgatiſſima à furfure ; *& tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & mancipiorum, & animarum hominum* Hi differunt à mancipiis, quia huiuſmodi ſerui emuntur, vt in circis, ac theatris aut inter ſe, aut cum beſtiis depugnent. * Loco autem vocabuli illius *Mancipia*, in Græco eſt *Corpora*. Vt ſcilicet, qui mancipium emit, ſciat ſolum emere corpus, nec vllam ſuper animum acquirere poteſtatem.] * Et vt liber intelligat, mancipium ſolummodo à libero differre ex ea fortunæ circà corpus ſeruili conditione non in communi vtriſque animorum nobilitate.] *Et poma deſiderij animæ tuæ diſceſſerunt à te : & omnia pinguia, & præclara perierunt à te*. Illos varios & ſuaues fructus, quas anima tua deſiderabat & aſſeque-

Profani homines de cæleſtibus ſtulte ſentiunt.

Pecunia eſt merces pluſ quam omnes aliæ à mercatoribus æſtimata & vberioris lucri.

Mancipiorū Domini ſolū habent ius in eorū corpora.

Liber & mācipiū ſolum differunt in accidentali corporis ſeruitute.

batur, iam non edes. Eiuſmodi deſideriis Roma æſtuabat Ethnica, iam Chriſtiana illos ablegauit vltronea.

Ver. 15.16.17.18.19. *Mercatores horum, &c.*] Negotiatores *horum* mercium, *qui diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius, flentes, ac lugentes, & dicentes: Væ væ Ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioſo, & margaritis: quoniam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ.* Vera omnia, ſed non fletu, ſed exultatione proſequenda. Nuditas enim hæc pœnitentiæ eſt effectus. Roma iam non Ethnica, ſed Chriſtiana ſeſe ab illis vanitatibus expediuit. * Nec enim conueniunt ornatus profanitas cum pœnitudinis affectu.] *Et omnis gubernator* nauium, & omnis, qui in lacum nauigat, Græcè, *in nauigijs, & nautæ, & qui in mari operantur,* ſeu laborant. * Nullus, me auctore, corporeus, imò apprehenſionis labor æquat nauigationem.] Hi longè ſteterunt, & clamauerunt, videntes *locum incendij*, idolorum *eius* reductorum in cineres, *dicentes:* Quæ *ſimilis Ciuitati huic magnæ?* Nulla quidem Domini oculis. *Et miſerunt puluerem ſuper capita ſua, & clamauerunt flentes, & lugentes, dicentes: Væ væ Ciuitas illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes (qui habebant naues in mari) de pretiis eius; quoniam vna hora deſolata eſt.* His omnibus exprimit Petrus Ioanni futuram diſſimilitudinem Romæ Chriſtianæ à Roma infideli.

Non conueniunt ornatus profani cum pœnitentiæ affectu. Nullus corporeus labor æquat nauigationem.

Verſ. 20.21.22.23.24. *Exulta ſuper eam cælum, &c.*] Cælites, Angeli, Beati, *& ſancti Apoſtoli*, & Prophetæ, *quoniam iudicauit Deus iudicium veſtrum de illa,* ſeu Deus approbauit æquiſſimo ſuo iudicio iudicium, quod vos de Roma geritis: nempe eam feliciſſimam reputantes, eum humilem, modeſtam, ornamentis profanis exutam aſpicitis: vnde meritò ad exultationem inuitamini. Si enim *gaudium eſt in cælo ſuper vno peccatore pœnitentiam agente:* quam ingenti gaudio perfunderentur dum aſpicerent caput idololatriæ Romam in fideliſſimam Matrem Eccleſiæ, Petri Cathedram, fuiſſe conuerſam. * Ediſcant Confeſſarij ſpirituales parentes de peccatorum reductione exultare.] *Et ſuſtulit vnus Angelus fortis lapidem quaſi molarem magnum & miſit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon Ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur.* Sicut lapis molaris miſſus in aquas magno ſtrepitu cadit, altè mergitur, & nuſquam apparet: ſic Romæ cum Ethnica erat, impij ciues, & Tyranni eius Imperatores, qui Romam Chriſtianam ſunt perſecuti in Tartarum mergentur, nunquam ad viuos, nec ad ſalutis ſpem redituri. *Et vox citharœdorum & muſicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te amplius: & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius: & vox molæ non audietur in te amplius:* nemo enim erit qui molat, aut cui molatur triticum: *& lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox ſponſi & ſponſæ non audietur adhuc in te: quia mercatores tui erant principes terræ: quia in veneficiis tuis errauerunt omnes Gentes: Et in ea ſanguis Prophetarum, & ſanctorum inuentus eſt; & omnium, qui interfecti ſunt in terra.* Sinè in Romana ditione. Omnibus hiſce verbis deſcribit omnimodam Ethnicæ Romæ extinctionem, vt Chriſtiana, & pia admodum, phœnicis inſtar, ex illis frigidis iam cineribus pulcherrima exſurgat.

CAPVT XIX.

Cælites exultant de Babylonis ſeu Romæ Ethnicæ excidio, & de eiuſdem Chriſtianæ felicitate, electæ quidem in Agni Ieſu ſponſam. Qui procedit in aciem contra Antichriſtum eiuſque phalangas, & ſuperatis, extinctiſque hoſtibus, victor aſcendit.

1. POst hæc audiui quaſi vocem turbarum multarum in cælo
dicentium: Alleluia: Salus, & gloria, & virtus Deo noſtro
eſt: 2: Quia vera & iuſta iudicia ſunt eius, qui iudicauit de
meretrice magna, quæ corrupit terram in proſtitutione ſua,
& vindicauit ſanguinem ſeruorum ſuorum de manibus eius.
3. Et iterùm dixerunt: Alleluia. Et fumus eius aſcendit in
ſæcula ſæculorum 4. Et ceciderunt ſeniores vigintiquatuor, & quatuor animalia, & adorauerunt Deum ſedentem ſuper thronum, dicen-
tes: Amen: Alleluia. 5. Et vox de throno exiuit, dicens: Laudem dicite Deo
noſtro omnes ſerui eius: & qui timetis eum, puſilli & magni. 6. Et audiui quaſi
vocem turbæ magnæ, & ſicut vocem aquarum multarum, & ſicut vocem tonitruo-
rum magnorum, dicentium: Alleluia: quoniam regnauit Dominus Deus noſter
omnipotens. 7. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt
nuptiæ Agni, & vxor eius præparauit ſe. 8. Et datum eſt illi, vt cooperiat ſe byſſi-
no ſplendenti & candido. Byſſinum enim, iuſtificationes ſunt Sanctorum. 9. Et
dixit mihi: Scribe: Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati ſunt, & dicit mi-
hi: Hæc verba Dei vera ſunt. 10. Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum.
Et dicit mihi Vide ne feceris: conſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum habentium

teſtimo

teſtimonium Ieſu: Deum adora. Teſtimonium enim Ieſu, eſt ſpiritus prophetiæ.
11. Et vidi cælum apertum, & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum, vocaba-
tur Fidelis, & verax, & cum iuſtitia iudicat, & pugnat. 12. Oculi autem eius ſi-
cut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen ſcriptum, quod
nemo nouit niſi ipſe. 13. Et veſtitus erat veſtè aſperſa ſanguine: & vocatur nomen
eius, Verbum Dei. 14. Et exercitus qui ſunt in cælo, ſequebantur eum in equis al-
bis, veſtiti byſſino albo & mundo. 15. Et de ore eius procedit gladius ex vtraque
parte acutus: vt ipſo percutiat Gentes. Et ipſe reget eas in virga ferrea: & ipſe cal-
cat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis. 16. Et habet in veſtimento & in fe-
more ſuo ſcriptum: Rex regum, & Dominus dominantium. 17. Et vidi vnum
Angelum ſtantem in ſole, & clamauit voce magna, dicens omnibus auibus, quæ
volabant per medium cæli: Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei:
18. Vt manducetis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & car-
nes equorum, & ſedentium in ipſis, & carnes omnium liberorum, & ſeruorum,
& puſillorum, & magnorum. 19. Et vidi beſtiam, & reges terræ, & exercitus eo-
rum congregatos, ad faciendum prælium cum illo qui ſedebat in equo, &
cum exercitu eius. 20. Et apprehenſa eſt beſtia, & cum ea Pſeudopropheta-
ta: qui fecit ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos, qui acceperunt characte-
rem beſtiæ, & qui adorauerunt imaginem eius. Viui miſſi ſunt hi duo in ſta-
gnum ignis ardentis ſulphure. 21. Et cæteri occiſi ſunt in gladio ſedentis ſu-
per equum, qui procedit de ore ipſius: & omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus
eorum.

COMMENTARII.

1. *Cælites exultant de Roma Ethnica excidio, & de Roma Christiana electione.*

VERS. 1.2.3.4.5. *Poſt hæc audiui, &c.*] Multitudinis cælitum poſt hæc voces audiui: quæ quidem *quaſi vocem turbarum multarum* æmulabantur: Cælitum inquam, *in cælo dicentium: Alleluia. Salus, & gloria, & virtus Deo noſtro eſt*, ſeu laudate Dominum. Quia *ſalus* noſtra qua à perſecutione Babylonis, ſiuè Romæ Ethnicæ ea exciſa, liberati ſumus: indéquè conſequens *gloria* tum Dei, tum noſtra, ac *virtus*, robur, potentia, qua Chriſtus hanc victoriam nobis parauit, non noſtris viribus, ſed ei eſt referenda. *Quia vera & iuſta iudicia ſunt eius, qui iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terram in proſtitutione ſua: & vindicauit ſanguinem ſeruorum ſuorum de manibus eius.* Seu quia omninò Romam Ethnicam extinxit, Tyrannis obrutis, idololatria cum ſuo auctore diabolo æternum in interitum abeunte: vt noua Romana Eccleſia digna Agni ſponſa appareret. *Et iterum dixerunt, Alleluia*, Dominum laudate. *Et fumus eius aſcendit in ſæcula ſæculorum*, ſeu ſemper aſcendet fumus Babylonis incenſæ, ſemper materiam Deum laudandi Beatis offeret Ethnicæ Romæ deſtructio, & Romæ Chriſtianæ innouatio. *Et ceciderunt ſeniores viginti quatuor, & quatuor animalia, & adorauerunt Deum ſedentem ſuper thronum, dicentes, Amen, Alleluia.* Hac voce confirmant Dei iudicia, & laudes illas à Cælicolis decantatas. *Et vox de throno exiuit dicens: Laudem dicite Deo noſtro omnes ſerui eius: & qui timetis Deum puſilli, & magni.* Vocem hanc aliquis è Seraphinis throno Dei adſtantibus efformauit, à mortalibus exaudienda. * Adeo enim hominibus in terra degentibus agnata eſt ingratitudo poſt beneficia accepta, vt crebra indigeant admonitione, vt Deo gratias beneficiis ab ipſo obærati exhibeant.]

Agnata eſt hominibus poſt beneficia à Deo accepta, ingratitudo.

2. *Electa Romana Eccleſia in Agni ſponſa.*

Verſ. 6.7.8.9.10. Et audiui quaſi vocem, &c.] Et vocem percepi quaſi promiſcuæ ingentis

multitudinis, *& ſicut vocem aquarum multarum, & ſicut vocem tonitruorum magnorum dicentium: Alleluia: quoniam regnauit Dominus Deus noſter omnipotens*, ſeu quia terminatis iam Eccleſiæ Romanæ perſecutionibus Deus, qui regnauit æternùm in ſeipſo, & poſt mundum conditum cunctis creaturis dominatur, in Eccleſia Romana ſolus ipſe regnabit pacificè quidem. Profectò magnæ multitudinis ſimul clamantis ſonus adeò elatus eſt, vt aptè cum aquarum multarum, aut cum tonitruo conferri valeat. *Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius præparauit ſe* omni ornamento virtutum. Romana Eccleſia, omni genere meritorum ſe ad nuptias apparauit. *Et datum eſt illi, vt cooperiat ſe byſſino ſplendenti, & candido*, tenuiſſimi ſcilicet lini genere. Quid in linea hac veſte ſignetur? *Byſſinum enim iuſtificationes ſunt ſanctorum*, ſeu opera iuſtè facta, quibus homines magis ac magis iuſtificantur. Roma Chriſtiana effecta, quid non fecit, quid non paſſa eſt, vt acceptam fidem mereretur. Teſtor Petri, Pauli, & innumerabilium ſanctorum ſanguinem à Romanis Principibus in fidei odium profuſum. *Et dixit mihi* Angelus, qui mecum loquebatur: *ſcribe: Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati ſunt.* Hæc ô Ioannes, ſcribe, vt omnes id lecturi excitentur ad ſpem, fortitudinem, & conſtantiam in perſecutione, & lucta cum impiis; *& dicit mihi: Hæc verba Dei vera ſunt*, ſeu quod dixi, *Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati ſunt*, non mea vox eſt, ſed Dei, eaque veriſſima vtpotè ab eo, qui ſumma eſt veritas, prolata. *Et cecidi ante pedes eius*, toto ſcilicet corpore proſtrato, *vt adorarem eum*, gratias agens illi de tam læto nuncio Agni nuptiarum. *Et dicit mihi: Vide, ne feceris; conſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum habentium teſtimonium Ieſu.* Noluit Angelus à Ioanne adorari, quia erat Propheta: hanc enim cauſam dat Angelus cap. 22. 9. *Conſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum Prophetarum.* Ac ſi dicat, Ego non ſum te ſuperior, cur ergo me

adoras? An Cælicola reucritus ſimul fuit ſacerdotium in Apoſtolo? Quis dubitet? Attamen non ideo dixit, conſeruum ſe eſſe; nam

A ſacerdote Angelus nolui adorari, quia ſacerdos Deus eſt?

ſacerdos velut Deus eſt.] * An quia in Ioanne virginitatem Angelis cognatam recognouit: & ideò ſe conſeruum eſſe profiteтur? Ità planè] *Deum adora. Teſtimonium enim Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ.* Habent Prophetiæ Ieſu teſtimonium, quia teſtimonium dant, quod ſit Meſſias, & Dei filius.

Virginitas Angelis agnata eſt eorũ cognata.

3\.

Chriſtus cõtra Anti Chriſtũ pugnaturus deſcendit.

Verſ. 11.12.13.14.15.16. Et vidi cælum apertum, &c.] Cælum aſpexi reſeratum: *& ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum vocabatur Fidelis, & Verax.* Equo albo Chriſtus inſidet, quia hic color lætus eſt, ſymbolum felicitatis, & triumphi. Chriſtus *Fidelis* vocatur, & *Verax*, Verax ſcilicet, cum promittit: Fidelis cum promiſſa executioni tradit: *& cum iuſtitia iudicat, & pugnat.* Quia deſcribit illum cum magna potentia venientem, ne quis iudicet, potentia, abuſurum, dicit, illum poſt iuſtitiam belli ponderatam, contra hoſtes ſuos in fine mundi pugnare decreuiſſe. * Vt edoceantur Principes,

Cum Reges bellũ velint inſtituere, prius de eius iuſtitia cogitent.

cum ad bellum proceſſuri fuerint, prius debere, belli iuſtitiam attente ſtatuere. Belli enim iuſtitia parat victoriam] Tranſactis itaque ſæculis, quos ipſe noſcit, & ab hominibus prorſus ignorantur poſt Romanæ Eccleſiæ deſponſationem, & pacificam Chriſtiani militantis poſſeſſionem Regni, circa mundi finem Chriſtus pugnaturus demum cum Anti-Chriſto eiuſque phalanges è ſuperis deſcendet. *Oculi autem eius ſicut flamma ignis,* quæ eũ innuit iratum, & ſupplicia molientem inferre: *& in capite eius diademata multa,* quia Rex eſt Regnum, omniumque Regnorum Dominus. Et quia multis viris eo tempore victoribus, & multis feminis victricibus coronas præparatas exponit: *habens nomen ſcriptum, quod nemo nouit niſi ipſe.* Quodnam hoc nomen ſit, paulo poſt docet, cum ait: *Et vocatur nomen eius Verbum Dei.* Profectò nulla creatura pura plane, ac integre cognoſcere, ac comprehendere poteſt diuinam Verbi generationem. *Et veſtitus erat veſtem aſperſa ſanguine,* quem eius Martyres dira Anti-Chriſti perſecutione pro fidei propugnatione profuderunt.

Chriſtus immortalis quodãmodo patitur, cum ſui mortales patiuntur.

Quo quidem veſtis, ſeu corpus Dominicum tinctum oſtenditur. Quaſi vulnera Martyrum corporibus inflicta Chriſti corpori infligantur. Quodammodò patiente immortali Chriſto cum ſui patiuntur.] *Et vocatur nomen eius Verbum Dei. Et exercitus, qui ſunt in cælo ſequebantur eum in equis albis, veſtiti byſſino albo, & mundo.* Hi ſunt Beari, quos candida, ac munda opera mirificè exornant. *Et de ore eius procedit gladius ex vtraque parte acutus.* Gladius hic eſt imperium, & poteſtas Chriſti, quam exercere venit in impios: vt in ipſo percutiat Gentes. *Et ipſe reget eas in virga ferrea: & ipſe calcat torcular vini furoris Dei omnipotentis,* ſeu acerrime premet, conculcabit, & puniet impios Eccleſiæ perſecutores tum hîc, tum in futuro. *Et habet in veſtimento, & in femore ſcriptum,* ſeu in ea veſtimenti parte, quæ femur obtegit, habet ſcriptum: *Rex Regum, & Dominus dominantium,* ſeu cui potentiſſimi Reges cuncti, velint, nolint, ſubiecti ſunt.

Verſ. 17.18.19.20.21. Et vidi vnum Angelum ſtantem in Sole, &c.] In Sole ſtat, vt ſignetur, in oculis totius mundi agendam eſſe hanc Anti-Chriſti, & ſectatorum eius vltionem: *& clamauit voce magna, dicens omnibus auibus, quæ volabant per medium cæli:* omnibus carniuoris volucribus, coruis, vulturibus, aquilis, &c. quæ pennatæ per medium aëris ferebantur, dixit: *Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei: vt manducetis carnes Regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & ſedentium in ipſis, & carnes omnium liberorum, & ſeruorum; & puſillorum, & magnorum.* Venite ad conuiuium, quod ex cadaueribus hoſtium vobis Deus inſtroet. Quo quidem ſignificatur ingens Anti-Chriſti ſectatorum futura ſtrages. *Et vidi Beſtiam,* ſeu Anti-Chriſtum, *& Reges terræ, & exercitus eorum congregatos, ad faciendum prælium cum illo qui ſedebat in equo,* ſeu cum Chriſto Domino, *Et cum exercitu eius* cæleſti. *Et apprehenſa eſt Beſtia,* ſeu captus eſt viuus Anti-Chriſtus. *Et cum pſeudopropheta qui fecit ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos qui acceperunt characterem Beſtiæ, & qui adorauerunt imaginem eius.* Hic eſt inſignis ille impoſtor, Anti-Chriſti præcurſor de quo ſupra cap. 13. à verſ. 11. Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure. Anti-Chriſtus & pſeudopropheta exturbati ſunt à Chriſto viui quidem, ſed prius morituri ipſius Chriſti verbo hoc: *Morere:* in Tartarum ſeu in ſtagnum ex liquefacti ſulphuris igne inferno flagrantis. *Et cæteri occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum, qui procedit de ore ipſius.* Verbo enim illo Chriſtus interimet: *Et omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum.* Hoc ſine vlla metaphora intelligo; in campo enim innumera cadauera iacebunt quæ volucres depaſcent.

CAPVT XX.

Diabolus illigatur. Beatitudo eorum, qui non adorauerunt Beſtiam, obijcitur. Soluitur diabolus Og, & Magog excitaturus, vt aduerſus Chriſtianos decertent. Sed cælitus emiſſo igne occiduntur. Nouiſſimi iudicij Ioanni ſeſe oſtentat imago.

1\. ET vidi Angelum deſcendentem de cœlo, habentem clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua. 2. & apprehendit draconem, ſerpentem antiquum, qui eſt diabolus & ſatanas, & ligauit eum per annos mille: 3. & miſit eum in abyſſum, & clauſit, & ſignauit ſuper illum, vt non ſeducat ampliùs gentes, donec conſummentur mille anni: & poſt hæc oportet illum ſolui

modico

modico tempore. 4. Et vidi ſedes, & ſederunt ſuper eas, & iudicium datum eſt illis: & animas decollatorum propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt beſtiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus aut in manibus ſuis, & vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto mille annis. 5. Cæteri mortuorum non vixerunt, donec conſummentur mille anni. Hec eſt reſurrectio prima. 6. Beatus, & ſanctus, qui habet partem in reſurrectione prima: in his ſecunda mors non habet poteſtatem: ſed erunt ſacerdotes Dei & Chriſti, & regnabunt cum illo mille annis. 7. & cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur ſatanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet Gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus eſt ſicut arena maris. 8. Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra ſanctorum, & ciuitatem dilectam. 9. Et deſcendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos: & diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, vbi & beſtia. 10. & pſeudo-propheta cruciabuntur die ac nocte in ſæcula ſæculorum. 11. Et vidi thronum magnum candidum, & ſedentem ſuper eum, à cuius conſpectu fugit terra, & cælum, & locus non eſt inuentus eis. 12. Et vidi mortuos, magnos & puſillos, ſtantes in conſpectu thronis & libri aperti ſunt, & alius Liber apertus eſt qui eſt vitæ: & iudicati ſunt mortui ex his quæ ſcripta erant in libris, ſecundùm opera ipſorum. 13. Et dedit mare mortuos, qui in eo erant: & mors & infernus dederunt mortuos ſuos, qui in ipſis erant; & iudicatum eſt de ſingulis ſecundùm opera ipſorum. 14. Et infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Hæc eſt mors ſecunda. 15. Et qui non inuentus eſt in Libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.

COMMENTARII.

1. *Diabolus illigatur, aliquando ſoluendus.* VERS. 1.2.3. *Et vidi Angelum, &c.*] Angelum *de cælo deſcendentem* aſpexi, Angelum bonum intelligo inferni præſidem, vt ſuprà expoſui cap. 9. 1. *Habentem clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua. Et apprehendit draconem, ſerpentem antiquum, qui eſt diabolus, & ſatanas, & ligauit eum per annos mille*; ſeu illum inuitum in tartarum poſt diras Eccleſiæ perſecutiones ab ipſo excitatas detruſit, ne electos ad fidem Chriſti vndique venturos impediret, quo Romana Eccleſia Agni ſpóſa pacis nuptialis requie potiretur. Hîc Ioannes mille annis complectitur vniuerſum tempus à præcipuarum Eccleſiæ perſecutionum termino vſque ad tempus Anti-Chriſti: & tempus finitum pro indefinito ponitur: & miſit eum in abyſſum, & clauſit & ſignauit ſuper *illum*, ſeu clauſit Tartarum, & oſtium ſignauit, ne vllatenus poſſet aperiri, ſeu exeundi poteſtatem ademit: *vt non ſeducat amplius Gentes, donec conſummentur mille anni*, ſeu donec Anti-Chriſtus adueniat: *& poſt hæc oportet eum ſolui modico tempore*, tribus ſcilicet annis cum dimidio.

2. *Beatitudo eorum qui Anti-Chriſtū nō adorauerunt.* *Verſ. 4. 5. 6. Et vidi ſedes, &c.*] Auguſtas (ſic Græcè) ſedes vidi: & ſederunt ſuper eas Martyres, qui temporibus Eccleſiæ à tot Tyrannis excitatas pro fide ſuum ſanguinem profuderunt: & qui poſtmodum Anti-Chriſti tempore erant profeſſuri: *& iudicium datum eſt illis.* Sedes igitur hæ ſunt throni, in quibus ſedere vidi *animas decollatorum propter teſtimonium Ieſu & propter verbum Dei*, pertinentes ad illos mille annos, ſeu ad tempus quod præteriis à Roma Chriſtiana vſque ad Anti-Chriſti perſecutionem: *& ad eos*, ſeu eas animas eorum, *qui non adorauerunt Beſtiam*, ſeu Anti-Chriſtum tribus illis nouiſſimis annis cum dimidio, quibus perſecutus fuit Eccleſiam, *neque imaginem eius* ſunt reueriti, *nec acceperunt characterem eius in frontibus aut in manibus ſuis*: Hi comitabantur in thronis gloriæ eos, *qui vixerunt, & regnauerunt* (Martirij ſtipati corona) *cum Chriſto mille annis*, ſeu qui occiſi fuere temporibus illis, quibus Eccleſia perſecutionibus Imperatorum fuerat agitata. His ait datum fuiſſe *iudicium*; quia à Deo deſtinati ſunt Iudices, vt cum Chriſto Martyrum Duce in die nouiſſima iudicent orbem. *Cæteri mortuorum*, ſeu illi qui vt vitam temporalem tuerentur, fidem negarunt, ideoque verè, mortui fuere: *non vixerunt* vita beata, ſed exturbati ſunt in mortem primam, ſeu animæ damnationem in gehenna: *donec conſummentur mille anni*, ſeu duratio ſæculi huius perſiſtat, vt ea finita per reſurrectionem in mortem ſecundam, ſeu in animæ ac corporis procedant damnationem. In Martyribus verò *hæc* animæ gloria eſt reſurrectio prima, donec ſecunda veniat, hoc eſt glorioſi corporis reſurrectio. *Beatus & ſanctus, qui habet partem in reſurrectione prima*, ſeu cuius præcipua pars hominis, quæ eſt anima, beatitudine fruitur: in his ſecunda mors ſeu reſurrectionis corporis ad mortem æternam, *non habet poteſtatem; ſed erunt ſacerdotes Dei, & Chriſti: & regnabunt cum illo mille annis.* Eos metaphoricè ſacerdotes appellat, quia ſemper Deo ſeipſos, & laudis ſacrificium offerent. Profectò dum Angelus vult Martyrum, qui mille annorum ſpatio illo antè reſurrectione in cælo regnabunt, gloriam ineffabilem exponere, ait illos ſacerdotes futuros in cælo. *Beatorū gloria ſtatui ſacerdotali cōparatur quia dignitas ſacerdotij ineffabilis eſt.* Nihil enim præcelſius ſacerdotali ſtatu, qui Chriſti vicarium agit in terra, & qui Deificos diuino ore appellatur: *Ego dixi: Dij eſtis.*] Regnabunt, inquam cum Chriſto *mille annis*, ſeu toto eo tempore belli, ac pacis Eccleſiæ vſque ad Antichriſti manifeſtationem.

3. *Solnitur diabolus Gog & Magog excitaturus ad bellum contra Eccleſiam.*

Verſ.7.8.9.10. Et cum conſummati fuerint mille anni, &c.] Poſt huius temporis pacis Eccleſiæ conſummationem, ſoluetur ſatanas de carcere ſuo, vbi alligatus fuerat ab Angelo clauiculatio abyſſi: *& exibit, & ſeducet Gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ.* ſeu plagas, vel regiones. * Non dicit, diabolo fuiſſe imperatum, vt exiret, & Gentes ſeduceret. Iurato enim hominum inimico ſufficit eſſe ſolutum, vt præpropera illi ſit ad nocendum illis profectio.] Perrexit ad *Gog & Magog.* Gog quidem futurus eſt Rex certæ gentis, vti Ezechiel præmonuit cap. 38. & Magog autem eſt Anti-Chriſti exercitus, & nationes illũ conflaturæ Scythę, Turcæ Tartari, nã *Magog* eſſe Scythas, ex Gen. 10. colligo, vbi filius Iapheth vocatur Magog, à quo inhabitata, & nominata eſt Scythia, vt docet Ioſephus lib. 1. Antiq. cap. 11. *& congregabit eos in prælium: quorum numerus eſt*, ſeu erit *ſicut arena maris Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra ſanctorum*, ſeu latos regionum campos ſuos complebunt exercitu, & latibula ſcrutabuntur, in quibus fideles tempore perſecutionis Anti-Chriſti latitabunt: *& Ciuitatem dilectam*, Ieroſolymam ſcilicet circuierunt.

Agnatũ diabolo inſtitutum nocendi hominibus.

Ieroſolyma vocatur adhuc dilecta à Deo Ciuitas, quia Martyrum ſanguine erat irrigata.

* Cur Ieroſolyma poſt tot Prophetarum neces, poſt Chriſti cruci ſuffixi mortem, poſt tot patrata crimina, poſt iuſtiſſimam eius reprobationem, *dilecta* Ciuitas appellatur? Crediderim, quia non poteſt non eſſe à Deo dilecta ciuitas, tam copioſo Martyrum ſanguinis imbuta rigatu. * Hinc Angliæ hinc Iaponij futuram auſpicor felicitatem, Terra enim tot Martyrum rigata cruore à Deo eſt *dilecta*, & poſſumus ex illo ſanguineo ſemine vberrimum fidei fructum ſperare.] *Et deſcendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos. Et diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris: vbi & Beſtia*, ſeu Anti-Chriſtus, *& pſeudo propheta* vel præcurſor *cruciabuntur die, ac nocte in ſæcula ſæculorum.* * Quodnam ſupplicium datur diabolo nouum eo quod illos ſeduxit. Mitti enim in ſtagnum ignis nouum illi ſupplicium non eſt? Equidem præter accidentalem pœnam, quæ illum torquebit, recludi in Tartaro, ne vlterius hominibus noceat terribilis diabolo noua pœna erit.]

Hinc cõuerſionis Angliæ & Iaponij ſpes.

Terribilis eſt pœna diabolo, non permitti ei à Deo vt hominibus noceat.

Verſ. 11.12.13.14.15. Et vidi thronum, &c.] Poſt hæc thronum *magnum, & candidum* aſpexi, candidum quidem, quia è nube candida, ac ſplendenti efformatum. Signatur his verbis Chriſtum cum magno ſplendore ad iudicium eſſe deſcenſurum: *& ſedentem ſuper eum* Chriſtum Dominum: *à cuius conſpectu fugit terra, & cælum, & locus non eſt inuentus eis.* Seu priſtina ſpecies ſtatus, & forma terræ, & cæli abſcedet, quia in alium pulchriorem ſtatum commutabuntur. Vndè non ſunt inuenti cæli, nec terra, ſed perierunt ſecundum eam dumtaxat formam, quam prius oſtentabant. *Et vidi mortuos magnos, & puſillos ſtantes in conſpectu throni.* Omnes homines cuiuſuis ætatis, ſtatus, ac conditionis, qui mortui fuerant, ſurrexerunt, ſtabant coram Chriſti Domini tribunali iudicandi. *Et Libri aperti ſunt.* Hi libri ſunt conſcientiæ, ac memoriæ ſingulorum, in quibus quaſi in Libris deſcripta ſunt cuiuſque facta tam bona, quàm improba. *Et alius Liber apertus eſt, qui eſt Vitæ*, in quo ſolum conſcripti ſunt illi, qui electi ſunt ad vitam æternam. *Et iudicati ſunt mortui*, ſeu qui ex mortuis ſurrexant, *ex his* virtutibus, aut peccatis, quæ *ſcripta erant in Libris*, ſeu in eorum conſcientiis, nempe *ſecundum opera ipſorum. Et dedit mare mortuos qui in eo erant*, ſeu merſos vndis, viuos reſtituit poſt innumerabiles corporum abſumptorum a piſcibus transformationes, *& mors, & infernus dederunt ſuos, qui in ipſis erant*; Loquitur de morte, & de ſepulchris ſub nomine inferni tanquam de duobus inimicis humani generi tyrannis. Etiam mors, quæ in ſepulchris dominatum habet, ſuos mortuos reddet: *& iudicatum eſt de ſingulis ſecundum opera ipſorum. Et infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis*, ſeu duo tyranni mors & ſepulchrum miſſi fuerunt in Tartarum: vt depaſcant impios in horribili illo ſepulchro, iuxta illud: *Mors depaſcet eos.* * Nam velut grameo aut herba depaſcente à morte, & rurſus erumpente gramine, nunquam non morti exponentur in ęlbum.] *Hæc eſt mors ſecunda*, quam animæ & corpori damnatorum mors, & infernus pariter inferent. *Et qui non inuentus eſt in Libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.* Sancti & electi, qui ſcripti in Libro vitæ ſunt cæleſtem recipientur ad vitam: improbi autem, qui in eo Libro ſcripti non ſunt, in ignem proiicientur æternum.

Æterna damnatorũ mors.

CAPVT XXI.

Cæleſtem Ieruſalem, ſeu Eccleſiam triumphantem, eius dotes, opes, ſplendorem, gloriam, amplitudinem, murum, portas, fundamenta videt Apoſtolus.

1. ET vidi cælum nouum, & terram nouam. Primum enim cæ-
lum, & prima terra abiit, & mare iam non eſt. 2. Et ego
Ioannes vidi ſanctam ciuitatem Ieruſalem nouam deſcenden-
tem de cælo à Deo, paratam, ſicut ſponſam ornatam viro
ſuo. 3. Et audiui vocem magnam de throno dicentem: Ec-
ce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis.
Et ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum
Deus: 4. & abſterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors vltrà

non

non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltrà, quia prima abie-
runt. 5. Et dixit qui ſedebat in throno: Ecce noua facio omnia. 6. Et dixit mi-
hi: Scribe, quia hæc verba fideliſſima ſunt, & vera. Et dixit mihi: Factum eſt,
ego ſum *Alpha*, & *Omega*, initium, & finis. Ego ſitienti dabo de fonte aquæ vitæ,
gratis. 7. Qui vicerit, poſſidebit hæc, & ero illi Deus, & ille erit mihi filius.
8. Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, &
veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in ſtagno ar-
denti igne & ſulphure: quod eſt mors ſecunda. 9. Et venit vnus de ſeptem Ange-
lis habentibus phialas plenas ſeptem plagis nouiſſimis, & locutus eſt mecum, dicens:
Veni, & oſtendam tibi ſponſam, vxorem Agni. 10. Et ſuſtulit me in ſpiritu in
montem magnum & altum, & oſtendit mihi ciuitatem ſanctam Ieruſalem deſcen-
dentem de cælo à Deo. 11. Habentem claritatem Dei: & lumen eius ſimile lapi-
di pretioſo tanquam lapidi iaſpidis, ſicut cryſtallum. 12. Et habebat murum ma-
gnum & altum, habentem portas duodecim: & in portis Angelos duodecim, &
nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuum filiorum Iſraël. 13. Ab
Oriente portæ tres, & ab Aquilone portæ tres, & ab Auſtro portæ tres, & ab occaſu
portæ tres. 14. Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis duo-
decim nomina duodecim Apoſtolorum Agni. 15. Et qui loquebatur mecum, ha-
bebat menſuram arundineam auream, vt metiretur ciuitatem, & portas eius, & mu-
rum. 16. Et ciuitas in quadro poſita eſt, & longitudo eius tanta eſt quanta & lati-
tudo: & menſus eſt ciuitatem de arundine aurea per ſtadia duodecim millia: & lon-
gitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia ſunt. 17. Et menſus eſt murum eius
centum quadraginta quatuor cubitorum, menſura hominis, quæ eſt Angeli. 18. Et
erat ſtructura muri eius ex lapide iaſpide: ipſa vero ciuitas, aurum mundum ſimile
vitro mundo. 19. Et fundamenta muri ciuitatis, omni lapide pretioſo ornata.
Fundamentum primum, iaſpis: ſecundum, ſapphirus: tertium, chalcedonius: quar-
tum, ſmaragdus: 20. quintum, ſardonyx: ſextum, ſardius: ſeptimum, chryſoli-
thus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chryſopraſus: vndecimum,
hyacinthus: duodecimum, amethyſtus. 21. Et duodecim portæ, duodecim mar-
garitæ ſunt, per ſingulas: & ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis: & platea
ciuitatis aurum mundum, tanquam vitrum pellucidum. 22. Et templum non
vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & Agnus. 23. Et
ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminauit
eam, & lucerna eius eſt Agnus. 24. Et ambulabunt gentes in lumine eius: &
reges terræ afferent gloriam ſuam & honorem in illam. 25. Et portæ eius non
claudentur per diem: nox enim non erit illic. 26. Et afferent gloriam & honorem
gentium in illam. 27. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abomina-
tionem faciens & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni.

COMMENTARII.

5. *Eccleſiã triũphantẽ videt Apoſtolus.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Et vidi cælum nouum, &c.*] cælum, & terra ſecundum qualitates in fine mundi mutabuntur. Ideo Petrus epiſt. 2. cap. 3. 13. ait: *Nouos cælos, nouam terram ſecundum promiſſa ipſius expectamus.* Id Ioanni hic manifeſtatum fuit dicenti. *Vidi cælum nouum, & terram nouam. Primum enim cælum, & prima terra abiit* in formam pulchriorem: *& mare iam non eſt*, vti prius fuerat, quia renouatum. * Hinc elicio, renouationem facere rem quamcumque eſſe veluti aliam. Vnde peccator, qui pœnitentiæ fonte diluitur, ſic innouatus exſurgit vt non ille qui prius, ſed alius Dei oculis apparet. *Et ego Ioannes vidi ſanctam Ciuitatem Ieruſalem*, ſeu Eccleſiam triomphantem id eſt, Beatorum cœtum *deſcendentem de cælo.* Figuratè dicitur Ieruſalem è cælo deſcendere, vt electos demum ad ſe aſſumat: *à Deo paratam ſicut ſponſam ornatam viro ſuo.* Seu à Deo deſcendit, compta, & ornata tanta gloria, felicitate, pulchritudine, ac maieſtate, quanta decet ſponſam cæleſti Agno iam nuptam olim in terris cum Militans erat Eccleſia. *Et audiui vocem magnam de throno dicentem. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus: & habitabit cum eis.* Seu hæc Vrbs eſt, in qua Deus habitat, homines etiam eius vocans in ciues; quos tanto dignatur honore, vt in eadem Vrbe ſecum voluerit habitare: *Et ipſi populus eius erunt: & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus.* Illi nullum Dominum niſi Deum agnoſcent: & Deus, qui dignatus eſt cùm eis habitare, eos vt filios amplectetur, & æterna felicitate donabit. *Et abſterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor* oppreſſorum à potentioribus, aut cruciatorũ à tyrannia, aut inopum agricolarum à nimiorum tributorum exactoribus: *neque dolor erit vltra; quia prima abierunt*, ſeu mortalis vita plena laboribus & ærumnis finem fecit. *Et dixit Deus, qui ſedebat in throno: Ecce noua facio omnia*, nouum cælum,

Peccator pœnitentia innouatus, alius diuinis oculis apparet.

nouam terram, & nouam hominum conditionem, nempe immortalem, & impoſſibilem. *Et dixit mihi: ſcribe: quia hæc verba ſunt fideliſſima, & vera.* * Ideò Ioannes iubetur ſcribere hanc viſionem; quia quæ in ea obiiciuntur, ſunt vera. Nec enim oportet ſcribi ab Auctoribus aliquid, vbi vel minima includatur mendacij ſuſpicio. Libet enim permanet, & ipſius magnum opprobrium eſt, æternare mendacium.]

Nihil eſt ſcribendũ in libro, in quo vel minima mendacij ſit ſuſpicio.

Verſ. 6.7.8.9.10.11. *Et dixit mihi, &c. Factum eſt*, ſeu iam finita ſunt omnia, iam perfectum eſt, quidquid in vita hominum mortali gerendum erat. *Ego ſum α. & ω.* Alpha, & Omega, *initium, & finis*, ſeu ſum omnium rerum initium, & finis. Sum, qui Ieroſolymæ cæleſti principiũ dediſſem, qui ei dabo finem, ad quem electa fuit, ſcilicet gloriam æternam. *Ego ſitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis.* Quinam hic fons Dauid expreſſit Pſal. 41. *Quemadmodum deſiderat ceruus ad fontes aquarum* peruenire eum ſitit; *ita deſiderat anima mea ad te Deus* vitalem fontem ſitibunda appropinquare. * Sitis ac fontis metaphora beatorum gloria ſignatur. Sitienti admodum iucundus fons. Beati ſemper Deum ſitient, & ſemper eum ineffabili dulcedine ex illo inexhauſto fonte potabunt] * *Gratis* quidem hac felicitate donantur, quia licet iuſti ſuis rectis operibus vitam æternam mereantur: hæc tamen dicitur, & re vera eſt gratia. Cum reſpectu laboris eorum qui in ſe exiguus eſt, nec tanto præmio dignus. Tum reſpectu primæ gratiæ, ex qua bona opera profluunt: hæc enim omnino gratis datur. *Qui vicerit, poſſidebit hæc, & ero illi Deus: & ille erit mihi filius.* Qui *vicerit*, inquit, vt innuat pugnandum nobis eſſe cum animæ hoſtibus, & non ſolum ineundam pugnam, ſed victoriam aſſequendam, vt coronari mereamur.] Timidis autem, & incredulis, ſeu ignauis, & qui meis promiſſis fidem non habent: *execratis*, ſeu exectabilibus, qui more idololatrarum viuunt, *& homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus*, ſeu qui opera non præſtant conſentanea Chriſtianæ fidei, quam profitentur: quod eſt mendacium quoddam practicum non verborum, ſed operum: *pars illorum eſt*, ſeu ſors, & quaſi hæreditas) in ſtagno *ardenti igne, & ſulphure: quod eſt mors ſecunda.* Prima enim mors eſt, cum anima à corpore ſeparatur: ſecunda vero, cum homo deturbatus à Deo æternis cruciatibus addicitur. *Et venit de ſeptem Angelis habentibus phialas plenas ſeptem plagis nouiſſimis, & locutus eſt mecum, dicens: Veni, & oſtendam tibi ſponſam, vxorem Agni*, ſeu oſtendam tibi Vrbem, ſiue Eccleſiam triumphum agentem, quæ deſcendit de cælo: ex cuius diuitiis, & pulchritudine vtcumque intelliges, qualis futura ſit ſanctorum beatitudo. *Et ſuſtulit me in ſpiritu in montem magnum, & altum: & oſtendit mihi Ciuitatem ſanctam Ieruſalem deſcendentem de cælo à Deo.* Viſione imaginaria fui eleuatus in montem, in quo ipſa Ciuitas collocata eſſe videbatur. * Sed priuſquam excidat ex memoria, preme illud: *Oſtendam tibi ſponſam vxorem Agni.* Cur ſponſam dixit, & vxorem, ſi ſufficeret vocare eam vel vxorem, vel ſponſam? Exiſtimarim, vxorem appellatam triumphantem Eccleſiam, vt oſtendatur nunquam ab Agno diuidendam: ſponſam vero, vt innuatur nouam ſemper futuram eſſe Chriſti erga Eccleſiam dilectionem. Ardentius enim ſolet ſponſa initio coniugij plerumque, quam procedente tempore diligi.] Videbis eam *habentem claritatem Dei*, ſeu inſignem quandam, admirabilemque gloriam (ſic in Græco) à Deo acceptam: *& lumen eius ſimile lapidi pretioſo tanquam lapidi iaſpidis. Sicut cryſtallum.* Græcè, *Luminare eius*, quod Ciuitatem cæleſtem illuminat eſt Deus ipſe, vti verſ. 23. dicitur Repetiuntur Iaſpides variorum colorum, vt tollat ambiguitatem, dicit, fuiſſe coloris cryſtallini ſeu cryſtallum referentis. Græcè, Tanquam lapidis *Iaſpidi cryſtallizanti.*

Beati ſemper ſitiẽt Deum, & ſemper è diuino illo fonte bibẽt. Poſt labores multos exãtlatos gloria nobis gratis donatur.

Ad gloriæ coronam aſſequendam, pugna & victoria eſt neceſſaria.

Chriſtus erit ſemper Eccleſiæ triumphans vxor, ac ſimul noua ſponſa.

Verſ. 12.13.14.15.16.17.18. *Et habebat murum magnum, &c.*] Murum ingentem, *& altum* Ciuitas habebat. Quo ſignificatur cæleſtis Ieroſolymæ inſuperabilis firmitas, & ſecuritas: *Habentem portas duodecim: & in portis Angelos duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim Tribuum filiorum Iſrael.* Murus duodecim portas reſeratas oſtentabat, vt per eas ingrederentur omnes prognati ex duodecim Tribubus Iſraël: hoc eſt, omnes electi ex omnibus, quæ vſquam ſunt gentibus, quæ quidem per duodecim Iſraëliticas Tribus deſignantur. *Ab Oriente portæ tres, & ab Aquilone portæ tres, & Ab Occaſu portæ tres.* In hiſce duodecim portis totidem ſtabant Angeli cuſtodes, ſocij, ductores, ac receptores ſanctorum. Portæ autem cæleſtis Ieroſolymæ ad omnes mundi plagas panduntur, ne difficilis fiat cunctis ingreſſutis, ad vnicam portam remeare. * O quàm facilem Chriſtus Dominus nobis offert ſalutis ingreſſum.] *Et murus Ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis duodecim nomina duodecim Apoſtolorum Agni:* ſignificantur duodecim Apoſtoli, quorum doctrina, & prædicatione fundata eſt, & ſuſtinetur Eccleſia. *Et qui loquebatur mecum, habebat menſuram arundineam auream, vt metiretur Ciuitatem, & portas eius* Menſuram ſcilicet, quæ arundo, ſeu calamus dicitur. Continet ſex cubitos & palmum, vt patet Ezech 40. 5. Hac arundine aurea Angelus metitus eſt Ciuitatem totam prius, poſtmodum vero portas, & murum. *Et Ciuitas in quadro poſita eſt: & longitudo eius tanta eſt, quanta latitudo: & menſus eſt Ciuitatem de arundine aurea.* Porro Ciuitas non tantum erat quadrangula, ſed etiam quadrata, ità vt omnia latera eſſent æqualia. Itaque Angelus arundine illa aurea totam metitus fuit Ciuitatem *per ſtadia duodecim millia*, vnumquodque enim Vrbis latus habebat ſtadia tria millia, ſeu milliaria Italica 375: totus vero ambitus erat milliariorum 1500: *& longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia ſunt.* Non intelligo hoc de mœnibus; eorum enim altitudo verſ. ſequenti deſcribitur; ſed de domibus intra Ciuitatem, quæ omnes ad eundem modulum, & menſuram factæ vna alteram altitudine non excedebat, aut latitudine: hoc enim facit ad Vrbis pulchritudinem. Porrò hæc domorum æqualitas ſignificat concordiam Beatorum, eorumque maximam familiaritatem, & admirabilem in patria cæleſti rerum omnium proportionem. * In hoc ſæculo inæqualitas Domorum ſeu ſtirpium aſſolet eſſe cauſa ſimultatum, & inimicitiarum, ſed in cælo omnes domus æquales ſunt, quia ad ſtipes nobiles, vel ignobiles reſpectus non erit: ſola ſanctitas exeret differentiam.]

Facilem nobis Chriſtus offert ſalutis ingreſſum.

Inæqualitas Domorũ ſeu ſtirpium in hoc ſæculo cauſa eſt inimicitiarũ.

ſerentiam.] *Et menſus eſt murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, menſura hominis, quæ eſt Angeli,* ſeu Angelus vt altitudinem muri metiretur, vſus eſt tali menſura, quali communiter homines vti aſſolét. *Et* erat ſtructura muri eius ex lapide iaſpide, qui duriſſimus eſt, vt ſignificet cæleſtis Ciuitatis ſecuritatem, & æternitatem: *ipſa vero Ciuitas aurum mundum, ſimile vitro mundo*, ſeu auro noſtrate hoc pretioſiore, cum ſit pellucidum, & diaphanum, noſtrum autem opacum. Quo ſignatur, vnumquemque Beatorum, & ſuam, & aliorum cognuſcere beatitudinem.* Aurum eſt in hoc ſæculo opacum, non diaphanum, non pellucidum. In tenebris enim ſic ſolet abſcondi, vt à nullo videatur, nec ipſe poſſeſſor eius eo lucere velit.]

Aurũ animis nõ lucet, vel ipſi poſſeſſori.

Verſ. 19.20.21.22.23. Et fundamenta, &c.] Muri Ciuitatis fundamenta *omni lapide pretioſo* erant *ornata. Fundamentum primum Iaſpis: ſecundum Saphirus: tertium, Chalcedonius: quartum, Smaragdus: quintum, Sardonyx: ſextum, Sardius: ſeptimum, Chryſolithus: Octauum, Beryllus: nonum, Topazius: decimum, Chryſopraſus: vndecimum, Hyacinthus: duodecimum, Amethyſtus.* Profecto quia ex verſ. 14. conſtat dodecim hiſce fundamentis duodecim Apoſtolos ſignificari: & quia non eſt plane certum, quinam lapides his nominibus ſignentur: nec ſecundum quas proprietates Apoſtolorum cuique ſimiles ſint: & & ipſe Apoſtolorum catalogus, ordo, & ſeries varie ab Euangeliſtis texatur: hæc operoſe ſcrutari non eſt mei inſtituti. Meus Magiſter doctiſſimus P. Ludouicus Aleaſar de his fuſe diſputauit: ſed tanti viri venia, exiſtimarim ex hoc capite plus ſe diuinatorem ingenioſum admodũ, quam Interpreté oſtendiſſe. *Et duodecim portæ, duodecim margaritæ ſunt, per ſingulas*, ſeu portæ ſingulæ perfectæ ex ſingulis margaritis erãt, ſeu vnionibus, Hiſpanè *Perlas.** Certe margaritarũ (auctore Plinio) *omnis dos in candore, magnitudine, orbe, leuore, pondere.* Sic in his, quia has cæli portas inire velint, requiritur innocentiæ candor, magnitudo illa, quæ nobis à diuina gratia prouenit, virtutum orbis, perfectionis rotunditas, manſuetudinis læuor, pondus grauitatis morum.] *Et platea Ciuitatis aurum purum, tanquam vitrum perlucidum. Et Templum non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens Templum illius eſt, & Agnus.* Nam cum Templa fiant, vt per ea homines in Deum mentem erigant: Beati, qui Deum ſemper vident, non indigent Templo: ſed Deus & Chriſtus illis eſt inſtar Templi, intellectum excitantis ad diuinarum perfectionis contemplationem. *Et Ciuitas non eget Sole, neque Luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminat eam, & lucerna eius eſt Agnus.* Vnde multo præſtantiore luce, quæ non timet ſuffundi noctis tenebris, illuminatur.

Eorum, qui cæli portas ingreſſuri sũt, proprietates.

Verſ. 24.25.26.27. Et ambulabunt gentes, &c.] In lumine eius homines *ambulabunt*. Cognita enim veritate, & magnitudine gloriæ cæleſtis, in illius deſiderium rapientur, & ad illam expetent virtutum greſſibus, peruenire. * Vnde moneantur Concionatores, operę pretium eſſe, ſæpe in concionibus de cæleſti gloria iuſtis apparata dicere, ad virtutis excitamentum.] *Et Reges terræ afferent gloriam ſuam, & honorem in illam*, ſeu in lumine illo reponent gloriam, ſiue illam putabunt eſſe veram hominum gloriam, verum honorem. *Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic.* Non claudentur portæ cæleſtes, quia ibi erit ſumma ſecuritas. Non dixit: Nec per noctem claudentur: quia illic nox nunquam erit. *Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam.* Magiſtri Eccleſiaſtici, & Sacramentorum miniſtri in hanc Vrbem afferent diuitias, & honorem gentium conuerſatum ad Dominum. Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, & abominationem faciens, & mendacium. Qui inquinatus fuerit peccati lethalis labe, in hac Vrbe aditum non inueniet. Imo qui venialis piaculi labecula inficitur priuſquam ei ingreſſus pateat, purgatorio igne eſt repurgandus: Denique non intrabunt, *niſi qui ſcripti ſunt in Libro vitæ Agni*, electi ſcilicet, & ad illam beatitudinem prædeſtinati.

Concionator ſæpè loquatur de gloria beatorum, ad virtutis excitamentum.

CAPVT XXII.

Fluuium procedentem ex throno Dei, & vitale lignum vtraque videt in ripa. Finem venturum cito prædicens: ad Ciuitatis cæleſtis ingreſſum omnes adhortatur. Grauiſſima comminatur ſupplicia, ex hac prophetia addenti, aut detrahenti.

1. ET oſtendit mihi fluuium aquæ vitæ, ſplendidum tanquam
cryſtallum, procedentem de ſede Dei & Agni. 2. In me-
dio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, af-
ferens fructus duodecim, per menſes ſingulos reddens fru-
ctum ſuum, & folia ligni ad ſanitatem Gentium. 3. Et
omne maledictum non erit ampliùs: ſed ſedes Dei & Agni
in illa erunt, & ſerui eius ſeruient illi. 4. Et videbunt fa-
ciem eius: & nomen eius in frontibus eorum. 5. Et nox vltrà non erit: & non ege-
bunt lumine lucernæ, neque lumine ſolis, quoniam Dominus Deus illuminabit il-
los, & regnabunt in ſæcula ſæculorum. 6. Et dixit mihi: Hæc verba fideliſſima ſunt,
& vera. Et Dominus Deus ſpirituum prophetarum miſit Angelum ſuum oſtendere
ſeruis ſuis quæ oportet fieri citò. 7. Et ecce venio velociter. Beatus, qui cuſtodit
verba

verba prophetiæ libri huius. 8. Et ego Ioannes, qui audiui, & vidi hæc. Et Poſtquam audiſſem, & vidiſſem, cecidi vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc oſtendebat; 9. & dixit mihi: Vide ne feceris: conſeruus enim tuus ſum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum qui ſeruant verba prophetiæ libri huius: Deum adora. 10. Et dicit mihi: Ne ſignaueris verba prophetiæ libri huius: tempus enim propè eſt. 11. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc: & qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc: & ſanctus ſanctificetur adhuc. 12. Ecce venio citò, & merces mea mecum eſt, reddere vnicuique ſecundùm opera ſua. 13. Ego ſum *Alpha*, & *Omega*, primus & nouiſſimus, principium & finis. 14. Beati, qui lauant ſtolas ſuas in ſanguine Agni: vt ſit poteſtas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatem. 15. Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis ſeruientes, & omnis qui amat & facit mendacium. 16. Ego Ieſus miſi Angelum meum, teſtificari vobis hæc in Eccleſiis. Ego ſum radix & genus Dauid, ſtella ſplendida & matutina. 17. Et Spiritus & ſponſa dicunt: Veni. Et qui audit, dicat: Veni. Et qui ſitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ, gratis. 18. Conteſtor enim omni audienti verba prophetiæ libri huius: Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto. 19. Et ſi quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate ſancta, & de his quæ ſcripta ſunt in libro iſto. 20. dicit qui teſtimonium perhibet iſtorum. Etiam venio citò: Amen. Veni Domine Ieſu. 21. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARII.

1\. *Fluuium procedentem de throno Dei videt.*

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. *Et oſtendit mihi fluuium, &c.*] *Fluuium aquæ vitæ ſplendidum tanquam chryſtallum procedentem de* throno *Dei, & Agni aſpexi.* Fluuius hic eſt viſio beatifica, per quam Deus bona ſua in Beatos vbertimè effundit. De quo Dauid Pſal. 35.9. *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Voluptas autem hæc dicitur, inſtar cryſtalli, puta, ſancta; procedit verò de throno Dei, Deus enim eſt beatificæ viſionis obiectum. *In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menſes ſingulos reddens fructum ſuum.* Alludit ad Vitæ arborem, quæ in terreſtri paradiſo erat plantata. Ineaque eadem beatiſſima viſio deſignatur. In viſionibus enim ſymbolicis eadem res per diuerſas figuras ſolet ſignificari, præſertim ſi res magni momenti ſit.

* Diuinæ viſionis gloria nequit innumerabilibus ſymbolis exponi.

* Gloria viſionis beatificæ innumerabilibus ſymbolis nequit explicari.] Dicitur verò duodecim fructus afferre: vt huiuſmodi redundantia dotes accidentales beatificæ viſionis deſignetur, quæ quidem eam vti arbores folia condecorant. Qualia dixerim in anima delectationem, ſummi fruitionem boni: in corpore plenam ſanitatem & robur: agilitatem, claritatem, ſubtilitatem, impaſſibilitatem: *& folia ligni vitalis ad ſanitatem Gentium*, ſanant etenim omnes morbos, & infirmitates corporis, quibus ſancti in hac lacrymarum valle laborauerunt.

Ex aduerſa valetudine afflictis ſolatium.

* Hinc ſolatium datur ex aduerſa valetudine afflictis. Arboris illius vitalis folia corpus reddet à cunctis liberum ægritudinibus.] *Et omne maledictum non erit amplius:* ſeu nihil dignum maledictione, nulla infirmitas, nullus dolor, quia nullum peccatum.

Vbi non eſt peccatū, nulla eſt vera cauſa doloris.

* Ex quo quidem omnis oritur doloris occaſio.] *Sed ſedes Dei, & agni in illa erunt, & ſerui eius ſeruient illi*, erunt veluti Angeli Dei & Chriſti throno adſtantes tanquam cæleſtis aulæ regij miniſtri. *Et videbunt faciem eius: & nomen eius in frontibus eorum*, ſeu ſemper ſe Dei, & Chriſti eſſe profitebuntur, eruntque æterna Dei poſſeſſio.

Beati profitetur, ſe ob Ieſu nomen ſalutem fuiſſe conſecutos.

* *Nomen eius*, ſeu *IESV* nomen in frontibus Beatorum, vt æternùm glorientur eius nominis virtute ſalutem fuiſſe conſecutos. Nomen enim Ieſu quid niſi ſalus?] Et nox vltra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine Solis, quoniam Dominus Deus illuminabit *illos:* Vbi iuſtitiæ Sol vndenam tenebræ? *& regnabunt in ſæcula ſæculorum.*

Verſ. 6. 7. 8. 9. 10. Et dixit mihi Angelus, &c.] Hæc verba (ſeu hæc reuelatio) *fideliſſima ſunt, & vera. Et Dominus Deus ſpirituum Prophetarum miſit Angelum ſuum oſtendere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri cito.* Dominus Deus, qui Prophetis olim, ac mihi nunc ſpiritum prophetiæ infudit, Angelum ſuum immiſit, vt ab eo ego Ioannes diſcerem, quæ Eccleſiæ manifeſtarem, vt aduerſus dira citò inſtantia pericula fide & conſtantia armentur. Dicit *Cito* tum quia reſpectu æternitatis cuncta temporalia perbreui temporis interſtitio fluent. Tum quia quædam huius reuelationis citò poſt Ioannem facta fuere, nempe ea, quæ primis capitibus ſeptem Aſiæ Epiſcopis prædixit. *Et ecce venio velociter.* Chriſtus ait. Senſus eſt: In fide perſiſtite, & dilectione: ne impiorum ſupplicia timeatis: citò omnia finientur, & ego veniam ſingulis præmium, aut ſupplicium pro meritis redditurus. *Beatus, qui cuſtodit verba prophetiæ huius. Et ego Ioannes*, qui audiui & vidi hæc, ſeu teſtor ego ipſe, me omnia hæc audiſſe, & vidiſſe. *Et poſtquam audiſſem, & vidiſſem, cecidi vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc oſtendebat: & dixit mihi: Vide, ne feceris, conſeruus enim tuus ſum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum, qui ſeruant verba Prophetiæ Libri huius.* Iam id expoſui ſupra cap. 19. 10. *Deum adora.* ex quo cuncta hæc bona proueniunt. *Et dicit mihi: Ne ſignaueris verba Prophetiæ huius*, ſeu ne celaueris ne abſconderis hæc oracula,

ſed

ſed potiùs ea ſcribe, & omnibus expone legenda omnibus profutura. * Si libri materia profutura ſit ad fidelium ſpiritum, dignus eſt, vt Angeli ipſi auctorem adhortentur, vti illum ſcribat; ſi autem Liber materiam gerat bonis moribus noxiam, diabolus eſt, qui auctorem ad eius editionem inſtigat: vndè deberet illius editio à Principibus prohiberi; qua re priusquam cudendi illum, facultas regia expediatur, debet committi viris, qui vtilitatis Reipublicæ zelo affiebantur.] *Tempus enim propè eſt.* Vide verſ. 6.

Monentur Reges, ne permittãt imprimi libros, probis moribus noxios.

Verſ. 11.12.13.14.15.16. *Qui nocet, noceat adhuc, & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc; & qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc: & ſanctus ſanctificetur adhuc.* Hæc verba ſenſum habent comparatiuum. Sicut ille qui nocet, nocere pergit: Ità qui ſanctus eſt: pergat ſanctificari, ſeu gerere iuſta opera. * Pudor enim eſt iuſti, quod impius feruentior ſit ad augenda crimina quàm ipſe ad virtutis augmentum comparandum: & quod peccator diligentior ſit vt mortem apprehendat, quàm iuſtus vt vita potiatur.] *Ecce venio cito, & merces mea mecum eſt, reddere* vnicuique ſecundum opera ſua, ſeu iam iuxta merita ac demerita decreui in die nouiſſima præmium, aut pœnam cunctis retribuere. *Ego ſum α & ω (Alpha & Omega) primus, & nouiſſimus: principium, & finis.* Seu ego ſum, à quo res omnes initium acceperunt, & qui rebus perituris ſuo tempore finem affero: & res immortales ad ſuum finem perduco præmia, aut pœnas retribuens. *Beati, qui lauant ſtolas ſuas in ſanguine Agni,* ſeu qui ſemper ſtudent animam ſuam puram tueri: & ſi fortè admiſerint maculam aut leuem, aut grauem, eam diluunt Pœnitentiæ lauacro qui ex Chriſti ſanguine habet vim abluendi: *vt ſit poteſtas eorum in ligno vitæ: & per portas intrent in Ciuitatem,* ſeu vt poteſtatem recipiant de ligni vitalis fructum edendi, id eſt, vt æterna beatitudine perfruantur: & vt Apoſtolicam doctrinam ſectantes, in vitam cæleſtem intrent, ad quam niſi per has portas non patet vlli aditus. *Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis ſeruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium.* Ab ingreſſu Ieroſolymæ cæleſtis prohibentur impudentes detractores, qui famam ſanctorum lacerare non verentur: malefici & magi, & qui pernitioſo mendacio proximum lacerant, aut peierare audent.

Pudor ſit iuſto, quod feruẽtior ſit impius ad demerita, quàm ipſe ad merita augenda.

Verſ. 16.17.18.19.20.21. *Ego Ieſus, &c.*] Angelum *meum ego Ieſus miſi, teſtificari vobis hæc in Eccleſiis;* ſeu notas fidelibus efficere, vt ad conſtantiam in fide excitentur, & ad ſanctitatis ſtudium. *Ego ſum radix, & genus David, ſtella ſplendida, & matutina,* ſeu ego ſum Meſſias ille promiſſus, ortus ex ſtirpe Dauidica, qui hæc promitto ſtella ſcilicet matutina, cuius ſplendore errorum tenebræ fugantur, & fideles ad patriam cæleſtem ducuntur. *Et ſpiritus & ſponſa dicunt. Veni: & qui audit, dicat: Veni.* Spiritus ſanctus & Eccleſia docent nos deſiderare, & deprecari Chriſti Domini aduentum: & vt dicamus toto cordis affectu: *Veni,* ô Domine ad iudicium, poſt quod nos cum matre noſtra Eccleſia in thalamum cæleſtem inducas. Vnde ô fideles, qui percipit in ſe hanc ſpiritus Parácliti inſpirationem inclamet: Veni ô Domine Ieſu. *Et qui ſitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ, gratis.* Qui iuſtitiam, & vitam æternam ſitit, ad me veniat, gratis enim ei ipſum aquæ vitæ fontem propinabo. *Conteſtor enim,* ſeu autem *omni audienti verba prophetiæ Libri huius,* ſeu teſtificor, & conteſtando admoneo: *Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in Libro iſto.* Apponere hîc idem eſt, quod addere, ſeu adulterari Libri clauſulas, addendo, aut demendo, quod faciunt hæretici. *Et ſi quis diminuerit de verbis Libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de Libro vitæ, & de Ciuitate ſancta: & de his quæ ſcripta ſunt in Libro iſto,* ſeu excludet illum Deus ab hæreditate cæleſti, quam illi aſſequuntur, qui ſunt in Libro vitæ ſcripti: nec erit particeps eorum bonorum, quæ in hoc Libro fidelibus ſanctitatem colentibus promittuntur. Hæc *dicit* Chriſtus, *qui teſtimonium perhibet iſtorum* Ioanni, docens hæc vera eſſe. *Etiam venio cito,* ſeu certiſſimè veniam, & citò vt iuſtis æternam felicitatem, impiis pœnas præſtem æternas. *Amen Veni Domine Ieſu.* Eſt D. Ioannis reſponſio ſitientis aquam viuam, & optantis Ieſu in cæleſti patria potiri: ac ſi dicat: Ita fiat, vt citò venias. *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.* Eſt ſalutatio, qua fidelibus hæc legentibus, vel audientibus diuinæ gratiæ copiam, & incrementum precatur. * Ne obſecro ſine pondere excidant minæ illæ aduerſus addentes, aut detrahentes Scripturæ verba. Vereor enim huius temporis Concionatores aliquos, vt conceptum tueantur, huiuſmodi admonitionis & minarum minimè recordari.

Taxentur Concionatores, qui ex verbis Scripturæ ſacræ aut demunt aut addunt.

F I N I S.

Laus Deo Deiparæ, Ioſepho, Ignatio, Antonio.

AD

DEIPARAM DOMINAM.

EPILOGVS.

Maria Deifuit Templũ in Militanti Eccleſia, & in Triũphanti ſemper erit.

CATHOLICÆ Epiſtolæ, & B. Ioannis Apocalypſis mirificè ſe ſibi reſpondent in Deiparæ elogium. In Eccleſia enim Catholica Militanti Templum fuit Dei ſuper omnes Catholicas virtutes fundatum dignum Filij Dei habitaculum: vt in eadem Triumphanti non iam Templum, ſed glorioſa Ciuitas Ieroſolyma æternus Dei thronus exurgeret. De Templo Mariano ſic 3. Reg. 5: *Præcepit Rex Salomon, vt tollerent lapides grandes, lapides pretioſos in fundamentum Templi.* Hi lapides pretioſi duodecim Deiparæ virtutes repræſentant. Audi Richardum Laurentinum. lib. 11. de laud. Mar. *Lapides grandes & pretioſi, quibus Templum Mariæ fundatur, ſunt eminentiſſimæ virtutes eius humilitas, fides, virginitas, patientia, paupertas*, manſuetudo, miſericordia, charitas, *& quatuor Cardinales.* Profectò hiſce duodecim fundamentis virtutum totidem gloriæ pretioſa fundamenta reſpondent, ſtante Ioanne Apoc. 21. *Fundamentum primum Iaſpis, &c.* Concludit Richardus per has, & vniuerſas alias virtutes conſurrexit hoc Templum, vt ipſa fieret Ciuitas cæleſtis Regis magni, ſuper duodecim gloriæ ineffabilis fundaminibus ædificata. O Ciuitas tuis alumnis ad te, & per te ad cæleſtem Ieroſolymam pateat ingreſſus.

INDEX

INDEX VNICVS.

MORALES CONCEPTVS ad Concionatores.

Prior numerus paginam : Poſterior columnam deſignat.

A

Abnegatiò.

SÆPE abnegatio periti maius Dei beneficium eſt, quam conceſſio. 149.1

Abſentia.

Longa Prælati abſentia ſubditis exitialis. 145.2

Abſtinere : Abſtinentia.

Ne in rebus à lege prohibitis ad illicita proſilias, à licitis oportet abſtinere. 106.1

Ab inutilibus & iocoſis verbis ſacer abſtineat Orator. 41.2

Abſtineat Concionator à verborum artificio. 105.2

Sermo fideli, vel in pauca, ſeu qui à venialibus abſtinuit, cælum illicò reſeratur. 98.1

Vel ab actione iuſta, quæ tamen ſpeciem mali habet, abſtinendum. 168.2

Vel à licitis abſtinendũm, ne in proximo excitemos ſcandalum. 36.1

Vel à licitis abſtinendum, ſi non poſſint ſine ſcandalo fieri. 195.1

Qui in abſcondita fugit, vt ſine rubore peccet, abſtineat à crimine aliquando cũctis reuelando. 252.2

A recto aliàs opere abſtine, ſi ex eo ſcandalum ſit oriturum. 32.2

Taxantur Concionatores, qui affectant à paſſionis Dominicæ tractatu in ſermone abſtinere. 44.2

Abſtinentia, ſeu temperantia reddit animum patientem. 264.2

Abundantia.

Multa licet magna ex abũdantia contẽnuntur. 168.2

Abuti.

Inuiſum Deo abuti ad quæſtum pietate. 184.2

Acceptio.

Acceptio perſonarum pugnans quidem quodammodò cum fide taxatur. 243.1

Accuſatio : Accuſator.

Accuſatio Sacerdotis ſine duobus aut tribus teſtibus non admittenda. 183.2

Accuſator fratrum in Religioſa commonitate eſt ſatanæ ſimilis. 317.1

Actio.

Inſipiens eſt qui Deum rectis actionibus non exquirit. 8.1

Aſſolent æmulari filij parentum actiones. 214.1

Ille in quo viuit Chriſtus euret actiones ſuas illius actionibus conformari. ad initium voluminis in Antilogia.

Numerum peccatorum actionum virtutis numero æquare ſtude. 14.2

Nec ob actiones externa ſpecie non rectas, audeas proximum iudicare. 35.1

De eo qui nomen ſerui Dei, ſeu ſpiritualis viri famam habet, quæcumque actiones bene ſunt conſulendæ. 35.1

Solum Dei iudicium circa hominum actiones ſecundum veritatem. 5.1

Qui non iudicat temerariè proximi actiones, ipſe à nemine iudicatur. ad initium voluminis in Antilogia.

Vide verbo *Gratiarum actio.*

Adoptio.

Beneficium adoptionis in Dei filios nos quodammodo impeccabiles efficit. 277.1

Adulter : Adulterium.

Quam ſtultus adulter, qui hominum oculos fugere curat, & Dei Iudicis non veretur in conſpectu delinquere. 231.1

Anima quæ Chriſto Regi nupta, delinquere audet, execrabili admodum adulterio inficitur. 16.1

Ædificatiò.

Speciali ædificatione videntes afficit, qui probè viuens, ſimul ſtudet proximis proficere. 37.1

Ægritudo.

Miſerere patientis ægritudinem, quia corpus habea eidem malo obnoxium. 230.2

Æmulari : Æmulatio.

Qui manet in Chriſto, eius actiones æmulari ſtudet. 274.1.

Tartarei ignis æmulatio ad puniendum peccatores. 222.2

Æquitas.

Ne in actionibus æquitatis metam excedas, ac Deum earum teſtem habere, conſidera. 149.1

Æſtimatio.

Ineffabilis apud Deum hominis æſtimatio. 153.1

Cnnctæ res temporales leuia æſtimationis ſunt. 53.1

Pauperes diuitiis vacui ſaltem diuitum æſtimatione impleantur. 70.1

Æternitas.

Æternitas cuncta tempora ſæcularia reſpectu æternitatis quaſi nihil. 137.1

Affectus.

Oratio requirit animum ab omni prauo affectu repurgatum. 257.2

Quilibet ſpecie perilluſtris effectus nihil valet, niſi pius cordis eum affectus comitetur. 72.1

Sancti maiori affectu amant illos, per quos à ſuis corriguntur imperfectionibus. 44.1

Ardens in Deum amoris affectus eſt ipſi acceptabilis gratiarum pro beneficiis actio. 21.2

Agnus.

Chriſtus Agnus occiſus ab origine mundi ad Deiparæ redemptionem. 237.2

Agricola.

Agricolæ honorandi, & fouendi ob Reipublicæ neceſſitatem. 70.2

Bonis agricolas inopes ſpoliare, idem eſt, ac illum occidere. 449.1

Vide verbo *Tributum.*

Alere.

Quæ te alit quaſi altera tibi mater eſt. 40.2

Alexius.

Alexij ab ſponſa recedentis intacta, inſignis gloria 321.1

Alluere.

Aqua & ſanguine peccata alluenda. 280.2

Amans: Amare.

Amantibus gloria eſt pro amato pati. 11.1

Amanti nihil difficile. 280.1

Agnatũ eſt vero amanti pro amato velle pati. 280.2

Qui amat, numquam amati aſpectu ſatiatur. 163.2

Vide verbo *Diligere.*

Amor.

Amor in proximum debet eſſe ſollicitus, ad eius commoda procuranda. 135.1

Quantum à proximi amore recedis, tantum à Dei amore abſceſſiſti. 280.1

Difficilè eſt ab amore corporis agnata animum ſeparari. 92.2

Amor pecuniæ ſpina mentem lacerans. 184.2

Ambulare.

Solus ille dignè ambulare videtur, quia à Dei voluntate non recedit. 152.2

Amicitia.

Pro amico orare, vera amicitia eſt. 187.1

Amicus.

Fidelis amicus alter ego. 141.1

Angelus.

Piiſſima erga homines Angeli cuſtodis officia expenduntur. 202.2

Taxatur hominum erga Angelum cuſtodem ingratitudo. 203.2

Angeli per Chriſtum fratres noſtri effecti de noſtra ſalute Deo gratias agunt. 205.2

Angeli erga homines dilectione flagrant. 253.1

Angeli cuſtodes lætantur de tormentis eorum qui ſuis hic monitis non acquieuerunt. 321.2

Apologia.

Ad repellendas calumnias, efficacior Apologia Chriſtiano eſt vitæ ſanctitas. 255.2

Approbatio.

Suſpectus eſt circa aptitudinem qui ſine Præſulis approbatione docendi miniſterio ſe ingerit. 192.2

Arma.

Validiſſima arma homini ſunt, iuſta vita. 95.1

Aſcenſio: Aſcenſus.

Chriſti Aſcenſio hominibus vtilis. 219.2

Offeramus Chriſto aſcenſionis die vaſa vacua non pauca, ſiquidem implet omnia. 132.2

Ad aſcenſum glorioſum neceſſaria eſt humilitatis deſcenſio. 132.2

Aſpectus.

Horribilis improbis in die iudicij erit vulnerum Chriſti aſpectus. 291.2

Crucis aſpectus carnis frænat libidinem. 113.2

Probo diſcipulo gratus eſt magiſtri aſpectus. 283.2

Mortis aſpectus potentiſſimus eſt ad peccatorum reductionem. 258.2

Mortis aſpectus peccatoribus ſolet pœnitudinem miniſtrare. 225.1

Aſylum.

Oratio aſylum eſt laborantium. 50.8

Attentio.

Oratio vocalis ſine attentione animi eſt inutilis: cum attentione vtilis admodum. ad initium voluminis in Antilogia.

In oratione attentio. 177.2

Taxantur qui conciones audiunt ſine animi attentione. 204.1

Auaritia: Auarus.

Immunda res eſt auaritiæ vitium. 242.1

Auaritia nimiæ eſt inhærentiæ, vt luxuria difficillimè ex animo auellitur. 242.1

Difficilis auaritiæ via. 241.2

Idolorum ſeruitus eſt auaritia. 135.1

Theſauro auari agnatum eſt ſemper abſcondi, & numquam ad eius vſum comparere. 135.1

Auaro nihil ſceleſtius. 184.2

Auaritia ſuos cultores facit à fide excidere. 184.2

Eleemoſynam, quam à te pauper bis aut ter poſtulat non à liberali accipit, ſed ab auaro extorquet. 101.1

Famam propriam obſcurat, qui auarus erga pauperes oſtenditur. 285.1

Diuitis auari diuitiæ nulli proſunt. 248.2

Audacia.

Pia audacia indiget Concionator, vt veritatem prædicet peccatoribus. 26.2

Aula.

Vel in aula tyranni poteris eſſe ſanctus. 150.2

Aurum.

Aurum auari non lucet, vel ipſi poſſeſſori. 337.2

Auxilium.

Ex Dei auxilio opportunè tibi addicto tua iuſtificatio, & ſalus pendet, quomodo ergo audes peccare. 128.2

Cum humana auxilia deſunt promptiùs diuina accurrunt. 193.2

B

Baptiſmus.

BAptiſmi typus nubis columna & mare rubrum. 63.1

Beatitudo.

Cæleſtis beatitudo tanti valoris eſt, vt poſt innumeros exantlatos labores, eã gratis accipiamus. 15.2

Vel hîc qui patiuntur fruuntur beatitudine. 249.2

Beatitudo ſiſtitur non in cognitione nudæ veritatis, ſed in facto. 242.2

Qui labores patitur, quodammodo iam beatitudine cæleſti patitur. 241.1

Hominis in gratia exiſtentis, vel hic beatitudo. 8.2

Bellum.

Bella ex peccatis originem trahunt. 161.1

Cum Reges bellum velint inſtituere, prius de eius iuſtitia cogitent. 332.1

Beneficium.

Vel efferatus animus beneficiis manſueſcit. 32.2

Beneficia inimico conferens ac cum facis dice cremari. 32.2

Nullum recipiendum eſt à Deo beneficium ſine gratiarum actione. 249.2

Vide verbo *Gratiarum. actio.*

Benefactor.

Benefactori non eſſe ingratum, magnum eſt Dei beneficium, pro quo debet ei gratias reddere. 187.1

D. Bernardus.

D. Bernardus quaſi Mariæ filius, quia eius fuit cæleſti lacte potatus. 40.2

Benig

Bonitas.

Tanta Dei bonitas vt ex ipſis malis ſequi bona efficiat. 7.2

Bonum.

Propriis bonis priuatur, qui iniuſtè poſſidet aliena. 19.1

Stultus eſt qui bonum amat tranſiturum. 274.2

Omnia terrena bona nihil ſunt. 247.1

Cum gratis omnia nobis vtilia bona à Deo poſſumus expectare. 232.2

Omnia mundi bona, deſideria ſemper ſunt, nunquam poſſeſſio. 288.2

Brutum.

Homo deliciis & voluptatibus ſeruiens brutum eſt exutum humanitate. 326.1

C

Calumnia.

CAlumniæ impiorum contra iuſtos prorſus ſunt inanes. 285.2

Calamitas.

Iuſtis vel calamitates eſſe noxiæ non poſſunt. 21.1

Captus.

Spiritualis Magiſter captui diſcipulorum doctrinam accommodet. 210.2

Concionator debet doctrinam ſermonis captui auditorum accommodare. 46.2

Caro.

Ab omni carnis affectu immunes ſint, qui ad Euchariſtiam accedunt. 63.1

Carnis voluptatibus addicti ſolum Sapientes ſunt circa ea, quæ carnem ſapiunt. 19.1

Qui à carnis voluptatibus abſtinet, Deum poteſt Patrem tenerrimum appellare. 20.1

Taxantur qui poſt carnis ſpretas delicias, ad eas recurrunt. 117.1

Qui voluptatibus carnis indulget, inſipientem ſe oſtendit. 264.2

Caſtigatio.

Neceſſaria eſt corporis caſtigatio. 61.2

Aſſidua corporis caſtigatio quodammodo dat iuſto certitudinem quod in gratia perſiſtet. ad initium voluminis in Antilogia.

Caſtitas: Caſtus.

Omni caſtitate fulgeat oportet, qui cum fœminis, vel ſpiritualiter conuerſatur. 182.1

Ad caſtitatis cuſtodiam abſtinendum à vino. 183.2

Caſtitas Sacerdotalis ad pectus præcingitur. 292.1

Templum Spiritus ſancti cum ſimus, debemus caſtitate fulgere. 54.2

Magnus eſt Labor caſtitatem tueri. 95.1

Vera caſtitas poſt multas victorias acquiritur. 123.1

Honor & decus hominis ex caſtitate: dedecus ex luxuria. 166.1

Caſtitas, vt perſiſtat debet, vitæ pietate fulciri. 177.2

Qui vere cupit eſſe caſtus, à verbis minus pudicis abſtineat. 135.1

Caſus.

Aliorum caſus nobis timorem incutiat. 19.1

Aliorum caſus nos monet, vt implorata cæleſti ope curemus firmitatem greſſibus adiicere. 63.2

Cauſa.

Maximè Chriſto inuiſum, cauſam te eſſe, vt aliquis delinquat. 59.2

Vbi non eſt peccatum, nulla eſt vera cauſa doloris. 338.1

Cautela.

Magna cautela adhibenda eſt ſacro miniſtro petenti egenis eleemoſynam, ne murmurationis detur occaſio. 100.1

Cenſor.

In communitatibus Regularium deberent Concionum cenſores aſſignari. 75.2

Charitas.

Laudabilis admodum charitas, quæ pro amato labores ſuſtinet. 161.2

Qui maiori charitate fulget, hic procul dubio maior eſt. 71.1

Sine charitate reliquæ virtutes diſſoluuntur, ſicut membra corporis ſine ſpiritu. 157.2

Mirabilis Chriſti erga homines charitas, vel poſt mortem. 78.1

Vera charitas ex multis vnum facit. 123.2

Magna eſt inter Eccleſias fidelium per charitatem vnitas, ſeu identitas. 236.2

Chriſtianorum charitas ad omnes extenditur 176.2

Perfecta charitas non ſolum recipit ad ſe venientes pauperes, ſed ipſa eos quærit. 188.2

Effectus charitatis Angelorum erga homines eſt cooperari vt puniantur ad correctionem. 313.2

Valdè ingenioſa eſt charitas ad pauperi ſuccurrendum. 99.1

Chriſtianos omnes charitas in vnum conuertit. 41.2

Charitas efficit, vt proximi mei bonum meum ſit. 50.1

Multi Euangelij miniſtri vnum ſunt per charitatem. ad initium voluminis in Antilogia.

Charitas eſt omnium Spiritus ſancti fructuum radix. 122.2

Charitas ſacrorum miniſtrorum vltra obligationis terminos proſilit. ad initium voluminis in Antilogia.

Charitas Chriſtum & homines quaſi vnum fecit. 94.2

Præceptum charitatis eſt quaſi omnium præceptorum epilogus. 283.2

Charitas Chriſtum ex Iudice efficit peccatorum aduocatum. 274.1

Charitas eſt munifica. 279.1

Quàm magna Chriſti erga homines charitas. 127.2

Ineffabilis in nos Chriſti charitas morientis pro illis qui eum interficiebant. 121.2

Chriſtianus.

Præcelſa eſt dignitas Chriſtianum eſſe. 184.2

Domini Chriſtiani Chriſtianum mancipium debent loco fratris habere. 184.1

Chriſtus.

Chriſtus quaſi perſecutione agitur, cum iuſtos quis perſequitur. 327.2

Proprium Chriſti opus eſt, vindictos inuiſere, & conſolari. 145.2

Qui cum ſint multi ex charitate, in vnum coaleſcunt & vnitatis Dei fiunt æmulatores. 132.2

Longitudo, Latitudo, ſublimitas & profundum Chriſti perfectionum. 130.2

Cum ſit Chriſtus vnigenitus Patris, & Matris, & naſcitur Primogenitus, vt nos faceret ſui fratres, & Dei filios. 202.2

Quaſi Chriſtus nunc patitur, cum iuſti patiuntur. 292.1

Chriſtus cuperet ſi Patri placeret non hominum,ſed dæmonum opera occidi ne homines tanti criminis rei redderentur. ad initium voluminis in Antilogia.
Chriſtus eſt Agnus, ſed ſimul leo rugitu exanimans impios. 201.1
Non vult Chriſtus à ſe diſcedere eos, qui virtute virginitatis coruſcantur. 321.1
Chriſtum crucifixum cruciferi ſequi debemus. 20.1
Tanta Chriſti erga nos charitas, vt ſæpe pro nobis moreretur, ſi neceſſarium eſſet ad noſtram ſalutem. 221.2
Chriſtus patri aſſidet vt *Pontifex*, vt innuat ſemper eſſe promptum ad ſoluendũ nos à peccatis. 212.a

Cibus.

Cibis, queis reficiuntur fideles agnatum eſt, ab illis cum actione gratiarum comedi. 180.1

Ciuis.

Laus eſt ciuis, numquam eius nomen in Iudicis tribunali audiri. 255.2

Cognitio.

Cognitio ſui eſt virtutis,& fortitudinis(ad ſtudium) fundamentum. 124.1

Colloquium.

Spiritualia colloquia vtiliſſima ſunt. 222.1

Coma.

Taxantur fœminæ quæ comam nimium exornare ſtudent. 66.2

Commendatio.

Magna hominis commendatio inter impios olere impietatem. 144.2

Commercium.

Exitiale admodùm cum impiis commercium habere. 79.1
Cum infideli, nec leue commercium eſt ineundum. 40.2
Vide verbo *ſocius*.

Commodum.

Qui amat,amati commoda, veluti propria reputat. 145.2
Nullum hominis commodum poteſt cum Dei inimicitia conſeruari. 236.1

Communitas.

Facile turbatur ſancta communitas vel vnius ſubditi inquietudine. 168.1
Vel vnus prauus ſocius peſtis eſt totius communitatis. 173.1
Vel vnus vir egregius magnam communitatem ſtabilit in virtute. 82.1
Otioſus in communitate,aliorum vitam curioſè veſtigare curat. 173.1

Compaſsio.

Chriſtum pati cauſa noſtra,magnum eſt noſtræ compaſſionis excitamentum. 130.2

Concio: Concionator.

Conciones non ſint nimium longæ. 168.2
Concio inutilis, licet Rhetorum præceptis ornata, prudentum auditorum aures tinnit. 71.1
In concionibus à fabularum narrationibus abſtineatur. 189.2
Concionator ſuum munus non exerceat, niſi prius à Prælato approbetur. 114.1
Sic Concionator peccata reprehendat, vt peccator non diffametur. 114.2
Taxantur concionatores, qui contra litteram & ſine ſpiritu loca ſacræ Scripturæ recitant. 89.1
Concionator qui intelligibili ſermone vtitur. id donum à Spiritu ſancto non accepit, nec enim eſt donum Spiritus ſancti. 74.2
Magni momenti eſt,Concionatorem intelligibiliter loqui, ſiquidem tot argumentis ſtudet Paulus id perſuadere. 75.1
Concionator, qui intelligibilibus verbis vtitur, ſe puerum oſtentat. ibid.
Quod haud ſine malitia gerit. ibid.
Concionator qui intelligibilia verba profert, miniſter eſt diuini ſupplicij. ibid.
Inſanire Sapientum iudicio dicitur Côncionator, qui inintelligibilibus phraſibus vtitur. 75.1
Concionator prius ſibi prædicet, quàm aliis. 157.2
Concionatoris proba vita verbum roboratur. 312.2
Non deſpiciendus eſt Concionator ob canorum defectum. 81.2
Scientia Concionatoris quæ vana meditatur proferenda,nocet admodum auditoribus. 58.2
Alta voce debent Concionatores vti, vt peccatores audiant. 311.1
Etiam ea quæ auditores ſciunt circa morum compoſitionem debent à Concionatoribus ſæpe memorari. 265.1
Concionator vſque ad vitæ finem Dei verbum proferat, & ſemper quaſi incipiat. 265.1
Concionatori ſcientia non ſufficit, requiritur etiam habere prudentiam ad doctrinam captui auditorum eligendam. 95.1
Concionator, qui proloqui curat quæ auditoribus ſunt grata,non Deo, ſed mundo ſeruit. 112.2
Concionator Prophetæ inſtar debet ſæpe de futuro præmio & ſupplicio peccatoribus præparato agere. 74.1
Concionator verba affectans obſcura,inutilis eſt auditoribus. ibid.
Non prohibetur Concionator, aliquoties ſtilo eleuatiori vti,dummodo mox ad rudiores deſcendat. 74.2
Concionatores debent animi, & vocis contentione proferre, quæ ad mortem, & iudicium ſpectant. 321.2
Concionatores non nimium debent ſemper de Dei miſericordia (infinita planè) loqui: ſed de iuſtitia ſæpius. 108.1
Taxantur Concionatores, qui Dei verbum venale exponunt. 60.1
Concionator, qui verbis affectatis vtitur, videtur, ſe velle Spiritus ſancti ſtilum emendare. 46.2
Concionator,quem mundi ſectatores acclamant,de mundo loquitur. 278.2
Verba Concionatoris deceant Deum in eo loquentem. 163.2
Concionatores non ea prædicatione quæſtum ambiant. 285.1
Taxantur Concionatores, qui importunè prædicant venalem exponentes prædicationem. 142.1
Concionator non ſolum debet docere,ſed etiam peccata corripere. 153.2
Concionator in ſermone ſe auditorum captui accommodet. 159.1
Concionatores indocti taxantur. 175.1
Concionator ſegregatus eſſe debet à rebus,quæ eum poſſint diſtrahere à miniſterio. 3.1
Verus Concionator Chriſtum ſpeculum lucidiſſimum æmulatur. 89.2
Agant Concionatores frequenter de præmio virtutum,& vitiorum ſupplicio. 89.2

Concordia.

Non poteſt eſſe in religioſa communitate concordia, ſi quiſque ſuis priuatis commodis ſtudeat. 144.1

Concupiſcentia.

Sancti etiam concupiſcentiæ motus ſentiunt, ſed non conſentiunt. 17.1

Dum vita fungimur, à concupiſcentiæ haud poſſumus impugnatione liberari. 17.2

Vide verbo *Caro.*

Confidere.

In vertice Eccleſiæ ſtellæ inſtar, poteris obducto ſplendore decidere ne confidas. 316.1

Confeßio: Confiteri.

Poſt confeſſionem nullum peccatoris prælapſum crimen videamus Dei æmulatores. 10.1

Sancti non refugiunt, ſua piacula confiteri. 16.2

Peccator faciliùs peccata confitetur, cum ſpiritualis parens innuit ſe fuiſſe peccatorem. 198.1

Confuſio.

Diues ſuperbus in ipſis diuitiis habet confuſionem. 241.1

Coniectura.

Probabilis coniectura, quod ſimus in gratia. 20.1

Coniugium.

Coniugio adſtricti, ſi perfectè illius ſtatus leges obſeruet, quodammodò valent virginum cœtui adſcribi. 237.2

Coniux.

Tolerantia mutua coniugum diuortium non noſcit. 56.1

Valdè confert vnius coniugis proba vita ad coniugis improbi reductionem. ibid.

Conſcientia.

Cum nos conſcientia non accuſat probabiliter, valde colligimus nos in gratia eſſe. ad initium voluminis in Antilogia.

Qui petens à Deo, non accipit, videat, num à conſcientia reprehendatur. 277.2

Bona conſcientia nihil timet, & vim dat ſermoni. 258.1

Conſiliarius.

Quales debeant eſſe conſiliarij Regum. 299.1

Conſilium.

Verè prudens omnia de aliorum conſilio agit. 32.2

Conſolatio.

Exhortatio & correptio acris affert reſipiſcenti conſolationem. 232.1

Non eſt appetibilis iuſto conſolatio, quæ non ſit æterna. 172.1

Nulla vera conſolatio eſſe poteſt, niſi à Deo. 84.1

Malorum gnari aliis conſolationem melius adhibent. ibid.

Diuina conſolatio idem eſt, ac exhortatio ad gratitudinem. ibid.

Ipſum id pro Deo pati ineffabilis conſolatio eſt. ibid.

Cum iuſti Laboribus anguntur, aſſolet conſolatio diuina eis affulgere. 265.1

Conſortium.

Noli cum hæreticis conſortium inire. ad initium voluminis in Antilogia.

Fugiendi à iuſtis impiorum conſortium ne eorum pœnis & ipſi afficiantur. 329.1

Vide verbo *Socius.*

Conſpectus.

In conſpectu ſpiritualium bonorum ita corporalia vileſcunt, vt eſſe bona non videantur. 126.1

Conſuetudo.

Conſuetudo in peccatis hominem reddit dubium in fide. 326.2

Qui iurandi habet conſuetudinem, facilè in periurium labitur. 249.2

Conſultatio.

Quantumcumque ſapiens ſis, nihil graue ſine conſultatione geras. 114.1

Rector Regularis ſi nolit geſta ſua proba quidem à communitate reprobari, non gerat ea inconſultis ſenioribus. ibid.

Conſtans.

Tribulationibus conſtans animus magis roboratur. 164.1

Contentio.

Verborum contentiones non ſemper proſunt ad veritatis manifeſtationem. 189.2

Contentio affert mortem ei, qui læditur, & ei, qui lædit. 12:.2

Contradictio.

Contradictio in Dei cauſis addit miniſtro vires, & fiduciam proficiendi. 163.1

Conuerſio: Conuertere.

Difficilis admodùm eſt conuerſio eorum, qui à Deo ſpecialiter illuminati à via perfectionis excidunt. ad initium voluminis in Antilogia.

Difficilè opus conuerſionis peccatoris. 127.1

Difficilis admodùm conuerſio illius, qui è præcelſæ virtutis gradu excidit. 19 2

Recens conuerſo è ſæculo ad Religionem non decet cito ad patriam reuerti. 113.1

Peccatorem conuerti, diuinæ eſt potentiæ documentum. 113.2

Corona.

Apoſtolici viri corona ſunt Eccleſiæ. 316.1

Qui proximorum ſaluti ſtudium impendit, eſt Chriſti corona. 301.1

Corpus.

Corpus non tam eſt animæ domus, quàm tabernaculum transferendum. 92:2

Vti debemus corpore noſtro tanquam alieno. 54.1

Correptio: Corripere.

Vt correptio proficiat, cum manſuetudine condiatur. 192.2

Non debet eſſe moleſtum auditoribus, ſi Concionator eandem morum correptionem inculcet. 146.1

Rector prudens poſt acrem correptionem ſubditum blandè alloquitur. 97.2

Euangelica correptio, vt proficiat, non eſt peccatori ingerenda increſcente ira, ſed indecreſcente, ſeu in manſuetudine. 242.1

Qui corripit non contra peccatorem, ſed contra peccatum inuectiuus exurgat. 52.1

Qui peccans non corripitur à Deo, ſignum dat, ſe filium eius non eſſe. 218.2

Pater odio habet filium, quem errantem non corripit. ibid.

Pater qui filium errantem non corripit, eum verè odio proſequitur. 297.2

Parens filium in Domino non in diabolo corripiat. 138.1

Immodeſtia eſt, Præſulem ſine manſuetudine ſubditum corripere. 190.2

Qui publicè peccat, publicè eſt corripiendus. 285.2

Corrigere.

Obiecto aliorom ſupplicio peccator corrigitur. 307.2

Corruptio.

Corruptio motum indicat nonnihil contra fidei puritatem. 179.1

Credere.

Præſul non debet facilè credere dictis circa ſubditorum defectus. 67.1

Qui audit proximum deliquiſſe, non credat, niſi ſimul id videat. 67.1

Iudices & Præſules ediſcunt à Deo non credere ſubditorum piacula, niſi duo teſtes, auditus ſcilicet & viſus conteſtentur. 67.1

Non credendum circa proximi famam auditus ſingulari teſtimonio, niſi viſus teſtis alter accedat. 195.2

Critizare.

Critizare idem eſt, quòd mentiri. 195.2

Cruciatus.

Diuturnus cruciatus dirior eſt morte. 308.2

Crudelitas.

Ex luxuria crudelitas. 191.1

Ad puniendum diuitum crudelitatem erga agricolas, quaſi omnes Dei exercitus armantur. 249.1

Ad puniendum diuitum in pauperes crudelitatem non ſufficiunt temporaria ſupplicia. 248.2

Cupiditas.

Non ſunt hominis, ſed homioum nomina, qui cupiditatibus deſeruiunt. 313.2

Cura.

Probus Rector plus pungitur ex ſpirituali cura ſubditorum quàm ex cunctis corporis ærumnis. 106.2

Cuſtos.

Taxantur cuſtodes carceris erga vinctos nimium rigide agentes. 106.2

D

Dæmon.

Dæmon canis eſt ligatus, latrare poteſt, ſed non mordere niſi ſtultos ad eum accedentes. 309.1

Damnatus.

Damnatis pœnitudo numquam profutura. 219.1

Quàm dira mors damnatorum, quibus ſemper mors erit in deſiderio. ad initium voluminis in Antilogia.

Sententia damnatis ferenda gladius eſt vtraque parte acutus. 292.2

Dira admodum damnatis cogitatio, paſſuros ſe ſine ſpe vnquam moriendi. 308.2

Debitor.

Admodnm debitores ſumus Chriſti meritis, per quæ omnia bona peteipimus. 10.1

Ille, quem Deus vocauit ad proximos erudiendos, ſe docendi illos debitorem debet agnoſcere. 3.2

Quàm ſimus Chriſto debitores. 118.2 & 128.1

Decretum.

Taxantur ſæculares Magiſtratus, qui Eccleſiaſticorum Principum decreta deſpiciunt. 70.2

Dedecus.

Dedecus hominis eſt peccatum. 90.1

Defectus.

Propriom eſt ſanctorum aliorum defectus excuſare. 193.2

Aliquando Rector circa ſubditorum defectus ſe debet cæcum & mutum oſtentare. 106.1

Deficere.

Taxantur qui perfectionis viam feruenter ineuntes deficiunt. 122.1

Deipara.

Qui memor Deiparæ eſt cum ſcribere apparat, vtiliter ſcribit. 42.1

Deipara gratiæ plenitudine filij æmulatrix. 160.1

Deipara eſt iris Deum circuens, oc igneus ad peccatores abſumendos procedat. 299.1

Deipara cognouit ſe Dominam eſſe, & ſe ancillam cognouit. 108.2

Deipara largitur ſuis vbertim doua gratiarum. 240.1

Vide verbo *Maria.*

Delectatio.

Taxantur qui Concionatores adeunt ad auditus delectationem. 192.2

Vide verbo *Concionator.*

Delicia.

Vita in deliciis, & in aula vix ſine peccato eſſe poteſt. 225.2

Delinquere.

Qui delinquens, mox pœnitentiam non agit, pluribus aliis peccatis implicatur. 109.2

Qui impunè ſine laborum obſtaculo delinquunt, ſciant eis horribilem pœnam præparari. 225.2

Dei ſupplicium eſt, permittere, vt impunè delinquas. 221.2

Qui delinquit, videtur antiquas inimicitias inter Angelos & homines ionouare. 153.1

Dependentia.

Non vult Deus vel miniſtros maiores aliquid agere ſine Præſulis dependentia. ad initium voluminis in Antilogia.

Deſiderium.

Dei oculis praua deſideria pro operibus computantur. 326.2

Deſperare.

De peccatorum ſalute non deſperandum. 24.2

De nullius quamtumuis perditi ſalute deſperandum. 199.1

Detractio: Detractor.

Detractio rarò ſine calumnia fit. 179.2

Miniſter Euangelicus debet detractores conuincere de calumnia. 103.2

Qui detrahunt iis, qui ſpecialia deuotionis opera gerunt, ipſius legis Dei detractores. 247.2

Deus.

Deus in nobis regnat cum ſemper de illius voluntatis executione gaudemus. 35.2

Deus aſſolet dilecto ſupplicium aptare. 325.1

Deus vult vt nullus damnetur, ſed ob peccatoris retinentiam permittit eum indurari. 236.2

Deos vult Præſules à nobis haberi, ac ſi in illis Deum ipſum aſpiceremus. 225.2

Dicitur de Deo: *facit*, nec quid facturus ſit exprimitor, vt nos verbo illi apponamus nomen, quod velimus. 168.2

Deus non ex iuſtitia, ſed charitate vult definiri. 278.2

Deum mioimè cognoſcit, qui delinquere audet. 274.1
Deus amans nos iure à nobis redamari exigit. 135.1

Diabolus.

Diabolus Mariæ iuratus inimicus. 319.1
Diabolus ſemper eſt paratus ad nocendum hominibus. 309.1

Dies.

Die, in qua Eucharistiam recepiſti, indecens valdè eſt comœdiis intereſſe. 64.1
Nulla dies bona peccatori eluceſcit. 136.1
Omnes dies ſemper ſunt boni iuſtis. ibid.
Die quo reficiendus ſis Euchariſtia, pauperem eleemoſyna refice. 67.2
Non timeas diei hominis, ſed diei Dei iudicium. 49.2
Vide verbo *Euchariſtia. Iudicium.*

Diffidere.

Iniuriam Deo infert, qui diffidit, cum orat de poſtulati conſecutione. 241.1

Diiudicare.

Nemo ſeipſum rectè diiudicare poteſt. 50.1

Dilectio: Diligere.

Maior dilectio proximi arguit maiorem legis obſeruationem. 166.2
Dilectio proximos facit Deum vel hîc quodammodò videre. 279.1
Cum ſubditus certus eſt de Rectoris erga eũ dilectione, promptè vel difficilia exequitur imperia. 97.2
In vno mandato dilectionis omnia mandata continentur. 277.2
Signum eſt, quod in gratia ſumus, proximi fraterna dilectio. 277.1
Dilectionis veritas operibus comprubatur. 291.1
Dilectionis in proximum ſemper ſumus debitores. 33.2
Qui verè diligit proximum totam ferè legem Dei implet. ibid.
Peccata eorum quos diligis, tibi quaſi ſpecie virtutis præſentantur. 260.1
Qui proximum diligit, vt lex imperat, ſimul, ſe reliqua præcepta cuſtodire. 211.2
Qui verè alium diligit, cum eo tribulatione afflicto ſimul patitur. 141.2
Verè eſt ſapiens, qui Deum verè diligit. 59.1

Diſcipulus.

Qualis diſcipulus eſt, talem arguitur eſſe magiſtrum. 88.1
Vide verbo *Magiſter.*

Diſcordia.

Quælibet ſeruorum Dei diſcordia aliis parit ſcandalum. 148.2

Diſcretio.

Animi fortitudo diſcretionem ad agendum ſuppeditat. 264.2

Diſpenſatio.

Taxantur mariti, qui non fidunt vxoribus quotidiani ſumptus diſpenſationem. 197.1

Diſpoſitio.

Ad Euchariſtiam ſuſcipiendam optima diſpoſitio labores vltronei ſuſtinere. 231.2

Diſſentio.

Diſſentio inter Chriſtianos, bellum eſt animorum. 247.1

Diſtributor.

Qui aliene eleemoſynæ eſt diſtributor, ex proprio penu eleemoſynam dat, cum hilariter illam diſtribuit. 31.2

Ditio.

Non recedat Epiſcopus, aut parochus à ditione, non relinquens vicarium aptum. 198.2

Diuerſitas.

Si in communitate ſit ſententiarum diuerſitas, pax non poterit conſeruari. 110.2

Diues: Diuitiæ.

Qui ſe diuitem ſcientia, virtute, &c. ſe eſſe putat pauper Deo oſtenditur. 237.1
Chriſtiani populi diuitiæ probi Concionatores. 43.2

Docere.

Peſſimum eſt alios impietatem edocere. 155.2

Doctor.

Taxantur Doctores affectantes inutiliter ſubtiliores doctrinæ modos. 31.1

Doctrina.

Suſpecta tibi ſit doctrina, quæ de auari qui eam vendit, ore procedit. 266.2

Dogma.

Laudabilis, qui dogma vtile, quod in Concione audiuit memoriæ retinet. 66.1

Dominus.

Qui dominatur vitiis verè Dominus eſt: qui eis ſeruit, debet mancipium appellari. 282.2

Donum.

Dona, quæ à Spiritu Sancto accipis, ad Eccleſiæ vtilitatem debent impendi. 69.1

Dos.

Qui de aliqua dote gloriatur, nec Deo tribuit quodammodò ſe Deum eſſe præſumit. 50.1
Dotes, quibus in reſurrectione corpus donandum eſt, nos ad ipſius mortificationem alliciunt. 80.1

Duratio.

Vitæ hominis duratio quam breuis, quam nihil. 303.2
Quàm breuis eſt voluptatum ſæcularium duratio. 267.1
Damnatorum pœnæ duratio ponderatur. 269.2

Dux.

Vt Dux vincat debet exire vincens. 302.2
Magna laus eſt viri cuiuſuis rei egregiæ eſſe ducem. 40.1

E

Ebrietas: Ebrius.

INfame vitium eſt ebrietas opus equidem tenebrarum. 168.1
Quàm potens eſt ebrietatis vitium. ibid.
Ebrietati ſtudere ſignum reprobationis non leue eſt. ibid.
Infame Eccleſiaſtico viro vitium, vel vmbra ebrietatis. 179.1
Ebrius mancipium vini. 197.1

Eccleſia.

Quàm turpe eſt, mulieres in Eccleſia loqui. 76.1.
Myſticum Chriſti corpus Eccleſia. 70.2

Effectus.

Pœnam impio hîc infligi, diuinæ pietatis eſt effectus. 307.1

Elatio.
Facilè quis ob elationem labitur. 29.2

Electio: Electus.
Continuæ gratiæ Deo reddendæ à nobis ob beneficium electionis noſtræ ad Chriſtianiſmum. 126.2
Vberrimæ Deo gratiæ reddendæ ob beneficium electionis ad iuſtitiam. 126.1
Voluntas Dei eſt, vt ſui electi hîc laboribus afficiantur. 223.2
Electi coronam ſuam fortiter teneant, ne ab alio arripiatur. 237.2
Exiguus electorum numerus, ſi cum immenſo reproborum comparetur. 208.1

Eleemoſyna.
Eleemoſyna maximè domeſticis exhibenda. 124.1
Eleemoſyna *gratia* vocatur, quia per eam Deus allicitur ad gratiam conferendam. 81.1
Qui eleemoſynam agit, cum paupere communicat dans ei, & ab eo recipiens. 101.2
Illa eſt commendabilis eleemoſyna, quæ pauperi non petenti irrogatur. 96.1
Ex eleemoſynæ virtute maximè homo commendabilis, vel erga homines obijcitur. 285.1
Eleemoſyna gratia Dei vocatur, quia eam largitori conciliat & conſeruat. 98.1
Qui expetit diues fieri eleemoſynas gerat. 99.1
Vide verbo *Pauper.*

Eloquentia.
Affectata in Concionibus eloquentia euacuat fructum, ſeu inutilem reddit Euangelij vim. 44.1
Vide verbo *Concionator.*

Epiſcopus.
Dona quæ Epiſcopus Deo debet offerre pro peccatis populi, ſunt eleemoſynæ. 209.1
Epiſcopus ſit facilis ad audiendum ſubditos. ibid.
Agnatum eſt Epiſcopali muneri, ſubditos docere. 132.2
Ipſa bonitas, ſeu honor Epiſcopalis pondus eſt grauiſſimum. 178.1
Opus Epiſcopale difficillimum. ibid.
Epiſcopus ſit irreprehenſibilis, vt alios liberè valeat reprehendere. ibid.
Contra eos, qui Epiſcopatum ambiunt. 209.2
Epiſcopatus non eſt dandus deſideranti illum, ſed timenti accipere. 179.1
Epiſcoporum ſanctitas in omnes Eccleſiæ miniſtros ſimiles mores influit. ibid.
In munere Epiſcopali ſolent defectus contrahi, qui Dei egeant miſericordia. 575.1
Epiſcopus admittens indignos ad Ordines, particeps ſit peccatorum quæ illi in miniſterio perpetrant. 183.2
Ex recta familiæ gubernatione ediſcit Epiſcopus populum ſibi commiſſum regere. 179.1
Qualis domus Epiſcopi circa mores oſtenditur, talem coniicimus degere populum. ibid.
Epiſcopos decet Angelica puritas. 292.2
Epiſcopi frequenter recognoſcant, an Sacerdotes ſui ſint verè Eccleſiæ lucernæ. 293.1
Munus prædicandi per ſe obeat Epiſcopus. 178.2
Auaritia in Epiſcopo reprehenditur. ibid.

Epiſtola.
Epiſtolæ fidendum non eſt, quidquid famæ alicuius poſſit officere. 285.2

Error.
Quanto errore nitantur hominum iudicia. 50.2

Erubeſcere.
Demens eſt qui id agit, vndè poſtmodùm erubeſcat. 55.1

Euangelium.
Euangelij miniſter Dei & animarum amore ſuccenſus tempore exiguo multum operatur. 237.2
Non ſolùm qui Euangelium prædicant, dicuntur eius miniſtri, ſed quodammodò, & quæ illis neceſſaria impendunt. 40.2
Qui ex Gentibus vocati ad Euangelium ſunt: ex mera Dei miſericordia, non ex promiſſione, ſpeciales Deo gratias quotidie reddant. 37.2
Egregius Euangelij miniſter omnium formas debet æmulari. 61.2
Operarius Euangelij ſe diſcipulorum miniſtrum gerat: ſed illi eum, vt Chriſti miniſtrum reuereantur. 49.2
Vide verbo *Miniſter.*

Euchariſtia.
Pudeat te ſingulari Chriſti præſentia: mons ſanctificatus fuit, dum tu crebra Euchariſtiæ receptione nondum es ſanctificatus. 265.2
Euchariſtia dignè accepta allicit hominem ad facilem legis cuſtodiam. 218.1
Frequenti Euchariſtiæ acceptione caſtitas conſeruatur. ibid.
Ad Euchariſtiam accedere debes, ac ſi poſt communionem mox eſſes moriturus. 67.2
Euchariſtia armatura fortium Eccleſiæ perſecutionis tempore. 303.1
Euchariſtia animum roborat ad labores ſuſtinendos. 316.2
Euchariſtia via recta eſt, qua in cœlum proficiſcimur. 222.1
Indignè recipiens Euchariſtiam Dei filium conculcat. 222.2
Euchariſtiam ſæpè accipere, efficaciſſimum eſt contra luxuriam medicamen. 34.2
Euchariſtia præmium vincenti, quia æternæ felicitatis pignus. 295.1
Euchariſtiæ recipiendæ die laudabiliter coniuges ab vſu matrimonij abſtinent. 55.2

Exaggeratio.
Sancti ad exprimendos defectus ſuos hyperbolica exaggeratione vtuntur. 17.1

Examen.
Prudens nihil agit, ſine examine præmiſſo. 568.2

Excæcatio.
Peccatoris ob replicata crimina excæcatio. 28.2

Excommunicare: Excommunicatis.
Excommunicati hominem idem eſt, ac diabolo tradi. 52.1
Grauiſſimum animi ſupplicium excommunicatio eſt. 87.2

Exemplum.
Prælati exemplum ſubditos quaſi cogit ad imitationem. 115.1
Prædicationi efficaciam addit doctoris exemplum. 3.1
Exemplum Præſulis fortius eſt correptione, ad ſubditos virtuti addicendum. 261.2
Sancta vxor ſolet virum impium ad ſanctitatem allicere exemplo. ad initium voluminis in Antilogia.
Voius publicè delinquentis exemplum impunitum plures ſequuntur. 52.1

Ad exemplum bonum, vel malum Metropolitanæ Vrbes ſubditæ operantur. 329.1
Exemplum ſine lingua loquitur diſertiùs, quàm Rhetores, ad perſuadendum. 198.2

Exercitatio : Exercitium.

Officij illiciti exercitatio non ſubleuat pauperem ſed auget. 133.2
Etiam ſancti indigent ſpiritus ignem nouo exercitiorum ſpiritualium flatu ſuſcitare. 187.1
Id agunt ſingulis annis Ieſuitæ. ibid.
Longè eſt à peccandi periculo, qui exercitio virtutis ſtudet. 265.1

Exhortatio.

Exhortatio ſemper debet eſſe conſolatoria. 172.2
Quodlibet ſupplicium peccatori illatum nobis eſt exhortatio. 287.2
Exhortatio tam vrbana ſit, vt obſecratio videatur. 261.1

F

Facetia.

FAcetiæ in concione ſunt ſonus ſine re. 135.1

Falſum.

Multa dicuntur, quæ pòſt falſa eſſe probantur. 67.1

Fama.

Sanctæ communitatis fama conſpurcatur, ſi in ea, vel pauci irreligioſi permittuntur. 86.2

Fames.

Fames ideò ſpirituali fame non afficimur, quia non probamus, quàm dulcis ſit Deus. 255.1

Familia.

Qualis familiæ caput, tales ſolent eſſe familiares. 267.1

Famulus.

Famuli reſponſantes heris fiunt intolerabiles. 197.2

Felicitas.

Felicitas filiorum qui ſanctos ſortitus eſt parentes. 29.1
Vel in præſenti felicitate denique donantur, qui labores patienter ſuſtinent. 249.2
Moleſtias vitæ patienter tolerat breui ſoluendas, qui æternæ memor eſt felicitatis. 14.2
Magna eſt iuſtorum felicitas, mortem non timere. 269.2
Temporalis felicitas ſolet animi victorem comitari. 284.2

Femina.

Feminæ quas *Beatas* vocitant, ſi non modeſtè incedant, ſpirituali viæ notam adiiciunt. 182.2
Fœminæ fugiant virorum aſſidua colloquia etiam pia. 148.2

Quæ veſtis decet fœminam, hæc illam ornat, non indecens. 177.2
Pulcher fœminæ ornatus modeſtia. ibid.
Profanus habitus in fœmina, indicat eam profiteri libidinem. ibid.
Fœmina loquax vult in virum dominari. ibid.
Ad ſacrum cœtum Monialium non admittantur ſæculares fœminæ minus pudicæ. 182.2

Feruor.

Memoria feruoris nouitij facit nos feruorem acuere iam remiſſum. 293.2
Exercitia ſpiritualia ſocietatis Ieſu reſtituunt animo antiquum feruorem. 294.1
Euchariſtiæ ſumptio confert ad augendum animi feruorem. ibid.

Fidelitas.

Chriſtiana Religio influit fidelitatem. 200.2

Fidere.

Haud tibi fidas in virtutum vertice conſtitutus: *Virtutes* cadunt. 138.1
Ne fidat peccator, quod Deus ſit pater: ſimul enim Iudex rectiſſimus eſt. 153.2
Stultus qui fidens vitæ vitreæ, audet peccare. 323.1
Ne fidas quod in lege gratiæ viuas, vt delinquere audeas: gratiæ enim tos in ignem vertetur ingratis. 229.2

Fides.

Fides gloriæ futuræ facit, nos mortem expetere, vt gloria illicò potiamur. 93.1
Fides cum operibus. 161.1
Pauci veritatem fidei ad æternitatem gloriæ, vel pœnæ attinentem audiendi auribus excipiunt. 319.1
Fides eſt argumentum conuincens, & demonſtrans. 224.1
Fidei elogia. ibid.
Fides ſine operibus ad iuſtitiam ac ſalutem non ſufficit. 122.1
Vitia faciunt homines à fide deficere. 196.1
Fides ſine operibus non eſt plena. 222.1
Ficulnea ſine fructu, ſine operibus fides. 244.1
Neſcitur an fidem habeat, qui eam operibus, non manifeſtat. ibid.
Fides ex rectis operibus manifeſtatur. 200.1

Filia.

Taxatur filia quæ inſcio, vel repugnante parente nuptui traditur. 58.1
Cura parentum ſpecialiter filiabus commendatur. 182.1

Filiatio.

Quàm ſtultus, qui Dei filiationem exuit, vt diaboli induat ſeruitutem. 319.2

Filius.

Prauus filius iuſti parentis mendaciter dicitur illius eſſe. [illegible]
Diù & proſperè viuunt filij qui parentes honorant. 137.1

Finis.

Finis.

Omne quod habiturum hîc eſt finem , non poteſt nominari gloria. 89.2

Fluuius.

Fluuius peccati originalis qui omnes homines obruit, nec guttam aſperſit in Mariam. 317.2

Fomes.

Vnum peccatum alterius eſt fomes. 15.1

Fortitudo.

Magnum Dei donum eſt fortitudo , qua libidinis tentamina ſuperantur. 56.1

Fructus.

Ex fructu dignoſcitur quiſnam verus Euangelij miniſter ex ſtat. 60.1
Fructus triſtitiæ cordis Deo gratiæ fructus vberrimi. 97.2

Fucus.

Anus fuco vtens, & profano indumento, riſus eſt populi. 196.2

Fundamentum.

Habitatio terrena fundamentum non habet. 225.1

G

Gaudium.

Laudabile eſt gaudium Concionatoris curantis propinquos ad virtutem allicere. 29.1
Terrena gaudia vacua ſunt ſemper. 272.1

Gehenna.

Etiam apud iuſtos, & perfectos loqui aliquando oportet de gehenna. 211.2

Genealogia.

Pontifex,Epiſcopus &Sacerdos ſine genealogia debent eſſe. 213.1
Stulta eſt planè aliquorum de genealogiæ origine gloriatio. 198.2
Omnibus agnatus amor & plauſus geneologiæ ſuæ. 305.1

Gentilis.

Quaſi Gentilis viuit, qui ad diem mortis, qui repentè poteſt venire, ſe non præparat. 167.2

Gerere.

Qui non gerit ſe in terra vt peregrinum, patriæ cæleſtis omninò eſt oblitus. 225.1

Gloria.

Gloriæ cæleſtis immenſitas. 156.2
Solùm cæleſtis gloria poteſt ſatiare hominis animum,non cuncta terrena. 150.1
Concionator ſæpè loquatur de gloria beatorum,ad virtutis excitamentum. 337.2
Diuinæ viſionis gloria nequit innomerabilibus ſymbolis exponi. 338.1
Gloria corona eſt ſemper viuens , ſeu virens. 241.2

Gloriari.

Taxantur qui de ſcholarum ſpecialium Magiſtris gloriantur. 48.1
De nullo proximorum prouento ſacer Magiſter verè poteſt gloriari. ibid.

Gratia.

Quaſi impoſſibile eſſe debet, vt peccator gratiæ reſtitutus, rurſum relabatur in crimina. 14.1
Gratia Dei eſt velut gloria. 252.1
Gratia in nobis multiplicata, omnia multiplicantur bona. 252.1
Quidquid boni geſſeris , Dei gratiæ adſcribe. 78.1
Gratia à Deo interuentu Angelorum poſtulanda. 291.1
Qui Dei gratia non fruitur, vera pace potiri non poteſt. 43.1
Cum es in gratia , quidquid appetere volueris bonum, expecta. 172.2

Gratiarum Actio.

Pro continuis Dei beneficiis continuæ ſint gratiarum actiones. 169.2
Continua Dei beneficia continuam exigunt gratiarum actionem. 158.
Quotidianæ orationis optimum argumentum eſt gratiarum actio. 158.1
Semper gratias Deo agere , quia Chriſtianos fecit nos, eſt hominis perfecti digniſſima occupatio. 255.1
Gratiarum actio pro beneficio accepto aliud à Deo vberius acquirit. 155.1
Pediſſequa debet eſſe gratiarum actio Dei beneficiis. 131.2
Ingens Dei beneficiũm ingenti gratiarum actione eſt celebrandum. 305.2
Cum aliquod à Deo ſpeciale acceperis beneficium, quære iuſtos qui tecum gratias reddant. 85.1
Recepta à Deo gratiarum actio à pluribus expreſſa. 91.2
Per inſtantia ſingula à Deo recipientes beneficia, inſtantibus ſingulis gratias ei agere debemus. 135.1
Semper à Deo beneficia accipientes, ſemper ei gratiarum actionem reddamus. 231.2
Vide verbo *Beneficium.*

Gratitudo.

Gratitudinis lex à ſanctis & nobilibus velut præceptum vrgens obſeruatur. 40.1

Greſſus.

Greſſus ſacerdotalis debet eſſe pretioſus. 291.1

Gubernator.

Nouus Gubernator aſſolet præcedentis modum regiminis immutare. 294.1
Ex prudentia Gubernatoris Reipublicæ tranquillitas pendet. 177.1
Pro noſtris oramus commodis , cum pro Gubernatoribus preces fundimus. ibid.
Gubernatores totos decet eſſe oculatos. . 299.2

Gula.

Poſt gulam luxuria. 294.2

H

Habitus.

VEl habitus modeſtus neceſſarius eſt ad orandum vtiliter. 66.2

Hæreditas.

Ad Dei hæreditatem aſſequendam debemus veraciter Dei eſſe filij. 20.1

Hæreſiarcha.

Celer & infamis Hæreſiarcarum finis. 266.s

Hæreſis.

Per mulieres, omnes hæreſes propagari cœperunt. 191.1
Rarò hæreſis non nititur luxuria. 266.1

Hæreticus.

Rarò hæreticus non inficitur luxuria. 294.s
Qui ingenti propinquo, vel domeſtico non ſuccurrit velut hæreticus eſt. 182.2
Hæretici ſunt quaſi dæmones. 180.1

Homo.

Si homo Dei Templum eſt, mundiſſimum eſſe oportet. 129.2
Homo Dei Epiſcopus, & Doctor. 191.2

Horror.

Quàm ſit ineffabilis pœnæ æternæ impiis paratæ horror. 306.1

Hoſpitalitas.

Perfectius hoſpitalitatis opus eſt, hoſpites quærere, quos recipiat. 32.1
Charitatis hoſpitalitas eſt ſine murmuratione. 260.1
Vnius hoſpitalitatis merces hinc eſt plures poſtea gerere hoſpitalitatis actiones. 41.2

Hoſtis.

Contra hominem veritate & iuſtitia armatum nullus præualet hoſtis. 138.2

Humanitas.

Sordeſcit humanitas ad diuina percipienda. 298.1
Potentior eſt ad filios continendos prudens humanitas, quàm ſeueritas. 337.2

Humilis : Humilitas.

Verè humilis poteſt ſcire ſe eſſe magnum & nihil ſe eſſe profiteri. 108.2
Vera animi humilitas debet pœnitentiam comitari. 247.2.
Agnatum humilitati præmium exaltatio. 247.2
Humilitas eſt mater fraternæ charitatis. 332.s
Spirituale oculorum collyrium eſt humilitas. 297.2
Concionator humilitate magis facit eluceſcere doctrinæ maieſtatem. 92.1
Agnata humilitati exaltatio, vndè humiliari exaltari eſt. 299.2.241.1.144.2.&228.1

Hypocriſis.

Hypocriſis in publico, vera virtus in abſcondito operatur. 6.2

I

Idiota.

MAgna Concionatorum moleſtia eſt ſubiici idiotarum cenſuræ. 393.2

Ieroſolyma.

Ieroſolyma vocatur adhuc dilecta à Deo Ciuitas, quia Martyrium ſanguine erat irrigata. 334.1
Hinc conuerſionis Angliæ & Iaponij ſpes. ibid.

Ieſus.

Nomen Ieſu eſt velut perſona Chriſti potentiſſimum ad operandum. 281.1
Qui pro nobis dignatus eſt mori Ieſus, nihil rerum ſuarum nobis denegabit. 112.1
Nihil ſine Ieſu poſſumus. 207.1
Beati profitentur, ſe ob Ieſu nomen ſalutem fuiſſe conſecuros. 338.2

D. Ignatius.

Si D. Ignatio daretur optio, ſeu mox gloria potiri, ſeu viuere adhuc vt Deo aliquod ſpeciale litaret obſequium; ſine dubitatione in ſalutis incerto viuere eligeret. 142.2
Ignatius de Loyola mauult incertus de ſalute viuere, vt proximorum ſaluti ſeruiat, quàm certus de gloria ſtatim mori. 22.2
D. Ignatius peccata iuuentutis cuidam aperuit, vt alliceret eum ad ſua faciliùs confitenda. 198.1

Ignobilis.

Filius patris nobilis, ignobilis eſt, ſi vitiis ſeruit. 237.2

Imitari.

Canem & ſuem imitatur qui ad relicta peccata reuertitur. 268.2

Immaturitas.

Quod in iuuene eſt immaturitas, in ſene eſt impudicitia. 196.1

Immodeſtia.

Quàm noxia toti Religioni ſit vel vnius Religioſi apud ſæculares immodeſtia. 366.2

Impedire.

Alios impedire, ne Chriſtum ſequantur, tam graue eſt peccatum, vt videantur id ſolùm menſuram adimplere. 163.2
Qui pergentem ad pium opus impedit, ſatanas eſt. 164.1

Impius.

Impij & in præſenti, & in Tartaro ſine intermiſſione torquentur. 321.2

Impiorum artes ad nocendum, pigritiam miniſtrotum Eecleſiæ taxant ad proficiendum. 171.1
Et in præſenti impij ſolent eadem affici pœna, quã ipſi proximum diuexant. 319.1
Impij ſunt dæmonum hîc inferons. 238.2
Impio omnia in malum exundant. 8.1
Nonnulli impij magnam poſſunt Ciuitatem inficere. 307.2

Importunitas.

Qui improperat pauperis petendi importunitatem à Dei ſpiritu longè recedit. 241.1

Impugnatio.

Falſi amici impugnatio vincit omnium periculorum diritatem. 106.2
Dirior eſt hominum impiorum, quàm dæmonum impugnatio. 171.1

Inæqualitas.

Inæqualitas domorum, ſeu ſtirpium in hoc ſæculo cauſa eſt inimicitiarum. 336.1

Incarnatio.

Tota Dei ſapientia quodammodò neceſſaria eſt, ad ſolidè intelligendum, & ponderandum incarnationis beneficium. 130.2

Incedere.

Superbia & luxuria pariter incedunt. 288.1

Incertitudo.

Diuitiarum incertitudo. 185.2

Incipere.

Benè incipere, eſt veluti abſoluere. 308.1

Inclemens.

Qui in peccatores inclementes ſunt, eadem pœna ſolent puniri. 113.1

Inclinatio.

Nihil vilius homini, quàm ad vitia carnis inclinatio. 108.1

Incommodum.

Omnia vxoris incommoda ex marito biloſſo, ex loquacitate illius proueniunt. 177.2
Corporis incommoda à cæleſti Medico ad ſanitatem ſpiritus ordinantur. 52.1
Nihil Concionator dicat, ex quo aliquod incommodum auditori vlli ſequi poſſit. 97.1

Incredulitas.

Chriſtum non agnoſcere, dira incredulitatis eſt pœna. 28.2

Incuria.

Incuria Parochi circa docendam ſuas oues doctrinam taxatur. 216.2

Indecentia.

Magna indecentia eſt prædicandi miniſterium venale exponere. 105.2

Indulgentia.

Multi ob nimiam vitiorum indulgentiam, à fide excidunt. 176.2

Infirmitas.

Qui humiliter profitetur ſuam infirmitatem ad operandum à Deo potens efficitur. ad initium voluminis in Antilogia.

Ingratitudo.

Accipienti beneficium agnata eſt ingratitudo. 169.2
Agnata eſt hominibus poſt beneficia à Deo accepta, ingratitudo. 331.1

Ingreſſus.

Facilem nobis Chriſtus offert ſalutis ingreſſum. 336.1

Inimicus.

Inimici noſtri fouendi, excipiendi: inimici fidei omninò ablegandi. 237.1

Iniuria.

Beneficium accipis ex eo qui te iniuria afficit. 257.2
Suſtinere prædicatorem patienter iniurias, infideles allicit ad fidem. 142.1
Hoc cuiuſdam ſocietatis Ieſu alumni exemplo confirmatur. ibid.
Qui alteri condonat iniuriam ſibimetip ſi condonat ob debitam inter Chriſtianos animorum vnitatem. 257.1

Inops.

Qui inopi ſuccurrit, Deum ſibi reddit debitorem. 149.2
Vide verbo *Pauper.*

Inſipiens.

Non poteſt diù inſipiens occultari. 191.2
Homo inſipiens quaſi non homo. 26.2

Inſpiratio.

Differre in diem craſtinam hodiernæ inſpirationis executionem, ſæpè idem eſt ac cor obdurari. 206.2

Inſtauratio.

Qui vult æterna corporis inſtauratione donari, corpus temporali deſtructioni exponat. 20.2

Inſtitutum.

Agnatum diabolo inſtitutum nocendi hominibus. 334.1

Inſultare.

Periculosè quis ſtans cadenti peccatori inſultat. 29.2

Intercedere: Interceſſio.

Intercedere pro errante valde eſt vtile. 100.1
Vt à Deo veniam impetremus, ad interceſſionem ſanctorum accurramus. 199.2
Deiparæ Dei ſponſæ eſt apud eum potentiſſima interceſſio. ibid.

Ira: Iracundia.

Maximè Dei iram prouocat, qui obiecto ſupplicio ſimili peccatori illato, non corrigitur. 309.2
Non extinguit vxor iram mariti vociferando, ſed ſufferendo. 257.2
Nimium loqui aſſolet iram excitare. 241.1
Dei ira in peccatores ſemper in actu veniendi perſiſtit, caue ne te peccantem apprehendat. 157.1

Iracun-

Iracundia mulieris effrænata. 242.1
Vel ſancta iracundia non diù permittenda eſt procedere, ue in vindictam decliuet. 133.2

Iratus.

Homo iratus crudelibus non differt à Beſtiis. ad initium voluminis in Antilogia.

Irrationabile.

Irrationablle prorſus eſt, Deo non obedire. 31.1
Irrarionalis eſt, qui Dei gratiam pro temporali mercede permutat. 267.2

Iter.

Proſperum ſemper erit iter, quod ſola Dei voluntas direxerit. 3.2

Iudaus.

Difficillime Iudæi ex corde ad Chriſtum conuertuntur. 119.2

Iudex.

Iudex ſine Deo diffiellè iuſtè iudicabit. 53.1
Iodex duas haberaures ad vnam & alreram partem litigantium. 183.2
Iudex propriæ domus vitia reformet; ſi velit alienis leges præſcribere rectè viuendi. 260.2
Stultus eſt qui non ſemper Iudicem cœleſtem ſpectar. 260.1

Iudicium.

Qui hæret Chriſto, iudicij diem non timet, ſed expetit. 171.2
Deſiderabilis eſt iuſtis dies iudicij, in quo iam non erit peccandi facultas. ibid.
A peccando abſterret homines extremi iudicij memoria. 43.2
Quam horribile iudicium Dei improbis. 122.1
Chriſtus iudicij die, vt homo horribilior impiis apparebit, rigidior, vt Agnus. 304.2
Dei iudicia homo penitus ignorat. ad initium voluminis in Antilogia
Iudicij memoria efficaciſſima ad rectè operandum. 141.1
Qui in luce gratię viuit, non timet diem iudicij venturi in tenebris. 167.2
Faciem Chriſti in die iudicij videre, erit impüs velut totius æternæ pœnæ epilogatio. 170.1

Iuramentum : Iurare.

Rarò in iuramentis hominum non eſt aliquid ex quo eos debeat pœnitere. 214.2
Taxantur qui propter res parui ponderis, audent iurare. ibid.

Iuſtus.

Iuſto cuncta ſiue proſpera, ſiue aduerſa in bonum cedunt. 159.2
Vel pauci vnus iuſtus Deo quaſi totus eſt populus. 281
Iuſti vel hîc vita felici potiuntur. 180.2
Iuſti acti laboribus ſimiles Chriſto redduntur. 161.2
Gaudeant & laaentur animo iuſti, ſed modeſtè. 149.1
In obitu iuſtorum pij mœrent, impij lætantur. 313.2
Iuſtus cadens tam velociter ſurgit, vt non cecidiſſe videatur. ad initium voluminis in Antilogia.

L

Labor.

IVſto labores videntur ſolum tendi à longè, non executioni mandari. 193.2
Angi laboribus ſignum eſt, te ſeruum eſſe Chriſti. 124.2
Labores pietatem ingenerant in patiente. 164.2
Verum proximi, amatorem magis cruciat alienus, quam proprius labor. 223.1
Quaſi neceſſarium eſt iuſtis, laboribus agi in præmium virtutum. 19.2
Qui vult pro Deo alacriter laborare, mortem continuo inſtantem memoriæ obiiciat. 79.1
Laborum beatitudo. 150.1
Chriſtiani vitæ agnati labores. 164.1
Gloria ſuſtinentis labores. 130.2
Momentanei ſunt iuſtorum labores qui æternitatis requie ſunt munerandi. 294.1
Qui vocatur ad gloriam, conſequenter ad labores ſufferendos vocatur. 257.2
Qui labores hîc pro Deo ſuſtinet, iam quodammodò Regnum cælorum poſſidet. 291.2
Laborum tempore virtutum exercitatio creſcat oportet. 291.1
Labores faciunt Eccleſiam filios fortes felicius parere. 316.2
Laboribus probatur virtus ſanctorum. 323.1
Sancti in laboribus exultant. 141.2
Cum Deus nos laboribus onerat, ſimul auxilium ad illos tolerandos ſuppeditat. 149.2
Labores Dei beneficia, imò & virtutum hîc præmium. 196.2
Vbi igne laborum iuſti probantur, Chriſtus adeſt conſolator. 295.1
Homini orationis ſtudioſo placidi ſunt labores. 31.1
Magna Dei pietate impius laboribus conſtringitur, vt amens pœna mentem recipiat. 295.1
Immenſorum laborum ineffabile præmium erit, ſi vel ſemel detur nobis dignè recipere Euchariſtiam. 295.2
Labor ille debet ſolum memorari, & laudari, qui ad Dei gloriam ordinatur. 40.1
Magna Dei pietate hîc peccator laboribus affligitur. 68.2
Labores iuſtorum veri quodammodo labores non ſunt, ſed *quaſi* labores. 95.2
Quantus labor ſit iuſto, cum impüs habitare. 267.1
Sanctis labores excitant gaudium, non triſtitiam. ad initium voluminis in Antilogia.
Vt labores patienter ſuſtineas, cogita, perbreuem tibi fore vitæ huius durationem. 149.1
Poſt labores multos exantlatos gloria nobis gratis donatur. 336.1

Lachryma.

Prodigæ impenduntur lacrymæ niſi ob Deum amiſſum. 97.2

Laicus.

Probi laici à Deo quaſi pro Sacerdotibus reputantur. 255.1

Laudare : Laus.

Indecens Concionatori ſeipſum laudare. 93.1
Inſani hominis eſt, ſeipſum laudare. 93.2
Quod Chriſto morienti debemus, nos facit elingues

ad nos laudandos, niſi ad ipſum laus referatur. 93.2
Inſipientis eſt, ſeipſum laudare. 105.1
Moleſtum valdè, audire laudantem ſeipſum. 105.1
Homo cupit à cunctis laudari, ipſe verò ad alios laudandos hæret elinguis. 108.2
Eo ipſo quod ſeſe quis laudat, dicet laudem illam falſam eſſe, aut ſuſpectam. 103.2
Sæpè operans rectè ſpecie externa, haud eſt laude dignus. 103.2

Leuamen.

Oratio eſt omnium leuamen laborum. 249.2

Lex.

Nulla nobis lex debet eſſe difficilis poſtquam filius Dei ſub lege eſt factus. 119.1

Liber.

Laudabiles qui piè ad aliorum eruditionem libros ſcribunt. 99.2
Sacer liber ſupplet viui Doctoris abſentiam. 181.1
Pij libri ſemper, & vbique loquuntur, quod vox non poteſt. 159.2
Qui librum ſacrum ſcribit, ſemper in illo Concionatoris officium agit. 311.2
Nihil eſt ſcribendum in libro, in quo vel minima mendacij ſit ſuſpicio. 336.1

Liberalis.

Donum inenarrabile Dei eſt in inopes eſſe te liberalem. 101.2
Liberalis in pauperes ſpiritualibus & terrenis bonis oppletur. 101.1

Libido.

Contumelioſum eſt homini libidini ſeruire. 4.1

Licere.

Non omnia quæ licent, expedit à Sacerdote, aut Religioſo geri. 53.2
Licet aliquando ſuperiorem à ſubdito publice reprehendi. 315.1

Lingua.

Praua lingua eſt omnium malorum velut Academia. 245.2
Linguæ vitium vſque ad finem vitæ ſolet perſeuerare. ibid.
Praua lingua plerumque hominem ad damnationem trahit, vt diuitis Epulonis ſupplicium imitetur. ibid.
Solus Deus effrænem linguam poteſt reprimere. ibid.
Lingua in proximum maledica, ſi Deum laudare ſtudeat, non tam illa erit laudatio, quam conuitium. 246.1
Viri eſt conſummati, linguam coërcere. 245.2

Litteræ.

Oportet viros equites vel diuites ſtudio Litterarum addici. 185.2

Locutio.

Nulla hyperbolica locutio poteſt æquare damnatorum pœnas. 322.2

Lucas.

Lucæ Euangeliſtæ charitas. 41.1

Lucrum.

Turpe eſt lucrum acceptum ob prædicationem Euangelij. 261.2

Luxuria.

Frequenter luxuria hæreſim comitatur. 267.2
Luxuria eſt ſeruitus. ibid.
Qui luxuriei vitio ſtudet, ſeruus omnino eſt, contemnens dominari. 267.1
Luxuriei vitium numquam dicit: ſufficit. 133.1
Vitium luxuriæ inſcitiam ingenerat. 135.2
Vitium luxuriæ hominem quaſi in Gentilem reddit. 166.1
Carnis voluptas tam breuis eſt, vt illius opus vocari poſſit merum deſiderium. ibid.
Luxuria numquam expletur. ibid.
Leuis luxuriæ ſcintilla magnum ſolet incendium excitare. 292.1
Luxuria agnata eſt crudelitas. 321.2
Luxuriei fœdæ agnatæ ægritudines. 124.1
Luxuria in vino. 136.1
Luxuriei nimium addicti, rarò cum dolore, & propoſito vlterius non peccandi confeſſionem agunt. 133.1
Peſtis eſt luxuria facilè hærentes inficiens. 52.2
Luxuriæ vitium fugiendo vincitur. 54.2
Difficilè eradicatur luxuriæ vitium. 195.1

M

Magiſter.

Æſtimabilior ne parente debet eſſe magiſter? 168.1
Optimus magiſter debet eſſe diſcipulorum pater. 50.2
Tuum magiſtrum indigentem neceſſariis dona. 124.1
Magiſtri peccati peccare videntur, quoties diſcipuli delinquunt. 276.2

Maledicere.

Taxantur qui maledicunt proximum. 267.2

Malitia.

Quod ex affectata malitia non geritur, quodammodo peccatum non appellatur. 237.1
Malitia peccatorum exundans hodie, proximum iudicij diem eſſe indicat. 171.1
Nunquam crudelior eſt malitia, quam cum virtutis induit ſpeciem. 303.1

Mancipium.

Mancipia facilius amore, quàm minis obſequuntur. 138.1
Mancipia, quæ ad fidem conuertuntur, vera animi potiuntur libertate. 57.1
Magis amare debent Domini mancipium Chriſtianum quàm infidelem. 200.2
Impij timoris mortis ſunt mancipia miſeræ addicti ſeruituti. 205.1

Manci

Mancipiorum domini ſolum habent ius in eorum corpora.

Manifeſtari.

Agnatum eſt peccato, vel occulto non manifeſtari. 90.2

Manſuetudo.

Manſuetudo Præſulis ſolet faciliùs, quam ſeueritas ſubditos minus morigeros ad frugem meliorem adducere. 51.1

Mare.

Impij ſunt uitreum mare, quia eorum ſcelera non poſſunt Deo operiri. 323.1

Maria.

Maria ea vnica creatura eſt, in qua, & per quam Dei magnalia inuiſibilis conſpiciuntur. 8.2
Maria ſpes noſtra. 299.1
Maria tota pulchra, vt filio, qui eſt diuinæ gloriæ ſplendor, aſſimilaretur. 201.2
Maria maledictum legis de ſterilitate, per virginitatis votum abolet. 111.1
Maria Chriſti Conſiliarij Mater Conſiliaria etiam eſt, nobis tradens vitæ monita. 232.1
Maria mortua non fuit Adami piaculo. 18.2
Maria non apparet, vbi miſeris peccatoribus ſua interceſſione non eſt ſubuentura. 314.1
Vide verbo *Deipara.*

Maritus.

Si Maritus vxorem diligit, vxor virum reueretur. 186.2
Maritus debet Chriſtus eſſe vxoris. 136.1

Martyr.

Mors Martyrum vita Chriſtianorum. 91.1
Mors Martyrum non eſt verè mors, ſed ſolum nomen mortis habet. 303.1
Martyres Dei virtute armantur ad vincendum. 152.2

Mater.

Non omnes matres verè filios diligunt, illa enim ſolùm diligit eos, quæ eos dirigit. 197.1

Medicamen.

Præſul non vtatur rigido medicamine, niſi quando mitiora non profecerint. 103.1

Medicina.

Oratio appoſitum eſt contra luxuriam medicamen. 136.1

Meditatio.

Meditatio gloriæ, & gehennæ potentiſſima eſt ad nos in virtute continendos. 211.1

Membrum.

Quomodo membra noſtra peccati fiunt arma. 14.2
Quomodò membra noſtra fiunt arma iuſtitiæ. ibid.

Memoria.

Iudicij nouiſſimi memoria nos facit in virtutis itinere properare. 93.1
Memoria corporis gloriæ dotibus ornandi ei indicit nunc omnimodam mortificationem. 157.1

Menſa.

Menſæ non hærendum, niſi præcedente benedictione. 180.1
Menſa Eucharistia fit in laqueum peccatori indignè accedenti. 88.2

Merces.

Merces ablata agricolis ſicut profuſus Abelis ſanguis. 249.1

Meritum.

In diſtribuendis eleemoſynis orphanorum, in tradendo nuptui virginem, ſolum merita eius ponderentur. 51.2
Tanta ſunt Chriſti merita, vt à nullo poſſint adæquate cognoſci. 270.2
Eleemoſynæ meritum non penſatur ex quantitate doni, ſed ex pietatis affectu. 99.2

Michaël.

Feruet Archangelus Michaël affectu ſalutis hominum. 305.1

Militia.

Militia ſtatus eſt ad perditionem aptus malitia militum. 309.2

Miniſter: Miniſterium.

Sacer Miniſter, vel cum fœminas reprehendit, cautè ſe gerat caſtitati proſpiciens. 185.1
Laborioſum admodum docendi & concionandi miniſterium ſpeciali aliqua commoditate temporali indiget. 183.1
Deus protegit eos, quos ad ſacrum miniſterium eligit. 187.2
Cauſa ſpiritualis proximorum liberius Sacer miniſter agit, ſi in temporali ab illis non dependeat. 173.1
Qui à Prælato concionandi miniſterio eſt addictus, non ideo à confeſſionibus audiendis eximitur. 44.1
Verus Euangelij miniſter non inuenitur aptus, niſi vt candelabrum ſit Chriſti lucis. 313.1
Sacer miniſter gratus & acceptabilis, faciliùs Dei negotium peragit. 157.2
Dedecet Dei miniſtros, nimium de nobilitate gloriari. 175.1
Qui neceſſaria miniſtris Euangelij prouident, miniſtros quodammodo efficiunt. 285.1
Gaudeat miniſter Euangelij, cum viderit peccatorem conuerti. 86.1
Miniſtrum Euangelij dedecet admodum, varium eſſe & minus veracem. 85.2
Ad docendi miniſterium admodum laborioſum exercendum neceſſarium eſt, Deum impenſè diligere. 58.1

Ne

Ne te miniſterio monendi alios ingeras, niſi à Deo in id eligaris. 38.1
Difficile eſt adhortandi alios miniſterium. 31.2
Proximorum miniſterium tam plenum incommodis, vt neceſſe ſit *Deum patientiæ & ſolatij* Euangelij miniſtro fauere. 37.2

Miraculum.

Diaboli miracula ficta non ſolùm inutilia hominibus,ſed & noxia. 219.2

Miſereri.

Præſul laborum gnarus diſcit miſeris ſubditis miſereri. 205.2
Proprium Dei eſt miſereri. 241
Chriſti corona eſt peccatoribus miſereri. 310.1
Sine Deo miſerenti nemo vtiliter currit. ad initium voluminis in Antilogia.

Miſericordia.

Quaſi tota Dei miſericordia reſeruatur ad iudicium illius, qui miſertus eſt pauperis. 244.1
Miſericordia pauperi exhibita, quaſi pugnat cum iudicio Dei, & vincit. ibid.
Dei miſericordia erga peccatorea eſt ineffabilis. 108.1
Deus vult velut à facie à miſericordia dignoſci. 310.2
Interminabiliter Deus pater eſt miſericordiarum. 84.1
Miſericordia in pauperes multitudinem peccatorum operit. 4.2
Dei miſericordia ſemper virens. 299.1
Qui quæſitum pauperem à ſe inuenit, ſimul Dei miſericordiam inuenit. 188.2
Docere Sacerdotes,vt ipſi valeant alios docere,egregium opus miſericordiæ eſt. 189.2
Ineffabilis Dei miſericordia. 175.2

Miſſa.

Dum celebratur Miſſa,profundum adſtantium ſilentium eſt neceſſarium. 306.1

Miſſio.

Qui miſſionum miniſterio incumbunt, ne graues ſint Oppidis circa victum. 60.2
Si res ferat,Concionatores, qui oppidatim mittuntur,ſibi ad victum neceſſaria ferant,ne graues ſint oppidis. 105.2
Taxantur, qui Apoſtolicos viros miſſos ad prædicandum oppidatim, haud libenter recipiunt. 81.2

Modeſtia.

Signum mulieris nuptæ eſt ſpeciali modeſtia ſe gerere. 66.2

Monitum.

Nihil prodeſt legere, & audire ſpiritualia monita niſi ſeruentur. 291.2

Mores.

Non ſufficit te ex Chriſtianis parentibus prodiiſſe, niſi moribus ſis Chriſtianus. 237.1
Qui filios malè morigeratos habet, aptus non eſt ad regendam Eccleſiam. 195.1
Ex moribus filij mores parentum colligi aſſolent. 195.1

Mors.

Morte inſtante, debemus feruentiùs virtutia operibus ſtudere. 193.2
Æterna damnatorum mors. 334.2
Mors iuſtorum ſomnus dulcis eſt. 166.2
Mors vitæ reſpondet. 225.1
Vera mors peccatum. 29.1
Memoria mortis effrænatos peccatores efficit ſiſtere. 324.2
Mors corporis non lædit, ſed potiùs fauet iuſtis. 294.2

Mulier.

Quaſi miraculoſa erit mulier, quæ in vèrbo non offendat. 245.1
Mulier non permittitur docere vel leuia niſi priùs benè ab aliis edocta. ad initium voluminis in Antilogia.
Mulier infirmum eſt corpore & animo vaſculum. 257.2

Mundus.

Quis verè mortuua eſt mundo, & cui mundus eſt mortuus? 224.2

Munificus.

Qui munificus eſt in pauperes,alios ad eandem virtutem allicit. 100.2

Munus.

Laborioſo docendi, & prædicandi muneri debet commodum aliquod adhiberi. 193.2
Sacerdotes ſuo non ſatisfaciunt muneri,ſi non orent pro populo. 215.1
Formidabile munus eſt docendi, aut regendi. 245.1
Ne te aliorum munus gerere affectes. 31.2

Myſterium.

Euangelicæ paupertatis hoc myſterium: nihil habere, vt omnia poſſideas. 95.2
Myſterium Incarnationis & Sacramentum pietatis, nos ad pietatem incitant. 179.2

N

Nauigatio.

NVlla corporeus Labor æquat nauigationem.

Neceſſitas.

In eleemoſynis piorum operum diſtribuendis,maior inopum neceſſitas attendatur. 183.1
Ipſa neceſſitas in abſtracto nuptias comitatur. 57.1

Norma.

Totius ſanctitatis eſt norma, id gerere quod Deo gratius fore iudicatur. 31.1

Notitia.

Maioris Dei & legis notitia donati,fortiores debent eſſe ad vitia reſcindenda. 5.2

Nomen

Nouitas.

Doctrinæ nonnullæ ex ingenioſa nouitate ſolent auditores abducere à fidei puritate. 231.1

Nuptiæ.

Mulier ſecundis nuptiis tradita rarò non doluit vicem ſuam. 58.2

Nutrix.

Nutrix ſpiritualis cum ignorantes alit; diuidat doctrinam in particulas. 189.1

O

Obediens: Obedire.

Verus obediens non reſpicit, quis aliquando fuerit Prælatus, ſed quiſnam eſt, nempe à Deo illi præpoſitus. 114.2

Arduus eſt obedientiæ labor, ſed ipſa obedientia vires dat ad laborem hunc placidè ſubeundum. 210.1

Obedientia filiorum erga parentes ſpecialiſſimè eſt Deo grata. 157.2

Verus obediens habens aures ad audiendum Dei præſcripta, ſe totum diuinæ aptat voluntati. 181.1

Per obedientiam acta eſt mundi perditi reparatio. 13.2

Paratum te eſſe ad obediendum eſt, quaſi actu volare. 299.1

Qui negligit Deo obedire, à Deo vt res abiecta negligitur. 116.2

Obcæcare.

Ira, odium, inuidia, intellectus lumina obcæcant. 274.2

Obiectio.

Obiectio ſupplicij aliis peccatoribus illati alios reprimit à delicto. 63.1

Oblatrare.

Vel ſpiritualis vir poteſt oblatrantibus reſpondere. 103.2

Obſeruator.

Vix inuenies virum adeò perfectum, in quo malitioſi eius obſeruatores aliquid reprehenſibile non inueniant. 256.2

Odium.

Iniuſtus odio habet iuſtum. 177.1

Vix datur odium ſine homicidio. ibid.

Odor.

Rarò inueniuntur miniſtri Euangelij Dei odorem ſpirantes. 87.2

Offerre.

Corpore Deo oblato, animus facilè eidem ſubiicitur. 31.1

Officium.

Imprudens eſt qui in officium alienum non vocatus ſe ingerit. 103.2

Sancti reputant eſſe proprium officium, quod fratribus impenditur. 82.2

Operari.

Vt ſine metu amittendæ ſalutis viuamus, cum metu eam amittendi operemur. ad initium voluminis in Antilogia.

Non ſatis eſt velle aut deſiderare operari bonum, ſed neceſſarium id perficere deſiderium. ad initium voluminis in Antilogia.

Homo implet quæ deſunt paſſionum Christi cum rectè operatum vt eorum fructum percipiat. ad initium voluminis in Antilogia.

Operarius.

Verus Euangelij operarius profectus fidelium, quos docet, ſui ipſius eſſe ducit. 3.1

Non ſine doloribus poteſt Euangelij operarius filios ſpirituales habere. 120.1

Operator.

Verus Euangelij operator nunquam miniſterium abſoluit. 103.2

Opus.

Mentitur qui dicit, ſe Chriſtianum eſſe, ſi Chriſtiani opera non agit. 272.1

Concionatoris bona opera, efficax eſt auditoribus doctrina. 197.1

Virtutis opera non metiuntur ex multitudine, ſed ex cordis affectu. ad initium voluminis in Antilogia.

De bonis operibus iam actis contentus non ſis, noua quotidie præſta. 211.2

Creſcentibus operibus bonis creſcit maioris præmij ſpes. 212.1

Ex operibus dignoſcitur, qui ſpiritu, qui carne viuat. 113.2

Qui opera pia negligenter agit, ſignum dat, ſe ad electum Chriſti populum non pertinere. 197.2

Qui pietatis opera ſemper agit; tempus non habet vanè loquendi. 242.2

Valdè eſt gratus Deo; qui alicuius boni operis eſt auctor, ſeu inuentor. 99.2

Efficaciùs prædicant opera, quàm verba. 162.1

Oratio.

Oratio in peccato exiſtentis inutilis ad iuſtitiam. 137.1

Vt oratio efficax ſit, iuſtitia requiritur. 177.1

Adeò grata eſt Deo oratio, vt eius in eam diuitiæ profundantur. 16.1

Oratio quaſi virtutum epilogus. ibid.

Oratio dulciſona eſt Dei auribus modulatio. 301.2

Efficax eſt oratio aſſidua. 150.1

Oratio dat vtilem vſum ſpiritualibus armis. 139.1

Efficax admodùm oratio iuſtorum, vt nobis impetrent in virtute profectum. 141.1

Efficax oratio hominis acti laboribus. 200.1

Ornamentum.

Magnum eſt Vrbi ornamentum, in ea ſanctum virum adeſſe. 40.1

Ornatus.

Vir non amat vxorem ob externum ornatum, ſed ob virtutum internum. 257.1
Non conueniunt ornatus profani cum pœnitentiæ affectu. 330.1

Otioſitas.

Otioſitas malorum omnium origo. 166.2

Otium.

Qui otio torpet, cum labore manuum poteſt victum acquirere, quaſi ex furto victitat. 173.2

P

Parens.

Honorare parentes, eſt ipſis obedire. 137.2

Parcere.

Parcere inimicis dirum quodammodò vindictæ genus eſt. 32.2

Participatio.

Iuſti Dei per participationem efficiuntur. ad initium voluminis in Antilogia.

Paßio.

Memoriâ paſſionis Chriſti armamur contra laborum impugnationem. 91.1
Tot paſſionis tormenta & ipſa mors immenſæ Chriſti charitati magis fuit guſtare mortem, quàm mori. 204.2

Pati.

Pro Deo pati tantum beneficium eſt, vt nos ad gratiarum actionem impellat. 260.2
Semel pro Chriſto magis ac magis patiendi affectum accendit. 158.2
Nihil iucundius Chriſti amico, quàm pro eo dira pati. 145.1
Leue redditur quidquid pati poſſumus, ſi Chriſti paſſionis recordemur. 228.1
Gloria fidelium eſt pati pro Deo. 139.2
Pro Chriſto pati magnum eſt Dei donum. 143.1
Chriſtus immortalis quodammodò patitur, cum ſui mortales patiuntur. 332.1
Dum quis pro Chriſto patitur eum habet donantem id ei, & ſimul debitorem. 143.2
Pro Chriſto pati roborat animum ad tentamina vincenda. 117.1
Dei beneficium eſt aduerſa pati. 168.2
Tam glorioſum eſt, pro Chriſto pati, vt pati æternum pro eo quodammodò eſſet gloria æterna potiri. 187.2

Patiens.

Inambulat Chriſtus cum iuſtis patientibus. 295.1

Patientia.

Dei patientia non debet nobis peccandi ſecuritatem, ſed mox pœnitendi influere affectum. 5.1
Dei patientia in expectando grauitate ſupplicij compenſatur. 5.2
Ad munus prædicationis exercendum, *patientia multa* eſt neceſſaria. 95.1
Perfectus eſt ille, cuius patientia aduerſis vinci non poteſt. 241.1

Patrocinari.

Deo inuiſum valdè, delinquentibus patrocinari. 4.2

Paulus.

Nec Paulus confidit, ſe poſſe vtilem eſſe auditoribus dum incognito ſermone vtitur. 74.2
D. Paulus in incerto ſalutis viuere, vt proximis opituletur, quam mox mori, & frui gloria mauult. 141.2
D. Paulus Chriſti Beniamin eius doloris filius, ſed patris mox deliciæ. 78.1
Egregia D. Pauli erga proximum charitas. 165.1
Tantus eſt D. Paulus, vt vel eius defectus quodammodo Deo fuere ſpectabiles. 175.2
D. Pauli egregia charitas. 200.2
Mira D. Pauli charitas in fideles proximos. 41.1
Diui Pauli hæreticus admodum charitatis affectus. 22.2

Pauper.

Magno Dei beneficio, in domo tua excipis pauperem. 298.2
Difficilius eſt actu dare pauperibus quàm promittere. 101.1
Pauper pietatis cultor, ſemper eſt diues, quia paucis contentus. 184.1
Qui dat pauperi, plus à paupere recipit. 99.2
Deperditur, quod pauperi negas: creſcit quod à te detrahis vt pauperi dones. ibid.

Pax.

Pace frui plena admodum Dei miſericordia eſt. 287.1
Pax Regnorum à Deo. 3.1
Taxantur qui pacis oſculo ad libidinem abutuntur. 41.1
Vera ſanctorum pax pro Ieſu pati perſecutionem. ad initium voluminis in Antilogia.
Pacis nomine omnis felicitas, belli nomine infelicitas omnis ſignificatur. 283.1
Sine pace nullum bonum, nulla felicitas. 258.1

Peccare: Peccator.

Peccans omninò ſe fatuum oſtentat. 218.1
Quàm inuiſa Deo viuenti opera mortua, ſeu peccata. 218.2
Qui facilè peccat, videtur omninò exuiſſe memoriam, quod ſit Chriſtianus. 164.2
Aſpera correptione difficilè peccans ad meliora reuertitur. 173.2
Peccatores non intelligunt, circa finem temporis veritatem. 310.1
Peccator dum hæret delicto, nihil commodi poteſt vtilis ſperare. 182.1
In peccatore ama hominem, odio proſequere peccatum. 25.5
Peccator minus malus oſtenditur, cum cautè delinquit. 296.1
Vexandi aliquando duri peccatores, vt reſipiſcant. 576.2

Peccator cæcus cum dæmoniis noxiis admodum vltroneus habitat. 329.1
Peccatores publici publicè corripiendi. 188.1
Perſpicuum dat damnationis ſignum peccator, qui actus laboribus non compungitur. 315.1
Vnus peccator publicus totam communitatem conſpurcare videtur. 51.1

Peccatum.

Peccatum dolor eſt. 185.1
Peccatum publicum peſtis eſt multos corrumpens. 97.2
Qui ob peccatum ſe facit indignum, non callebit Scripturæ myſteria, etiamſi alioqui ſapiens ſit. 300.2
Peccata impediunt Dei ſeſe nobis inſinuantem cognitionem. 3.2
Vnum peccatum faciliorem reddit hominem ad alia patranda. 191.2
Homo in peccato exiſtens, inutilis ad cuncta bona redditur. 8.1
Ob vnius peccatum tota communitas ſæpe punitur. 52.1
Peccatum diu abſcondi non poteſt. 183.2
Qui peccata replicat, quaſi ad Dei memoriam peccata antiqua reuocat, vt cuncta puniantur. 329.1
Peccatum amara radix eſt amaritudinis. 229.1

Pecunia.

Pecunia ad pia opera dicata è manu in manum traducta aſſolet imminui, & non ſemel omnino perire. 38.2
Pecunia eſt merces pluſquam omnes aliæ à mercatoribus æſtimata, & vberioris lucri. 329.2
Viliſſimi animi eſt, de pecunia ſibi credita vel teruntium detrahere. 197.2

Peierans.

Peierantes taxantur. 112.1

Peregrinatio.

Peregrinatio ad loca ſacra non omnibus, nec ſemper vtilis eſt. 236.2

Perfectio.

Vera perfectio eſt, tibi perſuadere, haud eſſe perfectum. 147.1
Perfectioni ſtudenti proprium eſt, veſtigare in quo magis poſſit placere Deo. 235.2
Vitæ ſpiritualis perfectio eſt, Deo viuere, & mori. 35.2
In ſtudio perfectionis ſemper ad perfectiora currere, numquam ſiſtere decet. 132.1
Qui perfectioni ſtudent, cuncta temporaria ſub pedibus habeant. 316.1

Perfectus.

Nullus iudicet ſe eſſe perfectum, ſed dum viuit, altiori ſtudeat perfectioni. 147.1

Periculum.

Periculum ſperare, quodammodo eſt illud iam incurriſſe. 21.2

Permittere.

Solet Deus punire peccatum vnum permittens hominem in aliud grauius ruere. ad initium voluminis in Antilogia.

Perſecutio.

Veris verbi ſacri præconibus agnata perſecutio. 136.1
Agnata eſt veritati impiorum perſecutio. 187.2
Dirior fratrum, quam hoſtium perſecutio. 120.2

Perſona.

Maritus & vxor quaſi vna perſona. ad initium voluminis in Antilogia.

Perſuadere.

Concionator volens vnam virtutem perſuadere, vitij contrarij malitiam vbertim ponderet. 20.2

Peruerſitas.

Signum magnæ peruerſitatis eſt, bonos non amare. 191.1

Petere.

Quidquid volueris vel circa temporalia potes à Deo petere ſi addas: *fiat voluntas tua.* ad initium voluminis in Antilogia.

Piaculum.

Rectori ſubditorum imputantur piacula. 231.2

Pietas.

Laus magna eſt viri fidelis, à parentum pietate non decidiſſe. 187.1
Solius pietas eſt ſine fuci ſuſpicione. 323.2
Ineffabilis Dei pietas eſt homines ab impiorum fluctibus eripere ad cœlorum Regnum. 323.2
Qui pietate non præfulget, haud poterit alios ad pietatem hortari. 159.2
Sine amore fraterno non poteſt exeri vera pietas. 264.2

Placere.

Ferè eſt impoſſibile omnibus placere, maximè eum, qui Præſulis munere fungitur. 32.2

Placitum.

Egregiorum virorum eſt ad res gerendas aliorum acquirere placitum. 113.2

Pœna.

Minor Tartari pœna maximos huius vitæ cruciatus longè ſuperat. 315.2
Terribilis eſt pœna diabolo, non permitti ei à Deo vt hominibus noceat. 334.1
Corporis pœnis multi puniuntur ob indignè acceptam Euchariſtiam. 68.1
Omnes pœnæ tranſitoriæ quid minimum eſt. 310.2

Pœnitentia: Pœnitens.

Pœnitentiæ virtuti vas contumeliæ in honoris vas vertitur. 190.1
Peccator pœnitentia innouatus alius diuinis oculis apparet. 335.2

Pœnitentia facit præterita hominum crimina tenebroſa quodammodò ſplendeſcere. 136.2
Peccata Petri, Pauli, Magdalenæ, &c. poſt pœnitentiam certum quoddam lumen acquiſierunt. ibid.
Pœnitentia meretrices animo Virgines efficit. 105.1
Miniſter Euangelij benigniſſimè pœnitentes excipiat. 87.2
Pœnitentiæ vis ad diluenda hominum crimina. 153.1

Pœnitudo.

Qui exultat de proximi pœnitudine Angelos æmulatur 97.1

Poſteri.

Vitia natiua parentum ferè in poſteros deriuantur. 195 2

Præceptum.

Qui Dei præcepta obſeruat, quaſi Deus eſt. 133.1

Prædeſtinatio.

Signum prædeſtinationis eſt proba vita. 265.1
Signum prædeſtinationis eſt, laboribus hîc agi. 161.2
Pati labores conſtanter, eſt prædeſtinationis ſignum. 305.1
Prædeſtinationis magnum eſt ſignum, à peccato abhorrere. 189.2

Prædicare: Prædicator.

Prædicandi miniſterium totum hominum exigit: vnde Concionator non debet frequenter in aliis miniſteriis occupari. ad initium voluminis in Antilogia.
Prædicanti veritatem ſimul aperitur oſtium concionandi, & patiendi. 81.2
Euacuatur Concionatoris gloria, qui gratia non prædicat. 61.1
Qui gratis non prædicat magnam ſibiipſi infert iniuriam. ibid.
Liberè non prædicat, qui ab auditoribus mercedem expectat. ibid.
Munus prædicandi indiget præcedenti ſtudio. 181.1
Poteſt prædicator iuſtis & peccatoribus in concione placere. ad initium voluminis in Antilogia.
Qui non miſſi prædicant, fructum non referunt. 26.2
Officium prædicationis haud repentè exercendum, ſed multa præparatione præmiſſa. 307.1
Prædicator veritatis velamine non vtitur, nec eo indiget. 89.2
Prædicare ad quæſtum Euangelij precone prorſus indignum. 163.1
Vide verbo *Concionator.*

Prælatus.

In Prælato Deo imperanti obedimus. 255.2
Prælati non ſe ſubditorum dominos, ſed ſocios exhibeant. 85.2
Vide verbo *Præſul.*

Præmium.

Præmij ſpes labores indulcat. 226.1
Hîc iuſti in virtutum præmium labores recipiunt pignus vberioris gloriæ. 224.2

Præpoſitus.

Cuilibet Dei vices gerenti Præpoſito cuiuſcumque conditionis ſit, nos debemus ſubiicere. 236.1

Præſcindere.

Præſcinde peccatorem hominem à peccato: corripe peccatum, hominem dilige. 122.1

Præſentia.

Magnum Dei beneficium eſt, vrbem, viri ſancti præſentia vel exiguo tempore frui. 200.2

Præſulatus: Præſul.

Præſulatus moleſtus admodùm cum ſubditi obedientes non ſunt. 231.2
Præſul qui potuit ſe totum ad virtutem adducere, idem agere in ſubditis potens erit: ſecus qui non potuit. 205.2
Præſul qui ſe patrem ſubditorum profitetur, triſtatur cum eos cogitur corripere. 86.1
Præſules probent prius eum, cui credituri ſunt prædicandi munus. 163.1
Taxatur Præſulum deſidia circa examen de ordinandorum moribus. 179.2
Oportet aliquando Præſulem affectare ſubditorum piacula, non videre. 85.2
Præſul habens officium puniendi ſubditos, eos non puniat, niſi prius præmiſſa oratione. 324.1
Non eſt aſpectanda perſona Præſulis iubentis, ſed Deus in illo imperantis: vt ſit prompta obedientia. 76.2
Quod à Præſule à ſubditis amato præcipitur, efficaciùs ab eis executioni mandatur. 96.2
Valdè eſt Deo acceptabilis oratio Præſulis pro ſubditorum ſalute precantis. 94.2
Præſulis peccata debent diligenter ab omnibus operiri. 296.1
A cura, vel incuria Præſulum ſæpè ſalus, vel damnatio ſubditorum pendet. 296.2
Nihil difficilè intendenti Dei obſequium, Deo neceſſarias vires ſemper ſufficiente. 297.1
Præſulis probi definitio, eſt ſibi & doctrinæ attendere. 181.2
Præſulibus certius eſt debitus honor, quàm tributum. 33.2
Præſules, inſtar ſtellarum ſubditis exemplo præfulgeant. 292.2
Præſul curans ſubditorum ſalutem, propriæ non obliuiſcatur. 209.1
Præſul laudabiliter ſemel parcit erranti: iterum delinquentem laudabilius punit. 110.1
Præſules feruentes ad ſubditorum curam procedant. 292.1
Præſules poteſtate à Deo data debent vrbanè vti. 311.2
In Præſule venialia piacula velut grauia puniri videntur, ob muneris perfectionem. 294.1
Præſul ſubditum, qui reſipiſcit benigniter recipiat. 87.1
Præſul operetur, quod ſubditis vult perſuadere. 165.2
Præſul eſt quaſi vna cum ſubditis eſſentia. 267.1
Præſules ſubditos debent vrbanè reprehendere. 293.2
Præſul Chriſti æmuletur actiones, vt ſubditi probum habeant exemplar quod æmulentur. 66.1
Mirum eſt quod vir cordatus Præſulatus difficillimum munus deſideret. 179.1
Vide verbo *Miniſter.*

Præſumere,

Præſumere.

Stultus eſt, qui præſumit ſe diù eſſe victurum. 248.1
Errabit Euangelij miuiſter, ſi ea docere præſumat, quæ vltra ſuum ſint captum. 31.2
Sanctorum eſt, nihil imperfectum de proximo præſumere: imò quod melius eſt, de illis ineſſe iudicare. 168.1
Verè ſapiens de ſua ſcientia minimè præſumit. 4.1
Scientiæ præſumptio reddit hominem ignorantem. 58.2

Prætextus.

Nequitia ſpirituali prætextu ſolet temporaria commoda procurare. 138.2
Contra hoſtes qui falsò ſpirituali prætextu ad vindictam vtuntur, neceſſaria ſunt Dei arma. ibid.
Quàm ſtultus peccator qui prætextu hoc: *pœnitentiam agam*, delinquere audet. 144.2

Preces.

Qui preces intra Dei voluntatem fundit, ſemper conſequitur quod poſtulat. 281.1
Vide verbo *Oratio.*

Priuilegium.

Iuſti priuilegium eſt diem Iudicij horribilis non timere, ſed alacriter expectare. 193.1

Probus.

Laudabile admodum, inter improbos eſſe probum. 67.1
Vide verbo *Socius.*

Proceres.

Taxantur proceres, qui Religionem ineunt, & ſæculum ad Religionem trahunt. 195.2

Profanus.

Profani homines de cœleſtibus ſtultè ſentiunt. 329.2

Profectus.

Ad ſpiritus profectum maximè iuuat intellectus acumen, & ſcientiæ præſtantia. 141.2
Rector Deum pro ſubditorum ſpirituali profectu debet precari. 110.2

Promptitudo.

Deo obediendi promptitudo quaſi opus eſt conſummatum. 244.2

Pronitas.

Ex defectu timoris Dei pronitas ad peccata procedit. 8.1

Propoſitum.

Hæc propoſitio deberet vera eſſe inter fideles: Chriſtianus eſt: ergo ſanctus. 81.1

Proprietas.

Eorum, qui cœli portas ingreſſuri ſunt, proprietates. 337.2

Proſperitas.

Validioribus armis eges ad proſpera continenda, quàm ad aduerſa debellanda. 95.1

Protectio.

Stultus eſt, qui iuſtis nocet, habentibus in ore (dum orant) protectionem. 313.1

Proximus.

Taxantur qui proximum temerariè iudicant. 110.1
Si tecum vis leniter agi, cum peccas, cum proximò peccante ſimiliter age. 123.2
Qui verè proximum amat, nihil contra eum incommodi molitur. 32.1
De proximorum malis ſancti admodùm dolent. 311.2
Proximus te ſibi grauem ſuffert: eum ergo tibi moleſtum tolera. 132.1
Diligendus proximus non ob commoda noſtra, ſed propter Deum. 264.2
Qui proximum, vt oportet, diligit, manifeſtat, ſe Deum ex toto corde amare. ad initium voluminis in Antilogia.

Prudentia.

Prudentia & probi mores canis ornant adoleſcentiam. 180.2

Pudere.

Pudeat peccatorem, qui erat Dei filius, & gratis ſe diabolo in mancipium tradit. 119.1

Pulchritudo.

Veritatis pulchritudo ornatu non indiget. 45.2
Digna imperio eſt pulchritudo. 225.2

Punire.

Cum videris alium pro quodam peccato à Deo puniri, time te eidem criminî obnoxium pœna eadem plectendum. 208.1
Grauiſſimè puniuntur, qui alium adducunt ad peccatum. 191.2

Purgatorium.

Pœna dira ſaltem in Purgatorio cruciantur Concionatores ob inutilem prædicandi modum. 48.2

Puritas.

Magna puritas eſſe debet in eo qui prauas aliorum taxat actiones. 5.1
Sacerdotes Angelicam puritatem æmulentur. 66.2
Quanta puritas ad Euchariſtiæ receptionem. 254.2

Q

Quæſtus.

VErus amor in amati obſequio quæſtum non intendit. 105.2

Querela.

Viuere ſine querela, magnæ virtutis eſt argumentum. 146.2
Viuere iuſtum ſine querela, ſanctitas quidem confirmata eſt. 165.2

R

Ratio.

REctor pro ſe, & pro ſubditis rationem eſt redditurus. 245.1

Recidiuus.

Mala recidiui in peccatum. 268.1

Recipere.

Felicius quàm Abraham olim pauperem hoſpitio recipis, quia ſi ille Angelos, tu Deum ipſum excipis. 230.1

Recordari.

Ne homines ſine fræno delinquant, Dei ſupplicij peccatoribus inflicti recordentur. 269.2

Recreatio.

Recreatio ſpiritualium virorum pia colloquia. 3.2

Rector.

Cum ſciunt ſubditi, ſe à Rectore diligi, illius proſperis lætantur: mœrent aduerſis. 86.2

Rector qui vult ſubditos ſpiritualibus operam dare, debet eis de temporalibus prouidere. 317.2

Redemptio.

Qui peccat, videtur infinitum redemptionis pretium contemnere. 276.1

Qui beneficium redemptionis perpendit, quaſi impeccabilis redditur. 276.2

Regimen.

Non eſt aptus regimini qui facilè à ſubditis poteſt ſeduci. 177.2

Regnum.

Sæpè æterni Regni, facilliter ærumnæ tolerantur. 161.1

Regularis.

A ſæcularibus negotiis Regulares abſtineant. 168.2

Regularis irreligioſè degens, videns ſæcularem pietati ſtudere, corrigi aſſolet. 29.1

Regularis negligens circà Dei obſequium reiicitur, & eius ad locum ſæcularis diligens aſſumitur aliquando. 30.1

Relabi.

Qui poſt pœnitentiam relabitur, paſſionem Chriſti obiicit irriſioni. 211.2

Qui poſt pœnitentiam relabitur, iterum Chriſtum cruci ſuffigit. 211.1

Religioſus.

Religioſus ad perfectionis inſtitutum vocatus, magnæ exultationis materiam habet. 149.1

Raiò videris Religioſum è perfectionis gradu prolabentem in crimina perfectè ad illum regredi. 211.1

Permittit Deus prauos Religioſos Religionem deſerere, vt conſtet ſolo indumento Regulares fuiſſe. 275.1

Qui Religionem deſerit, in moribus exponit, cur exierit. 275.1

Praui Religioſi Religioni ipſi dedecus inferunt. 6.2

Renouatio.

Renouatio ſpiritus ſocietatis Ieſu alumnis frequens. 133.2

Reprehenſio.

Quotidiana reprehenſio de peccato non emendato, ſemper eſt noua. 274.1

Reprobatio.

Qui ſine conſcientiæ remorſu peccant, habent reprobationis ſigna. 135.1

Gloriari de peccatis reprobationis ſignum. 147.2

Delinquere impunè, reprobationis eſt ſignum. 163.2

Reprobus.

Rector qui delinquentes non corripit ſubditos, inter reprobos computatur. 110.2

Requies.

Cœleſtis requies ſabbatum eſt ſupponens labores præmittendos ad eius aſſecutionem. 208.2

Reſpublica.

Myſticum Reipublicæ corpus. 70.1

Ignobiliora Reipublicæ corporis membra putà pauperes, plus ei ſunt neceſſaria. 70.2

Reſipiſcens.

Peccator reſipiſcens benigniter à Præſule, vel Confeſſario eſt excipiendus. 190.2

Reſiſtere.

Subdito licet aliquando ſuperiori reſiſtere. ad initium voluminis in Antilogia.

Reſurgere: Reſurrectio.

Horribile impiis ſupplicium immortales reſurgere. 80.2

Dies generalis reſurrectionis expectabilis iuſtis. 20.1

Tanta dici reſurrectionis generalis gloria, vt vel creaturis inanimatis futurus ſit vtilis, & quodammodò optabilis. 20.2

Fructus Chriſti reſurrectionis non colliget niſi qui cum illo mortuus fuerit, & ſepultus. 14.1

Reſurgentes cum Chriſto, qui iam non moritur, debemus gratiæ vitam æternam conſeruare. ibid.

Nihil tam durum quod reſurrectionis glorioſæ memoria non emolliat. 167.2

Reſurrectionis memoria nos allicit ad corpus mortificandum. 147.1

Retributio.

Verus amans non requirit ex dilecto vel amoris retributionem. 109.1

Reuelatio.

Etiam reuelationes & illuſtrationes cum ſpirituali patre ſunt conferendæ. ad initium voluminis in Antilogia.

Reuelationes non facilè credendæ. 291.1

Reuerentia.

Reuerentia humilis in oratione potentiſſima eſt ad impetrandum. 210.1

Non deſpicitur, qui alteri humiliatur, ſed ab illo dignus reuerentia obiicitur. 210.1

Vide verbo *Templum.*

Quales debeant eſſe Reges, & Principes. 299.1

S

Sacerdos.

Sacerdotes Reges ſunt: ideò non debent prauis affectibus inſeruire. 191.1

Sacerdos quis effectus quodammodò definit eſſe homo. ad initium voluminis in Antilogia.

Probus Sacerdos filio Dei debet aſſimilari. 213.2

Sacerdotem dedecet veſtitu, qui oleat profanitatem, vti. 178.2

Sacerdotis ornatum morum compoſitio. 178.2

Sacerdotem domi alere filios ex ſacrilegio, intolerabilis eſt impudentia. 179.1

Sacerdos vt Sæcularis communis deſpicitur, cum vitam exercit ſæcularem. 197.2

A Sacerdote Angelus noluit adorari, quia ſacerdos Deus eſt. 331.1

Sacrificium.

Miſſæ ſacrificium offeratur ad impetrandum bona ſpiritualia, non merè terrena. 216.1

Sacrilegus.

Ab altari procedit ignis in ſacrilegos. 307.1

Salus.

Salus matris æterna ex bona filiorum edocatione pendet. 177.2

Animi ſalus ex Dei verbo cordis aure exaudito. 7.1

Memor ſalutis æternæ alacriter hîc omnia dira ſufferet. 84.2

Studere proximorum ſaluti, idem eſt ac propriæ ſaluti operam dare. 250.2

Sancti.

Sanctorum exempla nos quaſi vallo cingunt, vt virtuti tradamur. 228.1

Sancti in terra velut peregrini commorantur. 225.1

Sanctorum eſt, exiſtimare, ſe cunctos peccatores iniquitate ſuperare. 176.1

Sancti vel in terra ſunt pluſquam Reges. 301.2

Sancti poſt mortem ſemper exemplo loquuntur. 214.1

Sancti omnes iudicant eſſe ſanctos. ad initium voluminis in Antilogia.

Sanctitas.

Miniſtri Sanctitas Euangelicam doctrinam facit affectu recipi, inſtar commendatitiæ epiſtolæ. 88.2

Sanctitas vxoris efficaciùs ſolet maritum ad virtutem allicere, quàm prædicatio. 257.1

Concionatoris ſanctitas doctrinam commendat & credibilem facit. 161.2

Sapientia.

Summa Sapientia poteſt cum ſumma ſinceritate colligari. 141.2

Ad percipienda Romæ Magnalia Sapientia maxima requiritur. 327.1

Sapientia ducatu prudentiæ indiget. 126.2

Scandalum.

Grauius ſcandalum oritur ex vnius Sacerdotis aut Religioſi peccato, quàm ex plurium ſæcularium improbitate. 52.2

Sæculares punguntur ſcandalo, dum vident Regulares de rebus indecentibus litem excitare. 53.2

Schiſma.

Schiſmata peſtis charitatis fraternæ. 44.1

Scriptor.

Maria ſpiritum Sapientiæ, & intellectus Scriptoribus ſacris influit. 289.2

Scriptum.

Illa ſcripta maximè commendanda, ex quibus lector ad compunctionem allicitur. 97.1

Scrupuloſus.

Scrupuloſi ab inutilibus interrogationibus abſtineant circa conſcientiæ punctiones. 64.2

Sedes.

In vna ſede non morantur peccatum & pax. 3.1

Seducere.

Sæpè ſeducimur, cum pauperi diuitem præferimus. 243.1

Senex.

Senes non imperandi ſed rogandi. 200.1

Senes, qui ſciunt, ſe modicum tempus habere, debent feruentiùs bonis operibus ſtudere. 317.1

Sententia.

Ne Iudices ſententiam ferant iniquam, diuini iudicij recordentur. 82.2

Seruire.

Seruire virtuti eſt vera libertas. ad initium voluminis in Antilogia.

Pauci perfectè ſeruiunt Deo, ſi cum imperfectis compunantur. 312.2

Nullus Deo ſeruit cui ad vitam neceſſaria deſint. 231.1

Seruire hominum placito iniquo taxabile, omnibus ex humilitatis affectu ſeruire commendabile eſt. ad initium voluminis in Antilogia.

Seruitium.

Qui ſerius ad Dei ſeruitium veniunt intentiùs laborare debent. 78.1

Seruitus.

Idolorum ſeruitus auaritia aptè vocitatur. 157.1

Nonnulli ſic hærent vitiorum ſeruituti, vt quaſi neceſſarium ſit eos à Deo violenter educi. 216.2

Liber & mancipium ſolum differunt in accidentali corporis ſeruitute. 329.2

Seruus.

Seruilis timor, nec in ſeruis probatur. 138.1

Si ſeruus in Dominum Deum aſpicit, libenter ei obediet iam patri, non Domino. 138.1

Si ſerui in Dominis Deum aſpiciant, ſibi facient felicem ſeruitutem. 158.1

Signum.

Qui paratus eſt potiùs mori, quàm peccare grauiter, ſignum perſpicuum valde habet ſe iuſtum eſſe. 12.1

Magnæ virtutis ſignum probum eſſe inter improbos. 294.2

Sitire.

Beati ſemper ſitient Deum, & ſemper è diuino illo fonte bibent. 336.1

Sobrietas.

Vt ſenex vigilet circa ſuorum regimen ſobrietate præfulgeat. 196.1

Sobrietas mater eſt vigilantiæ. 262.1

Societas.

Societatis bonorum vtilitas. 29.2

Qui ſtudet virtuti, à ſocietate impiorum ſeparetur, ne etiam impius videatur. 283.1

Iuſtis moleſtiſſima eſt impiorum ſocietas. 85.2

Societas in tribulatione ingentem conciliat animorum affectum. 152.1

Socius.

Vel vnus malus ſocius peſtis eſt toti communitati. 41.1

A prauis ſociis ſpeciatim hæreticis fugiendum. 95.2

Vel vnus prauus ſocius ſufficit totam iuſtorum congregationem corrumpere. 122.1

Ex puncto prauo ſocio, commonitas à priore dedecore expurgatur. 51.2

In communitate religioſa vel vnus ſocius mendax, eam perturbat. 133.2

Solatium.

Solatium bonæ conſcientiæ facit iuſtum quodammodo vel hîc gloria cæleſti frui. 252.2
Ex aduerſa valetudine afflictis ſolatium. 338.5

Solicitudo.

Amantis circa amatum ſolicitudo. 145.2

Species.

Difficilè vitatur vitium quod virtutis ſpecie exponitur. 105.2

Sperare: Spes.

Nihil boni ab hominibus ſperandum, ſed à Deo ſolum ſpei Domino. 38.1
Nihil difficile contra ſpem humanam ſi Diuinæ opis ſpe nitaris. ad initium voluminis in Antilogia.
Vel ipſa ſpes gloriæ cæleſtis nos quodammodo glorioſos efficit. 206.1
Impiorum ſpes vitrea & inanis. 323.1
Impiè viuenti haud firma ſpes ſalutis. 195.1
Gloriæ futuræ ſpes nos allicit ad recta opera exerendum, vt illam aſſequamur. 153.2

Spiritus ſanctus.

Iocoſis verbis queis audientes ad viſum excitantur, Spiritus ſanctus contriſtatur noſtro ex affectu. 133.2
Spiritus ſanctus in cauſis noſtris quodammodo Iudicem agere deſinit, vt agat aduocatum. 21.2

Sponſa.

Chriſto erit ſemper Eccleſia triumphans vxor, ac ſimul noua ſponſa. 336.1

Status.

Omnis ſit ſui ſtatus ſorte contentus, cum ſtatui omni pateat ad ſalutem ingreſſus. 57.5
Tam miſerabilis eſt peccatoris ſtatus, vt debeamus ex miſeratione ſaltem eius reductioni ſtudere. 119.2
Mirum eſt è feliciſſimo gratiæ ſtatu velle hominem ad infeliciſſimum peccati ſtatum reuerti. ibid.
Beatorum gloria ſtatui ſacerdotali comparatur: quia dignitas ſacerdotij ineffabilis eſt. 333.2

Stilus.

Concionatorum minus decens ſtilus facit à nonnullis prædicatoris officium contemni. 130.1
Vide verbo *Concionator.*

Stipis.

Cum das paoperi ſtipem, eam confer hilariter. 101.1

Studium.

Specialiſſimum Chriſti ad nonnullos peccatores ad ſe adducendos ſtudium. 147.1

Stultus.

Omnino eſt ſtultus qui peccare audet. 198.2

Suauitas.

Legis gratiæ ſuauitas. 15.1

Subditus.

Non poſſunt ſubditi Præſulum imperio malo obedire. 198.2
Rarò accidet, vt vel vnus ſit ſubditus, qui non det Rectori ſuo occaſionem patiendi. 168.1
Subditi inobedientes propriè dicuntur Chriſtum offendere. 136.1

Subſidium.

Dei famulis non defuere vnquam neceſſaria ad vitam ſubſidia. 262.1

Subuenire.

Chriſto pro te inopi facto debes in pauperibus ſubuenire gratitudinis iure. 99.1
Deo agendæ gratiæ, quod adſint in Republica, qui ſtudeant pauperibus ſubuenire. 101.2

Succurrere.

Vel paoperi ſi velit, non deficit, quo alij pauperi ſuccurrat. 99.1
Vt afflicto ſuccurras, te conſidera afflictum. 230.2

Superbia.

Adeò debemus à vitio ſuperbiæ eſſe immunes, vt neque tentatio eius ad nos ingredi valeat. 63.2
Superbia luxuriæ irrationali vitio ſolet humiliari. 269.1

Supplicium.

Sæpè diuinum ſupplicium peccati normam ſolet æmulari. 4.2
Qualitati delicti ſupplicium à Deo accommodari ſolet. 188.2

Suſtentatio.

Quod ſpirituali miniſtro aſſignatur ad ſuſtentationem, non tam illi datur, quam ſoluitur. 38.2

Suſtinentia.

Agnata eſt iuſtitiæ laborum ſuſtinentia. 260.2
Militiæ ſpirituali, & temporali agnata eſt laborum ſuſtinentia. 189.1
Laborum ſuſtinentia in iuſtis eſt prædeſtinationis ſignum. 84.2
Chriſtiani inſtituti pediſſequa eſt laborum ſuſtinentia. 262.1
Ad perfectionem valdè confert laborum ſuſtinentia. 262.2
Vide verbo *Labor.*

T

Talentum.

QVi talentum à Deo acceptum ad proximorum ſalutem non expendit, illi eſt fur & non diſpenſator. 260.1

Tarditas.

Tanta Dei ad puniendum tarditas, vt neceſſum ſit à ſanctis rogari, vt puniat impios. 309.5

Templum.

Minus modeſtè in Templo adeſſe fœminas tam turpe eſt, ac ſi caluitio defœdarentur. 66.1
In Templo nos oportet reuerenter adeſſe propter Angelos immodeſtiæ obſeruatores & accuſatores. 66.2
Ad Templum acceſſurus loculo repone, aliquid, quod pauperibus ingrediens exhibeas. 81.1

Tempus.

Perbreue huius ſæculi tempus. 249.1
Tempus ſæculi antequam veniat, iam præterfuit. ibid.
Exiguum tempus habet peccator ad voluntatis deſideria explenda, cui tormentorum ſuccedet æternitas. 318.2
Tempus in negotiis ſæculi inſumptum quaſi captiuum exiſtit quod redimi oportet. 159.1
Tam pretioſum eſt tempus, vt ſummo pretio emi debeat. 35.2

Quàm

Quam prodigioſi ſint pretioſi temporis peccatores. 136.1
Tempus peccatoris in captiuitate moratur. ibid.

Tenebræ.

Peccator ad tenebras fugit, quia nihil ſic pudorem incutit, quam peccare. 33.4

Tentamen.

Tentamina carnis validum contra ſuperbiam medicamen. 108.a
Iuxta tentaminis magnitudinem Dei auxilium caetitur. ibid.
Obiectu gloriæ patatæ victori dira tentamina ſuperabis. 138.4
Diabolus imbellis eſt eis, qui tentamini obſiſtunt. 247.2
Inſtruenti ſalutis viam dira tentamina præparantur. 82.1

Tentatio.

Tentationes vitam ſpiritualem tuentur immunem. 108.a
Omni gaudio potitur, qui irruenti tentationi obſiſtit. 236.1
Periculoſum eſt, vltrò tentationem inire. ibid.
Reſiſtendo tentationi ad alias grauiores ſuperandas, roboraberis. 63.a

Tepiditas : Tepidus.

Cuncta delicta ex tepiditate cognitionis Dei ortum habent. 264.1
Quomodò licitum ſit deſiderare, vt tepidus in graue piaculum incidat, vt à tepiditate reſipiſcat. 297 a
Difficilè tepidus emendatur. 297.2
Religioſi confuſio magna eſt, tepiditatis ſtatui diu hæreſcere. ibid.
Tepidus Dei ſeruus eſt, qui videns proximum peccare, dolore non afficitur. 267.1
Taxantur Sacerdotes, ac Religioſi tepidè viuentes. 61.a

D. Thereſia.

D. Thereſiæ de Ieſu docere permittitur, quia inter viros annumeranda ad initium voluminis in Antilogia.
D. Thereſia non ſolùm fœminarum, ſed & virorum perfectionis Magiſtra. 149.1

Timor.

Timor Dei initium & perfectio eſt ſanctitatis. 96.1

Tonitruum.

Tonitrua loquuntur Dei iram prædicantia. 311.1

Tribulatio.

Diligenti Deum dulcis eſt tribulatio. 172.a
Omnimoda tribulatio ſtatui coniogali inexiſtit 57.1
Cunctæ tribulationes inſtar plumæ, ſi cum immenſo præmij pondere componantur. 91.2
Huius vitæ tribulationes impiis inflictæ ſunt Dei pietatis admonitiones, ſed effectus diri pœnitentiæ. 307.1
Sancti pro præmio vnius tribulationis pro Deo toleratæ aliam tribulationem alacres accipiunt. 12.1
Deo miſerante impiis hic immittitur tribulatio, vt reſipiſcant. 307.1
Memori Chriſti paſſionis nulla intolerabilis erit tribulatio. 256.1
Cum ingruunt tribulationum bella, tunc in iuſtis Chriſti pax fortiùs ſtabilitur. 257.2

Tributum.

Oportet, vt agricola primum ſui laboris fructum percipiat, ſed his temporibus ob tributa & exactiones nunquam percipit. 89.4
Tam durum eſt, tributa ſoluere, vt neceſſe ſit meditari, Deum id præcipere vel permittere. 33.1

Trinitas.

Trinitatis myſterium. 299.2

Triſtitia.

Spiritus triſtitiæ alienus ſit ab eo, qui credit, ſe in gratia eſſe. 168.2

Tyrannis.

Voluptatum in mortali cultorum ſuorum corpore tyrannis. 14.2

V

Vanitas.

Rerum omnium mundi vanitas, & mendacium. 57.2
Omnia tranſitoria vanitas. 10.1
Homo *volens* vanitati ſæculi ſubiicitur, cui inſenſibilia *non volentia* parent. 10.2
Liberalior ſolet eſſe vanitas quàm pietas in eleemoſynis erogandis. 81.2

Venia.

Quàm facilè Deus veniam peccatori redeunti impendit. 200.2

Venus.

Qui Veneri dat operam, in corpus ſuum peccat. 287.2

Verbum.

Cœleſtia verba non tam ſunt verba, quam opera. 391.2
Non ſemper homo, aut probus aut improbus ea verbis iudicandus. 106.1
Dei verbum alligari non poteſt. 139.1

Veritas.

Qui prædicat veritatem, ſibi inimicos acquirit. 120.1
Non eſt fidelis Concionator, qui nudam non profert veritatem cunctis intelligibilem. 206.1
Conſtanter veritas prædicanda, licet ideò labores eacitentur ſubeundi. 90.1

Veſtimentum.

Veſtimentum non ſit vanitatis ornatus, ſed nuditatis tegumen. 184.2

Vetitum.

In vetitum mittimur. 16.2

Via.

In ſpirituali via claudicanti mox medicamen eſt adhibendum. 128.2
In via virtutis non progredi, deficere eſt. 124.1

Victima.

Illud ipſum peccare, idem eſt, ac obligationem contrahere offerendi Deo te in victimam. 94.2

Victoria.

Ficta eſt tyranni contra Martyres victoria; illorum autem vera. 313.1
Victoria illuſtris Chriſtianæ fidei eſt, adoleſcentes in virtute continere. 274.2
Morti Chriſti omnis debetur victoria. 302.2
Ad gloriæ Coronam aſſequendam pugna, & victoria eſt neceſſaria. 336.1

Vidua.

Viduæ fecundas trahentis nuptias puritas in opinione hominum nonnihil atteritur. 182.2

Vindicta.

Deus peccata permittit in aliorum peccatorum vindictam. 4.1

Virginitas.
Virginitas pretioſa margarita, pro qua Chriſtus emenda, cœlo ſua bona tradidit. 321.1
Virginitas Angelis agnata eorum cognata. 332.1
Virginitas influit ſuis cultoribus, loqui veritatem. 321.1
Virginitas ſemel amiſſa haud poteſt reparari. ibid.
Virtus.
Magnum Dei beneficium vocari ad virtutem, ſed in ea conſeruari maximum. 287.1
Quodammodo non eſt vocanda virtus ea, quæ continuò non creſcit. 264.2
Vis.
Regnum cælorum vi adhibita eſt apprehendendum. 185.1
Vita.
Longa vita ſine proſperitate, ſupplicium eſt. 137.2
Longa hominum vita quaſi vna dies ob breuitatem. 206.2
Nemo vſque ad vitæ terminum putet ſe excidendi eſſe ſecurum. 155.2
Vitium.
Ciuitates vbi vitia vigent, coram Deo Sodoma, & Ægyptus verè exiſtunt. 313.1
Viuere.
Carpuntur, qui hîc cupiunt diu admodum viuere. 20.2
Saltem ne ſeruili Præſulum metui ſubiiceremur, deberemus probè viuere. 33.1
Vocatio.
Quiſque Euangelij operarius iuxta gratiam vocationis ſe exerat, & non aliter. 114.2
Non differas vocationi diuinæ reſpondere. 152.1
Voluntas.
Voluntas affecta ad opus, illud efficaciter exerit. 261.2
Voluptas.
Diuites voluptatibus ſicut porci ſagina æternum in interitum impinguantur. 249.1
Corripiuntur, qui adhuc in ſenectute voluptatibus ſeruiunt. 259.2
Voluptatum ſectator difficillimè ad meliorem frugem reducitur. 19.2
Vox.
Vox viua Epiſcopi efficacior eſt ad ſubditorum abſentium ſolatium, quam cum viſitatorum ore loquitur. 283.2
Vſus.
Stultum peccatum, quod ob rei alias licitè non oportunum vſum, committitur. 64.2
Dei ſupplicio magno introductus eſt hodiernus Concionandi vſus inutilis. 44.2
Vterus.
Ab vtero traxit Chriſtus fugientes homines apprehendere, vt ad Deum reducat. 205.2
Vtile.
Ille bene docet qui docet vtilia. 197.1
Per peccatum vtile acquiritur. 247.1
Vtilitas.
Magna eſt vtilitas in parcendo ei, qui geſſit iniuriam. 200.1
Magnæ vtilitatis eſt filiis patres habuiſſe pios. 30.1
Malè petitur à Deo, quod ad animi vtilitatem non conducit, ſed officit. 247.1
Vxor.
Vxor marito ſicuti Deo ſubiiciatur. 136.1
Vxores *in omnibus* viris debent eſſe ſubiectæ. 136.2
Quod vir ſuo corpori non admitteret incommodum, vxori ſuæ non debet admittere. ibid.
Vbi vir non amat vxorem, & vxor virum non veneretur, haud adeſt Chriſti diſpenſationis ſignificatio. ibid.
D. Xauerius.
In vno Franciſco Xauerio Spiritus ſanctus collocauit omnes ſpiritus, qui in cunctis viris Apoſtolicis diuiſit. 69.2
D.F.Xauier vſque ad ſanguinem reſtitit inuoluntatio per ſomnium motui. 228.1
D.Franciſcus Xauerius Angelus eſt fortis pergens ad Indiam legem Chriſti prolaturus. 310.2
D.Franciſcus Xauier omnibus omnia factus eſt, vt omnes ad fidem adduceret. 61.2
D. Franciſcus Xauier alter paulus ſuper alienum fundamentum non ædificauit: ſed vt alij ædificarent fundamina iecit. 38.2

F I N I S.

INDEX GENERALIS.

CONCEPTVS MORALES ad Concionatores collecti ex Antilogiis; quæ ad initium SS. Scripturæ librorum apponuntur.

HVNC LIBVIT ADDERE, QVIA CVM HORVM cognitio mihi videretur nimium diffuſa, pro eorum faciliori inuentione pro ordine Tomorum hos diſpoſui, & ſic habentur.

Littera P. *Paginam*, C. *Columnam*, *& hoc ſidus* * *quæ ſunt in initio cuiuſque Tomi ante materiam, indicat.*

IN TOMO PRIMO.

A

Affictus.

COGNATVS & ſocer idem affectu. 17.2
Auaritiæ affectus, vel licitam vitiat actionem. 16.2
Amaſia. Amaſia potius dicenda in vxorem, ne delinquas. 18.1
Amicus. Se Deus oſtentat amicum, cum vulnerat iratum, cum ferire non curat. 19.2
Annumerare. Magiſtratus, Sacerdotes, ac ſeniores non annumerandi cum ſæcularibus. 17.2
Arcanum. Arcana prudentum ſæculi, quæ putant nulli patere, à vulgo agnoſcuntur. 21.1
Aſpectatio. Dei aſpectatio ſe videndi accendit affectum. 18.1

B

Bellator. Non omnes qui armantur ad bellum, ſunt bellatores. 19.2
Bellatorum multitudo aliquando eſt formidinis indicatio. 20.1
Beneficium. Nocturna vigilia cole, quæ interdiu accepiſti beneficia. 17.2

C

Cæcus. Cæcus eſt qui prohibita aſpectat. 16.1
Calamitas. Durior calamitas verior eſt libertas. 17.2
Captiuus. Non deſpiciantur homines captiui. 18.1
Caſtitas. Caſtitas nunquam ſterilis. 20.2
Chriſtus. In phaſe Chriſtus vitulus peccatori pœnitenti offertur. 20.2
Cibus Euchariſticus. Euchariſticus cibus inſipiens eſt iis, qui voluptatibus terrenis addicuntur. 19.2
Vide verbo *Euchariſtia.*
Cognomen. Illuſtria cognomina non ſunt, dum à Principe ob præclara geſta non imponuntur. 19.1

D

Deus. Iuſtum cruciari Deus vult, ſed vulnerantem punit. 16.2
Directio. Hominis directio requiritur ad cœleſtis ducatus exprimendum rationem. 19.1
Dux. Prius dux non percutit eos, qui non impugnant. 20.1

E

Euchariſtia. Euchariſtia communiter albeſcit, vt panis, ſed multis vti caro flaueſcit. 17.2
Eunuchus. Non omnis eunuchus nec cuncti ex ſcorto nati prohibendi ab Eccleſiaſtico munere obeundo. 21.1

F

Fæcunditas. Fœcunditas ſtatus virginalis. p.16.c.1
Filius. Sæpè ob parentum delicta filij temporariis vulnerantur. 16.2

H

Humanitas. Reges putandi abſtracti ab humanitate eſſe. 18.2

I

Inſigne. Poteſtatis inſigne quaſi Deus. 17.1
Inuentor. Cuiuſuis pij operis inuentor glorioſus debet celebrari. 19.1
Inuidus. Facilè violat legem inuidus. 18.1

Ignatia

Irrigatio. Spirituales horti cœleſtibus aquis vbertim irrigati, adhuc egent continua irrigatione. 20.2
Iugum. Legis iugum graue peccatori, iuſto leuiſſimum. 21.1
Iuſtus. Iuſtus Dei Templum. 21.2
Magiſtratus. Neque glorioſum Magiſtratui, delinquentes vulnerare, ac iuſtos præmio afficere. 18.1
Magnanimitas. Principes decet affluentior erga Templorum cultum magnanimitas. 19.1
Maledictio. Iniuſta maledictio potiùs benedictio eſt effectu. 19.2

O

Obedientia. Qui ex benedictione aut obedientia Prælati ad immundos peccatores accurrit, occidat,& manducet ſine infectionis periculo. 20.2
Obedientia ſemper illæſa. 16.2
Quaſi contemnit imperantem Deum qui putat, aliquid poſſe addi, aut demi ex præſcripto obedientiæ. 20.2
Ordinatio. Non eſt addere leges, ordinationes præſcribere, quæ conferunt ad legum obſeruantiam. 20.1
Operari. Operantur ſubditus, ac Præſul velut vna eſſentia præditi. 20.1
Ordo. Non coaptatur ſacerdotalis ordo cum hominibus. 18.2

P

Parens. Nequiſſimi parentes de filiis non curant, 19.2
Pauper. Inter pios Chriſticolas ſit pauper,& non ſit pauper. 20.2
Peccatum. Ipſum peccatum peccati eſt ſupplicium horribile. 20.1
Pietas. Tanta ſæcularis alicuius pietas, vt meritò poſſit reputari ſacerdos. 21.1
Poſſeſſio: Poſſidere. Quidquid calcamus, noſtrum eſt, quia id ſolum poſſumus ex terrena poſſeſſione nobis acquirere. 20.2
Sacerdotes ita poſſident inter ſæculares, vt nihil inter eos videantur habere. 19.2
Prælatus. Multa coactè permittit Prælatus, diuinæ gloriæ contraria. 19.2
Prolixitas. Cuiuſuis ſeruitutis vel exiguæ durationis æterna prolixitas. 17.2
Prouidere. Princeps immediatè cunctis ſubditis prouideat, non nimium fidat mercenariis. 19.1

S

Sacerdos. Nihil Sacerdotibus vitio tribuendum. 18.1
Separari. Pater ac filij vix quodammodo poſſunt in delicto ac ſupplicio ſeparari. 17.2
Sors. Sors colligatur cum æquitate. 19.2
Sponſa. Bono in marito vel defuncta ſemper viuit ſponſa. 16.2

T

Tenebræ. Tenebræ aduerſitatis mentis tenebras ablegant. 17.2
Tonſura. Vel tonſura prima initiatus ſacerdotales ebibat mores. 18.2

V

Vanitas. Taxantur, qui vanitati ſepulchrorum ſtudent. 21.2
Venditor. Multi venditores potius ſunt hoſtes dimicantes. 17.1
Verſari. Multa vulgo verſantur, quæ non intelliguntur. 17.1

IN TOMO II.

A

Abundantia.

NObilis captiuus lacrymarum abundantia excæcatur. 6.2
Reges equis abundent, non ſibi tamen, ſed militibus. 5.1
Ædificare. Quaſi ædificat templum, & altare, qui eius reparationi, aut ornatui dat operam. 2.1
Apparatus. Ad Templi ornatum nunquam ſuperfluit apparatus. 5.1
Attentio. Attentio audientis ingenioſi Concionatoris eſt velut tentamen. 5.2
Auaritia. Auaritia facit Reges mutare conſilium. ibid.

C

Cognatus. Cognati fratres ſolo nomine, non affectu. 2.2
Coma. Non decet ſæcularis coma Sacerdotem. 5.2
Conſcientia. Timoratæ conſcientiæ viri, ſe exiſtimant ſemper in Dei verſari conſpectu. 1.2
Dare. Deus plus dat, quàm promittit. 5.2
Multum dat Deo qui legis præſcripta cuſtodit. 2.2
Bis dat mater, quæ Deo filium litat. ibid.

D

Dauid. Quaſi pudebat Deum immediatè concitare Dauid ad numerandum populum. 4.2
Decor. Cuique egregio ciui adſcribendus vrbis decor. 2.1
Deſpicere. Quaſi videns non video eum, quem affectu deſpicio. 5.1
Dux. Fortes Duces etiam cum requieſcunt, pugnant. 1.1

E

Equeſtris Ordo. Multi pedites milites poſſunt equeſtrem ordinem honorare. 4.1
Eſſentia. Pater ac filius vnica velut eſſentia decorantur. 6.1
Euchariſtia. Bona admodum Euchariſtia, ſed malis incommodorum eſt maximum. 5.1
Exaggerare. Cum peccator ſua crimina pœnitendo exaggerat, Deus imminuit. 5.2

F

Filia. Filiæ ſunt patri frænum, & Tributum. 4.1
Filius. Patrem filius imitatur. 5.2
A prauo patente filij ediſcunt. 1.1

G

Gradus. Quilibet gradus cognitionis Dei tantus vt quaſi de nouo Deum cognouiſſe videatis, 2.2
Gratitudo. Non alienantur, quæ gratitudinis ergo impenduntur. 5.1

H

Herere. Multi, qui regibus hærent, Principes ſunt latronum. 3.2

Iebuſæi.

I

Iebuſæi. Dum non pereunt omnino Iebuſæi habitum prauorum, iniquitatis reſurgit Ciuitas. 2.1

Inchoatio. Viri ſtrenui operum inchoatio, velut perfectio eſt. p.1.1

Incommodum. Incommoda grauiſſima obueniunt, ex coniugio inito contra legem. 2.1

M

Magnificentia. Munus vnum magnificentiæ Regiæ æquat quotidiana aliorum munera. 5.2

Matertera. Matertera nepotes ſic diligit, ac ſi ipſa peperiſſet. 4.1

Menſa. Menſa Euchariſtica vnica & multiplex. 5.1

Miles. Militis fugientis vita ſua non eſt, quam velut ex rapina poſſidet. 3.2

O

Opus. Cuiuſlibet Sacerdotis recta aut praua opera Præſulis quodammodo connotant actionem. 3.2

P

Perſona. Magiſter & diſcipulus quaſi vnica perſona. 5.2

Princeps. Principes tunc minus famulos agnoſcunt, cum eis vtiliores exiſtunt. 3.1

Prælatus. Prælatus affectu patitur cum patiente ſubdito. 3.2

Semper puta tibi prælatum eſſe cui aliquando Præſuli paruiſti. 4.2

Prolixitas. Epiſtolas prolixitate laborantes, libros vocitarim. 6.x

Propoſitum. Piè irati animi propoſitum mutatur. 2.1

Prouidere. Ante concitationem, belli proceſſus prouideantur. 3.1

Puer. Puer fortis vir appellandus, infirmus, puer. ibid.

R

Regnare : Regnum. Rex ſolùm regnat annis, queis Deo placere curat. 3.2

Regnum conſumitur omninò, cum ita infirmatur, vt conualere nequeat. 6.1

Reuelatio. Sapiens reuelationis difficilè fidem præſtat. 4.2

Rex. In Vrbe Regia plures inueniuntur, qui Reges poſſent vocitari, quia Rege ditiores. 4.2

S

Sepulchrum. Multi diuites humati in ſepulchro auguſtiſſimo, ſepeliuntur in agro. 6.2

Stultitia. Stultitia fœminea. 4.1

Subuenire. Etiam poſt propoſitum non ſubueniendi Deus ſubuenit deprecantibus. O vis orationis 2.2

T

Templum. Qui ſeruit Templo, ſeruus non eſt. 5.1

Tempus. Diuus in breui multa explet tempora 3.2

V

Vaſum. In quolibet vaſe ſacro totus velut cultus eſt. 3.1

Verbum. Regis ſimplex verbum quaſi iuramento firmatum. 4.1

Victoria. Cunctis pugnantibus victoria tribuenda. 1.2

Voluptas. Vir, ſeu ſenex dabis operam voluptatibus quibus à pueritia es addictus. 4.2

Votum. Cum vota rurſum emittuntur, renouatur ſpiritus Religioſi. 3.2

Vxor. Ferè cunctæ vxores rixoſæ. 2.1

IN TOMO III.

A

Abundans.

EA oppida omnino deſerta putamus, quæ ciuibus abundantiora agnouimus. ad initium huius Tomi ante materiam. *

Adminiſtratio. Recta belli aut pacis adminiſtratio Eccleſiæ oratione nititur. *

Adoratio. Ad adorationem quam ſibi principes exhiberi expetunt, pertinet vt nihil ab inferioribus geratur contra eorum placitum. *

Affectus. Quaſi perfectum puta, quod pius ac diligens incipit affectus. *

Auus potius eſt pater ex affectus præſtantia. *

Agricultura. Agricultura documenta gubernandi exhibet. *

Angi. Qui in Ægypto huius ſæculi angitur, ſimul in cœlo tabernacula conſtruit. *

Auaritia. Tributa excitat non exigentia Regis, ſed miniſtrorum auaritia. *

Aula. In aula morari, & bonis donari terrenis, nihil omnino eſt. *

B

Benemeritus. Rex tunc accipit cum benemeritis munera præſtat. *

C

Chriſtus. Chriſtus vnigenitus ac primogenitus Mariæ. *

Communis Lex. Amicum Regis lex communia non comprehendit. *

An matrem Regis cæleſtis comprehendit labis originalis Lex. *

D

Dare. Quod das proximo, tibi ipſi paras. *

Dilectio. Fratres ea ſeſe dilectione proſequi debent qua pater ac filius colligantur. *

E

Electus. Electi tunc verè quieſcunt cum dirius atteruntur *

F

Fabrica. Fabricæ Templorum ſemper addere debemus nouos ornatus. *

Fuga : Fugere. Agnatum exercitibus vel ſine conflictu per ſingula momenta imminui ex militum fuga. *

Contra hoſtes ſpirituales carnem ſcilicet &c. ille validior venit qui ab illis fugit. *

G

Gerere. Tu geris quod alij tuo gerunt ex nomine. *

Gladius. Gladium à Deo accipimus in defenſionem non in vltionem. *

I

Imperium. Id de nouo gerit Princeps qui præceſſoris confirmat imperia. *

Ingratitudo. Ex ingratitudine peccatorum Templorum deſtructio, ciuium captiuitas. *

Iniuria. Multæ inferuntur iniuriæ ex regis nomine quarum nec nomina rex exaudiuit. *
Inſultatio. Ditior inſultatio quæ amicitiæ nomine infertur. *
Irriſio. Viri cùm barba irriſione afficitur capiti iniuria infertur. *

M

Murus. Murus quaſi tota eſt ciuitas. *

O

Obſequium. Ad Templi obſequium vel ſterilis paupeties eſt auri argentique ferax. *

P

Pars. Ex cunctis diuitiis comparatis ex muneribus, minima pars Regibus obuenit *
Patibulum. Reus illico pendet in patibulo, cum ei ſententia capitalis indicitur *
Purgatorium. Animæ in purgatorio victitant eleemoſynis fidelium. *

R

Religioſus. Religioſi vtuntur hoc mundo, quaſi non vterentur. *
Reges. Reges quaſi in hominum numero non ſunt. *

S

Seges. Fœcunda impietatis ſeges quæ vel è cineribus prodit. *

T

Templum. Templum exiſtima quemcumque Dei cultui dicatum locum videris. *
Tribulatio. Iuſtus in pace occumbit, cùm tribulationibus agitatus interit. *

V

Vanitas. Veſtimentis vanitatis vti, vera eſt denudario. *
Vir. Nunquam vir magis terribilis feminæ quàm cum ipſa ei plus apparet amabilis. *
Vterus. Meus Gonzaga & Staniſlaus ex vtero viri. *

IN TOMO IV.

A

Argui.

Tunc peccator ſeuerius arguitur à Deo, cum non arguitur. ad initium huius Tomi ante materiam. *
Auris. Dum aures ad audiendum Dei præceptum, perficiuntur: corpus totum ad exequendum id aptatur. *

C

Calamitas. Quaſi ficta ſunt iuſtorum calamitates. *
Concentus. Concentum gratum Deo reddimus, cum diſcordes ingenio, in executione miniſteriorum nobis iniunctorum, concordes oſtendimur. *
Concionator. Tam pauci ſunt veri Concionatores in innumero eorum cœtu vt dicere poſſimus Iam non eſt Propheta. *
Confeſſio. Illa confeſſio, quæ violenter exigitur, non debet appellari confeſſio. *

D

Delinquere. Ille clamat ſe deliquiſſe, qui tacet, peccata diſſimulans. *
Deus. Deus ſpeculum ſine macula immutabile reddit ſpectantium imaginem pulchram, aut fœdam. *
Ibi Deus ſpeciatim aſſiſtit, vnde hominibus commoda dimanant. *

F

Fames. Iuſti, cum fame afficiuntur, ea verè quodammodo non torquentur. *
Flagellum. Innumerabilia peccatorum flagella. *

G

Grex. Quàm puſillus grex iuſtorum ſit, ſi cum innumerabili impiorum cœtu comparetur. *

H

Habitatio. Horribilis peccatoribus æterna in igne habitatio. *
Honor. Honor vrbis Principis ad totam eius ditionem pertinet. *

I

Immenſitas. Coram Dei immenſitate cunctæ creaturæ nihil eſſe videntur. *
Impius. Impius etiam cum hærere Deo videtur, longè ab ipſo recedit. *
Impaſſibilitas. Iuſtorum impaſſibilitas.
Ingratitudo. Magis Deus oſtenditur ingratitudine, eum magis ſe proximum ob beneficia oſtendit. *
Inſtabile: Inſtabilitas. Quæ ſolidiſſima videntur terrena cuncta, ſunt inſtabilia. *
Rebus humanis agnata inſtabilitas. *
Iraſci. Iraſci debes contra crimina proximi, non contra humanam naturam. *
Iuſtus. Iuſtus quò magis innocentia eſt, eò plus ſibi nocentior apparet. *

L

Laſciuia. Qui laſciuiæ viriis delectantur, eo ipſo Euchariſticum Angelorum abominantur panem. *

M

Magnitudo. Omnis mundi magnitudo ficta, nec valet hominem verè facere magnum. *
Munificus. Qui munificus eſt erga pauperes, in omnibus virtutibus connotatur egregius. *

N

Natalitium. Qui nouiſſimus natalitio, illuſtrior eſt virtutum exercitamento, primus in conſpectu Domini erit. *
Natura. Si Regum natura ſpectetur viro haud differunt à vulgari. *

O

Opus. Quodcumque opus inuenitur in parente, connotatur in filio. *
Pati. Cum patitur iuſtus, in eo Deus ſolus quodammodo patitur. *
Peccatum. Peccator ſuper terram lucet, vt luna, in Dei conſpectu tenebris apparet offuſus *
Peccatori ſpeciatim ſuperbo duplex tartarus, & hîc & æternum. *
Perfectio. Qui benè cœpit, totius quodammodo operis habet perfectionem. *
Princeps. Probus Princeps ſubditos vti filios amat, etiam cum ſe illi ingratos oſtendunt. *
Propoſitio Generalis. Generalis propoſitio ſpecialem non excludit exceptionem, vt videre eſt in conceptione Deiparæ. *
Proſpera. Iuſtorum eſt, vel inimicis proſpera expetere. *
Prudens. Quantò maior eſt prudens iuſtus, tam minor propriis obiicitur oculis. *
Puritas Creata. Omnis creata puritas in diuinæ puritatis conſpectu videtur impuritas. *

Reputare

R

Reputare. Quaſi non dictum reputatur, quod perfectè nondum ediſcitur. *

Reſurgere. Inopij numquam à morte vera reſurrecturi ſunt. *

S

Sapiens. Qui ſapientior eſt, diſertiùs agnoſcit ſe diuinæ ſapientiæ minus percipere. *

Simplicitas. Pluris in Regibus æſtimatur ſimplicitas, quàm poteſtas. *

Spes. Nullus peccator ab ſpe cœleſtis Regni excluditur. *

T

Tribulatio. Iucunda eſt iuſtis tribulatio, quia pœnam eius Deus ſibi ſoli quodammodo aſſumit. *

V

Vacuum. Omnia terrena vacuum dicitur, vt eorum ionnatur inanitas. *

Vanum. Præuenire lucem ad opera, quæ à Dei laudibus initium non ſumant, vanum eſt omnino. *

IN TOMO V.

A

Ærumna.

FOuetur ſpirituale gaudium, dum in domo luctus humanas ærumnas videmus. ad initium huius Tomi ante materiam. *

Affectus. Non eſt verbi iteratio in oratione, cum eodem affectu verba replicantur. *

Æmulator. Filij plerumque ſunt virtutis, vel vitij parentum æmulatores. *

Arguere. Arguendus eſt peccator efficaciter, ſed prudenter. *

C

Chriſtus. Quodammudo vult Chriſtus peccatores à nullo recipi, vt ſolus ipſe eos recipiat. *

Concionator. Verus concionator populo ſalutaris: adulator autem, recitator inquam nugarum populi exitium. *

Corpus deforme. Sub corpore deformi ſolet pulcher animus latitare. *

D

Deus. Qui Deum non amat, & colit, eum perfectè non nouit. *

Dies. Felix iuſto eſt dies, in qua mortis ſolutionis humanæ miſeriæ recordatur. *

Diligere. Alienas reiiciet voluptates, qui vxorem impenſe diligit. *

Quod pauperibus erogatur non amittitur, ſed cum quæſtu magno exhibentis recurrit ad manus. *

F

Feruor. Qui ex auguſto feruoris faſtigio decidit, rarò ad illud reuertitur. *

Furtum. Quod furto acquiritur, omnem ſubſtantiam iuſtè acquiſitam perdit. *

H

Homo. Non debet homo appellari, qui viuit vt brutus. *

Humilitas. Aſpectata humilitas taxabilis eſt. *

I

Idololatria. Peccatum idololatriæ tam graue eſt, vt coram illo reliqua crimina quaſi non eſſe videantur. *

Impœnitens. Deus non lætatur ex peccatoris culpa, ſed illius impœnitentis ridet in pœna. *

Incuria. Peccata filiorum attribuuntur parentibus ex quorum incuria prodiere. *

Innocens. Innocens credit aliorum laudes, vituperiis non dat fidem. *

Inſtabilitas. Homo in inſtabilitate eſt ſemper ſtabilis. *

L

Labor. Quem Deus diligit, laboribus afficit, eum retinens, ne fugiat ad vitia. *

Lachrymæ. Lacrymæ ſic obruunt delicta, vt eorum memoria omninò aboleatur. *

Lingua. Minus quodammodo dirum, inferni ignem, quàm prauæ linguæ malitiam tolerare. *

M

Magnitudo. Tam bonorum quàm malorum intolerabilis eſt magnitudo. *

Malitia. Vel vnius iniqui Regis tanta eſt malitia, vt ex multis Regibus prodire videatur. *

Meritum. Merita per peccatum emortua per pœnitentiam reuiuiſcunt. *

Mors. Mors magnum bonis eſt Euæ iuſtis filiis. *

Cur timemus mortem, quæ nihil eſt. *

Mors vita eſt iuſtis. *

Mulier. Mulier Sapiens quodammodo recedet à communi mulierum ſpecie, & nouam conſtituet. *

N

Nimietas. Vel in ſanctitate ſectanda, nimietas fugienda. *

Nequitia. Iuſtum mori impiorum nequitia, verè viuere eſt. *

O

Opus. In omnibus Dei operibus latet aliquid ineffabile, & hîc incognoſcibile. *

Peccatum. A peccato, quod eſt nihil, proceſſit mors, quæ nihil eſt. *

Omnes præter Mariam mortui in peccato. *

P

Permittere. Impios Deus permittit, neceſſarios quidem ad iuſtorum patientiæ exercitium. *

Pietas. Vel in prauo filio agnoſcitur pietas parentis. *

Poſſidere. Perfecti nihil habent, & omnia poſſident. *

Priuilegium. Priuilegia Mariæ omnia ſunt noua. *

Prouidentia. Diuina prouidentia occultiſſimè operatur. *

Æqualis eſt Dei circa omnes prouidentia, licet iuſtos ſpeciali cura foueat. *

Propoſitio generalis. In generalibus propoſitionibus non comprehenditur Maria. *

Pulchritudo. Quæ verè pulchra eſt, de pulchritudine non gloriatur. *

R

Reprehenſio. Rigida reprehenſio exaſperat, mollis corrigit. *

Reſpondere. Stulto reſpondendum, non approbando, ſed taxando ſtultitiam. *

S

Sapiens. Qui verè ſapiens eſt, ſe inſipientem eſſe reputat. *

Separatio. Acuit Amorem vel perbreuis à dilecto ſeparatio. *

T

Timere. Qui peccauit, ſemper debet timere, an ex corde egerit pœnitentiam. *

V

Vxor. Vxor à marito debet ſoror reputari. *

Qui ſine vxore ſæpè ſe videt egentem, ſæpius ſe egere videt cum ducit vxorem. *

Xauier. Franciſcus Xauier plenus clamabat ſatis eſt Domine. *

IN TOMO VI.

A

Abundantia.

TEmporalis abundantia animo ſolet parare exitium. p.318.c.1

Altare. Fidelis populus eſſe debet altare, è quo bonorum operum victimæ litentur. p.318.c.1

B

Bellum. Pax bello ſtabilitur. p.318.c.2

In bello eſt pax, cum vnus & alter exercitus diuinæ ſubeſt voluntati. p.318.c.2

C

Chriſtus. Chriſtus iuſtis manſuetus eſt Agnus, impiis Leo & bomo horribilis in die Iudicij. *

Concupiſcentia. Omne animi bellum ex oculorum concupiſcentia. *

Compaſſio. Angeli cuſtodis magnus erga peccatores compaſſionis affectus. *

D

Deipara. Deipara Ezechielis porta ante & poſt partum clauſa. p.318.c.1

Deſiderium. Apud Deum deſiderium pro perfecto opere reputatur. *

Deſperare. Ne peccator deſperet; facilè enim poteſt ad iuſtitiam remeare. p.318.c.1

Diuitiæ. Omnes mundi diuitiæ quaſi nihil ſunt. *

Duratio. Temporalis duratio tam exigua eſt, vt magis ac minus non recipiat. *

Omnis duratio temporalis admodum breuis eſt. *

E

Effectus. Effectus Dei irati admodum eſt permittere fræuum peccatori laxari. p.317.c.2

F

Fidere. Ne nimium iuſtus fidat, facilè potens è iuſtitia cadere. p.318.c.5

I

Ignorans. Quanto quis ſcit amplius, magis agnoſcit ſe ignorantem eſſe. *

Impius. Eſt, & non eſt impius. *

Impudicus. Senex impudicus, puer eſt: puer caſtus eſt ſenex. p.318.c.2

Ingratus. Ingratus poſt beneficia à Deo accepta affectat Deum non agnoſcere ne rependere cogatur. *

Iſrael. Iſraëlitæ ſeptuaginta annis paſſi fuere captiuitatem, ſed Deo eos amanti ſeptem generationes nempe 700. anni videntur. p.317.c.1

Iudicium. Iudicium hominis minus æquum Deus ſubuertit, æquum approbat. *

Iuſtus. Iuſti etiam poſt mortem verè viuunt. p.317.c.5

L

Labor. Labores iuſtorum videntur eſſe labores, ſed verè non ſunt. *

Latro. Poteſt quis repente ex latrone in Dei ſeruum mutari. *

Libido. Ignis ſupplicio dignus eſt ſenex, qui libidinis igne crematur. *

O

Obediens: Obedientia. Obediens, qui indifferens eſt, dum ad vnum tendit opus iuſſum, quaſi ad omnia progreditur. p.317.c.1

Religioſus ob obedientiam quieſcens, meretur, ac ſi vigilans laboraret. p.357.c.1

Obliuio. Agnata eſt principibus beneficiorum obliuio. p.318.c.2

Opus. Sæpè Deus vt peccatoribus ignoſcat, vult magis placari operibus rectis iuſtorum, quàm oratione. *

P

Pax. Vera pax eſt, cum peccatis decertare. *

Peccator: Peccatum. Peccatores veritatis Concionatores contemnunt. p.318.c.1

Qui peccat ſimul viuit & moritur & in tartaro vita eſt ad mortem æterna. *

Peccata imperia extinguunt. *

Platea. Viri ſancti rarò in plateis reperiuntur. *

Pœnitentia. Poſt pœnitentiam debet in peccatore ſemper permanere memoria, & dolor peccati. *

Promiſſio. Mendaces plerumque hominum promiſſiones. p.317.c.2

Prophetiſſa. Maria phrophetiſſa fuit. *

R

Redemptio. Deiparæ perfecta redemptio etiam originale peccatum non contrahentis. p.318.c.2

Regnum. Tot ſunt Regna in vno Regno, quot diſcordes ciues. *

Reſipiſcentia. Peccator ſi reſipiſcat, ad antiqua merita reuertitur. p.317.c.2

Reſurgere. Solùm iuſti qui ad vitam reſurgent, dicuntur reſurgere. p.318.c.2

S

Simulare. Ira leonina nunquam dirius vulnerat, quàm cum ſub columbæ ſpecie ſimulat feritatem. *

T

Torqueri. Per ea quis in inferno torquetur dirius, per quæ in hoc ſæculo magis gloriatur. p.317.c.2

Tribulatio. Vera pax eſt iuſtis tribulationibus dum agitantur. *

V

Vox. Chriſtus non audit vocem ex ore; ſed ex corde profectam. *

Conceptus Morales.

IN TOMO VII.

A

Abſens.

QVamuis Rector abſens inbear, verl obedientis præſens adeſt in corde ad eaecutionem. ad initium Tomi huius ante materiam. *

Aſſlictio. Affliction quæ ttanſit, vix afflictio poteſt vocitari. *

C

Confeſſio. Peceatum, quod in confeſſione abſconditur, ſæpè in ſupplicium cuoctis renelatur. *

D

Dare. Multi paruum aliquid aliis dant, vt ab eis omnia eripiant. p.152.c.1

Debitor. Quoridie, imo per momenta ſingula Deo ſumus vitæ debirotes quia illam conſetuat. p. 152.c.2

Deus. Deus peecatores non cognoſcit, quia ſunt quaſi nihil. *

Deus facit malum tribulatioois iuſtorum: & malum non facit, quia illis cedunt in bonum. *

H

Homo. Homo vas luteum fragilitati obnoxium. *

Humilitas. Sancti ea humilitatis affectu uon agnoſcunt honorem, quo fulgent. *

I

Impænitens. Peccatori impœnitenti Deus non miſeretur licet veniam efflagiret. p.152.c.1

Inobediens. Inobediens ſemper ettat in via. *

Iurare. Quando licet iniare, & quando non licet.

Iuſtus. Iuſtus quanto minor ſuis apparet in oculis, in Dei conſpectu maior eaiſtit. *

M

Manifeſtari. Agnatum peccato, maniſeſtari. *

Mentiri. Virum ſpiritualem mentiri dedecet. *

Mores. Mutaris peccatoris moribus, Dei ſeotenria mutarur. *

N

Nepos. Nepotes & aui quaſi vnum. *

O

Oblinio. Quæ ad virtutis commendationem ſcribuntur, facilè obliuione obliterantur. p.151.c.2

P

Paupertas. Incrmis paupertas eſt potentiſſima. p. 151.c.1

Peruerſus. Deus cum perueſo peruertitur. *

Poſſidere. Non poſſidetur illud, quod alterius iniuria poſſidetur. p.151.c.1

Non poſſidetur Regnum tyrannicè acquiſitum, ſi bello continuo ſit conſeruandum. ibid.

Præſul. Bonus Præſul ſe gerit ſicut vnus ex ſubditis. p.152.c.1

Prouidere. Deus ſuorum prouidet egeſtati. pag. 151.c.1

R

Recordari. Frequenter recordemur, nos hîc non habere manentem Ciuitatem. p.151.c.2

S

Sacerdos. Impius Sacerdos non eſt appelllandus. p.151.c.2

T

Temporale. Omne temporale peruolat in inſtanti. *

Tribulatio. Tribulationes impiorum è peccato procedunt. *

Tyrannus. Tyranno impetante ſubditi bona ſua poſſident, & non poſſident. p.152.c.2

V

Venia. Non erit dubia Dei venia, ſi pœnitentia dubia non fuerit. *

Veritas. Raro conſtat de bellicarum rerum veritas p.152.c.2

Vocare. Sæpè accidit, vt peccator vocatus à Deo & non reſpondens, Deum ipſe quærat, & non inueniat. *

Vulgus. Vulgus exercitus militum fortium, nec addit numerum, nec imminuit. p.151.c.1

IN TOMO VIII.

A

Abſtinentia.

MAgna admodùm abſtinentia eſt quaſi non manducare. ad initium huius Tomi ante materiam. *

B

Blaſphemia. Vel vnus blaſphemus ira ſolet multiplicare crimina, vt quaſi multiplex eſſe videatur. *

C

Chriſtus. Chriſtus de cœlo deſcendit ſpeciatim, vt vocaret peccatores. *

Commodum. Omnia Temporaria commoda ſunt nihil, & ideo quod non eſt, dari non poteſt. *

Communitas. In ſancta communitate, ſi vnus ſocius delinquat vnius defectus toti religioni ſolet attribui. *

Concertatio. Chriſti pax ſuis amicis eſt continua laborum concertatio. *

Conuerſio. Specialis mortis Chriſti effectus fuit gentilium conuerſio. Ideo ſpecialem gratiarum actionem ei debemus. *

D

Dignitas. Homo in dignitate conſtitutus ſibi plus auctoritatis aſſolet arrogare, quam dignitas poſtulat. *

Diſcordia. Homo ſeminans diſcordias inter fratres, diabolus eſt. *

Diues. Difficilis admodum eſt diuitum ſalus. *

E

Electus. Etiamſi te inter electos annumerari ſcires: deberes ſemper timidus eſſe & operibus iuſtitiæ ſtudere. *

Maria omnium electorum eſt mater. *

Pauci ſunt electi, ſi cum reprobis comparentur. *

Euchariſtia. Qui indignè recipit Euchariſtiam, non ſolum eſt diabolus, ſed in Tartarum dæmonum domicilium conuertitur. p.190.c.2

F

Fides. Fides viua non poteſt ſine dilectione Dei coaleſcere. p.189.c.2

Frater. Fratrum delicta pro viribus curare debebus, ne manifeſtentur. *

Fructus. Quod non datur ob Dei amorem fructus bonus non eſt. *

G

Gerere. Id ego gero, quod alius nomine meo facit. *

H

Habituale peccatum. Peccata habitualia difficillimè ſanantur. *

Indignitas. Communicaturus, propriæ indignitatis profeſſione præmiſſa, confidenter accedat. p. 189.c.1

Intentio. Eorum à quibus lædimur, curemus ſaltem intentionem excuſare. p.190.c.2

Ioſeph. Ioſeph poſt partum plenius Mariæ perfectionem cognouit. *

Iuſtus. Solus iuſtus verè lætatur, & dulciter comedit, & bibit. p.189.c.2

L

Labor. Filiorum labores in affectu paterno creſcunt. *

M

Maria. Maria Chriſti humilitatis æmulatrix, purificationis legi tota munda ſubiici voluit. pag. 189.c.1

Lucas corporalem Mariæ pinxit pulchritudinem, Gabriel animæ. p.190.c.2

Miniſterium. Qui ad proximorum miniſterium mittuntur, nulli curæ animum intendant. pag. 189.c.2

N

Nazaræus. Chriſtus ob mirabiles virtutes Nazaræus vocabatur. *

O

Obſequium. Omnia iuſtorum obſequia pauca ſunt, imò nulla ſi cum mercede accipienda comparentur. p.190.c.1

P

Paradiſus. Vbi Ieſus fuerit, etiam in limbo paradiſus eſt. p.190.c.2

Pater. Solùm Deus vere hominum Pater. *

Petrus. Petri tanta ſublimitas meritorum, vt Chriſto ſimilis ab ipſo aſſeratur. *

Potentia. Chriſti potentia magis oſtenditur in attractione Apoſtolorum, quàm in mirabili piſcium captura. p.189.c.1

Pontifex. Romanus Pontifex Chriſtus alter. *

Proximus. Proximorum peccata operire curemus. p.189.c.2

R

Religio. Qui ſtatui Religionis dare vult operam, paternæ domui omnino renunciet. *

S

Sanctus. Sanctorum eſt de proximo malum non ſuſpicari, vel apertis indiciis. *

Similitudo. Magna patrum ac filiorum in cunctis ſimilitudo. *

Spiritus. Speciali Dei ſpiritu indiget Concionator, vt inter impios ſine piaculo commoretur. *

Suggerere. Si parens aut vxor, aut frater tibi aliquid contra Dei legem ſuggerat, illum fuge velut hoſtem. p.189.c.2

Tributum. Princeps nimiis tributis ſubditos grauans, exigit, quod ſuum non eſt. *

V

Violatio. Bella oriuntur ex Templorum violatione. p.190.c.1

IN TOMO IX.

A

Actio.

QVi non iudicat temerariè proximi actiones, ipſe à nemine iudicatur. ad initium huius Tomi ante materiam. *

Ille, in quo viuit Chriſtus, curet actiones ſuas illius actionibus conformari. *

Affectus. Virtutis opera non metiuntur ex multitudine, ſed ex cordis affectu. *

Agnus. Chriſtus Agnus occiſus ab origine mundi ad Deiparæ redemptionem. p.237.c.2

Attentio. Oratio vocalis ſine attentione animi eſt inutilis: cum attentione vtilis admodum. *

B

Bellum. Cum ingruunt tribulationum bella, tunc in iuſtis Chriſti pax fortius ſtabilitur. p.237.c.2

C

Caſtigatio. Aſſidua corporis caſtigatio quodammodò dat iuſto certitudinem quod in gratia perſiſtet. *

Charitas. Magna eſt inter Eccleſias fidelium per charitatem vnitas, ſeu identitas. p.236.c.2

Charitas ſacrorum miniſtrorum vltra obligationis terminos proſilit. *

Chriſtianus. Non ſufficit te Chriſtianis parentibus prodiiſſe, niſi moribus ſis Chriſtianus. p.239.c.1

Chriſtus. Chriſtus cuperet, ſi Patri placeret non hominum, ſed dæmonum opera occidi ne homines tanti criminis rei redderentur. *

Commodum. Nullum hominis commodum poteſt cum Dei inimicitia conſeruari. p.236.c.1

Coniugium. Coniugio adſtricti, ſi perfectè illius ſtatus leges obſeruet, quodammodo valent, virginum cœtui adſcribi. p.237.c.2

Conſcientia. Cum nos conſcientia non accuſat, probabiliter valde colligimus nos in gratia eſſe.

Conſortium. Noli cum hæreticis conſortium inire. *

Conuerſio. Difficilis admodum eſt conuerſio eorum qui à Deo ſpecialiter illuminati à via perfectionis excidunt. *

D

Damnatus. Quàm dira mors damnatorum, quibus ſemper mors erit in deſiderio. *

Dependentia. Non vult Deus vel miniſtros maiores aliquid agere ſine Præſulis dependentia. *

Deſiderare. Non ſatis eſt velle aut deſiderare operari bonum: ſed neceſſarium id perficere deſiderium. *

Deus. Solet Deus punire peccatum vnum permittens hominem in aliud grauius ruere. *

Sine Deo miſerenti nemo vtiliter currit. *

Dei iudicia homo penitus ignorat. *

E

Electus. Electi coronam ſuam fortiter teneant, ne ab alio arripiatur. p.237.c.2

Exempla. Sancta vxor ſolet virum impium ad ſanctitatem allicere exemplo. *

I

Ignobilis. Filius patris nobilis, ignobilis eſt, ſi vitiis ſeruit. p.237.c.2

Indurari. Deus vult vt nullus damnetur, ſed ob peccatoris renitentiam permittit eum indurari. p.236.c.2

Infernus. Impij ſunt dæmonum hic infernus. p.238.c.2

Infirmitas. Qui humiliter profitetur ſuam infirmitatem ad operandum, à Deo potens efficitur. *

Inimicus. Inimici noſtri fouendi, excipiendi: inimici fidei omnino à nobis ablegandi. p.237.c.1

Iratus. Homo iratus crudelibus non differt à beſtiis. *

Labor. Sanctis labores excitant gaudium, non triſtitiam. *

Libertas. Seruire virtuti eſt vera libertas. *

M

Malitia. Quod ex affectata malitia non geritur, quodammodò peccatum non appellatur. p.237.c.1

Miniſter. Euangelij miniſter Dei & animarum amore ſuccenſus tempore exiguo multum operatur. p.237.c.2

Multi Euangelij miniſtri vnum ſunt per charitatem. *

Mulier. Mulier non permittitur docere vel leuia niſi prius bene ab aliis edocta. *

Operari